This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

INSTITUTIONES
THEOLOGICO DOGMATICO CANONICO HISTORICO MORALES

Iuxta Sacram Scripturam, Canones, SS. Patres, Celebrioreſque DD. & Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ & Diſciplinæ Scriptores exaratæ.

A PATRE

ANTONIO MARIA BORANGA

ORD. S. HIERONYMI

CONGREG. B. PETRI DE PISIS

S. THEOL. LECT. IUBIL. EXPROV. ET TRIBUNALIS S. INQUISITIONIS CONSULTORE.

TOMUS III.

Complectens Tractatus de Juſtitia & Jure, de Reſtitutione, de Contractibus, de Præceptis Decalogi, & Eccleſiæ, de Decimis, de Sepulturis, & portione Canonica, ſeu quarta Funerum.

VENETIIS MDCCLXVI.

APUD SIMONEM OCCHI

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

1. d. 81.

INDEX
TRACTATUUM, CAPITUM, ET PARAGRAPHORUM

IN HOC TERTIO TOMO CONTENTORUM.

TRACTATUS

De Iuſtitia, & Iure, & Iniuriis & Reſtitutione.

PARS PRIMA.

De Iuſtitia, & Iure.

CAPUT I.

De Iuſtitia.

§. 1. *De natura iuſtitiæ* pag. 1
§. 2. *De diviſione iuſtitiæ.* 2
§. 3. *De iuſtitiæ particularis diviſione* 3
§. 4. *De ſubiecto iuſtitiæ.* 5
§. 5. *De cauſſis iuſtitiæ.* 6

CAPUT II.

De Iure.

§. 1. *De iuris natura.* 7
§. 2. *De iuris diviſione.* 8
§. 3. *De variis ſpeciebus iuris in re.* 9
§. 4. *De dominio, eiuſque diviſione.* 10
§. 5. *De ſubiecto dominii.* 11
§. 6. *De dominio filiorumfamilias.* 13
§. 7. *De dominio uxorum.* 16
§. 8. *De dominio ſervorum, ſeu mancipiorum.* 18
§. 9. *De obiecto dominii* ibi.
§. 10. *De origine dominiorum.* 19
§. 11. *De modis acquirendi dominii.* 21
§. 12. *De primo modo acquirendi dominii, nempe per Occupationem.* ibi.
§. 13. *De occupatione gemmarum, venarum auri, & argenti, de paſtione in paſcuis, & lignatione in Sylva.* 25
§. 14. *De ſecundo modo acquirendi dominii, nempe per Inventionem, ſeu de acquiſitione dominii rerum inventarum.* 27
§. 15. *De occulta depoſitione pecuniæ non antiqua in aliqua domo inventa.* 29
§. 16. *De bonis inventis, ac de bonis debitis incertis.* ibi.
§. 17. *De acquiſitione dominii in bona derelicta & vacantia.* 31
§. 18. *De tertio modo acquirendi dominii, nempe per Uſucapionem, & præſcriptionem.* 33
§. 19. *De natura ſeu definitione præſcriptionis.* ibi.
§. 20. *De variis cauſſis, quibus introducta fuit præſcriptio.* ibi.
§. 21. *De iuſtitia præſcriptionis ſeu uſucapionis in utroque foro, externo ſcilicet, & interno, ſeu conſcientiæ* 34
§. 22. *De obiecto præſcriptionis.* 35
§. 23. *De conditionibus requiſitis ad præſcribendum.* 36
§. 24. *De poſſeſſione.* 37
§. 25. *De titulo requiſito ad præſcriptionem.* 38
§. 26. *De bona fide ad præſcribendum* 40
§. 27. *De tempore requiſito ad præſcribendum.* 44
§. 28. *De remedio contra præſcriptionem, quod eſt reſtitutio in integrum.* 48
§. 29. *De aliis modis acquirendi dominii iure Gentium.* ibi.
§. 30. *De aliis ſpeciebus acquirendi dominii; nempe de Uſu, Uſufructu, Habitatione, Superficie, Servitute, ac Poſſeſſione.* 51

PARS SECUNDA.

De Iniuſtitia, ſeu Iniuria, & eius Reſtitutione in genere.

CAPUT I.

De Iniuſtitia, ſeu Iniuria.

§. 1. *De iniuſtitiæ, ſeu iniuriæ natura, diviſione & obiecto.* 55
§. 2. *De iniuſtitia, ſeu iniuria contra iuſtitiam diſtributivam, ſive de acceptione perſonarum, quæ eſt culpa iuſtitiæ diſtributivæ oppoſita.* 56
§. 3. *De venditione officiorum publicorum.* 61

CAPUT II.

De Reſtitutione.

§. 1. *De nomine, & eſſentia reſtitutionis.* 61
§. 2. *De neceſſitate reſtitutionis.* 62
§. 3. *De radice obligationis reſtituendi.* 64
§. 4. *De culpa quæ parit obligationem reſtitutionis.* 65
§. 5. *De diverſa conditione precarii a commodato.* 69
§. 6. *De peraitione rei commodatæ in eius miſſione per fidelem nuntium ad ipſius rei dominum.* ibi.
§. 7. *De ſufficientia, & requiſito culpæ levis ad contrahendum reſtitutionis debitum, ſuppoſito contractu in utriuſque utilitatem.* ibi.
§. 8. *De culpa iuridica, quæ requiritur ad contrahendam obligationem reſtituendi, ſuppoſito quaſi contractu, ſeu officio.* 70
§. 9. *De obligatione reſtitutionis in poſſeſſore bonæ fidei.* 71
§. 10. *De poſſeſſore malæ fidei.* 74
§. 11. *De poſſeſſore dubiæ fidei.* 76
§. 12. *De reſtitutione facienda ab eo, qui alterius rem iniuſte accepit, aut damnificavit.* 77
§. 13. *De debito furis, ac cuiuſque iniqui poſſeſſoris, aut damnificatoris reſtituendi rem alienam, quæ apud ipſum periit, peritura etiamſi fuiſſet apud dominum.* 78
§. 14. *De debito reſtitutionis pro actione poſita, ex qua damnum alteri ſecutum ſit.* 79
§. 15. *De debito reſarciendi damnum illatum a proprio mancipio, animali, vel filio.* 81
§. 16. *De debito circa reſtitutionem eorum, quæ accepta ſunt ob finem malum.* ibi.
§. 17. *De obligatione reſtituendi accepta ob opus bonum iam debitum.* 84
§. 18 *De eo quod reſtituendum eſt ratione rei acceptæ.* 86
§. 19. *De obligatione, quam quis habet reſtituendi quando res aliena quam accepit iniuſte, & detinet, apud ipſum etiam ex caſu fortuito pereat aut deterior fiat.* ibi.
§. 20. *De obligatione quam contrahunt reſtituendi qui alterius damno moraliter cooperantur.* ibi.
De iuſſione, ſeu de mandante. 88
De conſulente. 90
De conſenſu, ſeu conſentiente. 91
De Palpone, ſeu Adulatore. 92
De Recurſu, ſeu Receptore. 93
De Participante. ibi.
§. 21. *De cauſſis negativis iniuſtæ damnificationis, quæ ſunt mutus, non obſtans, non manifeſtans.*
§. 22. *De obligatione impedientium aliquem boni conſecutione.*
§. 23. *De iis, qui tenentur compenſare damna illata bello contra Principis ordinationem.*
§. 24. *De culpa, & debito compenſationis mora in reſtituendo, ſeu ſolvendo debito contractu.* 1
§. 25. *De affectionibus, ſeu circumſtantiis reſtitutionis.* 1
§. 26. *De ordine ſervando in reſtitutione reſpectu creditorum.* 1
§. 27. *De Creditoribus hypothecariis, ac eorum prælatione in debitorum ſolutione* 107
§. 28. *De creditoribus perſonalibus privilegiatis, & non privilegiatis.* 1
§. 29. *De creditoribus mere perſonalibus.* 1
§. 30. *De culpa ob dilationem ſolutionis* 1
§. 31. *De loco, & quorum expenſis facienda ſit reſtitutio.* ib
§. 32. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione* 113.
§. 33. *De reſtitutione mediante munere.* 1
§. 34. *De bonorum ceſſione quoad debiti reſtitutionem implendam, nec non de Aſſignatione, ac Tranſactione.* ib
§. 35. *De exemptione a ſolutione debiti per ingreſſum in Religionem.* 1
§. 36. *De debitoribus morte muliſtatis quando a reſtitutione eximantur, & num excommunicatio eximat ab huiuſmodi debito.* ib
§. 37. *De debito reſtituendi hæredibus quod debetur Creditori defuncto.* ib
§. 38. *Cauſſæ excuſantes a reſtitutione non excuſant a furto.* 1
§. 39. *De cauſſis excuſantibus dilationem ſolutionis, ſeu reſtitutionis.* ib

PARS TERTIA.

CAPUT UNICUM

De Iniuriis in particulari, & neceſſaria Reſtitutione.

§. 1. *De modis, quibus particularis iniuria inferri poteſt.* 1
§. 2. *De iniuriis in corpus proximi per homicidium, mutilationemve, & neceſſaria reſtitutione.* 1
§. 3. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione ratione homicidii.* 1

§. 4.

§. 4. *De iniuriis in corpus proximi per ſtuprum, ac de eius compenſatione.* 126
§. 5. *De iniuria, ac reſtitutione propter adulterium.* 128
§. 6. *De iniuriis contra proximi famam, & honorem, & de huiuſce damni Reſtitutione.* 130
§. 7. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione famæ.* 131
§. 8. *De iniuriis in bonis fortunæ & neceſſaria reſtitutione.* 132
§. 9. *De debito reſtitutionis inter coniuges ſi de eorum bonis alter alteri ſurripiat, nec non filiorumfamilias pro eorum furtis in re domeſtica.* 134
§. 10. *De debito reſtitutionis famulorum, & artificum aliquid ſurripientium dominis in compenſationem maioris mercedis, quam iudicant mereri ſua opera dominis præſtita.* ibi.
§. 11. *De debito ementis a fure erga dominum rei emptæ.* 135
§. 12. *De debito reſtitutionis paſcentium in alienis paſcuis. ac ligna cadentium in alieno fundo.* ibi.
§. 13. *De debito reſtitutionis venantium vel piſcantium in fundo alieno* ibi.
§. 14. *De obligatione reſtitutionis pro defraudatione vectigalium.* 136
§. 15. *De debito reſarciendi lucrum ceſſans, & damnum emergens, ex quavis iniuſta retentione rei alteri debitæ, ſive ex contractu. ſive ex delicto.* ibi.
§. 16. *De obligatione, quam contrahunt heredes defuncti reſtituendi aliena ab ipſo detenta, & damna ab ipſo illata reſarciendi.* ibi.
§. 17. *De eorum obligatione reſtituendi, qui pauperes ſe fingunt ad extorquendas eleemoſynas.* 137
§. 18. *De obligatione parentum filios ſuos in Hoſpitali, aut alio pio loco exponentium, pium locum compenſandi.* ibi.

TRACTATUS

De Contractibus

CAPUT I.

De Contractibus in genere.

§. 1. DE *natura contractus.* 139
§. 2. *De contractus diviſione.* ibi.
§. 3. *De iis quæ requiruntur ad naturam, & valorem contractus.* 141
§. 4. *De cauſſa efficiente contractus, ſeu de iis, qui contrahere poſſunt.* ibi.
§. 5. *De poteſtate uxorum ad contrahendum.* 142
§. 6. *De habilitate filiifamilias, pupilli, & minoris ad contrahendum.* ibi.
§. 7. *De beneficio reſtitutionis in integrum, & de iis, quibus hoc conceditur.* 145
§. 8. *De cauſſis contractus, tum materiali, id eſt de rebus quibus contrahi poteſt, tum formali, ideſt de conſenſu.* 146
§. 9. *De ſufficientia conſenſus eliciti ex errore, vel dolo ad contrahendum.* 147
§. 10. *De validitate, ac firmitate contractus ex metu celebrati.* 151
§. 11. *De obligatione, quam parere habeat contractus.* 155
§. 12. *De obligatione illius, qui habuit animum contrahendi cum expreſſa voluntate ſe non obligandi.* 156
§. 13. *De obligatione contractus ſine ſolemnitatibus a iure requiſitis celebrati quoad forum conſcientiæ.* 157
§. 14. *De firmitate, quam contractus invalidus iure naturæ, vel poſitivo accipit a iuramento, & de obligatione, quæ ex iuſtitia inde exurgit.* 158
§. 15. *De contractibus non puris, & quaſi conditionatis.* 162
§. 16. *De obligatione contractus conditionalis.* 164

CAPUT II.

De Contractibus in ſpecie.

§. 1. *De emptione, & venditione.* 167
§. 2. *De iis, qui poſſunt vendere & emere.* 168
§. 3. *De re vendibili.* 169
§. 4. *De Pretio iuſto rerum venalium.* 170
§. 5. *De cauſſis, quæ poſſunt excuſare ſi res pluris vendantur, vel minus quam valent emantur.* 175
§. 6. *Ad quem pertineant fructus rei venditæ.* 178
§. 7. *Ad quem pertineat periculum & deterioratio rei venditæ.* 179
§. 8. *De obligationibus venditoris & emptoris.* 181
§. 9. *De re duobus vendita, quarum altero ſit tradenda.* ibi.
§. 10. *De retractu gentilitio, ſeu de recuperatione bonorum venditorum ratione conſanguinitatis.* 182
§. 11. *De venditionis* [illegible]*arum,*

vel

INSTITUTIONES
THEOLOGICO DOGMATICO
CANONICO HISTORICO MORALES

Iuxta Sacram Scripturam, Canones, SS. Patres, Celebrioreſque DD. & Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ & Diſciplinæ Scriptores exaratæ.

A PATRE

ANTONIO MARIA BORANGA

ORD. S. HIERONYMI

CONGREG. B. PETRI DE PISIS

S. THEOL. LECT. IUBIL. EXPROV. ET TRIBUNALIS S. INQUISITIONIS CONSULTORE.

TOMUS III.

Complectens Tractatus de Juſtitia & Jure, de Reſtitutione, de Contractibus, de Præceptis Decalogi, & Eccleſiæ, de Decimis, de Sepulturis, & portione Canonica, ſeu quarta Funerum.

VENETIIS MDCCLXVI.

APUD SIMONEM OCCHI

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

1. d. 81.

١.٩.٩١

V

INDEX
TRACTATUUM, CAPITUM, ET PARAGRAPHORUM

IN HOC TERTIO TOMO CONTENTORUM.

TRACTATUS

De Iuſtitia, & Iure, & Iniuriis & Reſtitutione.

PARS PRIMA.

De Iuſtitia, & Iure.

CAPUT I.

De Iuſtitia.

§. 1. DE *natura iuſtitiæ* pag. 1
§. 2. *De diviſione iuſtitiæ.* 2
§. 3. *De iuſtitiæ particularis diviſione* 3
§. 4. *De ſubiecto iuſtitiæ.* 5
§. 5. *De cauſſis iuſtitiæ.* 6

CAPUT II.

De Iure.

§. 1. *De iuris natura.* 7
§. 2. *De iuris diviſione.* 8
§. 3. *De variis ſpeciebus iuris in re.* 9
§. 4. *De dominio, eiuſque diviſione.* 10
§. 5. *De ſubiecto dominii.* 11
§. 6. *De dominio filiorumfamilias.* 13
§. 7. *De dominio uxorum.* 16
§. 8. *De dominio ſervorum, ſeu mancipiorum.* 18
§. 9. *De obiecto dominii* ibi.
§. 10. *De origine dominiorum.* 19
§. 11. *De modis acquirendi dominii.* 21
§. 12. *De primo modo acquirendi dominii, nempe per Occupationem.* ibi.
§. 13. *De occupatione gemmarum, venarum auri, & argenti, de paſtione in paſcuis, & lignatione in Sylva.* 25
§. 14. *De ſecundo modo acquirendi dominii, nempe per Inventionem, ſeu de acquiſitione dominii rerum inventarum.* 27
§. 15. *De occulta depoſitione pecuniæ non antiqua in aliqua domo inventa.* 29
§. 16. *De bonis inventis, ac de bonis debitis incertis.* ibi.
§. 17. *De acquiſitione dominii in bona derelicta & vacantia.* 31
§. 18. *De tertio modo acquirendi dominii, nempe per Uſucapionem, & præſcriptionem.* 33
§. 19. *De natura ſeu definitione præſcriptionis.* ibi.
§. 20. *De variis cauſſis, quibus introducta fuit præſcriptio.* ibi.
§. 21. *De iuſtitia præſcriptionis ſeu uſucapionis in utroque foro, externo ſcilicet, & interno, ſeu conſcientiæ* 34
§. 22. *De obiecto præſcriptionis.* 35
§. 23. *De conditionibus requiſitis ad præſcribendum.* 36
§. 24. *De poſſeſſione.* 37
§. 25. *De titulo requiſito ad præſcriptionem.* 38
§. 26. *De bona fide ad præſcribendum* 40
§. 27. *De tempore requiſito ad præſcribendum.* 44
§. 28. *De remedio contra præſcriptionem, quod eſt reſtitutio in integrum.* 48
§. 29. *De aliis modis acquirendi dominii iure Gentium.* ibi.
§. 30. *De aliis ſpeciebus acquirendi dominii; nempe de Uſu, Uſufructu, Habitatione, Superficie, Servitute, ac Poſſeſſione.* 51

PARS SECUNDA.

De Iniuſtitia, ſeu Iniuria, & eius Reſtitutione in genere.

CAPUT I.

De Iniuſtitia, ſeu Iniuria.

§. 1. *De iniuſtitiæ, ſeu iniuriæ natura, diviſione & obiecto.* 55
§. 2. *De iniuſtitia, ſeu iniuria contra iuſtitiam diſtributivam, ſive de acceptione perſonarum, quæ eſt culpa iuſtitiæ diſtributivæ oppoſita.* 58
§. 3. *De venditione officiorum publicorum.* 61

CAPUT II.

De Reſtitutione.

§. 1. *De nomine, & eſſentia reſtitutionis.* 61
§. 2. *De neceſſitate reſtitutionis.* 62
§. 3. *De radice obligationis reſtituendi.* 64
§. 4. *De culpa quæ parit obligationem reſtitutionis.* 65
§. 5. *De diverſa conditione precarii a commodato.* 69
§. 6. *De perditione rei commodatæ in eius miſſione per fidelem nuntium ad ipſius rei dominum.* ibi.
§. 7. *De ſufficientia, & requiſito culpæ levis ad contrahendum reſtitutionis debitum, ſuppoſito contractu in utriuſque utilitatem.* ibi.
§. 8. *De culpa iuridica, quæ requiritur ad contrahendam obligationem reſtituendi, ſuppoſito quaſi contractu, ſeu officio.* 70
§. 9. *De obligatione reſtitutionis in poſſeſſore bonæ fidei.* 71
§. 10. *De poſſeſſore malæ fidei.* 74
§. 11. *De poſſeſſore dubiæ fidei.* 76
§. 12. *De reſtitutione facienda ab eo, qui alterius rem iniuſte accepit, aut damnificavit.* 77
§. 13. *De debito furis, ac cuiuſque iniqui poſſeſſoris, aut damnificatoris reſtituendi rem alienam, quæ apud ipſum periit, peritura etiamſi fuiſſet apud dominum.* 78
§. 14. *De debito reſtitutionis pro actione poſita, ex qua damnum alteri ſecutum ſit.* 79
§. 15. *De debito reſarciendi damnum illatum a proprio mancipio, animali, vel filio.* 81
§. 16. *De debito circa reſtitutionem eorum, quæ accepta ſunt ob opus malum.* ibi.
§. 17. *De obligatione reſtituendi accepta ob opus bonum iam debitum.* 84
§. 18 *De eo quod reſtituendum eſt ratione rei acceptæ.* 86
§. 19. *De obligatione, quam quis habet reſtituendi quando res aliena quam accepit iniuſte, & detinet, apud ipſum etiam ex caſu fortuito pereat aut deterior fiat.* ibi.
§. 20. *De obligatione quam contrahunt reſtituendi qui alterius damno moraliter cooperantur.* ibi.
De iuſſione, ſeu de mandante. 88
De conſulente. 90
De conſenſu, ſeu conſentiente. 91
De Palpone, ſeu Adulatore. 92
De Recurſu, ſeu Receptore. 93
De Participante. ibi.
§. 21. *De cauſſis negativis iniuſtæ damnificationis, quæ ſunt mutus, non obſtans, non manifeſtans.* 95
§. 22. *De obligatione impedientium aliquem a boni conſecutione.* 97
§. 23. *De iis, qui tenentur compenſare damna illata bello contra Principis ordinationem.* 99
§. 24. *De culpa, & debito compenſationis ex mora in reſtituendo, ſeu ſolvendo debito ex contractu.* 100
§. 25. *De affectionibus, ſeu circumſtantiis reſtitutionis.* 101
§. 26. *De ordine ſervando in reſtitutione reſpectu creditorum.* 104
§. 27. *De Creditoribus hypothecariis, ac de eorum prælatione in debitorum ſolutione.* 107
§. 28. *De creditoribus perſonalibus privilegiatis, & non privilegiatis.* 108
§. 29. *De creditoribus mere perſonalibus.* 109
§. 30. *De culpa ob dilationem ſolutionis* 110
§. 31. *De loco, & quorum expenſis facienda ſit reſtitutio.* ibi.
§. 32. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione.* 113.
§. 33. *De reſtitutione mediante munere.* 116
§. 34. *De bonorum ceſſione quoad debiti reſtitutionem implendam, nec non de Aſſignatione, ac Tranſactione.* ibi.
§. 35. *De exemptione a ſolutione debiti per ingreſſum in Religionem.* 118
§. 36. *De debitoribus morte mulctatis quando a reſtitutione eximantur, & num excommunicatio eximat ab huiuſmodi debito.* ibi.
§. 37. *De debito reſtituendi hæredibus quod debetur Creditori defuncto.* ibi.
§. 38. *Cauſſæ excuſantes a reſtitutione non excuſant a furto.* 119
§. 39. *De cauſſis excuſantibus dilationem ſolutionis, ſeu reſtitutionis.* ibi.

PARS TERTIA.

CAPUT UNICUM

De Iniuriis in particulari, & neceſſaria Reſtitutione.

§. 1. *De modis, quibus particularis iniuria inferri poteſt.* 122
§. 2. *De iniuriis in corpus proximi per homicidium, mutilationemve, & neceſſaria reſtitutione.* 123
§. 3. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione ratione homicidii.* 125

§. 4.

§. 4. *De iniuriis in corpus proximi per ſtuprum, ac de eius compenſatione.* 126

§. 5. *De iniuria, ac reſtitutione propter adulterium.* 128

§. 6. *De iniuriis contra proximi famam, & honorem, & de huiuſce damni Reſtitutione.* 130

§. 7. *De cauſſis excuſantibus a reſtitutione famae.* 131

§. 8. *De iniuriis in bonis fortunae & neceſſaria reſtitutione.* 132

§. 9. *De debito reſtitutionis inter coniuges ſi de eorum bonis alter alteri ſurripiat, nec non filiorumfamilias pro eorum furtis in re domeſtica.* 134

§. 10. *De debito reſtitutionis famulorum, & artificum aliquid ſurripientium dominis in compenſationem maioris mercedis, quam iudicant mereri ſua opera dominis praeſtita.* ibi.

§. 11. *De debito ementis a fure erga dominum rei emptae.* 135

§. 12. *De debito reſtitutionis paſcentium in alienis paſcuis. ac ligna caedentium in alieno fundo.* ibi.

§. 13. *De debito reſtitutionis venantium vel piſcantium in fundo alieno* ibi.

§. 14. *De obligatione reſtitutionis pro defraudatione vectigalium.* 136

§. 15. *De debito reſarciendi lucrum ceſſans, & damnum emergens, ex quavis iniuſta retentione rei alteri debitae, ſive ex contractu. ſive ex delicto.* ibi.

§. 16. *De obligatione, quam contrahunt haeredes defuncti reſtituendi aliena ab ipſo detenta, & damna ab ipſo illata reſarciendi.* ibi.

§. 17. *De eorum obligatione reſtituendi, qui pauperes ſe fingunt ad extorquendas eleemoſynas.* 137

§. 18. *De obligatione parentum filios ſuos in Hoſpitali, aut alio pio loco exponentium, pium locum compenſandi.* ibi.

TRACTATUS

De Contractibus

CAPUT I.

De Contractibus in genere.

§. 1. DE *natura contractus.* 139

§. 2. *De contractus diviſione.* ibi.

§. 3. *De iis quae requiruntur ad naturam, & valorem contractus.* 141

§. 4. *De cauſſa efficiente contractus, ſeu de iis, qui contrahere poſſunt.* ibi.

§. 5. *De poteſtate uxorum ad contrahendum.* 142

§. 6. *De habilitate filiifamilias, pupilli, & minoris ad contrahendum.* ibi.

§. 7. *De beneficio reſtitutionis in integrum, & de iis, quibus hoc conceditur.* 145

§. 8. *De cauſſis contractus, tum materiali, ideſt de rebus quibus contrahi poteſt, tum formali, ideſt de conſenſu.* 146

§. 9. *De ſufficientia conſenſus eliciti ex errore, vel dolo ad contrahendum.* 147

§. 10. *De validitate, ac firmitate contractus ex metu celebrati.* 151

§. 11. *De obligatione, quam parere habeat contractus...* 155

§. 12. *De obligatione illius, qui habuit animum contrahendi cum expreſſa voluntate ſe non obligandi.* 156

§. 13. *De obligatione contractus ſine ſolemnitatibus a iure requiſitis celebrati quoad forum conſcientiae.* 157

§. 14. *De firmitate, quam contractus invalidus iure naturae, vel poſitivo accipit a iuramento, & de obligatione, quae ex iuſtitia inde exurgit.* 158

§. 15. *De contractibus non puris, & quaſi conditionatis.* 162

§. 16. *De obligatione contractus conditionalis.* 164

CAPUT II.

De Contractibus in ſpecie.

§. 1. *De emptione, & venditione.* 167

§. 2. *De iis, qui poſſunt vendere & emere.* 168

§. 3. *De re vendibili.* 169

§. 4. *De Pretio iuſto rerum venalium.* 170

§. 5. *De cauſſis, quae poſſunt excuſare ſi res pluris vendantur, vel minus quam valent emantur.* 175

§. 6. *Ad quem pertineant fructus rei venditae.* 178

§. 7. *Ad quem pertineat periculum & deterioratio rei venditae.* 179

§. 8. *De obligationibus venditoris & emptoris.* 181

§. 9. *De re duobus vendita, quarum altero ſit tradenda.* ibi.

§. 10. *De retractu gentilitio, ſeu de recuperatione bonorum venditorum ratione conſanguinitatis.* 182

§. 11. *De venditionis* [illegible] *ſarum, vel*

nit., tertio æqualitatem conſtituit. Unde cum primum, & tertium non reperiatur inter filium & patrem, uxorem & maritum, ſervum & dominum, deficit in his ratio ſtrictæ iuſtitiæ. Nam filii ſunt partes parentum, uxor cum bonis dotalibus eſt ligata marito, ſervi ſunt inſtrumenta dominorum, ideoque nec pater, nec maritus, nec dominus ſunt perfecte aliud ab eiſdem: igitur nec filii patribus, nec uxor marito, nec ſervus domino reddere poſſunt æquale. Hæc autem intelligenda ſunt iuxta ius naturale, vel gentium; quia ſecundum ius civile dari poteſt ſtricta iuſtitia inter filium & patrem, uxorem & maritum, ſervum & dominum reſpectu bonorum, quorum filius, uxor, ſervus ex lege, vel pacto verum habent dominium.

Verum quidem eſt quod obiici poteſt de Deo reſpectu creaturæ, Scripturam, ac Patres ſæpe ſæpius Deo iuſtitiam tribuere, ut 2. Timoth. 4. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi iuſtus iudex*. Et S. Aug. lib. de *natura & gratia* cap. 1. *Non enim iniuſtus Deus, qui iuſtis fraudet mercedem iuſtitiæ*. Sed reſpondent Theologi Scripturam & Patres ita attribuere Deo iuſtitiam, ut explicent Deum facere quod bonum & iuſtum eſt, imo eum teneri ad id faciendum ex fidelitate, non ut ſignificent Deum teneri ad id agendum ex ſtricto creaturarum iure, ac proinde ex rigoroſa iuſtitia. Iuſtus igitur Deus cum ſuis ſanctis, primo quia fidelitatem ſervat, ut ait D. Aug. Serm. 16. *de verbis Apoſtoli* cap. 1. *Debitor factus eſt non aliquid a nobis accipiendo, ſed quod ei placuit promittendo*. 2. Ratione æqualitatis, quam ſervat retribuendo iuxta menſuram meritorum, imo etiam ſupra merita, ut Rom. 8. *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Idcirco Deus non dicitur iuſtus, quod quidpiam ſtricto iure, ſeu ex rigoroſa iuſtitia debeat ſuis creaturis, ut iniuſtus eſſet ſi deficeret, ut ex S. Aug. l. 4. *Confeſſ.* cap. 4. ubi ait: *Reddis debita nulli debens*.

§. V.

De cauſſis Iuſtitiæ.

Iuſtitiæ quadruplex cauſſa.

Sicuti rerum omnium, ita virtutum, idcirco etiam iuſtitiæ quadruplex eſt cauſſa, nempe cauſſa efficiens, quæ eſt principium influens in effectum, & hæc in iuſtitia eſt Deus, a quo omne bonum, & homo prout Deo cooperatur; cauſſa finalis, ideſt finis, ſeu ratio ob quam aliquid fit, & in iuſtitia eſt ipſe finis iuſtitiæ, ſeu huiuſce actus per quos ſuum cuique tribuitur; Formalis, ideſt forma, eſt ratio rei alicuius conſtitutiva, & iuſtitiæ huiuſcemodi cauſſa comprehenditur in definitione; Materialis, & hæc alia eſt *circa quam*, ideſt obiectum circa quod verſatur virtus, alia *in qua*, ideſt ſubiectum in quo reſidet; & hæc cauſſa in iuſtitia, prout eſt *in qua*, ideſt ſubiectum in quo verſatur hæc virtus, iam vidimus proximum eſſe voluntatem, in qua hæc virtus reſidet, remotum vero perſonas inter quas poteſt eſſe iuſtitia.

Obiectu materi iuſtiti

Prout vero eſt cauſſa materialis *circa quam* ideſt obiectum circa quod verſatur iuſtitia licet in hoc ſit aliqua difficultas, communius tamen ſentiunt Doctores obiectum materiale iuſtitiæ eſſe rem ſeu actionem reddendam ut debitam, formale vero ipſam rem, quatenus alteri ſtricte debitam & ad æqualitatem ei reddendam. Nam circa rem reddendam ut debitam præter iuſtitiam poſſunt aliæ quoque virtutes verſari, ut religio, pietas, gratitudo circa res debitas Deo, patriæ, parentibus, & proximis, & hoc proprie eſt obiectum materiale. Circa vero rem reddendam ſub ſpeciali reſpectu, nempe præciſe ut ſtricte debitam, non verſatur niſi ſola iuſtitia proprie, ac ſtricte ſumpta, ita ut qui non reddit, teneatur reſtituere ad æqualitatem, ad quod non tenetur qui non reddit quando debet ex ſola religione, pietate, ac gratitudine, quæ non obligant ad refundendum æquale pro præterito tempore quo hiſce virtutibus defecit.

Obiectu formal iuſtitia

Obiectum igitur formale iuſtitiæ ſecundum communem Theologorum eſt ius proprie dictum, ſeu ius alteri obſtrictum, nempe quod proprie, ac ſtricte alteri debetur, eo quia iuſtitia principaliter ordinetur ad tale ius conſtituendum, alterique reddendum, ut clare ex eius definitione colligitur. Nam illud eſt obiectum formale virtutis, ad quem virtus principaliter ordinatur. Quare notandum eſt in iuſtitia quoque non ſecus ac in omni virtute, quæ eſt ad alterum, diſtingui poſſe ipſius obiectum formale in obiectum *quod*, & in obiectum *cui*. Obiectum *quod* illud eſt quod ipſa virtus intendit, & præſtat exterius, & in iuſtitia eſt redditio rei æqualis quatenus debita, ſeu redditio debiti ad æqualitatem iuris alterius. Obiectum *cui* eſt is, cui præſtatur, & in hoc propoſito eſt proximus quatenus ius habet ratione cuius aliquid ei debitum eſt. Nam ex iure quod ipſe habet, oritur in me debi-

debitum præſtandi quod illud ius impleat & exhauriat. Unde ius eſt ratio obiectiva in obiecto *cui*, a quo tota ratio iuſtitiæ pendet. Hinc patet officium iuſtitiæ eſſe facere æqualitatem inter debitum, & illud quod ad ipſum debitum ſolvendum datur, ideſt diſponere, ac movere debitorem ut tantum alteri, ſeu creditori præſtet quantum ex iure eidem creditori debet, nempe ut cui centum debentur; vel ex mutuo ab ipſo alteri credito, vel ex aliquo contractu puta, venditionis, locationis inito, iuſtitiæ eſt efficere ut centum a debitore ei tribuantur.

Cum autem obiectum iuſtitiæ proprie dictæ ſit ius proprie dictum, ſeu ius alteri debitum, ad quod conſtituendum, alterive reddendum principaliter iuſtitia verſatur, hinc prælibatis quæ iam ſatis ſunt ad iuſtitiæ intelligentiam, ordo poſtulat ut de tali iure modo agatur.

CAPUT II.

De iure.

§. I.

De iuris natura.

Iuris ...lti. ...x ac... ...a.,

IUs, ſeu nomen iuris late conſideratum ſub variis diverſiſque acceptionibus, ideſt pro diverſis ſignificationibus uſurpatur ab auctoribus. Aliquando enim accipitur ad ſignificandam facultatem aliquam legitime, & inculpate agendi, & in hoc ſenſu intelligitur quod dici ſolet, utor iure meo, quando quis agit quod licite agere poteſt. Interdum pro arte, ſeu diſciplina ac facultate, ſeu ſcientia iuris, ideſt ſcientia, non ſecus ac iuxta D. Thomam 2. 2. q. 57. art. 1. *ars ſeu ſcientia medendi dicitur medicina*. Hinc ſtudioſi, qui ius civile, aut canonicum addiſcunt, dicuntur iuri operam dare. Item ſumitur pro ſententia iudicis, aut pro loco ubi ea ſententia fertur; & ita iudex, dum eam pronunciat, dicitur ius dicere, & reus dicitur in ius vocari. Aliquando pro lege quæ eſt regula boni ac legitimi, & in tali ſignificatione ius dividitur in naturale & poſitivum. Quandoque accipitur pro actione vel re iuſta, ſeu pro eo quod ſtricte & rigoroſe alicui debitum eſt, in quo ſenſu res noſtra dicitur ius noſtrum, & in hoc ſenſu ius eſt obiectum iuſtitiæ, ac ideo obiective acceptum, ut antea dictum eſt. Item ſumitur poteſtative pro legitima actione, ſeu facultate rem aliquam poſſidendi, ac in tali ſignificatione nomen iuris nunc accipitur; hoc enim eſt ius formale cui reſpondet debitum rigoroſum, & legale, cuius violatio eſt formalis iniuſtitia obligans ad reſtitutionem, ſeu ſatisfactionem, & pœnam, quam pars læſa requirere poteſt.

Quare ius de quo modo loquimur, eſt *facultas, ſeu legitima poteſtas ita obtinendi, ac retinendi rem aliquam, ac de ea tanquam propria diſponendi iuxta modos lege præſcriptos, ut obtentio huius rei, retentio, ac diſpoſitio licite impediri, & a nemine de ea nobis rationabiliter invitis diſponi valeat*. Dicitur *poteſtas* quæ eſt habitudo ad id circa quod ius habere dicimur, & eſt quid morale, quatenus ſecundum hominum æſtimationem ſufficit ad varios pariendos effectus, quorum aliquis apprehenditur per modum potentiæ activæ, ut cum agitur de iure quod habet iudex ad ferendam ſententiam, vel per modum potentiæ paſſivæ, ut quando dicitur filius ius habere ut a patre alatur, vel per modum potentiæ reſiſtendi, ſicuti eſt ius quo quis alium impedire poteſt ne in tali loco altius ædificet, ne feneſtram aperiat, unde proſpicere poſſit in ſua domo. Dicitur *legitima*, quia legi conformis, alias vis eſſet & iniuria, vel quæ a lege conceditur ſive naturali, ut ius tuendi propriam vitam, ſive divina, ut ius percipiendi Sacramenta, aut tandem humana, quale eſt ius præſcribendi, ius hæreditatis &c. Dicitur *diſponendi de re tanquam ſua*, & hic rei nomen late ſumitur pro eo nempe quod utcumque ad nos ſpectare poteſt, ſive ſit ſubſtantia ipſa boni, in quo ſenſu filius dicitur ius habere in bona paterna, ut illorum ſit hæres, ſive ſit ſimplex rei uſus, uti dicitur ius habere in prædium qui habet ſolum uſum ſine proprietate, ſive ſit mera functio, v. g. exercendi mercaturam, medicinam, advocatiam, vel iudicaturam in foro, aut quaſi functio, puta retinendæ conditionis, in qua ſumus, vel functionis negatio, ut non militandi, non ſolvendi tributa, ad quod alii tenentur. Per verbum autem diſponendi intelligitur omne quod quoquo modo poſſidemus, ſive actuali poſſeſſione facti, ſive poſſeſſione iuris, ideſt quod proſequi poſſumus ut debitum nobis & obligatum. Dicitur *ut a nemine* &c. nam quando revera res noſtra ſit, nemo ſine iniuria nobis impedire poteſt ne eam obtineamus, & retineamus, & nonniſi nobis conſentientibus de ea valet diſponere.

Definitio iuris.

§. II.

De iuris diviſione.

Diviſio iuris. Cum iuris nomen apud Iuriſtas, & Theologos principaliter adhibeatur ad ſignificandas tum leges, tum actiones, de quibus nunc acturi ſumus, quæ ita ſtrictam habent inter ſe cohærentiam, ut leges ſint actionum regula, imo vis omnis & ratio actionum, ſeu iurium in ipſo iure ſeu lege fundetur: hinc aptum mihi viſum eſt de iure loquendo, ſimul cum diviſione iuris quatenus dicit actionem, diviſionem iuris etiam prout dicit legem (licet ſuo loco ubi de legibus egimus, polita fuerit) hic quoque innovare.

Ius igitur acceptum generaliter pro lege dividitur in ius naturale quod a natura eſt animo noſtro inſertum], & ab omni libera voluntate tam divina quam creata prorſus independens; & Ius poſitivum quod libera legislatoris voluntate conſtitutum eſt, & hoc dividitur in divinum quod eſt a Deo, & in humanum quod ab homine ſtatutum eſt. Humanum dividitur in ius Gentium, quod veluti naturale Gentes omnes obſervant, in canonicum quod reſpicit eccleſiaſticas perſonas, & continetur in corpore iuris canonici, & civile, quod reſpicit ſæculares perſonas, quatenus ſunt ſæculares. Ius civile aliud eſt Cæſareum, quod dicitur etiam Imperiale & Romanum, quod continetur in corpore iuris Cæſarei, & Municipale, quod ſibi particulariter ſtatuerunt ſingula regna, provinciæ, & civitates. Præter hæc genera iuris, quod dicitur etiam ius ſcriptum, extant conſuetudines, quæ ſunt ius particulare, quod inſtitutum eſt per longum uſum, qui in particularibus provinciis invaluit, & cum eſſet rationabilis, ac legitime præſcriptus, vim legis obtinuit, & appellatur ius non ſcriptum. Iura huiuſmodi ſeu conſuetudines, quæ vim legis obtinuere, extant tam in Statu civili quam eccleſiaſtico. Ab omnibus autem his iuribus, ſeu legibus iura quæ actiones ſunt, ſuam omnem vim hauriunt vel percipiunt, & ideo eorum ſcientia ſeu cognitio neceſſario requiritur tanquam præcipua regula ad caſus conſcientiæ in tali materia reſolvendos.

Ius autem prout dicit actionem, de quo acturi ſumus, dividitur in ius ad rem, & ius in re, ſeu reale. Ius ad rem eſt ius, ſeu poteſtas legitima, quam quis habet, ut obtineat, ſibi obligetur, ac fiat ſua res quæ nondum eſt ſibi affecta, ſeu obligata; ideoque habet tantum ius ad acquirendam poſſeſſionem dominii, antequam hæc poſſideatur. Tale eſt ius illius, cui res promiſſa fuit, vel vendita, nondum tamen tradita, & hoc ius non dat ius in rem, ſed in perſonam, actionemque parit perſonalem, ſeu eſt facultas, qua non res, ſed perſona nobis eſt obligata ad rem aliquam tradendam, vel eius æſtimationem præſtandam. Et hæc actio eſt ius proſequendi in iudicio. Ius autem in re ſeu reale e contra eſt legitima poteſtas circa rem, quæ ſibi devicta eſt, & obligata, ſive eſt ius quod quis tenet in re aliqua, cuius dominium ac poſſeſſionem actu ſibi comparavit. Et hoc ius dat actionem in rem ipſam, ſeu actionem realem, quæ dicitur rei vindicatio, ut quocumque res tranſeat, repeti poſſit, & vindicari ab eo qui reipſa tale ius tenet. Res enim tranſit cum onere ſuo, quod onus rei eſt ut eius ſit cui tradita ſit. Tale ius illud eſt quod acquiritur, & habetur per emptionem alioſve contractus ſecuta rei traditione. Hinc revocantur ad ius in re dominium rei, uſus, & uſusfructus, ſervitutes, ius hypothecæ, & pignoris, omne tandem ius quod rem aliquam ſive corporalem, ſive incorporalem ita nobis obligatam tenet & affectam, ut ex ea percipere valeamus fructus, emolumenta, honores &c. Exempla utriuſque iuris facile habentur in Beneficiis. Nam electio, poſtulatio, præſentatio, imo collatio ipſa ante præſentationem dat ſolummodo ius ad rem. Actualis vero ipſius collatio per inveſtituram dat ius in re.

Et ut clarius res innoteſcat, addendum tale, & tantum eſſe diſcrimen inter ius in re, & ius ad rem, ut ius in re ita faciat rem propriam illius, qui tale ius tenet in ipſa re, ut ubicumque, ac apud quemque ſit, ac inveniatur, habet hic poteſtatem eam accipiendi, repetendi, ſalvis tamen debitis modis procedendi. Imo quiſquis eam receperit, tenetur ex iuſtitia ipſam eidem reſtituere. Sic ſi veſtis vel equus Titii furto fuit Titio ablatus, poterit Titius eum repetere ubicumque invenerit, licet alius veſtem, vel equum bona fide emerit. Ut autem quis dicatur ius habere in re, tres requiruntur conditiones a lege appoſitæ, videlicet quod res exiſtat, quod adſit iuſtus titulus eam poſſidendi, puta emptionis, donationis, &c. & quod iam tradita fuerit, & actu poſſeſſa. Ab hac tertia conditione excipiuntur res incorporeæ (quæ ſecundum ſtylum legalem dicuntur tactum effuge- Conditiones ad ius in re

fuge-

fugere, & mente ſeu animo percipi, ac ſunt quid reale,) nempe iura, beneficia, officia, hiſque ſimilia, quæ ut quis dicatur habere, non requiritur quod actu tradantur, ſed plerumque ſufficit, ut ſibi collata fuerint, ac ab eo acceptata exteriori ſigno acceptationem ſignificante. Ita ex cap. *Si tibi abſenti tit. de benef. in* 6. Hoc ſimiliter dicendum de hæreditate ſive ab inteſtato ſive per teſtamentum, & de legato. Legatum tamen non acquiritur niſi hæreditatem hæres acceptaverit, ſed de hoc melius ſuo loco. Ius vero ad rem non confert tantam facultatem in rem ipſam, ſed ſolummodo iuſtum titulum, & ius aliquod inchoatum, & dominium illius rei adipiſcendum, ita ut ſi impediatur ab eiuſdem rei conſecutione, non poteſt rem hanc vindicare, nec in iudicio repetere, quia ſicut diximus, non habet niſi ius & actionem perſonalem, ſeu ius quod dat ei actionem contra perſonam, quæ iniuſte eum impedit, vel impedivit a re illa obtinenda. Sed ut melius hoc intelligatur

d ſit i. Notandum actionem generatim ſumptam eſſe ius proſequendi in iudicio quod ſibi debetur, ut §. I. *Inſtitutionum de actionibus*. Dicitur *in iudicio*, quia iuxta commune effatum nemo poteſt eſſe iudex in propria cauſſa, neque accipere ſua privata authoritate quod ſibi eſt debitum, ſed hoc petere debet a Magiſtratibus, qui ad hunc finem ſunt inſtituti. Excipe tamen caſum, in quo locum habeat ſecreta compenſatio, vel periculum ſit in mora. Quilibet enim repetere valet rem a fure in furto deprehenſo.

iſio onis. Hæc autem actio communiter dividitur in actionem realem, ſeu vindicationem, & perſonalem, ut in iure vocantur, *inſtituta de act. & §. appellamus*. Actio realis, quæ dicitur actio in rem dicitur ea, quæ rei ita inhæret, eamdemque perſequitur, ut ad cuiuſcumque manus devenerit res nobis devicta, ab ipſo eam repoſcere poſſimus, & vindicare, ita ut quando oſtendamus rem noſtram eſſe; reluctare non valeat poſſeſſor, quin etiam in iudicio eam nobis reſtituat. Inſtituta §. *omnium de actionibus, & leg. offic. de rei vindicat*. Hæc autem actio in rem, ut notavimus, dicitur etiam rei vindicatio. Rem enim vendicare, vel ſecundum alios vindicare idem eſt ac rem ſibi appropriare, ac ſuam eſſe dicere; & ideo poſtulare ut iudex ſua ſententia rem noſtram eſſe declaret, ac in eius dominio conſtituamur. Actio perſonalis, ſeu actio in perſonam ea eſt quæ verſatur erga perſonam, quæ ex aliquo contractu vel delicto nobis obligata eſt & devicta. Dicitur perſonalis, quia tametſi hæc actio ſit de ſe ordinata ad aliquid recuperandum ab alio, a quo petis hoc tibi dari, vel fieri, actio tamen illa ita perſonam proſequitur, ipſique inhæret, ut talis actio inſtitui nequeat contra alium, licet rem forte detineat; & hoc contingit vel circa res quæ uſu conſumuntur, vel circa contractus nondum completos, id eſt dum ſiſtunt in ſola mutua conventione pretii, & promiſſione, re nondum tradita, ut v. g. ſi Titio mutuo dederis centum ducatos, quos ille donavit Sempronio, vel contractum inieris cum Paulo, qui equum ſuum tibi vendidit, & antequam eum tibi tradat, illum vendat Hieronymo, tunc nullum ius habes contra Sempronium pro repetendis ab ipſo ducatis, nec contra Hieronymum, ut equum tibi prius venditum, non tamen traditum ab eo repetas, ſed ſolum contra Titium, ut tibi reddat in alio æquivalenti centum ducatos, quos mutuo a te accepit, & contra Paulum, ut ſtet promiſſis contractus venditionis equi, damna ſi quæ paſſus ſis, tibi compenſando, quia actio in hiſce caſibus erat duntaxat ad rem, ideſt perſonalis, non vero in rem, ſeu realis.

Explicata natura iuris tum in genere, tum quoad præcipuas ſuas ſpecies, realis videlicet & perſonalis, nunc varias ſpecies exponemus iuris realis, de quo non pauca dicentur non minus perutilia ſcitu quam neceſſaria.

§. III.

De variis ſpeciebus iuris in re.

Iuris realis variæ ſunt ſpecies numero novem, dominium nempe, uſus, uſusfructus, ſervitus, emphyteuſis, feudum, pignus, hypotheca & poſſeſſio. Ex his vero aliæ ad rem ipſam, aliæ ad rei uſum pertinent. *Dominium eſt ius gubernandi rem aliquam, vel de ea diſponendi tanquam ſua, & propria auctoritate*. Uſus eſt tantum *ius utendi re aliena, ſalva eius ſubſtantia*. Uſusfructus eſt *ius utendi & fruendi aliena re, ſalva pariter illius ſubſtantia*. Unde uſuarius rem ſibi ad uſum conceſſam alteri locare nequit, bene quidem uſufructuarius. Servitus eſt *ius acquiſitum in aliena re*, puta in muro alieno, ne altius erigatur. Emphyteuſis eſt *ius ortum ex contractu, quo res immobilis quoad dominium utile alicui conceditur ſub onere realis penſionis ſtatuto tempore domini proprietatis & directo ea de cauſſa perſol-*

ven-

vendæ. Feudum eſt *ius acquiſitum ex conceſſione rei immobilis vel æquipollentis translato in feudatarium dominio utili, dominio proprietatis ſeu directo apud concedentem reſervato cum onere ut fidelitas ac obſequium perſonale eidem concedenti retribuatur*. Pignus eſt *ius rem ſibi datam quouſque ſatisfiat debito pro quo data eſt, retinendi*. Hypotheca eſt *ius acquiſitum in re alicuius particularis, vel in omnibus illius bonis, quæ obnoxia remanent creditori pro ſecuritate ſui crediti, donec debitum extinguatur*. Poſſeſſio, ſi iuris ſit, *ius eſt inſiſtendi alicui rei tanquam ſuæ non prohibitæ poſſidcri*; ſi ſit facti, *eſt ipſa rei apprehenſio, & detentio*. De his tamen fuſius ſermo habebitur ſuo loco, agendo de contractibus.

§. IV.

De dominio, eiuſque diviſione.

Definitio, & diviſio dominii

Dominium generice ſumptum, ſicuti ſupra breviter innuimus, non eſt niſi *ius ſeu facultas diſponendi de re aliqua tanquam ſua ſeu ſibi prorſus ſubiecta*. Ita quippe in hoc communi conceptu ille dominium habere cenſetur, qui aliquid habeat, de quo authoritate propria independenter ab alterius arbitrio & ordinatione pro arbitratu ſuo diſponere valet, quod proinde dicitur ſuum eſſe. Dominium ſic generaliter ſumptum in primis dividitur in dominium divinum, quod Deo convenit per eſſentiam in omnes creaturas, & in dominium humanum, quod homini competit per participationem, ſeu per poteſtatem quam Deus ei contulit in alias creaturas, ut Geneſeos 1. *Creſcite & multiplicamini, & replete terram, & ſubiicite eam, & dominamini piſcibus maris, &c. & univerſis animantibus quæ moventur ſuper terram*. Et de hoc dominio, quod etiam politicum vocatur, nunc agere inſtituimus.

Dominium humanum ſeu politicum, quia generatim acceptum, *eſt facultas gubernandi, vel diſponendi de re aliqua tanquam ſua*, idcirco duplex eſt, ſcilicet iuriſdictionis, & proprietatis. Dominium iuriſdictionis eſt poteſtas gubernandi ſuos ſubditos in illorum commodum, ideſt aliquid eis præcipiendo, vel prohibendo, eos iudicando, puniendo, & præmiando. Hi enim ſunt quinque actus gubernandi. Dominium vero iuriſdictionis dividitur in ſæculare, quod eſt poteſtas gubernandi ſubditos in temporalibus negotiis, qualis eſt in Imperatoribus, Regibus, Ducibus, &c. & in Eccleſiaſticum, quod eſt poteſtas gubernandi ſubditos quoad bonum ſpirituale, qualis eſt in Papa, Epiſcopis, aliiſque eccleſiaſticis Prælatis.

Def & d doi proj tati

Dominium proprietatis e contra, de quo ſolo hic agitur, eſt *ius ſeu poteſtas diſponendi de re aliqua tanquam ſua, ſeu ſuo nomine, libitu & auctoritate, niſi lege prohibeatur*. Dominium proprietatis dividitur in altum, quod habet Princeps & Reſpublica diſponendi de bonis, & actionibus privatorum ad bonum commune, & humile, quod habet quiſque privatus diſponendi de bonis ſuis in proprium ſui commodum, ideſt quo poteſt iis uti & abuti abſque eo quod alteri cuipiam homini iniuriam faciat. Hoc vero dominium proprietatis humile dividitur in plenum ſeu perfectum, & in non plenum ſeu imperfectum. Dominium plenum, ſeu perfectum eſt ius diſponendi de re, & fructibus eius, ac utriſque uti pro ſuo arbitratu, ipſam ſervando, vendendo, donando, commutando, vel etiam deſtruendo, niſi lege prohibeatur. Additur *niſi lege prohibeatur*, quia licet dominium de ſua natura tale ſit, ut poteſtatem tribuat de re diſponendi pro libitu, interdum tamen lege aliqua, vel pactione uſus eius impediri poteſt. Sic pupillus, licet dominus rerum ſuarum, non poteſt eas alienare, nec debitor pignus, quamvis ſit ipſius dominus ob initam cum creditore pactionem. Hoc dominium olim dicebatur mancipium, quod manu caperetur, eſtque dominium in ſubſtantiam rei, eiuſque commoda, quia non ſolum habet proprietatem, unde dicitur dominium directum, ſed etiam commodum, & uſum rei, propterea quod dicitur dominium utile. Dominium proprietatis non plenum ſeu imperfectum, eſt ius diſponendi, vel de ſola re, vel de ſolis eius fructibus. Hoc pariter dominium dividitur in directum, & utile. Dominium directum habet ſolam rei proprietatem ſine iure percipiendi eius fructus, & tale dominium habet Princeps in feudis, dominus in prædiis quæ dedit ad emphyteuſim, & omnis alius qui dicitur dominus cuiuſcumque rei, cuius uſusfructus alteri conceſſus eſt. Dominium vero tantum utile eſt ius diſponendi de fructibus ſolummodo, & de emolumentis rei, non de ipſa re; & tale eſt quod habet feudatarius, emphyteuta, uſufructuarius reſpectu rei illius, quam ab alio accepit in feudum, emphyteuſim, &c. vel cuius habet uſufructum. Ex his tamen non ſequitur dominium directum carere omni utilitate. Nam licet privetur dominium directum fructibus, qui a re produci ſolent, ac proinde diſtinguatur ab utile, multas tamen habet com-

commoditates, Dominus enim proprietarius, ſeu directus rem alienare poteſt. Inſuper accipit canonem, ſeu penſionem ab uſufructuario, vel emphyteuta. Tandem ſæpe dominium utile redit ad proprietarium. Et quando medio novo contractu cum licentia proprietarii fit alienatio fundi, ipſi laudemium ſolvendum eſt.

io- ad ii. ac- i- Conditiones porro variæ ſunt ad dominium acquirendum, videlicet ſi agatur de acquirendo dominio rei, quæ nullius erat; ſufficit ſola apprehenſio, ſeu occupatio animo faciendi illam ſuam, ut infra dicetur, niſi aliter aliqua lege, vel conſuetudine ſtatutum ſit. Si vero agatur de dominio ab uno in alium transferendo, iure naturæ ſufficit mutuus conſenſus ſigno exteriori expreſſus; at iure poſitivo duo ordinarie requiruntur, ſcilicet titulus, & traditio. Titulus radix eſt dominii, ſeu ratio & cauſſa propter quam dominium alicui convenit, & debetur, ut emptio, donatio, ſucceſſio hæreditaria. Titulus dividitur in verum & præſumptum. Titulus verus eſt ille, qui vere domihium transfert, ac confert, ut ſi quis a vero domino emerit prædium, domum, habet hic pro titulo veram emptionem. Titulus vero præſumptus eſt ille, a quo præſumitur verum dominium transferri, reipſa tamen non transfert; ut ſi ematur veſtis, equus, aliaque a fure qui præſumatur eſſe legitimus veſtis, vel equi poſſeſſor.

Traditio pariter requiritur ad dominium; nam, ut ex lege *tradition.* 22. *eodem de pactis tradition.* dominia rerum nonnullis pactis transferuntur, ita ut ante traditionem titulus det tantum ius ad rem, non vero in re. Traditio porro duplex eſt, alia realis qua res ipſa datur in manus, & alia ficta ſeu civilis, quæ fit per inſtrumentum, traditionem clavium, aut aliquid aliud lege, vel conſuetudine inſtitutum. Diximus *ordinarie*, cum quidam ſint caſus, in quibus ius Romanum traditionem non exigit, ut acquiratur dominium; quia primo in Beneficiis ius in re acquiritur per ſolam collationem & acceptationem; ex cap. *Si tibi abſenti de Præben. in* 4. Secundo in hæreditate, cum hæres ſive ab inteſtato, ſive ex teſtato, ex lege *Cum hæredes* §. *de amittenda vel acquirenda poſſeſſ.* ſine traditione dominium acquirat, adita tamen hæreditate. Aditur vero *hæreditas* dum verbo vel facto acceptatur. 3. In legatis, in quibus ſtatim ac hæres hæreditatem acceptat, legatarius evadit dominus. 4. In donatis, venditis, aut ad pias cauſſas relictis, v. g. in favorem Monaſteriorum, Hoſpitalium, aut in redemptionem captivorum. 5. Si fundum, vel domum alteri quis tradat eo pacto ut ab illo alimenta recipiat, ſi hic pacta non ſervet, ſtatim ſine ulla traditione ad eumdem revertitur dominium rei ſuæ, ideſt domus vel fundi, quod prius in his habebat, lege 1. cum *de donat.*

§. V.

De ſubiecto dominii.

Pro ſubiecto dominii omne illud intelligitur, cui dominium habere convenit. Et primo certum eſt titulo creationis & conſervationis Deo competere dominium; nam res Subiectum dominii. illi debetur, a quo ſuum eſſe recepit; *Domini eſt terra, & plenitudo eius*, ait Propheta. Unde ex hoc convenit Deo ſuprema illa poteſtas, qua ad nutum de rebus omnibus diſponere valeat, ac reipſa diſponit. Certum eſt ſecundo quod ſoli & omni intellectuali creaturæ dominium convenire queat; quia cum dominium ſit facultas de rebus pro libitu ſuo diſponendi, atque in tali arbitraria diſpoſitione ratio requiratur & libertas; ideo ſola intellectualis creatura quæ huiuſcemodi dotibus pollet, capax cenſeri poteſt dominii. Bruta igitur animalia nullum habent dominium in terræ paſcua, ac proinde qui eiſdem hæc prohibeat, eorum quidem domino, ſed nullam eis prorſus infert iniuriam. Item certum eſt homini etiam poſt lapſum dominium remanſiſſe, ut pſalm. 113. *Terram autem dedit filiis hominum*.

Quare ex hoc ſequitur quod in quacumque conditione peccati, etiam infidelitatis, homo conſtituatur, adhuc capax remanet dominii contra errorem Wicleffi, & Ioannis Huss, qui contrarium ſentiebant, ut in art. 15. *Nullus eſt dominus civilis, nullus Prælatus, nullus Epiſcopus, dum eſt in peccato mortali*. Et hoc evincitur ex Sacra Hiſtoria, ubi notantur Pharao, Nabuchodonoſor, Saul etiam, quando fuit a Deo reprobatus, Cæſar, ac alii permulti huiuſce generis, qui in ſuis Regnis verum dominium habebant, ut de facto iuſtitiam læſiſſent, qui eis reddere reluctaſſent quæ ratione dominii quo pollebant, ipſis erant debita: Sicuti de Cæſare iuſſit Chriſtus Dominus: *Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari*. Et S. Aug. l. 5. de Civit. Dei c. 21. ait. *Deus dat felicitatem in Regno cælorum ſolis piis, regnum vero terrenum & piis & impiis, ſicuti ei placet, cui nihil iniuſte placet*. Et ratio ipſa clare hoc comprobat. Nam ſi fide deficiens

& ſan-

& ſanctitate iure privaretur dominii, liceret dominis improbis reſiſtere, eis denegando tributa, ſi ſint Principes, legalia debita ſi privati, eorumque bona uſurpare liceret contra Decalogi præceptum, in quo ſine ulla differentia fidelis, vel infidelis, iuſti vel improbi univerſaliter vetitum eſt ne cuique eius bona auferantur.

Nec ſuffragatur illud Oſeæ 8. ubi de impiis regibus habetur: *Ipſi regnaverunt, ſed non ex me*, quaſi dicere vellet Propheta quod eo quia impii, legitime non regnarent ob defectum poteſtatis, qua Deus, a quo omnis poteſtas, eos expoliaſſet. Nam ibi Propheta dicit impios non regnaſſe ex Deo, quia non regnaverunt ſecundum eius voluntatem, non quia revera legitime, ac iuridicè non eſſent reges. Hinc ſtatim ſubiungit: *Principes extiterunt, & non cognovi*, ideſt eorum regimen ob illorum iniuſtitiam non approbavi: vel hoc intelligendum eſt de iis qui tyrannice regnum invaſerunt, ut Amri, & Sellum ad quos forſan potuit alludere Propheta.

Infantes pariter, & amentes apti ſunt ut ius habeant & dominium. Hoc patet & ex communi uſu apud quaſcumque Gentes, & ex Apoſtolo ad Galat. 4. *Quanto tempore hæres parvulus eſt, nihil differt a ſervo, cum ſit dominus omnium*. Hæres enim & dominus concipi nequeunt ſine dominio. Licet enim ad dominii uſum, ſeu ad res ſuas adminiſtrandas rationis uſus requiratur, ad dominium tamen habituale, & in actu primo ſatis eſt natura intellectualis, ac libertas innata, & poteſtas exercendi ius ſuum, ſeu diſponendi de re, ac eam adminiſtrandi ſive per ſe, ſive per alios, ideſt per eos qui illorum curam gerunt, puta per parentes, rempublicam, aut tutores.

Cuius dominii capaces infantes & amentes.

Unde infertur amentes quoque habere capacitatem iuris; & hoc patet ex uſu communi omnium Gentium, quia nemo ſine eorum iniuria, ſeu nonniſi iniuſte infantis, & amentis poteſt bona uſurpare, & eorum bona cum non ſint nec Principis, nec Curatoris, ſequitur quod infantibus ipſis, & amentibus competat eorumdem bonorum proprietas. Verum quidem eſt ob defectum, quem infantes & amentes in rationis uſu patiuntur, proviſum fuiſſe a Republica, ne ipſi de iiſdem bonis diſponerent, ſed per Curatorem adminiſtrarentur. Quia tamen Curator ea bona non ut ſua, ſed ut eorumdem bona adminiſtrat, evidenter hoc indicat ipſos eſſe dominos, cum ad verum dominium ſufficiat poteſtas diſponendi de re ſua vel per ſe, vel per alium, qui de ea non ſuo ſed alterius nomine diſponit.

Religioſi, ideſt Regulares certiſſimum eſt quod in communi, ideſt Ordines Religioſi, poſſunt dominium habere tam mobilium quam immobilium, non autem in particulari, ideſt privati Religioſi profeſſi. Quod Religioſi in communi poſſidere poſſint, patet ex Chriſti Domini exemplo, quem conſtat ex Evangelio, una cum ſuis Apoſtolis unde quoddam conſtitutum erat Collegium, bona aliqua poſſediſſe. Etenim ex communibus bonis legimus ſibi neceſſaria emiſſe, ac ideo certum eſt rerum quas habebant tranſtuliſſe in eos qui ipſis illa vendebant, verum dominium.

De Religioſorum capacitate dominii.

De Religioſis vero in particulari quod dominii ſint prorſus incapaces hoc probat ius canonicum, quod definit Monaſterio acquiri quæcumque Monachus acquirit. Idem pariter definivit Concilium Trid. ſeſſ. 21. cap. 1. Quia conceſſit quidem Monaſteriis tam virorum quam mulierum etiam Mendicantium exceptis Cappucinorum & Minorum de Obſervantia, ut in communi etiam immobilia poſſidere poſſent, non vero alicui Religioſo in particulari.

Epiſcopi aſſumpti ex aliquo Ordine Religioſo docet D. Thomas quod ſint incapaces cuiuslibet dominii æque ac erant antea in Religione, in qua profeſſi fuerant. Ita S. Doctor 2. 2. q. 88. art. 1. ad 4. Quod hac comprobat ratione; quia nempe ſicut Religioſus, cum ſit Epiſcopus, non abſolvitur a voto continentiæ, ita nec a voto paupertatis; unde nihil habere debet tanquam proprium. Dominicus vero Soto cum aliis bene multis contrarium ſentit; quia in Canone, dicunt, *ſtatum* 18. *q.* 1. aſſeritur, quod Monachus qui canonica electione a iugo monaſticæ profeſſionis abſolvitur, & ſacra ordinatione de Monacho fit Epiſcopus, veluti legitimus hæres ius habet ſibi paternam hæreditatem vindicandi. Sed notant alii, ut Iuveninus, in hoc attendendas eſſe locorum conſuetudines. Nam ubi antiqua viget conſuetudo, ſicut in Gallia, ut Monachi quando fiunt Epiſcopi, adeant conſanguineorum hæreditates, acquirant ac poſſideant dominia, tuta conſcientia hoc facere poſſunt, eo quia antiqua illa conſuetudo ſit diſpenſatio, ſeu relaxatio legis eccleſiaſticæ, vi cuius inhabiles erant ad dominium. Sic Iuveninus. Sed de his fuſius ſuo loco, quando de ſtatu Religioſo.

De do- nio ricor Sæcu rium

Circa Clericos ſæculares nulla occurrere poteſt dubitatio quod ipſi habere poſſint domi-

minium in bona temporalia tum mobilia tum immobilia, quæ iure civili quocumque modo ad ipſos ſpectare queant æque ac omnes perſonæ ſimpliciter ſæculares, cum hoc nullo iure eis vetitum ſit. Sola igitur difficultas vertitur quoad res eccleſiaſticas, nempe ſi habere poſſint dominium, & habeant in redditus eccleſiaſticos. Verum antequam quid ſtatuatur pro clariori intelligentia,

Notandum eſt 1. redditus eccleſiaſticos in triplici genere conſiderari poſſe. Alios enim percipit Clericus titulo Beneficii, & hi vel ſuperſunt honeſtæ ſuſtentationi, vel ad eam neceſſarii ſunt. Alios recipit propter laborem, ut ſunt diſtributiones, quæ dantur præſentibus choro in Cathedralibus, & Collegiatis, honoraria Concionatorum. Alios tandem ex eleemoſynis fidelium, ut ſtipendia Miſſarum, adminiſtrationis Sacramentorum.

Omnes tum Theologi tum Canoniſtæ conveniunt redditus perceptos ex Beneficiis, qui honeſtæ ſuperſunt ſuſtentationi, impendendos eſſe in pios uſus, ac exinde graviter peccare clericos beneficiatos, qui abutuntur redditibus ſuorum beneficiorum in uſus non ſolum iniquos, ideſt ſpectacula, ſæcularem faſtum & luxum, ut veſtium, ciborum delicatorum, lautorum conviviorum, in itinera meræ curioſitatis, voluptatis, in luſus, ſed etiam prophanos ditando conſanguineos non egentes, debita ſolvendo quæ non in uſus pios contraxerunt, quando aliunde ex bonis patrimonialibus, quæ poſſident, huiuſcemodi onera implere valeant. Et hoc ex duplici capite deducunt, ideſt ratione fidelitatis, quia redditus eccleſiaſtici clericis eo fine concrediti ſunt, ut quæ ipſis ſuperſunt ex honeſta ſuſtentatione pauperibus elargiantur. 2. Ratione Religionis, quia nempe cenſus eccleſiaſtici ſunt res ſacræ, unde in uſus prophanos converti nequeunt.

Licet tamen conveniant Doctores quod ſine culpa in prophanos uſus converti non poſſint, non conveniunt poſtea circa ſpeciem peccati, videlicet an ſit contra iuſtitiam, ac proinde in tali abuſu incurratur debitum reſtitutionis. Etenim cum hoc dependeat a iure quod ineſt clericis in talia bona, ii qui ſentiunt ac ſuſtinent clericos dominium habere in redditus eccleſiaſticos, ſentiunt etiam ac ſuſtinent, ſi iiſdem redditibus abutantur, eos non peccare contra iuſtitiam, ac ideo non teneri ad reſtitutionem. Qui vero clericis tale dominium denegant, reſolvunt hi, & probant, ſi bonis iiſdem in pravos, & prophanos uſus utantur, illos reos eſſe iniuſtitiæ, ac debito reſtitutionis adſtringi. Sed de his iam fuſius actum eſt ſuo loco, agendo de Beneficiis eccleſiaſticis; unde ſatis ſit obiter hic iuxta exigentiam ordinis hæc attigiſſe.

§. VI.

De dominio Filiorumfamilias.

Filiifamilias tametſi a patria poteſtate dependeant & quoad ſe, & quoad eorum bona, nihilominus ſuper aliquibus bonis dominium habere poſſunt, quandoque plenum, quandoque non plenum. Verum pro clariori intelligentia **Quarum rerum habeant filiifamilias dominium.**

Advertendum 1. filiumfamilias eum vocari qui a patre non eſt emancipatus, ſed perſeverat ſub patria poteſtate: patria vero poteſtas ius eſt inductum a lege civili in favorem patris & avi paterni ſuper perſonis, & bonis filiorum legitimorum, vi cuius quatenus & quantum leges permittunt, de illis diſponere poſſint.

Advertendum 2. bona filiorum non emancipatorum quadrupliciter conſiderari, videlicet ut caſtrenſia, quaſi caſtrenſia, adventitia, & profectitia. Et hoc idipſum eſt quod Romani peculium dicunt. Caſtrenſia ea ſunt, quæ in militia, vel occaſione militiæ, ſive mari ſive terra a filiis acquiruntur, ut ſunt ſtipendia militaria, hoſtium prædæ, ſeu ſpolia, Ducum, vel commilitonum dona, hæreditates & legata occaſione militiæ, mobilia omnia data a parentibus filio ad militiam proficiſcenti animo militandi. Item ea quæ in obſequio Principis in eius aula exhibito, vel ex Principis largitione, ſive propria induſtria filio obveniunt. Item ea omnia quæ etiam ab aliis filio pergenti ad militiam vel ad obſequium Principis, vel in Caſtelli aut Arcis cuſtodia tempore pacis, ſeu quocumque modo filio militiæ adſcripto, & ob militiæ motivum ipſi dantur. Similiter lucra omnia quæ ex talibus bonis interventu alicuius legitimi contractus ipſi proveniant, ut ſi filiusfamilias ex iis fundum frugiferum emat, ſi iniiſſet contractum lucroſum, ſi negotietur, ludat, & ex his lucretur: non vero recenſentur inter bona caſtrenſia, quæ in bello iniuſto ac privato, ſive illius intuitu acquiruntur. Quaſi caſtrenſia ſic dicuntur quæ privilegiis caſtrenſium fruuntur, & ea ſunt quæ filio adveniunt poſt ſuſceptum ſtatum clericalem, ideſt quæ filius comparat ratione ſtatus clericalis, ſive ea recipiat ex beneficio eccleſiaſtico, ſive aliunde, titulo tamen clericali, dummodo alicui inſerviat Eccleſiæ, ita ut

quæ

quæ in aliis filiis bona eſſent adventitia, in clericis poſt clericatum rationem habent quaſi caſtrenſium. Authent. *Presbyteros cod. de Epiſc.* Non gaudent tamen hoc privilegio bona, quæ ante clericatum poſſidebat, quia hæc remanent eiuſdem conditionis ac antea. Sunt item quaſi caſtrenſia bona acquiſita ex aliquo publico officio non mechanico, nempe Iudicis, Aſſeſſoris, Notarii, Advocati, Cancellarii, &c. aut ratione profeſſionis alicuius ex artibus liberalibus, & a fortiori ratione alicuius ſcientiæ, præcipue Theologiæ, Iuriſprudentiæ, ac Literarum humanarum. Tandem quæ filiofamilias obveniunt ex liberalitate alicuius Principis, necnon quæ ei dantur, ut ipſe, & nullatenus pater, habeat uſufructum.

Bona adventitia ea ſunt quæ nec ratione militiæ, nec ex exercitio artium liberalium, nec ex alio titulo ex recenſitis in caſtrenſibus & quaſi caſtrenſibus, neque collata a patre, nec eius cauſſa vel intuitu, ſed aliunde Filio provenunt. Huiuſmodi ſunt quæ filio proveniunt ſucceſſione in matris bona, aut donatione ſeu legato ſibi factis ab amico, vel ab alio non intuitu patris. Similiter quæ ipſi fortuito adveniunt, puta inveniendo theſaurum nulli legi obnoxium, acquiſita propria induſtria & labore, puta negotiando pecunia mutuo accepta, ex arte fabrili, aut ſutoria &c.

Profectitia tandem ſunt ea quæ filius acquirit ex bonis patris, vivente patre, puta in adminiſtrando, illis negotiando, aut quæ ipſi intuitu patris, nempe gratia patris, quocumque titulo adveniunt, puta ſi filio donata ſint ob amicitiam, quam donans contraxit, vel contrahere vult cum patre. Secus vero dicendum ſi hæc darentur intuitu ipſius filii, quia v. g. hic egerit negotia patris &c. Nam tunc pater eſſet cauſſa nimis remota, ut bona intuitu filii donata ipſi patri adiudicarentur. Hiſce poſitis.

Filiusfamilias non emancipatus bonorum caſtrenſium & quaſi caſtrenſium plenum habet dominium, & directum, ideſt quoad proprietatem, & indirectum, ſeu uſusfructus aut utile, liberamque eorum adminiſtrationem, ita ut ſine ullo conſenſu patris pro ſolo libitu ſuo de illis diſponere poteſt per contractus donationis, venditionis, ac etiam per teſtamentum, dummodo annum 14. impleverit; ita ut ſi pater ex his aliqua ſibi appropriet invito filio, tenetur ad reſtitutionem. In bona vero adventitia filius habet tantummodo proprietatem, ſeu dominium directum, pater vero indirectum ſeu uſumfructum. Quare filius non poteſt ſine patris conſenſu de illis libere diſponere; ita ut ſicuti ſi pater dilapidaret huiuſcemodi bonorum ſubſtantiam, vulgo *capitale*, teneretur vel per ſe, vel per hæredes ad reſtitutionem, quia proprietas remanet penes filium; ita ſi filius de fructibus talium bonorum contra patris voluntatem partem aliquam male inſumeret, teneretur ad compenſationem, quia uſusfructus ſpectant ad patrem. Dantur tamen aliqui caſus, in quibus pater non habet ius uſusfructus ir bona filii adventitia. Et 1. ſi bona filio relicta ſint hac lege expreſſa & conditione, ut ad ſolum filium, & nullatenus ad patrem uſusfructus pertineat, ideſt ut filius gaudeat dominio tam directo quam indirecto. 2. Si pater cum filio ſuccedant alteri filio, & fratri in bonis adventitiis, quia tunc portio bonorum adventitiorum filii demortui, quæ filio ſuperſtiti obveniunt, eſt filii ſuperſtitis etiam quoad dominium utile, ita ut uſusfructus partis quæ ad filium ſpectat, patri non debeatur; ex Authent. *item redditas*. 3. Si filius aliquid adipiſcatur titulo donationis, aut ſucceſſionis, & pater irrationabiliter contradicat, quia æquum non eſt, ut inde pater commodum reportet. 4. Si pater inceſtuoſas nuptias contrahat. 5. Si fiat Iudæus, hæreticus, vel ſchiſmaticus. Circa hoc tamen attendendæ ſunt locorum conſuetudines. 6. Si filio relictus ſit tantummodo uſusfructus; quia ſicuti ſervitus ſervitutem non habet, ita nec uſusfructus alterum uſumfructum habere poteſt. 7. Si pater, aut filius fiat captivus ab hoſtibus, cum patria poteſtas tunc ſuſpendatur, ſi pater in captivitate obeat, extincta cenſetur patria poteſtas a prima die captivitatis: ſi vero a captivitate liberetur, nunquam patria poteſtas interrupta cenſenda eſt. 8. Si pater profiteatur in aliquo Religioſo Ordine. 9. Si filius promoveatur ad epiſcopatum, vel ad cardinalatum, ſtatim ac facta eſt ipſius electio, patria poteſtas in ipſum expirat. Sic ex variis iuribus, quæ Doctores hic afferunt.

Molina & Sanchez, quos ſequitur Cardinalis de Lugo *diſp. 5. ſect. 2. n. 24.* docent quod ſemel acquiſito dominio indirecto a patre in bonis adventitiis filii, integrum & totale ipſi patri remaneat etiam poſt mortem filii, licet in eiſdem bonis ſuccedat etiam mater. Reſpondet tamen huic opinioni quidam recentior, quod ſi leges ita ſtatuant, ſunt obſervandæ, ſecus vero nimis durum videri matrem dicto uſufructu privari: nam

illud

illud bonum tunc evadit paraphernale, cujus dominium ad uxorem ſpectat, & eo vel maxime, quia tunc ceſſat patri onus alendi filium iam demortuum, propter quod onus conceditur ipſi patri dominium utile quod a bonis adventitiis filii provenit.

Tametſi pater diſſimulet perceptionem quam filius uſurpat fructuum in bona adventitia, cum non ſit ceſſio iuris expreſſa, non tollitur patri facultas interdicendi filio talem perceptionem: non poteſt tamen petere a filio fructuum conſumptorum compenſationem, quia diſſimulando tacite conceſſiſſe æſtimatur.

In bona vero profectitia filiusfamilias non habet nec proprietatem, nec uſumfructum, ſed ſolam adminiſtrationem, quia talis eſt legum diſpoſitio, quæ ab omnibus acceptatæ fuere.

Bona vero, quæ a patre dantur filio clerico in patrimonium pro Ordinibus ſuſcipiendis, vel filiæ in dotem, vel filio ad nuptias, non computantur inter bona profectitia, quia dominium quoque utile horum bonorum ad ipſos ſpectat. Ipſa tamen bona computanda ſunt in portione hæreditatis fraternæ cum aliis fratribus. Dixi *iſta bona*, non fructus ex ipſis bonis percepti, quia iſti computandi non ſunt in partitione. Bona pariter, quæ a patre valide filio donantur, neutiquam deduci debent in portione.

Quoad vero difficultatem, quæ hic moveri ſolet circa bona quæ filiusfamilias lucratur in paterna domo, videlicet num ipſi, vel patri ſint adiudicanda. Item dum laborat præ cæteris aliis filiis, num poſſit aliquid ad inſtar ſalarii ſibi appropriare, ſententiam ſequendo Cabaſſutii *lib. 6. cap.* 4. *Theoriæ* &c. & Tournely, dicam 1. lucra, quæ proveniunt ex operibus artificialibus, recenſenda eſſe inter adventitia, ac ideo poſſe filium poſt patris mortem ea recuperare, deductis tamen expenſis, quæ factæ ſint a patre pro filio alendo, quia pater non eſt obligatus alere filium, qui propria habet bona caſtrenſia, aut quaſi caſtrenſia, vel adventitia. Et in hoc teſtatur citatus Cabaſſutius omnes convenire unanimes Doctores ducti a lege penultima §. *de obſeq. parent. præb.* ubi ita habetur: *Pietatem liberi parentibus, non operas debent*; dummodo tamen parentes non egeant tali eius obſequio, quia filius ex pietate debet huiuſcemodi obſequia utrique parenti indigenti, ut ait Pater Antoine.

Si vero filius artificis patri operam ſuam tribuat abſque eo quod ullam nec tacite nec expreſſe petat mercedem, hic præſumitur hanc patri ſuo pietatis titulo condonaſſe. Unde audiendus non eſſet, ſi mortuo patre eam a fratribus repetere tentaret. In foro tamen interno hæc præſumptio ceſſaret, quando filius certus eſſet talem non fuiſſe ejus voluntatem, ſed ob timorem, vel reverentiam patris non auſum fuiſſe ſuam apud patrem explicare intentionem.

Bona vero, quæ filii lucrantur ex arte vel negotiatione, vel aliquo alio induſtriali exercitio, ſi filius degat extra domum paternam, ita ut a patre non alatur, tunc lucrum cenſendum eſt bonum adventitium, non profectitium, cum ex paternis rebus non proveniat. Ideo vero filius negotiando acquirit patri, quatenus a patre alitur. Unde ſi non alatur, nec lucretur ex bonis paternis, lucrum patri non eſt tribuendum. Si vero moretur in domo patris, ac ab eo alatur, & non ex rebus paternis, ſed aliunde negotiatione lucretur, nec deſit muneribus ſibi a patre commiſſis, lucrum pariter huiuſcemodi adventitium erit, non profectitium, cum profectitium a paternis bonis provenire debeat, non ex mera filii induſtria. Nam licet a patre alatur, correſpondet tamen ſedula attentione ad munera ſibi a patre commiſſa in opificio, mercatura, &c. Sic P. Cuniliatus.

Circa bona autem, quæ ex bonis paternis, vel ipſius patris nomine, & auctoritate lucratur filiusfamilias, puta fabri, cauponis, mercatoris, aſſerit laudatus Cabaſſutius cum aliis permultis contra Laymannum & Cuniliatum filium ius habere in huiuſce lucri partem, ita ut ſi etiam ex metu reverentiali ius ſuum petere non audeat, aut videat ſe paſſurum repulſam, ac patris indignationem movere, ſi repoſceret, nec ius illi ſibi iam computatum iri, poſſe clam ſibi aſſumere quantum ſit ſatis ad compenſationem, & etiam vivente patre, cum hoc genus peculii non ſit prorſus profectitium, ſed participans quoad paterna bona de profectitio & de adventitio ratione induſtriæ, & laboris. Ita enim reſolvunt qui hoc tenent, ducti hiſce non levibus rationibus, quod filius non debet eſſe deterioris conditionis quam extraneus, qui ſine dubio non privaretur ſtipendio, quod pro opere præſtito ei iuſte debetur; & quod non teneatur filius iure naturæ pro patre non indigente laborare. Unde niſi filius ius ſuum patri gratuito tribuere velit, & pater nullam lucri partem veluti ſocietatis titulo ei impartiatur, debet ei tantum ſalarii quantum extraneo debuiſ-

buiſſet; ac ideo ſi filius in hoc defraudetur, tuta conſcientia poteſt clanculum ſibi æquivalens retinere pro compenſatione. Ita etiam Pontaſius verb. *compenſ.* caſu 5. Ad hoc tamen ut talis compenſatio iuſta ſit, ſuas addunt citati Doctores conditiones, nempe ut 1. deducantur omnes expenſæ, quas habuit pater in eo alendo, & veſtiendo. 2. Ne filius ſibi arroget uſumfructum, qui ex tali lucro provenire potuiſſet ante ſuam emancipationem, vel patris mortem. 3. Ne pater vel per ſe, vel per alium minori pretio facere potuiſſet quæ fecit filius.

Si filius ex bonis patris, quæ pater, ut ſolet dici, mortua & inoperoſa tenet, negotietur, & lucrum ex ſola ſua induſtria reportet, puta ex pecunia, frumento, aliiſque uſu conſumptibilibus, quæ pater otioſa retinet, lucrum huiuſmodi iudicandum eſt filio, utpote fructus ſolius eiuſdem induſtriæ, peccabit vero contra reverentiam, & forſan contra obedientiam patri debitam id clam a notitia patris agendo, non tamen contra iuſtitiam, dummodo habeat bona caſtrenſia, aut quaſi caſtrenſia, quibus ſecurum reddere poſſit patris capitale, ſi forte in negotiando periclitetur, aut aliud damnum emergat, & dummodo in cæteris ſibi a patre commiſſis deſerviat. Alias ſi non habeat unde ſecurum reddat patrem in caſu periculi, peccabit mortaliter ob periculum gravis damni, cui patrem exponit. Si tamen res proſperum ſortiatur eventum, & lucretur; lucrum ſuum erit, utpote proveniens ex ſola ipſius induſtria, nec ullum lucrum bona illa patri erant allatura. Sic putat citatus Cuniliatus in huiuſcemodi caſu reſolvendo, ſalvo, ait ipſe, meliori iudicio, & ita ſentit de filii negotiatione ſuper bonis mobilibus, frumento ſcilicet, pecunia, aliiſque huiuſcemodi. Nam ſi negotiaretur ſuper re immobili, v. g. locando domum quam pater morans Romæ tenet Mediolani, & locare non vult, lucrum illud non eſſet adventitium, ſed profectitium, ac ideo ſpectans ad patrem, quia tunc lucrum non eſſet ſolius filii induſtriæ, ſed rei paternæ, nempe domus, quæ ex ſe habet valorem ſuæ locationis.

§. VII.

De dominio Uxorum.

Quorum bonorum habeant Uxores dominium. Nota tria bonorum genera computari poſſe Uxori, alia quæ dicuntur paraphernalia, alia dotalia, alia communia, quorum duo priora etiam iura particularia, ſeu Municipalia eis adiudicant; tertium vero ius commune, quod non ubique eis favet. Bona paraphernalia ſunt ea quæ ab uxore adferuntur cum animo ſaltem implicito ea ſibi reſervandi, eidemque obveniunt ex liberalitate mariti, vel aliorum hæreditate, legato, necnon ea, quæ proprio opificio, ſive alia induſtria ipſa lucratur, dummodo tamen debito ſuo ſervitio familiam non defraudet, ac tempus illud, quod familiæ debeat impendere, non ſubtrahat, ut diutius ſuis lucris incumbat. Nam ſi ex ſua lucrandi aviditate aliquid pateretur domus, illud compenſare teneretur. Dotalia, quæ uxor tradit marito ad onera matrimonii ſupplenda. Communia quæ tempore matrimonii acquiruntur, ab utroque coniuge eorum labore, induſtria, &c. Hiſce prænotatis.

In bonis paraphernalibus uxor plenum habet dominium, eorumque adminiſtrationem prorſus a marito independentem, dummodo in maritali contractu præcipue quoad ea, quæ in nuptiis contrahendis ſecum attulit, explicite, vel implicite ea ſibi reſervaverit. Dixi *quæ in nuptiis attulit*, nam ea quæ ipſis poſtea adveniunt, procul dubio immixta cenſeri nequeunt cum dote. Dixi *dummodo explicite, vel implicite ea ſibi reſervaverit*, quia ſecluſa omni reſervatione bona omnia dotalia reputantur, cum niſi aliter appareat, cenſeatur mulier nubens omnia in dotem marito aſſignare. Super dotalibus vero, & communibus uxor non habet niſi dominium directum, ſeu proprietatis, cum utile ſeu uſusfructus ad maritum pertineat ad onera matrimonii ſuſtinenda. Nam defuncto marito tum bona dotalia, tum portio, ſeu medietas bonorum communium, ſive mobilium, ſive immobilium tempore matrimonii acquiſitorum iure communi obveniunt uxori & quoad proprietatem, & quoad uſumfructum, ſecluſo omni contractu, & teſtamento. Hæc omnia quoad bona communia obveniunt uxori, ut diximus, de iure communi. Unde & quoad bona huiuſcemodi, & donata a marito ſtandum eſt legibus, & conſuetudinibus locorum, quæ nonnullis in locis diſpoſitioni iuris communis ſunt contrariæ, & haſce in praxi quilibet conſulere ac ſequi tenetur.

Cum igitur utriuſque generis bonorum ſive dotalium, ſive communium uſusfructus ſpectet ad maritum, ut circa id, quid uxores in conſcientia diſponere poſſint erga bona mariti, res elucidetur, notandum ex communi non ſatis eſſe ad grave furtum uxoris, ſeu filiorum in bonis domeſticis eorum

rum

rum quantitatem, quæ ſufficeret alteri extraneo, cum paterfamilias non credendus ſit prudenter invitus reſpectu filiorum, & uxoris, ſicuti reſpectu extraneorum. Inſuper penſanda ſunt qualitas rei acceptæ, finis accipiendi, videlicet num ad proprios uſus, aut ad dandum aliis, an conſanguineis, an extraneis, conditio, & ſtatus mariti, an divitis ſcilicet, vel pauperis, an mediocris fortunæ; ipſius ſtatus an nobilis, an mercatoris, vel artificis, animus eiuſdem an liberalis, an avarus, conditio familiæ, an multis filiabus collocandis ſit pergravata, an pluribus filiis adhuc alendis, ſine fructu, & aliquid aliud fortaſſe animadverti oportebit, priuſquam circa accepta ab uxore ex bonis mariti acceptio mortalis iudicetur. Advertendum ulterius uxorem ſuſtentandam eſſe a marito iuxta conditionem ſui ſtatus, cum hæc ſit viri ſocia, ac adminiſtra familiæ, non famula, aut mancipium, licet viro ſubordinata. Idcirco ea diſpoſitio competit uxori ſuper bonis viri, ac familiæ, quæ minime famulis, & maior quam filiis.

Sed factis his etiam prudentibus conſiderationibus adhuc certa regula firmari nequit quoad quantitatem quam inſcio marito, ideſt ſine expreſſa ſua conſenſione ſibi arrogare poſſit uxor pro arbitrario uſu in bonis mariti, dum relative ad omnes memoratas circumſtantias penſari debet. Uxor igitur facere poteſt de bonis mariti aliquas moderatas eleemoſynas, donationes remuneratorias (nam circa donationes mere liberales cautius ſe gerere debet) necnon aliquas diſcretas expenſas ſive pro ſe, ſive pro familia, habita ſemper ratione ad dictas circumſtantias, & ſecundum quod aliæ uxores ſuæ conditionis facere aſſueſcunt. Hæc enim facultas accipiendi moderate aliquid de bonis mariti præcipue ad eleemoſynas, aliaque pia opera eſt una ex iis conditionibus, quæ uxori ut tali debetur ut diſtinguatur a filiisfamilias, & famulis; cum enim maritus eam cognoſcere debeat ut uxorem, eſſe non debet quoad expoſita invitus. Multo magis poterit uxor accipere de bonis mariti pro diſtrahendo grave aliquod malum familiæ imminens, ſicuti etiam aliqua clam recondere, ac reſervare pro familiæ ſuſtentatione, præſertim ſi maritus comeſſationibus, ludis, aliiſque inordinatis modis bona domeſtica diſſipet cum gravi familiæ detrimento, & periculo quod eidem neceſſaria deficiant. Uxor enim, ac familia ius habent, ut ſuſtentationem a marito, & patresfamilias recipiant, ita ut ſi ille deficiat, poteſt ſibi ſumere quæ ei, & familiæ opus ſunt ad victum, & veſtitum. Si tamen vel ob mariti amentiam, vel longam eius abſentiam teneat rei domeſticæ adminiſtrationem, tunc expendere poterit prout ei melius prudentia ſuggeſſerit, quandocumque occurrat occaſio.

Quod ſi forte contingat maritum adeo tenacem eſſe, ut expreſſe interdicat uxori omnem prorſus ſuorum bonorum adminiſtrationem, docet Cuniliatus cum S. Raymundo, & Antonino lib. 2. *tit. de furtis* §. 9. hoc non obſtante poſſe ſupra recenſitis caſibus de bonis mariti ſibi ſumere. *Uxor* ait ibi S. Antonin.) *de rebus viri, de pane, vino, & aliis, quæ bono, & approbato modo ſolent ad diſpoſitionem uxoris pertinere, poteſt, & debet facere eleemoſynas, moderate tamen ſecundum facultatem viri, & maiorem, vel minorem multitudinem, & neceſſitatem pauperum, & debet ſemper ſibi confirmare conſcientiam quod non diſpliceat marito in corde, licet aliquando prohibuerit ore, &c.* Quando tamen maritus expreſſe, & ſerio id vetet, omnino abſtinere debet uxor a ſupradictis diſpoſitionibus, ſalvis tamen iis, quæ neceſſaria ſint ad ſui filiorumque ſuſtentationem.

Si uxor filios habeat ex priori marito, vel genitores graviter indigentes, nec habeat bona propria, quibus eorum indigentiæ ſuccurrat, (quia ſi habeat, bona propria, non mariti impendere debet,) erogare poterit conſanguineis eleemoſynas, quas de prudenter mariti præſumpta conſenſione facere ſolet, conſanguineos aliis pauperibus præponendo. Poterit pariter filio viventis mariti miſſo a patre ad ſtudiorum Univerſitatem, vel ad bellum mittere de bonis mariti, quæ ipſi opus eſſe poſſint ad honeſtam ſuſtentationem, ſi a patre non curante, avaro, & vitioſo non ſufficienter provideatur, cum hæc filio ſint debita. In hoc vero, & in priori caſu cum conſanguineis cavere debet ne nimius amor eam in utraque largitione ad exceſſum inducat. Aliquas moderatas eleemoſynas poterit diſpenſare etiam invito marito ad impetrandam a Deo ipſius ſanitatem a corporali infirmitate, qua laborat, & multo magis eius converſionem, ſi ſit ita perditis moribus, ut non appareat certa ſpes eius ſalutis æternæ. Sic Navarrus cap. 17. *n.* 154. cum aliis bene multis, dummodo tamen uxor hoc ex propriis bonis, ſi habeat, facere non poſſit. Multum enim confert decori familiæ, & præcipue uxo-

uxoris, & filiorum patris correctio, dum ipſis valde noxiæ ſunt illius ignominiæ. Nequit tamen uxor ſibi retinere eleemoſynas, donationeſve remuneratorias, quas ex prudenti præſumptione voluntatis mariti facere poteſt, deſiſtendo ab iiſdem eleemoſynis, & donationibus, tum quia illæ eleemoſynæ, & donationes utpote actus miſericordiæ, & gratitudinis multa divina beneficia ad familiæ profectum impetrare valent, tum quia ab illis deficere obſcuraret familiæ ſplendorem, qui maxime effulget in erogationes eleemoſynarum, ac in donationibus, quæ habent acceptos favores remunerari.

§. VIII.

De dominio ſervorum, ſeu Mancipiorum.

Servi quoque, & Mancipia habent rerum aliquarum dominium, ideſt non habent revera dominium lucri & fructuum ſuorum operum, & laborum, cum hæc omnia de iure ſpectent ad dominum; habent tamen ius, ſeu dominium, & hoc perfectum non ſolum vitæ, membrorum, famæ, ſpiritualiumve bonorum, ſed quorumdam etiam rerum temporalium. 1. Quæ dominus eis conceſſit; 2. quæ ſervo dantur ad compenſandam iniuriam eidem illatam in bonis, quorum eſt dominus, ut in fama. 3. Quæ eis data ſunt, ea conditione ut non acquirantur domino. 4. Quæ lucrantur ludo, aut negotiatione ſine domini præiudicio. Nam ex iure ſervi non redduntur incapaces dominii, nec convenit humanæ imbecillitati, ut talia imponantur onera invitis. Hoc enim gravis eſſet eis occaſio peccandi. Imo ipſa iura ſupponunt in ſervis capacitatem dominii; nam *lege vix §. de indice* ſervis actio contra dominum conceditur, ſi probent ſe proprio ære a ſervitute redemptos. Unde quando iura definiunt ſervos quidquid quavis cauſſa vel occaſione acquirunt dominis acquirere, regulariter intelligenda ſunt, & de lucro ſui laboris, aut ſaltem conſuetudine iam ſunt mitigata; idcirco ſervus differt a Religioſo ſolemniter profeſſo, qui dominii prorſus eſt incapax.

§. IX.

De obiecto dominii.

De dominio hominis in ſe, & in aliis. Circa rem hanc de homine prius loquendo, iam conſtat, nullum privatum, imo nec Principes ipſos, & Reſpublicas adipiſci poſſe, ac habere nec in ſe, nec in alios dominium plenum & directum quoad vitam, & membra tum ſui ipſius, tum aliorum; tale enim dominium ſoli Deo competit, & illis qui in ſupremo Principatus regimine ipſius Dei vices gerunt tanquam ipſius miniſtri, & publicæ tranquillitatis cuſtodes reſpectu ſolummodo nocentium, ſeu malefactorum, quia non ſecus ac quiſque etiam privatus licite poteſt ſibi amputare membrum putridum, ita iſtos uti aliis noxios interimere valent, ac exponere, ſeu tollere de medio partem pro totius conſervatione. Imo ita exigente publico bono ratione talis dominii poſſunt Principes periculo belli proprios ſubditos ſubiicere. Dixi *non habere dominium plenum & directum*; quia hoc importat ius utendi, & abutendi re aliqua, prout libet abſque ulla cuiuſvis iniuria, quale ius nulli profecto homini competit, nec quoad ſe, nec quoad alios, ideſt nec in ſui ipſius, nec in aliorum vita, & membris, cum Deus huiuſcemodi dominium ſibi ſpecialiter reſervaverit iuxta illud Sap. 16. *Tu es Domine qui vitæ, & mortis habes poteſtatem*. Et hoc non ſolum Chriſtiani, ſed etiam Ethnici Doctores, ut Ariſtoteles, Cicero Pythagoras, &c. agnovere. Dixi inſuper *dominium plenum & directum*, quia nemo ambigit homines habere dominium imperfectum & indirectum, ſeu utilem, ita ut quiſque ſine cuiuſvis iniuria uti poſſit vita, & membris ad omnem uſum lege non vetitum, gravemque iniuriam fieri homini libero, ſi talis uſus ei impediatur. Hinc homo poteſt ſeipſum vendere, hinc per matrimonium in corpus uxoris poteſtatem acquirit, & viciſſim &c.

Omnes vero conſentiunt hominem habere dominium directum & plenum ſuorum actuum, ſaltem in eo ſenſu quod liberrime eos eliciat, non tamen omnium eo ſenſu eſt dominus, quod omnes ſine Dei, vel alterius hominis iniuria elicere queat.

Huiuſcemodi pariter dominium tenet homo in ea, quorum a Deo factus eſt dominus, cuiuſmodi ſunt agri, montes, aquæ, metalla, quæ vel in toto, vel in parte ab aliis alii homines poſſident, ut Palm. 8. *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius*. Nam etiam poſt lapſum remanſit in humano genere dominium quod Deus homini contulerat in ſtatu innocentiæ in res omnes ſublunares, licet non remanſerit omnibus in individuo hominibus, & ita perfectum ſicuti erat prius, cum poſt peccatum facta ſit rerum diviſio, quam conſuetudo, & leges humanæ confirmarunt; & aliæ creaturæ non ita nunc homini obſequantur, ſicuti ſi in inno-

innocentia permanſiſſet, imo aliquæ ſint etiam homini infeſtæ. Ridicula porro eſſet controverſia an homo dominus ſit cœlorum, aſtrorum &c.

Propria itidem fama eſt homini materia ipſius dominii, quia in hanc ei competunt primarii actus dominii, cum enim homo propria induſtria, virtute, ac labore famam ſibi acquirat, & augeat, ablatam in iudicio proprio nomine ut rem ſuam repetere poteſt, necnon ſine alterius iniuria eiuſdem reſtitutionem condonare. Idcirco ex D. Thoma *quæſt.* 73. *art.* 4. homo liber eſt ut iuſta cauſſa voluntarie ſubeat detrimentum ſuæ famæ, dummodo non vergat in alterius præiudicium, v. g. ad petendum conſilium, ad ſui humiliationem, ad coercendam ſuperbiam, ad reſtituendam alteri famam, ad divinam miſericordiam commendandam, iuxta exemplum D. Pauli, qui ſe blaſphemum confeſſus eſt, & D. Auguſ. qui ſe diu turpiter immerſum perhibet in libidinum cœno; tandem ut imminens effugiat peccatum. Non licet tamen ſine rationabili cauſſa ſeipſum infamare, quia id eſt contra rectam rationem, & illud Eccleſiaſtici cap. 41. *Curam babe de bono nomine*. Aliquando tamen dominium in ſuam famam homini ligatur, videlicet cum cedat in alterius damnum, ut fieret 1. ſi qui diffamatur eſſet pater, Superior, Prælatus, quia paterentur ex hoc etiam filii, & Communitas. 2. Quando ex læſione famæ ſequitur ſcandalum in proximis, ut ſi diffamatus eſſet Sacerdos, quos præcipue reſpicit citatus illud Eccleſiaſtici textus: *Curam babe de bono nomine*.

Quamvis tamen homo non habeat iure naturæ dominium in alterum hominem, quia omnes homines ſunt eiuſdem naturæ ab eodem Authore, & in eumdem finem conditi, ideoque iure naturæ pares in iure; poteſt tamen homo habere dominium in alium hominem iure Gentium, & civili: unde unus fit alteri ſervus, & mancipium, quod contigit vel ex propria voluntate, vel ex iuſta neceſſitate.

Quatuor autem modis acquiritur dominium in homines, ut ſervos, & mancipia. 1. Iure belli iuſti. 2. Nativitate, ita ut qui naſcitur ex ſerva, ſervus fit. 3. Iuſta condemnatione, ut cum ob aliquod grave crimen quis damnatur ſervitute a Iudice. 4. Emptione: cum enim homo dominus ſit ſuæ libertatis, ſeipſum vendere poteſt; imo parentes etiam ob graviſſimam neceſſitatem poſſunt vendere filios non emancipatos. Nam quamdiu filii ſunt ſub patria poteſtate, ius habent percipiendi ex illis omnia emolumenta, quæ ipſi de ſe percipere poſſent, ſi eſſent ſui iuris. Iure tamen civili ſolus pater, & ſolum propter nimiam paupertatem & victus cauſa prolem vendere poteſt, quod tamen aliquibus in locis, præcipue in Gallia, non conceditur, non obſtante quacumque patris neceſſitate. Unde

Non licet ſervis fugere, & præcipue ſi nativitate, aut venditione facti ſint ſervi, dummodo neceſſaria alimenta eis tribuantur, nec vi impellantur peccare, quam alio modo vitare nequeant: nam fugiendo ſeipſos furantur domino, ideoque iniuriam ipſi faciunt ipſum privando invitum iure quod in ipſos habet, leg. 1. *cod. de ſerv. fugit*. Controvertitur inter Doctores an iuſto bello capti, & ſervi facti vi ab infidelibus licite fugere poſſint ad ſuos, & iam conſtat quod nequeant ſi promiſerint non fugere, quia fides data iure naturæ ſervanda eſt. Sic P. Antoine, Azorius, & alii. Sotus inter alios in hoc diverſam ſtatuit conditionem ſervorum, qui capti ſunt in bello ab illis, qui ſervi ſunt nativitate, condemnatione, & emptione; quod illi, quando aliter non promiſerint, ſine iniuſtitia fugere poſſint, non iſti. Item quod bona, quæ quomodocumque iſtis obveniant, ſua non ſint, ſed dominorum; non vero ea, quæ obveniunt captis in bello.

Quoad ſervitutes vero & captivitates reſpectu Chriſtianorum hæc plane tenent, ait Habertus, non ſolum ſi eas contrahant apud Infideles, ut habetur ex D. Petro ep. 1. cap. 2. verſ. 18. ubi præcipit, ut ſervi ſubditi ſint propriis dominis, non bonis tantum, imo etiam diſcolis; ſed apud Chriſtianos quoque, ſicuti ex *diſtinct.* 54. ubi multa habentur Decreta de ſervis Chriſtianis. Invaluit tamen conſuetudo, ut Chriſtiani facti captivi in bello iuſto, non fiant ſervi, ſed ſoluta pecunia in redemptionis pretium remittantur.

§. X.

De origine dominiorum.

De particularium dominiorum initio, & origine diſſerere volentes, ut certiſſimum ſupponendum 1. particulare rerum dominium, ſeu earum diviſionem, nec a natura, nec a Deo inductum fuiſſe. Non quidem a natura, ſeu iure naturali, quia tametſi homo oriatur cum ingenito iure, ac dominio propriæ voluntatis, ſui honoris, famæ &c. non oritur tamen cum particulari dominio agrorum, *Rerum diviſio nec a natura, nec a Deo, ſed iure gentium eſt introducta.*

prædiorum, divitiarumque, dum natura omnibus communia illa relinquit, nec ſecundum ſe ad rerum diviſionem inclinat; ac proinde ſtando iuri naturali omnia ſunt communia; ita ut ſi ſtatus innocentiæ proceſſiſſet, nulla profecto contigiſſet eorumdem bonorum diviſio. Non pariter a Deo, cum nullibi legatur in divina Scriptura Deum hanc diviſionem feciſſe ac iuſſiſſe: ſed hoc factum fuit ex iure Gentium poſt primorum parentum lapſum, quia corrupta per talem lapſum hominum natura, ac exinde mutata illorum indole, ſtatim iure Gentium, quod conſiſtit in omnium populorum aliqua de re conſenſu, introducta fuit rerum diviſio, ac proinde diverſa conſtituta dominia in primis illis hominibus Cain ſcilicet, & Abel per Adam, & poſt diluvium per Noe, in Filiis ſuis qui in eam diviſionem unanimi conſenſu conſpirarunt.

Quid ius Gentium. Ius autem Gentium eſt ius quod naturalis ratio conſtituit inter homines, quodque uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, Gentes ſibi conſtituerunt. Unde ius gentium participat & de iure naturali, quatenus ab ipſa naturali ratione inſpiratum eſt, & de poſitivo, quatenus etiam a voluntate hominum pendet, nempe univerſi homines unanimi conſenſu in ea quæ de tali iure ſunt conſpirarunt.

Dixi ſtatim poſt lapſum, quia ex facto comprobatur primos huiuſce ſtatus homines Cain, & Abel fratres propria, ſeu diſtincta habuiſſe bona, & dominia. Nam & Cain obtulit de frugibus terræ, Abel de optimis ſuis gregibus, qui propter oblata ſpecialem laudem eſt adeptus, quod fieri non potuiſſet, niſi quiſque ſua diſtincta poſſediſſet bona. Quod vero ius Gentium induxit quoad rerum diviſionem, ius quoque civile, ac politicum comprobavit, confirmavit, & extendi curavit. Nam ius civile inſtituit primogenituras, iura præſcriptionis, ac multa particularia ſtatuta, ſeu leges, quæ in diverſis locis diverſas conſtituunt dominiorum diviſiones. Hoc tamen ius poſitivum, ſeu civile inſtitutum non eſt niſi poſt conſtitutas civitates, quas præceſſit rerum diviſio.

Supponendum 2. poſita conditione hominum poſt lapſum, ideſt humanæ naturæ corruptione, ex quo vigere cœpit in homine ſuperbia, cupiditas, avaritia, deſidia, torpor, &c. ſicuti neceſſe erat, ut unuſquiſque ſuum particulariter poſſideret, ita ratio prudenter, ac ſapienter hanc rerum diviſionem inſpiravit.

Supponendum 3. ius Gentium non in rebus omnibus diviſionem conſtituiſſe, cum plurima nunc quoque ſint omnibus communia, ut viæ publicæ, flumina, mare, &c. imber, gemmæ, & quamplurima alia, quæ ante occupationem nulli ſunt determinatæ. His præmiſſis

Diviſio rerum iure Gentium facta iuſta eſt, & conveniens pro communi bono, & felicitate humani generis poſt naturæ corruptionem per priorum hominum lapſum contractam. Iuſta quidem eſt rerum diviſio, cum Scriptura loquatur tum de tali diviſione facta inter viros iuſtos, v. g. Abraham & Loth, tum de emptionibus, donationibus, aliiſque huiuſce generis, quæ rerum diviſionem ſupponunt. Item quia iuſtum eſt quod communi Gentium conſenſu inductum eſt, ſicuti rerum diviſio, quæ idcirco iure Gentium dicitur inducta. Hinc ab Eccleſia damnati fuerunt ut hæretici qui aliter ſenſerunt, ut illi qui dicebantur Apoſtolici.

Fuit quoque conveniens poſt peccati infectionem rerum diviſio, & ita docuit ipſa ratio, ut per eam paci conſuleretur, & concordiæ, litium tolleretur occaſio, & iurgium, quæ alias multo maiora oriri potuiſſent, ſicuti factum fuit inter Abraham & Loth viros cæteroquin pios; ac ſimul provideretur, ne terra inculta remaneret. Nam ſi homo, utpote natura ſegnis, & tardus ad laborem non raro propria non curat, tanto magis communia negligeret. Eadem ratione evincitur inductam hæreditariam ſucceſſionem filiorum in bona patris. Etenim ratio naturalis omnes edocuit concordare æquitati, ut ad eos, in quibus tranſfuſa fuerat natura patrum, eorum etiam bona hæreditario iure tranſirent.

Ex dictis ſequitur 1. in extrema neceſſitate omnia eſſe communia, eo quia Deus eo fine res inferiores condidit, ut hominis conſervationi ſubſerviant, & ex hoc reſultat ius naturale, quod habet quilibet homo rebus propriæ vitæ neceſſariis utendi. Quocirca diviſio rerum iure Gentium, ſeu hominum voluntate inducta non iuſte fieri potuiſſet, niſi ſalvo cuiuſque naturali iure, quod equidem ſalvatur, quando quis ad extremam redactus indigentiam neceſſaria vitæ emendo, mutando, petendo accipere poſſit; alias in foro externo ut reus de furto mulctaretur, ſi propria manu, & authoritate aliena ſibi arriperet. In ex neceſſit. omnia ſunt communia.

Sequitur 2. iniuſtitiam committere diſponendo de propriis rebus contra municipalia ſtatuta, ſeu conſuetudines regionis, ac

con-

contra Regni Conſtitutiones; quia quæ poſſidemus noſtra non ſunt niſi iure humano, ut ex S. Aug. tract. 6. in Ioan. *Quod hæc villa ſit mea*, ait S. Doctor, *eſt ex iure Imperatorum*, in quantum ſcilicet reges diviſionem rerum ab initio factam ratam habent, & ſuis legibus eam obſervandam declarant. Quare ubi leges prohibent donationes inter maritum, & uxorem, vel ne parentes plus uni quam alteri filio de paternis ſubſtantiis tribuant, tum coniuges, tum parentes, qui aliter faciunt, iuſtitiam mortaliter lædunt, & recipientes tenentur ad reſtitutionem. Idemque dicito de iis qui in contractibus ſolemnitates omittunt a lege præſcriptas, quando contractus illis deficientes irriti per leges declarantur.

§. XI.

De modis acquirendi dominii.

Quia non unum, ſed multiplex eſt rerum genus, quæ acquiri poſſunt, necnon varii modi, variaque iura, quibus ad earumdem dominium pervenire poſſumus; hinc

ia bo- :um iera orum mi. m ac. iri eſt.

Notandum 1. bona ſeu res, quorum dominia a nobis comparari poſſunt, triplicis eſſe generis. Alia ſunt quæ nunquam habuerunt dominum, vel ſaltem nunquam habuiſſe cenſentur, cuiuſmodi ſunt quamplurimæ feræ, inſulæ, quæ adhuc non fuerunt habitatæ, gemmæ, metalla &c. & eiuſmodi bona acquiruntur ea occupando, ac ideo eorum dominium acquiritur per occupationem. Alia quæ dominum habuere, vel multo ante, ut ſunt theſauri, vel paulo ante, ut bona defectu hæredum, vel teſtamenti vacantia, bona derelicta, vel recenter amiſſa, & hæc acquiruntur inventione, unde eorum dominium dicitur acquiſitum per inventionem. Alia tandem dominum habent, & nihilominus abſque eius conſenſu in alterius dominium transferuntur, & cum talis tranſlatio, qua bona unius ſine eius conſenſu deveniunt in alterius poteſtatem, fiat legali ſeu civili, vel canonico beneficio præſcriptionis, dum bona hoc modo acquiruntur, dicuntur præſcribi, ac proinde illorum dominium dicitur acquiſitum per præſcriptionem, ſeu uſucapionem. Primarii igitur modi acquirendi dominium ſunt 1. per occupationem, 2. per inventionem, 3. per præſcriptionem. Alii etiam ſunt modi acquirendi dominia, & præcipue per tranſlationem ex dominorum conſenſu, ut contractus, emptiones, donationes, &c. de quibus iam iuxta eorum ordinem ſuo loco diſſeremus.

Notandum 2. rerum dominium triplici iure obtineri poſſe, nempe iure naturali, ſeu Gentium, & hoc iure acquiruntur res, quæ nullius ſunt. Iure civili, atque canonico, & hiſce iuribus acquiritur dominium rerum, quæ quidem alicuius ſunt, ſed præfixo per leges ac canones tempore poſſidentur. Iure particulari, ac privato alicuius contractus, ſeu conventionis, & hoc iure acquiritur dominium rerum, quæ quidem ſunt alicuius tanquam domini, & poſſeſſoris, ſed in alium transferuntur per donationem, venditionem, aut alium contractum. Iure naturali rerum dominium multipliciter obtinetur, videlicet occupatione, alluvione, ſpecificatione, acceſſione, confuſione, commixtione, ædificatione, plantatione, cultura, ſatione, nativitate, fructuum perceptione, &c. Dominium rerum triplici iure acqui ri poteſt.

Notandum 3. ad acquirendum dominium rerum, quæ domino carent, ſufficere illas manu apprehendere animo illas ſuas faciendi; earum quæ habent dominum, iure naturali ſufficere mutuum conſenſum dantis, & accipientis ſignificatum, iure vero poſitivo requiritur titulus, & traditio. Titulus eſt ratio, ſeu fundamentum, quo dominium alicui competit, puta donatio. Traditio alia eſt realis, qua res datur in manus, alia civilis, quæ dicitur ficta, quæ fit per inſtrumentum, ut per traditionem clavium, aut per quid ſimile lege, aut conſuetudine ſtatutum. Quædam tandem non requirunt traditionem ad eorum dominium acquirendum, ut iura. Requiſita ad acquirendum dominium.

§. XII.

De primo modo aquirendi dominii, nempe per Occupationem.

Primo igitur acquiritur dominium per occupationem, quæ fit in rebus, quæ cum nullius ſint, iure naturali, ſeu Gentium fiunt primo occupantis, textu expreſſo §. inſtit. *de rer. diviſ.* Et inter hæc præcipua ſunt beſtiæ, volucres ſcilicet, piſces, & omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur. Animalia autem in quadruplici genere conſiderantur a Theologis, & Iuriſtis. Alia enim natura ſua ſunt feræ, ut cervi, lepores &c. alia manſueta, & domeſtica, ut oves, gallinæ, equi, boves, anſeres, &c. alia ex feris facta domeſtica, ut cervi &c. alia ex domeſticis facta feræ, ut capræ, quæ feræ evadunt.

Animalia naturaliter manſueta, & domeſtica, ut oves, boves, equi, gallinæ, &c. quan-

quantumvis aberrent, & longe a dominorum poteſtate fugiant, remanent ſemper ſub iure prioris domini, nec poſſunt occupari. Nam etiamſi dominorum ſuorum poteſtatem evadant, nunquam cenſentur naturalem adepta eſſe libertatem, cum natura ſua manſueta ſint, & domeſtica; unde remanent prioris domini, & qui hæc animalia retinent dum effugiunt, dicuntur furari & ad reſtituendum tenentur non ſolum hæc animalia, ſed quæcumque ſimul etiam ex iis, puta pelles, ova, lanam, plumas, provenire ſolent, ſi illa appropriare ſibi attentaverint; imo ad hoc tenerentur qui ovem, aut ovis partum e faucibus lupi eriperent, quia donec res ſubſiſtat, ſemper eſt proprii domini. Ita omnes ex *inſtitut. de rerum diviſ.*

Animalia ex natura ſua ſylveſtria, & fera, ut cervi, lepores, &c. quæ cuſtodia, ac loco concluſo detinentur ab eo qui ea accepit, ut piſces in vivario, aut feræ in ſeptis, vel quæ facta uſu domeſtica ſolent ex libera vagatione reddere in poteſtatem domini, qualia ſunt columbæ, cuniculi, cervi, falcones, &c. ſi forte ab aliquo capiantur, priori domino ſunt reſtituenda, quia cum quamdiu careant ſua naturali libertate, ſuum habeant dominum, non fiunt primo occupantis. Eiuſmodi enim feræ, non minus quam domeſticæ a dominis poſſidentur.

Porro cum licitum ſit, utpote iam inductum ex conſuetudine, imo ex iure ipſo conceſſum alere columbas, & cuniculos, & ad hoc columbaria erigere, garenam inſtituere, nemini proinde licet ſine culpa, & reſtitutionis debito capere alterius columbas, & cuniculos, vel illecebris, vel fraude in ſuum columbarium trahere, ac eos occidedere nequidem, quando videamus hæc animalia nobis nocere, ut ſi videamus alterius columbas, vel cuniculos paſcentes in proprio agro cum ſegetum, ac aliorum ſeminatorum detrimento, quia non grave iam afferunt nocumentum, cum bonis & malis veſcantur ſeminibus, quæ bona ſuffocarent. Sed potior ratio eſt, quia cum hæc animalia Reipublicæ, ideſt publico bono utilia ſint, privati refugere nequeunt pati ex his damna, quæ afferunt publicum bonum, & eo magis quod dum reſpublica vel ex conſuetudine, vel ex privilegio conceſſit columbaria erigi, & garenas inſtitui, cenſetur aliis imponere onus damni, quod ex animalibus, quæ ibi aluntur, pati poſſunt. Nihilominus tamen hic attendendæ ſunt leges municipales, conſuetudineſque locorum pro columbariorum erectione; cum aliquando fieri poſſit ob certas conditiones iuris, aut conſuetudines particulares talis loci in hoc genere animalium alendo, ut alii iniuſte damnificentur, ac ideo illorum dominus ob tale damnum culpam incurrat, & teneatur ad reſtitutionem. Licet enim columbæ ſpectent ad publicum bonum, ideoque privati aliquod ex his damnum ſuſtinere cogantur, non cuique tamen, & cum aliorum detrimento licet habere columbaria, ac columbas ſine ulla limitatione alere: hinc peccant qui habent columbaria in locis, ubi hoc a lege vetitum eſt, præcipue ſi non habeant agros, in quibus illæ paſcant, aut niſi agrorum cultores conſentiant, aut ſufficientia alimenta domi columbis præbendo, caveant ne alicui grave afferant damnum. Quocirca in locis etiam, ac perſonis, quibus a lege conceſſum eſt habere columbaria, peccant, & ad reſtitutionem tenentur, ſi in his animalibus alendis non obſervent præſcriptas legum conditiones, quibus ali concedantur, ita ut grave alicui damnum inferatur, videlicet ſi non habeant agros columbariis proximos, in quibus paſcant columbæ, & hoc a lege præſcribatur in columbariis concedendis, vel alant pluſquam ipſi enutrire poſſint, vel neceſſaria alimenta illis non præbeant, ut exinde fiat ut alantur ex alienis cum gravi eorum detrimento. Nam quia utiles ſunt bono publico, debent quidem alieni damna aliqua pati, non tamen gravia, cum hoc nullatenus præſumi poſſit eſſe ſecundum intentionem reipublicæ, vel Principis columbaria concedentis, qui ex æquitate, cuius ſunt miniſtri, & executores, providere tenentur, ne cuiquam ſine gravi publici boni neceſſitate grave damnum inferatur. Et quod ſtatuitur de columbis, idem pariter intelligendum de aliis huiuſce conditionis animalibus, ut ſunt gallinæ, oves, anſeres, agni, porci, & ſimilia; ita ut ſi domini, qui hæc alunt, non valeant, ea ex proprio enutrire, ac ideo cum aliorum gravi præiudicio enutriantur, peccant, & damna reſarcire tenentur. Quare peccant, & reſtitutioni ſunt obnoxii ruſtici, aliique pauperes, qui cum agros non habeant, nec alia media, quibus enutriant huiuſcemodi animalia, hæc alunt fere ex integro ex aliorum frugibus, ac bonis adeoque cum notabili proximi detrimento.

Quod ſi animalia ſylveſtria manſuefacta, & facta domeſtica amittant conſuetudinem ad dominum redeundi, cenſentur recuperaſſe

ſe

ſe libertatem, & ſic fiunt primo occupantis, ac ſi nunquam ſub alicuius fuiſſent dominio, ut avis, quæ ex cavea in liberam aream evaſit, piſcis qui ex vivario in fluvium tranſiit, *ex inſtitut. de rer. diviſ.* Quando autem cenſeantur hæc animalia animum ad dominum revertendi exuiſſe, hoc prudentum iudicio definiri debet. Columbæ, quæ tribus, aut quatuor continuis diebus ad ſuum columbarium non revertantur, videntur animum revertendi amiſiſſe. Et licet hoc fiat, quia ubi remanſerunt, præbeat dominus ſuis columbis meliora pabula, vel columbarium in loco hiſce animalibus commodiore ædificaverit, quando hoc nullam prorſus fraudem contineat, non tenetur columbas, quæ ſuis ſunt immixtæ, priori domino reſtituere, quia cenſentur ſuam recuperaſſe libertatem, ac ideo non ſecus ac nullius eſſent, ſunt primo occupantis.

Alia vero animalia, ut cervi, apres, &c. qui per dies aliquot prope domum vagantur, etſi ſponte non redeant, quando facile reduci poſſint, non cenſentur priſtinam libertatem recuperaſſe, ſed adhuc ſub dominio illius, qui ea cœperat, remanere. Quod ſi ita longe a domo abierint, ut non minus quam ſi prima vice occuparentur, ſit eorum proſecutio difficilis, tunc ſuam cenſentur recuperaſſe libertatem, nullius eſſe, & fieri primo ea capientis. Hinc ibidem Iuſtinianus de apibus ait examen apum, quod ex alveari tuo evolaverit, eo uſque illud eſſe tuum, donec in conſpectu tuo verſatur, nec difficilis eius proſecutio eſt, alioquin occupantis fit, ideſt ſi difficile ſit illud ſequi, & recuperare, poteſt a quocumque capi.

Animalia vero fera & ſylveſtria, ut beſtiæ, feræ, volucres, piſces, omniaque alia quæ cœlo, terra, mari naſcuntur, ſi antea nullius fuerint, vel ſi fuerint, & priſtinam recuperarunt libertatem, iure Gentium fiunt primo occupantis: quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur; *Inſtit. de rer. diviſ.* Hoc tamen intellige, niſi ſpecialis lex, aut conſuetudo limitet, & obſtet. *ut leg. 39. §. ad Legem Aquiliam.* Appoſite exceptio additur, *niſi ſpecialis lex, aut conſuetudo obſtet*, cum inter alia, quæ propria ſunt particularium ditionum, ac locorum eſſe poſſit illa de venationibus reſervatis.

Certum eſt poſſe Principes etiam ſine populorum conſenſu in locis publici iuris ad ſolam recreationem venationem ſibi reſervare, quia æquiſſimum eſt Principem, qui tot graviſſimas curas, ac labores pro publico ſuorum populorum bono ſuſcipit, poſſit proprio ſpeciali modo fatigatum animum recreare & præcipue venatione, utpote quæ ad Principis dignitatem pertineat. Crudeliter tamen ſe gereret Princeps ſi totam venationem ſibi reſervaret, ac ideo expoliaret ſubditos omni recreatione & utilitate venationis, nam iure naturali & Gentium hæc ipſis eſt conceſſa. De Venationibus reſervatis.

Non ſolus vero Princeps, imo hi etiam, quibus vel Principis privilegium in eorum compenſationem meritorum, vel conſuetudo iam legitime præſcripta, conceſſere, venationem ſibi reſervare poſſunt. Qui tamen huiuſcemodi ius habent, cavere debent ne feræ ita multiplicentur, ut aliorum agris nimium inferant nocumentum, quia tunc tenerentur talem damnificationem reſarcire, niſi forſan incolæ cum tali onere arva recepiſſent; imo obnoxii eſſent reſtitutioni, etiamſi permitterent, ab iis, in quorum agros feræ devenirent, eas occidi, nam a feris occidendis, quæ arva devaſtant, vix, ac ne vix quidem, pauperes ruſtici abſtinere poſſunt.

Num vero peccent, qui contra prohibitionem venantur, ut clarius res innoteſcat pro ſolutione difficultatis, notandum: Venationem quinque modis interdici poſſe, primo ratione ſtatus, ut clericis, ac Religioſis vetitum eſt venari; 2. ratione temporis, ut ſcilicet non fiat diebus feſtis, vel quando feræ pariunt, & ſuos educant fœtus. 3. ratione publicæ utilitatis, ne feræ, aves, piſces, nimia venationis frequentia prorſus tollantur, ut fieret, ſi omnibus pro libitu ſuo permiſſum fuiſſet venari, aucupari, piſcari. 4. ratione inſtrumenti, ut vetitum eſt propter publicam utilitatem, ne piſcatores maritimi utantur retibus nimis ſtrictis, quæ etiam piſciculos apprehenderent, vel eſcis quibus piſces interficiuntur. 5. ratione loci. Locus autem triplex diſtinguitur 1. proprius ipſius domini muro circumvallatus, 2. proprius ipſius domini, ſed non circumcluſus muro, 3. tandem publicus, & communis.

Peccant igitur clerici, & Religioſi venando, quia ipſis vetita eſt venatio, ut ex cap. 1. *de cleric. venat.* ex Innoc. III. quia operantur contra decentiam ſui ſtatus, ac contra legem eccleſiaſticam, qua eis interdicitur venatio. Hic tamen ſacri Canones loquuntur de venatione clamoroſa, ideſt facta cum ſtrepitu canum, & armorum, ut ex cit. cap. nam omnes cæteroquin conveniunt, non

non peccare clericos, & Religioſos ponendo laqueum vel retia in ſilentio, dummodo tamen non diſtrahantur a divino officio, lectione Scripturæ ſacræ, Theologiæ, aliiſve chriſtianæ pietatis operibus. Sed de his fuſius ſuo loco, quando de clericali honeſtate, & de ſtatu Religioſo.

Peccant item qui venantur, quando venatio vetita eſt ratione publicæ utilitatis, quia non licet communi bono nocere, ideoque ſi iudicio reipublicæ in hoc ei damnum inferunt, tenentur ad reſtitutionem, ac proinde ad hoc teneretur qui veneno magnam piſcium quantitatem inficeret, qui magnam ferarum multitudinem occideret, vel eas ex ſylvis, agriſque arte magica, vel alio pravo artificio extraheret. Peccat item mortaliter & feras ibidem captas reſtituere tenetur, qui venatur in fundo alieno muris ac ſepe circumcluſo, quia dominus fundi eſt vere dominus huiuſcemodi animalium, quæ quandocumque velit, facile capere poteſt, & ea moraliter loquendo libertatem amiſerunt. Quare dicendum cum Sylvio piſcari non poſſe ſine gravi culpa in alieno ſtagno, vivario, vel loco alio clauſo, necnon in aquis quibuſcumque fluminum, vallium &c. etiam communibus, quarum piſcationem, Princeps qui locorum communium dominus eſt, alicui particulari perſonæ locavit.

Itidem peccant qui invito domino, qui ius habet in eius loco non clauſo, venantur, quia alteri rationabiliter invito iniuriam faciunt; & quia ſe exponunt periculo gravium pœnarum, ut triremis, exilii, &c. quæ comminata ſunt venantibus in locis reſervatis, necnon vel occidendi, vel ſaltem vulnerandi cuſtodes ſaltuum, vel ab ipſis vulnerari, aut etiam occidi ob graves rixas, quæ in hiſce caſibus oriri ſolent inter cuſtodes, & venatores. Huiuſcemodi tamen venatio non affert debitum reſtitutionis, ut vult Sylvius, aliique paſſim Theologi, quia animalia quæ ex uno in alium fundum, & locum quotidie tranſeunt, quod facile videre eſt in coturnicibus, turdis &c. reipſa nullius domini ſunt, utpote quæ nec ſunt fructus ſylvarum, aut agrorum, nec expenſis ius habentis venationis aluntur, unde fiunt primo occupantis. Excipiendæ tamen ſunt columbæ, cuniculi, faſiani, aliaque id genus, quia hæc a domino magis aluntur impenſis, & æque ac columbæ a ſuo columbario procul a dumetis ſuis abeunt. Quocirca iniuſtum eſt illa capere tam infra, quam extra circuitum illum clauſum, eo quod ſint volatilia, quæ licet avolent alio, eo redire conſueſcunt, ut de columbis dictum eſt. Quare de hiſce animalibus notat Pontas cum aliis intelligendum eſſe quod dicitur in multis conſuetudinibus venatores fures eſſe, rei alienæ invaſores, ac proinde reſtitutioni obnoxios.

Peccant pariter, & damnum, ſi aliquod inferant, reſarcire tenentur qui venantur tempore, quo ſegetes arvorum, vel herbæ pratorum pati poſſunt, ut fit a menſe Maio uſque ad completam meſſem, & vindemiam. Imo qui quocumque alio anni tempore venando nemora, vineas, prata depopulantur aut notabiliter lædunt. Illicitum eſt tandem venari in locis publicis venationi Principum dicatis.

Quæri hic ſolet circa feram læſam, vel laqueo captam, num ei adiudicanda ſit qui eam vulneravit, vel laqueum tetendit, an ei qui primus illam invenit, aut cœpit. Licet Iuſtinianus de fera vulnerata dicat eam eſſe primo capientis, nihilominus docent & meo videri multo verius ac æquius Theologi, quod ſi quis feram vulneravit, ac læſit quantum ſatis ſit ad eam capiendam, & ſic læſam inſequatur vel per ſe, vel per ſuos canes cum morali certitudine eam capiendi, ad ipſum ſpectet, nam tunc per vulnus acceptum cenſetur amiſiſſe libertatem, & quaſi capta ab eo qui illam vulneravit; ideo ſi alter eam capiat, reddere tenetur; ſi vero fugiendo ita vulnerata incideret in alterius laqueum, & vulnerator etiam aliter eam occupaturus erat, ipſius eſſe non deſinit. Et hoc a vulnere inflicto iudicari poterit. Si vero non erat occupaturus, ad eum ſpectat, cuius eſt laqueum. In dubio vero melior eſt conditio occupantis; at ſecundum alios debet feram cum altero dividere, utpote quæ in dubio tam unius ſit quam alterius, de quorum dominio vertitur controverſia. Fera vero laqueo ita capta, ut non ſit evaſura, illius eſt, cuius eſt laqueus, in quo eſt capta; nec ideo ab alio licite e laqueo extrahi poteſt, ſicuti nec piſcis ex alterius rete, a quo captus eſt: nam & qui per laqueum feram cœpit, & qui per rete piſcem, adimerunt hiſce animalibus libertatem, & per propria inſtrumenta hæc animalia occuparunt. Etenim non minus ac manibus, inſtrumentis etiam rem apprehendere poſſumus, & in noſtram poteſtatem redigere. Sed ſi fera facile ex laqueo eſſet evaſura, vel ab eo, qui leviter eam vulneravit, cum ita nondum cenſeri poſſint libertatem hæ feræ amiſiſſe, ſunt primo occupantis, *ex Inſtit. de rer. diviſ.*

§. XIII.

De occupatione gemmarum, venarum auri, & argenti, de paſtione in paſcuis, & lignatione in ſylva.

Certum eſt apud omnes Doctores gemmas, corallia, lapillos, aliaque huiuſce generis, quæ in promontoriis inveniuntur, iure naturali eſſe primo occupantis, ac inventoris *Inſt. de rer. diviſ.* nam hæc nullius ſunt. Excipe tamen ſi in aliquo Regno ſuper aliquam ex his extaret lex, qua hæc Principi reſervarentur, ut maritima in Gallia ex edicto Ludovici XIV. an. 1681. Circa vero lapidicinas, carbonarias, cretarias, ſodinas ferri, & plumbi, venas metallicas auri, & argenti, ſpectato iure naturali, ac Gentium, etiamſi in fundo alieno inveniantur, ad dominum fundi non pertinere, ſed ad inventorem, quia, ait Habertus, æquum non eſt res pretioſas accedere fundo viliſſimo §. *Literæ Inſtitut. de rer. diviſ.* Secundum vero alios domino fundi ſunt adiudicandæ. Nam hæc vel ſunt pars fundi, qui non conſiſtit in ſola ſuperficie, ſed in tota profunditate uſque ad centrum, vel ſunt fructus fundi, cum in eo naſcantur, ſeu formentur. Iure tamen civili aliquibus in locis venæ auri, & argenti in fundo privatorum inventæ ex ipſius iuris diſpoſitione partim ſunt Principis, partim inventoris; in aliquibus aliis vero locis cum Principes ob publicum bonum poſſint ſibi vindicare ius effodiendi hæc metalla, & concedere privatis ius ea ubique inquirendi, ideſt etiam in agris alienis, ubilibet inveniantur, erunt fiſco applicanda ad ſuſtinenda Reipublicæ onera. Idcirco hiſce in locis ſpectant fiſco, nempe Principi, qui tamen compenſare debet damnum quod infertur loco, ubi huiuſcemodi venæ metallicæ inveniuntur. Sed iam tunc fere in omni ditione venæ metallicæ, præcipue auri, & argenti ſunt de iure regio.

Circa paſtionem attendendæ ſunt conſuetudines, & ſtatuta locorum. De paſtione in alieno fundo, ideſt qui paſceret pecora in alienis paſcuis muro aut ſepe circumſeptis, ambigi non poteſt quin hic reus eſſet furti, & reſtitutioni obnoxius; idemque cenſendum de eo, qui paſceret in paſcuis etiam apertis, quæ ſciret non eſſe communia, ſed propria alicuius, aut particularis, aut regis, vel principis, quia auferret fructum illius loci proprio domino rationabiliter invito. Si autem quis paſcat in paſcuis ſibi aliiſve incolis communibus non obſtante iuſta prohibitione, non tenebitur reſtituere, niſi notabile damnum attulerit. In locis vero, ubi eſt conſuetudo, ut in agris apertis poſt ſublatam primam herbam, vel poſt tale datum tempus liberi maneant communi paſtioni, poſt tale tempus quiſque hiſce in locis paſcere poteſt gregem ſuum tuta conſcientia; nulli enim ob conſuetudinem tunc fit iniuria, cum domini in tali caſu nequeant niſi irrationabiliter eſſe inviti. Reſpublica tamen, & Princeps poteſt prohibere paſtionem in paſcuis ad urbem aut rempublicam pertinentibus, quia aliquando id expedit publico bono. Hic tamen notat Leſſius quando paſcua ſunt urbis & pagi, & hi non ſoleant exigere damni reparationem, ſed ſolam mulctam impoſitam, ſi damnificantes comprehendantur, reſtitutio in tali caſu non eſt facienda. Herbæ, quæ in proprio alicuius agro poſt collectos fructus remanent, vel de novo naſcuntur, num ſint communes? omnibus civibus illius territorii, hoc pendet a conſuetudine, vel legibus locorum; plerumque tamen cenſentur communes.

De lignificatione vero, priuſquam aliquid ſtatuatur, notandum ſylvas alias eſſe communes, ideſt reipublicæ, Principis, vel alicuius loci, ſeu Communitatis; alias particularium perſonarum, quia ipſi ſylvam plantarunt, vel quia a Principe, ſeu Communitate eam receperunt, vel per emptionem, vel alio titulo. His poſitis. De lignificatione.

Sicuti iam diximus de paſcuis publicis, ita etiam dicendum de ſylvis, quæ ſunt reipublicæ, vel alicuius loci, aut Communitatis, poſſe rempublicam, ac principem prohibere quod nemo in eis ligna, ſeu arbores cædat, ac eius ramos, ne auferendo nimiam lignorum multitudinem ſylva, ac lignatio cum gravi communi damno deſtruatur, & pereat. Nam reſpublica, & princeps id poſſunt, quod publico bono inſervit, ſicuti eſt ne aliquando fiat lignatio in ſylvis communibus: unde illi, qui cædunt ligna ſylvæ Communitatis, cuius ſunt membra ad uſum ſibi, ſuæque familiæ neceſſarium, nempe iuxta præſcriptam qualitatem, & quantitatem, nec peccant mortaliter, nec tenentur ad reſtitutionem. Neque refert quod prohibita ſit talium lignorum cæſio; quia ideo tales fiunt prohibitiones, ne alioquin ſylvæ deſtruantur. Ita Salonius, Toletus, Sylvius; alias illicite ageret Communitas id vetando ſuis membris, quando eiſdem aliunde non provideret, ita ut cum uſus lignorum quotidianus ſit, ſi aliunde non providerentur, non peccarent, ſibi de communi ſylva providen-

videntes. Qui autem cæderent contra qualitatem, & quantitatem præſcriptam uſque ad ſtragem, ſive una vice, ſive paulatim, ut iudicio prudentum cenſeantur grave damnum intuliſſe, graviter peccarent contra iuſtitiam, & tenerentur ad reſtitutionem, & poſt iudicis ſententiam ad ſolvendam mulctam quæ inobedientibus imponi conſuevit, qua ſola etiam fieri poteſt ut abſolvantur ſine reſtitutione, ſicuti tenerentur pro damno illato Communitati, ſi reſpublica, vel illi qui damnificantes invenerunt, nihil aliud præter pœnam, ſeu mulctam exigant. Si cædens non indigeat lignis, ſed alimento, & vendat cæſa non in magna quantitate, probabilius non videtur iniuſte agere iuxta plures, quia ſi cædens moderate, (iam intelligitur de incolis, ſeu oppidanis) ad proprium uſum, & ſi non egeat, non tenetur reſtituere, cur peccabit, & tenebitur qui non cædit ad uſum, ſed ad victum comparandum. Intellige tamen quando iſti non habeant unde ſibi conſulere poſſint. Oppidani vicini ligna cædentes e ſylvis alterius civitatis, nempe oppidis vicini peccarent mortaliter, & ad reſtitutionem tenerentur, niſi tamen & ipſorum Communitas ſylvam haberet, ex qua viciſſim ſoleant alii incolæ ligna cædere, unde per hunc reciprocum uſum obligatio reſtitutionis intelligeretur ſublata, vel quod vicini contenti eſſent pœna, quam exigunt ab iis, qui in furto deprehenduntur. Ita Azorius, Sylvius cum aliis.

Qui cæderet ligna in ſylva communi, quam alicui particulari reſpublica locavit, aut vendidit, peccaret mortaliter, & teneretur ad reſtitutionem; quia cum reſpublica, & princeps ob publicum bonum locare poſſit, ac vendere bona communia, cum iſta locatio, vel venditio valida ſit, fieret iniuria emptori, & locatario, ſi ipſi invito aliquid notabile ex ipſa ſylva eripiatur. Sic Azorius citatus a Sylvio. Hinc dicendum eſt quod etiam cædens ligna in ſylva, quam aliquis privatus poſſidet etiam titulo plantationis, & peccat, & eſt obligatus reſtitutioni, quia alienum ſurripit invito domino. Et licet alii aliter ſentiant, dicendum tamen graviter peccare, ac reſtitutioni obnoxium eſſe cædens ligna in ſylvis particularium dominorum, in iis etiam, quæ ſunt regum & principum hæreditariæ, aut aliter acquiſitæ, quia cum ligna ſint fructus ſylvæ, non minus ac ſylvæ ad dominum ſpectant, eo quod dominus fundi ſit etiam dominus fructuum; imo ipſe ſolus ius habet præcipuum in fructus, cum ius fructuum fundetur in aliquo titulo iuris ſive proprietatis, ſive locationis, quod habeatur in fundo. Quod ſi in talibus ſylvis quis cædat ligna ſicca, non eſt arguendus peccati mortalis, quia intercedit tacitus dominorum conſenſus, dum huiuſmodi ligna parvi æſtimari ſolent, & permitti ut cædantur.

Maior difficultas eſt quæ circa lignorum cæſionem in ſylvis oritur ex parte pauperum, & eſt caſus gravis momenti, & fere quotidie contingens, num ſalvi ſint in conſcientia dum pro neceſſario uſu ſui foci cædunt ligna in fundis particularium. De viridibus in ſylvis, aliiſque locis, quæ non ſunt reipublicæ, vel communitatis, ſed privatorum, licet aliqui ſuper hoc ambigant, alii tamen, & melius, quos ſequendos cenſeo, ſentiunt indubitanter non poſſe ruſticos tuta conſcientia, & ſine reſtitutionis onere licet pauperes auferre huiuſcemodi ligna, niſi contraria, & ea legitima vigeat conſuetudo. Ut autem hæc conſuetudo legitima cenſeri poſſit, fundari debet in expreſſo, vel tacito dominorum conſenſu, qui ſupponitur 1. cum domini videant hanc lignorum aſportationem, & ſilent. 2. Quando domini obſiſtere valeant tali aſportationi ſine quadam nimis crudeli ſævitie. Sambovius vero, Pontaſius, & cum iſtis Tourneleius colligunt hominibus in tali neceſſitate conſtitutis, ut non habeant ex alia parte unde ſe calefaciant, & calidos ſibi cibos parent, licitum eſſe colligere ligna minuta, quæ iacent humi, vepreta, geneſtaſque. Et Sylvius concedit ut licitum quoad omnia ligna arida, ut etiam ea cædere poſſint ex truncis in uſum proprii foci. Et ſi talis neceſſitas urgeat ut vix aliter poſſit ei ſubveniri, ſentit quod cædere poſſint viridia quoque, hac ratione ductus, quod in tali caſu domini non ſunt inviti, vel inviti ſunt irrationabiliter. Qui paup[eri]bus dent in ſ[yl]vis.

Nota ex iure gentium dominium paſcuorum & ſylvarum adiudicandum eſſe populo, cui ſunt vicina. Poterit tamen aliis populis, vel particularibus perſonis ex venditione, donatione, locatione, & aliis titulis, ut iam vidimus, convenire. Cæterum iudicandum eſt aliquem in talia dominium poſſidere hoc ipſo quod iuriſdictionem civilem, aut criminalem in populum habeat, ſitque dominus illius: quia ſylvæ, montes, & paſcua ſunt communia, niſi ex aliquo titulo alicui particulari adiudicentur, *L. omnes cap. de operib.*, *L. in tantum ff. de rer. diviſ.* & ita tradit Covarruvias cum aliis. Tenetur ille

tamen,

tamen, ſi uſum ratione ſuæ iuriſdictionis in populum convenientem excedat, reſtituere damna quæcumque fecerit, non minus ac alii oppidani, licet illi timore ac reverentia domini non audeant compenſationem repetere. Ipſe ergo ſolum poterit (ſicuti alii cives) paſcere in his locis, aut lignare etiam cum aliquo exceſſu pro eius maiore dignitate, vi cuius Covarruvias, & Lugo aſſerunt ipſum poſſe lignare, & paſcere pecora in duplo quam ſinguli ex præcipuis oppidanis.

§. XIV.

De ſecundo modo acquirendi dominii, nempe per Inventionem, ſeu de acquiſitione dominii rerum inventarum.

Quia inventio eſt quædam ſpecies occupationis rerum, quæ aliquando quidem fuerunt alicuius, ſed ita eſſe deſierunt, ut nunc quando inveniuntur, omni actuali careant poſſeſſore; cum hæc triplicis ſint generis, hinc tria hic diſcutienda occurrunt, ideſt ad quem ſpectet theſaurus, quem aliquis detegit, 2. ad quem res in via, vel alibi inventæ, 3. bona derelicta, vel vacantia.

Nomine theſauri non intelligitur quicumque pecuniæ cumulus in aliquo ſecreto loco metus, vel cuſtodiæ cauſſa ad inſtar depoſiti in futurum reconditus, ut interdum in tali ſenſu hoc nomen accipitur, ſed prout deſcribitur *l.* 31. §. *ff. de acquiren. Dom. Theſaurus eſt vetus quædam depoſitio pecuniæ, cuius non extat memoria, ut dominum iam non habeat*. Dicitur *vetus*, ut per talem vocem excludantur res nuper depoſitæ, quæ dominum habent, a quo reconditæ fuere, vel eius hæredes, ut L. *nunquam de acquir. rer. domin.* Nomine vero *pecuniæ* intelliguntur omnes etiam aliæ res mobiles, ut catenulæ, monilia, vaſa &c. ex auro conſtructa, vel argento, gemmæ, aliaque huiuſce generis pretioſa.

Circa theſaurum, qui ab aliquo inveniatur, omnes Doctores conveniunt, quod iure naturali, & Gentium in foro interno fiat inventoris primo illum occupantis, nec refert utrum in fundo proprio, ſive alieno, ſive caſu, ſive induſtria, ſive mediis illicitis, ſive licitis inventus ſit. Ratio eſt, quia ut patet ex §. *feræ* 12. *&* §. *item lapilli* 18. *Inſtit. de rer. diviſ.* univerſim quæ in nullius ſunt dominio, per ſe, & iure gentium fiunt primo occupantis, cuiuſmodi cenſetur theſaurus, utpote iuxta iam allatam ipſius definitionem in Iure ſit vetus pecuniæ depoſitio, de cuius domino nulla extat memoria; ac proinde cum inventor prior fuerit, qui illum inveniendo occupavit, iure naturali, & gentium integre ad ipſum ſpectare debet.

Secundum vero diſpoſitionem iuris civilis communis, ideſt Romani, ut Inſtit. *l.* 2. *tit.* 1. §. 39. ſi theſaurus inveniatur a domino fundi, quomodocumque illum inveniat, ideſt ſive fortuito, ſive ex propoſito illum quærens, modo non quæſierit arte aliqua legibus odioſa, puta magica, totus eſt inventoris, *l.* 10. *cod. tit.* 15. Quod ſi invenerit in loco, cuius inventor non ſit perfectus dominus, dividere debet ex æquo cum eo, qui cum ipſo tenet fundi dominium, ſive inventor habeat dominium directum, ſive utile, ideſt ſive inventor ſit dominus proprietatis fundi, in quo invenit theſaurum, ſive creditor in domo ſibi oppignorata, ſive conductor in agro, ſive in domo ſibi conducta, quia theſaurus non eſt fructus fundi; & hoc probatur *ex leg.* 7. §. 12. *ff. ſoluto matrimonio*, ubi maritus in fundo dotali theſaurum repertum pro dimidia tantum parte lucratur. Ita Sylvius cum recentioribus.

Si theſaurus inveniatur in fundo feudatarii & emphyteutæ, ad feudatarium pertinet, & emphyteutam, quia hi in omnibus ſubſtituuntur, tanquam veri domini, niſi in caſibus per emphyteuſim & feudum expreſſis, inter quos tamen non eſt inventio theſauri. Ita Harnauldus, Lugo, & alii. Alii vero, & plerique Iuriſconſulti cenſent totum pertinere ad proprietarium, ſeu ad dominum directum, eo quod hic ſolus ſit ſimpliciter dominus talis fundi. Alii vero cum Molina, & Leſſio cenſent inter utrumque eſſe dividendum, eo quod uterque communiter dominus fundi appellari ſoleat.

Si quis fortuito theſaurum inveniat in loco ſacro, vel publico, qui proprie nullius ſit, totus eſt inventoris *lib.* 2. *Inſtit. tit.* 1. §. *theſaurus*. Si autem hic locus ſive ſacer, ſive publicus ad aliquem pertineat, v. g. ad Principem, ad civitatem ſeu Communitatem, ut ſunt Monaſteria, quæ ſunt ſub dominio alicuius Regularis inſtituti, aut ad aliquem alium, tunc theſaurus adiudicandus eſt, ut infra dicemus.

Si quis caſu invenit theſaurum in fundo alieno, eius dimidium dare tenetur domino loci, ſive ſit Princeps, ſive privatus, ante omnem iudicis ſententiam, quia hæc dimidietas danda eſt non in pœnam, cuius obligatio oriri debet ex iudicis ſententia, ſed æquitate naturali ita exigente, *Inſtit. de rer. diviſ.* quæ Iuris diſpoſitio non eſt pœnalis, ſed definitiva proprietatis rerum. Ha-

ſte-

ſtenus in inventione theſauri addita fuit conditio ſi *fortuito*, *caſu*, quia ſi non caſu, & fortuito, ſed induſtria, ideſt ſtudio adhibito quærendi quis theſaurum invenit in alieno fundo, quando dominus fundi conſenſerit iuxta Sylvium, totus theſaurus erit inventoris, niſi aliter inventor & dominus inter ſe convenerint. Quod ſi nullum intercesſerit pactum, ſecundum aliquos tutius erit, quod inventor theſaurum ex æquo dividat cum domino, qui non ita facile præſumi poteſt cedere prorſus iuri ſuo in gratiam inventoris. Si autem non conſenſerat, vel fuerit prorſus inſcius de tali inquiſitione, integre theſaurus debetur domino loci, ſoluta duntaxat inventori ſui laboris mercede, *Leg. nemo cod. de theſaur.* Similiter dicendum, nempe totum theſaurum deberi domino fundi, quando quis ſciens eſſe theſaurum in fundo, ſeu in agro alieno, facultatem fodiendi petat, nihil ſignificans domino fundi de theſauro. In his tamen caſibus dandus non eſt theſaurus integer domino, niſi poſt iudicis ſententiam, quia lex iſta non eſt pœnalis, ſed ex naturali æquitate ante iudicis ſententiam non eſt tradenda niſi medietas.

Si theſaurus per magiam inveniatur, totum id, quod debebatur inventori cedit fiſco, ſed poſt iudicis ſententiam, domino tamen (ſi theſaurus inventus fuerit in fundo alieno) adhuc pars, quæ ei contingit, danda eſt.

Cæterum in his non ſecus ac in aliis attendendæ ſunt, & ſervandæ ſpeciales leges, & conſuetudines locorum. Nam cum eiuſmodi bona nullius ſint, hinc Reſpublica & Princeps ſupremo iure, ſeu auctoritate, quam tenent in bona omnia proprii dominii ad commune bonum ſuorum ſubditorum ſuis particularibus ſtatutis diſponere poſſunt circa theſauros, eos ſibi ſervando pro bono communi, & privilegium privatis perſonis concedere, ut certis in locis eos quærant, ut eorum fiat, vel in totum, vel in partem, vel aliorum, & præcipue dominorum fundi, ut in totum vel in partem hiſce debeatur &c. Hinc præter ea, quæ ſunt de iure naturali, gentium, & poſitivo communi, ad iuſte ſtabiliendum, & in conſcientia, quibus theſaurus, quem aliquis inveniat, debeatur, attendendum eſt etiam quid conſuetudines, & leges particulares, quæ in particularibus provinciis ſtatutæ ſunt, & obſervantur, in tali materia diſpoſuerint, ac ordinaverint, cum diverſa diverſis in locis diſpoſita ſint, & obſerventur.

Vertitur controverſia inter Doctores de eo qui ſciens theſaurum latere in agro alterius, agrum emit, an agri emptione acquirat dominium ſuper theſaurum in agro latentem, & non pauci ex celebrioribus, ut Sylvius, Habertus, Tourneleius partem ſuſtinent affirmativam, nempe ſi antequam theſaurum inveniat, ſeu e terra aliquid effodiat, agrum emat, dominium eum acquirere totius theſauri latentis, quia revera in proprio fundo theſaurum invenit: ſicut ſi antequam agrum emerit, fodiendo eumdem inveniat, cum in alieno fundo illud inveniat, tunc medietas theſauri ei qui adhuc dominium habet in fundo, tradi debet, ut iam ſupra dictum eſt. Quod vero dominium acquirat theſauri, ſi priuſquam hunc effodiat, agrum emat, patet etiam ex Chriſti Domini teſtimonio: *Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro, quem qui invenit homo, abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit univerſa quæ habet, & emit agrum illum*, ut videlicet ius habeat theſaurum hunc integrum poſſidendi. Quia Chriſtus hic non loquitur niſi ſecundum ius naturale, ſecundum quod, ut fatentur qui contrarium ſentiunt, ut de Lugo, totus theſaurus eſt inventoris, quia nullius eſt in bonis.

Quidquid vero in contrarium dicant adverſarii, certum eſt & efficaciter hoc noſtrum probat aſſumptum pretium agri, & rei cuiuslibet non ſumendum eſſe præciſe ex maiori eius utilitate, ſed ſecundum hominum æſtimationem, & ſecundum hanc æſtimationem, & non aliter pretium agri, vel cuiuslibet alterius rei ſolvitur ab emptore. Et hoc confirmat exemplum periti pharmacopolæ, qui cognoſcens magnam utilitatem in herba cæteroquin vili, & iam in faſce cum aliis herbis ligata, ut pro iumentorum uſu vendatur, poteſt tuta conſcientia emere faſcem hunc pretio communi quo ab aliis emitur, vel emi poſſit.

Obiiciunt tamen peccare in hac hypotheſi contra iuſtitiam agrum emendo pretio ſtatuto ab hominum æſtimatione in ſuppoſitione ſimplicis terræ, ſicuti peccaret, qui a rudi viro emeret vili pretio gemmam magni valoris a tali rudi homine ignorati.

Reſp. magnam eſſe diſparitatem inter emptorem gemmæ, & agri, quia dum vili pretio hæc emitur, non compenſatur eius valor ſecundum hominum æſtimationem, bene, quidem quod ita ſolvatur in agri emptione. Ulterius qui vendit gemmam vili pretio decipitur quantum ad rei propriæ ſub-

ſtan-

ſtantiam, non autem qui vendit agrum pro communi hominum æſtimationis pretio, licet in eius viſceribus pretioſus celetur theſaurus, quia theſaurus non ſpectat ad agri ſubſtantiam, nec eſt eius fructus; idcirco dominus fundi non eſt dominus theſauri, niſi quando eum invenit, aut occupat. Quod de theſauro in viſceribus terræ invento, valet etiam ſi alibi inveniatur. Unde ſarcinator, qui in veteri deſuenda veſte gemmam inveniat, & veſtis ad alium pertineat, qui ignoret originem huius theſauri, media pars eſt inventoris, altera media ſpectat ad eum cuius eſt veſtis. Nihil enim refert, quod theſaurus occultetur in terra, vel in re mobili, aut etiam alicubi, quia donec latet nullius eſt in bonis. Tournely cum de Lugo.

Lex tandem, quæ præcepit ut inventor partem theſauri tribuat fiſco aut proprietario, obligat in conſcientia ante omnem iudicis ſententiam, quia non eſt lex pœnalis, ideſt non eſt inſtituta pro punitione inventoris, ſed ad ius, ſeu actionem ſtatuendam fiſco, vel proprietario, idcirco ſtatim implenda.

§. XV.

De pecuniæ occulta depoſitione non antiqua in aliqua domo inventa.

Si in aliqua domo inveniatur pecunia occultata, cuius depoſitio non ſit antiqua, non cadit ſub natura, & conditionibus theſauri, qui eſt vetus depoſitio, de cuius domino eſt immemorialis oblivio, ideoque nullatenus ſpectare poteſt ad inventorem, cum nulla lex eidem illam tribuat: ſed ſi homines eiuſdem familiæ in illa domo habitaverint continuo, & diuturno tempore, hæredibus illius familiæ reſtitui debet: nam poteſt efformari prudens præſumptio aliquem illius familiæ eam occultaſſe. Quod ſi plurimi ſucceſſive in illa domo habitaverint, ideoque nulla haberi poſſit certa præſumptio ad quam familiam pecunia inventa pertineat; tunc applicanda eſt vel in eleemoſynas pauperibus, vel in aliud pium opus utile proximo, cum ſit bonum alienum; & incertum, ac proinde de natura inventorum, quæ cum eorum dominus, vel ipſius hæredes cognoſci nequeunt, in pios uſus impendi debent.

§. XVI.

De bonis inventis, ac de bonis debitis incertis.

Bona, quæ debita incerta dici ſolent ea ſunt, quorum dominus, vel creditor, vel eius hæredes poſt inquiſitionem diligentem, quæ pro rei gravitate prudentum iudicio ſatis ſit, cognoſci, ac inveniri non poſſit; unde non ſunt incerta, dum conſtat eſſe debita certæ Communitati, vel maiori eius parti, idcirco conſervari debent, donec ſit ſpes dominum inveniendi. Si vero ſolum dubitetur cui ex pluribus res debeatur, tunc ſi dubium prudenter reſolvi non poteſt, dividenda eſt ex æquo inter ipſos iuxta dubii quantitatem, ut æqualitas ſervetur.

Bona aliena inventa, ideſt nuper amiſſa, quorum dominus, vel hæredes ipſius, etiam poſt diligentem inquiſitionem inveniri nequeunt, & cognoſci, nullatenus ſpectare poſſunt ad inventorem, ſed impendenda ſunt in pauperes, vel alia pia opera, niſi extet lex aliqua municipalis, quæ illa tribuat domino territorii in quo inventa ſunt; ita ut ſi ea ſibi appropriaret inventor, eſſet reus furti non ſecus ac ſi ea rapuiſſet, iuxta illud D. Auguſt. cap. *Si quid* 14. q. 5. *Si quid inveniſti, & non reddidiſti, rapuiſti*, & ex leg. 44. *de furtis ex Authent. Omnes ubi habetur: Si peregrinus inteſtator deceſſerit, ad hoſpitem nihil perveniat, ſed bona ipſius per manus Epiſcopi loci, ſi fieri poteſt, hæredibus tradantur, vel in cauſſas pias erogentur.* Et hæc eſt ſententia communis cum D. Thoma, qui unanimes docent hoc eſſe de iure naturali, ut patet ex ipſa ratione. Nam res, quæ eſt in dominio alterius, impendi debet ſecundum eius voluntatem. Unde cum res inventa maneat ſemper ſub dominio illius, qui eam amiſit, licet inveniri nequeat, cum eo ipſo, quod inveniri non poſſit, non amittat dominium rei deperditæ ſed ſemper ius in ea ſervet, & quandocumque inveniatur, ei reſtituenda ſit, ſequitur quod ſi alio modo reddi nequeat, eidem reddenda eſt eo meliori modo quo poteſt, nempe in ſpiritualem ipſius utilitatem, eam in pios uſus pro ipſius ſpirituali beneficio impendendo. Quod vero dominus rei deperditæ nunquam dominium ipſius amittat, evidentiſſime patet. Nemo enim amittere poteſt rei ſuæ dominium, niſi vel propria ſua voluntate, vel lege aliqua, vel iuſto iudicio, non caſuali eventu. Quare cum dominus rei inventæ ius ſuum ex nullo horum titu-

titulo amiſerit, ideſt non voluntate propria, nec iuſto iudicio, ut ſupponitur, quia de hoc nullatenus conſtat, non ex aliqua lege, quia nulla invenitur nec Municipalis, nec de iure Gentium, nec naturalis, quæ rem amiſſam faciat inventoris, cum cæteroquin ius naturale & gentium ſtatuerint pro theſauris, ad quos ſpectare debeant, quando, & quantum dandum ſit inventori, ſicuti etiam circa mobilia & immobilia dantur leges decernentes beneficio præſcriptionis eorum dominium ad illum transferri, qui per certum ſtatutum tempus ea poſſederit. Igitur cum ius nullum rei deperditæ ſtet pro inventore, ſed ſemper pro domino qui eam amiſit, ſi eidem reſtitui nequeat, in eleemoſynas alioſve pios uſus eſt impendenda, ut ſaltem cedat in ſpiritualem domini utilitatem, & legitime præſumitur hanc eſſe domini voluntatem, videlicet ut res quam recuperare nequeat, ita expendatur, ideſt aptiori modo ſibi, & reipublicæ utiliori.

Nec valet dicere potius poſſe præſumi voluntatem eſſe amittentis, ut res maneat penes inventorem ob ſpem eam aliquando recuperandi, non alias diſtrahi, & impendi in pios uſus, quo ei tollitur omnis ſpes eam amplius habendi; quia in re tam incerta certior & rationabilior eſt præſumptio de eius conſenſu in tali uſu ſuorum bonorum, dum hæc ſunt ipſi penitus incerta, ac nullam eorum probabilem habet ſpem, cum per talem uſum certum eorum profectum percipiat: eo vel maxime quod quotidiana experientia demonſtrat hanc eſſe communem hominum intentionem, ut ex eorum teſtamentis colligitur quibus ſolicite cavent ne bona ſua fiant primo occupantis, ſed in pios uſus diſtribuantur, quidquid ſit quod aliquis contrariam poſſit habere intentionem, cum in moralibus non ex unius aut alterius diſpoſitione, ſed ex communi uſu ſapientum argumentandum ſit. Vix autem reperietur homo ſapiens qui patiatur bona ſua apud hominem forte helluonem ſine aliqua ſua utilitate remanere potius quam apud Eccleſiam, & pauperes cum magno ſpirituali ſui ipſius beneficio. Non eſt tamen neceſſe quod res inventa detur pauperioribus, ſed ſatis eſt ſi detur vere pauperibus, amicis, & conſanguineis. Quod ſi inventor ſit pauper, dummodo vere ſit pauper, poteſt etiam pro ſe de hiſce bonis retinere. Sed in tali caſu ne quis ab avaritia decipiatur, ſatius erit conſulere Confeſſarium, qui iudicet de veritate paupertatis, quam patitur inventor, & de quantitate horum bonorum ſibi retinenda, videlicet num in totum, vel in partem iuxta naturam ſuæ paupertatis, ut ſi fieri poſſit, etiam alii pauperes aliqualiter hoc beneficio fruantur.

Porro quæ dicta ſunt de rebus inventis, dici etiam debent de bonis incertis ſive ex delicto, ſive ex contractu, videlicet hæc quoque naturali iure in pauperes, alioſque pios uſus eſſe diſtribuenda. Nam bona, vel debita incerta ſunt ad inſtar rerum inventarum, quarum dominus cognoſci nequit, & eadem pro illis eſt ratio, idemque de illis debet eſſe iudicium. Bona enim, quæ tradi nequeunt proprio domino, aut creditori, vel eius hæredibus, naturali iure impendi debent ſecundum voluntatem eius rationabilem prudenter præſumptam, & meliori modo quo poteſt eidem reddi; ideoque diſtribui in eleemoſynas pauperibus, alioſque pios uſus, qui ei, vel hæredibus, vel reipublicæ proſint. Cum autem hæc applicatio, ſive inventor eam ſibi fecerit, ſive aliis pauperibus &c. hanc includat conditionem, ſi dominus non compareat, alias non ſatis conſultum eſſet bono domini, ſequitur quod domino comparente, ſi res extet vel in ſe, vel in pretio, ei reſtituenda ſit.

Certum eſt apud omnes, quod ſi dominus rei inventæ compareat, cum adhuc res exiſtit, ſive in toto, ſive in parte, ſive in ſe, ſive in pretio, ſive apud emptores, ſive apud pauperes, vel apud pium locum, eidem reſtitui debet. Et ſi impenſa fuerit ante debitam inquiſitionem, tenetur inventor eam domino in pretio ſaltem pro compenſatione reſtituere, quia inventor iniuriam fecit domino rei, qui ius habet ne bona ſua ſine prævia diligenti inquiſitione quovis modo alienentur, & ſua culpa factum eſt quod dominus inventus non ſit, & ei reddita ſint bona, quando reddi poterant. Si vero impenſio in pauperes, alioſve pios uſus facta fuerit, poſt diligentem domini inquiſitionem, ad nihil tenetur inventor. Non enim tenetur ratione rei acceptæ, cum nihil apud ſe inveniatur, non ratione iniuriæ, quia rem reſtituit eo modo quo potuit ac debuit. Non ex lege, aut contractu, dum nihil horum reſtat, imo nulla ratione conſentaneum eſt, ut ex actu miſericordiæ detrimentum patiatur, præſertim cum videatur negotium geſſiſſe prioris domini.

Si autem ratione rei inventæ interceſſerit labor aliquis aut ſumptus ad inquirendum dominum, vel eius hæredes, de his eſt compenſandus ad menſuram æquitatis. Quod ſi nullus fuit labor vel inſumptus, in-

inventor quidquam retinere non poteſt, nec exigere, quia ad id nullum habet titulum, ſed rem totam domino gratis reddere debet, vel eius loco ipſius hæredibus, vel in eorum defectu pauperibus. Inventor enim nullum habet ius retinendi quidquam ex re aliena, & iniuſtum eſt, ut quis rem ſuam pretio comparet. Poteſt tamen accipere quidquid ex liberali gratitudine ipſi donatur.

Circa pretium vero quod aliquando dominus promittit inventori, ſi rem perditam deferat, communiter cenſetur involuntarium ſecundum quid, ideoque invito domino, quia ſolum timore rem prorſus amittendi allicit tali modo inventorem ad eam reddendam. Unde præmium hoc ſe habet non ſecus ac lucrum oblatum pro mutuo ab eo qui mutuo indiget. Idcirco ſi mutuans ablatum lucrum acceptare nequeat, niſi ſibi conſtet ex mera gratitudine offerri, ut ſuo loco dicitur, ita nec inventor acceptare poteſt in conſcientia præmium oblatum, niſi relinquat plenam libertatem gratificandi, vel non. Et hoc comprobat exemplum a D. Aug. relatum ſerm. 21. *de verb. Apoſt.* de quodam paupere, qui cum marſupium cum quibuſdam nummis inveniſſet ac publice notitiam expoſuiſſet de tali re inventa, cum dominus marſupii donare ei vellet numerum aliquem ſolidorum, fortiter reſtitit ne acciperet, ſed cum vi eos ipſi dominus reliquiſſet, licet eſſet pauper, omnes in alios pauperes erogavit, ut nullum quidem pro ſe reſervaret. Proponit hoc exemplum D. Auguſt. ut omnes talem hominem imitentur.

Iure igitur merito notant aliqui, quod ſi res inventa ſit magni momenti potius dandam eſſe Xenodochio, vel Monaſterio pauperi, quam aliis pauperibus cum debito eam reſtituendi, ſi dominus comparuerit, cum ita facilius poſſit dominus rem ſuam recuperare. Nihilominus tamen ſi inventor bona fide in pauperes erogavit, ad nihil amplius tenetur, cum debitam diligentiam adhibuerit, ut domino reſtituatur, & iam reſtituit ſecundum eius intentionem rationabiliter præſumptam.

Cenſent aliqui quod res incerta, ſi ſine conditione abſolute pauperi, vel pio loco diſpenſetur, non teneatur pauper, vel pius locus domino comparente eam reddere, quia cum data eis non fuerit ſub conditione, abſolute dominium acquiſierint. Alii tamen contrarium ſentiunt, & melius ac probabilius, quia donatio facta eſt ſub conditione tacita, ſi dominus compareat; alias eius negotium non bene actum fuiſſet.

Cum igitur certa ſit ſententia, ut contraria prorſus adverſetur naturali rationi, nempe teneri inventorem ad reſtitutionem rei inventæ, ſive domino, ſive in pios uſus eam erogando, iam patet quid agere debeat Confeſſarius, quando pœnitens huiuſcemodi ad ipſum ſe præſentet, qui quorumdam laxorum opinione ductus præſumeret ſe ad reſtitutionem non teneri, ſcilicet ſi perſiſteret in hac opinione improbabili, & legi naturali oppoſita, poſt paternam admonitionem eum ſine abſolutione dimittere debet, donec ad reſtitutionem huius rei ſe determinet.

§. XVII.

De acquiſitione dominii in bona derelicta, & vacantia.

Bona derelicta ea ſunt quæ dominus eo animo abiecit, ut ſua amplius eſſe nolit, & talia cenſentur, quando ex ſignis, & circumſtantiis colligitur nolle amplius dominum res illas inter bona ſua computare, ut cum facile rem ſuam poſſit recuperare, & negligat, ac taceat etiam, ſi eam videat ab aliis occupari. Quod ſi dubium ſit de eius voluntate, non eſt præſumendus rem ſuam abdicare. Quare bona, quæ a naufragantibus vel quæ per incendium eiiciuntur, vel ad ſublevandam navem in tempeſtate proiiciuntur, vel quæ aquarum alluvione abripiuntur, non ſunt habenda pro derelictis. Nam cum dominus non ſponte & voluntarie ea a ſe proiecerit, ſed coactus a tempeſtate, vel incendio, vel ab impetu fluminis, vel torrentis retinere non valuit, licet ea proiecerit ſine intentione illa recuperandi a naufragio, ſemper tamen voluntatem ſervat illa habendi ut ſua, quia quod non habeat intentionem recuperandi id, non ex voluntate, ſed ex apprehenſione impotentiæ provenit. Quocirca ſunt ipſi reſtituenda, etiam alias peritura, non ſecus ac ovis a fera rapta, vel ſpolia illius, ut caro, pellis, ſi poſt occiſionem a faucibus eripiantur; ita communiter ex *Inſtit. de rer. diviſ.* Res enim ſive in periculo, ſive extra periculum ſemper eſt proprii domini, unde etiam ſaccharum, farina, frumentum, aliave ſimilia ei reddi debent, licet in tali periculo apprehendantur, ut certe alias periiſſent, quia tamdiu res eius eſt, quamdiu non eſt conſumpta. Hinc illa ac merces omnes, & quævis alia bona reperta in littore maris, aut fluminis poſt naufragium, non

Servata a naufragio vel incendio ſemper ſunt ſui domini.

non fiunt primo occupantis, aut fiſci, ſed domino reſtituenda ſunt, L. *Navigia cod. de furtis*, & eſt communis. Quamobrem iniquæ ſunt leges municipales aliquorum locorum, quæ bona naufragantium applicant domino loci, ad quem appulerunt. Ideo in Bulla Cœnæ excommunicantur, qui bona Chriſtianorum naufragantium inventa in littore ſurripiant, quando id faciant animo ea ſibi retinendi. Non incurreret tamen culpam, nec excommunicationem qui ea ſervaret animo inquirendi dominum, & ea non comparente haberet ut derelicta. Quod autem dicitur de inveniente in littore maris ſpolia naufragantium, idem dicito de illa expiſcantibus, & eripientibus ex incendio, ac vaſtationibus, ſive peritura eſſent, ſive non. Quiſque tamen poteſt tuta conſcientia ſibi de rebus his retinere quantum iudicio prudentis, & diſcreti viri ſatis ſit ad compenſandum laborem ſuum, aut periculum, quod in re alterius a periculo extrahenda, & conſervanda incurrit. Merces vero hoſtium, & prædonum, aut illæ quarum vetitus eſt commeatus, vulgo *contrabbando*, per leges addictæ ſunt fiſco. Tourneleius.

Quæ ſint bona vacantia, & quibus applicanda.

Bona vacantia ea ita appellantur quæ relinquit aliquis ab inteſtato decedens ſine hæredibus, qui ei iuxta legem ab inteſtato ſuccedant. Hæc bona *ex cap. vacantia cod. de bonis vacantibus* fiſco applicantur; & idcirco fiſco reſtitui debent, utpote ad ipſum pertinentia. Bona tamen mobilia peregrinorum per Epiſcopum loci in pios uſus ſunt diſtribuenda, *ex Authent. omnes peregrini*, cap. *communia de ſucceſſ.* dummodo tamen Xenodochium, in quo mortuus fuerit, non habeat privilegium talia bona ſibi applicandi, ut aliquibus in locis habere teſtantur Navarrus, Covarruvias &c.

Bona vacantia ſive certa, ſive incerta ſint, ex delicto acquiſita, retineri non poſſunt, ſed ſicuti omnia alia bona incerti domini vacantia, vel incerta per ſe, eroganda ſunt in pauperes, vel alias pias cauſſas: & quidem iure naturæ, & ita docet etiam Alexander III. cap. 5. *de uſuris*, ubi dicit uſuras, ſi domini, vel hæredes non amplius ſint ſuperſtites, vel pauperibus eſſe erogandas vel in alias pias cauſſas. Idemque dicendum de aliis bonis omnibus ex delicto; cum ſit paritas rationis, ut patet & ex communi ſenſu Doctorum, qui idem ius agnoſcunt. Hinc ſequitur uſuras deficientibus hæredibus reſtituendas eſſe pauperibus; & quidem ſub peccato. Quæ ratio urget univerſaliter in bonis omnibus incertis ex delicto, ſive extet aliqua lex poſitiva, ſive non.

Bona vero incerta, quæ tantum conſtat ad unum aliquem pertinere ex paucis, v. g. ex duobus, vel tribus, reſtituenda ſunt illi Communitati, ad quam creduntur pertinere, ut vel ipſi ea inter ſe dividant iuxta probabilitatem iuris, quod quiſque habet, vel totam rem ſorti committant, prout ipſis placuerit. Idemque dicendum de bonis pertinentibus ad aliquam Communitatem, ita ut tamen ignoretur quantum ad quemlibet in particulari pertineat, ut ſi quis in bello iniuſto pagum integrum ſpoliaſſet, tunc enim talia bona reſtituta diſtribuenda eſſent a præfecto loci iuxta æqualitatem, aut probabilitatem iuris. Sic Leſſius, Lugo cum aliis.

Qui bona habet vacantia & incerta ex delicto, ſive ex iniuſta acceptione, per ſe loquendo poſſet ea ſibi applicare, quando ipſemet vere eſſet pauper, & quidem etiam ex authoritate propria, dummodo abſit periculum fraudis, non quidem titulo boni derelicti, ſed titulo piæ cauſſæ. Sic docent cum D. Thoma Theologi communiter. Nam ſi ipſa paupertas eſt ſufficiens ratio, ut ea bona ſibi ab alio applicari poſſint, ſequitur quod etiam poterunt a ſemetipſo ſibi applicari.

Si vero fur ſtudioſe, aut per affectatam negligentiam animo evitandæ reſtitutionis in ſtatum paupertatis ſe conieciſſet, non poſſet talia bona ſibi retinere. Nam dignus non eſt favore legis, qui fraudem committit in legem, nec eſt bonum Reipublicæ, ut impunitas ſcelerum hoc modo foveatur. Si vero alicubi particulari lege aliter ſtatutum fuerit, ſicuti teſtatur Bonacina eſſe in Diœceſi Mediolanenſi, illud omnino ſervandum eſſet. Verum etiam in tali caſu ordo charitatis obſervari debet, ut videlicet talia bona diſtribuantur aut indigentioribus, aut miſericordia dignioribus, ita ut in caſu quod quis ob paupertatem poſſet ſibi talia bona applicare, non ſufficeret qualiſcumque paupertas, qua vexaretur, maxime cum natura dictet nulli eſſe relinquendum iudicium in cauſſa propria. Idcirco ne quis in re hac vincibiliter erret, iudicium relinquendum eſt Confeſſario, vel alteri viro prudenti.

§. XVIII.

§. XVIII.

De tertio modo acquirendi dominii nempe per uſucapionem, & præſcriptionem.

Hactenus egimus de modo acquirendi dominii ſuper bona ſeu res, quæ nullius, aut quaſi nullius ſunt. Ut recte procedatur, nunc loqui operæ pretium eſt de acquirendo dominio earum rerum, quæ cum alterius eſſent, noſtræ fiunt. Sed multis modis res, ac earum dominium a legitimis ſuis dominis, & poſſeſſoribus ad alios transferri poſſunt, ſcilicet 1. per Dei voluntatem, & diſpoſitionem, ſicut Terra Chanaan ad Iſraelitas translata fuit. 2. per voluntatem, & diſpoſitionem reipublicæ, quæ non alias ac vita, qua in certis circumſtantiis cives ſuos privare poteſt, aliquando, ita publico bono exigente, eos expoliare poteſt ſuis bonis, ac illa in alios transferre. 3. per voluntatem, & arbitrium legitimi domini, & poſſeſſoris, quem valde æquum eſt poſſe de rebus propriis per donationem, venditionem, aliove modo diſponere. 4. ſine voluntate, aut culpa proprietarii, ſeu proprii domini, & nunc agimus de hoc poſtremo modo acquirendi dominii, qui præſcriptio appellatur. Idcirco ſucceſſive exponetur. 1. quid ſit præſcriptio. 2. quodnam ſit eius obiectum. 3. quæ eius conditiones, nempe qualis titulus, quæ fides, & quale tempus ad legitimam præſcriptionem requiratur.

§. XIX.

De natura, ſeu definitione præſcriptionis.

Vocabulum præſcriptionis dupliciter accipitur, ſcilicet generatim, ſeu late, & magis proprie, ſeu ſtricte. Præſcriptio late ſumpta idem eſt ac exceptio, ſive ratio quæ opponitur ad excludendam actionem ab actione, ſeu accuſatione intentata in reum. Sic accipitur præſcriptio in lege *ſed etſi* §. *ult.* §. *de iudiciis*. Idcirco in hoc ſenſu duplex ſtatuitur genus præſcriptionis, ſicut & exceptionis, videlicet dilatoria una, ut ſi opponatur iudicem non eſſe competentem, teſtes eſſe infames, actorem excommunicatum. Peremptoria altera, ut quando in ius vocatus opponit ſe debitum ſolviſſe, ſententiam fuiſſe executum. Præſcriptio ſtricte ſumpta ea eſt exceptionis ſpecies, qua quis contra alterius petitionem defendit id quod per certum tempus legitime poſſedit. Unde præſcriptio, ſumpta in tali ſenſu idem eſt cum uſucapione, & communiter definiri ſolet a Doctoribus: *acquiſitio, ſeu adiectio dominii rei alienæ, vel alieni iuris peremptio per continuationem poſſeſſionis tempore, & modo legibus definito*. Notanter ponitur in definitione, *vel alieni iuris peremptio*, ad denotandum quod per præſcriptionem, ſeu uſucapionem eliditur etiam ius alienum, ſeu acquiritur ius aliquod, quod antea alteri competebat, cum etiam aliena iura præſcribi poſſint, ut uſusfructus, ſervitus, officia, & beneficia, imo etiam liberatio a debito aliquo. Definitio præſcriptionis ſtricte ſumptæ.

Licet præſcriptio, & uſucapio nomina ſint idem ſignificantia, ideoque nihil inter ſe differant, aliqui tamen volunt præſcriptionem & uſucapionem in eo differre, ac diſtingui, quod uſucapio dicatur de mobilibus, præſcriptio vero de immobilibus. Sed *ex Inſtit. Iuſtin. de uſucapionibus*, & ex communi Theologorum more, qui promiſcue utramque uſurpant, patet fruſtra inter eoſdem terminos diſtinctionem ſtatui.

Præſcriptio, ſeu uſucapio primitus introducta fuit per ius civile, deinde per ius canonicum approbata. Patet 1. *ex lege* 1. *& ſeq.* ff. *de uſurpationibus & uſucap. & in leg.* 1. *& ſeq. cod. de præſcript. longiſſ. temporis* cum ſimilibus, ubi plurimæ leges uſucapionem, ſeu præſcriptionem introducentes reperiuntur. 2. approbatio præſcriptionis a iure canonico conſtat ex lib. 2. Decretalium tot. tit. 26. *de præſcription.* ubi fuerunt approbatæ, & ex cap. *Vigilanti* 5. *de præſcript.* Alexand. III. Quoniam præſcriptio introducta fuit lege humana, idcirco non præſcribere potuit contra legem divinam, aut naturalem, cum ad illas ſe extendere non valeat humana poteſtas utpote inferior, ut eas abroget, aut in eis diſpenſet. Quo iure inductio præſcriptionis fuit.

§. XX.

De variis cauſſis, quibus introducta fuit præſcriptio.

Præſcriptio, ſeu uſucapio varias ob cauſſas introducta fuit, 1. ſcilicet ob publicum bonum, ne rerum dominia diu, & fere ſemper eſſent incerta, leg. *bono publ.* 1. ff. *de uſurpat. & uſucap.* 2. ut præcidantur innumerabiles, ac perpetuæ lites, quæ cæteroquin oriri poſſunt leg. *uſucap.* §. *Pro ſuo*. 3. ne eorum poſſeſſores prope continuo timore tenerentur leg. *Cum notiſſimi* 7. *in principio* cod. de *præſcript.* 30. *vel* 40. *annorum*. In perpetuo enim timore eſſent poſſeſſores ne res ab ipſis poſſeſſæ evincerentur, unde in præiudicium boni publici fieret, ut

nemo fundos ſuos colere auderet. 4. Ut hoc modo ſegnities, ac deſidia hominum, qui res ſuas, ac iura in iudicio proſequi negligunt, exacueretur, dum ea punitur ademptione dominii iuxta L. *ut perfectius de annali except.* & *cap. Vigilanti 5. de præſcript.* Unde ſibi imputare debet negligens L. *quod quis de regulis iuris*. Iura enim ſubveniunt vigilantibus, non dormientibus, ut in L. *Pupillus* ff. de *iis quæ in fraud. cred.*

§. XXI.

De iuſtitia præſcriptionis, ſeu uſucapionis in utroque foro, externo ſcilicet, & interno, ſeu conſcientiæ.

Ut ſenſus definitionis melius percipiatur, prius examinandum cenſui, num revera dominium rei per præſcriptionem acquiratur tum in foro externo, tum interno conſcientiæ, circa quod diſcrepant authores. Nam affirmant alii, alii negant, diſtinguunt alii putantes valere præſcriptionem quando quis rem titulo oneroſo obtinuerit, ut ſi emerit, & ſolverit pretium domus, quæ non erat venditoris; negant autem valere, ſi quis rem habuerit titulo gratuito. Verum hodie pene omnes Theologi, & Iuriſtæ affirmativam ſuſtinent, quam ut communiorem, probabilioremve ſequi cenſuimus, hinc dicimus

Per legitimam præſcriptionem acquiritur dominium rei alienæ.

Per præſcriptionem legitimam acquiritur dominium rei alienæ tam in foro exteriori quam interiori conſcientiæ; ita ut qui legitime præſcripſit non teneatur reſtituere priori domino repetenti rem præſcriptam, & probanti certis rationibus rem olim ad ſe pertinuiſſe. Hoc clare oſtendunt, ac probant utraque iura tum civile tit. *de uſucap.* tum canonicum, quod præcipue bonum animæ reſpicit tit. *ad aures de præſcript.* ubi ſtabilitur, ac firmatur ius mediante præſcriptione bonæ fidei acquiſitum. Unde cum tutos nos reddat ius civile, & multo magis canonicum in foro conſcientiæ, circa id, quod eadem iura ut legitimum approbant, ac iuſtum, procul dubio ſecuri ſumus in interiori foro conſcientiæ quoad dominium rerum, quod per legitimam præſcriptionem adepti ſumus, dum eadem iura illud approbant ut legitimum.

Ratio pariter hoc comprobat, quia certum eſt rempublicam, ac Principes transferre poſſe dominium unius privati in alterum, quando bonum publicum id exigat. Is enim eſt uſus alti dominii quod tenet Princeps in bona privatorum. Legitimum eſt igitur etiam in foro interno conſcientiæ dominium in re aliena adeptum per legitimam præſcriptionem, cum hoc factum ſit iuxta exigentiam boni communis, cuius ratio vult ut poſitis quibuſdam conditionibus dominium unius per dictam præſcriptionem in alterum transferatur. Etenim L. 1. ff. *de uſucap.* dicitur, quod bono publico introducta eſt uſucapio, ne diu, & fere ſemper incerta eſſent rerum dominia, & L. *ultima* præſcriptio conceſſa dicitur ut aliquando litium eſſet finis, necnon in odium negligentis repetere rem ſuam, quam ſcit ab alio poſſideri.

Hinc licitum eſt retinere rem legitime præſcriptam, etiamſi poſtea cognoſcatur fuiſſe alterius, niſi tamen prior dominus reſtituatur in integrum, quæ reſtitutio in integrum conceditur minoribus, qui habent ius petendi toto quadriennio a die, quo maiores facti ſunt. Item ius idem conceditur Eccleſiæ aliiſque piis locis per quadriennium a die, quo Eccleſia novit præſcriptionem ſuorum bonorum, ex cap. 1. *de reſtit. in integrum in 6.* Et interdum conceditur etiam maioribus ob iuſtas cauſſas. Poſt ſententiam autem iudicis eſt obligatio in conſcientia res præſcriptas reſtituendi, quia iuſta eſt, nec nititur falſa præſumptione, ſed legum diſpoſitione.

Dixi *niſi prior dominus reſtituatur in integrum*, quia hoc ſecluſo non ſolum res legitime præſcripta retineri poteſt tuta conſcientia, ſed ſi quis etiam ex ignorantia iuris, & dominii a ſe acquiſiti eam priori domino reſtituerit, poterit illam repetere iuxta communem Doctorum, quia talis nunquam habuit abſolutam voluntatem transferendi dominium illius rei in alterum, ſed tantum conditionatam, ſi videlicet res non ſit ſua. Igitur cum conditio non impleatur, dominium abſolute non transferret.

Obiicies 1. nemo poteſt iuſte acquirere dominium rei alienæ invito illius domino, ſicuti contingeret per præſcriptionem; igitur præſcriptio tametſi legitima tutum non reddit in conſcientia alienam rem per tale ius poſſidentem. Reſpondetur acquiri dominium præſcriptione volente, & ſic ſtatuente Principe, qui altum habet dominium in bona ſubditorum, vi cuius ſervata proportione poteſt de his diſponere ad bonum commune ſine conſenſu privatorum, qui dominium non habent niſi ſubordinatum. Inſuper prior dominus non eſt rationabiliter invitus, dum lex præſcriptionis iuſta eſt, & expedit bonum commune ſemper privato præferendum.

Ob-

Obiicies 2. iniuſtum eſt aliquem privari re ſua ſine ulla ſua culpa, ut ex *reg. 23. iuris* in 6. Reſp. hoc iuſtum eſſe quando bonum commune id poſtulat, cui iuremerito cedere debet privatum, ideſt quando adſit iuſta cauſſa. Sic enim habetur in allata reg. iuris: *Sine culpa, niſi ſubſit iuſta cauſſa, non eſt aliquis puniendus.*

Obiicies 3. Lex præſcriptionis fundatur principaliter in præſumptione negligentiæ prioris domini, cum initio ſit inſtituta propter evitandam miſerorum ſegnitiem. Qui igitur caruit negligentia, re ſua inconſcienꝺia privari non poteſt. Reſp. negando antecedens; nam præcipua ratio præſcriptionis fuit tollere incertitudinem dominiorum, & ut plurimæ impediantur lites, quarum alioquin finis non eſſet. Et licet minus principaliter, & partialiter niteretur præſumptioni negligentiæ prioris domini, Princeps tamen per illam legem poteſt, & vult transferre dominium abſolute, & efficaciter propter alias rationes ſpectantes bonum commune quod translationem dominii rei alienæ aliquando poſtulat, quamvis nulla intervenerit negligentia prioris domini. In hoc autem differt præſcriptio a iudicis ſententia fundata in falſa præſumptione; nam iudex per ſuam ſententiam non intendit, nec poteſt transferre dominium, ſed tantum vult, & poteſt declarare ad quem pertineat. Ad probationem vero negatur conſequentia; nam aliud eſt excitare diligentiam, ut intenditur per præſcriptionem, aliud punire negligentiam. Unde dum intenditur per præſcriptionem excitare diligentiam, & vitationem negligentiæ, non eſt velle punire negligentiam, præterquam quod hæc, ſicuti vidimus, non eſt unica, ac principalis ratio legis præſcriptionis.

§. XXII.

De obiecto præſcriptionis.

Pro præſcriptionis obiecto illud omne intelligitur, cuius dominium præſcriptione poteſt acquiri. Quorum vero bonorum præſcriptionis beneficio dominium comparetur, ſufficienter intelligemus, ſi ea recenſeamus bona, quæ ſub præſcriptione non cadunt.

Non præſcribuntur 1. nec in totum, nec in partem res deputatæ publicis uſibus, ut forum, pontes, viæ publicæ, &c. Alicubi tamen arbores in viis publicis plantatæ præſcribuntur. 2. Quæ Principi ratione ſuperioritatis debentur, ut tributa, functiones publicæ, cenſus, ius appellationis, &c. nam nihil præſcribitur niſi ſecundum leges, & voluntatem Principis, quas certe iuri ſuo contrarias non ferret. 3. a fortiori quæ ad Deum pertinent, puta res ſacræ immobiles ad Dei cultum dicatæ, ut templa. Item res religioſæ, ut cæmeteria, quia hæc ſunt extra commercium, unde alienari non poſſunt, niſi prius Epiſcopi authoritate e ſacris factæ ſint prophanæ. Res vero aliæ ſacræ, ſicuti bona alia immobilia eccleſiarum, cœnobiorum, xenodichiorum, &c. vendi poſſunt & obligari graviſſimis de cauſſis, præcedente tamen authoritate, & conſenſu regis, epiſcopi, & ipſius eccleſiæ patroni, ſi quis ſit, Res vero ſacræ mobiles, ut vaſa ſacra, ſicuti alienari poſſunt ſine Epiſcopi authoritate, ita etiam poſſunt præſcribi. 4. Non præſcribuntur a laicis iura decimandi, ſeu percipiendi decimas, primitias, aliave eiuſmodi generis ſpiritualia, quia hæc a laicis poſſideri non poſſunt, *tit. de præſcript. cap. cauſſam*. De ratione autem præſcriptionis eſt legitima poſſeſſio rei præſcriptæ: unde hæc iura præſcribi poſſunt ab eccleſiaſticis, qui hæc legitime poſſidere poſſunt. Verum laici præſcribere poſſunt ius quaſi feudale colligendi decimas, quatenus hoc præſumitur authoritate Papæ ſeparatum fuiſſe a titulo ſpirituali, prout ſemper præſumitur poſt immemorialem poſſeſſionem, niſi aliunde conſtet de contrario. Item ab iiſdem laicis præſcribi poteſt immunitas. 5. Non præſcribuntur quæ iuris ſunt naturalis, ut obedientia Epiſcopo debita. Ita nec ſubditi præſcribere poſſunt adverſus Prælatum, ut ab eis non viſitentur, vel ut non ſolvant ipſi procurationem tempore viſitationis debitam, quamdiu iuriſdictioni Superioris ſubſunt, ex cap. *cum ex offic.* 16. de *præſcript.* Poteſt quidem ex eodem cap. Prælatus præſcribere adverſus alium Prælatum, ut ad ipſum eius ſubditi pertineant. Similiter Eccleſia collegiata adverſus Archidiaconum, ut ab eo non viſitetur, quia eius dignitas eſt iuris humani, contra quod præſcribi poteſt. Sic præſcribi poteſt exemptio a poteſtate, & iuriſdictione talis Superioris, ut illi ſubditi deſinant eſſe ſubditi. Nullatenus tamen præſcribi poteſt exemptio a ſpirituali iuriſdictione Summi Pontificis, quia voluit Chriſtus Dominus quod omnes Chriſtiani eius Vicario eſſent ſemper ſubiecti.

An autem poſſit dari, & valeat præſcriptio contra onera, & fundationes Beneficiorum, & contra onus, & numerum Miſſarum, variant Doctores. Partem affirmativam tenent permulti, ut Laymannus, Pel- De præſcriptione contra fundationes benefi.

 liz-

ciorum, & onera miſſa. ſum.

lizzarus, Gobat, Ancharanus, Sylveſter, & alii, & ex Canoniſtis Barboſa num. 4. Rebuffus in praxi Beneficiorum. Alii vero contrarium ſuſtinent, inter quos Felix Poteſtas tom. 1. part. 2. num. 2345. dicens ſibi probabilius eſſe non poſſe dari præſcriptionem contra Miſſarum onus, & hoc probat ex paritate rerum pupillarum, quæ ex iure durante ſtatu pupillari præſcribi nequeunt L. *bonæ fidei iuncta Gloſ.* verb. *pupil. ff.* de *acquirendo rerum dominio*, & L. *ſicuti in rem cod. de preſcript.* 30. *vel* 40. *annor.* Etenim cum animæ Purgatorii quoad ſuffragia, & debita ſint pupillæ, utpote quæ ſicuti pupilli ob defectum ætatis, ita ipſæ ob defectum ſtatus cauſſam ſuam agere non valent. Hinc ſicuti negligentia, aut carentia tutori cedere nequit in detrimentum pupilli, ſic negligentia, aut carentia hæredum, &c. in earumdem animarum detrimentum, ac proinde contra eas non datur præſcriptio, cum præſcriptio introducta ſit contra voluntarie negligentes proprium ius ad eorum excitandam diligentiam pro ſui iuris proſecutione L. *ut perfectius* 2. de *annual. except.* & cap. *Vigilanti* de *præſcript.* Nulla autem negligentia imputari poteſt illis animabus, quæ alia voce clamare nequeunt, niſi illa Iob cap. 19. *Miſeremini mei* &c. Et huic opinioni favet definitio ſacræ Congregationis Concilii in Lucan. 18. Februar. 1702. relata a Monacelli part. 4. Suppl. ad 2. tom. num. 53. Declaravit enim ſacra Congregatio contra Capellanum, qui contra mandatum cuiuſdam teſtatoris in erectione Capellæ commiſſa ſuis executoribus ordinantis Capellanum illi Capellæ deſtinandum ad quotidianam Miſſæ celebrationem, ſemel in hebdomada omiſerat ipſe, & ſui prædeceſſores eiuſdem Miſſæ celebrationem; nempe ipſum teneri ad talem celebrationem, non obſtante deſcriptione contraria facta in Tabella occaſione Viſitationis Apoſtolicæ a centum annis circiter, & condemnavit prædeceſſores Capellanos de tali omiſſione. Igitur ex definitione ſac. Congreg. Concilii non datur præſcriptio ſuper Miſſarum oneribus.

6. Non præſcribuntur fines provinciarum, Epiſcopatuum, Parochiarum ex cap. *dilect.* 16. q. 3. quando tamen ſpatia fuerunt olim definita, & de finibus conſtet. 7. Non præſcribitur adverſus hominem liberum, ut fiat ſervus, Iuſtinian. l. 2. *tit.* 6. §. *ſed aliquando Inſtitut. de uſucap.* Licet etiam poſſeſſores bona fide illos emerint putantes eſſe ſervos. 8. Non præſcribitur ſervus fugitivus, quia ſui ipſius furtum facit. Non enim præſcribuntur res furtivæ, quæ vi poſſeſſæ ſunt *Inſtit.* ibid. Verum de his infra, ubi de bona fide. 9. Non præſcribuntur res illius, qui adeo impotens eſt, & impeditus ut rem ſuam in iudicio repetere non valeat. Sic non præſcribitur contra mente captum, aut eum, qui ratione amentiæ, diſſipationis cauſſa interdictus eſt, contra minores 25. annis, contra filium ſub poteſtate patris exiſtentem, contra uxorem, cuius bonorum adminiſtratio eſt penes maritum. Item præſcribi nequeunt res indiviſim pluribus ab aliquo ſocio, etiamſi longiſſimo tempore eas retinuerit, ſed ſemper dare tenebitur ſuis ſociis eorum portionem, quia non ſui tantum, ſed omnium ſociorum, ſeu hæredum nomine, rem ſeu hæreditatem poſſidere dicitur. Sic communiter ex Leg. *ſi communem* 10. ff. *quemadmodum ſervitutes amittuntur*.

His exceptis, generatim loquendo præſcribi poſſunt aliæ res omnes, ac ſolæ, quorum dominium hominibus convenit, niſi ſpecialiter ut ſupradictæ ſint exceptæ. Idcirco pro obiecto præſcriptionis illud omne intelligitur, cuius dominium beneficio præſcriptionis acquiri poteſt. Sic communiter ex §. 1. & *ſeq. Inſtit. de uſucap.*

Nota, dicitur in Leg. *Rom.* aliiſve municipalibus multa alia non præſcribi, ſed hoc intelligendum de præſcriptione, quæ fit ordinario tempore, nempe ſpatio 10. aut 20. annorum. Nam hæc præſcribuntur præſcriptione longiſſimi temporis, puta 30. aut plurium annorum. Tales ſunt res fiſci, fundus in dotem collatus, & res furtivæ Leg. *Omnes*, & L. *ſicuti in rem cod. de præſcript.* 30. *annorum*.

§. XXIII.

De conditionibus requiſitis ad præſcribendum.

Co ne qu ad ſc di

Quia nonniſi per præſcriptionem, quæ legitima ſit, dominium in re aliena acquiri poteſt, ut præſcriptio vera, & legitima ſit, variæ concurrere debent conditiones, nempe ut res, quæ ſunt obiectum præſcriptionis, capaces ſint ad præſcribendum, ff *de uſucap. & uſurpat.* & tit. *de præſcript.* Sed de hac priori iam antea vidimus agendo de obiecto præſcriptionis. 2. Ut res quæ præſcribitur, poſſideatur, nam ſine poſſeſſione præſcriptio non procedit ex reg. 3. de *regul. iuris* in 6. 3. Ut adſit legitimus titulus, ſive verus, ſive probabiliter præſumptus, ideſt qui bona fide putetur validus, licet revera talis non ſit. 4. Bona fides, cum poſſeſſor malæ fidei nullo tempore præſcribat, ex reg. 2. *iur*

2. *iuris* in 6. 5. Denique tempus legitimum ſeu ſufficiens ad præſcribendum ex ff. *de uſurpat. & uſucap.* & ex tit. *præſcript. in Decretal.*

§. XXIV.

De Poſſeſſione.

Poſſeſſio, quæ prima eſt conditio ad præſcribendum, definitur *rei detentio actualis, vel iuridica, ſeu actus aut ius detentionis rei.* Actus detentionis dicitur poſſeſſio facti; ius detentionis vocatur poſſeſſio iuris; idcirco poſſeſſio duplex eſt, alia iuris, alia facti. Res autem detenta vel eſt corporea, ut ager, domus, &c. vel incorporea, ut Beneficium, cenſus, ſervitus &c. Poſſeſſio facti definitur, *rei detentio corporis, animi, ac iuris adminiculo.* Sic communiter. Molina tamen, Lugo, & alii addunt in definitione *rei corporalis*, per quod inſinuant in rigore, dari tantum poſſeſſionem rei corporeæ. Dicitur 1. *Detentio*, ideſt apprehenſio vel prima, vel continuata. Secundo *rei*, quo nomine intelligitur quidquid poſſideri poteſt. 3. *Adminiculo corporis*, quia ad hoc ut res incipiat poſſideri, neceſſe eſt, ut aliquo modo capiatur vel manibus, ut feræ, gemmæ, & theſauri, vel pedibus, ut inſulæ, vel oculis, ut ſi prior poſſeſſor prope vel procul oſtendat alicui ſuum fundum, & eo acceptante ius poſſeſſionem eidem tradat: nam oculi ſunt veluti longæ manus, quibus res viſæ quaſi tanguntur. Apprehenſio, quæ fit manu, aut pede, vera appellatur poſſeſſio & quæ fit vel oculis, vel cum alteri præbetur ſcriptura, ſeu inſtrumenta, in quo res ipſa contineri videatur, & ipſa quoque videtur apprehendi, dicitur ficta, ſeu quaſi poſſeſſio. 4. *Animi*, quia rem non poſſidet niſi qui eam apprehendit, & occupat animo ſeu intentione poſſidendi. Quare depoſitarius, qui depoſitum non detinet animo ſibi retinendi, non dicitur poſſidere depoſitum. 5. Denique dicitur *adminiculo* etiam *iuris*, quia ad poſſeſſionem requiritur, ut ius, ſeu leges eidem poſſeſſioni non reſiſtant, ſeu ut leges non vetent, & impediant ne detentio rei cenſeatur eius poſſeſſio, ſicuti fit in laico detinente rem ſacram, cui ob legis prohibitionem talis detentio non eſt ne quidem poſſeſſio facti. Detentio autem rei furtivæ prophanæ licet iniuſta eſt tamen vera poſſeſſio, quia ius non impedit ne talis rei detentio ſufficiat ad poſſeſſionem.

Poſſeſſio iuris eſt *ius rei detinendæ cum inſiſtentia tanquam ſuæ, quam ius non vetat poſſidere.* Ius autem debet eſſe verum, vel præſumptum, prout nimirum oritur ex poſſeſſione facti, quæ poſſeſſio facti vel iuſta eſt in ſe, vel quæ iuſta præſumitur in foro externo, licet in ſe iuſta non ſit. Et hanc ſecundam aliqui vocant poſſeſſionem facti, & priorem ſeu iuſtam, poſſeſſionem iuris. Alii tamen, qui hos terminos aliter accipiunt, per poſſeſſionem facti intelligunt omnem poſſeſſionem ſive iuſtam, ſive iniuſtam, ſicut ſupra; per poſſeſſionem vero iuris intelligunt ipſum ius rem ſic detinendi, ac poſſidendi. *Ius detinendæ rei cum inſiſtentia* ideſt rem ut propriam perſeveranter detinendo contra quoſcumque, qui tale ius contendere, ac poſſeſſionem perturbare vellent, quam ius poſſidere non vetat; nam per iuris diſpoſitionem, prohibetur v. g. ne locus publicus a privato poſſideatur, ſacer a laico, ſive iuſte, ſive etiam vere.

Poſſeſſio ſubdividitur inſuper a Doctoribus: alia eſt enim, quæ fit proprio nomine, ut in proprietario, alia nomine alieno, ut in depoſitario. 2. Alia iuſta eſt, quæ fundatur in titulo, qui iuſtus ſit vel in ſe, vel in bona fide; alia iniuſta, cui deeſt iuſtus titulus, vel bona fides. 3. Et præcipue alia eſt civilis, alia naturalis. Civilis eſt detentio rei ſolius animi adminiculo: licet enim ad civilem poſſeſſionem inchoandam requiratur adminiculum corporis ſimul & animi, ad eam tamen continuandam ſufficit ſolus animus, ſeu intentio retinendi rem, & non deſiſtendi ab eius poſſeſſione. Idcirco vere poſſidet is, qui abſens corpore a propriis rebus, eas tamen animo retinet, & occupat, & poſſeſſio civilis dicitur, tum quia fundatur in iure civili, ubi dicitur quis poſſidere rem a qua procul diſtat, tum quia parit effectus civiles, ideſt uſucapionem rei, & dominium fructus. Poſſeſſio naturalis ea eſt, qua res corpore, & animo ſimul occupatur, ſicuti quando quis rem de facto, ac realiter, per ſe, non per alium occupat, quam etiam retinere cupit. Poſſeſſio naturalis ſæpe ſeparatur a civili: fur v. g. poſſidet naturaliter rem meam, & hanc ego civiliter poſſideo. Tametſi naturalis poſſeſſio infirmior ſit civili, ad hoc tamen valere poteſt, ne poſſeſſor ab extraneo exturbari poſſit, & interdum nequidem ab ipſo domino, niſi publica authoritate. Alia diviſio poſſeſſionis.

Addunt aliqui tertiam poſſeſſionis ſpeciem quam civiliſſimam appellant, & hæc ſola diſpoſitione iuris ſeu legis acquiritur etiam ab eo, qui eſt prorſus ignorans, ac ideo ſine adminiculo corporis, & animi. Ita hæredi-

reditas poſſidetur ab hærede defuncti parvulo. Hiſce poſitis

Ad præſcribendum quæ requiritur poſſeſſio.

Ad præſcriptionem requiritur poſſeſſio, quæ ſit tempore a iure conſtituto legitime continuata. Ita communiter ex Leg. *ſine poſſeſſ.* 25. ff. de *uſurp.* & *uſucap.* & ex reg. 3. de *regul. iuris* in 6. *ſine poſſeſſione præſcriptio non procedit.* Requiritur talis poſſeſſio, ut quis rem proprio nomine poſſideat, non autem alieno; quia is qui alieno nomine poſſidet, revera non eſt proprie poſſeſſor, ſed alter qui per ipſum poſſidet, cap. *cum veniſſent* 9. *de reſtit. ſpoliat.* & Gloſ. ibid. verb. *cuius nomine:* cum pluribus iuribus ibi ab ipſa citatis. Quare Tutor, Curator, ac Monaſterii Procurator, quia non poſſident ſibi, ſed aliis, non ſibi, ſed aliis præſcribunt. Idem dicito de omni alio, qui proprio nomine rem non poſſidet, quia omnis & ſolus qui capax eſt rem proprio nomine poſſidendi, præſcribere poteſt. Quare præſcribere nequit Religioſus profeſſus, utpote dominii incapax: e contra præſcribere poteſt minor, pupillus, cum nullibi excipiantur. Qui vero rationis uſu, & libertate deſtituti ſunt, neque præſcriptionem inchoare poſſunt, utpote qui nequeant habere animum rem poſſidendi ut ſuam: poſſunt tamen præſcriptionem tempore ſanæ mentis inchoatam continuare, quia cenſentur perſiſtere habitualiter in priori voluntate. Sic Palao hic citatus a recentiore. Inſuper non ſufficit poſſeſſio precaria, dum illud quod precario accipitur, non ut proprium poſſidetur. Pariter non ſufficit poſſeſſio pure naturalis ſine civili, ut communiter, quia ad præſcriptionem requiritur talis poſſeſſio, ex qua ſequi poſſit translatio, ſeu acquiſitio dominii, ut ex cit. lege *ſine* 25. *de uſurpat. & uſucap.* Translatio autem, ſeu acquiſitio dominii ſequi non poteſt ex mera actuali poſſeſſione, cum deſit animus poſſidendi rem. Hinc depoſitarius, colonus, creditor habens pignus, imo fur ipſe, naturaliter poſſident, & tamen non præſcribunt. Igitur ad præſcriptionem ſaltem inchoandam non ſufficit poſſeſſio mere naturalis, ſed ſimul requiritur civilis, alias duo poſſent eodem tempore rem ipſam præſcribere, dum unus haberet poſſeſſionem naturalem, alter civilem. Deinde poſſeſſio civilis non vero naturalis vocatur ſimpliciter poſſeſſio, ut ex leg. *clam poſſidere* 6. §. 1. ff. *de acquirenda & amittenda poſſeſſ.* Ad continuandam vero præſcriptionem ſufficit ſolum poſſeſſio civilis, quia alias vix ullus poſſet præſcribere, cum non ſemper rem corporaliter poſſidere valeat, nunquam egrediendo ex fundo, nec ſemper loco ſui conſtitueret adminiſtratorem.

Poſſeſſio ad præſcribendum neceſſe eſt, ut ſit continuata per totum tempus a lege præſcriptum, quia præſcriptio, quæ acquiritur iure ſolum poſitivo, acquiri nequit niſi cum conditionibus in iure expreſſe poſitis, quarum una eſt, ut res præſcribenda quodam certo tempore poſſideatur. Unde ſi quis iuſte privaretur re, quam per aliquod tempus legitime poſſediſſet, & de novo in poſterum eam poſſideret, non poſſunt ei computari anni prioris poſſeſſionis, ac eos annis ſequentibus coniungi quia poſſeſſio non eſſet continuata, ſed interrupta.

An vero ſufficiat ad præſcriptionem poſſeſſio civiliſſima, non conveniunt circa hoc Doctores, dum contrarium ſentiunt Felinus in cap. *illud columm.* ult. *de præſcript.* Baldus, & alii. Verum affirmativa ſententia eſt probabilior ex Leg. *raptores* cod. de *epiſc. & cleric.* Et hanc tenent Gloſ. *Finalis* in cap. *contingit* 9. *de dolo & contumacia*, Covarruvias cum Reinfeſtuel allegantes communem Doctorum. Et ratio potiſſima eſt, quia poſſeſſio civiliſſima cenſetur miniſterio legis vera poſſeſſio, ut ex cit. leg. *raptores*. Igitur eumdem ſortitur effectum ac poſſeſſio civilis.

Non eſt tamen neceſſe ut poſſeſſio continuetur ab eadem perſona, cum poſſeſſio continuari poſſit a diverſis, modo eorum quilibet poſſit rem præſcribere. Sic poteſt hæres, vel emptor coniungere annos ſuæ poſſeſſionis cum annis, quibus ſuus præceſſor poſſedit.

§. XXV.

De titulo requiſito ad præſcriptionem.

Qui titulus requiſitus ad præſcribendum, & quo-plex.

Titulus, ad præſcriptionem requiſitus prout hic ſumitur, eſt fundamentum, & cauſſa poſſidendi rem alias idonea ad acquirendum dominium, quia non fit translatio dominii ſine cauſſa ad ipſius dominii translationem ſufficienti, cuiuſmodi eſt titulus, qui ideo dicitur ratio aliqua legitima propter quam quis cenſetur iuſte rem aliquam poſſidere; & huiuſmodi titulus poteſt eſſe multiplex, ſcilicet *donatio*, *emptio*, *permutatio*, *tranſactio*, *legatum*, *hæreditas*, *dos*, & ſimilia, quibus ſi tradens rem, ſit eius dominus, transfert dominium: ſi autem non ſit dominus, præbet ſaltem uſucapiendi conditionem. Hinc qui bona fide poſſidet rem alienam pro donato, pro emptore, pro tranſacto, pro hærede, pro legato, pro dote, &

& huiuſmodi, licet non acquirat verum dominium ex quo non acceperit a vero domino, acquirit tamen conditionem uſucapiendi, cum tales tituli ex natura ſua tendant ad translationem dominii. Alii vero tituli, qui ad translationem domini non tendunt, ſicuti commodatum, depoſitum, precarium, & huiuſmodi, neque etiam uſucapiendi conditionem præbent, nihilque proſunt ad præſcriptionem. Sic communiter Doctores.

Titulus inſuper alius eſt verus, ut ſi rem emerim a vero domino, alius coloratus, & apparens, ut ſi emeris ab eo quem probabiliter putas eſſe verum dominum. Alius exiſtimatus, ut quando res donata, aut empta non ſit, putatur tamen eſſe empta, aut donata. Alius præſumptus, quando ipſius cauſſa determinate aſſignari nequit, & forte reipſa non extat; a iure tamen exiſtere præſumitur.

Ad præſcriptionem legitimam requiritur iuſtus titulus, ut communiter ex cap. *ſi diligenti* 17. *de præſcript.* & alibi. Non tamen requiritur titulus verus, alias non opus eſſet præſcriptione, & venditor, ideſt ille, a quo res datur, deberet eam poſſidere poſt emenſum tempus præſcriptionis, ad hoc ut haberetur verus venditor, donator, &c. quod eſſet deſtruere civile commercium, ſi tanto tempore expectandum eſſet ad vendendum, locandum, donandum. Sufficit igitur, ut titulus ſit coloratus, apparens, & prudenter putatus verus, videlicet quod ille qui vendit, dat, &c. ſit verus illius dominus. Imo ſufficit etiam titulus exiſtimatus, quando falſa exiſtimatio procedit ex errore iuſto, ſeu a legibus tolerato. Ille autem ſolus error a legibus toleratur, qui verſatur circa factum alienum, non vero circa proprium; v. g. ſi probabili errore putas quod ſervus, vel procurator, cui litem demandaſti, rem emerit quam tibi tradidit, dabitur error a legibus toleratus, utpote verſans circa factum alienum. E contra vero ſi putas te emiſſe, error non toleratur a legibus, utpote de facto proprio. Hinc uſucapies rem quidem in caſu priori, ob titulum ſaltem exiſtimatum, ſcilicet emptionem a ſervo, ut exiſtimas, celebratam, non vero in caſu poſteriori, ut ex *L. ſi exiſtimans* ff. de *uſucap.* Igitur in omnibus aliis poſſeſſionibus excepto ſolo contractu emptionis ſufficit titulus exiſtimatus, quia exceptio firmat regulam in caſibus non exceptis, ut ex L. *quod vulgo* 11. ff. pro *emptore*, & Leg. *Uſucapio* 5. ff. *pro ſuo*.

Titulus vero coloratus & exiſtimatus neceſſarius eſt ad præſcriptiones ordinarias, ideſt temporis ordinarii, nec ſufficit præſumptus, quia in præſcriptiones ordinarias titulus non præſumi, ſed allegari debet Leg. *nullo* 24. C. de *rei vindicatione*. In præſcriptionibus vero temporis extraordinarii, quæ ſolent nominari longiſſimi temporis, quale eſt tempus 30. annorum, & ultra ſufficit præſumptus, quia tunc opus non eſt allegare titulum, ſic ex L. *Omnes* 4. C. de *præſcript.* 30. & 40. *annor*. Quandoquidem temporis adeo longi decurſu evenire poteſt quod titulus aut oblivione, aut alio modo perierit, & in tali caſu poſſeſſio adeo longa ſupplet. Hoc tamen intelligendum *regulariter*, quia ſi aliunde præſcriptioni ius reſiſtat, aut aliunde detur præſumptio in contrarium, tunc titulus non præſumendus, ſed etiam in immemoriali præſcriptione probandus.

Titulus ſpecialis, v. g. emptionis, donationis, tranſactionis requiritur 1. ut præſcriptio impleatur breviori ſuo ordinario tempore: cum aliquo enim ex his titulis bona immobilia privatorum præſcribuntur ſolo ſpatio 10. annorum inter præſentes, & 20. inter abſentes, textu expreſſo §. 1. *Inſtit. de uſucap.* Sine ullo autem ex dictis titulis talia bona non præſcribuntur niſi ſpatio 30. annorum Leg. *ſicut in rem cod. de præſcript.* 30. & 40. *annor.* 2. Requiritur titulus, quando præſumptio iuris non eſt contra præſcribentem. Unde ſi Epiſcopus vellet præſcribere decimas ſibi dandas, vel parochias ſibi acquiſitas, quæ ſunt extra fines ſuæ Diœceſis, non ſufficeret ſi oſtenderet poſſeſſionem etiam 40. annorum, ſed neceſſarium eſſet, ut vel titulum oſtenderet talis poſſeſſionis, aut probaret poſſeſſionem ab immemorabili. 3. Requiritur titulus, quando ius commune reſiſtit præſcribenti, vel alias habetur præſumptio contra ipſum; ſic in *cap.* 1. *de præſcript. in* 6. Quando vero res aliena tranſit ab illo, a quo mala fide poſſidebatur ad hæredem univerſalem: *numquam præſcribi poteſt*. Unde qui titulo hæreditatis bona fide poſſidet rem a defuncto mala fide poſſeſſam, ſi ſit hæres univerſalis, nunquam præſcribit. Ita habetur Leg. *ut hæres* ff. de *diverſis temporibus præſcript. cum hæres in omne ius defuncti ſuccedat, ignoratione ſua defuncti vitia non excludit*. Et ratio eſt, quia cum hæres univerſalis ſuccedat in iura omnia, & onera defuncti, ita ut eius perſonam repræſentet, unde definitur defuncti ſucceſſor in univerſum ius eius, hinc efficitur una perſona

cum defunćto, ac proinde fićtione iuris mala fides cenſetur in tali ſucceſſore, ſicuti in eo, cui ille ſuccedit. Dicitur *hæres univerſalis*, nam legatarius, ſeu hæres particularis poteſt præſcribere, quando tamen habeat bonam fidem, non quidem ſui præceſſoris poſſeſſionem computando, ſed incipiendo præſcriptionem a ſua poſſeſſione. Et ratio eſt, quia hæres particularis cum non ſuccedat in omni onere & honore præceſſoris, non cenſetur idem ac præceſſor, ac proinde illius perſonam non repræſentat ſicut hæres univerſalis; ideoque error præceſſoris ei non nocet, ut ex Leg. *an vitium* 5. §. *de diverſis temporibus præſcript.* Denique ait lex uſucapere poſſum quod auctor meus uſucapere non poteſt, & hæc, ut hic notat cum de Lugo Tournely, intelligenda ſunt non de hærede univerſali, cum lex aliter de eo loquatur ſupra, ſed de particulari. Nomine vero ſucceſſoris particularis intelligitur, qui in re ſuccedit quocumque titulo ſive gratuito, ſive oneroſo, ſive ex teſtamento, ſive inter vivos, dummodo verus hæres non ſit, ideſt univerſalis, quia huic ſolo titulus hæredis convenit.

Præſcriptio immemorialis quæ etiam dici ſolet temporis longi ea eſt, cuius contrarii vel initii memoria non extat, & contra quam nihil unquam actum, aut viſum, vel auditum fuerit, Leg. *in ſumma* 2. §. 7. ff. de *aqua*, & *aqua pluviæ arcenda*, & alibi ſæpe. Præſcriptio immemorabilis habet vim veri & legitimi tituli, ac privilegii. Hæc autem præſcriptio immemorabilis probanda eſt per teſtes, qui ſaltem per 40. annos teſtentur de viſu & ſenſu proprio, ac de cætero, etiam a ſuis maioribus ſemper audierint rei ſtatum ſic fuiſſe, & ſic tales teſtes debent habere ætatem ſaltem annorum 54. ita ut de principio viſus habuerint ſaltem annos 14. Rota part. 1. deciſ. 254 *num.* 1.

§. XXVI.

De bona fide ad præſcribendum.

Quid bona fides, & quotuplex.

Bona fides in caſu noſtro eſt ſincera rei alienæ ignoratio, ideſt prudens credulitas, aut fundata ſuaſio, ſeu prudens iudicium, quo quis probabilius, & prudenter exiſtimat rem, quam aliquo iuſto titulo, v. g. emptionis, ſucceſſionis ab inteſtato, donationis, incipit poſſidere, ad ſe pertinere, ſuamque eſſe, ac licite a ſe retineri poſſe, quamvis reapſe ſit aliena, quod tamen nullatenus cognoſcit. Ut cum quis ſine ulla ſuſpicione emit equum quem neſcit furtivum eſſe, ex Gloſ. cap. *ſi diligenti* 17. *de præſcript.* Unde mala fide e contra poſſidere dicitur, qui ſcit, vel credit, ſeu iudicat etiam ex invincibili errore rem quam poſſidet, non eſſe ſuam, ſed alienam. Dicitur *qui prudenter iudicat rem eſſe ſuam;* nam ut notat P. Antoine cum Leſſio, ſi quis ex ignorantia craſſa aut affectata, vel ex inordinata cupiditate exiſtimat rem eſſe ſuam, vel non eſſe alienam, non eſt bona fides.

Bona fides poteſt eſſe directa aut reflexa. *Directa eſt*, quando quis poſitive probabilius credit rem eſſe ſuam, idcirco obiectum huiuſce fidei, ſeu iudicii directi materiale, eſt ipſa rei proprietas, motiva vero ſeu rationes ſibi aſſerendi proprietatem obiectum formale. *Reflexa* (quam alii *theologicam* vocant quia formata eſt per reflexionem theologicam ſuper dictamen directum) illa eſt, qua non obſtante dubio ſpeculativo, attamen iudicio ſaltem moraliter certo ſe hic & nunc reſolvit ſibi licitum eſſe, ut inchoet, vel continuet poſſeſſionem rei. Ex hoc conſtat obiectum materiale huiuſce fidei, ideſt iudicii reflexi eſſe licentiam pro foro interno inchoandi, & continuandi poſſeſſionem, ac dominium transferendi per præſcriptionem, obiectum vero formale eſſe motiva, ſeu rationes aſſerendi ſibi hanc licentiam, & ius ſtante dubio ſpeculativo. Porro ſi inculpabiliter iudicet rem eſſe ſuam, vel licitam poſſeſſionem, ſimpliciter dicitur bona fides: ſi vero, aut iudicet ſe licite non poſſe poſſidere rem ut ſuam, aut culpabiliter & ex ignorantia vincibili iudicet ſuam eſſe, dicitur mala fides. Ignorantia autem vincibilis cenſetur, ſi in inquiſitione veri domini non adhibita ſit ea diligentia, quæ homines in re magni momenti adhibere conſueſcunt, vel quam ſpectatis regulis prudenter adhibere tenebatur.

Item diſtinguitur bona fides in poſitivam, & ea eſt cum quis prudenter iudicat rem eſſe ſuam, & negativam, qualis eſt cum quis poſt diligentem inquiſitionem veritatis neſcit, nec iudicat rem quam poſſidet eſſe alienam; ideoque iudicat ſe poſſe ut ſuam retinere.

Bona fides deficere poteſt vel ab initio, vel in decurſu præſcriptionis, & circa utrumque caſum videamus modo an præſcriptio locum habere poſſit.

Ad inchoandam præſcriptionem requiritur fides poſitive bona ſive directa ſit, ſive reflexa, dummodo probabilius, ſeu inculpabiliter iudicet homo rem eſſe ſuam, ſeu licitam

tam ſuam poſſeſſionem, ut patet ex cap. *finali de præſcript.* defuncto ex Conc. Lateran. ubi ita habetur: *Quoniam quod ex fide non eſt peccatum eſt, Synodali iudicio definimus ut nulla valeat abſque bona fide præſcriptio tam canonica, quam civilis; unde oportet ut qui præſcribit, in nulla temporis parte habeat conſcientiam alienæ rei*. Et ex Reg. 2. *Iuris in 6. Poſſeſſor malæ fidei ullo tempore non præſcribit*. Quibus iuribus abrogantur leges civiles admittentes præſcriptionem longiſſimi temporis 30. aut 40. annorum cum mala fide ſive in actionibus realibus, quando res uſu non conſumuntur, ſive in actionibus perſonalibus, quando res ipſo uſu conſumuntur, ut ex Leg. *ſi quis cod. de præſcript. 30. aut 40. annor.* Leges igitur civiles aliter diſponentes tanquam nutritivæ peccati, utpote quæ animarent homines ad deſiderium præſcribendi ad continuandam iniuſtam poſſeſſionem correctæ, & abrogatæ fuere a iure canonico, ut ex cit. locis. Et hæc iuris canonici diſpoſitio in præſentiarum eſt obſervanda. Peccat igitur mortaliter qui cum mala fide utitur præſcriptione, licet per leges civiles antiquitus permiſſa in actionibus ſive realibus, ſive perſonalibus. Etenim ſi valeret præſcriptio etiam incepta cum mala fide, poſſet ſimoniacus, uſurarius, fur res ablatas, & diu poſſeſſas retinere, quod eſt contra omnem omnino æquitatem, contra commune & æque privatum bonum, ac ideo contra ius naturale, quod vetat ne cui fraus, vel dolus patrocinetur.

ent um fide ir ri. ie.

Quare conſtat ex cit. canonibus non ſolum neceſſariam eſſe bonam fidem ad inchoandam præſcriptionem, ſed etiam ad continuandam. Verum ad continuandam præſcriptionem notat Antoine cum multis quos hic citat ſufficere bonam fidem etiam negative; quia ut quis poſt inchoatam bona fide poſſeſſionem perſeveret eſſe poſſeſſor bonæ fidei, ſufficit quod poſt adhibitam ſedulam veritatis inquiſitionem non habeat conſcientiam rei alienæ, ex Concil. Later. citato, & ex S. Aug. in cap. *ſi virgo* 34. q. 1. *Tamdiu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum: cum vero ſcierit, nec ab aliena poſſeſſione receſſerit, tunc malæ fidei poſſeſſor perhibetur*. Dubitans vero num res ſit aliena, vel ſua, non habet conſcientiam rei alienæ, & ignorat ſe alienum poſſidere. Inſuper poſſeſſio, quam quis bona fide inchoavit, præbet ſufficientem rationem ad rem ſibi retinendam, donec probetur eſſe aliena, quia iuxta regul. 65. *iuris in 6. in pari cauſſa potior eſt conditio poſſidentis*. Poſſeſſor autem quando dubitare incipit, tenetur exquirere diligenter veritatem, qua diligenter inveſtigata ſi dubium perduret, poteſt, ut multi ſentiunt, determinate, & prudenter iudicare ſe poſſe rem ut ſuam retinere, eo quod in tali dubio melior eſt conditio poſſidentis. Secluſo tamen tali iudicio rem illam neutiquam retinere valet, quia ſi dubitet rem eſſe ſuam, ſimulque ambigat, num licite poſſit eam ſibi retinere, non continuat poſſeſſionem bona fide, Leg. 32. §. *de uſucap.*

Mala fides auctoris cui noceat.

Mala fides auctoris nocet ut ſupra diximus ſucceſſori univerſali, non tamen ſucceſſori particulari v. g. emptori, legatario, donatario, niſi res ſit furtiva, quia hi ſunt eiuſdem conditionis ac hæres particularis qui cum non ſuccedat in omnibus actionibus auctoris, ut eius perſonam repræſentet, ſic nec eius ſuccedit vitiis, & obligationibus. Item mala fides Prælati, aut Rectoris in ordine ad præſcriptionem non nocet Monaſterio, aut Eccleſiæ, ut docet Aunoldus & alii, quia Prælatus ad bona Monaſterii ſe habet eodem modo ac Tutor, vel Curator ad bona pupilli. Igitur ſicut mala fides tutoris, aut curatoris non nocet pupillo, quin poſſit præſcribere; ita nec mala fides Prælati Eccleſiæ nocebit. Obſervandum hic tamen Prælatum in tali caſu teneri monere Capitulum quod res ſit aliena; alias ſi Prælatus ſit ſæcularis, tenetur ad reſtitutionem domino ipſi compenſando rem, quæ præſcribitur.

Num vero mala fides quoad unam partem rei poſſeſſæ v. g. fundi noceat bonæ fidei quoad alteram partem fundi, volunt aliqui non nocere, quando agatur de bona fide quoad uſumfructum, & de mala fide quoad proprietatem rei, ita ut poſſit præſcribi uſusfructus, de quo habetur mala fides, quin præſcribatur ius proprietatis, de quo habetur mala fides, quia in ordine ad illam partem præſcribitur, in ordine ad quam habetur bona fides. Impeditur quidem præſcriptio per malam fidem, quæ habeatur unius perſonæ reſpectu alterius, v. g. Si quis putet rem eſse Titii, cum revera ſit Caii; in tali enim caſu non poteſt eam rem præſcribere, quia adhuc ſimpliciter habet conſcientiam rei alienæ, quamvis erret quoad perſonam.

Obiici poteſt quod is cuius bona per legem pœnalem addicta ſunt fiſco, poteſt ſtatuto tempore præſcribere; igitur poteſt dari præſcriptio cum mala fide. Reſp. negando conſequentiam: nam in eo eſt bona fides, quam-

quamdiu bonis ſuis per ſententiam iudicis non eſt expoliatus. Nam leges pœnales non obligant, niſi poſt iudicis ſententiam.

Obiicies 2. Dari poteſt præſcriptio contra eum qui habet ius ſervitutis ruſticæ in alterius prædio, v. g. tranſeundi per ſuum prædium, quamvis qui ſubiacet ei ſervituti ſciat eum ius illud habere. Leg. *hæc autem ff. de ſervitutib. urbanor. prædior.* In hoc caſu plane eſt mala fides. Reſp. negando. Nam quamvis ſciam illum ius habere tranſitus per meum prædium, non ſum tamen in mala fide, ſi ipſe non tranſeat; quia nihil illicitum facio, nec aliquid omitto ad quod tenear. Non enim mihi incumbit illum monere, ut iure ſuo utatur, ac proinde bona fide rel nquo illum iure ſuo non uti; & ſic agro meo libertatem acquiri.

Ex his colligitur leges municipales, quæ præcipiunt, ne mercenarii aliique elapſo certo tempore æqua laboribus ſuis ſtipendia repetere poſſint, quando ante tale definitum tempus non petierint, valere tantum in foro externo, ideſt actionem in hoc foro iis denegari. Et merito, ut ſoliciti ſint mercenarii, aliique in legibus expreſſi ſtipendium finito tempore petere, ne debitores periculum repetendæ ſolutionis propter oblivionem minutorum debitorum incurrant. Unde ſi quis habeat conſcientiam debiti, quod ſua ſponte tenetur ſolvere, ſolvere tenetur quocumque tempore elapſo, cum careat bona fide ad præſcribendum. Si quis vero ignoret invincibiliter debitum, vel prudenter putet ſolutum eſſe, illud præſcribere poteſt ſpatio 30. annorum.

Si quis autem eſſet in mala fide ex errore, vel ignorantia iuris, ut ſi putaret ſibi non licere uſucapere quod poſſidet, dum tamen ei licitum eſt; hic certe non præſcriberet; quia cum præſcriptio non valeat niſi ſecundum leges, hæc profecto nihil valeret, eo quod poſſeſſor non bona fide videatur poſſidere, ideoque contra leges, quæ nullam eſſe volunt præſcriptionem ſine bona fide, ut habetur lege *ſi fur ff. de uſucap.* &c. *Si quis id quod poſſidet, non putat ſibi per leges licere uſucapere, dicendum eſt etiamſi erret, non procedere eius uſucapionem, vel quia non bona fide videatur poſſidere, vel quia in iure erranti non procedat uſucapio.*

Qui cœpit poſſidere bona fide, quæ poſtea defecit, hic, ut patet ex dictis, non habet quod ſatis ſit ad præſcribendum. Nam ad legitime præſcribendum, non ſufficit quod fuerit bona fides quando poſſeſſor cœpit poſſidere, ſed talis perſeverare debet, & eſſe continua toto tempore lege ſtatuto ad præſcriptionem. Hoc extendit Covaruvias, etiamſi poſtea recedat mala fides: *Nam*, ait, *mala fides interrumpit poſſeſſionem: interruptio autem inducit neceſſitatem uſucapiendi, ſeu incipiendi uſucapionem.* Unde ſi quis iuſte re aliqua privaretur, & eadem poſtea illi redderetur, inchoaretur de novo tempus præſcriptionis; ita ut ſi lex requirat decennium ad præſcribendum, & finito quinquennio res alienetur, non præſcribitur, etiamſi per alterum quinquennium poſſideatur, Dicitur appoſite *ſi iuſte re aliqua privaretur*. Nam ſi privaretur iniuſte re ſua, tempus non interrumperetur præſcriptionis; quia in illo caſu civilis poſſeſſio permanere cenſetur.

Verum quia bona fides requiſita ad præſcribendum debet eſſe talis perſuaſio, ut qui præſcribere debet ſuper rem aliquam iudicet rem illam ſuam eſſe, idcirco licite poſſit eam ſibi retinere; hinc exurgit difficultas circa eum, qui dubitat num res, quam poſſidet, ſua ſit, vel aliena, ac proinde num talis dubitatio impediat bonam fidem neceſſariam ad præſcribendum. Tametſi hæc antea attigerimus, ut res tamen melius elucidetur, iuvat nunc hæc ſuſius pertractare, ut facilius quæcumque difficultas, quæ circa rem hanc oriri poteſt, reſolvi queat.

Ad propoſitæ igitur difficultatis reſolutionem videndum eſt an dubitatio omnem præcedat poſſeſſionem, vel poſſeſſioni bona fide inchoatæ ſuperveniat. Si dubitatio præcedat omnem poſſeſſionem, ideſt ſuperveniat, antequam inchoetur poſſeſſio, impedit profecto bonam fidem, & in hoc conveniunt omnes ex cit. Later. Concilii ſententia, *quod non eſt ex fide peccatum eſt*. Et ratio eſt quia non eſt bona fides ubi quis debet iudicare rem eſſe alienam, cum iuxta regulam iuris *in dubiis potius favendum eſt reo quam actori*. Qui autem incipit poſſidere, eſt actor, & qui poſſidere deſiit, rei figuram gerit; unde huic potius favendum eſt, ac ideo iudicandum rem illius eſſe. Sic Habertus, Tournely cum M. Grandin. Quod ſi dubitatio oriatur poſt incæptam poſſeſſionem, diſſentiunt Doctores in definiendo num adhuc bona fides perſeveret, necne. Sed quando in tali dubio adhibita diligenti ac debita veritatis inquiſitione nihil relevare poſſit poſſeſſor ex quo habeat conſcientiam rei alienæ, ideſt cognoſcat rem alienam poſſidere, videtur probabilius perſeverare bona fides in poſſeſſio-

ſione; idcirco tale dubium legitimam præſcriptionem minime impedire, ut ex cit. Later. Concilio, & S. Aug. in cit. cap. *ſi virgo* q. 1. Deinde poſseſſio bona fide inchoata eſt ſufficiens ratio ad rem ſibi retinendam, donec probetur eſse alienam. Nam iuxta reg. cit. 65. iuris in 6. *in pari cauſſa potior eſt conditio poſſidentis*. Debet quidem poſseſsor, ex quo dubitare incipit diligenter exquirere veritatem, qua diligenter inveſtigata, ſi dubium adhuc perſeveret, iuxta multos, ut antea iam diximus, poteſt determinate, & prudenter iudicare ſe poſse rem ut ſuam retinere. Non poteſt tamen ſine tali iudicio illam retinere, quia cum dubio an res ſit ſua, & ſimul an liceat eam ſibi retinere; non perſeverat poſseſſio bona fide, ut ex cit. leg. 32. ff. *de uſucap.*

Verum pro maiori conſcientiæ ſecuritate mihi arridet illorum ſententia qui exiſtimant attendendum eſſe circa tale dubium, ſi leve ſit & temerarium, ideſt ſine ullo rationabili fundamento conceptum, vel grave & probabile. Nam dubitans an res, quam poſſidet, ſit ſua, dubio levi, ac temerario, non amittit bonam fidem ſuæ poſſeſſionis: amittit quidem, ſi dubitet dubio gravi, & probabili, tametſi adhibita diligenti inquiſitione non deprehendat ſe rem alienam poſſidere; ideoque dicunt illi rem totam ſibi retinere non poſſe, ſed debet vel dividere pro ratione dubii, vel aliquam cum altero compoſitionem inire, vel controverſiam ex arbitrorum mutuo conſenſu electorum iudicio definire. Et ſententiam ſuam hiſce confirmant rationibus, nempe 1. quia ad bonam fidem requiritur, ut quis tranquille, & quiete iudicet rem eſſe ſuam, quod iudicium fieri nequit cum dubio gravi, & probabili, quo ſtante iudicium ſemper erit vacillans. 2. Quia non licet ſe exponere periculo rem alienam retinendi, quod fit retinendo rem cum dubio gravi, cum ſit aliena. 3. Quia non ſatis explicatur cur non liceat poſſeſſionem inchoare cum dubio, & eam cum dubio liceat proſequi, quando momenta dubii in primo & ſecundo caſu ſint eiuſdem naturæ.

Quoad regulam vero iuris obiectam de meliori conditione poſſidentis, hanc ita explicant, nempe regulam non dicere in pari cauſſa totum eſſe poſſidentis. Nec obſtat pariter canon *Si virgo*; quia probabiliter dubitans an rem alterius poſſideat, non ignorat ſe poſſidere alienum, ſed dubiam de hoc habet conſcientiam; unde non poteſt ſe gerere quaſi ignorans: qui enim dubitat ſe peccatum mortale commiſiſſe, confiteri tenetur peccatum dubium, nec gerere ſe poteſt quaſi qui ignoret ſe peccaſſe. Item ut ex cit. can. *ſi virgo* virgo quæ dubitat, an maritus ſuus alteri ſit coniugatus, non poteſt cenſeri coniugium hoc prorſus ignorare, ita ut peccet, ſi ſtante tali dubio, debitum petat, ut patet ex *cap. inquiſitioni* 44. *de ſent. excommunic.* ſic a pari in caſu dubii gravis de poſſeſſione rei alienæ. Ita hic Tourneleius pag. 230.

Impedimentum bonæ fidei & præſcriptionis exurgere poteſt etiam ex ignorantia. Unde ne quid deficiat quod opus ſit ad rem enucleandam, reſtat ut hoc quoque elucidetur. Porro certum eſt omnem præſcriptionem fundari in aliquo errore. Nam fundatur in bona fide, qua per errorem exiſtimamus noſtrum eſſe quod revera noſtrum non eſt.

An error, & ignorantia tollat bonam fidem.

De errore, ſeu ignorantia vincibili ſive iuris, ſive facti nulla eſſe poteſt controverſia, quod tollat bonam fidem, ac proinde viam ad præſcribendum. Nemo enim cenſetur bona fide ignorare id quod ſcire poteſt, & debet. De ſola igitur invincibili ignorantia poteſt eſſe difficultas. Hæc dupliciter diſtinguitur, ſcilicet ignorantia iuris, cum ignoramus ipſam legem, ut ſi quis neſciat requiri authoritatem Tutoris, ut aliquid valide a pupillo accipiatur; & ignorantia facti, cum ſcimus quidem legem, ſed ignoramus hoc factum eſſe legi contrarium; ut dum cognoſcimus illicitum eſſe aliquid emere a fure; neſcimus tamen eum, a quo emimus, eſſe furem.

In hoc propoſito Doctores ius quoque dupliciter diſtinguunt, ſcilicet in ius clarum, ſeu evidens, & certum, quando nempe ita communiter patet, ſive talem legem extare, ſive eius ſenſus ſit ita clare cognoſcibilis, ut neutrum ignorari poſſit niſi ignorantia craſſa, & affectata; & in ius dubium ſeu obſcurum, & incertum, ut quando dubitatur eſſe vel non eſſe illam legem, vel eius ſenſus eſt ita obſcurus, ut etiam adhibito diligenti ſtudio, & conſideratione, adhuc adeo hæſitans & ſuſpenſus remanet animus, & incertus, ut prudenter iudicare nequeat num hoc vel illud præcipiat, aut vetet, num talis lex extet, vel non.

Ignorantia invincibilis facti non tollat bonam fidem, tollit quidem ignorantia iuris.

Error, ſeu ignorantia invincibilis facti non tollit bonam fidem, ac ideo præſcriptionem non impedit; imo utramque facit, quia & ignorantia invincibilis non reddit illicitam poſſeſſionem, & natura ipſa præſcriptionis ſemper errorem aliquem ſupponit.

Er-

Error tamen, ſeu ignorantia etiam invincibilis iuris clari & evidentis, impedit præſcriptionem ſaltem ordinariam, ut ſi quis aliquid acceperit a pupillo ſine tutoris auctoritate, vel aliquid contractu uſurario acquiſierit, vel munus a Religioſo acceperit invincibiliter ignorans iura contraria, quæ hoc prohibent, ideoque licet ſupponatur bona fide eum credidiſſe illa non eſſe illicita; & hoc ex legum diſpoſitione, quæ ad legitime præſcribendum hanc ignorantiam licet inculpatam iuris clari admittere renuunt, ut præcipue ex lege iuris *ff. de iuris facti ignorantia in uſucapione negatur prodeſſe; facti vero ignorantiam prodeſſe conſtat* ex lege nunquam ff. de uſucap. *Nunquam in uſucapionibus iuris error poſſeſſoribus prodeſt*. Igitur tota vis præſcriptionis pendet ex legum auctoritate, & lex adeo clare excludens a bona fide, quæ ad præſcribendum requiritur, ignorantiam iuris, plane ſaltem de iure claro, & evidenti intelligenda erit.

Addunt tamen Doctores quod ſi poſſeſſio eſſet temporis longiſſimi, ideſt 30. aut 40. annorum, huiuſcemodi ignorantia iuris clari, non eſſet noxia, cum leges loquantur de poſſeſſione relativa ad præſcriptionem ordinariam, cuiuſmodi eſt trium, decem, vel viginti annorum, dum hæc ſolummodo cognita ſit iure digeſtorum, unde accipiuntur citata iura.

Quoad ignorantiam invincibilem vero iuris dubii controvertitur inter Doctores. Verum quamplurimi ſunt qui ſuſtinent ignorantiam invincibilem iuris dubii, & inter Doctores controverſi non impedire bonam fidem requiſitam, & ſufficientem ad legitimam præſcriptionem. Abbas in cap. *de quarta n. 12. de præſcript.* Covarruvias, Reinfeſtuel cum aliis; quia ipſa ambiguitas iuris, circa quod ſunt diverſæ Doctorum ſententiæ, utramque partem facit probabilem, ita ut utramvis in praxi ſequi quis poſſit. Igitur non impedit bonam fidem requiſitam ad legitime præſcribendum.

Effectus bonæ fidei. Nota poſſeſſionis bonæ fidei ſex eſſe effectus, primus nempe, quod pariat præſcriptionem ſtatuto tempore elapſo; 2. quod in caſu dubii non purificati conditio poſſidentis melior reddatur. 3. quod poſſidens non teneatur in iudicio rem ſuam actionemque probare, dum probatio ſpectat ad illum qui vult eum expoliare. 4. quod poſſidenti ius eſt, ut poſſeſſionem ſuam naturalem, & civilem armis defendere valeat, inculpatæ tamen tutelæ moderamine ſervato. 5. quod poſſidens, ſi a poſſeſſione ſua eiiciatur, eam ſtatim poſſit armis repetere, quod intelligendum eſt moraliter conſideratis circumſtantiis. 6. quod expellens iniuſte aliquem a ſua poſſeſſione, amittit illius dominium, ſi forte ad ipſum ſpectaret. Huiuſcemodi privilegia leges humanæ poſſeſſioni bonæ fidei conceſſere.

§. XXVII.

De tempore requiſito ad præſcribendum.

Cum ad præſcribendum requiratur poſſeſſio cum bona fide continuata per totum tempus a lege definitum, priuſquam res etiam ex hac parte enodetur,

Notandum 1. res quæ præſcribi poſſunt, alias eſſe mobiles, alias immobiles. Pro rebus mobilibus veniunt res illæ omnes quæ loco moveri poſſunt, ut pecunia, veſtis, navis, & huiuſmodi; pro rebus autem immobilibus res omnes corporeæ, quæ loco moveri nequeunt, ut domus, agri, vineæ, & huiuſmodi, quæ certe ſicuti res corporeæ mobiles e ſuo loco moveri nequeunt. Nomine rerum immobilium veniunt etiam Beneficia, cenſus, redditus, iuſpatronatus, uſusfructus, ſervitutes, privilegia, & alia huiuſcemodi. Iſta enim omnia fixa manent, & ad inſtar immobilium afferunt fructum, & commoditatem ſuam, & hæc in iure *incorporalia* dicuntur. Sic Reiffenſtuel cum aliis communiter per textum in Clement. *exivi §. cumque annui redditus de verbor. ſignificat.* ubi ſic habetur: *Cumque annui redditus inter immobilia cenſeantur a iure.* *Quæ præſcribi poſſint.*

Iura autem & actiones, ſi ſint erga res immobiles, veniunt nomine immobilium; ſi vero ſint ad res mobiles, veniunt nomine mobilium, ut in cap. *acceſſorium* 42. de regulis iuris in 6. ubi ſic: *Acceſſorium naturam ſequi congruit principalis.*

Nota 2. tempus quod ſufficit ad præſcribendum rem unius v. g. privati non ſemper ſufficere ad præſcribendum rem alterius, puta Eccleſiæ, Principis, &c. Item non ſufficere inter abſentes tempus, quod ſufficit inter præſentes. Præſentes quantum ad propoſitum dicuntur illi, qui habitant in eadem civitate, vel in eiuſdem territorio; abſentes vero dicuntur illi, qui habitant in diverſis civitatibus, ſeu in territoriis diverſarum civitatum. Ita communiter ex lege *cum in longi temporis præſcriptione 12. cod. de longi temporis præſcript.* Si quis quibuſdam annis fuit præſens, & quibuſdam aliis fuit abſens, tunc unus annus præſentiæ æquivalet duobus annis abſentiæ, & viciſſim. *De tempore præſcribendi.*

No-

Nota 3. præſcriptionem dividi in eam, quæ eſt longi, & in eam, quæ eſt longiſſimi temporis. Prima eſt 20. annorum, vel infra; ſecunda 30. annorum, & ſupra. Illa requirit titulum; hæc ordinarie non requirit niſi in caſibus a iure expreſſis, ut ſi Epiſcopus per annos 40. decimas alterius diœceſis poſſederit, non tamen præſcribit, ſed neceſſarius eſt titulus, qui poſſeſſori cauſſam tribuat præſcribendi, niſi tanti temporis allegetur præſcriptio, cuius contrarii memoria non exiſtat. Ita habetur cap. 1. *de præſcript.* in 6. Ex quo patet quod ſupradictis præſcriptionibus longi, & longiſſimi temporis ea addi poſſit quæ eſt temporis immemorialis.

Nota 4. plus aliquando, aliquando minus temporis ad rem eamdem præſcribendam exigi; quia præſcriptio nonnunquam dormit, vel interrumpitur. Præſcriptio dormire dicitur, quando iam inchoata currere deſinit; ita tamen ut finita cauſſa, propter quam dormiebat, de novo currat, ſicut antea, adeo ut poſteriores anni cum prioribus iungantur, licet non numerentur ii, quibus dormivit. Eadem vero præſcriptio dicitur interrumpi, quando poſtquam inchoata eſt, ita ceſſat, ut ſi rurſus reviviſcat, poſteriores anni cum prioribus continuari non debeant. Dormit autem præſcriptio 1. tempore peſtis, vel belli, quando ius non dicitur, vel homines in alium territorium defugiunt. 2. cum Eccleſia vacat Rectore ceſſat contra Eccleſiam. 3. Cum is, contra quem præſcribitur, agere non poteſt, ut pupillus donec ceſſet eſſe pupillus, abſens ob publica negotia regni, ut Legatus, item captivus &c. Interrumpitur vero præſcriptio vel naturaliter, ut ſi poſſeſſor a rei poſſeſſione etiam per vim deturbatus intra annum non poſtulet reſtitui, *leg.* 3. *cod. unde vi*, vel civiliter, hoc eſt per actum iuridicum, ut per litis conteſtationem; ſi tamen actor rem non proſequatur, præſcriptio non interrumpitur, quia qui litem ſponte deſerit, cenſetur eius iniuſtitiam agnoviſſe.

Notandum 5. quod ſi dicamus, poſſeſſorem ratione longioris temporis præſcribere ſine titulo, intelligimus haberi titulum apparentem, & coloratum, qui non poſſit probari, non vero quod poſſit præſcribi ſine ullo prorſus titulo, quod ſaltem præſumi poſſit extitiſſe, & ob longiſſimum tempus omnem memoriam de eodem titulo evanuiſſe, ut oſtendi, & probari nequeat. Et equidem in tali ſenſu dicetur aliquando poſſe præſcribi ſine titulo, ideſt ſine titulo quod poſſit probari; ſed tamen fieri præſcriptionem titulo præſumpto, quia ad omnem præſcriptionem requiritur titulus coloratus vel præſumptus. His poſitis

Res mobiles alicuius privati, vel etiam alicuius Eccleſiæ, etiam Romanæ, Religioſorum cum titulo per poſſeſſionem triennalem bona fide continuatam præſcribuntur Inſtit. *lib.* 2. *tit.* 6. §. 1. *de uſucap.* & hæc eſt communis. Fuit quidem olim hic in Italia mos ut annuali poſſeſſione bona fide continuata, res mobiles præſcriberentur, ſicuti & immobiles biennio, ſed hoc iuribus fuit correctum. Dixi *cuiuſvis Eccleſiæ*, ut habetur Authent. *ſi quas actiones* cod. de ſacroſanctis Eccleſiis, & refertur cap. *placuit cauſſ.* 16. quæſt. 3. Dixi *cum titulo*; nam ſine titulo, ideſt non oſtendibili, ſed præſumpto, 30. annorum ſpatio præſcribuntur, ut docent communiter; colligitur ex leg. *ſicuti in rem cod. de præſcript.* 30. *&* 40. *annor.* Nam etiam immobiles 30. annis ſine titulo præſcribuntur, multo magis mobiles. 2. Res immobiles privatorum inter præſentes decennio, inter abſentes 20. annis præſcribuntur ordinarie, ex Inſtit. *de uſucap.* ubi dicitur *inter præſentes decennio, inter abſentes 20. annis res immobiles uſucapi.* Dixi *cum titulo*, quia ſi deſit titulus inter præſentes requiritur poſſeſſio 30. annorum, inter abſentes 40. lege *ſi quid emptionis* §. quod *ſi quis cod. de præſcript.* 30. vel 40. *annorum*; ex Authent. *autem quod ſi quis cod. de præſcript. longi temporis, ſi quibuſdam annis præſens ſit dominus, quibuſdam vero abſens, adiiciuntur ei ſupra decennium tot annis, quot ante decennium fuit abſens, nimirum ſi per triennium abſuerit, præſcriptio tredecim tantum annis abſolvitur.* Dixi *res immobiles privatorum*, quia ex cap. *ad aures de præſcript.* requiruntur 40. anni ad præſcribendum contra Eccleſiam diſtinctam a Romana. Nam citata Authent. *ſi quis actione* cod. de *ſacroſanctis Eccleſiis* adverſus Eccleſiam Romanam non præſcribitur niſi per poſſeſſionem centum annorum. Res autem illæ, quæ tantum centum annis præſcribuntur, debent immediate pertinere ad Romanam Eccleſiam. Nam ſi ſpectent ad inferiorem, quamvis aliquo modo præiudicetur Eccleſiæ Romanæ, 40. annis præſcribuntur. Ad Eccleſias revocantur Hoſpitalia, monaſteria, & quæcumque alia pia loca, quæ bona poſſident ad pias cauſſas relicta. Non deſunt quædam monaſteria, & Collegia Regularium, quorum res immobiles niſi in 60. annorum ſpatio præſcribuntur. Hæc privilegia conceſſit Eugenius IV. Ordini S. Benedicti;

ſed

ſed hic attendenda ſunt regna, ubi fuerunt firmata. Et hoc privilegium conceſſum fuit ab Eugenio IV. & Iulio II. etiam Congregationi Salvatoris; & a Leone X. & Pio IV. conceſſum fuit præſcribi non poſſe contra Monaſteria Ciſtercienſia in Germania, niſi centum annorum ſpatio. Huiuſcemodi privilegia etiam conceſſa fuere, ut Eccleſiæ immobilia non præſcriberentur niſi ſpatio centum annorum, ut colligitur ex Lege ut *in divinum* cod. de *ſacroſanctis Eccleſiis*; ſed iſta præſcriptio limitata eſt ad annos 50. ex citatis tum Canonica tum Authentica.

Advertendum 1. ſi res immobilis incipiat eſſe Eccleſiæ, & iam adverſus privatum præſentem cucurrerunt anni quinque præſcriptionis, ſufficere 20. annos ad complendum præſcriptionis tempus contra Eccleſiam inferiorem, & contra Romanam annos 40.

Advertendum 2. a generalibus regulis adductis pro tempore præſcriptionis nonnulla excipienda eſſe; quia 1. Beneficium eccleſiaſticum per tres annos a pacifico poſſeſſore titulum ſaltem coloratum habente præſcribitur. Dico *ſaltem titulum coloratum habentem*, quia ſine titulo præſcribi nequit Beneficium, cum nonniſi Inſtitutione canonica acquiri poſſit eius poſſeſſio. Quare ſi quis poſt poſſeſſionem completam deprehendat titulum adhuc coloratum revera nullum eſſe, puta datam fuiſſe pecuniam ipſo neſciente ad idem Beneficium obtinendum, recurrere debet ad ordinarium, vel ad Papam, qui defectum ſuppleat, quamvis opus non ſit novam inire poſſeſſionem. 2. Res oppignorata poſſeſſa a debitore, vel eius hæredibus præſcribitur tantum 40. annis. Requiritur vero in debitore bona fides ſe non debere, & ut tanto tempore poſt diem ſolutionis aſſignatum creditor non exegerit. Quod ſi res oppignorata poſſideatur ab eo, qui non eſt debitor, nec hæres eius, ut ſi fuit vendita ei, qui ignorabat eſſe oppignoratam, extinguitur decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes, Lege *cum noviſſimi cod. præſcript. 30. annor.* 3. Legata, & fideicommiſſa non præſcribuntur adverſus legatarium, & fideicommiſſarium ex Leg. ult. cod. *communia* de *legat.* ubi dicitur nec uſucapione, nec longi temporis præſcriptione contra legatarium, & fideicommiſſarium procedi poſſe. Additur tamen a Leſſio communiter ſentire Doctores præſcriptionem longiſſimi temporis, puta 30. annorum poſſe procedere.

Bona tam mobilia quam immobilia contra civitates ſine titulo præſcribuntur centum annis, ſi illis legata, vendita, vel donata, ſed nondum tradita ſint, ita ex Leg. *ut inter 23. cod. de ſacroſanctis Eccleſiis*. Privilegium huiuſcemodi communiter ab authoribus extenditur ad pagos, & oppida, imo ad provincias quoque ac regna ſaltem quod ea bona, quæ Principatui, aut Coronæ ſunt incorporata.

Quoad ſervitutes vero diſtinguendum eſt inter perſonales, & reales. Nam ſervitus perſonalis præſcribitur inter præſentes cum titulo decem annorum ſpatio; inter abſentes vero tempore 20. annorum; ſine titulo autem 30. annis, ſicuti antea dictum eſt de rebus immobilibus. Huiuſcemodi autem perſonales ſervitutes tres tantummodo recenſentur, nempe uſusfructus, uſus, & habitatio, ideſt ius utendi alterius domo, horto, fundo, &c. Servitutes vero reales continuæ v. g. aquæductum per alienum fundum, non ſecus ac perſonales præſcribuntur inter præſentes decem, viginti inter abſentes annorum ſpatio. Si autem diſcontinuæ ſint, puta ſervitus eundi, aut agendi currum, aut ducendi animalia per prædium alienum non præſcribuntur niſi tempore immemoriali, ut conſtat ex communi Doctorum ſenſu, & praxi Tribunalium. Hic tamen notandum quod licet huiuſcemodi ſervitutes diſcontinuæ uſum continuum non habeant, habent tamen cauſſam continuam, ſcilicet ius, & facultatem utendi.

Immunitas item a ſervitute eodem temporis ſpatio præſcribitur, quo ſervitus ipſa, 10. annis ſcilicet inter præſentes, 20. inter abſentes; ita ut tempore hoc elapſo ſervitutem activam v. g. ius utendi agro, aut horto alterius, vel ducendo pecus per agrum alter amittat. Ad præſcribendum immunitatem a ſervitute alterius ruſtica, cuiuſmodi eſt iter, via, aquæductus, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, ius paſcendi, &c. concurrente bona fide, ſeu opinione iuris ad alium excludendum a ſervitute, ſufficit ſolus non uſus illius ſervitutis ex parte dominantis, ſi ſcilicet alter, contra quem præſcribitur, ſuo illo iure v. g. paſcendi, aut ducendi pecus per alienum agrum non utatur. Ad præſcribendam vero immunitatem a ſervitute urbana, cuiuſmodi ſunt v. g. tigni immittendi ſtillicidii, altius non tollendi fluminis, cloacæ proiiciendi, &c. requiritur actus aliquis contrarius ex parte ſervientis, videlicet ut is, qui bona fide præſcribit, agat aliquid, quo uſu illius iuris, puta ſtillicidii immiſſionem impediat, ut docent Doctores. Immunitas a ſervitute reali, ubi uſus

ſus alternis tantum temporibus v. g. hebdomadis, menſibus, aut annis exercetur, non præſcribitur niſi tempore inter præſentes duplicato, ſcilicet 20. annis.

Eccleſiæ, quæ ſubiiciatur iuripatronatus, poteſt iuspatronatus præſcribi a laico contra laicum tempore 10. annorum inter præſentes cum titulo, & 20. inter abſentes; ſine titulo vero tempus 30. annorum requiritur. Sic ex permultis iuribus.

Officia, ſeu ius percipiendi certos redditus ex certo Officio, ius illud poſſidendi, eoque defungendi, &c. præſcribuntur cum titulo inter præſentes 10. & inter abſentes 20. annorum ſpatio; ſine titulo autem requiritur ſpatium 30. annorum, dummodo præſcriptio non verſetur contra Eccleſiam, aut Civitatem. Et ratio eſt, quia talia Officia, & Beneficia rebus immobilibus æquiparantur.

Bona privata, & patrimonialia clericorum præſcribuntur tempore ordinario ſicuti bona laicorum, Gloſſ. in cap. *poſſeſſiones* 16. q. 4. verb. *Epiſcopor.* ſic etiam Covarruvias, Abbas, Reiffenſtuel, & alii.

Bona vacantia tam mobilia, quam immobilia addicta fiſco ſæculari propter delictum, & per ſententiam iudicis incorporata, præſcribuntur contra fiſcum ſpatio 40. annorum ſine titulo; ſi vero eidem nondum ſunt tradita, aut denunciata, præſcribuntur ſine titulo 30. annis; cum titulo autem mobilia præſcribuntur triennio, & immobilia decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes, ex Leg. *omnes* 4. & Leg. competit. 6. cod. de *præſcript.* 30. & 40. *annor.* Bona vacantia fiſco debita, nempe quæ vacant ob mortem alicuius decedentis ſine legitimo hærede, ſi nondum ſint denunciata ex quo vacent præſcribuntur tempore ordinario ſicut alia bona privatorum cum bona fide, & titulo, mobilia ſcilicet ſpatio trium annorum, immobilia decem, vel viginti annorum; & ſine titulo cum ſola bona fide ſpatio annorum triginta Leg. *quamvis* 18. iuncta Gloſſ. ibidem verb. *Diutina* ff. *de uſucap.* Si autem talia bona ſint Fiſco denunciata, & tamen nondum ab eo occupata, tunc præſcribuntur adverſus fiſcum quadriennio cum titulo, vel etiam ſine illo, ſed cum bona fide Leg. 1. *cod. de quadriennia præſcript.* Ex hoc autem patet quam falſa, & iniqua ſit uſurpatio quorumdam fiſcalium, præcipue in Romano Imperio, qui prætendunt contra Principem ne quidem tempore mille annorum præſcribi poſſe, cum Fiſcus Principum Romani Imperii certe non ſit melioris conditionis Fiſci Romanorum Imperatorum.

Actiones civiles tam reales quam perſonales, & obligationes, ſeu debita rerum mobilium & immobilium, ortæ etiam ex contractibus, quæ per actiones exigi poſſunt, regulariter præſcribuntur ſpatio 30. annorum contra creditores cum bona fide. Eſt communis per textum *ſicuti in rem cod.* de *præſcript.* 30. & 40. *annor.* & Leg. 1. *cod.* de *annali exceptione*, ita ut quod actiones perſonales elapſo illo tempore actor nequeat convenire reum coram Iudice de contractu, nec reus ex illo contractu obligabitur in conſcientia. Excipitur tamen actio hypothecaria, quæ illi competit, cui res oppignorata eſt, quia ſi res hypothecata poſſideatur ab ipſo debitore, qui eam oppignoravit, hæc actio non præſcribitur contra creditorem niſi 40. annis. Si vero res hypothecata poſſideatur cum titulo & bona fide ab aliquo alio, qui nec debitor eſt, nec hæres debitoris, (ut ſi vendita fuiſſet alicui ignoranti quod fuiſſet hypothecata) tunc actio hypothecaria præſcribitur ſpatio 10. annorum inter præſentes, & 20. inter abſentes; ſine titulo autem ſpatio annorum triginta.

Excipi etiam debet actio *redhibitoria*, & actio *quanti maioris*, quæ utraque ad reſcindendam venditionem, vel ſaltem ad reſtituendum exceſſum pretii competit emptori, qui ſi noviſſet vitium mercis, eam non fuiſſet empturus, vel ſaltem non tanto prætio; actioni enim redhibitoriæ præſcribitur a venditore de iure communi per ſex menſes, & alicubi de Iure municipali per minus etiam; actioni vero quanti maioris præſcribitur intra annum.

Item excipiuntur actiones etiam & obligationes competentes Eccleſiis, & locis piis, quæ non præſcribuntur, niſi tempore eodem quo earum res, ſeu bona, ideſt non extinguuntur niſi ſpatio annorum 40. & ſic quæ competunt Eccleſiæ Romanæ nonniſi annorum centum.

Actio doli in contractibus commiſſi extinguitur biennio, ut ex quodam Recentiore.

Actiones criminales ordinariæ præſcribuntur & tolluntur ſpatio 20. annorum computando tempus a die criminis commiſſi. Ita communiter ex Leg. *Querela falſa* 12. *cod. ad Legem Corneliam de falſis.* Dantur tamen quædam delicta, quorum actio ad accuſandum minori tempore extinguitur, ſeu præſcribitur, ut actio iniuriarum, quæ præſcribitur lapſu unius anni. Ita communiter ex Leg. *ſi non convici 5. cod. de iniuriis*. Actio ad accuſandum crimen peculatus extinguitur, ſeu præſcribitur lapſu quinquennii, ut ex Leg. *peculatus*

7. ff.

7. ff. *ad Iuliam peculatus*. Item actio ad accuſandum adulterium, vel alia peccata carnis eodem quinquennio extinguitur, ſeu præſcribitur. Ita ex Leg. *mariti* 29. §. 5. & ſeq. *ff. ad Legem Iuliam de adulteriis*. Excipitur tamen hic ſtuprum per vim illatum ex cit. Leg. *mariti* §. 9. Pariter excipitur adulterium cum inceſtu, ut ex Leg. *vim paſſum* 39. §. 5. ff. *ad Legem Iuliam de adulteriis*. Item excipitur raptus ex Leg. *qui cœtu* 5. ff. *ad Legem Iuliam de vi publica*, ubi ſic: *Qui vacantem mulierem rapuit vel nuptam ultimo ſupplicio punitur*.

De tempore ad præſcribendum contra leges.

Ad præſcribendum, aut quaſi præſcribendum contra Legem civilem requiruntur, & ſufficiunt decem anni. Ita communiter ſentiunt Doctores. Contra tamen Legem canonicam licet videantur requiri & ſufficere 40. anni, probabile tamen eſt ad præſcribendum contra hanc quoque non ſecus ac ad præſcribendum contra civilem decem annos ſufficere. Ad præſcribendum contra utramque legem non requiritur ſaltem ab initio bona fides, cum talis præſcriptio inchoet cum mala fide.

Differentia præſcriptionis a conſuetudine

Præſcriptio principaliter differt a conſuetudine, eo quod præſcriptio præcipue detur inter privatos, ac a privatis inducatur: conſuetudo vero non inducitur niſi a Communitate, cum conſuetudo ſit lex, & ius non ſcriptum, Leg. *de quibus* 32. ff. *de Legibus* §. *ſine ſcripto* 9. Inſtit. *de iure naturali*.

§. XXVIII.

De remedio contra præſcriptionem, quod eſt reſtitutio in integrum.

Contra præſcriptionem habetur, ſeu conceditur a iure remedium in favorem illius, contra quem res ſit præſcripta, quod *beneficium* dicitur *reſtitutionis in integrum*, ideſt ut res quæ iam erat præſcripta, interveniente recurſu ad Iudicem, huius auctoritate reſtituatur, ita ut huius iuris beneficio, qui per præſcriptionem læſus erat, in eumdem ſtatum, ac ius, in quo erat ante præſcriptionem, reducatur Leg. 1. *cod. de ſententiam paſſis*. Hoc autem privilegium aliquibus duntaxat, non omnibus conceditur. Et 1. conceditur minoribus, ideſt iis, qui nondum pervenerunt ad annum 25. completum, cum hi uſque ad hoc tempus degant ſub Curatore; his conceditur poteſtas reclamandi per quadriennium poſt expletam ſuam minoritatem, ideſt uſque ad annum 29. ſuæ ætatis. 2. Conceditur Eccleſiis, & aliis piis locis, etiamſi præſcriptio ſit 40. annorum, quia Eccleſia, & Loca pia ſunt ad inſtar minorum. 3. maioribus etiam iuſtis de cauſſis concedi ſolet hoc Beneficium, quod credunt multi, & volunt ipſis non concedi contra præſcriptionem 30. aut 40. annorum, ideſt extraordinariam longi, vel longiſſimi temporis, ſed in præſcriptione ordinaria annorum decem, aut viginti, dummodo probent præſcriptionem omnino ſine ſua negligentia, aut cum probabili ſua ignorantia fuiſſe peractam. Cauſſæ autem iuſtæ quibus beneficium hoc maioribus conceditur, ſunt ſi in captivitate erant, ſi ob Reipublicæ ſervitium aberant, ſi invincibiliter hoc ignoraverint, & id probent. Hiſce igitur de cauſſis conceditur maioribus facultas reclamandi contra præſcriptionem, poſtquam reſciverint eam eſſe completam, & hoc conceditur per quadriennium poſt ſublata impedimenta, & notitiam acquiſitam, ſi provenerit ex ignorantia, intra quod ſpatium Iudicis authoritate reſtitui poſſunt in dominium & poſſeſſionem rei amiſſæ. Sic ex pluribus legibus quas hic Doctores afferre ſolent.

§. XXIX.

De aliis modis acquirendi dominii iure Gentium.

Præter rationes, ſeu modos hactenus recenſitos, alii quoque a Doctoribus traduntur ſpeciales modi acquirendi dominii iure gentium, cuiuſmodi ſunt alluvio, ſpecificatio, acceſſio, confuſio, commixtio, ædificatio, plantatio, ſatio, pictio, ſcriptura, nativitas, alveus, inſula, ac fructuum perceptio. Sic ex Inſtitut. de *rerum diviſ. & lib.* 7. §. *de acquirendo rerum dominio*.

Dom per vio

Alluvio alia eſt latens, ac proprie dicta, & ea eſt, qua pars prædii unius paulatim, & inſenſibiliter, ut vix notari queat, uni fundo detrahitur, & alteri adiicitur. Tale incrementum factum per alluvionem ſpectat ad dominum fundi cui adiicitur. Alia eſt patens, & ea eſt, qua pars aliqua notabilis fundi unius vi rapiditatis fluminis in alterius fundum patenter transfertur, & in tali caſu ea pars adiecta remanebit domino fundi, a quo fuit detracta. Verum cum in hoc attendendæ ſint municipales leges locorum, ac conſuetudines, hinc ubi utraque alluvio affert dominium partis adiectæ domino fundi, cui ſit adiectio, ſi latens ſit, accreſcit uſufructuario, quia cenſetur manere idem fundus: ſi vero adiectio ſit patens,

tens, accreſcit dumtaxat proprietario, quia adiectio æſtimatur fundus univerſus. Feudatarius tamen, & emphyteuta utriuſque incrementi commodum capere debent, quia proprietarii vicem gerunt.

Speci- ficatio. Specificatio eſt cum aliena ex materia fit opus aliquod diverſæ ſpeciei ab opere, in quo materia prius occupata erat. Quare per ſpecificationem intelligitur nova formatio, ſeu introductio novæ formæ in materiam, ita ut dicatur produci quaſi nova ſpecies, ut quando ex lana aliena fit pannum, ex argento vas, ex uvis vinum, & huiuſmodi. Hoc vero in caſu eſt definitum, quod ſi materia eiuſdem novæ ſpeciei operis reduci poſſit ad priorem ſtatum, vel ad rudem materiam, ut vas argenteum in nudam maſſam argenti, ideſt omni artificiali forma carentem, ad eum pertinere cuius eſt materia, qui tenetur tamen ſolvere opificium artifici, niſi hic mala fide materiam illi ſubripuiſſet, ut circa eam operaretur, quia in tali caſu ſuum opificium amiſiſſet; ſicuti etiam ſi artifex domino tamen materiæ conſentiente vellet ſibi opus retinere, ei materiam ſolvere deberet, imo æquitati conſonum videtur, ut qui aliquod opus ex tali materia efformaſſet pretium totum materiæ ſolvendo illud ſibi reſervaret. Verum ut res pro conſcientia melius circa hoc elucidetur, dico attendi debere ad eum qui plus contulerit, ut deprehendatur quinam plus habeat iuris, quia ad hunc potius ſecundum naturalem æquitatem ſpectare videtur. Plus enim iuris habere cenſetur, qui magis de ſuo confert. Unde ſi ex uvis alienis fieret vinum, ex alieno argento non certæ elegantiæ vas, cum plus in huiuſce caſibus dominus uvarum, & dominus argenti contulerint, quam qui ex uvis vinum expreſſit, vel qui ex argento vas conflavit, & vinum ſpectat ad dominum uvarum, & vas ad dominum argenti. Itaque regula videtur tutior, ac iuri naturali magis conſona, quod quando ſpecificatio eſt facilior & quaſi ſine arte ut rei ſubſtantia ſuperet laborem, res ei cedere debeat, cuius eſt ſubſtantia. Ridiculum enim eſset ait Iuſtinianus *lib.* 2. Inſtitut. *num.* 34. picturam Apellis in acceſſionem viliſſimæ tabellæ cedere. Secus vero ſi opus ſuperet ſubſtantiam; tunc tamen artifex tenetur ſatisfacere ipſius domino.

Ac- ceſſio. Acceſſio, ſeu adiunctio dicitur quando res unius alterius rei accedit, vel adiungitur per humanum laborem, vel induſtriam; ut fit in ornatu, ædificatione, plantatione, ſatione, pictura. Unde quando res unius accedit, ſeu coniungitur rei alterius, totum ex utraque re compoſitum iure acceſſionis ſpectat ad dominum rei præſuppoſitæ, & principalis, ut ex lege *cum annum* 19. §. *perveniamus* 13. *de auro, & argento*. Ratio autem potiſſima eſt, quia ex Regul. 42. iuris in 6. *acceſſorium naturam ſequi congruit principalis*. Hinc ſi annulo accedat, ſeu coniungatur gemma, ſi veſti intexetur purpura, gemma & purpura ſpectant ad dominum annuli, & veſtis, licet adiecta ſint pretioſiora, ut in §. *ſi tamen* Inſtitut. de *rer. diviſ.* Remanet tamen ipſi obligatio reddendi æſtimationem rei alterius, ſive bona, ſive mala fide uſurpatæ, ut docent communiter auctores. Imo addunt, ſi res adiecta ſit ſeparabilis, ſeparandam eſse, & domino ſuo reſtituendam.

Sic iure acceſſionis ſi quis ex aliena re ædificaverit, is fit dominus ædificii, quia omne quod ſolo inædificatur, ſolo cedit tanquam principali. Diruto tamen ædificio materiæ dominus eam vindicare poterit, niſi antea pro ipſa fuerit ei ſatisfactum. Sic in Inſtitut. *de rer. diviſ.* §. 19. E contra vero ſi quis in alieno ſolo ſua materia inædificaverit, ædificium erit illius, cuius eſt ſolum; & ſi talis ædificans noverit ſolum eſſe alienum, nihil in foro externo pro opere, & materia ſua repetere poterit, etiamſi ædificium diruatur, quia aut donaſse, aut temere ædificaſse cenſetur. Sic in cit. Inſtitut. de *rer. diviſ.* §. 30. Verum tametſi mala fide in alieno fundo ædificaverit, poteſt repetere pretium materiæ, & expenſarum, ut ei conceditur leg. 18. ff. de *petit. hæredit.* & multo magis tale ius ei conceditur, qui bona fide ignorans ſolum eſse alienum ædificavit; ipſa enim bona fides, vel æquitas non patitur, ut fundi dominus cum alterius ædificantis detrimento fiat locupletior; quare pretium materiæ, & operarum ſolvere tenetur, ut ex cit. Leg. 38. §. *de petit. hæredit.*

Sic etiam iure acceſſionis ſi quis in ſuo fundo alienam plantam poſuerit, & ea radices egerit, ſtatim illa fit ſua, cum planta licet aliena accedat ſolo quod ſuum eſt. E contra vero ſi quis plantam ſuam in ſolo alieno poſuerit, ſtatim ac radices ibi egerit, fit illius cuius eſt ſolum, ut in §. *Si Titius* 31. *de rer. diviſ.* Ita ſi arbor poſita in confinio in fundo duorum dominorum radices egerit, communis erit ambobus, ut ex §. *cit. ſi Titius* 31. ac proinde fructus colligendi æqualiter dividi debent; ſponte vero decidentes in fundo erunt domini fundi, ut paſ-

paſſim Doctores. Ex quo vero arbor egerit radices aliquas in tuo fundo, vel etiam aliquos ramos in fundum tuum proiiciat, ſatis non eſt, ut fiat tua, ſed requiritur ut truncus in tuo fundo creſcat, Leg. 6. §. 2. ff. *arborum furtim cæſarum*. Quare tibi non licet radices, vel ramos nimium ſe porrigentes ſuccidere, ſed tibi datur actio contra alterum, ut vel ipſe tollat, vel damnum compenſet. Et ſi monitus facere neglexerit, tunc tu poteris ſuccidere, & tibi tollere Leg. 1. *&* 2. *de arboribus cædendis*.

Sic eodem iure acceſſionis frumenta, quæ in alieno fundo ſata ſint, ad illum ſpectant cuius eſt fundum, ut ex §. 2. Inſtitut. *de rer. diviſ.* Si autem bona fide ſeverit, imo etiam mala ex æquitate repetere poterit pretium materiæ, & expenſarum iuxta æſtimationem utilitatis, ut vult Haunoldus de Iuſt. & Iure num. 145. cum aliis. Similiter iure acceſſionis, ſcripturæ, ſeu literæ etiamſi aureæ ſint, chartis, ſeu membranis cedunt. Hodie tamen, quia charta eſt vilis pretii, invaluit conſuetudo, ut charta cedat ſcripturæ. Item iure acceſſionis pictura vilior quam tabula valde pretioſa, ut argentea in acceſſionem tabulæ venit, ita ut tabula picta ad dominum tabulæ ſpectet, ſoluto tamen pretio picturæ ipſi pictori, ſi bona fide pinxit, ſecus de iure nihil. Ita pariter ſi quis picturam cuicumque rei quamvis viliori ornandi cauſſa adiiciat, pictura menſæ cedet, quia eius gratia facta eſt, ut ornatior compareat, & ſic de ſimilibus. Paulus Iuriſconſultus lege 23. §. 3. ff. *de rei vindicat.* & alii Doctores, & Theologi permulti. Quod ſi pictura pretioſior ſit quam tabula, ut plerumque accidit, tunc tabula cedit picturæ, quia quod eſt minus principale ſequi debet quod eſt principalius. Inſtitut. de *rer. diviſ.* §. 34. Adeſt tamen obligatio reſtituendi domino pretium tabulæ.

Per Confuſionem & Commixtionem. Confuſio, ſeu commixtio, quod iam idem ſonant, & promiſcue accipiuntur, ea eſt qua res unius rei alterius ita coniungitur, ut pars unius a parte alterius diſcerni nequeat, ut cum vinum unius vino alterius miſcetur. Confuſio tamen, & commixtio in hoc differunt, quod quæ confuſa ſunt, novam pariunt ſpeciem, ſic ex vino & melle confuſis nova ſpecies efficitur quod mulſum vocant: mixta vero eamdem ſpeciem ſervant quoad ſubſtantiam, ut grana tritici, vel oves, aut pecunia, quæ licet commiſceantur, ſemper tamen ſunt quod erant antea. Si igitur materiæ quæ ad duos dominos ſpectent, ſive caſu, ſive ex communi conſenſu confundantur vel commiſceantur, tertia ſpecies, quæ reſultat, utrique pro rata materiæ ſit communis; ſed ſi uno volente, altero nolente, aut neſciente materia utriuſque confuſa ſit, dominium totius conflati erit illius, qui operam poſuit, maioremque partem materiæ quia maior pars minorem ad ſe trahit Leg. 23. §. 4. ff. *de rei vindicat.* & ex regul. 42. *iuris* in 6. *Acceſſorium naturam ſequi congruit principalis*. Remanet tamen obligatio reddendi æſtimationem pretii illius materiæ. Si res autem ſeparari poſſint, ut oves in grege permixtæ, ſeparandæ ſunt. Verum ſi alienam pecuniam, domino inſcio, vel invito, tibi hoc ignoranti datam miſceas tuæ, volens totam habere, nec iam diſcerni poſſit a tua, acquiris eius dominium Leg. 78. §. *de ſolutionibus*, ubi ſic habetur; *Si alieni nummi inſcio, vel invito domino mixti eſſent, ita ut diſcerni non poſſint, eius fieri qui accepit, in libris Gaii ſcriptum eſt; ita ut actio domino cum eo qui dediſſet, furti competeret.* Ubi, ut vides, determinatur quod pecunia etiam inſcio, vel invito domino cum alia mixta tranſeat in dominium alterius volentis totam habere ut ſuam. Quare autem determinetur in Lege, ut pecunia etiam inſcio, vel invito domino commixta, per commixtionem tranſeat in dominium accipientis, dum aliter ſtatutum inveniatur a Iuſtiniano in §. *quod ſi frumentum* Inſtitut. *de rer. diviſ.* circa grana frumenti, & alia mixtilia, non parum laborant Doctores in aſſignanda diſparitate, ac ratione. Congruentia tamen eſſe poteſt, quia maius periculum eſt in nummis, qui ſunt in quotidianis commerciis, unde multæ oriri poſſent difficultates, ſi eorum dominium, quando miſcentur, ita incertum maneret. Tum quia nummi a publica æſtimatione ſuum habent valorem, atque ſtatim ac expenduntur, & commiſcentur, intelliguntur conſumpti, quia ex Gloſſ. in Leg. *ſi alieni nummi*, eorum mixtio vim habet conſumptionis; non ſic autem de granis frumenti aliis permixti, aliiſque huiuſmodi mixtilibus. Et hæc eſt communis Doctorum. Tenetur tamen ille cui adiudicatur dominium pecuniæ mixtæ, reſtituere rem æqualem, quia nemo locupletari poteſt ex re aliena cum damno eius domini, ut ex reg. 18. Iuris in 6.

Per [...] Ædificatio eſt conſtructio ædificii in alieno fundo, vel in proprio fundo ex aliena materia. Sed de hoc ſatis iam vidimus, ubi ſupra de acceſſione.

Per [...] Quod ſpectat vero ad plantationem, ſeu ſeminationem, ut ſupra, ubi de acceſſione, cer-

certum eſt ex cit. Iuſtiniano ibid. n. 31. arbores, plantaſve in aliquo fundo a quolibet collocatas, eo ipſo quod radices egerint, cedere domino fundi. Idemque dicito de ſimilibus in agro alieno ſparſis. Nam ſicuti ædificia ſolo cedunt, ita multo magis plantæ & arbores, quæ a terra ſuſtentantur, ac alimentum, incrementumque recipiunt. Antequam vero radices egerint, eius permanent cuius fuerant. Qui tamen arborem alienam in proprio fundo tranſplantavit, tenetur de damno, ut ſupra loco cit. ubi de acceſſione.

Pictio & ta. Pictio, ſi facta ſit in tabula aliena quid agendum, iam expoſitum fuit ſupra, ubi de acceſſione.

Nativitatem. Nativitas, ideſt quod ex animali fæminei ſexus naſcitur, ſpectat ad dominum animalis fæminæ parientis. Sic Iura, ut Leg. 5. §. *de rei vindicat*. Dicitur ex animali, cum hic ſermo ſit de partu bruti fæminei ſexus.

Alveum. Alveus, ideſt ſi fluvius alveo derelicto priori, per aliam partem, ideſt per novum alveum fluat, alveus antiquus ſpectat ad dominos prædiorum, quæ vicina ſunt alveo, ac ideo inter ipſos dividendus eſt. Alveus vero novus fit communis, ſive publicus, ſicuti flumen, vel eius cuius eſt fluvius; ut ſi fluvius poſt longum tempus redeat ad primum ſuum alveum, hic quoque novus alveus cedat vicinis prædiis, licet videatur quod ex æquitate reſtituendus eſſet priori domino, ut in §. 20. & ſeq. Inſtitut. *de rer. diviſ.* Et equidem cum novus alveus factus ſit bonum commune, & publicum, ius omne in illud amiſit; idcirco ſicut primus, ita & ſecundus ob rationem quam inducit boni publici, & communis, iiſdem conditionibus debet ſubiacere. Et eo vel maxime, quod ſicuti domini prædiorum propinquorum ſubiecti ſunt incommodo inundationum, & gravamini impoſitionum ad aggeres ſervandos, ita & commodum ſentire debent acquirendi alvei dominium, ſi a flumine deſeratur. Tourneleius.

Inſulam. Inſula de novo nata, ſi nata ſit in alto mari, quod ſub nullius dominio ſit, eſt primo occupantis. Si vero nata ſit in medio fluminis navigabilis, pertinet ad Principem. Si vero in aliis fluminibus inferioribus, eorum ſit qui utrinque e regione prædia habent, & ſic inter eos dividenda eſt. Si vero inſula fuerit propinquior uni ripæ quam adverſæ, tota erit domini illius ripæ propinquioris. Si fluvius autem ita dividatur, ut ex uno agro, qui erat in ripa, inſulam faciat, talis inſula illius erit, cuius erat ager.

Per fructuum perceptionem. Iure gentium acquiritur dominium rerum etiam per fructuum perceptionem. Poſſeſſor enim bonæ fidei iure gentium fructus ſuos facit, nec eos conſumptos tenetur reſtituere vero domino, ſi is poſtea comparuerit, & fundum evicerit, ſeu recuperaverit, tametſi ſecus ſit de poſſeſſore malæ fidei, nam is fructus etiam perceptos reſtituere tenetur, & cogitur, ut habetur in §. *ſi quis a non domino* Inſtitut. *de rer. diviſ.*

§. XXX.

De aliis ſpeciebus Iuris dominii acquirendi, nempe de Uſu, Uſufructu, Habitatione, Superficie, Servitute, ac Poſſeſſione.

Expoſitis ſuperioribus modis rerum dominia acquirendi iure naturali, ſeu Gentium, nunc agendum occurrit de rerum dominio quod acquiritur iure civili, quo iure non ſolum acquiritur dominium per præſcriptionem, ſed etiam per uſum, uſumfructum, habitationem, ſuperficiem, ſervitutem, quibus etiam affinis eſt poſſeſſio.

De Uſu.

Dominium per Uſum. Uſus eſt ius utendi re aliena in proprium uſum, ſalva eius ſubſtantia. Unde ſequitur quod uſuario minus iuris competat quam uſufructuario, de quo infra. Nam qui habet ſolum uſum, v. g. domus, vix hoſpitem recipere poteſt, & multo minus alteri ſuum ius cedere; ideoque qui uſum accepit in aliquo fundo, ad ſummum uti poteſt *illius* fructibus ad ſolum proprium victum, & uſum, ut pomis, oleribus, lignis, fæno &c. Et qui ovium uſum haberet, his ſolummodo uti poſſet ad ſtercorandum agrum, non vero uti agnis, lacte, quia hæc ſunt in fructu. Hinc dicitur, *ius utendi*, ut contradiſtinguatur a cæteris iuribus, nempe depoſitarii reſpectu depoſiti, creditoris reſpectu pignoris; nam iſti uti nequeunt depoſito, aut pignore. Dicitur *utendi* ſimpliciter, ut ſimplex uſuarius diſtinguatur ab uſufructuario, qui non ſolum ius habet ut uſuarius, utendi re aliena, ſed ulterius etiam percipiendi, & alienandi fructus ex re aliena collectos, ut infra videbimus. Dicitur *ſalva ſubſtantia*, quia uſuarius, ſicuti etiam uſufructuarius tenentur rem totam, ſeu integram ſuo domino directo conſervare, quando tamen non eſſet ex illis, quarum ſubſtantia uſu ipſo conſumitur, ut ſunt panis, vinum, quia in his cum uſu conceditur etiam dominium. Verum circa hoc olim excitata, ac ſimul acriter agitata fuit controverſia num in rebus,

bus, quæ uſu conſumuntur, uſus diſtinguatur a dominio; ſed de hoc videbimus infra.

Uſus duplex, iuris, & facti. Uſus autem generaliter loquendo duplex eſt, ſcilicet uſus facti, & uſus iuris. Uſus facti eſt ipſa actualis rei uſurpatio ſive iure facta ſive iniuria, adeoque uſum facti habet omnis qui re aliqua actualiter utitur, ſive iure ſibi aſſiſtente, ſive iure reſiſtente. Uſus iuris eſt ipſum ius, ſive legitima facultas utendi re aliqua; idcirco uſum iuris habet omnis, qui & utitur, & poteſt ad libitum licite re aliqua uti; & de hoc ſolo iure tractant Iuriſtæ. Alius quoque dari poteſt uſus quaſi iuris permiſſivi, vel potius uſus facti ſimplex, ac licitus, & omnino dependens a libera voluntate domini proprietarii, quo nempe fit alicui facultas utendi re etiam uſu conſumptibili, ſed prorſus dependenter a libera voluntate concedentis, ita ut pro libito eius revocari queat.

Huiuſmodi uſus ſimplex facti, ac omnino dependens, ſeparari poteſt, & revera ſeparatur a dominio rei etiam unico uſu conſumptibilis, ut iam docet communiſſima etiam ab his, qui non ſunt ex ſchola Scoti, ut habet Lugo de Iuſtitia, & Iure, ubi pro hac opinione affert quamplurimos celebrioris notæ auctores, ac dicit cæteros recentiores ita communiter tenere. Et hoc docuerunt etiam Summi Pontifices Nicolaus III. cap. *Exiit qui ſeminat* §. *nec quiſquam*, Clemens V. Clementina 1. §. *perinde cum vir ſanctus* eod. tit. Alexander IV. Conſtit. quæ incipit *Uberes fructus*, Martinus V. Eugenius IV. Nicolaus V. aliique, qui expreſſe ſententiam hanc tradidere, & exinde affirmarunt Fratres Minores habere tantum uſum facti ſimplicem rerum etiam unico uſu conſumptibilium, earum dominio vel penes donantes, vel penes Sedem Apoſtolicam exiſtente. Et talis eſt uſus, quem habent Religioſi omnes utendi veſtibus, alimentis, cæteriſque ſibi conceſſis, nempe uſus quaſi iuris permiſſivi, ſive potius uſus facti ſimplex.

Obligationes Uſuarii. Uſuarius tenetur 1. rem, cuius habet uſum, & quæ uſu non eſt conſumptibilis, integram eam proprietario diligenter conſervare, cum, ut vidimus, ius non habeat ea utendi niſi ſalva eius ſubſtantia. 2. Ei non licet percipere ex illa re niſi fructum, qui in conceſſione uſus rei fuit conventus. Imo non poteſt uſum ſibi conceſſum alteri donare, locare, vendere, quia non habet ius utendi, niſi ad ſuum uſum, & commodum.

De Uſufructu.

Uſusfructus eſt ius utendi, & fruendi re aliena ſalva eius ſubſtantia Leg. *Uſusfructus* 1. ff. *de uſufructu*. Idcirco eſt ius non ſolum ſicuti in uſu re aliena utendi, ſed inſuper fructus ex ea percipiendi. Simplex uſus ut iam vidimus eſt acceptio rei ad aliquem ipſius uſum, ut equi ad equitandum, domus ad habitandum. Fructus vero eſt id, quod provenit ex re, ideſt quod res fructificat, ut agnus, vel lana ex ove. Hinc ius uſusfructus diſtinguitur etiam a cæteris aliis iuribus, nempe depoſitarii reſpectu depoſiti, creditoris reſpectu pignoris, cum ipſi dum non poſſunt his uti, multo minus iiſdem frui. n. U ... [Margin note partly cut off]

Dicitur in definitione *re aliena*, & in hoc tum uſus tum uſusfructus diſtinguuntur a dominio proprietatis, ratione cuius utitur quis re tanquam ſua. Dicitur tandem *ſalva rei ſubſtantia*; & ideo non poteſt conſtitui uſusfructus in rebus unico uſu conſumptibilibus, ut ſunt vinum, cerviſia, panis, oleum &c.

Quare uſufructuarius percipere poteſt fructum omnem rei, & utilitatem; in fundo v. g. quidquid in eo naſcitur, ſcilicet fœnum, ſegetes, lapides, metalla, &c. quæ creſcunt in fundo: ita etiam proventus venationum, aucupiorum &c. fructus arborum, in animalibus vero fœtus, lanam, lac &c. In ſilvis cæduis poteſt ſe gerere ut paterfamilias cædendo quotannis certam portionem: non poteſt tamen cædere arbores grandiores, niſi multum vetuſtas, & fere inutiles, & multo minus frugiferas; at non acquirit dominium in fructus, niſi poſtquam eos collegit. Habet etiam facultatem vendendi omnem utilitatem uſusfructus, & uſum iuris vendere, locare, vel donare, manente apud ipſum uſufructu, quem non poteſt alteri cedere ſine conſenſu proprietarii.

Porro uſufructuarius ex Inſtitut. *de rer. diviſ.* & ff. *de uſufructu* tenetur 1. uti re, cuius habet uſusfructum, non ſecus ac bonus paterfamilias rebus ſuis utitur, qui ſibi, & poſteris optat ea conſervare. Idcirco non poteſt cædere arbores non cæduas, reddere agrum ſua incuria deteriorem, ut alias teneatur damna domino proprietario illata compenſare. 2. Si teneat uſumfructum animalium, puta ovium, tenetur in locum capitum mortuorum, vel inutilium alia capita e fœtu ſubſtituere; & hæc ſubſtituta pertinent ad proprietarium; & ita loco vitium,

tium, arborum demortuarum alias ſerere, non tamen pro iis, quæ ab aliqua tempeſtate fuerunt eradicatæ. 3. Debet rem integram ſuo domino diligenter conſervare etiam faciendo moderatos ſumptus pro illius conſervatione: tenetur v. g. ad modicas refectiones domus, ut integra permaneat. Non tenetur tamen ad magnos ſumptus, imo etiam meliorando non poteſt qualitatem eius immutare, ut ſi domus ſit, altius eam tollere non poteſt ſine proprietarii conceſſione. Tenetur ad omnes neceſſarios ſumptus pro fructuum perceptione, & ſolvere tributa, quæ pro re frugifera ſolvi conſueſcunt.

Uſusfructus dupliciter acquiritur. 1. Diſpoſitione legis, & huiuſmodi eſt quem pater acquirit in peculio adventitio filii ſub ſua poteſtate conſtituti. 2. Hominum arbitrio, ut teſtamento, venditione, ſtipulatione, & hic dicitur conventionalis, & in huius inſtitutione attendendæ ſunt conſuetudines, ac municipalia iura locorum.

Terminat autem uſusfructus 1. per mortem uſusfructuarii. 2. ſi res, in qua conſtitutus eſt, pereat, puta ſi domus incendio conſumetur: nam tunc *ne areæ quidem uſumfructum deberi* conſtat Inſtitut. L. 2. *tit.* 4. §. 3. Et licet domus ædificetur, non reviviſcit uſusfructus, 3. Si uſufructuarius tanto tempore ius derelinquat, ac eo non utatur quanto opus eſt ut dominus directus contra eum præſcribat, ideſt triennio ſi agatur de mobilibus; ſi vero de immobilibus, decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes. 4. Si uſufructum uſufructuarius domino proprietatis cedat (nam cedendo extraneo nihil agitur) vel ex contrario ſi uſufructuarius proprietatem rei acquiſierit, quæ acquiſitio *conſolidatio* appellatur. Iuſtinian. ibid. l. 5. 5. Si relinquatur Eccleſiæ vel civitati abſque ulla temporis determinatione, completur poſt centum annos, quia *is finis vitæ longævæ vi hominis eſt* L. 56. §. *de uſufructu* 6. per prioris ſtatus, ſeu conditionis mutationem, quæ vocatur capitis diminutio, non tamen minimam, ſed mediam, & maximam. Quod ut melius intelligatur

Triplex capitis diminutio. Notandum quod apud Romanos tribus modis hæc ſtatus mutatio, ſeu capitis diminutio contingebat, nempe cum aliqui amittebant libertatem, civitatem Romanam, & familiam, & dicebatur maxima capitis diminutio, ſeu familiæ mutatio, & hoc fiebat quando pœna ſervi plectebantur, quia damnati erant ad metalla, beſtias, &c. aut ad aliud genus, mortis, nam ſæpe executio ſententiæ mortis differebatur. Quando autem aliqui amittebant civitatem, & familiam, non vero libertatem, dicebatur media, ut quando in aliquam inſulam relegabantur. Quod ſi per arrogationem in aliam familiam relicta propria transferebantur, dicebatur minima familiæ mutatio. Per maximam, & mediam habebantur pro mortuis, ideoque uſusfructus quoad ipſos deſinebat, & loco eorum ſuccedebat fiſcus. Nunc pariter iura quoad aliquem ceſſant morte naturali, & civili; ſed quoad ſecundam non in locis omnibus eædem habentur leges, & conſuetudines; ideoque in quolibet loco eæ attendendæ ſunt. Tourneleius.

De habitatione, & ſuperficie.

Dominium per Habitationem & ſuperficiem. Habitatio definitur *ius habitandi in alienis ædibus ſalva eorum ſubſtantia*. In iure civili ius habitationis domus diſtinguitur ab uſu domus; nam qui habet ſolum domus uſum, tenetur eam per ſe habitare, nec in alterum quovis titulo uſum transferre poteſt. Qui vero ius tenet habitationis, non ſolum in ea domo per ſe degere, ſed aliis etiam locare poteſt ex Inſtitut. n. 5.

Unde nemo non videt habitationem eſſe actionem multum uſufructui affinem. Ius habitationis, quod marito conceſſum ſit extenditur ad uxorem quoque, filios, domeſticos, dum ab his ſeorſim vivere non præſumitur. Idem dicito, ſi ius idem conceſſum ſit uxori, aut viduæ, quæ ad ulteriores nuptias tranſeat. Sed ſi legata pars domus a marito toti eius familiæ non ſufficiat, non ideo alias domus partes ei non legatas occupare poterit. Ius habitationis tota legatarii vita perdurat, niſi aliter conventum ſit.

Superficies eſt *ius, quo quis alieni fundi ſuperficiem poſſidet, & in ea ædificare poteſt*; qui hoc ius habet, ſuperficiarius dicitur, habetque dominium utile domus ſuperficiariæ, cuius proprietas apud dominum loci, ſeu fundi remanet; cum ædificium, ut iam antea dictum eſt, cedat ſolo in quo conſtruitur.

De ſervitute.

Dominium per ſervitutem, & Poſſeſſionem. Servitus active ſumpta eſt *ius quod quis habet in re aliena, ut ſibi ſerviat*, ſcilicet ut in ea aliquid fiat, aut non fiat in ſuum commodum, ſalva tamen rei ſubſtantia. Sumpta vero paſſive eſt ipſa rei alienæ ſubiectio, vel obligatio, ut aliquid fiat in ea, vel non fiat in commodum alterius, ſemper intellige ſalva rei ſubſtantia. Unde ſequitur quod e duobus ſuper aliquam ſervitutem contendentibus unus ſit qui libertatem alte-

alterius fundo adimere velit, alter vero qui rei ſuæ libertatem vult indemnem ſervare, ſibi amiſſam vindicare.

Servitus generatim dividitur in realem, & perſonalem. Realis ea eſt, per quam res rei ſervit, ut domus domui, cuius ſtillantes acquas excipit, ita ut a re immediate alteri rei debetur. Sic ager meus tuo ſervit, quatenus ager tuus dat tibi ius tranſeundi per meum. Perſonalis vero ea eſt, qua res perſonæ obligatur, vel perſona rei. Res quidem, ut ſi ius habeam non propter agrum, ſed aliunde, hac tranſeundi: perſona vero, ut ſi Caius agrum meum excolere teneatur. Uſus, uſusfructus, & habitatio ſunt proprie ſervitutes perſonales. Servitus realis dividitur in urbanam, quæ debetur prædio urbano, & ruſticam, quæ prædio ruſtico eſt debita. Nomine autem prædii urbani intelligitur quodcumque ædificium a patrefamilias habitandum, ſive ſit in urbe, ſive in villis, & vicis, & hortum amœnitatis cauſſa adnexum, quia *urbanum prædium non facit locus, ſed materia* ex Leg. 192. *de verbor. ſignificat.* Per prædium vero ruſticum intelligitur prædium omne ab humano habitaculo diſtinctum, ut ager, vinea, pratum, pecorum ſtabulum, horreum a domo ſeiunctum; hæc enim omnia conſtituunt prædium ruſticum, quamvis ſint in urbe.

Servitutes urbanæ, ſive prædiorum urbanorum, & iura talia ſunt ut altius non tollatur ædificium, feneſtra in muro aperiatur; item ut ſtillicidium recipiatur in tectum, vel aream tuam, item ut lignum immittatur in murum tuum &c. Leg. 2. §. de *ſervit. prædii urb. & Inſtitut. l. 2. tit.* 3.

Servitutes ruſticæ, ideſt prædiorum ruſticorum ſunt iter, actus, via, acquæductus, & hæ dicuntur ſervitutes nominatæ. *Iter* eſt ius, quo quis pedes vel eques per alterius fundum tranſire, & deambulare poteſt. Qui autem ius tantum habet itineris, etſi ſuper iumentum tranſire poſſit, non poteſt tamen per illum ducere iumentum, aut vehiculum. *Actus* eſt ius ducendi iumentum, vehiculum, & armenta per prædium alterius. *Via* utrumque continet, ideſt iter, & actum. Idcirco eſt ius eundi, ambulandi, armentaque ducendi per fundum alterius. *Acquæductus* eſt ius ducendi aquam per alienum fundum. Sunt vero aliæ ſervitutes ruſticæ, quæ dicuntur innominatæ, & ſunt ius aquam hauriendi, pecora adacquandi, paſcendi, calcem coquendi, arenas fodiendi, cretam eximendi, pedamenta ad vineam ex vicini prædio ſumendi, quæ omnia exprimuntur §. *toto tit: de ſervitut.* ubi varia etiam deſcribuntur onera eorum, ad quos ſpectat tum fundus *dominans*, ſeu is cui alter ſervit, tum fundus *ſerviens*.

Servitutes vero aliæ acquiruntur, quia libere alicui conceduntur, & hæc comparantur modis omnibus, quibus quæcumque alia bona, nempe venditione, donatione, teſtamento; aliæ quæ neceſſario conſtituuntur, ut ſi quis ſepulchrum habeat, viam autem ad ſepulchrum non habeat, vicinus cogi poteſt a iudice; qui tale ius habet ut iuſto pretio tale ius illi præſtet. Servitus autem, ſicut libertas a ſervitute comparari poteſt etiam titulo præſcriptionis.

Servitutes omnes iiſdem non utendo amittuntur, ideoque præſcribuntur decennio contra præſentes, & viginti annorum ſpatio contra abſentes Leg. 14. cod. de *ſervit.* Servitus activa poteſt ex parte amitti, & ex parte retineri, v. g. ſi habeat quis ius aquæ in alieno fundo nocte dieque hauriendæ, nocturnam deperdit ſervitutem, ſi per noctem ea non utatur tempore ad præſcribendum ſtatuto; ſed hic attendendæ ſunt locorum conſuetudines.

Servitus vero finitur non ſolum præſcriptione, ſed & contrariis pactis, ac conventionibus, item reductione prædii ad dominum, cui ſerviebat, aut deſtructione vel prædii, in cuius gratiam conſtituta erat ſervitus, vel rei quæ occaſionem dederat ſervituti. Item ſi fons, in quo ut aquam haurires, per fundum meum tranſire poteras, areſcat: Quod ſi fons reviviſcat, etiam ius tuum reviviſcet, quamvis tranſactum ſit tempus ad præſcribendum Leg. 54. de *ſervit. prædiali* §. de *ſervit. prædior. ruſticor.* De poſſeſſione quæ eſt alter modus hiſce affinis acquirendi dominium in re aliena, iam ſatis actum eſt, ubi de præſcriptione.

Cum rerum dominium acquiratur etiam iure particulari privati alicuius contractus, ſeu conventionis, quod fieri contingit per varios ſpeciales contractus, ſeu conventiones, uti per emptionem, donationem, emphyteuſim, feudum, & huiuſmodi; cum hi modi potius pertineant ad rationem contractus, hinc de his agere remittimus, quando de contractibus pertractabitur.

PARS

PARS II.

De Iniuſtitia ſeu iniuria, & eius Reſtitutione in genere.

CAPUT I.

De iniuſtitia ſeu iniuria.

HIſce expeditis, quæ ad iuſtitiæ naturam, eiuſque obiectum, ac iura acquirenda pertinent, rectus doctrinæ ſtylus expoſtulat, ut nunc de officio, ſeu munere iuſtitiæ agatur. Cum enim iuſtitia conſtans, perpetuaque ſit voluntas, ut cuique ius ſuum tribuatur, ſequitur manifeſtiſſime officium eſſe virtutis iuſtitiæ, ut impediat, caveatque quo minus alterius iura lædantur; & ſi forte læſa fuerint, integre in priſtinum ſtatum reſtituantur. Impedit autem, ac cavet iuſtitia ne ius alterius lædatur, ſi iniurias vetet; in integrum reſtituit, ſi imperet eas reparari.

§. I.

De iniuſtitiæ ſeu iniuriæ natura, diviſione, & obiecto.

Iniuſti. 1 late ſtricte acipi. 2. Si iniuſtitiæ ſeu iniuriæ (idem enim ſonant hæc duo vocabula) nominis ſenſus attendatur, dupliciter accipi poteſt, nempe 1. late pro quavis legis violatione; & in hoc ſenſu divina Scriptura peccatores omnes cuiuſcumque generis iniuſtos vocat, ut prima Ioannis 3. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum eſt iniquitas*. 2. Stricte, ac proprie, quatenus opponitur iuſtitiæ ſtricte ſumptæ, de qua iam ſupra locuti ſumus. Iniuſtitia autem ſic accepta, ſi reſpiciatur ut actus, eſt *voluntaria alieni iuris violatio*, ac proinde non ſine alterius iniuria. Nam ſicut per actum iuſtitiæ ius ſuum alteri tribuitur, ita per actum iniuſtitiæ ius ſuum alteri violatur. Dicitur *voluntaria violatio*, ut excipiatur a ratione formali iniuſtitiæ, & iniuriæ actio illa, quæ quamvis alieni iuris læſiva, deliberate non fit. Si vero iniuſtitia conſideretur ut habitus, eſt prava voluntatis diſpoſitio ex iniurioſis actibus, ideſt ex frequenti alterius iuris violatione orta, & ad huiuſcemodi actus inclinans. Quare iniuſtitia prout conſideratur in eo, qui iniuſtitiam patitur, dicitur iniuria; in eo vero qui hanc facit, dicitur iniuſtitia. Iniuria gravis cenſetur, & mortalis, quando per ſe apta ſit excitare magnam triſtitiam, & animi averſionem difficiliter impedibilem & celabilem, ſpectata communi hominum naturali conditione, & diſpoſitione. Hæc enim iniuria graviter opponitur fini iuſtitiæ, puta paci, tranquillitati, mutuo amori per æqualitatis & iurium conſervationem, quæ omnia intenduntur a iuſtitia. Num vero iniuſtus aliquis dicendus ſit eo quod iniuſtum aliquid facit, explicat ad evidentiam quod hic notat Sylvius, nempe differre facere iniuſtum, facere iniuſte, & eſſe iniuſtum. Iniuſtum enim fit materialiter, quando aliquid fit contra debitam æqualitatem; & hoc fieri poteſt etiam ſine mala, & iniuſta intentione, v. g. ſi quis rem alienam accipiat putans eſſe ſuam. Fit aliquid iniuſte quando libere fit id quod per ſe eſt iniuſtum, licet fiat non ex plena & deliberata intentione; ut ſi quis ex violento iræ impulſu aliquem occidat. Ille vero eſt ſimpliciter, & abſolute iniuſtus, ac ut talis denominatur, qui non tantum ſciens, & volens, ſed etiam ex habitu iniuſtitiam facit. Nam eo ferme pacto, quo unus virtutis actus non facit, nec denominat hominem ſimpliciter virtuoſum; ita nec unus vitii actus generaliter loquendo, facit, & denominat hominem vitioſum, ſicut nomen vitioſi ſumitur a Philoſophis, ideſt prout habitum exprimit. Cum tamen plerumque vocabula, quæ inſerviunt ad habitus, ad actus quoque virtutis, vel vitii exprimendos adhibeantur, hinc fit ut communiter iniuſtus appelletur quicumque peccat iniuſtitiæ peccato, ſive ex habitu iniuſtitiæ hoc faciat, ſive non.

Iniuria, ſeu iniuſtitia, quia eſt voluntaria alieni iuris læſio, ſeu violatio plane hæc fieri nequit volenti & conſentienti iuxta regulam 27. iuris in 6. *volenti, & conſentienti non fit iniuria*, dummodo tamen conſenſus nullo modo ſit involuntarius, ideſt nequidem ſecundum quid, ut fieret ſi conſentiens induceretur ad conſenſum ex dolo, vi vel metu iniuſte incuſſo, quia talis moraliter non cedit iuri ſuo ſaltem ſufficienter ad tollendam iniuriam. Etenim vera ceſſio iuris ad iniuriam tollendam debet eſſe omnino voluntaria, nempe ex voluntate libera ab omni iniuſta coactione, & deceptione. Idcirco qui dat pecuniam latroni ad vitam ſer-

ſervandam, tametſi eam dare velit, patitur iniuriam, quia non conſentit in illam dationem niſi per iniuſtam vim. Idem dicito de eo, qui per ignorantiam conſentit, & ſolvit mille putans ſe ea debere, cum debeat tantum octingenta. Nam non vult dare, niſi quod, & quantum debet. Unde ambo patiuntur iniuriam, quia unus ex vi, alter ignorans dat quod alias ſponte non daret. Fit pariter iniuria conſentienti, quando conſenſus ſit moraliter nullus; ita fit iniuria ſolventi uſuras, pretium iuſto maius pro merce &c. Quia cum dans iſta ſolummodo dare velit tanquam pretium iuſte debitum, conſenſus in iſtam dationem nullus eſt, utpote de re impoſſibili. Impoſſibile enim eſt pretium pro mutuo, dum mutuum eſſentialiter eſt gratuitum, & pretium maius pro merce, quia hoc eſſentialiter eſt quid merci æquale, unde exceſſus pretii non eſt pretium.

Quoad iura autem abdicabilia conſentienti omnino voluntarie nulla profecto fit iniuria, ſi conſentiens his expolietur iuxta *cit. regulam iuris in 6.* quia eo ipſo quod ſponte conſentit, hiſce iuribus efficaciter cedit, ideoque actio non eſt contra ius, ſed ſecundum ius alteri conceſſum, ac proinde nulla iuris violatio, nulla iniuria. Fit quidem vera iniuria, ſi alicui licet conſentienti iura præiudicentur quæ ſunt inabdicabilia, & hoc patet ex cap. 36. *de ſentent. excommunicat.* ubi Innocentius III. oſtendit non ſervari ab excommunicatione, qui clericum etiam volentem percutiat; quia canon hanc violentam actionem in clericum, & monachum vetans conſtitutus eſt non tam in favorem cuiuslibet ſingularis perſonæ, quam in gratiam totius clericalis ordinis; unde illi iuri, ac privilegio clericus cedere non poteſt; ideoque inefficax eſt eius conſenſus ad tollendum ius quod habet, ne actio illa fiat. Licet tamen dici poſſet percutientem in tali caſu magis eſſe iniurioſum in totum clericalem ordinem, quam in clericum percuſſioni aſſentientem. Et hoc confirmat cenſura lata ab Innocentio XI. contra propoſitionem, quæ numero eſt 50. *Copula cum coniugata conſentiente marito non eſt adulterium*; *adeoque ſufficit dicere in confeſſione quod fornicavit*; quia ius mariti eſt inabdicabile, eo quod ius copulæ ex natura matrimonii ſit eſſentialiter affixum coniugibus, & conſenſus mariti ad ſummum remittit iniuriæ reparationem.

Obiectum iniuſtitiæ. Obiectum vero iniuſtitiæ, ſeu id circa quod iniuſtitia verſatur, eſt oppoſitum obiecto iuſtitiæ. Oppoſitorum oppoſitæ ſunt rationes; ideoque ſicuti iuſtitia verſatur circa ius alterius, ut ipſi ad æqualitatem reddatur, ita iniuſtitia verſatur circa iniuriam ſeu damnum, quo ius alterius violatur, idcirco iniuſtitia eſt iuris alieni violatio. Hinc differt iniuria ab offenſa, quia iniuria eſt contra ius, offenſa autem ſæpe incurritur etiam ſine iuris læſione: ut ſi quis deneget alteri officium, quod facile præſtare poteſt.

Cum igitur iniuſtitia ſit iuris alieni violatio, quæ præcipue iuſtitiæ commutativæ adverſari videatur, utpote quæ habeat pro obiecto ius ſtricte dictum, cuius violatio conſtituit debitum ſtricte tale, quod dicitur legale, ac obligationem affert reſtitutionis ad æqualitatem, quia etiam iuſtitia diſtributiva fundat, ac ſupponit ſuum ius in diſtributionum ſubiectis, cuius iuris violatio plane ſi non tantam, quantam commutativa, ſuam tamen iniuriam parit: hinc priuſquam exponantur obligationes, quas imponit iuſtitia commutativa, breviter exponere cenſui debita quoque, quæ exurgunt ex iuſtitia diſtributiva, expendendo quomodo iura, quæ ex iuſtitia diſtributiva oriuntur, violari queant, quæ culpa talis iuſtitiæ violatio, & quod debitum pariat.

§. II.

De iniuſtitia, ſeu iniuria contra iuſtitiam diſtributivam, ſive de acceptione perſonarum, quæ eſt culpa iuſtitiæ diſtributivæ oppoſita.

Licet iuſtitia diſtributiva ſecundum ſtrictam iuſtitiæ rationem non ſit iuſtitia rigoroſe ſumpta, dum officia, ac bona communia iuſtitiæ diſtributivæ non ſemper ſaltem ſint ſtricto iure debita, quod præcipue, ac principaliter reſpicit iuſtitia, utpote quæ tota ſit ut quod alteri debetur, eidem complete, ſeu ad æqualitatem reddatur, ac proinde violatio iuſtitiæ diſtributivæ non ita facile afferat obligationem reſtitutionis, niſi cum eidem commutativa, ut ſæpe contingit, iungatur: nihilominus tamen quia diſtributio quoque Reipublicæ munerum, & officiorum æquitatem exigit, & proportionem, ſeu æqualitatem, ſi non aritmeticam, ſaltem geometricam, quod ad iuſtitiam plane ſpectat; hinc iuſtitia diſtributiva quoque eſt iuſtitia quæ idcirco a Philoſophis conſideratur, & ſtatuitur, ut alterum virtutis iuſtitiæ membrum, ac proinde iuſtitiam principaliter diſtinguunt in commutativam, & diſtri-

diſtributivam, quæ poſterior reſidet in Principe, & Magiſtratibus, quorum eſt munera & officia Reipublicæ diſtribuere. Verum quia iuſtitia diſtributiva non verſatur circa rem & rem, unam cum altera conferendo, ſed inter perſonarum merita & dignitatem, merita & dignitatem unius cum meritis, & dignitate alterius perſonæ comparando: hinc violatio huius iuſtitiæ fit per perſonarum acceptionem, nempe quando in bonorum communium diſtributione non attenditur cauſſa, ſeu titulus cur aliquis plus minuſve recipere debeat, ſed ipſius perſonæ conditio, nihil ad prædictam diſtributionem faciens; ut ſi Princeps, aut Prælatus omiſſis dignioribus conferat minus dignis officia Reipublicæ, vel Eccleſiæ beneficia, quia ſunt conſanguinei, aut amici, vel in gratiam alicuius conſanguinei, amici, vel Magnatis. Num vero, & quando talis iniuſtitia, ſeu perſonæ acceptio peccatum ſit, & quando poſſit reſtitutionis obligationem afferre, ut facilius deprehendatur,

xio as. ī) bi. Advertendum ad peccatum acceptionis perſonæ duo requiri, 1. ut officiorum, munerum, beneficiorumque diſtributor teneatur ex iuſtitia vel erga Rempublicam, vel erga ſubditos diſtribuere, quia bona quæ diſtribuit, non ſua ſunt, ſed Reipublicæ, ideſt communia; & huiuſcemodi aliquo modo fieri poſſunt bona diſtribuenda etiam ex deſtinatione eius, qui illa diſtribuit, ut ſi quis ludos inſtitueret propoſitis præmiis, tunc certe ex iuſtitia præmia victoribus eſſent diſtribuenda. 2. Ut in diſtribuendo ſpectetur aliqua perſonæ conditio nihil ad diſtributionem faciens, & quæ non reddat eum, cui beneficium, vel officium datur, digniorem Eccleſiæ vel Reipublicæ utiliorem; vel in provocatione ludorum non fuerit victrix. Quare in Deum non poteſt cadere acceptio perſonarum, licet ex duobus æqualiter diſpoſitis, imo indigniori conferat maiora gratiæ auxilia, 1. quia nemini quidquam debet, 2. quia ſemper habet iuſtiſſimam cauſſam cur alteri unum præferat, ut gratiam ſuam magis commendet, 3. quia præferendo indignum facit illum digniorem: maior enim, vel minor bonitas provenit ex maiori, vel minori gratia.

Diſtributiones vero, in quibus præcipue locum habere poteſt perſonarum acceptio ſunt diſtributiones, 1. onerum, ſeu impoſitionum Reipublicæ, 2. eiuſdem officiorum, 3. iurium, 4. beneficiorum eccleſiaſticorum, 5. in honoris exhibitione.

1. In diſtributionibus onerum Reipublicæ committi poteſt perſonarum acceptio; & hoc fit, quando illa quæ æquali proportione, ideſt iuxta cuiuſque fortunarum conditionem imponenda ſunt, plus nempe minuſve, quatenus plus, aut minus, vel æqualiter gravandi polleant bonis fortunæ, plus unus quam alter æqualis, aut inferioris commodi gravetur, ut alteri, quia ei amicus, conſanguineus, familiaris leviora contingant. Quiſque enim ius habet ne plus æqui ipſi gravamina imponantur, quod neceſſario plane continget, quando non ſervetur æquitatis proportio viribus cuiuſque æqua lance libratis. Et huiuſmodi perſonarum acceptio ſi fiat cum gravi detrimento eorum quibus plus æquo onera imponuntur, eſt mortalis cum debito reſtitutionis illatum damnum compenſando. *Acceptio Perſonarum in diſtributionibus Onerum Reipublicæ.*

Nota 1. onera & tributa imponi poſſunt ſuis ſubditis a Principibus omnibus, qui Superiorem non agnoſcunt, ut Imperator, Reges omnes, quædam Reſpublicæ, ac cæteri huiuſcemodi; omnes illi qui feuda ab his accepere cum facultate imponendi tributa ad terminos conceſſionis, ut Duces, Marchiones, aliique Principes, qui vel ut dicebam facultatem a ſupremo Principe recepere, vel ex legitima conſuetudine tale ius præſcripſere. Item omnes Communitates pro neceſſariis expenſis in Communitate, puta ad reſtaurandos muros, pontes &c. dummodo tamen aut omnes, aut maior pars conveniat. Sic Papa per totam Eccleſiam, per totam Diœceſim Epiſcopus, ſi id opus ſit pro ſpirituali bono Eccleſiæ, v. g. ad reparandas Eccleſias, ad miniſtros alendos. *Qui onera, & tributa ſubditis imponere poſſint.*

Nota 2. nomine ſubditi, cui onera imponi poſſunt, cenſentur non ſolum ii, qui domicilium in ditione tenent, ſed illi etiam, qui intra eiuſdem confinia bona poſſident, vel contractus ineunt, vel illuc pertranſeunt, cum tributum imponi queat ratione domicilii, poſſeſſionis, contractus, & tranſitus.

Nota 3. ut tributa iuſte imponi queant, multa concurrere debent, 1. nempe cauſſa ſufficiens, ideſt publica neceſſitas, quæ ſemper talis eſt quando agatur de publico bono, puta pro reparandis mœniis, & urbibus, pro retributione tribuenda Legatis a Principe, iudicibus ad lites, aliaſve ſubditorum controverſias dirimendas, Gubernatoribus in urbibus, deſignatis ducibus belli, militiæ ad defenſionem ſtatus contra hoſtium aggreſſiones, pro honorifica ipſius Principis ſuſtentatione. 2. Debita proportio, videlicet iuxta ſubditorum vires, ideſt facultates, aliaque commoda utilia quæ poſſident. Et huiuſmodi tri-

tributa, ſeu gravamina ſecundum communiorem graviſſimorum auctorum imponi poſſunt etiam ſuper neceſſaria ad uſum familiæ, quia iam communiter in ditionibus omnibus huiuſmodi conſuetudo invaluit, nec exinde plus gravantur divites quam pauperes, utpote qui plus quam divites indigeant plura horum emere & vendere ad ſuam ſuſtentationem, dum divites fere omnia ad victum neceſſaria ex ſuis prædiis colligunt: nam ſi ex una parte plus pauperes incommodum ex gravaminibus patiuntur quam divites, ex alia divites plus onerantur ob tributa pro immobilibus, quæ poſſident, ipſis impoſita, & ſic in aliis quæ eorum victui ac veſtitui ſunt neceſſaria; præter quam quod ſine talibus gravaminibus, quæ pauperibus nonniſi leviter ſunt incommoda, non alio modo provideri poſſet Reipublicæ neceſſitati, cui quælibet privata neceſſitas cedere debet. Si vero abſque ulla publica neceſſitate gravarent Principes ſuos ſubditos, proculdubio lethaliter peccarent, & reſtitutioni eſſent obnoxii, utpote qui violarent iuſtitiam diſtributivam in caſu, in quo hæc ad commutativam tranſit, qui tranſitus in hoc conſiſtit, quod ex violatione iuſtitiæ diſtributivæ in imponendis tributis indebite, ſubditos bonis ſuis indebite ſpoliarent, quod utique eſt contra iuſtitiam commutativam.

Acceptio perſonarum in diſtri. buendis Officiis Reipublicæ.

2. Occurrere poteſt perſonarum acceptio in diſtributione officiorum Reipublicæ, ſi magis aptis, ac Reipublicæ utilibus non diſtribuantur, quia bona illa, vel officia non ſunt diſtribuentium propria tanquam in privatos eorum uſus deſtinata, ſed ſunt Reipublicæ, Regum, aut Principum, in quos Reſpublica ius ſuum tranſtulit; ſed ita ut ſemper maneant per ſe ordinata in communem Reipublicæ, eiuſque civium utilitatem. Igitur diſtribuenda ſunt magis idoneis; alioquin nec quæritur bonum Reipublicæ, neque ſervatur fidelitas, qua eiuſmodi diſtributores obſtricti ſunt erga Rempublicam.

Bona Reipublicæ duplicis generis.

Nota bona Reipublicæ duplicis eſse generis; quædam directe, & immediate ordinata in bonum civium, ut proventus alicuius civitatis, & Communitatis ad hoc legati, ut in ſolis ſingulis civibus diſtribuantur ſecundum proportionem indigentiæ, meritorum, vel dignitatis uniuſcuiuſque; alia directe, & immediate inſtituta ſunt in bonum Communitatis, ut officia publica, & ſtipendia his adnexa. Priora debita ſunt ex iuſtitia commutativa iis, quibus ſunt diſtribuenda; proinde male diſtribuens plus uni quam alteri ſine iuſta cauſſa conferendo tenetur ad reſtitutionem. Quæ ſunt poſterioris generis non debentur huic vel illi licet digniori ex iuſtitia commutativa, ſed ſolum diſtributiva, ac ideo male diſtribuens peccat quidem, ſi ſint officia magni momenti, ſed non tenetur ad reſtitutionem iis, quos prætermittit faciendam; tenetur tamen reſarcire mala Reipublicæ, ſi eidem aliqua damna proveniant. Quia in re magna facit contra fidelitatem Reipublicæ debitam, cum agat contra iuſtitiam etiam commutativam, dum lege iuſtitiæ procurare tenetur bonum Reipublicæ, eique quantum fieri poteſt providere de bonis Miniſtris. Quando Reſpublica damnum aliquod patiatur, quia minus habeat quam debeat habere, cauſſa huius incommodi eſt malus diſtributor; hinc qui præficiunt receptores maligne ſolventes, ac munera extorquentes, qui prætores, aut Balivos plus æquo exigentes, damnum paſſis reſtituere tenentur. Cuiuſmodi autem hi miniſtri eſſe debeant, breviter indicat Iethro dicens Exodi 18. Moyſi, *ut provideat viros potentes*, hoc eſt ſtrenuos, ac magnanimos, qui Magnatum vultum non timeant, nec perſonas in iudicio accipiant: *Noli quærere fieri iudex*, ait Sapiens Eccleſiaſt. 7. 6. *niſi valeas virtute irrumpere iniquitatem, ne forte extimeſcas faciem potentis, & ponas ſcandalum in iniquitate tua*; *& timentes Deum*, ait Iethro, *in quibus ſit veritas*, non ſolum vitæ, & doctrinæ ſed etiam iuſtitiæ, & qui *oderint avaritiam*, non ſtudentes ſcilicet opibus cumulandis, nec munera accipientes. Requiri etiam ut ſint ſapientes, induſtrii, ſeu prudentes, Deuteronomii 1. *Date ex vobis viros ſapientes, & gnaros, & quorum converſatio ſit probata, ut ponam eos vobis principes*.

Accep perſo rum diſtri buend iuribu Reipu blicæ

3. Acceptio perſonarum locum habere poteſt in diſtributionibus iuris, nempe in iudicio ferendo, ut Proverb. 18. *accipere perſonam impii non eſt bonum ut declines a veritate iudicii*, & ibidem 28. *Qui cognoſcit in iudicio faciem, non bene facit; iſte pro bucella panis deſerit veritatem*. Hoc vero contingit, ſi iudex in iudicio ferendo dignitatem potius perſonæ, quam merita cauſſæ reſpiciat, ita ut favorabilius iudicet pro prima quam pro ſecundis, quorum exigentiæ debetur, vel hoc faciat propter aliquem humanum affectum, amoris, vel ſimilis.

Circa ea vero, quæ relicta ſunt arbitrio iudicis ſupponendum hæc duplicis eſſe generis. Quædam relinquuntur in ſolum ipſius Communitatis favorem, puta quod aliquando poſſit audire, aut non audire cauſſas in

die

die feſto; alia in favorem litigantium, ut cauſſæ ipſorum veritas magis appareat, ut ſunt vel tempus probationis, vel alios iuris terminos prorogare. In primis non contingit vitium acceptionis perſonarum, licet Iudex uni concedat, non alteri, modo neutri deſit in neceſſariis; quia in iis quæ ſunt in eius favorem, cedere poteſt iuri ſuo, & licite alteri concedere; dummodo ſcandalum non oriatur, & nulli ex hoc præiudicium inferatur. In iis autem, quæ ſunt ſecundi generis peccat iudex vitio acceptionis perſonarum, ſi concedat uni quod alteri negat, niſi rationabilis cauſſa id exigat, quia non ſervat æqualitatem partibus debitam. Lex enim talia committit arbitrio iudicis, non in ipſius, ſed in litigantium favorem, quatenus merita cauſſæ videbunt poſtulare. Igitur quando uni concedit non ſecundum merita cauſſæ, ſed intuitu amicitiæ, vel alia ſimili indebita cauſſa, quod alteri negat, committit acceptionem perſonarum.

Ut hoc effugere poſſit iudex dum opiniones contrariæ ſunt æque probabiles, debet in hoc caſu, ſive agatur de facto, ſive de iure parem utrique parti ſe exhibere, & pronunciare quod res, ſeu eius pretium ex æquo dividatur inter partes, cum ipſe ſit conſtitutus ad dicendum ius, quod in propoſito utrique parti eſt æquale. Hinc Navarrus in *cap. ſi quis autem de pænitent. diſtinct. 7. n. 130. & 134.* docet non poſſe in hoc caſu ius dici pro amico, & ei conſentit Bannefius ad præfationem articuli, quia iudex, qui tunc videtur liber, non eſt liber cum præiudicio alterius. Unde ſicuti non eſt liber, ut neutri litigantium adiudicet rem, de qua agitur, ſic non eſt liber, ut totum uni adiudicet, cui ei placuerit, ſed utrique, ut ex æquo dividatur, aut partes amicabiliter componantur.

Quando vero una eſt probabilior altera, certe in civilibus ſequi debet probabiliorem, niſi forte quæſtio ſit iuris, & altera opinio ſit communior, magiſque recepta in praxi, cum iudicare debeat ſecundum merita cauſſæ: maiora autem ſunt pro eo, pro quo facit opinio probabilior, aut alioquin communior, & magis recepta. Iniquum videtur non iudicare pro illo, qui melius probat, ſicuti qui oſtendit partem quam tuetur eſſe probabiliorem, aut alioquin communiorem magiſque receptam. Dixi *in cauſſis civilibus*, quia in criminalibus poteſt iudex, imo debet ſequi minus probabilem reum abſolvendo iuxta regulam iuris in 6. *Cum enim ſunt partium iura obſcura, reo eſt potius favendum, quam actori*. Ita Sylvius.

4. Perſonarum acceptio contingere poteſt in Beneficiorum eccleſiaſticorum collatione, nec non in iis, qui ad illa eligunt, & præſentant, quando ex æſtimatione, vel affectione erga perſonam, puta quia potens ſit, dives, conſanguinea, amica, vel litteris commendatitiis munita, minus dignus in electione, collatione, præſentatione digniori præferatur. Huiuſmodi perſonarum acceptiones ordinarie, & ut plurimum ſunt mortale peccatum, imo ſine ulla controverſia ſemper mortale, ſi agatur de Beneficio, cui cura animarum incumbit, ut ex Concil. Trid. ſeſſ. 24. cap. 18. *de reformat.* ubi advertit Concilium, ut ſine humano reſpectu, & affectu, ſed gloria tantummodo Dei, populorum utilitas, meritorum exigentia præficiendorum Eccleſiæ Parochiales de paſtore provideantur. Quod decretum verbis tam claris conceptum ne quis ſuis explicationibus obſcurare poſſet, ac depravare, obſtitit, ac cavit S. Pius V. ſua Conſtitut. quæ eſt 33. in qua ſic habetur: *Ut non ſolum dignis, ſed etiam magis idoneis repertis iuxta Concilii Trident. decretum Parochiales Eccleſiæ conferantur, volumus, & eadem authoritate decernimus, quod ſi Epiſcopus minus habilem poſthabitis magis idoneis elegerit, poſſint ii, qui reiecti fuerint, a mala electione huiuſmodi ad Metropolitanum appellare.* Acceptio Perſonarum in diſtribuendis Beneficiis Eccleſiaſticis.

Dixi de Beneficiis generatim loquendo *ordinarie, & ut plurimum eſt mortale*, quia dantur aliqui caſus quando Beneficia non curata etiam ſine mortali peccato conferri poſſunt minus digno, ut v. g. ſi opus ſit ſubminiſtrare alimenta paſtori infirmo, & minus idoneo ad officia paſtoralia obeunda, ideoque ab animarum cura removendo. Pariter ſi alicuius Sacerdotis, vel Clerici indigentiæ aliter ſubveniri nequeat, niſi ei conferendo Beneficium ſimplex, quia ex huiuſmodi diſpoſitione Eccleſia commodum percipit, ac exinde digna potius eſt ut commendetur talis proviſio, quam reprobetur, nec non videtur dari etiam aliqua exceptio, ut alias cum graviorum ſententia dictum fuit quoad beneficia iuriſpatronatus, in quorum collatione non tanto rigore obſervanda eſt, lex de digniori reſpectu eligentis, præſentantis, & conferentis. His tamen excluſis caſibus, erit mortale ſi aliter fiat; quia ſi patroni, aliique ordinarie non curarent digniores præferre, deficerent in re magni momenti contra intentionem fundatorum, & fidelitatem, cui tenentur erga Eccleſiam.

Et-

Etenim magni refert ad Chriſtianæ Religionis decus, ut officia quam decentiſſime ac devotiſſime celebrentur. Quapropter Canonici præſertim Cathedralium Eccleſiarum doctrina & pietate præfulgeant, ut cooperatores Epiſcopi eſſe valeant, ac merito Eccleſiæ ſenatus vocentur, ſicuti notant Patres Trid. Concilii *ſeſſ.* 24. *cap.* 12. ubi peroptat Concilium, ut dimidia pars ſaltem Canonicatuum Cathedralium, & inſignium Collegiatarum conferantur tantum Magiſtris, & Doctoribus, aut etiam Licentiatis in ſacra Theologiæ facultate, vel in Iure Canonico. Porro huiuſcemodi bonum ita Eccleſiæ neceſſarium, tamque expetendum nunquam conſequi poterit Eccleſia niſi quovis humano favore, ac carnali affectu depoſito digniores omnino præferantur. Quare non difficile erit deprehendere, eos, qui poſtpoſitis dignioribus eligunt minus dignos, teneri ad reſtitutionem, quia ſunt cauſſa damni quod Eccleſia ex eo patitur, eo quod non habeat beneficiarium digniſſimum quem poterat habere. Beneficia enim ſunt inſtituta propter Eccleſiæ utilitatem, ut D. Th. quæſt. 85. art. 3. in corpore. Igitur diſpenſatores tenentur ea diſpenſare in Eccleſiæ utilitatem; & ſi aliter fecerint, ac Eccleſia damnum inde patiatur, &c. tenentur compenſare & utpote qui geſſerunt etiam contra iuſtitiam commutativam.

Num vero reſtitutio facienda ſit digniori, controvertitur a Theologis, & ſecundum Navarrum cap. 17. num. 13. probabilius non debet fieri, quia diſpenſator circa digniores peccat ſolummodo contra iuſtitiam diſtributivam, cuius violatio non inducit onus reſtituendi, cum ex illa ſtricto iure non debeantur iis, quibus facienda eſſet diſtributio, ſed ſolummodo, quia in ipſis inveniatur maior aptitudo, & proportio. Beneficia enim non debentur dignioribus tanquam res propriæ, ac primo propter ipſos, & per ſe inſtituta, ſed tanquam bona communia, & non illorum, ſed ordinata in communem utilitatem. Hoc tamen intelligendum eſt de Beneficiis quibus cura animarum non eſt adnexa, & ſpeciatim de iis, quorum proviſio non fit per concurſum; quia in Beneficiis curatis quorum collatio fit per concurſum aliter ſentiunt Doctores, ut ſuo loco, ubi de beneficiis iam notavimus. Nam provocatio, quæ fit a Prælato invitando ad concurſum eſt quidam innominatus contractus, ideſt do ut des, quem init Prælatus cum clericis concurrentibus continens implicitum pactum dandi Beneficium ei, qui in examine dignior apparuerit. Unde quando cæteris paribus talis ſit etiam reſpective ad prudentiam, & pietatem, dignior acquirit erga Beneficium ius ſtrictum iuſtitiæ commutativæ, quod eſt ius ad rem erga Beneficium, ut ipſi ſit conferendum. Igitur ſi Prælatus in conferendo tale beneficium, huic digniori dignum præferat, peccat mortaliter, & tenetur ad reſtitutionem, quia violat iuſtitiam commutativam. Sic communiter Doctores.

5. In exhibitione tandem honoris, ac reverentiæ adeſſe poteſt acceptio perſonarum, ut ſi quis in publico conſeſſu non aſſignet locum cui ratione gradus eſt debitus: & hic ſupponendum cum D. Thoma honorem quoddam teſtimonium eſſe de virtute eius, qui honoratur, ut quis poſſit honorari non ſolum propter virtutem propriam, ſed etiam alterius, ut Principes, & Superiores, qui quamvis pravi, honorandi ſunt propter perſonam quam gerunt Dei, & Communitatis, cui præficiuntur. Qua ratione honorandi ſunt etiam parentes, & domini propter participationem dignitatis Dei, qui omnium pater eſt, & dominus. Ita ætate provectis propter ſignum virtutis, quod eſt ſenectus, ſive quia imaginem Dei gerunt, tum ipſo ævo, tum prudentia, quam eis attulit longus uſus, tum denique cura quam gerunt minorum, ſicque maiorem locum in Communitate obtinent. Quare cum ſola virtus ſit honoranda, vel propria, vel perſonæ, cuius vices gerunt, vel ſimilitudinem, ſi quis ob nullam ſimilem cauſſam honoratur, ſed tantum ob aliquod, quod non facit honore dignum, ideſt ſolo divitiarum intuitu, quod vetitum eſt in epiſtola Catholica D. Iacobi cap. 2 peccatum eſt acceptionis perſonarum mortale, & multo magis ſi fiat cum notabili contemptu aliorum, quibus honor diviti exhibitus magis debetur; vel ſi eo tantum nomine, quia quis eſt dives, ad ſacri miniſterii gradus Eccleſiaſticos, vel ad ſæcularia officia, quæ pauperibus multum in idoneitate excellentibus deberentur, aſſumatur. Veniale vero, ſi quoad conſeſſus, & ſalutationes quotidianas dives honoretur præ paupere, atque ita humano affectu reſpectus quidam habeatur ad divitias. Si vero hoc fiat, quia divites ob eorum divitias in locis & Communitatibus locum obtineant altiorem, & ex divitiis facultatem habeant multa agendi, quam alii non habent, honor hoc intuitu, qui ad civilem convictum pertinet, ſine peccato maior quam aliis, eis exhiberi poteſt, & ſic advertit etiam S. Ioannes Chryſoſtomus, nempe non ex vitio acceptionis perſona-

A Pe ru ex ac ri ve

ſonarum, ſed ex mera charitate divitem aliquando præferri pauperibus, quia fragilior eſt, minuſque fert alios ſibi præferri, quam pauperes. Igitur ſi quis eo motivo ne ſcandalizet divitem prius illum alloquatur quam pauperem, concludit Habertus, exercebit actum charitatis, & comparandus eſt medico ſapientiſſimo, qui primo loco ſubvenit iis ægris quos ſine magno eorum incommodo differre non poteſt.

§. III.

De venditione officiorum publicorum.

S. Thomas Opuſculo de *regim. iudicis* in tali propoſito ſic reſpondet Duciſſæ Brabantiæ: *Cum Balivis & Officialibus veſtris nihil committatur niſi temporale officium poteſtatis, non video quare huiuſmodi officia vendere vobis non liceat, dummodo talibus vendantur, de quibus poſſit præſumi quod ſint utiles ad talia officia exercenda, & non tanto pretio vendantur officia, quod recuperari non poſſint ſine gravamine veſtrorum ſubditorum: ſed tamen talis venditio expediens nominetur, quia contingit frequenter, quod illi, qui eſſent magis idonei ad huiuſmodi officia exercenda, ſint pauperes, & emere non poſſint, & ſi ſunt divites, illi qui meliores ſunt, talia officia non ambiunt, nec inhiunt ad lucra ex officio acquirenda.* Quare tametſi abſolute licitum ſit vendere ſæcularia officia, quia ſunt res mere humanæ, & pretio æſtimabiles, ut tamen licite vendi poſſint, hæc requiruntur conditiones. 1. ut vendens habeat auctoritatem vendendi. 2. Ut quantum fieri poteſt, digniori vendantur. 3 Ut talis venditio fiat pretio moderato. 4. Ut vendere hæc officia cenſeatur neceſſarium, vel utile bono publico, cum hæc officia non ſint bona propria Superioris, ſed Reipublicæ communia, quorum adminiſtrationem ei commiſit, qui cauſſa publicæ utilitatis præſidet.

[margin: nditio- s requi- æ ad ndenda ficia pu ica.]

CAPUT II.

De Reſtitutione.

QUia iuſtitiæ indoles propius habet ſartatecta ſervare alterius iura, ac iniurias, quæ iuri alterius fieri contingat, ad æqualitatem reparare, quod fit per commutativam, cuius obiectum, ut vidimus, eſt ſtrictum alterius ius ab iniuriis illæſum ſervare, & læſum in priſtinum ſtatum reducere, quod in morali diſciplina non levis eſt momenti; hinc ea quæ ad ſtrictam iuſtitiam pertinent, reſumere volentes quæ ad reſtitutionem pertinent diſcutere aggredimur. Et ut omnia, aut ſaltem præcipua, quæ hanc reſtitutionem reſpiciunt, facilius intelligantur, & intellecta ſerventur, explicandum erit 1. quid ſit reſtitutio, 2. an ſit neceſſaria, 3. unde naſcatur eius obligatio, 4. quænam ad eam culpa requiratur, 5. quinam ad eam teneantur, 6. quo ordine, cui, quantum, & quando facienda ſit reſtitutio, ſeu, ut aiunt, quæ ſint iuſtitiæ affectiones. 7. quæ cauſſæ tandem excuſent ab onere reſtitutionis.

§. I.

De nomine, & eſſentia reſtitutionis.

Reſtitutio, ſeu reparatio iniuriæ, hoc eſt reintegratio iuris, quod per iniuriam læſum fuit, ſi ad vim nominis attendatur iuxta Sylvium, nihil aliud eſt quam rei in priſtinum ſtatum ſtatutio, ſeu reductio alicuius iterato in poſſeſſionem, vel dominium rei ſuæ, ita etiam communiter. At cum quædam ſint bona, in quæ homo, qui ea deperdiit, iterum ſtatui nequeat, ut vita, membra abſciſſa, ideo reſtitutionis nomen uſurpatur a Theologis, Iuriſque conſultis pro qualibet compenſatione, ſive fiat rem eamdem reſtituendo, ut ſi reddatur alicui pecunia ipſa, quæ furto ei fuit ablata, ſive per aliud æquivalens, aut per aliquam compenſationem, ut cum familiæ, cui hominem aliquis occiderit, aliquid ei reddit quo damnum ex tali occiſione ei reſultans utcumque compenſet.

[margin: Definitio Reſtitutionis.]

Reſtitutio definiri poteſt *redditio rei alienæ in ſe, ſive in æquivalenti, vel damni illati compenſatio debita ex iuſtitia ad æqualitatem, vel actus iuſtitiæ commutativæ, quo vel ſuum domino redditur, vel damnum illatum reparatur; quia per illam dominus indemnis redditur in rebus ſuis, ad quod inclinat iuſtitia, quæ eſt virtus tribuens cuique quod ſuum eſt.* Dicitur *commutativæ*, quia verſatur circa æqualitatem rei ad rem, ideſt conſtituit reſtitutio æqualitatem rei ad rem inter datum, & acceptum, inter ius perſonæ, & rem quæ illi perſonæ redditur; ita ut tantum reddatur, aut reparetur, quantum ablatum fuit, & damnificatum. Idcirco etiam contingere poteſt quod in reſtituendo proportio ſervetur geometrica, ut ſi quis bona Communitati ſubrepta eidem reſtituat uni dando præ alio quantum iuris hic præ altero tenet. Dicitur *quod ſuum eſt*, quia reſtitutio, uti iam diximus, ſit rei debitæ, ſive tamen res debita ſit ex iniuria, fur-

furto, rapina, ſive alio titulo, puta commodati, depoſiti, &c. Dicitur in definitione reſtitutionem faciendam eſſe *in ſe*, *vel in æquivalenti*, ideſt vel reddendo illud ipſum, quod fuit ablatum, vel in æquivalenti, quod præcipue contingit in rebus quæ uſu conſumuntur. Sic qui pecuniam ſubrepit, vel commodato accepit, ſufficit ut reſtituatur pecunia valoris eidem æquivalentis. Quia tamen ad faciendam reſtitutionem in æquivalenti, attendendum eſt, num in rei alterius detentione, ille, cui detenta fuit, paſſus ſit lucrum ceſſans, vel damnum emergens, quod ad integram, ſeu æquivalentem reſtitutionem plane compenſandum eſt: hinc reſtitutio differt a ſatisfactione ſive late, ſive ſtricte ſumpta, quia ſatisfactio late accepta eſt quid generalius, & includit tum reſtitutionem, tum quamlibet reparationem, & pœnæ perpeſſionem pro offenſa alteri illata: ſtricte autem eſt in honorariis, ac contumeliæ illatæ reparatio, & ita ad perſonam pertinet; unde ſatisfactio eo maior eſſe debet, quo dignior eſt perſona offenſa. Reſtitutio vero eſt rei alienæ redditio, vel damni compenſatio, vel debiti ſolutio. Et reſtitutio nec ſupponit iniuriam, ut patet in redditione mutui, & depoſiti, nec reſpicit perſonam, ſed rem; ideoque maior eſſe non debet reſtitutio, quæ fit nobiliori quam plebeio.

Reſtitutio differt a ſimplici ſatisfactione.

Et a ſolutione.

Reſtitutio inſuper rigoroſe loquendo differt a ſolutione, 1. quia ſolutio ſemper fit in re diverſa ab ea, pro qua ſolvitur; & reſtitutio poteſt etiam eſſe eiuſdem rei. 2. Solvi dicitur quod debetur ex voto, & iuramento, non dicitur vero reſtitui; cum etiam depoſitum, & commodatum dicatur reſtitui, non ſolvi. Tandem ſolutio fit ex proprio ſolventis; reſtitutio vero ex proprio recipientis, quia ille, cui fit ſolutio, ante ſolutionem non erat dominus rei ſolvendæ, bene quidem ille, cui fit reſtitutio, ſaltem ubi reſtituitur res in ſua ſpecie. Ex quo fit uſu conſumptibilia in rigore non reſtitui, ſed ſolvi. Cum tamen eadem ſit ratio, & regula tam pro reſtitutione quam pro ſatisfactione late ſumpta, reparatione famæ, honoris, aliorumque bonorum, & etiam pro ſolutione debiti ſtricte ſumpti, hinc quæ dicuntur de reſtitutione, applicari poſſunt etiam ſatisfactioni, & ſolutioni. Dicitur *vel damnum illatum reparatur*, quia cum non tantum violetur iuſtitia in auferendo, ſed etiam alienum detrimento quoquo modo afficiendo, vult æquitas, ut proximus compenſetur non minus in illius damnificatione, quam in ablatione, ac retentione eiuſdem bonorum.

Collige ex dictis ex violatione charitatis, religionis, alteriuſve virtutis nunquam oriri obligationem reſtitutionis, quia cum reſtitutio ſit actus iuſtitiæ, neceſſario ſupponit huiuſce virtutis violationem. Hinc qui negligit ſuccurrere indigenti, ad quod non tenebatur ex iuſtitia, ſed ex charitate, non eſt obnoxius debito reſtitutionis.

§. II.

De neceſſitate reſtitutionis.

Reſtitutio ceſſa... non ceſſita... medii ſed p... cepti

Reſtitutio vel in re, vel in voto eſt omnino neceſſaria ad ſalutem, neceſſitate non quidem medii, ſed præcepti naturalis, divini, eccleſiaſtici, & civilis. Neceſſarium enim neceſſitate medii illud eſt, ſine quo ſalus æterna obtineri nequit, ut Baptiſmus in parvulis, Pœnitentia in lapſis, &c. Poteſt quidem obtineri ſine eo, quod neceſſarium tantum eſt neceſſitate præcepti, ut ſi inculpabiliter omittatur Confirmatio, Euchariſtia. Sit ignorans invincibiliter eſſe obligatum reſtitutioni, vel ad illam factus ſit impotens, ſalvari poteſt. Neceſſaria eſt plane reſtitutio neceſſitate præcepti, utpote quæ variis in locis divinæ Scripturæ præcipiatur, ut præceptum naturalis iuris & divini, & præcipue Roman. 13. *Reddite omnibus debita*; & Iacobi 5. v. 4. Et hoc etiam inculcatur in *Reg.* 4. Iuris *can. in 6.* cui pluribus in locis concordat ius civile: *non remittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum*. Dixi *in voto*, quia licet poſſit excuſare impotentia, vel iuſta cauſſa differendi ab actuali reſtitutione, tamen neceſſe eſt ut habeatur firma voluntas reſtituendi ſtatim ac poſſumus, quia ut ait Aug. ep. 54. & refertur in cap. *ſi res* 14. q. 6. ibi: *ſi res aliena, propter quam peccatum eſt, cum reddi poſſit, non redditur, non agitur pœnitentia, ſed fingitur*, quia qui non reſtituit, dum poteſt, nec rationabilem cauſſam habeat differendi, voluntarie lædit, & iniuriam facit proximo, cui violat ius, quod ille tenet, ut rem illam nunc poſſideat, ac proinde eum privat poſſeſſione, & uſu rei ſibi debitæ, quod lege naturali prohibetur, præſertim illo generali præcepto, *quod tibi non vis, alteri ne feceris*. Et regula hæc valet ſive res debita ſit ex iniuria, ſive ex iuſto contractu, cum in utroque caſu eadem currat ratio, & creditor ſtrictum ius habet rem ſibi ex contractu debitam poſſidendi. Hic non afferuntur iuris civilis ſtatuta, ne

res pluſquam par ſit in longum protrahatur, maxime quia facile ſupponi poſſunt , cum totum corpus huius iuris in eo verſetur, ut cuilibet ius ſuum ſervetur indemne, & ſi quovis modo violatum fuerit, per compenſationem in priſtinum ſtatum reſtituatur. Et revera omiſſio reſtitutionis eſt virtualiter perpetuum furtum, quia eſt continuata ablatio rei alienæ. Quare ſi fur ſalvari nequit, ita nec ille, qui rem alienam non reſtituit.

Præceptum autem reſtituendi iuxta ait D. Th. *q.* 62. *art.* 8. *ad* 1. *Quamvis ſecundum formam, ſit affirmativum, implicat tamen in ſe negativum præceptum, quo prohibemur rem alienam detinere*. Ratio autem huius negativi præcepti eſt in præcepto reſtitutionis : nam primario vetat ne res aliena detineatur, vel alteri debita invito rationabiliter domino, tum deinde ex conſequenti præcipit ut ideo reſtituamus . Unde hoc præceptum obligat ſemper & pro ſemper, nam ſemper illicitum eſt rem alienam domino rationabiliter invito retinere. Et equidem cum furtum ſit contra præceptum negativum , *non furtum facies*, & omiſſio reſtitutionis virtualiter ſit continuata rei alienæ acceptio invito rationabiliter domino , & ideo continuum furtum, nemo non videt præceptum non furandi, & præceptum reſtituendi unum idemque eſſe. Hinc Concilium Later. 4. *cap.* 69. ita habet : *Non multum intereſſe præſertim quoad periculum animæ detinere iniuſte, ac invadere alienum*. Et Concilium Trid. ſeſſ. 25. cap. 12. ait: Qui decimas non ſolvunt, res alienas invadere dicuntur . Peccat idcirco mortaliter, qui notabili tempore reſtitutionem, vel debiti ſolutionem negligit , imo etiam brevi tempore, cum exinde grave damnum Creditor patiatur, eo quod tunc graviter alienum ius violetur , nec excuſatur qui ita agit a ſua culpa, quod ſuis hæredibus obligationem reliquerit reſtituendi, utpote qui nunc talem ipſe habeat obligationem, ac ideo per ſeipſum hanc adimplere tenetur. Imo cum ut plurimum hæredes ſoleant non reſtituere , grave imminet periculum . Quod ſi forſan nunc reſtituere nequeat, debet tamen habere ſaltem implicitam voluntatem reſtituendi , cum primum facultatem habuerit, ad quam comparandam morali ſollicitudine niti debet . Nam qui tenetur ad finem, ad media pariter ad eum neceſſaria tenetur , & qui totum reſtituere non valet quod debet , ſaltem debet reſtituere partem , quam poteſt , ac ſolvere , cum circa illam partem nulla excuſatio eum ſalvet.

Dices præceptum negativum cum obliget ſemper, & pro ſemper obligat ad ſtatim , ſed præceptum reſtituendi ad ſtatim non obligat, cum ſi quis media nocte recordetur rem alienam ſe habere illico ſurgere non tenetur ad reſtituendum ergo &c. Reſp. negando min. nam præceptum reſtituendi tametſi quoad actualem executionem non obliget ſtatim quoad omnes circumſtantias temporis præcipue , & loci, ut in allato caſu de eo qui media nocte recordatur ſe rem alterius retinere quando ſurgere non teneretur tali tempore ad reſtitutionem cum tanto incommodo, & ſuo, & illius, cui reſtitutio eſſet facienda , obligat tamen ſtatim quoad animi præparationem, nempe qui rem alienam retinet debet habere animum quamprimum fieri poteſt eiuſdem rei reſtituendæ. Illud enim *ſtatim* non intelligitur mathematice, quaſi conſiſtat in indiviſibili, ſed moraliter , & civiliter , nempe quamprimum commode fieri poteſt , cum alias dominus cenſeri non poſſit invitus ſi per levem moram ei differatur reſtitutio.

Hinc intelligitur præcepta negativa duplicis eſſe generis , alia quorum circumſtantiæ ita in quovis momento cum ſubſtantia præcepti obligant, ut qui ſecus agat in omni circumſtantia peccet, cuiuſmodi ſunt præcepta non mentiendi, non blaſphemandi , alia quorum circumſtantiæ non ita ſemper in omni momento obligant unde non conſiderata præcepti ſuperficie , ipſa ſubſtantia præcepti ſatis impleri poteſt, ſicuti eſt præceptum non retinendi rem alienam. **Præcepta negativa duplicis generis.**

Cæterum communis eſt, cum Sylvio a primo momento quo quis cœpit rem alienam iniuſte detinere nempe ſine iuſta cauſſa, & dum id quod debet poteſt etiam reſtituere, non reſtituat , continuo eum peccare. Eius tamen peccatum per eumdem Sylvium ſemper eſt unum, & idem numero , dummodo non renovet expreſſe, vel tacite propoſitum non reſtituendi. Expreſſe , ut ſi poſitive determinet rem alienam detinere; tacite vero, ut cum advertat, aut facile advertere poſſit ſe rem alienam detinere, non ſtatuat eam reddere . Talis enim omiſſio toto eo tempore eſt ei imputabilis, quia omiſſio ſolutionis vel reſtitutionis rei debitæ toto eo tempore quo fieri poteſt eſt iniurioſa proximo , qui continuo per illam læditur in iure quod habet rem ſuam vel ſibi debitam poſſidendi, eaque utendi & cum talis omiſſio ſit voluntaria , omittens habet continuam voluntatem, ſaltem interpretativam detinendi rem alienam, vel alteri debitam, nam hæc voluntas mo-

moraliter permanet quamdiu non retractetur, vel interrumpatur ,& hæc iniuſtæ voluntatis diuturnitas eſt circumſtantia notabiliter aggravans. Quare etſi quoad mores non multum interſit ſcire an differens reſtitutionem unum, vel multiplex peccatum committat, debet tamen pœnitens manifeſtare in confeſſione 1. a quo tempore rem alienam detineat. 2. an ſemper eam reſtituere potuerit. 3. an voluntatem eam retinendi pluries renovaverit, ut tota ratio peccati, & extenſio facile queat deprehendi.

Quod vero dicitur de eo qui notabili tempore differt totam reſtitutionem, idem quoque de eo dicendum, qui dum totum reſtituere poteſt partem ſolum reſtituit, vel qui licet brevi tempore differat, grave nihilominus damnum infert creditori, & peccatum creſcit prout detrimentum augetur.

Caute cum his procedant Confeſſarii. Etenim 1. abſolvi nequeunt niſi firmum habeant propoſitum reſtituendi, quo facile dignoſcuntur carere, quando non curant media adhibere neceſſaria ad comparandam facultatem reſtituendi; nam qui vult finem vult etiam media. 2. ne hi quidem, qui cum pares ſint ad ſolvendum totum, ſolam partem ſolvere volunt vel reſtituere hoc prætextu quod domini cum divites ſint nullum detrimentum patiuntur. Nam eo ipſo quis peccat quod rem alienam detinet, aut rapit ſive damnum patiatur dominus ſive non. 3. qui cum in aliis confeſſionibus reſtituere, vel ſolvere promiſerint non tamen reſtituerunt vel ſolverunt, hi niſi reſtituant, vel ſolvant non ſunt ordinarie abſolvendi. Ita Sylvi. Tour. P. Anto. aliive. Dixi *ordinarie*; quia hoc relinquendum eſt Confeſſariorum prudentiæ qui iudicent num revera dilatio contra propoſitum præcedentium confeſſionum oriatur ex malitia, vel ex legitima impotentia, cum in caſu impotentiæ pœnitens cogi nequeat ad reſtituendum ſine mora, quia dantur ſuæ cauſſæ ab hac aliquando excuſantes de quibus iam infra.

De utenre re aliena quam detinet.

Si dominus non magis gravetur ſive rem ſuam otioſam detineas, ſive ea utaris non magis eſt culpa utendo, quam retinendo, ſed ſi dominus plus gravetur ex uſu, quam ex ſola detentione, vel quia uſu res fiat deterior, vel quia periculum ſit quod pereat, tunc gravius peccas utendo, quam retinendo. Nam cæteris paribus plus eſt certe re aliena uti, quam eam tantum detinere, ac ideo maior eſt etiam iniuria. Si res tamen apud te facta ſit deterior ut prudenter credere poſſis eam dominum amplius non velle, ſed prætium ipſius, tunc inculpate ea uti potes; quia hoc facis non invito domino. Peccas quidem ſi eius prætium quamprimum potes ei non reſtituas.

Qu. volu. detin. rem alien. ſeſ. tual.

Voluntas ſeu propoſitum detinendi rem alienam ceſſat virtualiter perſeverare. 1. cum detentor vere ſe pœniteat de tali detentione cum animo ſincero, ſeu propoſito eam reſtituendi & ſinceritas propoſiti ab exitu dignoſcitur. 2. cum rei alienæ detentio deſinit eſſe peccatum, puta cum detentor factus eſt impotens ad reſtituendum, ſed in tali caſu ad hoc ut peccatum ceſſet ex omni parte neceſſe eſt, ut detentor ſemper ſit tali ſincero animo affectus ut ſi forte aliquando poſſet, reſtitutionem facturum efficaciter proponeret.

Nota errorem eſſe vulgi, & corrigendum circa Animas eorum, qui non impleto ſuo onere reſtitutionis luunt in Purgatorio pœnam ſuæ negligentiæ ibi tamdiu detineri, quamdiu reſtitutio, ad quam tenebantur per hæredes exequatur. Nam puniuntur quidem ob earum negligentiam, non vero pro negligentia hæredum, dum ibi conſtitutæ ſunt ad expianda peccata propria non aliena. Poſſunt quidem hæredes mediante reſtitutione eas citius liberare, quatenus nempe reſtitutio eſt actio meritoria, ac proinde liberationis impetratoria. Hinc cap. 5. *de Paſtorib.* monentur hæredes incendiarii ſatisfacere pro incendiario ut hic liberetur. Sic P. Henno.

§. III.

De radice obligationis reſtituendi.

Rad. ſis iniu.

Cum iniuſtitia ſicuti iam alias diximus ſit alterius iuris violatio æqualitatem tollens quæ intenditur a iuſtitia, ac proinde reſtitutionem exigens, ut per hanc reddendo alteri quod ei eſt debitum reſtituatur æqualitas quam iniuſtitia eripuerat; patet ad evidentiam radicem ex qua omnis obligatio reſtituendi exurgit eſſe iniuſtitiam. Reſtitutio igitur æqualitatem reponit, quæ æqualitas eſt ipſa Iuſtitia commutativa in commutationibus ſervanda, videlicet inter opera, & mercedem, inter mercem, & prætium, inter datum, & acceptum. Unde nulla occurrit reſtituendi obligatio ubi nulla iniuſtitia, & nulla reponenda eſt æqualitas, quamvis ex alio titulo grave adſit peccatum. Tot igitur ſunt reſtitutionis radices, quot ſunt modi quibus tollitur æqualitas, ac violatur iuſtitia.

Non conveniunt Theologi in aſſignandis mo-

modis, quibus violari poſſit iuſtitia: alii plures recenſent, alii pauciores, ſed communius tres aſſignantur, & ſunt 1. res accepta qua quis bona proximi poſſidet. 2. iniuſta ablatio, detentio, ex qua iniuſtus dicitur, qui culpabiliter non ſolvit debita iuſte contracta, aut non reſtituit bona inventa, vel iniqua actione puta furando, rapiendo acquiſita vel quæcumque alia ut aliena cognoſcat ſe habere. Unde & graviter peccat, & reſtituere tenetur ſummam nedum quam ſurrepit, vel non ſolvit, ſed etiam omnia exinde damna creditori ſequuta, quia actio illa iniuſta eſt cauſſa realis omnium illorum damnorum, quæ ex privatione rei ſuæ creditori ſubſequuntur: hoc tamen diſcrete intelligendum eſt, reſpectu lucrorum, quæ creditor facere potuiſſet ex re ſua ſi ei reddita fuiſſet. Etenim cum lucrum quod percipere poterat ſit incertum, variiſque expoſitum periculis, hinc non totum reſtitui debet quod percepturus eſſet ſi omnia proſpere ei contigiſſent, ſed tantummodo pro rata ſpei conſideratis periculis, iuxta eorum multitudinem, & qualitatem ut ex S. Tho. 2. 2. *q.* 62. *art.* 4. 3. Iniuſta damnificatio, qua damnum alicui quis intulit: ut ſi agrum alterius vaſtaverit, vel domum proximi incenderit, ac quodcumque aliud ad ipſum ſpectans directe, vel indirecte damnificaverit, vel aliquam perſonam occiderit, vel mutilaverit. Ab aliquibus vero duo alii adduntur quorum unus eſt contractus explicitus, vel implicitus ſeu quaſi contractus ut aſſumptio officii, vel muneris ab eo qui ob ſuam inaptitudinem ad ea exercenda cauſſa ſit alterius præiudicii. Nam quidquid fit contra pactum, vel officium ad aliorum commodum ſpectans eſt contra iuſtitiam commutativam idcirco obligat ad reſtitutionem. Alter vero lex poſitiva & iuſta iudicis ſententia. Etenim quoad legem poſitivam, hæc habetur in certis caſibus in quibus ius obligat ad reſtitutionem, licet nec ſit res accepta, nec iniuſta acceptio, nec damnum iniuſte illatum, nec contractus. Ius enim poſitivum pluribus in locis ſtatuit ut quis reparet damnum, quamvis cauſſatum ſit abſque omni eius culpa. Sic Inſtit. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur*; & alibi ſtatutum eſt quod ſi alicuius animal pauperiem fecerit ideſt damnum alicui intulerit teneatur dominus vel dare totum illud animal vel totum damnum reparare, & ſic alia huiuſmodi. Quoad iuſtam vero Iudicis ſententiam patet in obligatione quæ vi eiuſdem contrahitur compenſandi damnum ex culpa iuridica illatum, quod ante eam compenſare in conſcientia non tenemur ut infra.

Iniuſta autem acceptio tripliciter fieri poteſt: 1. occulte & hæc dicitur furtum. 2. palam & eſt rapina. Hoc poſteriori modo rei ſunt, qui uſuras accipiunt, qui maiori prætio vendunt, aut minori emunt, quam merces valeant; qui pro officio ſtipendium, aut honorarium exigunt ultra quam lege ſtatutum eſt. 3. dolo, & fraude, ut ſi quis mercem vitiatam pro integra vendat, miſceat aquam cum vino, paleas cum tritico, malis artibus circumveniat in ludo, contractibus &c.

Damnum dupliciter fieri poteſt phyſice nimirum, cum quis propria manu interficit vaſtat, &c. & moraliter quando non per ſe ſed per alium iniuriam facit, quod iterum dupliciter contingere poteſt vel poſitive influendo in damnum, vel negative non impediendo damnum cum ex officio teneatur. Cauſſæ tandem poſitivæ damni ſex ſunt & tres negativæ, quæ in ſequentibus verſibus continentur, & D. Thom. de his habet 2. 2. q. 62. art. 7.

Iuſſio, conſilium, conſenſus, palpo, recurſus.
Participans, mutus, non obſtans, non manifeſtans.

Diximus obligationem reſtituendi oriri ex iniuſtitia, quia ſi proximus damnum patiatur ex noſtra culpa contra charitatem, quia ſcilicet non curavimus impedire ipſi damnum, quod impedire ex ſola charitate tenebamur, non ſumus obnoxii compenſare tale damnum reſtitutione, quia ſolum tenemur quando negligentes ſumus contra bonum proximi debitum ex iuſtitia, ita ut debitores ſimus proximis ex culpa contra iuſtitiam, non ex culpa contra charitatem.

§. IV.

De culpa quæ parit obligationem reſtitutionis.

Culpa aliter ſumitur a Theologis, aliter a Iuriſtis. Theologi ſumunt culpam prout eſt offenſa Dei, Iuriſtæ vero pro quadam incircumſpectione, ſeu negligentia ex qua damnum oritur proximo. Quare culpa hic diſtinguitur in Theologicam ſcilicet, quæ veram habet rationem peccati ſive mortalis ſive venialis, ſeu quæ admittitur ſecluſa ignorantia invincibili, ac inadvertentia ideſt voluntarie, & libere; & in iuridicam quæ eſt omiſſio alicuius diligentiæ debitæ ad cognoſcendum, cavendum, vel providendum per ignorantiam, incuriam, & inadvertentiam, ex

Quid culpa iuridica & quotuplex.

ex quo damnum alicui exurgit. Nihil tamen intereſt an hæc omiſſio peccatum ſit vel non, cum hoc id non ſit de quo in præſenti quæritur.

Culpa iuridica triplex deſtingui ſolet *lata*, *levis*, *&* *leviſſima*, quibus ut gradatio completa ſit addunt aliqui *latiſſimam*, *&* *latiorem*. Culpa *latiſſima* eſt communis diligentiæ quam cæteri adhibere ſolent omiſſio damnoſa, ea intentione, ut alter decipiatur, & damno afficiatur. Talis eſt negligentia militis excubias agentis qui dormit aut dormire fingit, ut faciliorem hoſti acceſſum præbeat. Hæc culpa eſt etiam theologica, & valde gravis nec non vere dolus: dolus enim eſt quodvis artificium, ſeu machinatio ad decipiendum. Culpa *latior* eſt dolus præſumptus, ut ſi ſciens, & valens impedire non impediat tamen quominus fur apud me depoſitam pecuniam auferat vel ne hoſtis urbem ingrediatur. Hæc pariter eſt ſimul culpa theologica. Culpa *lata* eſt omiſſio diligentiæ quam paſſim homines eiuſdem conditionis adhibere ſolent; eſt ſcilicet non intelligere id, quod omnes intelligunt: *ff. de verbor.* ſignif. Unde qui librum commodatum foris ante oſtium propriæ domus vel rem magni momenti homini ignoto committit, vel oſtium propriæ domus per noctem claudere negligit, vel officium aliquod publicum Patroni ſcilicet, Advocati, Iudicis, Confeſſarii, ac alia huiuſce generis munia ſumpſit, tametſi ignoret, quæ periti communiter norunt, reus eſt culpæ latæ, ex quo patet huiuſcemodi culpam æque, ac ſuperiores ut plurimum concurrere cum culpa theologica, quia hoc eſt contra communem omnium prudentiam, & procedit ex ignorantia vincibili, quæ non excuſat a peccato. Dixi *ut plurimum*, quia poteſt etiam contingere, quod quis contra propoſitum, & ex inadvertentia omnino involuntaria librum commodatum ante fores relinquat.

Culpa *levis* eſt omiſſio ſolicitudinis, quam diligentiores non omittunt. Huius culpæ reus eſt, qui perdit rem comodatam in cubiculo repoſitam, ſed ſerris non recluſerat, vel domeſticum admiſit cuius probitas non ſatis erat ei nota; qui male conſulit in re difficili, ideſt male reſolvit difficultatem ſibi propoſitam in moralibus, circa quam doctiores non erraſſent. Culpa *leviſſima* eſt omiſſio eius diligentiæ, quam prudentiſſimi, & ſolertiſſimi, in rebus eiuſdem naturæ adhibent. Talis eſt diligentia eorum, qui cum cubiculum clauſerint ſerra, manu tentant num clavis erraverit, ſicuti aliquando contingit; item qui antequam ſecretum magni momenti alicui committat, exquirit, num prope ianuam, aut ante feneſtras ſit aliquis, qui auſcultare poſſit. Ex his multa ſunt ut dictum eſt de culpa lata, quæ ſine ullo peccato theologico contingere poſſunt, puta ex involuntaria diſtractione ex naturali oblivione, &c.

Hiſce ſuppoſitis nunc examinandum occurrit ex qua culpa exurgat obligatio reſtituendi. Sed priuſquam hoc aggrediamur accurate obſervandum eſt non eſſe omnes eiuſdem conditionis res, quæ alicuius culpa pereunt. Nam quædam ſunt quæ non ſupponunt contractum, ut ſi beſtia tua de ſe ſtabulum meum ingrediatur ibique cum aliis, quæ meæ erant ſubripiatur. Quædam ſupponunt contractum, aut quaſi contractum. Contractus autem vel transfert dominium, ut emptio mutuum &c. Vel non transfert, ut locatum, conductum, depoſitum. Contractus quilibet aliquando utilis eſt ſolo recipienti, ut commodatum; aliquando utilis eſt ſolo danti, ut depoſitum; aliquando tandem utilis eſt utrique ut locatum, conductum emptio. Quaſi contractus ſunt alienorum negotiorum adminiſtratio, ut tutela, Cura; officium iudicis, Advocati, Medici, & alia huiuſce generis.

Extra caſum igitur contractus vel quaſi contractus nonniſi ex culpa theologica, minime vero ex mera iuridica oritur obligatio reſtituendi ante ſententiam iudicis; cum talis obligatio non occurrat ex damnificatione peccaminoſa, puta ob inconſiderationem, diſtractionem, mentis oblivionem prorſus involuntariam, quia cap. 2. *de conſtit.* *rem, quæ culpa caret in damnum vocari non convenit:* qui enim damnum extra contractum, & officium intulit ex nullo capite tenetur reſtituere; ideſt non ratione iniuriæ cum non peccaverit, non ratione rei acceptæ, aut contractus, vel legis, vel ſententiæ cum nihil horum interveniat. Inſuper, qui damnum ſine ullo peccato extra contractum, & officium intulit ſe habet ad inſtar poſſeſſoris bonæ fidei, qui non tenetur reſtituere rem alienam quam bona fide conſumpſit, nec ex ea factus ſit ditior. Tandem tale damnum factum non fuit domino rationabiliter invito, quia nemo rationabiliter poteſt nolle malum, quod cum ei inferatur involuntarie, & neceſſario, idem eſſet ac velle impoſſibile, quod qui vellet irrationabiliter vellet. Dixi *ante ſententiam iudicis*; quia tunc iudex obligat ex conſideratione particularium circumſtantiarum quæ fundant ſaltem

Ex cul ria lig reſt di

tem prudentem præſumptionem levis culpæ theologicæ. Iuſtum enim eſt, & Reipubl. debitum legi ex præſumptione generali prudenter iubenti parere, etiam in foro interno, ubi diſponit de bonorum dominio. Igitur ſi haberi nequeat prudens præſumptio ex circumſtantiarum conſideratione de culpa ſaltem veniali theologica ne quidem ex ſententia iudicis fiet ut reſtitutionis obligatio inſtituatur. Unde relinquens ex pura naturali oblivione ignem, aut candelam accenſam in loco ex quo comburatur domus ad nihil tenetur quia nulla intervenit culpa theologica. Sic a fortiori reſtituere non tenentur amens, vel dormiens ſi aliquem occidant, ſupellectilem deſtruant, veſtes lacerent &c.

Ad obligationem reſtitutionis extra caſum contractus & officii ſufficit culpa theologica ſaltem venialis & hoc probatur ex cap. 9. *de iniuriis* ubi ſic; *Si culpa tua datum eſt damnum vel iniuria irrogata, vel aliis irrogantibus opem forte tuliſti, aut hæc imperitia tua, vel negligentia evenerunt iure ſuper his te ſatisfacere oportet*. Quocirca cum etiam per veniale peccatum iniuria formalis alicui inferri poſſit, eo quia iniuria inferatur ab eo, qui ſciens, & volens comittit, aut ſaltem per ipſum ſtat, quominus ſciat, & velit, ſequitur quod per culpam etiam venialem contrahi poſſit obligatio reſtitutionis. Et equidem ſi culpa venialis non ſufficeret ad inducendum reſtitutionis debitum, nullum eſſet veniale furtum, nulla lex reſtituendi iis imponenda, qui per levia furta magnam pecuniæ ſummam cumulaſſent, quod quam falſum ſit nemo non videt, quia non reſtituendo, iniuſte privaretur dominus iure ſuo; ideſt uſu rei ſibi debitæ ſufficientis ad materiam culpæ, & alterius iniuriæ, & ideo iniuſtitiæ levis quidem, & venialis, ſed quæ non liberat a debito eam tollendi. Dicitur *extra contractum*; quia ſuppoſito contractu aliter diſcurrendum eſt, ut cito patebit. Item ſi ex alterius damno factus ſit ditior tenetur reſtituere æquivalenter quantitati rei quam habet alienæ.

Qui ex culpa tantum veniali grave damnum alicui intulit ſecundum probabiliorem & communiorem doctorum non tenetur ad integram totius damni reparationem extra contractum, aut quaſi contractum, quia iniuria venialis extra contractum, aut quaſi contractum tantam parere non debet obligationem, quantam iniuria gravis & plene voluntaria; nam obligatio reſtituendi minus ſumitur tam ex parte obiecti quam ex parte iniuriæ formalis, ſeu culpæ theologicæ; unde ſicuti ubi damnum grave eſt, & culpa theologica nulla, nullam parit obligationem reſtituendi, ita ubi culpa levis eſt, & venialis, licet damnum ſit grave, non poteſt tantam parere obligationem, quantam parit culpa mortalis. Idcirco ſi per culpam mortalem contrahitur obligatio ad integre reſtituendum pro damno illato, culpa venialis citra contractum, & officium minus debitum pariet, ac proinde ad reſtituendam ſolummodo partem; & eo vel maxime quod tunc damnum leviter peccantis, leviter eſt ipſi imputabile, unde non debet eſſe obnoxius ad totum compenſandum. Imo cum obligatio reſtitutionis ſit pœna ſaltem improprie, ſeu quodam onus habens rationem pœnæ iure naturali impoſitum delinquenti culpæ correſpondens; debet eſſe culpæ proportionata; quocirca cum levis ſit culpa, quæ eſt ſolum venialis levis debet eſſe etiam pœna.

Cæterum in praxi quando damnum eſt grave, ordinarie cenſendum eſt etiam peccatum grave interveniſſe. Etenim iuxta Leſſium generaliter loquendo in externis actionibus præſertim gravioribus, in quibus periculum ineſt, cum rarius eveniant ideo fortius animum pulſant, ſuique cognitionem ingerunt; idcirco perraro contingit in hiſce caſibus advertentiam eſſe imperfectam, ſeu ſemiadvertentiam; nempe opera ipſa ſuggerunt periculum, animum ad ſui conſiderationem excutiunt, ac proinde ſæpe ſæpius mortale non effugiunt. Inſuper ut mortale incurratur ſatis eſt cognitio confuſa periculi, aut diligentiæ maioris adhibendæ, ſeu debiti accuratius advertendi, quam facile gignit actus exterior notabilis; & ideo niſi conſtet de contrario, præſumendum eſt ordinarie loquendo, actionem graviter damnificativam fuiſſe mortalem. Sic P. Henno, Tounele. P. Antoi. Quare hic *In praxi damnum grave ſupponit ut plurimum culpam gravem.*

Notandum 1. quod in dubio an culpa in tali caſu mortalis ſit an venialis tantum, iudicandum eſt eam eſſe mortalem, ideoque imponendam eſſe totius damni reparationem. Et quia potior eſt conditio poſſidentis, & innocentis, & quia ut notat Leſſius in operibus externis quæ graviter periculoſæ ſunt raro contingit, excepto vehementi, & repentino paſſionum impetu, ut quis non tantum attendat ſeu advertat quantum ſatis ſit, & neceſſarium ad lethale peccatum. Nam opus graviter periculoſum naturaliter, & quaſi ſponte ſua mentis advertentiam incitat, ut ipſa experientia facile deprehendi- *Quid in dubio de gravitate vel levitate culpæ.*

tur. Unde quando in praxi dubium aliquod occurrit, reſolvendum eſt ex his quæ communiter, non ex his, quæ raro obveniunt.

Notandum 2. quod licet ex veniali culpa quis non teneatur niſi ad partem damni illati reparandam, ad id tamen poſſe teneri ſub periculo peccati mortalis; quia tanta poteſt eſſe quantitas damni, quod illatum ſit, ut pars peccato veniali correſpondens ſit gravis momenti. Unde cum non reſtituens aliquid gravis momenti peccet mortaliter, ſequitur fieri poſſe ut mortaliter peccet, qui damnum veniali culpa illatum non reparat.

Nulla adeſt obligatio reſtituendi damno dato ex culpa iuridica levi, & leviſſima extra contractum, & officium commiſſa, quia citra contractum, & officium nemo tenetur maiorem diligentiam adhibere in ſuis operibus, ne alteri noceat, præ ea quam in caſibus huiuſcemodi homines eiuſdem conditionis diligentes & prudentes conſueſcunt habere. Nemo enim tenetur eſſe diligentiorem & prudentiorem cæteris hominibus diligentibus & prudentibus eiuſdem conditionis, niſi ſpecialiter ſe ad id obligaverit. Notat tamen Leſſius conſtare eſſe obligationem reſtituendi damnum ſecutum ex culpa lata, niſi conſtet eam eſſe omnino inculpabilem in conſcientia, cum quiſque teneatur ex iuſtitia ne alteri noceat eam adhibere diligentiam in actionibus ſuis, quam in huiuſcemodi actionibus adhibere ſolent diligentes, ac prudentes: quiſque enim ius habet ne ſine iuſta cauſſa, & auctoritate damnum ei inferatur. Unde ſi non adhibet, omittit id ad quod tenetur ex iuſtitia, & ſic damnum ſecutum cenſetur ei voluntarium meritoque ei imputatur, idcirco ad reſtitutionem tenetur. Sic P. Antoine.

Ad obligationem reſtituendi ſuppoſito contractu requiritur culpa lata quando contractus ſit in commodum ſolius dantis ut in depoſito; ſufficit vero culpa leviſſima ſi cedat in utilitatem ſolius recipientis, ut in commodato; ſufficit levis ſi reſpiciat utilitatem utriuſque, tum dantis, tum accipientis. Et patet quoad primam partem ex inſtitut. l.3. *tit.* 15. §. 3. ubi ſic, *apud quem res aliqua deponitur ex eo ſolo tenetur ſi quid dolo commiſerit*. Nomine autem doli conſentiunt omnes apud Gloſſam culpam latam intelligi; & vere in iure lata culpa, dolo æquiparatur L. 32. §. *Depoſiti*; pro culpa autem levi vel leviſſima non tenetur: & ratio eſt quia nemo tenetur ad maiorem diligentiam erga rem alienam, quam ſine ullo ſuo commodo recepit, quam erga res proprias, ſicuti teneretur ſi ex culpa levi aut leviſſima obnoxius eſſet reſtitutioni. Quiſque enim cenſetur rem ſuam prudenter curare cum in eius cura culpam omnem latam devitat, ut ex natura ipſius culpæ latæ patet. Unde qui ſervabat depoſitum quod ablatum eſt, nec de levi culpa, nec de caſu fortuito regulariter loquendo tenetur ad reſtitutionem. Dixi *regulariter loquendo* quia plures effingi poſſunt hypoteſes in quibus depoſitarius ex culpa levi reſtitutioni teneatur, ſcilicet ſi ſeipſum pro depoſito obtulit, vel ſi aliquid pro eius cuſtodia recepit. Ita habetur cap. 2. *de depoſito*, quia tunc vel contractus tendit in utilitatem utriuſque, vel qui ſe depoſitarium obtulit cenſetur maiorem ſolito diligentiam promittere; imo tenetur etiam ex culpa leviſſima, ſi ſe exhibuerit tamquam diligentiſſimum cuſtodem quia tunc diligentiam quam maximam pollicitus fuiſſet. Imo ita tenetur etiam de caſu fortuito, ſi ex pacto ad caſum fortuitum ſe obligaverit & depoſitum in locum periculoſum tranſtulerit, vel ſi fuerit in mora non reddendo, cum reddere poterat, & debebat, quia contractus ex conventione legem accipiunt ex l. 1. §. *depoſit.* & quia ita decernitur in iure canonico. *Pacto* (ait Greg. 9.) *culpa vel mora præcedentibus caſus etiam fortuitus imputatur*. Quod dicitur de depoſito hoc intelligendum etiam de commodato, quando commodatum ſit in ſolius commodantis utilitatem, puta ſi quis alteri ſua arma commodet ut ab ipſo defendatur, aut librum, ut ſalubre conſilium recipiat.

Sufficit culpa leviſſima, ut iam antea, ſi contractus ſit in commodum ſolius recipientis quod communiter contingit in commodato ut cap. unico de *commodato* ubi Gregorius IX. ſic loquitur; *Cum gratia ſui tantum quis commodatum accepit, de leviſſima etiam culpa tenetur*. Æquitas enim poſtulat quod qui pro ſua ſolummodo utilitate rem alienam accepit, ne dominus detrimentum patiatur, ſummam in re illa cuſtodienda diligentiam adhibeat, alias reſtitutioni, ſi periret, teneretur; & licet non teneretur generatim loquendo ſi periret ex caſu fortuito, eo quod ubi nulla culpa vel pactio intercedit res domino ſuo perire debet; nihilominus varii ſunt caſus in quibus de caſu etiam fortuito quis reſtitutioni fiat obnoxius, ſcilicet 1. ſi caſu fortuito cauſſam præbuerit, ut ſi equum Mediolanum uſque acceperis cum promiſſione ulterius non tranſeundi, & tamen ultra progreſſus in Latrones incideris. 2. Si præceſſerit pactum de re,

quo-

quocumque modo periret, reſtituenda. 3. Si commodatarius non reſtituerit rem præfixo tempore, ob quam moram res perierit aut deterior evaſerit, quod veriſimiliter ſine hac mora non contigiſſet. Sic communiter DD.

§. V.

De diverſa conditione Precarii a commodato.

Cum Precarium habeat hoc onus annexum, ut ſemper revocari poſſit ad nutum concedentis merito Legibus ſtatutum eſt ut in precarii contractu non teneatur quis ad reſtituendum, niſi ex dolo, aut culpa lata. Aliter tamen dicendum eſt in commodato. Nam commodans non poteſt rem commodatam repetere niſi poſt uſum, & tempus de quibus conventum eſt. Unde cum ex hac parte plus habeat oneris, ex alia parte minus ſuſtinere debet.

Si res autem commodata pereat apud commodatarium dum æque peritura fuiſſet apud commodantem v. g. communi incendio quod ædes utriuſque devoraverit, nulla tunc occurrit obligatio reſtituendi; quia commodatarius ut ſupponimus non fuit cauſſa incendii. In caſu vero quod commodatarius res ſuas & ſibi commodatas liberare nequit a ruina, puta ab incendio alioque gravi caſu, & res commodata ut ſolet cedat in utilitatem ſolius recipientis ideſt commodatarii debet ille præferre rem alienam ſibi commodatam ſuis propriis minoris, aut æqualis valoris, non tamen ſuis quæ notabiliter pluris valent. Si tamen agatur de commodato improprie dicto, quod magis vergat in utilitatem dantis, poteſt res ſuas etiam minoris valoris rebus alterius præferre. Si autem contractus ſit in utilitatem utriuſque poteſt quiſque cæteris paribus res proprias maioris, aut æqualis valoris præferre alienis non vero viliores. Idemque dicito de re depoſita, conducta, in pignus tradita &c.

§. VI.

De perditione rei commodatæ in ipſius miſſione per fidelem nuntium ad ipſius rei dominum.

Qui rem commodatam per aliquem nuntium remittit qui eam deprædatur aut eiuſdem culpa alio modo perit, nec ſe obligavit ad illam per ſeipſum reſtituendam & elegit perſonam de cuius fidelitate & diligentia certus erat, reſtituere non tenetur, eo quia ſine ſua culpa deceptus ſit: tenetur quidem ſi talem cautionem non adhibuerit; eo quod tunc magnæ negligentiæ reus eſt ut ex *l.* 1. §. *de oblig. & act.* ubi ſic: *magnam negligentiam placuit in doli crimine cadere.*

Nec valet dicere, quod ſicuti mutuatarius, qui rem, pecuniam, vinum &c. remittit per nuntium etiam fideliſſimum tenetur ad reſtitutionem ſi res illa pereat, ita teneri in iiſdem circumſtantiis, etiam Commodatarium; nam lata inter hos diſparitas intercedit, eo quia mutuatarius habeat dominium rei mutuo acceptæ, ideoque donec non ſit in manu mutuantis perire debet mutuatario, qui interim ſemper eſt dominus, quia res domino perit, non vero commodatarius, utpote qui non ſit dominus rei commodatæ. Igitur ob oppoſitam rationem quando ex nulla culpa ex parte commodatarii pereat res ſuo domino perit, ideoque commodanti.

§. VII.

De ſufficientia & requiſito culpæ levis ad contrahendum Reſtitutionis debitum, ſuppoſito contractu in utriuſque utilitatem.

Suppoſito contractu in utriuſque utilitatem, ad incurrendam obligationem reſtituendi, ſufficit ac requiritur culpa levis & lata, non autem leviſſima ex l. 5. §. *Commod.* & l. 23. *de regul. iuris*, & ratio eſt, quia cum contractus cedat in utilitatem etiam dantis, æquum non eſt, ut recipiens ad tantam teneatur diligentiam, ac ſi contractus tenderet in ſolam ſuam utilitatem: idcirco ad nihil tenetur, ſi fecerit quod diligentiores facere ſolent in ſimili re propria conſervanda. Ita etiam habetur ex l. 3. inſtitut. tit. *quibus modis contrahatur oblig.* ubi dicitur, quod accipiens pignus teneatur ad exactam illius cuſtodiam, non autem ad exactiſſimam, ut in Gloſſa ibidem. Pignus autem cedit in utilitatem creditoris in aſſecurationem ſui crediti, & debitoris in quantum pignus tenet locum pecuniæ,

Nautæ tamen, caupones, Stabularii tenentur de culpa etiam leviſſima licet gratis apud ſe receperint ita habetur ff. *l.* 4. *tit.* 9. *l.* 1. *Ne quiſquis putet* (ait Vulpianus) *graviter hoc adverſus eos eſſe conſtitutum. Nam eſt in ipſorum arbitrio ne quem recipiant, & niſi hoc eſſet ſtatutum, materia daretur tum furibus, adverſus eos, quos recipiunt coeundi.* Sic Tourne.

Debitum vero reſtitutionis in recenſitis caſibus exurgens ex culpa iuridica levi, vel le-

leviſſima iuſta mox laudatum Theologum non eſt de iure naturæ. Etenim ex iure naturæ nemo fit obnoxius reſtitutioni niſi propter damnum quod iniuſte alicui intulerit & coram Deo culpabile quale non eſt illud quod oritur ex iuridica culpa levi, ideſt ex omiſſione diligentiæ proprie prudentioribus, vel leviſſima ideſt ex omiſſione diligentiæ prudentiſſimorum. Nam iure naturæ ſatis eſſe videtur ut in rebus alienis, quis eam adhibeat diligentiam, quam ipſe earum rerum dominus adhibuiſſet, quæ talis eſt ut culpam latam nempe omiſſionem diligentiæ quam homines eiuſdem conditionis communiter adhibent, excludat.

Neque ex hoc inferri poteſt non teneri ad reſtitutionem ante ſententiam iudicis, qui tale debitum vi contractus ex culpa levi, vel leviſſima contraxit, quia unuſquiſque dum contrahit implicite ſaltem ſe obligat ad eam diligentiam præſtandam, quam requirunt leges ac ideo ad ſubeundam pœnam, ab ipſis impoſitam. Quare cum leges obligent ut qui reus eſt in certis caſibus culpæ levis, & leviſſimæ reſtituat, etiam ante iudicis ſententiam eſt obnoxius reſtitutioni.

Obſervandum in foro externo præſumi diligentiam in contractu requiſitam non fuiſſe adhibitam niſi in contrarium probetur; imo non admittitur probatio quando ſit difficilior, ut ſi in domo quam contractu locationis quis inhabitat incendium per aliquem e domeſticis operariis &c. contingat iudex te ad totum damnum reparandum condemnabit. Item ſi ex illa domo lapis proiectus in plateam aliquem tranſeuntem vulneraverit, damnum tamen tibi refundere debent, qui cum culpa damnum intulerunt. Similiter nautæ, ſtabularii, & vectores lege civili reſtituere coguntur quidquid apud ſe receperint, quocumque modo perierit, niſi vis illata ſit ab extrinſeco puta a fulmine, irruentibus latronibus &c. Habertus.

§. VIII.

De culpa iuridica quæ requiritur ad contrahendam obligationem reſtituendi ſuppoſito quaſi contractu ſeu officio.

Ex quaſi contractu contrahi poteſt obligatio reſtitutionis.

Non ſolum ex contractu ſeu explicita conventione, ſed etiam ex quaſi contractu ſeu pacto implicito quod contingere poſſit cum his qui aliquod officium exercent contrahi poteſt obligatio reſtituendi ex culpa iuridica, ac proinde de hoc quoque diſcutiendum occurrit circa culpam latam nempe, levem, vel leviſſimam, qua fieri poſſit ut debitum huiuſcemodi officiales incurrant. Nomine vero Officialium hic intelliguntur Curatores, Tutores, Advocati, Conſiliarii, Paſtores, Confeſſarii, Concionatores, Theologi, Medici, Chirurgi, Pharmacopolæ, Artifices, quorum aliqui id muneris exercent pro ſtipendio, alii gratis, alii ex iuſtitia, alii ex charitate. Hi porro aliquando tenentur ex culpa lata tantummodo, aliquando ex levi, aliquando etiam ex leviſſima.

Quando aliquis ex ſuo officio aliquid operatur in alterius commodum tantum, ſeu utilitatem non accipiendo mercedem ex ſolo titulo charitatis amicitiæ reſtituere tenetur ex ſola culpa lata. Nam qui aliquid facit gratis non cenſetur maiorem ſpondere diligentiam, quam quæ a prudentibus in eodem caſu communiter adhibetur, & expectatur. Ita ſentit Sylvius, qui putat cum Sylveſtro huiuſcemodi hominem teneri de culpa levi ideſt de diligentiori attentione ſi ſponte ſe obtulerit, dum alter ipſo diligentior, ad talem operam præſtandam ſe exhibeat; quia tunc cenſetur ſpopondiſſe diligentiam, quam diligentior promittebat.

Qui ex officio aliquid faciunt mercede conducti reſtitutionis debitum incurrunt ex culpa levi, ut ſunt Tutores pupillorum, Curatores Minorum, Advocati, Medici, Chirurgi, Artifices, Architecti, aliique eiuſdem generis; tunc enim contractus ſeu quaſi contractus, cum cedat in utilitatem etiam ipſius officialis, hinc debitum maioris diligentiæ ei incumbit: etenim qui lucrum ex ſuo officio reportat, ad plus plane tenetur, quam ille, qui nullam retrahit utilitatem. Tenentur tamen aliquando ex culpa etiam leviſſima ideſt ſi non fuerint diligentiſſimi, quando quis ſe profiteatur aliis profitentibus peritiorem, & exinde præ aliis ipſe ad operam eligatur, tunc enim non ſatisfacit ſuo oneri niſi illam operam præſtet, non quam præſtare ſolent diligentiores, ſed diligentiſſimi; quia dum talem ſe profeſſus eſt, implicite ad curam diligentiamque accuratiſſimam ſe obligavit, ita ut ſi ab illa deficiat, ſuum fideliter onus non implebit, idcirco reus erit damni ſecuti. Quare Advocatus ratione ſolius ſtipendii non tenetur eſſe tam diligens ſicuti diligentiſſimi, ſed ſicut diligentiores, ita ut ſi bona fide hoc præſtiterit, non tenebitur ſi cauſſa cadat ad reſtituendum ſi omiſerit quod præſtare conſueſcunt diligentiſſimi; tenebitur tamen ſi ſe venditaverit aliis peritiorem.

Quandoque vero contingit, ut officialis præter caſus mox expoſitos hanc exquiſitiſſimam

ſimam diligentiam curamque præſtare teneatur, quia ſcilicet rei gravitas ex ſua natura ſic exigit; ut ſi de infamia agatur alicuius honeſtæ gentis, de mortali infirmitate patrisfamilias neceſſarii ad familiæ ſuſtentationem, de ſtabiliendo fundamento ſumptuoſi ædificii, de gemma ſingularis valoris & in aliis huiuſcemodi caſibus requiritur in officiali exactiſſima cura rei gerendæ, eo quod ipſamet rei gravitas ſic exquirat.

Conſiliarii quando ratione officii ſui ad eos ſpectat dare conſilium, cuiuſmodi ſunt Paſtores animarum, Confeſſarii, Concionatores, Theologi, Iuriſtæ, ac ii qui pro idoneis Conſiliariis ſe gerunt, ſi ſuo conſilio noceant dum gratis conſulant, tenentur de culpa lata, de levi vero ſi mercede conducti, & de leviſſima in negotio magni momenti.

Nec ullatenus officit huic ſententiæ regula illa iuris in 6. n. 62. *Nullus ex conſilio dummodo fraudulentum non fuerit, obligatur;* quia ſecundum Theologos, & Canoniſtas allata regula intelligitur de iis, qui conſilium dant de non pertinentibus ad ſuum officium, ac ideo ratione ſui ſtatus, ac muneris peritiam non profitentur. Hi enim reſpondent potius quod rationi ſuæ congruum magis videtur, quam id de quo ſint valde certi. Quocirca ſibi imputare debent ſuum errorem qui eorum conſilio ſunt decepti; & conceſſo etiam quod ius de profeſſoribus intelligendum eſſet, non excludit tamen in his culpam latam, quæ in iure fraudi æquiparatur. Nam nomine conſilii fraudulenti non illud dumtaxat intelligitur quod formalem fraudem continet, ſed illud etiam quod culpam latam complectitur, hæc enim dolo ſæpe æquiparatur, ut communiter poſt Gloſſam ad citat. regulam iuris, & ex *l.* 226. *de verbor. ſignificat.*

Hinc Confeſſarius tenetur ad reſtitutionem ſi ex ignorantia craſſa aut gravi negligentia obligat ad reſtituendum qui non tenetur, vel non obligat eum, qui tenetur.

Eximuntur tamen ab onere reſtitutionis Conſiliarii. 1. Si Conſiliarius ex officio in conſilio dando indicet ſe ancipitem eſſe in caſu propoſito, nec pro certo præbere ſuum conſilium, ſed cum formidine de eius veritate, ac inſinuet petenti ut ita non agat niſi prius adeat alios magis peritos, ut melius veritatem exploret. Qui ita caute ſe gerit non videtur obligandus reſtitutioni, ſi petens non ulterius exquirere curans ſecundum incertum conſilium agit & damnum ſequatur, quia in tali caſu hoc petenti conſilium imputandum eſſet, qui videns dubietatem, & audiens inſinuationem primi Conſiliarii, alium adire debebat. 2. Si conſiliarius non ſit profeſſor, ideſt non ſit ex his, ad quos ratione officii ſpectat conſilia aliis præbere, ſicuti etiam ſi ſuam opinionem ſolummodo prout ſibi videtur dicat ſe exponere; ſi enim tunc damnum ſequatur non imputandum eſt Conſiliario, ſed imprudentiæ petentis, qui peritos conſulere debebat. Non eximitur tamen ſi agatur de damno tertii, puta ſi ſuadeat alteri ut non reſtituat, in quo caſu Conſiliarius graviter quoque peccat, & multo minus eximitur a debito reſtitutionis, ſi ſuadeat petentem ut conſilium ſuum exequatur, aut retrahat dictum petentem ab inquirendo alio conſiliario; quia nimis imprudenter ac profumptuoſe ſe gerit, præſertim ſi res notabilis eſt momenti; ac illi tertio iniuſte damnum infert. Neque eum excuſare poteſt quod inculpate veritatem ignorat: nam ſemper profumptuoſe, & imprudenter ſe gerit audens præbere conſilium & agere cum petente ut illud ſequatur in rebus quas non intelligit.

§. IX.

De obligatione Reſtitutionis in poſſeſſione bonæ fidei.

Indigitavimus ſupra §. 3. tribus præcipue modis iuſtitiam violari, nimirum ex re accepta, ex iniuſta acceptione, & ex iniuſta damnificatione. Nunc prolixius de his agere volentes, & de obligatione reſtitutionis quæ inde exurgit, obſervandum venit, ex re accepta (de hac enim imprimis agimus, acturi poſtmodum de reliquis) debitum reſtitutionis oriri, ſive quis rem poſſideat bona fide, putans rem poſſeſſam non eſſe alienam, ſive mala fide, ſciens rem poſſeſſam alienam eſſe. In hoc §. de poſſeſſore bonæ fidei agimus, reliqua ad §. ſequentem remittimus.

Ille dicitur poſſeſſor bonæ fidei, qui rem aliquam poſſidet ſine dolo & fraude, ideſt ignorantia invincibili, ideoque iuſte & prudenter putans eſſe ſuam. De tali autem poſſeſſore duo ſunt certiſſima: 1. quod non peccat rem alienam retinendo, quamdiu ipſius bona fides perdurat: 2. quod etiamſi rem illam emerit, ſtatim ac ceſſat in eo bona fides, reſtituere tenetur, niſi tamen tamdiu illam retinuerit, & bona fides in eo perduraverit, ut locum habeat legitima præſcriptio, quæ ipſi a iure conceditur, & quoad rem poſſeſſam, & quoad fructus perceptos in l. *bona fides* §. 1. *de aquirend. rer. domin.*

Quod poſſeſſor bonæ fidei rem alienam

quam poſſidet, quomodocumque ad eum illa obvenerit ſive donatione, ſive permutane, ſive hæreditate, ſive etiam emptione, ſtatim ac cognoſcit rem illam ſuam non eſſe, nec adhuc facta ſit legitima præſcriptio reſtituere teneatur patet ex l. 22. *de petit. hæred.* Quia dominus ius habet rem ſuam recuperandi ac poſſidendi ipſaque utendi, & tunc eam tenentem non amplius excuſat bona fides, imo quando cognoſcit rem eſſe alienam, ſi quam primum commode poteſt illam domino non reſtituit, fit poſſeſſor malæ fidei, ac ideo reddere tenetur tum ratione rei acceptæ, tum ratione iniuſtæ detentionis, quæ iniuſtæ acceptioni æquivalet. Hinc ſi quamdiu eſt in culpabili mora res pereat, etiam caſu, reſtituere debet eius pretium. Inſuper dominus ſine iniuria cogi nequit ut rem ſuam vendat, ideoque rem eamdem in individuo ſi adhuc extet non pretium, aut aliud æquivalens, reſtitui debet, niſi forte ipſe conſentiat, quia res in individuo eſt domini, ac proinde ius habet illam poſſidendi, ac retinendi ex *l.* 3. *Regum cap.* 21. ubi de vinea Naboth.

Si autem poſſeſſor bonæ fidei rem conſumpſerit, amiſerit, vel quomodocumque alienaverit, nihil reſtituere tenetur niſi ex tali eiuſdem alienæ rei conſumptione, aut alienatione aucta ſit res eius domeſtica, ſcilicet niſi factus ſit ditior; ex *inſtit. de offic. iudicis:* Cum enim ſolum teneatur ad reſtitutionem ratione rei acceptæ & poſſeſſæ, non plus reſtituere tenetur quam id quod poſſideat, ſive in ſe, ſive in æquivalenti. Tenetur vero id reſtituere, ex quo factus ſit ditior, quia id in quo factus eſt ditior ſuccedit in locum rei acceptæ, quæ tunc in æquivalenti apud ipſum extat; ac ideo rem alienam poſſidet in æquivalenti: quare cum ex re aliena cum domini iactura fieret locupletior contra regulam 48. Iuris in 6. *Locupletari non debet aliquis cum alterius iactura* idcirco in tali conditionis ſtatu reſtituere eam tenetur. Hinc reſtituere debet ſi rem donavit, ſecus aliam ex ſuis donaturus, vel conſumpſit ad proprios uſus, ac interim propriæ pepercit, quia tantumdem ex ſuis bonis ſervavit, & ita ex re aliena plus habet in re domeſtica, quam alioquin haberet. Item ſi rem alienam ſibi donatam vendidit & ex eius pretio percepto factus ſit ditior, reſtituere tenetur, quia in ſingulis dictis caſibus habet rem illam in æquivalenti ideſt in pretio, & ideo rem alienam poſſidet.

Quid de fructibus perceptis

Circa vero fructus perceptos a poſſeſſore bonæ fidei ex re aliena, de quibus quæri poteſt circa debitum talis poſſeſſoris eos reſtituendi, quando contingat eum deprehendere talem rem eſſe alienam, pro faciliore intelligentia huiuſcemodi obligationis

Advertendum quod nomine fructuum intelligi ſolet quævis utilitas quæ ex re poſſeſſa percipi poſſit, deductis expenſis, quæ ad fructus percipiendos fieri oportet. Fructus vero rei alii ſunt naturales, alii induſtriales, alii mixti. Fructus *naturales* ſunt illi, quos ſola operante natura res ſponte producit, nullo, ſeu vix ullo humano labore, ac induſtria cooperante, ut ſunt fœtus animalium, hærbæ pratorum, ſylvæ cæduæ, & eiuſmodi *l. fructus* 45. *de uſuris*. Fructus *induſtriales* ſunt illi, quos ſola humana induſtria profert, & nullo modo ex ſola natura rei producuntur quamvis ea concurrat ut inſtrumentum hominis induſtrii operantis, vel negotiantis, ut eſt ſtipendium quod quis accipit, dum ipſemet ad aliquod opus, ſeu artefactum utitur alieno inſtrumento, ut penicillo, & coloribus ad pingendum. Item lucrum quod quis reportat & pecunia, frumento, vino, oleo &c. ad negotiationem poſitis l. *Bonæ fidei ff. de acquir. rer. domin.* Fructus *mixti* illi ſunt, ad quos producendos notabiliter concurrunt tam natura rei, quam induſtria hominis, cuiuſmodi ſunt ſegetes, uvæ, omneſque fructus ſerendo & colendo producti: quia hæc omnia producit quidem rei natura, ſed ad ipſam induſtria hominis notabiliter concurrente. Addunt alii quamdam aliam ſpeciem fructuum, quos fructus *civiles* vocant; huiuſmodi ſunt penſiones domorum, navium vecturæ, mercedes, ſalaria, uſuræ pretia rerum elocatarum, & huiuſmodi; quæ omnia in foro civili habentur ut fructus, non quia proprie fructus ſint, ſed quia ad inſtar fructuum iure civili conſtituta ſunt *l. Prædiorum* 36. *ff. de uſuris*.

Advertendum 2. Fructus alios eſſe percipiendos & adhuc pendentes, alios perceptos. Fructus pendentes ii dicuntur qui nondum ſunt collecti. Et tales fructus cedunt fundo, fundumque ſequuntur. Fructus percepti alii adhuc extant, ideſt non ſunt conſumpti; alii iam conſumpti non amplius extant, utpote qui converſi iam ſint a poſſeſſore in proprios uſus.

Advertendum tandem a poſſeſſore rei alienæ tum bonæ tum malæ fidei varias ſæpe fieri expenſas ſive pro re conſervanda vel melioranda, ſive pro fructibus ex ea percipiendis; & huiuſcemodi expenſæ poſſunt eſſe triplicis generis; aliæ nempe neceſſariæ

riæ, aliæ utiles, aliæ voluptuariæ ſeu voluntariæ. Impenſæ neceſſariæ eæ ſunt quæ neceſſariæ ſunt ad rem alienam conſervandam: itaut ſi non fierent res ſit peritura, aut deterior futura ſit; ex *l.* 79. *de verb. ſignif.* vel fructus ex ea non perciperentur, vel ſaltem non ordinarii; ut ſunt reficere domum, agrum, vel vineam e tribulis mundare, ſerere vites aliaſve arbores ad vitas ſuſtentandas &c. Expenſæ utiles, *l.* 5. & 6. *de expenſis in res dot. fact.* illæ ſunt quæ tametſi neceſſariæ non ſint, rem tamen meliorem faciunt, ac eius reditus adaugent, uti eſſet v. g. agros, & vineas ampliare, extraordinarie meliorare, novas arbores ſerere, & huiuſmodi. Expenſæ vero voluntariæ ſeu voluptuariæ illæ ſunt, quæ fiunt tantummodo arbitrarie & ad ſolam voluptatem, & rem tantummodo exornant; ut ſunt fontes, viridaria, ſtatuæ, picturæ, & huiuſmodi, quæ licet reddant rem prætioſiorem, ac extimabiliorem, non tamen fructuoſiorem, ideſt copioſiores fructus utilitateſque afferentem.

Inſuper res aliena apud poſſeſſorem ſive bonæ, ſive malæ fidei creſcere poteſt, & decreſcere dupliciter, 1. intrinſece, ſcilicet in ſe, & ſecundum ſuam ſubſtantiam, ut ſi vitulus fiat Bos, &c. de macro fiat pinguis; vel e contra de pingui fiat macer, & de iuvene & robuſto ſenex, & debilis, & ſic minui valens. 2. extrinſece quoad ſolum valorem, ut ſi modius tritici modo valeat quatuor ſcutis, poſtea ob penuriam, vel multitudinem ementium valeat ſex aut octo, & deinde propter penuriam ementium vel annonæ abundantiam valeat ſolum quatuor, vel quinque. His notatis

Poſſeſſor bonæ fidei reſtituere tenetur fructus naturales, civiles, & mixtos, quando iſti adhuc extent, aut id in quo factus ſit ditior. Quoad mixtos tamen reſtituere tenetur quoad illam partem ſolummodo, qua ſunt naturales non vero quoad alteram, qua ſunt induſtriales: quia ſicuti naturales & Civiles domini ſunt utpote qui proveniant ex eo quod eſt domini, ita induſtriales cum procedant non a re ſed ab induſtria, ad eum qui ſua induſtria uſus eſt ad tales fructus percipiendos, ſpectare debent.

Quod ſi fructus non extent, reſtituere debet poſſeſſor bonæ fidei id quo ex his factus eſt ditior, quia alioquin rem alienam poſſideret in æquivalenti, & nemo ut ſupra diximus ex regula iuris in 6. *locupletior fieri debet cum alterius iactura.* Hoc confirmatur ex *l.* 1. *Cod. de petitione hæreditatis*, ubi hæc habentur: *Fructus bonæ fidei poſſeſſores reddere cogendi non ſunt, niſi ex his locupletiores extiterint.*

Nec obſtat leges iuris Romani interdum alias aliis adverſari, cum illud immenſum opus collectum ſit ex variis iuris conſultorum ſententiis, qui non raro contraria ſapiunt, & quia vix fieri poterit ut talium operum Collectores, ſemper eorum meminerint, quæ alibi ſcripſere, & quia quæ certo tempore vitandi gratia maioris mali tolerantur, alio tempore ceſſante talis mali formidine non tolerantur.

Ille vero ditior factus cenſetur, qui 1. adhuc habet valorem rei alienæ, quam vendidit, & hunc reddere debet. 2. qui rem alienam inſumendo ſuæ pepercit, quam conſumpſiſſet, & reddere debet quantum rebus ſuis pepercit. Quod ſi quis occaſione rei alienæ, quam ſuam eſſe putabat, maiores fecerit ſumptus, quam alioquin feciſſet, ſi ſe credidiſſet minus divitem, ſecundum Caietanum, alioſve reſtituere non tenetur, ac proinde peccare potuit contra liberalitatem, non contra iuſtitiam. Imo iuxta multos reſtituere non tenetur fructus naturales, mixtos, & Civiles quos bona fide, & titulo colorato poſſedit per triennium, etiamſi inde factus ſit ditior, cum res mobiles poſſeſſione triennali præſcribantur quando poſſeſſio titulum habeat coloratum. *Inſtit. de Uſucap.* Qui rem bona fide vilius emit a Fure, & bona Fide carius revendidit, aliquando tenetur exceſſum prætii reddere, quando nempe exceſſus prætii non cenſendus ſit fructus meræ induſtriæ, ſicuti non eſſet illius, qui tranſtulit rem vendibilem equum v. g. ubi plus valet; cum talis exceſſus prætii non ſit fructus ſolius induſtriæ, ſed etiam rei quæ ibi plus valet; unde pars exceſſus prætii reddenda eſt domino. Aliquando vero non tenetur; ideſt quando exceſſus prætii eſt fructus meræ induſtriæ emptoris. Ideo vero tenetur reddere exceſſum prætii quod ex iudicio prudentum videtur procedere ex re, non ex labore & induſtria vendentis, quia æquum eſt ut qui ſentit onus ſentiat & commodum. Unde ſicuti ſi equus ille periiſſet, aut deterior factus fuiſſet in manu poſſeſſoris bonæ fidei, onus illud in damnum domini eveniſſet, tametſi in manu domini non periturus, nec deterior evaſurus fuiſſet, ita deductis deducendis dominus de eius augmento particeps eſſe debet.

Poſſeſſor bonæ fidei reſtituere non tenetur fructus mere induſtriales, quia nemo alteri

teri reddere tenetur, quod ſuum proprium eſt, non alienum, ſicuti ſunt fructus mere induſtriales, qui non ſunt fructus rei alterius, ſed laboris, ac induſtriæ illius a quo prodiere. Unde qui alterius inſtrumento uſus eſt ad opus aliquod artificiale peragendum opus illud poteſt ſibi retinere, ut ad ſe ipſum ſpectans nec alias ad dominum inſtrumenti; & idcirco illud ei dare non tenetur. Et hoc extenditur ad poſſeſſorem quoque malæ fidei: itaut ſi quis ex alterius pecunia etiam inique obtenta aliquid lucretur, puta ludendo, mercaturam exercendo, non tenetur ad reſtitutionem huius lucri. Similiter reſtituere, ſeu compenſare non tenetur poſſeſſor bonæ fidei fructus ex ſua negligentia non perceptos, licet dominus rei eos percepiſſet; quia non tenetur dominum indemnem reddere, nec in priſtinum ſtatum reſtituere cum ab eo illum culpabiliter non deturbaverit; idcirco non tenetur nec lucrum ceſſans nec damnum emergens compenſare. Imo ne quidem compenſare teneretur dominum pro re ipſa aliena quam bona fide ſuam putabat, etiam ſi ſua culpa eam perire feciſset; quia diſpoſuit de re quam prudenter iudicavit eſse ſuam.

Circa vero expenſas quas poſseſsor bonæ fidei a domino rei exigere poteſt, certum eſt dominum rei quando a poſseſsore bonæ fidei rem ſuam recuperat teneri illum compenſare pro omnibus expenſis ab eodem factis ad rem conſervandam, vel meliorandam, ideſt pro expenſis neceſsariis, & utilibus. Imo poſseſsor bonæ fidei repetere poteſt eas etiam ex his expenſis, quæ perierunt. Hæc enim eſt differentia inter poſseſsorem bonæ, & malæ fidei, quod *poſſeſſor bonæ fidei omnimode impenſas deducat licet res non exiſtat in qua eas fecit; prædo autem, ſeu malæ fidei poſſeſſor, non aliter eas deducat, quam ſi res melior eſſe perſeveret* l. 38. §. de hæred. pet. Tourn.

Verum licet dominus qui rem ſuam repetit teneatur compenſare valorem expenſarum meliorationis, non tenetur tamen compenſare valorem meliorationis. Sæpe enim melioratio rei plus valet quam expenſæ factæ in re melioranda. Ille autem maior valor ad dominum ſpectat rei. Igitur debet dominus refundere ad æqualitatem pro expenſis, non vero pro ipſius rei valore. Sic ex *l. in fundo* §. *de re vindic.* Si expenſæ ſuperent valorem meliorationis, dominus rei non tenetur retribuere aliquid pro hoc exceſsu, alias teneretur dominus rem ſuam emere ſuper eius valorem, quod abſurdum eſt. Si dominus meliorationem rei feciſset pretio minori puta dimidio, non tenetur rependere niſi ſummam expenſarum, quas ipſe feciſset, quia tantum incommodum ex aliena imperitia ſentire non debet. Si poſseſsor bonæ fidei ex fructibus rei tantum perceperit, & conſumpſerit quantum expendit, pro huiuſmodi expenſis factis nihil exigere poteſt in compenſationem cum cenſeatur per hoc quod percepit compenſationem recepiſse.

Quoad expenſas vero voluntarias ſeu voluptuoſas videndum an impenſæ ideſt melioramenta removeri poſſint a re ſine ipſius rei detrimento, ſive deterioratione, aut rei ita cohæreant ut ab ea ſine gravi læſione ſeparari nequeant. Quoad priores certe dominus cogi nequit ut eas ſolvat ideoque ipſo non repugnante poſſeſſor tum bonæ, tum malæ fidei eas repetere ſeu removere poteſt; & ſi dominus rem ſuam cum talibus ornamentis redimere velit, eas ſolvere debet; quia ſicuti dominus ditior fieri nequit cum alterius iactura, ſic nec novam debet commoditatem ſine ſuo onere cum alterius expenſis reportare. Quoad alteras vero, ſi tales expenſæ augeant rei valorem, & æſtimationem, uti fieret domo cuius viridarium vel hortus fuerit plantatus, ex qua melioratione valor domus plane augeretur, tales expenſæ ſecundum DD. deducendæ eſſent iudicio prudentum a poſſeſſore tum bonæ, tum malæ fidei. Non omnes tamen dominus ſolvere teneretur cum cogendus non ſit vel ſuam rem onere, vel talem voluptatem prætio comparare. Si autem valorem rei non augeant, poſſeſſor etiam bonæ fidei damnum hoc pati debet, cum dominus cogendus non ſit eam voluptatem pretio comparare ut *ex l.* 27. §. *de negot. geſt.* ubi ſic. *Non enim tenetur dominus rei ſumptus nulla re urgente, ſed voluptatis cauſſa factas a quibus ipſe abſtinuiſſet, ſolvere.*

§. X.

De poſſeſſore malæ fidei.

Poſſeſſor malæ fidei ille intelligitur, qui rem alienam iniuſte accepit, ac retinet, aut conſumpſit, vel alienavit putans eſſe alienam, vel ſe eam legitime non poſſidere, vel ex ignorantia graviter culpabili iudicans eſſe ſuam. Poſſeſſor malæ fidei tenetur rem ipſam reſtituere ſi extet, vel ſi conſumpſit, vendidit, vel donavit prætium eius æquivalens, & ad hoc tenetur etiamſi perierit, aut ab alio ei rapta ſit, & ratio eſt manifeſta, quia nemo ex re aliena ideſt cum alterius

Qu… ſeſſo… mal… dei … quid … ceat…

terius

terius iniuria locupletari debet, & quia qui inæqualitatem poſuit ſua culpa in alterius bonis, eamdem reparare tenetur, licet nihil inde perceperit emolumenti. Si quis frumentum, aliaque eiuſdem generis, ſex aut octo ab hinc annis furatus ſit, nec poteſt recordari quid tunc valerent, fieri enim poteſt ut tunc multo pluris, aut minoris valuerint, quam nunc valent, hic reſtituere debet prætium non quidem ſupremum nec infimum, ſed medium quo res vendebantur, quando furto ſublatæ ſunt; iam prætia rerum huiuſmodi colligi poſſunt ex publicis actis ubi memoria illorum ſervatur. Quod ſi agatur de his rebus quorum prætium non refertur in acta publica ut ſunt gemmæ & huiuſmodi, tunc conſulendi ſunt Mercatores, qui in ſuis libris rationum prætia ſingulorum annorum uniuſcuiuſque rei notant, unde eorum prætium facile colligi poteſt; quia ſecundum ſuum valorem pro eo tempore ſolvi debent, licet nunc imminutum fuiſſet. Quod ſi res ſubrepta ſervanda erat a domino ad præſens uſque tempus, reſtituenda eſt ſecundum valorem præſentem, cum res domino ſuo creſcat, & decreſcat. Hinc qui furatur alicui rem tempore quo creſcens eſt, & creſcat apud furem, v. g. animal, triticum, monetam, tenetur hæc reddere cum omni ſuo incremento; ut extat nunc quando redditur; ita ut non ſufficiat reddere ei prætium, quod tempore ſubreptionis habebat; quia res donec extat ſemper manet ſub dominio prioris domini, ac ideo ad eum ſpectat eius incrementum, & melioratio. Unde ſi fur ſit in mora & ſecundum illud incrementum pereat apud ipſum, ſecundum illud prætii incrementum reddere debet. Sic cum Leſſ. Bonac. aliiſve Salmat.

Item qui rem furatus eſt in ſtatu viliori, & poſtquam apud furem melioravit in ſtatum deteriorem decidit, vel ſtatim eam vendidit, dum erat in ſtatu viliori, & dominus eam ſervaturus erat uſque ad tempus incrementi, & tunc eam venditurus, vel conſumpturus, vel decrementum factum apud furem factum non fuiſſet apud dominum, tenetur fur eam ad valorem illius incrementi reſtituere; quia fur tenetur reſtituere domino damna emergentia & lucra ceſſantia. Unde qui furatus ſit pullum equinum aut vitulum, quem verus dominus uſque ad annos perfecti valoris cuſtoditurus erat, & fur ſtatim vendidit, vel apud ipſum poſt incrementum deterior factus ſit, dum deterior factus non fuiſſet apud dominum, tenetur ad reſtitutionem equi perfecti valoris, alias non eſſet vera æqualitas inter damnum illatum & reſtitutionem. Imo licet dominus rem conſumpturus fuiſſet tempore vilioris prætii, fur qui eam retinuit uſque ad maioris prætii incrementum, & tunc conſumpſit, vel vendidit, tenetur eam reddere ſecundum illam maiorem æſtimationem, ſive illud incrementum ab intrinſeco, ſive ab extrinſeco recipiat, quia ſtatus optimus rei ipſi adhæret, idcirco ſicuti res eſt domini; ita cum eius ſtatu optimo eſt ipſius domini; unde per iniquam furis conſumptionem, non eſt privandus dominus iure ſuo. Præter quam quod cum pretium rei ſit ipſa res; quia æquivalenter pro illo ſtatu rem domino reſtituere tenetur, etiam æquivalens prætium ſi eam conſumpſit reſtituere debet. Sylv. Lugo, apud Salmati. Nota tamen quod deducendæ ſunt expenſæ, quas dominus pulli facturus fuiſſet; quia quod eſt in ſpe non æquivalet ei, quod eſt in re. Et hæc reſtitutio firmari debet ad arbitrium viri prudentis.

Item poſſeſſor malæ fidei reſtituere tenetur fructus omnes Civiles, naturales, & mixtos, & hoc verum eſt tametſi dominus eos percepturus non fuiſſet; quia licet dominus eos non percepturus fuiſſet, tamen eo ipſo quod producti ſunt, in ſolius domini commodum producti ſunt. Deducendæ ſunt tamen expenſæ neceſſariæ. Si poſſeſſor autem malæ fidei fructus ſeu utilitates non percepit quos dominus percepturus erat, hoſce compenſare tenetur. Secus vero probabilius dicendum ſi dominus non erat eas percepturus, ut Caiet. cum Soto; quia tunc nec poſſeſſor malæ fidei lucratus eſt quod ſuum non erat; nec amiſit dominus, quod ſuum erat. Inſuper reſtituere tenetur poſſeſſor malæ fidei fructus conſumptos licet ex his non ſit factus ditior. Nam qui rem alienam mala fide conſumpſit, eam reſtituere tenetur. Tenetur pariter reſtituere, ſeu compenſare damna emergentia, & lucra ceſſantia, quia alioquin non conſtitueretur debita æqualitas. Dominus autem tenetur in foro interno conſcientiæ reſtituere poſseſsori malæ fidei expenſas vere utiles ſi ipſe dominus rei eas fuiſset facturus, aut ſi ſine detrimento rei ab ea ſeparari queant, quod intelligendum etiam de voluptuoſis, ut antea iam dictum eſt, quia dominus locupletari non debet cum alterius iactura.

§. II.

§. XI.

De poſſeſſore dubiæ fidei.

Qui poſſeſſor dubiæ fidei & unde oriatur talis dubitatio?

Poſseſsor dubiæ fidei ille appellatur qui prudenter dubitat, an res, quam poſſidet vere ſit ſua. Et huiuſmodi hæſitantia oriri poteſt, vel in ipſa rei acquiſitione nempe an res illa ſit furtiva, vel ſi poſtquam eam acquiſivit bona fide, incipit hæſitare an ille a quo rem acquiſivit eſset legitimus rei dominus; an eam ex iniqua ſeu iniuſta actione furto ſcilicet, vel uſurpatione poſſideret. Certum eſt in hac re eum mortaliter peccare, qui rem alienam acquiſivit cum dubio num furata ſit; quia mortaliter peccat, qui ſe exponit periculo rem alienam invito domino poſſidendi; & tenetur ſufficienti diligentia inquirere veritatem, nempe an aliena ſit & invito domino teneatur & invento domino rem eidem reſtituere debet nihil exigendo pro prætio, quo eam emerit; cum legitimus dominus nihil pro re ſua ſolvere teneatur, ne quidem bonæ fidei poſseſsori. Imo ſi hic ſit in mora vel in adhibenda ſufficienti diligentia, ut veritatem deprehendat, dominumque rei inveniat, vel in reddenda re domino invento, tenetur de caſu fortuito, ideſt ſi quamdiu eſt in mora res alterius pereat, ſibi perit, ſi nihil certi habeatur, quod apud ſuum dominum æque periiſset, ideoque ad reſtitutionem tenetur, mediante eius prætio vel aliquo rei æquivalenti, iuxta regulam 25. *iuris* in 6. *mora ſua cuilibet eſt nociva*.

Si tamen adhibita debita diligentia adhuc de certo domino ſaltem dubium prudenter vincere nequeat, mihi videtur æquior illorum ſententia, qui volunt non totum reddendum eſse perſonæ de qua dubitat an ſua ſit, poſito quod dubitet circa determinatam perſonam, ſeu in individuo: ſed quando hæc talis perſona nulla ratione demonſtrare poſſit ſuam actionem ſuper re illa, dividendam eſse cum hac perſona, de qua dubitat an ſua ſit res, ſine ulla detractione prætii ſoluti in rei emptione. Vel ſi dubium ſuum verſetur circa indeterminatam perſonam, talis pars diſtribuenda eſset in pauperes. Quia cum ipſius rei poſseſſio inceperit cum mala fide, ideſt dubitans rem illam acceperit, ei non favet talis poſseſſio ut rem totam ſibi retineat, ſed cum dato prætio eam acquiſierit, cum altero, vel cum pauperibus plus minuſve dividere debet. Quod ſi poſt adhibitam diligentiam ceſset dubium, totam ſibi tuta conſcientia retinere poteſt; quia iam eſt bonæ fidei poſseſsor. Hæc fere omnia tenent Lugo, Leſſius cit. hic a Salmatic.

Si quis autem emat rem, quam putat eſſe furtivam non ut ſibi eam retineat, ſed domino quando compareat reddendam, non peccat, quia domini negotium utiliter gerit, nec tenetur de caſu fortuito, niſi apud ipſum pereat per culpam latam, vel quia omiſit debitam diligentiam in inquirendo domino, cum in tali caſu ſe habeat, ut depoſitarius in commodum domini, & domino per ſolicitam diligentiam invento rem ſuam ſicuti debet, ei tradendo, poteſt recipere, & exigere tum prætium quod pro illa dedit, tum impenſas, ſi aliquæ factæ ſint pro ipſa re domino ſervanda, quia cum utiliter rem domini geſserit, æquum non eſt ut damnum ſubeat amiſſionis prætii in ea ſervanda, donec dominum invenit. Non enim tenebatur proprii boni diſpendio alterius iacturam avertere, & hoc ius ei competit in utroque foro. In his tamen habenda eſt ratio circumſtantiarum. Quod ſi rem domino reddendam, qui huiuſce non multum satageret ſeu anxius non eſset pro ea recuperanda, æquali, aut maiori prætio emerit a fure, vel culpabiliter negligens fuerit in ipſo domino inquirendo, ex quo factum fuit ut expenſæ in ea ſervanda redditæ ſunt maiores, tunc nec pro re poſset exigere a domino totum rei pretium, nec integras expenſas, ed ſolam partem utriuſque prudentum arbitrio; quia nec in uno nec in alio egit utiliter eius negotium, & hæc eſt communis Theologorum. Quod ſi dominus re illa indigebat, vel eam habebat valde caram, tunc iuſto prætio imo etiam maiori, ſi hoc opus fuiſset ut a manibus latronum eriperetur teneretur dominus eam emere, quia in tali caſu eius negotium utiliter, & prudenter actum fuiſset. Sic Covaruv. Leſs. & alii.

Quoad illum vero qui cum bona fide emerit, incipit dubitare num res ſit furtiva, debet veritatem inquirere omni meliori modo quo poteſt, & durante inquiſitione ſi res ſit uſu conſumptibilis, ea uti nequit, alias fruſtra dominus inquireretur. Si vero non ſit conſumptibilis, ut equus, mancipium, poteſt ea uti paratus ſolvere vero domino pretium uſus, ſi non ſit modicus, ſed gravis, & perniciosus, deductis ſemper expenſis alimentorum. Sed ſi facta diligenti inquiſitione adhuc dubium permanet, tunc tuta conſcientia rem ſibi retinere poteſt, quia tunc proprie valet illa regula generalis iuris cap. 6. *In dubiis melior eſt conditio poſſidentis*, ac proinde uti rem ſuam, poteſt illam

ven-

vendere, diſtrahere; quia cum moraliter loquendo nulla ſpes remaneat quod dominus componere poſſit, rem ſibi inutilem retineret: & ſi vendat dum perdurat talis ſpes, monere debet emptorem de tali conditione, ne domino comparente damnum ſequatur emptori, & quia ratione talis vitii res illa minus valet, & ſi non moneat, reſarcire tenetur ei damnum, ſi aliquod ei ex hoc ſequatur. Ita D.D. communiter. Quod ſi ceſſet omnis ſpes quod dominus inveniri poſſit, non tenetur poſſeſſor monere emptorem eo quod tunc non exponit emptorem morali periculo damni. Ita Sanchez, & alii. Si vero negligit dominum diligenter inquirere, eſt ſemper cum tali dubio poſſeſſor malæ fidei, & tenetur ad reſtitutionem tum rei, tum fructuum ex ea perceptorum in toto, vel in parte pro qualitate dubii, quia tunc non manet dubius de damno alteri illato quod plane eidem intulit, dum iniuſte eum privat illa ſpe, ut cum diligenti inquiſitione inveniri poſſet, quæ ſpes cenſenda eſt prætio æſtimabilis, ac proinde reſarcienda. Sic Sanch. Leſſ. aliique cit. hic a Salmatic.

§ XII.

De reſtitutione facienda ab eo qui alterius rem iniuſte accepit, *aut damnificavit*.

Tametſi aliqua circa hoc attigerimus, dum ſermo habebatur de poſſeſſore bonæ & malæ fidei; quia tamen in re tanti momenti ſatis eſſe nequit pauca incidenter delibaſſe, operæ prætium duxi rem hic accuratius pertractare. Idcirco pro certo, & generaliter ſtatuitur in hoc propoſito, quod qui iniuriam alteri intulit, ipſius rem iniuſte ſeu culpabiliter ſurripiendo aut retinendo, vel damnificando, tenetur in conſcientia rem eamdem ſi adhuc extet, & ſecus prætium eius, vel aliud æquivalens reſtituere, ſicuti omnes fructus eiuſdem ſive naturales, ſive mixtos ſive perceptos, ſive non perceptos, ſed quos dominus percepturus erat, necnon compenpenſare damnum omne emergens, ac lucrum ceſſans. Sic communiter ſentiunt DD. Nam ob illatam iniuriam contrahitur obligatio reddendi omnino indemnem iniuriarum eum cui iniuria illata eſt, ac eum in ſtatum eumdem reſtituendi in quo eſset ſi iniuria illata ei non fuiſset, alias penitus iniuria non tolleretur, nec redderetur æqualitatis menſura, quam exigit iuſtitia, & ita iniuſtitia non omnino ceſsaret. Unde regula reſtitutionis faciendæ ob iniuſtam acceptionem, & damnificationem, eſt quantitas boni quod alteri ablatum eſt, & quantitas damni illati, aut lucri impediti, licet nihil emolumenti læſor inde retulerit. Sic *ex cap. Gravis de reſtit. ſpoliator.* ubi Cæleſtinus III. ſic ait: *Mandamus ablata cum integritate reſtituere, damna plenarie reſarcire, & de illatis iniuriis competenter ſatisfacere compellatis: provisuri ut non tantum fructus a novo, & violento poſſeſſore perceptos, ſed quos poſſeſſores veteres percepiſſent, reddi faciatis eiſdem.* Fur igitur, vel malæ fidei poſseſsor, vel iniuſtus damnificator tenentur rem alienam quam iniuſte poſſident ſuo domino reſtituere, quia donec retinent, eum iniuria afficiunt, ius ſuum eidem violando quod habet rem ſuam poſſidendi, eaque utendi. Si res autem non amplius extet, tenentur eam compenſare vel prætio, vel re altera æquivalenti ad menſuram eius valoris; omni enim meliore modo, quo poteſt res domino reddenda eſt, ac debet reſarciri de iniuſto damno quod patitur in rei ſuæ privatione. Item compenſare debent omne damnum emergens & lucrum ceſſans, quia cum ſint iniuſta cauſa utriuſque, tenentur dominum indemnem reddere ut iniuria illata removeatur: etenim impedire alteri iuſtum lucrum idem eſt ac damnum illi inferre. Sic reſtituere tenentur fructus omnes perceptos ſive naturales ſive mixtos ab ipſis perceptos licet eos dominus non percepiſset, etiamſi non amplius extent, nec ex illis facti ſint ditiores ex *l. 22. Cod. de rei vindic.* quia cum res domino ſuo fructificet, eo ipſo fructus omnes ab ea producti ipſius fiunt. Ubicumque enim res ſit, domini eſt, & domino valet quod ibi valet. Imo tenentur reſtituere domino fructus ipſos a ſe negligentia ſua non perceptos, non ſolum naturales & mixtos, quinimo etiam mere induſtriales, quos dominus ſua ſingulari diligentia licite percepiſset; & ſi fructus quos iniuſtus detentor percepit, dum eſt in culpabili mora pereunt, ad damnum ipſius pereunt. Nam omne damnum ex tali iniuſta detentione domino proveniens, ei compenſari debet. Fructus tamen induſtriales tantum quos dominus rei non percepiſset reſtituendi non ſunt cum ſint fructus non rei alienæ ſed propriæ induſtriæ. Unde qui pecunia furtiva negotiatus eſt non tenetur lucrum ſuum reſtituere, ſed dumtaxat pecuniam ablatam & damnum ſi ex tali ſubreptione domino emerſerit, vel lucrum ceſſaverit.

Nota 1. quod ſemina, aliave ſimilia ſi aliena ſint non fructificant domino ſuo, ſed domino agri *l. 22. §. de uſur.* ubi ſic; *omnis fru-*

fructus non iure ſeminis, ſed iure ſoli percipitur; quia ſunt magis ſoli, quam ſeminis quod mortuum eſt & ab agro vivificari ac ali debet. Quare qui triticum furtivum ſeminavit in agro ſuo, tenetur ſolum reſtituere aliud triticum in eadem menſura cum damno emergente & lucro ceſsante, ſi quod dominus tritici ex tali furto paſſus eſt.

Nota 2. Reſtitutionem fructuum faciendam eſse deductis prætio operis, & laboris, ac expenſis, quas dominus ipſe facere debuiſſet ad illos percipiendos, ad eius conſervationem, ac ad eius melioramenta, quibus rei valor crevit domino ex *l. 7. §. ſoluto matrim.* Nam hiſce deductis dominus damnum non patitur, & reducitur æqualitas.

Iniuſtus damnificator non tenetur ante ſententiam iudicis aliquid ſupra damnum ſolvere in pœnam pro culpa; quia punitio ad iudicem ſpectat. Tenetur quidem poſt ſententiam, quia iudex ius habet eam infligendi, & iuſta ſententia obligat in conſcientia. Ita S. Thomas 2. 2. *quæſt. 61. art. 3.*

§. XIII.

De debito furis, ac cuiuſque iniqui poſſeſſoris aut damnificatoris reſtituendi rem alienam quæ apud ipſos periit, peritura etiamſi fuiſſet apud dominum.

Iniuſtus poſseſsor tenetur rem domino reſtituere quæ apud ipſum periit non peritura apud dominum niſi per iniuriam alterius v. g. per furtum. Ita communiter DD. Quia ſicut ille alius teneretur reſtituere; ſic præveniens tenetur damnum reſarcire utpote qui fuit iniuſta cauſsa totius damni.

Nota quod ſi res pereat iniuria vel dolo iniuſti poſſeſſoris, quia vel amiſit culpa lata, vel ſcienter eam deſtruxit, conſumpſit, alienavit &c. tenetur prætium eius domino reſtituere licet caſu apud hunc peritura fuiſſet: ſic communiter. Talis enim detentor hic & nunc eſt iniuſta cauſſa perditionis rei, quæ vere periit per iniuriam eius, ac ideo per iniuſtam læſionem ſtatim contrahit iniuſtus poſſeſſor obligationem reſtituendi, quæ caſu ſubſequente fortuito non extinguitur. Unde interimens Ioannem hodie, qui alioquin cras occidendus erat a fera eſt iniuſta cauſſa mortis Ioannis ac tenetur ad reſtitutionem pro tali homicidio faciendam. Et hoc eo magis patet, ſi tempore quo res aliena ex culpa periit, ſeu deſtructa eſt, nulla habebatur notitia interitus, vel periculi futuri. Nam cum illud periculum eſſet prorſus ignotum, res illa tantum habebat valoris apud homines, ac ſi poſtea non fuiſſet peritura. Iniuſtus igitur poſſeſſor totum illum valorem per iniuriam a re abſtulit, ac ideo totius debiti illius factus eſt reus; & ita traxit in ſe onus, & obligationem totius illius debiti ſolvendi. Nec a tali debito eximitur ex eo quod ſubſequens eventus oſtendat rem poſtea perituram fuiſſe, minuſve valituram; quia hoc non facit rem minus valuiſſe, tunc quando iniuſte deſtructa eſt, pro quo tempore taxari debet valor damni illati. Sic ex Lugo P. Antoine.

Tenetur iniuſtus poſſeſſor ad reſtitutionem rei alienæ, quæ caſu etiam apud ipſum periit, quando non ſit omnino certum perituram fuiſſe apud dominum, quia in dubio melior eſt conditio innocentis, & domini poſſidentis ius certum recipiendi rem ſuam vel prætium eius. Imo iuxta multos tenetur ad reſtitutionem etiamſi res certo peritura fuiſſet apud dominum caſu, vel iniuſta ſpoliatione. Nam eo ipſo quod rem alienam quis iniuſte aufert, aut retinet, iniuriam infert domino, quæ iniuria ſemper ſecum affert debitum reſtitutionis. Per accidens autem eſt, quod caſu pariter peritura fuiſset etiam apud dominum. Inſuper qui iniuſte accipit, incipit iniuſte detinere, & qui iniuſte detinet, ſemper eſt in mora reſtituendi, quæ mora cum trahat ad ſe periculum rei, ut iura definiunt, efficit ut qui eſt in mora teneatur etiam de caſu fortuito. Item caſus ſubſequens non facit quod fur, ſive quis alter iniuſtus poſſeſſor re ipſa non intulerit damnum, ſed ſolum oſtendit quod ab altera cauſſa proceſſiſſet, & alteri cauſſæ fuiſſet imputatum. Similiter qui ratione rei iniuſte acceptæ ſemel obligatur, neutiquam per ſubſequentem caſum fortuitum cenſeri poteſt abſolutus a contracta obligatione reſtituendi.

Nec valet dicere nullum fieri damnum rei domino eum per iniuriam illa expoliando, quando conſtat iam, ex caſu fortuito æque ea privandum; ideoque nihil minus habeat, quam alias fuiſſet habiturus nec ex eadem patiatur damnum, quod in iniuria illata eſt ſola ratio obligans ad reſtitutionem. Nam inſpecto ſtatu in quo dominus privatus fuit per iniuriam re ſua a qua iniuria eſt inſeparabile debitum reſtitutionis, ſine dubio in tali iniuria damnum fuit ei illatum, quia ſpoliatus fuit re quam certe, & ſine præſenti periculo poſſidebat, quidquid ſit de fortuito futuro eventu, ex quo re eadem fuiſſet expoliandus.

Ob-

Obiici inſuper poſſet exemplum de nauta qui ex navi, quam mercator conduxerat ad merces ſuas vehendas eaſdem transférens invito mercatore in navim deteriorem, ſi hæc, & non altera pereat cum mercibus conductoris tenetur nauta compenſare mercatorem de damno; non autem ſi utraque navis ex navigatione pereat; quia æque merces periiſſent relictæ in priori navi a mercatore conducta ut ſtatutum fuit *l. ultim.* §. *ad Legem Rhodiam*. Sed reſpon. hoc nihil facere ad rem, cum ibi non agatur de iniuſto poſſeſſore, qui rem alienam habeat per iniuriam, ſeu per iniuſtam acceptionem ſicuti in caſu noſtro.

Si quis vero alienam rem, quæ incendio vel aliter peritura erat apud dominum, auferat in ipſo etiam actu periculi, & poſt elapſum periculum non reſtituat, & apud ipſum detentorem pereat non iam peritura apud dominum, unanimes conſentiunt DD. hunc teneri prætium eiuſdem reſtituere, quia cum ſit inſeparabilis conditio rebus quibuſcumque, ut ſive pereant ſive maneant, ſemper domino æque pereant, ac maneant; hinc ſicuti res illa ſi peribat ſuo domino peribat; ita facta libera, & ſecura quomodocumque a periculo, domino ſuo ſervata manet, ac ad ipſum ſpectat; idcirco ſtatim ac liberata fuit a periculo domino reddi debuerat. Quare eam retinens iniuſte retinuit, & ſic iniuriam intulit domino per iniuſtam detentionem quæ fuit cauſſa damni ideſt perditionis rei, quæ iam apud dominum non amplius periiſſet, unde tenetur prætium eius reſtituere; utpote qui per iniuſtam detentionem factus ſit debitor. P. Anto. cum aliis.

§. XIV.

De debito reſtitutionis pro actione poſita, ex qua damnum alteri ſecutum ſit.

Qui actionem facit otioſam inutilem & malam quæ ſive ex natura ſua, ſive ratione circumſtantiarum periculum alterius damni ſecum afferat, ſi ex tali actione damnum alicui eveniat, tametſi diligentiam adhibeat ne damnum alteri ſequatur, ideoque ita agendo minime tale damnum intenderit, nihilominus tale damnum reſarcire tenebitur; quia in tali actione iniuſte egit erga perſonam, quæ damnum ſubiit, quæ ius habebat ne abſque ullo rationabili motivo fieret a quovis actio periculoſa ex qua damnum ipſe pateretur; & tale damnum actionem ponenti eſt ſufficienter voluntarium in cauſſa, nempe in actione illa periculoſa ac mala, voluntarie poſita, per quam damnum illud evenit, eo vel maxime quod talis damni periculum perſpectum habebat, nec rationabile ei aderat motivum illam periculoſam actionem ponendi. Hinc qui de nocte pergit ad domum Ioannis ut illi furetur aliquod pecus, & ſtabulum cum lumine ingreſſus fortuito, licet diligentiam cautelamque adhibuerit, accendantur paleæ, unde incendium & ſtabuli, & domus Ioannis ſequatur, tenetur fur ad totius damni reparationem, eo quia Ioannes ius habebat ne quiſquam cum faculis ſuum ſtabulum abſque rationabili cauſſa ingrediatur, ob incendii periculum iuxta *l.* 30. qui *occaſionem præſtat, damnum feciſſe videtur*. Item, qui prævideri alios ſuo exemplo probabiliter excitandos ad damnum alteri inferendum, tenetur reſarcire damnum totum nempe illud etiam quod alii ſuo exemplo præſtiterunt, ſi forſan illi reſarcire renuant; quia dans exemplum cum prævidione huiuſcemodi probabilis periculi, violavit ius proximi qui paſſus eſt damnum, quod erat ne quiſque aliquo iniuſto modo alterum provocaret ad ſibi damnum inferendum ſicuti fecit prævidens ſuo exemplo alios probabiliter ad huiuſcemodi damnum inducendos. Exemplum enim illud fuit iniuſta actio, ac modus iniuſtus unde revera alii excitati fuere ad damnum inferendum ac proinde contra ipſum facit cit. lex; *qui occaſionem præſtat damnum feciſſe videtur*. Idem dicendum eſt de eo, qui non prævidit damnum hoc eventurum, potuit tamen aut debuit prævidere.

Ex oppoſito vero ſecus dicendum ſi damnum eveniret alteri ex actione quam quis faceret ad quam ius habet, honeſta ſibique utili quamvis periculoſa, dummodo omnem diligentiam ad illud malum ſeu damnum impediendum adhibeat quam adhibere conſueſcunt homines cauti, & prudentes: ſi damnum enim aliquod ex tali actione honeſta ſeu licita ſequi contingat præter eius intentionem, nullam omnino contrahit obligationem, cum utatur iure ſuo & cum illa cautela, quæ ab actionis natura exigitur, ac proinde damnum alteri ſequutum ei non eſt imputandum iuxta legem 93. §. *de regulis iuris*; *nemo damnum facit, niſi qui id facit quod facere ius non habet*. Teneretur quidem de damno ſi diligentiam, debitamque cautionem non adhibuiſſet; quia tunc iniuſte egiſſet quoad modum: nam quiſque ius habet ne ſine iuſta cauſſa, & legitima auctoritate malum quocumque modo ei inferatur;

tur; ſicuti contingeret ſi quis in via frequentis itinerantium tranſitus foveam aperiret ad feram capiendam; in tali enim caſu iuxta *leg. Aquil.* quæ ita decernit, teneretur de damno ſi quid ex ea quis incurreret. Qui autem in actione ſua mala ac inutili quam fecit intenderit ut ex ea damnum, ſeu malum alteri ſequatur, licet ex ea plerumque damnum non eveniat, ſi ex illa forte aliquid mali ſeu damni contingat, reſarcire tenetur; quia damnum illud tunc eſt in ſe voluntarium agenti, & merito agens cenſetur illius cauſſa; cum re ipſa intentione directa illud procuraverit per ipſius malam actionem, & inutilem eiuſdem ſufficienter effectivam. Imo tenetur tale damnum reſarcire quando alteri evenire contingat ex ſua actione mala, & inutili, quamvis plerumque nemini malum ex ea ſequatur, nec agens prorſus intenderit, ſed tamen prævidit probabiliter ſecuturum. 1. Quia damnum illud eſt ei voluntarium in illa actione mala tamquam in cauſa, vel ſaltem tamquam in occaſione, quæ æquivalet cauſæ. 2. Quia fecit iniuriam alteri, qui ius habebat ne actio illa fieret in talibus circumſtantiis utpote ſibi periculoſis, licet diligentia adhibita ſit, ne malum eidem ſequatur. Ita D. Thom. 2. 2. *q.* 64. *art.* 8. Qui vero in ſua actione mala non tamen periculoſa, nec intendit, nec prævidere potuit damnum alteri ex ea eventurum; quia numquam, vel fere numquam ex tali actione in talibus circumſtantiis evenire ſolet, non tenetur reſarcire damnum ſi a tali actione forte obveniat. Quia damnum illud nec in ſe, nec in alio ita agenti eſt voluntarium. Unde qui alienam arborem aſcendit ad fructus ſurripiendos, & caſu decidens ſupra ſuum ſocium præter intentionem eum interimit, non eſt reus homicidii, nec reſtitutioni ob damnum in morte ſocii obnoxius erga eius heredes; quia talis aſcenſus tametſi illicitus, non erat ita periculoſus; hinc non eſt reus niſi furti. Et ſi S. Thom. dicat dantem operam rei illicitæ ex qua mors alterius ſequatur reum eſſe homicidii, ſupponit rem illam eſſe aliquo modo periculoſam, ſaltem ex circumſtantiis.

Dubitans vero an ex actione ſua mala ex ſe lucri impeditiva, vel alio modo damnificativa quam iniuſte poſuit, lucrum alicui ceſſaverit, vel damnum emerſerit, tenetur reſtituere pro rata dubii, ſeu prout periculum damni illius ſubeundi vel lucri amittendi æſtimatur prudentum iudicio, a quo taxari debet mature conſideratis circumſtantiis gravitatis damni, & lucri deperditi, ac gradus periculi. Quia cum talis agens certus ſit de poſitione, quam ipſe fecit actionis malæ & periculoſæ damni quod alter paſſus eſt, licet ipſi non conſtet, ſed ſolummodo dubius ſit an ex tali ſua damnificativa actione damnum alteri obvenerit; ſi ad nihilum teneretur, inæqualitas intercederet inter ſui cauſam, & cauſam innocentis, de cuius reali damnificatione dubitat; quia contra ipſum qui actionem poſuit militat actio iniuſta quam certo poſuit; dum nihil militat contra innocentem, ac proinde contra præſcriptum iuris, melior eſſet conditio, rei quam innocentis, qui totum periculum ſubiret amittendi ſua, cum reus contra quem utpote certum de poſitione actionis damnificantis ſtat præſumptio, immunis fieret ab omni onere, quod plane repugnat æqualitati requiſitæ a iuſtitia. Igitur ſaltem pro rata dubii reſtituere tenetur ad damni ſecuti compenſationem. Multo magis ad hoc tenetur qui cum certus ſit de iniuſta actione facta, quæ per ſe ſatis eſt ad damnum inferendum, ac de damno ſecuto licet dubitet an ex illa actione ſecutum ſit, reſtituere tenetur ſaltem pro ratione dubii & æſtimationis periculi. Dico *ſaltem* pro ratione dubii; quia Leſſius, aliique non pauci volunt hunc teneri de toto damno, tum quia poſſeſſio eſt pro actione iniuſta quod talem effectum produxerit, niſi conſtet oppoſitum, tum quia præſumptio iuris valet, donec non conſtet de oppoſita veritate: tunc autem iuris præſumptio eſt, damnum ex illa actione, puta conſilio malo proceſſiſſe iuxta regulam iuris 45. in 6. *Inſpicimus in obſcuris quod eſt veroſimilius vel quod plerumque fieri conſuevit.*

Nec valet dicere æquum non eſſe quod æquale ſit debitum reſtitutionis ei, qui tantum ex probabili præſumptione, ac ei qui ex certa ſcientia damnum intulit. Nam iuſtum hoc eſt, cum conſtet poſitam eſſe iniuſtam cauſam ad damnum ſecutum. In dubio enim an damnum revera ex illa cauſa ſecutum ſit, melior eſt conditio domini innocentis.

Quod autem de actione iniuſta, idem dicito de iniuſta omiſſione ideſt de omiſſione rei debitæ ex iuſtitia, dum qui omiſit verſatur in dubio, an damnum ex ea proceſſerit; quia in moralibus actio iniuſta, & omiſſio iniuſta ſunt ad invicem quid æquivalens.

§. XV.

§. XV.

De debito reſarciendi damnum illatum a proprio mancipio, animali, vel filio.

Dominus aut Pater familias, quibus incumbit cavere ne ſervi, animalia, filii aliique qui ſub eorum poteſtate, accura verſantur damnum alicui inferant, ſi in hoc negligenter ſe geſſerint, ut eorum incuria, quis ab aliquo eorum præiudicium patiatur, ante omnem Iudicis ſententiam reſtituere tenentur, quantum damno æquivaleat; ex *cap.* 3. 4. & *ulti. de iniuriis*; quia ex diligentiæ debitæ omiſſione damnum fuit eis voluntarium, ac ideo merito eis imputatur, utpote qui teneantur ex iuſtitia præcavere ne ſui, vel eorum animalia aliis damnum inferant. Quod ſi damnum illatum ſit a fera vel mancipio abſque ipſius domini culpa, tenetur nihilominus dominus vel reſarcire damnum, vel cedere domino læſo feram ſeu animal, vel mancipium pro noxa quam alteruter horum intulerit. Sic ſtatutum eſt tum iure Civili *Inſtitut. digeſt. & cod. de noxalibus actionibus*, tum ex iure Canonico cap. *ultimo de iniuriis*. Hæ autem leges non ſunt pœnales, ſed diſpoſitive ac æquitati, & iuri naturali conſentaneæ. Cum enim animal, vel ſervus non ſint ſui iuris, ſed id totum quod ſunt domini ſint, leges æquiſſime diſpoſuere ut ſicuti omnis utilitas ab eo toto proveniens domini eſt, damnum quoque domini ſit, niſi ea pro damno tradere velit; quia qui ſentit commodum, debet ſentire & onus, ut in *reg.* 55. *iuris in* 6. idcirco obligare dicunt aliqui haſce leges ante iudicis ſententiam in foro conſcientiæ, niſi ex conſuetudine legitime præſcripta ſententia iudicis requiratur. Verum ſentiunt alii permulti, & communius quod niſi præceſſerit gravis domini culpa Theologica ob vigilantiæ defectum, nihil reſtituere teneatur ante iudicis ſententiam; quia ſic uſu receptæ ſunt illæ leges, nec id neceſſarium eſt ad illarum finem. Poſt ſententiam vero tenetur in conſcientia parere eidem ſententiæ iudicis, quia hæc non fundatur in præſumptione culpæ, ſed in legibus, quæ ad bonum commune ac ad pacem publicam ita ſtatuere ut domini vigilantiores, cautioreſque redderentur in cavendo ne aliquis a ſuis damnum patiatur.

§. XVI.

De debito circa reſtitutionem eorum quæ accepta ſunt ob opus malum.

Ut pro faciliori intelligentia negotium hoc aliquatenus elucidetur. Notandum 1. quaſcumque promiſſiones, vel pacta inita ob turpem cauſſam, antequam opus ipſum pravum ſequatur minime obligare, imo iure ipſo naturali, & poſitivo eſſe prorſus irrita, ſive verſentur in materia iniuſtitiæ, ſive cuiuſcumque alterius vitii; quia talia pacta ac promiſſiones ad malum provocant, ideoque non obligant; imo nec impleri poſſunt etiamſi iuramento fuerint firmata. Nam *tunc temere iuratur, & impie quando quod iuratur impletur*: ait S. Auguſtinus ſerm. 10. in novis ſermonibus loquendo de impio iuramento Herodis facto puellæ ſaltanti.

Notandum 2. quod ille, qui pro opere malo patrando prætium recepit, ſi opus promiſſum ob tale prætium non poſuit, reſtituere tenetur; quare nequit Meretrix pecuniam pro meretricio acceptam ſibi retinere ſi forte copiam facere ſui corporis recuſet, quia pecuniam ſolvens noluit ipſius pecuniæ dominium transferre niſi effectu ſecuto. Quæſtio igitur verſatur circa reſtitutionem prætii præſtito malo opere promiſſo.

Notandum 3. Promiſſiones, aut contractus ob turpem cauſſam alios eſſe abſolutos apparenter, ſed implicite conditionatos, ut ſi dicatur, occide Ioannem, & dabo tibi 50. aureos; alios vero expreſſe conditionatos, ut ſi dicatur, ſi feceris mihi copiam corporis tui dabo tibi hunc annulum.

Notandum 4. Conditiones turpes apponi poſſe & ut obligatoriarias, & ut non obligatorias: 1. modo quando ſpondens vult alium obligare ad opus illicitum perpetrandum. 2. modo dum non intendit alterum ligare, ſed ſeipſum, ſi alter pravum opus exequatur; ut ſi dicas, dabo tibi filiam meam in uxorem, ſi falſum dixeris teſtimonium. His prænotatis

Accepta ob turpem cauſſam ante opus malum patratum ex contractu ſive abſoluto, ſive conditionato obligante ad talis operis executionem reſtituenda ſunt, ſive opus malum peractum ſit, ſive non, ut ſi quis acceperit 10. aureos ad patrandum homicidium, veneficium, maleficium, ſtuprum, adulterium, & quodcumque aliud pravum opus promiſſum, ſive exequatur ſive non; ſemper accipiens tali pacto accepta reſtitue-

re tenetur ex l. 26. ff. *de verborum obligationibus* ubi ſic: *Generaliter novimus turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti:* & l. 123. *Si plagii faciendi vel facti cauſſa concepta ſit ſtipulatio ab initio non valet*: & ratio eſt manifeſta, quia iſta data non ſunt, niſi ea lege ut accipiens ſe obliget ad opus malum, ad quod ſe obligare nequit; cum contractus non poſſit eſſe vinculum iniquitatis, ac proinde talis obligatio nulla eſt & nulla datio, & ſic dominium translatum non fuit ſive pactum executum ſit, ſive non, iuxta Regulam 18. iuris in 6. *Non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non ſubſiſtit*. Et equidem contractus illi utpote oneroſi debent obligare tam promiſſarium, quam promittentem; alias ſi ſolum promittentem eſſent gratuiti: unde cum non obligent promiſſarium, eo quod nemo obligari poſſit ad peccandum; igitur nec promittentem obligant, ac ideo ex omni parte nulli ſunt. Navarr. Adrian. P. Antoi. Henno, aliique communiter tum veteres, tum recentiores.

Ex oppoſito autem communiter ſentiunt DD. quod accepta poſt malum opus patratum puta homicidium, adulterium &c. attento iure naturæ (quidquid ſit de poſitivo in aliquibus caſibus, de quibus iam erit ſermo ubi de donatione illicita) de quo committendo initus erat contractus conditionalis, ſine intentione tamen obligandi ad opus malum, non tenetur recipiens reſtituere, ſicuti neque quæ accepit ex ſola liberalitate: & ratio eſt quoad primum, quia niſi prohibeatur per aliquam legem, recipiens habilis eſt ad acquirendum, & qui dat, dat omnino voluntarie, quia dat non ut pretium pravi operis, ſed ut ſolutionem quam promiſit poſita conditione. Licet ergo in hoc caſu ſponſio quoad tempus præcedat opus ipſum, tamen ſequitur quoad vim, efficaciam & obligationem, unde tenet talis promiſſio, ac proinde accepta vi talis promiſſionis iuſte retineri poſſunt, nec ſunt reſtitutioni obnoxia. Quare per hoc conciliari poſſunt DD. qui contrarii videntur priori ſententiæ, cum nolint prætium ob turpem cauſſam acceptum naturali iure eſſe reſtituendum, eo quia promiſſio ac contractus obligans ad opus pravum valeat: conciliari, inquam, poſſunt, ſi intelligant de promiſſione ſeu contractu conditionali, quo ſpondens ſe obligare non intendit, niſi opere poſito, ut fert natura conditionis, ſecus vero ſi intelligant de promiſſione abſoluta obligationem afferente ante operis conſummationem.

Quoad alteram partem vero, nempe quoad tributa ex ſola liberalitate ſeu gratuito hic diſtinguendum cum P. Stenno inter data ob opus meretricii, & data ob aliud opus pravum. Data liberaliter ob meretricii opus ſentiunt communiter DD. ſive ante ſive poſt dictum opus paucis caſibus exceptis tum iure naturali, tum poſitivo in conſcientia retineri poſſe, ut habetur ex D. Thoma 2. 2. q. 61. art. 5. ad 2. ubi ſic ait, *Cum quis dat meretrici ob fornicationem, mulier ſibi poteſt retinere quod datum eſt*: hic enim non diſtinguit S. Doctor, an donatio fiat ante, vel poſt peractum opus.

Quilibet enim rei ſuæ dominium in alium transferre poteſt quando per leges hoc ei non prohibeatur. Nulla autem lex proferri poteſt quæ irritet in noſtro caſu dictam dominii translationem. Non lex profecto naturalis quia licet naturalis ratio dictet donationes huiuſcemodi eſſe illicitas tam ex parte dantis, quam accipientis utpote provocantes ad inchoandum, vel proſequendum meretricii ſcelus, non dictat tamen eas eſſe invalidas. Non leges pariter civiles, quinimo potius illis favent, eas confirmando ut *l. idem, ſi ſtuprum* 4. ff. *de conditione ob turpem cauſſam* in qua ſic habetur. *Meretricem turpiter facere quod ſit Meretrix, non turpiter*, ideſt iniuſte, *accipere, cum ſit Meretrix*. Et l. *Affectionis ff. de donationibus* dicitur: *Affectionis gratia, neque honeſtæ, neque inhoneſtæ donationes ſunt prohibitæ; honeſtæ erga benemerentes, inhoneſtæ erga meretrices* Et hoc confirmant leges quæ irritant tales donationes factas militibus, & minoribus; unde cum exceptio firmet regulam in contrarium, evidenter ſequitur quod donationes huiuſmodi factæ ab aliis ſint validæ. Cum autem leges non diſtinguant, num ad earumdem donationum valorem fieri debeant ante vel poſt opus, nec nos diſtinguere debemus. Imo hæc retinere poteſt nempe gratuito donata mulier quæcumque ſive meretrix ſive honeſta etiam non impleta conditione, tametſi Amaſius ea dederit animo alliciendi mulierem ut ſibi ad turpia conſentiat, ſine tamen ullo pacto expreſſo, vel tacito; in tali enim caſu ſibi imputare debet Amaſius, quod nimis fuerit credulus, & plus quam debuit ſperavit. Quia mulier quæ ſine tali pacto tacito, vel expreſſo conſenſus ad prava munera accepit, non peccat contra iuſtitiam ea retinendo, quia fuit donatio mere gratuita, ac liberalis inducens moralem obligationem ad licita, & honeſta. Sic Lugo aliique. Peccant quidem feminæ pec-

peccato ſcandali , hæc munera accipiendo ; quia reddunt Amaſium audaciorem & ardentiorem , & ipſa facilem ſe reddit ad ruinam. *Matrona* ex D. Hieronymo ait D. Thomas l. 5. de erudit. Principis *non eſt caſta , quæ cum rogatur munera accipit*.

iis ex in. ts ad im.

Dixi *quando per leges hoc ei non prohibeatur*, quia aliqui dantur caſus in quibus per leges inhabiles redditur ad dandum qui dat, & accipiens conſequenter ad recipiendum ; quia cum dans inhabilis redditur ad transferendum dominium , inhabilis eo ipſo redditur accipiens ad dominium in re a tali dante accepta acquirendum , ac ideo annulatur actus a quo pendet ius accipiendi cum iuſtitia & retinendi ; unde res accepta reſtitui debet. Inhabiles autem ad dandum redduntur per leges milites , minores , ſervi , filii familias , liceat quoad quædam munuſcula videatur conſuetudo contrarium induxiſſe. Multoque magis irritæ redduntur huiuſcemodi retributiones ſi fiant a Religioſo profeſſo, ac ideo Monaſterio in toto rigore conſcientiæ reſtituendæ ſunt , cum Religioſus nihil queat expendere ſine expreſſa vel tacita ſuperioris licentia , quam nec Superior, nec totum Monaſterium in hiſce caſibus ei concedere valet. Si tamen Religioſo conceſſa eſſet facultas diſponendi de aliquibus , poſſet ſi forte in tale probrum incidiſſet ut etiam prolem ſuſcepiſſet , poſſet inquam ea impendere in ſubſidium feminæ , & prolis titulo eleemoſinæ, dummodo omnino ceſſaſſet animus meretricius ; quia donationes illæ piæ ſunt, & fere neceſſariæ poſito peccato.

Uxoratæ, filiæfamiliæ, ancillæ non tenentur unæ reſtituere marito , aliæ patri vel domino, ſeu reponere inter bona domeſtica prætium turpitudinis , vel munera quomodolibet ab Amaſio eis donata , & eſt probabilior , quidquid in contrarium dicant alii: quia ſicuti alia, quæ acquirit propriis manibus inſcio marito , poteſt clam in proprios uſus convertere , idemque dicito de filia reſpectu patris , de ancilla reſpectu domini , ita poterit ea quæ per turpe lucrum acquiſivit. Et hoc multo magis conſtat ; quia maritus in rebus turpibus , & inhoneſtis ius non habet , cum hæ ſint illi valde odioſæ & moleſtæ. Inſuper quia donata a conſanguineis & amicis conſtante matrimonio non communicantur inter coniuges , eo quod præſumuntur præſtari ex affectu , & voluntate, ut ea ſibi mulier retineat , ſicuti de donatione facta filiofamilias ſub patria poteſtate exiſtenti. Sic Palaus , Bonac. Graſſ. aliive non pauci.

Verum in praxi tribunalis pœnitentiæ circa huiuſcemodi parta ex iniquitate conſultiſſimum eſt quod Confeſſarii , quando rei talis pravi , ac ſordidi lucri accedunt , imponant his pro pœnitentia præter alia etiam obligationem erogandi talia bona in eleemoſynas pauperibus , vel in alia pia opera , ſi adhuc apud eos extent , ſive in ſe , ſive in æquivalenti , dummodo forte ipſi quoque illis non indigeant ; & quia talia crimina pœnam merentur , & ne lucrum ex iniquitate reportetur , & ſic receptor affectum ad culpam non retineat, & ad turpia huiuſcemodi iteranda non alliciatur.

Expoſito & comprobato primo allatæ diſtinctionis membro , nempe quod liberaliter ſeu gratuito data ob opus meretricii poſſint valide ſine ulla iniuſtitia a recipiente retineri, reſtat videndum de datis ob aliud opus pravum quod non ſit meretricium , & de his reſolvitur & ſtatuitur cum laudato P. Henno non poſſe ab accipiente valide retineri , ac proinde eum teneri ad eorumdem reſtitutionem. Et ita tenet etiam S. Thomas 2. 2. *q.* 62. *art.* 5. *ad* 2. *&* alibi. Nam licet tales donationes ex iure naturali validæ ſint, redduntur tamen invalidæ a iure poſitivo, ut conſtat ex *l. iuris gentium* 7. *ff. de Pactis*. *l. ſi plagis de verbor. oblig. l. Generaliter* 26. *& ſeq.* ubi nullæ declarantur , irritæ nulliuſque valoris obligationiſve huiuſcemodi donationes. Et valde æque per hoc a iure cautum fuit , ut tollatur occaſio ne mores corrumpantur , lædatur iuſtitia , ruat charitas , triumphet iniquitas, miſeri opprimantur , divitum iniquitas extollatur. Hinc D. Angelicus , quia vim dictarum legum novit, ait *ſupracit. loco Et quia etiam ille , qui accipit non debet ſibi retinere*. Auctoritatem D. Thomæ firmat ipſa ratio. Etenim cum leges illæ invalidas nullaſque huiuſcemodi donationes ſtatuant, eo ipſo inhabilem reddunt dantem ad donandum , ac proinde ad dominium rei donatæ in donatarium transferendum. Variæ ſunt donationes quæ ob turpem cauſſam a iure poſitivo reiiciuntur , ſeu reprobantur, nempe quæ fiant ſicario pro alicuius interfectione, quæ fiant ut aliquis ad peccandum provocetur, ſive præcepta omittendo , ſive vetita perpetrando , puta ut detrahat, ut falſum iuret, ut blaſphemet &c. Item quæ fiant Procuratoribus , Advocatis , ut in cauſſa iniuſta defenſionem præbeant , teſtibus pro falſo teſtimonio dicendo , Iudicibus ut iniuſtum proferant iudicium.

Variæ donationes a iure poſitivo reprobatur.

Data ad turpem cauſſam reſtitui debent Fiſco quando per ſententiam iudicis Fiſco adiudicen-

centur. Quando autem fiſco non adiudicentur a iudice, cum dominium a dante transferri non potuerit, ac ideo dominium apud ipſum remanſerit, uti proprio domino eidem reſtitui debent, dummodo tamen illa non ſtatuerit Eccleſia expendenda in pia opera uti contingit in ſimoniace datis, & acceptis, ac de iis intelligendus eſt S. Thomas ubi docet, donationes ad turpem cauſſam factas reddendas eſſe per earumdem erogationem in pauperes, cum iam expreſſe dicat D. Auguſtinus *in epiſt.* 153. *alias* 154. ad Macedonium, inique accepta ab Advocato, Clienti eſſe reddenda. Et circa hoc, idem dicendum etiam de acceptis ob turpem cauſſam tamquam eius prætium.

§. XVII.

De obligatione reſtituendi accepta ob opus bonum iam debitum.

Quot modis poſſit actio eſſe debita.

Nota 1. actionem poſſe debitam eſſe vel ex iuſtitia, vel ex alia virtute a iuſtitia diſtincta puta ex Charitate, vel gratitudine. Sic tenemur ex charitate ſuccurrere proximo indigenti, benefacienti grato animo ſaltem retribuere, & ex iuſtitia eum non lædere.

Nota 2. accepta pro actione debita dari poſſe vel per modum prætii, vel per modum allicientis, vel ſub conditione ſi facta fuerit actio ſub conditione poſita.

Nota 3. vetitum eſſe iudicibus iure tum naturali, tum poſitivo Civili, & Canonico recipere munera quæcumque oblata a litigantibus licet gratuito ante prolationem ſententiæ, ut habetur pluribus in locis divinæ ſcripturæ ubi reprehenduntur talia munera recipientes ut Deuter. 16. Iſa. 1. Quia ut Eccleſiaſt. 20. *excæcant munera oculos iudicum*. Unde impoſſibile eſt ut in proferenda ſententia non propendant in favorem munerantium.

Nota 4. Omnes alios miniſtros, qui a Republica vel a Principe iuſtum habent ſtipendium pro ſui muneris exercitio, vel qui ſaltem ſtipendium ab aliis accipiendum habent a lege taxatum, non poſſe in primo caſu quid a quovis recipere intuitu ſui muneris quando contingat quod illud exercere debeant, nec poſſe quidquam ſupra taxam legis pro ſui muneris exercitio exigi in ſecundo caſu; alias in utroque contra iuſtitiam ageretur, præcipue ſi nulla occurrat nova ratio plus exigendi. His prænotatis

Qui titulo prætii aliquid prætio æſtimabile accipit pro opera quam ex iuſtitia præſtare tenetur iuxta communem quidquid accipit reſtituere debet. Vendit enim in tali caſu alteri, quod eſt invendibile, cum ille qui ſolvit ius habeat ad actionem illam independenter ab omni ſolutione, ita ut ex iuſtitia ei debeatur opus ſine ullo ſuo ſumptu; ac ideo talis venditio iuxta D. Thom. *l.* 4. *cap.* 4. *de erud. Princ.* non ſecus ſe haberet ac ea qua quis mihi venderet veſtem, equum, domum, dum hæc mea ſunt. *Sicuti enim* (ait S. Doctor) *iniquus eſſet, qui cappam meam mihi vendere vellet; ita iniuſtus eſt, qui iuſtitiam quam debet gratis ex officio, facere non vult, niſi accepto prætio.* Idcirco donans non donat in hoc caſu, niſi involuntarie, coacte, & rationabiliter invitus. Hinc recipiens utpote qui cum alterius ſeu dantis iniuria recipiat, iniuſte recipit ac retinet quia cum ex iuſtitia opus ſuum dare teneatur, nullum habet titulum, ſeu ius recipiendi ab eo cui opus tribuere debet, neque ſcilicet ex contractu oneroſo, qui mutuam parit obligationem, quæ nulla ſupponi poteſt in dante ut conſequatur quod ei ex iuſtitia debetur, neque ex pacto gratuito cum donanti non ſit animus liberaliter, & gratioſe donandi, ſed coacte ex timore iniuriæ ne in iure ſuo defraudetur, ac proinde nullam facit dominii tranſlationem rei datæ in donatarium. Igitur cum ſic accipiens minime excuſari queat de iniuria, & iniuſtitia quam facit tunc in accipiendo, plane cenſeri nequit liber ab onere reſtituendi donatori id quod cum eiuſdem iniuria iniuſte ab eo recepit. Sic Salmatic. P. Antoi. Henno cum aliis communiter.

Hinc non ſolum iudex prætium recipiens ut iuſtam ferat ſententiam, vel ne iniuſtam proferat pro parte, cui favet, vel, ut quando pro utraque parte iuſtitia incerta, ſeu dubia apparet, parti faveat pro qua iuſtitia eſt minus probabilis, dum iudex probabiliorem ſequi teneatur; iuxta Innoc. XI. qui contrariam propoſitionem quæ numero eſt 2. proſcripſit: *Probabiliter exiſtimo poſſe iudicem iudicare iuxta opinionem etiam minus probabilem*. Sed Teſtis etiam ut veritatem dicat, vel non dicat falſum; elector vel ſuffragium ferens ut ſtent pro digniori, ac inde omnes hi ac alii qui ut pretium pro ſuo opere ex iuſtitia debito quid recipiant, reddere tenentur. Propterea vere dicit P. Cunielatus iniquis illis miniſtris, qui in ſolvendis publicis ratiociniis a Principe ſtatutis cum ſuis ſtipendiis, diu defatigant accedentes ad exigendam pecuniam ſibi debitam, ut tali iniquo artificio lucrentur, ſeu inducant

cant illos ut eis ſtrenam, vulgo *mancia* tribuant. Miniſtri huiuſcemodi non diſcrepant a furibus utpote qui vendant creditoribus eam ſolicitudinem quæ ratione ſui officii ipſis eſt debita. Et hoc intelligendum etiamſi a tertia perſona huiuſcemodi iniquam remunerationem recipiant, ut accelerent creditori debitam ſolutionem. Quod ſi miniſter nulla adhibita doloſa arte prompte ſuum officium exequatur, ideſt ſine ulla ſtudioſa defatigatione faciat quod debet, & a creditore potius opulento fiat aliqua liberalis donatio, & huiuſcemodi liberalitates exercere ſoleat præſumi poteſt in talibus quoque circumſtantiis ex liberalitate, & prorſus voluntarie donaſſe, præcipue ſi hoc contingat poſtquam Miniſter debitam ſui officii operam præſtitit; quia ſi prius detur ſemper locum habet ſuſpicio quod voluntarie omnino datum non ſit; & in tali caſu ſit licita miniſtri acceptio ſi ſe declaret paratum ſine tali largitione ad agendum quod ex ſuo officio tenetur, ut qui dat deprehendere queat nihil eum exigere pro opera quam debet.

Si quis vero aliquid tamquam prætinm pro opere non debito ex iuſtitia, ſed ex Charitate vel alia virtute reciperet aliquando ſecundum aliquos teneri poteſt ad reſtitutionem, aliquando non, & ſecundum aliquos numquam teneri. Dicunt enim auctores tertiæ ſententiæ ac ſuſtinent quod ſolum vendere quod eſt debitum ex iuſtitia, vel ſpirituale, utpote non prætio æſtimabile ac ideo invendibile, uti ſi quis reciperet tamquam prætium pæcuniam, aut quid æquivalens pro miſſa audienda, actus fidei, ac ſpei exercendos, ut ieiunet, ne ſe inebriet, ut miniſtret, ac recipiat ſacramenta, parit obligationem reſtitutionis, tametſi opus propter quod acceptum eſt, non ſit debitum ex iuſtitia, ſed ex charitate, vel religione, quia eſt opus invendibile, & venditio in aliquo ex his caſibus ſimoniaca, niſi forſan in omnibus, foret. Alii vero qui dicunt accepta tamquam prætium pro opere bono alteri præſtando interdum obnoxia eſſe reſtitutioni aliquando huic oneri obnoxia non eſſe, non diſtinguunt inter opera debita ex iuſtitia & debita ex ſola Charitate ſeu alia virtute, ſed inter magis & minus gravem exigentiam charitatis proximo ſubveniendi, & quatenus intervenire debet labor, ſumptus, vel periculum in huiuſmodi operis executione, & hæc verior videtur ac ut magis rationi conſona probabilior. Unde ſecundum horum ſententiam recipiens pecuniam, ſeu æquivalens ut proximum eripiat ex naufragio, domum vicini ab incendio præſervet, infirmo ſuccurrat, ſocium a peccato removeat, ut graviter indigenti panem, pharmacum, aut alia ſubminiſtret, licet ex ſolo charitatis titulo hoc ſubſidium præſtare debeat, & in tali executione nullum incommodum laboris, ſumptus, periculi ſubeat, taliter accepta reſtituere debet, quia quando charitas maxime urget ſubvenire proximo, gratuito, nullo exhibito prætio charitas præcipit, & dans in tali caſu, dat coacte, & rationabiliter invitus, timens ne alias fieret quod ei debetur. Quod ſi tale opus exequi nequeat ſine noſtro labore, ſumptu & periculo; vel vita, ſalus, fortunæ proximi non ſint in certo gravi diſcrimine, licite aliquid accipi poteſt etiam tamquam prætium pro tali opere quod niſi ex Charitate debetur.

Cæterum ſi inſpectis omnibus aperte conſtaret aliquid datum fuiſſe liberaliter, & gratioſe præcipue ad alliciendum, ſeu inclinandum accipientem ad bonum opus præſtandum ſive illud debitum ſit ex iuſtitia, ſive ex Charitate, aut alia virtute accipiens cogendus non eſſet in foro conſcientiæ ad reſtitutionem accepti, cum in tali caſu vere ad hoc non teneatur. Quia donatio prorſus voluntarie gratuita, eſt iuſtus titulus ut retineatur quod ſpontanee & gratuite largitum fuit, dummodo tamen non inhabilis eſſet ex diſpoſitione legis poſitivæ ad acquirendum dominium rei etiam gratioſe ac liberaliter donatæ, cuiuſmodi eſt iudex circa munera magni ſaltem momenti, quamvis voluntarie & gratuito eidem a Cliente exhibita, ac collata. P. Antoine cum aliis.

Quod ſi quis acceperit aliquid pro actione aut omiſſione quæ cedat in ſolum commodum accipientis vel ad cultum, & honorem Dei, puta ut miſſam audiat, eleemoſinam elargiatur, deſinat peccare, ieiunia præcepta ſervet, non ſe inebriet &c. licite retinere poteſt dummodo datum non intendatur tamquam prætium, ita ut fiat vera & ſtricta emptio ſtricte ad tale opus obligans: & ratio eſt, quia, hoc præciſo, quod ei donatum fuit, ex cauſſa, vel ſub conditione, voluntarie omnino, ac liberaliter donatum fuit. Nemo enim ab alio, actiones, vel omiſſiones liberas & ſolum ipſi agenti utiles emit. Qui tamen aliquid recepit ne ſcelus quod per leges puniri ſolet committeret, cogitur in iudicio ad reſtitutionem, & poſt ſententiam quando iuſta ſit, ac legibus conformis reſtituere tenetur.

Nota quod recipiens, quando donum receptum efficiat ut actio aliqua debita non po-

ponatur in toto vel in parte ſecundum ſubſtantiam, tunc tenetur donum reſtituere: quare qui ex voto offerre debet duo candelabra centum argenteorum & id ægre adimpleat, non poteſt recipere a Conſanguineo, vel amico quinquaginta, ut libentius id præſtet, idcirco reſtituere tenetur quod accepit, quia non impleret in toto ſecundum ſubſtantiam de ſuo id ad quod eſt obligatus ex ſuo voto. E contra vero ſi tenearis ex voto ieiunare, & cum non libenter hoc facias aliquis vel amicus, vel conſanguineus donat tibi aliquid, puta veſtem ut libentius ieiunes, retinere potes, quia tunc totam ſubſtantiam poneres rei promiſſæ cum totum ieiunium promiſſum a te impleatur.

§. XVIII.

De eo quod reſtituendum eſt ratione rei acceptæ.

De debito reſtitutionis ratione tantum rei acceptæ.

Circa debitum reſtitutionis ratione tantum rei acceptæ conveniunt DD. omnes obligationem eſſe tantummodo rem ipſam alterius ſi adhuc apud eum extet, qui illam recepit, reſtituendi, & ſi non amplius apud eumdem in ſe extet, quia illam conſumpſerit, vendiderit, vel donaverit, aut commutaverit, reſtituere tenetur illud in quo ex ea factus eſt ditior, quia tantum, & non plus habet ex re aliena, ſeu in æquivalenti. Hinc regula, ac menſura reſtitutionis faciendæ ratione tantum rei acceptæ, eſt quantitas rei alienæ, quæ in ſe, vel in æquivalenti poſſideatur, itaut tantum alteri reſtituendum ſit, quantum de re ipſius, vel de æquivalenti poſſidetur l. 25. §. *de pet. hæred.* Ille vero rem alienam in æquivalenti poſſidet, qui rem alienam donando, vel inſumendo res proprias ſervavit, vel ex eius alienatione aliquod acquiſivit & tali modo rem propriam auxit. P. Antoi.

§. XIX.

De obligatione, quam quis habeat reſtituendi quando res aliena quam accepit, iniuſte & detinet apud ipſum etiam ex caſu fortuito pereat, aut deterior fiat.

Huiuſce negotii diſcuſſio utiam patet valde cohærens eſt iis quæ antea expoſuimus quoad obligationes, quæ incumbunt poſſeſſori bonæ fidei, malæ, vel dubiæ; nam ab huiuſmodi modis poſſidendi pendet reſolutio difficultatum quibus ſubiici poteſt præſens diſſertatio. Nam qui rem alienam recepit ac detinuit ſi hoc contigerit cum mala fide ideſt ſcienter, ac ideo malitioſe, voluntarie ac ideo iniuſte, cum tali modo rem alterius occupans ac retinens teneatur illius rei dominum indemnem reddere de quocumque damno, etiam fortuito, quomodocumque res apud illum pereat vel deterior fiat, tenetur eum reſarcire cum æquivalenti, tametſi caſualiter pereat aut deterioretur, quia ob iniuriam illatam domino eumdem re ſua iniuſte expoliando obligationem contraxit ſervandi eum immunem, in ipſius re, ac liberum a quovis damno, ſeu detrimento. Si vero e contra rem alienam quis bona fide poſſideat, vel ex contractu &c. non tenetur reſtituere, ſi ex caſu fortuito pereat, vel fiat deterior, dummodo non interſit culpa, mora, aut pactum ex *l.* 23 §. *de regul. iuris & cap. unico de commodato*. Nam his exceptis res proprio domino perit, ac vilior fit *l.* 9. *cap. de pignor. act.*

Licet caſus fortuitus ſit extra humanam prudentiam, cum ſit inopinatus rei eventus quem homo nec prævidere nec vitare poteſt, ut incendium, vis latronum, mors &c. tenetur quis nihilominus iuxta communem de caſu fortuito, ſi pactum præceſſerit de illo præſtando, cum pacta obligent ex iuſtitia, ſi ſit in mora culpabili reſtituendi, puta quando tempore ſtatuto rem non reſtituit cum poſſet, & poſtea res pereat; quia ex regul. 25. *iuris* in 6. *mora ſua cuilibet eſt nociva*. Si enim reſtituiſſet forſan non periiſſet, & per moram culpabilem ſit iniuſtus detentor. Inſuper ſi ex culpa dedit cauſſam caſui fortuito, non obſervando pactum, v. g. ſi re uſus ſit in alio loco, vel tempore quam quo conventum eſt, & magis periculoſo, & in eo res periit, vel ſi contra pactum ignem accendit in re locata, quæ poſtea caſu combuſta eſt; quia peccavit contra iuſtitiam. Etenim ſi hoc non feciſſet, damnum ſecutum non fuiſſet. *Qui enim occaſionem damni dat, damnum dediſſe videtur*, in cap.ult. *de iniuſt.* Hæc autem habentur cap. 2. *de depoſit. Pacto culpa vel mora præcedentibus caſus etiam fortuitus imputatur*. Sic P. Antoi.

§. XX.

De obligatione quam contrahunt reſtituendi qui alterius damno moraliter cooperantur.

Præter executores ideſt principales ac proximas cauſſas operis mali moralis puta Furti Homicidii alteriuſve iniuriæ, quæ proximo in eius vita, fama, ac fortunis inferri poſſunt, dantur alii etiam qui ad tale damnum efficien-

ciendum aliqua ſua actione concurrunt: hinc iure merito non ſecus ac cauſſæ principales in medium hi quoque proferuntur expendendo eorum obligationem, quam ex proximi damnificatione contrahunt, unde & ipſi pro damno ſecuto mediante reſtitutione reſarcire tenentur. Nam Apoſtolus iudicat dignos morte non ſolum eos qui malum perpetrantur, ſed eos etiam, qui malum facientibus quoquomodo conſentiunt, idcirco pro certo tenendum, obnoxios eſſe reſtitutioni, non tantum eos qui per ſe proxime & directe alicui damnum inferunt, verum illos pariter, qui ipſis cooperantur, manum aliquo modo eis præbendo in proximi damnificatione. Et hoc docet Gregorius IX. *cap. ultim. de iniur.* ubi ait: *Si culpa tua datum eſt damnum vel iniuria irrogata &c. iure ſuper his ſatisfacere te oportet*. Idemque confirmat Innocentius XI. in ſua cenſura contra propoſitionem, quæ n. eſt 39. *qui alium movet, & inducit ad inferendum grave damnum Tertio, non tenetur ad reſtitutionem illius damni illati*.

Nomine autem cooperatorum hic non intelliguntur hi qui phyſice per ſemetipſos iunctis cum alio viribus, ideſt ſimul cum alio facinus aliquod exequuntur, ut ſi duo ſimul hominem occidant, furentur &c. ſed intelliguntur ii, qui moraliter ſolummodo facinori cooperantur, iubendo ſcilicet, conſulendo &c. Et hoc novem modis contingere poteſt, qui duobus verſibus ſequentibus comprehenduntur apud D. Thomam 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. ut iam ſupra tranſeunter innuimus.

Iuſſio, Conſilium, conſenſus, palpo, recurſus.
Participans, Mutus, non obſtans, non Manifeſtans.

Primi ſex directe, & poſitive concurrunt; tres alii ſolum negative ideſt omittendo id ad quod ex officio & iuſtitia tenebantur. Qui dato prætio alterum invitat ad inferendum damnum proximo, reduci poteſt ad mandantem; ſed quia alium ſibi ſubiicit ut miniſtrum, & executorem voluntatis ſuæ poſſet etiam revocari ad conſulentem. Sive tamen ad unum, ſive ad alium revocetur, nihil intereſt; quia ſemper habetur debitum reſtitutionis. Verum priuſquam de cooperatoribus ſigillatim agatur, aliqua pro faciliori intelligentia ſunt prænotanda. Igitur

Nota 1. cum Silvio cooperatores non omnes ordine eodem & modo teneri ad reſtitutionem. Nam iubens cæteris eſt anteponendus utpote principalis cauſſa damni.

Nota 2. neminem ex his teneri, niſi qui fuit efficax cauſſa damni. Unde ſi quis conſulendo tantum, non tamen iubendo, vel non obſtando cum non teneatur, concurrat ad damnum alterius, cum executore paratiſſimo prorſus determinato, imo proximo ad inferendum malum ſecundum D. Thom, 2. 2. *q.* 62. *art.* 7. in corpore non tenetur ad reſtitutionem, quia per ipſum S.D Conſilium, adulatio, vel aliquid eiuſmodi non ſemper eſt cauſſa efficax, ſicuti iubere quod eſt cauſſa principalis, & non obſtare quando ſit debitum obſtandi, quæ ſemper ſunt cauſſa efficax, ac proinde ſi per hæc cooperetur ad damnum proximi cum quovis ſemper eſt obligatio reſtituendi, non vero in aliis, ſubiungit cit. D. Angel. ut in caſu Conſilii &c. quia non ſunt ſemper cauſſa efficax. Quare cum conſulens nequeat probabiliter æſtimari efficaciter moviſſe paratiſſimum prorſuſque determinatum ideſt efficaciter per ſe motum ad damnum inferendum, ſe habet non ſecus ac ſi nihil in opus noxium influxiſſet. Idcirco immunis cenſendus eſt ab onere reſtitutionis. Et hoc habetur in *cap. Nuper de ſentent. Excommunic.*

Nota 3. ſuadentem minus malum omnimode paratum maius malum exequi, cum animo ut meliori modo quo poſſit proximi malum impediat, puta ſi parato furari centum ſuaderet ut ſolum quinquaginta furetur &c. non teneri ad reſtitutionem; quia hoc non eſt tam malum conſulere, quam a maiori malo diſſuadere per minoris electionem & exinde nulli fit iniuria, imo favor. Quod ſi ipſe conſulens minus malum, adiuvaret etiam ad illud minus malum exequendum ideſt inferendum, tunc quia vere influeret, eſſet efficax cauſſa talis damni, ac ideo obnoxius reſtitutioni. Item ſi ipſe eligeret facere minus malum dum paratus eſſet ad maius, quia liberum erat eius voluntati utrumque relinquere.

Nota 4. quod ſi quis partem dumtaxat conſuluit, vel mandavit, non vero totum ut ſi Titius mandavit Arnulfo ut furaretur quinquaginta, & furatus ſit centum, illam partem ſolummodo quam conſuluit reſtituere tenetur. Sic Bonac. Lugo, & alii.

Nota 5. Conſulens, mandans, aliove ex dictis modis movens iam paratiſſimum ad damnum, ut illud celerius, libentius, atrocius, vel gravius exequatur, tenetur ad reſtitutionem ſeu ſatisfactionem totius damni quidquid in contrarium aliqui ſuſtineant. Tum quia hic, & nunc fuit cauſſa actionis non ſolum quoad modum, & accidentia, ſed etiam quoad ſubſtantiam. Tum quia hoc ipſo

quod ſuadeat ut nunc faciat damnum, cauſſa eſt totius damni, cum ille per illud tempus, quo facere decreverat, animum mutare potuiſſet, & ad meliorem ſenſum reduci, vel impediri a damno inferendo, & ſine cooperantis conſilio, vel opera fieri potuiſſet ut damnum non inferretur. Quare ſi ad hoc ut quis reſtituere teneatur ſufficit quod ſit cauſſa influens in alterius damnum, hic ſine dubio cenſeri nequit immunis a tali onere cum vere in tale damnum influxerit.

Dubitans an in alterius damnum influxerit per ſuum mandatum, conſilium, aliumve ex aliis modis, præcipue non obſtando, non manifeſtando dum ex iuſtitia ad id tenebatur, hic quoque non eximitur a debito reſtituendi ſaltem ſecundum naturam dubii quod tunc ei occurrit. Et hoc valde conſonum eſt æquitati, ac rationi quia innocenti potius favendum eſt quam reo; reus eſt autem, qui damnum conſuluit. Qui enim poſuit actionem per ſe aptam ad malum inferendum potius iudicare debet eam effectu ſuo non vacaſſe quam e contra. Inſuper in dubio nemo præſumitur malum ſua ſponte facturus, & cum poſſeſſio ſtet pro debito reſtituendi (ait P. Antoine) quando conſtat actionem poſitam eſſe cauſſam ex ſe damni illativam, ſequitur contractam fuiſſe obligationem reſtituendi cum damnum ex ipſa actione allatum ſupponatur, iuxta regulam 45. iuris in 6. *Inſpicies in obſcuris quod eſt veroſimilius, vel quod plerumque fieri conſuevit.*

Si vero damnificator teſtaretur ſe motum non fuiſſe alieno conſilio & aliunde fide dignus ſit, in foro conſcientiæ ſtari poteſt eius teſtimonio. Nec deſunt caſus in quibus graviter præſumi poteſt damnificatorem proprio motu & neutiquam alterius ſuaſione ſe fuiſſe determinatum ad crimen patrandum; puta ſi homicida priuſquam conſilium quæreret, arderet odio contra inimicum, cui vitam abſtulit, & iam mortem ei minaverat nec non omnia executioni paraverat. Item ſi poſt acceptum conſilium non amplius velit eius mortem licet commoda occaſio non ſemel ſibi obtulerit facinoris exequendi, quam paulo poſt ob novas, quæ inter ipſos exortæ ſunt odii cauſſæ, vel ob vetera quæ nova excitavit occaſio, eidem intulit.

De iuſſione, ſeu de mandante.

Mandans ſeu iubens actionem quæ habet damnum proximo inferre cum prior ſit non ſolum ordine inter recenſitos alterius damni cooperatores ſed principaliter inter huiuſcemodi cauſſas, ſive directas & poſitivas, ſive indirectas & negativas, qui poſt executorem efficacius in alterius damnum influit; hinc primario de hoc agimus, qui per eius actum ideſt eius iuſſionem in ſuperiore harum cauſſarum enumeratione explicatur.

Nomine iuſſionis & mandantis veniunt, ſeu intelliguntur, hi omnes, qui explicite; vel implicite iubent, & iubendo movent ad executionem operis, unde iniuſtum damnum alteri infertur. Dixi *explicite*, vel *implicite*. Quia aliquid præcipi poteſt non tantum verbis expreſſis, ſed nutibus quoque, & ſignis; imo etiam manifeſtando inferiori gratum ſibi fore ſi tale opus exequatur. Hinc iubens, ſeu mandans ſive explicite hoc faciat, ſive implicite tantum, ſive poteſtatem habeat præcipiendi, ſive non, tenetur ad reſtitutionem totius damni in quod per eius mandatum efficaciter influxit. Talis enim eſt vera, & præcipua cauſſa damni illati, & quidem principalis & magis influens in damnificationem quam ipſemet mandatarius, ideſt mandati executor ut ex cap. 6. *de ſentent. excom.* in quo ſic habetur; *cum is committat vere, cuius auctoritate vel mandato delictum committi probatur.* Hic enim imprimit quamdam neceſſitatem moralem executori qui, veluti eius inſtrumentum, ex efficaci eius impulſu damnum infert. Quare tenetur non ſolum ad damnum, quod de facto iuſſit, ſed ad illud quoque ex mandato præter eius intentionem contigit, ſi res præcepta tale periculum ſecum afferebat, & ratione circumſtantiarum prævidere poterat. Unde ſi famulo præcepit combuſtionem domus Arnulfi cui aliæ domus proximæ erant, & comburantur, & hanc combuſtionem attentis circumſtantiis, loci, temporis, venti, incendii &c. poterat, ac debebat prævidere, nempe plures domos contiguas comburendas, tenetur ad hæc damna omnia compenſanda: eſt communis apud DD. ex cap. *de homicidio in 6* ubi Innoc. IV. ait de iubente alicui ut leviter talem verberet, tametſi expreſſe inhibeat ne occidatur vel membro aliquo mutiletur, ſi ex iracundia mandatarii præter mandantis intentionem mors in tali verberatione contingat, teneri mandantem de tali morte. Is qui *mandat* (*ait Pontifex*) *aliquem verberari licet expreſſe inhibeat ne occidatur ullatenus, vel membro mutiletur, irregularis efficitur, ſi mandatarius fines mandati excedens, mutilet, vel occidat; cum mandando in culpa fuerit, & hoc evenire poſſe debuerit cogitare.* Sic &c.

Si

Si iubens Superior ſit, tenetur caſu quo executor damnum aliquod ob talem executionem patiatur; puta ſi mulctetur exilio, carcere, bonorum privatione, de tali damno executorem compenſare, ut. ſentiunt DD. Nam iuſſio Superioris habet reſpectu ſubditi quamdam vim, qua moraliter cogitur, & fere invitus operari cenſetur. Imo mandans contractum cum mandatario tacite inire videtur, de eo reddendo omni ſibi poſſibili modo immunem a damno, & hic ſub illa conditione ut mandans ſubeat onus ſecuturum in ſuæ iuſſionis executione mandatum ſuſcipere. Si vero mandatarius non ſit ſubditus mandantis, ſed ab illo vi ſtipendii conductus, putant DD. mandantem non teneri ad executoris indemnitatem; cum tunc mandatarius voluntarie periculum in ſe ſuſcipiat dum prorſus ſit illi liberum ſe tali periculo non exponere. Idcirco ſibi imputare debet damnum quod patitur. Volenti enim nulla fit iniuria.

Mandans non tenetur de exceſſu damni facti ultra ipſius mandatum a ſola voluntate executoris, puta ſi hic iuſſus comburere tantum domum Ioannis, comburat etiam ſegetes, exterminet vineam; talem enim exceſſum plane reſarcire non tenetur mandans, ſed executor, quia ſecutus eſt ex huius malitia non ex iuſſu mandantis. Eſt communis inter DD. Teneretur quidem mandans ad compenſationem totius damni etiamſi loco Petri quem iuſſerat occidi, interficiatur Andreas, quia ex ipſius mandantis imperio ſecuta eſt. Sic communiter.

Mandans ſi ante mandati executionem mandatum ſuum revocet ac ſedulo curet ut hoc innoteſcat mandatario verbo, ſcripto, vel nuntio, & revera ad mandatarium talis ſua revocatio, ſeu retractatio, perveniat, tunc ex communi liber eſt ab omni debito reſtitutionis, licet non obſtante tali revocatione damnum a mandatario inferatur; quia revocata iuſſione mandatarius in tali caſu non amplius agit mandantis nomine, & damnum non ſequitur ex mandantis iuſſione, ſed ex mera mandatarii voluntate ac malitia. Revocatio autem mandati fieri poteſt, & formaliter per expreſſam eius revocationem verbo, ſcripto, vel nuntio, ſicuti antea dixi, & æquivalenter puta ſi mandans cum adverſario affinitatem contrahat, aut aliter ſecum reconcilietur, & in ſuam gratiam eum recipiat, dummodo tamen mandatarius indolem nimis doloſam ſui mandantis agnoſcens hanc reconciliationem non crederet fictitiam & ad facilius ſecuriuſque inſidias alteri tendendas, quia in tali caſu mandans adhuc teneretur de damno, cum vi ipſius mandati actio damni illius illativa poneretur. Et hoc dicendum, eſt ſecundum communem Doctorum etiamſi veram crederet ſeriamque talem reconciliationem, ſed poſtea invincibiliter oblitus mandatum executus ſit; quia tunc non obſtante tali revocatione adhuc damnum ex vi ſui mandati ſecutum eſt.

Quod ſi revocatio mandati non fiat nota mandatario ideſt non pervenerit ad ipſum ante executionem ſeu damni illationem, incuria, oblivione, ſeu etiam malitia illius cui commiſſa fuit talis notificatio facienda mandatario, vel alia cauſſa, mandans non eximitur ab onere reſtitutionis; quia non non obſtante ſua revocatione adhuc damnum ſecutum eſt ex vi iniquæ ſuæ iuſſionis; tametſi fieri poſſit quod mandans ſi debitam adhibuerit diligentiam ut revocatio ſui mandati ad executorem perveniat non amplius peccet; ita qui alicui præbuit venenum, cuius effectum poſtquam ſe pœnituit, impedire, ſed in vanum, conatus eſt, non eximitur ab onere reſtitutionis. Nec pariter a tali debito levaretur etiam revocata iuſſione ſi non efficaciter obſtaret, ac pro viribus impediret ne mandatarius damnum quod ei commiſerat, alteri inferendum, non inferat, vel ſi eius voluntatem ſic depravaverit & potenter commoverit, itaut mandatum ipſius influat in damnum ſaltem per modum conſilii, & ſimplex mandati revocatio non ſit remedium ſufficiens ad hoc ut mandatarius ab opere ſibi commiſſo removeatur.

Quando mandatarius moneri nequit de mandati revocatione, tunc ille monendus eſt, cui iniuria damnumque eſt inferendum, ut ſibi invigilet ac ſtudeat tale periculum evitare; quia qui damnum cum illatum eſt reſarcire debet, priuſquam inferatur tenetur quantum poteſt illud impedire. Si autem hoc fieri nequeat ſine mandantis longe graviori detrimento v. g. morte, graviſſima infamia, &c. ſicuti non tenetur reſtituere hic, & nunc cum tantis incommodis, qui hoc onere gravatur; ſic nec mandans cum eiſdem periculis alterum monere.

Sciens alterum paratum eſſe ſuo nomine damnum alicui inferre ſi ut ex iuſtitia tenetur, non impediat, dum poſſit cohibendo, vel ſignificando ſe prorſus hoc nolle, tenetur ad reſtitutionem: quia cenſetur ſaltem tacite mandare, aut ſaltem eius taciturnitas habetur pro conſenſu, & approbatione talis iniuſti damni.

Qui

Qui vero nec expreſſe nec tacite iuſſit alterius damnum, tametſi ratum habeat illud, dum factum eſt ſuo nomine, non ſit obnoxius reſtitutioni ut communiter tenent DD. quia quod eſt poſterius non poteſt eſſe cauſſa influens efficaciter præcedentis effectus, ideoque non poteſt eſſe cauſſa illius damni. Nec officit in caſu noſtro Regula 10. iuris in 6. nempe *ratihabitionem retrotrahi*, *& mandato comparari*; quia hæc regula intelligenda eſt præſertim de contractibus, qui celebrati nomine alterius neſcientis, & ab eius conſenſu dependentes ſubſequente ratificatione confirmantur. Ratihabitio comparatur etiam mandato, quoad culpam, & etiam quoad pœnas in iure expreſſas; non autem quoad debitum reſtituendi; quia hæc ſupponit cauſſalitatem in debitore.

Mandans non liberatur ab onere reſtitutionis licet ſi ipſe non iuſſiſſet damnum inferendum, alter nihilominus tale damnum intuliſſet, nempe alius iam domum Caroli combuſſiſſet etiamſi tu non iuſſiſſes tuo famulo ut domum illam combureret. Quia tametſi non mandando inferri tale damnum, hoc illatum fuiſſet; cum tuo mandato vere efficaciter in tale damnum influxiſti, ac proinde tibi tamquam cauſſæ efficienti eſt imputandum; quia ad cauſſam efficacem ſufficit verus influxus, nec eſt neceſſe quod ſine illa damnum non fuiſſet cauſſatum.

De Conſulente.

Conſulens is dicitur, qui conſilio, vel precibus, promiſſis, ſuaſione, exhortatione motiva ſuggerendo, facilitatem oſtendendo, &c. aliquem ad alterius damnificationem inducit. Hic profecto, ſicut communiter docent Theologi, cum ſuo conſilio & ſuaſione ſit efficax moralis cauſſa alterius damni iniuſte illati, tale damnum reſarcire tenetur. Hinc Innocentius XI. hanc proſcripſit propoſitionem n. 39. *Qui alium movet, & inducit ad inferendum grave damnum tertio non tenetur ad reſtitutionem damni illati*. Si plures vero ſint conſulentes, cum omnes in damnum influant ſinguli tenentur ex æquo ad reſtitutionem. Idemque dicito de pluribus mandantibus, ſeu iubentibus.

Si conſulens antequam ſuum conſilium malum, ac damnificativum ſeu nocivum conſultus exequatur retractet, dummodo conſilium non conſtiterit in oſtenſione utilitatis, aut delectationis inde percipiendæ vel commodi exequendi, ſed in falſa doctrina v. g. quod talis contractus eſſet licitus, dum eſt illicitus, talis medicina ſalubris, dum eſt noxia &c. ita ut ante executionem conſilii aperiat conſulens ei cui ita conſuluit eiuſdem conſilii falſitatem, tametſi non audiatur, liberatur a debito reſtitutionis; quia tunc conſulens revocans datum conſilium confitendo ſe fuiſſe deceptum efficaciter tollit totam cauſſam quam dedit pro damno inferendo. Idemque dicito de eo qui precibus blanditiis promiſſis ad damnificandum induxit quando ante executionem oſtenderit ſibi hoc diſplicere, propoſitum mutare, ac promiſſa revocare: quia ita non eſt amplius cauſſa damnificationis poſtea illatæ etiamſi alter adhuc contra revocationem agere velit, tunc enim hic ſua dumtaxat malitia vel privata ſua opinione ad executionem movetur. Quod ſi e contra conſulens ſuum conſilium præbendo propoſuerit damnificationis facilitatem, utilitatem, delectationem, ſecuritatem, & huiuſmodi, tunc licet revocet conſilium antequam executioni mandetur ſi conſultus a tali ſibi utilitate, facilitate &c. antea ſibi propoſitis a conſulente, motus, & impulſus adhuc operetur, ac damnum inferat non eximitur conſulens a debito reſtituendi; quia tunc illa facilitas, utilitas, delectatio quam propoſuit ac docuit conſulens reſultare ex illo opere ut revera reſultat, proſequitur adhuc movere conſultum ad illius operis executionem non obſtante revocatione eidem facta a conſulente, ac proinde cum conſilium adhuc cauſſa maneat efficax damni, conſulens adhuc remanet obnoxius reſtitutioni. Sic communiter DD. contra paucos qui contrarium & minus probabiliter ſentiunt. Idcirco ſi mandans iuſſioni talem addiderit conſilium, etiam revocato mandato tenebitur ratione huiuſcemodi conſilii damnum illatum a conſulto reſarcire.

Nec valet dicere quod ſicuti mandans per revocationem ſui mandati ſerio & ſufficienter factam mandatario eximitur licet executor damnum adhuc inferat, ab obligatione reſtituendi pro tali damno, ita retractationem conſilii liberare debere ab huiuſcemodi onere, conſulentem cuiuſvis rationis ſit conſilium quod dederit: lata enim eſt diſparitas inter mandantem & conſulentem cum propoſitione utilitatis. Mandatarius enim non agit ſuo nomine, ſed nomine mandantis, idcirco revocata iuſſione mandans non amplius influit in actionem mandatarii. Conſultus vero non agit conſultoris nomine, ſed proprio ob motivum utilitatis, commodi &c. a conſulente in actione iniuſta facienda ſibi propoſitum, puta propter fugam infamiæ in vindicta patranda, in conſulto homi-

homicidio, in conſulto abortu, & huiuſmodi, ac ideo quantumvis conſultor curet tollere ex animo conſulti bonum eidem propoſitum in ſuo conſilio, cum adhuc perſeveret propoſitum motivum dicti boni alterius menti impreſſum, adhuc reipſa facta etiam conſilii revocatione conſultor efficaciter influit in opus iniuſtum patrandum, ac damnum per tale opus tertio inferendum, ac proinde adhuc tenetur ad reſtitutionem per compenſationem damni vi ſui conſilii illati.

Conſulens ex ſtipendio, & officio ſuo, non ſolum tenetur de malo conſilio, ex dolo, vel culpa lata, ſed etiam levi. Inter conſulentem enim, & eum qui conſilium accipit intercedit quidam contractus in utriuſque utilitatem quam percipit conſulens ex ſtipendio & conſultus ex conſilio. In contractibus vero, qui cedunt in utriuſque commodum oritur obligatio etiam ex culpa levi. Sic communiter DD. ex *l. contractus* 23. *ff. de regul. iuris in 6.*

Qui malum conſilium ex bona fide præbuit ſi conſulens ſit idiota, ruſticus, mulier, hi per bonam fidem & ignorantiam excuſantur a reſtitutione iuxta regulam 62. inter regulas iuris in 6. *Nemo tenetur ex Conſilio alteri præſtito* ideſt ex conſilio non fraudulento, ut regulam explicant DD. Secus vero dicendum, ſi conſulens ſit Iuriſta, Theologus, Confeſſarius, animarum Paſtor, ex his ſcilicet qui ex doctrinæ profeſſione, vel ratione miniſterii imperitorum conſiliarii eſſe debent. Hi enim ſi per culpam, negligentiam, ignorantiam craſſam per liberiora conſilia cauſſam damni præbent, ut non raro contingit per eorumdem imperitiam dari cauſſam iniuſtitiis, & plerumque facilius decidunt, quo plus ſunt imperiti, tenentur ad reſtitutionem. Tales enim Conſiliarii culpabiliter conſulendo, ſuo falſo conſilio ſunt cauſſæ damni quod vi illius infertur. Siquidem actiones quæ ex ignorantia craſſa procedunt in his, quæ pertinent ad proprium ſtatum, & profeſſionem ſi damnoſæ ſint imputantur ignoranti ſeu conſulenti illas, cum ex vi profeſſionis, ſtatus proprii, teneretur ſcire, & in conſulendo ſeu reſpondendo errorem, vel negligentiam vitare, ita ut ſi ſecus ſe geſſerint damni ex ſua ignorantia vel negligentia in conſulendo ſecuti, obnoxii fiant reſtitutioni. Attendant igitur huiuſcemodi conſultores ſuæ ſufficientiiæ & dum non ſunt inſtructi in re circa quam eorum conſilium exquiritur, non ſint tantæ audaciæ ut ne quidem aliquantulum hæſitent ubi ſapientiores Theologi hærent frequenter meditantes illud D. Thomæ opus. 73. de uſur. *Invoco ſapientiam ne me errare permittat in periculum animæ meæ & in laqueum aliorum.*

Quando conſulens ad hoc ut maius malum avertat parato iam alteri inferre, minus conſulit, puta furi efficaciter parato auferre Ioanni 100. conſulit, ut ab eodem auferat ſolum 50. nihil reſtituere tenetur; quia tale conſilium directe non concurrit ad damnum inferendum, imo præciſe ad gravius damnum impediendum; ac ideo utiliter damnificandi, rem agit. Tenetur quidem ſi furi ad maius malum Ioanni inferendum parato, conſulat ut hoc minus damnum potius inferat Paulo, vel ſi parato furari alicui indeterminato conſulat ut furetur tali, puta Titio; quia eius conſilium in utroque caſu eſt cauſſa iniuſta damni illati Paulo, ut in primo, vel Titio ut in ſecundo. Quivis enim innocens ius habet ne contra ipſum damnum conſulatur. Licitum eſt autem furi determinato furari pauperi vel diviti conſulere, ut potius furetur diviti, quam pauperi non determinando ullum divitem in particulari, quia ſic non determinatur voluntas furis ad damnum alicuius, ſed tantum avertitur a maiori peccato, & damno, cum cæteris paribus, maius ſit peccatum furari pauperi, quam diviti. Sic communiter.

De conſenſu, ſeu conſentiente.

Ut ambiguitas omnis circa naturam conſenſus de quo hic agitur tollatur cenſeo advertendum, quod cum conſenſus ſit aliquando ſimplex complacentia, quæ verſatur in actionem ita ratam, ac determinatam, ut nullatenus in eam influat, puta cum quis humano reſpectu annuit facinori de quo ſuum conſilium ei aperit vir potens iam iam profecturus ad executionem, dummodo ille annuendo non palpet, aut adulatione iniqua reddat hominem alacriorem ad damnum inferendum, quia hoc ſecluſo in tali approbatione non cenſetur efficaciter influere in malum ideoque non eſſe efficacem ipſius cauſſam, hic non eſt ille conſentiens de quo nunc loquimur. Item cum pura mentalis aſſenſio influere nequeat in damnum alterius, nomine conſentientis hic non intelligitur qui ſimplicem interiorem aſſenſum præbet, ſed ille cui cum incumbat ex officio diſſentire circa actionem, quæ eſt illativa, ſeu cauſſativa alterius damni, externe approbando, favendo, vel ſuffragium ferendo efficaciter movet ad inferendum alicui detrimentum. Talis conſenſus, ſeu conſen-

ſen-

ſentiens ille eſt, de quo hic agitur, ac ſimul ſtatuitur quod præbendo talem ſuum conſenſum in alterius damnum, ſi talis conſenſus efficax ſit ut ſine eo alii non poſſent vel non vellent tale damnum inferre, tenetur ſimul cum aliis cooperantibus ad reſtitutionem, ac compenſationem huiuſmodi iniuſtæ damnificationis, ut communiter ſentiunt DD. quia cum influant ita conſentientes efficaciter in actionem damnificativam, ſunt vera cauſa damni. Huiuſmodi ſunt Conſiliarii Regii, qui in capitulo vel Collegio habent ſuffragium in electionibus graduum, & officiorum &c. Ex his enim ſi ex humano reſpectu ſuffragari omittunt vel tacent aliqui in Senatu Regio, ex quo fit ut non avertatur damnum quod avertere poterant, & ex officio tenebantur; ut ſi non loquantur ad hoc ut excludantur indigni, & digniores eligantur; vel ſuffragium ad alterius damnum conferunt, puta ad iniuſtam legem condendam vel iniuſtum iudicium ferendum ad bellum iniquum, &c. tenentur hi omnes ad reſtitutionem non ſolum ſi in ipſis requiratur plenitudo votorum, cum in tali caſu omnes ſint cauſſæ efficaces illius damni; ſed etiam ſi ſolum ut in ſimilibus evenit non requiratur niſi maior votorum pars, & ignorent an vota ſint ſufficientia; nam tunc vere voluerunt eſſe cum aliis cauſa iniuſti damni per iniuriam. Imo ſi dederit aliquis votum ſuum poſt ſufficientia ſuffragia, dum poterat abducere priores ad revocanda ſua iniuſta ſuffragia; tunc quia tenebatur ex officio admonere, & ſuum revocare ſuffragium, teneretur de damno ſecuto, non ſolum ut mutus, & non obſtans, ſed etiam ut cauſſa poſitiva; quando tamen ſuffragia ſint revocabilia, ut quando feruntur in conſilio; quia damnum non eſt adhuc efficaciter illatum ante ultimum ſuffragium, quo maior pars ſuffragiorum compleatur. Quando vero maior pars iniuſtum ſuffragium irrevocabiliter iam dedit, ita ut non amplius damnum impediri poſſit deſiſtendo, aut reſiſtendo, poſtremi conſentientes per ſuum ſuffragium cum conſcientia iniuſta quando iam ſufficiens numerus ſuffragatus eſt iniquæ ſententiæ, bello iniuſto, electioni perſonæ indignæ, aut minus dignæ, & aliis huiuſmodi iniuſtis actionibus iuxta multos peccant quidem, ſic ſuffragando, non tenentur tamen ad reſtitutionem. Navarr. Caietanus, Molina, Vaſquez, Laymannus & alii. Iuxta alios vero tenentur ad reſtitutionem, quia nomine etiam poſteriorum conſentientium per ſua ſuffragia damnum executioni mandatur. Sic Henno, Medina, Corduba.

Priores peccant ſuum ferentes ſuffragium pro ſententia, aut electione iniqua & huiuſmodi, & peccant graviter, & ad reſtitutionem tenentur; quamvis certo ſciant etiam ſine ſuo ſuffragio talem iniquam ſententiam, electionem & huiuſmodi poſteriores eſſe concluſuros. Sic Henno, Caietanus, Leſſius, Lugo, & alii, quia ipſi priores de facto influunt ad damnum nondum poſitum, & licet ſine priorum ſuffragio alii ſubſequentes iniquam concluſiſſent ſententiam & electionem, iniuſtumque damnum cauſſaſſent, non tollitur tamen quin ipſi priores quantum fuit ex ſe iniquæ ſententiæ electionis &c. cauſſam efficacem contulerint ac iniuſtæ damnificationi, concurrerintque poſitive ad eam læſionem quæ tametſi ſine ipſis contigiſſet, ſine ipſis tamen facta non fuit.

Nolens ſuffragari in his circumſtantiis in quibus prævidet defectu ſui voti aliquem iniuſte damnandum eſſe, aut indigne promovendum, peccat graviter, ac tenetur ad reſtitutionem; quia dum illa incommoda per ſuum votum impedire poſſet, non impediendo per ſuum votum concurrere cenſetur indirecte, & conſentire tali iniuſtæ condemnationi, indignæ electioni &c. ut ex *cap. Qui tacet* 43. de regul. iuris in *6.* ubi ſic. *Qui tacet conſentire videtur*.

De Palpone, ſeu Adulatore.

Palpo nomen eſt quo adulatores exprimuntur, unde Palponis nomine veniunt hi omnes, qui laudando, adulando, plaudendo, extollendo alicuius nobilitatem, generoſitatem, excellentiam, vires, & eiuſmodi, aut acceptam iniuriam, dedecus, contemptum, aliaque huiuſce generis exagerando, ſeu alterius vecordiam, puſillanimitatem, ignaviam irridendo, arguendo, exprobando, aliaque huiuſcemodi agendo efficaciter provocant, movent, incitant ad actionem iniuſtam, ad capiendam ex inimico vindictam, vel aliquod alterum damnum alicui tertio inferendum, quod ſine tali palpatione non intuliſſet. Hinc taliter palpans ſi efficaciter influat, ideſt cauſſa ſit quare alter moveatur, incitetur, ſeu inducatur ad iniuſtam alicuius damnificationem peccat graviter contra iuſtitiam & fit obnoxius reſtitutioni ſeu compenſationi damni, cuius efficax cauſſa fuit per ſuam palpitationem.

Advertendum hic iuvat cum Theologis neceſſarium non eſſe ut hi adulatores dire-

le intendant alterius damnificationem, cum ſufficiat ut præviderint, aut prævidere debuerint eam ex hoc iniquo agendi modo ſequi poſſe. Et utinam hoc perpenderet tale hominum genus, qui ſuſſurones dicuntur. Nam iſti falſa perinde ac vera referendo innumerorum ſunt venefica cauſſa, radix, & ſcaturigo malorum. Unde Prover. 26. ſic habetur. *Suſſurone ſubtracto iurgia conquieſcent.*

Si autem adulator hominem laudat de iniuſtitia iam commiſſa, non tenetur ad reſtitutionem; quia non fuit cauſſa damni quod iam factum erat; niſi forte alter ex his laudibus ad alia damna impellatur, & ad non reſarcienda præterita quæ intulit.

De Recurſu, ſeu Receptore.

Recurſus, ſeu Receptoris nomine veniunt, hi omnes, qui aliquo modo dant iuvamum alicui proximi damnificatori puta furi, viarum graſſatoribus, ficariis, aliiſque huiuſcemodi malefactoribus eos hoſpitio recipiendo tranſitum ad furandum eis concedendo defendendo furta rapinaſve emendo, cuſtodiendo &c. vel præbent ſecuritatem aut commoditatem ad opera iniuſta perpetranda; unde ſunt efficax cauſſa quare damnum proximo inferatur, ſeu ne pro iniuſte illato reſtitutio fiat, ſeu compenſatio. Quare recurſum talem præbentes ſi ob eumdem recurſum, ſeu receptionem damnum alicui reapſe ſequatur, alias non ſecuturum graviter peccant contra iuſtitiam & obnoxii ſunt reſtitutioni; cum hi vere ſint efficax cauſſa iniuſtæ actionis, utpote qui efficaciter, ac poſitive in damnum influunt, cooperando ad damnum iniuſte illatum & ut exigit ſtricta iuſtitia non compenſatum. Si quis autem reciperet furem fugientem ab eo qui eum vulnerare aut percutere vult, manifeſte conſtat quod hic tunc illum non reciperet ut furem.

Qui vero titulo amicitiæ, Conſanguinitatis, Patriæ &c. furem a Lictoribus quæſitum occultat præciſe ad eius vitam ſervandam, non cenſetur cooperari eius furtis, tametſi forſan elapſus a periculo aliquando hic fur aliis damnum illaturus ſit, cum damnum illud ſit prorſus caſuale, & per accidens reſpectu talis occultantis. Fieret vero cooperator furi in ſuis furtis illum in tali caſu occultans, & teneretur de damno, ſi ſic occultet, ut ei ſpem faciat in poſterum ſimilis auxilii, ita ut eo auxilio fretus poſtea furetur, vel hoc faciat ſolum cognoſcens ex experientia præteriti, vel aliter furem ex hoc benigno modo agendi occaſionem arrepturum incidendi in nova furta; tunc enim eſſet vera cauſſa ſubſequentis furti. Item de damno teneretur occultans, ſi per occultationem quam furi præſtitit cauſſa fuit ut non fieret reſtitutio. Si vero nec det ſpem refugii in poſterum, neque ſit cauſſa iniuſtæ detentionis rei alienæ non tenetur; quia cenſeri nequit cauſſa damni; & ſi quid poſtea ſequatur, hoc eſt per accidens. Multo autem minus teneretur, qui bona fide reciperet neſciens eſſe furem. Et quod dicitur de fure idem intelligendum de Receptore cuiuſvis noxii malefactoris.

De Participante.

Participans dupliciter intelligi poteſt, nempe aut pro eo qui participat in præda, ſeu re furtiva, aut pro eo, qui participat etiam in crimine ſcilicet in furto, tamquam ſocius furti, ſive alterius maleficii; ut qui ſcalam apponit, vel ſuſtinet ut fur aſcendat, qui excubias agit, vel furem comitatur ut eum defendat, qui ad confringendum & aſportandum adiuvat.

Procurator Uſurarii, Notarius uſurarium inſtrumentum conficiens, Teſtes qui illud ſubſcribunt, qui venenum præbet ei quem cognovit uſurum, ut ſuum inimicum vel alium interimat, ſeu miniſtrans arma parato ad vulnerandum, vel occidendum: hi omnes etiamſi damnum ſine eorum cooperatione factum fuiſſet, tenentur ad reſtitutionem. Participans tantummodo in præda, ſeu re furtiva, nec ullatenus cooperatus ad iniuſtam actionem, tenetur ad reſtitutionem illius partis ſolummodo, quam habuit, & ſcienter participavit, & tenetur illam reſtituere etiamſi eam conſumpſerit. Si vero ignorans participaverit reſtituere debet partem ſolum, quæ adhuc extet, vel id in quo factus ſit ditior, qui autem participavit in crimine, tenetur ad reſtitutionem in ſolidum; utpote qui ſit cauſſa & concauſſa iniuſtæ acceptionis.

Ruſtici qui a militibus apprehenſi coguntur aſportare prædas iniuſte acceptas; imo effringere ianuas, armenta e ſtabulis abſtrahere, inſtrumenta præbere ad deprædationum executionem &c. num peccent ac reſtitutioni obnoxii fiant in hac coacta damni cooperatione, diſcrepant in hoc ſtatuendo Theologi; alii enim eos prorſus ab omni onere excuſant, alii prorſus damnant, alii media via incedendo dicunt aliquid his licitum eſſe ſi iuſto mortis metu ſive alterius gravis mali coacti id agant, quia præſumi

pot-

poteſt, dominum eiuſmodi rerum non eſſe rationabiliter invitum, cum iſti nonniſi evitandi cauſſa maioris mali id faciant quod iam de ſe non eſt malum, nec ſubſerviant niſi poſt factum, cuiuſmodi eſt prædas vehere, cum hoc dominum non lædat niſi ex iniqua militum intentione. Nam vehere prædam furtum non facit, ſed factum ſupponit, nec in his dominus poteſt eſſe rationabiliter invitus, nec legitime exigere ut alter eius bonis conſulat cum propriæ vitæ diſpendio. Non eodem modo tamen ob metum videntur excuſari poſſe ſi domos effringant, per feneſtras intrent, armenta e ſtabulis abducant; quia in his ſe gerunt tamquam principales cauſſæ iniuriæ. Gravis remanet difficultas an licite dum mors alioquin illis intentatur, præbere valeant ſcalas, iuvare ut aſcendant, inſtrumenta dare ad fores effringendas. Leſſius tenet etiam hæc facere eos poſſe, eo quia non ſint actiones per ſe malæ. Sylvio tamen difficile videtur quod in his excuſari poſſint; quia actiones huiuſmodi hic & nunc a talibus factæ ſunt cooperationes ad rapinas.

Chriſtiani captivi apud Turcas in eorum triremibus, aut aliorum infidelium contra Chriſtianos metu mortis remigantes, a peccato, & onere reſtitutionis immunes ſunt. Nequeunt vero iuſſi præliari, tormenta bellica explodere, militares machinas gubernare, navigia eo modo conſtituere, ut melius confligi queat. Nam ſicuti bellum ex parte infidelium eſt iniuſtum, ſic iniuſtum eſt quoque eis cooperari in tali bello quod fieret pugnando, tormenta bellica explodendo, aliaque ſupradicta agendo. Neque refert quod mors eis intentetur. Nam debent mortem potius ſubire, quam ad iniuſtam Chriſtianorum perniciem Turcis obtemperare. Numquam enim licet opem præſtare aliquem opprimere, vel occidere volenti. Unde ſi latrones volentes aliquem interficere ac in auxilium duos aut tres vocarent mortem eis minitando, ſi venire renuerent, non liceret eis tale auxilium præbere non ſolum percutiendo, ſed nec aliter iuvando; unde nec Chriſtianis licet pugnare contra Chriſtianos in bello Turcarum. Neque pariter eis liceret ſurripere & prædari, vel incendio bona Chriſtianorum conſumere, tametſi compellantur metu mortis, ſeu gravis læſionis. Sic Sylvius cum Turriano. Quia directe prædari aut incendere aliorum bona iniuſtum eſt, & contra legem naturæ, ideo nullo metu hoc excuſari poteſt.

Circa vero excommunicationem Bullæ Cœnæ, contra quomodolibet auxilium Infidelibus contra Chriſtianos tribuentes, excuſarentur captivi Chriſtiani ſi remigarent contra Chriſtianos, ſic iuſſi a Turcis cum mortis minitatione ſi renuant, quidquid in contrarium dicant aliqui; quia ſicuti alii dicunt præceptum Eccleſiaſticum non obligat ipſos in tali ſtatu conſtitutos, quia leges Eccleſiaſticæ non obligant cum tanto incommodo, & periculo, & multo magis quia ut iam diximus excuſantur in tali ſua remigatione a culpa, ſine qua non incurritur excommunicatio.

Nota quod participantes in crimine non omnes ſubiacent eidem regulæ. Nam qui ita participat, ut aliis ſit author maleficii ipſe tenetur tamquam principalis, & cæteri in eius defectum. Quod ſi omnes de communi conſenſu convenerint, ideſt cooperati ſint in damnificatione, mutuo ſe adiuvantes tamquam una manus iniuſtam actionem perficiens, ſinguli æque tenentur in ſolidum, quia ſinguli ſunt cauſſa ſeu concauſſa iniuſtæ actionis damni ſecuti. Sic Dominicus Soto, Caiet. Covarruv. cum aliis. Hinc qui communi conſilio vineam expoliant alienam, milites qui in bello iniuſto Civitatem, vel oppidum depopulantur; ſinguli in ſolidum tenentur; cum omnes tamquam ſocii, alii unam partem, alii alteram damnificantes ſimul concurrunt ad crimen patrandum damnumque inferendum; unde; omnes ut concauſſæ talis iniuſtæ actionis in ſolidum illatum damnum compenſare tenentur; tametſi per impotentiam minus unus, quam alter damnum intulerit? Si autem plures vineam expolient, ſed non de communi mutuo conſilio, tunc attendendum eſt, num quilibet ipſorum viderit alios multos ſingulos ſingulas partes accipere, & ſic magnum ſecuturum damnum, quia tunc ſinguli mortaliter delinquunt, & ſub gravi ſinguli tenentur reſtituere ſuam partem tametſi fuerit exigua, & ratio eſt quia unuſquiſque videns magnum damnum ſecuturum, tenebatur a damnificatione qualicumque ſe abſtinere. Licet enim ſinguli non ſint cauſſa actionis illorum, ſcienter tamen cooperantur ad notabilem proximi læſionem ſua propria actione. Ita Sylvius cum Medina, Navarro, Covaruv. & aliis. Si autem ſinguli eorum, qui aliquid exiguum capiunt ex vinea nihil ſciant de altero, non peccant mortaliter, nec ſi materia levis eſt tenentur ad reſtitutionem; quia neque ſcienter cooperantur ad grave damnum poſtea ſecuturum, neque cauſſa ſunt iniuſtæ acceptionis rei alienæ.

Levi-

Levitas enim materiæ excuſat a gravi culpa, & ab onere reſtitutionis.

§. XXI.

De cauſſis negativis iniuſtæ damnificationis, quæ ſunt mutus, non obſtans, non manifeſtans.

uſ. ja- ha- id. i- n- ti-

Iam notavimus antea modos omnes enumerando, quibus poſſit aliquis ad alterius damnum concurrere quod *mutus*, *non obſtans*, *non manifeſtans*, ſuo modo huic iniuſtitiæ cooperantur. Et hi dicuntur communiter cauſſæ negativæ damni, utpote qui damnum non impediant, cum poſſint & ratione officii, quod exercent, vel contractus initi ex iuſtitia impedire tenentur. Non enim impeditur damnum tripliciter, 1. tacendo, nempe non reprehendendo, non prohibendo, non clamando. 2. Non obſtando, ideſt omittendo ſubſidium, cuſtodiam, auxilium, vel operam ad impediendum damnum. 3. Non manifeſtando damnificationem domino, ſive ante ne fiat, ſive poſt damnum factum ut reſarciatur, & etiam non monendo ipſum damnificatorem de ſua obligatione reſtituendi.

Mutus nomine veniunt illi omnes qui tacent, cum loquendo, conſilium, aut præceptum dando, reprehendendo, diſſuadendo, prohibendo impedire poſſent ac ex iuſtitia tenentur, ne quis damnum alicui inferat. Dixi *ac ex iuſtitia tenentur* ideſt ratione officii, muneris, pacti, contractus. Et hi non impediendo aliquo ex allatis modis tenentur ad reſtitutionem, dummodo tamen reipſa non impedierint ſeu pro viribus impedire non curaverint damnum quod ſecutum eſt, & rationabiliter impedire potuerint. In moralibus enim, is qui poteſt, & debet malum impedire, ſi ipſo non impediente evenerit, illius cauſſa cenſetur eveniſse. Dixi *poteſt & debet* ſi enim non poſſit abſque notabili detrimento, excuſatur tum a reſtitutione, tum a peccato. Si autem poſſit, & non teneatur ex iuſtitia, excuſatur a reſtitutione, non vero a peccato. Sylvi.

Non obſtans ille intelligitur, qui ex officio, vel pacto cum poſſit, de facto obſtando impedire tenetur, præbendo v. g. ſubſidium, & operam ne proximus lædatur. Huiuſmodi ſunt Principes, Duces belli, Miniſtri iuſtitiæ, Cuſtodes nemorum, vinearum, gabellarum, aliive qui quovis officio, contractu, pacto expreſſo, vel virtuali tenentur invigilare aliorum indemnitati, ſeu impedire alterius læſionem, ſive Publicam Regni, aut Reipublicæ, ſive ſubditorum, ut qui præſunt tamquam Principes, aut conſtituti ſunt in publico Reipublicæ officio; ſive privatam, ut qui ex pacto vel contractu onus ſuſceperunt gerendi alterius negotia, cuiuſmodi ſunt Tutores, Curatores reſpectu pupillorum, & minorum, adminiſtratores bonorum Eccleſiæ, vel Collegii, aut alicuius particularis ut Nobilium Factores, Cuſtodes vinearum agrorum ſylvarum montium, Advocati, Procuratores qui non impediunt damna ſuis Clientibus obvenientia, Aſſeſſores, Canonici electores, Conſiliarii, qui tacendo, vel ſe abſentando, cum poſſint non impediunt iniquam conſtitutionem, iniquam, & indignam electionem. Nam hi omnes tenentur ex proprio munere ad inconvenientia damnaque alterius præcavenda; ac proinde ſi dum poſſint non impediant, ad reſtitutionem tenentur, quia cenſentur cauſſæ morales, & iniuſtæ damni.

Reſtitutioni ex eadem ratione fiunt pariter obnoxii famuli, domeſtici, ancillæ, quibus cura ſpecialis, & cuſtodia domus, aut rei familiaris concredita eſt, ſi non impediant furta, aliaque damna, quæ dominis inferuntur, ſive ab extraneis ſive a conſervis, vel condomeſticis. Sic communiter. *De famulis, ancillis &c. non impedientibus furta domeſtica.* Ipſi enim ex ſuo officio idcirco ex iuſtitia tenentur quantum poſſunt talia damna impedire, utpote qui ad hoc ſunt conducti. Nec ſolum, onus huiuſmodi, ideſt impediendi domini ſui damna & ſi negligant dominum de damno compenſandi incumbit famulis, & ancillis quibus rei domeſticæ cura ſpecialiter commiſſa eſt, ſed aliis quoque famulis &c. quibus talis cuſtodia non eſt demandata ſecundum probabiliorem quam tenent Lugo, Navarrus, Azor., Bonac., Henno, cum aliis. Nam eo ipſo, quo in famulatum recipiuntur, obligati cenſentur ad res dominorum ab iniuriis præcipue extraneorum defendendas, ac cuſtodiendas, cum conducti ſint ad utile, & commodum ſuorum dominorum. Omnes enim hæri famulum accipiunt, & conducunt cum pacto ſaltem tacito ut cum poſſit bona eius cuſtodiat, & ſervet. Igitur peccant graviter ſi dominorum damna dum poſſunt non impediant: & quia vi ipſorum conductionis ad hoc tenentur ex iuſtitia, obnoxii ſunt reſtitutioni. Dixi *præcipue extraneorum*; quia ſecundum probabiliorem ſervus cui non eſt ſpecialiter commiſſa rei domeſticæ cura tenetur, vi ſui famulatus impedire damna quoque quæ a conſervis, vel condomeſticis inferuntur. Itaut ſi talis ſervus videns alios conſervos, bona domini damnificare, nec impediat ſi poſſit, tenetur

ad damni compenſationem, quia hoc etiam pacto, ſaltem virtuali ſervi omnes conducuntur. Et quanto facilius, ac diutius damnum inferri poteſt eo maior adeſt avertendi obligatio vel obſiſtendo vel domino manifeſtando.

De obligatione custodum vinearum agrorum &c.

Cuſtodes vinearum agrorum ſylvarum montium vectigalium quoad mulctas conſtitutas in eos qui in aliena ſylva lignantur, vineas agroſque diripiunt, aliorum paſcua in pratis, vel montibus damnificant, qui aſportant merces & vectigalia defraudant, ſi non denuntient eos, qui delinquunt, ſecundum Sylvium huiuſmodi Cuſtodes non tenentur ad reſtitutionem pro tali mulcta: quia non tenentur ex iuſtitia accuſare delinquentes ad eum finem ut dominus, vel Reſpublica ditetur mulctis; ſed ſolum invigilare ut impediantur damna, & ſolvantur vectigalia, quia officii eorum eſt curare ut vectigalia non fraudentur, ac inſuper res ſuæ cuſtodiæ commiſſas ſervare, non autem mulctas procurare. Unde ſi in iſto ſuo officio peccent, tenentur damna illata reſarcire, & vectigalia per eorum culpam fraudata reſarcire; mulctas vero ſolvere non debent. Ita Sylv. cum Navarro, Sylveſt. aliiſque, quos citat. Eademque ratione dicendum eſt nec Iudicem teneri ad compenſationem mulctæ ex hoc quod reos ad illam non condemnet. Alii tamen probabilius contrarium affirmant, cum ſolutio mulctarum multum expediat ad impediendas damnificationes. Antoine.

Cuſtodes, qui ſe abſcondunt ne videantur ab his qui loca vetita ingrediuntur, ut ipſos in actuali furto deprehendant non tenentur ad reſtitutionem. Non enim tenentur domino, quia damnum quod infertur in vinea, in ſylva, vel in agro ſatis ſuperque compenſatur per eos, qui deprehenduntur. Non pariter illis deprehenſis, cum nulla eis fiat iniuria. Imo tales cuſtodes etiam a peccato excuſari poſſunt, ſi ideo intrare permittant & furari, ut ſemel in peccato deprehenſi efficacius corrigantur, & impoſterum abſtineant. Navarr. Sylv.

Cuſtodes ſi prætium a fure accipiant, ut ſinant ipſum furari, tenentur ad reſtitutionem talis pretii damnorum, quæ a iure inferuntur ſi res ipſæ ablatæ non amplius extent apud furem; illis autem deficientibus tenetur fur; quia utrique ſunt cauſſa damni; cuſtodes tamen in hoc caſu videntur eſſe cauſſa præcipua, utpote qui ſint velut defenſores, ſub quorum tutela fur ſurripit. Nihilominus tamen ſi res furtivæ maneant adhuc apud furem, ipſe primo tenetur, cum ratione rei prius teneatur, qui rem habet, eo tamen non reſtituente tenentur omnes qui cauſſa, vel concauſſa fuerunt iniuſtæ actionis. Si vero huiuſcemodi prætium recipiat qui non eſt cuſtos ex officio, ſed tenetur ex ſola charitate impedire damnum quod videt inferri proximo, licet prætium illud reſtituere non teneatur, niſi illud ſit pars furti, tenetur tamen damna per furem illata compenſare, ſi fur per hoc fiat animoſior ac audacior ad furandum; quia ſic poſitive concurrit ad damnum. Imo ſecundum Sylvium teneretur ad illata damna reſarcienda etiamſi pecuniam non recepiſſet, ſed tantummodo promiſiſſet ſe taciturum, eo quod talis promiſſio animoſum, audacemque redderet furem ad de novo furandum. Sylvi.

Qui ex officio tenentur damnum impedire, & non impedivere, ſi mercede conducti ſunt obligantur ex culpa levi, qui autem ex officio tenentur ſed non mercede conducuntur tenentur tantum ex culpa lata, id eſt ex omiſſione diligentiæ quam adhibent homines eiuſdem conditionis.

Qui ex ſola Charitate tenentur impedire alterius damnum, quod loquendo, obſtando, manifeſtando ſine ſuo magno incommodo impedire poſſent, licet Caietanus velit quod ſi non impediant ad reſtitutionem teneantur de damno non impedito dum poterant, & debebant: communior tamen eſt, & hæc ſententia ut vera tenenda, quod non teneantur, cum hæc obligatio oriatur ex ſolo debito ex iuſtitia, ideſt hi ſolummodo tenentur qui ex iuſtitia ratione officii, pacti, vel contractus tenentur damnum alterius præcavere.

Confeſſarius ex ignorantia vel negligentia ſeu culpa lata, non monens, & obligans ſuum pœnitentem reſpectu ſui debiti pro reſtitutione, cui tenetur, præcipue ſi putet pœnitentem non eam facturum, eſt obnoxius reſtitutioni, quia tunc Confeſſarius eſt cauſſa damni, quod impedire poteſt & debet; Confeſſarius enim reſtitutionem non præcipiendo ſe habet non ſecus ac ſi negaret eſſe faciendam.

Qui promulgato Monitorio Malefactorem non manifeſtat, ad reſtitutionem tenetur. Quia impedit ne a malefactore malum reſarciatur. Sed fuſius de hoc cum de Cenſuris.

§. XXII.

§. XXII.

De obligatione impedientium aliquem a boni conſecutione.

Bonum alterius multiplici modo impediri poteſt, & aliquando culpabiliter, & cum onere reſtitutionis, aliquando ſine tali onere, tamen culpabiliter; & aliquando etiam inculpabiliter. Nam aliquando hoc fieri poteſt cum vi, fraude &c. aliquando ſine talibus modis, ſed ex odio, & ſine iuſta cauſſa, aliquando ſine mala affectione, & etiam ex iuſta cauſſa, aliquando contra iuſtitiam & Charitatem aliquando contra ſolam Charitatem.

Impediens aliquem a conſecutione boni ad quod ius habet quæſitum *in re* vel *ad rem*, ideſt ex iuſtitia ipſi debiti quocumque modo hoc fiat etiam ſolis precibus aut conſilio ſaltem abſque iuſta cauſſa graviter hoc agens peccat contra iuſtitiam & tenetur ad reſtitutionem. Sic communiter DD. cum S. Thoma 2. 2. *q.* 62. *art.* 4. quia quocumque modo impediat, eſt iniuſta illius cauſſa, ideoque illius boni ſublatione, ius alterius violando, quod habet in re, vel ad rem, iuſtitiam violat, ac lædit. Quare ſi alter ius habet in re, tenetur impediens valorem illius rei compenſare; ſi vero ſolum ius ad rem puta per iuſtam promiſſionem acceptatam, electionem, præſentationem &c. non tenetur compenſare totum, damnum v. g. totum beneficium promiſſum, & præſentatum, ſed nondum Collatum, nec totum valorem ipſius, ſed ſolum partem iuxta æſtimationem iuris & ſpei habitæ illud conſequendi bonum. Sic communiter cum cit. D. Angelico.

Idem quoque dicendum de eo qui alterum impedit ne iure ſuo utatur, puta artem ſuam vel officium exercendi, operam locandi, aliquid petendi &c. Quilibet enim ius habet utendi iure ſuo, ac ne a tali uſu impediatur ſine iuſta cauſſa, uti fieret ſi a ſua arte, vel officio impediretur, ad quorum exercitium ius habet.

Si quis vi fraude, dolo, minis, mendacio, calumnia, detractione, aliove modo iniuſto impedimentum ponat alicui conſequendi beneficium, officium quo dignus erat, vel aliquod aliud bonum, puta legatum, hæreditatem, donum, &c. ideſt bonum aliquod ei ex iuſtitia non debitum, tenetur reſtituere iuxta ſpei proportionem, probabilitatis, ſeu certitudinis, quam habebat illius boni conſequendi, ideſt quantum prudentum iudicio talis ſpes ei valebat. Eſt communis teſte Card. de Lugo & Sanchez. Quia licet impeditus non habeat ius ſtrictum, & abſolutum ad illud bonum, beneficium ſcilicet, legatum, officium &c. habet tamen ius abſolutum, ne per vim, fraudem, vel quamvis aliam iniquam artem via ei ad illius conſecutionem recludatur, ideſt ne ſpes ad illud, vel probabilitas impediatur, ut cum communi docet cit. de Lugo. Talis igitur iniuria compenſanda eſt, ſive fraus aut vis verſetur circa eum, qui impeditur a bono obtinendo, ut ſi vi quis eum detineat, vel ei minas intentet ut a petendo eum deterreat, vel fallaciis eum decipiat; ſive circa Collatorem minitando ne conferat, vel fraudulentis perſuaſionibus demonſtrando eum eſſe indignum. Dixi *quanti prudentum iudicio ſpes* &c. Cum impediens non teneatur ad æqualem compenſationem ac ſi gratiam adeptus eſſet, cum hæc potuerit multipliciter, ait *S. Thom. q.* 62. *art.* 2. ei impediri. Et ſi forte nulla eſſet ſpes, nullum debitum curreret reſtitutionis damni; cum re ipſa nullum ei inferatur. Eſſet tamen compenſanda ſi aliqua eſſet licet exigua proportionate eius levitati prudentis iudicio.

Impediens aliquem ne bonum conſequatur occultum eius crimen revelando tametſi verum, dummodo id non faciat ex iuſta cauſa, peccat graviter & obligationem incurrit compenſationis, utpote qui non ſolum peccet contra proximi famam, ſed etiam contra ius quod ille habet ne inique per talem detractionem impediretur a boni conſecutione. Sic DD. communiter.

Hinc Advocati, Medici, Chirurgi, Ludi Magiſtri, artifices omnes, Mercatores aliique huiuſce generis, qui vi, fraude, mendaciis, criminationibus, aliiſque iniquis artibus curant trahere ad ſe cum aliorum damno qui alios ſolebant frequentare, rei fiunt gravis culpæ & reſtitutioni obnoxii ſecundum præiudicii quantitatem quod aliis intulerint, ideſt quatenus bonum aliis impedierint, cum tales delinquant non ſolum contra charitatem, ſed etiam contra iuſtitiam. Eſt communis. Quod ſi id faciant ſine vi, fraude, mendacio &c. ſed ſolis communibus mediis perſuaſionis, conſilii, precum, & huiuſmodi abſque intentione illos offendendi; tunc quia tales utuntur iure ſuo, quod habent ad alios perſuadendos in ſui utilitatem, nec alii habent ius ſtrictum ad illos clientes, diſcipulos ſe frequentantes, nam illi poterant ſine iniuſtitia ſponte ſua recedere, ſic poſſunt ſine iniuſtitia perſuaderi.

Imo Lugo excuſat eos etiam a mortali licet curent cum aliorum præiudicio inducere ad ſuam officinam, vel operam eos qui alios frequentare ſolebant. Si enim peccarent iſti, peccarent quoque Ludi Magiſtri, Concionatores, qui ut ad ſe auditores trahant, ſua media arteſque adhibent, & ſuæ maiori attribuunt gloriæ ac decori, quando ex aliorum audientia vel ſchola ad ſuam aliquos attrahunt. Idemque faciunt Advocati, Medici, Artifices, Mercatores, & tamen niſi hoc faciant iniquis artibus non habentur culpabiles. Et ita etiam dicendum de iis, qui hoc in eorumdem favorem curarent.

Quid de impedientibus ne Advocatus alicui aſſiſtat.

Impediens vi, fraude, minis Advocatum, Procuratorem, &c. vel ex induſtria v. g. venando, prandendo, & huiuſmodi aliis negotiis occupat ne alterius cauſſæ aſſiſtant, ac ita victoriam eis impedit, peccat contra iuſtitiam ac debitum reſtitutionis incurrit, proportionate malo cauſſato, ſeu bono impedito; quia talibus iniquis artibus fuit cauſſa damni. Et debitum huiuſmodi incurreret non ſolum ſi Advocatus vel Procurator deberet ex officio, vel contractu eidem cauſſæ operam ſuam præſtare, ſed etiam ſpontanee & gratuito ſe in illius defenſione occupaturus fuiſſet; quia taliter eum fraudulenter occupando cauſſa fuit quare non inſervierit ſicuti paratus erat bono clientis. Fraus enim, & dolus nemini patrocinari debent *cap. ex litteris 2. de dolo, & contumacia*.

Impediens ſine vi, dolo, aliove huiuſcemodi iniquo artificio, ne aliquis vere indignus beneficium, Cathedram, vel officium conſequatur, ut ſi eius vera crimina occulta, & inaptitudinem ipſius Collatori manifeſtet, non peccat nec ullum ei debitum reſtitutionis incumbit; imo laude, & merito dignus eſt, cum multo publico Reipublicæ bono, & Eccleſiæ interſit, ne beneficia, officia, Cathedræ &c. indignis, ac ineptis conferantur, nec ius ullum ad illa habent indigni. Peccaret tamen contra Charitatem ſine ullo autem debito compenſationis, ex quo indignus, & ineptus ius ad illa non habeat, ſi impediret ex dolo, fraude, invidia. Quod ſi iniuſte hoc faceret, illam perſonam apud alios infamando, peccaret etiam contra iuſtitiam iniuſta eiuſdem famæ læſione & teneretur ad illius reſtitutionem, non teneretur tamen ad boni impediti compenſationem; ſed perſonæ quam diffamavit ut patet ex ante allata ratione.

Qui ſine vi, dolo &c. impedit dignum a conſecutione beneficii, officii, Cathedræ, ut digniori conferantur, minime peccat, ac proinde non eſt obnoxius reſtitutioni; quia dignus relative in concurſu dignioris nullum ius habet erga ea quæ ipſi impediuntur. Et ita agens ſe conformat genio, & indigentiæ Eccleſiæ, & Reipublicæ, ac iuſtitiæ diſtributivæ præſcripto. Peccaret quidem graviſſime & fieret debitor reſtitutionis, qui mala ac indigna arte, & affectu impediret ne beneficium conferatur digniori, vel vere digno, curando ut manifeſte indigno conferatur, & reſtitutio facienda eſſet digniori, vel digno iuxta proportionem iuris, ſi quid ad ipſa ſibi impedita habebat. Sin autem Eccleſiæ, vel Reipublicæ pro damnis quæ paſſæ ſint. Primo vero loco reſtituere tenetur ipſe indignus habens Cathedram, vel beneficium, ſeu officium. 2. loco Collator. 3. ſuaſor & promotor, ſeu cooperans. Sic communiter ex *cap. Quia per ambitioſam 15. de Reſcript.* & alibi. Et eo magis ille culpam, cum debito reſtitutionis incurreret, ſi hoc ageret in caſu beneficii conferendi per concurſum; ut ex cap. *Metropolitano 19. diſt. 63.* & alibi in iure canonico, & Concil. Trid. ſeſſ. 24. cap. 1. & 18. de *reform.* ex Conſtit. S. Pii 5. quæ incipit *In conferendis beneficiis*, & ex propoſ. inter damnatas ab Innocen. XI. n. 47.

Quamvis autem conſultius ſit etiam in beneficiis ſimplicibus, quæ ſcilicet annexam non habent curam animarum, præſcriptum, ſeu regulam ſervare de digniori, non deſunt tamen DD. celebrioris notæ docentes in his ordinem ſine ulla culpa inverti poſſe, dignum videlicet digniori præferendo, præcipue in his quorum electio aut præſentatio eſt de iure patronatus, ut iam ſuo loco vidimus. Hinc non peccaret nec ideo ad reſtitutionem teneretur, qui ſine fraude, vi &c. ſed ſolis ſuaſionibus, precibus &c. impediret ne beneficium ſimplex, Cathedra &c. non conferatur digniori ſed digno. E contra vero culpabilis fieret ac reſtitutioni obnoxius proportionabiliter ad certitudinem ſpei, ac probabilitatem, quam dignior haberet beneficium ſimplex &c. conſequendi, qui fraude vi &c. impediret ne illud conſequeretur, quia dignior ius habet ne iniquis artibus ab illius conſecutione impediatur. Ita communiter DD.

Iniuſte aperiens alterius litteras, ex quibus cognoſcit ipſum aliquod pingue beneficium certo medio conſecuturum, certa negotiatione multum lucraturum, ac alia huiuſmodi & præveniendo impedit beneficii conſecu-

ſecutionem, peccaret & ad reſtitutionem teneretur. Ratio eſt quia iniuſta illa litterarum aperitio, ac lectio, fuit boni impeditiva. Similiter peccat & ad reſtitutionem tenetur, qui doloſe retinet alienas litteras, quas ex officio, vel contractu aut promiſſione tradere debebat. Item qui fraudulenter latorem litterarum diſtrahit, ſeu divertit ne cito eas deferat, ſi ex tali moroſa litterarum conſignatione fuit alicui impedimento, ne bonum aliquod conſequeretur. Nam talis doloſa litterarum retardatio graviter fuit iniurioſa & mittenti, & ei cui erant directæ & præiudiciales ei, in cuius favorem miſſæ fuerant. Unde retardatio litterarum fuit culpabilis contra iuſtitiam ac ideo obligans ad reſtitutionem. Sic Delugo & alii. Mandatarius enim ius habet ut Procurator, Tabellarius, ſive famulus moram vitet ad quod tenetur ex iuſtitia, & ne quis ſcienter eum a tali executione retardet; igitur talis retardatio a quocumque ſcienter obvenerit impedivit uſum iuris alterius, & id ad quod ius habet; idcirco iniurioſa utpote alterius iuris læſiva & ſic inferens debitum reſarciendi damnum ſecutum.

Qui ſine vi, fraude, vel alia via iniuſta impedimentum poſuit ne aliquis legatum ſeu donationem obtineat non contrahit onus reſtitutionis utpote qui iniuriam non faciat cui impedivit ne tale bonum ei obveniat cum nullum ius ei competat ſupra tale bonum; & impediens, libertatem nemini tollat, ei gratificandi, ſi velit, nullaque iniqua arte tale obſtaculum ponat. Nec refert quod alter donare vel legare ſtatuerat, cum hic poſſit ſemper abſque ulla iniuſtitia ſuum propoſitum mutare; igitur etiam modo non iniuſto ad illud induci. Nam nocere ex odio, ſed voluntate nocendi per medium non iniuſtum ac in negotio in quo quis alioquin obeſſe poteſt ſine iniuſtitia, non eſt crimen iuſtitiæ oppoſitum ſed dumtaxat charitati. Non tenetur igitur ad reſtitutionem, qui ſine vi, fraude, & ſive alia ratione iniuſta, ſed ſolis præcibus, & obſequiis aliquem avertit ab inſtituendo tali hærede aut relinquendo legato, vel bono aliquo donando, vel qui curavit revocari teſtamentum, ac alium hæredem inſtitui: quia nemo ius habet ad ſucceſſionem vel legatum, donec vivit teſtator, cum ſtet ſemper in ſuo libitu teſtamentum revocare, ſeu mutare. Impedire tamen aliquem ſine iuſta cauſſa bono ſibi non debito via non cæteroquin iniuſta eſt contra Charitatem, qua tenemur cuicumque proximo bonum velle, & prohibemur alteri facere, quod nobis non placet rationabiliter fieri.

Qui ſupradictis iniquis artibus, vi ſcilicet, fraude, vel dolo aliquem retraxerit ab ingreſſu in Religionem vel ingreſſum ad eam deſerendam, quando vigeat in ea regularis diſciplina, peccat graviter contra iuſtitiam, unde compenſare deberet Religionem de damno ei inde ſecuto, & ſic ſentiunt communiter DD. Nam licet Religio nullum ius in aliquem teneat ut ipſam ingrediatur, eidem tamen ius competit ne ullus malignis artibus ab ea ampleſtenda diſtrahatur. Non ſecus ac ſicuti Arnulfus, qui tametſi nullum ius habeat ſuper bona Claudii, habet tamen ius ne Claudius ab ullo iniuſte avertatur a conſtituendo Arnulfo ſuorum bonorum legatario vel hærede; ita ut qui minis, mendaciis, aliiſve huiuſce generis iniquis mediis averteret voluntatem Claudii a tali legati, vel hæreditatis beneficio erga Arnulfum, contrahet obligationem reſarciendi Arnulfum de tali damno iniuſte ei illato: ſimiliter fieret obnoxius reſarciendi Religionem ſeductor, ſive qui volebat ingredi non amplius ingrediatur, ſive ingreſſus pium mutet propoſitum, quia fuit cauſſa ſuis fraudibus, quod voluntatem mutaverit, ut docet ſuper hunc caſum De Lugo, pro rata ſpei de proventibus, qui ex illa perſona Religioni adveniſſent attenta habilitate & eius iuribus hereditariis, eo quod his proventibus eam iniuſte privaverit. Si tamen ſine fraude, vi, dolo &c. id fecerit, non tenetur ex iuſtitia ad reſtitutionem, ſed ſolum tenetur ex charitate curare ſuaſionibus, quando Religio non ſit laxatæ diſciplinæ, ut qui volebat ingredi, ingrediatur. *De diſtrahente aliquem ab ingreſſu in Religionem.*

Idemque dicendum ſi perſona ſeducta erat profeſſus ſive ex ſuaſione fraudolenta ſive non Religionem deſeruerit, ideſt iniquus ſuaſor tenetur curare omni diligentia ut redeat, & ſi nolit, cum tunc dupliciter damnum paſſa ſit Religio, nempe & perſonale ob privationem perſonæ, & reale ideſt proventuum, qui ipſi ex prædicatione, Lectura &c. proveniebant, pro his tenetur ſeductor ad tantumdem certum pro incerto compenſandum.

§. XXIII.

De iis qui tenentur compenſare damna illata bello contra Principis ordinationem.

Inter conditiones requiſitas quoad incommoda quæ iure belli a bellantibus inferri poſſunt, cum præcipua ſit quod non inferantur

tur niſi Principis præſcripto, cuiuſmodi ſunt repreſaliæ, ruinæ civitatum per obſidionem &c. hinc Duces vel milites &c. damna inferentes contra Principis præſcriptum, quæ cæteroquin neceſſaria non ſunt pro reportanda contra hoſtes victoria fiunt reſpective obnoxii huiuſcemodi damnorum compenſationi ut communiter ſentiunt DD. Nam hi ſunt cauſæ iniuſtæ earumdem damnificationum, utpote qui propria privata auctoritate hæc inferant. *Reſpective* quidem contrahitur hæc obligatio, quia ſi milites huiuſcemodi inferant damna ita ſupremo Generali cui morem gerere debent præcipiente, damna omnia taliter illata Dux qui præcepit reſarcire tenetur; & hoc idem debitum incurritur ab aliis etiam inferioribus Officialibus, quibus milites gregales parere debent. Si autem milites ſine tali iuſſione damnificarunt ex ſe per ſpoliationes populorum, & per repreſalias, ipſi fiunt debitores compenſationis talis damni eadem regula qua reſarcire tenentur damnum illi qui alicui hoc in ſolidum intulerunt. Quod ſi Duces quibus a Principe demandatum eſt regimen & cura militum, negligentes fuerint in deterrendis militibus ab huiuſcemodi damnificationibus, & milites damna a ſe illata non compenſent, reſarcire tenentur eorum loco ipſi Duces, utpote qui deficiendo ſuo muneri militum damnificationi virtualiter cooperati ſint.

§. XXIV.

De culpa & debito compenſationis ex mora in reſtituendo, ſeu ſolvendo debito ex contractu.

Quænam culpa, quodve debitum contrahi queat ex mora reſtituendi ſeu ſolvendi debitum ex contractu ut melius deprehendatur, obſervandum, num reſtitutioni, ſeu ſolutioni in contractu ſeu quaſi contractu præſcriptus ſit terminus, vel non; num ob talem moram reſtitutionis obveniat creditori periculum aliquod, ſeu damnum, vel ſi in contractu conventum fuerit quod debitor teneatur ad intereſſe non ſolum pro mora culpabili, ſed etiam inculpabili; num debitor factus impotens ad ſolvendum inciderit in impotentiam antequam expiret tempus præfixum ſolutioni, vel poſt elapſum talem terminum. His præmiſſis

Debitor, cui ex contractu præfixus eſt reſtitutionis terminus reſtituere ſeu ſolvere tenetur, tametſi non moneatur ſeu requiratur a creditore, quatenus creditor eſſe poteſt invitus de tali mora, & ſi tali tempore ſtatuto non ſolvat fit reus culpæ etiam mortalis, ſi creditor ægre ferat talem moram, quia tunc incipit rem alterius iniuſte, ſcilicet invito domino retinere. Si autem nullus terminus fuerit præfixus & creditor proſequatur ſilere eo quia tacite moræ ſeu dilationi ſolutionis aſſentiatur, in tali caſu mora cenſenda non erit mortalis. Quod ſi prudenter ſuſpicetur creditorem non loqui ſeu petere ſibi debitam ſolutionem ex quodam metu, ita ut non conſentiat animo tali dilationi, tunc dilatio præcipue notabilis excuſare nequit profecto a gravi peccato, cum in tali caſu ſit detentio rei alienæ invito domino.

Si ex tali dilatione cogatur creditor aliquod incommodum ſubire ut ſibi provideatur, puta accipere pecuniam ſub uſuris, & de hoc præmonitus fuerit debitor a creditore, & adhuc ſolvere differat, proculdubio reſarcire tenetur creditori tale damnum, quod in ſolutione uſurarum pati cogitur. Quod ſi debitor de hoc præmonitus non fuerit ex incuria Creditoris, videtur non eſſe debitorem obnoxium compenſationi pro uſuris, quæ a creditore ſolvuntur. Nam ſi fuiſſet de hoc admonitus probabiliſſimum eſt quod ſtuduiſſet ſolvere ſuum debitum, ne cogeretur illas uſuras ſolvere, ideſt ne ſua mora magis ſuum debitum augeretur. Quod ſi creditor forſan non monuit retentus a prudenti timore ferventis indolis debitoris, qui facile & præcipitanter indignatur, ne inutiliter ſe alicui exponeret iniuriæ; in tali caſu plane tenebitur debitor uſurarum compenſationi, tum quia ſolvere debebat tempore ſtatuto, vel ad primam creditoris petitionem, tum quia ſuum ingenium nimis iracundum ac læſivum cauſſa fuit quod non moneretur a creditore, qui damnum uſurarum ſubire non debebat ob defectum ſolutionis pecuniæ creditæ, quam præfinito tempore debitor ſolvere tenebatur.

Quando autem mora non ſit culpabilis, quia provenerit ex inculpabili oblivione, neque conventum fuerit in contractu quod teneatur de intereſſe etiam pro mora mere inculpabili, communius ſentiunt DD. quod non teneatur ad damna quæ ex tali mora ſubſequantur compenſanda.

Si debitor autem ex contractu antequam expiret tempus ſolutionis ſtatutum ex ſua ipſius culpa fiat impotens ad ſolvendum, tunc cenſendus videtur impotens ex delicto, utpote qui nec debebat ante ſolutionis tempus ſe impotentem reddere, ne fieret impotens

us ad ſolvendum (intellige tamen ſi ipſe
erit voluntaria cauſſa cur talem impoten-
m contraxerit , non ex infortuniis hæc
i obvenerit) neque protrahere debebat poſt
mpletum tempus debiti ſolutionem . Pro-
le impotentia ſuperveniens cum eum re-
riat in culpabili mora eumdem reum facit
delicto, idcirco culpabilem cauſſam cu-
ſcumque damni creditori emergentis. Li-
t tamen factus impotens ſine ſua culpa
te expirationem temporis ſolutioni præfi-
ti non cenſendus ſit obnoxius ad refar-
enda damna emergentia lucraque ceſſantia
editori, utpote qui non ſit voluntaria eo-
mdem cauſſa, ſi tamen Deo dante in bonis
rtunæ reſtituatur ut nedum ſortem ſolve-
poſſit verum etiam damna creditoris re-
rcire, eſſet valde rationabile quod ita a-
ret, nempe ut cum ſorte incommoda quo-
ie quæ creditor ob talem dilationem paſſus
fuit reſtitueret, immo dici poſſet etiam iu-
am, & debitum ita facere, cum in contra-
a mutui præcipue hoc implicite intelliga-
r, videlicet debitorem quoque inculpabili-
r moroſum teneri ad compenſationem da-
norum, quæ creditori ex ſua moroſitate
it ſecuta.

§. XXV.

De affectionibus, ſeu circumſtantiis reſtitutionis.

Circumſtantiæ reſtitutionis expreſſæ ha-
entur a Tourneleio in hoc diſtico quæ ſi-
llatim cum tali ordine exponentur.

Quis, quid, reſtituat, cui, quantum, quomodo, quando,
Quo ordine, quove loco, quæ cauſſa excuſet iniquum.

Facile ex hactenus dictis deprehendi poteſt
uis reſtituere teneatur, nempe is qui ex
ontractu, vel delicto factus alicui ex ſtri-
a iuſtitia debitor, rem alienam iniuſte de-
net. Nemo enim reſtitutioni ex iuſtitia eſt
bnoxius, niſi qui ſine iuſto titulo rem al-
erius poſſidet, non ſine proprii rei domini
iiuria. *Quid* autem ſit reſtituendum ita hoc
atet ut nulla indigeat nec expoſitione, nec
robatione. Ex iuſtitia enim commutativa
eſtituendum eſt quod cum tali onere ex a-
iquo contractu acceptum fuit, vel iniuſte
lteri ablatum, vel damnificatum, per æ-
ualem damni compenſationem. Circa vero
ccepta ex aliquo oneroſo contractu reſtitu-
io fieri debet iuxta rationem contractus,
empe reſtitui debet vel res eadem ut in
ommodato, depoſito &c. vel aliud æqui-
valens, ut in mutuo, quod cum fiat de re
uſu conſumptibili & ad hunc finem, ideſt ut
mutuatarius in ſuum commodum, vel nego-
tiando vel neceſſaria ſibi providendo conſu-
met, res mutuata reddi non poteſt eadem
in individuo, ſed ad ſummum in eadem ſpe-
cie, & in æquivalenti. Ablata vero ſi ad-
huc extet, eadem in individuo reſtitui de-
bet. Sic communiter *ex lege Manifeſti iuris
17. Cod. de ſolution.* Nam re eadem manen-
te domino ſuo manet, qui cum in alium
dominium rei non tranſtulerit, ius in illa
retinet. Unde niſi contentus ſit dominus
ut illa ei in ſpecie reſtituatur, ac eiuſdem
bonitatis, res ipſa ſi extet in individuo re-
ſtituenda eſt. Si vero non amplius extet, fa-
cienda eſt ut prius dicebam reſtitutio in æ-
quivalenti, ideſt ad æqualitatem debiti, vel
damni illati. Communiter *ex Authent. Hoc
niſi Cod. de ſolutionib.* De eo vero quod re-
ſtituendum eſt a poſſeſſoribus bonæ, vel
male fidei, a Commodatario, Conductore, &
Locatore, ab Emphyteuta, ab eo qui aliquid
ob opus malum, vel bonum debitum ex iu-
ſtitia ſive ex alia virtute vel a Religioſo,
pupillo, Minoreno &c. de aliquibus iam an-
tea dictum eſt, & de aliis ſuo loco dicetur.

Cui Reſtitutio facienda ſit non difficile
reſolvi poteſt, dum manifeſtiſſimum eſt, re-
ſtitutionem faciendam eſſe, ordinarie lo-
quendo, ei a quo aliquid acceptum, vel ab-
latum eſt, ſeu cui damnum fuit illatum, ſi
adhuc vivat, vel eius heredibus ſi forte
mortuus ſit. Sic communiter cum D. Thoma
2. 2. q. 62. art. 5. ubi loquens de eo, cui
reſtituendum eſt, docet *Per reſtitutionem fit
reductio ad æqualitatem commutativæ iuſti-
tiæ, quæ conſiſtit in rerum adæquatione; hu-
iuſmodi autem rerum adæquatio fieri non poſ-
ſet, niſi ei qui minus habet quam quod ſuum
eſt ſuppleretur quod deeſt, & ad hanc ſup-
pletionem neceſſe eſt ut reſtitutio fiat ei, a
quo acceptum eſt.* Hic tamen notandum alios
quoque præter dominium rei habere poſſe ius
ad rem, ut Commodatarius, Depoſitarius,
uſufructuarius, Tutor, Curator &c. qui re-
ſpective jus habent rem illam detinendi, cu-
ſtodiendi, adminiſtrandi, ea utendi, ac pro-
inde ipſis non domino reſtituenda eſt.

Reſtitutio ordinarie loquendo facienda eſt domino rei ablatæ.

Dixi notanter *ordinarie loquendo*; quia ali-
quando reſtitutionem non licet facere vero i-
pſius rei domino, nempe quando ex hac reſti-
tutione ipſi, vel alteri grave imminet damnum
ſeu nocumentum ſpirituale, aut temporale,
quod quis ſine gravi detrimento impedire
poteſt. Nam quiſque damnum alterius qua-
tenus poteſt vitare tenetur & quia præci-

pit Deus unicuique de proximo ſuo; & quia eo potiſſimum tendit lex Chriſtianæ charitatis ſeu dilectionis ut proximi ruinam impediamus. Non averteret autem quantum poteſt vel in ſpiritualibus, vel in temporalibus damnum qui domino rem reſtitueret quam prudenter iudicat ipſi aut alteri fore noxiam. Sic docet etiam D. Thom. loco cit. *Quando res reſtituenda apparet eſſe graviter nociva ei, cui reſtitutio facienda eſt, vel alteri, quia reſtitutio ordinatur ad utilitatem eius, cui reſtituitur. Nec tamen*, ſubiungit S. D *debet ille, qui detinet rem alienam eam ſibi appropriare, ſed reſervare ut congruo tempore reſtituam, vel etiam aliis tradere tutius conſervandam*. Item res accepta a poſſeſſore bonæ fidei ipſi non domino eſt reſtituenda, ut in caſibus antea dictis de commodatario, depoſitario, oppignoratario, locatario &c. quia cum illi iuſte poſſideant rem, & cuſtodiant, vel ipſa utantur, proprie eiſdem iniuria infertur per eiuſdem rei ſurreptionem, cum iniuſte poſſeſſione, & uſu eiuſdem rei priventur, ac proinde ipſis reſtituenda eſt: alias ſi ſuo domino reſtitueretur & iuſtus poſſeſſor aliquod damnum ex hoc pateretur, indemnandus eſſet de omni intereſſe. Item ob eamdem rationem qui furatur a Sutori veſtem, a Molitori farinam, pannum a Fulloni, ipſis & non domino hæc reſtituere debet, ne exponantur periculo perdendi prætium laboris, & quia eorum officina ob ſuſpicionem eorum ignaviæ in cuſtodiendo forſan deſereretur, ita ut ſi rem domino reddendo hoc eis eveniret, docent communiter DD. quod ipſi eſſent indemnizandi. Item ſi furetur quis a Tutoribus, Curatoribus, reſtituere deberet ipſis furata, non pupillis minorenibus & furioſis, dum iſti non habent rerum ſuarum adminiſtrationem. Surripiens pariter a Religioſo, Filiofamilias, & ſimilibus res ipſorum uſu legitime conceſſas, tenetur ipſiſmet reſtituere, non Patrifamilias, Marito, vel Monaſterio, niſi certus eſſet poſtea reddendas ipſis uſuariis; quia uſuarii iniuſte privantur iure, quod legitime habebant ad uſum rerum illarum. Si autem Religioſo, Uxori, Filiofamilias aliquid auferatur quod ipſis non ſit legitime conceſſum ad uſum ſeu adminiſtrationem, tunc non ipſis ſed Monaſterio eſt reddendum, Patri, Marito: alias ſi ſupradictis reſtituatur, & inutiliter diſſipetur eſſet facienda ſecunda reſtitutio. Eſt communis.

Inſuper non eſt reſtituenda domino, quando eſt multum diſtans adeo ut res reſtituenda nequeat ad ipſum tranſmitti, niſi cum excedentibus expenſis, vel ipſius rei valorem adæquantibus. Nam tunc expectanda eſt commodior occaſio reſtitutionis. Quando non conſtat de vero domino, facienda eſt diligens inquiſitio ad eum inveniendum iuxta bonorum qualitatem, ſeu maiorem, vel minorem eorumdem valorem; quia antequam facta ſit talis inquiſitio dominus non habendus eſt ut ignotus.

Quantum, ideſt ut tantum recipiat creditor, quantum ius habet recipiendi, vel ex a ſe datis, vel ab ipſo ablatis vel damnificatis; quia hæc eſt æqualitas aritmetica, quam exigit iuſtitia commutativa ut ponatur inter creditorem, & debitorem.

Quomodo circa hanc circumſtantiam nulla occurrere poteſt difficultas. Nam optimo modo reſtituit, qui quod alteri debet reddit ad æqualitatem ſive per ſe, ſive per alium; & nihili refert ſive palam, ſive occulte fiat reſtitutio, niſi agatur de reſtitutione famæ; quæ ſi palam ablata fuerit palam quoque eſt reſtituenda.

Quando, importat tempus quo reſtitutio facienda eſt. Et circa talem circumſtantiam communiter ſentiunt DD. ſtatim ac quis cognoſcit alicui ex iuſtitia eſſe debitorem ſeu iniuſtum rei alienæ detentorem, ordinarie loquendo teneri ad reſtitutionem. Dixi *ſtatim* non quidem phyſice, ſed moraliter, ideſt quam primum ſine gravi ſuo incomodo hanc facere poſſit, ſive debitor talis ſit ex re accepta, ſive ex contractu, ſive ex delicto, dummodo tamen reſpectu debitoris ex contractu non præfixum ſit, aut conventum inter contrahentes tempus ſolutionis. Quia ut *ex cap. Contractus 85. de regulis iuris in 6.* Contractus ex conventione legem accipere dignoſcitur. Unde ſi inter contrahentes conventum, ac præfixum ſit tempus, hoc tempus, ſi ſine notabili incommodo fieri poteſt, ſervandum eſt, tametſi creditor non admoneat debitorem; cum dies præfixa interpellet pro homine ut in cap. *potuit de locato, & conducto*. Quoad poſſeſſorem vero bonæ fidei poſtquam hic cognovit ſe eſſe rei alienæ debitorem, ideſt rem alienam poſſidere, vel rem ipſam, ſi adhuc extet, vel ſi non extet, id ex quo factus eſt ditior ſtatim moraliter, nempe quam primum commode poteſt, reſtituere debet; alias ſi ulterius rem ipſam, aut id ex quo factus eſt ditior voluntarie detineat, evadit poſſeſſor malæ fidei, culpabiliter damnum inferens creditori, ſeu domino.

Quilibet debitor, ſive ex delicto, ſive ex re accepta, ſive ex contractu potens commode ſolvere ſimul totum debitum, non ſatisfacit ſuæ obligationi ſolvendo ſucceſſive. Communiter DD. quia debitor in tali caſu alienum detinet invito domino.

Quo ordine. Hic ordo cum non ſolum reſpiciat creditores verum etiam quoſdam debitores ex delicto, nempe concauſſas iniuſtæ damnificationis, ſeu eos qui ſimul concurrerunt ad damnum alicui inferendum, antequam ordo exponatur, qui ſervandus eſt in reſtitutione creditoribus facienda, quando quis nempe pluribus aliquo titulo ſit debitor; cenſui prius explanare ordinem quem tenere debent in damni compenſatione illius concauſſæ, ſeu qui in ſolidum damnum alicui iniuſte intulere. Sed pro faciliori huiuſce negotii intelligentia

Notandum 1. Conſtat omnes, qui quovis modo, ut concauſſæ concurrerunt ad alicui grave damnum iniuſte inferendum peccare mortaliter ut Roman. 1. *Digni ſunt morte non ſolum qui faciunt peccatum ſed etiam, qui conſentiunt facientibus*; hoſque omnes modo inferius explicando ad reſtitutionem teneri, dummodo tamen unus ex concurrentibus non ſatisfecerit totum damnum ei, qui iniuriam paſſus ſit, in quo caſu alii ſatisfacere non amplius tenerentur, damnificato plene iam ſatisfacto, ut D. Thom. 2. 2. q. 62. art. 7. ad 2. cum aliis communiter. Tenentur tamen alii damnificatores iuxta quantitatem, ad quam quiſque illorum tenetur, refundere ei qui totum ſatisfecit perſonæ damnificatæ.

Notandum 2. Inter damnificatores alios concurrere inæqualiter ut cum unus mandat, alter exequitur, alter conſulit, aut palpat; alios concurrere æqualiter ſive ſint cauſſæ principales, ſive minus principales. Cauſſæ vero principales ac primariæ illi intelliguntur qui ratione ſuperioritatis imperarunt ac iuſſerunt; item qui mandatum exequitur computatur inter principales cauſſas. Minus autem principales, & ſecundariæ ſunt Conſultor, adulator, conſenſum præbens, vel recurſus, & participans; quando tamen alterius nomine hoc faciant, ac in alterius gratiam.

Notandum 3. eos, qui in alterius damnum confluxerunt alios primo loco, alios 2. loco teneri ad reſtitutionem. Is primo loco teneri dicitur, qui ita eſt obligatus ut ipſo reſtituente alteri prorſus a tali onere liberi reddantur; & ſi alter reſtituat ipſe eidem, qui totum ſolvit reſtituendo, fundere tenetur. Secundo loco dicitur ille, quo reſtituente nihil alii rependere debent, ideſt liberi fiunt a debito reſtituendi, ſalvo tamen primo, qui totum ſolutum ei rependere tenetur, ſeu ei compenſare, qui loco ipſius primi reſtituit.

Inter eos qui in ſolidum reſtituere tenentur ſentiunt communiter DD. hunc ordinem eſſe ſervandum: nempe primo loco, & ante omnes eum teneri, apud quem res aliena pervenit, ſive extet, ſive non, ſive ſit principalis damnificans, ſive ſecundarius tantum, quia ſi extet, cum obligatio ratione rei acceptæ ſit omnium maxima, qui in individuo eam habet ipſam in individuo reddere tenetur; res enim aliena ſemper clamat ad dominum: ſi vero non extet, quia conſumpta ſit, adhuc primo loco ipſe reſtituere tenetur, tametſi etiam ſine ſua utilitate eam conſumpſerit, eo quod tunc ipſe ſit principalis cauſa exequens deſtructionem iniuſtam rei ablatæ & conſummans de facto damnum illatum. Quod ſi iuſſu alterius eam conſumpſerit, ita ut exequens fuerit tantum inſtrumentum deſtructionis rei ablatæ nec ex tali conſumptione ullam reportaverit utilitatem, nullumve commodum, tunc non ipſe ſed iubens eſt cauſa principalior, ac ideo huic onus incumbit primo loco reſtituendi, cum eius influxu inſtrumentum iniuſte egerit. Nihilominus tamen in defectu mandantis tenebitur qui deſtructionem executus eſt. Et re conſumpta, facienda eſt reſtitutio in æquivalenti.

Poſt mandantem proprie talem, & exequentem, ſi alterutra iſtarum cauſarum non ſatisfaciet, tenentur, ut docet communior & probabilior, cauſæ ſecundariæ, ideſt alii cooperatores damnificationis, nempe conſiliarii, laudantes, receptantes, conſentientes, adiuvantes, ſinguli pro rata, ideſt proportionabiliter, ſeu quatenus influxerunt in alterius damnum; & in caſu, quo alii deficiant, ſinguli tenentur ad totum damnum immediate compenſandum; in his enim cooperantibus ad malum nulla dari videtur ſubordinatio unius ad alium, cum quiſque ſecundum ſibi proprium influendi modum, ac vim operetur; quare cum eorum influxus erga damnum totum verſetur; hinc ſinguli ſi cæteri concurrere nolint, obnoxii ſunt oneri integræ ſolutionis. Non eximuntur tamen renuentes ſolvere portionem damni ſibi debitam, a compenſandis qui pro ipſis ſuppleverunt ſeu ſolverunt. Huiuſcemodi cooperatores a tali debito abſolvuntur, ſi cauſſa principalis to-

tam damnificationem compenſet, vel eius loco minus principalis, ſeu executor; cum nonniſi in defectu iubentis, & exequentis teneantur cooperantes ad reſtitutionem. Reſpectu tamen executoris hoc intelligendum eſt quando executor non intulerit damnum ex influxu harum cauſſarum; quia ſi iſtæ tamquam principales cauſſæ ad illum inferendum induxerint; ita ut hic ſe habuerit tantummodo ut inſtrumentum, ideſt ut ſimplex executor, illæ prius debitum habent ſatisfaciendi, & executor tenetur ſolum in earum defectu. Si vero executor fuit cum aliis ſimul concauſſa, tunc una cum ipſis teneretur ad totum damnum; imo ſtrictiori iure: quia non extitiſſet conſultor dumtaxat, vel conſentiens, ſed executor. Quod ſi contingeret plures eſſe æqualiter authores iniuſtæ damnificationis, deberent convenire inter ſe pro integra reſtitutione, quiſque ſuam portionem ſolvendo; & ſi unus integrum damnum reſtituat, cæteri debent ſuam quotam ipſi reſpondere. Si autem damnum paſſus remitteret debitum damna ſibi compenſandi cauſſis principalibus damni ſibi illati, iubenti nempe, & executori, omnes aliæ cauſſæ eiuſdem damni liberæ manerent ab onere reſtitutionis; cum iſtæ non teneantur niſi in defectu cauſſarum principalium, unde hiſce abſolutis abſolutæ intelliguntur illæ etiam, quæ cauſſis principalibus erant ſubſtituendæ. Non ita tamen res ſe haberet ſi remitteret alicui cauſſarum ſecundariarum; ita ut non deobligarentur aliæ huiuſce generis concauſſæ a ſua portione, & multo minus principales a reliquo toto ſecluſa tamen portione remiſſa uni cauſſæ ſecundariæ.

Cauſſæ negativæ quoque damni quod alicui infertur ſubſunt oneri reſtitutionis poſito quod a poſitivis talis obligatio non impleatur. Nam & cauſſæ negativæ indirecte ſuo modo cooperantur damnificationi. Non tenentur equidem niſi ſatisfacere omittant poſitivæ cum hæ non ſint huic debito obnoxiæ niſi quia poſitivæ a quibus damnum directe illatum eſt reſarcire nolint. Verum tenerentur poſitivæ eas reſarcire. Hoc tamen intelligitur ſimpliciter loquendo; nam ſi cauſſæ negativæ eorum omiſſione in malo impediendo motivum præberent ut damna augerentur, & hoc adverterent vel advertere deberent, tunc non eſſent amplius, nec haberentur ut cauſſæ negativæ, ſed poſitivæ ac reducerentur ad conſentientem.

§. XXVI.

De ordine ſervando in reſtitutione reſpectu creditorum.

Tota ratio huius diſcuſſionis fundatur in præſumptione quod bona debitoris non paria ſint ad ſolvendum æs totum alienum quo erga plures creditores diverſi ordinis gravetur. Si enim ſatis eſſet ad omnes integre ſolvendos nullum opus eſſet ſervare ordinem. Quare præmittendum eſt primo, debita alia certa eſſe alia incerta, certa quando liquido conſtat Ioannem v. g. centum debere Ubaldo; incerta, quando quis ſcit ſe debere centum, ſed ignorat cui, vel prudenter hæſitat an alicui quid debeat. Debita alia ſunt certa iure naturæ, ea ſcilicet, quibus ſine cuiuſvis legis humanæ adminiculo debetur creditori præ omnibus creditoribus cuiuſcumque generis ſint, prælatio in ſolutione; alia quibus ex legis favore talis præferentia debetur; & hæc dicuntur privilegiata, quia ex iure privilegium habent ut horum creditores ante alios ſolvantur. Debita non privilegiata alia ſunt rerum, quarum iam quis dominium aſſecutus eſt, ut pecunia mutuo accepta, merces &c. alia ſunt rerum quarum poſſeſſor dominium non obtinuit, puta depoſiti, commodati, & multo magis rei furto ſublatæ. Inſuper alia ſunt perſonalia quæ perſonam tantum habent devictam, ideſt quando creditor ius habet in perſonam non in bona creditoris, nonniſi indirecte, cum non habeat hypothecam, nec pignus in illis; alia realia, quando bona debitoris obligata ſunt creditori per hypotecam ſive generalem, ſive ſpecialem. Dicuntur autem realia; quia non his obligata eſt perſona debitoris, ſed potiori actione obnoxia eorum ſolutioni ipſius creditoris bona, & hæc ubicumque ſint onus talis debiti ſolvendi ſecum afferunt, quia oppignorata ſunt, & hypothecata creditori, ac illi ſemper obligata manent, donec ſolutum ſit debitum. Hæc autem hypotheca vel pignus quod idem iam ſonat, alia eſt tacita quæ ex lege tantum vel conventione facta habetur, ut res dotales, quæ bona mariti habent hypothecata, alia expreſſa, quæ habetur ex conventione contrahentium; alia pariter generalis, qua bona omnia præterita, & futura obligata remanent, & alia ſpecialis, qua talis vinea vel domus eſt obligata, ſeu oppignorata creditori. Et hæc inter has hypothecas intercedit differentia quod ſpecialis re ad alium poſſeſſorem tranſeunte non

perit,

perit, ſed ſemper remanet ac cum tali onere tranſit: generalis vero tranſeundo bona debitoris ad alium poſſeſſorem perit, quia afficit debitoris bona non prout in ſe, ſed quatenus debitoris ſunt, & ſic ad alium tranſeundo liberantur a tali onere. Sic Salmat. cum aliis. Tandem alia ſunt ex delicto, alia ex contractu, quæ ex contractu, alia gratuita puta procedentia ex liberali promiſſione, alia onerosa orta ex titulo oneroſo, puta ex emptione rei.

Adverte, quod debita aliis præferenda ea intelliguntur quæ ſolvenda ſunt quoad totum debitum. Et hæc omnia cæteris aliorum generum præferenda ſunt. Quando vero debitor impar ſit, ad omnia illa debita ſolvenda, explicabitur infra quomodo ſe gerere debeat.

Debita certa cæteris paribus præferenda ſunt incertis; itaut plura habens debita, prius ea quæ certa ſunt reſtituere debet id eſt debitoribus notis in totum, & poſtea ſi aliquid ei ſuperſit debita incerta quouſque ſe extendunt ſuæ facultates: eſt communis cum S. Antonin. Caiet. Sylveſ. Leſſio, Lugo, aliiſve; quia debita certa magis proprie ſunt debita, & ſpecifice, quam incerta. Nam cum incerta non certum habeant dominum eroganda ſunt in Eccleſiam vel pauperes, qui non habent tantum ius ad bona debitoris ſicut Creditores certi. Actio enim pauperum, & Eccleſiæ eſt generica ita ut ſi pauperibus tribuantur non Eccleſiæ, non infertur præiudicium Eccleſiæ, & e contra. Cæterorum vero actio creditorum eſt ſpecifica naturalis, & civilis. Dicitur notanter, *cæteris paribus*, quia ſi bona debiti incerti extent in ſua ſpecie, & non ſic bona certa, reſtitui debent in tali caſu prius bona incerta, quam certa, itaut ſi dominus non inveniatur, danda ſunt Eccleſiæ vel pauperibus potius quam ex ipſis ſatisfiat creditoribus certis; quia creditoribus certis debitor obligatus eſt reſtituere ex bonis propriis, non alienis, aliena autem ſunt bona creditoris incerti, ſi adhuc extent; quia ſemper manent proprio domino.

Res aliena adhuc in ſe extans indubitanter docent DD. omnes dandam eſſe eius domino, neque poſſe per eam ſatisfieri cuicumque alio creditori etiam privilegiato; quia quoaduſque res maneat, ac pro ea prætium non ſit ſolutum, itaut nullum dominium tranſlatum ſit in debitorem, ut contingit præcipue in rebus pignoratis, depoſitis, commodatis, per furtum, rapinam, vel uſuram ſurreptis, de iure naturæ ante omnes alios reddenda eſt domino ſub cuius iure perſeverat, & ad quem clamat. Non enim fieri poteſt alteri reſtitutio de eo quod eſt alienum, cum de propriis facienda ſit. Quod ſi forte ignoretur dominus rei quæ manet in ſua ſpecie, ut hæc veſtis, hoc vas, &c. tunc expendenda eſt in pauperes, aliaque pia opera.

Quare inter Creditores primum locum tenet venditor quando ſua res vendita emptori iam maneat & illius prætium ſolutum non ſit, nec pro ea datum ſit pignus, nec fideiuſſio præſtita, nec venditor ſe manifeſtavit contentum de eius promiſſione; in tali enim caſu dominus non tranſtulit dominium in emptorem, ſed illud apud ſe retinuit, ut ex ea vel eius prætio ante quemcumque percipere poſſet ſolutionem; idcirco ſi emptor fiat impotens ad ſolvendum, venditor cuicumque alio creditori præferendus eſt in ſolutione per rem ſuam extantem; nec poteſt ex ea fieri ſolutio ſeu reſtitutio alteri creditori, alias talis reſtitutio fieret a debitore non ex re propria, ſicuti tenetur, ſed ex aliena. Hoc valde congruum æquitati viſum fuit Caietano, Sylveſtro &c. Quod ſi venditor vel pignus, aut fideiuſſionem obtinuerit vel ſecurus de fide emptoris contentus fuit de ipſius promiſſione loco prætii, ſuſtinent multi graves DD. ut Covarruv. Navarr. Azor. Lugo, aliiq. ex recentioribus contra Bannez, Caiet. Sylveſt., tunc venditorem ius non habere prælationis ſuper alios creditores. Et hæc ſententia verior videtur. Quia per contractum venditionis perfectum, quod fit quando res tradita eſt emptori, & prætium ei creditum, licet non ſolutum tranſfertur dominium in emptorem, ut de illa ſicut de cæteris ſuis bonis cenſendum ſit, ex quibus certum eſt ſingulis creditoribus non privilegiatis & hypothecariis pro rata eſſe ſolvendum, & non uni prius quam aliis. *Inter credito. res qui primum locum teneant.*

Nec valet dicere quod quouſque ſolvatur prætium res vendita extans hypothecata virtualiter maneat pro venditore. Nam hoc falſum eſt præcipue in caſu noſtro expoſito, quando venditor habuit aut pignus, aut fideiuſſionem, vel voluntarie ac libere conſenſit expectare ſolutionem prætii ab emptore. Etenim omnis hypotheca vim habet vel ex conſenſione partium, vel a lege; in hoc caſu nulla extat lex, nulla partium conſenſio interceſſit: imo, ait quidam Recentior, venditor pignus, aut fideiuſſionem accipiendo, vel fidem emptoris ſequendo, ac promiſſionem, cum hæc pro ſoluto prætio

tio accepe, ſit videtur excluſiſſe etiam virtualem illam intentionem rem hypothecandi, cum pignus, fideiuſſio &c. æquivaleant hypotecæ, & quod ſtatuitur de venditione idem ſit intelligendum de contractu permutationis.

Quod ſi venditio rei fiat ab Eccleſia Fiſco, vel minore, tunc prætio non ſoluto nemo diſſentit illam repeti poſſe a tali venditore ante quoſcumque alios creditores, quia talium rerum dominia non transferuntur per ſolam venditionem ſolutione non ſecuta.

Debita ex delicto & contractu oneroſo præferenda ſunt gratuitis: eſt communis inter DD. ex l. 19. §. de re iudic. ubi ſic habetur; *qui ex cauſſa donationis convenitur in quantum facere poteſt condemnatur, & quidem is ſolus deducto ære alieno*. Nam in omni donatione, & legato hæc conditio ſubintelligitur *ſi res executioni mandari poſſit ſine præiuditio tertii, vel niſi rerum mearum ſtatus mutetur*, alias enim donatio foret iniqua tum reſpectu tertii, qui præiudicium pateretur, tum reſpectu dantis, qui ex tali liberalitate in egeſtatem poſſet redigi.

Hinc colligendum 1. illicitum eſſe acceptare donata, vel legata illius, qui ex huiuſmodi largitionibus impotens redditur ad ſolvenda debita ex delicto, vel ex contractu oneroſo.

Colligendum 2. quod licet legata ſint acceptata, prius ſolvenda eſſe debita defuncti. Idemque dicito de votis, quæ a Deo reprobantur, quando exequi nequeunt ſine damno tertii. Cum tamen per vota perſona voventis ligetur, ante legata adimplenda ſunt.

Debita ex delicto v. g. furto, rapina, uſura, contractu fraudolento & huiuſmodi, quando non amplius extent in ſua ſpecie, præferenda non ſunt debitis ex contractu ſed æqualiter ſolvenda. Sic Lugo, Sylveſt. Petr. Navarr. Leſſius, Bannez, Arago. Azor. Bonaci. cum aliis, qui dicunt hanc eſſe communem contra paucos alios, inter quos aſſertur S. Thom. *Opuſcul.* 73. *c.* 18. quamvis Sylvius, quem refert, & ſequitur Henno dicat, opuſculum illum non eſſe S. Thomæ, cum in editione Romana habeatur litteris diſtinctis. Et ratio huius ſententiæ eſt manifeſta, quia talis prælatio, nec ex iure naturali colligi poteſt nec ex iure poſitivo. Non ex iure poſitivo cum tale ius nullibi diſtinguat inter debita ex delicto, & debita ex contractu iuſto; ubi autem lex non diſtinguit nec nos diſtinguere debemus Cap. *quia circa* 22. *de privileg.* Non pariter de lege naturæ; quia de iure naturæ debitum unum non fortius obligat, quam alterum, ex quo utriuſque generis debita æqualiter ſint ex iuſtitia. Tum quia ſi debitor requiſitus, & a creditore habente ius ex delicto, & a creditore habente ius ex contractu iuſto alteri ſolverit prius petenti non ſolum iuſte, & licite ſolvit, ſed etiam hoc præſtare tenetur: ita in *l. pupillus ff quæ in fraudem creditoris*.

Nec officit quod contraria ſententia aſſerit, videlicet quod Creditor ius habens ex delicto debitoris magis invitus ſit ſi debitum ſuum, aut res ablata ei non reddatur, quam creditor habens ius ex iuſto contractu, cum ipſe voluntarie rem ſuam alienaverit. Nam licet creditor, qui ius habet ex delicto debitoris ſit magis invitus ex parte ſubiecti, obligatio tamen iuſtitiæ non oritur ex maiori, vel minori repugnantia, quam habeat creditor, ſed ex illa quæ in obiecto fundatur. Iuſtitia enim quantum ad reſtituendum non reſpicit alterius ideſt Creditoris animum, an ſit magis, vel minus invitus, ſed ſolum alterius ius, ac quantum ipſi debeatur. Utrique autem creditori ſcilicet creditori ex contractu iuſto, & creditori ex delicto res ſua ſimpliciter debetur. Quare inter debita ex delicto, & debita ex contractu iuſto ordo nullus prælationis ex genere ſuo in reſtitutione neceſſario ſervandus.

Debita realia ſive hypothecaria præferenda ſunt perſonalibus in ſolutione, quia hæc iure maiori debita ſunt quam perſonalia, quorum ſolutioni perſona tantum debitoris eſt obnoxia, & illorum, ſeu realium non ſolum perſonæ ſed eius bona ſpecialiter ſunt obligata. Quocirca eadem ratione Creditores reales, & hypothecarii præferendi ſunt Creditoribus chirographariis. Ita ex *l. eos, qui acceperunt* Cod. *qui potior in pigno*. Et ex regula 25. iuris in 6. *plus cautionis in re eſt quam in perſona*. Cæterum dantur aliqui caſus, in quibus poſteriores hypotecarii præferendi ſunt, ut videbimus inferius.

Creditor pauper cæteris paribus Creditori diviti præferendus non eſt in ſolutione, quia paupertas non eſt ſpecialis ratio ab ullo iure ſtatuta, ut pauper plus iuris habeat, quam dives. Hoc tamen intellige, niſi pauper laboret extrema neceſſitate, quia in tali caſu debet, vel ſaltem poteſt iuſte præferri diviti in ſolutione ſui crediti, ut cum Sylveſ. alii ſentiunt. Nam cum dicitur aliquem alteri non debere præferri, ſubintelligitur ſalvo ordine Charitatis, quæ eſt prin-

ceps ac regula cuiuſcumque virtutis. Tourneleius.

§. XXVII.

De Creditoribus hypothecariis, ac de eorum prælatione in debitorum ſolutione.

Creditores hypothecarii ſive ſpeciali, ſive generali expreſſa, vel tacita hypotheca rem obligatam habentes ordinarie loquendo præferendi ſunt quibuſvis aliis creditoribus chirographariis, ſeu perſonalibus etiam privilegiatis, licet publico inſtrumento vel debitoris confeſſione, conſtet de debito contracto & fuiſſent etiam anteriores; eſt communis ex *l. eos*, Cod. *qui potior in pignore*. Et ratio eſt manifeſta: quia nempe Creditores hypothecarii directe actionem habent non ſolum in perſonam debitoris, ſed etiam in eius bona, quæ manent eis obligata, oppignorata, & quaſi ex parte alienata, idcirco præferendi ſunt aliis qui actionem non habent, niſi in perſonam, & nonniſi de conſequenti, & indirecte in eius bona. Item quia ius hypothecæ non alio fine inſtitutum eſt, quam ut creditores hoc privilegio gaudentes aliis anteponantur. Circa hypothecas tamen, & privilegia ſequenda ſunt iura municipalia, conſuetudineſque locorum.

Dicitur notanter, *ordinarie loquendo*, quia in iure excipiuntur certi caſus in quibus ex privilegio hypothecæ quædam poſteriores anteponuntur prioribus creditoribus non privilegiatis; quia ut *in cap. Privilegia* 32. ff. *de rebus auctoritate iudicis poſſidendis* habetur, *Privilegia non ex tempore æſtimantur, ſed ex cauſſa*. Generaliter enim loquendo triplex eſt Creditorum ordo. Primus eorum qui privilegia habent, & cæteris etiam hypothecam habentibus præferuntur. Secundus eorum qui hypothecam habent, & creditoribus mere perſonalibus, ſeu chirographariis ſunt præferendi. Tertius denique eſt chirographariorum qui æquali in gradu æſtimantur.

Inter creditores privilegium habentes ut cæteris etiam hypothecam habentibus præferendi ſint hi recenſentur 1. qui creditum habent pro funere; ideſt ante omnia credita etiam hypothecaria ſolvendi ſunt ſumptus funeris: eſt communis ex l. *ſcimus* 22. §. 9. *Cod.* de iure *deliberandi*, & l. *impenſa funeris* 45. ff. *de Religioſis & ſumptibus funerum* ubi ſic. *Impenſa funeris ſemper ex hæreditate deducetur, quæ etiam omne creditum ſolet præcedere, cum bona ſolvendo non ſint.* Pro ſumptibus autem funeris venit quidquid ratione corporis erogatum eſt, eſt communis ex l. *Funeris ſumptus* 36. ff. *de Religioſis & ſumptibus funerum*. Sumptus funeris præferuntur probabilius cuicumque expreſſæ aut tacitæ hypothecæ anteriori etiam illi quam habet mulier pro dote. Sic *Angelus Boſius* de dote *cap.* 18. *n.* 87. ubi hanc ſententiam ut communem profert, Gomez, Angelus de Aretio *Inſt. de l. Falcid.* §. *finali in* 2. nota & alii in *cit. l. ſcimus* 22. §. 9. *Codice de iure deliberandi*. Et ratio eſt, quia naturalis pietas pro præſtandis ſpiritualibus obſequiis erga defunctorum corpora ipſa natura impellente prævalere debet omni iuri poſitivo, adeoque ſumptus moderati, & conſueti funeris probabilius præferendi ſunt cuique hypothecæ anteriori etiam expreſſæ, imo & dotis cauſa.

2. Privilegio huiuſmodi gaudent debita tempore ultimæ infirmitatis apud Pharmacopolas, Medicos, & Chirurgos contracta ut ſolvenda ſint, non ſecus ac ſumptus funeris ante omnia alia credita anteriorem hypothecam habentia. Communis ex *l. in reſtituenda* 4. *Cod. de Petitione hæredit.* & ratio eadem quæ pro funere in his etiam militat, ſcilicet pietatis eſſe, ac ſimul æquitatis ne videlicet infirmi variis gravati debitis defectu medicinalium, ac Medicorum neceſſario perire debeant: ſi enim hi qui talia ſubſidia eis præbere debent, non haberent prælationem, timentes, ſeu melius dicam prævidentes impotentiam ſolutionis, auxilia, ac remedia eis denegarent. Dixi notanter *tempore ultimæ infirmitatis*: quia debita huiuſcemodi contracta in aliis infirmitatibus non gaudent tali privilegio. Ita DD. communiter.

3. Ante alia credita anteriorem hypothecam habentia ſolvendæ ſunt expenſæ factæ pro inventario conficiendo, vel pro apertione & inſinuatione Teſtamenti, vel pro aliis neceſſariis cauſſis hæreditatis. Communis eſt ex l. *Sancimus* 22. *Cod. de iure deliberandi*. Huiuſcemodi enim expenſæ taliter ſunt neceſſariæ, ut ſine ipſis adiri nequeat hæreditas, idcirco cum factæ ſint in favorem quoque creditorum, qui pariter ſine illo rerum ordine non poſſent agere contra hæredes merito præferendæ ſunt.

4. Ante alia credita ſimilem habentia anteriorem hypothecam, ſolvi debet pecunia mutuata pro conſervanda ac reparanda re hypothecata. Et ratio efficax aſſignatur in *l. Huius* 6. *ff. qui potiores in pignore* ubi ſic; *Huius enim pecunia ſalvam fecit totius Pignoris cauſſa.*

5. Ta-

5. Talem prælationem anterioris hypothecæ habet pecunia mutuata pro vectura mercium & conductione ædium, pro eorum conſervatione vel pro conſtructione vel emptione domus, agri, ſeu alterius rei, cum pacto expreſſo quod talis domus, agrum, aut alia res remaneret ſibi hypothecata: & ratio prioris eſt quia ipſæ merces manent hypothecatæ mutuanti pecuniam, pro eorum vectione, & collocatione cum omnimoda prælatione ad alios Creditores hypothecarios. Et ratio alterius habetur in l. *Quamvis* 17. *Cod. de pignoribus*, & in l. *Licet* 7. *Cod. qui potiores in pignore*.

6. Ex tali privilegio anterioritatis aliis hypothecis ſolvenda eſt pecunia data a Tutore nomine Pupilli impuberis ad emptionem prædii, domus, & huiuſmodi, etiamſi non paciſcatur in hypotheca; & hoc ſpeciali privilegio ſtatus pupillaris l. *denique eſt* 7. *ff. qui potiores in pignore*, ubi ſic: *In re empta per Tutorem pecunia pupilli, præfertur pupillus anterioribus Creditoribus*, quatenus ex eius pecunia ſit ſolutum.

7. Vi talis privilegii præferendus eſt in ſolutione cuicumque anteriori Creditori hypothecario qui pecuniam dedit pro cauſſa militiæ ideſt pro ſuſtentatione in caſtris, pro emptione armorum, equi, &c. reſervata ſibi per inſtrumentum teſtibus ſubſcriptum hypothecam. Novella cap. 97.

8. Idem privilegium prælationis habent hypothecæ Fiſci, nam qui contrahit cum Fiſco obligat omnia bona ſua per modum hypothecæ cum privilegio prælationis huiuſce debiti cuivis priori Creditori habenti hypothecam tacitam, non vero expreſſam l. *Si his qui* §. de Iure Fiſci.

9. Ante omnes Creditores habentes hypothecam tacitam in bonis mariti, Uxor ac filii eius habent privilegium ut dos prælationem gaudeat in ſolutione. Bona enim mariti ita ſunt obligata uxori ſuæ eiuſque filiis deſcendentibus ex eodem matrimonio, ut dicta Uxor, dictique eius filii præferantur Creditoribus habentibus anteriorem tacitam hypothecam; dico *tacitam* non vero anteriorem hypothecam expreſſam. Inter Fiſcum autem, & Uxorem non habetur dotis prælatio, ſed inter utrumque ſervatur ordo prioris, & poſterioris temporis, ut ex l. *quamvis* 2. *Cod. de* privilegio Fiſci. In dubio tamen quis fuerit prior, mulier eſt præferenda, ut colligitur ex l. *in ambiguis* de regulis iuris l. *In ambiguis* §. *de iure gentium*.

10. Inter alios creditores, qui anteriorem habent hypothecam Locator quoad invecta ac illata mobilia bona a conductore in domum conductam abſolute præferendus eſt pro penſione conventa. Nam Locator ex ſpeciali privilegio Locationis dicitur pro penſione conventa poſſidere invecta, & illata in domum ſuam a conductore l. *Poſſeſſio* 1. §. 21. *ff. de acquirenda poſſeſſio*. De iure enim melior eſt conditio poſſidentis cap. Ad *aures* 6. *de præſcript.* & l. *In pari cauſſa* 12. *ff. de regul. iuris*.

11. Hypotheca inſtrumento publico comprobata anterioritatem habet, ſeu prælationem hypothecæ privata ſcriptura confectæ eo quod in privatis ſuſpicio ſit fraudis, qua ſecluſa, nulla inter haſce datur prælatio; ſed quæ fuerit prior in tempore erit potior in iure. Excipe tamen ſi privata ſcriptura ſubſcripta ſit a tribus teſtibus fide dignis, & ab ipſis contrahentibus l. *Scriptura* 11. *Cod. Qui potiores in pignore habentur*.

Excipitur a communi regula hypotheca ex liberali & gratuita promiſſione; ſcilicet creditor ex contractu gratuito cedere debet cuicumque creditori, qui habet hypothecam ex contractu oneroſo; quia quæ debentur ex contractu oneroſo, ut iam diximus habent prælationem debitis ex contractu gratuito: ſic Salmatic. & alii.

Generaliter loquendo ſolutio, ſeu reſtitutio facienda eſt prius Creditoribus hypothecariis quamvis poſterioribus, quam Creditoribus chirographariis.

§. XXVIII.

De Creditoribus perſonalibus privilegiatis, & non privilegiatis.

Poſt Creditores hypothecarios ſolvendum ſeu reſtituendum eſt prius Creditoribus chirographariis, ſeu perſonalibus privilegiatis, quam creditoribus non privilegiatis ſeu mere perſonalibus. Creditores chirographarii ſeu perſonales hi ſunt, quibus ut iam antea notavimus non immediate obligatæ ſunt res debitorum in genere, vel in ſpecie, ſed ipſius perſona, & ex hoc perſonales vocantur. Ex his autem alii ſunt privilegiati, alii non privilegiati Sit igitur

Inter Creditores chirographarios, ſeu perſonales privilegiatos recenſentur 1. Reſpublica creditrix; creditum enim Reipublicæ præfertur omnibus aliis privatis non hypothecariis: l. *Bonis venditis ff. de privileg. creditor.* 2. Sponſa de futuro matrimonio pro repetitione dotis traditæ ſponſo, non ſecuto matrimonio l. *quæſitum* 17. §. *Sponſa de pri-*

privilegiis creditorum. Hæc pro recuperatione ſuæ dotis præfertur aliis omnibus creditoribus perſonalibus non habentibus expreſſam, aut tacitam hypothecam; ſed hoc privilegium non tranſit ad hæredes niſi ſint filii, vel alii deſcendentes. 3. Deponens pecuniam ſine uſuræ, ſeu lucri perceptione apud publicum numularium, ſeu depoſitarium a Republica conſtitutum, qui ſi conſumpta ſit hæc pecunia, præfertur quibuſvis aliis Creditoribus perſonalibus eiuſdem numularii l. *ſi ventri* 24. *ff. de privileg. Credit.* l. *ſi bonum ff. depoſiti*; quod privilegium extendunt aliqui ad quamlibet rem depoſitatam quando uſura, ſeu lucrum ex ea non percipiatur. Quod ſi res huiuſmodi conſumptæ non ſint, cum earum dominium non ſit apud numularium præfertur deponens ſive cum lucro ſive ſine lucro dederit omnibus etiam depoſitariis, propter rationes antea allatas in caſu, quo res extet in ſpecie apud debitorem cuius ipſe dominium non habet. Sic Salmatic. cum aliis quos citant.

§. XXIX.

De creditoribus mere perſonalibus.

Poſt Creditores chirographarios ſeu perſonales privilegiatos reſtitutio, ſeu ſolutio facienda eſt Creditoribus chirographariis mere perſonalibus, qui poſteriorem locum obtinent inter Creditores, utpote qui ex titulo ſui crediti nullo gaudent privilegio prælationis, licet ipſi quoque ſi ſint Creditores ex contractu oneroſo ſint præferendi Creditoribus omnibus ex contractu gratuito. Creditores igitur ſimpliciter perſonales ex contractu oneroſo, nempe ex emptione, mutuo, locato, cenſu perſonali vel mixto, & huiuſmodi prius ſolvendi ſunt quam Creditores ex contractu gratuito tantum, videlicet ex promiſſione, donatione, legato, & huiuſmodi. Ita communiter docent DD.

de ſo. s . uæ

Tota difficultas, quæ circa hoc verſatur & inter DD. controvertitur, eſt an debita paria ac eiuſdem generis mere perſonalia ſolvenda, ſeu reſtituenda ſint iuxta regulam, *potior in tempore prior in iure*, ita ut quæ prius ſunt debita prius etiam ſolvantur, quam quæ poſterius? Non pauci inſignis notæ DD. tenent rem ita agi debere. Sic S. Thom. opuſc. 73. cap. 8. Gabriel, Medina, Suarez, Valentia, & alii.

Contrarium vero ſuſtinent alii graviſſimi pariter Theologi inter quos S. Antoninus, & hoc habetur expreſſe *in l. Pro debito 6. de bonis auctoritate iudicis poſſidendis* & ex recentioribus præcipue Reiffenſt. & Pontas v. *Debitum caſ.* 12. *&* 17. Imo recentiores hanc tenere communiter fatetur De Lugo, & ipſam probabiliſſimam vocat, tametſi idem contrariam propugnet. Nec iura Civilia, quæ alia habentur præcedentia ſupra allatum *Pro debito 6.* correcta ſunt a iure Canonico per illam regulam 54. *iuris in 6. Qui prior in tempore potior in iure*. Nam illa regula locum habet dumtaxat inter illos, qui ius habent ad rem eamdem determinatam, ex pacto ſibi obligatam, ut in venditione eiuſdem rei abſque traditione pluribus facta, prior emptor, conductor, hypothecarius præferendus eſt poſteriori. Non ſic autem in debitis mere perſonalibus, quia cum in his prior Creditor nullum ius ad rem aliquam determinatam habeat, ſed ſolum ſicuti quilibet alius poſterior Creditor indifferenter ius habeat ad petendum ſuum debitum; ideo debitor valide ſe potuit obligare ſecundo Creditori, quia ei promiſit id quod ſine peccato ſervare poterat; ſupponitur enim quod tempore contractus par eſſet utrique ſatisfacere, adeoque ſi debitor ad inopiam vergat nec ſit amplius potens omnibus creditoribus perſonalibus ſatisfacere in totum, debet omnibus ſatisfacere pro parte ſeu pro rata ſecundum proportionem debitorum, ac facultatem ſuam dividendo in partes maiores, vel minores proportionaliter reſpondentes debitis ipſis maioribus vel minoribus, itaut qualis eſt proportio debiti ad debitum quoad quantitatem, talis ſit proportio eius quod quiſque recipit ad id quod alii accipiunt, nulla habita ratione, utrum tempore priora, vel poſteriora ſint talia debita, cum ius prioris Creditoris perſonalis præiudicare non poſſit iuri poſterioris ad exigendum ſuum creditum mere perſonale; quia ut dixi Creditores mere perſonales habent æquale ius in perſonam debitoris immediate, & in eius bona mediate, & indeterminate tantum. Idcirco debitor Creditoribus mere perſonalibus æqualiter ſatisfacere debet pro rata ſecundum proportionem debitorum, & ipſius facultatem, itaut cui plus ipſe debet plus tribuat cum æquitas poſtulet, ut hic maiorem partem accipiat, qui maiorem perdere debet. Sed cum altera etiam ſententia non careat ſua magna probabilitate, & æquitati convenientia hinc in hiſce caſibus conſultius eſt recurrere ad locorum leges aut legitime præſcriptas conſuetudines.

Num qui prius petiit in iudicio aliis

Verum in dubium eſt apud omnes utriuſque ſententiæ DD. inter creditores mere perſonales poſſe eum aliis præferri qui prius

debi-

creditoribus præferri poſſit.

debitum ſuum petiit in iudicio, ac ſententia a iudice ad hunc effectum obtinuit. Huiuſcemodi enim Creditor vigilando, & exigendo, ſuam meliorem reddidit conditionem. Nam ius Civile vigilantibus ſcriptum eſt, idcirco vigilantiæ ac ſolicitudini prius petentis adſcribitur ut in *Cap. Quod autem* 6. §. 7. *ff. Quæ in fraudem Creditorum, & l. pupillus* 24. *ff. eod. Vigilavi, meliorem meam conditionem feci . Ius Civile Vigilantibus ſcriptum eſt*; ideo quoque non revocatur quod percepit. Non poteſt vero debitor ſciens ſe non habere unde integre ſua debita, ſeu Creditores ſuos ſolvat præferre aliis ſuis creditoribus parentem, vel amicum ſeu familiarem non petentem: eſt communis, quia cum ille ſuus amicus ſeu conſanguineus, aut familiaris non aliis potior ſit in iure, cum in hoc omnes huiuſmodi Creditores ſint æquales, ut inter ipſos non detur titulus, qui priores, ac poſteriores eos reddat; ſic nec prioritatem habere debet in ſolutione amicus; ſola enim amicitia &c. non eſt legitimus huius prælationis titulus, iuſque exigit ſi non ſufficiant debitoris bona ad omnium Creditorum ſolutionem, ut omnia eadem bona inter illos proportionabiliter dividantur, prout fert lex, vel legitima conſuetudo. Unde ſi debitor aliter ſe gerat, tenetur de omni damno quod per hoc inferret, reſarcire, ſi ad favorabiliorem fortunam perveniret.

§. XXX.

De culpa ob dilationem ſolutionis.

Differens ſolutionem debiti, ſi firmum habeat propoſitum ſolvendi, & Creditor per aliquam dilationem damnum non patiatur, licet multoties ſolutionem petat præcipue ſi debitor ægre & difficile ſolvere poſſit, non ita facile damnandus eſt lethalis culpæ, nec a Confeſſario deneganda abſolutio; bene quidem ſi vel cum non poſſit, non firmum habeat propoſitum, ſi aliquando poſſit ſatisfaciendi; quia tunc non accedit cum debita diſpoſitione, ad confeſſionem, vel ſi poſſit differat uſque ad mortem, & eo magis quando pluries in confeſſione ſatisfacere promiſerit. Imo ne quidem in mortis periculo abſolvendus eſt qui vult ſolutionem ſeu reſtitutionem differre poſt mortem remittendo ſolutionem in teſtamento ad hæredes dum ſine ulla nota vel ſcandalo aliove incommodo antea ſatisfacere poteſt, quia in tali caſu indicat ſe non habere propoſitum firmum ſolvendi, vel reſtituendi ſi ſupervivat, ſed ſolum ſe velle hoc ſub conditione ſi moriatur & quia ſine rationabili cauſſa exponit Creditores periculo ſuum debitum non recuperandi; cum ſæpe hæredes, & præcipue Magnates id non faciant, vel ſaltem nonniſi ſine magna difficultate, & ut plurimum ſine litium incommod. Ex iuſta tamen cauſſa differens poſt mortem, non multiplicat ſuam culpam, & eſt abſolvendus, puta quia nimirum, eſſet nota infamiæ, rerum perturbatio, ſcandalum &c. ſi reſtitutio tunc eſſet facienda; tunc enim Creditor iudicaretur irrationabiliter invitus, ſi vellet ſibi protinus reſtitui. Unde ſufficit quod relinquat in teſtamento, vel alia prudenti via debita ſua declaret committatque hæredibus reſtituenda, ſi prudenter credatur reſtitutionem faciendam per hæredes, & teſtamentarios. Cæteroquin certiſſimum eſt ut docet Sotus differentes ſolutionem debiti ſeu reſtitutionem dum reſtituere valent, verſari in continua mortali culpa, cum manifeſte indicent nullum habere verum propoſitum ſolvendi vel reſtituendi. Ita communiter DD.

§. XXXI.

De loco & quorum expenſis facienda ſit reſtitutio.

Circa locum reſtitutionis faciendæ videndum, num debitum reſtitutionis oriatur ex delicto, an ex re accepta, an ex contractu. Circa reſtitutionem faciendam ex delicto, ideſt ratione iniuſtæ acceptionis, detentionis, vel damnificationis reſolvit S. Thomas in 4 *diſt. 15. q. 1. art. 5. quæſtiun. 4. ad 2. quod ſi res ſit magni valoris debet ei tranſmitti* (ideſt domino) *ſi poteſt commode. Nec obſtat ſi damnum, ex tranſmiſſione patiatur; quia ipſe ſibi fuit cauſa iniuſte auferendo*. Nam dominus ſervandus eſt indemnis, cum iuſtum non ſit ut innocens ex alterius culpa ſentiat damnum & pœnam *cap. cognoſcens* 2. *de Conſtitutionib.* Damnum autem ſentiret dominus ſeu Creditor, idcirco non omnino indemnis ſervaretur, niſi a debitore fieret ei reſtitutio in loco in quo rem ſuam haberet ſi ei iniuſte ablata detenta vel conſumpta non fuiſſet, quandoquidem pati deberet damnum in expenſis pro translatione, & incommoda ad ipſa neceſſaria. Quod ſi debitor tranſmittere non valeat vel res ſit levis momenti, *ideſt non magni valoris poteſt eam dare* (per Confeſſarium) *propinquis illius ſi habeat, vel alicui cœnobio cum proteſtatione tali, quod ei reddere teneatur ſi requiſierit, vel umquam comparuerit*. Si autem dominus alio translaturus fuiſſet, poſſe iniquo de-

detentorem detrahere expenſas, quas dominus pro tali translatione facere debuiſſet dicunt Bonacina, Henno, aliique, quia, aiunt ipſi, debitor iniquus ſolmumodo tenetur dominum ſervare indemnem, & dominus ex tali reſtitutione lucrum reportare non debet. Negant vero alii poſſe iniquum debitorem tales expenſas detrahere, quia non debet iniquus debitor lucrum ex ſuo delicto reportare ut in *cap. intelleximus & l. non fraudant ff. de regulis iuris in 6. Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt*.

Reſtitutio ex re accepta a poſſeſſore bonæ fidei extra contractum facienda eſt in loco ubi deprehenditur rem eſſe alienam, nempe ubi poſſeſſor bonæ fidei eam habet: eſt communis, ita ut nullis expenſis ſubiacere debeat. Ita ut ſi transferenda eſſet ad dominum abſentem, hoc expenſis ipſius domini fieri debeat, quia ſive ius Civile ſive Canonicum non aliam obligationem imponunt poſſeſſori bonæ fidei, niſi reſtitutionem rei bona fide poſſeſſæ, quando cognoſcat rem eam eſſe alienam ac ideo ſuam implet obligationem ſi eam reſtituat in loco ubi cognoſcitur, quod ſit aliena, cum reſtituere non teneatur niſi tantum, quantum de alieno ſe poſſidere cognoſcit, alias ſine culpa pœnam lueret: debet tamen monere dominum abſentem, ut ſibi ſignificet, cui illam tradere debeat. Quod ſi negligat inquirere ſi forte eum ignoret, aut eo cognito incipiat eſſe in mora culpabili reſtituendi, tunc incipit eſſe poſſeſſo malæ fidei, ac debitor ex delicto, ac proinde ſi dominus in tali ſua mora fiat abſens, tenetur eam reſtituere propriis expenſis. Sic communiter. Quod ſi facta debita diligentia dominum non inveniat, tunc regulam obſervare debet quæ alias traditur quoad rem inventam, cuius dominus ignoratur.

Reſtitutio facienda ex contractu, fieri debet in loco de quo in contractu expreſſe, vel tacite conventum fuit inter contrahentes. Sic communiter *ex cap. contractus 85. de regulis iuris in 6. Contractus ex conventione legem accipere dignoſcitur*. Et huic concordat *l. Contractus 23. ff. de regulis iuris*. Quod ſi nihil de loco reſtitutionis, ſeu ſolutionis conventum ſit a contrahentibus in contractu, tunc ſolutio, ſive reſtitutio fieri debet in loco ubi ſecundum praxim, & conſuetudinem regionum ſolet fieri reſtitutio pro aliis eiuſcemodi contractibus; quia talis cenſetur eſſe tacita conventio inter partes contrahentes. Etſi regulam circa hoc nec praxis præſcribat, & debitum ſit ex contractu oneroſo, ſive transferente rei dominium, ut in emptione, mutuo, cenſu, & huiuſmodi, in quibus non eadem res, ſed pro una accepta altera æquivalens reddenda eſt, ſive non transferente dominium, ut in depoſito, commodato, locato, & huiuſmodi in quibus res eadem reſtituenda eſt; generaliter loquendo, niſi inter partes aliter conventum ſit, reſtituenda ſunt in loco ubi tradita fuerunt ac accepta. Sic communiter. Nam attenta contractus iuſtitia, & contrahentium voluntate aſſignari nequit convenientior locus quam locus ubi initus eſt contractus. Si enim locum alium intendiſſent contrahentes, profecto illum in contractu appoſuiſſent. Cap. *Ad audientiam de decimis*.

Debita ex contractu gratuito, puta donationis, Inſtitutionis Teſtamentariæ, Legati, & huiuſmodi reſtituenda ſunt in loco ubi res erant quando donatæ fuere, vel legatæ in Teſtamento, & ſemper ſumptibus donatarii, Legatarii &c. dummodo tamen Donator, Legans, ſeu Teſtator aliter non diſpoſuerint. Ita communiter, quia qui rem gratis alicui donat, legat, &c. præſumi nequit, nec ſe, nec ſuum hæredem ad quid amplius obligare, quam ad ſimplicem rem donatam, legatam &c. idcirco nec ipſe, nec ſuus hæres alio propriis expenſis illam tranſmittere tenetur ad Donatarium, vel Legatarium, ſed transferenda eſt ipſius Legatarii, vel Donatarii expenſis a loco in quo donata fuit, vel legata.

Similiter ſi pro reſtitutione, ſeu traditione res alio transferenda ſit ut perveniat ad manus illius, cui eſt danda ex contractu, qui in alterius partis utilitatem initus eſt, proculdubio talis tranſmiſſio fieri debet illius expenſis in cuius gratiam, & commodum factus ſit talis contractus: quare in contractu cedente in utilitatem ſolius accipientis ut in commodato, mutuo, gratuito & aliis huiuſmodi, rei translatio facienda eſt expenſis commodatarii, vel mutuatarii; cum æquum non ſit, dominum ſubire incommodum expenſarum pro beneficio alteri præſtando. In caſu vero quod dominus ſi rem non commodaſſet, vel mutuaſſet, illam ſecum tranſtuliſſet vel cum nullis, vel cum paucis expenſis, ſine ulla expenſa, vel deductis tantummodo illis paucis, quas ſubiiſſet, ſua res illi reſtituenda in loco ad quem ſe tranſtulit. Quod ſi contractus initus ſit in gratiam, & utilitatem ſolius dantis, ut in depoſito, tranſmiſſio fieri debet ipſius domi-

mi-

mini expenſis ; quia depoſitarius ex favore domino rei præſtito damnum pati non debet.

Quando reſtitutio facienda ſit debitoris onere ita fieri debet ut ſufficienter providerit ad hoc ut res ad manus domini perveniat. Sic communiter. Nam quocumque modo res ad dominum perveniat, ſatisfit debito reſtitutionis, & iuſtitiæ commutativæ quæ æqualitatem vult, ac præſcribit, nempe ut tantum dominus habeat, quantum ex iure habere debet, nihil referens an per ſe, vel per alium hoc debitor exequatur iuxta regulam iuris in 6. *Qui facit per alium, perinde eſt, ac ſi faciat per ſe ipſum.*

Solutio cenſus realis, cum facienda videatur in loco ubi ſunt bona ſtabilia ſuper quibus fundatus eſt ; dum cenſus eſt quædam portio fructuum illius fundi; hinc ſi dominus cui cenſus ſolvendus eſt abſens eſſet, ſolutio ad dominum eiuſdem expenſis tranſmittenda eſſet. Idemque dicito de annuis proventibus ſive in pecunia, ſive in frugibus, ſive in alia quacumque re ex teſtamento procedente; eroganda hæc enim ſunt in loco illo in quo hæres obtinuit hæreditatem, nec alio niſi ſuis expenſis transferenda eſſent ; cum hæc ſint onera hæreditati annexa & hæredi relicta, idcirco in eo loco, non aliunde, cum debitoris gravamine, in in quo hæreditas accepta fuit ſolvenda ſunt, cum ibi contracta fuerit obligatio.

De loco pro reſtitutione debiti ex delicto ſecreto. Reſtitutio ex delicto occulto ſecreto facienda eſt per tertiam ſecretam fidelemque perſonam & ſignanter per Confeſſarium ad evitandam propriam infamiam ut communiter cum D. Thoma 2. 2. *q.* 62. *art.* 6. *ad* 2. Reſtitutio vero ex delicto publico puta, per rapinam, & violentiam publicam fieri debet non ſolum per redditionem rei acceptæ, verum etiam cum petitione veniæ de tali publica iniuria, & offenſa. Sic Petrus Navarr. cum aliis, inter quos allegat etiam D. Thomam 2. 2. *q.* 66. *art.* 9. Gloſſam, ac S. Raimundum in ſua ſumma *Confeſſ. l.* 1. *tit.* 5. *q.* 24. Quia per rapinam & violentiam publicam non ſolum damnum alicui infertur in bonis fortunæ, ſed etiam in honorificentia per quamdam ignominiam in perſona, quæ proinde pro utraque læſione reſarcienda eſt. Imo reſtitutio ex delicto publico publice quoque eſt facienda ad emendationem ſcandali, & aliorum offenſæ, ut contingit in Uſurariis qui a Confeſſario urgendi ſunt, ut huic debito ſi non iuſtitiæ ſaltem Charitatis ſatisfaciant. Si tamen hi ſecrete reſtituerint non tenentur ad illam iterum publice faciendam, ſed ſolum ad ſcandalum reparandum indicando ſe iam reſtituiſſe.

Quicumque debitor ſive ex delicto, ſeu iniuſta acceptione, ſive ex re accepta, ſive ex contractu rem debitam tranſmittens per delegatam perſonam a creditore deſſignatam eximitur ab onere novæ ſeu ulterioris ſolutionis, ſi forte illa tertia perſona deſſignata rem non reſtituerit, ſed forte perierit. Sic communiter : & ratio eſt manifeſta, quia res in tali caſu non perit debitori, ſed Creditori, in quem debitor eo ipſo quod rem debitam perſonæ miſſæ ſeu delegatæ a Creditore tradidit, dominium eiuſdem rei tranſtulit in Creditorem, non ſecus ac ſi eam in manu ipſius creditoris tradidiſſet, cum perſona miſſa, ſeu delegata eumdem creditorem repræſentet, eidemque Creditori æquivaleat. Idemque dicito in caſu quo Creditor, & debitor communi conſenſu ſignum aliquod pacti ſint, ita ut per illam perſonam a qua tale præſentetur ſignum res debita mittenda ſit. Nam tunc ſi aliqua perſona etiam alio ſimili ficto ſigno exhibito rem ſibi traditam domino non reſtituat ; ſive, quovis alio modo poſt traditionem factam tali perſonæ a debitore ſine ipſius culpa pereat, domino perit ; quia debitor conſignando vi pacti rem debitam tali perſonæ conventum ſignum præſentanti, cenſetur rem ipſimet Creditori conſignare, idcirco liberatur ab onere ulterioris reſtitutionis.

Debitor generatim loquendo qui inconſulto Creditore ſeu domino rem debitam per perſonam non ſatis fidelem ſeu perviam non ſatis tutam tranſmittat in caſu quo talis perſona eam ſibi retineat ſeu non reſtituat, ſive in itinere ei auferatur a latronibus, non eximitur ab onere reſtitutionis, ſed tenetur iterato reſtituere, ut communiter, quia in tali caſu res perit debitori, cum ex eius culpa, & imprudentia perierit, eam inconſulto creditore mittendo, idcirco Creditor damnum pati nequit ex *cap. Cognoſcentes* 2. *de conſtitutionib.*

Si debitor ex contractu, ſive ex re accepta inconſulto creditore rem ei debitam ad ipſum mittat per perſonam, quam fidelem credit, & malitia illius perſonæ res non perveniat ad dominum, vel quomodolibet pereat, ad definiendum cui pereat, videndum an res debita ſit determinata in individuo ſicuti ſunt res commodatæ, depoſitæ &c. an ſolum determinata ſit in ſpecie aut æquivalenti, ut ſi debitori mutuata fuerit pecunia, triticum venditum, vinum &c. Nam ſi res debita determinata ſit in individuo

ſeo ut hic equus locatus, vas commodatum, hæc res depoſita, tunc perit ipſi domino, minime vero debitori; idcirco hic liberatur ab onere reiteratæ reſtitutionis. Et hæc eſt ſententia communis; quia res ſic debita in individuo ſeu ſingulariter ſpectat ad dominium actuale domini, ſeu Creditoris, cum per tales contractus dominium a domino rei in alium non transferatur. Omnis autem res domino ſuo perit, idcirco debitor ſic rem tranſmittens non tenetur ad ulteriorem reſtitutionem, ut de commodato expreſſe habetur in l. *argentum* 20. ff. *commodati*. Si autem res debita non ſit determinata in individuo, ſed tantummodo in ſpecie, & alia æquivalenti iuxta exempla ſupra allata de pecunia mutuata &c. tunc debitor licet eam mittat per perſonam habitam etiam fideliſſimam, ſi eius malitia, vel quocumque eventu pereat, perit debitori, & tenetur reiterato reſtituere. Sic communiter DD. Quia ubi non idem numero, ſeu in individuo, ſed idem tantum in genere, ſeu ſpecie reddendum eſt, ut fit in mutuo, emptione &c. dominium rei miſſæ tamdiu manet apud debitorem, donec ad manus creditoris perveniat: unde ſi antequam ad eumdem perveniat perire contingat, iuxta generalem regulam domino perit ideſt debitori, ac proinde hic denuo rem illam reddere tenetur.

Circa debitorem vero ex delicto, ſeu iniuſta acceptione communius & probabilius ſentiunt DD. quod ſive res determinata ſit in ſpecie, ſive in individuo, ſi tranſmiſſa ad Creditorem per perſonam quantumvis habitam fidelem puta per Confeſſarium, quocumque eventu domino non reſtituatur, ſeu pereat, perit ipſi Debitori. Sic contra paucos Leſſius, Lugo, Navarr. Sylvius, Henno, Toletus, & alii communiter. Et ratio potiſſima eſt, quia in tali debitore ex delicto adhuc perſeverat radix obligationis ad reſtituendum, nempe iniuſta acceptio: nec Creditor ex debitoris delicto damnum ſubire debet; cum non debeat alius alterius odio pergravari, ut expreſſe ſtatuitur in *Cap. Non debet* 22. de regulis iuris in 6. Inſuper ſi res periret in manu debitoris ipſi debitori periret, ut omnes fatentur, idem eſt igitur, ſi pereat apud Confeſſarium, aut aliam perſonam habitam a debitore fidelem, dum ipſius debitoris perſonam gerunt.

Nec dici poteſt Creditorem in tali caſu tacite conſentire ideſt quod res ſibi debita per fidelem nuntium ad eum mittatur, cuiuſmodi Confeſſarius habendus eſt; quia licet cenſendus ſit aſſentiri ut potius per fidelem, quam per infidelem perſonam res ſibi debita ad ipſum transmittatur, non conſentit tamen tacite quoad hoc, quod ſi tranſmiſſa pereat, ſibi non debitori debeat perire, cum non cenſeatur tacite conſentire quod ea ad ipſum mittatur, niſi cum conditione, quod cum effectu vere, & realiter res ſibi tranſmiſſa ipſi reddatur. Et hoc probatur ex *cap. Significante 7. de pignoribus*.

§. XXXII.

De cauſſis excuſantibus a Reſtitutione.

Cauſſæ quæ prorſus excuſare valent a reſtitutione, quinque generatim, & præcipuæ recenſentur videlicet interitus ſeu conſumptio rei in ſpecie debitæ ſine ulla culpa debitoris bonæ fidei; legitima expreſſa, vel tacita Creditoris remiſſio, ſeu condonatio; Ceſſio bonorum; Compenſatio facta; Superioris auctoritas. Sic communiter tradunt DD.

Prima igitur cauſſa quæ legitime excuſat a reſtitutione eſt interitus ſeu conſumptio talis rei in ſpecie, ſeu potius dicam in individuo apud poſſeſſorem bonæ fidei. Nam quandocumque res apud talem poſſeſſorem pereat ſine ipſius culpa, ſive a tali poſſeſſore conſumetur, nec ex ea factus ſit ditior liberatur ab omni reſtitutionis debito. Ita communiter ex *cit. cap. Cognoſcentes*. Cum enim debitoris culpa contra iuſtitiam res illa non perierit, nullum eſt fundamentum unde oriatur obligatio reſtituendi. Dixi *nec ex ea factus ſit ditior*; quia in tali caſu uti alias iam diximus, id domino reſtituere deberet, ex quo factus eſt plus habens, quod eſt rei quid æquivalens; cum æquum non ſit aliquem ex alieno divitem fieri iuxta regulam alias allatam iuris in 6.

Secunda cauſſa a redditione omnino excuſans eſt ſi Creditor expreſſe, vel tacite debitum remittat, ſeu condonet dummodo tamen in tali remiſſione, ſeu condonatione requiſitæ conditiones concurrant, quia reſtitutio facienda eſt ne dominus iniuriam patiatur. Non patitur autem iniuriam, qui libere remittit Cap. *ſcienti, & conſentienti 27. de regul. iur. in 6. Unuſquiſque plane iuri ſuo cedere poteſt*.

Tacita remiſſio fieri cenſetur a Creditore ſi inſtrumentum, ſeu cartam crediti laceret, ſive ante ſolutionem libere & voluntarie ultro illud reddat debitori. Quia hoc facere cenſetur animo condonandi, niſi ex indiciis & circumſtantiis ſecus reſultet.

Ita communiter. Item ſecundum quamplurimos, quando debitor prudenter præſumere poſſit talem in Creditore animi diſpoſitionem, quod ſi per ſe vel per alium debitum ſuum, quod eſt occultum eidem Creditori manifeſtaret ſeu ipſum pro remiſſione etiam cogniti rogaret, talis Creditor debitum ei liberaliter condonaret, vel obligare nollet debitorem ad reſtitutionem, Riginal. Leſſ. Lugo, S. Anton. Sylveſ. & alii, qui addunt etiam non contrahere onus reſtitutionis, qui accipit rem non petitam; quam ſi accipiens petiiſſet, dominus certo dediſſet, quia nunc adeſt voluntas domini præſumpta ut rei detentio non fiat, illo quoad ſubſtantiam invito. Secus vero dicendum ſi debitor de tali Creditoris voluntate dubitet.

Conditiones requiſitæ in remiſſione debiti.

Dixi antea *dummodo tamen in tali remiſſione requiſitæ conditiones concurrant*. Nam ut remiſſio prorſus excuſet iuxta communem tres requiruntur conditiones; nempe, ut remiſſio debiti libere fiat, ſeu non ſit extorta, vi, fraude, aut dolo, cum remiſſio debiti ſit quædam ſpecies donationis, quæ eſſentialiter debet eſſe liberalis, & gratuita, liberæ, & nullo modo coactæ voluntatis. Hinc ſecuri non ſunt in conſcientia mercatores illi ſeu alii debitores, qui prætextu impotentiæ ſolvendi totum concordata exquirunt a creditoribus pro aliqua debiti remiſſione, qui timore totum amittendi conſentiunt, ut una pars eis ſolvatur, altera debitori condonata, qui cum illam quoque ſolvere valeat, eam invito domino retinet, qui nonniſi ſub conditione impoſſibilitatis, quam finxit, debitor ad totalem partem ſolvendam, hanc ei condonavit; idcirco debitor utpote poſſeſſor malæ fidei rei alienæ non eximitur in foro interno ideſt conſcientiæ ab onere reſtitutionis. Sic Lugo cum aliis paſſim. Secunda conditio requiſita ad valorem remiſſionis eſt ut remiſſio facta non ſit in caſibus a iure exceptis, alias remiſſio nulla eſt. Hinc 1. nulla eſt remiſſio iudici Eccleſiaſtico de eo quod ultra recepit quam a iure ei permittitur. Cap. *ſtatutum* 11. §. *de Reſcript*. 2. Nulla eſt remiſſio, quæ fiat Epiſcopis de illis, quæ ultra neceſſarios ſumptus in S. Viſitatione receperunt *Cap. exigit* 2. *de cenſibus* in 6. 3. Condonatio pecuniæ, quam ratione officii extorquerint Hæreticæ pravitatis Inquiſitores *clement. Nolentes* 2. *de Hæretic*. 4. Remiſſio diſtributionum facta Canonicis abſentibus a reſidentia Concil. Trident. ſeſſ. 24. de reform. *cap*. 12. Tales enim aliæve huiuſce generis remiſſiones ſunt omnino invalidæ; quamobrem ipſis non obſtantibus adhuc tenentur ſupradicti, ad integram reſpective ſolutionem. Tertia conditio ad legitimam remiſſionem eſt ut fiat ab eo qui ius habeat condonandi. Hinc minime tenet remiſſio facta a filiosfamilias, impubere, Pupillo, Religioſo, & huiuſmodi, utpote qui cum careant dominio, ut iam vidimus ſuo loco, de rebus domeſticis diſponere nequeunt, idcirco nec credita domeſtica debitoribus condonare, ſeu remittere. De tertia cauſa excuſante, ſcilicet de Ceſſione bonorum agebimus intra §. 34.

Tertia cauſſa, quæ omnino excuſat a reſtitutione eſt compenſatio, nempe debiti, & crediti inter ſe contributio, ut definitur in l. 1. ff. *de Compenſat*. Et hæc contigit inter eos qui ſunt ſibi ad invicem debitores, ut ſi Cæſar debeat Torquato 10. propter emptum frumentum, & Torquatus totidem debeat Cæſari. Hæc profecto quando debitum, ac creditum ſit utrinque æquale præterquam in caſibus a iure exceptis locum habet ad excuſandum a reſtitutione; cum per compenſationem extinguatur debitum reſtituendi; nec iudicis, aut utriuſque partis conſenſus requiritur *l. Si ambo ff. ſupra l. ultim. Cod. de compenſat*. Et hoc idem dicendum de duobus, qui damna, aut convitia eiuſdem generis, & menſuræ ſibi invicem intulerunt. Si enim Sergius nolit in talibus circumſtantiis reſtituere Sylvio, nec Sylvius reſtituere tenebitur Sergio; ſed illa debita ſibi mutuo compenſabunt. Iura tamen hanc compenſationem excipiunt 1. in his, quæ debita ſunt Regi, Reipub. titulo penſionis in publicam utilitatem. *l. in ea Cod. ſupra* 2. Quando quid debetur titulo depoſiti *l. Si quis vel pecunias* 11. *Cod. depoſiti* 3. Si debitum ſit titulo commodati *l. Final. Cod. de Commodat*. 4. Res aliena ſi debita ſit uni in certa ſpecie non ſatisfit ſolutione illius prætii, vel rei alterius; quia iniuſte rem ſuam permutare cogeretur. 5. Si res aliena debita ſit titulo furti *l. Finali, Cod. de Compenſat*.

Quarta cauſſa excuſans generaliter a reſtitutione eſt Superioris, vel legis auctoritas, ſeu diſpoſitio per quam debitor ab omni debito reſtitutionis, ſeu ſolutionis eximitur. Et quidem liberatur debitor a reddendi obligatione per iura præſcriptionis, ſeu uſucapionis, quæ ut vidimus ſupra eſt acquiſitio iuris, & dominii per poſſeſſionem bona fide cum titulo, & tempore debito continuatam. Nam per legitimam præſcriptionem ita dominium rei alienæ in poſſeſſorem bonæ fi-

dei transfertur, ut deinceps talis debitor et iam cognito domino penitus immunis remaneat in foro conſcientiæ a gravamine reſtitutionis. Sic communiter ex utroque iure, tum Canonico, tum civili. Item liberatur debitor a dicta obligatione reſtituendi per iuſtam iudicis ſententiam, ut ſi iudex 9. in pœnam delicti, ex præſumptione vera imponat Auguſto multam Hortenſio ſolvendam, poteſt hic non ſolvere tantundem quod aliunde debet Auguſto. 2. Si Hortenſius per ſententiam iudicis cogatur reſarcire damnum ſine gravi culpa theologica Auguſto illatum, Auguſtus acceptare poteſt, & retinere; quia authoritate legis, & iudicis dominium unius poteſt in alium ob bonum commune transferri. 3. Si Petrus iuſte ſecundum allegata, & probata, ſed reapſe iniuſte privatus ſit officio, vel beneficio, qui bona fide illud accepit licet ſciat poſtea Petrum iniuſte privatum fuiſſe, dummodo hic alter non aliqua iniuſte arte ad talem expoliationem cooperatus ſit, non tenetur illud dimittere, vel aliquid pro eodem reſtituere. Sic DD.

Huc ſpectat compoſitio cum Papa, quæ eſt conventio illa in qua Pontifex indulget debitori, ut maior quantitas debiti incerti, nempe debiti, cuius dominus ignoratur, in minorem mutetur ſtatim ſolvendam pauperibus, puta ut pro 20. aureis dentur 20. ſolidi ad pium uſum, & reliquum ſibi retineat debitor: & huiuſmodi compoſitio facta cum Pontifice ſuper debitis incertis liberat debitorem ab alio onere reſtitutionis. Sic Leſſ. Lugo, & alii. Nam debita incerta ex communiori, ac tutiori Doctorum conſenſu applicanda ſunt in pauperes, aut alium pium uſum *Cap. cum ſuis de uſuris*. Quare cum debita incerta debeantur pauperibus ex iure poſitivo ſecundum Leſſium, & Pontifex ſit ſupra quodcumque ius poſitivum; Cap. *propoſuit* 4. *de conceſſ. Præbend.* poterit Pontifex facta compoſitione de plenitudine poteſtatis diſpenſare iuſta interveniente cauſſa, ne illorum pars pauperibus diſtribuatur, ſed poſſint debitores eam ſibi retinere. Hoc ordinarie concedi ſolet per Bullam Cruciatæ ſic dictam; quia data eſt in favorem militiæ cruciatæ ideſt rubra cruce in dextera ſcapula inſignitæ, quam Rex Aragoniæ ducit contra infideles & tunc portio illa minor aſſignatur iſti bello. Volunt aliqui quod ſi etiam non ſufficiens interſit cauſſa ob quam Papa talem facit compoſitionem, adhuc compoſitionem validam eſſe, ac tutum reddere in conſcientia debitorem. Communius tamen, ac probabilius negant Navarr. Covaruv. & alii. Quia Papa (aiunt ipſi) nequit ſine cauſſa rem alienam invito domino alteri applicare.

Si poſt compoſitionem, & perſolutam partem deſſignatam compareat dominus, & compoſitio facta ſit poſt diligentem domini inquiſitionem, cum Papa ex præſumpta domini voluntate quod eius bona erogentur in pios uſus ius habeat de illis diſponendi in ipſius domini utilitatem ſupplendo pro tali diſpoſitione ex theſauris Eccleſiæ pro ipſius anima, ad nihil ultra tenetur debitor, cum hæc compoſitio æquivaleat præſcriptioni. Secus vero dicendum ſi talem compoſitionem non præcedat ſedula domini inquiſitio. Lugo cum aliis.

Circa debita certa ideſt ea quorum dominus innoteſcit quamvis de his Papa de facto non concedat compoſitionem, loquendo tamen de poſſibili, ſeu de iure, ſi talis iuſta interveniat cauſſa hanc compoſitionem concedere poſſet, & ſic debitorem ab obligatione reſtitutionis liberare: Leſſius, Lugo cum pluribus aliis; quia ſicuti leges civiles mediante præſcriptione legitima transferunt dominium poſt legitimum poſſeſſionis tempus a vero domino in poſſeſſorem bonæ fidei; ita lex eccleſiaſtica propter ſpirituale commune bonum idem facere poſſet contra certum dominum, ſeu creditorem præſertim contra Creditores Hæreticos, quorum bona per leges applicari poſſunt Fiſco Cap. *Vergentes* 10. *de Hæretic.* & alibi, licet nunc per impotentiam non applicentur, poſſet tamen iure merito eorum debitoribus condonare debita impoſita eis aliqua compoſitione ad pias cauſſas. Ita quoque ſi aliqui Creditores graviter, enormiterque delinquerint, poterit Pontifex in pœnam delicti eoſdem privare iuribus ſuis, & poſtea cum ſuis debitoribus ſuper illis bonis certis componere, ſeu convenire.

Huiuſcemodi compoſitionem concedere nequeunt Epiſcopi neque pro debitis incertis. Ita Sylveſt. Lugo cum aliis pluribus, & praxis ipſa communis hoc comprobat; Epiſcopi enim non habent ius altum in res temporales, nec poteſtatem indirectam diſponendi de rebus temporalibus ſubditorum, quæ ſolo competit Romano Pontifici, utpote qui ſit ſupra ius poſitivum a quo pendet talis compoſitio, ac proinde plenitudine pollet poteſtatis quæ ad talem actum requiritur.

Hæc compoſitio conceditur 1. pro fructibus Eccleſiaſticis male perceptis, licet ſciatur cui Eccleſiæ debeantur 2. pro medietate legatorum ſi ignorentur legatarii 3. pro acquiſitis

ex contractu iniuſto ex utraque parte 4. pro acquiſitis illicite ex una parte 5. pro aliis bonis incertis etiam licite acquiſitis. Lugo.

Mercatores vero, piſtores &c. qui defraudarunt ementes ex eadem communitate qui nunc ignorantur, ſecundum communiorem contra aliquos petere nequeunt compoſitionem cum Papa, & dare pauperibus, ſed facienda eſt reſtitutio hominibus eiuſdem communitatis, quæ defraudata fuit.

De Debitore, qui ſolvit Creditori ſui Creditoris.

Debitor qui ſolvit creditori ſui Creditoris ex rationabili cauſſa quando debita ſint eiuſdem rationis, nec ſit alius Creditor præferendus, liberatur in conſcientia a debito aliam reſtitutionem faciendi, Sylveſt. Henno cum aliis communiter; quia tali modo agendo adhuc ſervatur æqualitas ut quiſque nimirum tantum habeat, quantum habere debet; nec creditor tali ſolutione rationabiliter facta debet, ac poteſt eſſe rationabiliter invitus, quia ex tali rationabili cauſſa cenſetur Creditor dictam ſolutionem ratam habere; idcirco eximi ab omni debito reſtitutionis, non ſecus, ac ſi eidem Creditori ſolviſſet. Ex l. *Invito Cod. de ſolutionibus*. Imo ex tali ſolutione ab alia reſtitutione facienda liberaretur, non tantum in foro interno conſcientiæ, ſed etiam in foro externo, quando tamen debita ſint æque privilegiata, ex eadem cauſſa procedant, ac ſint eiuſdem rationis: ut ſi conduxerim vineam ab Antonio, qui eam a Ioanne conduxerat, ſatisfacio in utroque foro dando ſolutionem Ioanni l. *Utrum præſente* 27. ff. *de pecunia conſtituta* & ſic tenet Leſſius, Sylveſter, Henno cum aliis paſſim. Quinimo aliqui volunt talem debitorem liberari in utroque foro licet debita ex diverſa cauſſa procedant, dummodo ſint æqualia. Quod ſi debitor ſine ulla rationabili cauſſa, & rationabiliter invito ſuo immediato Creditore, hoc faciat, non eximeretur in foro externo a reſtitutione cit. l. *Invito cod. eod.* Et hoc iure merito ſtatutum eſt pro foro externo ad lites vitandas, quæ exinde orirentur. Talis tamen reſtitutio quoad forum internum conſcientiæ ſemper eſt valida, dummodo tamen nullum damnum ex hoc Creditori ſequatur.

§. XXXIII.

De reſtitutione mediante munere.

Debitor, qui immemor ſui debiti aliquid Creditori donavit v. g. ſi quis debeat Flavio centum, & centum eidem Flavio donet non cogitans de ſuo debito, niſi ex manifeſtis circumſtantiis colligi queat intendiſſe tali munere debito ſuo ſatisfacere, revera non ſatisfacit. Et hoc patet in beneficiario, qui ob omiſſionem Horarum Canonicarum factus debitor reſtituendi per eleemoſinas in pauperes, vel alios pios uſus portionem fructuum correſpondentem horis omiſſis, non liberatur a tali onere per eleemoſinas, quas eroget in pauperes, quando in tali elemoſinarum elargitione non intendat ſatisfacere debito contracto reſtituendi de fructibus beneficii ob horarum divinarum omiſſionem. Implebit quidem debitor onus ſuum reſtitutionis donando aliud æquivalens Creditori, quando in donatione memor ſui debiti intendat implicite tali munere ſuo debito ſatisfacere.

§. XXXIV.

De bonorum ceſſione quoad debiti reſtitutionem implendam, nec non de Aſſignatione, & Tranſactione.

Debitor, qui non valens omnibus ſuis Creditoribus ſatisfacere bonis ſuis ac iuribus quæ ei ſuperſunt actu iuridico cedit eximitur quidem in foro externo a pœna carceris, ſed in foro conſcientiæ, niſi revera ſit impotens ad totum ſolvendum, a tali onere non liberatur: eſt communis ex l. *qui bonis ceſſerint* 1. *Codice*, *qui bonis cedere poſſint* & alibi. Sic enim ibi concluditur. In eo enim tantummodo hoc beneficium eis prodeſt, *ne iudicati detrahantur in Carcerem*. Quare ſi debitor, qui bonis ceſſit, fiat poſtea melioris fortunæ, tenebitur in utroque foro ad integram ſolutionem, ut ex *cap. Odoardo* 3. *de ſolutionibus*; quia tota ratio privilegii ceſſionis ducta eſt ab impotentia debitoris, unde per illam ceſſionem debitum non extinctum, ſed ſopitum intelligitur: *cap. cum ceſſante* 60. *de appellat.* Ceſſante autem ratione & cauſſa legis, ceſſat ipſa lex. Et ideo in cit. *Cap. Odoardo* cedens bonis obſtringitur dare cautionem de integra ſolutione ſi melior fortuna ei impoſterum arrideat. Imo ita bonis cedens tenetur in utroque foro ut cogi poſſit in foro externo quatenus eius conditio, ac ſtatus perſonæ patiatur ad faciendum, ac laborandum quantum ex ſe poteſt, ut acquirat ex quo ſolvere valeat. Sic Lugo, Henno, aliique communiter. Nam obligatus ad finem obligatus eſt ad media quoque ſaltem ordinaria ad finem illum neceſſaria.

Nec ullatenus ſuffragatur tali debitori ut liber fiat a ſua obligatione in conſcientia, iu-

dicem

dicem illi ceſſioni ſolemnitatem ignominioſam addidiſſe; cum hæc ſit pœna impoſita propter culpam præſumptam Contrahentis debita ſupra ſuas vires, alioſque deterrendos, ne prodigalitate, aut negligentia ad talem conditionem reducantur, minime vero ad tollendum naturale debitum ſolvendi debita; cum per illam pœnam nullum Creditoris damnum reſarciatur.

Ceſſio igitur bonorum iuridice facta, non ſolvit debitorem ab onere ſolutionis, ſed ei tantummodo confert ne ulterius moleſtari poſſit in foro externo pro integra ſolutione; videlicet ne mancipari poſſit Carceri, nec expoliari bonis, quæ poſt ceſſionem acquiſivit quatenus ei opus ſunt ad neceſſariam ſuſtentationem, ſecundum ſtatum quem iuſte acquiſivit: bene quidem cogi poteſt in his quæ tali ſuſtentationi ſuperſint, l. *Is qui* §. *Sabinus* & *Cap. qui bonis ff. de ceſſione bonorum*. Et hoc ſalvat etiam in foro interno conſcientiæ, cum ſit privilegium, a iure conceſſum, & contractus iuxta iura celebrati, ac ideo iuſti etiam in conſcientia. Ita communiter.

Quamvis debitor cedens bonis in foro externo de rigore iuris, ita de acquiſitis ante ceſſionem expolietur ut ei non relinquatur congrua ſuſtentatio; cum ad fraudulentas ceſſiones vitandas bonis omnibus cedere debeat; in foro tamen interno, ſeu conſcientiæ omnes DD. conveniunt, talem debitorem, qui ex infortunio bonis ſuis cedit, & ipſo defuncto illi uxorem filioſque eiuſdem bonis etiam ante ceſſionem acquiſitis, ſeu habitis, quæ ad omnia debita extinguenda ſatis non ſunt poſſe occulte detrahere, ac detinere quantum eis ſufficiat, ad vitam ſuam ſuſtentandam, ac ſtatum iuſte acquiſitum honeſte, & parce ſervandum. Si tamen in iudicio requirantur non poſſunt ut volunt aliqui cum congrua æquivocatione iurare ſe nihil occultaſſe, ſeu ſubtraxiſſe, intelligendo; nihil ipſis non debitum iure naturali: cum ut iam vidimus ſuo loco in tali caſu locum non habeat quævis æquivocatio; itaut talia iuramenta ſint periuria: cæterum ideo talis bonorum occultatio poſſet excuſare a culpa, quia quiſque ius habet ad propria alimenta &c.

Hactenus dicta de debitore reſpectu ceſſionis bonorum intelligenda ſunt de debitore ex contractu, qui rem ſuam prudenter, honeſteque gerens ex adverſa fortuna ſine ſua culpa factus eſt impar ad debita omnia ſua ſolvenda non vero de debitore ex delicto imo ex contractu etiam, qui prodigie, & luxurioſe vivendo, nempe culpabiliter, factus eſt impotens ad ſolvendum. Iura namque benigne infortuniis debitorum conſulunt quos calamitas, naufragium, aliaque hoc genus adverſa ſine ſua culpa depreſſerunt, non autem malitiæ iniuſtorum debitorum, qui ex crapula, prodigalitate, ſtudioſaque diſſipatione facti ſunt impotentes ad ſolvendum. Non enim præſupponi debet velle iura beneficium ceſſionis concedere his qui potius pœnæ ſeveritatem merentur. Iſti enim merito in carcerem detrudi poſſunt donec integre perſolvant.

Debitor illius, qui bonis ſuis ceſſit, debitum ſuum manifeſtare tenetur, & ſolvere officialibus iuſtitiæ, ut inde reſtituatur Creditoribus ſecundum æquitatem; non enim tutus eſt in conſcientia niſi debitum ſolvat.

Tametſi debitor principalis bonis ceſſerit, adhuc eius fideiuſſor manet ligatus ad integram pro eodem ſolutionem. Nam ceſſio prodeſt debitori, minime fideiuſſori; qui ideo datur, ut ipſe ſolvat caſu quo principalis non ſit ad ſolvendum. Eſt communis ex l. *Exceptio* 3. *Inſtit. de replicationib.*

Bonorum ceſſio non eſt neceſſaria illis debitoribus, qui propter debita Civilia non ſubiiciunt pœnæ carceris cuiuſmodi ſunt mulieres honeſte viventes, Milites in actuali bello, & in Provinciis quibuſdam Nobiles, Doctores, Clerici gaudentes privilegio canonis, & fori, niſi tamen fugam capere molirentur.

Quid aſſignatio debiti, quæ dicitur delegatio. Aſſignatio debiti in iure appellatur delegatio: delegatio autem hic importat deſſignationem, qua debitor alterum vice ſua dat Creditori, vel cui iuſſerit, a quo debitum Creditori ſolvatur. l. *Delegare ff. de novationib.* Ad delegationem ſatis eſt ſi quis ex quacumque cauſſa etiam erronea verum alterius debitum in ſe recipiat iuxta Molinam alioſve. Et ita verus debitor ſolvitur ab obligatione reſtitutionis, ſeu ſolutionis.

Quid Tranſactio. Tranſactio ſecundum iuriſtas *eſt pactio, ſeu mutua partium litigantium conventio non gratuita ſupra rem dubiam lite, ſeu controverſia iam mota ſive pendente*. Tranſactio eximit ab ulteriori reſtitutione. Tranſigens vero non debet eſſe certus rem alteri debitam, aut adiudicatam eſſe per iudicis ſententiam, a qua non detur iuſta appellatio l. *In ſumma* 65. *de condit. indeb.* Si unus tamen ſine onere a ſua prætenſione ſe removeat, non erit Tranſactio, ſed amicabilis compoſitio Moli. Laym. & alii.

§. XXXV.

De exemptione a ſolutione debiti per ingreſſum in Religionem.

Controvertitur inter Theologos num ingreſſus, & profeſſio Religionis ſit ſufficiens ratio quæ eximere valeat Debitorem a debito reddendi, ſeu ſolvendi debita contracta ſive ex delicto, ſive ex contractu. Quocirca variæ circa hoc ſunt ſententiæ. Prima abſolute affirmat, utpote quæ abſolute teneat debitis gravatum, qui par non eſt ad ſolvendum facta ceſſione bonorum, quæ habet ſtatim ingredi poſſe Religionem etiamſi manendo in ſæculo eſſet in caſu lucrandi, & Creditoribus ſatisfaciendi. Ita S. Thom. 2. 2. *q.* 189. *art.* 6. *ad* 3. S. Antonin. Palud. Caiet. & alii. Secunda media via procedit, ſtatuendo nempe quod ſi debitor gravatus ſperet manendo in ſæculo brevi ſoluturum, differre debet ingredi Religionem. Si vero longo tempore deberet expectare, tunc facta ſuorum bonorum ceſſione ſtatim licite ingredi poſſet. Sic Leſſ. Navarr. cum aliis, Tertia tandem, & hæc ſtatuitur ut probabilior, negat abſolute debitorem licite ingredi poſſe Religionem ſi manens in ſæculo poſſit tametſi per longum tempus Creditores ſolutos reddere. Sic Gerſon, & cum ipſo permulti DD. Pariſienſes Henno, qui dicit ſententiam hanc approbatam fuiſſe a Sixto V. & Gregorio XIII. Et equidem ut fatentur ipſi adverſarii non facienda ſunt mala ut eveniant bona. *Cap. Super eo* 4. *de Uſuris*. Unde cum prætermittere debitum ſatisfactionis malum ſit utpote legi naturali oppoſitum, debitor plane antequam debita ſolvat licite Religionem ingredi nequit. Ingreſſus enim Religionis eſt tantum conſilii, obligatio vero ſolvendi debita eſt iuris ſeu præcepti naturalis. Hinc Sixtus V. Conſtit. quæ incipit *Cum de omnibus* expreſſe vetat ne debitis gravati, & ratiociniis obligati priuſquam debita ſolverint, & a ratiociniis expediantur, poſſint Religionem ingredi, & a Superioribus admitti ſub pœna privationis vocis activæ, & paſſivæ, & omnium officiorum, ac dignitatum, & perpetuæ inhabilitatis ad illa ac ad alia quæcumque reſpectu Superiorum, qui illos ad habitum, & profeſſionem admittant. Et quamvis Clemens VIII. nullitatem profeſſionis ſuſtulerit, non abſtulit tamen prohibitionem, & pœnas; unde tametſi tales debitores valide, illicite tamen ad habitum, & profeſſionem admittuntur. Sed de his alibi iam diximus.

§. XXXVI.

De debitoribus morte mulctatis quando a reſtitutione eximantur, & num excommunicatio eximat ab huiuſmodi debito.

Si debitor ad inſtantiam partis læſæ morte plectatur, non idcirco eximuntur hæredes illius a debito reſarciendi damna ab ipſo per delictum illata, ut docet Lugo cum multis; quia Reſpublica per iuſtitiam vindicativam punit illud delictum in exemplum aliorum ob publicum bonum; ideſt ob publicam tranquillitatem, ſubditorumque ſecuritatem, ſine præiudicio ſtricti iuris, quod ex iuſtitia commutativa habent damnificati ſive creditores. Quod ſi hæredes non exigant compenſationem damnorum propter quæ damnificator mulctatur, probabile eſt eam poſſe omitti; quia illi cui iniuria illata eſt cenſentur acquieſcere, & condonare. Sic cit. Lugo cum aliis.

Excommunicatio Creditoris, vel debitoris eo quia non liceat communicare ſeu agere cum excommunicato, nec ipſi cum aliis, non liberat a debito reſtitutionis. Non utique ex parte Creditoris; quia licet excommunicato denegetur actio iudicialiter petendi, *Cap. Pia de excommunicationibus*, ei tamen privatim petere permittitur, nec prohibetur communicare cum aliis, ubi neceſſitas, vel magna utilitas id exigat, ut ex cap. *quoniam multis*, & ſicuti ei liberum eſt excommunicato communicare cum domeſticis, ita etiam cum debitoribus; & ideo *cap. Si vere* ei permittitur abſolvere, ſeu conſummare contractus inchoatos. Quoad debitorem pariter certum eſt non liberari per cenſuram, qua innodetur a reſtitutionis debito, ut definitur *cap. ſi vere*. Et ratio eſt, quia debitor cogi poteſt per excommunicationem ad debitum ſolvendum. Excommunicatio igitur eum a tali onere non liberat. Idcirco dicitur etiam Cap. *intelleximus de iudiciis*, quod excommunicatus in iudicio conventus teneatur per procuratorem ad comparendum, unde per iſtum quoque ſatisfacere poteſt, & debet.

§. XXXVII.

De debito reſtituendi hæredibus quod debetur Creditori defuncto.

Mors Creditoris, cui facienda erat reſtitutio, non excuſat debitorem a tali obliga-

tio-

tione, quando defunctus Creditor habeat hæredes; quia iſti ſuccedunt in iuribus omnibus, & oneribus defuncti, ita ut in omnibus ipſius defuncti perſonam repræſentent, ac proinde non minor eſt obligatio reſtituendi ipſius hæredibus, quam erat antea erga Creditorem defunctum. Quod ſi non habeat hæredes, nec diſpoſuerit de bonis ſuis per teſtamentum, non ſecus ac dicitur de re inventa vel accepta quando ignoretur dominus, vel locus ſuæ habitationis eo quod in longinquas regiones profectus ſit, quod ipſi defuncto debebatur erogandum eſt in pauperes, vel alios pios uſus; quia ius ſuum per mortem ille non amiſit, & cenſetur velle ut eo meliori modo quo poteſt in eius utilitatem impendatur, ſeu ei proſit. Nam ita ius ſuum in propriis bonis poſt mortem ſervat, ut ſi miraculoſe reviviſceret, & ipſi debita nondum erogata fuiſſent in pauperes, eidem reſtituenda eſſent, ſeu ſolvenda.

§. XXXVIII.

Cauſſæ excuſantes a reſtitutione, non excuſant a furto.

Propoſitio ex variis rationibus manifeſta redditur. Nam ſi res reſtituenda ſit ſub dominio debitoris, poteſt hic in gravi neceſſitate eam ſibi retinere, & in tali neceſſitate ei non liceret alienam eiuſdem rationis ſurripere. Item etiamſi res reſtituenda ſit aliena, adhuc iuxta graves DD. licite eam ad tempus poteſt retineri a debitore in gravi neceſſitate conſtituto, cum ut antea dicitur non liceret in huiuſmodi neceſſitate eam auferre. Pariter ne quis gravem infamiam ſubiret excuſaretur a reſtitutione rei alienæ donec ſine tali infamia eam reddere poſſet; non poſſet tamen ad evitandam infamiam aliena furari. Sic Lugo. Nec retentio ſuperveniente rationabili cauſſa eſt alienæ rei moraliter continuata ſurreptio; nec præceptum reſtituendi obligat ſicut præceptum non furandi. Rationem diſparitatis dat cit. Lugo. Quia præceptum reſtituendi imitari videtur præcepta affirmativa, & requirit quod ſaltem moraliter actus ponatur; præceptum autem non ſurripiendi eſt negativum, ac ideo ut alia huiuſce generis præcepta, obligat non ſolum ſemper pro ſemper, ſed plus etiam quam præcepta affirmativa: quia nempe negativa cum actionem tantummodo vetent, minus exigunt, quam affirmativa, quæ requirunt ut actio ſaltem moraliter ponatur; ac proinde cum plus difficultatis occurrat in poſitivis quam in negativis, tranſgreſſio præcepti affirmativi eſt magis excuſabilis quam negativi. Nam facilius eſt non ſpoliare alterum ſicuti fit furando, quam ſpoliare ſeipſum ut fieri debet in reſtituendo; ac proinde dominus non eſt ita invitus ſi non reſtituas, quam ſi ſurripias. Inſuper plus influit qui primo, & poſitive cauſſat damnum, quam qui illud iam poſitum permittit, ſeu non impedit. Surripiens autem primo, & poſitive influit, non reſtituens tantum negative non tollendo damni cauſam. Igitur facilius hic quam ille eſt excuſabilis. Lugo.

§. XXXIX.

De Cauſſis excuſantibus dilationem ſolutionis, ſeu reſtitutionis.

Cauſſæ, quæ excuſare valent a reſtitutione tres præcipuæ recenſentur, quæ donec perdurant licitam reddunt reſtitutionis dilationem. Nempe Ignorantia, damnum Creditori aut tertio ſecuturum, & debitoris impotentia. Ignorantia inculpabilis, bonæ fidei coniuncta, ſive iuris ſit, ſive facti eſt prima cauſſa excuſans a culpa dilationem reſtitutionis. Quamdiu enim perdurat talis ignorantia debitor excuſatur a reſtitutione facienda, quia pro tunc poſſeſſor eſt bonæ fidei. Et ita aperte docet S. Auguſtinus *lib. de fide, & operibus cap. 7. Bonæ fidei poſſeſſor* (ait S. D.) *rectiſſime dicitur quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum.* Secunda cauſſa excuſans eſt damnum Creditori, vel tertio ſecuturum, nempe quando debitor faciendo reſtitutionem Creditori rei ſuæ prudenter prævideat grave malum ſpirituale, vel temporale illi, vel tertio obventurum. Chriſtiana enim Charitas dictat in tali caſu differendam eſſe reſtitutionem. Quocirca reddenda non eſt pecunia Creditori dum prævidetur ea abuſurus ſive in luxuria, ſive in crapula, aliiſve intemperantiis; ſive in uſuris, ſimonia, & aliis huiuſcemodi; non gladius ſi prævideatur homicidium, vel vindictam patraturum. Debitor enim reſtituendo in huiuſcemodi caſibus malo cooperaretur. Idcirco differre debet donec talia pericula removeantur. Tertia tandem cauſa, quæ dilationem excuſat reſtitutionis, eſt ipſius debitoris impotentia ſive phiſica, ſive moralis Phiſica quidem, nempe quando nihil tunc penitus habet debitor, quo reſtitutionem, ſeu ſolutionem facere poſſit; nulla enim impoſſibilium datur obligatio, cum ad impoſſibile nemo teneatur

Tres ſunt cauſſæ excuſantes dilationem ſolutionis.

tur *l. impoſſibilium* 185. *ff. de regulis iuris*; *& cap. Nemo poteſt de regulis iuris in 6. Nemo poteſt ad impoſſibile obligari*.

Impotentia moralis itidem excuſat debitorem in reſtitutionis dilatione, nempe quando nequit reſtituere niſi cum notabili, ac maiori incommodo quam ſuſtineat creditor ob reſtitutionis dilationem, puta quando non valeat reſtituere abſque damno vel periculo ſalutis animæ, corporis, famæ, libertatis, ſine mutatione ſtatus honeſti ac iuſte acquiſiti, ac ſine detrimento multo maiori in temporalibus quam ſit detrimentum Creditoris ex ſibi dilata reſtitutione ſeu ſolutione. Sic communiter DD. Unde excuſaretur in differenda ſolutione qui eam ſtatim faciendo, cum traditione in eadem omnium bonorum, fame eſſet periturus, morbos graviſſimos defectu comparandæ medicinæ paſſurus; cum vita & ſanitas corporalis ſint bonum ſuperioris ordinis quam bona fortunæ creditoris; vel cogeretur mediis illicitis curare propriam ſuorumque ſuſtentationem, puta ſe, & filios ex latrociniis ſuſtentare, uxorem filiaſque proſtituere; vel ſubire deberet famæ iacturam, & libertatis, ut ſi pro reſtitutione facienda veniret in ſuſpicionem gravis occulti criminis, indeque inevitabiliter deberet diffamari; vel ſeipſum vendere vel filios ad comparandum pretium pro reſtitutione. Vel ex nobili conditione in vilem, cum gravi ſuo & ſuæ familiæ dedecore, & infamia deſcendere. Nam fama, libertas, decus ſtatus honeſte & iuſte acquiſiti, bona ſunt conditionis longe maioris quam ſint externa bona fortunæ creditoris. Debitor enim in caſibus huiuſcemodi reperitur in gravi neceſſitate, quapropter Creditor illa perdurante rationabiliter velle nequit debitum ſibi ſolvi cum tanta proximi iactura. Unde tametſi talem inopiam propriis vitiis ſibi comparaverit, puta luxurioſe, & ſumptuoſe vivendo, ludendo, & huiuſmodi, tunc ne decidat, ne cogatur tam gravia incommoda ſubire, differre poteſt reſtitutionem quando tamen res aliena non extet in individuo; nam ſi adhuc res eadem extaret, docent communiter DD. quod omnino eam reſtituere teneretur.

Licet tamen non teneatur debitor ob reſtitutionem ſeu ſolutionem faciendam notabiliter cadere a ſtatu ſuo honeſte & iuſte acquiſito; videlicet non teneatur vir nobilis omnes dimittere quadrigas, famulos, totam prætioſam ſupellectilem vendere, omnes pretioſas ſibi competentes veſtes, & huiuſmodi, ſeu artes mechanicas, aut actiones ſuo ſtatui indecentes exercere, ut lucra percipiat ad ſolvendum, tenetur tamen ſuperfluam ſumptuoſitatem in menſa, veſtibus, famulis, equis, ludis ad honeſtam mediocritatem reducere: ſicuti etiam a conviviis, itineribus ſupervacaneis ſe abſtinere; tandem ſtatum ſuum quoad pompoſitates, & ſplendidos apparatus moderare. Debitores qui ita non ſe gerunt Confeſſarii abſolvere nequeunt; etenim irrationabile, ac iniuſtum eſt ut ære alieno pergravatos ſanguinem ulterius a mercatoribus ac operariis extorquere velint ad hoc ut luxurientur, pompoſiores geſtent veſtes, lautiorem delicatioremque menſam parent, & huiuſmodi. Ita enim DD. admonent & debitores, & Confeſſarios ut ſerio circa hæc recogitent.

Diximus antea notanter quod *non teneatur debitor ad reſtitutionem faciendam notabiliter cadere a ſtatu ſuo honeſte, & iuſte acquiſito*. Nam qui notabilem ſtatum iniuſte ſibi acquiſivit puta uſuris, furtis, uſurpationibus, rapinis, & huiuſmodi, reſtitutionem differre nequit, ne notabiliter a tali ſtatu decidat, ſed reſtituere debet etiam cum iactura huiuſcemodi ſtatus, quia cum de alienis inique ea bona acquiſiverit, non decidit a ſtatu ſuo, ſed ab eo qui ſuus non erat ad ſuum ſtatum deſcendit ac reddit, nec minor eſt iniquitas ſtatum ex alienis conſervare, quam ex alienis illum ſibi adipiſci. Quocirca qui non habet niſi iniuſte acquiſita, tenetur totum reſtituere, quantum citra extremam neceſſitatem eo carere poteſt, etiam uſque ad mendicitatem, niſi periculum infamiæ excuſet. Sic communiter DD. ex *cap. cum tu* 5. *de Uſuris*, ubi Pontifex expreſſe præcipit Uſurarios etiam ſub excommunicationis pœna cogendos ad reſtitutionem ac ad id implendum vendere debere domus, & poſſeſſiones quas uſuris acquiſivere. Et quod dicitur de debitore hoc quoque intelligendum quoad eius hæredes, reſpectu quorum quando conſcii ſint de ſtatu iniuſte acquiſito ab eorum auctore, currit ratio eadem, & obligatio reſtituendi. Mala enim fides poſſeſſoris defuncti nocet etiam immediato hæredi vivo *l. Ultim. Cod. communia de uſucapionib*. Si autem hæres poſſidere cœperit bona fide, & poſtea deprehendat talem rem a ſuo Patre iniuſte fuiſſe acquiſitam, non tenetur in tali caſu notabiliter deſcendere a tali ſtatu bona fide accepto ut ſtatim reſtituat, ſed poterit licite differre donec ſine notabili ſuo detrimento ſatisfacere queat, ſicuti antea

ſam dictum eſt de debitore, qui ſtatum ſuum honeſte, ac iuſte acquiſivit. Nam huic æquivalet hæres qui bona fide ſuum ſtatum cum hæreditate acquiſivit. Sporer cum aliis.

Differre pariter poteſt Debitor reſtitutionem ſi forte ut eam ſtatim impleat ſubire deberet notabile ſuorum temporalium bonorum detrimentum, puta ſi nequeat debitor ſtatim reſtituere niſi vendendo domum, vineam, merces & ſimilia multo minoris quam ſit eorum valor, & aliunde ſpes certa habeatur faciendi poſtea reſtitutionem commodius ſine tali præiudicio. Quia tunc Creditor eſſe nequit rationabiliter invitus, quod ob talem iuſtum honeſtumque finem, ei dilata ſit reſtitutio. Sic communiter apud DD.

Si contingat debitorem, & Creditorem verſari in æquali neceſſitate gravi ut ſi dilata ſolutione æquale emergat damnum Creditori, tunc docent communiter DD. Debitorem teneri ad reſtitutionem; quia in pari cauſſa melior eſt conditio creditoris qui ſtrictum ius habet ad exigendum ſibi debitum, & Debitor habet ſolam licentiam Charitatis ad debiti reſtitutionem differendam. Et hoc verius eſt quando debitum ſit ex delicto, cum ratio dictet favendum eſſe potius innocenti, quam nocenti. Iniquum enim eſt quod debitor ex ſua malitia commodum reportet contra innocentem *cap. intelleximus* 7. *de iudiciis*.

Quod ſi debitor & Creditor verſentur in æquali neceſſitate extrema, videndum num prius inciderit debitor vel Creditor, vel inciderint ambo in talem neceſſitatem eodem tempore. Si enim prius inciderit debitor cum hic in puncto extremæ neceſſitatis contractæ dominium rei neceſſariæ prius adeptus ſit iure poli, non tenetur reſtituere Creditori, qui poſtea in talem extremam neceſſitatem incidit. Et equidem debitori qui prius in tali neceſſitate verſaretur Creditor quia iam non eſſet in huiuſcemodi indigentia teneretur ei ſubſidium præbere, igitur eo magis debitore antea in tali neceſſitate exiſtente non poteſt Creditor ab eo reſtitutionem exigere. Sententia hæc eſt communis. Si vero Creditor prius talem neceſſitatem incurrat, debitor differre non poteſt, ſed ſtatim facere debet reſtitutionem Creditori rei ſuæ utpote quæ duplici iure tunc ei ſit debita & ratione dominii, quod ad illam habet creditor, & iure poli ob extremam neceſſitatem in qua reperitur. Sicuti etiam, quia licet debitor nihil ei deberet, teneretur eidem in huiuſmodi neceſſitate ſubvenire, dum ipſe non eſſet ab eadem gravatus; ergo multo magis debet rem ſuam eidem reddere a tali indigentia prævento; & a fortiori teneretur debitor ſtatim reſtituere ſi Creditor propter dilationem huiuſce reſtitutionis in hanc neceſſitatem incidiſſet tametſi ipſe debitor in eadem extrema neceſſitate verſaretur, quia non licet in extrema neceſſitate rem alterius arripere; quando hic in pari ſit indigentia, quia in pari cauſſa neceſſitatis melior eſt conditio poſſidentis ut ex *cap. Ad aures 6. de præſcriptionib. & l. in pari cauſſa* 128. *ff. de regulis iuris*.

Quando autem debitor & Creditor ſimul eodemque tempore parem incurrunt extremam neceſſitatem, in tali caſu Debitor reſtituere debet præſertim ſi Debitor rem ipſam adhuc in ſpecie teneat, cum res illa adhuc maneat ſub dominio Creditoris, ut tenent Scotus, Paludanus cum aliis inſignis notæ Doctoribus. Tunc enim Creditor ſive dominus illius rei Dominium habet ſicuti antea habebat, & ratione iuris poli in puncto neceſſitatis extremæ novum ius ſeu dominium acquirit ſupra illa re. Quocirca duplici iure ei eſt debita ideoque in tali caſu Debitor iniuſte eam retinet & reddere tenetur. Dominus enim rei hic & nunc ſibi neceſſariæ plane præferendus eſt extraneo, qualis eſt Debitor qui rei dominium numquam habuerit.

Nec ullatenus ſententiæ huic officit quod opponere ſolent qui contrarium ſentiunt, nempe quod in extrema neceſſitate omnia ſint communia, idcirco Debitorem poſſe in conſcientia eam ſibi retinere, & conſummere; eo quia ratione extremæ neceſſitatis facta ſit res communis, nec ſit plus alterius quam ſua; nam licet in neceſſitate extrema omnia reddantur communia, quando tamen cum alterius neceſſitate concurrat par domini neceſſitas, in tali caſu ceſsant eſſe communia, & eo vel maxime quod dominus ſeu Creditor in tali circumſtantia duplex ius ad rem illam tenet, ius nempe extremæ neceſſitatis, par ad illud Debitoris, & ius dominii illius rei quod non eſt in Debitore.

Nec valet inſtare meliorem eſſe conditionem poſſidentis, idcirco Debitoris qui eam rem poſſidet; quia tametſi melior ſit conditio poſſidentis quando dominus incertus eſt, & poſſeſſor non ſit malæ fidei, locum tamen non habet illa regula quando dominus eſt certus, & Debitor eſt poſſeſſor malæ fidei, ut in noſtro caſu. Ius enim do-

domini prævalet iuri poſſeſſionis etiam iuſtæ & multo magis iniuſtæ.

Diximus ante notanter præſertim *ſi Debitor rem ipſam adhuc in ſpecie teneat*; quia ſi res illa conſumpta eſſet iam a Debitore, & ita non amplius maneret ſub dominio ipſius Creditoris, videtur tunc Debitor præferendus Creditori; quia in tali caſu hic non amplius alienum, ſed proprium cum onere reſtitutionis ſeu ſolutionis, quando opportunitas aderit, poſſideret. Unde notat hic P. Henno Doctores, qui contrarium ſentiunt, intelligendos eſſe in caſu nunc expoſito ideſt quoad rem a Debitore conſummatam, non vero adhuc in ſpecie apud Debitorem exiſtentem. Ferraris in ſua morali Bibliot.

PARS III.

CAPUT UNICUM.

De Iniuriis in particulari, & neceſſaria Reſtitutione.

§. I.

De modis, quibus particularis iniuria inferri poteſt.

Quatuor genera bonorum, quæ ab homine poſſideri poſſunt.

BOna, quæ homini conveniunt quadruplicis ſunt generis, videlicet animæ, corporis, famæ, & fortunæ. Bona animæ duplicis ſunt generis nempe alia naturalia, ut potentiæ naturales, ideſt intellectus, voluntas, memoria. Alia acquiſita ut ſcientiæ, artes earumque uſus. Alia ſupernaturalia quæ vel immediate ad animæ ſanctitatem, & ſalutem ordinantur, ut gratia, virtutes infuſæ, earumque actus, merita, Sacramenta; vel mediate ut Religio. In his omnibus proximus lædi poteſt. His prænotatis ſit.

Qui philtro, veneno, noxia potione vel alio modo aliquem memoria, vel uſu rationis aliave potentia naturali privavit, aut maleficiis dementem reddidit, ſeu vi, fraude ad aliquid ſumendum induxit ex quo tale damnum ſecutum ſit, graviter deliquit contra iuſtitiam, & tenetur ex iuſtitia curare huiuſcemodi mala, & tollere ſi poſſit, alioquin, licet ad nihil pecuniæ teneatur ratione potentiæ læſæ, tenetur tamen reſarcire damna omnia, quæ inde ſecuta ſint. Sic communiter; quia iniuſte violavit ius, quod habet proximus ad bona naturalia ſicuti ad externa, quæ poſſidet: unde ſi homicida reparare debet familiæ damna ex homicidio eidem conſecuta; ſic indemnizandus eſt damnum paſſus in amiſſione facultatis, ſeu naturalis potentiæ ſibi iniuſte ablatæ.

Itidem qui iniuſta cauſſa eſt alteri damni in ſcientia, vel arte, ſive quia vi, fraude, aliave iniuſta via aliquem impedivit a conſecutione vel earum uſu; ſive quia dum ex officio, aut pacto alios edocere tenebatur, notabiliter negligens fuit in docendo, aut non ſatis peritus munus edocendi ſuſcepit, ſive quia culpabiliter falſa pueris docuerit, tenetur & retractare quæ falſa docuit, & reparare damna omnia inde ipſis aliiſve ſecuta; quia ſua temeritas, ignorantia, negligentia, aut malitia fuit iniuſta cauſſa damni; alioquin nec tolleretur, nec reſarciretur iniuria, ut iuſtitia exigit. Hinc ſi Hæreſiarca, Concionator, Confeſſarius, Advocatus, Medicus, Magiſter, aut quivis alter ſive contra Religionem, ſive contra artem aut ſcientiam quam ex officio exercent vel docent diſſeminaverint errores proximo noxios, ſive ſcientes, ſive etiam dubitantes, aut ſuſpicantes hoc fecerint, & quando etiam non ex officio in aliquo hoc fieri contingat, tenentur retractare apud eos qui audierunt falſas doctrinas, quas evulgarunt; alias damna quæ inde ſequerentur ex iuſtitia compenſare tenerentur. Si autem hoc fecerint ex invincibili ignorantia, & inadvertentia, tenerentur ex ſola charitate reſpectu mali præteriti, ex iuſtitia vero reſpectu futuri.

Qui vi, fraude, dolo aliave iniqua arte alterum impulit ad peccandum, vel a bono opere abduxit, aut decepit falſis doctrinis contra fidem aut bonos mores, debet ex iuſtitia vim, fraudem, ſeductionemque tollere, errores aperire, cauſſam ulterioris lapſus removere, ac curare quantum fieri poteſt ut ſeductus in priſtinum ſtatum redeat, puta eum ad pœnitentiam inducendo, ad Deum orando pro eius converſione &c. Ita communiter, quia hic iniuſte violavit ius quod quiſque habet ne a quovis in ſpiritualibus bonis noxa afficiatur; idcirco ſi forte in his lædatur, ex iuſtitia compenſandus eſt. Si quis vero ſine vi, fraude, metu, vel deceptione alterum in peccatum inducat, non peccat contra iuſtitiam, ſed tantummodo contra charitatem, ideoque non tenetur ad reſti-

reſtitutionem, niſi ſit Prælatus vel quis alius, cui incumbat ex officio ſpirituale bonum ſuorum promovere; quia his exceptis non fit iniuria ita ſeducto volente, & conſentiente; cum volenti, & conſentienti nulla fiat iniuria. Teneretur ille quidem pluſquam alii ex charitate curare meliori modo quo poſſet ut alter ad frugem reducatur meliorem. Quod ſi quis conſilio, & precibus aliquem ad peccandum induxit peccato iniuſtitiæ contra tertium, peccavit contra iuſtitiam quæ eſt virtus oppoſita, & ſi inductus damnum non ſatisfaciat, ad hoc tenetur qui ad tale damnum alterum induxit ob ius quod quiſque poſitive habet, ut nemo nec per ſe, nec alteri cooperando ſine ſuo conſenſu, vel cauſſa, & authoritate damnum ei inferat.

§. II.

De Iniuriis in corpus proximi per homicidium mutilationemve, & neceſſaria reſtitutione.

Homicidium, idem dicito de mutilatione aliud eſt caſuale, aliud volitum. Homicidium prorſus caſuale quod non eſt volitum nec in ſe nec in cauſſa non eſt culpabile, nec verum homicidium, niſi phiſice, & materialiter, quia de eſſentia peccati eſt quod ſit voluntarium, idcirco non affert debitum reſtitutionis. Unde ſi quis in inculpabili ebrietate aliquem occidat non incurrit reatum homicidii, nec ideo onus reſtitutionis damni, quod homicidium huiuſmodi conſequatur, quia talis occiſio non eſt voluntaria nec in ſe, nec in cauſſa, nec directe, nec indirecte, cum facta ſit ſine uſu rationis, ac proinde ſine ulla voluntatis deliberatione: ſecus vero dicendum ſi ebrietas fuit culpabilis, & caſus prævisus fuit, aut prævideri potuit. Tunc enim occiſio eſt vere voluntaria in ſua cauſſa, idcirco imputabilis ad culpam, ac damni compenſationem.

Qui actum etiam licitum facit ideſt dat operam rei licitæ ſed periculoſæ ſine debita diligentia ad mortem alterius vitandam, & aliquem interficiat, fit reus homicidii, & tametſi præter intentionem occidat eſt obnoxius reſtitutioni quia ob debitæ diligentiæ omiſſionem homicidium iuxta D. Thom. 2. 2. q. 64. art. 8. eſt ei voluntarium.

Dans operam rei illicitæ periculoſæ, ſi in huius illiciti actus & periculoſi executione alterum occidat etiam præter intentionem, incurrit in homicidii culpam, & onus reſtitutionis quantavis diligentia uſus ſit ad occiſionem alterius vitandam; quia occiſio eſt eidem voluntaria non cavendo actum illicitum ex quo ſciebat cauſſari poſſe alicuius interfectionem; & interfectus ius habebat ne daretur opera illi rei illicitæ ſibi periculoſæ. Ita cit. S. D. loco eodem.

Qui aliquid omittit ad quod tenetur ex iuſtitia, & ex tali omiſſione, quæ periculoſa eſt mors ſequatur alterius, puta ſi Princeps vel Gubernator non expellat latrones viarum publicarum, graſſatores qui viatores enecant, & expoliant; Medicus imperitus vel negligens, deficiens in his quæ periti, & diligentes medici facere ſolent, & ſic dicito de Advocato, Iudice, Procuratore, &c. ſi ex omiſſione diligentiæ quæ eorum officia requirunt ſequatur mors alterius, culpabiliter ſunt rei homicidii, & damna omnia quæ ex tali reſpectu eorum culpabili morte oriatur reſarcire tenentur; quia ob defectum ipſorum peritiæ, vel diligentiæ mors alterius iniuſte ſecuta eſt.

Occidens in duello utrique voluntario volunt multi non teneri ad ullam reſtitutionem. Nam (dicunt ipſi) occiſus in lethale certamen conſentiendo cenſetur in mortem conſentire, ac proinde in damna ex morte procedentia, ac concedere alteri agere quod poſſit in tali actione contra ipſum; cum natura duelli hoc ordinarie loquendo importet. Et eo minus incurret debitum reſarciendi provocatus ſi provocantem interficiat: cum provocans invitet alterum ad ſui internecionem, ſi forte prævaleat, & in damna omnia ſuum libere præbet conſenſum; ſcienti enim, & conſentienti non fit iniuria. Verum probabilior plane eſt contraria ſententia quod teneatur compenſare damna conſequentia morti ſuccumbentis reſpectu ipſius Creditorum, Uxoris, filiorumque ſi indigeant eius ſuſtentatione, cum ſuis lucris eos aleret, horum enim iuribus occiſus cedere non poterat. Nulla tamen eſt dubitatio circa provocantem; hic enim tenetur ad damnorum compenſationem faciendam ipſi, vel ſui hæredibus ſi contingat provocatum ſuccumbere; cum ipſe involuntarie ad vim ſolum repellendam pugnaverit. Provocans enim eſt iniuſtus aggreſſor, cui ſponte non condonatur reſtitutio. Verum etiamſi provocatus voluntarie in pugnam deſcenderet, non vi ut ſe defenderet, ſed ut etiam offenderet, ac ideo uti aggreſſor nullam pateretur iniuriam; ſemper tamen iniuria fieret hæredibus, idcirco numquam erga ipſos ſuperſtes eximetur ab onere reſtitutionis.

Cæterum quocumque modo ſive in duello, ſive

ſive extra duellum contingat homicidium ſeu mutilatio læſor tenetur reſarcire damna omnia quæ ipſi, aut hæredibus, ex tali cæde ſeu mutilatione ſubſequuntur. Idcirco ſi aliquantulum ſupervivat mortaliter vulneratus ſicuti etiam in mutilato, tenetur læſor ad expenſas omnes in curatione læſi, & compenſare omne lucrum ceſſans, & damnum emergens in mutilatione ipſi læſo & in homicidio hæredibus interfecti: ideſt ipſis compenſare, ac reſarcire damna omnia realia quæ ex tali occiſione eos pati ac ſubire contingat; cum homicida fuerit iniuſta cauſa omnium damnorum, eo vel maxime quod hæredes ſuccedunt in omnia iura defuncti. Non debet tamen læſor reſarcire totum lucrum quod ex officio, vel induſtria occiſus retrahebat, dum hoc eſt incertum, & variis modis impediri poteſt, ſed quatenus ſecundum iudicium prudentum valere poteſt ſpes lucri ſpectatis omnibus circumſtantiis læſi, valetudine, robore, peritia, modo vivendi, detractis expenſis ordinariis, ac quidquid ipſe conſumpſiſſet, quia hæc ad hæredes non perveniſſent. Ex communi vero deducenda non eſt æſtimatio laboris, quia ad lucrandum labor iniuſte fuerit impeditus. Nam plerique laborant potius quam otientur; alias ut plurimum nihil eſſet reddendum, dum ſæpe lucrum laboris æſtimationem non excedit.

Tenetur itidem homicida aliquid prudentum arbitrio reſtituere pro anima occiſi per eleemoſynas, miſſas, preces, &c. niſi conſtet defeciſſe in mortali peccato, & præſumatur ſi vixiſſet ſatisfacturus pro ſuis peccatis; quia ex hac parte eidem illatum eſt per iniuriam damnum ſpirituale ei tollendo facultatem ſatisfaciendi. Sic S. Antonin. De Lugo, Navarr. cit. ab Antoi.

Nec ſolum tenetur homicida compenſare hæredes de damnis quæ ipſis ex tali cæde conſequuntur, lucra ſcilicet ceſſantia, damna emergentia, alendo eius Uxorem, liberos, parentes, tametſi totum ab occiſo fuiſſet condonatum, quia non poteſt cedere eorum iuri, quod habent fundatum in ſpecialiſſima coniunctione, & ſpeciali debito ad invicem ut alantur Uxor a marito, filii a parentibus, parentes a filiis; ſed etiam Creditores occiſi. Id tamen quod Creditoribus redditur detrahendum ex his quæ hæredibus reddenda ſunt, qui tanto minus ex bonis occiſi poſt naturalem eius mortem accepiſſent: ita ut ipſis compenſetur totum damnum emergens, & lucrum ceſſans ſpectat ad eos ſatisfacere Creditoribus.

Non tenetur tamen interfector compenſare expenſas funeris, utpote quæ iam aliquando faciendæ erant, dummodo tamen funus factum non fuerit alio in loco, ubi maiores, quam domi fieri debuerint.

Occidens Claudium dum putat occidere Leandrum, quem inviolabiliter credebat eſſe Claudium, tenent multi illum obnoxium eſſe reſtitutioni ex l. 18. §. de iniuriis. Quia intendebat iuiuſte hominem occidere, & revera occidit. Unde ſicuti teneretur ſi ut intendebat Claudium occidiſſet, æque tenetur pro occiſione Leandri, quem loco Claudii interfecit, non ſecus ac teneretur, qui putans incendere domum Caii, Titii domum combuſſiſſet.

Nota. Si occiſor ſive alius damnificator decedat e vita priuſquam debito ſatisfecerit reſtitutionis in homicidio contracto, tenentur hæredes interfectoris huiuſcemodi onus ex eius bonis implere. Etenim hæredes non minus ſuccedunt in omnibus bonis, & iuribus quam in eius oneribus, ſcilicet debitis & obligationibus quibuſcumque oneroſis. Nec ab ulla exceptione iuris Civilis liberari poteſt hæres in conſcientia, nempe etiamſi ante mortem occiſoris cauſſa non fuerit conteſtata; & etiamſi aliqua temporali pœna etiam morte, ut alias notatum fuit, mulctatus ſit læſor. Quia damna privati quæ debitum privatum ſtatuunt implendum ab hæredibus non compenſatur per Reipublicæ punitionem, quæ eſt ſatisfactio publici debiti cum Republica in tali iniuria contracti. Imo non eximuntur a tali debito tametſi, ut incidenter antea diximus, læſus debitum omne quantum potuit læſori dimiſerit, quia cum hoc debitum erga hæredes, uxorem, filios, parentes occiſi oriatur ex iniuria per talem cædem illis illatam, quæ nonniſi ab ipſis remitti poteſt, non poteſt læſus cedere iuri quod ſuum non eſt, ſed aliorum. Præterquam quod remiſſio, quæ fit ab occiſo ſuo occiſori eſt remiſſio tantummodo iniuriæ, & ita intelligenda eſt de odio, vel quoad pœnam fori, non vero quoad pœnam compenſandi realia damna ex cæde ſecuta. Hinc ipſe, vel eius loco ſi non ſatisfecerit, eius hæredes ſolvere tenentur in conſcientia mulctam quoque pecuniarum a iudice impoſitam. Nam iudex ius habet puniendi iniurias, & iuſta ſua ſententia obligat ex iuſtitia; idcirco in conſcientia. Hactenus ut plurimum cum P. Antoine, Tourneleio, aliiſque.

Quod autem dicitur de iniuſto, ac voluntario homicida, hoc intelligendum eſt quoque de iniuſto mutilatore, nempe hunc quoque teneri ad reſarcienda damna omnia,

quæ

mutilato, ſeu vulnerato, tum perſonæ ; tum aliis etiam intuliſſet. Unde non ac homicida ſi mors vulnerati non ſtaſequatur tenetur ad omnes rationabiles uſas pro ipſius curatione factas, & o- alia incommoda ut iam diximus holitum ſubſequentia, tenetur mutilator mnes expenſas occurrentes ad curam læſi pro cibis extraordinariis, pro me- , medicinis, linteaminibus, aliiſque ad n medicationem neceſſariis, iis tamen ſtis, quæ ipſe ſi ſanus eſſet in ſua ordia vita conſumpſiſſet. Item compenſaætra ceſſantia damnaque conſanguineis gentia ratione mutilationis manus, vel ut ſi mutilatus eſſet artifex, puta ſu- faber &c. & non amplius aptus eſſet ſueta ſuæ artis agere, & lucra pro ſuatione ſuæ familiæ ut ex §. inſtitut. *de ationibus quæ quaſi ex delicto*. Quare mutor ex hoc debitor fieret cum onere enſationis debitoribus etiam mutilati ſi illud non haberet, unde ipſis ſatisfa-.

æ idem dicito de puella, quæ ob deſtatem ex mutilatione, ſeu cicatrice acta nubere non poteſt ſuo pari, videlæſorem teneri illi tale damnum iurudentum æſtimationem compenſare; t dicendum in quovis huiuſcemodi caquia ſemper læſor eſt iniuſta cauſſa taamni, ac proinde ſemper ipſi imputauxta regulam alias allatam iuris; *qui ſiniem, ſeu cauſſam damni dat, damnum e videtur*.

tru vero occiſor & mutilator debitores perſonis etiam, quæ ex ſola Charitaoccifo, vel mutilato alebantur, contitur inter Theologos. Probabilior taeſt eorum ſententia, qui negant tale um ab illo contrahi, quia nullum eoius violarunt ex quo ſolummodo oriri t obligatio, utpote quæ ſpectet ad ium commutativam cuius eſt iubere comtionem inter iura, ac æqualitatem pointer datum, & acceptum.

§. III.

De cauſſis excuſantibus a reſtitutione ratione homicidii.

imi videntur homicida, & mutilans a restitutionis, quando reducendi eſſent ali onere implendo ad ſummam egeſtadecidendo a ſuo ſtatu iuſte acquiſito, non poſſent amplius familiam alere, filias collocare, &c. ſi quibus facienda eſſet reſtitutio ratione occiſionis mutilationis &c. ex defectu talis reſtitutionis adeo gravia incommoda non paterentur; ſic docet communior, & rationabilior ſententia, quia naturalis lex & maxime Chriſtiana Charitas vetare videtur ne creditores non indigentes credita ſua cum tam gravi debitorum damno repetant. Dixi, *non indigentes*; quia ſi alias æquali circiter indigentia gravandi eſſent, in hoc caſu eorumdem innocentia prævalere deberet debitorum reatui. Semper tamen tenetur debitor curare per mediationes reconciliationem cum perſonis læſis & ab eiiſdem non indigentibus remiſſionem, vel dilationem in ſui debiti ſolutionem. Quare excuſat a tali reſtitutione indigentia abſoluta, vel reſpectiva ſive facienda, ſive differenda, mature attentis a prudenti Confeſſario perſonarum circumſtantiis.

Vulnerans, ac mutilans cum moderamine inculpatæ tutelæ ob defenſionem propriæ vitæ, vel proximi, ſicuti eximitur a gravi culpa, ita ab onere liberatur reſtitutionis, quando iniuſtus aggreſſor vitæ, vel impudicus honeſtatis damnorum in ſe ſecutorum eſt ſola cauſſa. Idemque dicito de vulnerante aut mutilante cum debito moderamine inculpatæ tutelæ ob defenſionem bonorum temporalium magni momenti, quæ neceſſaria ſint pro ſtatus iuſte acquiſiti conſervatione, iuxta ſententiam, quæ cuidam recentiori videtur probabilior, S. Antonini, Caiet. Soti, Navarri aliorumque; quia cum talis vulneratio ſeu mutilatio non ſit iniuſta, minime obligat ad damna reparanda; & hæc vera præſupponitur etiam a D. Thoma 2. 2. q. 64. art. 7.

Si quis vero, puta Aſcanius aliquem verbis tantummodo contumelioſis impeteret, qui ira ob talem iniuriam incenſus armis Aſcanium aggrederetur, & hic cum alia via ei non ſuppeteret evadendi pro ſui defenſione cogeretur ſuum aggreſſorem interficere: licet graviter peccaverit Aſcanius alterum contumeliis afficiendo, non tamen peccavit alterum ad ſveram, meramque ſui defenſionem occidendo, idcirco non teneretur ad damnorum ſecutorum compenſationem, quia contumeliis impetitus iniuſte privata auctoritate factis Aſcanium aggreſſus eſt, ac proinde iuſte Aſcanius ſe defendit, & cum, ut ſupponitur, alio modo non potuerit ſe tueri, iuſte aggreſſorem occidit, vel mutilavit. E contra vero res ſe haberet, ſi Aſcanius prior factis rixam moviſſet alterum aggre-

aggrediendo, a quo utpote valentiore ut ſe defenderet compulſus fuiſſet illum occidere, quia ſe poſuiſſet voluntarie in cauſſa alterum occidendi, unde teneretur Aſcanius ad damnorum inde ſecutorum compenſationem, dumodo hic alter moderamen in ſe defendendo non exceſſiſſet, ita ut ex tali exceſſu compulſus fuiſſet Aſcanius illum interficere. Verum quia non eſt moraliter poſſibile clare deprehendere num aggreſſus in ſe tuendo exceſſerit, ut neceſſarium factum ſit aggreſſori pro ſui defenſione aggreſſum occidere, & certum ſit Aſcanium fuiſſe primum iniuſtum aggreſſorem, ideo in tali caſu dubio Aſcanius tenetur ad damna ex tali occiſione ſecuta. Quod ipſum excuſabilem reddere poſſet hoc unicum eſſet, ſi in fervore pugnæ, ſeu rixæ voluiſſet deſiſtere & hoc alteri ſignificaſſet, qui deſiſtere nolens pugnam fuiſſet proſecutus. Tunc enim deſineret eſſe iniuſtus pugnæ proſecutor, unde ſi alio modo propriam vitam niſi alterius occiſione tueri non valuiſſet immunis eſſet a culpa atque proinde ab onere reſtitutionis pro patrata occiſione.

§. IV.

De iniuriis in corpus proximi per ſtuprum, ac de eius compenſatione.

Qui ſine vi, fraude, importunis precibus, vel nuptiarum promiſſione, ſed vel ſe offerentem, vel facile petenti aſſentientem Virginem defloravit, ad nihil eidem tenetur; *quia volenti & conſentienti*, iuxta regulam 27. iuris in 6. *nulla fit iniuria*. Si tamen ſit illa ſub poteſtate parentum, ac cura, tenetur erga illos ad aliquam honorariam ſatisfactionem per ſigna doloris, ſubmiſſionis, petitionis veniæ, ſi hoc fiat manifeſtum iuxta Caiet. Navarr. alioſque, quia violavit ius cuſtodiæ quod habet erga illam pater & familiam inhonoravit. Imo ſi ob talem defectum aut augenda eſſet dos, aut nubere non poſſet, deflorator utpote realis cauſſa horum damnorum quæ iam prævidere debuit, ea reſarcire tenetur, & iiſdem cedere non poterat puella utpote iuribus ſuorum parentum, & cuſtodum. Tenetur pariter poſt tres annos per quos tres annos tenetur mater, alere prolem, donec proles poſſit ſibi providere, imo ad impenſas partus ſi impotens ſit mater ad eas ſupplendas, aut ipſe ad id ſe obligaverit. Et ſi duo cum eadem rem habuerint, ut dubitetur cuius ſit proles, uterque hæc onera ſubire tenetur. Quia uterque actionem poſuit per ſe generativam. Sic communiter. Et ſi Hoſpitali expoſita ſit prolis tenentur parentes ſi ſatis ad id ſint reſarcire impenſas; cum Hoſpitalia fundata ſint ad alendos tantummodo pauperes.

Si autem deflorator vi, dolo, minis, importunis precibus, falſis ſuaſionibus, ſpe Matrimoni promiſſi virginem ad ſtuprum induxit, compenſare debet omnia damna Virgini, & parentibus inde obvenientia; quia iniuſte illa eis attulit, & tenetur vel eamdem ducere, vel ſi nolit, vel ob aliquam gravem cauſſam puta ob diſparitatem conditionis vel diſſidia, quæ ob tales impares nuptias orirentur, ducere nequeat, debet eam compenſare addendo ſaltem doti quæ alioquin danda eſſet. Nec ab hoc onere eximeretur ex eo quod damnum non ſequeretur, nec parentibus quia res manſit ſecreta, nec puellæ; quia æque commodas nuptias invenerit ut volunt alii; quia bona ſuperioris ordinis compenſanda ſunt per bona inferioris ordinis ideſt per pecuniam aut aliud æquivalens, & maxime ſi damnum patiatur mulier ex eo quod defloratio illa marito innotuerit. Si autem puella inſtet pro matrimonio, nec ullum damnum, aut inconveniens ex talibus nuptiis prævideatur, vel ob conditionis diſparitatem &c. probabilius, ait quidam gravis Recentior, videtur defloratorem obligandum eſſe matrimonio.

Si deflorator qui ſolis precibus, & quidem urgentibus ſtuprum a puella obtinuit ſit vir magnæ auctoritatis gravitatis &c. quod quamdam ſpeciem metus reverentialis incutere ſolet, cum tunc puella non plena voluntarietate aſſentiatur, tenetur deflorator damnum reſarcire. Quia conſenſus mixtus ex involuntario ſemper ſupponit iniuriam, iniuſtumque damnum, ac proinde ex iuſtitia debitum compenſationis. Secus vero dicendum ſi homo talis ſit ut nullam valeat incutere ſubiectionem, vel etiam ſi talis ſit, ſed ſolis blanditiis ac precibus nullum metum incutientibus, vel muneribus eam ad voluntatem ſuam duxerit; hæc enim non minuunt voluntarium, ac ideo ita conſentienti nulla fit iniuria. Unde homo in tali caſu ſolum teneretur ſi ſtuprum fieret publicum compenſare iniuriam parentibus, & damnum quod pati deberent in ea, cum maiori dote alteri in tali defectu iam evulgato nubenda.

Qui vero Virginem promiſſione etiam ficta matrimonii defloravit, ex communi tenetur eam ducere; quia cum hæc promiſſio

ſit contractus oneroſus adimpleta ab una parte conditione, tenetur altera promiſſionem implere, quando licite præſtare id poſſit. Nec officit quod ficte promiſerit; quia tali ficta promiſſione eam decepit, ideoque violavit ei ius, quod quiſque habet ne per deceptionem aliquod ab eo exigatur: eo vel maxime quod iuxta regulam iuris in 6. *nemini fraus ſua patrocinari debet*. Nec ſatis eſt quod damna reſarciat præcipue eam dotando; cum illa non conſenſerit, niſi cum pacto ut ſeductor eam duceret. Creditori enim invito unum pro alio ſolvi nequit.

Dantur tamen aliqui caſus, in quibus eximitur deflorator a ſua promiſſione implenda corruptam ducendi, & tunc ſolum damna ſecuta reſarcire tenetur. Et 1. ſi puella ſe finxerit Virginem, nobilem, divitem, cum revera talis non ſit; quia iniuſte decepit. Imo ſi ipſe etiam talem eam crediderit; cum hæc ſit cauſſa ſufficiens ad diſſolvenda ſponſalia, damna tamen ſunt reſarcienda. 2. Si mulier corrupta, defloratori nubere renuat volenti adimplere ſuam obligationem; imo in tali caſu ſecundum multos liberatur ab omni onere etiam dotandi ex regula iuris 41. in 6. *Imputari non debet ei per quem non ſtat ſi non facit quod per eum fuerat faciendum*. Quia quando paratus eſt implere quod promiſerat, non videtur ulterius teneri. Si tamen recuſet femina nubere defloratori eo quod ſit valde melioris conditionis, vult Panormitanus ipſum in tali caſu teneri ad eam dote compenſandam. Talibus enim dedecus & damnum non reſarciretur, ſed augeretur, intellige reſpectu familiæ ideſt de dedecore, & damno quod ex tali violatione ei ſequeretur. Nam reſpectu corruptæ ſi ſine vi, & dolo, ſed ſola promiſſione matrimonii deflorata fuerit, conſentiendo in copulam ceſſit iuri ſuo; idcirco quoad hoc ſi corruptori nubere renuat, nihil aliud ei reddere ille tenetur. 3. Si ex contractis nuptiis a defloratore cum puella corrupta timerentur prudenter gravia mala profectura, ut infelices exitus, diſcordiæ graves inter familias, gravia ſcandala &c. Quia in tali caſu, mulier nequit eſſe rationabiliter invita. 4. Si aliquod grave impedimentum interveniat, ut ſi ſuſcepiſſet ſacros ordines, tametſi illicite. Si autem impedimentum eſt diſpenſabile, & puella inſiſtat, debet impetrare diſpenſationem, ac eam ducere, quia fraus nemini ſuffragari debet: ut ſi quis votum habeat ſimplex caſtitatis aut religionis, ſive eum fecerit poſt deflorationem, quod cum ſit de re tunc illicita iam non teneret, non ſecus ac votum dandi pauperibus quod alteri ex iuſtitia debetur; ſive ante deflorationem, & ſecundum communiorem tenetur petere voti diſpenſationem, & eam ducere, quia ut ſapienter ait De Lugo, obligatio voti provenit ex libera voluntate ita voventis, & in votis ſimplicibus includitur tacita conditio, ſi potero ſine præiudicio iuris alieni: obligatio autem ducendi hanc mulierem in talibus circumſtantiis eſt obligatio ex iuſtitia. Quare ſicuti ſi quis voviſſet dare omnia bona ſua pauperibus, ſi poſtea grave damnum alicui inferret, damnum illatum non obſtante voto, compenſare teneretur. Sic qui votum habet caſtitatis non eximitur a debito contracto ex iuſtitia cum puella, quam defloravit, diſpenſatione petita eam ducendi. Si autem impedimentum ſit indiſpenſabile; ſicuti fit per ordinem ſacrum ſuſceptum, aut per matrimonium cum alia contractum, tunc ſufficit ſi eam pro aliis nuptiis provideat ſecundum S. Thom. in 4. *diſt.* 28. *q.* 1. *a.* 2. *ad* 4. 5. Si fæmina deflorata cum alio fornicetur ante ſecutum Matrimonium; quia in tali caſu promittenti fecit iniuriam, & iuſtam dedit cauſſam recedendi a promiſſione. 6. Si promiſſio ficte facta fuerit, & a quo modo potuit puellæ innoteſcere ut notat D. Angel. cit. loco ad 4. præcipue ſi vir opulentus ſit, vel nobilis, quia tunc puella ſe ipſam ſtulte decepit, & ſibi deceptionem imputare debet. Nihilominus tamen deflorator reſarcire debet damna, præcipue ut alteri æquali nubat, & ſi nubere nolit, ut decenter vivere poſſit, quia ſemper verum eſt puellam iniuriam aliquam paſſam eſſe.

Si autem vir nobilis ideſt ſuperioris conditionis puellæ quam ſub ſpe matrimonii ad ſtuprum induxit, vere nuptias promiſit, & etiam impotens ſit ad eam dote ſufficienti providendam, nec ex contrahendo cum eadem nuptias periculum ſit probabile gravis ſcandali ob diſſidia ac alia incommoda ſecutura ex tali matrimonio, ut notat P. Antoine cum aliis tenetur eam ducere; quia tunc iuri ſuo ceſſit. Nam ratione promiſſionis acceptatæ debitus eſt exceſſus, ad quem reddendam, eo ipſo quod voluit deflorationem non obſtante meliori ſui ſtatus conditione, ſe obligavit.

Vir qui putans puellam eſſe virginem, volenſque carnaliter eam cognoſcere ut facilius eam inducat ad conſentiendum ſuæ voluntati ſerio matrimonium ei promittit, ipſa prorſus ignorante falſa illius opinione de ſua virginitate, quam revera amiſit, & in

in copula ſibi a puella conceſſa deprehendit eam non eſſe virginem ſicuti eam exiſtimabat, & communiter habebatur, non tenetur in foro conſcientiæ ſtare promiſſioni de matrimonio; quia cum ad hoc ſe obligaverit in compenſationem violatæ virginitatis hac per eam copulam non amiſſa, non ſubiicitur oneri adeo gravi; non abſolvitur tamen a debito compenſationis debitæ uſui carnali perſonæ non virgini. Verum ſi communiter habeatur ut virgo, & ex tali carnali uſu infametur, vel quia concipiat, vel ex alio motivo, ut æſtimationem virginalis decoris amittat, infamiam puellæ, quam ex ſuo carnali congreſſu prævidere poterat futuram, aliquo honeſto modo reparare tenebitur, videlicet non revelando defectum ſuæ virginitatis, qui erat apud omnes incognitus, ne magis infametur, ſed vel ſufficienti dote ut alteri nubere poſſit eam providendo, vel nuptias cum ea contrahendo; nam ſupponitur eam ſe virginem finxiſſe.

Quod autem dicitur de virgine hoc intelligendum quoque de quacumque alia honeſta fæmina. Unde ſollicitans honeſtam viduam ad carnalem copulam ſub promiſſione matrimonii ſive vera, ſive ficta, tenetur ad compenſationem iniuriæ vel ineundo cum ipſa matrimonium, vel ſi tali contractui aliquid adverſetur puta ob diſparitatem gradus; unde gravia incommoda ex impari matrimonio oriri poſſent, ſicuti iam notatum eſt in caſu de Virgine, per aliquid aliud compenſando iniuriam ipſi illatam vel eam dotando, vel eam providendo, ut decenter vivere queat ſecundum eius conditionis ſtatum.

Si quis violaſſet conſanguineam, copulam carnalem, ſub ſpe matrimonii ſive vere, ſive ficte extorquendo & ſi ficte fictionem deprehendere illa non potuiſſet, ac ſint in gradu diſpenſabili, ſicuti antea dictum eſt de eo qui antecedenter ad copulam ſub tali promiſſione cum virgine votum habeat ſimplex caſtitatis, teneretur diſpenſationem impetrare ac eam ducere. Quod ſi gradus Conſanguinitatis non eſſet diſpenſabilis, nec mulier hoc prævidere potuiſſet ac ex hac copula aliquod incommodum vel quia gravida remaneret vel ex alio capite ei ſequeretur, teneretur eam dotare, vel ad honeſte decenterque vivendum providere.

Debita autem recenſita incurrit qui a virgine ſub matrimonii promiſſione non ſolum copulam, verum etiam alios impudicos actus extorquet, ſi ſit æqualis circiter conditionis gradus; ita ut nullum prævideri poſſet eventurum inconveniens ex tali nuptiarum contractu; quia nulla adeſt iuſta ratio ſeu cauſſa, quæ a tali debito eum abſolvat. Quod ſi conditione mulierem notabiliter excedat, ſatis erit ut eam, ſicuti alias diximus de defloratore, compenſet; & ita pariter dicendum ſi hoc tentet cum honeſta vidua. Imo talem contraheret obligationem qui erga virginem, vel honeſtam viduam geſtus tales coram aliis faceret, ipſa renuente, ægre ferente, ac ſerio reprobante, ut ex talibus geſtibus videntes conciperent poſſent ſuſpicionem de aliquo crimine commiſſo, vel committendo, & exinde propter præiudicium quod ſubiret earumdem fama, damnum quod ipſis, vel ſuis ſequeretur; nempe utpote iniuſta cauſſa talis damni teneretur vel matrimonio, vel alio modo geſticulator compenſare. Secus vero dicendum ſi fæmina iiſdem geſtibus correſponderet ac in illos conſpiraret. Nam in tali caſu, cum nulla ei volenti, & conſentienti fiat iniuria, nulla idcirco ei debetur compenſatio, bene vero parentibus ſub quorum cura ac cuſtodia degit.

§. V.

De iniuria ac reſtitutione propter adulterium.

Circa obligationes quæ in tali iniuria proximo inferenda contrahi poſſunt, videndum an adulterium innoteſcat marito, & proles etiam ſequatur. Si enim proles non ſequatur, ſed tantummodo iniuria nota fiat marito, tunc tenentur ſolum adulteri ad honorariam ſatisfactionem, veniam per congruos mediatores petendo; ad nihilum vero, ſi ab illo ignoretur, nec damnum ullum ſequatur, niſi ut a Deo veniam petant, & orent pro innocente, & procurent ut innocens maritus in bonis augeatur, ſive in officiis, ſive in dignitate, cum alteri compenſationi locus non remaneat. Si vero proles ex adulterio oriatur adultero incumbit eam alere poſt annum tertium, donec alimenta ſibi providere valeat.

Licet vero per triennium ſit obligata mater de alimonia prolem hanc ſpuriam providere, in defectu tamen illius tenetur pater, & viciſſim. Sic ex iure Canon. *ex cap. de converſ. Infidel.* Adulter, & Adultera reſarcire tenentur ex æquo damna quæcumque ex adultera prole marito obvenire poſſint in prolis illius ſuſtentatione ac legitimis filiis in bonorum partitione cum illegitimo necnon in legatis, ac donationibus pro-

provenientibus a conſanguineis patris putativi, ac in aliis, quæ legitimis ſpectant ac ſpectare poſſunt modo quocumque, iure, & ratione. Sic communiter. Quia uterque eſt æque principalis iniuſta cauſſa huiuſmodi damnorum: & tenentur ſinguli in ſolidum ex alterius defectu *ex cap. ultimo de iniuriis*. Neque ſi alteruter ſine vi, dolo, &c. alterum ad adulterandum induxit alter qui fuit inductus eſſet excuſabilis in conſcientia quoad onus compenſationis. Quia uterque libero ac voluntario conſenſu cauſſam damnorum illicita, & iniuſta ſua actione poſuit. Si alteruter vero vim aut metum reſpective gravem vel etiam reverentialem tantummodo, qui gravi iam comparatur; qui incuſſiſſet teneretur de omni damno utpote qui tunc eſſet ſola principalis cauſſa adulterii, ideſt iniuriæ ac proinde cuiuſcumque damni ex tali iniuria provenientis. In huius tamen defectu teneretur altera pars licet minus principalis, & minus voluntaria, utpote quæ per iniuriam ab altero ſibi illatam huic iniuriæ conſenſerit. Teneretur quidem, quia licet ſecundum quid, tamen voluntarie ſimpliciter conſentiendo facta eſt realis cauſſa iniuriæ, & cuiuſvis damni quod ex ea proceſſit. Cæterum quomodocumque res ſe habeat circa talis iniuriæ poſitionem, ideſt circa adulterium patratum, certum videtur quod ſi probabilius ſit prolem genitam eſſe ex adulterio tenentur Adulteri malum ex hoc proveniens reſarcire, quia prudenter ipſis non conſtat prolem non eſſe ſuam.

In ſi ſit.

In dubio vero prudenti an proles ſit ſpuria, probabilius eſt teneri Adulteros pro rata dubii, videlicet pro maiori, vel minori ratione dubii iudicio prudentum. Sic Layman cum aliis. Quia uterque eſt iniuſta cauſſa periculi prætio æſtimabilis; & in dubiis iniquum eſt, ut totum periculum ſubeat innocens. Licet enim dubitent de effectu, certi tamen ſunt de actione mala a ſe poſita malum inferente. Unde cum rationabile non ſit quod qui eſt certus de actione, quæ habet de ſe malum ſeu damnum inferre, a ſe iniuſte poſita, & ſolum dubitat de effectu, ab omni debito abſolvatur, & ſic totum incommodum ſubeat, ſeu pœnam qui nullum habet culpæ reatum; hinc Adulteri eximendi non ſunt ab onere quod affert actio mala quam iniuſte poſuerunt, ne totum ruat ſuper innocentem, caſu quo damnum reapſe fuiſſet illatum.

Nec valet dicere quod in dubio proles ſupponi debeat legitima; quia hoc verum eſt in foro externo, & etiam in interno, cum poſſit iuſte hæreditatem dividere cum legitimis, quia leges ſtant pro puero, quæ ita ſtatuerunt ad tuendam pueri innocentiam. Verum reſpectu genitorum dubiæ prolis qui poſuerunt, & marito & proli certo legitimæ periculum certum damni, in foro interno non valet; idcirco tenentur ad reſtitutionem. Crimen enim ab adultero poſtulat, ut ſe debitorem credat, niſi contrarium probet. Idemque dicito, ſi mulier cognita fuerit a pluribus; ita ut omnes teneantur ad damni compenſationem dubiæ prolis.

Adultera pariter citra periculum infamiæ & vitæ procurare debet ne maritus, & filii legitimi damnum ſubeant, ut communiter DD. compenſando cum propriis bonis dotalibus ſi poſſit diſponere & dimiſſorialibus ſi habeat. Quod ſi bona non habeat compenſare curet cum diligentiori adminiſtratione rei familiaris, & detrahere quantum poteſt de propriis ſolitis ſumptibus ſpectata tamen ſtatus conditione, valetudine &c. Quinimo religioſum ſtatum, ſecundum multos, ſpurio perſuadere debebit, ſi vocationi ſit diſpoſitus, ut temporalia bona legitimi conſequantur.

Si vero hiſce modis compenſare nequeat non tenetur revelare ſuum crimen ob periculum vitæ, graviſque ſcandali, perpetui odii mariti, infamiæ totius familiæ, & propriæ, ſaltem ſi non ſit ſuſpecta, vel alterius mali multo maioris, ac damnum hæreditatis. Sic communiter. Tunc enim maritus, & filii ſeu hæredes legitimi non ſunt rationabiliter inviti, & reſtitutio eſt moraliter impoſſibilis. Præterquam quod inutiliter crimen ſuum manifeſtaret tametſi firmaret manifeſtationem iuramento; quia fides non habetur a tribunalibus huiuſcemodi mulierum teſtimonio. Et hoc idem dicendum ſi loco alterius veri filii ſuum ſuppoſuiſſet, ne hæreditas ad alios tranſeat. Volunt tamen aliqui quod ſi ſpurius eſſet indolis adeo mitis, matri adeo affectus amore, & conſcientiæ adeo timoratus, ut prudentem moralemque ſecuritatem haberet mater, ut ſi hoc filio revelaret perpetuo ſub ſecreto teneret, matri fidem haberet, & ſe removendo tot mala tolleret maxime ubi ſunt fideicommiſſa magni momenti ac amplæ hæreditates. In tali caſu mater pati teneretur hanc infamiam apud hunc filium. Filius vero credens matri ſuum crimen revelanti & variis monumentis probanti, ſive in mortis articulo ſacramentis munitæ iureiurando confirman-

firmanti teneretur ſub mortali ei fidem habere ac ſuæ conſcientiæ providere, ſe gerendo non ſecus ac poſſeſſor bonæ fidei, cui tamen non faveret reſpectu bonorum quæ ante agnitionem ſuæ illegitimitatis poſſedit ulla præſcriptio. Verum ſi hoc contingeret in familia nobili & fortunæ bonis ſatis proviſa, non obligandus eſſet, meo videri, diſcedere, ut cogeretur vilem ac miſerrimam vitam ducere, cum periculo ſuſpicionis contra bonam matris famam, dum ſemper habitus erat legitimus filius, & hæres cum aliis illius familiæ, ſed deberet permitti ut ibi maneret contentus de ſola ſuſtentatione moderata, quam ſecundum familiæ illius ſtatum a putativis eius fratribus reciperet, nihil de bonis eiuſdem diſponendo, ac a matrimonio ſe abſtinendo, ut tandem tota hæreditas apud legitimos hæredes perveniret.

§. VI.

De Iniuriis contra proximi famam & honorem & de huiuſce damni Reſtitutione.

Nomine famæ, ut alias notabimus infra in exponendo octavo decalogi præcepto, communiter intelligitur bona opinio ſive æſtimatio de excellentia alicuius perſonæ, quæ opinio efficit ut illa perſona habeatur pro bona, vel abſolute in quovis genere morali ſcilicet, litterali, & Civili, vel reſpective, puta in aliquo ordine puta ſcientifico, oratorio &c. vel in aliqua particulari facultate, puta medicina, theologia &c. Honor vero eſt quædam teſtificatio excellentiæ alterius perſonæ aliquo exteriori ſigno reverentiæ ſeu ſubmiſſionis expreſſa. Unde patet famam in hoc ab honore differre quod fama ſit in interiori iudicio, honor in exteriori æſtimationis ſigno; ac proinde fama & honor diverſimode lædi poſſunt tam per actus internos, quam externos, verbis, vel factis, videlicet detractione, calumnia, contumelia, ſuſurratione, iudicio temerario, temeraria ſuſpicione ac dubitatione, & tandem mendacio, quod proximo nocet, ipſiuſque famam honoremve lædit. Verum cum de his agendum dum occurret infra expoſitio octavi præcepti, ſatis erit pro præſenti inſtituto diſſerere de debito, quod ſubit reſtitutionis quicumque aliquo ex recenſitis modis præcipue exteriori proximum in fama vel honore lædit. Sit igitur

Sive phyſice, ſive moraliter 42. Communiter DD. ſentiunt quod ſi iniuſte phyſice, vel moraliter offendatur alterius fama ſive falſum crimen ei imputando, ſive verum ſed occultum ſine iuſta cauſſa evulgando, exurgit obligatio iuſtitiæ ex genere ſuo gravis ipſam reſtituendi tum vivis, quam defunctis, cum etiam defuncti ius retineant ad famam, utpote quæ poſt mortem quoque glorioſum, ac memorabilem hominem reddat. Quia cum quiſque ius habeat, ne privata auctoritate ob crimen licet verum, a ſe commiſſum, ſed occultum ipſum manifeſtando ei auferatur, iniuria ipſi illata eſt damnoſa, quæ proinde tolli debet a læſore, ac reſarciri. Fieri tamen poteſt infamatio publica auctoritate ob publicum bonum, ut frænum effugiendi gravia ſcelera aliis imponatur. Quare, qui famam alteri læſit falſo crimine, tenetur omnem moralem diligentiam adhibere voce vel ſcripto ut falſa illa opinio ex animis omnium tollatur etiam cum propria infamia, ideſt aperiendo ſi opus ſit ſe mentitum fuiſſe, adhibito etiam iuramento, & teſtibus ſi iudicet non aliter poſſe id obtineri: quia tenetur omni morali efficacia per media ad id neceſſaria iniuriam illatam reparare, & æqualitatem conſtituere meliori modo, quo poteſt etiam cum aliquo ſuo incommodo.

Si quis vero grave crimen verum alterius vel notabilem defectum iniuſte prodiit, licet non teneatur dictum ſuum retractare aſſerendo ſe falſum dixiſſe, ne hoc faciendo mentiatur; non ſunt enim facienda mala, ut eveniant bona, tenetur tamen alio licito modo ad illius famæ reparationem, prout poteſt ſine mendacio, dicendo v. g. ſe deceptum fuiſſe, ſe perperam locutum fuiſſe, ſe illum iniuſte infamaſſe, & ſimilia: & ſi ſuſpicetur quod non credent, debet quantum fieri poteſt ſine mendacio infamatum laudare in aliis virtutibus apud eos, apud quos detraxerat, ut ex hac parte bonam æſtimationem recuperet. Sic S. Thom. 2. 2. q. 62 art. 2. ad 2.

Infamans alterum libello famoſo ſine iuſta cauſſa fit obnoxius debito hanc infamiam reparandi contrariis ſcriptis, vel publica revocatione.

Cum autem infamatio præter læſionem famæ alia quandoque ſimul afferat damna, ſive in corpore ſive in aliis bonis; hinc qui ſive crimen verum ſed occultum detegendo; ſive falſum imputando impedivit ſine iuſta cauſa aliquem a conſecutione utilis matrimonii, vel officii, vel beneficii quo dignus erat, vel fuit iniuſta cauſa, quare privaretur officio, vel beneficio quod poſſidebat, tenetur reſtituere uni quanti ſpes illius obtinendi valet arbitrio prudentum, alteri valorem

lorem officii aut alterius boni quod tenebat. Ita communiter ex cap. *ult. de iniuriis*. Gregor. XIII. ibi tale debitum expreſſit. Etenim quiſque reſarcire debet damna omnia, quæ mortali culpa alteri iniuſte intulit utpote qui fuerit iniuſta illorum cauſsa. Imo qui falſo crimine proximum infamando, in vitæ periculum iniecit, tenetur ex iuſtitia ſe retractare etiam cum periculo vitæ; cum in pari cauſsa aut diſcrimine melior ſit conditio innocentis, quam nocentis qui eſt cauſsa culpabilis periculi.

Qui innocentem quamvis inculpabiliter puta correctionis gratia infamia affecit narrando de ipſo bona fide rem falſam quam veram credebat, vel occultam, quam publicam cenſebat, ubi primum errorem ſuum deprehendat tenetur ex iuſtitia famam reſtituere & damnum ex infamia imminens avertere. Iuſtitia enim cuilibet iniungit curare ne per ſuam actionem malum ſeu damnum alicui ſequatur ſine iuſta cauſsa; & ſi ſequatur ut illud pro viribus reparare ſtudeat, cauſsamque damni quoquomodo poſitam removere.

Narrans crimen de aliquo publice infamato v. g. de Ioanne, aliumve auditores intelligunt puta Iacobum, ſi enarratio habebat tale periculum, tenetur ex iuſtitia ad reſtitutionem etiam cum pari damno, utpote qui tunc cenſeatur iniuſta cauſsa moralis infamiæ ſua enarratione. Si autem narratio non habebat tale periculum, tenetur ſi poſſit ſine gravi ſuo incommodo innocentem purgare, & ex charitate, quæ exigit ut avertamus ſine gravi noſtro incommodo damnum proximi; & ex iuſtitia quoque, quæ vult ut caveamus ne ex noſtra actione ſine iuſta, ac rationabili cauſſa damnum ſequatur, ut fit in hoc caſu in quo ex tali revelatione occaſionaliter ſequitur iſte error audientium, & ideo Iacobi infamatio.

Detractor qui alicui crimen alterius revelavit ſub ſecreto, vel probabiliter credens illum aliis rem non eſſe manifeſtaturum cum ſit timoratæ conſcientiæ, & notæ probitatis, ſufficit quod apud immediatum ſuum auditorem tantum famam reſtituat. Secus vero dicendum ſi non revelaverit ſub tali ſecreto, nec cum tali probabilitate. In tali enim caſu teneretur ad famæ reparationem tam apud ſuos auditores immediatos, quam mediatos. Quia tunc ſua manifeſtatio cenſetur cauſſa efficax infamiæ apud omnes. Sic quamplurimi.

Qui aliquem infamavit, nec vivens iniuriam reparaverit; cum hæc reparatio ſit onus reſpiciens perſonam & non rem, affirmant Theologi non teneri hæredes ad famæ reparationem: tenentur quidem ex iuſtitia reſarcire damna realia ex infamia ſubſequuta; cum hæc obligatio afficiat bona infamatoris. Idcirco ſicuti ſuccedunt hæredes in iura bonorum defuncti, ſuccedunt quoque in realia eius onera.

§. VII.

De cauſſis excuſantibus a Reſtitutione famæ.

Variæ ſunt cauſſæ quæ excuſare valent a famæ violatæ reparatione. Et 1. condonatio facta talis reſtitutionis ab eo qui diffamatus eſt, dummodo non redundet in alios, cum quiſque dominus ſit propriæ famæ, illicite autem condonaret ſi eius fama neceſſaria eſſet ad proximi ædificationem vel ad tollendum ſcandalum, quia tunc peccaret contra charitatem. In tribus vero caſibus fieri nequit talis remiſſio, ideſt 1. ſi infamia remittentis redundet in alios, ut ex eius infamia remaneant infamati, ut contingeret in Religioſo & multo magis in Superiore, dum non reparata infamia ipſi impoſita alios pariter de communitate infamatos redderet vel ſaltem ſuſpectos. Nam in diffamatione unius ex Religioſa præcipue communitate tota communitas aliquam læſionem patitur in bona æſtimatione. 2. Si perſonæ diffamatæ bona opinio neceſſaria ſit ad rectam ſui officii adminiſtrationem, niſi deponat officium, vel alio modo eius fama reſarciatur. Subditi enim ius habent ut ſuum munus ille apud eos recte, & utiliter exerceat. 3. Si ex infamia talis perſonæ damnum ſequatur tertio, quia tunc infamatus ex iuſtitia tale damnum removere debet. *Quæ cauſæ excuſare poſſint a famæ reſtitutione.*

Excuſat 2. ſi fama aliunde ſit reparata puta per iudicis ſententiam per rei evidentiam, vel teſtes, aut aliter, cum iam totum damnum illatum reparatum. ſit 3. Excuſat ſi reſtitutio ſit impoſſibilis. 4. Si revera nulla ex detractione occurrerit infamia, cum ullum damnum tunc non intervenerit. 5. Quando talis reparatio fieri nequeat ſine periculo vitæ infamatoris, quæ prudentum iudicio famam diffamati excellit. Nam obligatio non eſt reddendi cum damno longe graviori, omnibus ſpectatis, nec tunc læſus eſt rationabiliter invitus; niſi tamen infamato aut aliis periculum immineat, aut grave damnum in ſpiritualibus, ſeu grave ſcandalum, vel magnum publicum malum, quia

in huiuſcemodi caſu non eximeretur infamator cum periculo etiam vitæ a famæ reſtitutione. 6. Si crimen verum occultum quod aliis aperuiſti, alia via fiat publicum publicitate, qua infamiam paſſus amiſerit ius ad famam, ut multi ſentiunt. 7. Si infamia penitus in oblivionem abierit, nec periculum adſit quod reviviſcat; quia tunc cum tali oblivione damnum illatum omnino evanuiſſet, ac probabilius eſſet, eius memoriam tali reſtitutione innovari. Si tamen reviviſcat, aut etiam periculum ſit quod reviviſcat, ſatisfacere debet ſemper detractor famam reparando honorem, ac laudem erga diffamatum adhibendo, imo & dicta revocando, ſi crimen ſit falſum.

Si duo mutuo ſe infament & infamia utriuſque æqualis ſit, ſi unus alteri famam reſtituere nolit, alter non tenetur iuxta multos ad reſtitutionem, dummodo infamia prioris non redundet in alios, ut ex cap. *alter de adulter.* Cum paria crimina mutua compenſatione deleantur, quia in rebus temporalibus quando iura ſint paria ſi unus nolit alteri ſervare ius, & debitum ſolvere, nec hic tenetur præſtare quod eidem debeat.

Qui nequit tollere alteri infamiam a ſe iniuſte eidem illatam ſecundum multos non tenetur pecunia compenſare, quia bona ſuperioris ordinis reſarciri nequeunt per bona ordinis inferioris. Hoc enim adverſaretur iuſtitiæ commutativæ quæ æqualitatem vult, ac præſcribit. Non deſunt tamen qui contrarium ſentiunt, imo ut probabilius docent, inter quos S. Thom. 2. 2. *q.* 62. *art.* 2. *ad* 1. *&* 2. & eo magis ſuſtinent hoc eſſe faciendum, ſi infamatus ſit pauper qui non videtur mœrorem aliter depoſiturus, præcipue ſi ille qui eum infamavit ſit dives; idcirco hoc faciendum eſſet non ſolum ex iuſtitia, ſed etiam ex charitate, utraque quarum exquirit ut tollatur triſtitia quæ in proximo iniuſte cauſſata ſit, quod in tali caſu apte fieri poteſt per pecuniæ compenſationem, vel alio æquivalenti ſuffragio prudentum iudicio; cum huiuſmodi pecuniaria compenſatio fiat in damnis quoque vitæ vel membris illatis. Et eo magis eroganda eſt talis compenſatio iuxta communem Doctorum, ſi infamator per iudicem ad eamdem damnatus ſit. Iudex enim ius habet pro tali iniuria huiuſcemodi compenſationes imponendi.

Honor dupliciter violari poteſt. Quoad honoris vero reparationem ſupponendum honorem dupliciter violari poſſe, privative videlicet per honoris debiti omiſſionem, ut ſi Prælatum non ſalutes, & poſitive per verba, facta, aut ſigna contumelioſa, ut ſi cornua ad domum alterius appenderes, ſi virum nobilem fuſte, aut alapa percutias. Inhonoratio privativa rigoroſe loquendo non videtur reſtitutionis debitum afferre; quia per talem inhonorationem non læditur virtus iuſtitiæ ſed obſervantiæ; niſi tamen honoris denegatio fiat in talibus circumſtantiis, in quibus omiſſio cenſeretur virtualis contumelia, ut ſi Prælatum, Gubernatorem, Parochum, cæteris ſalutantibus non ſalutares ac arroganter ſubſiſteres.

Poſitiva inhonoratio obligat revera ad reſtitutionem, quia qui poſitive alterum inhonoravit, maiori eum affecit iniuria, ac ſi pecuniam ei abſtuliſſet, cum honor divitiis prævaleat, quod verum eſt ſive in publico, ſive in privato hoc fiat; & ſi cum poſitiva inhonoratione ſimul illata ſit infamia, vel aliquod aliud damnum, tunc hæc quoque ſunt reſarcienda.

Pro honoris læſione adhibenda eſt illa ſatisfactio quæ prudentum iudicio omnibus ſpectatis circumſtantiis perſonæ videlicet lædentis læſæque dignitate, iniuriæ gravitate &c. ſatis ſit ad honorem violatum reſarciendum. Iuſtitia enim obligat ad ſatisfactionem quæ offenſæ ſit æqualis.

Varii autem aſſignantur a Doctoribus modi ſatisfaciendi, videlicet externa honoris retributio, amica ac honorifica ſalutatio, invitatio & impulſio ad commenſandum, ſignificatio diſplicentiæ, veniæ petitio, aliave doloris ſigna, ac reverentiæ &c. Raro tamen Superiores tenentur veniam a ſubditis expoſcere ut notat D. Auguſtinus: *ſed contumeliam demonſtratione maioris honoris ac benevolentiæ & favoris reparare poſſunt.*

Nota, omiſſionem honoris qui ſuperioribus debetur eſſe culpam non tantum contra obſervantiam, verum etiam contra iuſtitiam. Idcirco obligat ut aliqua eis reddatur ſatisfactio; quia tale debitum intelligendum eſt in toto rigore; & omiſſio honoris ſtricte debiti eſt contumelia interpretativa gravis, vel levis, prout gravis, vel levis eſt gradus honoris omiſſi. P. Antoi. Tourn. aliique communiter.

§. VIII.

De iniuriis in bonis fortunæ & neceſſaria reſtitutione.

Nota 1. nomine bonorum fortunæ intelligi ea omnia, quæ homo poſſidere ſolet ad

vitæ

vitæ ſuæ ſuſtentationem, & ornamentum, ſive in arvis, & domibus, quæ dicuntur bona ſtabilia, & immobilia, ſive in pecunia, veſtibus, re familiari, pecoribus, mercibus &c. quæ mobilia dicuntur. In bonis huiuſcemodi diverſimode pati poſſumus ab altero iniuriam, ſeu iniuſtitiam, nempe per eorumdem ſubreptionem, ac retentionem. Unde exurgit iniuſto rei alienæ raptori, ac detentori debitum ex iuſtitia reſtitutionis. Quamobrem iniuriæ in bonis fortunæ complectuntur omnes quaſcumque in iiſdem bonis damnificationes.

Nota 2. furtum tripliciter ſumi a Theologis: 1. magis late pro quavis iniuſta damnificatione in alienis bonis ſive commiſſione, ſive omiſſione fieri contingat: 2. minus late pro omni iniuſta rei alterius acceptione, ſive cum dolo, & fraude ut fit in iniquis contractibus, ſive ſit occulta ut fit per furtum ſtricte ſumptum, ſive ſit violenta ut per rapinam: 3. ſtricte, & furtum in tali acceptione eſt occulta rei alienæ ſubreptio, domino rationabiliter invito, vel eius iuſto detentore, ut fuſius dicetur in explicatione ſeptimi Decalogi præcepti ubi ex profeſſo rem hanc pertractabimus.

Nota 3. ad hoc ut iniuria in bonis fortunæ proximi obliget ad reſtitutionem, neceſſe eſſe quod ſit culpa mortalis; quia culpa venialis ſupponit damnum leve, idcirco parvitatem materiæ quæ non obſtringit ad reſtitutionem. Sola ergo difficultas eſt circa quantitatem materiæ, nempe quænam quantitas cenſeatur parvitas materiæ, ideoque damnum leve, & venialiter culpabile non obligans ad reſtitutionem. Et in hoc attendendæ ſunt circumſtantiæ; quia damnum quod reſpectu divitis eſt leve, parvitas materiæ, & veniale, reſpectu pauperis eſt materia gravis, & mortale. Quamobrem eadem quantitas in furtis omnibus ſtatui nequit pro materia peccati mortalis.

Quare ad damni æſtimationem iuxta P. Antoine quatuor diſtinguuntur a Theologis hominum genera, videlicet illuſtrium qui ſplendide vivunt ex ſuis reditibus: Aliorum qui licet ex reditibus, non ſplendide tamen vivunt, cuiuſmodi ſunt cæteri omnes qui ordinarias habent fortunas: Artificum qui ſe propriis ſuſtentant laboribus, & induſtria: Pauperum, qui oſtiatim panem emendicando neceſſaria ad ſuſtentationem ſibi provident. Unde non circa cuiuſcumque horum ſtatuum damnum una eſt æſtimatio ad diiudicandum de culpa in damno illato. Hinc communiter ſtatui poteſt furtum mortale reſpectu perſonarum primi generis eſſe ſolidos 60. vel 50. reſpectu perſonarum ſecundi generis 40. reſpectu tertii generis ſi a[illegible] maioris lucri, qualis eſt mercatorum ſolidos 20. ſi minoris 10. Reſpectu perſonarum generis poſtremi ſolidos 5.

Dixi *communiter*; quia contingere poteſt ut qui ex redditibus multo minus commode vivat quam Mercator & ſic minor ſumma maius detrimentum afferat. Sic fieri poteſt ut artificis ita exiguum ſit lucrum ut etiam leviſſima ablatio ei detrahat de neceſſariis ad ſui, ac familiæ ſuſtentationem, ac proinde minima ſumma ei ablata ſit mortalis, & præcipue ſi ei auferatur aliquod inſtrumentum ſuæ artis licet minimi valoris; quia ſi non ita facile inveniatur, ſuſpendere debet ſuam artem donec de ipſo ex loco ubi talia inſtrumenta venduntur provideatur, vel ſi dum cito & commode inveniatur, deficiat ei pecunia, qua illud emat. In utroque enim caſu eſſet grave damnum, ac ideo mortale & ex iuſtitia compenſationem exigeret.

Pluribus, vel uni plures leves ſummas tollens, quæ ſimul iunctæ notabilem ſummam conſtituunt, ſi ab initio animus fuerit per plurima minuta furta notabilem quantitatem auferendi, aut ita rem ſuam multum augendi, peccat mortaliter, & debitum incurrit reſtitutionis vel propriis dominis ſi ſurripiens eos agnoſcat, ac poſſit ſine infamia reſtituere, vel in pauperes, aliaque pia opera erogare tenetur. Sic communiter DD. Hic enim parvam rem aufert, ut auferat magnam quantitatem; hinc Innocentius XI. hanc damnavit propoſitionem n. 38. *Non tenetur quis ſub pœna peccati mortalis reſtituere quod ablatum eſt per pauca furta, quantumcumque ſit magna ſumma totalis*. Imo ſecundum communiorem tenetur licet non habeat intentionem proſequendi levia illa furta, ſed hoc faciat data tantum occaſione, quia ſemper ultimum furtum notabilem quantitatem conſtituit. Hinc famuli, filiifamilias, qui faciunt identidem levia furta, præſertim de poculentis, & eſculentis completa notabili quantitate peccant mortaliter, & reſarcire tenentur. Sed ad hoc requiritur maior quantitas in h[illegible] quam in aliis, quæ ſemel fiunt, quia do[illegible] non eſt in talibus tam invitus, nec tantum damnum patitur, ſicut in illis, quæ ſimul fiunt. Inſuper requiritur ut minuta furta moraliter continuentur, ad quam moralem continuationem quantum temporis requiratur difficile eſt definire. In dubio ſentiendum eſt con-

coniungi, & furem reum eſſe peccati mortalis.

Si quis compleat materiam mortalis peccati furando ab eo, a quo novit alios modica furatos eſſe, ſi hæc fiant communi conſilio, peccat, & tenetur ad reſtitutionem; quia eſt cauſſa concurrens ad grave damnum & in ſolidum tenentur ad reſtitutionem eo ordine, quo alias dictum eſt. Secus vero ſi ſine communi conſilio hoc fecerit; quia non cooperavit ad damnum illatum ab aliis.

§. IX.

De debito reſtitutionis inter coniuges ſi de eorum bonis alter alteri ſurripiat nec non filiorumfamilias pro eorum furtis in re domeſtica.

Uxor ſine iuſta, ac rationabili cauſſa ſcilicet ut provideat ſibi, filiis, aut familiæ iuxta eorum conditionem, & domeſticas facultates, aliquid ſurripiens contra expreſſam mariti voluntatem de rebus dotalibus, vel communibus, vel propria induſtria acquiſitis, vi legis Coniugalis marito ſpectantibus, aut de iiſdem propria auctoritate impendens peccat mortaliter & tenetur ad compenſationem marito, aut ipſius hæredibus vel ex paraphrenalibus ſi aliqua poſſideat, vel alio modo, quo poſſit, quia aufert quod eſt ſub dominio mariti; idcirco cum eius iniuria. Non peccaret vero ſi aliquid diſpenſaret in moderatas donationes & eleemoſinas, ſi a marito hæc ſine cauſſa ei denegarentur. Maritus ſimiliter peccat contra iuſtiam & reſtituere tenetur uxori, vel eius hæredibus ſi diſſipet eius dotem, cuius proprietas eſt penes uxorem; ſi accipiat, vel impendat bona paraphrenalia quæ uxor non attulit in dotem, nec voluit communia; idcirco cum ipſius iniuria.

Filiifamilias auferentes, vel impendentes aliquid notabile ex bonis parentum, vel ex his quorum Parentes habent dominium, vel uſumfructum, contra eorumdem parentum voluntatem, peccant mortaliter; ut Prover. 28. *Qui ſubtrahit aliquid a Patre ſuo, & matre, & dicit non eſſe peccatum particeps homicidæ eſt.* Hi enim accipiunt rem alien[illegible]otabilem invito domino. Filii haben[illegible] ius ut alantur a Parentibus, non tamen [illegible] habet in bona Parentum eorumdemque adminiſtrationem, donec vivunt Parentes, ut ex D. Thoma in 4 diſt. 15. q. 2. art. 5. q. 1. ad 2. qui ait: *Quamvis filiusfamilias ſit hæres, non tamen eſt adhuc dominus rerum, & ideo dare non poteſt.* Igitur non poſſunt de iiſdem bonis diſponere. Quare ſi filiusfamilias habeat bona Caſtrenſia, aut quaſi Caſtrenſia tenetur bona omnia, quæ contra voluntatem Patris ſurripuit, impendit, diſſipavit, ex illis compenſare: & ſi non habeat, in partitione hæreditatis cum cohæredibus poſt Parentum mortem computare debet in ſuam partem, quod de re domeſtica dilapidavit, niſi forte conſtaret alios quoque hæredes tantum conſumpſiſſe, vel Pater expreſſe, vel tacite condonaverit.

Filiusfamilias, qui ſupra alios fratres elaboravit pro Patre, ita ut lucrum ex ſuo opere ſuperet expenſas pro ipſius ſuſtentatione, ſi pater egeat eius obſequio, quod iam filius ei præſtare tenetur, vel nihil petierit a Patre pro hoc ſuo labore, ſe declarando nolle gratis elaborare, nihil pro tali labore inſcio Patre ſurripere poteſt, quia cenſetur in utroque caſu ſine ullo iure ultra expenſas elaborare. Nam in primo ſatisfacit ſuæ obligationi quam habet erga patrem; in altero vero ut gratuitus habetur illius labor, dum nihil pro eodem petit a Patre; ſi enim petiviſſet, potuiſſet Pater eum reiicere, ac alium vocare, qui viliori prætio, aut melius ſerviiſſet. Præterquam quod Pater non debet filio ſalarium, & ſi etiam deberet, quia hoc lucrum computatur inter bona adventitia, quorum dominium, & uſusfructus ſpectat ad Patrem donec filius emancipetur, non poſſet illud ſurripere.

Cæterum volunt non pauci DD. etiam ex gravioribus filiumfamilias laborantem cum voluntate mercedem aliquam ex ſuo labore percipiendi, quam parentum metu petere non audet, aliquid ſuo congruens labori retinere poſſe, quod patre mortuo ſurripuit, deductis expenſis, quas a Patre recepit & uſufructu qui ad Patrem pertinebat; quia filius (aiunt) eſſe non debet deterioris conditionis extraneo, cui eiuſmodi merces debetur. Sic Navarrus, Cabaſutius, & alii.

§. X.

De debito reſtitutionis famulorum, & artificum aliquid ſurripientium dominis in compenſationem maioris mercedis quam iudicant mereri ſua opera dominis præſtita.

Famuli, Famulæ & Artifices, nec non mercenarii omnes, ſi aliquid ſurripiant, aut retineant iis pro quibus operantur in compenſationem maioris prætii quod ſupra mercedem conventam eis videntur opera ſua mereri reſtituere tenentur; quia iniuſte receptum,

ptum, aut retentum, ut docet Innocentius XI. qui damnavit contrariam propoſitionem n.37. *Famuli, & famulæ domeſticæ poſſunt occulte heris ſuis ſurripere ad compenſandam operam ſuam, quam maiorem iudicant ſalario, quod recipiunt.* Cum enim prætium, ſive mercium, ſive operum non conſiſtat in indiviſibili, illud dumtaxat iuſtum cenſetur, de quo partes ex æquo, & bono inter ſe convenerunt per contractum, qui vim habet eos obligandi. Si autem læſio ſit manifeſta, recurrendum eſt ad Superiorem ut contractum reſcindat; nec ſecundum proprium iudicium compenſatio occulte recipi debet, cum unuſquiſque plus æſtimet opera ſua, quam alii, & ſit non leve periculum quod poſſint excedere. Verum cum iam antea de his actum ſit, ſupervacaneum cenſeo ulterius in his immorari.

§. XI.

De debito ementis a fure erga dominum rei emptæ.

Emens mala fide rem ſurreptam a fure ſtatim ac dominus rei compareat eam domino reſtituere tenetur; & hoc ita per ſe patet ut nulla indigeat probatione. Si autem agnoſcens rem illam eſſe furatam exiguo emit prætio, animo illam ſuo domino reſtituendi quando hic compareat, reddere debet cum fructibus, ſi fructifera ſit, quos ex ea perceperit. Poteſt tamen exigere a domino prætium datum furi in illius rei emptione, & expenſas ſi quas fecerit in ea conſervanda, & dominus totum rependere tenetur. Eſt communis; quia rem domini utiliter geſſit rem exiguo prætio emendo, ne eam deperderet. Quod ſi rem prætio emerit æquivalenti cum tali intentione, tunc non tenetur domino ad totum prætium; ſed ſolum quantum iudicio prudentum negotium eius utiliter gerendo impendere potuiſſet.

Si quis autem rem furtivam emit bona fide prorſus ignorans, imo nec dubitans eſſe furtivam, reſtituere eam debet ſine ullo repetito pretio, etiam domino non repoſcenti. Nec eam reddere poteſt furi ut datum prætium recipiat, niſi vel ſciat hunc redditurum, vel operari queat ut res domino certo reſtituatur. Sic Covarr. Azor. Sotus, & alii; quia dominus ius habet, ut a quocumque poſſeſſore res ſua reſtituatur, etiam cum iactura prætii l. 3. *Cod. de rei vindic.*, & ex Regul. 11. *iuris* in 6. *id quod noſtrum eſt ſine pacto noſtro ad alium transferri non poteſt*. Unde patet emptorem, licet bonæ fidei, rei furatæ, eam ſuo domino reddendo, prætium repetere non poſſe, non ſolum quia ita in iure ſtatuitur l. 2. *Cod. de furtis*, ſed præcipue quia cum fur ius nullum circa rem in eum transferre potuerit, nullum ius habet in re empta; non poterat enim fur ius quod non habebat in eum transferre, ut definitur in *regula iuris in 6. & l. 54. §. de diverſis regulis. Nemo plus iuris ad alium transferre poteſt, quam ipſe haberet.* Sed de his iam antea ſatis ſuperque dictum eſt.

Fur qui vendidit vili prætio rem, quam dominus ſummo vendidiſſet tenetur fur prætium hoc reſtituere ſummum; quia fuit cauſa iniuſta tanti damni. Habertus.

§. XII.

De debito reſtitutionis paſcentium in alienis paſcuis ac ligna cædentium in alieno fundo.

Paſcentes gregem ſuum in alienis paſcuis, vel in alieno loco ligna cædentes ſive loca illa ſint alicuius privati, vel ſuæ Communitatis, vel alteri locata, ſive non, aut in loco alterius communitatis, peccant contra iuſtitiam, & tenentur ad compenſationem damni illati, quod aliquando multo maius eſt, quam res conſumpta vel reciſa valeat; quia ius alterius violant. Ita Sotus, Leſſius, aliique. Quando tamen herbæ reciſæ ſunt, & fructus collecti, nec dominus herbam de novo ſuccreſcendam venditurus ſit, nec ea pro grege ſuo aut alio modo ſibi utili uſurus, licet in ea loca mittere oves ad paſcendum; quia tunc non aufertur res aliena invito domino. Verum de his quoque alias diximus, unde ſuper his non longius immorandum.

§. XIII.

De debito reſtitutionis venantium, vel piſcantium in fundo alieno.

Venantes, piſcantes, aucupantes non ſolum in locis privatorum, ſed etiam in publicis ut antea notavimus contra Principis interdictum, quia tales venationes, piſcationes, &c. ſibi reſervavit, vel alicui particulari locavit, ſi grave damnum inferant peccant mortaliter, & obnoxii fiunt reſtitutioni. Currit autem tale debitum in venationibus ſibi a Principe reſervatis, quando ipſe nullatenus aliorum venationi aſſentiatur, quod facile deprehenditur ex gravitate pœnarum, quas indicit in ſuo interdicto contra violatores ſui mandati. Non tenentur ta-

men nequidem Locatori feram captam reſtituere, quæ libertati naturali fruebatur, ſed ſolum reſarcire damnum illatum ſi grave ſit, & quoad feras captas & eo magis, quoad illatum in bonis venando; & hoc etiamſi venatio contra prohibitionem iuſte fiat; ut ſi ſegetes, vel ſepimentum diſſipaverint. Venantes vel piſcantes in loco publico non prohibito, nec ulli ſpeciatim addicto, ſed modo, ſeu medio, vel tempore vetito, peccant mortaliter ſi grave damnum inferant extinguendo magna ex parte ferinam ſobolem, vel aquas inficiendo; quia graviter talis modus lædit ius venandi, & piſcandi, quod habet communitas, & ſpem lucri, ac oblectationis aliis eripit, vel ſaltem notabiliter minuit, idcirco tenetur ad damni compenſationem.

Certum ulterius eſt neminem poſſe privata authoritate alterum impedire a venatione, & piſcatione ad quam hic ius habet, abſque eo quod peccet mortaliter, & obnoxius fiat reſtitutioni probabilis lucri, quod deductis laboribus, & expenſis facturus erat; quia iniuriam ei infert cum damno.

§. XIV.

De obligatione reſtitutionis pro defraudatione vectigalium.

Tributa, id nempe quod exigitur a Principe, & Republica, ut ſtatum dignitatemque ſuam tueri, & communibus neceſſitatibus, aut commodis providere poſſit, ac id quod exigitur pro rebus in Civitatem, vel Provinciam, vel extra evectis vulgo *Gabella*, ex iuſtitia ſolvenda ſunt, & tenetur ad reſtitutionem, qui non ſolvit; ut ex Matth. 22. *Reddite quæ ſunt Cæſaris &c.* Et Rom. 13. *Reddite omnibus debita, cui vectigal vectigal, cui tributum, tributum &c.* Sed de his quoque ſatis antea actum eſt.

§. XV.

De debito reſarciendi lucrum ceſſans, & damnum emergens ex quavis iniuſta retentione rei alteri debitæ ſive ex contractu, ſive ex delicto.

Debens aliquid tertio ratione iuſti contractus tenetur quidem compenſare lucrum ceſſans, & damnum emergens pro dilatione reddendi Creditori ſeu domino quod ipſi reddere ſeu ſolvere debebat ſi eius mora fuit ſine iuſta cauſſa, ſeu culpabilis, non vero ſi ex iuſta cauſſa & ideo inculpabilis; quia dilatio reſtitutionis, ſive ſolutionis in tali caſu non eſt cauſſa iniuſta, ne quidem mediate lucri ceſſantis vel damni emergentis, quod Creditori, ſeu rei domino contingat iuxta Regul. 41. iuris in 6. *Imputari non debet ei per quem non ſtat, ſi non faciat, quod per eum fuerat faciendum.* Id quod præcipue reddere poteſt inculpabilem dilationem reſtitutionis ſive ſolutionis eſt tantummodo neceſſitas extrema vel gravis debitoris; non vero aliquod grave quod ſtatim reddendo, aut ſolvendo pateretur; nam tunc ex dilatione huiuſcemodi, tametſi iuſta, non eximeretur debitor reſtitutionis ſeu ſolutionis ab obligatione compenſandi lucrum ceſſans vel damnum emergens; quia in pari caſu potior eſt conditio Creditoris ſeu poſſidentis ius rem ſuam habendi; & æquum non eſt quod debitor ſervet ſe ipſum indemnem cum detrimento Creditoris; dum ei reddere vel ſolvere poteſt.

Debitor e contra qui talis eſt ex delicto, etiam ſine ſua culpa differens reddere, vel ſolvere ſtatim ac poteſt & debet, compenſare tenetur lucrum ceſſans & damnum emergens, quod ex ſua dilatione domino aut Creditori obveniat; quia iniuria quæ præceſſit eſt cauſſa illorum ſine qua non contigiſſent.

§. XVI.

De obligatione quam contrahunt hæredes defuncti reſtituendi aliena ab ipſo detenta & damna ab ipſo illata reſarciendi.

Hæredes quicumque ſint etiam extranei reſtituere tenentur bona alterius quæ iniuſte detinebat defunctus, cuius ſunt hæredes & damna omnia quæ alicui iniuſte ipſe intulit: & hoc conſtat 1. *ex cap. ultimo de ſepult. & cap. 9. de uſur.* necnon ex cap. 5. *de raptore*. Onus enim reſtituendi bona alterius affixum eſt bonis ipſius defuncti, qui iam eo ipſo cenſebatur totum id minus in ſuis bonis habere; ac proinde uti non ſuum, reddere, ſeu ſolvere tenebatur ei cuius ſunt. Cum autem hæres ſubſtituatur in locum defuncti, iſtiuſque perſonam repræſentet, tale onus tranſit ad hæredem, ſicuti ad ipſum tranſeunt omnia defuncti iura realia; idcirco omnia etiam debita realia quæ ex contractu implicito per acceptationem hæreditatis in ſe ſuſcipit. Quod ſi plures ſint hæredes omnes ſecundum portionem hæreditatis pro rata tenentur; quia ſicuti iura & bona, ſic debita inter hæredes defuncti partienda ſunt.

Si autem res aliena extet in ſe apud unum hæredem ipſe reſtituere tenetur, ſalva huic tamen actione erga cæteros hæredes, qui tenen-

nentur pro rata, æqualem compenſationem rependere.

Legatarii tamen non univerſales minime obligantur ad reſtitutionem ſi relicta hæredibus ſufficiant ad ſolvenda debita omnia a defuncto relicta, ſalva ſingulis hæredibus ſua portione, quia legatarii non ſuccedunt in onera teſtatoris ſicuti hæredes, nec eius perſonam repræſentant. Si vero bona hæreditatis non ſufficiant, tenentur etiam legatarii pro rata ad reſtitutionem; quia prius ſolvenda ſunt debita quam legata.

Nota. Hæredes tenentur etiam contractibus a teſtatore initis l. 3. *Cod. de contrab.* quia ut iam ſupra dictum eſt hæredes repreſentant perſonam defuncti, & ſicuti in bona, & iura; ſic in onera, & debita realia ſuccedunt.

§. XVII.

De eorum obligatione reſtituendi, qui pauperes ſe fingunt ad extorquendas eleemoſynas.

Certum eſt quod, cum intentio fidelium in pia eorumdem eleemoſynæ elargitione ſit egentibus ſubvenire, qui ficta paupertate eas ab ipſis extorquent peccant mortaliter, & tenentur ad reſtitutionem; quia ſic iniuſte auferunt eleemoſynas aliis indigentibus, & per dolum, & deceptionem extorquent pecuniam ab iis, qui ſecluſa deceptione eas non darent, idcirco ſaltem virtualiter inviti eas impartiuntur; cauſſa enim finalis eleemoſynæ eſt ſuccurrere neceſſitati pauperum; unde ſi poſcenti eleemoſynam non adſit paupertas, quia eſt fictus pauper, donatio illa non ſubſiſtit, ac proinde fictus pauper tenetur ad reſtitutionem vel danti, vel pauperibus. Sic Vaſquez, Navarrus, aliique paſſim. Quod ſi nunc petens eleemoſynam pauper non ſit, ſed paupertas ei immineat, poteſt licite nunc petere eleemoſinas eaſque retinere; quia quod de proximo ſpectatur, præſens cenſetur, ut ex l. 2. *cap de Tranſact.* ubi Barboſa, & de Lugo ita ſentiunt. Sic puella carens dote expoſcere poteſt eleemoſynas ad comparandam dotem ſuo ſtatui congruentem, tametſi neceſſaria ad victum ei non deſint. Sic dicendum etiam de filiis, qui habent neceſſaria pro ſuo victu, non tamen ſufficientia ut ſuccurrant indigentiæ ſuorum Parentum, Fratrum, vel Sororum, quibus tenentur præbere alimenta.

§. XVIII.

De obligatione Parentum filios ſuos in Hoſpitali, vel alio pio loco exponentium, pium locum compenſandi.

Parentes proprios filios in Hoſpitali, vel alio pio loco exponentes ut eximantur ab onere eos alendi, num peccent ſi extra caſum indigentiæ hoc faciant, ut hæc pia loca reſarcire teneantur pro onere expenſarum, non conveniunt Theologi. Sed pro reſolutione attendenda eſt, ut volunt permulti, mens Fundatorum pii loci; quia vel fundarunt Hoſpitale ſimpliciter pro infantibus expoſitis ſine alia expreſſione ſeu declaratione, vel expreſſerunt, aut ex eorum verbis clare colligitur voluiſſe, ut reditus illi expendantur liberaliter in alendis expoſitis. Si primum certe Parentes non pauperes, & multo plus divites exponentes filios ſuos in tali pio loco tenentur compenſare impenſas; quia præſumuntur fundaſſe pium locum pro egenis, ut opus magis pium, ac Deo gratius. Si ſecundum, Parentes etiam divites ad nihilum tenerentur; quia cum talis pius locus fundatus ſit pro infantibus expoſitis cum ſola inſpectione ad ſolam eorumdem præſentem neceſſitatem ſine ulla conſideratione ad Parentum ſtatum ſive divitum nempe, ſive pauperum, expenſæ in illis infantibus alendis cenſentur liberaliter eiſdem donatæ, & præcipue ſi Hoſpitale eſt valde dives ut nulla indigeat compenſatione.

Parentes divites exponentes filios in locis ubi aluntur filii pauperum pro eorum educatione expenſis Reipublicæ ſeu Communitatis cuiuſmodi ſunt Collegia, Seminaria ad hunc finem erecta, tenentur omnino ad expenſas illas reſarciendas omniaque damna reparanda, quia tenentur Parentes pro viribus alere ſuos filios ſine aliorum gravamine, & illis præbere quæ neceſſaria ſunt ad illorum ſuſtentationem, educationem, & diſciplinam *l. Si quis a liberis §. ff. de agnoſcendis, & alendis liberis.*

Parentes divites exponentes filios ad oſtium alterius, qui ideo facere debet expenſas, tenentur ad earumdem reſtitutionem; qui autem infantem invenit ad oſtium ſuum, & ponit ad oſtium alterius non tenetur ad earumdem expenſarum reſtitutionem, utpote qui non peccet contra iuſtitiam, cum hic non teneatur ex iuſtitia providere tali infanti, neque contra charitatem, dum illum remittere poteſt ad publicum Hoſpitale pro talibus infantibus erectum, vel

ad

ad Eccleſiæ cunabula. Et licet ſi non eſſet hoſpitale teneretur ex charitate ei providere de alimentis, tamen non peccaret contra iuſtitiam dando alteri occaſionem quod deberet opera Charitatis ex neceſſitate exercere. Imo non peccaret, ne quidem contra Charitatem, quando timeret infamiam, ut contingeret ſi eſſet Sacerdos, aut altera perſona gravis; quia malitioſi dicerent, talem infantem expoſitum eſſe eius filium.

TRACTATUS
DE CONTRACTIBUS.

Reſtituto, ac in immenſas fere gentes iterum propagato ex generationibus filiorum Noe humano genere, ac per omnes fere orbis plagas producto, inita inter eos rerum diviſione, ex diverſo, ac particulari iure *mei ac tui*, quod ex tali partitione exortum eſt, factum fuit ut non amplius, quæ ad vitam humano modo traducendam opus erant, facile omnia quiſque haberet, niſi unus ab altero reciproca rerum commutatione, quæ ipſis deeſſent, mercaretur. Imo cum paulatim ad molliorem vitam, ac ambitioſiorem declinarent homines, non contenti de iis, quæ unicuique genti in proprio ſolo neceſſario eorum victui, ac indumento provida præbebat natura, ſtudioſe exquirere cœperunt ex aliis regionibus, ut guſtui delicatioribus in cibis, ſplendidioribus in veſtibus, in domeſtica ſupellectili vanitati ſatisfacerent. Verum cum hæc inter remotas Nationes rerum commutatio iis qui in huiuſcemodi exercitio verſabantur, ſuam afferret utilitatem, contigit, ut etiam ſtudium lucri rerum commercio, ſeu mercaturæ maximum præbuerit impulſum, & incrementum. Quare pro certo habendum commercia eſſe paulo minus vetuſta ac ipſe mundus. Quæ initio neceſſitas induxit, commodiorum rerum appetitus auxit, ſuperbia tandem, luxus, & avaritia ad tantum faſtigium ut ubique nunc cernitur traduxere. Commercia prioribus mundi ſæculis fieri cœperunt ſola rerum commutatione, quæ ad victum requirebantur. Agricola ſegetem, ac legumina dabat Paſtori, & pro his viciſſim recipiebat a Paſtore agnos, lanam, & lac, qui mos nunc etiam viget apud quoſdam populos Septentrionales, Siberiæ nempe, & Lapponiæ, item apud alios Aſiæ, & Africæ, necnon apud quamplures Americæ, ut ferunt ii, qui haſce perluſtrant regiones. Incertum eſt omnino quando cœperint commercia per emptiones, & venditiones numerata pecunia, cum etiam ignoretur quando pecunia cudi cœperit, ac diverſæ eius ſpecies, auri ſcilicet, argenti, æris, cum primi nummi fuerint ex ligno, & corio. Prius huiuſce generis negotiationis exemplum habetur ex divina Scriptura temporibus Abrahæ, & apud prophanos ſtatuitur hæc epoca ſub regibus Saturno, & Iano apud Italos. Græcorum pariter veteres Hiſtoriæ mentionem faciunt de negotiatione, quæ gerebatur tempore Imperii tum Aſiatici, tum Græci; ſed maxime floruere commercia tempore Romanorum. Labente vero Romano imperio, per varias Nationes & ſimul, & ſucceſſive ad hæc uſque tempora commercia acta ſunt, & ex his regna ac reſpublicæ maximum commodum, & ornamentum reportant.

CAPUT PRIMUM.

De contractibus in genere.

Cum inter ea, quæ relationem habent ad iuſtitiam, eiuſque legibus ſubiiciuntur, præcipue veniant Contractus, res Contractuum eſt cenſenda, & cum propter ferme innumeros ſcopulos, inter quos hæc materies verſatur, non levi diſcrimini expoſitæ ſint contrahentium conſcientiæ, & negotium ſit hoc magni momenti: non immerito poſtquam egerunt Theologi de iuſtitia in communi, eiuſque effectibus, & maxime de actu iuſtitiæ commutativæ, qui eſt reſtitutio, elaborant in materia contractuum, commutationum, pactionum, quæ ſunt exteriores actus eiuſdem virtutis, ut in his quoque (prout tamen res tam ampla, totque involuta difficultatibus permittere poteſt) non deſit Confeſſariis quantum ſaltem ſatis ſit ad iudicandum quid illicitum ſit in tali re, quidve licitum, ac proinde in ſacro Tribunali Pœnitentiæ quid concedere debeant,

quid-

quidve interdicere ſuis pœnitentibus ad ipſorum conſcientiæ rectitudinem, & ſecuritatem. Quare aliorum ſemitas ſequentes, nos itidem de Contractibus hic agere ſtatuimus. Imo ut res qua maiori fieri poteſt claritate exponatur hanc materiem in duplici claſſe dividimus: prima quarum erit de Contractibus in genere, ſecunda de diverſis contractuum ſpeciebus, cum operæ pretium ſit ad faciliorem intelligentiam, ut una per alteram elucidetur.

Ad hoc ut quæcumque ſpectant ad naturam contractus generatim accepti deprehendamus, inſpicere debemus 1. quid, & quotuplex ſit contractus, 2. qui contrahere poſſint, 3. qualis conſenſus requiratur ad contrahendum; & an huic conſenſui adverſetur dolus, error, ac metus, 4. quam & quando contractus obligationem inducat.

§. I.

De natura Contractus.

itio ra. late ti.

Contractus ſi late conſideretur coincidit cum pacto; idcirco ab aliquibus confundi ſolent, cum cæteroquin vere inter ſe diſcrepent, ſicut ſuperior, & qui magis late patet, & inferior, qui minus late patet. Nam omnis quidem contractus eſt pactum, non omne vero pactum eſt contractus; & contractus ſumptus in hoc lato ſenſu, ſeu in genere, prout videlicet idem eſt cum pacto definitur l. 1. §. de pactis, *duorum, pluriumve in idem placitum conſenſus*, obligationem ſcilicet pariens vel in utraque parte, ut venditio, vel ſolum in una, ut promiſſio gratuita. Hinc dupliciter accipitur a Iuriſtis contractus in genere. Unus qui eſt ſemper contractus ſumptus late, improprie, ſecundum quid, & imperfecte, qui idem eſt cum pacto obligationem pariens ut plurimum ſolummodo ex parte unius, ut fit in promiſſione, donatione, depoſito, pignorato, &c. Alter qui ſumitur ſtricte, abſolute, proprie, & perfecte, ex quo in utraque parte oritur obligatio, & remanet, ideſt utramque partem obligat, ut in venditione, conductione, mutuo &c. & hic eſt vere contractus, qui *Leg.* 19. §. de *verbor. ſignificat.* ita definitur: *Eſt ultro citroque obligatio*, ideſt actus iuſtitiæ commutativæ reciproce contrahentes obligans, non quod contractus ſit obligatio, ſed ipſius obligationis cauſſa; & ideo contractus ita acceptus differt a pacto, quod a mutua obligatione præſcindit, quia, ut diximus, licet omnis contractus ſit pactum, non omne tamen pactum eſt contractus. Hinc contractus in tali ſenſu definitur ab aliquibus *actus externus inter duos, aut plures ex mutuo eorum conſenſu ultro citroque obligationem pariens*, vel ut alii, *duorum, vel plurium conſenſus mutuus ſigno ſenſibili expreſſus in uno ſaltem obligationem inducens.* Dicitur *conſenſus;* idcirco ſi quis extrinſece contractum ſimulet, ut interius illum non intendat, ſeu nolit ſe obligare, nihil efficit in foro conſcientiæ, ac ſolum obligationem incurrit damnum reparandi, ſi ex tali ſimulatione aliquod proveniat, eo quod ſit illius cauſſa; nam obligatio non oritur ex nudis verbis, ſed ex animo proferentis; alias etiam furioſus, & amens contraherent. Hinc ſi alicui deficiat mens contrahendi, deeſt voluntas quoque ſe obligandi. In foro tamen externo teneret contractus ſimulatus, eo quod homines non ex internis, quæ penetrare nequeunt, ſed ex externis iudicare conſueſcunt. Dicitur *reciprocus*, nempe ex parte utriuſque contrahentis: quocirca donatio, & promiſſio ante acceptationem non ſunt contractus ne quidem late ſumpti, ac ideo nullam pariunt obligationem in donante, & promittente, niſi accedente donatarii aut promiſſarii acceptatione, ſive conſenſu. Dicitur *duorum aut plurium*, quia actus iuſtitiæ, qualis eſt contractus haberi nequit niſi inter duos. Dicitur *ſigno ſenſibili expreſſus*, quia homines cum pro hoc ſtatu ſola ſenſibilia percipiant, ſolis ſenſibilibus inter ſe communicare valent. Dicitur *obligationem inducens*, quam ſi in utroque contrahente pariat, eſt contractus ſtricte ſumptus, ut emptio, locatio; ſi in uno tantum eſt late ſumptus, ut donatio, promiſſio.

tio i. ri. a

Contractus ſimulatus tenet in foro externo.

§. II.

De Contractus diviſione.

Quotupliciter dividatur contractus.

Contractus dividitur 1. in formalem, ſeu expreſſum, & virtualem, ſeu implicitum. Formalis eſt ille, in quo duo, vel plures verbis, aut ſignis conſenſum exprimentibus conveniunt cum mutua obligatione, ſi contractus ſit ſtricte ſumptus, iuxta regulam 85. iuris in 6. *contractus ex conventione legem accipere dignoſcuntur*, vel cum obligatione unius ad alterum, ſi contractus ſit late ſumptus. Virtualis vero, ſeu quaſi contractus, eſt ille, in quo cum aliquis implicite, ſcilicet ſine ullo pacto expreſſo, ſed interpretativo tantum ex legis videlicet diſpoſitione conveniat, tacite obligationem aſſumit, ut iudex, ſuperior, medicus, tutor, advocatus, curator, ac alii huiuſmodi, qui

cum

cum hæc officia ſuſcipiunt, eo ipſo erga alterum ſine ulla expreſſa pactione virtualiter, & implicite ſe obligant ad ea omnia præſtanda, quæ alii eiuſdem conditionis homines exhibere conſueſcunt erga eos, in quorum gratiam hæc munera gerunt. Nam qui officio alterius commodum ſpectanti ſe ſubmittit, eo ipſo in ſe onus recipit curandi bonum illius, in cuius gratiam illud gerit, & ſæpe alter viciſſim erga illum obligatur vi legis, aut conſuetudinis, ac pacti ſaltem impliciti. Huiuſcemodi autem conventiones vim habent obligandi ex iuſtitia, non ſecus ac contractus formalis & explicitus.

2. Dividitur in nominatum, qui proprium ac ſpecificum nomen habet, ut venditio, emptio, locatio, mutuum, ſocietas, pignus, commodatum, quibus additur emphiteuſis, & in innominatum, qui caret proprio & ſpecifico nomine, ſed gaudet ſolo generico pacti, aut contractus. Et contractus innominati quatuor ſunt ſpecies, nempe, *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, *facio ut facias*, Leg. 1. §. de *verb. ſignif. Do cibum* v. g. *ut des mihi pecuniam, vel merces; do boves, ut labores, & opus facias in agro meo; facio & laboro in vinea tua, ut des mihi boves &c.*

Circa vero hos contractus innominatos nota 1. in his ſub affirmatione negationem comprehendi. Quare ſi equum do Petro ne aliquid faciat, idem eſt ac ſi dicam, do ut facias; ſi ab aliquo opere abſtineas, ut Petrus det tibi bovem, idem eſt ac ſi dicas, facio ut des. Nota 2. ſi id quod datur ſit prætium, tunc eſſe contractum nominatum emptionis, puta ſi des Caio pecuniam, ut oleum tibi præbeat. Quod ſi partim pecuniam, partim rem aliam dederis, tunc contractus erit mixtus, qui a parte excedente nomen deſumet, ut ſi des mille aureos & equum pro fundo, hic contractus erit emptio. Si vero des mille equos, & paucos aliquos nummos aureos, hic erit contractus innominatus, ut ex cap. *Ad quæſtiones ff. de rer. permut.* Nota 3. contractum innominatum regulandum eſſe iuxta nominatos ſibi ſimiles, v. g. do ut des, iuxta emptionem, & venditionem, facio ut des iuxta conductionem; do ut facias, iuxta locationem. Contractus autem facio ut facias non habet ſibi ſimilem in nominatis. Nota 4. hæc duo genera contractuum in hoc differre, quod in contractibus nominatis non licet a contractu reſilire, altera parte non conſentiente, ut ex Leg. *Sicut 5. cod. de actione, & obligat.* In contractibus vero innominatis quantum eſt de iure civili licet a contractu recedere, etiamſi pars recedens ex ſua parte contractum impleverit, ſi ex altera parte nondum impletum ſit, dummodo tamen altera pars indemnis ſervetur, ne ſcilicet damnum aliquod occaſione talis revocati contractus incurrat, puta quia fecit certas expenſas pro impletione talis contractus, ex quo poſtea alter receſſit. Dicitur *ſpectato iure civili*, quia inſpecto iure canonico, & in conſcientia in contractibus innominatis non licet recedere, ſi pars altera parata ſit fidem ſervare, & contractum adimplere, neque ſit in mora illum adimplendi, nec res ſint notabiliter mutatæ, & in conſcientia, ut ſupponitur, ſe vere obligaverit, & altera pars cum onere ſe obligandi acceptaverit.

3. Dividitur contractus in contractum bonæ fidei, & ſtricti iuris. Primi ſunt ii, in quibus non ſolum id ſervandum eſt, de quo facta eſt conventio, ſed illud etiam quod bonum videtur, & æquum iudici, qui idcirco multa moderari poteſt, tametſi expreſſa non fuerint in contractu, cum in his bona fides ſpectetur in ordine ad aliquid reſtituendum, reficiendum, compenſandum, vel præſtandum. Tales ſunt venditio, emptio, locatio, conductio, commodatum, mandatum, pignus, permutatio, negotiorum geſtio, de quibus loquitur Iuſtinianus §. 28. *de actionibus*. Secundi, ideſt ſtricti iuris ii dicuntur, in quibus agitur in ſtricta verborum ſignificatione, ideſt iuris ſcripti, ita ut obligatio ſecundum verba penſetur, & non amplius, & extendatur prout ſcilicet in contractu, vel diſpoſitione fuit expreſſum, & de quo conventum eſt. In his enim contrahentes ſolent omnes particulares actiones apponere, ſecundum quas & præſcripta verba contractus, & non aliter, debet iudex reſtricte in his iudicare. Huiuſmodi ſunt ſtipulatio, emphiteuſis, cenſus, donatio, mutuum, promiſſio liberalis, legatum, teſtamentum, &c. Vota Deo facta ſunt velut contractus ſtricti iuris, qui ultra voventis verba, & intentionem non extenduntur.

4. Dividitur in nudum & veſtitum. Nudus eſt mera conventio nullum habens firmamentum, quod actionem civilem parere poſſit in foro externo; cuiuſmodi ſunt contractus omnes innominati, antequam altera pars eos adimpleverit, niſi accedat formula ſtipulationis, & iuramenti. Veſtitus ille dicitur, qui præter conventionem pure verbalem aliquod habet iuris adminiculum, ideſt aliquid additur, unde iure civili, vel canonico robur acquirit, ex quo oritur actio

civi-

civilis in foro etiam externo, & tales ſunt omnes contractus nominati, qui etiam ſolo conſenſu perficiuntur. Imo contractus ipſe nominatus fit contractus veſtitus, ſi accedat formula ſtipulationis. Emis equum? Emo. Spondes centum? Spondeo: vel ſi fiat ſimul cum contractu veſtito, aut nominato; ut ſi cum quis locaverit vineam Caio, ſimul cum eodem conveniat de commutatione bovis cum equo: tunc enim talis contractus veſtitur propter adnexionem cum contractu nominato, nempe locationis.

5. Dividitur in contractum gratuitum, & oneroſum. Gratuitus, qui etiam lucrativus dicitur, ille eſt, in quo propter accepta nihil rependitur, ſeu in quo nullum intercedit pretium, aut merces reddenda loco eius quod datur; ut promiſſio liberalis, donatio, mutuum, commodatum &c. & contractus huiuſmodi eſt late ſumptus non pariens in utroque reciprocam obligationem. Oneroſus vero ille eſt, in quo qui dat, pretium, vel mercedem recipit pro eo quod dat, ut eſt emptio, locatio, &c.

6. Dividitur in eos qui re, aut traditione perficiuntur, ut mutuum, commodatum, precarium, & in eos qui perficiuntur ſolo conſenſu, & huiuſmodi ſunt emptio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, mandatum, emphyteuſis.

7. Tandem dividitur in purum, cui nullum accidens, vel conditio adiungitur, ſeu qui fit ſine ullo modo, conditione, ſine ſolutione ad diem, & in non purum, cui accidens adiicitur; & hic quintuplex eſt. 1. Dicitur ad diem, & eſt quando aſſignatur dies, antequam nulla oriatur obligatio ſolvendi, aut tradendi, ſeu actionem promiſſam ponendi; ut ſi quis dicat alteri, promitto tibi centum, ſed non ſolvendum ante diem 10. Maii. 2. Dicitur cum conditione, ideſt cum ponitur aliqua conditio, puta do tibi centum, ſi Romam perrexeris. 3. Sub modo, cum modus adiicitur, ſub quo contractus obliget, puta dono tibi hoc horologium cum obligatione ut vendas tuam vineam Paulo. 4. Ad cauſſam, cum fit ob aliquam cauſſam, ut do tibi pecuniam, quia rem meam cuſtodiſti. 5. Ad demonſtrationem, cum ſignum aut nota aliqua apponitur ad rem, vel perſonam deſignandam, puta do tibi centum nummos repoſitos in tali arca, vel quos mihi debet Andreas.

Porro contractus quatuor modis perfici poſſunt, & compleri, re ſcilicet, verbis, literis, ſeu ſcriptura, vel ſaltem conſenſu: ita communiter Doctores, ut in §. *finali Inſtitut. de obligation.*

§. III.

De iis, quae requiruntur ad naturam & valorem contractus.

Ad rationem, & valorem contractus quatuor requiri ſolent, videlicet 1. ut qui contrahunt, habiles ſint ad contrahendum. 2. Ut materia, circa quam contrahunt, apta ſit ut cadat ſub contractu, ideſt ut res ſubiecta ſit contractui. 2. Conſenſus mutuus contrahentium, & quidem expreſſus ſigno externo, ideſt ut hoc per aliquam externam demonſtrationem ſignificent. Nam per contractum homo homini obligatur more humano, qui eſt ut explicet alteri ſigno ſenſibili ſuum internum conſenſum, qui ab eo acceptetur. 4. Ut contrahentes formam ſervent contractus, ſi aliqua a iure praeſcripta ſit.

§. IV.

De cauſſa efficiente contractus, ſeu de iis, qui valide contrahere poſſunt.

Certum eſt, & omnes generatim in hoc conveniunt Doctores, quemvis, ſolumque qui uſu rationis pollet, liberamque tenet bonorum adminiſtrationem, ſeu legitimam habet facultatem, quae a nullo iure ei impeditur de rebus aliquibus pro libitu ſuo diſponendi, contrahere poſſe.

Contractus cum ſit pactum, ſeu actus humanus, quo unus alteri ſe obligat, & alterum ſibi obligat humano modo, nempe cum advertentia, deliberatione, ac libertate, uſum rationis exigit; ac proinde ab eo, qui eodem uſu rationis careat, contractus omnino fieri nequit. Et cum contractus ſit actus quo de re aliqua diſponitur, transferendo in alterum rei ipſius dominium, nonniſi qui libera bonorum adminiſtratione potitur, bonorum eorumdem dominium in alterum transferre poteſt.

Hinc clare colligitur contrahere non poſſe ex defectu rationis uſus, ita etiam iure poſitivo diſponente, infantes, furioſos, phreneticos, inſanos, ebrios, dormientes. Et ex defectu legitimae facultatis de re aliqua diſponendi, omnes quicumque ſaltem circa ea bona, quorum a iure libera eis interdicitur adminiſtratio, vel circa omnia, ſi circa omnia eis adminiſtratio generaliter per ipſa iura impediatur, ut fit in prodigo, qui licet uſum habeat rationis, & ex iure natu-

naturæ bonorum dominium, diſpoſitio per legem poſitivam ei tollitur. Religioſi vero multo minus contrahere poſſunt, utpote qui redduntur inhabiles ad huiuſmodi actus ſine Superiorum ſuorum licentia, non ſolo iure poſitivo, ſed etiam naturali, quia nullum habent dominium, & adminiſtrationem bonorum, quia dominium ſe tenet vel penes ſanctam Sedem, ut in Franciſcanis; vel penes totam Communitatem Religioſam, ut in aliis Ordinibus, adminiſtratio vero penes Prælatum Monaſterii. Item prodigi, ideſt qui indiſcrete, vane, & inconſulto patrimonium ſuum dilapidant, poſtquam iudex, qui facere hoc poteſt, eis interdixerit bonorum ſuorum adminiſtrationem, non poſſunt contrahere, ex Leg. 1. & ſeq. ff. de *curatore, furioſo, prodigo*; quia prodigus iuris fictione comparatur furioſo, & amenti, Leg. *iis qui* §. fine ff. de *tutorib. & curatorib.* Servi, quamdiu exiſtant in hoc ſtatu civiliter contrahere nequeunt, bene quidem naturaliter, ita ut ſervare teneantur quod promittunt, quando hoc facere poſſint ſine domini præiudicio, ut Leg. *quod attinet* ff. de *regulis iuris*: unde non poſſunt quidem cogi actione civili, ſed tenentur in conſcientia. Contrahere tamen poſſunt cum domino, ut vi talis contractus ſervo dominus obligetur obligatione ſaltem naturali, & ex iuſtitia, cum praxi receptæ ſint tales conventiones, & pacta; nec obſtat ſervitus, quia cenſetur dominus cedere iuri ſuo. Ita Lugo & alii.

Principes ſupremi contrahere valent cum ſuis ſubditis, & naturaliter fiunt eis obligati. Nam licet non poſſint ab ullo cogi, & iudicari, poſſunt tamen per iudicem declarari eſſe obligatos per contractum ad aliquid præſtandum, quæ obligatio dici poteſt pluſquam naturalis.

Tutor, aut Curator durante cura, aut tutela contrahere nequeunt cum pupillo, & minore, Leg. *non licet*, Leg. *ſi emptione de contrahenda emptione*. Hoc dicitur iuxta diſpoſitionem iuris communis, cum alicubi forte poterunt vi municipalis ſtatuti.

Executores teſtamentorum recipere non poſſunt res ſui defuncti emptione, aliove contractu, niſi authoritate iudicis, vel coexecutoris. Et generaliter omnes negotiorum geſtores emere, aut alio contractu res habere nequeunt, quarum negotiationem pro ſuo principali gerunt, Leg. *non licet* ff. de *contrahenda emptione*. Ita advocatus lite durante rem emere, vel alio contractu accipere nequit a ſuo cliente, Leg. *quiſque cap. de poſtulando*; imo nec medicus durante infirmitate ab infirmo, Leg. *medicus* ff. de *variis, & extraordinariis*.

§. V.

De poteſtate uxorum ad contrahendum.

Uxores, cum multo minus quam maritus ius habeant in bonis familiæ, ut ex iure communi, & præcipue ex ſenatus conſulto Velleiano, in quo eis interdicitur fideminbere, ſeu ſpondendo ſeſe pro aliis obligare, non poſſunt contrahere, quia diſponere nequeunt de bonis familiæ, de dote, eiuſque fructibus ſine mariti conſenſu, qui dum præſens eſt, & poteſt miniſtrare, eſt rationabiliter invitus de uxoris contractibus. Nam etſi totius dotis, & dimidiæ partis bonorum familiæ ſecundum ius commune proprietatem habeat uxor, tota tamen adminiſtratio & bonorum communium familiæ, & dotis ſpectat ad maritum, ut familiæ caput. Quod ſi uxor dum nupſit præter dotem contulit alia bona, quorum liberam adminiſtrationem ſibi reſervavit, de iis diſponere, & circa hæc per ſe ſolam contrahere poteſt. Item ſi poſtquam nupſit, ipſi advenerint bona, quæ dicuntur paraphernalia, ſeu dimiſſorialia, in locis, ubi de his conceditur uxoribus libera adminiſtratio, circa hæc quoque ſine marito inire poteſt contractus.

Diximus *præſente marito*, nam ſi ſit abſens, furioſus, vel fatuus, tunc uxor liberam habet adminiſtrationem, & diſpoſitiorem bonorum familiæ; idcirco valide contrahere poteſt. Item ſi maritus expreſſe, vel tacite conſentiat in uxoris impenſas, & contractus, vel irrationabiliter ſit invitus, puta ſi recuſaret dare ea, quæ neceſſaria ſunt ad decentem uxoris, & familiæ ſuſtentationem: in tali enim caſu prudenter tamen, & moderate bonis familiæ uti poteſt. Sicuti vero uxor, quæ ſolam habet proprietatem, & non adminiſtrationem bonorum dotalium, non poteſt circa talia bona contrahere, ita nec maritus, qui ſolam habet adminiſtrationem bonorum dotalium, & non proprietatem, ea idcirco alienare non poteſt, utpote qui huiuſcemodi bonorum adminiſtrationem omnimode abſolutam non habeat.

§. VI.

De habilitate filiifamilias, pupilli, & minoris ad contrahendum.

Filiifamilias nomine intelliguntur tum filii, tum filiæ legitimæ, quamdiu ſunt ſub patris

patris poteſtate, aut avi paterni, quod verum eſt, tametſi annum exceſſerit 25. ſintque uxorati, imo etiamſi filios legitime procreaverint, qui pariter omnes erunt in poteſtate avi, ſi filius non fuerit antea emancipatus. Dicitur *filii legitimi*, quia ſpurii, & naturales generaliter loquendo non cenſentur habere parentes: unde hi non ſunt ſub patris poteſtate; idcirco aliquibus in locis non ſuccedunt parentum hæreditati, nec parentes hæreditati ipſorum.

Infantes illi dicuntur, qui nondum annum ſeptimum complevere: *Impuberes* vero qui non compleverunt annum 14. ſi ſint mares, vel 12. ſi ſint feminæ. Quare autem hæc citius, ait Tourneleius, ab aliquibus afferri pro ratione, quod mala herba citius creſcat. Proximi pubertati ii dicuntur qui viciniores ſunt termino, in quo pubertas incipit, quam in quo infantia deſinit. Sic filii, qui habent decem annos ætatis cum dimidio, proximi dicuntur pubertati; filiabus ſatis eſt eas habere novem annos cum dimidio. Impubes, qui deſit eſſe ſub patria poteſtate, quia pater mortuus eſt, vel a patre emancipatus, dicitur pupillus. Poſt pubertatem completam filiifamilias utriuſque ſexus dicuntur minores, donec ad annum 25. pervenerint, quo completo vocantur maiores. Filius minus annis 25. conſtituitur extra patriam poteſtatem per literas emancipationis, quæ obtineri poſſunt ab anno 14. communiter tamen non obtinentur niſi annum 18. ætatis attigerint. Emancipatio reddit minorem aptum ad diſponendum de rebus ſuis mobilibus, immobilia locanda, eorum redditus percipiendos. Hæc tamen vendere nequit, nec oppignorare, ac de eiſdem tranſigere, niſi de Curatoris conſenſu, qui ad hunc finem ei aſſignatur, & dicitur Curator ad cauſſas.

Iure Romano pupillis, & impuberibus dantur Tutores ſic dicti a tuendo, vel tutando, qui aſſignantur pupillo ad curam ipſius, cuſtodiamque, ac ipſius bonorum adminiſtrationem. Minoribus pariter ad eumdem finem dantur Curatores.

Pupillus & impubes ille dicitur, ut antea notavimus, qui deſit eſſe ſub poteſtate patris propter eius mortem, vel emancipationem.

Tutela ex Iure Romano triplicis eſt generis, *teſtamentaria* nempe, ſeu cum a patre, non a matre tutor in teſtamento filio deſignatur; *legitima*, & huius variæ ſunt ſpecies, quarum prima vocatur legitima *agnatorum tutela* quæ nempe in defectu teſtamentariæ defertur ac ſtatuitur in proximioribus agnatis; ſecunda vero *Dativa* quæ cum utraque ex dictis deſit, alicui idoneo a iudice committitur. Tutores, ac Curatores ſtatim ac electi ſunt, tenentur conficere inventarium bonorum mobilium pupilli, deinde curare, ut bona immobilia ipſis fructificent, & pecunia in annuos redditus in commodum pupilli convertatur; & hoc facere tenentur inter duos menſes, Lege *Tutor* §. 2. ff. de *adminiſtr. tutoris*. Et licet quæ tempore depereunt, vendi debeant iuxta citatas leges, ea tamen ſunt ſervanda quæ ſervari poſſunt, puta in villis pecudes, inſtrumenta ruralia, aliaque, quibus pupillus pubertati proximus indigere poteſt. Notandum pariter Tutores, ac Curatores cogi poſſe ad tutelam Leg. 1. ff. & Tutorem, quem iudex a tutela non liberavit, teneri ad reſtitutionem, ſi propria auctoritate dimiſſa tutela bonorum pupilli curam non egit. Hiſce prænotatis, ſit *(De obligatione Tutorum, & Curatorum.)*

Filiifamilias adhuc impuberes civiliter non obligantur ex quocumque contractu de bonis etiam caſtrenſibus, tametſi inito cum ipſo patris conſenſu, & hoc ex Inſtitut. §. 10. *de inutilit. ſtipulat.* Civiliter tamen obligaretur pupillus, ſi contractum iniiſſet cum tutoris conſenſu, dum is recurſum habet ad tutorem, ſi male præſtiterit conſenſum, & auctoritatem, quam actionem non habet filiusfamilias contra patrem ob naturalem obedientiam, & virtutem pietatis, Leg. *cum oportet* §. *ſub hac tamen*. Quod ſi filiusfamilias ſit pubes, contrahere valet ſine patris auctoritate, & civiliter etiam obligari quoad bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia, quia cum huiuſcemodi bonorum ſit abſolutus dominus, liberam habet plenamque eorumdem adminiſtrationem. De adventitiis vero ac profectitiis ſine patris conſenſu, ſicuti de his diſponere, ita nec contrahere poteſt, utpote qui liberam eorum non habeat adminiſtrationem. Poteſt tamen naturaliter, puta ſi per contractum inſcio patre commoda ſibi acquirat, quæ ipſi pater inique negat. Tunc enim ita legitime contrahit, ut pater non poſſit obſiſtere filii contractibus, ſicuti ex Lege *quod ſi ſervus ff. de in rem verſo* §. *proinde*. *(Filiifamilias impuberes non obligantur ex quocumque contractu.)*

Pupilli, infantes, pubertati proximi, minores etiam de tutoris, aut curatoris auctoritate, & conſenſu res immobiles, ac mobiles, quæ ſervando ſervari poſſunt, puta aurum, & argentum, gemmæ, veſtes, aliaque mobilia, non poſſunt valide alienare ſine iudicis licentia, & probatione cauſſæ exi-

exigentis, ut fiat alienatio, ita ut oſtendatur eam neceſſariam eſſe, ut v.g. æs alienum ſolvatur, ut præbeantur alimenta patri, vel matri, &c. Sic in *Leg. de adminiſtr. tutoris vel curatoris*; ideoque circa hæc obligari non poſſunt nec naturaliter, nec civiliter, ut ſtent contractui. Bona vero mobilia, quæ ſervando ſervari nequeunt, ideſt non poſſunt per triennium cuſtodiri, ſecundum Gloſſam in *Leg. unica ſi adverſus uſucapionem*, ut ſunt vinum, veſtes uſu detritæ, &c. valide pupilli, & minores alienare poſſunt bona mobilia non pretioſa ſine tutoris, vel curatoris conſenſu, & ſecundum multos obligantur naturaliter tantum, ſed non firmiter, quatenus talis obligatio tolli poteſt beneficio reſtitutionis in integrum, ita ut qui aliquid ab eo acceperunt, reſtituere non teneantur ante iudicis ſententiam. Alii tamen probabilius negant eos obligari naturaliter, niſi quatenus facti ſunt ditiores; imo in hoc caſu obligari poſſunt etiam civiliter, ex *Inſtitut. quibus alienare licet*. Quotieſcumque vero contractus per leges ſimpliciter ſine ulla expreſſa limitatione quoad forum externum irritantur, irrita intelligenda ſunt etiam quoad forum internum conſcientiæ, ac proinde nulla ex his oritur obligatio. Inſuper ad valorem contractus etiam in foro interno conſcientiæ requiritur libera bonorum adminiſtratio, qua pupilli, minoreſve carent. Idcirco Leges, quæ irritum declarant pupilli contractum ſine tutoris auctoritate, intelligendæ ſunt de pupillo, qui ex contractu factus eſt ditior, & prout factus eſt ditior.

De contractu pupilli pubertati proximi & minorenni.

Pupillus pubertati proximus, & minorennis valide contrahunt cum maiore in ſuum commodum obligando alterum etiam ſine tutoris, vel curatoris auctoritate, non vero in ſuum incommodum, ſeu obligando ſe alteri ſine auctoritate tutoris, aut curatoris. Ita *Inſtit. de auctoritate tutoris aut curatoris*. Iura enim proviſerunt in favorem ætatis illorum, nempe ut minoribus ætas in damnis ſubveniret, & in favorabilibus actis non obeſſet. Hinc ſi pupillus ſine auctoritate tutoris, vel minorennis ſine auctoritate curatoris aliquid emerit, venditor illum cogere nequit ad retribuendum pretium. Si vero pupillus, ſeu minorennis ſtare velit contractui, compellere poteſt venditorem civili actione ad dandam mercem cum pretio convento. Si autem venditor mercem tradiderit pupillo, nec pretium receperit, mercem ſuam repetere poteſt, & pupillus, aut minor tenetur in conſcientia eam reſtituere, quia *nemo licite locupletari poteſt cum alterius iactura*, ut ex reg. *iuris* 48. *in 6*. Et ſi dolo, vel culpa pupilli, aut minoris res perierit, non ſolum naturaliter, ſed etiam civiliter cogi poteſt, ut eam ſolvat. His tamen exceptis caſibus pupillus, & minorennis, ſeu minor 25. annis tutorem, ſeu curatorem habens non obligatur civiliter ex ullo contractu ſine tutoris, aut curatoris auctoritate inito. Sic in §. *admonendi* Inſtit. *quibus alienare licet*.

Pupillus, minor, qui pecuniæ ſummam mutuo accepere, & expenderunt, reſtituere non tenentur, & tuta conſcientia obtinere poſſunt literas reſciſſionis, quibus in integrum reſtituantur, quia facilitas dandi mutuo pupillis, & minoribus pecuniam reprobata fuit a Iure Romano, & Senatuſconſulto Macedoniano, ſic dicto a quodam Macedonio celebri Uſurario; ſed nunc attendendæ ſunt leges municipales locorum.

Qu- resti- mu- faci a fi- mil- pup- &c.

Filiusfamilias non tenetur in conſcientia ad reſtitutionem pecuniæ, quam mutuo accepit, ſi mutuo dans præviderit, aut prævidere potuerit eam a mutuatario turpiter, aut inutiliter eſſe expendendam, & hoc intellige etiam de fructibus, qui eis dati ſint ad pecuniam comparandam. Quia mutuo dans ſe ſubiecit oneri a lege impoſito, videlicet ut ſua pecunia privetur, ſi filiusfamilias nolit eam reſtituere. Iuſte enim onus hoc lex impoſuit eo fine, ut filii nec debitis onuſti fiant, nec vitam parentibus inſidient, ut ea ſolvant, ex *Leg. 1. eodem tit. ad Macedonianum*. Tenentur tamen pupillus, minor, & filiusfamilias pecuniam mutuo acceptam reſtituere, ſi inde facti ſint locupletiores, ſi mutuans mutuatarium patremfamilias eſſe crediderit, non vana neceſſitate deceptus, nec iuris ignorantia, ſed quia publice paterfamilias pleriſque videbatur, ſic agebat, ſic contrahebat, ſic muneribus fungebatur. Tunc enim ceſſabit Senatusconſultus Macedonianus *ex leg. 3. ff. de Senatuſconſ. Macedon.* Item ſi mutuans mutuum dederit bona fide, & ea intentione, ut illorum bonum procuraret, ideoque ſi male expenſum fuit, hoc factum fuit contra mutuantis intentionem. Ceſſat pariter ſupradictus Senatuſconſultus Macedonianus, ſi ſciente patre pecunia mutuo data fuit filio, *Leg. 12. ibid.* ſi paterfamilias ſolvere cœpit quod filiusfamilias mutuo accepit, quia ſolvendo quaſi ratum habuit. *Leg. 15. cod. ſed & filius ſolverit, non repetit; Leg. 9.*

§. VII.

§. VII.

De beneficio reſtitutionis in integrum, & de iis, quibus hoc conceditur.

Cum facta ſit aliqua mentio in agendo de contractibus pupilli & minorennis de beneficio reſtitutionis in integrum, licet alias quid ſibi hoc velit expoſuerimus, in propoſito aliquid breviter de hoc beneficio explanare cenſuimus, ut deprehendatur quando in ordine ad contractus hoc beneficium pupillis, & minoribus concedi ſoleat.

Supponendum 1. beneficium reſtitutionis in integrum fieri poſſe ratione præſcriptionis, vel ratione ſententiæ, vel ratione notabilis læſionis in contractu, vel quaſi contractu valido. Siquidem cum contractus ab initio fuit per ſe irritus, ut iam per ſe res patet, non indiget remedio reſtitutionis in integrum, ſicuti etiam quando læſio fuit levis, utpote quæ in Iure pro nulla reputetur.

Supponendum 2. multipliciter fieri poſſe reſtitutionem in integrum, 1. nempe reſciſſione contractus, vel quaſi contractus, ſive gratuiti, ſive oneroſi, 2. reſtitutione æquivalenti detrimento læſionis, vel etiam caſſatione ſententiæ, vel revocatione præſcriptionis, ſed de his duobus poſtremis ſatis ſuperque iam antea dictum eſt, dum rationem huius beneficii exponeremus.

Huiuſcemodi beneficium reſtitutionis in integrum, nempe reductio rei ad priorem ſtatum, in quo extabat priuſquam de ea fieret contractus, præcipue, ut iam alias vidimus, conceditur pupillis, ac minoribus, ſi priuſquam annum 25. compleverint, damnum acceperint in aliquo contractu inito ſine ſufficienti prudentia, & circumſpectione, *Leg.* 3. *&* 5. *cod. de in integrum reſtitut. minor.* quod verum eſt, quamvis contractus factus eſſet etiam cum auctoritate tutoris, aut curatoris, imo etiam & iudicis ex *Leg.* 1. *& ſeq. ff. de minor. & ff. de in integrum reſtitut.* Etenim illorum auctoritas facit quidem contractum ratum, ſed non tollit beneficium reſtitutionis in integrum. Hæc autem reſtitutio fieri poteſt vel contractum reſcindendo, vel quod altera pars pretium reddat, in quo minor læſus fuit, etiamſi ſit infra dimidium. Hoc autem beneficium, ut alias notavimus, perdurat adverſus contractus omnes, in quibus minor læſus fuit, & celebravit ante annum 25. completum, & hoc gaudet quatuor annis poſt completum idem tempus, nempe uſque ad annum 29: *Leg. finali cod. de temp. in integrum reſtitutionis.*

Ad hoc igitur, ut beneficium iſtud locum habeat, requiritur ut minor ſit læſus ex vi contractus, non aliunde per accidens, in notabili, non in levi quantitate, idcirco quod contractus factus appareat nec prudenter, nec recte, ita ut minor nullam poſſit reportare utilitatem, ſed damnum ex tali contractu *Lege ſcio ff. de reſtitut. in integrum.* Notabilis vero, vel levis quantitas penſanda eſt & abſolute, & etiam reſpective ad totam quantitatem, & læſio iudicanda eſt tum ex damno emergente, tum ex lucro ceſſante, quæ omnia prudenter penſanda ſunt. Minor autem non cenſendus eſt læſus ex venditione, quia alter pro re vendita plus exhibuerit, cum vendita ſit iuxta pretium loci, quo prudentes vendunt. Licet tamen detur ex Lege tale privilegium minori læſo in contractu, quia hoc ſolum ei conceditur, non ei licet ſe occulte compenſare.

Hinc colligitur minorennem uti poſſe hoc beneficio, ſi ex venditione ſit læſus, ſi læſus ſit in mutuo accepto, quia pecuniam mutuo acceptam amiſit, aut inutiliter conſumpſit, ſi debitor pecuniam ei ſolvat ſine auctoritate aut interventu tutoris, aut curatoris, quia tunc ſolutio inutilis eſt civiliter. Quia tamen valida fuit naturaliter, debitor non tenetur iterum ſolvere niſi poſt iudicis ſententiam. Quod ſi ſolutio facta ſit curatoris, vel tutoris auctoritate, & pecunia deperdatur, vel inutiliter conſumetur, ſi minor recurrat ad beneficium reſtitutionis in integrum, ius habet contra tutorem, vel curatorem. Si vero compulſus fuerit a iudice ad ſolvendum, tunc debitor liber manet, nec locum habet reſtitutio in integrum. Datur inſuper hoc beneficium, ſi minor læſus ſit in quaſi contractu, vel quia lucroſam hæreditatem repudiavit, vel quia damnoſam acceptavit, vel ſi læſus ſit in electione deteriorem partem eligendo. *Quando minor uti poſſit beneficio reſtitutionis in integrum.*

Non poteſt tamen minorennis frui tali beneficio, ſi contractum prudenter celebraverit, ideſt ſicuti prudentes celebrare ſolent, quia tunc non eſt læſus vi contractus, ſed aliunde, puta ſi equus debito pretio fuit emptus, & poſtea moriatur. Si contractum faciat ex quo æqualiter ſit expoſitus periculo perdendi, & lucrandi, quia tunc prudenter celebratur contractus. Item ſi contractum initum in minori ætate factus iam maior ratificaverit, vel in minori ætate iuramento firmaverit *Leg.* 1. *&* 2. *cod. ſi maior factus ratum habuerit Autenth. Sacramen-*

menta puberum cod. ſi adverſus venditionem, quia tunc contractus fit ad inſtar maioris, dummodo tamen vi, aut dolo non fuerit coactus ad iuramentum, vel impulſus iuraverit, quia talia iuramenta non firmant contractum, & tota minoris ætate poſſunt irritari a curatore. Item ſi ante profeſſionem religioſam bonis ſuis renuntiaverit iuxta formam Concilii Trid. ſeſſ. 25. cap. 16. *de Regular.* nequit poſtea petere reſtitutionem in integrum, cum civiliter, ideſt iuris fictione mortuus ſit. Quoad alias vero perſonas, & caſus, quibus concedi ſolet huiuſcemodi beneficium, iam antea ſuo loco dictum eſt.

§. VIII.

De cauſſis contractus tum materiali, ideſt de rebus, quibus contrahi poteſt, tum formali, ideſt de conſenſu.

Cauſſa materialis, ſeu materia idonea contractus ſunt bona omnia, quorum quis dominium habet, liberamque adminiſtrationem, & quæ cadunt ſub contractu, ideſt ſubiici poſſunt commercio, ut iure nullo divino, vel humano vetitum ſit fieri ſuper illa conventionem, & contractus: idcirco invalidus eſt contractus, & conventio de rebus ſacris, vel publicis: §. 2. *reſtitut. de inutilit. ſtipulat. Ubi ita idem iuris erit* (& ſtipulatio erit inutilis) *ſi fiat conventio circa rem ſacram, aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat, vel publicam.... vel cuius commercium non habuerit*, quia iſta non poſſunt transferri in dominium directum, vel utile, ideſt in poteſtatem, adminiſtrationem, vel uſum alterius. Idcirco invalidus eſt contractus, quo ſine beneplacito Sedis Apoſtolicæ alienantur, vel commutantur bona eccleſiaſtica, immobilia, vel mobilia prætioſa, quæ ſervando ſervari poſſunt, *Extravag. Paul. 2. in cap. ambitioſæ*.

Cauſſa formalis contractus eſt contrahentium conſenſus, non tamen quivis conſenſus indiſcriminatim, ſed conſenſus, qui verus ſit, internus, & mutuus, ita ut nullatenus ſufficiat conſenſus fictus, & mere externus. Ita communiter Doctores, quia cum contractus, ut conſtat ex ipſius definitione, ſit duorum, vel plurium circa rem aliquam contrahibilem conventio ultro citroque obligatoria, hoc indubie importat, ut hæc conventio in unoquoque contrahentium voluntaria ſit, & libera, ideſt procedens a libera contrahentium determinatione. Nam in iis, quæ pendent a libera alicuius diſpoſitione, nulla in eo cenſeri poteſt obligatio, niſi ea quam ipſe voluntarie contrahat. Quare nullus eſt contractus, ſive contrahentium voluntas ſi negative ſe habeat, quia tunc nullus eſt voluntatis actus, ac proinde nullus conſenſus, & a fortiori ſi poſitive renuat conſentire, ſive conſentire fingat, quia conſenſus fictus non eſt magis conſenſus quam homo fictus ſit homo. Et hoc patet etiam ex Leg. 1. §. *Conventionis* ff. de *pactis*, ubi dicitur eſſe *nullam obligationem, quæ non habeat in ſe conſenſionem, nam & ſtipulatio, quæ verbis fit, ſi non habeat conſenſum, nulla eſt*: Idem Lege 3. ff. de *obligat. & act.* Hinc, ut iam diximus, invalidi ſunt contractus celebrati ab infantibus uſu rationis carentibus, ab amentibus, furioſis, & ebriis, &c. cum ob rationis defectum elicere nequeant prudentem, ac rationabilem, ſeu humanum conſenſum, ſicuti requiritur ad actum cuiuslibet contractus etiam late ſumpti, quia humano modo, ideſt rationabiliter, ſeu cum libertate, deliberatione, & advertentia fieri debet. Inſuper cum ſit de eſſentia contractus, ut res quæ noſtra erat in alterius dominium transferatur, hoc plane fieri nequit ſine noſtro conſenſu, non ſecus ac ſine noſtro conſenſu noſtrum fieri non poteſt quod erat alienum. Hic autem conſenſus aliquo externo ſigno, puta verbis, nutu, vel ſcripto exprimi debet; alias conſenſus unius nequit ab alio cognoſci, atque acceptari, & viciſſim, ac proinde in idem convenire non poſſunt.

Cum vero, ut iam diximus, conſenſus ad contractum requiſitus debeat eſſe voluntarius, pro clariori intelligentia ad tollendas controverſias, quæ circa hoc oriri poſſent, notandum, voluntatem aliam eſſe formalem, ut cum quis expreſſe aliquid vult, aliam virtualem, quæ includitur in formali volitione alterius rei, ut ſi equum emis, vis etiam eo uti poſſe, aliam denique debitam, ſeu legitimam, ut cum quis debet velle, etiamſi forte non velit. Formalis eſt ſufficientiſſima ad dictum conſenſum, non ſemper tamen requiritur; virtualis eſt ſufficiens, & fere ſemper requiritur. Debita, ſeu legitima aliquando ſufficit, ut ſi quis poſitus in extrema neceſſitate panem ab homine invito accipiat; hæc enim acceptio valet, quia ille homo debet conſentire, ut panem in tali caſu talis egens ab eo accipiat, & ſi repugnet, eſt irrationabiliter invitus. Vo- tas f mali virtu lis, biga

Nec inferas, ex dictis de contractu inito ficto conſenſu ſequi ad nihilum teneri, qui ficte contrahit, ideſt ſine animo vere contrahendi, ſive ſe obligandi. Nam talis pec- Ad tene ficte trah

cat

aut metus. Verum ut pro faciliori difficultatum enodatione res elucidetur

Notandum 1. *errorem eſſe iudicium falſum*, cum iuxta D. Auguſt. relatum canonem *in quibus cauſſa* 22. *quæſt*. 2. *errare eſt unum pro alio putare*. Dolus vero hic ſumitur non ut bonus prout eſt pars prudentiæ, quæ ſecundum D. Th. 2. 2. *q*. 118. *art*. 8. dicitur *ſolertia ad inveniendum de repente quod congruit*, ſed prout malus, & dolus in hoc ſenſu eſt calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, ac decipiendum alterum adhibita. Ita definitur Leg. 1. §. *dolus* ff. de *dolo malo* lib. 4. tit. 3. Calliditas autem eſt *in animo fallacia in verbis rem aliter ac in ſe proferendo, & perfectam aſſerendo quæ vitioſa eſt*. Machinatio fit *verbis artificialibus ad decipiendum ordinatis*. Hinc pro dolo hic intelligitur quæcumque fraus in contractu inventa, ſive caſu fiat, ſive ex induſtria, & propoſito. Et in hoc differunt error & dolus, quod error eſt fraus, quæ accidit in emente, dum per ignorantiam putat rem, quam emit eſſe bonam, quæ reipſa eſt vitioſa, & hic contractus dicitur ex errore factus, tametſi non intercedat dolus ex parte vendentis, qui pariter credebat rem illam vitio carere. Dolus vero, ſeu calliditas, & fallacia ſe tenent ex parte vendentis, qui ſciens vitium rei diſſimulat, ac callide tegit. Et quia error, & dolus pari greſſu procedunt ad tollendum liberum conſenſum, hinc dictum de uno de altero quoque erit intelligendum.

Notandum 2. errorem, & dolum eſſe poſſe & circa ſubſtantiam, & circa accidentia rei, de qua contrahitur, & circa naturam contractus, & circa motivum ſubſtantiale, ſeu principale contractus. Error vel dolus circa ſubſtantiam eſt quando rem unam vendis & emis putando eſſe aliam, ut ſi emas farinam hordei, vel ſiliginis, putans eſſe farinam tritici, vel in matrimonio ſi cum Maria contrahas ratus eſſe Ioannam, ex *Leg*. 14. *de contr. empt*. Circa vero rei accidentia, ſi rem quidem emere velis, ſed non tanto pretio, vel in matrimonio ſi contrahas cum corrupta putans eſſe virginem, vel cum ignobili quam credebas eſſe nobilem &c.

Error alius eſt antecedens, alius concomitans.

Error autem, & dolus circa accidentia, ſeu qualitatem rei accidentalem, alter dicitur dans cauſſam contractus, ſeu antecedens, alter vero incidens in contractu, ſeu concomitans. Error dans cauſſam contractui, ſeu antecedens dicitur quando ille, qui contrahit, non contraheret ſi cognoſceret tunc illum defectum rei, de qua contrahit, v. g. emis equum tardum, quem velocem putabas, non empturus, ſi eum tardum agnoviſſes. Error vero eſt incidens in contractu, ſeu concomitans, quando eſt cauſſa, non quod emas ſimpliciter, ſed quod libentius, & carius emas id quod ſublatis errore, & deceptione adhuc emeres, non tamen tanti.

Error & dolus circa naturam contractus dicitur, quando conſentias in unum contractum, quem putabas eſſe alium, ex. gr. ſi ſit contractus locationis, dum putabas eſſe commodationis. Error tandem, & dolus circa motivum ſubſtantiale, ſeu principale contractus intercedit, quando ratio, ſeu conditio unius perſonæ pro conditione alterius perſonæ accipitur, ut ſi Titio promittas mille aureos, quia putas eſſe tuum conſanguineum, cum revera non ſit. Ratio autem perſonæ in multis contractibus ſe habet tantum accidentaliter, ut in venditione &c. in quibuſdam vero habet rationem, vel motivi ſubſtantialis, & principalis, ut in donatione, & promiſſione liberali, vel ſubſtantiæ obiecti, ut in matrimonio.

Notandum 3. illud pertinere ad ſubſtantiam rei in contractibus, ad quod ex communi hominum uſu, vel diſpoſitione legis præſumitur ſaltem implicite, & virtualiter reſtricta contrahentium intentio, ita ut illo ſublato tollatur intentio contrahendi.

Moti[...] con[...] ctus dupl[...]

Notandum 4. motivum contractuum eſſe duplex, unum intrinſecum & ſubſtantiale & eſt id, in quod primario voluntas fertur, dum contrahit, ut in matrimonio acquiſitio dominii in corpus coniugis, in emptione acquiſitio rei venditæ, &c. & aliud extrinſecum contractui, & eſt cauſſa impulſiva tantum ad contrahendum, ut nobilitas, divitiæ in matrimonio. Hiſce prænotatis, ſit

Quilibet error, vel dolus circa ſubſtantiam rei, vel naturam contractus, vel motivum intrinſecum, & ſubſtantiale contractus, reddit contractum iure naturæ, & ex ipſa natura rei irritum, & nullum; quia cum deficiat conſenſus in aliquod ſubſtantiale contractui, quod ignoratur (nihil enim volitum niſi præcognitum) abſolute, & ſimpliciter deficit conſenſus ex natura rei ad contrahendum requiſitus, ex *Leg*. 12. & 41. §. de *contr. empt. & ex Leg*. 9. *cod. de iure & facti ignorantia*, ubi dicitur: *cum nullus ſit errantis conſenſus*. Unde ſicuti matrimonium contractum ex errore circa ſubſtantiam perſonæ iure naturali, & poſitivo ex natura rei eſt nullum, ita fit in omni alio contractu, ut D. Th. in addit. 1. ad 3. part. q. 52. art.

51. art. 7. ad 7. Quare ſi quis vitrum putans eſſe gemmam venderet, &c. re comperta tenetur reſcindere contractum, vel pretium reddere in conſcientia, in quo alium decepit, qui conſenſit in emptionem gemmæ, non vitri, & e contra, ſi quis aurum emit putans eſſe argentum, tenetur vel reddere, vel pretium æquivalens ad arbitrium eius qui rem vendidit, quia hic conſenſit in venditionem argenti, & non auri: ita communiter Doctores. Imo hoc verum eſt, etiamſi error, vel dolus non det cauſſam contractui; ideſt non ſit antecedens, ſed ſolum concomitans, & incidens, quia in ſimilibus contractibus ſemper deficit in eo, qui decipitur, actualis conſenſus ſubſtantialiter ad contractum requiſitus. Nam conſenſus, qui tunc datur, eſt ſemper habitualis, ac proinde non actualiter, & poſitive voluntarius ob defectum cognitionis, quæ ex natura rei ad voluntarium actuale, & poſitivum requiritur. Item, (& hoc quoad errorem circa naturam contractus) ſi quis falſo putans matrimonium eſſe ſolubile, vellet facere tantum contractum ſolubilem, & potius non contrahere, nullum eſt matrimonium. Si tamen non intendit facere contractum ſolubilem, ſed habeat ſimul voluntatem generalem faciendi contractum, quem alii faciunt, tunc matrimonium tenet vi generalis illius conſenſus, qui cenſendus eſt abſolutus, & efficax. Si autem error, & dolus ſit circa qualitatem rei, & non antecedens, ſeu dans occaſionem contractui, ſed incidens, & concomitans, puta ſi quis ſciens rei qualitatem, adhuc eam emeret, licet non tanto pretio, non irritat contractum, ſed validus hic remanet, quia cum tali errore adeſt ſimpliciter conſenſus circa ſubſtantialia contractus, cum talis contrahens non habeat animum huic contractui expreſſe, vel tacite repugnantem, ſed velit actu, ſeu vere conſentiat contrahere, ideſt rem hanc emere, licet decipiatur circa pretium rei, vel circa eius accidentia; non enim ad valorem contractus requiritur, quod contrahens omnes rei qualitates norit, & in omnes conſentiat, ut communiter ſentiunt Doctores, alioquin vix ulli validi forent contractus. Unde validus permanet contractus, etiamſi ultra dimidium decipiaris in pretio rei, ideſt ſi rem emeris pluris quam valeat, quia dolus fuit ſolum cauſſa maioris pretii, non contractus, ac proinde talis contractus non poteſt reſcindi ad arbitrium emptoris, ſed ad æqualitatem reduci debet, *cap. cum dilecti de empt. & vendit.* ideſt venditor reſtituere tenetur exceſſum pretii non ſolum ſupra ſummum, ſed ſupra illud iuſtum, quo, ſublato dolo, res vendita fuiſſet; quia exceſſus fuit dolo extortus, ideoque quoad illum facta fuit iniuria emptori, quæ tollitur per reſtitutionem exceſſus pretii, & deceptus conſtituitur in eo ſtatu in quo fuiſſet ſublato dolo. Et in tali caſu datur actio etiam in foro externo repetendi ſi ultra dimidium emptor ſit deceptus, non vero ſi infra dimidium, ideſt infra pretium medium. Ad tollendas tamen lites in foro conſcientiæ, etiamſi deceptio fuerit infra dimidium, reſtitui debet æquivalens, quia hæc reſpicit ut compenſetur iniuria, quæ dolo facta eſt decepto, ita Molin. Covarruvias, Leſſ. Sanch.

Porro etiamſi error, vel dolus circa accidentalia, ſeu cauſſas, quæ alliciunt, aut avocant a contractu, det cauſſam contractui, non tamen invalidant contractum, ex *Leg. 5. cod. de inut. ſtipul.* & Leg. 5. *Cod. de reſcind. vendit.* Nam huiuſcemodi contractus iure nullo irritantur. Non quidem iure naturæ, quia dolus non verſatur circa ſubſtantiam contractus, ſed ſolum circa cauſſam contrahendi; & accidentia contractus, utpote extrinſeca, & acceſſoria rei, rei ſubſtantiam non tollunt, ac idcirco non impediunt quin conſenſus ſit ſubſtantialis, & ſimpliciter voluntarius, ſolumque eſt involuntarius ſecundum quid, ut fit in eo, qui amicum occidit putans occidere inimicum, cuius actus eſt voluntarius ſimpliciter, & involuntarius ſecundum quid. Quare cum in hiſce contractibus, etiamſi error, & dolus circa accidentalia det ipſis cauſſam, habeatur cognitio rei, & conſenſus ſimpliciter voluntarius in eam accipiendam, vel tradendam, habetur id quod intrinſece, ac eſſentialiter eos conſtituit, ideoque eſſentialiter perficiuntur. Differunt enim hæc duo, contrahere noluiſſem, & nolui contrahere. Hoc poſterius, non prius conſenſum tollit, alioquin ſicuti alias notavimus, pene omnes contractus infirmi forent, cum fere ſemper poſt eorum conſumationem aliquæ occurrant circumſtantiæ, quæ ſi prævisæ fuiſſent, deterruiſſent a contrahendo. Sic Tournel. Sed tales contractus non irritantur ne quidem a iure poſitivo, ut conſtat ex *Inſtit. lib. 4. tit. 13. de exception.* ubi ita habetur: *Si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus ſtipulanti Titio promiſiſti quod non debueras promittere, palam eſt iure civili te obligatum eſſe, & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt.* Item Leg. ſi *dolo* 5. cap. *de reſcind. vendit.*

Et Leg. *ſi dolo ff. de inut. ſtipul.* cap. *cum contingit* 28. *de iureiurando*. Nec aliqua datur lex, quæ contrarium evincat, quia tametſi in aliquibus iuribus huiuſcemodi contractus irriti dicantur, nulliuſque valoris, ac momenti, ſolum ita dicuntur, quia deceptor nihil ex eis ſolidi iuris acquirit, niſi altera pars contrahens eos ratificet. Hinc validus eſt contractus, ſi quis equum emeret credens fortem eſſe & ſtrenuum, quem poſtea debilem, & pigrum reperiat, quamvis eum non emiſſet, ſi talia nóſſet, vel ex errore fortitudinis motus ſit ad illum emendum, quia deceptio eſt circa accidentia, non circa ſubſtantiam. Ita validum eſt matrimonium contractum cum corrupta, vel paupere, quam virginem, aut divitem putabat, etiamſi ab hiſce qualitatibus inductus ſit ad contrahendum, ita ut ſi contrarias noſſet, non contraxiſſet. Nam actus iſte voluntatis, qui ſub conditione talis cognitionis futurus fuiſſet, non eſt actu, nec virtualiter, & ſic nihil efficit, nec actualem conſenſum abſolutum, ac ſufficientem impedit; alias, ut iam anteà dicebam, fere omnes contractus irriti forent. Fieri tamen aliquando poteſt errorem circa qualitatem, & accidéntia irritare, ac invalidare contractum, nempe ſi contrahens expreſſe, aut implicite contrahere nolit, niſi res, de qua contrahit, tales qualitates habeat, & non ſit contrariis affecta, quia talis qualitas licet in ſe accidentalis, tamen ex intentione contrahentium ingreditur ſubſtantiam rei, ſeu ſit veluti ſubſtantialis, quatenus ipſi contrahere nolunt, niſi res ſit ita affecta, ideſt non eſt voluntas contrahendi niſi poſita illa qualitate, tanquam conditione ſine qua non.

Error circa accidentalia poteſt aliquando irritare contractum.

Quando autem error, vel dolus circa qualitatem rei dans cauſſam contractui provenit a parte contrahente, & contractus ſit ex natura ſua reſcindibilis, ſeu diſſolubilis, reſcindi poteſt pro voluntate, ſeu libitu illius, qui deceptus eſt, etiamſi deceptio proveniat ab errore ipſius decepti. Quocirca tametſi validus ſit talis contractus, non eſt tamen prorſus firmus, & eſt communis, & hoc patet ex cit. *Leg. Inſtitut. lib. 4. tit.* 13. *Sed iniquum eſt te condemnari, ideoque datur tibi exceptio quod metus cauſſa, aut doli mali* &c. quia decipiens cum ſuo dolo iniuriam facit alteri contrahenti, quam tollere tenetur dolum removendo, ac reſtituendo deceptum in integrum, ideſt in eum ſtatum, in quo erat ante contractum, & ſic ſi deceptus ita velit reddendo omnia infecta; *fraus enim & dolus cuiquam patrocinari non debent*, cap. 5. *de empt.* Idcirco qui deceptionem patitur, ſi conſenſum revocare voluerit, ius habet diſſolvendi contractum, ſeu tollendi obligationem ab eodem exortam. Hinc talis contractus obligat decipientem abſolute & irrevocabiliter, quia cum ſit validus, ius non habet eum reſcindendi, ideſt ab eo reſiliendi altero illi ſtare volente, dummodo error non fuerit circa ſubſtantiam, quia tunc cum ex natura ſua invalidus ſit, ac ideo nullam pariens obligationem, recedere poteſt damnis alteri parti ſatisfactis eidem ex contractu provenientibus; deceptum vero obligat revocabiliter, & ſolum conditionate, ideſt ſi nolit contractum reſcindere; & ſi contractui hic ſtare velit, tenetur deceptor pretii exceſſum pro merce vitioſa reddere. Imo iuxta aliquos, & præcipue de Lugo ſi deceptio dans cauſſam contractui proveniat non ſolum ab errore decepti, ſed etiam a dolo inculpabiliter decipientis, poteſt deceptor diſſolvere contractum, quia contrahentes cenſendi ſunt in tali mutuo ſenſu contraxiſſe, ut nolint ſe irrevocabiliter obligare, niſi ſtante veritate eorum, quibus alter contrahens ad contrahendum movetur. Dixi ſi contractus ſit *ex natura ſua reſcindibilis*, & hoc dixi propter matrimonium, & profeſſionem religioſam: hæc enim ſemel valide facta, reſcindi nequeunt, quia hi ſunt contractus ex natura ſua indiſſolubiles; cum tales contractus id habeant proprii, ut voluntas in eos ſine omni prorſus reſtrictione conſentiat, adeo ut tollat ſibi facultatem poſtea reſiliendi, quod ita fieri debuit, ne incerta forent matrimonia, incertæ profeſſiones, quod repugnat certitudini ſtatus; ita Salmaticenſ. Tournely, P. Antoine.

Si error autem, vel dolus dans cauſſam contractui proveniat non ab alterutro contrahentium, ſed aliunde ipſis hoc ignorantibus, tunc contractus non ſolum eſt validus ob conſenſum circa ſubſtantialia, ſed etiam reſcindi nequit a decepto, ut plurimi ſentiunt, quia pars contrahens non fecit iniuriam decepto, idcirco non tenetur eum in priorem ſtatum, & libertatem reſtituere, ſed ſolum rem ad æqualitatem reducere. Tenetur quidem deceptor reſarcire damnum illatum, cum ſit illius iniuſta cauſſa.

Excipienda eſt tamen gratuita promiſſio, & liberalis donatio, quia iſtæ revocari poſſunt pro arbitrio decepti, ſi error, vel dolus dederit cauſſam circa notabilem quantitatem, tametſi dolus non proveniat a donatario,

vel

validet contractum.

inita ſponſalia metu excommunicationis cogitur ad matrimonium quod promiſit *cap.* 10. *de ſponſal.* & ex cap. de *Regular.* 25. *& ſimonia* ubi Monachus ob crimen ſimoniæ dicitur poſſe compelli ad ſtrictiorem Regulam. Quilibet enim præſumitur libere facere quod iure debet. Et inſuper quia metus non ſolum relinquit, imo cauſſat voluntarium ſimpliciter, ita ut ſi irritetur contractus initus ex metu iniuſte incuſſo, non irritatur ratione involuntarii, ſed ratione iniuriæ. Quare contrahens ex metu iuſte incuſſo licet invitus ſit ſecundum quid, reapſe tamen vere eſt liber pro electione, nec rationabiliter conqueri poteſt de iniuria, dum per talem metum nulla ipſi infertur.

Nec dici poteſt ſententiam hanc adverſari variis textibus iuris canonici, ut cap. *ad audientiam* 4. *de iis quæ vi*, ubi habetur facta cauſſa vis ac metus carere ſuo robore, & cap. *requiſivit* 17. *de ſponſal.* ubi de muliere, quæ renuebat ſponſalia iurata implere dicitur, quod *cum libera debeant eſſe matrimonia, mulier hæc potius monenda quam cogenda*. Nam quoad primum textum iuris canonici reſpondetur ibi ſermonem eſſe de metu iniuſte incuſſo. Et ſi aliquando contractus huiuſcemodi dicantur in eodem iure nullius roboris, non ita tamen loquuntur iura, quia nullos eos eſſe iudicent, ſed quia vel ab eo qui metum paſſus eſt, vel a iudice reſcindi poſſunt. Quoad ſecundum vero non negat Lucius author cit. canonis de muliere nolente iurata ſponſalia implere, non negat matrimonia ex metu facta valida eſſe, ſed ſuadet ut quatenus fieri poteſt in plena libertate contrahentes relinquantur, eo quod ex coactione tametſi iniuſta *difficiles exitus ſolent frequenter haberi*. Igitur Pontifex non allegat in huiuſcemodi matrimoniis invaliditatem, ſed eorumdem exitus difficultatem.

De metu iniuſte incuſſo num invalidet contractum.

Metus iniuſte incuſſus, non tamen ordinatus ad extorquendum conſenſum in contractu, hunc non invalidat, idcirco talis contractus non eſt reſcindibilis, quia ſubſtantialiter, & ſimpliciter eſt voluntarius, præcipue ſi fiat non cum eo, qui metum incuſſit, ſed cum tertia perſona, quæ cum ſit innocens, non debet eſſe obnoxia reſciſſioni contractus. Et hoc idem iudicium ſit de omnibus contractibus ac de promiſſione certæ ſummæ pecuniæ, quam pollicitus ſis Caio tranſeunti per viam, ut te a ſicariis mortem minitantibus liberaret, quæ promiſſio licet facta ob metum iniuſte incuſſum valida eſt, eamque implere teneris, quia metus tuus non fuit cauſſa contractus, ſed ſolum occaſio, neque ſicarii tibi minitati ſunt mortem ſicut ſupponitur, ut talem pecuniam dares Caio. Quod ſi promiſſio facta ſit ei, qui metum tibi incuſſit, non tamen eo animo, ut te ad contractum impelleret, puta ſi quis in aquam te proieciſſet, non ut pecuniam a te extorqueret, quam tamen mortis metu ei promitteres, credunt aliqui promiſſionem hanc eſſe validam tum iure naturali tum poſitivo; imo hoc extendunt ad eos etiam, qui metum incutiunt, ad hoc ut alterius pecuniam, aut quemlibet alium contractum extorqueant, quia, aiunt ipſi, huiuſcemodi metus incuſſus relinquit actum promiſſionis pecuniæ voluntarium ſimpliciter, & involuntarium reddit ſolum ſecundum quid. Alii vero, inter quos P. Cuneliatus, volunt hos contractus validos quidem eſſe, ſed reſcindibiles ad beneplacitum metum iniuſtum paſſi, quia metum iniuſte incutiens gravem ei infert iniuriam, & quia illam non vult auferre, ſicut tenetur, ideo eligit contractum venditionis, emptionis, aut promiſſionis pecuniæ, &c. ut ſe liberet, ac proinde niſi contractum venditionis, emptionis, &c. reſcindere poſſet, iniuſtitia metum incutientis ei prodeſſet, quod nunquam verum eſſe debet; ſic laudatus P. Cuneliatus. Hæc tamen fuſius videri poſſunt in Cardinali de Lugo.

Qu... tum metum paſſi reſcindendi contractum perduret.

Nota quod actio redhibitoria, per quam ſcilicet metum paſſus ius habet reſcindendi contractum, & rem ſuam vel pretium repetendi, ex iure communi perdurat tantum ad ſex menſes. Verum ille, qui metum incuſſit, nunquam ſecurus eſſe poteſt in conſcientia, niſi aut acquiſita per talem metum reſtituat, vel ab eo, qui metum paſſus fuit, libere prorſus, & voluntarie contractus ita initus ratus declaretur. Nota ulterius ex ſpeciali iure invalidos, nulliuſque roboris declarari contractus matrimonii, ſponſaliorum, & profeſſionis religioſæ initos ex metu gravi iniuſte ad extorquendum conſenſum incuſſo, non vero ſi initi ſint ex metu levi, vel reverentiali, uti ſuo loco dicetur.

Iure naturali poſiti... irritum contractus ... metu

Quilibet metus iniuſte incuſſus ad extorquendum contractum, ipſum contractum tum iure naturæ, tum poſitivo prorſus invalidum reddit, quando initium fuit cum iniuſto vexatore, & ſolum habeat pro obiecto liberationem ab iniuſta vexatione, quia cum ex natura ſua invalidus iudicandus

dus ſit contractus, in quo res invendibilis venditur, hinc iuremerito nullus dicitur, ex natura ſua, ac per ſe irritus hic contractus, in quo cum habeatur pro obiecto ſola liberatio ab iniuſta vexatione, venditur res quæ vendi non poteſt, cum hæc liberatio iniuſtæ vexationis ſtricte debita ſit vexato, qui ſtrictum ius habet ne iniuſte vexetur, & vexator tenetur ex iuſtitia a tali vexatione deſiſtere. Igitur non poteſt vendere vexato talem liberationem, utpote quæ ex ſtricta iuſtitia ei debita ſit, & exinde eſt prorſus invendibilis. Unde iniuſte fur burſam ab aliquo reciperet, dum ab eodem illam petiit, ut deſiſteret ab inferenda ei morte, vel eius domo comburenda, ac ideo id omne quod tali via recepit, teneretur ad iudicis ſententiam reſtituere.

Nec valet dicere huiuſcemodi contractus eſſe voluntarios non ſecus ac alios initos etiam ex timore iuſte incuſſo, & forte plus etiam. Idcirco non minus ac illos, hos quoque cenſendos eſſe validos. Nam iſtorum invaliditas non deſumitur ex ratione voluntarii, vel liberi, ſed ex defectu materiæ vendibilis, cum negemus in his materiam reperiri, quæ aliis vendi poſſit. Ita Tourneleius.

Cæteri omnes contractus ſive lucrativi, ſive oneroſi ex metu gravi iniuſte incuſſo ad extorquendum conſenſum celebrati (hiſce exceptis quos ius poſitivum irritos reddit) tum iure naturali, tum poſitivo validi ſunt, qui tamen per ſententiam iudicis reſcindi poſſunt, & irritari: & quidem iure naturæ validi ſunt, quia cum metus licet gravis non impediat ſufficiens voluntarium, & liberum ad incurrendum peccatum mortale, hinc relinquit etiam in conſenſu vi ipſius ad contrahendum extorto, eumdem liberum & voluntarium ſimpliciter, & abſolute, ut D. Th. 1. 2. *q.* 60. *art.* 6. Et hoc voluntarium ſimpliciter, & abſolutum eſt id quod ſolum requiritur ex natura rei ad validitatem contractus. Nam ut docent Doctores matrimonium ipſum metu gravi contractum iure naturæ non eſt irritum, ſed validum, quia non obſtante hoc metu ipſius conſenſus ſimpliciter & abſolute eſt voluntarius, & liber, cum talis metus non tollat uſum rationis, nec ſufficientem deliberationem, dum voluntas cogi nequeat quoad actus elicitos. Sic mercator cum plena advertentia rationis, & deliberatione voluntatis eligit potius mercium proiectionem, quam naufragium ſubire.

Nec ullatenus obſtat quod contrahens ſecluſo metu contrahere nollet, quia etiam cum metu, ut iam ſupponitur, vere conſentit, & conditio nihil ponit in eſſe, ſed abſolutam electionem relinquit ad maius malum vitandum. Late differunt inter ſe, volo contrahere, & nollem contrahere ſi metus abeſſet.

Primum eſt ſimpliciter, & abſolute voluntarium, alterum vero eſt voluntarium ſecundum quid. Iure pariter poſitivo, tum canonico, tum civili, tales contractus non ſunt irriti, ſed validi, quibuſdam, ut iam dixi, exceptis. Nam in iure datur actio, & exceptio in eo, qui metum paſſus eſt adverſus incuſſorem, quæ actio dicitur metus cauſſa, §. 1. *Inſtitut. de except.* Leg. *ſi metus cauſſa* ff. *de acquirenda hæredit.* Leg. 1. *de eo quod metus cauſſa*, Leg. *finali de iis quæ vi* &c. Et in iure præcipitur iudicibus, ut tales contractus reſcindant, ut ex cit. iuribus. Igitur iura validos ſupponunt tales contractus, & eo vel maxime, quod conſenſum, in quo iam conſiſtit ſubſtantia contractus, etiamſi metu hic extortus ſit, eadem iura verum cenſent conſenſum *Leg. ſi mulier* & in *Leg. obligat. ſubſt.* 2. *ff. de eo quod metus cauſſa*. Similia quoque habentur in iure canonico, præcipue in *cap.* 2. *de iis quæ vi & metu*, ubi ſic: *Quæ metu & vi fiunt, de iure debent in irritum revocari*. Sic Salmaticenſes cum Rebello, de Lugo, Leſſio, & aliis.

Dixi *hiſce exceptis quos ius poſitivum irritos reddit*. Nam quidam ſunt contractus ex metu iniuſto initi, qui iure poſitivo irriti ſunt, & 1. matrimonium *cap.* 15. *de ſponſal.* Nam ſi validum eſſet, cum natura ſua ſit indiſſolubile, iniuria tolli non poſſet, & ex illo non levia orirentur incommoda. 2. Profeſſio religioſa *cap.* 1. *de iis quæ vi*, quia Profeſſio religioſa eſt matrimonium ſpirituale, & vinculum ex parte Profeſſi indiſſolubile, quod ideo oportet, ut tam perfecte voluntarium ſit ac liberum quam carnale. 3. Promiſſio dotis, & eius ſolutio *Leg.* 21. §. *de iis, quæ metus cauſſa*. Dos enim eſt acceſſoria ad matrimonium, ideo eius naturam ſequi debet, & ſic maximam requirit etiam libertatem. 4. Promiſſio, vel traditio rerum eccleſiaſticarum *cap.* 2. *de iureiurando*. Ratio eſt, conſervatio rerum eccleſiaſticarum. Nam ſi alienatio rerum Eccleſiæ facta ſponte ſine ſolemnitatibus invalida eſt, multo magis erit invalida ſi metu, ac vi ſit extorta. 5. Iuriſdictio, & abſolutio a cenſuris, extortæ gravi metu, *ex*

Leg.

Leg. 2. §. *de iud.* 6. Secundum multos ſponſalia metu extorta, quia ſunt via ac diſpoſitio ad matrimonium contrahendum, ac proinde non ſecus ac ipſum matrimonium perfectam exigunt libertatem. Non enim fieri poteſt, ut quis promiſſione ſua obligetur ad actum invalidum, ſcilicet ad matrimonium, quod invalide contrahitur a perſona, quæ iniuſto metu ad illud fuerit impulſa. Hoc pariter ſuſtinent alii de renunciatione Beneficiorum, de votis ſimplicibus &c. ut præcipue ex Gloſſa magna *in cap. Abbas* 2. *de iis quæ vi metuſve cauſſa fiunt*. Cæteri vero contractus metu iniuſto extorti, ut dictum eſt, ſi iure poſitivo non ſunt irriti, ſunt tamen eodem iure irritandi, & ut tam hos quam illos denotet citata Gloſſa in cap. Abbas ſequentes verſus exponit.

Tutor, iudicium, dos, ſacrum, copula, votum,
Hæc ſex vi facta, de iure ſcias fore nulla,
Cætera ius patitur, ſed poſtea reſtituentur.

De cæteris aliis contractibus iura loquuntur, ut de validis, & qui irritatione, ſeu reſciſſione indigeant. *Leg. finali de iis quæ vi* dicitur: *Venditiones, donationes, tranſactiones, quæ per potentiam extortæ ſunt, præcipimus infirmari*. Et in cit. cap. *Abbas, de iis quæ vi, metuſve cauſſa fiunt*. Ratio vero huiuſcemodi Legum fuit partim ne iurgia, & lites multiplicarentur, ſi unicuique ſine iudicis ſententia liceret ſua repetere, partim quia iniectio metus iniuſti eſt delictum. Delicta autem non præſumuntur, ſed ſunt probanda. Hinc ius ſtatuit non dari actionem, nec contractum reſcindi, priuſquam delictum probetur.

De contractibus initis ex metu reſpectivè gravi.

Circa vero contractus initos ex metu reſpective gravi, cum hic metus æquivaleat metui abſolute gravi, quia id quod operatur metus gravis in viro conſtanti, hoc facit levis in fæmina. Hinc de his idem ac de illis ſecundum communem ſentiendum eſt, videlicet firmos non eſſe, & arbitrio illius qui metum paſſus eſt, poſſe reſcindi. Nam cum qui metum incuſſit, iniuriam alteri intulerit, quæ fuit cauſſa contractus, quia alioquin factus non fuiſſet, tenetur tollere, ac reſarcire iniuriam, ſimulque incommoda omnia ex illa ſecuta, læſumque in priorem ſtatum reducere, omniaque etiam ante iudicis ſententiam compenſare; quia qui metum paſſus eſt ius habet libertatem ſuam independenter a forenſi iudicio recuperandi. Poteſt tamen ſi velit ſtare contractui etiam invito eo, a quo iniuria illata fuit, quia talis contractus non eſt per ſe irritus, & ſolummodo iniuriator caret iure eum reſcindendi; ita ut qui metu obſtrictus aliquid ab altero emit, poteſt ſi velit retractare contractum, aut venditorem cogere ut ſtet contractui. Ita P. Antoine.

Quid con- ctibus initis metu vi ini incuſ

Contractus, qui ex metu levi iniuſte fuit extortus, ſi matrimonium excipias, & profeſſionem religioſam, qui ſemel validi non amplius reſcindi poſſunt, in foro conſcientiæ non tenent. Quia metus etiam levis infert iniuriam utpote cogens ad præbendum conſenſum medio iniuſto: idcirco in quovis contractu obligationem infert in foro conſcientiæ illum reſcindendi, ac tali medio accepta reſtituendi, alioquin metum iniuſte incutiens ex alterius iniuria & damno commodum reportaret. Dixi *in foro conſcientiæ*, quia in foro externo ad evitandas frequentes lites non admittitur exceptio, nec actio datur metum paſſo ad reſcindendum contractum, ac ideo in iure quoad hunc forum hic timor dicitur vanus, *Leg. nec timorem ff. de eo quod metus cauſſa*. Salmaticenſes & P. Antoine. Igitur, qui metu iniuſto gravi, ſive etiam levi conſenſum ad contrahendum extorſerit, tenetur in conſcientia reſtituere quidquid in tali contractu receperit, ſi coactus velit, imo totum lucrum ceſſans, ac damnum emergens compenſare, utpote qui per iniuſtam ſuam coactionem cauſſa illius fuerit. Si autem coactus renuat ſtare contractui, viciſſim tenetur quæ in tali contractu accepit reſtituere, quia caret iuſto titulo ea retinendi.

Quod ſi facto iam contractu ex metu iniuſto ille qui contractui cauſſam dedit, rem acquiſitam tali contractu transferat bona fide in alium tertium poſſeſſorem, metum paſſus poteſt ab illo tertio repetere, qui cæteroquin nullatenus fuit cauſſa metus, & hic eam reſtituere tenetur *ex Leg.* 14. *ff. de eo quod metus cauſſa* &c. quia res illo vitio metus affecta tranſit cum ſuo vitio ad alium poſſeſſorem, & cum onere revertendi ad priorem ſuum dominum pro eius arbitrio, ad quem res illa, cuius dominium iam non amiſit, revocato invito conſenſu, ut res ſua pertinet. Hinc poterit, ſi velit, actionem incipere contra illum tertium poſſeſſorem, qui ſi contractu oneroſo eam habuit, poterit poſtea agere contra venditorem, qui tenebitur de evictione non ſecus ac ſi rem alienam vendidiſſet. Sylveſter, Lugo citati hic a Salmaticenſibus. Hoc autem totum locum habet ſecundum multos, tametſi metus

non

non incutiatur a contrahente, ſed incuteretur ab alia tertia perſona, & id iure naturæ. Nam conſenſus per iniuriam extortus non transfert dominium ſolide, & irrevocabiliter, ſed eo modo ut maneat ius in rem, & non ſolum in perſonam, quæ iniuriam intulit. Etenim æquum non eſt aliquem per alterius iniuriam ius omne in rem ſuam amittere. Inſuper ratione iniuriæ res in priſtinum ſtatum eſt reſtituenda. Unde ubicumque fuerit, eſt obnoxia reſtitutioni. Aliter enim res ſe habet de errore, vel dolo circa qualitatem accidentalem proveniente a tertio, quia non impedit voluntarium perfectum circa ſubſtantialia: at metus a quovis incuſſus ad extorquendum conſenſum reddit illum minus voluntarium, ideſt involuntarium ſecundum quid quoad ſubſtantiam. Conſtat tamen in tali caſu reſcindi poſſe contractum, & irritum reddi iudicis auctoritate, & dari actionem non ſolum in perſonam, quæ metum intulit, ſed etiam in rem ad quemcumque pervenerit, Leg. 9. §. *de eo, quod metus cauſſa*.

ætra. tis do. , aut um lex a. •

Quare notandum reſtat cum Molina diſput. 253. quod ei qui per dolum aut metum contraxit, triplex competat actio in foro exteriori. Prima dicitur *redhibitoria*, hoc eſt ad rehabendum ſuum pretium & rem ſuam alteri reſtituendam. Hæc iure communi perdurat ad ſex menſes a die, quo celebratus eſt contractus. Secunda dicitur *quanto minoris*, & datur ad repetendum a debitore exceſſum pretii illius quo rem illam fuiſſet empturus, ſi defectum eius cognoviſſet. Hæc actio per annum durat, & idcirco intentari ab eo poteſt qui actionis redhibitoriæ tempus imprudenter effluere permiſiſſet. Conceditur etiam eadem actio iis qui decepti ſunt infra dimidium iuſti. Tertia actio eſt in id *quod intereſt decepti non decipi*, ſeu eſt ius non ſolum reddendi rem & pretium obtinendi, ſed etiam habendi compenſationem damnorum omnium, quæ ex contractu ſubſecuta ſunt, ut ſi vendideris ovem infectam, a qua aliæ infectæ ſint, vel ſervum quem furem eſſe noveras, teneris ad compenſandum quidquid ceſſaverit lucri, aut damni emerſerit.

§. XI.

De obligatione quam parere habeat contractus.

Nota 1. effectum contractus eſſe obligationem quæ definitur *Inſtitut. lib. 3. tit. 4. de obligat. iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſolvendæ ſecundum noſtræ Civitatis iura*; & generalius, meliuſve meo videri definitur ab aliis: *obligatio* nempe *vinculum quo adſtringimur ad aliquid dandum, faciendum, aut patiendum, vel non dandum, aut non faciendum*.

Nota 2. obligationem duplicem eſſe, unam quæ fundatur in convenientia, & dicitur *antidoralis*, quæ debitum rigoroſum non inducit, cuiuſcemodi eſt obligatio, qua tenemur gratos eſſe in benefactorem, alteram *fundatam in neceſſitate*, & infert debitum ex præcepto, vel charitatis, vel religionis, vel iuſtitiæ, & hæc poſtrema eſt effectus contractus. Obligatio contractus duplex.

Nota 3. obligationem ex iuſtitia triplicem eſſe. Prima pure naturalis exurgens ex ſolo iure naturali, & hæc ſemper inducit obligationem in conſcientia, licet actionem non pariat in foro externo. Secunda mere civilis, quæ ob aliquam præſumptionem falſam dat actionem in foro externo, licet obligationem non pariat in conſcientia. Tertia mixta dicitur, videlicet quæ naturalis eſt & ſimul civilis, & hæc obligat tum in foro interno, ideſt in conſcientia, quam in foro externo, in quo dat actionem. Triplex obligatio ex iuſtitia.

Nota 4. obligationem ratione principii quadruplicem aſſignari in Inſtit. ſupracit. vel *ex contractu*, aut *quaſi contractu*, vel *ex maleficio*, vel *quaſi maleficio*. Obligatio *ex contractu* eſt ea, quæ oritur a quolibet contractu, & quatuor modis ea exurgit, re, verbis, literis, conſenſu, quibus, ut antea notavimus, perficitur omnis contractus. Inſt. ibidem. Et iam ſatis conſtat ex hactenus dictis. Obligatio *ex quaſi contractu* ea eſt, quæ citra conventionem oritur ex facto non turpi, ut cum quis negotia abſentis geſſit bona fide ſine literis, ac mandato, ei obligatus eſt dominus rei, ita ut adminiſtratori detur actio contra dominum, qua repetere poteſt quæcumque inſumpſit. Si vero rem domini male geſſerit, tunc actio datur domino contra adminiſtratorem pro damno illato, *Inſtitut. lib. 3. tit. 28.* Obligatio *ex maleficio* ea eſt, quæ oritur ex ipſo maleficio, ſicuti ex furto, rapina, damno, iniuria, *Inſtit. lib. 3. tit. 28.* Obligatio *ex quaſi maleficio*, ſeu ex quaſi delicto, illa eſt quam contrahit v. g. iudex, qui cum litem alterius ſuam fecerit, male per imperitiam iudicavit, aut ille ex cuius cœnaculo vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitat eiectum deſuſumque aliquid eſt, quod alicui tranſeunti nocuit, *Inſtit. lib. 4. tit. 5.* Obligatio contractus ratione principii quadruplex.

Nota 5. contractus ſolubilis ex mutuo contrahentium conſenſu diſſolvi poteſt, cum Contractus ſolubilis.

uter-

uterque contrahens cedere poſſit iuri ſuo, Leg. 35. §. *de regulis iuris*. Unus tamen obligatus ſeorſim ab alio reſilire nequit, Leg. 5. *cod. de obligat.* quia alter ius habet in illum vi contractus. Hiſce prænotatis ſit

ctum nudum ert ob. atio. m in nſcien.

Pactum quodcumque validum, etiam nudum, affert obligationem in conſcientia, tametſi non det actionem in foro externo niſi firmetur iuramento. Sic communiter ſentiunt Doctores, quia ad incurrendum tale debitum, ſuppoſita capacitate materiæ, & perſonarum habilitate, ſatis eſt ex natura rei mutuus conſenſus ſigno externo expreſſus. Nam per illum datur alterutri, vel utrique ius aliquod, quod licite violari nequit. Nec iure gentium ulterius requiritur. *Quid enim tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt, ſervare?* *Leg.* 1. ff. de pactis. Nec officit illud quod dicitur Leg. 1. *Iuris gentium; nuda pactio obligationem non parit*, quia ius hic loquitur de obligatione civili, quæ dat actionem in foro externo. Et hæc ſententia confirmatur etiam a iure canonico *cap.* 1. *de pactis*, ubi generaliter dicitur pacta cuſtodienda eſſe, & paciſcentes cenſuris compellendos eſſe ad id præſtandum. Etenim ex *cap.* 3. dicitur, *ſtudioſe agendum eſt, ut ea quæ promittuntur, opere compleantur*. Et hoc idem præcipitur a Lege naturali, & divina, ſcilicet ut data fides ſervetur. Idcirco, eam fallere per ſe, & intrinſece malum eſt. Tandem ſi ex pactis per ſe validis, licet nudis, non oriretur obligatio in conſcientia, periret bona fides, ſine qua ſocietas humana ſubſiſtere nequit.

Dixi *validum*, quia quilibet contractus, qui iure poſitivo civili ſcilicet, vel canonico ſit abſolute irritus, nullam naturalem obligationem parit, ac proinde liberum eſt unicuique parte invita reſilire. Ita communius, eo quod reapſe nulla ſint, ac ita ſe habeant, non ſecus ac ſi facta non fuiſſent, quia legitima poteſtas, cui ſubditorum voluntates, & bona ſubduntur, nulla ea reddidit. Sicut enim poſſunt particulares certas conditiones conventionibus ſuis apponere, quibus non ſtantibus, deinceps inter ipſos contractus non reputabuntur obligatorii, ita multo magis ob publicum bonum poterunt ſupremi Principes tum ſæculares, tum eccleſiaſtici certos modos conditioneſve ſtatuere, ſine quibus contractus nulli ſint, ideoque non obligatorii. Hinc contractus matrimonii ubi receptum eſt Concilium Trid. ſine ſolemnitate præſentiæ Parochi, & teſtium nullus eſt. Nullum in conſcientia teſtamentum ſine eſſentialibus ſolemnitatibus quidquid in contrarium aliqui dicant: quandoquidem Leges iuſtiſſimis de cauſſis tales ſolemnitates requiſierunt, & ſic de aliis contractibus, quibus per leges municipales additæ ſunt quædam conditiones ad eorumdem contractuum valorem, ut varia caverentur incommoda, quibus ſubditorum iura variis periculis ſubiacerent. Si vero contractus non ſit per ſe irritus, ſed ſolummodo irritandus, obligat in conſcientia, donec per iudicis ſententiam irritetur.

§. XII.

De obligatione illius, qui habuit animum contrahendi cum expreſſa voluntate ſe non obligandi.

Circa hoc quidam recentior ait, iſta duo, obligari ad aliquid faciendum, & revera id ipſum facere, eſſe omnino inter ſe diſtincta. Hinc poteſt quis abſolute conſentire in contractum, nempe externe demonſtrare ſeſe velle obſtringere ad ea præſtanda, quæ fert contractus, nempe ſerio verba contractus proferendo, dum interne in contractum non conſentit. Et ait cit. Doctor, huiuſcemodi fictum contractum plane valere in foro externo hoc ſenſu, quod pro eius valore in foro iſto debeat iudicari, quia ubi ſerio poſita ſint humanæ ſocietatis indicia, per quæ manifeſtari ſolet animus (& ſecundum quæ homines iudicant) præſumi poteſt, & debet quod adfuerit interior conſenſus, & voluntas. In foro vero interno, ſeu conſcientiæ, hic contractus non teneret, utpote qui a parte rei careret interno conſenſu pro adimplenda obligatione, quam affert contractus, qui ad ſui eſſentiam deſiderat conſenſum in obligationem. Inſuper quia contrahens in hoc caſu vult ſolum proferre verba externa, quibus ſi non correſpondeat interior conſenſus, imo ipſis opponatur, nullam vim habent inducendi obligationem: alioquin qui mente diſſentiens externe tantummodo caſtitatem voveret, obligaretur in conſcientia ad caſtitatem, quod tamen paſſim negant Theologi. Hinc nullum pariter eſt matrimonium, ſi deſit conſenſus, tametſi exterius verba proferantur conſenſus in matrimonium, ut reſolvit Innocentius III. cap. *tua nos de ſponſalib.* ubi de interno conſenſu in matrimonium ſic ait: *Sine quo cætera nequeunt fœdus perficere coniugale*.

Dif. obligari facere di. & ipſum facere.

Diverſimode tamen in hoc propoſito diſſerit

: P. Antoine. Ait enim de eo, qui in trahendo animum haberet contrahendi, ilque oppoſitam, expreſſamque volunta- ſe non obligandi ad contractum implen- ; ut dignoſcatur num vere in tali modo trahendi obligatus remaneat, videndum voluntas contrahendi prævaleat volun- ſe non obligandi, ideſt illa ſit hac effi or, & abſoluta: tunc enim vere obliga- , quia in tali caſu fit verus contractus ſſario obligationem pariens. Si vero vo- as poſterior, ſeu voluntas ſe non obli- li ad præſtandum quod fert contractus, valeat, ideſt efficacior ſit voluntate con- endi, vel utraque æqualis ſit, tunc nul- eſt contractus, eo quod deſit vera, ac ax voluntas contrahendi, cum eſſentia- t ac ſubſtantiale contractui, ut iam di- us, parere obligationem. Nihilominus en cum in tali caſu iniuria proximo in- tur, utpote qui iniuſte ab eo, qui ita rahit, decipiatur in bona fide, qua cum contraxit; tenetur deceptor tollere ta- iniuſtam deceptionem per ſinceram vo- atem ſe obligandi, & ea, ſi alter velit, lendo, quæ exterius promiſit.

§. XIII.

bligatione contractus ſine ſolemnitatibus iure requiſitis celebrati quoad forum conſcientiæ.

ota 1. ſolemnitates eſſe quoſdam ritus, conditiones, quas leges præſcripſere ad- ndas in contractibus, v. g. certus nu- s teſtium, &c. Hæc autem ſolemnita- liæ ſunt ſubſtantiales, quæ ad eſſen- ſubſtantiamque contractus pertinent, ne ipſis contractus ſubſiſtere nequeat, præſentia Parochi, & teſtium in ma- onio, ſine qua hoc nullum eſt; aliæ ac- tales, quæ maiorem politiam ſecurita- ue contractus, reſpiciunt; & ſi deficiant, invalidant contractum, cum ſine perfe- e accidentali res ſemper ſubſiſtere poſ- uti ſunt præcipue proclamationes in imonio, quod ſi hæ deſint, aliæve ac- tales ſolemnitates, adhuc validum ſub- licet tamen ſine hiſce illicite fiat, lege non irritante, ſed prohibente ne contractus abſque accidentali ſolemni- , ratus, & firmus habetur. Idcirco non agitur de contractibus a lege fieri bitis, niſi lex ſit ſimul illorum irritati- non enim idem eſt aliquid vetitum eſ- lege, ac eſſe nullum; cum plurima uæ lege prohibentur, & tamen facta tenent, ut matrimonium contractum ab eo, qui habet votum ſimplex caſtitatis, quod prohibitum eſt fieri, factum tamen validum remanet iuxta regulam iuris, *multa facta tenent quæ lege fieri prohibentur*.

Nota 2. in quæſtione de valore contra- ctus celebrati ſine ſubſtantialibus ſolemnita- tibus, quas ad eius validitatem leges præ- ſcribunt, non loqui Doctores de contracti- bus matrimonii, & profeſſionis religioſæ, quos nemo iam ambigit nullius eſſe roboris, ſi fiant abſque ſolemnitate ſubſtantiali, quia cum hi contractus perfecti ſint, & ir- revocabiles, ac magnam difficultatem præ- ſeferant, noluit Eccleſia ut valide fiant ni- ſi cum ſolemnitate ab ipſa deſignata, ut ita maturo conſilio, & iudicio abſque omni vi & fraude celebrarentur. Hiſce autem poſi- tis ſit

Contractus defectu ſolemnitatis irritus iu- re poſitivo, & invalidus non obligat in con- ſcientia, utpote qui in utroque foro nullus ſit. Eccleſia enim, & Reſpublica pollent ſufficienti authoritate ad invalidandos actus ſubditorum, & ad præſcribendum certam for- mam in contractibus, qua deficiente non obligent. Et poteſtas hæc multum confert, ac potius neceſſaria eſt ad commune bonum, rectumque regimen, & iam voluntas, bona- que ſubditorum pendent a legiſlatoris po- teſtate in ordine ad bonum commune, re- ctamque illorum adminiſtrationem. Hinc ut videtur in praxi Eccleſia appoſuit in ma- trimonio ad eius validitatem Parochi præ- ſentiam, & teſtium, & Reſpublica edidit le- ges contrarias contractibus pupilli ſine tu- toris auctoritate, & donationibus inter ma- ritum, & uxorem, quæ leges non ſunt me- re pœnales, ſed obligantes in conſcientia. Et equidem non incongruum eſt poſſe Prin- cipes propter bonum commune quaſdam con- ditiones contractibus apponere, quibus ſub- latis prorſus irriti ſint, nec obligent, quan- do ut ante notavimus, hoc idem poſſunt etiam privati homines in privatis contracti- bus, quos inter ſe ineunt, nec iuri naturali hoc adverſatur, cum ius naturale concedat, permittet, ac ordinet, ut debito, & con- gruentiori modo fiat in poſitivo particulari, ad hoc ut plura inconvenientia devitentur; unde patet ad evidentiam contractus valide non perſiſtere, ſi abſque debitis ſolemnita- tibus celebrentur. Ita Covarruvias, Leſſius, Lugo, Salmanticenſes, & P. Antoine. Qua- re ius nullum acquirunt poſſeſſores in rem, quam in huiuſcemodi contractibus recepe- re, eo quod prior dominus non potuerit

rei

rei dominium in eum transferre, cum de re diſpoſuerit contra legem huiuſmodi diſpoſitiones irritantem, & quando eius poteſtas circa eamdem impeditur legitima poteſtate ſuperiore. Cognoſcitur vero contractum eſſe invalidum vel ex verbis legis, vel conſuetudine, vel ſi iudici conſtaret nullam interveniſſe fraudem, & tamen cenſeretur nullus.

Poſſet autem hic obiici legem irritantem fundari in præſumptione fraudis. Idcirco ubi conſtet fraudem nullam interveniſſe, valere contractum in foro ſaltem conſcientiæ. Sed reſpondetur legem irritantem non fundari in particulari præſumptione fraudis, ut ſæpe contingentis, aut cui datur occaſio per huiuſmodi contractus, ſuis præſcriptis ſolemnitatibus deſtitutos. Finis enim harum legum eſt vitare periculum fraudis, non tantummodo ipſas fraudes, & quia periculum ſemper remanet, ſemper finis legis perſiſtit ſaltem inadæquatus, & conſequenter earumdem legum obligatio; & cum non ſint leges pœnales, ſed in commodum Reipublicæ ordinatæ, neceſſe non eſt ad eorum effectum, qui eſt facere nullum contractum, expectare iudicis ſententiam.

Contractus contra legem poſitivam non ſemper invalidus.

Notandum tamen non ſemper contractum contra legem poſitivam, invalidum eſſe, nullamque parere obligationem, quia, ut iam alias diximus, multa fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent. Unde ſi contractus ſolummodo prohibeatur propter quaſdam accidentales loci, temporis, vel perſonæ circumſtantias, non deſinet validum eſſe. Hinc valet matrimonium celebratum tempore Adventus, & Quadrageſimæ, vel a perſona, quæ ſimplex votum emiſit caſtitatis. Dignoſcitur autem an circumſtantiæ, propter quas contractus a lege poſitiva prohibetur, ſint tantum accidentales, an ad ipſius contractus ſubſtantiam pertineant, uno verbo an contractus ſit tantum illicitus, vel etiam invalidus, dignoſcitur inquam, primo ex verbis ipſius legiſlatoris; idcirco invalidus erit contractus, ſi legiſlator declaret eum eſſe omnino nullum, aut non poſſe ex eo debitum peti ſive in iudicio, ſive extra iudicium, aut ſi quod ex tali contractu acquiſitum ſit, reſtitui præcipiat. Secundo ſi poſito quod conſtaret legiſlatori nullam in contractu interfuiſſe fraudem, v. g. in matrimonio clandeſtino adhuc vellet ipſum pro infecto haberi.

In contractibus obſervandæ ſunt loco

Obſervandum pariter 1. in omni contractu ſervandas eſſe leges, conſuetudineſque loci, in quo fit, ex cap. ult. *de foro competenti*, & Leg. 6. §. *de evict.* 2. In contractu apponi poſſe onera, obligationeſque ex natura ſua ei non adnexas, dummodo non adverſentur naturæ talis contractus, nec lege vetentur. Quiſque enim cedere poteſt iuri ſuo, & ſe obligare ad id, ad quod alioquin non teneretur. Cum tamen onera illa ſint pretio æſtimabilia compenſari debent, alias non ſervaretur æqualitas, quam iuſtitia exigit. Appoſita vero ſervanda ſunt ex iuſtitia iuxta regulam 85. iuris in 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoſcuntur*, & *Leg.* 1. §. *depoſitum*.

§. XIV.

De firmitate, quam contractus invalidus iure naturæ, vel poſitivo accipit a iuramento, & de obligatione quæ ex iuſtitia inde exurgit.

Nota 1. hic non agi de iuramento promiſſorio, quo nempe vel nova inducitur obligatio, vel obligatio præcedens confirmatur.

Nota 2. dupliciter intelligi poſſe contractum iuramento firmari, vel quia talis contractus validus erat, ſed ad nutum contrahentis, vel alterius revocabilis, ut de contractibus minorum, & de illis, qui metu gravi dante cauſſam fiunt, & per iuramentum redduntur efficaces, & ſic neutiquam revocabiles; vel quia contractus ipſo iure nullus erat, ſed addito iuramento firmatur, ut validus fiat, ſicuti ſolutio uſurarum. Neutrum horum habet ex iure naturali iuramentum, ſed tantum ex iure poſitivo humano, ut ſupponunt Suarez, Sanchez, Lugo; & ideo antiquiori iure contractus iuramento non firmantur, ut aſſerunt plures Iuriſtæ.

Nota 3. aliud eſſe, iuramentum eſſe validum, aliud contractum iuramento firmari. Iuramentum eſt præciſe validum quando ſervari poteſt & debet ob honorem Dei vocati in teſtem, quamvis per illud nullum ius acquirat ille, in cuius favorem factum eſt. Unde non aliam affert obligationem, niſi Religionis, quæ tota reſpicit Deum, nec tranſit ad hæredes utpote perſonalis, ac tollitur iuramenti relaxatione quæ obtineri poteſt abſque præiudicio tertii, & contractus remanet validus, vel invalidus, ſicut erat antea, nullum ei robur tribuens; ita ut relaxato iuramento, qui iuravit agere poſſit ſicut ante iuramentum contra contrahentem: non poteſt tamen ſtante iuramento, quia vi illius obligatur ex Religione, ut illo

ſtan-

ſtante, ſi non adimpleat promiſſum, erit periurus contra Deum, licet non iniuſtus contra proximum. Iuramentum vero firmat contractum, qui iure poſitivo invalidus erat, & reſcindibilis; iuramento enim validus fit, & firmatur, ut non ſit amplius reſcindibilis, ideoque non ſolum inducit obligationem religionis, ſed etiam iuſtitiæ, ut ius tribuat alteri. Quare obtenta relaxatione iuramenti adhuc remanet contractus firmus, ac ideo obligatio iuſtitiæ orta ex contractu facto valido per iuramentum, quæ utpote realis tranſit ad hæredes, ex *Leg.* 8. *de periculo & comm. rei vend.* & diſpenſatus a iuramento non poteſt repetere datum, ſed tantummodo agere in iudicio circa validitatem contractus.

ido ſa. um. ia l. ne. Ex hoc igitur ſequitur duplex diſcrimen inter iſta iuramenta. Primum quod iuramentum validum firmans contractum tolli nequit ſeu relaxari etiam a Summo Pontifice, niſi ex urgenti, & extraordinaria neceſſitate, quia talis relaxatio cederet in præiudicium tertii propter ius, quod ſibi acquiſivit, ob quod ius habet in foro externo contra iurantem. Si vero iuramentum non confirmat contractum, licet validum ipſum maneat, relaxari poteſt, quia ius nullum, & actio nulla ex ipſo acquiritur contra iurantem. Secundum diſcrimen eſt, quod ſi iuramentum confirmet contractum, obligatio ipſius iuramenti, ut iam diximus, tranſit ad hæredes, quia per talem confirmationem fit realis erga eum, cui fuit iuratum: ſi vero non confirmat, non tranſit, quia ſolum fit perſonalis erga proximum, & realis erga Deum. Hinc ſi quis iuravit ſolvere uſuras, hæc obligatio non tranſit ad hæredes, quia erat ſolum obligatio erga Deum hoc iuramentum, quo confirmatus fuit contractus, & qui iuravit, obtinere poteſt relaxationem & ſic ab omni obligatione relevari, cum uſurarius ius nullum, nullamque actionem ex iuſtitia ratione iuramenti acquiſiverit, & ſi iurans ſolverit, obtenta relaxatione, repetere poteſt, vel eius hæredes, qui, ut diximus, non ſunt obnoxii tali iuramento.

Nota 4. iuramentum, ſive firmet contractum, ſive non, eſſe validum, & obligare quando ſervari valeat ſine peccato, & alterius damno ex *cap.* 7. & 28. *de iureiurando*, quia id exquirit reverentia erga Deum propter eius interpoſitam auctoritatem. Dixi *quando ſervari valeat ſine peccato*, quia ut habetur ex reg. 58. de regulis iuris in 6. *non eſt obligatorium contra bonos mores, præſtitum iuramentum*, & eſt receptum axioma, *iuramentum non eſſe vinculum iniquitatis*, nec quemquam alium cogere poſſe ad iniuſte, & male agendum. His prænotatis ſit

Contractus vim, dolum, aliamve iniuriam continens ex parte illius, cui iuratur, non firmatur iuramento, ita ut reſcindi nequeat; conſtat ex variis cap. *cap.* 28. *de iureiurando*, in primo quorum præcipit Gregorius III. ut creditores ad iuramenta ſuper uſuris ſibi ſolvendis præſtita relaxanda eccleſiaſtica diſtrictione compellantur. Et ratio eſt quia qui iniuriam alteri intulit, tenetur iure naturæ eam reparare, ac eum, quem vi, aut metu ad iurandum impulit, in priorem ſtatum, & libertatem reſtituere, ac ideo remittere ius, ſi quid ſit ex promiſſione acquiſitum. Quocirca talis non habet ius firmum, ac ſtabile: nam iuramentum non removet iniuriam acceptam, cum iurans ob iniuriam acceptam petere poſſit, & conſequi iuramenti relaxationem, qua obtenta omnis obligatio expirat. Unde qui iuravit ſe ſoluturum uſuras, tametſi ſolvere eas debeat ob vinculum religionis, quod affert iuramentum *cap.* 6. *de iureiurando*, iuramentum tamen non firmat promiſſionem illam ſolvendi, nec uſurarius ius ullum acquirit erga illas; imo ſi ſolutæ ſint, eas reſtituere tenetur, ut ex cit. cap. Et hoc idem dicendum de promiſſione, quæ ex metu iniuſte incuſſo facta ſit latroni. De contractu iuramento firmato, quando reſcindibilis.

Si quis vero iuravit non ſolum aliquid dare uſurario, vel latroni, ſed ne quidem petere ſui iuramenti diſpenſationem, nec rem datam unquam repetere, docet Tourneleius cum Laymanno & aliis validum eſſe tale iuramentum, ideoque adimplendum. Et hoc præcipue probant ex cap. 4. *de iis, quæ vi*, ubi Innocentius III. ſic ait: *Mandamus, quatenus ſi Titius ad reſignationem conſiterit vobis per talem metum fuiſſe coactum, qui potuerit, & debuerit cadere in conſtantem virum, non obſtante prædicto iuramento, quo non ad repetendum, ſed reſignandum ſolummodo tenebatur, præfatam Eccleſiam ei reſtitui facias.* Igitur ſecundum Suarezium inferunt cum Gloſſa, quod ſi eccleſiaſticus ille iuramento ſe obligaſſet ad non repetendum, iam repetere non potuiſſet, ſed ſtare debuiſſet ſuo iuramento: ſic ergo dicendum eſſe quod qui iuravit ſe non petiturum diſpenſationem ſui iuramenti, nec rem datam repetiturum ſive ab uſurario, ſive a latrone, ſuum iuramentum ſervare teneatur. Et equidem ait Tourneleius cum aliis laudatis iuramentum ſervandum eſt quando ſervari poſſit ſine diſpendio propriæ ſalutis. Unde cum hoc iuramentum de non adeundo iudice eccleſiaſtico, Quando validum ſit iuramentum factum uſurario. Iuramentum ſervandum ſine diſpendio ſalutis.

ſtico, vel civili ad petendam ab uno diſpenſationem a tali iuramento, ad recuperandam per alium pecuniam, iuramento licet vi, ac metu extorto promiſſam, nullum ſpirituali animæ ſaluti præiudicium afferat, obſervandum eſt: nullum enim præiudicium affert ſpirituali ſaluti hoc iuramentum, ut ſupponitur (alias eſſet illicitum, ac ideo fieri non poſſet) quia nemo dicet nefas eſſe ad reparandum imminens grave periculum ſi pollicemur perſonæ ex qua tale immineat periculum, certam pecuniæ ſummam, nec unquam acturos eſſe apud quemvis iudicem, ut talem ſummam recuperemus, ſive obtenta diſpenſatione iuramenti, quo promiſſionem firmavimus, ſive aliter: ergo ait laudatus auctor, iuramentum eſſet implendum.

Quid de iuramento non denunciandi puta latronem.

Si quis vero iuraverit quoque ſe non denunciaturum crimen, tunc iuramentum docent citati Doctores non obligat in caſu, quo iudici id neceſſarium eſſe videatur ad publicam, & aliis etiam perniciosam iniuriam avertendam. Item ſi iniuriam paſſus iuridice poſtea in iudicio interrogetur, quamvis, ut ibidem docent laudati Theologi, indirecte, & conſequenter pecunia, quam vim paſſus cum iuramento non repetendi ſolvit, eidem reſtitui debet. Huic porro deciſioni qua parte agit de eo qui iuravit ſe non repetiturum quod metu, vel vi coactus tradidit, adhærent Theologi quamplures, iuxta quos ſi non licet repetere, neque etiam diſpenſationem petere licet ad repetendum, aut non ſolvendum, quia ſic ſaltem virtualiter repeteretur. Ita Tourneleius.

Sed obiiciunt patroni contrariæ ſententiæ D.Th. qui 2.2.*q*.89.*art*.3. docet nos poſſe repetere in iudicio, quod coacti iuramento ſolvimus, vel denunciare, non obſtante quod contrarium iuraverimus, quia tale iuramentum verteretur in deteriorem exitum, & eſſet contra publicam iuſtitiam. Ergo &c. Reſp. negando conſequentiam cum Suarezio, qui hic notat Doctorem Angel. non dicere quod quis repetere poſſit illud, quod dederit, tametſi non repetiturum iuraverit, ſed quod poſſit Prælato denunciare, licet iuraverit ſe non denunciaturum, quia hoc vere, ideſt non denunciare, verteretur in deteriorem exitum, & eſſet contra publicam iuſtitiam. At iuramentum de numerando & non repetendo pecuniam numeratam præiudicat ſolum iuranti, & in iis quidem, quæ ſine diſpendio ſalutis præſtare poteſt. Ita etiam Sylvius. Verum cum D. Thomas disiunctive loquatur de repetitione in iudicio rei ſolutæ, & de denunciatione Prælato, non obſtante contrario iuramento, quia tale iuramentum ob utrumque eſſet contra publicam iuſtitiam, hinc reſponſio tum Suarezii, tum Sylvii videtur non ſolvere argumentum. Unde mihi videtur potius dici poſſe, quod non obſtante hac D. Thomæ doctrina, bona venia tanti Doctoris, prævalere debeat ſupra citatus canon Innocentii III. vi cuius ipſe Suarez cum Gloſſa tenet, obligatum iuramento ſe non repetiturum repetere non poſſe, ipſique ſuo ſtandum iuramento. Et revera ait cit. Sylvius ante ſolutionem poſſe petere diſpenſationem, & ſi ſolverit, ad repetendum, quia ſi iuramentum hoc ſervaretur non petendo diſpenſationem a ſolvendo, tunc tale iuramentum reapſe eſſet contra publicam iuſtitiam.

Cu du un fu ldu fir iun to.

Contractus, qui naturali iure invalidus eſt, non firmatur iuramento, validum tamen eſt iuramentum ſi fiat de re licita. Et ratio primæ partis eſt, quia iuramentum utpote contractui extrinſecum, non immutat illius naturam, nec ſupplere poteſt defectum ſubſtantialem, propter quem eſt irritus; iuramentum enim ſequitur naturam contractus, cui adhæret ut acceſſorium ſecundum primariam eius rationem, & naturam, quam habet. Unde ſi contractus per ſe, & independenter a iure poſitivo irritus ſit, aut irritabilis, iuramentum conformatur illius naturæ, & idcirco illum non firmat. Ita Leſſius, Lugo. Unde ſi quis iuret non mutare teſtamentum, licet ob debitum religionis iuramentum implere teneatur, teſtamentum tamen non firmatur iuramento, quia uſque ad mortem ex natura ſua eſt revocabile. Ratio vero ſecundæ partis eſt, quia, ut iam dictum eſt, toties iuramentum impleri debet, quoties ſine peccato impleri poteſt ob maieſtatis divinæ reverentiam.

Contractus ſolo iure poſitivo irritus iuramento non firmatur, quando irritatio facta ſit immediate, & principaliter propter commune bonum; firmatur vero, ſi facta ſit principaliter, & immediate in gratiam boni privati; & ſententia eſt communis. Non firmatur iuramento contractus irritus per ius poſitivum immediate, & principaliter ob publicum bonum, quia ius publicum tolli nequeat ullo privatorum pacto; nullus enim privatus renunciare poteſt privilegio conceſſo in publicum bonum. Tale enim iuramentum, ſi fieret, eſſet de re illicita, ideſt de tollendo bono communi, & inducendo communi detrimento, & proinde nullum pariens effectum, ſeu obligationem; imo illicite ageret qui ut ſtaret huic iuramento, huiu-

huiuſcemodi contractum impleret. Hinc vim nullam haberet, & illicitum eſſet iuramentum clerici, qui renuncians foro ſuo competenti iuraret ſe compariturum coram iudice ſæculari, *cap. diligenti de foro competenti.* Sic non valet iuramentum metu extortum appoſitum matrimonio metu contracto, vel ſponſalibus ſimiliter metu initis. Talia enim matrimonia & ſponſalia ſunt prohibita ob favorem publicum, quia odia, lites, & pugnæ, quibus Reipublicæ quies perturbatur, ex illis ſequerentur. Et hoc dicito etiam de iuramento, quo quis cogeretur iurare profeſſionem religioſam, aut alia vota metu extorta. Tale enim iuramentum eſt etiam invalidum, quia vetitum eſt ob publicum favorem. Ita iuramentum, quo clericus confirmat promiſſionem factam concubinæ, cum hoc vetitum ſit in favorem publicæ utilitatis, & honeſtatis. Ita Covarruvias, quem citant hic Salmaticenſes. Quod ſi irritatio facta ſit immediate, & principaliter in favorem, & utilitatem privatam contrahentium, tunc dummodo nulla interveniat iniuſtitia ex parte contrahentis, cui iuratur, ut ſentiunt multi, ſi iuramentum contractui apponatur, ipſum confirmat, quia quilibet renunciare poteſt commodo pro ſe principaliter a lege introducto, dummodo aliunde hoc non prohibeatur, ex *Leg.* 59. *cod. de epiſc. & cler.* Et poſita tali renunciatione, qua cedimus noſtro privato proprio bono, cui unuſquiſque utpote ipſius dominus cedere poteſt, res perinde ſe habet, ac ſi non eſſet ius poſitivum irritans. Sublato vero iure poſitivo contractus qui iam natura ſua eſt invariabilis, ac firmus, & ideo per ſe obligans ex iuſtitia, dum ei apponitur iuramentum, quia hoc quoque ſuam religionis obligationem inducit, recuperat contractus obligationem, quam ex iuſtitia habebat ex ſe & natura ſua, ideoqne talis contractus firmatur iuramento, ſeu quod idem eſt, duplicem parit obligationem, aliam quidem ex religione, alteram ex iuſtitia. Iuramentum enim, aiunt hic Salmaticenſes, adhæret contractui ſecundum ſe conſiderato, ideſt prout præciſo a privilegio iuris poſitivi, cui iurans cedit. Unde cum contractus ſecundum ſe conſideratus, ideſt quatenus præciſus a iure, ſicuti iam dixi, per ſe validus ſit, & invariabilis, obligationemque inducens iuſtitiæ, quam ab eo ius poſitivum ſeiungit, ac tollit, iuramento firmari poteſt, & firmatum eo magis validus efficitur, cum iuramentum ſignando ceſſionem, quam facit iurans favori iuris poſitivi, ſeiungit, ac ſubtrahit contractum ab ipſo iure eumdem irritante, & ideo invariabilem, firmumque reddit, & obligantem ex iuſtitia, non ſecus ac ſi per legem non fuiſſet irritus. Salmanticenſes, Tourneleius cum aliis.

Inſuper tales contractus accedente iuramento transferunt dominium, dantque actionem in foro externo tum ex iure civili *Leg. Sacram. cod. ſi adverſus vendit.* ubi dicitur: *ſacramenta puberum ſponte facta ſuper contractibus rerum ſuarum non retractandis, inviolabiliter cuſtodiantur*; tum ex iure Canonico *cap.* 2. *de pactis in* 6. & ex *cap.* 28. *de iureiur.* ubi ſtatuitur contractum, quo uxor conſentit in alienationem fundi dotalis, qui iure poſitivo eſt irritus, ſervandum eſſe, ſi acceſſerit iuramentum ſine vi, ac dolo præſtitum, & *cap. de pactis in* 6. ubi Bonifacius VIII. ſtatuit ut pactum patri factum a filia, dum nuptui tradebatur, ut dote contenta nullum ad bona paterna regreſſum haberet, quamvis hoc improbet lex civilis, ſi tamen iuramento nec vi, nec dolo præſtito firmatum fuerit, ab eadem omnino ſervari debeat, utpote quod non vergat in æternæ ſalutis diſpendium, nec redundet in alterius detrimentum. Quare cum iura tunc negent ius repetendi, & reclamandi, quod concedunt quando iuramentum metu, vel dolo extortum ſit, agnoſcunt, tunc ius iuſtitiæ oriri, & volunt contractum ob iuramenti reverentiam valere. Antoine, Tourneleius.

Si tamen legislator ita irritaret contractum, ut vim nullam habere vellet in conſcientia quantumvis contrahentes velint, iuramento non firmabitur; non poteſt enim ſubditus derogare poteſtati, & voluntati legislatoris, & iuramentum, cum ſit acceſſorium contractui, efficere nequit ut valeat id, quod prorſus nullum eſt.

Actus qui talis eſt, ut ipſe, vel promiſſio illum ratificandi, vel non revocandi, naturalem inducat obligationem, firmari poteſt iuramento, tametſi alias iure poſitivo irritus ſit, vel irritabilis, dummodo vis, aut fraus non intercesſerit. Si vero fraus, vis, aut metus intercesſerit, aut alias nulla naturalis obligatio exurgat ex contractu, utpote qui ob publicum commodum, & utilitatem a iure poſitivo eſt reprobatus, iuramentum contractum huiuſmodi non confirmat, licet ob reverentiam divinæ maieſtatis alias valeat, & impleri debeat. Et ratio præcipua primæ partis eſt, quia iuramentum tollit beneficium omne iuris, & facti, quibus talis obligatio diſſolvi poterat, eo quod

Actus naturalem inducens obligationem firmatur iuramento.

quod huiuſcemodi contractus erant tantummodo revocabiles, quia a lege dabatur actio ad petendam eorum reſciſſionem. Hanc vero actionem negant iura, ſi adhibitum ſit iuramentum ad tales contractus firmandos. Imo volunt inviolabiliter ſervandos eſſe, cap. *cum contingat de iureiur. eod. tit. in 6.* cap. *quamvis de pactis* eod. l. Sic de Lugo, Sanchez, Suarez, aliive. Item licet contractus ſit omnino irritus, nullamque pariat obligationem promiſſio illum non revocandi, inducere poteſt naturalem obligationem, cum ex nulla lege talis promiſſio irritetur; & ſic ſi accedat iuramentum firmans promiſſionem non recedendi a contractu, contractum firmat, ita ut nequeat ille contractus revocari ſine iniuria illius, cui facta eſt promiſſio, non promiſſio non revocandi contractum, dat alteri ius ne revocetur. Salmanticenſes. Et contractus huiuſce generis ſunt omnes illi, circa quos in iure confertur poteſtas illos revocandi: hi enim omnes firmari poſſunt iuramento, cuiuſmodi ſunt omnia nuda pacta, contractus minorum de re mobili ſine tutoris auctoritate, donatio inter patrem, & filium non emancipatum, inter virum & uxorem, licet alioquin invalida ſint, *per totum titulum ff. & cap. de donat. inter virum & mulierem*. Fideiuſſio mulieris facta inſtrumento publico, nam ſi ſine illo, & iuris ſolemnitate fiat, ne quidem naturalem obligationem inducit, & ſic iuramento non firmatur.

Contra. ctus quando iuramento non firmentur. Contractus vero, qui alias ne quidem naturalem obligationem inducebat, iuramento non confirmatur, nam cum nulla prorſus exter obligatio, non habet locum illius confirmatio, quia non confirmatur, niſi quod vim habet, vel debilem, vel infirmam. Quando vero non datur ex una parte obligatio, nullum ius datur in altera; unde nulla fit alicui iniuria contractum reſcindendo, unde relaxato iuramenti vinculo, reſcindi poteſt talis contractus, & ſic illo iuramento non firmatur, licet cum iuramentum ſervari poſſit ſine culpa, propter divinum honorem, & reverentiam ſervandum ſit. Hinc contractus rerum immobilium minorum, aut pupillorum, qui ſine iudicis auctoritate celebrantur, neutiquam firmantur iuramento, nec contractus prodigi, cui aſſignatur curator, nec reliqui contractus, in quibus non obſervantur ſubſtantiales ſolemnitates a iure ſtatutæ, quia cum omnes hi ipſo iure irriti ſint, nec obligationem etiam naturalem, & in conſcientia inducant, iuramento minime firmari poſſunt. Sic tandem quilibet alius contractus, per quem ſaltem naturalis obligatio non inducitur.

Cum vero præter contractus puros, eos nempe quibus nullum adiicitur accidens, nullave conditio, alii dentur, ut iam diximus, qui vocantur non puri, illi ſcilicet quibus additur aliquod accidens, & in his alii ſunt conditionati, alii ad conditionatos accedere videntur; ne quid deſit ad pleniorem huiuſce rei intelligentiam, de his quoque operæ pretium eſt aliquid dicere, ut dilucidetur quando hi contractus teneant, quando non.

§. XV.

De contractibus non puris, & quaſi conditionatis.

Contractuum, qui ad conditionatos accedunt, quatuor ſunt claſſes, nempe ad diem, ad cauſſam, ad modum, ad demonſtrationem. Contractus ad diem eſt ille, qui ad diem certum determinatur, & hic ſtatim parit obligationem, cui tamen non tenetur debitor ſatisfacere ante præfixum diem. Hinc qui promiſit centum nummos die Paſchæ ſolvendos, hic ſolvere non tenetur, niſi advenerit dies Paſchæ. Si vero tempus incertum ſit, ut ſi promiſeris certam ſummam, cum navis ex Indiis venerit, ſuſpenditur conſenſus, & obligatio, quia huiuſmodi contractus reſolvitur in conditionalem de futuro contingenti. Co. ctus ad diei

Advertas tamen ſi dies incertus adiectus fuerit promiſſioni in gratiam ſolius promiſſarii, vel legatarii, ut ſi promittas famulo propter obſequia ab eo tibi præſtita centum aureos ei dandos, cum matrimonium contraxerit, ne forte ante acceptos male conſumet, nec conſenſus, nec obligatio ſuſpenditur.

Contractus ad cauſſam dicitur, quando fit contractus ob aliquam cauſſam, ut ſi detur pecunia alicui, quia eſt pauper, vel cognatus. Cauſſa autem duplex eſt, alia finalis, alia impulſiva. Finalis eſt, quæ ita movet diſponentem, ut ſine ea non diſpoſuiſſet. Impulſiva vero, quæ ita impellit ad diſponendum, ut ea non ſubſiſtente adhuc fuiſſet iſta diſpoſitio, v. g. das eleemoſynam petenti quia pauper eſt, & niſi pauper eſſet non dares; Ecce cauſſa finalis; das ei quia revera pauper eſt, ſed inſuper dicit ſe tuum eſſe conſanguineum, cum tamen non ſit: Si nihilominus dediſſes ob paupertatem, quamvis non ita prompte, conſanguinitas eſſet cauſſa impulſiva. Co. ctus cauſſam

Con-

Contractus ad cauſſam non valet, ſi cauſſa, quæ finalis eſt, non ſubſiſtat. Valet vero etiamſi non ſubſiſtat cauſſa impulſiva. Et quoad primum ratio eſt, quia cauſſa finalis ita movet contrahentem, ut ſine ea actu ac de facto diſponere nolit. Unde in eo, qui ita contrahit, aut diſponit, non eſt voluntas dandi, vel diſponendi, niſi ſub conditione, ſi cauſſa finalis ſubſiſtat, & ſublata cauſſa volendi, non eſt voluntas. Quare res, quæ data eſt ob talem cauſſam, retineri nequit. Quoad alterum vero, ratio eſt quia diſpoſitio non fit ſub conditione illius, & ſubſiſtente principali, aut finali motivo volendi, ſubſiſtit diſpoſitio. Nam cauſſa impulſiva movet quidem ad aliquid faciendum promptiori animo, ſed ita tamen ut res adhuc in ſe ſit volita, tametſi hæc cauſſa deficiat, ut patet exemplo iam allato de dante eleemoſynam petenti vere pauperi, promptius tamen quia ſe dicit eius conſanguineum. In dubio vero præſumitur cauſſam fuiſſe tantum impulſivam, quando diſponens intendebat favere, & commodum præſtare ei, pro quo diſponit.

Notandum tamen donationem aliquando certis de cauſſis fieri, quæ non impediunt quominus ea valida ſit, & abſoluta. Sic ſi quid dederis Caio, ut tibi certum favorem præſtet, valet donatio, licet Caius tibi non faveat, quamvis ſi hoc prævidiſſes, non fuiſſes daturus, quia cum donatio principaliter tunc facta ſit ad alliciendum animum, non vero ab obligandum, cauſſa finalis ſubſiſtit, & tunc donatio valida eſt. Nam tacita conditio facere nequit contractum irritum, alias nullus fere contractus validus eſſet, cum vix aliquis reperiatur, qui ſi omnia futura contingentia prævideret, vellet conſentire. Epiſcopus v. g. nec ordinaret, nec beneficium conferret, ſi ſciret clericum, quem promovet, pietatis officia derelicturum.

Contractus ad modum, ſeu ſub modo ille eſt cui additur modus ſub quo talis contractus obliget, ut ſi quis alicui cupienti promoveri ad Doctoratum dicat, do tibi centum nummos, ut expenſas ad Doctoratum capeſſendum neceſſarias ſuſtinere queas. Contractus ad modum obligat ſtatim, & non eſt irritus, etiamſi modus non impleatur, niſi appoſitus ſit ſub annullatione donationis, vel legati; ut ſi quis legaverit certam ſummam, ut Miſſæ celebrentur, hæredes legantis non poſſunt rei legatæ poſſeſſionem ſibi vendicare, eo prætextu quod non ſervetur modus, ſed tantum habent ius ad cogendum legatarium, ut Miſſas celebret, aut curet celebrari, quia modus diſpoſitionem in genere ſuo perfectam ſupponit, ac eam conſequitur, non autem illam ſuſpendit, & in hoc differt a conditione. Modus enim eſt onus quoddam adiectum diſpoſitioni, quo alter gravatur ad aliquid præſtandum; obligatio eſt tamen gravis ex iuſtitia modum talem præſtandi.

Advertas modum aliquando exprimi per verba conditionalia, quæ videntur conditionem importare, ſed reipſa non important, ut in allato exemplo de eo, qui legavit centum nummos, ut poſt eius mortem certus Miſſarum numerus celebretur. Tametſi huiuſcemodi legatum exprimatur per verba conditionata, explicari tamen nequit tanquam modale. Verum quando dubitatur de intentione contrahentis, nec certo iudicari poteſt an ipſius verba importent conditionem, aut modum, interpretandum eſt importare conditionem, ex *Leg. a teſtatore ff. de conditionibus & demonſtrationibus.*

Contractus ad demonſtrationem ille eſt cum apponitur ſignum aliquod ad rem, vel perſonam oſtendendam, puta donat quis centum nummos reconditos in tali arca, vel qui ipſi debentur a Caio. Circa huiuſcemodi contractus in praxi nonnullæ occurrunt difficultates, quas hic explanare operæ pretium eſt. Si error, vel falſitas occurrat in demonſtratione circa ſubſtantiam, nullus ſane eſt conſenſus, nec contractus, ſecus ſi ſit ſolum in accidentibus. Utraque pars conſtat ex iam dictis, ubi de errore occurrente in contractibus actum eſt. Hinc ſi quis legat centum aureos, quos vel Paulus ipſi debet, vel repoſitos habet in tali arca; in ſuppoſitione quod Paulus nihil ei debeat, vel in tali arca nulla extet pecunia, legatum nullum eſt, cum error ille verſetur circa rei ſubſtantiam. Si vero Paulus debeat tantum viginti, vel pars ſummæ ſit in arca demonſtrata, legatum tenet, quia error eſt ſolummodo in accidente. Si autem quis dicat, lego Paulo aureos decem, quos mihi debet, cum ei debeat centum, num omnes centum aurei intelligendi ſint, attendendum eſt num demonſtratio appoſita ſit cum expreſſione numeri, & tunc quantitas ſolum talis numeri conſequenda eſt a legatario, vel donatario, & non plus, cum tunc conſtet mentem legantis, vel donantis fuiſſe, ut non plus tali perſonæ donaretur; vel demonſtratio appoſita eſt demonſtrative tantum, & tunc totum debetur quod demonſtratum eſt.

Contractus ad demonſtrationem.

Ad dignoſcendum vero num taxate ſolum,

 vel

vel demonſtrative apponatur demonſtratio, hæc regula præſcribi ſolet, videlicet quando incipit diſpoſitio a numero, vel menſura, demonſtratio apponitur taxate. Unde ſi quis dixerit, dono, vel lego Caio 100. aureos reconditos in tali arca, vel 50. iugera talis prædii, aurei 100. & 50. iugera ei debentur. Si autem diſpoſitio incipiat a re ipſa, quæ datur, ſeu legatur, demonſtratio apponitur demonſtrative, ut ſi dixerit, do pecuniam, quæ eſt in tali arca, & conſtat ex aureis 100. vel tale prædium quod conſtat 50. iugeribus, tunc dandum eſt quidquid arca nummorum habeat, & ager iugerum, etiamſi aurei eſſent pluſquam 100. & iugera pluſquam 50.

De contractu alternativo.

Si contractus ſit alternativus, ſeu ſub diſiunctione, ut dignoſcatur quid in utroque caſu agendum ſit, videndum ſi diſiunctio cadat in res diverſæ ſpeciei, v. g. ſi dicam, promitto tibi bovem vel equum, ambæ ſpecies manent ſub obligatione, ſed diſiunctive pro arbitrio promiſſoris ex *Leg.* 10. *cap. de iure dotium reg.* 70. *iuris* in 6. ubi ſic: *in alternativis debitoris eſt electio, & ſufficit alterum adimpleri*. Una autem pereunte promiſſor dare tenetur quæ ſupereſt, nec ſufficit dare pretium rei deſtructæ, dummodo creditoris culpa non perierit. Si vero alternativa detur in rebus eiuſdem ſpeciei, ſeu quæ differunt ſolum ſecundum plus & minus, v. g. 100. vel 50. aureos, aut ſecundum tempus, v. g. poſt annum, vel biennium, debetur ſolum, quod minus eſt *Leg.* 109. §. *de verbor. ſignificat.*

§. XVI.

De obligatione contractus conditionalis.

Conditionum diverſitas.

Nota 1. conditiones alias eſſe de præterito, alias de præſenti, & alias de futuro; & hæc poſtrema præcipue intelligitur nomine conditionalis. Nam aliæ rigoroſe loquendo, non ſunt, nec poſſunt dici veræ conditiones, quia non ſuſpendunt contractum uſque ad adventum conditionis, ſed illum abſolutum faciunt, aut validum, vel invalidum, quatenus conditio vere eſt, aut fuit, vel non; & ideo [illegible]unt contractum conditionatum. Conditio [illegible]erum alia eſt impoſſibilis, ut promitto tibi mille aureos, ſi cœlum manu tetigeris, alia neceſſaria vel ab intrinſeco, ut ſi Deus exiſtat, vel ab extrinſeco, a libero poſito Dei decreto, ut ſi futurum ſit generale Iudicium; alia contingens, quæ vel pendet ab eo, cui imponitur, ut promitto tibi Villam, ſi hoc anno nupſeris, & dicitur poteſtativa, vel non eſt in eius poteſtate, ut promitto tibi equum, ſi Itali Germanos vicerint, & dicitur caſualis; vel partim eſt in eius poteſtate, & partim non, & dicitur mixta, ut promitto tibi 20. aureos, ſi mihi Paulum amicum reddas. Tandem conditio alia eſt honeſta, alia turpis, alia indifferens.

Nota 2. quando conditio conſumatur, ſeu impletur, dicitur purificari, & contractus conditionatus dicitur fieri purus, atque ex conditionato tranſire in abſolutum.

Contractus ſub conditione de præſenti, vel præterito hic, & nunc validus eſt, vel invalidus, obligat vel non obligat pro ut hic vel nunc conditio appoſita eſt, vel non; eſt communis iuxta regulam 37. §. *de reb. cred.* quia talis contractus valor, aut nullitas pendent ab actuali exiſtentia, aut præterita huius conditionis, a cuius poſitione ita pendet conſenſus, ac ei eſt alligatus, ut ſine illa cenſeri nequeat dari conſenſus. Unde poſita tali conditione, cum tunc habeatur conſenſus diſponentis, qui non eſt amplius ſuſpenſus, contractus, ſeu diſpoſitio conditionata tranſit in abſolutam, utpote quæ eidem æquivaleat. Hoc idem ſentiunt Doctores, ſi conditio ſit de eo, quod neceſſario eſt futurum ex *Leg.* 9. §. *de donat.* quia conditio de eo, quod neceſſario futurum eſt, propter certitudinem eventus æquivalet conditioni de re præſenti: *talia futura*, ait S. Thomas *in* 4. *diſt.* 29. *art.* 3. *iam ſunt præſentia in ſuis cauſſis*. Nam cum in præſenti verum ſit quod hoc ſit futurum, idcirco conditio reputatur præſens, ut ſi dicam do, aut vendo tibi, ſi es moriturus, ſi Sol cras oriatur. Quod ſi conditio de præſenti, vel de præterito non eſt, nec fuit poſita, ut communiter docent Doctores, non valet contractus, *Inſtit. de verb. obligat* quia non præbetur conſenſus, niſi dependenter a poſitione illius conditionis, quæ contractui vel diſpoſitioni eſt appoſita; & ſine conſenſu nullus eſt contractus, & diſpoſitio. Hinc conditione non poſita nulla eſt hæc donatio, puta dono tibi hanc domum, ſi fideliter negotia mea geſſeris, non potes domum conſequi, niſi a te poſita ſit hæc conditio, nempe quod negotia mea fideliter geſſeris.

Conditio honeſta, & poſſibilis de contingenti futuro libero ordinarie ſuſpendit contractum, ita ut non obliget ad implendam promiſſionem factam ſub tali conditione, antequam hæc purificetur, ſeu impleatur, ita ut tunc ſolum incipiat contractus valere, dum conditio ponitur; contrahentes enim ſic

ſic ſolent eſſe animo affecti, ut pendente conditione ſuſpendant quoque conſenſum ſuum. Non poſſunt tamen contrahentes reſilire a contractu ante tempus præfinitum, ſed expectare tenentur conditionis eventum. Conventio enim ad hoc ſtatim obligat abſolute, & in hoc omnes videntur convenire, ut notat de Lugo. Et ſi ille, qui ſub tali conditione promiſit, conditionis impletionem impediat, adhuc alteri obligatus manet ex *Leg.* 81. *& ex reg.* 66. *iuris in 6. cum non ſtat per eum, ad quem pertinet quo minus conditio impleatur, haberi debet perinde ac ſi impleta fuiſſet*. Videndum tamen an qui conditionem appoſuit, circa eam liber non remaneat. Nam ſi promiſerim Titio aureos centum ſi nubam, non tenebor ad nubendum, ut ille promiſſam ſummam conſequatur, niſi forte ſpopondiſſem ut mihi ſponſam procuraret. Dixi *ordinarie ſuſpendit*, quia fieri poteſt, ut etiam contractum non ſuſpendat, puta ſi contrahentes communi conſenſu velint, ut contractus ab initio valeat ſuppoſito quod ponenda ſit conditio, ſive ſuppoſita huius veritate, *conditio erit*. Talis tamen contractus ab initio ex hypotheſi validus, tametſi expectandus ſit conditionis eventus, hunc ſortiretur effectum, quod poſita conditione contractus iſte deberet retrotrahi ad tempus, quo fuit initus. Proinde ſi ita alicui ſub conditione contingenti agrum tuum donaſſes, & poſt quinquennium tantum adimpleretur conditio, fructus toto illo tempore nati non deberentur tibi, ſed donatario, cum ipſe ſupponatur ab initio fuiſſe dominus agri.

Contractus ſub conditione de futuro contingenti initus ſtatim valet ſine novo conſenſu quando ponitur conditio. Cum enim valor contractus, ut dictum eſt, a contrahentium conſenſu dependeat, ubi iſte conſenſus ultra non ſuſpenditur, non ſuſpenditur etiam valor contractus: at vero ubi contractus ponitur, nulla eſt ratio, ob quam ſuſpendatur conſenſus.

Igitur poſita conditione contractus conditionatus ſine ulteriori conſenſu ſtatim tranſit de conditionato in abſolutum, & abſolute obligat abſque eo quod novus præſtetur conſenſus. Ita ſatis communiter Doctores, ex Leg. 11. §. *qui potiores in pign.* & ex *Leg. 7. de contractu empt.* ubi *conditionales venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio*. Hic autem nullam novi conſenſus facit mentionem.

In contractu tamen matrimonii, aliiſve, qui non perficiuntur ſolo conſenſu, ſed etiam traditione, ſi ante conditionem impletam conſenſus revocatus ſit, non erunt validi ſine novo conſenſu. Nam fieri nequit traditio ſine eius conſenſu, qui rem tradere debet, & cum conſenſus revocatus ſit, antequam conditio impleretur, iam non amplius moraliter permanet.

Conditio, ſi purificata, ſeu poſita non fuerit tempore præſignato, contractus non amplius obligat, cum contrahens ſub tali conditione non intendat ſe obligare, & diſponere, niſi poſita ſit conditio in circumſtantiis mutuo conventis. Diſpoſitio vero pendens ex libera hominum voluntate non aliter obligat, quam diſponens vult. Aliqui excipiunt in hac ſententia contractum matrimonii, quia ex natura ſua eſt perpetuus, & ſemel valide contractus non poteſt amplius reſcindi, quod tamen dici nequit de matrimonio inito ſub conditione de futuro contingenti, quando poteſt adhuc reſcindi. Nam ſi qui ita contraxit ante conditionis eventum, aliam ducat, hic ſecundus contractus eſt validus. Igitur primus conſenſus conditionalis ad prius matrimonium præſtitus non ſufficit; ideoque poſita conditione opus eſt ut renovetur. Hinc Concilium Florent. requirit in matrimonio conſenſum de præſenti. Idcirco iuxta regulam huiuſce Concilii non ſufficit conſenſus de futuro, ideſt a futura conditione dependens. Hæc tamen opinio a multis impugnatur.

Sola vero conditio expreſſa reddit contractum, ac diſpoſitionem conditionalem, non vero conditio, quæ tacita eſt, & quæ eſt intrinſeca contractui, ex *Leg.* 99. §. *de condit. & demonſtrat.* Unde conditio tacita non ſuſpendit obligationem. Sic P. Antoine cum aliis.

Contractus vero ſub conditione impoſſibili, aut turpi initus iure naturali invalidus eſt, quando conditio turpis apponatur ut obligatoria. Nam cum validitas huiuſce contractus iuxta intentionem contrahentium pendeat a tali conditione, ſi conditio eſſet impoſſibilis phyſice, vel moraliter, ideſt quod non poſſit, aut non debeat poni, certe contractus huiuſmodi eſt per ſe nullus, & dicendum ita contrahentes potius iocari, quam vere contrahere, dum contractui apponunt conditionem, quam ſciunt poni non poſſe. Quocirca valere non poteſt contractus ſub conditione, quæ eum deſtruit; quia cum conditio ad valorem contractus præſcripta debeat eſſe obligatoria, & nemo obligari queat ad id, quod vel ut prorſus vires ſuas exce-

Contractus ſub conditione turpi eſt invalidus.

excedens, vel ob eius turpitudinem ut illicitum fieri nequeat, ſequitur ad evidentiam contractum initum ſub conditione ſive phyſice, ſive moraliter impoſſibili ab ipſa conditione deſtrui, nullumque reddi. Idemque dicito, ſi conditio adverſetur ſubſtantiæ contractus utpote impediens ſubſtantialem conſenſum in ipſum contractum. Sic communiter Doctores.

Quando conditiones impoſſibiles habeantur pro non adiectis.

Dixi *iure naturali*, quia iure poſitivo in contractu matrimonii, & in ultimis voluntatibus conditiones impoſſibiles, aut turpes habentur pro non adiectis. Dicit enim Gregorius IX. *cap. ult. de condit. appoſit. conditiones appoſitæ in matrimonio, ſi turpes, aut impoſſibiles fuerint, debent propter eius favorem pro non adiectis haberi*. Igitur illæ non obſtant quominus matrimonium validum ſit ſecundum fori externi præſumptionem, dum hoc ſupponit huiuſcemodi conditiones ſerio non apponi.

Quod ſi conditio turpis, vel impoſſibilis eſſet contra ſubſtantiam matrimonii, declaravit idem Summus Pontifex in ſua Decretali tale matrimonium invalidum, & nullum; quia in tali caſu deeſſet voluntas etiam implicita revera illud contrahendi. Etenim non poteſt quis velle efficaciter verum matrimonium, & ſimul aliquid velle, quod illud deſtruit, ſicuti eſſet impoſſibilis conditio circa eius ſubſtantiam, puta ſi quis contraheret matrimonium cum conditione, quod pro libitu ſuo illud diſſolvere poſſet; & hæc habetur in matrimonio ad inſtar conditionis veræ, & proprie dictæ, & a qua efficacia conſenſus dependeat, ad differentiam aliarum conditionum, quæ, ut diximus, habentur pro non adiectis, ideſt tamquam non ſerio appoſitis, ſed quaſi iocoſe, & extra contractum; vel inſtar modi, ut vocant, ſive per modum alicuius gravaminis, pactique diſtincti ſupra contractum iam initum poſterius adiecti; & hoc ſignificat conditionem haberi pro non adiecta.

Dixi huiuſcemodi conditiones impoſſibiles haberi pro non adiectis etiam *in ultimis voluntatibus*, ſeu legatis & donationibus cauſſa mortis. Nam in his etiam ex iuris diſpoſitione pro non adiectis habentur, & diſpoſitio teſtatoris abſoluta manet, & valida, ex Leg. 1. 6. & 14. §. *de condit.* & ex Inſt. *de hæred. inſtit.* §. 10. Et ratio diſcriminis inter alios contractus, & teſtamentum eſt, quia in aliis contractibus, qui conditionem impoſſibilem adiiciunt, contrahere velle non creduntur, ſed potius iocari, vel inſanire, *Leg.* 31. *ff. de obligat. & action.* In ultimis vero voluntatibus conditio impoſſibilis appoſita habetur pro non ſcripta, ſed quaſi teſtatori exciderit vitio linguæ, aut mendo ſcripturæ, quia nemo de morte cogitans ludere cenſendus eſt, *Leg.* 3. *de condit. & demonſtrat.* Unde ſi quis legatum faciat alicui virgini ſub conditione, ſi non nupſerit, hæc conditio habetur pro non adiecta, ex cit. §. *de condit. & demonſtrat.* Unde valet legatum factum, etiamſi ea nubat, quia huiuſmodi conditio cenſetur minus honeſta, quatenus impedit libertatem matrimonii, ac proinde in illius favorem ita ſtatuere iura, ut humanum genus propagetur, & reſpublica augeatur. Iure antiquo id verum erat etiam reſpectu viduæ, ſed iure novo ſi nupſerit vidua, legatum eſt irritum, nam licet ſecundæ nuptiæ ſint licitæ, ius tamen viduis non favet, ſicut virginibus, & revera aliquando intereſt familiæ, ſi vidua non nubat. Si legatum ſit ſub conditione quod legatarius nubat, & tamen Religionem ingreſſus eſt, valet legatum, quia conditio matrimonii tunc non eſt honeſta, quatenus prohibet maius bonum, ſcilicet ingreſſum Religionis, ideoque habetur pro non adiecta, ex *Authent. de ſanctiſſ. Epiſc.* Si vero legati conditio expreſſa eſſet his verbis: lego centum ad puellas collocandas in matrimonium, legatum non eſt convertendum ad moniales dotandas, quia voluntas teſtatoris ſatis expreſſa obſervanda eſt. Ita hic Habertus. Si vero factum fuerit legatum determinatæ mulieri, ſi nupſerit, ei tradendum eſt, licet religionem ingrediatur. Ita P. Antoine. Si vero legatum factum ſit ſub hac conditione, ſi legatarius uxorem ex tali familia non ducat, irritatur legatum, non impleta tali conditione, quia honeſta eſt. Hæc autem legum civilium, & canonicarum diſpoſitio valet etiam in foro interno conſcientiæ, in quo niſi evidenter conſtet, merito præſumitur hominem in materia tanti momenti, qualis eſt matrimonium, & teſtamenta, nugari voluiſſe faciendo actum irritum.

De distractiva.

Conditio diſtractiva contractus, ſi conſenſum non deſtituat, cenſetur pro non adiecta, ac ideo contractus non irritatur, ſed manet validus, ut ſi quis in teſtamento promittat ſe illud non revocaturum, quod eſt contra teſtamenti naturam, valet teſtamentum. Si vero deſtruat conſenſum, ut ſi quis contrahat matrimonium ea conditione, quod ſi Maria iam nupta vidua fiat, poterit illam ducere priore relicta, nullum eſt matrimonium.

No-

Nota, contractum validum fieri ex fictione iuris nihil aliud eſſe quam quod iura fingant, ſive ex rationabili cauſſa præſumant alicui contractui nihil deeſſe ex iis, quæ ad eius valorem neceſſaria ſunt.

CAPUT II.

De Contractibus in ſpecie.

Tanta eſt contractuum copia, & diverſitas, ut non minus amplam, quam ſalebroſam percurrere debeamus provinciam, de ſingulis eorum ſpeciebus diſceptando; tot tantaſque occurrentes graves difficultates, quibus huiuſcemodi materia eſt involuta, diſſolvendo: unde ad hoc ut in re tam perdifficili meliori, ac clariori modo, quo fieri poteſt, procedatur, prius elucidabimus quæ pertinent ad contractus oneroſos, qui magis proprie rationem habent contractus; ac maiorem contractuum varietatem negotiumque continent, ut poſtea gratuitos expendamus. Ex contractibus autem oneroſis alii dominium transferunt, ut permutatio, & venditio, alii retento rei dominio uſum dumtaxat, vel uſufructum conferunt, ut locatio, emphyteuſis. Dominium autem tripliciter per contractus oneroſos transferri poteſt, nempe dando rem pro re, v. g. vinum pro oleo, & talis contractus dicitur permutatio; dando pecuniam pro pecunia, ut argentum pro auro, vel monetam venetam pro germanica, & dicitur cambium, aut mutuum, aut rem dando pro pecunia, & vocatur venditio, vel pecuniam pro re, & eſt emptio. Ab hac poſtrema ſpecie contractus oneroſi exordiemur.

§. I.

De emptione, & venditione.

Origo emendi, & vendendi, ut ex *Leg. 1. ff. de contrahenda emptione* derivata eſt a permutationibus, a quibus cœpit contractus emendi, & vendendi. Olim enim non erat nummus, nec aliud merx, aliud pretium vocabatur, ſed unuſquiſque ſecundum neceſſitatem temporum, aut rerum utilibus inutilia permutabat, quando, ut plerumque evenit, quod alteri ſupererat, alteri deerat. Sed quia non ſemper ac facile concurrebat, ut cum tu haberes quod ego deſiderarem, invicem ego haberem quod tu accipere velles, electa eſt materia, cuius publica, ac perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis ſubveniret; unde cœpit contractus, qui nunc venditio, & emptio appellatur.

Emptio, & venditio, licet duæ diverſæ actiones ſint, diverſoſque habeant effectus, diverſa ad invicem transferentes dominia, cum emptor com[illegible] cum venditore dominium pecuniæ [illegible] in eum transferens pro re, ſeu merce [illegible] ab ipſo accipit; venditor vero com[illegible] dominium rei cum emptore pro pecunia, [illegible] tamen ita ſunt ſimul viciſſim con[illegible], ut una mutuo alteram includat, ac connotet, cum dari nequeat, ac intelligi emptio ſine venditione, nec venditio ſine emptione, ut realiter utraque non ſit niſi unus mutuus contractus; hinc cum integro amborum ſenſu ita ſimul definiri poſſunt *emptio, & venditio eſt contractus mutuo conſenſu initus, ultro citroque obligatorius, de determinata merce pro determinato pretio, & e contra de determinato pretio pro determinata merce tradenda.* Eſt in re communis, *Leg. 1. ff. de contrahenda emptione & vendit.* Unde patet quod ſi emptio, & venditio ſeiunctim accipiantur, emptio eſt pactio pretii determinati pro merce, venditio eſt pactio mercis dandæ pro pretio determinato. Dicitur generali definitione *contractus mutuo conſenſu initus*, quia ad eſſentiam contractus, ut diximus, requiritur mutuus conſenſus partium exterius ſignificatus, quo mutuo partes ſe obligant, & hic contractus aliquo ſenſu perficitur ſolo partium conſenſu ſignis externis manifeſtato, aliquando vero hoc ſolo non perficitur complete, niſi traditione rei. Prima pars habetur *Inſtitut. lib. 3. tit. 24. emptio & venditio contrahitur ſimul ac de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuit.* Idemque repetitur *Leg. 3.* ubi emptio & venditio effici dicitur *ſimul atque de pretio convenerint, cum ſine ſcriptura res agitur.* Unde ex his contractus venditionis efficitur ſubſtantialiter in genere contractus ſolo partium conſenſu exterius expreſſo. Duo tamen hic notanda ſunt. — *Definitio emptionis, & venditionis.*

Primum, ſi contractus venditionis a notario ſcribi debeat, non erit obligatorius antequam ab eo ſcriptus ſit, & contrahentium ſubſcriptione munitus. Unde donec confectum eſt venditionis inſtrumentum, liberum eſt contrahentibus reſilire. Secundum, ſi emptor rem guſtare, probare, aut videre velit, licet de pretio conventum ſit, venditio adhuc non obligat, niſi poſtquam res, puta vinum deguſtatum ſit. Guſtus enim ad

hoc proficit, ut improbare liceat, Leg. 34. *ff. de contractu empt.*

Altera vero pars, nempe quod venditio complete non perficiatur niſi traditione rei, conſtat ex iure *Leg.* 20. *cod. de pactis*, ubi traditionibus, & uſucapionibus dominia rerum non nudis pactis transferuntur. Unde patet ex traditione non ſequi in emptore dominium, niſi poſt rei traditionem, ita ut ante traditionem habeat quidem emptor ius perſonale ad rem, non vero ius in re, quod indicat contractum aliquo ſenſu eſſe imperfectum, & hoc etiam *Leg.* 9. *ff. de publ. in rem act.* ſtatuitur rem duobus bona fide ementibus, venditionem eius eſſe, cui priori tradita eſt, licet alter ante eum emerit. Si enim venditio omnino perfecta eſſet ex ſolo partium conſenſu, res non poſſet eſse illius cui primo tradita eſt, cum iam antea ab alio empta fuit, quia tunc traderetur poſteriori emptori, quod perfecte bonum erat alterius. In hoc tamen ſtandum eſt locorum conſuetudinibus, vi quarum ficta quadam traditione dominium rei mobilis tranſit in emptorem, ſtatim ac confectum eſt venditionis inſtrumentum.

Obligationes emptoris & venditoris. Dicitur ſecundo *ultro citroque obligatorius*, quia uterque contrahentium ex tali contractu obligatur, emptor quidem ad tradendum pretium conventum, venditor vero ad tradendam mercem venditam *Leg. exempto* 11. *&* §. 1. *ff. de act. empt.* & Inſt. *lib.* 3. *tit.* 24. ita ut ſimul ac de pretio convenerint, abſolute loquendo neuter reſilire poſſit altero invito etiam non facta traditione, *Leg.* 3. *cod. de reſcind. vendit.* quia pacta obligant in conſcientia, ut habetur in cit. *Leg. exempto*, ubi ſic: *Cum nihil magis bonæ fidei congruat quam id præſtare quod inter contrahentes actum eſt.* Dicitur tertio *de determinata merce pro determinato pretio, & e contra.* Nam ad hoc ut valeat emptio, & venditio, oportet ut determinata merces pro determinato pretio vendatur, & ematur, alias nullus eſſet contractus, *Leg. perſæpe* 35. §. 1. *de contrahenda emptione*; & res in tali caſu perit, aut accreſcit venditori, ut ſi quis vendidit indeterminate decem oves ex toto grege, vel decem iugera in ſuo fundo, ſi hæc perirent, vel fructificarent, perirent & fructificarent venditori. Venditio enim quamdiu res determinata non eſt, cenſetur conditionalis, quæ perfecta non eſt niſi impleta conditione. Hinc ſicut non tenebatur venditor has oves, vel hæc iugera determinate dare emptori, ita ſi quid ſit in his emolumenti, aut detrimenti, ad ipſum ſolum ſpectat.

Num vero arrha cum datur liceat reſilire cum ſola illius iactura, hoc pendet, ait de Lugo, ex conſuetudine, quæ cum ſit optima lex, contrahentium intentionem optime declarat, quia ſi uſus eſſet, ut cum ſola iactura arrhæ impune recedant, ea ſolum videtur intentio; alias arrha data cenſebitur ad ſolam ſecuritatem obligationis contractæ etiam ex parte dantis, qui eam implere teneatur.

Iuſtitia utriuſque horum contractuum conſiſtit in æquali valore mercis, & pretii, nempe ut res tantum valeat, & non plus vendatur, & tantum, & non minus pro ea reddatur pretium, quantum valor eius importat.

Nota cum res venditur, cenſetur cum ea vendi id omne quod eſt pars illius, vel cum ea adnexum, & cum ea acceſſorium, niſi expreſſe excipiatur. Sic fundo empto arbores quoque in eo conſitæ, & fructus pendentes venduntur, quia fructus rei cohærentes cenſentur pars illius, Leg. 44. §. *de rei vendit.* ſecus vero de fructibus avulſis.

Nemo cogi poteſt privata authoritate ad rem ſuam vendendam, ut patet ex definitione dominii, quod eſt facultas diſponendi de re ſua ut libet. Hinc iniuſtitiæ arguitur Achab rex Iſrael 3. *Regum* 21. quod cogere voluerit Naboth ad vineam ſuam vendendam. Poteſt tamen cogi authoritate publica ob publicam neceſſitatem, vel utilitatem, ut ſi fundus privati neceſſarius ſit ad conſtructionem Templi, ampliationem urbis, aut viæ publicæ.

§. II.

De iis qui poſſunt vendere, & emere.

Ex iis, quæ iam antea dicta ſunt de contractibus in genere, manifeſte colligitur qui ſint qui vendere poſſint, & emere, cum idem ſit poſſe facere contractus, ac emptiones facere, & venditiones, quæ ſunt præcipuæ ſpecies contractus. Unde omnes, ut iam diximus, qui lege non prohibentur contrahere, hi omnes pariter emere poſſunt, & vendere. Communis eſt, ac certa cap. *iam nunc* 8. *cauſſa* 28. *q.* 1. *cap.* 7. *de procurat. in* 6.

Advertendum tamen quod licet conceſſum ſit & clericis in particulari, & Religioſis in communi ob ſuam, vel ſuorum neceſſitatem emere, & vendere, hoc tamen iis non permittitur ſolius lucri gratia, & negotiationis cum clericis tum ſæcularibus tum Regularibus interdictum ſit negotiari, ut alias diximus.

mus. Cæterum cum iam compertum ſit quinam vendere poſſint, & emere, videtur ulterius ſuper re hac non immorandum.

§. III.

De re vendibili.

Ex iis, quæ ſupra iam diximus de cauſſa materiali contractus, manifeſtiſſime patet omnia quæcumque, quorum quis dominium habet, & liberam adminiſtrationem, & quæ pretio ſunt æſtimabilia, vendi poſſe, niſi forſan venditio ob aliquam ſpecialem iuris prohibitionem invalida fiat, vel illicita. Quare vendi poſſunt non quidem res ſpirituales, aut hiſce adnexæ, ut Sacramenta, ſacra miniſteria, beneficia, iuſpatronatus, olea ſancta, reliquiæ &c. ſed res corporeæ, & incorporeæ omnes, actiones, & bona tum præſentia, tum futura. Et licet omnia donari nequeant, ne quis inteſtatus maneat, omnia tamen vendi poſſunt, quia omnia vendens de pretio teſtari poteſt. Licite hæres poteſt totam etiam hæreditatem vendere, vel illius partem morte teſtatoris ſecuta. Nam ſi antea vendiderit, ſtatutum eſt *Leg. 1. de hæredit. vel act. nihil eſſe acti, tum quia in rerum natura non ſit quod venierit, tum quia eſſet periculum ne emptor vitæ inſidietur illius, cuius hæreditatem emit*; imo præter nullitatem contractus, venditor talis hæreditatis ipſa privaretur, (poſt tamen ſententiam iudicis, notant Salmanticenſes), & applicaretur fiſſo *Leg. 2. de iis quibus ut indignis*. Valeret tamen venditio, ſi hoc innoteſceret teſtatori, *Leg. ult. cod. de pactis*. Item vendi poteſt res publica, forum, platea, a Principe, qui dominium habet, non autem a privata perſona, ita ut non valeret venditio, licet facta tempore, quo bona huiuſcemodi erant privatæ perſonæ, *Leg. domum 56. ff. de contrah. empt. & 58. §. 1.*

Num vero licite vendi poſſint ea, quæ inſervire queant ad malum uſum, ad hanc ſolvendam difficultatem notandum eſt quædam eſſe ex ſe ita mala, & ad malum uſum determinata, ut inſervire non valeant, in uſum bonum, aut indifferentem, ut maleficium, annuli, quibus dæmonia alligata ſunt, libelli infamatorii, &c. quædam vero eſſe abſolute indifferentia, ut arma offenſiva, chartæ luſoriæ, fucus, idola quibus ut Gentiles ad cultum, ſic alii ad ornatum illis uti poſſunt. Sed hæc, quæ ſunt abſolute indifferentia, ſunt reſpective mala, ut idolum reſpectu Gentilium, arma reſpectu illius, qui omni ſtudio inimicum inſequitur. Hiſce præmiſſis ſit

Res per ſe malæ, ac ad malum uſum deſtinatæ, licite, ideſt ſine culpa mortali vendi non poſſunt, quia hæc vendentes præbent aliis occaſionem peccandi, ut ait S. Th. 2. 2. quæſt. 169. art. 2. ad 4. Hinc graviter peccant, qui libellos famoſos, turpes componunt, publicos reddunt, ac vendunt, iuxta canonem 52. Concilii Eliberitani, idemque intellige de cantilenis adverſus proximi famam concinnatis, de libris hæreticorum, niſi vendant iis, quibus eſt conceſſa licentia eos legendi, aliiſve qui iiſdem non male uſuri dignoſcuntur.

Res, quæ ſunt indifferentes, quibus emptores poſſunt bene, vel male uti, vendi nequeunt ſine gravi culpa, quando veriſimiliter his creduntur abuſuri, quia qui hæc vendit, alterius peccato cooperatur. *Res indifferentes quando vendi queant.*

Fuco autem cum mulieres uti valeant, & ad finem & in uſum non mortaliter malum, qui hunc vendit iis, quæ videantur uſuræ in uſum mortaliter malum, mortaliter delinquit; ſecus vero ſolum venialiter: *Non ſemper*, ait S. Th. ubi ſupra *ad 2. talis fucatio eſt cum peccato mortali; ſed ſolum quando ſit propter laſciviam, & in contemptum Dei*. Quare ſequitur res indifferentes, vel quæ quamvis malæ ſint, aliis admixtæ humanis uſibus inſervire poſſunt, ut quædam venena in medicamentorum compoſitionem, licite vendi poſſe iis, quos non conſtat iiſdem male uſuros. Hoc malum ſine cauſſa præſumere non debet venditor. Ita communiter Doctores. Cavendum tamen eſt venditori, ne nimio amore quæſtus id non videat, quod præter ipſum cæteri vident.

Vendi nequit res aliena, talis enim venditio eſt prorſus invalida; quia rem alienam vendens non poteſt transferre eius dominium in emptorem, ſicut ad venditionis contractum requiritur. Talis enim venditor transferre nequit in emptorem plus iuris quam ipſe habeat. Unde cum non ſit dominus rei alienæ, huiuſce dominium emptori conferre nequit, ac proinde res ſemper aliena manet, & per verum dominum evinci poteſt, ideſt cogere poteſt ad eius reſtitutionem quemcumque illam poſſideat. Hæc tamen venditio valida eſt quoad translationem dominii pecuniæ in venditorem. Hoc patet ex *Leg. 28. & 34. §. item ſi emptor* ff. de *contrah. vendit.* & hoc præcipue ex *Leg. 48. §. ult.* ff. *de furtis, nummus qui eductus eſt pretio rei furtivæ, non eſt furtivus*; & ratio eſt, quia licet venditor rei alienæ, quia huiuſce *Vendi nequit res aliena.*

rei

rei non eſt dominus, non transferat dominium ipſius in emptorem, cum emptor e contra dominus ſit pecuniæ, quam pro re tribuit venditori, poteſt in hunc transferre dominium ipſius pecuniæ. Verum tamen eſt, dominium, quod venditor acquirere dicitur ex legibus in pecuniam, eſſe valde infirmum. Nam ſi res vendita evincatur, ideſt ſi iudicis auctoritate a ſuo proprio, veroque domino recuperetur, tenebitur venditor de evictione, & obligatus remanebit, ut vel rem faciat eſſe emptoris, aut cum ipſa totum intereſſe lucri ceſſantis, & damni emergentis reſtituat.

Quæ obligatio vendentis rem alienam bona fide.

Si quis autem bona fide rem alienam vendiderit, ideſt putans invincibiliter eſſe ſuam, non tenetur reſtituere pretium niſi in quantum factus eſt ditior, neque damnum reſarcire, utpote qui non fuerit iniqua, ſeu iniuſta eius cauſſa, & quoad hoc nec venditor malæ fidei tenetur, ſi emptor ſciens, & volens rem alienam ab eo emerit; nam ſcienti, & volenti non fit iniuria. Quod autem dicitur de pecunia percepta ex venditione rei alienæ, idem valet etiam quoad rem acquiſitam cum pecunia aliena, ſcilicet quod regulariter loquendo dominium ſuper eam acquirat, ſuamque faciat, quia ſicut emens ab iniquo venditore, eo quod dominus ſit ſuæ pecuniæ in talem venditorem dominium transfert, ita qui rem ab aliquo emit cum aliena pecunia, quia venditor eſt ipſius rei dominus, iniquus emptor dominium rei acquirit; quia cum vendens dominium hoc habeat in rem venditam, ipſum transferre poteſt in emptorem. Sic habetur etiam ex *Leg. 6. cod. de rei vindicat.* ubi ſtatuitur eum, qui pecunia apud ſe depoſita ſibi poſſeſſiones comparavit, earum dominum fieri. Dixi *regulariter loquendo*, quia empta pecuniis Eccleſiæ, pupilli, minoris, aut militis, tranſeunt in eius dominium, cuius ſunt pecuniæ. Sic Salmanticenſes.

Officia publica rum vendi poſſint.

Officia publica temporalia, ut Præfecti, Cancellarii, Conſiliarii, Iudicis, Scribæ, Tabellionis, & huiuſmodi, ſpectato iure poſitivo non poſſunt emi, nec vendi, ut ex *Novella 8. cap. 7. Leg. nemo cod. quæ res vendi non poſſunt, Leg. 14. cod. de re militari*; quia huiuſmodi venditio, & emptio ſolent eſſe perniocioſiſſimæ Reipublicæ, cum ſic ad officia applicentur non qui idonei, ac digni ſunt, ſed plus offerentes, quamvis aliunde inepti, & incapaces exiſtant, qui una ſemel quod officium per pecuniam ſunt adepti, modis omnibus per fas, & nefas, ſtudent prætium expenſum recuperare, quotidie iuſtitiam officii ſui violantes. Ita Lugo cum aliis, quos hic citat. Non obſtante tamen lege poſitiva tales venditiones vetante, ubi legitima conſuetudo invecta eſt, licite fit talis venditio, cui cæteroquin nullatenus repugnat iuſtitia, quia hæc officia ſunt pretio æſtimabilia, utpote quæ & honorem temporalem, & multam lucri occaſionem important. Verum tamen eſt, quod vendi debeant viris probis non nimio prætio, ne emptores ad prætii ſoluti compenſationem vexationes populis iniuſtitiaſque perpetrare cogantur. Imo ſi fieri poteſt taxandum eſt ſtipendium quod exercentes talia munia percipere debent, quod correſpondeat eorum labori, & prætio ſoluto, ne cum pauperum gravamine quantum poterit unuſquiſque extorqueat.

Vendi etiam poſſunt officia Eleemoſynarii, & Capellani regii, modo hiſce officiis nulla ſpiritualis functio ſit adnexa, ut quam plures eruditi cenſent; alias talis emptio, & venditio labe ſimoniæ commacularentur. Sic Pontaſius verb. ſimon. de *iuſto pretio* caſu 47.

§. IV.

De Pretio iuſto rerum venalium.

Nomine pretii venit ſolus nummus, ſed numerata pecunia, alias non fieret vera venditio & emptio, ſed permutatio. Nummus ſic dicitur a Numa rege, qui nummos primum apud Italos imaginibus notavit, & titulo nominis ſui præſcripſit vocari. Ita tradit Iſidorus *lib. 16. Origin. cap. 17.* Pecunia vero ex S. Aug. *rel. in cap. tot. 6. cauſſ. 1. q. 3.* ſic dicta eſt a pecoribus. Ideo autem (ibi ait S. Doctor) pecunia vocata eſt, quia antiqui totum quod habebant, in pecoribus habebant. Unde nummi appellatio ſtrictior eſt quam pecuniæ, *Leg. litigatores* §. quod ait *prætor de arbitris Leg. 1. de contrah. empt.* Cum enim antiqui nummos non haberent, ſed totum tenerent in pecoribus, eorum negotia fiebant dando pecora pro aliis mercibus, quibus indigebant, & a tali negotiatione, quæ erat pura permutatio, invento poſtea nummo, origo cœpit vendendi & emendi, & nummus accepit etiam nomen pecuniæ ab ipſis pecoribus, quibus antea negotia agebantur.

Prætium, ut ex Varrone, appellatur id, quod conſtituitur emptionis, & venditionis cauſſa, & ita dictum eſt quaſi peritium, quia ſtatui debet ex opinione, & iudicio communi eorum, qui rerum periti ſunt, non prout cuique videtur. Unde prætium definitur,

quod

quod ſit pecunia valoris rei commenſa : nam prætium iuſtum eſt illud, quod valorem exæquat rei venalis.

Res venales duobus modis conſiderari poſſunt, 1. abſolute ſecundum ſuum eſſe naturale independenter ab hominum æſtimatione, quo modo vile animalculum excedit valorem auri, & argenti. Res enim vivens eſt quid excellentius in ordine naturæ re inanimata. 2. Relative, & per ordinem ad uſus humanos, quo fit ut quædam ſenſu carentia quibuſdam ſentientibus præponamus. *Quis enim*, ait S. Aug. *lib.* 11. *de Civit. Dei cap.* 16. *non domi ſuæ panem habere quam mures, nummos quam pulices malit*? Hoc autem poſteriori modo in contractibus pretium rerum venalium æſtimatur.

Prætium rei venalis augetur, vel minuitur ex quibuſdam circumſtantiis, nempe 1. ex penuria, vel copia mercium, 2. ex pecuniæ abundantia, vel raritate, 3. ex multitudine venditorum, & paucitate vendentium, & e contra, 4. ex modo vendendi, nam res vilius venditur ſub haſta, & voce præconis, quam apud mercatorem, 5. ex maiori, vel minori emptorum indigentia, modo communis ſit. Unde equi carius venduntur tempore belli, quam pacis. Dixi *modo communis ſit*; nam indigentia unius emptoris, & venditoris non mutat hominum æſtimationem, nec efficit ut res carius vendenda ſit, aut vilius emenda, cuius contraria doctrina damnata fuit a Pariſienſi Academia an. 1665. tanquam falſa, ſcandaloſa, iuſtitiam, & charitatem violans. Hinc mercator infortunatus augere nequit prætium ſuarum mercium ex eo quod domus eius, ubi ſervabantur, combuſta ſit; vel in his advehendis maiores quam alii mercatores ſubierit ſumptus. Nam merces in illius officina non pluris æſtimantur quam in officinis aliorum mercatorum.

Circa vero pretium iuſtum, aut iniuſtum, rei venalis, certum eſt ex conſtanti Theologorum omnium doctrina pretium rei illud iuſtum eſſe quod ſecundum hominum æſtimationem valori ipſius rei eſt æquale; & e contra illud eſt iniuſtum, quod rei valori eſt inæquale. Et ratio eſt, quia iuſtitia, ut ex iam dictis patet, conſiſtit in æqualitate, iniuſtitia vero in inæqualitate. Igitur ut contractus emptionis & venditionis ſit iuſtus, & licitus, menſurandum eſt pretium cum merce. *Secundum divinam legem*, ait Doctor Angel. 2. 2. *q.* 77. *art.* 1. *ad* 1. *illicitum reputatur, ſi in emptione, & venditione non ſit æqualitas iuſtitiæ obſervata, & tenetur ille, qui plus habet, recompenſare ei, qui damnificatus eſt*. Advertant igitur attente Paſtores, & Confeſſarii, ut hic monet etiam Habertus.

Pretium generaliter loquendo duplex eſt, ſcilicet legitimum, ſeu legale, & naturale, ſeu vulgare. Legitimum, ſeu legale ſic dictum a lege, eſt illud, quod a lege publica, ſeu decreto Principis, vel Magiſtratus ad id poteſtatem habentis omnibus prudenter, & attente conſideratis pro communi totius Reipublicæ bono taxatur. Pretium naturale, ſeu vulgare eſt illud, quod non a publica lege, ſeu Principis decreto, aut Magiſtratus, ſed communi, ac prudenti hominum æſtimatione conſtituitur, conſiderata non ſolum ipſa phyſica rei natura, ſed etiam eiuſdem utilitate, ut iam prænotavimus, neceſſitate, abundantia, vel penuria mercium, pecuniæ, & emptorum, impenſis, venditorum periculis, labore; quin & modus vendendi efficit, ut res minoris æſtimentur, nempe viliori pretio, ut iam diximus, vendi ſolent, quæ ſub haſta, & voce præconis, vulgo *all' incanto*, venduntur quam quæ apud mercatores, quæ averſione emuntur, vulgo *all' ingroſſo*, quam quæ minutatim, atque vetus eſt adagium, merces ultroneas, ideſt exhibitas vileſcere; quæ tamen regula plerumque charitati, & iuſtitiæ adverſatur, ut dum pauperes vendere coguntur res ſuas, ſtudent emptores viliſſimo pretio eas habere; ac ideo ſæpe cum his non ſervatur æqualitas. Cæteroquin emens viliori pretio oblatam mercem, ut favorem præſtet venditori, ſicuti faciunt ii qui rem emunt qua non indigent, imo qui emendo aliquid patiuntur incommodi, fatendum eſt hoſce emptores pretio aliquantum viliori emere poſſe. Pretium duplex, naturale, & legale.

Quia tamen diverſa eſt hominum opinio, diverſæ temporum, vel locorum circumſtantiæ, idcirco diverſa rerum æſtimatio, hinc hoc pretium non conſiſtit in indiviſibili, ſeu in certa determinata pecuniæ quantitate, cuiuſmodi eſt pretium legitimum, ſeu legale, quod licite augeri nequit a venditore, nec minui ab emptore, niſi venditor velit minus exigere, quia publica poteſtas ob vim, quam habet obligandi ſuos ſubditos in ordine ad bonum commune, reſtringit pretium ad aliquid determinate, ideoque indiviſibile. Vulgare tamen, ſeu naturale, cum dependeat ab hominum æſtimatione, a qua non ſtatuitur aliquid perpetuo determinatum, non conſiſtit in indiviſibili, idcirco habet quamdam latitudinem, intra quam licet pluris

ris & minoris vendere, aut emere. Pretium enim legitimum ſtatuitur ab uno, vel pluribus in idem conſentientibus; vulgare vero pendet a multis non omnes idem iudicantes. Etenim quod quidam novem æſtimant, æſtimant alii decem, alii undecim.

Pretium naturale ſeu vulgare triplex.

Hinc ex communi ſententia pretium vulgare triplex eſt, nempe infimum, ſeu pium, & eſt illud, infra quod res emi non poteſt; medium ſeu moderatum, & illud eſt, ſupra quod res iuſte vendi poteſt uſque ad pretium ſummum, & infra quod res iuſte emi poteſt uſque ad pretium infimum; ſummum, ſeu rigoroſum illud intelligitur, ſupra quod res iuſte vendi non poteſt. Sic iuxta communem ſententiam, ſi pretium medium ſit viginti, infimum erit novemdecim circiter, ſupremum viginti unum. Item ſi medium ſit centum, infimum erit nonagintaquinque, ſupremum centum quinque, aut circiter, & ita cum proportione de aliis ſecundum prudentem æſtimationem: ſic tamen ut latitudo ſit maior, quando res ſit pretioſior, & minor, ſi res minus ſit pretioſa. Imo ipſum medium habet ſuam latitudinem, necnon infimum, & ſummum, & ſic proportione ſervata regulanda ſunt pretia, ſed ſemper cum dependentia a iudicio prudentis, conſideratis circumſtantiis, ſeu prout in foro, & communibus negotiationibus ſine fraude apparet. Quodvis ex hiſce pretiis licitum eſt, & iuſtum, ita ut licite, & iuſte res vendi poſſit pretio ſummo, quæ ab alio venditur pretio medio, vel infimo, vel emi pretio infimo, quæ ab alio pretio medio, emitur, vel ſummo. Quilibet vero horum contractuum, qui non ſtet intra hos limites, ideſt ſi venditio notabiliter excedat pretium ſummum, aut emptio non attingat pretium infimum, ſeu pium, iniuſtus eſt, & illicitus in foro conſcientiæ, ac per reſtitutionem ad æqualitatem reducendus. S. Aug *lib.* 3. *de Trinit.* cap. 3. S. Th. *q.* 77. *art.* 1. Sotus, S. Antoninus, aliive communiter.

Nec faciunt contra hanc ſententiam Iuriſtarum placita, quibus dicitur licitum eſſe contrahentibus in emptione, & venditione ſe invicem circumvenire, ac denique quod res tanti valet quanti vendi poteſt iuxta eorumdem Iuriſtarum vulgare dictum; vel enim hæc dicta cenſentur ſemper intra limites iuſti pretii, vel etiam quoad forum externum, in quo iura tum civile, tum canonicum ad evitandas innumeras lites, quæ alias orirentur, cum quaſi naturale ſit homini carius vendere, & vilius emere, permittunt, & tolerant rem quovis pretio vendere, & emere, dummodo ex parte alterius non fiat læſio, ſeu deceptio ultra dimidium, ita ut non concedatur actio contra deceptorem niſi ultra dimidium iuſti pretii alter ſit deceptus, ut ſcilicet neque dimidiam partem iuſti pretii receperit. Tunc enim actio conceditur decepto adverſus deceptorem, ut vel reſciſſo contractu mercem reſtituat reſtituto ei pretio, vel ſtante contractu, iuſti pretii defectus ſuppleatur. Sed hæc omnia reſpiciunt forum externum quoad ſubſiſtentiam, aut reſciſſionem contractus in hoc foro, cum in foro interno conſcientiæ quælibet deceptio extra limites iuſti pretii, ideſt ſi infra infimum ematur, & ſupra ſummum vendatur, iniuſta ſit, & illicita, & obligans ad reſtitutionem.

Pre... lega... obli... in... qui...

Pretium legitimum, ſeu legale iuſte taxatum obligat omnes in utroque foro, & qui hunc malitioſe tranſgrediuntur in emendo, vel vendendo, peccant contra iuſtitiam, & tenentur ad reſtitutionem. Certa eſt, & communis ſententia, quia lex a legitimo Superiore iuſte lata obligat etiam in conſcientia; ut Apoſtolus Romanor. 13. *Omnis anima ſublimioribus poteſtatibus ſubdita ſit*; & mox: *Subditi eſtote non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam*. Cæterum lex Principis ex communi Doctorum ſententia ſemper iuſta præſumi debet, donec conſtet de contrario. Quædam tamen ſunt notanda, ideſt

1. Pretium legale, ut dictum fuit, conſiſtere in indiviſibili, unde qui plus accipit, tenetur ad reſtitutionem exceſſus. Liceret tamen emptori remiſſionem taxæ obtinere, ſi poſſet, quia taxa imponi ſolet, non ut emptor minus ſolvat, ſed ne a venditore ad plus ſolvendum cogatur. Qui tamen nulla taxati pretii obtenta remiſſione rem credito accepiſſet, poſtea pretium legale ſolvere teneretur.

2. Pretium legale ad naturale quantum fieri licet, neceſſe eſt accedat. Sed quia merces non omnes ſunt eiuſdem conditionis, optime pretium determinabitur, ſi ſpectetur quantum vendi ſoleant res in eo genere mediocres, non autem optimæ vel peſſimæ. Quoniam vero edicta Principum habere debent quamdam certam firmitatem, hinc fit quod taxa ſemel conſtituta mutari non debet, niſi conditio mercium notabiliter, & ad tempus ſatis notabile mutetur.

Qu... res tax... ven... neq...

3. Sicuti res, quæ minus valet quam per taxam ſit conſtitutum, vendi nequit pretio per Principem ſtatuto, alias taxa, quæ facta iam eſt in favorem emptorum cederet in eo-

eorum detrimentum; ſic etiam ſi res notabiliter excedat alias, quæ communiter vendi ſolent, licite vendi poteſt ſupra pretium legale, quia lex Principis cadit in res, ut ordinarie eſſe ſolent. Ad hoc tamen ut a lege communi tuto recedi valeat, neceſſe eſt ut exceſſus ſit valde notabilis, alias lex inutilis redderetur, & frequentes exurgerent lites circa mercium qualitatem, dum emptor contenderet ſuper conditione mercis emptæ. Dixi initio *pretium legale iuſte taxatum obligare omnes in conſcientia*. Nam ſi ſecus manifeſte conſtet, videlicet pretium indebite, irrationabiliter, ac iniuſte taxatum eſſe, nemo in foro conſcientiæ tenetur illud obſervare, ut ſi v. g. Magiſtratus, vel ab eo deputati ex odio, vel paſſione, vel muneribus corrupti, aut ex errore, & ignorantia ſeducti pretium iniuſte determinent, puta ſi piſtoribus pondus panis taxetur non ſecundum proportionem valoris tritici, vel lex iubeat ut frumentum ſuperveniente ſterilitate eodem pretio vendatur, quo vendebatur tempore, quo erat frumenti copia, aiunt aliqui ut Molina, Layman, Leſſius, & de Lugo venditores poſſe in tali caſu, quando alio modo iuſtum pretium obtinere nequeunt mercibus, rem aliam vel aliam ſpeciem minus perfectam v. g. optimo tritico aliud mediocre immiſcere. Ad hoc tamen requiritur quod certo, & manifeſte conſtet de iniuſtitia pretii, nec ſufficit dubium, cum in dubio præſumptio ſtet pro Superiore. Ita communiter Doctores.

Vendibilia, quæ nullum habent pretium legale vendi debent pretio naturali, ſeu vulgari, & qui aliter fecerit, tenetur ad reſtitutionem: quia cum omnis venditio iuſta eſſe debeat, ut talis ſit, neceſſe eſt, ut pretium ſit cum rei valore commenſuratum, ut habeatur æqualitas inter mercem quæ venditur, & pretium quo ea emitur, ſine qua omnis contractus eſt iniuſtus, cum iuſtitia in æqualitate conſiſtat, & qualitas ſit ſola iuſtitiæ intentio. Secunda vero pars patet ad evidentiam: nam qui æqualitatem, ac proinde iuſtitiam non ſervat in contractu, tenetur ad reſtitutionem, quia cum iuſtitiam violarit, eſt iniquus poſſeſſor rei alterius, quæ proprio domino eſt reſtituenda.

Unde ſequitur teneri ad reſtitutionem qui ultra iuſtum pretium vendunt extraneis, quod vetat Eccleſia *cap. de emptione*, quia violaretur æqualitas, quæ erga omnes indiſcriminatim eſt obſervanda. Item qui fraude, & mendacio aliquem inducit ad emendum maiori pretio quam alias emiſſet, quamvis non ultra ſummum pretium, quia emptor ius habet, ut fraude, & dolo non adducatur ad rem rigoroſo pretio emendam, ac proinde ad damnum aliquod patiendum, vel lucrum amittendum. Item qui poſtquam rem infimo pretio vendiderunt, occulte ſupremum accipiunt, emptorem decipiendo, vel in pecuniæ numeratione, vel aliquid de re ſubtrahendo, quia non licet agere contra conventionem, & contra ius alterius ex ea acquiſitum. Ita Salmanticenſes cum Navarro.

Nec dicas rem dari pretio commenſurato, unde nulla ſit iniuſtitia. Nam etſi merces pretio ſecundum ſe ſpectato ſit commenſurata, non eſt tamen commenſurata pretio, de quo iuſte, & legitime conventum fuit, adeoque in tali modo agendi ex hac parte vera intervenit iniuſtitia.

Similiter reſtitutioni ſunt obnoxii qui pluris alicui rem vendunt ob maiorem emptoris affectum in ipſam, quia affectus, utilitas, & indigentia emptoris non ſubiiciuntur dominio venditoris, utpote quæ ſint aliquid ex conditione emptoris. Iniuſtum eſt autem rem carius vendere propter aliquid, quod non eſt vendentis. Ita D. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 1. Nam pretium rei ex communi hominum æſtimatione, non ex particulari alicuius affectu, aut eius neceſſitate repeti debet; alioquin nimis exceſſivo pretio vendi poſſent medicinæ, quæ ad ſalutem ſunt neceſſariæ; bene quidem communis ementium affectus pretium augere poteſt, quia communis hominum exiſtimatio, unde pretium pendet, idem augere poteſt. Poteſt quidem pretium augeri ex affectu venditoris, quia tunc venditor non ſolum ſeſe privat re ſua, ſed ſimul ſuo commodo, & delectatione, quæ ſunt pretio æſtimabilia: unde ſtatua, quæ propter antiquitatem, gemma quæ propter raritatem, domus quia avita eſt, pluris a venditore æſtimantur propter ipſius affectum, quem erga illas habet, pluris idcirco vendi poſſunt. A fortiori pluris vendi poterit, cum ex eius venditione lucrum ceſſet, aut damnum emergat venditori, ut ſi rem certo reſervaturus erat in aliud tempus, quo veriſimiliter pluris vendenda eſſet, & hoc verum eſt, etiamſi pretium rei a Principe taxatum foret, cum Princeps pretium conſtituerit ſuper re ipſa nulla habita ratione damni, aut incommodi, quod venditor rem vendendo ſuſtinere poteſt. Ita D. *Th.* 2. 2. *q.* 77. *art.* 1. *Nullus*, ait S. Doctor, *debet alteri vendere quod non eſt ſuum*, *licet*

ceí poſſit ei vendere damnum, quod patitur.

Hic tamen duo ſunt notanda, 1. debere venditorem monere emptorem cur rem pluris ei vendat quam valeat ſecundum ſe, quia forte nollet emptor redimere augumento pretii venditoris incommodum. 2. Si venditor rem ſuam ultro vendendam offerat, non poteſt quidquam ex iuſtitia exigere pro damno emergente, quia non tenetur emptor avertere incommodum, cuius ipſe non eſt cauſſa, & quod alter ſponte ſubire vult. Sic Salmanticenſes, Tournely, & alii.

Mercator ſub prætextu particularis affectus mercem ſuam carius vendere non debet, quia ex eius officio tenetur eſſe paratus ad res ſuas iuſto pretio alienandas. Qui vero non eſt publicus mercator affectum ſuum intra rationis ac moderationis terminos reducere debet, ne enormi pretio redimatur.

Quid de rebus maxime pretioſis, quæ non habent determinatum pretium nec a Principe, nec vulgare.

Difficultas non levis occurrit circa ea quæ non habent pretium taxatum a Principe, nec determinatum a vulgari æſtimatione, ut gemmæ, equi pretioſi, canes, eximiæ veteres picturæ num vendi poſſint arbitrio domini, ideſt quanti hic voluerit. Multi ita ſentiunt, ut Toletus, Sotus, Bannez iuxta *Leg 1. ff. ad Senatuſconſ. Trebellian.* ubi ſic: *Tantum valet res quantum vendi poteſt*, quia pro his non extat pretium legale, nec naturale; unde tunc iuſtum pretium illud cenſendum eſt, de quo partes convenerint, quia cum huiuſmodi res humanæ vitæ inutiles ſint, emptor qui eas emere vult iudicatur ſponte id dare velle, quod alter exigit, ac exceſſum gratis condonare.

Oppoſita tamen veriſimilior videtur, & ita ſentiunt Caietanus, Lugo, Leſſius, aliive relati a Salmanticenſibus, quos iſti ſequuntur. Nam ii docent res huiuſce generis vendendas eſſe non pro arbitrio vendentis, ſed iuxta communem hominum in rebus huiuſmodi intelligentium æſtimationem, alioquin incurri in debitum reſtitutionis. Etenim res quæcumque vendenda eſt non pretio ſumpto ex domini arbitrio, ſed ex iudicio prudentis, ſpectatis novitate, antiquitate, raritate, aliiſque circumſtantiis ad rei valorem concurrentibus: non ideo enim res tanti valet, quia emptor ſuo beneplacito iudicat tanti valere, ſed quia peritorum iudicio tanti valere æſtimatur. Nemo autem poteſt prudenter iudicare rem valere tanti eo quia venditor tanti eam poteſt vendere; unde pretii iuſtitia ea eſt quæ prudenter æſtimatur, nec ullatenus ſuffragatur quod vis nulla, aut neceſſitas inferatur emptori, alias & uſuræ ex hoc poſſent retineri, quando mutuum petitur ad uſus non neceſſarios, ut ad ludum &c. Imo poſſet venditor rem quam iudicat valere centum, vendere mille quando Princeps, cui hæc placeret, libenter, & ſine ulla repugnantia quocumque pretio eam comparare vellet.

Nec ullatenus obſunt primæ ſententiæ momenta. Nam quoad primum lex allata intelligenda eſt intra latitudinem iuſti pretii, cum exceſſus pretii in aliis legibus reprobetur. Quoad ſecundum vero, cum res naturale pretium non habet in foro, recurrendum eſt ad eos, qui maiorem notitiam habent, ac ſecurius eam æſtimare poſſunt. Ad tertium tandem emptor id quod dat non gratis dat, ſed ut pretium rei; perperam igitur putaretur exceſſum condonare, niſi ſignis evidentibus hoc demonſtraret.

Nota tamen 1. convenire Doctores maiorem eſſe harum rerum pretii latitudinem, quam earum, de quarum valore communiter conſtat. Nota 2. res quaſdam apud nos viliſſimas, magni apud alios æſtimari, ut apud Indos ſpecula, cultelli, & viciſſim. Hinc cum æſtimatio communis pretium conſtituat, res huiuſmodi pretio magno vendi poſſunt. Nota 3. cum Bannez, aliiſve, quod ſi tam vendens quam emens pretium ignorent, & ſe ignorare ſcientes de eo conveniant, valet contractus, & nulla eſt obligatio quidquam reſtituendi, licet aliquis eorum etiam in dimidio læſus ſit, quia uterque ita contrahendo ſorti ſe commiſit, ac ideo ſe expoſuit tam lucro quam damno. Si autem venditor ſolus ignoret pretium, ſeu valorem mercis ſuæ, communis eſt teneri emptorem illud ei aperire, ſi rogetur, alioquin iniuſte deciperet; & ſi non rogetur, teneatur pretio iuſto ſaltem infimo emere, tametſi ex ignorantia minus petatur, alias non ſervaretur æqualitas; & iniuſtum eſt rem emere, vel vendere minori pretio quam communi iudicio valeat, cum pretium hoc ſit iniuſtum; nam venditor vult rem vendere ſuo iuſto pretio, nec ſi minus ex errore venderet, intendit illud quod plus valet donare; ideoque manente ignorantia quævis relaxatio vi ipſius fiat ſuis venditoribus, non eſt voluntaria, nec proinde valida.

Nota, hoc tamen intelligendum eſſe, ſi valor ſit rei intrinſecus, nec opus ſit ſtudio ullo, ſcientia, labore vel induſtria ad hoc ut res maiorem valorem acquirat, alias non teneretur emptor dare venditori pretium æquivalens valori, qui rei advenire pot-

poteſt ex ſtudio, induſtria, vel labore circa eamdem adhibito, & ſic in tali caſu non tenetur eum admonere de maiori valore, quem res ex eius qualitate in eius manibus acquirere poteſt.

Circa res vero quæ venduntur ſub haſta, vulgo *all' incanto*, pretio oblato ab emptoribus, ut fit in publicis auctionibus, emi & vendi poſſunt infra, vel ſupra pretium vulgare, quia emens & vendens ſufficienter hoc pretio contenti ſunt, tum quia poteſtas publica illud pro iuſto pretio extraordinarii huiuſce fori æſtimari cenſet, quod in publico emptorum concurſu tanquam in quodam examine approbatum fuerit. Cavendum tamen, ne interveniant fraus, aut dolus, quæ in hiſce venditionibus multis modis adeſſe ſolent, ut ſi venditor occultos defectus rei expoſitæ celet; ſi mittat fictos licitatores, qui ſe emptores eſſe ſimulent, ut pretium augeatur; ſi proxenetæ res eo tempore vendendas proponant, quo præſentiunt paucos futuros emptores, ut res iis adiudicentur quibus favere volunt; ſi monopolia faciant, ſimulque conveniant, ne ullus tale pretium tranſcendat, ut res vili pretio vendatur. Non deſunt tamen qui eos excuſant, qui rogant amicos, ne plus certa quantitate offerant, ut ipſi iuſto pretio, infimo tamen, aut mediocri rem conſequi poſſint.

Vendens ultra pretium iuſtum non excuſatur eo quod emens ultro tale pretium ei offerat. Eſt communis, quia emptor non vult liberaliter donare exceſſum pretii iuſti, ſed ſolum emere, & ſolvere iuſtum pretium. Quare non offert exceſſum niſi ex errore tollente voluntarium, vel ex neceſſitate, aut affectu emptoris erga rem illam, quæ augere nequeunt pretium mercis quoad venditorem, cum ſint ex parte, & conditione emptoris. Si tamen conſtaret manifeſte exceſſum illum liberaliter donari, ut faciunt aliquando Principes, licite retineri poſſet: nam liberalis donatio eſt iuſtus titulus, ob quem emptor quoque poſſit minoris emere. Hoc tamen nunquam eſt præſumendum, niſi abſint ignorantia iuſti pretii, neceſſitas in emptore, fraus ac coactio in venditore, & aliqua adſit cauſſa ad præſumptionem, puta conſanguinitas, affinitas, amicitia, vel liberalitas.

§. V.

De cauſſis, quæ poſſint excuſare, ſi res pluris vendantur, vel minus quam valent emantur.

Tametſi nunquam liceat rem pluris vendere, vel minoris emere quam hic & nunc omnibus inſpectis valet, alias non ſervaretur æqualitas iuſtitiæ inter mercem & pretium, aliquæ tamen, & variæ ſunt cauſſæ, ob quas pluris vendi, & minus res emi poteſt quam alioquin valet pretio vulgari, quin ob illas pluris, vel minoris æſtimatur quam ſi non eſſent.

Cauſſæ autem pluris vendendi iuxta communem, hæ ſunt: prima ratio lucri ceſſantis, & damni emergentis, deductis deducendis, puta ſi in gratiam alterius, ut antea iam attigimus, vendas mercem, quam ſtatueras ſervare in aliud tempus, quo plus probabiliter valitura ſit, ex *cap. ult. de uſuris*; aut ſi vendas mercem, quam poſtea carius emere cogeris, quia tunc præter pretium rei currens poteſt exigi compenſatio iacturæ lucri ſperati, & damni, quod ex rei alienatione ſequitur. Nemo enim tenetur ex iuſtitia vendere cum ſuo damno, cum tamen a venditore mercis anticipata pretii maioris taxatione deducendæ ſint expenſæ, quas ipſe facere debuiſſet ad merces ſervandas uſque ad tempus, & computari debeat æſtimatio diminutionis, deteriorationis, & periculi huiuſce mercis ad hoc uſque tempus ſervandæ, alias non ſervaretur æqualitas, ac proinde exigeret ultra ſuam indemnitatem, ac ideo plus quam ipſi debitum eſſet, quia exigeret totum lucrum ceſſans non compenſando damnum, aut periculum, cui ſuccumberet, ſi merces ſua ſervata fuiſſet, ex quo immunis eſt eam vendendo. Cauſſæ excuſantes a venditione rei pluris quam valeant.

Item is qui vendit ante tempus, ut iam antea diximus, quo vendere ſtatuerat, convenire poteſt cum emptore, ut ſolvatur pretium ſive maius, ſive minus, quod res valebit eo tempore, quo vendere decreverat. Item quando ſit copia multa emptorum, vel pecuniarum, & penuria mercium, ut contingit in adventu repentino alicuius magni Principis, vel exercitus, &c. Nam illud plus æſtimatur, quod a pluribus quæritur, & quod difficilius, vel minore quantitate invenitur. Item ſi adſint impenſæ, labores, pericula in his rebus inquirendis, conſervandis, transferendis, &c. communiter recurrentia, quia hæc ſunt pretio æſtimabilia, dummodo tamen merces non habeant

beant ſuum pretium, quo paſſim venduntur, quia tunc in pretii taxatione iam inſpecta fuerunt labores, impenſæ, omniaque alia quæ communiter fieri ſolent. Dico *communiter*, nam ſi per aliquod fortuitum accidens fiat, ut aliquis ſubiaceat maioribus incommodis laboris, periculi, damni, aut impenſarum, &c. quam alii communiter, non ideo poteſt pretium augere, ſicuti e contra minuere non tenetur, ſi ordinaria incommoda non ſubierit, quia infortunium, difficultas, felicitas, vel induſtria unius venditoris, ut res particularis, non eſt ratio, ſeu regula, quare varietur communis æſtimatio, quæ ſicuti omnis alia lex habet pro regula ea quæ ut plurimum, ſeu communiter fieri ſolent, ſeu evenire. Unde res plane tanti valet quanti communiter æſtimatur.

Item modus vendendi, puta cum res venditur in parva quantitate, & minutatim: nam tunc propter laborem, impenſas, operas, ſollicitudineſque, quæ ad id exiguntur, poteſt pluris vendi quam ſi in magna quantitate ſimul venderetur.

Adſunt quoque ex communi ſententia variæ cauſſæ, rationeſve propter quas licet etiam minoris rem emere quam cæteroquin valeret, ideſt ſi res parum ſit utilis emptori, ac eam non emat niſi in gratiam venditoris. Nam in tali caſu res vileſcit, tum ex eo quod non inveniantur emptores, tum quia emptori parum ſit utilis.

Item ſi res ultro offerantur, & emptores exquirantur, ac etiam rogentur iuxta illud effatum: *merces ultroneæ vileſcunt*; hoc enim indicat paucitatem ementium, dummodo tamen charitas aliud non exigat: nam illicitum eſt vilius emere res pauperum, quas ipſi neceſſitate compulſi venales proponunt, eo ſolo prætextu quod exhibentur, & offerantur venales, & eo vel maxime quod quando ob neceſſitatem præciſe cogitur proximus rem ſuam vendere, non minus iniuſtum eſt pretium imminuere, quam illud augere propter neceſſitatem, ſeu utilitatem emptoris; quia ſicuti emptoris neceſſitas rei valorem non auget, ita neceſſitas venditoris, quando non adſit aliquis alius titulus, idem non imminuit. Item emptorum paucitas, quia illud minus æſtimatur quod minus quæritur. Item copia ſuperveniens mercium, quia tunc vere pretium minuitur. Id enim minoris æſtimatur, cuius maior eſt copia. Item cum merces in magna quantitate ſimul emuntur; tunc enim minoris emi poſſunt quam ſi per partes minutatim emerentur, quia hoc modo vendendi merces mercator liber ſit a multis curis, impenſis, quibus pro eorum conſervatione ſubiacere debuiſſet, & ſit magis paratus expeditiorque ad nova lucra novas merces comparando, quod ipſi non leviter utilius eſt quam ſi minutatim pretio ordinario eas vendidiſſet. Item cum venduntur merces publica auctione, ſeu voce publici præconis; tunc enim poſſunt minoris emi, & aliquando pluris vendi quam importat pretium, quo ſolet vendi a mercatoribus; ſed de hoc ſatis antea iam diximus.

Emens merces Mediolani pretio minori iuxta loci huius taxam poteſt eas vendere pretio maiori Venetiis, ubi earum taxa maior ſit; tum quia ſubiit expenſas, & laborem ad eas Venetias deportanda, tum quia contractus venditionis earumdem perficitur Venetiis, ubi maior eſt earum taxa, & æſtimatio. Si vero talis venditio fiat a mercatore Mediolanenſi mercatori, vel alteri perſonæ Venetæ, tunc videndum eſt qualis conventio inter ipſos interceſſerit. Nam ſi inter ipſos expreſſe conventum fuerit, ut mercator Mediolanenſis eas dare debeat pretio Mediolanenſi detractis expenſis pro earum deportatione, tunc etiam Venetiis pretium recipere debet venditor iuxta taxam, quam merces habet Mediolani, ſecus vero poteſt tuta conſcientia recipere pretium taxæ Venetæ, quia in tali caſu eas vendit Venetiis, non Mediolani, dummodo tamen ipſe fecerit expenſas pro earum deportatione: nam ſi expenſæ factæ ſint ab emptore, videtur quod hic rem emere voluerit Mediolani, ideoque pretio taxæ quam ibi merces habet.

Qui ſcientia privata cognoſcit brevi ob aliquod accidens mercium valorem, ſeu pretium augendum, dummodo abſit omnis fraus, licite emere poteſt pretio currenti, ita D. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 3. *ad* 4. Covarruvias, aliique paſſim, & res patet ex Geneſ. 41. ubi commendatur Ioſeph, qui ſciens privatim fore magnam frumenti penuriam ex ſuperventura ſterilitate, & conſequenter pretium frumenti augendum, magnam emit quantitatem frumenti pretio currenti Ægypti, quod poſtea carius vendidit. Item qui ſciens ſcientia privata pretium alicuius mercis ob copiam eiuſdem mercis ſupervenientem, vel monetæ valorem ob ipſius prohibitionem minuendum eſſe, licite vendere poteſt mercem pretio currenti, & ſecundum monetæ valorem præſentem monetas expendere, quia valor iuſtus eſt valor publice currens ſecundum communem æſtimatio-

tio-

tionem, vel ſecundum taxationem legis, & non ſecundum privatam cognitionem, & æſtimationem. Unde cum in tali caſu perduret valor communis antiquus, ſive communis æſtimationis, ſive legis taxationis; cum lex prior, & æſtimatio communis revocata non ſit, licite ſine ulla iniuſtitia merx vendi, & moneta expendi poteſt ſuo pretio.

Obſerva tamen 1. poſſe interdum peccari in hoc contra charitatem, ut ſi vendas pauperi magnam copiam rerum, quæ brevi ſunt imminuendæ: vetat enim charitas ne inducas proximum in gravem neceſſitatem, ut ex hac lucrum percipias, ſicuti iubet eum opitulari etiam cum aliquo bonorum tuorum detrimento. Unde ſi charitatem lædis non ſubveniendo proximo in gravi neceſſitate conſtituto, cum valeas ſine gravi tuo incommodo, plane immunis non eris a culpa, ſi ob tuam utilitatem in huiuſcemodi neceſſitatem coniicias. Ita Reginaldus cum aliis. 2. Violaretur iuſtitia vendendo currenti pretio res, quarum pretium ob eius vitium minuendum eſt, cum eo ipſo res illa iam tunc vitioſa cenſeatur, ac ideo iam nunc minus valet. Eſt communis. Hinc qui occulte cognoſcit ſuum debitorem aptum non eſſe ad ſolvendum, vendere nequit tale debitum pretio ordinario, utpote quod in ſe vitioſum ſit, quia valor debiti, ſeu obligationis multum pendet a certitudine ſolutionis. 3. Si interrogatus an pretium minuendum ſit, neges, & ideo inducatur alter ad emendum, peccas contra iuſtitiam, & teneris ad reſtitutionem, quia fraude, ideſt mentiendo, idcirco via iniuſta inducis proximum ad contrahendum.

Sciens in alieno agro theſaurum latere an licite poſſit hic emere agrum pretio communi, ut fiat dominus theſauri, diſcrepant inter ſe Doctores. Quidam enim affirmant hoc fieri poſſe, & quia Matthæi 13. videtur innuere Chriſtus hoc licere, quia theſaurus non eſt pars fundi, nec eius fructus, cum ibi non ſit natus, ſed poſitus fuerit, nec pertinet ad dominum agri, donec eum invenerit, cum theſaurus in nullius bonis ſit, *Inſtit. de rer. diviſ.* Item quia iuſtum pretium repetitur ex communi æſtimatione, non ex utilitate ſoli emptori nota, quæ eſt per accidens, & extrinſeca rei, nec tenetur emptor indicare, cum licitum ſit cuique uti propria ſcientia ad id acquirendum, quod nullius ſit. Alii tamen contrarium ſentiunt. In favorem tamen ſentit D. Th. 2. 2. *q.* 66. *art.* 5. Sotus lib. 6. de iuſtitia, Navarrus in Manuali, Leſſius, Lugo, Bonacina, Cardin. de Luca *dempt. diſcuſſ.* 44. per totum, ubi aſſerit deciſionem Rotæ. Sic emens v. g. piſcem, in quo reperiatur gemma, vel aliud quidpiam pretioſum penitus ignotum venditori, illius ſit, ita ut nihil teneatur reſtituere venditori, quia invenit in re ſua: venditor enim non fuit dominus rei pretioſæ, cum ignoraverit ibi inveniri, ac proinde ſit primo invenientis, ſeu primo occupantis, quo titulo, nempe inventionis rem pretioſam ſibi acquirit, non titulo puræ emptionis, ut citati auctores.

Aliter tamen cenſendum eſt de venis, ſeu fodinis metallorum, vel alio minerali, quæ in viſceribus agri celantur: nam hæc ſunt pars fundi, qui non conſiſtit in ſola ſuperficie, ſed in tota profunditate uſque ad centrum terræ; idcirco & ſpectant ad dominum agri, & in fundi emptione ea ſemper ſunt conſideranda, cum vere ſimul cum fundo emantur. Non deſunt tamen qui ſentiunt quod ſi emptor id ignoraverit, ac ideo bona fide emerit, non ſit obnoxius compenſationi, nam quæ nemo novit non ſunt pretio æſtimabilia, ſed ſeſe habent in ordine ad hominum æſtimationem, non ſecus ac ſi non eſſent. P. Antoine. Sed de his ſatis dictum eſt, ubi de rerum dominio.

Quid de emente rem pro vili quæ eſt pretioſa.

Emens rem ſua, & communi æſtimatione vilem, ſi poſt emptionem cognoſcat eſſe pretioſam, non tenetur aliquid reſtituere venditori, nam res tanti valet, quanti communiter æſtimatur, ac ideo qui rem emit pretio communiter iuſto æſtimato, iuſte, & licite tali pretio emit. Unde ſi quis emat aliquod vas, & quid ſimile communiter putatum eſſe ex vili metallo, & poſtea reperiatur ab emptore ex auro, vel argento, nihil tenetur reſtituere venditori, quia revera tanti emit quanti tunc valebat ſecundum communem æſtimationem, a qua deſumitur iuſtum pretium naturale, & vulgare rerum; & ſententia hæc videtur communis. Nihilominus tamen ego dicerem circa hoc obſervandum, num talis error circa rem pretioſam ſit immemorabilis, & res non tranſierit de hærede in hæredem, ſed ſucceſſive a plurimis empta fuerit; ita ut perdifficile ſit ſcire quiſnam fuerit eius dominus; cum in hoc caſu res ſe habeat non ſecus ac ſi nullius ſit: ſi enim tranſierit ab hærede in hæredem, cum dominus cognoſci poſſit, ignorantia venditoris non poteſt eſſe ſibi nociva, nec unquam cenſeri poteſt huic contractui conſenſiſſe, ideoque emptor ipſum compenſare teneretur, & hoc multo

magis dicendum, ſi emptor ante emptionem cognoviſſet pretioſitatem rei penitus incognitam venditori ſimplici, & ignaro: nam tunc debet emptor rei pretioſitatem venditori ignaro manifeſtare, & eum compenſare pro minori pretio rei quo illam emit. Nam venditor licet actu ignoret rei ſuæ pretioſitatem, ac valorem, niſi tamen aliter exprimat, ſemper cenſetur intendere, & velle rem vendere ſecundum ſuam pretioſitatem, & valorem ei correſpondentem. Nec tutus manet in conſcientia emptor, qui conſcius eſt maioris valoris rei, quem ignorat venditor ex hoc quod dicat venditori ſe velle emere rem ſine ullo ſcrupulo, ac ideo videat ſi tali pretio velit eam dare condonando ei ſi quid plus valeat, & venditor conſentiat, quia in tali caſu venditor non condonat libere, & ſpontanee, ſed ex pacto, quia emptor alias non vult emere, unde non eſt condonatio gratuita, ſed ceſſio oneroſa, ut emptor rem emat, non ſecus ac mutuatarius promittit uſuras, ut obtineat mutuum aliter ſibi non dandum. Tum quia hoc modo excuſari poſſet omnis emptio infra pretium infimum, interrogando venditorem num contentus eſſet tali pretio, condonando ſi plus res valeat. Imo excuſari poſſet etiam uſurarius interrogando mutuatarium an vellet gratis promittere, vel condonare uſuras, quæ ob mutuum non debebantur, ut obſervat Lugo cum aliis.

§. VI.

Ad quem pertineant fructus rei venditæ.

Verſantur Theologi in aliqua difficultate circa hoc, quia non ſatis eſt compertum quando contractus venditionis perficiatur, ſcilicet num per ſolum conſenſum partium, an per conſenſum, & ſimul rei traditionem. Certum eſt, ac prorſus extra omne dubium quod tradita re vendita emptori, qui pretium eius ſolvit, fructus omnes ad ipſum pertineant, utpote qui plene factus ſit rei dominus. Imo hoc fieri docent Doctores, ſi emptori habita ſit fides de pretio, ideſt dilatio ei conceſſa ſit ad ſolvendum §. 41. *Inſtitut.* Nam res domino ſuo fructificat, ſicut ipſi perit. *Leg. lectos 12. Leg. quod ſi neque de periculo & commodo rei venditæ.* Eſt communis. Conveniunt inſuper Doctores quod fructus pendentes, ideſt nondum collecti, ſive maturi, ſive immaturi, & nati, ac producti poſt celebratum, & abſolutum contractum ex ipſo contractu pertinent ad emptorem; ita Sylveſter, Navarrus, Leſſius, S.Antoninus, aliive, niſi aliter inter contrahentes conventum fuerit, *ex Leg. Julian.* 13. §. *ſi fructus* ff. *de actionibus empti*. Quia fructus pendentes cenſentur pars fundi, & æquiſſimum eſt ut ad eumdem ſpectet commodum fructus, & acceſſio rei, ad quem eiuſdem rei damnum, & periculum ſpectat, ut ex textu expreſſo in cit. §. 3. *Inſtitut. de empt. & vend.* ubi ſic: *Si poſt emptionem fundo aliquid per alluvionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet; nam & commodum eius eſſe debet cuius periculum eſt*, & ſic in aliis locis iuris. Conveniunt inſuper ad emptorem pertinere damnum totum, & periculum rei venditæ, etiam ante traditionem, & pretium ſolutum, adeo ut ſi abſque venditoris culpa pereat, vel deterior fiat, nihilominus integrum pretium emptor ſolvere cogatur, ut ex cit. §. 3. *Inſtitut. de empt. & vendit.* Quidquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Fructus autem qui ante venditionem peractam percepti ſunt, ut ſi frumentum, lignave reſecata ſint, ſpectant ad venditorem, licet ea non exportaverit, quia donec peragatur venditio fundi, fundus perſeverat ſub dominio venditoris.

Contraria ſententia, ſcilicet ad venditorem ſpectare, & non ad emptorem fructus provenientes ex re vendita poſt celebratum, & abſolutum contractum, quando res nondum tradita ſit, vel ſi tradita nondum pretium ſolutum ſit, nec fides habita, nec dilatio ad ſolvendum expreſſe conceſſa, defenditur communiter a Iuriſtis, necnon a Theologis non paucis, ut a Covarruvia, Navarro, aliiſque; quia cum inter venditorem & emptorem dari debeat æqualitas, nec unus eorum teneatur implere contractum, niſi & alter viciſſim impleat, ſi emptor per ſolutionem non implevit contractum transferendo in venditorem uſufructum commodumque pecuniæ, vel ſaltem a venditore ei ſit habita fides, vel dilatio conceſſa ad ſolvendum, non tenetur transferre dominium, uſufructuum, commodumque rei venditæ, ſed poteſt ſibi eam retinere, eiuſque fructus, donec emptor ſolvat ei pretium, vel cautionem præſtet, aut fides ei a venditore habita ſit, vel ſolutionis conceſſa dilatio; quia venditor donec hæc præſtentur, manet dominus rei venditæ §. 41. *Inſtit. de rer. diviſ.* Et plures aliæ leges hanc ſententiam confirmant, ut *Leg. curabitur*

bitur

bitur cod. de act. empt. Leg. *Iulianus* 13. §. 8. ff. *de act. empt.*

Notanter diximus ſupra *niſi aliter inter contrahentes conventum fuerit*, quia ſi circa perceptionem fructus ex re vendita facta fuerit inter contrahentes aliqua ſpecialis conventio, omnino erit obſervanda, *Leg. ſi in venditione* 10. ff. *de periculo & commodo rei venditæ*, & alibi in iure, unde licitus eſt contractus cum fundus fructuoſus, ut prædium, domus, hortus, aut aliud huiuſmodi emitur eo pacto ut poſt tot annos dumtaxat ſolvere teneatur emptor pretium conventum venditori, & interim donec pretium ſolvatur percipiat venditor cenſum fundi venditi *Leg. Iulianus* 13. §. *ex vendito* ff. *de act. empti & venditi*, & ſic communiter Doctores cum Gloſſa in cap. *conqueſtæ* Extravag. de uſuris ubi uſuræ poſſunt etiam peti ſecundum canones *cum vendo tibi prædium, & trado, & percipis fructus, & tu mihi ſolvis pretium ad terminum*.

Item licitus eſt contractus, quando venditor per ſpecialem conventionem tantum ſibi reſervat de fructibus rei venditæ, quantum ex dilatione ſolutionis prudenter ſibi timet imminere damni emergentis, vel lucri ceſſantis, puta quia venditor pecunias negotiationi expoſuiſſet, aut alio modo lucratus fuiſſet, ſi ſtatim facta fuiſſet earum ſolutio. Eſt communis, teſte de Lugo. At poſtquam venditor dominium tranſtulit in emptorem, nec periculum apparet lucri ceſſantis, & damni emergentis, ob ſolam dilatam ſolutionem, fructus rei venditæ ſibi reſervare non poteſt. Item licitus eſt contractus quando vendens ita convenit cum emptore, ut dominium, & periculum rei venditæ ad ipſum pertineat ante pretii ſolutionem, ac ideo interim ad ſe pertineant fructus. Nam cum venditio cenſeatur celebrata non abſolute, ſed ſub conditione, ut rata non ſit antequam pretium ſolvatur, & cum apud ipſum adhuc remaneat & dominium rei, & periculum, ad ipſum quoque ſpectare debet commodum percipiendi fructus ex ea provenientes, donec pretium ſit ſolutum: nam commodum eius eſſe debet, cuius eſt periculum, §. 3. *Inſt. de empt. & vendit.*

§. VII.

Ad quem pertineat periculum & deterioratio rei venditæ.

Nota 1. Per periculum rei intelligitur rei deſtructio, ſeu interitus, vel deterioratio. Nota 2. Res vendita vel determinata eſt in ſpecie, ut aiunt Iuriſtæ, ſeu quod idem eſt in individuo ſecundum Theologos, ut hic equus, hoc dolium vini, hoc agrum, vel ſolum determinata in genere, & indeterminata in ſpecie, ſeu in individuo, ut ſi dicas vendo tibi decem oves gregis mei. Rurſus res determinata vendi poteſt vel quoad corpus, vel quoad menſuram. Dicitur vendi quoad corpus, quando aliquid determinatum venditur unico pretio, ut ſi dicas, vendo tibi hoc dolium vini quinquaginta nummis. Dicitur vendi quoad menſuram, quando res venditur unico pretio, ſed pro unaquaque menſura pretium aſſignatur, ut ſi dicam, vendo tibi hoc dolium vini, unamquamque menſuram tribus ducatis, hoc prædium nummis 20. pro ſingulis iugeribus. Venditio non deſineret eſſe quoad corpus, etſi adderetur quantitas rei, ut vendo tibi hoc dolium, quod continet menſuras decem; quamquam exigeret æquitas, ut pretium augeretur, vel minueretur, ſi poſtea cognoſceretur error in quantitate, qui fuerit cauſſa conſtituendi maioris, vel minoris pretii, niſi tamen contrahentes aliter convenerint.

Advertendum, nos hic non loqui de venditione imperfecta, ſed de perfecta & completa, a qua non licet partibus reſilire, nec loquimur de re tradita: eam enim nemo negat perire emptori, cum emptor traditione plenum conſecutus ſit dominium. Igitur controverſia verſatur circa rem, quæ pereat ante traditionem. Unde ſit

Res vendita etiam ante traditionem perit emptori, ſi ſit determinata in individuo, ut hæc domus, aut ſi quoad corpus vendita ſit, dummodo tamen perfecta, & abſoluta ſit venditio, nec ſit culpa vel mora ex parte venditoris, ita ut teneatur ſolvere totum pretium, ſi nondum ſolvit, & ſi iam ſolvit, nihil poteſt repetere §. *cum autem* 3. *Inſt. de empt. & vendit.* ubi ſic: *cum emptio, & venditio contracta ſit, quod effici dicimus ſimulatque de pretio convenerit, periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet tametſi ea res emptori non tradita ſit*. Eſt communis apud Doctores. Hinc colligit Pontas vinum, quod fatuit, aut aliquod aliud vitium contraxit, emptori deperiiſſe, *Leg. ſi vinum* ff. *de periculo & commodo rei venditæ*.

Excipiendi tamen ſunt ab hac concluſione plures caſus. 1. Si emptor, & venditor ſpecialiter inter ſe conveniant, ut periculum remaneat penes venditorem, donec res em-

Periculum rei intelligatur.

Exceptio quorumdam caſuum doctrinæ ſupra dictæ.

empta tradita ſit emptori, *Leg. qui fundo* 40. §. 18. ff. *de contrah. empt. Leg. ſi in vendit.* 10. ff. *de periculo & commodo rei venditæ*. Nec circa hoc dubium ullum oriri poteſt, quia habetur expreſſe in regula 85. *iuris in 6. contractus ex conventione legem accipere dignoſcuntur*. 2. Quando venditor eſt in mora tradendi, & res interea caſu fortuito perit, vel deterior fit, nam periculum tunc eſt ſolius venditoris, Leg. *illud. Quod ſi* 14. *de periculo & commodo rei venditæ*, & alibi, quia ex reg. 25. *iuris in 6. mora ſua cuilibet eſt nociva*. Si autem non ſolum venditor, ſed etiam emptor, qui rem ſuam oblatam recipiendi fuit in mora, tunc periculum ſpectat ad illum, qui eſt in poſteriori mora ſive tradendi, ſive recipiendi ex *Leg. illud* 17. ff. *de periculo & commodo rei venditæ*. Si autem res æque periiſſet, vel deterior facta fuiſſet apud emptorem, ſi ei tradita fuiſſet, ad nihil teneretur venditor ob talem moram, *Leg. ſi plures* 14. §. *ſive autem* ff. *depoſiti, vel contra*, ubi ſtatuitur quod depoſitarius ratione moræ ad nihilum teneatur, ſi res depoſita periiſſet etiam apud dominum, cum ratio quæ reddere poteſt venditorem culpabilem in ſua mora, eſt, quod ſi emptori tradidiſſet, emptor eam forſitan diſtraxiſſet, & ſic omne damnum evaſiſſet: unde ſi e contra æque periiſſet apud dominum, nulla culpa venditori imputanda eſt, quia in tali caſu nullum damnum intulit emptori, ſic Gloſſa in §. *cum autem* 3. *Inſtit. de empt. & vendit.* Sic Lugo. 3. Quando res vendita ante traditionem ex culpa lata, & levi venditoris vel periit, vel deterior facta eſt: *Leg. cuſtodiam* 3. *ff. de periculo, & commodo rei venditæ*, ubi ſic: *Cuſtodiam autem venditor præſtare debet, quam præſtant ii, quibus res commodata eſt, ut diligentiam præſtet exactiorem, quam in ſuis rebus adhiberet. Unde ſi talem diligentiam in re vendita ante traditionem non adhibuit ut debuit, ipſi venditori periculum eſt imputandum.* Ita communiter apud Doctores. 4. Res vendita ante traditionem ex delicto venditoris adiicitur fiſco: nam tunc periculum imputari debet venditori, & ſi iam receperit pretium, tenetur reſtituere *Leg. ſi fundus* 33. *ff. locati.* Ita communiter. 5. Quando venditio facta eſt conditionata, & antequam impleatur conditio, res penitus periit; ut cum emitur equus cum conditione prius experiendi eius qualitates, ut ſi placuerit emptori, cenſeatur facta emptio: ſi antequam experimentum fiat de equo, ſine culpa emptoris a graſſatoribus auferatur, periculum imputatur venditori, *Leg. neceſſario* 8. *ff. de periculo & commodo rei venditæ*, ubi ita habetur: *Si ſub conditione res venierit, ſi quidem defecerit conditio, nulla eſt emptio*, *Leg. apud* 20. §. 1. *ff. de præſcriptis verbis*. Si vero res ſub conditione vendita totaliter non pereat, ſed tantum deterioretur, totum periculum conditione impleta ad emptorem ſpectabit, ita ut propter deteriorationem nec pretium imminuere poſſit, ita in cit. Leg. *neceſſario* 8. ubi ſic: *Si extet res* (vendita ſub conditione) *licet deterior effecta, poteſt dici eſſe damnum emptoris*, quia adimpleta conditione contractus retrahitur ad tempus conventionis, & venditio redditur abſoluta, & perfecta Leg. *hæc conditio* 7. *ff. de contrah. empt. & vendit.*

Quando res conſiſtens in numero, pondere, & menſura, venditur ad menſuram, tunc priuſquam ipſa numerata, ponderata, aut menſurata tradatur, omne eius periculum ſpectat ad venditorem, ita in Leg. *quod ſæpe* 35. §. 5. *de contrah. empt.* & eſt communis Doctorum. Sic etiam ſi vinum, mel, vel quid ſimile, vendatur ad corpus quidem, non ad menſuram, attamen cum pacto ut deguſtetur, antequam rata ſit venditio, aut perfecta, tunc ante deguſtationem factam periculum ſpectat ad venditorem. Ita communiter ex *Leg. ſi quis vina* 4. §. 1. *ff. de periculo, & commodo rei venditæ*. Si tamen certus terminus menſurationi &c. vel deguſtationi præfixus fuerit, aut venditor coram teſtibus emptorem moneat, ut intra certum tempus ad menſurandum accedat &c. & res deterioretur poſt culpabilem eius moram, periculum ad emptorem ſpectabit, ut ex cit. *Leg. ſi quis vinum*. Quid quæ ſiſtat num pond & m ſura perea

Quod ſi vero res vendita ſit ad corpus totum, puta venditor dicit vendo tibi totum cumulum tritici &c. ſine relatione ad menſurandum, tunc periculum ſpectat ad emptorem, Leg. *cum convenit cod. de periculo & commodo rei venditæ*, & communiter Doctores. Si tamen vendatur totum corpus quidem, ſed ad menſuram, puta ſi dicas vendo tibi horreum frumenti, quod eſt 60. ſextercia, & pro quovis ſextercio dabis libras 13. cum talis venditio ſit ad menſuram, donec facta non ſit frumenti menſuratio, periculum ſtat contra venditorem Leg. cit. *quod ſæpe*. Item erit venditio ad menſuram, ſi ex toto grege vendantur decem oves, ex toto cumulo 10. modia tritici, &c. ideſt indeterminate, donec oves deſignatæ ſint, modia tritici menſurata, periculum

lum ſtat contra venditorem ; ita communiter ex cit. *Leg. quod ſæpe*.

Si ex duabus rebus una disiunctive vendita ſit, v. g. ex duabus gemmis una, non determinando hanc, vel illam, ſi poſt venditionem abſolute factam ambæ pereant, emptor tametſi nihil receperit, pretium ſolvere tenetur; ita ex *Leg.* 34. *ff. de contrah. empt. & vendit.* Si vero alterutra dumtaxat pereat, perit venditori, qui tenetur alteram tradere. Sic P. Antoine cum aliis.

§. VIII.

De obligationibus venditoris, & emptoris.

Inter præcipuas emptoris obligationes hæ recenſentur, 1. ut pretium integrum ſolvat ſtatuto tempore. 2. ut reſtituat quantum minoris rem emit. 3. ut ſi venditor rei pretium ignoret, hunc moneat vel generaliter dicendo rem pluris valere, vel etiam ſi opus fuerit ſpecialiter aſſignando iuſtum pretium, licet infimum aſſignare valeat, quia infimo emere poteſt : unde tenetur reſtituere qui a ruſtico ſimplici gemmam emit multo minoris quam noſceret eam valere. Secus vero ſi quis emeret gemmam cuius miram aliquam virtutem cognoſceret, aut herbarum faſciculum, in quo laterent herbæ pretioſæ, quæ ſtatim niſi emantur, ruſticus traditurus ſit animantibus in pabulum, quia res emitur ſecundum hominum æſtimationem, & inſuper privata ſua ſcientia, ſeu cognitio ſibi nocere non poteſt, nec debet, & præcipue ſi talis ſcientia, & cognitio ſit ita particularis quorumdam ſtudioſorum, ut difficilime pretio maiori ob talem virtutem res illas ruſticus vendere poſſet, præterquamquod hoc potius eſt pretium ſcientiæ, quæ uſum talis virtutis docet, quam rei, quæ talem virtutem habet, quæ cæteroquin niſi apud tales ſcientificos nihil valeret.

Obligationes autem venditoris ſolent recenſeri 1. ut rei venditæ dominium tradat, quatenus conventum eſt. 2. Ut quando eam ſervat, ſervet non alias ac ſi ſua eſſet. 3. Ut reſcindat venditionem vi, metu, aut dolo factam, aut emptori damnum debito modo compenſet. 4. Ut emptorem de occultis rei defectibus admoneat. 5. Ut evictionis lege teneatur.

§. IX.

De re duobus vendita, quorum altero ſit tradenda.

Communis eſt apud Doctores, quod ſi res pluribus vendita ſit, ei debeatur, & ſit tradenda qui prior emit, quia hic ius ad illam prius habet. Nam iuxta regulam iuris *qui eſt in tempore prior, eſt etiam in iure*. Unde res uni vendita, ſine huius iniuria, qui ius ad illam acquiſivit, & habet, alteri vendi nequit, ex *Leg.* 26. §. *de locat.* Idcirco ad hoc ut talis iniuria reparetur, tradenda eſt primo emptori. Quod verum eſt tametſi uterque aſſereret rem ſibi traditam fuiſſe; nam ſecluſa traditione, quæ evidenter conſtet, ius prioris potius eſt, ideoque in dubio ei favendum. Quod ſi poſterior pretium ſolviſſet, tunc priori eſſet hic præferendus, quia legitime præſumeretur traditionem factam fuiſſe huic poſteriori. Unde

Statuitur quod res vendita ad eum ſpectet, & ei ſit adiudicanda, ſive prior, ſive poſterior emptor ſit, cui tradita fuit, quia *ex Leg. traditionib. cod. de pactis* dicitur : *traditionibus dominia rerum non nudis pactis transferuntur*. Unde etiam ſecundus emptor, ſi res ei tradita ſit, fit rei dominus, ac proinde res eius eſt *Leg.* 15. *cod. de rei vindicat.* Nam communiſſimum eſt ſine ulla controverſia, contractum venditionis abſolute perfici traditione ; per iſtam enim acquiritur ius in re, cum per contractum nudum venditionis ſine traditione acquiratur ſolummodo ius ad rem, ſeu perſonale contra venditorem, ut vel reſciſſo ſecundo contractu rem ſibi tradat, vel compenſet intereſſe, quia per ſolum contractum ſine traditione iuxta legum diſpoſitionem abſolute loquendo non acquiritur dominium. Quod autem dicitur de venditione, idem valet etiam, & dictum intelligatur de promiſſione, locatione, donatione : nam licet is, cui domus locatur, non acquirat per traditionem verum dominium domus, acquirit tamen ius detentionis, vi cuius tueri ſe poteſt contra alium conductorem. Huic tamen non competit niſi actio perſonalis in locatorem.

Excipe tamen ab hac ſententia, niſi res vendita ſit, aut donata alicui Civitati, Eccleſiæ, aut loco pio, in quæ abſque traditione dominium transfertur. Quare fit ut poſterior emptor, aut donatarius nequeat huiuſmodi rerum dominium acquirere, quia ei adverſatur, & reſiſtit privilegium Eccleſiæ, loci pii, &c. Hoc idem autem dicendum de emptoribus, quibus in ſecuritatem contractus res hypothecata fuit, ſeu oppignorata, quia qui pignus habet ſimplici creditori ſaltem in pignore præferendus eſt.

Quod ſi res tradita ſit priori emptori, hic eam evincere, ſeu recuperare valet a poſteriore emptore etiam privilegiato, ſi tamen

iſte mala fide emerit, conſcius nempe primæ venditionis. Non tenetur tamen poſterior emptor rem priori tradere ante iudicis ſententiam, niſi forte induxerit venditorem ad rem ſecundo vendendam, ſemper tamen accepto pretio, quod pro re venditori ſolverit, cum in tali caſu fuiſſet cauſſa damni. Sic Salmanticenſes cum Leſſio, & alii. Poteſt recuperari, ſeu evinci res uni tradita etiam privilegiato, ac inſcio primæ venditionis, quando res data ſit priori titulo oneroſo, poſteriori gratuito, ſeu titulo, ut aiunt Doctores, lucrativo. Non tenetur tamen donatarius qui bona fide accepit rem reddere, antequam petatur a creditoribus, & niſi petatur infra annum, ex Leg. 1. ff. *quæ in fraudem creditorum*, quia talis donatarius non tenetur nec ratione rei acceptæ, nec ratione iniuſtæ acceptionis. Sic Tourneleius cum aliis.

§. X.

De retractu gentilitio, ſeu de recuperatione bonorum venditorum ratione conſanguinitatis.

Quid retractus gentilitius. Retractus gentilitius eſt *ius quod habet proximior conſanguineus venditoris reſcindendi, & ad ſe revocandi, ſeu retrahendi intra certum tempus venditionem rei immobilis eodem pretio quo ab extraneo vel remotiore conſanguineo empta fuerit*. Eſt communis inter Doctores. Iuris huius meminit Leviticus 25. *& Leg. Ludum* 14. *cod. de contrab. empt. & cap. conſtitut.* 8. *de in integrum reſtitution.* Ratio inductionis huius iuris eſt ut poſſeſſiones paternæ, & avitæ facilius conſerventur in proxima poſteritate, & difficilius diſtrahantur ad extraneos, quod nimis lugubre eſſet hæc bona ad alienas manus devenire, ut habetur in *Leg.* 22. §. *nec vero cod. de adminiſtr. tutor.*

Dicitur primo *ius*, ut oſtendatur peccare contra iuſtitiam, qui conſanguineum fraudibus impedit quominus rem venditam ad ſe revocet. Dicitur 2. *intra certum tempus*, quia Leges municipales terminum præfixerunt, extra quem ius non habent conſanguinei reſcindendi venditionem. Dicitur 3. *revocandi venditionem*, quia ſi per donationem, permutationem, ſive alium contractum res alienata fuerit, eam conſanguinei retrahere nequeunt. Dicitur 4. *rei immobilis*, quia redhibitio gentilitia ad res mobiles non extenditur. Dicitur 5. *eodem oblato pretio*. Etenim non licet emptori exigere a conſanguineis, ſicut poſſet ab extraneis pluſquam ſolvit venditori.

Cum ſola bona immobilia ea ſint quæ retrahi poſſunt iuxta communem Doctorum ex *Leg.* 62. *de contrab. empt. & Leg. Si in* 35. *minor.* advertendum inter bona immobilia computari etiam annuos redditus, uſusfructus, decimas, aliaque iura, ac res incorporales ſuper re immobili conſtitutas *Clement. exivi de Paradiſo* §. *cumque annui de V. S.* Quid nomine immobilium

Retrahere poſſunt conſanguinei omnes non ſolum laici, ſed etiam clerici. Sic communiter ex cap. *conſtitut.* 8. *de in integrum reſtitut.* Religioſi vero conſanguinei non poſſunt, nec eorum loco Monaſteria: nam per huiuſmodi retractum eluderetur ratio finalis retractus gentilitii, quod nempe poſſeſſiones paternæ, & avitæ conſerventur in proxima poſteritate, nec divergantur ad extraneos Engel. *lib. Decretal. tit.* 17. *n.* 25. aliique communiter.

Ius retrahendi competit ante omnes liberis ſive maſculis, ſive fœminis, Leg. 1. ff. *de verbor. ſignificat. Leg. finali cod. quorum bonorum*, dummodo tamen liberi ſint legitimi, quia ab hoc iure excluduntur filii, & filiæ naturales, & ſpuriæ, Leg. *ſpurius* 4. ff. *unde cognati*, & alibi. Liberis non extantibus hoc ius competit conſanguineis collateralibus cum prælatione ſemper ad proximiorem venditori, Leg. *peto* 2. *ff. de legatis*. Si vero plures ſint conſanguinei eiuſdem gradus, poſſunt omnes ſimul retrahere, & rem retractam poſſidere in communi, vel ſi dividi poteſt, dividere, aut ſorti committere §. *optioris* 25. *Inſtitut. de legatis*. Cum fratre ſuperſtite liberi fratris, vel ſororis defunctæ nequeunt ſimul retrahere, quia frater ſuperſtes eſt proximior fratri quam liberi. Si conſanguineus vero proximior retrahere nolit, ius competit conſanguineo poſt illum proximiori, ſemper tamen ſervato ordine gradus, & ſi unus ex æqualiter propinquis iuri ſuo cedat, admittendi ſunt reliqui in ſolidum. Sic communiter.

Ad retrahendum vero quatuor potiſſimum requiruntur conditiones. 1. Retrahens retrahere debet intra annum & diem, dummodo non habeantur leges, & conſuetudines in contrarium, cap. *conſtitut.* 8. *de in integrum reſtitut.* ubi ita: *infra annum, & diem.* Computatur tamen hoc tempus a die cognitæ venditionis: Engel. *loco cit. n.* 24. aliqui communiter ex *cit. tit.* 9. §. *finali*. 2. Debet offerre integrum pretium ab emptore extraneo ſolutum una cum omnibus ſumptibus, & ex-

expenſis ratione contractus neceſſario factis; ita ut emptor omnino indemnis ſervetur, *Leg. debet autem ff. de ædilitate Leg. cum dubitatur* 3. §. *& ſiquidem* cap. *de iure emphiteutico*. 3. Debet refundere expenſas interea factas ab emptore neceſſarias, & utiles, quas ipſe conſanguineus, & retrahens feciſſet, Leg. *utilium* 8. *ff. de impenſis in res dotales*. 4. Debet ſuo nomine, & in ſuum proprium, non in alterius commodum retrahere, quia ius retractus gentilitii ſeu ſanguinis eſt perſonale, adeoque extraneus nequit eſſe, vel fieri eius particeps; aliter rueret natura retractus, qui ut iam diximus, inductus eſt ne poſſeſſiones paternæ, & avitæ tranſeant ad extraneos. Ita communiter. Hinc peccant contra iuſtitiam 1. qui ſimulata permutatione, aut alio contractu occultant venditionem in fraudem conſanguineorum. 2. Qui fingunt ſe maiori pretio emiſſe quam revera emerint ad deterrendum conſanguineum a repetenda poſſeſſione paterna. Hic enim committit dolum, qui in iure dicitur *ſtellionatus*, nempe contractus fraudulentus) & iniuſte impedit conſanguineos venditoris a conſecutione boni ad quem privative quoad ipſum extraneum verum ius habent. Unde ſi ex tali doloſa venditione, & fraudulenta conſequatur conſanguineis aliquod damnum, teneretur extraneus ad compenſationem. 3. Qui nomine conſanguinei precibus illecti ab emptore vindicant rem emptam, & in hoc caſu tam extraneus, quam conſanguineus ad reſtitutionem tenentur, cum uterque ſit cauſſa iniuſtitiæ.

Si res viliori pretio vendita ſit, conſanguineus nequit illam retrahere ſine animo eam retinendi, tum quia venditor cum ſit dominus rei, ius habet illam vendendi quo voluerit pretio; nec in hoc læduntur conſanguinei, ſicut nec læderentur, ſi eam gratis donaret. Imo hoc favet ipſis conſanguineis, qui ſi rem illam pro ſe ipſis volunt, ius habent illam viliori pretio retrahere, cum non teneantur dare emptori niſi pretium, quo rem a conſanguineo emit; tum quia conſanguineus cenſetur extraneo vendere ius ſuum, quod tamen alienare nequit. Hinc laudabilis eſt quorumdam locorum mos, ubi ad evitandas fraudes, occurrente dubio de huiuſcemodi dolis, cogitur venditor, & extraneus emptor ad firmandum iuramento quod revera ſolutum ſit tale pretium, & cogitur conſanguineus retrahens ad iurandum quod pro ſe, & propriocommodo, non omnino pro alio retrahere velit.

§. XI.

De venditionis rerum defectuoſarum, vel mixtarum nullitate.

Communiter ſentiunt Doctores peccare contra iuſtitiam, ac obnoxium fieri reſtitutioni, qui rem vendit, quam vitioſam, ſeu defectuoſam cognoſcit, ſive in ſubſtantia, nam tunc contractus eſt etiam nullus ob defectum conſenſus ſubſtantialis, ſive in quantitate, ideſt numero, pondere, & menſura, ut ex Deuteronom. 25. *non habebis diverſa pondera, maius, & minus........ abominatur enim Dominus Deus tuus eum, qui facit hæc*; ſive in qualitate ſine pretii diminutione, tametſi vitium non ſit noxium, quia in hiſce caſibus tollitur æqualitas, quæ requiritur ad iuſtitiam: nam cum res deficit, ideſt vitioſa ſit in quantitate, vel qualitate, minus valet quam integra & bona, ac ideo non ſtat æqualitas inter rem & pretium. Hinc non poteſt vendi niſi pretio minori, & ſi qualitas rei ſit etiam noxia, venditor tenetur emptori de damno, cum fuerit iniuſta illius cauſſa. Item qui vendit rem mixtam alia viliori, puta vinum aqua mixtum, vel farinam triticeam cum hordeacea, ſi mixtio noxia ſit, vel reddat rem deteriorem, aut inutilem, quia iniuſte decipit emptorem, qui putat, & vult emere res puras, & non mixtas, & iniuſtum damnum contra bonam fidem ei irrogatur. Imo tametſi res mixta deterior non evadat, nec inutilis, illicitum eſt eam vendere pretio eodem, ac ſi eſſet pura, quia iniuſtum eſt vendere eodem pretio rem vilem quo pretioſiorem, puta vinum aqua dilutum eodem quo vinum merum, cum illud hoc minoris valeat. Nam in his rebus mixtis eſt aliqua quantitas rei vilis: ita S. Antoninus, & alii. Nec excuſat quod vinum ſic mixtum æque & forſan plus quam purum placeat emptori; hoc enim eſt per accidens, & emptor poterat aquam vino miſcere. Vinum quippe aqua mixtum minus æſtimatur quam purum, ac ideo ſecundum ſe minus valet, & citius aceſcit, ac ad plures effectus eſt minus utile, unde pretium minui debet pro ratione mixtionis.

Similiter qui utitur aliquo artificio, ut mercis bonitas magis maiorque appareat, ac ideo vendit ſupra ſummum: nam cum ex tali artificio bonitas revera non augeatur, ideo nihil plus valet; necnon qui aliquo artificio pondus auget, vel extenſionem mercis, v. g. ſegetem aqua aſpergat, lanam, li-

numve ponat in locis humidis, ut reddatur ponderoſior, ita enim decipitur emens in pondere, & menſura, & res vere minorem in ſe habet quantitatem.

§. XII.

De debito, quod habet venditor manifeſtandi defectum, ſeu vitium rei venalis.

Nota 1. vitium rei poſſe eſſe vel in ſubſtantia rei, v.g. ſi pro auro detur auricalchum, vel circa accidentia ſeu qualitates, ut ſi detur equus indomitus pro manſueto, vel in quantitate quoad numerum, pondus, & menſuram; ut ſi dolium vini detur ut continens decem menſuras, quando non continet niſi novem.

Nota 2. vitium rei vel eſſe patens, & manifeſtum, ut facile dignoſci poſſit, vel occultum, ut difficiliter deprehendi queat. Utrumque vero reddere poteſt emptori rem periculoſam, vel noxiam; periculoſam quidem, cum, ſicuti notat Sylvius, emptor vel nullatenus, vel ſaltem ſine periculo ea uti nequeat, puta ſi militi vendatur equus eidem vitæ periculum allaturus in bello; noxiam vero, cum res, quæ quia vitioſa eſt minoris valet, tanti venditur, ac ſi nullum haberet defectum, ut ſi quis vendat vinum aqua dilutum. His prænotatis ſit

Venditor tenetur manifeſtare emptori vitium rei in ſubſtantia.

Venditor tenetur manifeſtare emptori vitium vel defectum rei in ſubſtantia, puta indicare ei eſſe vitrum quod credit gemmam, auricalchum, quod putat eſſe aurum, & huiuſmodi; alias venditio non ſolum illicita eſſet, ſed etiam invalida, quia error in ſubſtantia reddit contractum per ſe illicitum, cum errori ſubſtantiali deſit conſenſus, qui eſt de eſſentia emptionis, & venditionis, ac ideo teneretur venditor reddere exceſſum pretii, & etiam totum pretium, ſi emptor cognito errore reſcindere velit contractum rem vitioſam venditori reſtituendo, repetito pretio pro ea ſoluto, cum dolus cauſſam dederit tali contractui, & error quoad ſubſtantiam, qui irritat omnem contractum. Ita communiter Doctores in *Leg. ex vendition.*

Quando vitium rei in qualitate manifeſtandum.

Item patefacere debet vitium ſi ſit occultum etiam in qualitate, licet de eodem non requiſitus ab emptore, quando præcipue defectus rem faciat periculoſam emptori, vel noxiam, aut inutilem ad effectum propter quem emit. Et hoc conſtat ex auctoritate, & etiam ratione D. Thomæ 2. 2. *q.* 73. *art.* 3. *in corp.* ubi ſic ait: *Dare alicui occaſionem periculi, vel damni ſemper eſt illicitum .... venditor autem, qui rem vendendam proponit, & hoc ipſo dat emptori damni, aut periculi occaſionem .... unde ſi huiuſmodi vitia ſint occulta, & ipſe non detegat, erit illicita, & doloſa venditio, & tenetur venditor ad damni compenſationem.* Ita etiam ex Leg. *Labbeo* 1. §. *proinde* ff. *de ædilit. edict.*

Quid dic noxi &c. tur reſti tion pret dati

Hinc tenetur venditor ad reſtitutionem pretii dati, & damni inde ſecuti compenſationem, ſi vendat v. g. corium fragile, vel pannum aduſtum pro durabili, ſemina corrupta pro recentibus, ovem morbidam, ex qua grex morbum contrahat &c. Inſuper ſi in ſacci ſummitate triticum melius ponat, vel piſces meliores in ſummitate dolii, ut deceptus emptor iudicet ex iis, quæ apparent, & ſic dicito de tot aliis fraudibus, & ita cum cit. D. Th. & iure civili ſentiunt omnes communiter, quia in tali caſu emptor cenſetur involuntarius, & quaſi dolo ad emendum inductus, cum putet mercem bonam, & ſibi utilem offerri, & iuxta intentionem communem emptorum talem ſolummodo emere velit, & intendat, cum tamen noxia, & inutilis offeratur.

Imo ſi res ſit in notabili gradu minus utilis quam rationabiliter optet emptor, tunc venditor eo magis debet defectum huiuſmodi manifeſtum facere emptori. Tenetur enim contrahere cum emptore, ut rationabiliter vult hic, & intendit, quia hoc exigit bona fides, quæ ſervanda eſt in contrahendo: unde quærenti res diu ſervandas, illicite venduntur merces brevi tempore duraturæ. Si autem venditor bona fide, ideſt ſuæ mercis occultum vitium ignorans rem ſic vitiatam vendat, minime plane hic peccat, cum inculpabilis ignorantia excuſet a peccato. Quando tamen conſcius fiat de vitio huiuſce rei venditæ, ſi res adhuc extet apud emptorem, tenetur reſcindere contractum, vel quomodocumque ſit, ſemper tenetur pretii inæqualitatem reſarcire; alias fieret poſſeſſor malæ fidei, cum iniuſtum ſit retinere pretium excedens valorem rei, quod ex cognitione defectus rei, ſuum non eſſe cognovit, cum ſuum pretium cenſere nequeat, niſi quod æquat rei valorem. Non teneretur tamen compenſare damna exinde ſecuta, dummodo abſit culpa lata, & levis, utpote qui non ſit iniuſta illorum cauſſa ob ignorantiam invincibilem, quæ eum excuſat, ac idcirco ſe habet ut poſſeſſor bonæ fidei, & aliunde tenetur ex contractu de ſola culpa lata, & levi. Si tamen venditor penitus rei defectum ignorans dicat ſe vendere rem ſicuti eſt, nec ullatenus velle in ſe ſuſcipere

re periculum vitii occulti, ſi quid habeat, tunc cenſetur emptor eam emere ſuo periculo, & ſi quid vitii in poſterum in ea detegat, actionem nullam habere poteſt contra venditorem: venditor tamen, ut opinor, in pretio ſaltem aliquantum deſcendat, quia imponit emptori onus ſubeundi periculi, quod eſt prætio æſtimabile.

vi- rei s. ion o. a. le

Quod ſi vitium rei ita manifeſtum ſit, ut facile deprehendi queat, ſi non interrogetur, non eſt obnoxius ad eius manifeſtationem, & præcipue quando emens ſcientiæ ſuæ fidens nihil de rei qualitate interrogans eligit de mercibus ſibi oblatis quæ magis ipſi placuerint. Sic D. Th. *q.* 77. loco ſupra cit., & eius doctrina ab omnibus communiter recipitur. Si vitium ſit manifeſtum, puta cum equus eſt monoculus, & ſi venditor propter vitium huiuſmodi detrahat quantum ſit de pretio, non tenetur ad vitium rei manifeſtandum, quia forſan ob tale vitium emptor vellet plus ſubtrahi de pretio, quam eſſet ſubtrahendum. Quocirca venditor licite indemnitati ſuæ conſulere poteſt, vitium rei ſilendo, quia in tali caſu venditor non decipit emptorem vel ex parte pretii, ut ſupponitur, vel ex parte vitii, de quo non loquitur, quia non tenetur partes agere emptoris ea oſtendendo, quæ per ſe patent, quæque ipſe facile dignoſcere poteſt, ſi debitam adhibeat diligentiam, aut in caſu dubii interroget. Verum ſi venditor deprehenderet emptorem non advertere vitium, licet manifeſtum, vel ob ingenii hebetudinem, vel ob viſus debilitatem, vel ob mentis diſtractionem, aut inadvertentiam, & vitium periculoſum eſſet emptori, tunc eum monere tenetur, non ſecus ac tenetur eum monere de vitio occulto, quamvis non interrogetur. Ita communiter; quia tunc tale vitium, licet in ſe manifeſtum, reſpectu tamen talis perſonæ tunc eſt occultum; idcirco error dat cauſſam contractui. Inſuper bona fides debita in contractibus ita exigit, & multo magis ſi vitium, ut notat cum aliis Valentia, opponatur intentioni, & fini, quem emptor actu habet in emendo, tametſi ex incuria illud non advertat, quia incuria emptoris non dat ullum ius venditori, & verum eſt quod emptor non obſtante ſua incuria non vult nec intendit rem cum tali vitio emere. P. Antoine, Tourneleius. Imo notat Sylvius cum Leſſio, & Valentia, aliiſve, etiamſi non eſſet contra iuſtitiam non monere emptorem, dum iudicio ſuo fidit, poſſet eſſe tamen, imo dico quod eſſet peccatum grave contra charitatem, ſi venditor videat emptorem in ſua ſimplicitate, vel inadvertentia, ſeu diſtractione decipi, ac rem quam emit, ſibi inutilem fore, licet aliis non futura eſſet inutilis. Nemo igitur non videt minime excuſari poſſe a culpa contra iuſtitiam eos, qui nedum non admonent emptorem de vitio, imo quantum fieri poteſt, illud etiam celare ſtudent, vel quærendo angulos, & tenebras, vel res ita invertendo, & componendo, ne vitium defectuſque detegatur, vel ita confuſe rei ſuæ defectus exponunt, ut potius inſinuent rem ſuam omni vitio carere.

Si autem vitium rei non reddat rem noxiam, nec periculoſam, nec notabiliter minus utilem, quam emptor rationabiliter exoptet, non tenetur venditor vitium etiam occultum aperire, niſi interrogetur, dummodo pretium imminuat pro ratione vitii. Sic D. Th. tum loco cit. tum Quodlib. 2. *art.* 2. *Si vitium* (ait) *non faciat rem minus valere emptori quam pretium impoſitum. ... tunc non peccat tacens vitium*, & ex Leg. iam alias cit. *Labbeo* §. *proinde* ff. de *ædilit. edict.* & Doctores communiter, etiamſi venditor probe ſciat rem ab emptore emptam non iri, ſi rei vitium agnoſceret, quia in tali caſu nulla iniuria, & damnum tunc fit emptori; alias ſervari non poſſent commercia in Republica, & negotiatio prorſus rueret, ſi defectus omnes non notabiles in ſe, nec relate ad uſum emptoris opus eſſet aperiri. Nam mercatores coguntur emere merces cuiuſque generis, aut qualitatis, nec omnes ſemper conſervare poſſunt ut vellent, & ipſi quoque decipiuntur, dum merces aliunde accerſunt: unde ſi nonniſi merces indefectuoſas vendere deberent, prorſus deciderent ab eorum fortuna, quia vel emptores ab emendo deterrerentur, vel pretium iuſto minus offerrent. Verum quidem eſt quod emptor etiam minuto pretio non emeret, ſi cognoſceret defectum etiamſi non ſibi periculoſum, & noxium, nec minus ſibi utilem, ſed hoc involuntarium conditionatum non impedit quin ſimpliciter conſentiat; alias ſi res non ita ſe haberet, quiſvis contractus fluctuaret, ideſt incertus eſſet. Et quamvis bona fides velit ne quis alterum circumveniat, hoc tamen intelligendum eſt cum benigna interpretatione, videlicet quantum patitur conſervatio negotiationis in Republica, quæ profecto ſubſiſtere non poſſet, quando defectus omnes tametſi leves, nec periculoſi, ac noxii aperiendi eſſent. Adde ſilentem non decipere eo quod non ſemper concurrat obligatio loquendi. Hinc patet iuſte

Quid de merce vitioſa non periculoſa?

ſte eos excuſari poſſe, qui offerunt vinum minus exquiſitum iis, qui exquiſitiorem vellent, dummodo venditor pretium imminuat, nec notabile diſcrimen occurrat in ordine ad humanam ſocietatem. Si quis tamen quæreret vinum exquiſitum, ac puriſſimum ad medicinam, haud dubie qui vinum limphaticum ei venderet, de damno ſecuto teneretur. Idemque dicito, ſi dum aliquis emere quærat vinum, ut illud ſervet, detur vinum quod ſervari nequit, & in tali caſu aut ille admonendus eſſet de vini qualitate, vel compenſandus pro damno ſecuto, ſi forte ſequi contingat. Imo multo magis certior fieri debet emptor de rei vitio, ſeu inferioritate, licet detur minori pretio, quando venditor probabiliter iudicet, quod emptor venditurus ſit rem tanto pretio quanto ſi hoc defectu careret; quia eo ipſo quod rem venalem exponit cum vitio occulto ex lege ſui officii, tenetur ex parte ſua cavere nequis inde damnum aliquod ſubeat, ſecus occaſionem præberet damni aliis inferendi. Idemque dicendum ſi emptor emat ſub conditione quod res tali vitio careat, tametſi non noxio, alias non empturus, & venditor huiuſcemodi emptoris intentionem, ſive ex verbis ipſius, aut veriſimiliter ex aliis ſignis, & coniecturis manifeſte deprehendat quocumque pretio rem ſuam vendat, non eximitur ab obligatione vitium rei manifeſtandi, alias iniuſtitiam faceret emptori pretium accipiendo abſque eo quod vitium aperiat; quia cum conſenſus emptoris fuerit conditionatus, deficiente conditione, cui erat alligatus, deeſt conſenſus, ac proinde contractus nullus redditur. Quod vero dicitur de vitio qualitatis rei, æque dictum intelligendum de vitio etiam in rei quantitate, ſeu numero, pondere, & menſura, quando in aliqua ex his qualitatibus minor ſit; alias venditor manifeſtam fraudem committeret, ac iniuſtum contractum redderet, cum deeſſet æqualitas, ſine qua ſtare non poteſt iuſtitia, dum emptor ob errorem circa quantitatem pretium ſolveret rei quantitatis valorem excedens, & teneretur venditor exceſſum reſtituere, dummodo in re vendenda in pretio non deſcendiſſet iuxta minorem rei quantitatem.

Quid ſi res ematur ut non vitioſa?

De fingentibus minus vendere.

Venditor qui ad alliciendos frequentiores emptores fingit vendere merces pretio infimo, minori quam alii eas vendant, integrum tamen non tradendo ſeu iuſtum pondus, vel menſuram, occulte ſe compenſans pro communi pretio imminuto, peccat graviter contra iuſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem tum emptoribus, quia non ſtat pacto, ac contractui cum ipſis inito de tradendo integro pondere & menſura, tum aliis mercatoribus, qui ius habent ut emptores per talem fraudem a ſuis officinis non abſtrahantur. Sic Molina aliive.

§. XIII.

De eo, qui ignoranter dat monetam falſam pro vera.

Qui ignorans falſam monetam pro vera tradidit, quando id noverit, veram tradere tenetur, & ſi nequeat, contractum reſcindere debet, quia rem intrinſece, & ſubſtantialiter vitioſam dedit, dum tacite ſe obligaverat ipſo contractu ad legitimam monetam tribuendam. Omnis enim contractus celebratur cum tacita mutua conditione, ne ad invicem fraudentur. Inſuper error contigit circa ſubſtantiam monetæ, quæ eſt materia contractus dando, puta monetam ſtamneam pro argentea. Unde abſque contractus reſciſſione, vel compenſatione erroris per retributionem veræ monetæ haberetur inæqualitas in contractu, quæ ubi innoteſcat, ſtatim tollenda eſt, ne altera pars iniuriam patiatur. Ita P. Antoine iuxta communem.

§. XIV.

De debito venditoris erga emptorem pro evictione.

Evictio eſt *rei propriæ, quam alius iuſto titulo acquiſitam habet apud iudicem recuperatio*, ſeu evictio eſt rei propriæ abductio per iudicem ab illo, qui eam emit, aut dono, aut ex contractu permutationis accepit. Non ſemel enim contingit, quod etiam res alienæ, v. g. furto ablatæ, vel ad alium iuſto titulo acquiſitionis, ſeu donationis, aut permutationis pertinentes ipſo vero domino inſcio, & invito vendantur, permutentur, vel alio modo alienentur. Hinc iura ad huiuſmodi malitiis hominum obviandum, & ſic iniuſte damnificatis ſuccurrendum ſtatuerunt, ut quicumque ita iniuſte læſi fuerint, rem vere ſuam nondum præſcriptam iudicis auctoritate iterum recuperare valeant; & hæc recuperatio dicitur evictio. Unde ſi agrum vendidiſti Petro, a cuius poteſtate, ſeu poſſeſſione eum extraxit Titius probans te non potuiſſe illum vendere, quia tuum non erat, teneris Petro de evictione, ſcilicet vel iudicium, ſeu litem aſſumere ad eum defendendum, ſi re-

vera.

vera ager ille tuus erat, vel debes ei reſtituere pretium non quantum tamen ille dedit, quando agrum illum a te acquiſivit, ſed iuxta valorem, qui eum habere æſtimabitur tempore evictionis iuxta meliorationem, vel deteriorationem quam dum eum poſſedit, contraxerit; imo debes eidem intereſſe refundere, quatenus eius intererat, ideſt lucrum ceſſans, vel damnum emergens. Sic ex *Leg.* 70. ff. *de evict.* Et quia per talem evictionem is, qui prius rem acquiſierat iuſto titulo, puta emptionis, permutationis, receptionis pro debiti ſolutione, vel receptionis pro dote, & huiuſmodi, eadem re iuſte poſſeſſa privatur, ſtatuerunt iura ipſum quoque poſſe indemnem ſe reddere agendo ex empto contra eum, qui talem rem alienam ſibi vendidit, permutavit, dedit pro ſolutione debiti, vel pro dote, & huiuſmodi; & ſic poſſit cogere illum in iudicio, ut pretium, ac intereſſe ſibi reſtituat, *Leg.* 1. ff. de *evict. Leg. non dubitetur* 6. *cod. de rer. permutat.*

Venditor bonæ fidei ſtatim ac lis movetur emptori ad rem evincendam, tenetur eum defendere, litem in ſe aſſumendo, & proſequendo propriis expenſis, tametſi ſpecialiter ad hoc ſe non obligaverit. Dixi notanter quod *venditor bonæ fidei teneatur litem aſſumere, & emptorem defendere*, quia venditor malæ fidei, ſeu qui ſcienter rem alienam vendidit, nequit tuta conſcientia litem aſſumere, ac rem defendere, ſed rem ſine lite tenetur reſtituere proprio domino, & pretium ac intereſſe emptori decepto, Leg. *ſervus* 30. §. *ſi ſciens* ff. *de action. empti.* Venditor tamen bonæ fidei non tenetur litem aſſumere, & emptorem defendere, niſi poſtquam emptor legitime ei denuntiaverit litem ſibi eſſe motam *Leg. emptor. & Leg. empti actio cod. de evict.* &c. Denunciare venditori litem eſſe motam in iure idem eſt ac laudare auctorem, ideſt venditorem *Leg. auctore laudato* 7. cod. de *evict.* Romani vocabant auctorem eum a quo quis ius aliquod ſeu cauſſam poſſidendi aliquid habebat, Reg. 165. de regul. iuris. Legitime vero ſeu rite fit talis laudatio, ſeu renunciatio auctori, ideſt venditori, quando hic expreſſe requiritur ab emptore, ut veniat remque ſuam defendat, & liti motæ aſſiſtat; ita communiter cum Molina, Covarruvias, Abbas in cit. cap. *ſi venditori* num. 3. &c.

Venditor bonæ fidei pluribus in caſibus non tenetur emptori de evictione, 1. quando non fuit laudatus, ideſt quando emptor ei non denunciavit litis motionem ſuper re illa, ut conſideret ſi velit eam defendere Leg. *emptor.* & Leg. *emptio actio* 21. *cod. de evict.* Hæc tamen denunciatio non requiritur, quando evidens eſt rem non fuiſſe venditoris, ſed auctoris a quo ea repetitur, ut venditor nullatenus defendere valeat ſibi competere, ut ex Leg. *emptorem* in principio ff. *de act. empti*, & Covarruvias teſtatur hanc eſſe communem. Item denunciatio non prærequiritur quando emptor eſt minor, Leg. *minor* 3. *cod. quibus caſibus in integrum*. Hoc tamen intellige dummodo venditor aliunde ſciverit litem moveri emptori. Item quando emptor ſit Eccleſia, quæ gaudet iure minorum, cap. *requiſivit*, & cap. *audit. reſtitut. in integrum*; & hæc quoque eſt communis. 2. Non tenetur venditor de evictione quando res evicta ſit culpa iudicis ſententiam per iniuriam ferendo cap. *ſi venditoris* 7. *de empt. & vendit.* Emptor tamen in tali caſu procedere poteſt contra iudicem *Leg.* 2. *cod. de pœna iudic.* & principio *Inſtitut. de obligat. quaſi ex delicto.* 3. Non tenetur quando emptor contumaciter abſuit tempore ſententiæ promulgatæ ex cit. cap. *ſi venditor* 7. quia, ait Vulpianus *Leg. ſi ideo* 55. principio de *evict. magis enim propter abſentiam evictus videtur quam quod malam cauſſam habuit*. 4. Non tenetur, quando emptor rem præſcribere potuit *Leg. ſi dictum* 56. §. *ſi cum poſſet* ff. de *evict.* 5. Non tenetur quando ipſo abſente emptor non appellavit a ſententia *Leg. Herenius* 63. §. *quia* ff. de *evict.* Quod intelligendum eſt, niſi manifeſta eſſet iuſtitia ſententiæ prolatæ, & actoris. 6. Non tenetur, quando emptor litem motam deffiniri permiſit per iudicem arbitrum, ad quem cognitio cauſſæ non ſpectabat *Leg. ſi dictum* 56. §. ſi *compromiſerò* ff. de *evict.* 7. Non tenetur, quando emptor ſua culpa amiſit poſſeſſionem: unde ex reo factus actor cecidit in cauſſam proprietatis *Leg. ſi rem quam* ff. *de evict.* 8. Quando emptor tempore emptionis ſciebat rem eſſe alienam, niſi adhuc expreſſe conventum fuerit, quod venditor de evictione teneatur. 9. Non tenetur quando expreſſum fuit in contractu, ut de evictione ipſe venditor non teneatur, quo unico caſu tamen, ſi non de evictione, nec de damno & intereſſe teneatur, tenetur tamen facta rei evictione reddere pretium emptori, niſi etiam hæc obligatio expreſſe in contractu excepta fuiſſet, ut ex *Reg.* 85. *iuris in* 6. *contractus in conventione legem accipere dignoſcuntur*. Si venditor tamen eſſet malæ fidei, ideſt ſciens rem eſſe alienam, tunc tenetur de dolo, & intereſſe & pretium totum reſti-

emptori de evictione.

tue-

tuere, licet expreſſe convenerit non teneri de evictione, nec ad alia, quia iuxta Regul. 13. iuris civilis: *fraus & dolus alicui patrocinari non debet*.

§. XV.

De diviſione emptionum, & venditionum a præcipuis earum ſpeciebus.

Emptionum, & venditionum multiplex diviſio.

Venditio multipliciter dividitur, & 1. ratione rei, quæ alia eſt mobilis, ut libri, veſtes, &c. alia immobilis, ut fundi; alia rei ſe moventis, ut equus, &c. 2. Ratione modi, quo perficiuntur contractus, alia enim eſt abſoluta, alia conditionalis, alia cum pacto retrovendendi, additionis in diem, legis commiſſoriæ, &c. 3. Ex parte loci, & modi, quo ad executionem reducitur, unde alia eſt quæ fit ſub haſta voce præconiis, ſeu per licitationem, alia quæ non fit palam. Item vel fit mercibus minutatim, vel in cumulo venditis. 4. Ex parte finis: vel enim emitur res ut revendatur, ſive mutata per artem, & eſt negotiatio, vel non fit ob hunc finem, & eſt pura venditio. 3. Ratione pretii dividitur in eam, quæ fit credito, & in eam quæ fit in præſenti numerata pecunia, ac in eam tandem, quæ fit anticipata ſolutione. 6. Ratione perſonæ, in eam quam venditor per ſe exequitur, & eam quam facit per alios, ut per proxenetas. 7. In eam quæ fit taxato ad nutum venditoris pretio, & dicitur monopolium, & in eam quæ fit ſine huiuſmodi conventione. Et quia hæ variæ venditionum ſpecies multa in praxi includunt, quæ non minus difficilia quam ſcitu neceſſaria ſunt; hinc reliqua non haſtenus expoſita diſcutiemus.

CAPUT III.

De emptione, & venditione factis cum pacto.

UT autem omni meliori quo fieri poteſt modo procedatur, advertendum venditionem, & emptionem cum triplici pacto fieri poſſe 1. retrovenditionis, ſeu redemptionis, 2. legis commiſſoriæ, 3. additionis in diem. Sit igitur

§. I.

De contractu cum pacto retrovenditionis, ſeu redemptionis.

Venditio cum pacto retrovendendi eſt contractus, quo venditur res aliqua cum pacto, & conditione, ut cum venditor velit, ac requirat, teneatur emptor hanc illi retrovendere. Multis autem modis pacta huiuſmodi fieri poſſunt, 1. paciſcendo, ut venditor quandocumque ei placeat, rem ſuam venditam redimere poſſit. 2. Ut hoc facere nequeat ante certum tempus. 3. Ut non poſſit poſt certum tale tempus redimere. 4. Ut hoc poſſit certa data anni parte, puta in fine cuiuſcumque anni, non vero quovis tempore ipſe velit.

Venditio cum pacto redimendi, ut adhuc expoſitum eſt, cedit in favorem ſolius venditoris, qui quandocumque velit, ideſt pro libitu ſuo rem ſuam redimere, ſeu ad ſe retrahere valet. Duobus autem aliis modis pacta huiuſmodi fieri poſſunt; primo in favorem emptoris, nempe cum venditor rem ſuam redimere, ac in ſe recipere debeat, quando emptori placuerit; ſecundo in favorem venditoris ſimul & emptoris, cum contrahentes inter ſe conveniunt, ut quoties venditor pretium reddat, ei reddatur res vendita, & e contra quoties emptor rem emptam venditori reddiderit, pretium ſolutum ei reddatur. His præmiſſis ſit

Nam licitus pactus retrovenditionis favore venditoris.

Contractus initus cum pacto retrovenditionis in favorem ſolius venditoris, licitus eſt, ſi neceſſariæ conditiones interveniant *Leg. 2. cod. de pactis inter emptor. & vendit.* Leſſius, Lugo, & alii communiter, & patet etiam ex Levit. 25. ubi præcipit Dominus, ut omnes terræ populi Iſrael ſub conditione redemptionis venderentur: *Cuncta regio poſſeſſionis veſtræ ſub conditione redemptionis vendetur*. Verum quidem eſt quod iuxta hanc legem fructus interim ex poſſeſſione percepti in pretii partem eſſent computandi, quod tamen ex rei natura non eſt neceſſarium. Inſuper hic modus vendendi comprobatur iure civili, & Pontificio, dum in utroque approbantur cenſus redimibiles, de quibus ſuo loco dicetur, qui in favorem venditoris pactum adnexum habent redimendi, unde æque, niſi forte potiori iure idem pactum in aliarum rerum venditione fieri poterit. Ita enim habetur in iure civili cit. *Leg. 2. cod. de pactis*, & Iure Canonico *cap. ad noſtram de empt. &c.* ubi reprobatur emptio cum pacto de retrovendendo, quia pretium modicum fuerat. Igitur a contrario non reprobaretur, ſi pretium iuſtum fuiſſet, ac ſufficiens; & hoc innuitur etiam *cap. illo lib. 3. tit. 21. de pignorib.* Et equidem dominus rei ita eſt illius arbiter, ut imponere valeat emptori quodcumque onus ei placet, dummodo & in pretium deſcendat iuxta

gra-

gravitatem oneris impoſiti, & nihil faciat contra legem: unde ſi poſſet domum vendere ea lege, ut emptor eam nunquam alienare poſſet, ſic & eam vendere poteſt hoc pacto, ut emptor non ſemper eam retineat, ſed ſibi, vel aliis certo tempore retrovendat.

Nec dicas contractum huiuſmodi ſimilem eſſe pignoratitio, per hunc enim qui pecuniam mutuo dat alteri, recipit in pignus fundum frugiferum, nec fructus perceptos computat in partem ſortis, ideoque ſicut iſte, ille quoque eſt uſurarius. Nam reſpondetur latam eſſe diſparitatem inter contractum pignoratitium, & contractum retrovenditionis; quia in mutuo poteſt mutuans ſortem ſuam repetere etiam invito mutuatario, non ita in pacto retrovenditionis. Item in mutuo tenetur mutuatarius ſortem reddere, etiamſi quod mutuanti dedit perierit, modo perierit ſine ſua culpa. In contractu vero cum pacto retrovenditionis res empta emptori perit, nec tenetur venditor pretium reddere, niſi res quam vendidit, ſibi reddatur.

Dixi *ſi adſint conditiones neceſſariæ*, quarum prima eſt, ut contrahentes evitent omnem fraudem uſurariam, ac habeant veram intentionem emendi, & vendendi. 2. Ut onus impoſitum compenſetur, cum omne onus extrinſecum contractui compenſandum ſit, utpote quod privet emptorem facultate rem emptam retinendi, vel rem alienandi, quod eſt pretio æſtimabile; alias non ſervaretur æqualitas, ideoque pretium debet eſſe minus, quam ſi ſine tali pacto res venderetur; augeri vero debet pretium, ſi venditor teneatur rem ſuam redimere, ſi emptor velit; cum hoc pariter ſit pretio æſtimabile; non tamen vendi debet pretio nimis vili, cum hoc reprobetur *cap. ad noſtram*. 3. Ut res non redimatur maiori pretio ac vendita fuit; niſi emptor induſtria ſua, vel opera eam meliorem effeciſſet. Nam vis pacti retrovendendi eſt, ut emptor reſtituto pretio pro re dato, eam reſtituat. 4. Ut dominium rei venditæ ad emptorem pertineat, ita ut vere fiat dominus rei emptæ, qui proinde fructus ſuos percipiat, & ſubeat rei periculum, ſicuti unaquæque res ſuo domino perit. 5. Ut ſervetur identitas rei venditæ, ut ſi vendatur vacua, vacua reddatur, ſi cum fructibus, cum fructibus redimatur.

Cum igitur inter conditiones quæ requiruntur ad talem contractum retrovenditionis ſit quod fiat cum vera intentione emendi, & vendendi; hinc contractus venditionis cum pacto redimendi in favorem ſolius emptoris, ut eſt emptio rei frugiferæ, facta ea lege ut venditor teneatur poſtea rem ſuam recipere, totum pretium pro ea acceptum reddendo emptori, qui ſibi retinet fructus perceptos, in praxi ſaltem eſt periculoſa, & ad palliandas uſuras inſervit. Nam eſt verum mutuum virtuale cum lucro reſpectu eius, qui cum nolit mutuare alteri pecuniam quærenti, emit ab eo, puta vineam ea conditione, ut poſt duos, vel tres annos eodem redimatur pretio, quo empta fuit, retentis ab emptore fructibus ex ea perceptis; quia hic talis non habet ſinceram intentionem emendi, ſed ſolum intendit dare pecuniam præſentem ea lege, ut poſtea totam cum lucro recipiat, quod certe eſt uſurarium. Talis igitur contractus procul eliminandus a fidelium commercio, ut notat de Lugo, qui ait talem contractum nunquam permitti ſolere. Nihilominus tamen circa talem contractum cum pacto redemptionis intra tale tempus attendendæ ſunt leges municipales, ac conſuetudines locorum. Unde ex his colligi poteſt, & debet etiam contractum cum pacto retrovenditionis in favorem utriuſque, licet minus periculoſum, habere tamen non parum mali, ita ut permitti non debeat, præſertim cum facilius ſit emptori reddere rem quam emit, perceptis fructibus, quam venditori reddere pecuniam. Nam qui bona ſic vendunt, vel vendere ſimulant, verſari ſolent in gravibus anguſtiis.

§. II.

De contractu Mohatra.

Contractus Mohatra, ſeu *Baratta* Hiſpanice, & Italice *Stocco*, ſeu *Stocola*, eſt contractus, quo aliquis pecunia præſenti indigens, nec mutuo eum inveniens emit credito a mercatore, ſeu alio venditore merces pretio ſummo, puta centum & decem cum pacto retrovendendi ipſimet venditori pretio infimo numerata pecunia, puta centum, ut ſic per talem numeratam pecuniam ſuæ provideat præſenti indigentiæ, cui per tales merces conſulere nequit, utpote qui eis nunquam indigeat. Contractus huiuſmodi vendendi mercem credito ſummo pretio cum pacto, ut ſibi vendenti retrovendatur pretio infimo numerata pecunia, eſt contra iuſtitiam, ac proinde illicitus; idcirco merito damnatus ab Innoc. XI. in proſcribenda propoſitione, quæ inter damnatas ab eodem eſt n. 40. *Contractus Mohatra licitus eſt etiam reſpectu eiuſdem perſonæ, & cum contra-*

Contractus Mohatra eſt contra iuſtitiam.

…tur …a ſit …ra. …re …di …io

ſtractu retrovenditionis prævie inito cum intentione lucri. Iniuſtus quidem eſt talis contractus, quia in pacto quod habent hi contractus, ut merx vendita credito pretio ſummo retrovendatur infimo pretio, non ſervatur æqualitas, quam eſſentialiter exigit iuſtitia. Imponitur enim in hoc contractu præter pretium iuſtum etiam onus retrovendendi emptori pretio infimo, quod onus eſt pretio æſtimabile, cum per hoc tollatur facultas retinendi mercem, vel eam alteri vendendi meliori pretio, ſummo ſcilicet, vel medio. Illicitus inſuper eſt contractus initus cum tali pacto, cum palliatam uſuram contineat, ac ideo ſit uſurarius; nam tale pactum facit, ut contractus ſit mutuum virtuale, in quo ultra ſortem aliquid exigitur. In hoc enim non ſecus ſe habet venditor, ac ſi minorem pecuniæ ſummam mutuo daret, ut maiorem reciperet, ideſt mutuaret centum, ut in ſatisfactione huius debiti reciperet centum & decem.

Quomodo contractus Mohatra licitus.

Num vero ſecluſo tali oneroſo pacto, & ſcandalo idem venditor licite emere poſſit ab emptore pretio infimo numerata pecunia eaſdem merces, quas credito ei vendidit pretio ſupremo, non conveniunt inter ſe Doctores. S. enim Antoninus, Toletus, alive ſtant pro parte negativa; alii vero communiter affirmant licite hoc fieri poſſe, dummodo non adſit aliqua lex, ut eſt multis in locis, quæ hoc prohibeat. Nam venditor merces vendidit iuſto pretio, & iuſto ſimiliter pretio eamdem emit, quando eas emit pretio, quo alii quoque iuſte emerent, unde tunc nihil intervenit, quod iniuſtum illicitumque reddat talem contractum. Si enim non eſt illicitum aliis emere infimo pretio merces alicui venditas; nulla apparet ratio cur eodem pretio non poſſit eas licite emere ipſe venditor, qui relinquit emptorem in pleniſſima, & abſoluta libertate, ut eas ſibi retineat, vel alteri quocumque pretio vendat. Nam in tali caſu ſtatim etiam emendo eaſdem merces, ut iam ſupponimus, ſibi oblatas ab emptore, venditor emptorem non gravat, ſed potius eum liberat ab onere inquirendi, & forſan non ſine gravi ſuo incommodo alios emptores.

§. III.

De venditione facta cum pactis legis commiſſoriæ, & additionis ad diem.

Quid ſit pactum Legis commiſſoriæ?

Pactum legis commiſſoriæ, ſeu lex commiſſoria in venditionibus, & emptionibus eſt vel mutua conventio inter contrahentes, vel conditio, ſeu lex etiam a ſolo venditore emptioni, & venditioni appoſita ad hoc ut niſi intra certum tempus emptor ſolverit pretium, nulla ſit emptio, & venditio, etiamſi emptor a venditore ad ſolvendum non moneatur, & interpelletur, niſi tamen venditor, in cuius ſolius arbitrio eſt legem commiſſoriam exercere, ei renunciare velit; & ſtare contractui. Ita communiter ex *Leg.* 2. *&* 5. *ff. de leg. commiſſ.* & alibi. Emptor autem ſoluto tali contractu non ſolum reddere debet rem venditori, ſed etiam fructus interea ab ipſo perceptos, & reliqua commoda, & eiuſdem rei acceſſiones; *Leg. ſi fundus*. 4. ex Leg. *fundo* 5. ff. de *Leg. Commiſſ. quia*, ut ibi ait textus, *nihil penes eum reſidere poteſt ex re, in qua fidem fefelliſſet*. Venditor tamen Lege commiſſa, ſeu pretio per emptorem ſtatuto tempore non ſoluto, habet in ſua libertate vel pretium adhuc petere, vel rem venditam una cum fructibus repetere, dummodo ſtatim ſe reſolvat, & ſemel alterutro electo non amplius variet; *Leg. ſi fundus* 4. ff. *de leg. commiſſ.* Emptor tamen non habet hanc libertatem eligendi, ſed hic præſtare debet, quod venditor elegerit *Leg.* 3. *&* 4. ff. *de Leg. commiſſ.* quia quod eſt introductum in favorem venditoris cederet in eius odium, & damnum contra regulam 61. iuris in 6. ubi ſic: *Quod ob gratiam alicuius conceditur, non eſt in eius diſpendium retorquendum*.

Quid vend. cum pacto additionis ad diem

Venditio autem cum pacto additionis ad diem ea eſt, qua res aliqua venditur pacto ac conditione inter contrahentes mutuo conventa ad hoc ut liceat venditori intra certum tempus, ſi alter emptor meliorem conditionem offerat pro re, de cuius venditione iam initus eſt cum primo contractus, eamdem rem vendere ſecundo emptori plus offerenti. Ita communiter *ex Leg.* 1. *ff. de in diem addit.* Ideo enim dicitur addictio in diem, quia res non ſtatim addicitur, ſeu datur, aut obligatur irrevocabiliter, & perpetuo primo emptori, ſed in diem, ideſt ad certum tempus, intra quod ſi nullus alius emptor appareat qui meliorem offerat conditionem, ideſt quæ magis utilis ſit, & commoda venditori, addicitur tandem, ſeu datur eidem perpetuo, & irrevocabiliter *Leg. quidquid* 5. ff. *de in diem addit.* unde ſi venditione cum pacto additionis celebrata intra ſtatutum tempus alius emptor meliorem conditionem offerat, ut eam venditor acceptet, ſtatim ipſo iure ſine ulla alia actione res vendita iterum ad venditorem redit *Leg. ſi quis*

quis hac lege 41. *in principio* ff. de *rei vindicat.* Tunc autem emptor debet reſtituere venditori nedum rem ipſam, ſed ſimul fructus omnes interea ex illa perceptos, & illius commoda, & acceſſiones *Leg. item* 6. ff. cit. Poteſt tamen emptor deducere expenſas, quas interea neceſſario in rem fecit, & venditor tenetur eas ipſi compenſare *Leg. Imperator* 16. ff. cit.

Iam duæ ... licitæ. Venditio huiuſcemodi, ſicuti etiam venditio legis commiſſoriæ, iuſta eſt ac licita, non obſtantibus pactis iiſdem additis, quia a iure civili ambæ approbantur, imo ſtatuuntur in eius favorem, & nemini iniuria infertur, dummodo in utraque abſit fraus, vel dolus. Nam ad hoc ut pactum additionis in diem licite ſuum ſortiatur effectum, concurrere debent hæ conditiones, 1. ſcilicet ut vere, & ſincere, nempe ſine dolo, & ſimulatione melior conditio offeratur venditori; alias ſecunda venditio iniuſta eſſet, & nulla, & doloſus venditor teneretur ad omnia damna primi emptoris *Leg. ſi venditor* 14. ff. *de in diem addit.* 2. Si primus emptor velit ipſe meliorem conditionem ſincere oblatam præſtare, vel adæquare, ſecundo emptori eſt præferendus, *Leg. ſcilicet* ff. ut ſupra. 3. Venditor debet acceptare meliorem conditionem a ſecundo emptore oblatam, quia ſi recuſet vendere huic offerenti meliorem conditionem, ut revera poteſt, tunc ſubſiſtit prima emptio etiam invito ipſo emptore ex *Leg. Sabinus* 9. ff. ut ſupra, niſi tamen primus emptor expreſſe convenerit cum venditore ut ſibi liceret reſilire meliore ei oblata conditione *Leg. cit.* quia ex *Reg.* 85. *iuris in* 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoſcuntur*. 4. Ut intra diem, ſeu tempus additionis venditor non moriatur, vel ſi moriatur, abſit intra illud tempus hæres idoneus, cui melior conditio offerri poſſit *Leg. ſi prædio* 15. ff. ut ſupra.

CAPUT IV.

De negotiatione, quæ fit per emptionem, & venditionem.

§. I.

De variis modis quibus negotiatio per emptionem & venditionem peragi poteſt, & de eorum natura.

Tria ... TRia ſunt genera quæ recenſeri ſolent, negotiationis, quæ fit per emptionem, & venditionem. Prima eſt qua emitur neceſſarium, & venditur ſuperfluum. Hæc naturalis eſt omnibus, & licita, ac laudabilis, de qua intelligitur illud Proverb. ult. *Vidit quia bona eſt negotiatio eius*: *Et hæc*, ait D. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 4. *non eſt proprie negotiatio, nec pertinet ad negotiatores, ſed potius ad œconomicos, & politicos, qui providere debent domui, vel civitati neceſſaria ad victum*. Alia eſt qua emitur aliquid ut per induſtriam vel per artem melioratum aut immutatum carius vendatur, ut qui emit argentum, vel alia metalla, ut inde vaſa, ſtatuaſque conficiat, & vendat; qui emit animalia viva ut poſtea ſaginata carius vendat; nec iſta pariter eſt proprie negotiatio aliquibus prohibita, ut inquit D. Th. ſupra cit. Tertia eſt negotiatio propria & rigoroſa, & eſt propria mercatorum, a qua *negotiatores* vocantur, & ſic deſcribi poteſt, quod ea ſit *qua rem aliquam comparamus eo animo ut integram & non mutatam vendendo lucremur*, ut colligitur ex D. Th. cit. Nomine vero emptionis venit etiam permutatio, quia etiam Barbari permutatione negotiantur, campſores non vendendo, ſed pecuniam pro pecunia permutando, & de hac negotiatione ſic expoſita quæritur num omnibus licita ſit. D. fini- tio ne gotiatio- nis pro- priæ.

Negotiatio etiam rigoroſe ſumpta, qua aliquid emitur, ut immutatum carius vendatur, ſi ſecundum ſe ſpectetur, ideſt ex rei natura, non eſt prava, nec illicita, tametſi aliquam turpitudinis ſpeciem præſeferat, ut oſtendit D. Th. 2. 2. *q.* 77. *art.* 4. & cit. ſed eſt indifferens, unde S. Aug. ait in pſal. 100. *Negotiatio non facit hominem malum, ſed iniquitas, & mendacium*, & *diſt.* 88. *cap. fornicari* ita habetur: *Fornicari hominibus, ſemper non licet; negotiari vero aliquando licet, aliquando non licet*. Et ratio eſt, quia lucrum intendere ad finem honeſtum, v. g. ad ſuſtentandam familiam, ut patria iuvetur rebus neceſſariis, per ſe eſt honeſtum, idcirco negotiatio ratione finis bona eſſe poteſt, dummodo in ipſa intendatur lucrum tantummodo labori correſpondens. Nego tiatio propria non eſt illicita. ſecun. dum ſe

Varii tamen præcipuis modis negotiatio vitiari poteſt, & fieri illicita, 1. ratione finis, ut ſi fiat propter ſolum lucrum, & tunc poteſt eſſe ſolum peccatum veniale, & erit mortale, ſi in lucro conſtituatur ultimus finis, nam, ut ait Sylvius, tunc erit execrabile vitium, tametſi ſine alia quavis iniuſtitia exerceatur; & tunc cenſetur mercator ſuum ultimum finem reponere in lucro, quando plus diligat lucrum quam Deum, dum paratus eſt Dei, & Eccleſiæ præcepta pro lucro violare, ne lucri amiſſionem patia- Varii modi unde negotia tio illi cita eſt

tiatur. 2. Ratione materiæ, ut ſi vendantur res ſacræ, vel res quæ licet ex ſe vendi queant, aliqua tamen iuſta lege vendi prohibentur, ut ſi frumentum extra regnum evehatur; ſi vendantur infidelibus arma, ferrum, aut vaſa ſacra integra, ſecus ſi fracta ſint, quia tunc ſanctitatem amiſerunt. 3. Ratione temporis, ut ſi vendantur carnes tempore Quadrageſimæ ſive catholicis, qui facultatem eas comedendi ab Eccleſia non receperunt, ſive hæreticis, qui non ægrotant, nam & hi ob acceptum baptiſmum legi Eccleſiæ ſubiecti ſunt. 4. Ratione loci, ut ſi venditio fiat in Templo, cœmeterio, aliiſve locis divino cultui mancipatis, ita ut abuſus ſit corrigendus, non conſuetudo quorumdam locorum, ubi in Templo venduntur cerei, ſanctorumque imagines. 5. Negotiatio illicita eſt aliquando ratione perſonæ: ſic aliquibus in locis perſonæ nobiles, Iuſtitiæ Officiarii ſaltem minutatim mercaturam exercere prohibentur. Communiter tamen ratione perſonæ clericis & Religioſis vetitum eſt negotiari.

§. II.

De prohibitione Clericis & Religioſis negotiationem exercendi.

Negotiatio cæteroquin licita ſub gravi Clericis interdicitur, & multo magis Religioſis. Varia ſunt loca, perplurimi ac ſæpe innovati Canones in iure canonico, unde aperte deprehenditur, & præcipue *can.* 10. *diſt.* 88. *Negotiatio aliquando licet, aliquando non licet. Antequam enim Eccleſiaſticus quis ſit, licet ei negotiari, facto iam, non licet*; *& can* 6. *ne clerici, vel monachi* &c. Sic enim loquitur Alexander III. *Secundum inſtituta prædeceſſorum noſtrorum ſub interminatione anathematis prohibemus ne Monachi vel Clerici cauſſa lucri negotientur.* Sic vetat Clement. 1. *de vita & honeſt. cleric.* Igitur clerici, & monachi negotiatores mortaliter peccant, quia graviſſima excommunicationis pœna ſemper percutiuntur, quæ pœna non infligitur pro veniali tantum, ſed pro mortali: nec difficiliter deprehendi poteſt ratio, quare negotiatio perſonis huiuſcemodi a ſacris canonibus interdicta fuerit, videlicet quia cum negotiatio ſit quoddam commercium plenum periculis, ac hominem ſæcularibus negotiis implicans, idcirco eum penitus a Deo avocans, merito clericis, Religioſiſque, qui ſe totos ſuaque Evangelio conſecrarunt, permittendum non erat tale perdifficile exercitium, quod vix laicis licitum eſt. Pœna tamen excommunicationis, ſuſpenſionis, depoſitionis inflicta a ſacris canonibus contra inobedientes, & a Synodo Tridentina ſeſſ. 22. de Reform. cap. 1. confirmata ſemper intelligenda eſt non latæ ſententiæ, ſed ſententiæ ferendæ.

Hæc tamen non intelliguntur niſi de Clericis in ſacris conſtitutis, aut Beneficiariis, ut notat Habertus cum aliis. Intelliguntur tamen de Religioſis omnibus, iis etiam qui nullo Ordine ſunt inſigniti, modo eos non excuſet gravis neceſſitas. Quare ſi clericus ſæcularis in ſacris non conſtitutus mercaturam exerceat, videtur non peccare lethaliter, cum ſacri canones loqui cenſeantur de clericis ſtatui clericali immobiliter addictis: nihilominus quia dedecens eſt quemvis clericum, etiam non conſtitutum in ſacris in mercationibus verſari, admonendus eſſet ab Epiſcopo, ut deſiſteret; & ſi reluctaret, a clericatu eum deponere deberet. Quod ſi eſſet beneficiarius, licet in ſacris non conſtitutus, probabilius lethaliter peccaret, quia cum teneatur ad horas canonicas, ac proinde titulo beneficii divino cultui ſit mancipatus, in ipſo quoque locum habent motiva, propter quæ mercatura clericis prohibetur. Imo notant Doctores ex Bullis Summorum Pontificum ab huiuſmodi negotiatoribus Beneficiariis auferri ſpolia nedum correſpondentia eccleſiaſtico beneficio retento, verum etiam per negotiationem cumulata. Igitur ſignum eſt manifeſtiſſimum talia bona male parta fuiſſe, ac illegitime coacervata.

Qui de cl co p alius nego tiant

Licet non evidens ſit allatos canones extendi ad clericos negotiantes non per ſe, ſed per alios; quia tamen æque unus ac alter modus indecens eſt, quamplurimi fatentur ſaltem venialiter delinquere clericum, qui per alium negotiatur, præcipue ſi non totam negotiationem per laicum, ſed in aliqua parte etiam per ſe ipſum exerceat, nempe ſollicitando, dirigendo, inſtruendo, & quaſi ſuperintendendo, ut aiunt Salmanticenſes, & talis ſuperintendentia, ſuſpicatur de Lugo, quod ad reatum lethalis culpæ perveniat. Clericus vero in ſacris conſtitutus, qui ſemel, aut iterum negotiatur, probabilius iudicandus eſt non mortaliter culpabilis, cum clare non conſtet ex ſacris canonibus; idcirco videtur quod talis eorum inobedientia non ſit mortalis, quia cum canones loquentes de clerico negotiatore gravibus pœnis eum mulctent, cenſendi ſunt non actum aliquem tranſeuntem, ſed habitum conſuetudinemque permanentem reprobare,

bare, dummodo tamen talis rariſſima clerici negotiatio non ſit de re turpi, vel alicuius magnæ ſummæ, vel cum aliquo ſcandalo: nam alias in hiſce caſibus gravem culpam incurreret.

Si clericus emat, & vendat rem immutatam ſine lucro, puta dum quædam victualia, quæ vili pretio venduntur, procurat & emit, non pro ſe tantum, ſed pro amicis quoque, Conventibus, &c. ut eodem pretio eiſdem vendat, hic plane illicite non agit, neque revera mercaturam exercet, quæ intentionem lucri ſupponit, ſed potius dicitur bonum curare in favorem eorum qui ipſi ſunt amici, & benemeriti.

Clericus peritus in arte aliqua non vili, nec dedecente, emens materiam aptam ſuis opificiis, puta colores, telas ad pingendum, argentum, aurum, calibem ad horologia conſtruenda, &c. ut hæc & ſimilia artefacta vendat pretio iuſto ad ſui, vel familiæ ſuſtentationem, conſaguineorum, virginum collocationem, pauperum per eleemoſynas ſublevationem; hic profecto dici nequit mercaturam exercere, cum talia exercitia, artificia vocentur, a quo nomine denominatur artifex, qui rem emptam mutatam vendit, non mercatura, ſeu negotiatio, quæ rem eamdem integram & immutatam, uti emit ita vendit. Pariter non dicitur clericus negotiationem exercere, qui animalia emat paſcuis ſuorum prædiorum ſaginanda, & ſaginata vendenda, quia hoc eſt vendere paſcua propria, ideſt fructus ſuorum agrorum: non tamen licitum eſt agros conducere, ut fructus eorumdem vendat, nec uvas emere, ut vinum per alios vendendum conficiat, neque greges alienos conducere, ut lac, lanam, caſeum, &c. vendat: neque ex lana proprii gregis pannum per operarios texere ad vendendum; neque iumenta emere ad eadem lucroſe locanda. Verum circa hoc poſtremum non video graviter culpabilem clericum, dummodo non ſint in magna quantitate, ut non levis exigeretur eiuſdem cura, & occupatio, vel ex hoc ſcandalum oriretur, cum in his alendis, & gubernandis nulla requiratur eius induſtria, labor, & occupatio: nam allatæ mercaturæ vetitæ ſunt a ſacris canonibus, præcipue a Conciliis Carthaginenſibus 1. & 4. relatis in can. 21. *q.* 3. *cauſ.* 1. Aliter vero dicendum, ſi greges teneat in propriis paſcuis, ut fructus eorum vendat, ſicuti etiam fructus ſuorum agrorum, quia fructus propriorum fundorum venderet. Imo licet id quod ante emerat ad proprium uſum, ſi ſuperfluum illi reddatur, aut minus utile, vendere etiam carius, quia in his deeſſet animus negotiator.

§. III.

De culpa vendentium ſal, aliave ſimilia, ſola civili lege vetita.

Vendentes ſal, oleum, aliaſque huiuſce generis merces, quas vendere rigoroſis mulctis Principes, & Reſpublicæ interdicunt, eſto quod leges vetantes eſſent mere pœnales, nihilominus affirmant Theologi peccare mortaliter, utpote qui ſe exponant periculo morali amiſſionis vitæ, libertatis, bonorumque omnium, non ſine gravi familiæ incommodo, & quandoque etiam exitio. Etenim mortale eſt ad minus contra charitatem ſe, ſuaque bona, necnon familiam tam gravibus periculis exponere ob aliquod temporale lucrum, vel commodum longe inferius periculo, cui ſe exponit. Quare nec aliis eſt licitum hæc emere, quia dant occaſionem peccatis vendentium, & ſaltem indirecte gravi eorum periculo cooperantur. Ita P. Antoine cum aliis.

Diſputant Theologi ſuper culpa eorum, qui talia vendunt, quaſi immunes eſſe queant ab omni reatu, conſiderando ſolummodo huiuſcemodi venditiones, quatenus poſſint eſſe tranſgreſſiones legis mere pœnalis, unde tales venditores non peccent ſaltem contra iuſtitiam. Verum ſi conſiderentur prout violant iura publica vectigalium, & præcipue ſi vectigalia locata ſint alicui privato, nullum plane occurrere poteſt prudens dubium quin exercentes huiuſcemodi venditiones non ſolum peccent mortaliter contra charitatem ob pericula, quibus ſe exponunt, ſed contra iuſtitiam quoque, & debito reſtitutionis fiunt obnoxii, utpote quæ cedant in publicum damnum, & ſi vectigalia ſint locata, etiam in damnum privatum tertii; ſed de his iam ſatis alias actum eſt.

§. IV.

De venditione, quæ fit credito, vel anticipata ſolutione.

Duplex hic occurrit difficultas examinanda, nempe num poſſint res carius vendi credito ob dilatam ſolutionem, quam præſente numerata pecunia, & num poſſit res vilius emi ob anticipatam ſolutionem, ideſt cum multo prius ſolvatur pretium, quam merces tradantur. Pro quarum ſolutione ſit

Quid de venditione ultra iuſtum ob dilationem ſolutionis?

Venditor vendendo credito ob conventam ſolutionis dilationem, nempe ob ſolam dilatam ſolutionem, nullo interveniente iuſto titulo, licite vendere non poteſt merces ſupra pretium ſummum, ſive naturale ſit, ſeu vulgare, ſive legale, ſeu legitimum, ideſt a Principe conſtitutum, *ex cap. 6. & cap. conſuluit* 10. *de uſuris*; idemque ſtatuit Concilium Mediolanenſe primum 2. *part. tit. 68. de uſuris*; & hic eſt unanimis Theologorum conſenſus cum S. Th. 2. 2. *q.* 78. *art.* 2. *ad* 7. Docent enim illud eſſe illicitum, quod eſt mera uſura, ſicuti eſt vendere carius ob dilatam ſolutionem, quia idem eſt ac pecuniam, ex qua ſolvendum erat pretium, mutuam dare emptori, & pro ea maiorem pecuniæ ſummam accipere. Igitur patet evidenter huiuſcemodi venditionem iniuſtam eſſe, & illicitam. Inſuper pretium iuſtum rei non debet æſtimari ex dilatione ſolutionis; nam idem æque iuſtum eſt, ſi detur nunc, ac ſi detur poſt annum, dummodo ſit ſecundum legem, ſi eſt legale, vel ſecundum communem æſtimationem, ſi eſt vulgare, & hoc ſolum eſt pretium iuſtum. Igitur ſola ratio temporis nihil confert ad pretium, ut ſit iuſtum, alioquin uſura eſſet licita, & pecunia numerata eſſet pretioſior numeranda, quod damnavit Innocentius XI. unde ſolutio futura eſt æqualis æſtimationis cum præſenti.

Diximus *ſupra iuſtum pretium*, cum intra limites huiuſce, ideſt intra fines ſummi, & infimi, licitum ſit vendere, & emere. Etenim nuſquam quis tenetur per ſe loquendo vendere infra ſummum pretium iuſtum, cum venditio uſque ad ſummum iuſtum pretium etiam numerata pecunia iuſta ſit in utroque foro, unde multo magis erit iuſta ad creditum, quod ſolet habere multa pericula, & incommoda. Dixi pariter *nullo interveniente iuſto titulo*; nam omnes conveniunt, ultroque fatentur licitum eſſe carius vendere credito, ſi interveniat aliquis iuſtus titulus, puta lucri ceſſantis, damni emergentis, periculi perdendi pretium, vel gravis difficultas, incommoda, impenſæ pro pretio poſtea recuperando, quæ incommoda ſunt pretio æſtimabilia, & expenſæ locum habent damni emergentis, ut ſi emptor abſens eſſe debeat, aut ſi non ſoleat ſolvere niſi poſt multa ad eum venditoris itinera, &c. Semper tamen pretium ſupra iuſtum in huiuſcemodi venditionibus, (ut evitetur uſura) eſſe debet iuxta proportionem incommodi, periculi, vel damni, aut huiuſmodi, &c. Ita Molina, Leſſius, Henno, Valentia, aliive cum D. Th. loco cit. & ex *cap. in Civitate* 6. *de uſuris*. Ad hoc tamen ut venditor poſſit ex his titulis aliquid recipere ſupra iuſtum pretium, dando mercem credito, ideſt cum dilatione ſolutionis, paſſim advertunt Doctores quaſdam requiri conditiones, ut evincatur hos titulos iuſtos eſſe, & veros, ac legitimos. Hinc in lucro ceſſante primo requiritur, quod mercator revera venditurus merces alteri numerata pecunia, ſi credito non vendidiſſet, alias non habuiſſet pecuniam, qua negotiando potuiſſet aliquid lucrari, & ſic nullum lucrum ei ceſſaſſet; unde fit, ut paſſim delinquant mercatores vendentes omnibus indifferenter credito dum carius vendunt, etiam cum pauci, aut nulli ſint, qui numerata pecunia emiſſent. 2. Quod qui ad creditum vendit non habeat plus emptorum ac ſi venderet numerata pecunia, alioquin copioſiore venditione damnum ſuum compenſaretur. 3. Ut revera pecunia illa ſtatim impenſa fuiſſet negotiaturus ad tempus, quo ſolvetur ea cui conventa eſt ſolutionis dilatio; alioquin ſi manſura erat otioſa, iam non ideo ceſſat mercatoris lucrum, quia mercem ad creditum vendidit. 4. Ut lucrum exigendo detrahatur quod iudicio boni viri expenſurus fuiſſet ratione periculorum, & expenſarum in negotiando cum tali pecunia, cuius ſolutio eſt differenda. 5. Ut Mercator de tali ſuo lucro ceſſante emptorem admoneat, maxime cum creditor aut ſuſpicatur quod nollet emptor ſubire tale incommodum lucri ceſſantis, unde ipſo non monito non poteſt ei rem vendere ſupra ſummum pretium ratione lucri ceſſantis in venditore ex ſola dilatione ſolutionis, quæ conceditur emptori. Et hæ conditiones attendendæ, conſiderandæ, & obſervandæ ſunt a mercatoribus vendentibus res credito pluris ratione ſolius huius lucri ceſſantis. Quod autem dictum eſt de titulo lucri ceſſantis, qui verus eſſe debet, non fictus, & idealis, ad hoc ut res vendita credito ob dilatam ſolutionem licite vendi poſſit ſupra iuſtum pretium, hoc quoque intelligendum, quando hoc facere quis velit ratione damni emergentis, & periculi perdendi pretium, vel difficultatum, moleſtiarum, expenſarumque, quæ probabilius timentur, ſeu accidere ſolent in exigendo poſtea pretio, ideſt quod hi tituli veri ſint, nempe quod revera dando merces cum dilatione ſolutionis damnum emergat, & revera adſit periculum perdendi pretium mercis, ac extet ratio, qua prudenter, ac probabiliter timeantur difficultates, moleſtiæ, expenſæ,

ac ſimilia incommoda pro pretio recuperando.

Venditor, qui credebat ſe vendere numerata pecunia, cui tamen emptor non vult ſtatim ſolvere, ſi venditio perfecta ſit quando intentionem deprehendit emptoris, tunc non poteſt quidquam plus exigere ſupra pretium conventum. Si vero venditio non perfecta ſit, poteſt pretium augere, quia venditio ſupponitur nondum peracta; non poteſt tamen augere niſi intra latitudinem iuſti pretii.

Vendens merces in cumulo emptori, qui eas revenditurus eſt minutatim, non poteſt eas vendere pretio ſummo, quia ex communi mercatorum æſtimatione minus debet eſſe pretium rerum, quæ venduntur in cumulo, quam quæ minutatim. Excipe tamen niſi venditor ipſe eaſdem merces minutatim venditurus erat, quia tunc ei ceſſaret lucrum. Emptor tamen in tali caſu nihil lucri ex earumdem mercium revenditione percipere poſſet, quia non licet vendere ſupra pretium ſummum, ſeu rigoroſum.

Illicitum eſt emere ſine iuſto titulo infra pretium legitimum, vel naturale propter anticipatam ſolutionem; quia, ut ait D.Th. iſta anticipata ſolutio pecuniæ habet mutui (ab emptore dati) rationem, cuius quoddam pretium eſt quod imminuitur de eiuſdem iuſto pretio rei emptæ. Igitur illicita eſt huiuſmodi emptio. Pretium vero ſumi debet a tempore, quo res traditur, quia res tradendæ aliquibus menſibus poſt venditionem non emuntur, prout actu ſunt cum fit venditio, ſed prout erunt quando tradentur. Hinc ut pretium iuſtum ſit, debet conſtitui ſecundum æſtimationem, quam habebunt eo tempore, quo tradentur. Igitur ſi quid detrahitur de tali pretio ob anticipatam ſolutionem, uſurarium eſt. Hæc quæſtio eſt acriter agitata inter Hiſpanos Doctores ob ſolutionem lanarum, quæ fit menſe Ianuario &c. quo valent triginta, & non traduntur niſi menſe Martio, ita ut interim emptores non ſubeant periculum. Et qui fuſius rem, & magis ex profeſſo agitatam videre cupit, percurrat Salmanticenſes *cap. 2. punct. 11. §. 2.* ubi pro utraque oppoſita parte perplures afferunt Theologos, qui tamen ultro fatentur noſtram ſententiam probabiliſſimam, ſecuriorem, & omnino conſulendam. Et equidem hæc concordat doctrinæ Gregorii IX. qui cap. *finali de uſuris* ait; *Qui dat centum ſolidos, ut alio tempore totidem grani, vini, oleique menſuræ reddantur, quæ licet tunc plus valeant, utrum plus vel minus ſolutionis tempore fuerint valituræ veriſimiliter dubitatur; non debet ex hoc uſurarius reputari. Ratione huius dubii etiam excuſatur qui granum, vinum, oleum, & alias merces vendit, ut amplius quam tunc in certo termino recipiat pro eiſdem, ſi tamen tempore contractus non fuerat venditurus.* In textu hoc tria notant Theologi. Primo in dubio an merces tempore traditionis plus vel minus ſint valituræ, vendi poſſunt iuxta pretium quod habent tempore contractus, & anticipatæ ſolutionis, cum ſic æqualis ſit ſors ementis, & vendentis. 2. Poteſt vendens plus vendere ſi ſtatuerit merces ſervare uſque ad tempus, quo veriſimiliter pluris vendentur, & ita declaravit emptori, deductis tamen expenſis quæ facere debebat pro eis conſervandis, & computata frumenti, & olei diminutione. 3. Si e contra certum ſit merces pluris valituras tempore traditionis, iniuſtus, & uſurarius cenſendus eſt qui ob anticipatam ſolutionem eas viliori pretio emit ſine iuſto titulo.

Dixi *ſine iuſto titulo*, qui ſi adſit, emere poteſt merces infra pretium infimum ob anticipationem ſolutionis, puta ſi adſit periculum nonniſi cum difficultate, & moleſtia, expenſis, ſeu incommodo habendi mercem emptam ſtatuto tempore; ſi emptori propter expectationem mercis emptæ lucrum ceſſet, & damnum emergat, & huiuſmodi. Nam ſi ſine hiſce incommodis emi poteſt pretio infimo inter terminos iuſti pretii, quomodo non poterit emptor emere infra idem pretium, quando concurrat aliquod ex dictis incommodis, quæ ſunt pretio æſtimabilia, & præcipue quando emens aliquod damnum in lucro patiatur.

§. V.

De emptione crediti, chirographi, & annui cenſus pretio minori.

Verſatur controverſia inter Theologos circa emptionem crediti, chirographi, & cenſus annui, num hæc liceat emere pretio minori, ac ſit eorum actio, & ius: v. g. Carolus dedit mihi chirographum, quo mihi obligatur ad ſolvendum centum nummos poſt menſem; quæritur num Ioannes faciendo mihi in præſenti ſolutionem huiuſce crediti, poſſit iuſte emere hoc chirographum nummis ſolum 90. & ſic etiam an cenſum ex contractu conſignativo licite emere poſſit pretio minori quam creatus ſit; & ut caute, ac ſecurius conſulant reſolutioni huiuſce non levis difficultatis, communiter diſtinguunt inter chirographa liquida, certa, facilis ſolutionis, ſine ullo periculo, ſine lucro ceſ-

ſante, & damno emergente; (idemque dicito de omni alio credito, & de cenſibus) & chirographa litigioſa, incertæ ſolutionis, & quæ nonniſi cum difficultatibus, moleſtiis, odioſitate, lucro ceſſante, & damno emergente exigi poſſunt.

Chirographa, & alia quævis credita, ac cenſus, quæ certa ac liquida ſunt, quorum exactio ſuo tempore nulli penitus ſubiecta eſt difficultati, moleſtiæ, periculo, ubi nullum intervenit lucrum ceſſans, ac damnum emergens in expectanda ſtatuto tempore ſolutione, non poſſunt licite emi pretio minori. Ita probabilius tenent Soto, Sylveſter, Molina, Gabriel, Bellarminus, Lugo cum aliis bene multis, quia cum ut ipſi iam ſentiunt adverſarii, ad hoc ut emptio iuſta ſit, ac licita, neceſſe ſit ut ſervetur æqualitas inter valorem rei, ſeu mercis, quo eadem emitur, ut *ex Leg. ſi ſervum* 33. *ff. ad Leg. Aquiliam*, *& Leg. pretia rerum* 63. *ff. ad Leg. Falcidiam;* hinc creditum, chirographa, ſeu cenſus, quæ valent centum, ſi ſine ulla difficultate occurrenti, periculo, damno &c. emantur minori pretio, puta 90. quia ſolummodo aliquo tempore expectanda ſit eorum exactio, & eorum pretium ad præſens ſolvatur, in tali emptione æqualitas profecto non ſervatur: nam creditum, certum, & liquidum centum aureorum pro quo exigendo nulla prorſus extat difficultas, periculum, vel damnum, revera valet centum aureos, nec dilatio ſolutionis minuere poteſt eorum valorem, alias pro dilatione ſolutionis, & præſenti numeratione pecuniæ licita fieret uſura, quod expreſſe damnatum eſt ab Innocentio XI in propoſitione, quæ ordine eſt 41. *Cum numerata pecunia ſit pretioſior numeranda, & nullus ſit, qui non maioris faciat pecuniam præſentem, quam futuram, poteſt creditor aliquid ultra ſortem a mutuatario exigere, & eo titulo ab uſura excuſari*. Et revera qui chirographum, aut aliud creditum centum nummorum poſt ſex menſes certe ſine ulla oppoſitione ſolvendorum nunc emit ſine ullo ſuo damno pro dilatione ſolutionis nonaginta præſentibus, idem facit ac ſi 90. daret mutuo ea conditione, ut poſt ſex menſes centum reciperet; quod quando non adſit aliquis iuſtus titulus excuſans, eſt mera uſura.

Chirographa vero, aliaque credita, quantumvis certa, ſi ſine moleſtia, difficultate, odioſitate, lucro ceſſante, damno emergente exigi nequeunt, valide, ac licite emi poſſunt minori pretio iuxta tamen qualitatem difficultatis, periculi, damni, & huiuſmodi. Ita communiter Doctores cum Molina, Lugo, Leſſio, aliiſve, Leg. *minus* 204. *de regulis iuris* ubi dicitur: *minus eſt actionem habere quam rem*. Unde addunt Doctores tantam aliquando eſſe poſſe difficultatem vel incertitudinem ſolutionis, ut huiuſmodi credita, vel chirographa aliena interdum dimidio valore emi poſſint; & eſt communis. Et ratio eſt evidens, quia illud eſt iuſtum pretium naturale rerum, quod communi æſtimatione ſtatuitur, Leg. *pretia rerum* 63. *ff.* ad Leg. *Falcidiam*. Communi autem æſtimatione minoris, ac in ſe, ſunt pretii credita, & chirograha, quæ ſine difficultate, expenſis, periculo, lucro ceſſante, & damno emergente exigi nequeunt, & tanto minoris æſtimantur, quanto maioribus ſubiacent periculis, difficultatibus, expenſis, &c. Item ſicuti quod tantum eſt in ſpe minoris valet, quam quod eſt in actu, ita quod dubium eſt, minus æſtimatur quam id, quod eſt certum.

Chirographa, & aliena credita huiuſcemodi licite minori pretio emi poſſunt etiam ab aliquo particulari, qui ob ſuam induſtriam, & Principis favorem, aut Officialium, vel ipſiuſmet debitoris illa exigere poteſt ſine difficultate, periculo, ac damno, ſine quibus illa exigere nequit creditor ipſe, aut alius alter. Sic Molina, Leſſius, Lugo, Bonac. aliique non pauci. Et ratio eſt quia valor rei non eſt deſumendus a privata induſtria, favore, aut utilitate alicuius particulari, ſed ex communi æſtimatione, qua communiter æſtimaretur ſi palam proponeretur venalis; quia maior utilitas, quæ nunc emptori accreſcit, non ex ipſa re proficiſcitur, nec per ſe nocet venditori, ſed tota oritur ex induſtria, vel fortuna emptoris, ac proinde hæc utilitas eſt proprium emptoris bonum, & idcirco eidem vendi nequit ab eo, qui chirographum vendit, cit. *Lege pretia rerum*. Unde cum aliena credita, ac chirographa ratione difficultatis, & incommodi in his exigendis minus communi æſtimatione, ac iudicio æſtimentur, ſic minoris poterit illa emere talis etiam particularis, qui ob ſpecialem ſuam induſtriam, vel favorem Principis, Officialium, ſeu etiam ipſiuſmet debitoris exigere poſſit ſine difficultate, & incommodo: hoc enim imputari debet ſuæ ſpeciali fortunæ, & induſtriæ. Et hoc idem illicitum non reputatur ne quidem ipſis Miniſtris, ac Officialibus, qui Principum, aliorumve debitorum pecunias adminiſtrant, nempe hi quoque licite chirographa, ac credita erga ſuos

prin-

principales emere poſſunt. Nam nulla apparet ratio cur in tali caſu ipſi debeant eſſe deterioris conditionis quam alii, quando ab ipſis non dependeat huiuſmodi tollere difficultates. Ita Leſſius cum aliis. Non poſſent tamen emere illa credita minoris, ſi ipſi ex dolo, negligentia, aliave ex culpa eſſent cauſſa, quod creditorum exactio difficilis, periculoſa, oneroſa redderetur; alias ex ſuo dolo, & malitia lucrum reportarent, quod Leges vetant, ut *Leg. ſi legatarius cod. de legatis*, *Lege cum hi ff. de tranſact.* ubi ſic: *non debet via aperiri moleſtiis*, & cap. *tuæ* 13. *de cleric. non reſid.* ubi ita habetur: *cum fraus & dolus nemini debeant patrocinium impertiri*; neque ex tali malitia poſſunt ipſi miniſtri & Officiales ſuggerere amico, ut minus emat aliena credita erga regnum, & rempublicam, ut poſtea facta integra ſolutione emptori dividere debeant inter ſe, & emptorem lucra illius fraudulentæ emptionis. Ita Molina, aliique per ipſa iura mox citata.

Imo chirographa, & credita aliena in caſu quo poſſunt ab alio tertio minoris emi, etiam ab ipſo debitore minoris emi poſſunt, ſeu redimi, vel extingui, dummodo tamen ipſe non ſit cauſſa minoris æſtimationis, & quod ſolutio præfixo futuro tempore non evadat ex ſua negligentia difficilis, vel periculoſa, ſed difficultas, & periculum aliunde oriatur, v. g. quia ratione belli, aut fluminum emerſione, aut huiuſmodi alterius periculi, & infortunii timendum eſt ne bona debitoris pereant, & ſic tempore ſolutionis præſtandæ ipſe non ſit aptus ſolvendo. Sic Navarrus, Leſſius cum aliis. Secus tamen dicendum, ſi ipſe debitor ſit malitioſa, ac culpabilis cauſſa cur ſolutio difficilis fiat, periculoſa, & oneroſa. Ita Doctores communiter cum cit. iuribus. Quare cavendum eſt a ſimilibus emptionibus, quæ fiunt pretio minori a debitoribus, vel a dictis miniſtris, & officialibus, quæ ſunt valde periculoſæ, & ſuſpectæ, ut advertit Layman cum aliis.

Quod autem dicitur de chirographis, & creditis, inferunt Doctores, præcipue Habertus ſentiendum eſſe de iis qui contractum cenſus conſignativi minori emunt pretio quam creatus eſt: in hoc tamen iuxta aliquos maior eſt difficultas quam in caſu præcedenti: nam etſi chirographum emens non tam emat pecuniam, quam ius ad ipſam, certus tamen eſt futurum ut pecuniam illam definito quodam tempore conſequatur; at qui emit contractum cenſus capitale nunquam forſan conſequetur. Deinde unus libentius faciet contractum, cuius prævidet capitale poſt aliquot annos redditum iri, alter pluris æſtimabit contractum, quem ſperat non eſſe ſolvendum; placebit alteri potius contractus, cuius penſio a Principe, aut viro eximiæ nobilitatis quotannis ſolvenda eſt, horrebit alter negotium habere cum magnatibus.

Ex his colligunt Theologi iuſtum valorem cenſuum conſignativorum, qui iam antea conſtituti ſunt, non ſemper eumdem eſſe ſecundum hominum æſtimationem. Unde inferunt aliquando licitum eſſe huiuſcemodi contractus minori emere pretio quam creati ſunt, tametſi non liceat eos creare alio annuo pretio, quam quod a Principe taxatum eſt. Fatentur tamen regulariter loquendo pretium iuſtum cenſus conſignativi liquidi, faciliſve exactionis eſſe illud ipſum, quo conſtitutus eſt, idcirco a pluribus Sorbonæ Doctoribus declaratam fuiſſe uſurariam emptionem cenſus conſignativi factam minori pretio, quam idem cenſus valeat ſecundum ſe, ideſt ſecundum pretium, quo fuit conſtitutus, & huic ſententiæ, ut probabiliori adhærendum. Variæ autem circumſtantiæ, quæ efficiunt, ut quis hunc contractum malit quam alterum, poſſunt quidem efficere ne emas, non autem ut pretio minori emas, quando revera emere velis, alias emeres vilius iuſto, cum pretium legitimum ſit indiviſibile, & cenſus iam conſtitutus nulli periculo, aut difficultati expoſitus tanti valet quanti novus. Quod ſi lex ſit abrogata per conſuetudinem legitime præſcriptam, vel revocata conſenſu ſaltem tacito Principis, ita ut cenſus conſtitutus habeat pretium vulgare (ut multi dicunt ex conſuetudine habere) cenſus poteſt emi pretio infimo, qui ſummo venditus fuit, cum utrumque iuſtum ſit. Non poteſt tamen redimi a vendente niſi pretio eodem, quo ipſe vendidit, cum ad iuſtam venditionem cum pacto retrovendendi requiratur, ut venditor idem pretium datum ipſi ab emptore eidem emptori reddat, quia hoc pactum ſimile eſt pacto reſcindendi contractum. Sic P. Antoine, Tournel. & alii.

§. VI.

De venditione facta per proxenetas, & de ea quæ fit accepta arrha.

Nota 1. nomine proxenetæ, ſeu factoris, & vulgo etiam *ſenſale* illi intelliguntur, quibus aliquid vendendum, vel emendum committitur nomine ipſius, qui committit. Proxenetæ qui ſint.

Nota 2. nullum dubio eſſe locum hoſce proxenetas, qui ſupra iuſtum pretium res vendunt, obnoxios eſſe reſtitutioni exceſſus pretii, non domino illorum, ſed emptori, quia huic, non domino iniuria illata fuit, ei plus pretii ſurripiendo, quam ex iuſtitia reſpondere tenebatur.

Quando proxenetæ licite lucrari poſſint.

Nota 3. quod ſi res meliorata fuit eorum induſtria, & ob id altiori pretio eam vendant quam a domino fuit præſcriptum, illud incrementum utpote ſuæ fructum induſtriæ, ſibi arrogare poſſunt, ex. gr. ſi dominus committeret rem ſuam vendendam in hac Civitate, & internuncius, ſive proxeneta facta morali diligentia non inveniret niſi viginti, ſed in alium locum re translata inveniret triginta (intra latitudinem iuſti pretii) illa decem quæ ſuperſunt, ſibi reſervare poteſt utpote fructum ſuæ induſtriæ: etenim habita, ſive acquiſita ſunt extra diligentiam ſibi iniunctam.

Nota 4. quod ſi expreſſe, vel tacite conveniret cum domino idem interventor, ut ſibi acciperet id, in quo ultra præfixum pretium venderet, illud ſibi reſervare poſſet. Expreſſe quidem talis conventio datur, ut ſi dicat dominus, rem tanti vende, & ſi plus vendideris, tuum erit. Tacite vero cum eo convenire cenſetur, ſi dominus illi, qui non eſt ſuus famulus, venditionem committeret, nullo pro labore, & induſtria aſſignato ſtipendio; quia reputatur ei in ſtipendium aſſignari quod ultra præfixum pretium invenerit, niſi excedat diligentiam, & laborem.

Famulo illicitum lucrari in contractu pro domino.

Dixi, *qui non eſt ſuus famulus*; nam ſi ſit ipſius famulus, extra omne dubium eſt non poſſe aliquid ſibi retinere, quantumvis maiorem diligentiam, quam exigat dominus, adhibeat, quia omnis eius opera, & ſollicitudo eſt domino debita, utpote qui eius famulatum ſuſcipiendo omnem ſuum laborem, & induſtriam eidem locaverit. Idemque dicito de amico, qui onus talis venditionis ſuſciperet titulo meræ amicitiæ, quia in tali caſu dominus operam eius gratuitam ſibi fore merito præſumit. Hiſce exceptis.

Proxeneta nihil retinere poteſt de pretio.

Proxeneta, ſeu factor; ac quicumque alius, cui aliquis committat rei ſuæ venditionem, aut emptionem alterius ſi vendat ſupra, vel emat infra pretium ſibi conſtitutum, ſecundum communem Doctorum, non poteſt quod retrahit ſupra vel infra conſtitutum pretium, ſibi retinere, quia nullum habet iuſtum titulum, quo huiuſcemodi incrementum ſibi retineat: non certe ratione rei, quia ſua non eſt, non ratione laboris, quia ſtipendium pro ea recepit, ſeu particulariter, ſeu generaliter ſi ſit famulus, cui reſpondetur a domino certa merces, de qua iam convenerunt; non etiam ſi ſe ſponte obtulerit, ut tanquam amicus aliquid ei emeret, vel venderet; non denique quia dominus ei pretium hoc expreſſe, vel tacite aſſignaverit, quia dominus præſcribens pretium ſuæ rei, ſolum intendit ne minus vendatur, non vero ne pluris ſi iuſte poſſit. Item totum rei iuſtum pretium pertinet ad dominum rei venditæ, unde nihil ſibi retinere poteſt ſine eius conſenſu. Sic Salmant. P. Antoine, Tournel. cum aliis.

Nec quid ſuffragatur quod dici poſſet exceſſum pretii fructum eſſe induſtriæ vendentis. Nam ipſam induſtriam vel gratis ſe præſtare exhibuit, & tunc ſibi eam compenſare nequit, cum eam donaverit, vel pretio locavit, & tunc nihil ei debetur ultra conventam mercedem, vel ſi eſt famulus, tunc ad eam tenetur ex ſuo officio abſque nova mercede.

Si autem dominus dixerit proxenetæ, vende rem hanc, puta librum, vel veſtem viginti libris, aut viginti duabus, quæ eſſent pretium medium, vel infimum, num poſſit proxeneta, ſive famulus ſit, ſive alio modo ad ſua negotia a domino conductus, ſive amicus, qui ſponte tali venditioni ſe exhibuit, ſibi rem illam emere, & ſic factam ſuam vendere aliis ſummo pretio, ſibi augumentum ſervando, ſuper hoc non conveniunt theologi. Leſſius enim, Malderus, aliique, quibus adhæret P. Antoine, volunt, poſſe hoc licite fieri, utpote quod nullum damnum afferat nec domino, cui pretium a ſe præfixum tribuitur, nec aliis quibus vendendo ſummo pretio, venditio fit intra limites pretii iuſti, ac ideo licite. Duas tamen notant iidem Theologi conditiones requiri ad iuſtitiam huius contractus, 1. videlicet quod deputatus quiſquis ſit ad rem illam vendendam, rem illam ſuam facere nequeat, eam ſibi emendo pretio medio, & infimo a rei domino ſibi conſtituto, antequam diligenter curaverit conſequi iuſtum pretium qualecumque invenire poterit. 2. Quod proxeneta, ſeu quiſquis alter venditor deputatus ſit, rei ſic emptæ periculum in ſe ſuſcipiat, & ſtatuat in ſe pretium a domino taxatum eidem ſolvere, etiamſi contingeret rem illam tanti vendere non poſſe quanti is emit.

Unde ex his colligitur valde caute procedendum eſſe in permittendo, ut ſutores aliquid a mercatoribus, apud quos emunt recipiant, quia ut plurimum quod ſutori cedit ſol-

ſolvitur a domino, pro quo fit emptio. Nihilominus tamen ſi ſutores iam fideliter perfecto contractu aliquid accipiant a mercatoribus, qui hac gratitudine, & liberalitate eos ad ſuas officinas trahere curant, non poteſt id reprehendi, imo nec culpandi ſunt quod acciperent etiam ante completum contractum, dummodo aliunde fideliter peragant negotium illius, pro quo emunt. Sic P. Antoine, Tournel. cum aliis.

Circa vero venditionem, quæ fit accepta arrha, hæc eſt quædam ſpecies pignoris dati ab emptore venditori, vel ut oſtendat ſe habere venditionem pro perfecta ac completa, vel ut pretium rei emptæ ſolvere incipiat, vel denique in mulctam, ſi forte a contractu reſilire velit. Quocirca arrhæ prout partes contrahentes convenerunt, ſuum effectum habent. Nam licet regulariter arrhæ ſint argumentum perfectæ emptionis, & venditionis, aliquando tamen ſunt argumentum emptionis, & venditionis contrahendæ, ut ex *Inſt. tit.* 24. Quod ſi quis eſſe debeat effectus arrharum, nulla expreſſa conventione declaretur, is qui recuſat adimplere contractum iam perfectum, ſi eſt emptor perdit quod dedit, ſi vero ſit venditor, & a contractu reſilire velit, duplum reſtituere compellitur. Sic Iuſtinianus loc. cit.

§. VII.

De Monopolio.

Monopolium ſic dictum eſt a verbo græco *monos*, quod eſt unum, & *poleo*, quod ſignificat vendere, ut obſervat Sylveſter verb. *Monopolium*, aliique; unde monopolium proprie, & ſtricte ſumptum eſt conventio unius, vel plurium mercatorum, qua inter ſe propria privata auctoritate ſtatuunt circa mercem aliquam vel operam ut ipſi ſoli vendant, & emant quo pretio voluerint. Hoc quam grave Reipublicæ præiudicium afferat, nemo non videt, dum ita convenientes efficiunt, ut merx illa, aut opera vix alibi, niſi apud ipſos magno pretio inveniri poſſit. Ita communiter. Unde monopoli iſti dicuntur, quia ratione conſpirationis ſe habent vel ut unus venditor. Et hæc monopolia illicita ſunt. Sic communiter.

Dixi *propria privata auctoritate*, nam verum eſt, & omnes fatentur licitum eſſe monopolium late ſumptum, ideſt publica auctoritate conſtitutum, quando unus ſcilicet, vel pauci facultatem obtinent a Principe, ut ipſi ſoli certas merces, vel operas vendant, quæ ab uno, vel paucis vendi Reipublicæ expedit, ſive ob utilitatem, quam inde percipit Reſpublica, qua indiget ut ſuppleat expenſis, quas identidem facere oportet ob bonum commune, ſive quia ut certæ merces comparentur, & excolantur, multi neceſſarii ſunt ſumptus, ut ob damni periculum nemo in ſe eos ſuſcipere vellet, niſi privilegium haberet, ut ſolus venderet. Tunc tamen taxari debet moderate pretium talium mercium, nec ſecus illud relinquendo arbitrio privilegiati, niſi vir frugi & timoratæ conſcientiæ cognoſcatur, præſertim ſi tales merces communiter ſint neceſſariæ ad commode civiliterque vivendum, alias daretur occaſio privatis, ut immoderatam ſuam aviditatem explerent alios indiſcrete pergravando cum magno iſtorum damno. In aliis autem rebus, quæ nonniſi ad luxum, voluptatem, oſtentationemque inſerviunt, ut ſunt picturæ, gemmæ, aliaque varia ornamentorum genera, ſive etiam ciborum, facilius venditori concedi poteſt aliqua laxior facultas circa pretii taxationem, ita tamen ut ſciat quoſdam eſſe terminos, intra quos iuſtum conſiſtere debet. Cum hic tamen ſermo ſit non de monopolio late ſumpto facto publica auctoritate, ſed de monopolio ſtricte conſiderato, quod fit privata auctoritate, hinc notandum huiuſce varia eſſe genera; primo nempe quando unus, vel pauci conveniunt emere merces omnes alicuius ſpeciei, aut maximam earumdem partem vili pretio, ut conſumpto reſiduo eiuſdem mercis inducatur penuria, & carius vendatur ab ipſis pretio eorum libitu conſtituto. 2. Quando conſpirant ad impediendum vi, metu, vel fraude ne merces talis generis in civitatem, in qua ipſi mercem habent, invehantur, ut ipſi ſoli merces a ſeipſis emptas, vel de ſuis prædiis deſſumptas carius vendant cum magno detrimento ementium, & Reipublicæ, quod fit etiam quando magnam copiam earumdem mercium abſcondunt, ut ex penuria pretium augeatur, & carius vendere valeant. 3. Quando mercatores conſpirant inter ſe conveniendo de mercibus vel opera vendendis pretio duntaxat ab ipſis determinato, & non amplius, ſive etiam pretio ſolummodo rigoroſo, & ſummo. 4. Quando falſis expoſitionibus extorquent a Principe privilegium monopolii ad pretium vel augendum, vel non minuendum. 5. Quando prævidendo pretium talis mercis imminutum iri, quia v. g. naves iam tali merce onuſtæ feliciter navigant portum verſus, ipſi falſo evulgant

naves vel periiſſe ex aliqua tempeſtate, vel prædatas fuiſſe a piratis, vel vineas gelu exſiccatas, vel oliveta decocta fuiſſe. 6. Quando artifices inter ſe conveniunt, ne opificium aliquod, quod aliquis cœpit, alter perficiat. Cum igitur in omnibus præfatis conveniendi modis maniteſte appareat reſpective falſitas, fraus, violentia eo pravo fine, ut rerum pretia augeantur, aut non minuantur, manifeſtiſſime patet huiuſcemodi agendi modos iniuſtos eſſe, ac graviter Reipublicæ, ſeu publico bono noxios. Hinc merito etiam a iure civili vetiti fuere, ut in *Leg. iubemus* 4. *cod. tit.* 59. *de monopoliis*, ubi ſic habetur: *Iubemus ne quis.... cuiuslibet ad victum aut uſum pertinentis ſpeciei... pro ſua auctoritate... monopolium audeat exercere, neve quis illicitis habitis conventionibus coniuret, aut paciſcatur, ut ſpecies diverſorum corporum negotiationis non minoris quam inter ſe convenerunt, venumdentur. Ædificiorum quoque artifices.... aliorumque diverſorum operum profeſſores penitus arceantur, partes inter ſe componere, ut ne quis, quod alteri commiſſum ſit opus impleat.*

Si quis vero res ſuas nondum venditioni expoſitas ſervet uſque ad tempus, quo carius venduntur, modo hac ſuppreſſione, ſeu occultatione non inducatur inopia, in iniuſtitiam non incideret monopolii; nam tunc nemini fit iniuria.

Quodcumque genus monopolii factum privata auctoritate vetitum eſt non ſolum Lege civili, ideſt humana, ut ex cit. Leg. *iubemus*, & ex regula iuris in cap. *ſi culpa de damno dato*, ubi ita: *Qui occaſionem damni dat, damnum dediſſe videtur*, ſed etiam divina, & naturali, quia monopolia adverſantur charitati, quæ prohibet ne quis aliena commoda impediat, & efficiat ut proximus rem carius emat, quam eſſet empturus, nemini enim plane placeret hoc ſibi fieri. 2. Opponuntur bono communi, cum pluribus noceant. 3. Sunt contra iuſtitiam commutativam, ac ideo obligant ad reſtitutionem: tota enim Communitas ius habet ne rerum pretia ob bonum privatum, privataque auctoritate augeantur, & ne penuria, & caritas variis fraudibus inducatur. Et equidem peccant contra iuſtitiam qui impediunt privata vi vel fraude, ne alii merces ſuas invehant in civitatem; unde tenentur ad reſtitutionem tum civibus, qui ob tale artificium coguntur carius emere ex maiori mercium inopia, tum mercatoribus, quos prohibuerunt a ſuis mercibus introducendis; nam ſunt iniuſta cauſſa damni quod tam cives quam mercatores patiuntur, cum ius habeant uni, ne per vim, aut dolum tollatur eis abundantia, ius habent alii ne prohibeantur mercaturam ſuam exercere, unde patet quam graviter ſint culpabiles præfecti urbium, qui ut res ſuas, puta frumentum, vinum &c. carius vendant, vetant ne res alienæ ingrediantur.

Verum quidem eſt quod ſi introductio alienarum mercium cauſſa eſſet cur merces civium & vicinorum vendi non poſſent pretio legitimo tunc liceret extraneos mercatores excludere, & quia poſtulat bonum commune, ut incolæ loci extraneis præferantur, & quia intereſt reipublicæ ut pecunia ſua non transferatur extra ſuam provinciam. Pariter non peccaret nec contra iuſtitiam, nec contra charitatem, qui ſine ulla vi, aut dolo, ſed precibus ſolummodo, aut negotiatione prohiberet ne mercium copia in civitatem introducatur, ut ſuas commodius vendere poſſet intra latitudinem iuſti pretii, quod æquum eſt.

Q lic ſit cer ter pro re

Peccant itidem contra iuſtitiam mercatores non ſolum qui conveniunt de non vendendo niſi ſupra pretium rigoroſum, & emendo infra infimum, cum iam per ſe pateat tales contractus reſpectu cuiuſcumque eſſe illicitos, dum pretia illa ſunt reipſa iniuſta; ſed ii etiam qui conveniunt de non vendendo niſi pretio ſummo, & emendo pretio infimo, licet ſtent intra limites pretii iuſti, quia cum iuxta leges forum rerum venalium liberum eſſe debeat ad contrahendum intra latitudinem iuſti pretii, ita ut vendi & emi poſſit tam pretio ſummo, quam medio, & infimo, cives privantur iure, quod habent, ut in emendo, & vendendo uti valeant quocumque gradu velint iuſti pretii, ideſt ſummo, medio, & infimo, ac proinde per talem iniquam conventionem privantur iure quod habent ne emere cogantur a mercatoribus eorum merces pretio ſummo, & proprias eiſdem vendere pretio infimo, unde talis conventio videtur omnino contraria iuſtitiæ, & obligare ad reſtitutionem, utpote quæ cedat in grave reipublicæ detrimentum; nam hac ſeclula mercatores venderent, & reſpective emerent pretio medio, & alii interdum venderent pretio infimo, & emerent pretio ſummo, quod afferret magnum reipublicæ beneficium. Ita Sotus, Rebel. Navar. Medin. Arm. Corrad. de Lugo, & alii. Similiter, quando unus vel pauci merces omnes congerunt puta frumenta fere omnia tempore meſſis, ut

facta

facta mercium earum inopia, illas poſtea vendant ad ſuum libitum eo maiori pretio, ad quod eorum aviditas inhiat, monopolium committunt, peccant contra iuſtitiam, ac tenentur ad reſtitutionem, *Leg. unic. cap. de monopoliis*, quia ita agendo non ſolum privant alios facultate emendi, & ſic violentiam, iniuriamque faciunt Communitati, ideſt reipublicæ, ſed etiam merces tali fraude emptas vendunt pretio maiori ac valent, nam vendunt ut rarum & deficiens quod reipſa eſt abundans: & equidem frumentum in horreum unius hominis inique collectum non pluris valet, ac ſi apud multos diviſum eſſet, unde cum non vendatur ab uno uti venderetur a pluribus, venditur maiori pretio ac valet, & ſic iniuſte, ac cum debito reſtitutionis.

Similiter Mercatores qui ſuas merces ſupprimunt, ſeu occultant, ut earum pretium augeatur, peccant contra iuſtitiam, quia ſunt cauſſa quare hiſce rebus pretium apponatur, ac ſi raræ forent, & deficientes, quando revera raræ non ſunt, nec deficientes, ac ideo ut nimio pretio emantur, qui modus agendi nedum charitatis, ſed iuſtitiæ quoque leges violat.

Non tamen iniuſtitiæ ſunt culpandi, qui negotiationis gratia, non animo inducendi inopiam, & nimium lucrandi emunt merces, puta frumenta, ac ſervant ad illud tempus quo cariores fore præſumuntur, abſque eo quod ulla fraude, aut dolo eorum augumentum ipſi inducant, ideſt dummodo ipſi caritatem nec intendant inducere hac arte, nec revera ſtudioſe inducant, quia tunc utuntur iure ſuo, & nemini iniuriam inferunt.

Ad iniuſtum monopolium refertur, ſi apponatur fictus licitator, ad hoc ut alter emptor plus offerendo augeat pretium; ſi artifices inter ſe conveniant ut opus quod unus inchoavit, ab altero non compleatur; item ſi conveniant de non locandis ſuis operis, de non edocenda ſua arte, niſi pretio exceſſivo, & iniuſto, quæ utpote civibus noxia a legibus proſcripta fuere.

re- que. mo m um ilio o.

Inquirit hic P. Cuniliatus num licite monopolium alio monopolio repelli poſſit, & reſpondet, monopolium illicitum alio monopolio repellere, non ut actio illicita alia illicita actione repellatur (quod plane ſemper eſt illicitum) ſed ut deficiente alio modo, via iuſtæ compenſationis tentetur, rigoroſe loquendo, & mere ſpeculative non eſſet peccatum, puta repellendo monopolium vendendi ſolo pretio ſummo, aut ſupra altero monopolio emendi dumtaxat pretio infimo, dummodo tamen hæ conditiones ſerventur, videlicet quod damnum venditorum non excederet damnum ipſis illatum ab emptoribus, & quod nulla alia via moraliter pateret emptoribus ſe eximendi a tyrannide monopolii venditorum. Verum quia eſt moraliter impoſſibile, ut prædicta ſervetur æqualitas inter damna illata, & recepta, & quod non pateat recurſus ad iudicem, qui aut monopolium diſſolvat, ſi eſt iniuſtum, aut firmet, & approbet ſi ſit iuſtum, idcirco in praxi huiuſcemodi defenſio vix libera eſſe poteſt a culpa. Si tamen neque a iudice æquitas obtineri poſſet, & pro viribus curaretur obſervantia dictarum conditionum, fatetur citatus theologus, quod in tali caſu non auderet reprobare prædictum modum ſe compenſandi in damno monopolii alio monopolio.

Inſuper inquiri poteſt num ſemel conſtituto monopolio a mercatoribus vendendi merces pretio iniuſto per exceſſum, alii mercatores, qui iſtius monopolii non ſunt participes, peccent contra iuſtitiam, ſi hoc iniuſto pretio merces ſuas vendant. Salmanticenſes cum Dian. Bonac. Reginal. ſuſtinent non peccare; quia, inquiunt, quod pretium auctum ſit ex aliorum iniuſtitia, per accidens eſt. Alii vero abſolute contrarium tenent. Mihi tamen videtur in hoc caſu diſtinguendum eſſe, videlicet vel hic mercator, qui non conſpiravit cum aliis mercatoribus ad tale iniuſtum pretii augmentum, conſcius eſt de iniuſta conſpiratione, vel aliunde cognoſcit, vel ſaltem prudenter ſuſpicatur tale pretium eſſe iniuſtum, & tunc tali iniuſto pretio res ſuas vendere nequit, quia ipſe quoque particeps eſſet de culpa iniuſtitiæ in hoc exceſſu pretii in vendendo; vel minime cognovit de tali monopolio, nec aliunde deprehendit, nec prudenter dubitat tale pretium eſſe iniuſtum, ſed prudenter credit quod ex aliqua iuſta ratione per aliquos mercatores hoc factum ſit, & in hoc caſu innocens eſſet circa venditionem rei ſuæ hoc pretio, licet per ſe iniuſto, ac proinde ab omni culpa eſſet immunis, quia talis iniuſtitia nec directe, nec indirecte ab ipſo eſt volita. Quod ſi poſt aliquod tempus deprehenderet exceſſum pretii proceſſiſſe ab iniuſto monopolio aliorum mercatorum, tunc plane tenetur ad reſtitutionem ſi in venditione cum hoc iniuſto pretio factus eſſet ditior, quia tunc inciperet eſſe poſſeſſor malæ fidei rei alienæ.

CAPUT V.

De Mutuo.

§. I.

De Mutui natura, & Mutuantis ac Mutuatarii obligationibus.

MUtuum, ſi conſideretur iuxta nominis etymologiam mutatis literis idem ſonat ac ex meo tuum, quia per mutuum concedo tibi quod meum eſt, ut tuum fiat, ita ut pro libitu tuo expendere poſſis, tibi pereat, creſcat, & decreſcat. Secundum vero nominis uſum ſumitur aliquando pro re ipſa, quæ mutuo traditur, & proprie dicitur res mutuata. Frequentius tamen accipitur pro actione ipſa mutuandi, ſeu pro contractu, quo res ea alteri traditur, & in hoc ſenſu ideſt in hac acceptione ſumitur in præſenti, & definitur, quod ſit *contractus in quo regulariter res uſu conſumptibilis phyſice vel moraliter numero, pondere, vel menſura conſtans traditur alteri quoad dominium, & uſum, ut ſtatim fiat ipſius accipientis cum obligatione aliam ſimilem in ſpecie & bonitate poſt certum lapſum temporis reſtituendi.* Ita communiter ex *Leg. mutuum* 2. §. ff. *de reb. cred. ſi certum petatur, & Inſt. l.* 3. *tit.* 15. ubi ita a Iuſtiniano contractus mutui definitur.

Definitio mutui.

Dicitur 1. *contractus*, & hoc ponitur loco generis; ſic mutuum concordat cum aliis contractibus. Dicitur 2. *in quo regulariter res uſu conſumptibilis*, quia licet mutuum conſiſtere poſſit in rebus etiam non conſumptibilibus, ut ſi quis laminam auream, quæ unico uſu non conſumitur, alteri mutuo daret ad aliquid inaurandum cum debito alteram ſimilem reſtituendi; regulariter tamen loquendo mutuum fit de rebus, quarum uſus principaliter adiunctam habet rei conſumationem ſive phyſicam, ut panis, vini, olei, & cæterorum, quibus ad victum utimur, ſive moralem, quæ in alienatione, aut permutatione conſiſtit, qualis eſt conſumptio pecuniæ, quæ licet phyſice non pereat, dicitur moraliter conſumi, quia ita deſinit eſſe alienantis, ac ſi in rerum natura non eſſet. Dicitur 3. *res numero, pondere, vel menſura conſtans*, cum mutuum verſetur (*ut in Inſt. quibus modis re contrahitur*) circa res quarum aliæ in numero dantur, ut pecunia, oves, fructus; aliæ in pondere, ut panis, caro, æs, argentum, aurum &c. aliæ in menſura, ut vinum, oleum, ſegetes, aliaque liquida, & arida. Ut enim liquidis, ita etiam aridis eſt ſua menſura, ut lignis, lapidibus &c. quæ ratio ſufficiens numeri, & ponderis, quidquid in contrarium dicat Leſſius, habetur in uno pane, ovo, &c. quæ ideo mutuo dari poſſunt.

Hinc quia liber, equus, & ſimilia, dari non ſoleant ad pondus, numerum, & menſuram, non cenſentur eſſe materia contractus mutui. Dicitur 4. *traditur alteri quoad dominium, & uſum*, quia mutuum traditione perficitur, & per mutuum dominium rei transfertur; unde *ex Inſt. cit.* mutuum appellatum eſt, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat; quocirca mutuatarius habet ſub ſuo periculo rem mutuatam, ac ideo ad eum ſpectant fructus omnes, ſi quos ex ea percipiat, quia res perit, & fructificat Domino. Et ſic mutuum diſtinguitur tum ab iis contractibus, quibus dominium non transfertur, quales ſunt depoſitum, conductio, locatio &c. tum ab iis, qui non requirunt traditionem, cuiuſmodi ſunt illi, qui verbis perficiuntur, ut emptio, venditio, locatio &c. Dicitur tandem *cum obligatione aliam ſimilem in ſpecie, & bonitate reſtituendi:* quare mutuum prout adnexam habet obligationem reddendi differt a certis contractibus gratuitis, puta donatione, in qua nullum eſt onus reddendi; quatenus vero alia res, non eadem eſt reddenda, differt a commodato, locato, conducto, in quibus quia uſus tantum rei conceditur, non autem ſubſtantia, res eadem facto uſu eſt reddenda: prout vero res hæc reddenda ſit ſimilis, ideſt licet alia in individuo, eadem tamen ſpecie, diſcrepat mutuum a permutatione, in qua res unius ſpeciei datur pro altera alterius ſpeciei, ut vinum pro frumento, domus pro agro. In immobilibus tamen etiam permutatio fit in rebus eiuſdem ſpeciei, ut agrum pro alio agro. Item reddi debet res in eadem ſpecie morali, ideſt eiuſdem bonitatis, ſeu eiuſdem valoris, ut ſervetur æqualitas. Dixi *eiuſdem valoris*, non tamen extrinſeci, qui pro temporum varietate variari ſolet, ſed intrinſeci. Licet autem regulariter loquendo mutuum ſolvi debeat in eadem ſpecie, ut vinum pro vino, in pecunia vero non attenditur ſpecies phyſica, ſeu materialis, puta auri, & argenti, ſed formalis conſiſtens in valoris æqualitate, niſi de contrario contrahentes inter ſe convenerint. Additur denique *poſt certum lapſum temporis*, quia intrinſecum eſt mutuo, ut ſtatim reddi non debeat, alias inutile foret mutuatario, & per hoc differt a cambio, ut pro moneta

neta aurea ſtatim redditur moneta argentea eiuſdem valoris.

Porro inter mutuantem, & mutuatarium nonnullæ obligationes intercedunt, nempe tenetur mutuator primo monere mutuatarium de vitio rei, ſi quid ſit, alias teneretur de damno, utpote qui ei cauſſam dediſſet. 2. Non repetere rem mutuatam ante ſtatutum tempus, quod ſi præfixum non ſit, non poteſt adhuc repetere niſi poſt aliquod tempus iudicio prudentis præfinibile, ſpectatis circumſtantiis, & fine ob quem datur, tametſi teneatur antea recipere; 3. non plus exigere quam valeat res mutuata; mutuum enim eſt contractus de eſſentia ſua gratuitus; & alioquin iniuſtitia eſſet & uſura.

Mutuatarius vero, uti iam ex ratione & natura ipſius mutui conſtat, debet 1. reddere mutuum præfinito tempore, & ſi non ſit conſtitutus terminus, ſtatim ac mutuans rationabiliter repetat. 2. Si ex ſua culpa non reddat tempore ſtatuto, & debito, compenſare debet mutuanti damna inde ſecuta, & lucrum ceſsans, cum ſit iniuſta illius cauſſa, niſi tamen ex eo quod mutuans non repetierit mutuum, prudenter iudicet, terminum prorogaſſe. 3 Tenetur de omni caſu fortuito, ita ut non liberetur, niſi cum mutuator mutuum reipſa acceperit vel per ſe ipſum, vel per alium a ſe deſignatum, quia tunc res perſeverat eſſe mutuatarii, & ſic ei perit. 4. Tenetur reſtituere rem eiuſdem ſpeciei, & bonitatis, nec ſufficit, ſi ſolvat eius pretium, niſi alter ſponte conſentiat. Mutuum enim reddendum eſt & eadem bonitate, & genere eodem, quo datum eſt, *Leg.* 3. §. *de reb. cred.* Nam mutuum non eſt venditio, nec permutatio.

Dixi rem mutuam reddendam eſse eadem ſpecie, & bonitate, qua mutuata fuit: hoc tamen intelligendum eſt de rebus aliis extra pecuniam; nam hæc ſecluſa ſpeciali conventione eadem iuſte exigi nequit in ſpecie phyſica, ſed ſolummodo morali, in valore nempe quem habuit tempore mutui, ſive interim valor monetæ auctus fuerit, ſive imminutus, ſaltem ſi tempore mutui hæc mutatio prævila non fuerit, nec pectata. Eſt communis, ut teſtatur de Lugo, quia cum in pecunia inſpiciatur ſolummodo valor extrinſecus, & neutiquam phyſica entitas, & ex uſu conſtet ſpeciem monetæ præcipue deſumi ex valore, non ex materia, dum reddis, valorem quem habebat, quando mutuo fuit tibi tradita; tantum reddis quantum accepiſti.

Ideo enim res aliæ reddi debent in eadem ſpecie phyſica, imo & in eadem menſura, ideſt in eadem qualitate, & quantitate, ſive pretium horum creſcat, ſive decreſcat, quando tempore mutui talis mutatio nec prævideatur, nec ad eam attendatur, quia in hiſce ſpectatur, & attenditur rei entitas: unde in rebus huiuſcemodi, in quibus ſpectatur entitas, & bonitas intrinſeca, reddendo eamdem menſuram eiuſdem ſpeciei phyſice & bonitatis intrinſecæ, tantum redditur quantum fuit acceptum, & ſic ſervatur æqualitas. In moneta vero quia in hac ſpectatur valoris æqualitas, non ſubſtantia, non currit eadem regula ac in aliis rebus, ſi valor illius in utilem & damnum mutuatarii creſcat, vel decreſcat, & ideo non reddit eamdem ad valorem, quo ei fuit tradita, ſed reddit quantum accepit. Unde ſi quando dedit mutuum v. g. centum aureos, ſinguli aurei valebant viginti libras nummarias, & tempore reſtitutionis ſinguli valeant viginti duas, mutuator recipere non poteſt centum aûreos, ſed tot duntaxat quot ſatis ſint ad complendam ſummam librarum quas dedit. Ita etiam e converſo, ſi dum dati fuere, eorum valor erat viginti librarum, & tempore reſtitutionis valeant ſolummodo octodecim, tot reſtitui debent aurei, quot ad ſummam librarum receptarum ſufficiant, quia tantumdem nec plus, nec minus reſtituendum eſt; tum etiam quia cum mutuatarius ſtatim ac accipit mutuum, fiat dominus rei mutuo datæ, ſibi creſcit talis res, aut deſcreſcit quoad valorem; hinc eſt etiam ſi poſt acceptam pecuniam, illam amittat, vel ſibi furtim ſurripiatur, ſibi perit, utpote vero domino eiuſdem.

Num vero licitum ſit paciſci de reddenda re mutuata in eadem menſura, & quantitate, vel pecunia in eadem ſpecie phyſica. Pro reſolutione difficultatis videndum, ſi dubitetur utrum res tempore reſtitutionis valitura ſit pluris, vel minoris, quia ſi revera fuit tale dubium, licitum eſt paciſci, ut reddatur res in eadem menſura, eiuſdemque in ſe bonitatis, & eam ſuo tempore licet accipere, tametſi eius pretium interim multum creverit, *cap. ult. de uſuris*; nam tunc par eſt contrahentium conditio, & ſervatur æqualitas, cum ex utraque parte ſit par ſpes lucri, & periculum damni; ideoque licite etiam exigi poſſunt tot in ſpecie phyſica nummi, quot dati ſunt, ſive valor immutetur, ſive non, quando uterque æqualem habet probabilitatem. Si vero e contra certum ſit, vel probabilius rem tempore ſolutionis plus valituram quam modo,

Quid de pacto inter contrahentes ut moneta reddatur in ſpecie &c.

do, vel monetæ valorem augendum, tunc illicitum eſt æqualem menſuram, vel parem nummorum numerum exigere; ſed ea ſolum menſura exigi poteſt, quæ tunc æquet rei mutuatæ valorem, vel pretium monetæ mutuatæ: ita Leſſius, de Lugo cum aliis bene multis, quia alias exigeretur ultra id quod æquivalet rei mutuatæ, quod eſt uſurarium; nam maior eſſet rei valor tempore ſolutionis, quam illo, quo traditur. Unde ſi exempli gratia modii ſex tritici valeant quando dantur, duodecim aureis, illicitum eſt totidem exigere, ſi tempore quo ſolvuntur, valituri ſint quindecim. Excipiendum tamen eſt, ſi mutuator ſtatuiſſet, vel habuiſſet in animo rem ſuam, vel monetam ſervare uſque ad illud tempus, quia tunc licitum eſt paciſci ut moneta in eadem ſpecie phyſica, vel res mutuata cum eo incremento reddatur, deducta tamen æſtimatione periculi, laboris, ſumptus in ea re ſervanda uſque ad illud tempus, quia tunc id exigitur ratione lucri ceſſantis. Hactenus P. Antoine.

Qui poſſint dare vel accipere mutuum.

Circa vero perſonas, quæ dare poſſunt mutuo, vel accipere in hoc non multum immorari opus eſt, cum ex iam dictis circa eos qui contrahere poſſunt, manifeſtiſſime eos omnes qui mutuum dare poſſunt, vel accipere, qui poſſunt contrahere. Contrahere enim tanquam genus omnes quoſcumque contractus ſub ſe comprehendit, adeoque etiam mutuum.

§. II.

De iis, qui pro diverſitate circumſtantiarum modo non tenentur, modo reſtituere tenentur mutuum.

Quando mutuum ſolvere teneantur Civitates, oppida, Eccleſiæ.

Circa vero eos, qui mutuum ſolvere non tenentur, communiter docent Theologi civitates, oppida, Eccleſias, monaſteria, aliaque pia loca non teneri ad reſtitutionem, ſeu ſolutionem mutui accepti ab eorum rectoribus, vel adminiſtratoribus, niſi tamen creditor probet mutuum in utilitatem civitatis, oppidi, Eccleſiæ, aliorumque piorum locorum converſum, ſeu adhibitum fuiſſe; alias ſoli dicti rectores, vel adminiſtratores conveniri, ſeu obligari poterunt ad ſolvendum, & neutiquam civitas, Eccleſia, &c. Ita ex Authent. *hoc ius porrectum cod. de ſacroſ. eccl.* Sed advertendum quod ſi rectores, adminiſtratores, civitatis, oppidi, monaſterii, &c. de conſenſu, ac nomine civitatis, oppidi, Capitulorum, Eccleſiæ, Monaſterii, &c. mutuum acceperint, ad cuius ſolutionem neceſſarium non ſit res immobiles Eccleſiæ, monaſterii &c. alienare, ſicuti civitates, & oppida, Eccleſia quoque, monaſteria &c. illud ſolvere tenetur, tametſi mutuans probare nequeat in utilitatem Eccleſiæ, monaſterii &c. converſum fuiſſe. Quando tamen neceſſarium ſit ad ſolvendum mutuum alienare bona immobilia Eccleſiæ, monaſterii, &c. non obſtante conſenſu a Capitulo Eccleſiæ, monaſterii præſtito ad mutuum accipiendum, probare debet mutuator tale mutuum in Eccleſiæ, Monaſterii &c. utilitatem converſum fuiſſe, quia niſi conſtet de Eccleſiæ neceſſitate, & utilitate, huiuſcemodi alienatio eſſet prorſus invalida.

De Par... cir... cui... cre... fili...

Pecuniam datam mutuo filiisfamilias ſine parentum conſenſu, neque ipſi, neque ipſorum parentes reſtituere tenentur. Ita in Leg. 1. *& ſeq. ff. & cod. ad macedon.* & *Inſtit. quod cum eo qui in alien. eſt poteſt. §. penult.* Cum enim quidam Macedonius fœnerator ſoleret mutuum dare filiisfamilias indigentibus, qui poſtea cum non haberent unde redderent, mortem moliebantur ſuis parentibus, ut in eorum bonis ſuccederent, quibus ſatisfacere poſſent: ad occurrendum huic tam gravi malo promulgatum eſt Senatuſconſultum dictum Macedonianum ab ipſo Macedonio, quo iidem filiifamilias eximuntur ab omni onere, ſeu debito reſtituendi.

Q... filii... lias... ver... bea... mu... acc... ptu...

Non ſunt obnoxii filiifamilias ad mutui reſtitutionem, tametſi excedant annum 25. ſuæ ætatis, quia dictum privilegium factum eſt non tam in favorem filiorum, quam parentum, ut ita hi eximantur a periculo mortis, quam filiifamilias ratione ſimilis mutui ipſis intentare poſſent, ſive annum 25. expleverint, ſive non; unde non tenentur filiifamilias neque poſt obitum parentum reddere mutuum, quod ipſis viventibus acceperunt; & quia militat eadem ratio legis Macedonianæ de reparanda morte intentanda per filios parentibus, & quia dicta lex penitus extinguit initio contractus obligationem reſtituendi huiuſce generis mutua. Obligatio autem ſemel omnino extincta non amplius reviviſcit. Ita Molina, Azorius, Lugo, aliive paſſim.

Hoc autem privilegium valet non tantum pro foro externo, ſed etiam pro interno conſcientiæ, quia lex hæc inducta eſt a publica auctoritate in commune bonum, ac ideo iuſta eſt: nam quælibet lex iuſta obligat in foro externo æque ac in foro interno. Sic expreſſe tenent Innocentius, & Pa-

Panormitanus *in cap. quia plerique de immunit. Eccl. n.* 26. Gobez, Leſſius, Lugo, aliive paſſim.

Hoc tamen non obſtante filiifamilias in quibuſdam caſibus, & quandoque eorum loco parentes mutuum acceptum reſtituere tenentur, cum in hiſce caſibus nihil ſuffragetur lex Macedoniana. 1. Nempe quando filiusfamilias habet bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia, unde filius habeat ut ſolvat independenter a bonis patris, ut expreſſe habetur *Leg.* 1. §. *ult.* & in *Leg.* 2. *ad Macedon.* 2. Quando filiusfamilias mutuum accepit inſcio quidem patre, ſed hic poſtea ratum habuit contractum, ac approbavit, vel per expreſſum conſenſum, vel per ſolutionem partis mutui, & eo magis ſi filius acceperit mutuum iuſſu patris, vel ipſo ſciente, nec contradicente, & pater ſolitus erat ſolvere mutua filii, ut ex *Leg. ult. cod. ad Macedon.* 3. Si filiusfamilias, quando mutuum accepit, credidit eſſe ſui iuris, nec levi fundamento ſic mutuator credebat, vel ex eo quod officium aliquod publicum exerceret, vel mercaturam, proinde ac ſi eſſet paterfamilias, *Leg. ſi quis patrem*, *Leg. penult. ff. ad Macedon.* 4. Si filius mutuum, quod accepit, inſumpſit in commodum & utilitatem patris, in quo caſu pater ipſe tenetur reddere deficiente filio. 5. Quando filius mutuum accepit ob cauſas, propter quas pater rationabiliter tenebatur filio ſubminiſtrare, puta propter neceſſaria ſtudia, ad victum, vel ad negotiationem, in qua ipſe pater eum implicavit: tunc enim pater in defectu filii reſtituere tenetur Leg. *Macedionani* cap. *ad Senatuſconſ. Macedon.* 6. Quando filius, qui mutuum accepit, addictus erat militiæ, quia eſt privilegium ſpeciale illius ſtatus, ut ita milites per mutuo accepta providere valeant ſuis indigentiis in bello, Leg. *filiusfam.* §. ſin *autem cod. ad Macedon.* 7. Quando filiusfamilias mutuo accepit non pecuniam, ſed rem aliam, ut triticum, vinum, ſimiliaque, dummodo in fraudem legis data non ſint ea conditione, ut per alios contractus ea convertantur in pecuniam, cum Decretum Macedonianum loquatur tantummodo de pecunia, adeoque ad alia non eſt extendendum, Leg. *ſi Iulian.* §. *mutui ff. ad Macedon.* Dicitur notanter, *dummodo in fraudem legis data non ſint*, quia fraus & dolus alicui patrocinari non debet, *cap. ſedes* 15. *& cap. ex tenore de reſcriptis.* 8. Si filius non accipit mutuum, ſed fideiubet pro mutuatario, dummodo in fraudem legis fideiuſſione non palliet mutuum, quatenus pecunia mutuata ad ipſum fideiuſſorem perveniat; quia ſecundum cit. iura, *fraus & dolus alicui patrocinari non debent:* & ratio eſt, quia hic caſus in iure non eſt expreſſus, & in hoc ſicuti in aliis omnibus hactenus exceptis ceſſat omnis præſumptio periculi occiſionis patris propter talem reſtitutionem; ſic ex cit. Leg. *ſi Iulianus*.

Exceptis igitur hic ſupra poſitis caſibus quod filiusfamilias non teneatur ad mutui reſtitutionem, ſuſtinent communiter Doctores, quamvis renunciaverit beneficio Macedoniano, ut ex cap. *ſi diligenti* 12. *de foro compet.* Imo etiamſi iuraverit ſe redditurum tale mutuum, quia in fraudem legis poſſet quilibet filiusfamilias uti hiſce remediis ad facilius mutuum obtinendum, & ſic ſemper vigeret periculum intentandi mortem patris, pro quo periculo evitando, aut tollendo condita fuit, & promulgata lex Macedoniana, & eo magis quod hæc lex obligat non ſolum in foro externo, ſed etiam interno conſcientiæ; idcirco tale iuramentum eſſet contra bonos mores, contra bonum commune, & contra ius, quod habent parentes per hanc legem acquiſitum, unde invalidum, & illicitum, cum ſervari nequeat ſine peccato. Ita Panormitanus in *cap. cum contingat de iureiur. num.* 22. Innocentius in *cap. quia plerique de immunit. Eccl.* n. 26. Ita P. Antoine cum aliis.

Pupillus vero habens tutorem, & minor curatorem, ſi ſine tutoris, aut curatoris conſenſu aliquid nomine mutui accipiant, de iure civili, & in foro externo non tenentur ad reſtitutionem, ſi illud amiſerunt, vel imprudenter conſumpſerunt. Tenentur tamen naturaliter, ſive in foro conſcientiæ, ut ex communiori. Et communiter poſtea etiam civiliter, ſi ex tali mutuo ex aliqua parte facti ſint locupletiores *cap. locupletari* 48. *de regulis iuris in* 6. ubi ſic: *Locupletari non debet aliquis cum alterius iniuria, vel iactura.*

Mutuare indigentibus conſilium eſt; eſt tamen præceptum nihil exinde, ideſt ex ipſo mutuo ſperare tanquam debitum ex iuſtitia; & hæc eſt communis apud Doctores, cum in divina Scriptura, præcipue Lucæ 6. hoc prohibeatur; ibi enim Chriſtus ait: *Mutuum date nihil inde ſperantes.* Et ſi aliquid accipiatur, vel etiam ſolum ſperetur ut debitum ex iuſtitia, eſt manifeſta uſura, quæ iure omni ſtrictiſſime vetita eſt. Unde cum hæc oriatur ex mutuo, de hac ſtatim agere ſtatuimus.

CA-

CAPUT VI.

De Uſura.

§. I.

Quid & quotuplex ſit Uſura.

QUia valde confert ad rerum difficultates ſolvendas, ut ordine ſuo componantur; hinc ne in re tanti momenti, & tot involuta difficultatibus deficiamus, videbimus 1. quid, & quotuplex ſit uſura, 2. an, & quo iure vetita ſit, 3. ſi aliquis detur titulus, ex quo licitum fiat aliquid in mutuo ſupra ſortem accipere; 4. an pacta, quæ mutuo apponi ſolent, ut pactum commutuandi, favoriſque alterius præſtandi, licita eſſe poſſint, 5. quinam ratione lucri uſurarii reſtitutioni ſint obnoxii, 6. quænam ſint uſurariorum pœnæ, 7. an culpabile ſit petere, & accipere mutuum ſub uſura, 8. tandem quid ſentiendum de Montibus Pietatis.

Quid importet nomen uſuræ. Uſuræ nomen ſumptum eſt ab utendo, non alias ac cultus a cultura, ſicque uſura in genere ſigni uſum ſignificat ſive bonum, ſive malum rei alicuius: unde fit ut a Scriptoribus latius aliquando ſumatur in bonum ſenſum, ideſt pro uſu, & lucro etiam licito. Communiter tamen ex uſu inductum eſt, ut nonniſi in malum ſenſum uſurpetur. Uſuræ vocabulum in tali ſignificatione acceptum, & quidem ad propoſitum noſtrum, idem eſt ac conventio, ſeu contractus uſurarius, ſive lucrum, quod ex contractu uſurario percipitur, quod lucrum a latinis fœnus appellatur, a Græcis vero partus, quaſi ſit fætus & partus ope pecuniæ, vel alterius rei pretio æſtimabilis genitus, dum ab aliquo mutuo impertitur. Nomen vero uſuræ ſtricte ſumptum, ideſt in malam partem, dupliciter accipi poteſt, 1. pro actu, ſeu mutuatione, ratione cuius aliquid ſupra ſortem, ideſt plus quam datum fuerit accipitur, 2. pro obiecto in quem hic actus intendit, ideſt pro lucro, quod ex mutuo procedit.

Definitio uſuræ ſtricte ſumptæ. Uſura ſtricte pro uſurario contractu, & mutuatione (& eſt id, de quo agimus) definitur: *Contractus mutui cum obligatione reddendi ſortem, & aliquid ſupra ſortem præciſe vi mutui*; & hoc idem dicit ac lucrum temporale immediate ex lucro proveniens, & intentum: *Uſura eſt ſi plus acceperis quam dederis*, ait S. P. Hieronymus in cap. 18. Ezechielis, cui concordat S. Aug. iiſdem fere verbis in pſal. 36. *Uſura eſt ſi plus quam dediſti, expectes accipere.* Lucrum autem illud eſt quod aliquis acquirit quod ante ſuum non erat, nec ei ex iuſtitia debebatur. Dicitur 1. *contractus mutui*, quia uſura neceſſario præſupponit mutuum ſive expreſſum & formale, de quo expreſſe convenitur, ſive tacitum, ſeu implicitum, ac virtuale, nempe quando ſub titulo alterius contractus fit mutuatio. 2. *Cum obligatione*, nempe civili, & ſtricta, ſive expreſſa ſit, ſive tacita, ideſt indicta ſigno, nutu, modo dandi, vel loquendi idem ac pactum expreſſum ſignificantibus. 3. *Reddendi .... aliquid ſupra ſortem*, ut alii dicunt acceſſorium ad capitale, alii lucrum; & pro lucro intelligitur omnis ſolaque res pretio æſtimabilis, qualiter ſunt non ea ſolum quæ in foro vendun tur, ſed quodcumque munus, & onus, ſeu civilis obligatio. Unde uſurarius eſſet qui intentionem haberet obligandi mutuatarium, ut beneficium ſibi conferret. Nam licet beneficium ut ſpirituale pretio æſtimari nequeat, eſt tamen pretio æſtimabile debitum illud conferendi, ut eſt pretio æſtimabilis obligatio celebrandi, notat Sylvius, non omnis & ſola res.

Uſura autem dividitur iuxta regulam Iuriſconſultorum in lucratoriam, compenſatoriam & punitoriam. Prima eſt qua percipitur lucrum ex mutuo; ſecunda qua aliquid ſupra ſortem exigitur ad damnum creditoris compenſandum, ſive ob lucrum ceſſans, ſive ob damnum emergens, &c. & hæc licita eſt. Tertia eſt, qua pœna imponitur mutuatario, ſi culpabiliter moroſus ſit in ſorte reddenda, & hæc pariter, ut videbimus, licita eſſe poteſt. *Di uſi*

Uſura lucratoria, de qua ſola ex profeſſo agimus, dividitur 1. in realem & mentalem. Realis eſt quando expreſſe, & aperte lucrum deducitur in pactum, ut cum dicitur, do tibi centum cum pacto expreſſo ut poſt annum tenearis reddere mihi centum & quinque, vel ſaltem aliis externis modis indicatur non dari mutuum niſi ſub ſpe, & voluntate recipiendi aliquid ſupra ſortem, ut ſi dicat mutuans, ſcis iam me de more non dare pecuniam, niſi mihi fructificet; vel, ſpero memineris mei in reddenda mihi pecunia ne infructuoſa mihi fuerit apud te, & ſimilia. Mentalis vero ea intelligitur, qua lucrum ex mutuo intenditur tanquam debitum ex iuſtitia, & de facto percipitur, ſed ſine ulla conventione exterius expreſſa. Unde conſtat uſuram non dici mentalem, ſicut mentalia dicuntur pleraque peccata, eo quia in ſolo animi interno conſumantur, ſed ſicuti *Di uſi le ii*

uti ſimonia, quæ tametſi perficiatur exterius, dicitur mentalis; quando fiat ſine ulla externa pactione. Dividitur 2. in formalem, ſeu expreſſam, & ea eſt qua ex mutuo formali & ſimplici percipitur lucrum, & virtualem, ſeu tacitam, & palliatam, quæ ſub ſpecie alterius contractus exercetur, & cum eo miſcetur, ac quaſi confunditur, ſeu palliatur, & tegitur nomine alterius contractus, qui virtualiter mutuum includit, ut cum carius res venditur ob dilatam ſolutionem. Dividitur 3. in pactionalem, donec lucrum eſt ſolum in pacto, & nondum recipitur, & exactionalem cum lucrum de facto recipitur. Dividitur 4. in uſuram ſortis, qua datur lucrum pro ſorte, ſeu pecunia accepta, & uſuram uſuræ, qua pro intereſſe non ſoluto datur lucrum, quatenus nempe ex uſurario lucro non ſoluto conficitur novum capitale, quod coniungitur primo capitali, ut hoc quoque pariat intereſſe, ſeu ut ex hoc quoque lucrum percipiatur.

§. II.

De iuribus quæ uſuram vetant.

Non una circa materiam hanc uſurarum, ſed varia in lucem prodierunt Auctorum iudicia, opinioneſque, præcipue ab iis, qui a recto tramite veræ Religionis deſcivere. Nam Græci ſchiſmatici, neglecta ſeu potius reiecta auctoritate Orientalis Eccleſiæ Patrum, putarunt, ut olim Hebræi, licitam eſſe ad ſocietatem uſuram quamcumque, ſive hæc a divitibus, ſive a pauperibus exigatur; & ſicut Hebræi lege Moſaica, iſti nituntur legibus Imperatorum, qui Imperio iam labente non tam probarunt uſuras quam toleravere.

Pſeudo reformati pariter, qui tam acriter, ac toties declamarunt contra laxitatem Romanæ Eccleſiæ in doctrina uſuræ, poſtea alii rationibus aliis ducti ut licitam comprobarunt, & præcipue Calvinus, qui in hoc errore dux præcipuus eſt & magiſter. Nam hic prior inter ipſos docuit uſuram licitam eſſe, dummodo duplex conditio ſervetur, prima nempe ut hæc non exigatur a pauperibus; ſecunda ut dum a divitibus exigitur, non nimia exigatur, ſed iuxta modum a legibus definitum; ita in ſuo Comment. ad *cap.* 18. Ezechielis.

Errori Calvini adhæſit Molinæus, qui in ſuo Tractatu de Uſuris ait uſuram vetitam non eſſe, niſi prout charitati opponitur, ut huiuſce caſibus exceptis licite creditor ultra ſortem recipiat. Hic enim tres ordines hominum ſtatuit, pauperes videlicet quibus potius danda eſt eleemoſyna quam mutuandum, indigentes pro tali dato tempore, & his, quamvis mutuum reddere poſſint, gratuito eſt mutuandum; tandem mercatores, & divites, qui negotiando rem ſuam amplificant, & ab his honeſte, & licite uſura moderata iuxta ipſum exigi poteſt.

Eiuſdem opinionis, ſed aliis rationibus ductus, fuit Salmaſius, qui uſuram per ſe honeſtam reputavit, eam concipiendo ut pretium, ſeu mercedem pecuniæ locatæ: *Qui lucrum*, inquit, *in commodato probant, cur in mutuo improbent, neſcio. Locatio ædium, veſtis, animalis, ſervi &c. licita erit; licita non erit fœneratio, quæ proprie locatio eſt pecuniæ, tritici, hordei.*

Non defuerunt inter catholicos quoque, qui conati ſunt hanc firmare ſententiam, inter quos auctor libelli, cui titulus uſus pecuniæ, vulgo *dell' impiego del danaro*, qui pariter duplex ſtatuit mutui genus; unum, quo res ad conſumptionem datur, quod ut plurimum fit cum indigentibus, alterum quo datur ad negotiationem, ut fieri ſolet cum mercatoribus, qui ex mutuo res ſuas agunt, & amplificant. In primo caſu fatetur eſſe uſuram quidquid ultra ſortem exigatur; defendit autem in ſecundo caſu a tali vitio quodvis aliud lucrum ultra capitale perceptum.

Ultima ſententia eſt ea quam tenent, ac tuentur omnes ſinceri catholicorum Doctores, nempe quod ſine iuſto titulo nihil ſupra ſortem licite exigi poſſit, & hoc ſecundum ius tum divinum, tum eccleſiaſticum, tum civile. Sit igitur.

Uſura proprie dicta, ideſt lucratoria, omni iure vetita eſt, ſcilicet non ſolum iure naturali, & poſitivo divino tam veteri quam novo, ſed etiam eccleſiaſtico, & civili. Et quidem de utroque iure divino poſitivo conſtat ex teſtimoniis divinæ Scripturæ utriuſque Teſtamenti, & præcipue Levitici 23. ubi ſic: *Non accipies a fratre tuo uſuras, nec amplius quod dediſti*. Item Deuteron. 23. *Non fœnerabis fratri tuo ad uſuram ..... id quod indiget abſque uſura commodabis*; & pſalm. 14. ubi de introducendis in tabernaculum Domini dicitur: *Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*. Item Lucæ 6. *Mutuum date nihil inde ſperantes*, ſcilicet ultra ſortem, quæ verba Urbanus Papa III. *in cap. conſuluit* 10. *de uſuris* affert ad probandum uſuram iure divino eſſe prohibitam. Unde *in cap.* 4. *de uſuris* expreſſe dicitur, quod *uſurarium crimen utriuſque Teſtamenti pagina deteſtatur*: & concordat cap. *qui in omnibus*

Uſura proprie dicta omni iure vetita eſt.

bus 3. *eodem*. Ecce ergo quomodo in divina Scriptura abſolute, & indiſtincte erga omnes, ideſt ſine ulla differentia divitis, vel pauperis prohibetur uſura reſpectu uniuſcuiuſque ſine quavis diſtinctione huiuſce prohibitionis erga pauperes, cum de his in allatis textibus nulla fiat mentio, ſed captioſe de pauperibus explicant, ſeu effingunt cum Calvino, Molinæo, Salmaſio, Broederſenio contrariæ ſententiæ patroni, ut viam ſibi aperiant ad uſuræ defenſionem, quam licitam volunt erga negotiatores, & divites. Dicitur quidem in cit. cap. Deuteron. *fratri tuo id quo indiget commodabis abſque uſura*, ſed hic textus reſtringi nequit ad pauperes, tum quia non exprimit niſi occaſionem mutui: is enim ſolummodo mutuum petit, qui apud ſe non habet quod petit, ac proinde eo indiget, tametſi nedum extremam, ſed nec etiam gravem neceſſitatem patiatur; tum quia verba eiuſdem textus *id quo indiget* non leguntur nec in textu Hebræo, nec in Verſione 70. Interpretum, nec in Verſione Syriaca, nec demum in ulla alia; tum denique quia ex hoc loco concluſere Patres nullum ex pecunia etiam negotiatoribus tradita percipi poſſe emolumentum cuiuſcumque ſit generis. Et ita inter alios explicat allatum textum Deuteron. S. Ambr. lib. de Tobia: *Plerique*, ait S. Doct. *refugentes præcepta legis, cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia uſuras exigunt, ſed mercibus eorum tanquam uſurarum emolumenta percipiunt. Fraus iſta eſt circumſcriptio legis, non cuſtodia, & putas te pie facere quia a negotiatore velut munus ſuſcipis. Quodcumque ſorti accidit, uſura eſt: quod velis nomen imponas, uſura eſt. Si illicitum eſt cur vocabulum refugis? Si licitum eſt cur incrementum requiris?* Quid clarius deſiderare poſſunt adverſarii? Non loquitur S. Doctor de pauperibus, loquitur de mercatoribus, qui pecunia utuntur in negotiando, & ab his docet manifeſtiſſime S. Doctor expeti non poſſe emolumenta ob pecuniam ipſis traditam, nec ab iiſdem accipi, quia fraus & uſurarium eſt. Nec opus eſt ut negotium longe quam par ſit protrahamus, ſeriem texendo doctrinarum aliorum SS. Patrum, cum omnes eodem tenore in hac materia loquantur.

Quare ex cit. textibus Levitici, & præcipue Deuteronomii, qui de omni iniuſtitia cuiuſcumque fœnoris explicantur a D. Amb. unde ut uſurarium & culpabile præſcribitur indiſtincte omne lucrum ex mutuo cuicumque ſive pauperi, ſive diviti mutuetur, colligitur ad evidentiam verba Chriſti Domini Lucæ 6. præceptum eſſe, non merum conſilium, ut autumant adverſarii ea ſignificare, cum in tali ſenſu præcepti, & neutiquam conſilii antiquitas tota eadem & ſumpſerit, & explanaverit; nec opus eſt ut hoc Patrum auctoritate comprobetur, cum tot Concilia, & Summi Pontifices vi huiuſce textus, cuius verba pro præcepto habuere, uſuras omnes, & fœnora interdixerint. Hinc eleganter S. Thomas 2. 2. quæſt. 78. art. 1. ad 4. ait: *Dare mutuum non ſemper tenetur homo; ideo quantum ad hoc ponitur inter conſilia; ſed quod homo lucrum de mutuo non quærat, hoc cadit ſub ratione præcepti.*

Quod autem uſura vetita ſit iure canonico, pluribus in locis expreſſe habetur, ut cap. *Quoniam* 2. diſt. 47. cap. *Si fœneraveris* 1. cap. *Putant* 2. & ex toto titulo de uſuris tam 5. quam 6. Decretalium, necnon ex Clement. unica *de uſuris* §. *ſane*, ubi ſic: *Sane ſi quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare præſumat, exercere uſuras non eſſe peccatum, decernimus eum velut hæreticum puniendum.* Et ita etiam docuere plurimæ Synodi, ut Rhemenſis 1583. Burdigalenſis anno eod. Toloſana, Narbonenſis, Ita enim inter alias habet Rhemenſis: *Quiſquis præter ſortem præcipuam ex mutuo aliquid amplius exegerit, vel acceperit, cuiuſcumque generis illud ſit, modo pecunia æſtimari poſſit, uſurarius eſſe cenſeatur.*

Item iure ipſo naturali vetita eſt uſura, ſeu fœneratio. Ius enim naturale, ſeu recta ratio, duo præcipue in humanis commerciis præſcribit, nempe & ut inter dantem, & reddentem ſervetur æqualitas, & ne fructus ex re aliena percipiantur. Nam ex una ratio commutationis importat ex ſe, ut tantum, nec plus, nec minus reddatur quam fuit acceptum; ex alia vero cum res quælibet proprio domino fructificet, fructus rei ex natura ſua ad rei dominum ſpectare debent. Quare cum per uſuram aliquid accipiendo ſupra ſortem plus exigatur, & accipiatur, quam mutuo fuit conceſſum, ideoque non ſervetur æqualitas in contractu; idcirco contractus huiuſmodi iniuſtus eſt, & illicitus. Nam accipere aliquid ſupra ſortem, ſeu ſupra rem mutuo datam titulo mutui eſt plus accipere quam valeat res data, ut patet, quia ſola ſors reddenda eſt æqualis valori rei mutuatæ. Nec aliquid recipi poteſt ſupra ſortem tanquam eius fructus, cum talis acceptio æque iniuſta ſit, & uſuraria, utpote quæ perciperetur ex re aliena, quod eſt contra ius naturale: etenim per mu-

mutuum dominium rei in mutuatarium transfertur : ideo enim talis contractus mutuum appellatur, eo quod per ipſum de meo tuum fiat, ut ex Leg. *mutuum* 2. §. 2. *ff. de reb. cred. ſi certum petatur*. Igitur ſi mutuans fructus percipiat ex ipſa re mutuata, eos ex re aliena percipit ; idcirco contra ius naturale, & ideo iniuſte, & illicite.

Uſura tandem vetita eſt iure etiam civili, ſeu politico. Nam licet Conſtantinus Magnus, aliique Imperatores ſubſequentes uſuras non abrogaverint, tamen certum eſt nuſquam ipſos eaſdem approbaſſe, ſed maioris mali evitandi gratia eas toleraſſe; & hoc evidenter colligitur ex Novella 83. Imper. Leonis, a quo in ipſo Decreto, quo uſuras permittit, agnitæ fuere iuri divino contrariæ, & ideo ab eius patre proſcriptæ, quia lege divina interdictæ. Imo Gentiles ipſi ſolo naturali lumine uſuræ malum iniquitatem agnovere, & præcipue antiqui Romani, qui odio maiori fœneratores, quam fures inſectabantur.

Nec valet obiicere contra hactenus dicta illud Deuteron. 23. *Non fænerabis fratri tuo ad uſuram, &c. ſed alieno*; nec illud Lucæ cap. 19. *Quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, ut ego veniens cum uſuris utique exegiſſem illam*? Nam ad illud Deuteron. reſp. cum variis SS. Patribus & doctoribus uſuras ibi ſolum permiſſas fuiſſe, ideſt non ſpecialiter punitas uſuras erga alienos, tanquam minus malum ad vitandum maius malum. Unde non ſecus ac etiam inter Chriſtianos ad graviora incommoda vitanda quibuſdam in locis permittuntur meretrices, quia iſtæ non puniuntur, nec ii, qui cum eiſdem ſcortantur, ſicut habetur etiam in eod. cap. 23. Deuteron. *Non erit meretrix de filiabus Iſrael*, non quia meretrices alienigenæ approbarentur, ſed quia non puniebantur lege iſta, ſicut meretrices Iſraelitæ: idcirco uſuræ non erant conceſſæ Iudæis ut licitæ, nec ipſis a Deo præceptæ, cum Deus approbare nequeat ut licitum, & multo minus præcipere quod eſt intrinſece malum, utpote rectæ rationi contrarium ; ſed ſolummodo permiſſæ erant ad tollendum ne a ſe invicem uſuras acciperent propter avaritiam, cui erant dediti. Et ita inter alios reſpondet D. Th. 2. 2. *quæſt.* 78. *art.* 1. *ad* 2. ac explicat dictum textum : *Quod autem ab extraneis uſuras acciperent, non fuit eis conceſſum quaſi licitum, ſed permiſſum ad maius malum vitandum, ne ſcilicet a Iudæis Deum colentibus uſuras acciperent propter avaritiam cui dediti erant*. In hoc autem ſtatu gratiæ, in quo cæremonialia, & iudicialia legis Moſaicæ, cuius generis erat uſurarum permiſſio cum alienigenis, expirarunt, nedum Chriſtianis, ſed nec ipſis Iudæis, qui lege Evangelicæ, utpote divinæ tenentur, non amplius cum quovis uſuræ permittuntur.

Vel cum aliis poteſt etiam reſponderi oppoſitioni inſtauratæ ex allato textu, videlicet licitum fuiſſe Iudæis, (ita Deo bonorum omnium domino diſponente) uſuras erga alienos exercere, ut occaſione mutui acquirerent dominium rei additæ ſorti, ſicuti eis aliquando tradidit vaſa Ægyptiorum iiſdem concedendo ut licite illis Ægyptios expoliarent ; non vero quia eis Deus permiſiſſet uſuram proprie dictam, ideſt lucrum ratione mutui ; ac ideo auctarium accipiebant non vi mutui, ſed vi divinæ donationis. Imo reſtringunt multi hoc Iudæis conceſſum fuiſſe erga illos tantummodo alienigenas, cum quibus Iudæi bellum iuſtum gerebant. Ita inter alios notat S. Ambr. *lib. de Tobia cap.* 15. *Quis erat tunc*, ait S. Doctor, *alienigena, niſi Amalech, niſi Amorrhæus, niſi hoſtis? Ibi, inquit, uſuram exige. Cui iure inferuntur arma, huic legitime inducuntur uſuræ ..... ab hoc uſuram exige, quem non ſit crimen occidere*. Ita P. Antoine cum aliis.

Ad illud autem Lucæ 19. reſpond. quod ibi per uſuram intelligatur lucrum licitum ex negotiatione: nam dare ad menſam non eſt dare mutuum, ex quo ſolo oritur uſura vetita, ſed eſt dare mercatoribus ad negotiationem, utpote ad contractum ſocietatis, in quo dominium pecuniæ manet apud negotiantem, ac ideo ſicut periculum ad ipſum ſpectat, quod non currit in mutuo, ita fructus ad eum ſpectare debent. Unde metaphorice ibi accipitur uſura, ut nempe bonis a Deo acceptis augeamus, multiplicemus merita, & bona ſpiritualia ad æternam noſtram utilitatem. Præterquam quod in Parabolis non tam ſpectandum eſt id, unde deducuntur, quam id, ad quod ſignificandum adhibentur, cum aliquando de rebus non laudandis quædam trahi ſoleant ſimilitudines, quæ ad opera laudabilia conducunt. Sic laudavit Chriſtus villicum iniquitatis, quia de bonis domini fecit ſibi amicos. Unde ex allata docere nos voluit Chriſtus, ut in bonis a Deo acceptis, ſicut antea dicebam, ſemper proficiamus ; & hoc ſolum, non primum Chriſtus in tali parabola commendare volebat, ideſt non ſenſum literalem Parabolæ, ſed myſticum.

Alia autem varia ſolent hic opponi, nempe pretioſiorem eſſe pecuniam numeratam, ſeu præſentem pecunia numeranda & abſente: nam per primam negotiari poteſt, non vero per ſecundam. Et certe communiter plus æſtimantur aurei centum præſentes, quam aurei centum habendi poſt annum: item mutuantem ſe privare poteſtate utendi, ſeu fruendi re mutuata, quam non mutuando haberet. Inſuper iniquum non videri, ſi lucrum quod partim ex pecunia mutuantis, partim ex induſtria mutuatarii proficiſcitur, inter utrumque dividatur, ut eadem ſit ratio lucri ad lucrum, quæ eſt induſtriæ ad pecuniam, aut pecuniæ ad induſtriam. Hæc enim negotiatio eſt quædam ſocietas. Ad primum reſp. hanc propoſitionem damnatam eſſe ab Innocentio XI. quæ numero eſt 41. *Cum numerata pecunia pretioſior ſit numeranda, & nullus ſit qui non maioris faciat pecuniam præſentem, quam futuram, poteſt creditor aliquid ſupra ſortem a mutuatario exigere, & eo titulo ab uſura excuſari.* Et equidem aurei centum, per ſe, & ſecluſo omni lucro, quod ex eis fieri poſſet, non pluris hodie valent quam poſt annum, nec poſſidenti ſunt utiliores, ſi in arca otioſi manſuri ſunt. Quod ſi mutuans ex his certo moraliter lucrum erat facturus, dubium non eſt quin ratione lucri huius ceſſantis aliquid ſupra ſortem exigere valeat, nullatenus tamen ratione pecuniæ; alias cum in omni mutuo eſſentialiter pecunia tribuatur nonniſi reddenda in futurum, nullum eſſet mutuum, ex quo aliquid ſupra ſortem recipi non poſſet, quod ſicuti probavimus, Scripturæ, SS. Patribus, iuri naturali, poſitivo divino, & humano, ac rationi adverſatur. Ad ſecundum vero; non ideo aliquid exigere licet ſupra ſortem ex eo quod mutuans pecunia ſua ſe privat, quia ſicut poteſtas illa utendi non habet æſtimabilitatem diſtinctam ab ipſius rei æſtimabilitate, ita privatio illius poteſtatis non habet æſtimabilitatem diſtinctam ab æſtimabilitate privationis illius. Privatio enim rei compenſatur redditione eiuſdem, & carentia illius donec reddatur cum mutuanti, ut ſupponitur, nullum tollat lucrum, quod ei ceſſet, nec pariter damnum patitur.

Nec valeret dicere aliquid exigi poſſe propter uſum rei mutuatæ; nam iniuſtum eſt vendere alteri uſum rei non ſuæ. Per mutuum enim dominium rei transfertur in mutuatarium; idcirco uſus huiuſce rei ex natura ſua ad ipſum pertinet, ut ad proprium dominum, ad quem ſpectant omnia commoda, quæ ex eadem re percipi poſſunt; & hæc omnia, præſertim uſus in rebus conſumptibilibus quoad æſtimationem, & valorem non computatur diverſus a re, nec diſtinctus, ſicuti in vino, tritico non eſt diverſa eorum æſtimatio, & ipſorum uſus. Nihil eſt igitur pro quo lucrum accipi poſſit ſupra ſortem, ac ideo quando non adſit aliquis iuſtus titulus, omne lucrum ex mutuo eſt omnino iniuſtum.

Nec ullatenus officit ſententiæ noſtræ, quod opponi poteſt ex D. Thoma, qui docet poſſe aliquid accipi pro uſu pecuniæ, quia D. Th. loquitur de uſu pecuniæ locatæ, non autem mutuatæ. Ita enim habet 2. 2. *quæſt.* 78. *art.* 1. *ad* 6. *Uſus principalis pecuniæ eſt diſtractio pecuniæ in commutationes; unde non licet uſum eius vendere. Tamen poteſt eſſe aliquis ſecundarius uſus pecuniæ argenteæ, puta ſi quis concederet pecuniam ſignatam ad oſtentationem, vel ad ponendam loco pignoris, & talem uſum pecuniæ licite homo vendere poteſt*; quia ſcilicet vendens non mutuat, ſed locat; unde retinet dominium pecuniæ, & periculum.

Ad tertium vero reſp. iniquum non eſſe ut lucrum dividatur, ſi pecunia remaneat in dominio creditoris, ſeu mutuantis, ut accidit in contractu veræ ſocietatis, non vero ſi pecunia tranſeat omnino in dominium debitoris, ut ad ipſum ſpectet illius periculum, ſicut fit in mutuo: unde ſi totum periculum rei mutuatæ ad mutuatarium pertinet ut ipſius dominum, omne pariter lucrum, & commodum ab ipſa proveniens ipſi mutuatario debetur.

Opponi tandem poteſt quod dare mutuum ſit beneficium præſtare, quod idcirco mereatur ſuam remunerationem. Reſp. Non ideo licere propter hoc beneficium aliquid exigere; imo vero quia mutuum eſt beneficium, ideo eſſentialiter eſt gratuitum. Mutuum ergo eſt contractus eſſentialiter gratuitus, & inſtitutus in ſolius mutuatarii commodum.

§. III.

De titulis, ex quibus aliquid exigi poteſt ſupra ſortem.

Nota, quod nomine ſortis ſecundum Iuriſtas intelligitur capitale, ſeu res quæ mutuo datur, & in tali ſenſu hoc nomen a Theologis etiam uſurpatur. Cum igitur non liceat aliquid recipere ſupra ſortem, ideſt ſuper rem datam vi ſolummodo ipſius mutui, niſi aliquis alius interveniat titulus, ſeu ratio, quæ huiuſmodi acceptionem iuſtam

ſtam licitamque reddat, ne contractus mutui inficiatur uſuræ labe, quæ utpote grave ſcelus a iure omni, ut vidimus, interdicitur, operæ pretium eſt ad pleniorem huiuſce rei, quæ tanti eſt momenti, elucidationem, ut diſcutiamus quinam ſint tituli, quibus ex mutuo lucrum licite fieri queat, cum malitia hominum ad fœnoris fæditatem ſimulata iuſtitia ac honeſtate palliandam non paucos titulos excogitaverit. Inter præcipuos autem titulos recenſentur labor in pecunia numeranda, carentia pecuniæ, obligatio non repetendi ſortem uſque ad certum tempus, periculum ipſius amittendæ, lucrum ceſſans, & damnum emergens.

Et primum de labore loquendo in pecuniæ numeratione, certum eſt apud omnes non eſſe ſufficientem titulum ac rationem aliquid ſupra ſortem ex mutuo recipiendi, quia hic labor reperitur in omni mutuo ut ipſi intrinſecus, & neceſſarius, cum non detur niſi pecunia numerata, vel vinum, aut frumentum menſuratum; alias ſequeretur quod plus pro longe minori ſumma tradita in monetis minutis, quam pro multo maiori paucis aureis monetis contenta percipi poſſet, quod profecto ridiculum eſſet. Quare leges, quæ interdicunt ne aliquid ſupra rem in mutuo exigatur, voluerunt ut nulla huiuſce laboris ratio habeatur, cum omnes præcipiant mutuum dandum eſſe gratuito. Nec immerito, cum ſine aliquo labore mutuum dari nequeat. Sed eſto etiam quod licitum eſſet lucrum aliquod ob laborem in pecunia numeranda, cum hoc fiat ſemel duntaxat quando mutuum datur, non quolibet anno, non plus quam ſemel lucrum percipi deberet, non vero ſingulis annis, quibus dicta pecunia ſtet apud mutuatarium, ut faciunt uſurarii.

Item carentia pecuniæ non eſt ſufficiens cauſſa, ſeu ratio, ut aliquid ex mutuo ſupra rem mutuatam exigatur. Nam carentia illa eſſentialiter communis eſt cuicumque mutuo: nullam enim rem mutuo dare poſſumus, niſi interim illa careamus. Ratio vero, quæ in contrarium affertur a Caramuel, quod mutuator pecuniam mutuando privetur delectatione eam videndi, quæ delectatio eſt pretio æſtimabilis, ita inanis eſt, bona venia tanti auctoris, & frivola, ut ſupervacaneum ſit tempus, & chartam perdere pro ſolutione, cum ſola indignitas huius delectationis in homine Chriſtiano utpote ſordidam redolens avaritiam ſatis ſuperque difficultatem reſolvat.

Obligatio pariter non repetendi ſortem ante certum tempus, puta annum, tametſi ſpeciem aliquam iuſtitiæ præſeferat, ſentiunt tamen communiter Doctores non eſſe legitimum titulum, ut ex mutuo aliquid ſupra ſortem licite recipiatur, eo vel maxime quod contraria ſententia damnata eſt ab Alexandro VII. in propoſitione, quæ numero eſt 42. *Licitum eſt mutuanti aliquid ſupra ſortem exigere, ſi ſe obliget ad non repetendam ſortem uſque ad certum tempus*. Nam obligatio non repetendi ſortem ante certum tempus eſt intrinſeca mutuo requiſito: ratio enim mutui, quatenus mutuum diſtinguitur a precario, communiter eſt quod mutuum repeti nequeat ad nutum mutuantis, ſed poſt certum determinatum tempus, quæ determinatio fit per ipſummet contractum mutui, vel per circumſtantias neceſſarias ad finem mutui; ideoque varia eſt temporis determinatio pro mutuo iuxta varietatem & exigentiam cauſſæ petendi mutuum. Unde tempus illud ſive longum ſit, ſive breve, eſt de ratione mutui ad eius finem, qui eſt gratis impendere ſubſidium utile proximo: alioquin ſi temporis determinatio non eſſet accomodata exigentiæ petentis mutuum, ideoque ad mutui finem, mutuum quid inane eſſet, non beneficium. Hinc tam tempus longum debet cenſeri intrinſecum mutuo in ordine ad eius finem, quam magna quantitas intrinſeca eſſe cenſetur in ordine ad exigentiam illius, qui magnam ſummam mutuo accipit. Igitur ſicut nihil exigere licet pro mutuo etiam maiori quam mutuatario opus ſit, quia mutuum mihi datum in magna quantitate aliud non eſt quam mutuum magnum, ita nihil exigere licet pro eo quoque mutuo, quod ad tempus longum concederetur, eo quod neceſſarium ſit ad finem mutui, quia huiuſmodi mutuum nihil aliud eſt quam mutuum longum. Obligatio igitur non repetendi ſortem mutui ante tempus præfinitum, intrinſeca eſt mutuo; idcirco nullum titulum, ſeu rationem confert ut pro ea aliquid ultra ſortem ex mutuo exigatur. Hinc illicitum eſt pariter aliquid exigere eo quod mutuans tempus conſtitutum proroget, quia hoc nihil aliud eſt quam prorogatio mutui, quod ex natura ſua eſt gratuitum.

§. IV.

De lucro accipiendo ex mutuo ratione periculi.

Nota 1. duplex in mutuo diſtingui poſſe periculum, unum generale, quod intrinſecum *Varia periculorum genera.*

cum vocatur, aliud particulare, ſeu extrinſecum. Periculum generale, ſeu intrinſecum eſt illud, quod reperitur in omni mutuo, vel ſecundum ſe ſpectato, ut quando bona illius, cui datur mutuum, perire poſſint incendio, alluvione, devaſtatione, aliiſque huiuſcemodi caſibus fortuitis, vel ſpectato ſecundum finem, ad quem mutuum ordinatum fuit a Deo, nempe quando mutuatarius ſit pauper, ut fideiuſſionem invenire non poſſit, &c. Certum eſt autem ex Scripturis mutuum in gratiam & levamen pauperis præcipue inſtitutum fuiſſe, ut cui per eleemoſynam ſuccurrere debemus, & per mutuum aliquando ſubſidium feramus. Periculum vero particulare, ſeu extrinſecum illud eſt, quod a mutuo ſeparari poteſt, ut quando datur pecunia homini nullius conſcientiæ, prodigo, litium amanti, naviganti in mari procelloſo, commercium periculoſum habenti, &c.

Nota 2. aliud eſſe periculum *facti*, aliud periculum *iuris*. Periculum *facti* illud eſt quando mutuans non ſuſcipit in ſe periculum ſortis, ſed remanet apud debitorem, ſeu mutuatarium, quatenus hic tenetur ex omnibus ſuis bonis in quocumque eventu etiam amiſſæ ſortis, & lucri tantumdem reſtituere. Periculum *iuris* illud eſt quando mutuans in ſe ſuſcipit periculum ſortis, ac veluti novum init contractum ideſt aſſecurationis, quo ſortem aſſecurat; ita ut ſi ſors quocumque caſu abſque fraude, & culpa mutuatarii perierit, ipſimet creditori ſeu mutuatori pereat, ut nullum ius habeat repetendi compenſationem.

Non licet aliquid accipere ſupra ſortem ratione periculi, quod in omni mutuo ſecundum ſe ſpectato reperitur; quia cum non liceat accipere ultra ſortem pro eo quod eſt de intrinſeca ratione mutui; alias licitum eſſet aliquid accipere ſupra ſortem vi mutui; idcirco non licet recipere ratione periculi generalis, quia hoc eſt de intrinſeca ratione mutui. Si enim liceret mutuanti aliquid accipere ſupra ſortem ex mutuo ratione periculi intrinſeci ſecundum ſe ſpectati, melioris eſſet conditionis quam mutuatarius, quod contrarium eſt æqualitati in omni contractu ſervandæ: inſuper hoc periculum ſubire poſſet ipſe mutuans, etiamſi ſortem mutuo non daret, cum ea apud ipſum quoque perire valeat ob aliquem fortuitum caſum, qui innumeri ſunt, non ſecus ac apud mutuatarium.

Illicitum pariter eſt iure ſaltem divino aliquid ſupra ſortem exigere ratione periculi, quod reperitur in mutuo ſpectato ſecundum finem, ad quem fuit a Deo ordinatum, ideſt ad pauperes ſublevandos. Igitur nihil licet exigere ex mutuo dato pauperibus ratione periculi ex eorum inopia, quia Deus præcepit ut mutuum gratis pauperi daretur, ut Exodi 22. *Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quaſi exactor, nec uſuris opprimes.* Unde ſi ob periculum ſortis, quod eſt in mutuo ſpectato ſecundum finem, ad quem Deus illud ordinavit, ſeu ſecundum pauperis mutuum petentis inopiam, aliquid ſupra ſortem liceret accipere, mutuum gratis pauperibus non daretur. Tale enim periculum eſt intrinſecum mutuo in individuo, ſeu ex natura ſua tali mutuo acceſſorium. Acceſſorium autem naturam ſequitur ſui principalis, ex regula 42. *iuris in 6.* Igitur cum nihil poſſit exigi pro ipſo mutuo, ita nec pro tali periculo; alias maxime opprimi poſſent pauperes, & eo plus ab his exigi, quanto plus ſunt egentiores. Permittit quidem S. Congregatio, ut videbimus, aliquid ſupra ſortem recipi ex mutuo ratione periculi, ſed intelligit de periculo extrinſeco, orto non ex inopia, ſed ex culpa, infidelitate, & iniuſtitia mutuatarii.

Q mu poſ liqu pra tra ger

Mutuans periculum ſortis in ſe recipiens poteſt hoc titulo aliquid ſupra ſortem accipere, quia præter contractum mutui reperitur in hoc caſu contractus aſſecurationis. Quare ſicut quilibet alius, qui ſortem aſſecuraret, recipere poſſet aliquid pro ſua aſſecuratione, ita poteſt mutuans pro iſto aſſecurationis contractu aliquid accipere. Unde ſi Apollonius Aurelio Smyrnas naviganti mutuo daret aureos mille, eorumque periculum in ſe ſuſciperet, poſſet de aliquo lucro paciſci, ſicut quilibet alius. Talis enim mutuatio eſt potius contractus ſocietatis, quam ſimplex mutuum, cum in ſimplici mutuo ex nulla lege, & praxi ſors, ſeu res mutuata expoſita ſit periculo, ſicuti in hoc caſu. Quocirca præter contractum aſſecurationis eſt etiam quaſi contractus ſocietatis. Inſuper ſi ita mutuans pecuniam expoſitus eſt pati incommodum, iuſtum videtur, ut participare poſſit etiam de commodo iuxta illud commune effatum, *qui ſentit commodum debet ſentire & incommodum*, & e contra, cum oppoſitorum eadem ſit ratio, & regula. Nec valet dicere, quod mutuans ſe conſtituens fideiuſſorem, nihil poteſt accipere, ita neque dum ſe aſſecuratorem conſtituit. Nam reſp. latam eſſe diſparitatem. Ideo non poteſt accipere mutuans fideiuſſor, quia

quia ſolum illud ſubit periculum, quod ſubit qui dat mutuum ſimpliciter, cum æque actionem habeat in mutuatarium, qua eum ad reſtituendum obligat, ac ſi nulla facta fuiſset fideiuſſio. Mutuans vero aſsecurans excidit a iure mutui repetendi, quod habuiſset ſi non conſtituiſset ſe aſsecuratorem; & ideo mutuans ſubiens onus rei ſuæ non repetendæ, ſi fortuito pereat, licite aliquid ſupra ſortem accipere poteſt, non ſecus ac quivis alius aſsecurator. Et revera ſi alteri aſſecuratori, qui non ſit mutuans, conceditur ut licitum, aliquid exigere poſse ob periculum, cui ſe exponit in ſua aſsecuratione; quare ex tali titulo aſsecurationis non erit concedendum etiam mutuanti ut ex tali titulo aliquid ob periculum cui ſe exponit, accipere poſſit; nam ſecluſo omni dolo, vel fraude, non eſt maior, nec minor ratio in uno quam in alio.

Quod vero ratione periculi extrinſeci poſſit aliquid recipi ultra ſortem (poſito tamen quod mutuatarius non dederit pignus) præterquam quod hæc ſententia ſit communior, & rationabilior, certior quoque redditur ex iudicio, & auctoritate ſacræ Congregationis de Propaganda Fide, quæ in hoc ſenſu ſuper caſus huiuſmodi quæſita a Miſſionariis Synenſibus, reſpondit & definivit. Ita enim expoſitus fuit ſacræ Congregationi a Miſſionariis caſus Synenſium: *In præfato regno lege ſtabilitum eſt, ut in mutuo 30. per 100. accipiatur abſque reſpectu lucri ceſſantis, aut damni emergentis: quæritur utrum ..... prædictam lege regni taxatam quantitatem ſit licitum accipere. Et cauſſa dubitandi eſt, quia in recuperanda pecunia eſt aliquod periculum, ſcilicet quod qui accipit mutuum fugiat, vel quod tardet in ſolvendo, vel quod neceſſarium ſit coram iudice repetere, vel propter alia huiuſmodi*. Huic quæſtioni reſponſum dederunt Theologi qualificatores S. Officii his verbis: *Cenſuit Sacra Congregatio &c. ratione mutui immediate & præciſe nihil eſſe accipiendum ultra ſortem principalem. Si vero aliquid recipiant ratione periculi probabiliter imminentis, prout in caſu, non eſſe inquietandos, dummodo habeatur ratio probabilitatis periculi, & qualitatis eiuſdem, ac ſervata proportione inter periculum, & id quod accipitur*. Quod reſponſum una cum aliis ad alia dubia propoſita ita confirmatum fuit a ſac. Congreg. & approbatum a Pontifice Innocentio X. his verbis: *Die 12. Sept. 1645. Referente Em. Dom. Card. Genneto ſupra ſcripta quæſita una cum reſponſis, & reſolutionibus Congreg. Theologorum .... Sacra Congregatio D. D. Cardinalium de Propaganda Fide præfata reſponſa, & reſolutiones approbavit; & eadem ſacra Congregatione ſupplicante S. S. Dominus noſter .... omnibus & ſingulis Miſſionariis ... pro tempore exiſtentibus, & extituris ſub excommunicatione latæ ſententiæ Sanctitati Suæ, & Sedi Apoſtolicæ ſpecialiter reſervatæ diſtricte præcipiendo mandavit quatenus præfata reſponſa, & reſolutiones diligenter obſervent, & in praxi utantur*, &c. Inane eſt commentum, quod huic deciſioni ſacræ Congregationis a Summo Pontifice approbatæ reſpondent adverſarii, quod ſcilicet de hoc Decreto ſatis non conſtet, cum ex Regiſtris Decretorum ſacræ Congregationis de Propaganda non convincant tale Decretum in illis regiſtris non inveniri, unde gratis illud in dubium revocant: & præcipue quod econtra de veritate illius Decreti eos convincat Thomas Hurtadus qui ad calcem ſuarum reſolutionum exhibet exemplar illius decreti authenticatum per Notarium Apoſtolicum qui in verbo *veritatis* teſtatur illud ſe ex Regiſtro S. Congreg. tranſcripſiſſe. Itidem non minus eſt inane aliud reſponſum, nempe poſito etiam tali decreto, huiuſcemodi lucrum tolerari tantum, & permitti; cum certe Pontifex talem approbationem Congregationis non firmaſſet cum præcepto eam obſervandi ſub pœna excommunicationis, quando actum fuiſſet de ſola permiſſione, & tolerantia; & eo vel maxime quod cum tali praxi exponebatur evidenti periculo damnationis conſcientia illius gentis recenter ad Fidem converſæ, quis unquam hoc ne quidem ſuſpicari poſſet in animo Pontificis ſupremi Eccleſiæ capitis, & patris, ideoque vigilantiſſimi zelatoris de omnium populorum æterna ſalute? Mira plane, & inaudita eſſet hæc agendi ratio, ſi dum ſacræ Congregationi, & Pontifici Romano perſuaſum fuiſſet eos criminis uſuræ reos eſſe, qui aliquid propter periculum ſortis, ut in propoſito caſu, acciperent, illos Chriſtianæ Fidei neophytos per diſſimulationem cum manifeſto periculo eorum perpetuæ perditionis in tam gravi errore reliquiſſet; imo ulterius præcepiſſet eorum Directoribus ſub pœna excommunicationis ut ita ſe gererent hoc eiſdem concedendo, dum per talem tolerantiam, ac permiſſionem immunes non fuiſſent illæ gentes a gravi uſuræ culpa cum debito reſtitutionis, ſicut immunes non ſunt a crimine luxuriæ meretrices ubi meretricari permittuntur. Tot concertationes ne iiſdem gentibus ad fidem catho-

tholicam convenientibus permittantur quidam idololatrici ritus gentilitatis, & poſtea ipſis permittentur iniuſtitiæ, quæ non minus ac ritus idololatrici eos ad perditionem pertraherent! Nam permiſſio non facit ut id quod per ſe malum eſt, non ſit malum, ſed tantummodo quod committens illud, non ſubiaceat pœnis pro tali malo ſtatutis.

Verum quidem eſt, ut adverſarii advertunt, tale Decretum concludi hac clauſula, *donec Sanctitas ſua, vel Sedes Apoſtolica aliud ſtatuerit*. At cum nec idem Innocentius X. qui decretum firmavit, nec Summi Pontifices in S. Sede ſucceſſores aliquid novi ſtatuerint, adhuc plane tale iudicium ſacræ Congreg. & Papæ perſeverat, ac proinde iuxta tale iudicium ratione probabilis periculi ſortis aliquid ultra ſortem recipi poteſt.

Nec ullatenus inſervit illud contrariæ ſententiæ ad concludendum de ſola permiſſione, & tolerantia in dicto ſacræ Congregationis decreto, quod non emendaverint lucrum 30. pro centum, quod illius ſententiæ patronis valde exorbitans videtur; quia ſi revera in hiſce noſtris regionibus tale eſſet, non ita tamen erit in Sinarum provinciis ob valde pingues utilitates negotiationis, & redditus agrorum, qui illic percipi debent; alias non eſt ullatenus credibile, quod Principes earum nationum in ſuis ſtatutis conſtituiſſent id quod eſſet iniuſtum, quia tameſi deſit Sinenſibus vera Religio, illis tamen non deeſt naturalis, ſeu rationabilis æquitas, eo vel maxime quod illæ gentes ſunt ingenio valde perſpicaces, ut referunt qui eas plagas perluſtrarunt.

Et ratio ipſa aſſertum noſtrum comprobat, ideſt quod tunc ſolummodo lucrum illicitum eſt in mutuo, quando vi, & ratione ipſius mutui exigatur, videlicet pro eo quod eſt mutuo intrinſecum. Quare cum id quod exigitur ratione probabilis periculi non vi mutui, ſeu ex eo quod ſit mutuo intrinſecum exigatur, ſed propter periculum ſortis mutuatæ, quod eidem ſorti extrinſecum eſt, ipſique per accidens adnexum, rationabiliter, ac ideo licite lucrum ultra ſortem poteſt recipi, quando cum tali periculo ſortis amittendæ, quia credita homini prodigo, cavilloſo, infirmæ fidei, exercenti negotia periculoſa, expoſita aliorum furtis, &c. naviganti in periculoſa navigatione, &c. ac proinde cum periculo etiam incommodorum, quæ incurri poſſunt ad ſortem recuperandam, mutuum dare occurrat. Nam hæc omnia, ſicut alias iam diximus, ſunt pretio æſtimabilia, non ſecus ac lucrum ceſſans, aut damnum emergens. Quare ſi quando probabiliter timetur vel quod damnum emergat mutuatori, vel quod lucrum ceſſet, omnes concedunt aliquid ſupra ſortem exigi poſſet, quod periculo damni emergentis, vel lucri ceſſantis ſit proportionatum: ita hoc licitum erit etiam quando eſt periculum ſortis amittendæ.

Nec obſtat quod habetur in cap. *Naviganti de uſura*, ubi Gregoriu IX. ait: *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem pro eo quod ſuſcipit in ſe periculum, recepturus aliquid ſupra ſortem, uſurarius eſt cenſendus*. Nam reſp. 1. hunc cenſeri uſurarium, quia ſupponitur noluiſſe mutuare, niſi ea conditione, ut ipſe periculum ſortis certo pretio in ſe ſuſciperet, & ſine iuſta cauſſa impoſuiſſet mutuatario onus, quod eſt pretio æſtimabile, tollendo ei libertatem, ſortem aſſecurandi alio commodiori modo, nempe per pignus, vel fideiuſſorem. Alii vero non infimæ notæ DD. putant mendum in textum irrepſiſſe ita ut legendum nòn ſit *uſurarius eſt cenſendus*, bene vero *uſurarius non eſt cenſendus*, ut indicare videntur verba immediate ſequentia, *ille quoque qui dat decem ſolidos, ut alio tempore tanti ſibi grani, vini, vel olei menſuræ reddantur, quæ licet tunc plus valeant, utrum plus, vel minus tempore ſolutionis fuerint valituræ, veroſimiliter dubitatur, non debet ex hoc uſurarius reputari*. Quis amabo hic ait P. Cuniliatus non animadvertat illam particulam *quoque* ſignificare uniformitatem ad ante dicta? Cum enim ſit particula copulativa debet vel duas affirmationes vel duas negationes denotare. Quia ubi non poſſunt anterius dicta cum dictis ſequentibus copulari, & connecti, ponenda non eſt particula copulativa *quoque*; proinde ſi in prima parte canonis non eſſet legendum, *uſurarius non eſt cenſendus*, in ſecunda parte importune, & incongrue ſcriberet Pontifex, *ille quoque non debet uſurarius iudicari &c.* Sed dicere debuiſſet *ille tamen aut ille econtra &c.* quæ reponſio fundatiſſima aſſertur a Barboſa, & aliis pluribus.

Reponit quidam Theologus legi in dicta Decretali duos contractus prorſus diverſos, mutui in primo, venditionis in altero, proinde ex illa particula *quoque*, nullam colligi poſſe conformitatem, ut dici queat Pontificem uniformem pro utroque caſu deciſionem pronuntiaſſe, ſicuti nos intelligendum contendimus. Verum quid refert quod in Decretali ſint duo contractus diverſi; cum Pontifex habeat pro obiecto non naturam, ſeu ſpe-

ſpe-

ſpeciem contractuum, ſed eorumdem moralitatem, ſeu iuſtitiam vel iniuſtitiam, definire? Unde ſi in ſecundo caſu ait Pontifex *ille quoque .... non debet in hoc uſurarius reputari*; per illam particulam copulativam *quoque* manifeſtiſſime oſtendit rem ſe habere in hoc ſecundo caſu ſicut in primo, ideſt, ſi non eſt uſura in hoc ſecundo caſu, neque pariter in primo, ac proinde merito quamplurimi DD. inſignis notæ, textum, qui circumfertur Gregorii IX. iudicarunt mendoſum. Nec ullatenus officit huic iudicio quod dicunt adverſarii, texum hunc legi ſine illa particula in omnibus non ſolum fere Codicibus, ſed & in S. Raymundo ad quem idem Pontifex eam Decretalem direxit. Etenim hoc manifeſte oſtendit, a primis exemplaribus tranſcriptis ex autographo huiuſce Decretalis tale mendum in eius lectionem irrepſiſſe, unde contigit, ut omnia poſtea exemplaria, quæ iam ſupponenda ſunt ab ipſis excerpta cum eodem mendo prodierint: Imo fieri potuit quod etiam per inadvertentiam Scribæ in ipſum Decretalis autographum hoc mendum irrepſerit, & ſic omnia exemplaria cum eodem mendo tranſmiſſa ſunt.

Verum quomodocumque hoc in textu illo contigerit velint nolint adverſarii, eius lectionem correxerunt Critici ſecundum ſuum verum, ac genuinum ſenſum, ut ſecundum regularem communiſſimumque modum loquendi non alium habere poſſit ſenſum ac proinde certo tenendum eſt, Gregorium nonum non ignarum verborum ſenſus, ita in ſua Decretali ſe exponere voluiſſe. Sed dato etiam, non conceſſo, textum Decretalis non eſſe mendoſum adhuc non infirmatur noſtra ſententia. Pontifex enim cit. cap. *Naviganti* non dicit abſolute, eſt uſurarius, qui certam pecuniæ quantitatem mutuat Naviganti, & pro eo quod in ſe ſuſcipit periculum ſortis aliquid ſupra ſortem recipit; ſed ait, quod uſurarius eſt cenſendus, quaſi ſenſerit eum non neceſſario eſſe uſurarium, ſed talem præſumi debere in foro externo, niſi probet ſe bona fide in ſe ſuſcepiſse periculum rei mutuatæ non autem ut uſuram palliaret. Ita non aliquis vulgaris Caſuiſta Probabiliſtarum ſed excellentiſſimus Canoniſta Proſper Fagnanus in hanc Decretalem. Hinc ſapientiſſime obiectioni, quam ex hac Decretali inſtaurant Adverſarii reſpondet Tourneleius, dictum mutuantem uſurarium eſse ſi noluerit dare mutuum niſi ſub hac conditione, ut ipſe ſortis periculum certo pretio in ſe ſuſciperet, non vero ſi aliquid ſupra ſortem recipit præciſe ratione aſſecurationis. Uſurarius eſſet in primo caſu; quia mutuatario imponit onus pretio æſtimabile, quatenus eum privat libertate aſſecurandi ſortem alia, quæ ſibi magis placuerit via, puta per pignus aut per fideiuſſorem; non autem in ſecundo caſu; quia ille aliquid ſupra ſortem accipit præciſe ut eam periculum in ſe ſuſcipiendo aſsecuret eodem pretio iuſto, quo alter eam aſsecuraret.

Quod ſi obiiciatur auctarium non ſufficere ad tollendum periculum ſortis, imo potius illud augere, unde ſequitur aliquid exigi pro periculo ipſius auctarii, & ſic in infinitum, cum & illud periclitetur. Item mutuatarium teneri ad tollendum periculum illud ſortem reddendo. Reſpondetur ad primum, auctarium illud non exigi ad tollendum periculum futurum, ſed pro periculo præſenti, & damno quodam actu exiſtente, quod actu ſubit mutuans, dum pecuniam apud ſe certam exponit manui periculoſæ in qua eſt minoris valoris, quam in ſua, nec auctarium auget periculum ſortis; cum mutuans recipiendo quotannis parum ob periculum ipſius ſortis; quamvis poſtea eam amittat, minus damnum patietur, & interea mutuatarius poterit lucrari ex mutuo ad ſortem ſolvendam; idcirco nihil poteſt exigi ob periculum auctarii ſperati licet periculoſum; quia ius ad ipſum, ipſiuſque ſpes eſt ſufficiens ſui ipſius periculi compenſatio. Ad ſecundum vero dico, reſtitutione ſortis non tolli periculum quod ante illam reſtitutionem ſubiit mutuans, & erat prætio æſtimabile, ſed per reſtitutionem fit ſolummodo ut periculum amplius non continuet.

Ad hoc vero ut ex tali titulo aliquid iuſte exigi poſſit; variæ requiruntur conditiones. Prima nempe ut mutuans non teneatur in ſe ſuſcipere periculum ſortis ex Charitate. Si enim mutuatarius conſtitutus ſit in gravi neceſſitate, præſertim caſu fortuito abſque ſua gravi culpa, ſi inſuper ſit perſona induſtria, fidelis in ſervandis promiſſis, timoratæ conſcientiæ, ac præterea cognationis, ſocietatis, vel ſubiectionis & familiaritatis; præcipit enim Charitas ut quis ſubeat periculum diſpendii quoad bona ſuperflua ad ſublevandam miſeri ita ſibi coniuncti gravem indigentiam. 2. Ut periculum non ſit tantum poſſibile, ſed etiam probabile, ideſt tale, quo ſtante prudenter timeri poſſit ſortis amiſſio in toto, vel in parte. 3. Ut hoc periculum probabile non ſufficienter excludatur per fideiuſſores, vel per hypo-

thecam, vel aliam aſſecurationem; ita ut ſi abſque culpa mutuatarii pereat res, mutuatori pereat.

§. V.

De vi Legis Principis, ſtatuti, vel conſuetudinis locorum taxantium moderatum cenſum in favorem mutuantium, & hoc agitur quoad forum conſcientiæ.

Lex, vel conſuetudo loci quando alius non adſit iuſtus titulus iuſtificare nequit Contractum, quo aliquid in mutuo ſupra ſortem exigatur; nam cum perceptio lucri ex mutuo iure divino & naturali vetita ſit, nullo alio iure licita fieri poteſt. Etenim iniuſta eſt lex omnis, quæ iuri divino, ac naturali opponatur; cum inferior legem ſuperioris irritare nequeat: unde ius divinum, & naturale numquam legitime præſcribi poteſt, nulla contra tale ius rationabilis conſuetudo induci; ita ut ſi induceretur eſſet abuſus graviter, vel leviter culpabilis, quatenus graviter, vel leviter ius divinum, & naturale per talem abuſum violaretur. Idcirco lex quæ permittit ex quovis mutuo aliquid exigere ultra ſortem v. g. quatuor, aut quinque pro centum, ac de eo paciſci, imo præcipit iudici ut mutuatarium compellat ad hoc auctarium perſolvendum mutuanti, dicendum quod ſemper præſumat, ac ſupponat titulum intereſſe, puta lucrum ceſſans, aut damnum emergens, ita ut ſi ex his nullus ſequatur titulus, nihil in conſcientia exigi poteſt, aut recipi ultra ſortem, & ſi aliquid receptum ſit, omnino reſtitui debet. Imo illicitum eſt quod plus accipiatur quam ſit lucrum quod ceſsat, vel damnum, quod emergit, tametſi illud a lege conſtitutum reperiatur, quia tunc lex, vel ſententia nititur falſa præſumptione; non enim eſt intentio legis, nec eſse poteſt, ut aliquid ratione mutui percipiatur.

Et hoc idem, quod de lege, dicendum eſt quoque de iudicis ſententia, qua ſupra ſortem aliquid mutuatori adiudicatur a tempore interpellationis ſuæ in compenſationem intereſſe, quia ſi nullus interveniat titulus lucri ceſſantis, vel damni emergentis, ſeu non tantum mutuans patiatur, tunc nihil, vel non tantum ab eo accipi poteſt, cum in tali caſu ſententia nitatur falſa præſumptione, idcirco ius verum non conferat. Si poſtea vero aliquid adiudicaretur mutuanti in pœnam dilatæ ſolutionis, & debitor in tali mora non fuit culpabilis, nihil pariter licite accipi poteſt, eo quod pœna ſemper culpam ſupponat, & eo vel maxime quod tametſi debitor in tali mora fuerit etiam culpabilis, qui ſunt ſimul requirunt, ut ex tali mora & dilatione mutuator damnum, vel lucrum ceſſans paſſus ſit, quia putant legem, ſeu ſententiam damnantem ad pœnam, ſupponere etiam intereſſe, ſeu præiudicium.

Obiici tamen poteſt quamlibet legem eſſentialiter eſſe iuſtam, alias non eſſe legem, utpote quæ de natura ſua ſit recta agendorum ratio, ſeu regula; igitur lex eſt iuſtus titulus aliquid accipiendi ſupra ſortem. Reſpondeo hoc verum eſſe, ſi lex non fundetur in ſuppoſitione, ſecus vero ſi fundetur in ſuppoſitione eius, quod non ſit. Lex autem, vel conſuetudo, quæ aliquid in mutuis permittit ſupra ſortem accipere, ſemper ſupponit unum de duobus ſæpe notatis titulis, damnum ſcilicet emergens, aut lucrum ceſſans. Et ſi neutrum extet, lex neutiquam hoc lucrum intendit, nec poteſt auctarium approbare, vel præcipere.

Obiicitur 2. Per legem illam tenentur iudices damnare, ac cogere debitorem ad aliquid ſolvendum præter ſortem. Igitur mutuator illud iuſte retinere poteſt. Reſp. negando conſequentiam, quia cum iudices non adiudicent illud auctarium niſi vi legis, & lex iuſtum titulum ſupponat, nempe lucri ceſſantis, vel damni emergentis, non poteſt mutuans licite ſibi retinere auctarium ſibi a iudice adiudicatum, ſi non habeat verum titulum, quem lex, & iudicis ſententia ſupponit.

§. VI.

De titulo lucri ceſſantis, & damni emergentis ad aliquid ſupra ſortem in mutuis accipiendum requiſito.

Nota 1. tunc æſtimari, ac dici lucrum alicui ceſſare, quando nempe mutuans ob mutuum privetur iuſto lucro, quod certo, vel probabiliter facturus fuiſſet ex pecunia, quam mutuo alteri dedit, emendo ſcilicet merces, fundum, cenſum, aut quid ſimile, vel aliter negotiando. Damnum vero tunc emergere dicitur, quando quis in bonis ſuis, quæ iam poſſidet, mutuando iacturam, detrimentumque aliquod patitur, puta ſi deſignaſſet pecuniam, quam alter mutuo ab eo petit, ad ædium refectionem, ad culturam vineæ, ad ſua debita ſolvenda, ad emendam domeſticam annonam, &c. ita ut ex hoc quod eam mutuo dederit, eius ædes deterio- Quid crum ceſſa dam emergens

res

res fiant, aut corruant, vineam colere nequeat, cogatur emere carius annonam pro familia, puta vinum, aut frumentum, viliori pretio aliqua ſua bona vendere, accipere ſub uſura ad propria debita ſolvenda, &c.

Nota 2. hæc duo eſſe titulos mutuo extrinſecos, qui comprehenduntur nomine intereſſe, propter quos licet in contractibus mutui aliquid ultra ſortem exigere, & percipere, ut communiter omnes ſentiunt Doctores iuxta doctrinam S. Thomæ, & hoc quoad ſecundum; nam quoad primum res plane non ita communiter habetur, cum Sotus, aliique de lucro ceſſante contrarium ſentiant. Ad hanc igitur difficultatem elucidandam ſit.

Mutuans ratione lucri ceſſantis, ut fere communiter, & probabilius tenent Doctores, licite paciſci poteſt cum mutuatario, ut teneatur aliquid ei ſupra ſortem præſtare, quia lucrum ceſſans eſt iuſtus titulus extrinſecus mutuo, ut in compenſationem iacturæ lucri probabiliter ſperati quam ob mutuum præſtitum patitur mutuator, aliquid ſupra ſortem licite in mutuo exigatur, ne mutuans ex beneficio alteri collato damnum percipiat. Etenim æquum non eſt, ut quis diſpendium patiatur, unde videtur præmium meruiſſe; ita deducitur *ex cap. pervenit* 2. *de fideiuſſ.* Nam nemo tenetur damnum pati, ut alteri beneficium conferat, uti contingeret, ſi mutuans ob iacturam lucri probabiliter ſperati, quam mutuando ſubiit, compenſationem exigere non poſſet, eo vel maxime quia hæc probabilis ſpes lucri, qua in gratiam alterius ſe expoliat mutuans, eſt pretio æſtimabilis, ac ideo ius conferens ad exigendam, & recipiendam huiuſce damni compenſationem. Et equidem ceſſatio lucri in prudenti æſtimatione eſt damnum quoddam pretio compenſabile, cum per illam fiat, ut quis minus habeat quam habiturus eſſet. Hinc *cap.* 6. de *uſuris* dicitur, ratione lucri ceſſantis venditorem vendere poſſe merces ultra currens pretium, ſi voluiſſet illas ſervare in aliud tempus, quo veroſimiliter pluris valituræ eſſent. Igitur & mutuans, cui mutuum præſtando lucrum ceſſet, habet iuſtum titulum, ut in compenſationem iacturæ lucri probabiliter ſperati aliquid ſupra ſortem licite a mutuatario exigere valeat. Nam tametſi in mutuo nihil ſupra ſortem vi mutui licite exigi queat, exigi tamen, & accipi poteſt vi alicuius tituli, ſicuti occurrit in caſu noſtro, qui eſt lucrum ceſſans mutuanti cauſſa mutui collati.

Et hanc doctrinam confirmat etiam auctoritas D. Thomæ, qui quæſt. 63. *art.* 4. de eo qui aliquem damnificaret impediendo ne adipiſcatur quod erat in via habendi, quem dicit teneri ad damni compenſationem, non tamen ex æquo, ſed ſecundum conditionem perſonarum, & negotiorum, ſic habet: *Aliquis damnificatur dupliciter, uno modo, quia aufertur ei id quod actu habet, & tale damnum eſt ſemper reſtituendum, ſecundum compenſationem æqualis .... alio modo ſi damnificet aliquem impediendo ne adipiſcatur quod erat in via habendi, & tale damnum non oportet compenſare ex æquo, quia minus eſt aliquid habere in virtute, quam habere actu. Qui autem eſt in via adipiſcendi aliquid, habet illud ſolum ſecundum virtutem, vel poteſtatem, & ideo ſi redderetur ei ut haberet hoc in actu, reſtitueretur ei, id quod eſt ablatum, non ſimpliciter, ſed multiplicatum. Tenetur tamen aliquam recompenſationem facere ſecundum conditionem perſonarum, & negotiorum.* En ergo ex S. Doctore quod impeditus ne acquirat quod erat in via habendi, & illud habet duntaxat ſecundum virtutem, & poteſtatem, aliquo modo ſecundum conditionem perſonarum, & negotiorum compenſandus eſt. Cum vero pecuniam ſuam negotiationi exponens, ſit in virtute & poteſtate aliquid habendi, manifeſtiſſime ſequitur ex allata doctrina S. Angel. Doctoris, quod ſi aliquis eum impediat, ne illud acquirat, hic plane tenetur compenſationem aliquam eidem facere proportionabiliter conditioni ſpei, & negotiorum. Cum igitur mutuatarius rogans ſibi dari illam pecuniam, qua mutuator viam ſibi pararet ad aliquid acquirendum, impedit ne mutuans illud acquirat. Hinc ſi de hoc mutuatarius moneatur, & ſimul cum mutuante conveniat de aliqua iuſta compenſatione pro rata ſpei &c. eroganda, hi plane ſe gerent penitus conformiter doctrinæ Angel. Doctoris hic adductæ. Tametſi vero nihil clarius, ac preſſius peroptari queat, pro maiori elucidatione tum rei, tum doctrinæ S. Thomæ ſit cum Soto uno ex patronis contrariæ ſententiæ hæc difficultas.

Opponit Sotus qui cum aliquibus aliis ex veteribus contrarium ſuſtinet, S. Thomæ doctrinam depromptam ex 2. 2. quæſt. 27. & hæc ſunt verba cit. S. Doctoris. *Recompenſationem vero damni, quod conſideratur in hoc, quod de pecunia non lucretur, non poteſt in pactum deducere, quia non debet vendere id, quod nondum habet, & poteſt impediri multipliciter ab habendo.* Reſp. quod niſi velimus

ſimus immerito ſuſpicari de tanto Doctore, cuiuſmodi eſt Angelicus, eum ſibi contradicere, ut facile colligeretur ex eius auctoritate paulo ante allata in probationem noſtræ ſententiæ, dicendum S. Doctorem velle quod mutuator non poſſit deducere in pactum ſummam æqualem lucro, quod ſperat ſe reportaturum, ſicuti eam exigit æqualem damno, cui reapſe ſubiacet; non negat autem, quod aliquam compenſationem exigere poſſit co æquantem ſpem lucri reportandi attenta qualitate negotiorum, aliarumque circumſtanſtantiarum.

Conditiones ut ſupra mutuum accipiatur ratione lucri ceſſantis.

Ad hoc autem, ut iuſte, ac licite exigatur huiuſcemodi compenſatio lucri ceſſantis variæ requiruntur conditiones. 1. Ut mutuatio revera cauſſa ſit lucri ceſſantis, nempe quod ideo lucrum alicui ceſſet, quia mutuum dat, alioquin non ceſſaſſurum, ac proinde requiritur pecuniam mutuo dandam iam deſtinatam fuiſſe ad negotiationem, vel rem aliquam frugiferam emendam, & a tali deſignatione negotiationis, vel emptionis ſubtrahatur præciſe, ut fiat mutuatio; unde requiritur ut mutuans non habeat aliam pecuniam otioſam, quam commode applicare poſſit in negotiatione, ſeu emptione loco mutuatæ; alias non poteſt ob lucrum ceſſans exigere, cum vere nullum lucrum ceſſaverit ratione talis mutuatæ pecuniæ, cui illam aliam otioſam ſubſtituere poterat. Dicitur *otioſam*, quia ſi aliam pecuniam teneat neceſſariam ad alios eventus, puta ad dotandas filias, aut ſuos filios collocandos, ad ſuo ſtatui, vel conditioni provide conſulendum, & huiuſmodi neceſſitates quæ inopinate occurrere poſſunt, tunc licite exigere poteſt auctarium a mutuatario, quia revera illa mutuatio & cauſſa eſſet ceſſationis lucri, cum de facto talis pecunia mutuata ſibi fructificatura eſſet, nec pro mutuo dando tenetur ſe illa privare ad ſupradictos eventus tanquam neceſſaria reſervata. 2. Conditio eſt ut ſervetur æqualitas, ideſt ne exigatur ultra ſortem niſi quantum lucrum iſtud ceſſans valere poteſt, detractis expenſis faciendis, vel æſtimatione periculi, incertitudinis lucri, aliiſve huiuſcemodi iudicio in tali re peritorum, quia lucrum in ſpe incertum, periculoſum, diſpendioſum minus valet quam lucrum in re certum, ſecurum, & ſine diſpendio. 3. Ut mutuans mutuatarium præmoneat de tali lucro ceſſante compenſando, quia ille forſan nollet mutuum ſub tali onere accipere. 4. Quod talis compenſatio lucri ceſſantis non ſtatim exigatur ac datur mutuum, ſed poſtea tempore convenienti, quo ſcilicet mutuator feciſſet illud lucrum, ſi non mutuaſſet. 5. Quod ſi mutuans eſt mercator, malit negotiari; nam ſi vellet potius mutuare, mutuum ipſum daret ſpe lucri contra illud Evangelii, *Mutuum date nihil inde ſperantes*; ita ut ſi mercator ultro pecuniam ſubtraheret negotiationi, ut eam daret mutuo, nihil ultra ſortem exigere, & percipere poſſet, quia hæc pecunia, utpote negotiationi non deſtinata, non pluris valet quam ſi per ſe æſtimetur, neque eſt ſemen lucri diſtincti ab eo, quod ex mutuo percipiatur. Percipere autem pluſquam per ſe valeat pecunia, & ex mutuo lucrum percipere, uſurarium eſt: ſecus vero ſi pecunia negotiationi deſtinata ſit, tunc enim eſſet ſemen lucri diſtincti ab eo, quod ex mutuo præciſe oritur. Quare clare colligitur, ut quis excuſetur in conſcientia ratione huiuſce tituli ab uſura, requiri, ut mutuet animo præciſe gratificandi proximo, non autem ſpe commodioris lucri; nam ſi mallet mutuari, quam negotiari, intenderet principaliter lucrum ex mutuo, & ſic peccaret. Unde ut notat Sylvius, opus eſt ut non ſponte ſubtraxerit pecuniam ſuam a negotiatione, antequam mutuet, intendendo pro ſui ipſius meliori commodo cum certo lucro mutuare potius quam negotiari cum incerta ſpe lucri; nam tunc ficte conveniret cum mutuatario de lucro ceſſante cauſſa mutui, quia cum pecunia voluntarie ſubtracta ſit a negotiatione, ideſt a potentia lucrandi, nec deſtinata ullo alteri lucroſo contractui, lucrum perceptibile ex pecunia tunc vere non ceſſat ex mutuo, ſed ex mera electione, & arbitrio ipſius mutuantis, quia non vult amplius negotiari, neque in ullum alterum quæſtuoſum contractum pecuniam ſuam conferre, ideoque non poteſt aliquid licite ob talem titulum, qui nunc deficit, percipere in mutuo ſupra ſortem. Quare multo minus tale lucrum participare poterit qui non coactus, nec rogatus offert alteri ſuas pecunias mutuo, cum ipſe ſponte ſe contineat ab impendenda pecunia in aliis lucroſis contractibus ad hoc ut eam det mutuo.

Q… me… coc… cai… pd…

Quod ſi mercator dicat, vellem negotiari niſi multi mutuum peterent, ne quidem in hoc caſu, ait Habertus cum M. Grandin citati a Tourneleio, poſſet quid ſupra ſortem recipere, cum revera tali homini lucrum non ceſſet, dum, ut ſupponimus, nolit de facto negotiari; nec refert quod negotiari vellet, quia prima eius intentio eſt dandi mutuo, ſi poſſit, non negotiandi, niſi in caſu quo nemo accedat qui pecuniam mutuo accipere in-

inquirat. Nihilominus tamen ſi hic mercator eſſet in civitate mercantili, ut ſunt maritimæ, puta Ulyſſiponæ, Venetiæ &c. ubi ita neceſſe eſt, ut adſint qui prompte mutuo dent mercatoribus illud inquirentibus, ut ſi deſit a quo de die in diem invenire queant, pro ſuis ſolutionibus, quibus non datur apud ipſos mora, grave damnum ex hoc pateretur Civitas, & hic animo vere liberali gratificandi in hiſce eventibus, nec alias ut commodius, ſecuriuſque tali modo lucraretur, ſed vere liberali gratificandi gravibus aliorum negotiantium indigentiis, & ob affectionem publico bono negotiationis, & negotiantium, præcipue ſi talis eſſet hic mercator, ut frequentius ad ipſum recurrere ſolerent alii mercatores ad talia mutua inquirenda, mihi videtur quod in talibus circumſtantiis non illicite exigere poſſet & percipere lucrum ſupra ſortem ex talibus mutuis, quod communiter curreret apud mercatores illius fori, quia hic non mallet mutuare, quam negotiari; imo mutuum vere eſſet cauſſa, cur non negotiaretur, ac ideo careret lucro, quod negotiando perciperet.

id de ... ro da. ... i mu... tario? Si autem mutuatarius auctarium promiſerit pro damno probabiliter eventuro, quod tamen revera non evenerit, non tenetur mutuatarius auctarium illud ſolvere, quia mutuans auctarium exigere nequit niſi ad ſuam indemnitatem, cui nullatenus opus eſt providere quando damnum de facto non evenit. Ita Sylvius, Pontas, & alii. Docet tamen auctor Collationis Pariſienſis tom. 1. lib. 6. pag. 263. quod ſi mutuatarius paciſci velit cum mutuante de certa pecuniæ ſumma, vi cuius velit quaſi redimere periculum probabile, & non expectare eventum, hoc licitum eſſet; unde ſi nullum poſtea damnum eveniat, poterit nihilominus mutuans auctarium exigere, videlicet ratione periculi cui fuit ſubiectus, quod quidem periculum eſt pretio æſtimabile. Et equidem contractus legitimi ſunt, in quibus contrahentes commodo, & damno ſe exponunt, ut fit in caſu præſenti, in quo etiam mutuans commodo æque ac damno ſe exponit; unde & lucrari poteſt, & perdere, & ſi mutui damnum patiatur, nihil ultra pactam pecuniam exigere poteſt: pecunia tamen pacta minor eſſe debet, cum damnum probabile tanti non ſit quanti reale. Sic P. Antoine, Tourn. cum aliis.

itum tum iter. on. re er. Nota non licere id quod exigitur ob intereſſe in contractu mutui convertere in ſortem, ideſt in capitale, & ex eo aliquid ultra ſummam ex quovis titulo exigere, cum hoc vetitum ſit in iure Leg. 28. cod. de uſuris.

Damnum ſimiliter emergens æque ac lucrum ceſſans, eſt iuſtus titulus, quare in mutuo ſine ullo uſuræ vitio paciſci poſſit, ut mutuatarius teneatur mutuanti aliquid ſupra ſortem tribuere, quia damnum illud emergens, quod mutuans ſubit in favorem, & commodum mutuatarii ſecundum ſe eſt pretio æſtimabile, adeoque mutuans licite paciſci poteſt, & accipere aliquid pro tali damno a mutuatario ſibi compenſando; nam quilibet ius habet vitandi damnum, & nemo tenetur cum proprio damno alteri beneficium præſtare, niſi is ſit in tali neceſſitate, cui teneamur ex charitate cum tali damno ei ſubvenire. Et ita docet etiam D. Thomas 2. 2. *quæſt. 27. art. 2. ad 1. Ille qui mutuum dat poteſt abſque peccato in pactum deducere compenſationem damni, per quod ſubtrabitur ſibi aliquid quod debet habere: nam hoc non eſt vendere uſum pecuniæ, ſed damnum vitare*; & eſt communis. Poſtulat enim æquitas, ut ſi quis rebus alterius conſulat, ille viciſſim indemnitati eiuſdem provideat, quod non contingeret, ſi damnum quod alterius cauſſa quis pateretur, per compenſationem ei non reſarciretur.

Ad hoc vero ut mutuator iuſte, & licite aliquid ſupra ſortem ob mutuum datum ratione huius damni ſibi emergentis accipere poſſit, tres præcipue requiruntur conditiones. 1. Ut mutuum revera cauſſa ſit talis damni emergentis, quatenus ex tali mutuatione ſequatur quod mutuans, qui dedit, vel dat mutuum, non poſſit hoc damnum ſibi imminens reparare, niſi cum maiori damno, vel ſua vilius vendendo, vel aliena carius emendo. Etenim ſi mutuator aliam teneat pecuniæ ſummam, qua tale damnum reparare valeat, & impedire, præcipue abſque ſuo notabili incommodo, caderet motivum damni ex mutuo emergentis, ac proinde hanc compenſationem a mutuatario exigere non poſſet, dum revera mutuum in tali caſu non eſſet cauſſa damni. 2. Ut habeatur æqua ratio damni, & compenſationis a mutuatario præſtandæ, nempe ut ſervetur æqualitas, non exigendo ſupra ſortem niſi quantum revera eſt damnum, vel damni periculum. Nam ſi damnum eſſet omnino certum, puta tanti valoris, quia ex mutuo dato, vel dando cogitur mutuator ſubire damnum ſex vel octo ducatorum, quod alio modo reparari nequit, manifeſte patet quod mutuatarius pro ſex, vel octo ducatis præſentis valoris dare tenetur mutuatori ſupra ſor-

ſortem. Si vero damnum non ſit actu emergens, ſed prudenter emerſurum, tunc habenda eſt ratio huius periculi, & compenſationis eiuſdem, & tanti æſtimandum erit, quantum vir prudens huiuſcemodi negotiorum peritus iudicabit. Si autem mutuatarius pro tali damno, quod prudenter timetur de ulla ſumma paciſci nolit, ſed dicat ſe reparaturum damnum totum quod emergere poſſit; ita ut ſi nullum damnum occurrat, nihil ſupra ſortem præſtare teneatur; tale pactum utpote iuſtiſſimum, reiici nequit a mutuatore, ſed ſolum poteſt pro ſorte & damno fideiuſſionem petere. Similiter ſi mutuatarius paciſci velit de aliqua ſumma eroganda iudicio prudenti taxata, ſive contingat damnum emergere, vel non, ſicuti ſæpe ſæpius fieri ſolet, mutuator hanc oblationem admittere non tenetur, ſed ipſe quoque prætendere poteſt ut in toto damno reintegretur, ſi eveniat, aut nihil præter ſortem, ſi non eveniat, ei tribuatur. Quod ſi illam conditionem acceptet, quia periculum illud iudicio prudentis tanti æſtimatur, tametſi damnum non emergat, iuſte illam retributionem retinere poteſt. 3. Ut mutuans expreſſe, antequam mutuum det, mutuatarium præmoneat de tali damno emergente reintegrando, quia forſan mutuatarius mutuum cum tali onere ſuſcipere nollet, ſed minori cum diſpendio alio modo rebus ſuis conſulere vellet. Sic communiter.

Colligitur ergo ex dictis quod in quovis mutuo abſque iuſto titulo ſive probabilis periculi extrinſeci ſortis, vel lucri ceſſantis, vel damni emergentis quidquid ſupra ſortem exigatur, eſt uſurarium. Et quia aliquando hæc palliate committi poteſt, hinc operæ pretium eſt pro maiori cautela hic adnotare in mutuo, uſuram committi poſſe etiam quando lucrum, quod intenditur, non profluit immediate ex ipſo mutuo, ſed etiam mediate tantum: ex. gr. quando quis dat mutuum, ut immediate amicitiam, & benevolentiam mutuatarii ſibi captet, ut deinde ex benevolentia ſibi inſerviat ad lucrum aliquod eliciendum, ſive ſaltem ad lucrum faciendum viam ſibi aperiat, etiam iſta eſt intentio uſuraria eo quod non velit amicitiam, & benevolentiam propter ſeipſas, ſed propter lucrum a mutuo dato mediate intentum, & a mutuo originative profecto; ita ut non daret, niſi ſperaret ſe mediante amicitia acquiſita lucrum tandem conſecuturum. Et hoc confirmatur exemplo ſimoniæ, quæ cum uſura æqualem habet rationem. Qui enim intendit muneribus datis aſſequi beneficium etiam duntaxat mediate, idest intendendo immediate benevolentiam benefactoris, qua mediante viam ſibi paret ad beneficium aſſequendum, apud omnes eſt ſimoniacus. Nemo igitur non videt eum, qui ſimili modo lucrum intendit ex mutuo, habendum eſſe uſurarium.

Quando uſura poſſit eſſe palliata.

§. VII.

De ſufficientia tituli gratuitæ donationis ad recipiendum ex hoc capite aliquid in mutuo ſupra ſortem.

Nulla occurrit inter Doctores difficultas, imo omnes unanimes conveniunt quod ſi mutuatarius in reddendo mutuo ex mera ſua gratitudine, & liberalitate donet mutuatori quidquam pretio æſtimabile ſupra ſortem, præcipue quando abſque nota offenſæ donatori irrogatæ reſpuere illud nequeat mutuator, hic certe peccare non videtur huiuſcemodi munera accipiendo, cum mutuans cenſendus non ſit deterioris conditionis quia mutuum dederit, ac ſi non dediſſet, ſed multo melioris, cum beneficium dignum ſit ut ei reſpondeantur gratificationis ſigna. Idcirco ſicuti ſi non dediſſet, officia recipere poſſet beneficentiæ per dona gratuita; ita multo magis accipere poteſt, quia dedit; & hoc docet etiam S. Thomas 2. 2. *quæſt. 78. art. 2.* cuius hæc ſunt verba: *Si vero accipiat aliquid huiuſmodi non quaſi exigens, nec quaſi ex aliqua obligatione tacita, vel expreſſa, ſed ſicut gratuitum donum; non peccat; quia etiam antequam pecuniam mutuaſſet, licite poterat aliquod donum gratis accipere, nec peioris conditionis efficitur per hoc, quod mutuavit.*

Vis tamen difficultatis circa rem huiuſmodi in eo conſiſtit, & non levis eſt momenti, an mutuatarii donatio ſit prorſus gratuita, liberalis, & ſpontanea; & ad hoc deprehendendum non parum conferre poteſt 1. attendere ad circumſtantias occurrentes, puta ad quantitatem rei donatæ, ad conditionem donantis, ſi amicus ſit, conſanguineus, dives, liberalis, ſi facere conſueſcat huiuſcemodi donationes, iis ſaltem a quibus beneficia, favoreſque recepit. 2. Scire non eſſe præſumendam donationem mere gratuitam, ſi mutuans ſigno aliquo indicaverit quod dando mutuum aliquid recipere intendat ſupra ſortem. Item ſi mutuatarius mutuum exquirat, ut ſuæ provideat gravi indigentiæ, ſicuti etiam ſi munus ante mutuum, aut ante ſolutionem ſortis retribuatur, quia tunc præſumendum eſt dari ut ſolutionis

tionis

tionis terminus prorogetur. Quod ſi adſint ſigna ex utraque parte, quæ dubiam reddant donationis libertatem, profecto gravis eſt ſuſpicio de uſura; ait enim S. Raymundus lib. 2. Summæ tit. 1. §. 3. de uſuris: *Alii dicunt quibus aſſentio, quod ſola ſpes, ſive intentio facit hominem uſurarium. Unde qui ſub tali ſpe mutuavit pecuniam, quidquid poſtea etiam gratis, ideſt ſine ſua exactione oblatum ultra ſortem acceperit, uſura eſt.* Idcirco quando ſpes lucri ratio fuerit, ac motivum ſaltem principale mutui, ſecundum S. Raymundum, cui concordat etiam S. Antoninus part. 2. tit. 1. cap. 7. §. 1. licet gratis munus offeratur, nec exigatur, licite retineri nequit. Imo hoc etiam dicendum ſi prudens ſuſpicio oriatur munus oblatum non eſſe ex mera ſpontanea liberalitate, ex grato animo, ſed ex aliquo alio motivo, nempe vel ex timore quod in poſterum negetur mutuum, aut quia donum dans ſit modicæ facultatis in bonis, aut ſcandalum aliquod in iis qui hoc ſciant, gignendum prævideatur; & in his caſibus abſtinendum prorſus eſt a talis muneris receptione. Igitur ut huiuſcemodi munera licite recipi queant, neceſſe eſt, ut ſpes lucri non fuerit ſaltem principale motivum dati mutui, & certo moraliter præſumatur munus dari a mutuatario ex mera, & ſpontanea liberalitate ſine alicuius involuntarietatis ſuſpicione.

§. VIII.

De requiſitis ſupra ſortem a divitibus, qui ex pecuniis mutuatis valde lucrantur, ut ſunt Mercatores & Iudæi.

Cum uſura in ſacris Litteris generaliter, & ſine diſtinctione ulla pauperis, vel divitis prohibeatur, utpote quæ ſit per ſe mala, ac iniuſta, hinc a nemine, ſive pauper, ſive dives ſit, licitum eſt exigere aliquid in mutuo ultra ſortem, & hoc præcipue patet ex Evangelio, ubi Chriſtus Dominus ipſam ſpem lucri ex mutuo ut iniuſtam prohibendo, nullam mentionem facit divitis, vel pauperis, cui tribui poſſit mutuum, adeoque ſine differentia divitis, vel pauperis lucrum ex mutuo interdixit; ait enim Lucæ 6. *Mutuum date nihil inde ſperantes.* Et iuxta hanc Chriſti Domini regulam ita ſtatuit etiam Concilium Mediol. I. ſub S. Carolo celebratum. Idcirco quamvis non tenearis mutuare divitibus, poſito tamen quod eis mutuo des, nihil ab ipſis exigere vales, nec accipere plus quam eis dediſti, & pecunia numerata, quam eis mutuo dediſti, non eſt amplius tua, ſed illius, cui eam mutuaſti, ad quem proinde tanquam ad ſuum dominum ſpectat totum lucrum ex ea perceptum. Quod vero pecunia quam eis mutuo dediſti, ipſis perutilis futura ſit, hoc proficiſcitur ex eorum conditione, cura & induſtria, non a te, nec præciſe ab ipſa pecunia, quæ de ſe ſterilis eſt. Unde ſi omnis utilitas pecuniæ in mutuatario oritur ex ipſius cura & induſtria, eſt fructus curæ, & induſtriæ ipſius mutuatarii, ac proinde ad ipſum, ut ad ſuum dominum ſpectat. Hinc eadem ratione illicitum foret merces carius vendere ei emptori, qui ſua ipſius induſtria ex eis magnum lucrum ſit percepturus.

Omnis pecuniæ utilitas eſt fructus curæ, & induſtriæ mutuatarii.

Obiicit tamen Molinæus: Creditor, nempe mutuator mutuando dat cauſſam propinquam & efficacem huius lucri, hoc eſt, ut vulgo dicunt, *ſine qua non* perciperetur lucrum. Igitur dans pecuniam mutuo lucrum dare videtur; unde pars ſaltem lucri in eventum lucri ex legibus divinis, & naturalibus ſtipulari poteſt. Reſp. creditorem ſeu mutuatorem id tribuere, quod non eſt cauſſa inſtrumentalis lucri, niſi mediante induſtria mutuatarii, in quem iam dominium pecuniæ a mutuante translatum eſt, ac proinde tota cauſſa lucri, induſtria videlicet & pecunia res ſunt mutuatarii, idcirco etiam lucrum, cum ortum ſit ab eo, quod totum eſt ipſius. Dominium vero pecuniæ, quod mutuans in mutuatarium tranſtulit, compenſatur ad æqualitatem per obligationem reddendi mutuanti eamdem, eiuſdemque valoris pecuniam, quæ ipſi otioſa erat, & ſterilis, cuius etiam periculum, donec eam reddat, ſubit mutuatarius: & equidem centum aurei ſecluſo omni extrinſeco non pluris valent hodie, quam intra duos annos, cum eorum valor per fluxum temporis non creſcat, nec pecunia præſens utilior eſt poſſidenti ſi eam in arca otioſam teneat.

§. IX.

De eo, ad quem ſpectent fructus producti a re data pro aſſecuratione mutui.

Nota pignoris nomine licet ut plurimum intelligantur res mobiles, quæ traduntur creditori in debiti aſſecurationem, multoties tamen etiam immobiles, & frugiferæ dantur in pignus pro mutuo, ut domus, ager, vinea, &c. Hinc quæritur an fructus domus vel vineæ locatione, prodeuntes percipi poſſint a mutuante, donec mutuatarius

Quæ res dentur in pignus.

ſor-

ſortem mutuo acceptam reſtituat. Hic autem contractus dicitur *anthicreſeos*, ideſt pactum, & conventio, qua expreſſe, vel tacite id agitur, ut creditori liceat uti pignore, ideſt percipere eius fructus, donec ſolvatur debitum.

Quid mutuans circa fructus pignoris.

Mutuans accepto pignore a mutuatario cum pacto ut interim pignoris fructus percipiat, niſi adſit iuſtus titulus, committit uſuram, & tenetur tales fructus ex pignore perceptos computare in ſortem. Eſt communis iuxta leges, quæ ita ſtatuerunt, ut habetur in leg. *ex pign.* 1. *leg. quod ex operis* 2. cod. *de pignoratitia act. Leg. fundum pign.* §. 1. *cod. de diſtract. pignor.* & ſic alibi, & in Iure canonico *cap. Conqueſtus* 8. *de uſuris*. Et ratio eſt manifeſtiſſima, quia ſi creditor percipere poſſet fructus ex pignore productos, plus acciperet quam titulo mutui & intereſſe licite prætendere poſſet. Cum enim res omnis domino ſuo fructificet, & dominus pignoris ſit mutuatarius, non vero mutuans, fructus omnes ex ipſo pignore procedentes nullatenus ſpectare poſſunt ad mutuantem, qui nullum ius habet ad illos ratione mutui, quod debet eſſe gratuitum. Igitur eos iuſte, & licite percipere non poteſt; utpote qui debeantur mutuatario, qui dominus eſt fundi, in cuius favorem hoc fructificat; alias mutuans, ut ſupra dicebam, plus reciperet quam ipſi debeatur. Sic qui agrum ſterilem, qui antea non colebatur, in pignus accepit, fructus, quos ex ſua diligentia percepit, referre debet in ſortis diminutionem, detractis impenſis, laboribus, alias lucrum perciperet ex mutuo.

Iuſti tituli quibus mutuans poteſt percipere fructus rei oppignoratæ.

Dixi notanter, *niſi adſit iuſtus titulus*, qui quadruplex eſſe poteſt, 1. ſi creditor fundum oppignorandum, ſeu oppignoratum iuſto pretio emerit cum pacto retrovendendi, quoties debitor pretium ei datum refundere voluerit; tunc enim fundus, ſeu res alia pignoris naturam amittit, ideoque non ut pignus priori domino, ſed ut res empta emptori, ſeu poſſeſſori tanquam novo domino fructificat, eiuſque damno perit, donec reddito pretio redimatur. 2. Iuſtus titulus eſt ſi fundus fructiferus acceptetur in pignus adiecto contractu cenſuali, per quem ſubminiſtrans pecuniam ex fructibus talis fundi percipiat quantitatem penſionis iure cenſus ſolitam percipi iuxta morem patriæ, donec ſors, ſeu pecunia ſubminiſtrata reſtituatur. Ita Lugo, Layman, Reiffenſtuel, aliique. 3. Iuſtus titulus percipiendi fructus ex pignore eſt, ſi pignus detur in dotem marito, donec ei ſolvatur dos promiſſa. Hic enim non tenetur computare eius fructus in dotis diminutionem, ex *cap. ſalubriter* 16. *de uſuris*, quia hoc pignus ei datur ad ſuſtinenda onera matrimonii, donec ſolvatur dos, cuius uſumfructum vir habet. Unde fructus illos habet pro intereſſe, ut ait Innocentius IV. in cit. cap. Quod ſi gener onera matrimonii ſuſtineat, tenetur fructus pignoris dotalis in dotis ſortem computare. 4. Iuſtus titulus percipiendi fructus ex pignore, eſt ſi feudum, vel res emphiteutica detur in pignus eius domino directo. Tunc enim dominus directus poteſt licite ſine diminutione ſortis recipere fructus talis ſui fundi ſibi a vaſſalo oppignorati, dummodo interim ab ipſius ſervitiis abſtineat *cap.* 1. *de feudis*, *cap. conqueſtus* 8. *de uſuris*; & hoc vel quia per tales fructus compenſanda ſunt ſervitia a vaſſalo præſtanda, quibus interim liberatur, vel quia feudi contractus habet tacitam conditionem, ut ſi res feudo ſubiecta tradatur domino directo in pignus, tunc eius fructus quoque ad ipſum pertineant, modo tamen feudatarius tunc liber ſit a dicto ſervitio præſtando, ut in *cit. cap.* 1. *de feudis*. Non debent autem fructus multum excedere valorem ſervitii, alias non ſervaretur æqualitas neceſſario obſervanda ad iuſtitiam contractuum. Idem dicito de re ipothetica data in pignus domino directo, ideſt quod dominus nequeat ex emphiteuſi ſibi oppignorata plus fructuum percipere quam eos qui correſpondeant penſioni ab emphiteuta ſibi ſolvendæ; & ſi plus percipiat, detractis labore, & impenſis, computare debet in ſortem in favorem emphiteutæ.

§. X.

De contractu vulgo dicto a godere.

Supradicto contractui eſt valde cohærens alter contractus, quo ſcilicet aliquis dat ſufficientem pecuniam alteri, ut ipſe donec utatur dicta pecunia cedat illi domum, aliamve rem frugiferam interim fruendam. Contractum huiuſmodi, ſi interveniat lucrum ceſſans ut licitum approbant, ac defendunt Azorius part. 3. lib. 9. cap. 20. Sylveſter, Lugo, imo alii communiter, quia cum illa pecunia emere poſſet tot bona ſtabilia, vel loca montium, ex quorum fructibus poſſet ſolvere penſionem domus, alteriuſve rei frugiferæ, non ſecus ac eam quam accipit ad fruendum. Unde qui pecuniam dat relinquit mutuatario intereſſe illud lucri ceſſantis pro penſione, quam pro domo, ſeu re fru-

frugifera ab ipſo accepta ſolvere ei deberet ſingulis annis. Quod ſi deſit titulus lucri ceſſantis, & qui dat domum, vel rem frugiferam capax ſit alienandi, ſeu vendendi, tunc contractus ille poteſt eſſe licitus, ſi dans pecuniam emat iuſto pretio domum, vel rem frugiferam cum pacto illam retrovendendi, quoties debitor voluerit pretium refundere; alias contractus ſupradictus, ſi deſit titulus lucri ceſſantis, & res non ematur, uſurarius eſt, & illicitus.

Si quis autem quæſitus a ruſtico de mutua ei danda certa pecuniæ ſumma, nollens mutuum dare proponat ruſtico ſe empturum ſi velit decem eius vaccas, illas ei poſtea locaturum pro tali annua penſione eidem ſolvenda, dicunt Doctores quod ſi ruſticus revera habeat decem illas vaccas, & fructuoſas proportionate ad penſionem concordatam, hanc recipere poſſit, dummodo aliæ ſerventur conditiones requiſitæ ad contractum iuſtæ locationis, & hæc præſertim ut vaccarum periculum ſpectet ad locantem, tanquam earum emptorem, & dominum. Quod ſi ruſticus dictas vaccas revera non habeat, nec habiturus ſit, eſt manifeſta uſura ſub ficto nomine palliata. Item ab uſura excuſaretur ille ſecundum Doctores, qui nollens dare mutuum a ſe petitum, dat pecuniam petenti titulo anticipatæ ſolutionis, qua conducit illius operam ad futuram meſſem ſeu vindemiam, dummodo tamen ſit ſufficiens, & proportionata merces ad dictas operas iuxta loci conſuetudinem. Sic Molina cum multis.

Regulares non poſſunt accipere pecunias mutuo, vel ad cambium cum ſolutione alicuius lucri, vel cum obligatione ſuorum bonorum, quia Regulares etiam in communi ſine iuſta cauſſa, & diſpenſatione S. Sedis obligare eorum bona, & eo minus ſe eiſdem expoliare nequeunt.

§. XI.

De uſura, quam parere poſſunt pacta contractui mutui addita.

Nota ſtatuere S. Thomam 2. 2. *quæſt.* 78. *art.* 2. pro generali regula, & principio in re hac, & eſt communis recepta a Doctoribus omnibus, quemcumque, qui pro mutuo ex pacto tacito, vel expreſſo, ac proinde ut debitum ex iuſtitia quodcumque munus acceperit, vel onus impoſuerit pretio æſtimabile, peccare contra iuſtitiam, uſuramque committere, quia ſecundum Philoſophum 4. Ethic. cap. 1. omne illud pro pecunia habetur, cuius pretium poteſt pecunia menſurari. Hoc poſito ſit.

Non licet in dando mutuo gravare mutuatarium, ultra debitum ſortis quovis oneroſo pacto, ſeu obligatione, tanquam debita ex iuſtitia; alias contractus iniuſtus eſt, & uſurarius. Quælibet enim obligatio aliquid reddendi ſupra ſortem ex pacto inito cum mutuatario in mutui contractu, eſt pretio æſtimabile, ac proinde pecuniæ æquivalens: talis enim obligatio privat alterum libertate, quam alias habet, & incommodum aliquod per ſe parit, ideoque eſt iniuſta, cum per ſortem compenſetur ad æqualitatem illud totum, quod mutuans dedit mutuatario, ac proinde quod ultra exigitur, & imponitur, iniuſte exigitur, & imponitur ratione mutui, quod eſſentialiter, ideſt ex natura ſua debet eſſe gratuitum. Igitur vi huius contractus non aliam licet imponere obligationem, niſi ſortis reſtitutionem; hæc enim ſola ſufficienter, & integre æqualitatem conſtituit, & exequitur id, quod in omni contractu iuſtitia exigit.

Addo ulterius ad clariorem rei elucidationem, ut facilius omnis ſolvatur difficultas in hac materia, quod ea quæ alteri præſtare poſſumus, & per alium a nobis poſſunt exigi, quædam ſunt nobis prorſus libera, ut nullo titulo teneamur ea alteri præſtare; quædam vero ſunt a nobis alteri debita, vel ex titulo charitatis, vel iuſtitiæ, vel ex utraque. Inſuper ex iis quædam ſunt pretio æſtimabilia, ideſt habent quemdam valorem pecuniæ æquivalentem, ac ideo ut pecunia conſiderantur, & æſtimantur, quædam non ſunt pretio æſtimabilia, & ſunt ea, quæ ex natura ſua nihil habent, unde temporale damnum afferre poſſint. Unde ſit.

Amicitia in pactum deduci poteſt pro mutuo, & in hoc ſine ulla controverſia Doctores omnes conveniunt cum S. Th. art. 2. in fine corporis, quia hæc nec eſt, nec computatur inter bona, quæ pretio, vel pecunia ſunt æſtimabilia; & hoc dicendum quoque de amicitiæ, ac urbanitatis ſignis, quæ ſine ullo ſuo gravamine, ac moleſtia præſtari poſſunt a mutuatario. Tota igitur difficultas verſatur circa condonationem iniuriæ. Hic autem non loquimur de condonatione privata, ideſt quando mutuans exigat a mutuatario, ut privatam vindictam ei condonet, quia cum mutuatarius ius ad illam non habeat, iuſte petitur ab eo id quod ex iuſtitia & charitate facere tenebatur, & ſic licite in pactum ſine labe uſuræ deduci poteſt; unde ſola remanet controverſia, ſi pro *Amicitia poteſt deduci in pactum pro mutuo.*

dan-

dando mutuo deduci poſſit in pactum condonatio iniuriæ, ad quam condonationem non tenebatur mutuatarius nec ex iuſtitia, nec ex charitate, ſed ius habebat exigendi vindictam, ſeu ſatisfactionem per publicam Poteſtatem: & equidem ſi quis condemnatus eſſet in pecuniis ob iniuriam alteri illatam, procul dubio uſura eſſet illarum condonationem ob mutuum exigere, quia hoc eſſet velle extinguere debitum pecuniarum, quod plane idem eſſet ac velle pecuniam propter mutuum, ut notat Sotus, qui docet etiam licitum eſſe talem condonationem procurare non quidem immediate ob mutuum, ſed titulo amicitiæ, quæ ratione etiam mutui contracta fuiſſet, & eo modo procurare remiſſionem iniuriæ, depoſitionem odii, & rancoris, & ſic conciliantur contrariæ ſententiæ Doctores in tali propoſito, nempe quod obligare mutuatarium præciſe ob mutuum, ideſt ex pacto iuſtitiæ ad condonationem iniuriæ, ſeu ſatisfactionis, quam ius habet exigendi ex publica iudicis poteſtate, & iudicio, illicitum ſit, & uſurarium, quia condonatio, quam hic mutuans intendit in dando mutuo, & pretio æſtimabilis; procurare vero talem remiſſionem ſolo pacto, ac fœdere amicitiæ eſt gratitudinis, ita ut ex illa in eodem genere exigatur, amicitiam provocando, ut libere, & libenter iniuria condonetur, licitum eſt, ac ab uſuræ vitio immune, quia tunc licet honor, & fama, cuius læſionis condonationem intendit, poſſint pecunia æſtimari, tamen ex natura ſua iure amicitiæ ſolent condonari. Et hoc valet etiamſi per iudicis ſententiam adiudicata fuiſſet læſo pecuniaria ſatisfactio, quia cum quiſque cedere poſſit iuri ſuo, ſic mutuatarius poteſt ab hoc quoque debito ob amicitiæ affectum, vel animi gratitudinem mutuantem liberaliter, & gratioſe abſolvere, & exonerare, qui idcirco mutuans liber eſſet ab omni uſuræ culpa. Ita cum Leſſio, aliiſve Salmanticenſes, qui tamen advertunt non ita facile recurrendum ad hæc amicitiæ pacta, quia ſic faciliter palliatur uſura, & ſimonia, ac ideo in foro externo huiuſmodi pactiones ut ſuſpectæ puniuntur.

Inſuper inquiri ſolet inter Theologos, num pactum in dando mutuo ut ei officium, vel beneficium conferatur, cenſendum ſit uſurarium, & ſicuti de iniuriæ condonatione, de hoc etiam definiunt, ideſt quod ſi officium, beneficium, ſeu privilegium aliquod in dando mutuo deducatur in pactum, ideſt mutuans in dando mutuo paciſcatur cum mutuatario, ut ei conferat, vel procuret officium, beneficium &c. in conſiderationem ſolummodo amicitiæ, quam init, nec ſecus ex debito iuſtitiæ ob mutuum quod ei tribuit, ſtatuunt tale pactum non eſſe ſpeculative uſurarium, licet in praxi regulariter loquendo perraro immune ſit ab uſura: ideo admonent abſtinendum eſſe ab huiuſmodi pactis, quia his frequenter palliantur uſuræ, & ſimoniæ; quia tametſi mutuatarius exterius dicat ſe liberaliter, & ex amicitia donare, vere ut plurimum non confert, niſi neceſſitate coactus mutuum recipiendi. Quod ſi e contra officium ſæculare, vel privilegium petatur, ut pretium mutui, & vi illius immediate ut debitum ex iuſtitia, tunc generaliter loquendo pactum iſtud eſt uſurarium, quidquid in contrarium dicant Petrus Navarrus, Adrianus, aliive. Audiatur D. Thomas, qui cum communi id clare docet *Opuſc.* 21. ad Duciſſam Brabantiæ *quæſt.* 5. *dub.* 2. ubi ſic ait: *Quod ſi hoc pacto mutuum dant ut officium accipiant, abſque dubio pactum eſt uſurarium, quia pro mutuo accipiunt officii poteſtatem, unde in hoc datur eis occaſio peccandi, & ipſi etiam tunc tenentur reſignare officio taliter acquiſito, & non recte; præcipue ſi mutuatarius officium illud ſibi retinere poſſit, aut vendere, quia cogitur acceptare propter mutuum novum onus, & quamvis vellet illud gratis alicui conferre, privatur libertate ſua ad libere conferendum cui vellet, quod pariter eſt magnum onus.* Sic Lugo, Leſſius, Reginaldus, ac Salmanticenſes.

Nota 1. quod ſi in mutuo fiat pactum de beneficio conferendo mutuanti, eſt peccatum uſuræ ſimul, & ſimoniæ; & de ſimonia verum eſt, ſive mutuum ſit aliquid pretio æſtimabile, ſive non, cum ad ſimoniam ſufficiat, ut aliquid temporale ſit, pro quo datur beneficium, & tunc beneficium cum fructibus relinquendum eſt, eo quia collatio ſimoniaca nulla ſit.

Nota 2. eſſe etiam uſuram cum pacto, ut alter munus præſtet, aut officium *a lingua, ab obſequio, a manu: a lingua*, ut alloqui Principem pro eo, ipſumque laudare, & extollere; *ab obſequio*, ut exhibere officia vel ſigna particularia amicitiæ, comitari domum, diſcooperire caput, ſalutare, &c. *a manu*, ut colere illius agrum, ſuas operas illi dicare. Ita uſuram committit, qui mutuat medico hoc pacto, ut debeat curare, & mederi, advocato ut teneatur defendere, ruſtico ut teneatur iter facere etiam iuſto pretio, ſi ad hæc obliget civiliter,

liter, & ex iuſtitia. Similiter qui dat mutuum fœminæ, cum intentione, vel pacto, ut ei faciat ſui copiam in pretium mutui; ſecus vero ſi intendatur ſola eius amicitia. Hæc & ſimilia habet Bonacina cum aliis.

§. XII.

De pacto remutuandi.

Cum uſura realis manifeſte contingat quando aliquid pretio æſtimabile erogandum ſupra ſortem in pactum expreſſum, & formale deducitur, patens uſura erit conventio, qua a mutuante obligatur mutuatarius ad remutuandum quotieſcumque mutuans indiguerit. Ita expreſſe S. Thomas loco iam cit. art. 2. ad 4. *Non licet mutuatarium obligare ad mutuum in poſterum faciendum, quia etiam hæc obligatio eſt pretio æſtimabilis*. Quocirca uſura eſſet, ſi mutuans onus imponeret mutuatario, ut hic iuſto pretio ab ipſo emat, ut in eius molendinis molat, ut illius agrum iuſto pretio colat, ut eius ſcholas frequentet, ut domum, opera ſuæ artis, vel induſtriæ, ſemper tamen iuſto pretio ei locet, aliaque huiuſmodi quæ iam ex gratitudine facere debebat, niſi tamen huiuſcemodi pacta ut reſolvunt Theologi uniformiter, ac antea de pacto iniuriæ condonandæ, officii, vel beneficii conferendi, ſint ſolum fœdus amicitiæ, quo intenditur alium per ſolam amicitiam, & benevolentiam movere ad ea præſtanda. Nullum eſt dubium id fieri poſſe, rariſſime tamen in aliquo caſu particulari, ſine labe uſuræ, ut antea iam fuit notatum, at ut tutius agamus in re cæteroquin periculoſa, & ut Summorum Pontificum decretis morem geramus, abſtinendum eſt ab huiuſcemodi pactis, quæ faciem uſuræ præſeferunt, & perraro a tali contagione munda ſunt. Si pactum vero ſit obligatio iuſtitiæ, & ex parte utriuſque ex æquo detur, ideſt ſi æque viciſſim obligentur, non eſt uſura, ut ſi mutuans obliget mutuatarium ad remutuandum quoties indiguerit, & ipſe ſimiliter æque ſe obliget eidem mutuandi mutuatario, quia obligatio ex utraque parte eſt æqualis, nulla occurrit iniuſtitia, quæ ſemper inæqualitatem ſupponit inter contrahentes, ſicuti e contra iuſtitia æqualitatem inter ipſos exigit.

Hic tamen quæritur num ſit uſurarium ſi Titio mutuem pecuniam, ea lege ut ipſe mutuet mihi frumentum, vinum, vel oleum, quibus indigeo, vel iuſto pretio vendat mihi, aut locet domum, vel prædium, ita ut nolim ei dare pecuniam mutuo, ſi ipſe ea mihi concedere recuſet. Communiter reſpondent Theologi hic non ſubeſſe uſuram, modo hoc non ſit ei magis damnoſum, quam illud mihi, quia poſtulanti a me officium amicitiæ, idem amicitiæ officium ab eo poſtulare poſſum; & ſi præſtare renuat, eum ut ingratum poſſum repellere; nec per hoc aliquid ſupra ſortem recipio, cum pecunia reddenda correſpondeat ſorti, & obligatio de præſenti mutuandi amicitiæ correſpondet officio, quod de præſenti illi præſto. Dixi *modo illi non ſit magis damnoſum*, nam ſi eidem damnoſum ſit remutuare eo quod de facili habere nequeat remutuum, vel faciendæ ſint ad aliud habendum aliquæ expenſæ, certum eſt tunc eſſe iniuſtitiam, ac ideo uſuram, cum non ſervetur æqualitas.

Difficultas igitur reducitur ad obligationem in poſterum mutuandi, vel alia officia præſtandi, ad quæ alias mutuatarius tenebatur ex gratitudine. De tali igitur pacto, & obligatione nunc quæritur, num iniuſta ſit & uſuraria. Excuſant aliqui tale pactum obligationemque ab uſura, quia mutuans in tali caſu nihil petit quod ſit indebitum, cum gratitudo ſuam pariat obligationem, quæ licet non ſit ita ſtricta, ut charitas, & iuſtitia, vera tamen eſt obligatio, quæ virum probum ligat, & arctat. Nihilominus tamen verior eſt ſententia eorum, qui improbantes, ac reiicientes hoc pactum, & obligationem, ſuſtinent eſſe contractum uſurarium obligare mutuatarium ex vi mutui immediate civili obligatione, ut in ſuo molendino molat, ex ſua officina iuſto pretio emat, &c, quia tametſi iſtæ actiones gratis præſtari ſoleant, obligatio ad illas eſt pretio æſtimabilis, & eſt onus quod ſine uſura alteri imponi nequit.

Nota quod ſi quis in huiuſmodi conventionibus uſuram vitare velit, non debet imponere mutuatario ullam civilem obligationem, qua ex iuſtitia velit illum obligare, neque aliquid exigere, tamquam ex benevolentia, & gratitudine debitum, cum hoc damnatum ſit ab Innocentio XI. in propoſitione, quæ numero eſt 42. *Uſura non eſt dum ultra ſortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia, & gratitudine debitum*; ſed ſolum ſperare poteſt munus aliquod gratuitum, quod mutuatarii ſolent ex gratitudine multoties retribuere. Nam talis gratitudo, ac beneficentia ineſt naturæ ipſi mutui. Obligatio autem civilis expreſſa, vel tacita ab eo eſt aliena, & extrinſeca, quæ certe ab eo poneretur, qui titulo gratitudinis ta-

Quid ad evitandam uſuram in mutuo?

lia munera, officia, vel beneficia ratione mutui exigeret, ac ideo uſuram committeret.

Ex dictis autem infertur uſuram eſſe ſi mutues hac conditione, quod mutuatarius recipiat mutuum, vel partem eius in eo quod alter tibi debet, & quod nonniſi labore, & expenſis recuperare poteſt, niſi eas compenſes, quia ultra ſortem tali onere pretio æſtimabili aggravares mutuatarium. Item uſurarium eſſe mutuantem dare triticum hoc loco, alibi ſolvendum, unde mutuatarius gravetur; ſecus vero ſi hic nullum ſentiat gravamen. Item mutuare centum cum debito, ut mutuatarius partem in mercibus recipiat; quia ita agendo obligatur mutuatarius ad emptionem ſibi forte non neceſſariam. Item deducere in partem mutui, ut mutuatarius pro te faciat fideiuſſionem; quia obligatio, qua fideiuſſor adſtringitur, eſt pretio æſtimabilis.

Non eſt tamen uſura dare mutuum ea lege, ut alter ſolvat tibi ſummam aliunde ex iuſtitia tibi certo debitam, vel ut deſiſtat a vexatione iniuſta, quia hoc non eſt lucrum, ſed debitum iam ex iuſtitia, nec ei nova imponitur obligatio, ad quam antea non teneretur. Nam lucrum dicitur quando quis acquirit id quod alias ex iuſtitia ad eum non ſpectabat. Item licet exigere pignus, vel ipothecam pro ſecuritate mutui, quia hæc non requiruntur pretio mutui, ſed in ſecuritatem rei mutuatæ, quæ aſſecuratio debita eſt. Ita P. Antoine.

§. XIII.

De pacto pœnæ conventionalis, quæ mutuo apponitur.

Quid pactum pœnæ conventionalis in mutuo.

Quæſtio verſatur inter Theologos circa pactum, quo mutuans paciſcitur cum mutuatario, ut ſi hic præfixo tempore ſua culpa ſortem non reſtituat, aliquid ultra ſortem in pœnam ſolvere debeat, etiam ſecluſo lucro ceſſante, vel damno emergente. Hæc autem pœna dicitur conventionalis, quia conſtituitur inter contrahentes; idcirco differt a pœna tum iudiciali, quæ a iudice per eius ſententiam decernitur contra mutuatarium, niſi ſtatuto tempore ſatisfaciat, tum a legali, quæ a lege, vel a ſtatuto impoſita eſt. Pœna conventionalis apponi poteſt mutuo ſine uſura, dummodo neceſſariæ interveniant conditiones. Eſt communis; quia cum contrahentes ſint rerum ſuarum domini, ad dandam maiorem firmitatem contractibus; ut certior eorum executio reddatur, poſſunt ſibi imponere pœnam conventionalem, & promittere *ex cap. 4. de arbitr. & lege 24. cod. de pactis*; & ex iure Canonico cap. *Dilectus*. Unde nihil eſt iniqui in pœna conventionali, quæ imponitur contractui mutui, utpote quæ ſit appoſita ex mutuo contrahentium conſenſu, & ob finem bonum, ut contractus firmitati conſulatur, necnon puniatur negligentia, vel iniquitas mutuatarii, qui invito ſuo benefactore mutuum retinet. Debitor enim, qui eſt in mora culpabili, dignus eſt pœna, quia peccat contra iuſtitiam non ſolvendo debitum præfinito tempore. Igitur nihil eſt iniqui in pœna conventionali, in qua nemini fit iniuria, cum de mutuo, & minime coacto conſenſu ob finem bonum ſit impoſita, & omne promiſſum libera electione acceptatum ſervari debeat, & quiſque contrahentium cum ſit dominus rei ſuæ iuri ſuo cedere poſſit, ut ſi deficiat ex culpa, ſine ipſius iniuria pœna ab eo exigatur. Dixi *ſine ipſius iniuria*, cum in tali caſu non poſſit eſſe rationabiliter invitus, quia ab eo exigitur id, quod aliquando ei placuit, ut ſi fidem non ſervaſſet, exigeretur. Etenim iuxta reg. iuris in 6. *quod ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt*.

Ad hoc vero ut talis pœna licita ſit, communiter ſentiunt Doctores varias requiri conditiones, nempe 1. ut intentio mutuantis ſit recta, & ſincera, ideſt ne fiat intentione uſuraria, ſed ſola voluntate, ut res mutuata condicto tempore ſibi reſtituatur, quia ſi non cures ut ſolvatur tali tempore, vel non, aut ſi optes non ſolvi, & mutuatarium eſſe in mora, ut auctarium ſolvere cogatur, vel ſi conſtituas terminum, intra quem prævides debitorem aptum non eſſe ad ſolvendum, vel tempus ita breve de induſtria præfigas, ut ille ſolvere non valeat, tunc pœna impoſita mutuo eſt palliatio uſuræ. Et revera lucrum ex mutuo principaliter intenditur. 2. Ut debitor vere ſit in culpa non ſolvendo notabili tempore poſt tranſactum ſtatutum terminum, cum ſine culpa nulla iuſte imponi, nec exigi poſſit pœna, ex *Leg. 22. cod. de pactis*, ubi ita: *Rem quæ culpa caret in damnum vocari non convenit*. Unde ſi debitor ſine ſua culpa factus ſit impotens, non eſt licitum quidquam ab eo exigere. Difficultas tamen, ſeu impotentia ſolvendi talis, tantaque eſſe debet, ut creditor cenſeatur irrationabiliter invitus circa ſolutionis dilationem. 3. Ut pœna non ſit nimia, qualis eſſet ſi ſors dupliciter aſſignaretur in pœnam, ſed ſit moderata, ideſt ſe-

Co- tio ſe ia co ti

ſecundum menſuram culpæ, reique mutuatæ, alias iniuſta eſſet, ac inique alter cogeretur in eam conſentire; ideoque peti nequit quoad exceſſum; unde pactum, ut pignus fiat creditoris, ſi tali dato tempore non ſolverit, eſt prohibitum *Leg.* 1. *cod. de pact. fœnerat. & cap.* 7. *de pign.* Si autem pars debiti ſolvatur, tota pœna exigi nequit, ſed tantum habita ratione partis non ſolutæ, *cap.* 9. *de pœnis*. Idemque dicito ſi mora non ſit notabilis: nam ſi per biduum, vel hebdomadam ultra præfixum terminum ſolutio differatur, ordinarie non eſt reputanda culpa digna ſaltem tota pœna conſtituta.

Hiſce autem conditionibus poſitis, pœna conventionalis, ideſt cum tali pacto mutuo impoſita ante iudicis ſententiam, a debitore qui fuerit culpabiliter in mora, in conſcientia ſolvenda eſt, quia debetur ex vi pacti iuſti, & hæc eſt unanimis contrahentium intentio, ut ipſo iure tranſgreſſor teneatur pœnam ſolvere abſque eo quod ſubeundi ſint ſumptus, ac moleſtiæ iudicem adeundo, ſaltem ſi petatur, quia iuſta conventio iure naturali obligat in conſcientia ante omnem iudicis ſententiam; quamvis pœnæ iudiciales punitivæ, & involuntariæ iudicis ſententiam expectent. Putant tamen non pauci talem pœnam ſolvi non debere, antequam petatur expreſſe, vel tacite, quia mutuans ſi non petat ſolutionem pœnæ, cum facile poſſit, cenſetur eam condonare, & pœna videtur impoſita ſub hac tacita conditione, *ſi petatur*. Ita P. Antoine, Tourneleius, P. Fulgentius Cuniliatus, aliique celeberrimi Theologi communiter.

§. XIV.

De auctario, quod exigunt tutores pro pecuniis mutuatis pupillorum.

Cum tutores cogantur per leges integra reddere bona pupillorum, & ſimul ex eis lucrum facere in eorum commodum ſub pœna compenſationis, occurrit aliqua difficultas, an hi, ſi dent mutuo bona pupillorum, auctarium, ſeu uſuram licite exigere poſſint. Iure merito dixi *aliqua difficultas*, quia tametſi tutores rem pupillorum agere teneantur cum omni cura, ac ſollicitudine, non tamen pupillorum utilitatem curare tenentur, (nec alias ac ulterius intendunt leges eos obligare) niſi intra limites iuſtitiæ, & honeſtatis. Hinc cum uſuræ ſint intrinſece malæ, abſolute & indiſtincte vetitæ ſint a lege divina, naturali, & humana, ob nullam quamlibet cauſſam poſſunt eſſe licitæ, ac proinde non tenentur tutores rem pupillorum augere via iniuſta, & illicita, cuiuſmodi eſſet exigere uſuras ex pecunia pupillorum, quam mutuo darent. Ita docet Concilium Mediolanenſe primum, & multo ante Alexander III. cap. 4. de *uſuris*, ubi ſic ait: *Cum uſurarum crimen utriuſque Teſtamenti pagina deteſtetur, ſuper hoc diſpenſationem aliquam poſſe fieri non videmus, quia cum Scriptura ſacra prohibeat pro alterius vita mentiri, multo magis prohibendus eſt quis, ne etiam pro redimenda vita captivi uſurarum crimine involvatur*. Tutores porro nullum ſubire poſſunt periculum, ſi ex conſilio conſanguineorum pupilli; & iudicis auctoritate has pecunias impendant aut fundi frugiferi emptione, aut in contractu cenſus, ſeu ſocietatis. Ita P. Antoine, Tourneleius & alii.

§. XV.

De iis qui ratione uſurarum reſtituere tenentur.

Varia capita ſuper hoc diſcutienda exponuntur.

In hoc propoſito varia inquiri poſſunt, quæ feliciori elucidatione, ac faciliori intelligentia ſingillatim, ac ſuo ordine examinanda ſunt. Idcirco inquirendum eſt 1. de uſurario, ſive realis ſit, ſive mentalis. 2. de hæredibus uſurarii. 3. de tutore, qui ex pupilli pecunia lucrum uſurarium fecit. 4. de eo, qui bona fide contractum uſurarium celebravit, vi cuius lucrum auctarii percepit, quod iam percipere potuiſſet alio titulo, puta lucri ceſſantis, niſi ex bona fide hæc ſibi via contrahendi occurriſſet. 5. demum de iis, qui uſuræ cooperati ſunt. Singula hæc breviter diſcutiemus. Sit igitur.

Uſurarius reſtituere tenetur quidquid per uſuram acquiſivit.

Uſurarius reſtituere tenetur quidquid per uſuram accepit, ſive realis ſit, ſive mentalis; & hoc conſtat ex titulo *de uſuris*, in quo toto hoc debitum reſtituendi quod per uſuras receptum fuit, paſſim demonſtratur. Et equidem uſurarius in acceptis per uſuram alienam rem poſſidet domino rationabiliter invito, quod eſſentialiter, ſeu ex natura ſua obligationem ſecum affert reſtituendi. Nam cum S. Th. 2. 2. *quæſt.* 78. *art.* 3. Theologi omnes ſentiunt, & conſtat etiam ex *Leg. nunquam ff. de acquir. rer. domin.* quod contractus uſurarius, quia in ipſo non intervenit iuſtus titulus nec venditionis, nec donationis &c. ideſt nulla iuſta cauſſa dominii præcedit, niſi nuda traditio, nullum dominium confert uſurario in re per uſuras accepta; idcirco uſurarius ex tali contractu nul-

nullum huiuſce rei dominium acquirit. Ad acquirendum enim dominium non ſufficit nuda rei traditio, ſed requiritur, ut vel ex aliquo iuſto titulo dominus illud in alterum transferre intendat, & velit, vel ſaltem quod ex validitate alicuius legitimi contractus transferre teneatur, ut nequeat eſſe rationabiliter invitus: neutrum autem horum occurrit in contractu uſurario, quia dans uſuram ſe habet non ſecus ac qui dat latroni pecunias, ne ab eo moleſtetur, ita ut det invitus, nec intendens transferre in mutuantem plus iuris, & dominii in rem quam ſupra ſortem ei dat, quam iuſte & recte ipſi dare teneatur: & quia talis contractus iure divino, & canonico nullus eſt, ac ideo nequit uſurarius in rem mutuatarii dominium acquirere. Igitur cum in re uſuraria res aliena poſſideatur, certe proprio domino eſt reſtituenda.

Hinc ſequitur 1. quod ſi res data ſub uſura creſcat apud uſurarium in valore, & pretio, talis valor pertinet ad mutuatarium, licet ſi decreſcat, aut pereat, quæ apud dominum eſſet peritura ipſi uſurario pereat, & decreſcat, quia eſt malæ fidei poſſeſſor, ſicut quæ a latrone ſurripiuntur, ipſi latroni pereunt, tametſi rerum illarum dominium ſit apud alium. Sequitur 2. uſurarium non poſſe transferre in alios dominium rei uſurariæ, idcirco qui aliquo titulo hæc accepit ab uſurario, quia ipſe non eſt verus dominus, reſtituere ea debet mutuatario ut vero domino; non ſecus ac ea quæ accipiuntur a latrone, dummodo adhuc extent in ſua ſpecie, ideſt dummodo qui ea accepit, eadem cum propriis non admiſcuerit (quia tunc etiam earum dominium acquirit, ut iam eſt dicendum) vero domino reſtituenda ſunt. Unde clare patet non poſſe uſurarium res per uſuras acceptas alienare, modo non ſint conſumptibiles, ne per earum venditionem impotens reddatur uſurarius ad eas reſtituendas. Si alia autem bona habeat, quas earum loco ſubſtituere poſſit, non eſt improbabile quod poſſit uſurarius uſurarias res diſtrahere, ac earum dominium in alium transferre, quia parum intereſt mutuatario quod in re eadem, aut in alia in æquivalenti pretio fiat ipſi reſtitutio.

Si tamen res ſupradictæ per uſuram acceptæ ita cum rebus uſurarii ſint commixtæ, ut ullo modo alia ab aliis diſcerni nequeant, tunc quandocumque facta ſit hæc permixtio, uſurarius dominium earumdem acquirit ratione commixtionis, ſeu confuſionis, vel ſpecificationis. Ita communiter cum S. Th. ex §. *ſi duorum* 2. & *ſeq. Inſt. de rer. diviſ.* & alibi. Unde in tali caſu reſtitutio facienda eſt in æquivalenti, non ſecus ac quando res alterius eſt conſumpta. Verum, tametſi per talem commixtionem uſurarius in re ſub uſura accepta dominium acquirat, hoc tamen eſt ita debile, & imperfectum, ut præter debitum quod tenet mutuatario reſtituendi vel per quantitatem ipſius rei mixtæ iuxta quantitatem valoris rei acceptæ, vel cum alia re in pretio æquivalenti, cumulus ipſe coaleſcens ex re uſuraria, & ex alia re ipſius uſurarii, donec vel apud ipſum permaneat, vel apud alium, obnoxius remanet ipſi mutuatario, qui ſuper tali cumulo ius habet in re, ac inde uſurarum verum dominium; & ideo ius, ut ante omnes alios creditores ex ipſo ſit ſibi ſatisfaciendum; imo ipſe poteſt accipere, & detrahere ex illo iuxta id quod ei debetur *Leg. Marcellus* 3. §. *Pomponius ff. de rei venditione*.

Hinc uſurarius reſtituere tenetur omnia acquiſita per uſuram uſque ad æqualitatem damni illati, nempe ipſaſmet res ſub uſura acceptas, vel in ſe ſi adhuc diſcernibiles maneant, vel in æquivalenti, ſi cum aliis ſint permixtæ. Item ſi talis res erat ſecundum ſe frugifera, reſtituere tenetur cum illa etiam fructus omnes, imo ipſos etiam, quos dominus, ideſt mutuatarius non percepiſſet, ſi rem ſuam habuiſſet, detractis tamen expenſis, & æſtimatione laboris & induſtriæ, quia mutuatario ut domino cui rei ſua fructificat, debentur, §. *ſi quis a non domino* 35. *Inſt. de rer. diviſ.* Imo reſtituere tenetur fructus quoque, quos ob ſuam incuriam non percepit, quia uſurarius rem eam iniuſte accipiendo, & retinendo fuit iniqua cauſſa cur proprius dominus fructus amitteret, quos percepiſſet, niſi uſurarius rem ſuam ei detinuiſſet. Non eſt tamen obnoxius in tali caſu ad fructuum non perceptorum reſtitutionem, quos ob parem incuriam nec ipſe mutuatarius percepiſſet, quia uſurarius in tali caſu factus non eſt ditior ex huiuſmodi fructibus, nec per eorum privationem damnum intulit mutuatario, quia ſupponitur quod eos, rem ſuam poſſidendo non percepiſſet.

Quod ſi res per uſuras accepta ex ſe, ſeu ex natura ſua non erat frugifera, & ex illius detentione nullum damnum emergat, aut lucrum ceſſet mutuatario; fructus ſeu utilitates ex tali re provenientes fiunt in ordine ad dominium ipſius uſurarii, nec ullatenus mutuatario reſtituendæ ſunt. Ita com-

mmmuniter ex Leg. *qui aliena* 8. *cod. ſi* *is alteri*, *vel ſibi*; quia quando res ſe-cundum ſe non eſt frugifera, fructus ex ſa peroepti non ſunt fructus rei, ſed in-duſtriæ perſonæ, ideoque non ad dominum i, ſed ad perſonam induſtriam applican-m ſpectant. Quare ipſæ res, quas uſura-us ſibi emit ex pecunia uſuraria, licet im-ermixtæ & non confuſæ cum propriis re-s ipſius uſurarii, tranſeunt in dominium urarii, & communiter in hoc conveniunt octores etiam negantes uſurarium domi-um fieri rei ſub uſura acceptæ; quia res r uſurariam pecuniam emptæ non ſunt uctus pecuniæ, utpote ex ſe ſterilis, ſed uctus induſtriæ, ſeu voluntariæ emptionis, it negotiationis ſuſceptæ, quæ emptio, ſeu gotiatio cum ſit tota ipſius uſurarii; id-ipſæ res emptæ tranſeunt in dominium ſius uſurarii, ut ex Leg. *qui aliena* 8. *cod.* *quis alteri*. Unde etiam fur id quod ex furtiva negotiando acquirit, ſibi acqui-t, *Leg. qui vas* 48. §. 7. *ff. de furtis*. Si-iliter depoſitarius id quod ex re depoſita lipiſcitur negotiando, ſibi, non deponenti, ſipiſcitur, *Leg. ſi ex pecunia* 6. *cod. de* *i vindicat.* Item uxor id quod ex re ma-ti defuncti ad filium pertinente negotian-acquirit, ſibi, & non filio acquirit, *Leg.* *pecunia* 1. *cod. ſi quis alteri*, *vel ſibi*. Si-iliter ſi uſurarius vendat res acquiſitas per uram, non ſecus ac fur rem furtivam, etium illarum quoad dominium ſibi ac-uirit, non vero mutuatario. Semper tamen manet obligatio reſtituendi pro re uſura-a, vel furtiva in æquivalenti, & damna de ſecuta mutuatario, vel domino com-nſandi. Ita communiter Doctores iuxta egem *qui vas argenteum* 48. *ff. de furtis*, i ſic: *Quod enim de re furtiva redigitur*, *urtivum non eſſe nemini dubium eſt*. *Num-us ergo hic*, *qui redactus eſt ex pretio rei* *urtivæ*, *non eſt furtivus*.

Unde patet ex dictis Iudæos quoque te-ri ad reſtituendas uſuras extortas a Chri-ianis, & ad id compellendi ſunt per ſub-actionem a communione Chriſtianorum, el alias per Principes, & Poteſtates ſæcu-res. Ita communiter ex cap. *poſt miſera-lem* 12. & *cap. quanto amplius* 18. *de* *uris*.

Quod ſi uſurarius ante mortem non re-ituat ea, quæ ſub uſura accepit, eadem ligatio reſtituendi tranſit ad hæredes non ntum ſuos, ſed etiam extraneos. Ita com-uniter, ut in *cap. tua nos de uſuris*. Non nentur tamen hæredes reſtituere ultra vi-res hæreditatis, ut *ex cap. in litteris* 5. *de raptorib.* Tenentur vero, licet res uſuraria in natura ſua ad eos non devenerit, nec per illam hæreditas eorum ſit aucta. Sic En-gel *lib.* 5. *Decretal. tit.* 9. *de uſuris* §. 3. *num.* 3. quia hæredes ad exonerationem conſcientiæ tenentur pro viribus hæredita-tis ſatisfacere iis omnibus, quibus per de-functum damnum illatum eſt, tametſi ex tali damno hæreditas aucta non ſit, *cap. Pa-rochiano tuo* 14. *de ſepulturis*; quia onus re-ſtituendi affixum eſt bonis defuncti, idcirco tranſit ad eorum poſſeſſorem. Reſtitutio fa-cienda eſt illis, a quibus uſuræ extortæ fuere, vel eorum hæredibus, ſi extent, & ſi nullus aliquis ſit ſuperſtes, facienda eſt pauperibus. Ita communiter ex cap. *tua* 5. *de uſuris*. Paupertas autem uſurarium, eiuſque hæredes excuſat a reſtitutione, do-nec ad pinguiorem fortunam pervenerint. Ita communiter ex *Leg. nam is* 6. ff. *de dolo malo*.

Nota ſi hæredes eſſent plures puta tres, & hæreditas inter ipſos in partes dividatur, ſecundum probabiliorem ſinguli hæredes non tenerentur ad debita defuncti uſurarii ſol-venda, niſi pro rata perceptæ hæreditatis, & minime in ſolidum aliis deficientibus, quia ſicuti actiones, & credita defuncti di-viduntur inter hæredes duntaxat pro rata hæreditatis, ita & onera pro rata erunt di-videnda, ut ex l. 2. Cod. *de pactis*; quia ſinguli dum ſunt ab invicem diviſi, non re-præſentant ſinguli defunctum totaliter ſicuti repreſentarent ſimul ſumpti ideſt non diviſa hæreditate, ſed ſolum partialiter, ac proin-de cum ſinguli ita eum non repræſentent quoad omnia credita, neque repræſentare de-bent quoad omnia onera, & prout ſentiunt commodum pati debent incommodum.

Tutores reſtituere tenentur quod ex pu-pillorum pecunia uſurarie comparaverint, quia uſura eſt per ſe mala & illicita, ac proinde in gratiam cuiuſcumque exerceri ne-quit. Reſtituere tenentur tamen ex bonis pupillorum, in quorum favorem uſurarii lucrati ſunt; & ſi res uſuraria, vel æqui-valens non haberetur in bonis pupilli, tu-tor de propriis bonis uſurarie acquiſita re-ſtituere tenetur, cum ſemper cadat in da-mnum tutoris. Ita Tourneleius.

Nota ſi quis daretur invincibiliter igno-rans quod aliquid accipiendo in mutuo ſu-pra ſortem, ſit peccatum uſuræ, ideſt in-iuſtæ acceptionis, ita ut dici poſſet uſura-rius bonæ fidei, & lucratus fuiſſet uſurarie ſupra bonis frugiferis, quæ in pignus a mu-

tuatario accepiſſet, quotieſcumque hoc deprehenderet, dicerem, non ſecus ac rei alienæ bonæ fidei poſſeſſorem, quoad fructus perceptos non teneri niſi eos reſtituere, ex quibus factus eſſet ditior, cum hoc ſit privilegium bonæ fidei.

§. XVI.

De obligatione quoad reſtitutionem, eorum qui ad uſuras cooperantur.

Duplex cooperatio uſuræ. Nota dupliciter cooperari aliquem poſſe ad uſuram in contractu mutui, *proxime*, quando opera cooperantium ita efficaciter influunt in lucrum uſurarium, ut cauſſa ſint huiuſmodi lucri, & *remote*, quando nempe ita inefficaciter operam ſuam præſtant, ut iam ſine eorum cooperatione lucrum uſurarium mutuans conſequatur. His præmiſſis ſit.

De debito cooperantium uſuræ. Omnes qui proxime agunt partes uſurarii, ac inde ſunt cauſſa efficax cur fiant lucra uſuraria, ideſt quod uſuræ requirantur, ſolvantur, vel non repetantur, tenentur in defectu uſurarii reſtituere omnia damna ex uſuris quibus proxime cooperati fuere, profluentia, & unuſquiſque in ſolidum, ſi alii deſint, quia in ſolidum, & ad modum unius cauſſæ influxerunt in totum damnum pro vicibus illis, quibus operam ſuam ad lucra fœneratitia præſtiterunt; quia omnes ſunt cauſſa efficax cur damnum mutuatario iniuſte inferatur: & huiuſmodi ſunt Notarii conficientes inſtrumenta uſuraria per modum contractus liciti, ideſt fingentes licitos contractus, vel falſo ſcribentes, & cum dantur centum ſcribunt centum & viginti, &c. niſi id faciant ita poſtulante mutuatario, quia in tali caſu licet peccent mortaliter, & ſint periuri non tenentur tamen ad reſtitutionem, quia ſponte roganti & volenti non fit iniuria. Ita S. Antoninus. Item teſtes qui talia ſcienter ſubſcribunt inſtrumenta, ſeu uſurarios contractus, peccant contra iuſtitiam, & ſaltem ſecundario ſi uſurarius non poſſit, nec velit, tenentur ad reſtitutionem. Conſulentes pariter, & perſuadentes ad uſuras exigendas. Qui ſcienter deponit pecuniam apud eum, qui ea eſt abuſurus ad uſuras, ut docet S. Thomas *quæſt.* 78. *art.* 3. ſed cum S. Doctor dicat ſolum hunc peccare, nec explicet qualem culpam committat num contra iuſtitiam, vel non; hinc dici nequit hunc etiam teneri ad reſtituendum; & revera hic proxime non influit in iniuſtam actionem contra proximum, cum depoſitio pecuniæ apud uſurarium ſit prorſus diſtinctum a mutuando, & multo minus quando mutuatarius non indicat per hoc ſibi iniuriam fieri, unde dicendum eſt peccare ſolummodo contra charitatem, quia dat uſurario occaſionem peccandi. Teneretur vero ad reſtitutionem, ſi eo animo pecunias dediſſet, ut ex his exerceantur uſuræ. Item proxenetæ ducentes perſonas indigentes ad uſurarios, ſi ad alterum ducere poſſint. Item factores, ſeu negotiorum uſurarii geſtores, aliique miniſtri, qui aut compellunt mutuatarios ad ſolvendas uſuras, aut contractus uſurarios nomine principalis ineunt; hi omnes in defectu principalis, utpote cauſſæ efficaciter per ſuas operas influentes in uſuras, tenentur ad reſtitutionem. Iudices item, & domini compellentes ad uſuras ſolvendas, vel impedientes quo minus ſolutæ non repetantur, vel reſtituantur, in quos eſt excommunicatio latæ ſententiæ in Clementina *Ex gravi unica de uſuris*. Omnes denique, quicumque efficaciter cooperantur ad uſuras exigendas ac faciendas, peccant graviter contra iuſtitiam, & obnoxii ſunt reſtitutioni etiam quiſque in ſolidum in aliorum defectu. Ita Doctores communiter ex cit. Clementina, cui concordat Concilium Mediolanenſe primum tit. *de uſuris*, Concilium Rhemenſe celebratum anno 1583. & a Gregorio XIII. approbatum tit. *de fœnore* 9. §. 4. Et præcipue de tabellionibus rigidiſſima habetur pœna in iure ſtatuta *Leg. iubemus* 13. §. 3. *cod. de ſacroſ. Eccleſiis*.

Ii vero qui ſic remote cooperantur uſuris, ut non æſtimentur cauſſa damni mutuatario illati, non tenentur reſtituere, cuiuſmodi ſunt ſecundum multos famuli, qui non exigunt pecunias, ſeu uſuras, ſed ſolummodo pignora recipiunt, numerantes pecuniam, referentes omnia in librum rationum; quia cum ſine illorum opera damnum datum ſit, non cenſentur cauſſa damni, & circa illorum operam mutuatarius non eſt invitus, nec poteſt rationabiliter de illa, ut iniuria ſibi illata conqueri. Sic Habertus, Tourneleius, P. Antoine.

Hic autem inquiri poteſt num quis acceptare queat ab uſurario ſolutionem ſui crediti faciendam ab eo, qui uſurario pecuniæ debitor eſt propter uſuras, illaſque exigere & retinere. Et reſp. quod ſi ei conſtet pecunias illas deberi ſuo debitori ob uſuras, non poteſt eas exigere, cum uſurarius non habeat ad eas iuſtum titulum, ideoque nec illius creditor, quia eodem modo ſolutionem per tales pecunias reciperet ac ſi a fure ex furatis reciperet; & ſicuti ſolutionem recipiendo ex iis quæ furis non ſunt, teneretur ea pro-

proprio domino reſtituere, ita in diĉto caſu mutuatario, qui nullo iure tenetur eas uſuras ſolvere; imo ſi ſolvat, uſurarius eas illi reſtituere debet. Si vero tali creditori non conſtet uſurarium ſibi creditum uſurarium, ac ideo iniuſtum cedere, uti poteſt tali aſſignatione, ac tuta conſcientia ſolutionem exigere.

§. XVII.

De pœnis uſurariorum.

Uſurarii ultra ſupradiĉtas obligationes ſubiacent etiam variis pœnis contra ipſos ab utroque iure tum civili, tum canonico ſtatutis, quando tamen notorii ſunt, ſeu publici, & manifeſti. Nam uſurarii alii publici ſunt, ſeu notorii, alii occulti. Uſurarii notorii, ſeu publici alii ſunt notorii notorietate iuris, alii notorietate faĉti. Notorii notorietate iuris ii ſunt, qui in iudicio hoc crimen confeſſi ſunt, vel de eo conviĉti fuerunt, & condemnati *cap. quæſitum eſt* 10. *de cohabitat. cleric. & mulier.* ubi ſic: *Notorium per ſententiam, ſeu confeſſionem factam in iure.* Uſurarii vero notorii notorietate faĉti ſunt, qui ita palam, & evidenter uſuras exercent, ut nulla tergiverſatione id negare, & celare valeant, cit. *cap. quæſitum eſt*, ubi ſic: *Aut per evidentiam rei, quæ tergiverſatione aliqua celari non poſſit.*

caz u. rario. II. Prima igitur pœna eſt, quando uſurarii ſint publici, vel notorii, quod ipſo iure infames ſint cap. *infames* 2. §. porro *in fine* cauſ. 197. cap. *dilectus de exceſſib. Prælator.* & alibi. 2. Quod ſi clerici ſint, vel monachi, & non deſiſtant, ab officio & beneficio ſunt ſuſpendendi, cap. *Epiſc.* 1. cap. *quoniam* 2. & alibi; & a fortiori ſi clerici ſint in minoribus, repellendi ſunt a maioribus, ſeu ſacris ordinibus ſuſcipiendis, & ab officiis ac beneficiis obtinendis cap. de *petito* 4. diſt. 47. & alibi. *Nam infamibus portæ dignitatum non ſunt aperiendæ*, cap. *infamibus* 77. de reg. iuris in 6. *Infamibus portæ non pateant dignitatum*. 3. Si laici ſint, excommunicandi ſunt uſque dum debite ſatisfecerint cap. *præterea* 7. de *uſuris*, & ipſo faĉto irregulares exiſtunt cap. marit. 2. diſt. 73. & alibi. 4. Privantur communione altaris cap. *quia in omnibus* 3. de *uſuris*, ex Concil. Later. 3. 5. Eorum oblationes non poſſunt recipi, cit. cap. *quia in omnibus* 3 *de uſuris*: nam uſurarii æquiparantur raptoribus cap. *ſi quis* 10. cauſ. 14. quæſt. 4. & oblationes raptorum non recipiuntur ab Eccleſia *cap. Minorum* 8. *cauſ.* 17. *quæſt.* 6. Nemo poteſt intereſſe teſtamentis uſurariorum, & eorum teſtamenta ſunt ipſo iure irrita, niſi ante mortem reſtituerint quæ per uſuram recepta ſunt, vel de reſtitutione cautionem dederint per pignora, aut fideiuſſiones cap. *Quamquam* 2. de *uſuris*, 7. *in* 6. 7. Non admittendi ſunt ad confeſſionem, nec abſolvendi antequam ſatisfecerint, vel cautionem de ſatisfaciendo dederint *cap. ult.* de *uſuris* in 6. 8. Si in eo peccato deceſſerint, privantur eccleſiaſtica ſepultura *cap. Quia in omnibus* de *uſuris in 6.* & *cap. Quamquam 2. de uſuris*, ubi additur iuxta decretum cit. Concilii Later. contra uſurarios, & ex decreto etiam Concilii Lugdunen. cit. in Clementina 1. de *uſuris* pœna ſuſpenſionis incurrenda a Religioſis, aliiſve, qui manifeſtum uſurarium ad eccleſiaſticam ſepulturam ſcienter auſi fuerint admittere, niſi prius ad arbitrium diœceſani Epiſcopi competentem ſatisfaĉtionem exhibuerint.

Inſuper præcipitur dominis omnibus locorum, ac Univerſitatibus, ne permittant alienigenis in terris ſuis conducere domos, aut conduĉtas habere ad uſuras exercendas, & ne quis domos eis ad hoc locet: qui autem contra fecerint, ſi ſint eccleſiaſtici maiores, ut Patriarchæ, Archiepiſcopi, Epiſcopi &c. ſuſpenſionis, ſi vero minores perſonæ ſint, pœnam excommunicationis incurrant; ſi Collegium, vel Univerſitas, interdiĉti ſententiam ipſo faĉto incurrant. Et ſi per menſem perſtiterint, ipſorum terræ ſint interdiĉtæ, dum ibi diĉti uſurarii habitant. Laici compellendi ſunt per cenſuras ab Ordinario ad ceſſandum ab huiuſmodi exceſſu in *cap. Uſurarum voraginem* 1. *de Uſuris in 6.* Inſuper Officiales Communitatum aut diĉtantes, aut ſcribentes ſtatuta ſuper uſuris ſolvendis, non repetendis, vel non reſtituendis, vel iudicantes ſecundum illa, vel non delentes illa ſi poſſunt intra tres menſes de libris Communitatis, vel illa ſervantes, ſunt excommunicati. In Clementina *ex gravi unic. de uſuris*.

Uſurarii præter pœnas a iure ſtatutas puniri poſſunt etiam aliis pœnis extraordinariis, præcipue pecuniariis, ut in quo peccaverint puniantur. Sic Toloſ. Piringh. Iudex criminis uſuræ quoad cenſuras privationis officiorum, & beneficiorum eccleſiaſticorum eſt ſolus Eccleſiaſticus; ita communiter ex *cap. Decernimus* 2. *cap. Qualiter & quando* 17. *de iudiciis*, quia horum eſt iudex ille, ad quem ſpeĉtat prædiĉtas pœnas imponere. Iudex vero criminum uſuræ quoad alias pœnas poteſt eſſe tam laicus

quam eccleſiaſticus, & datur locus præventioni, non ſolum quando eſt quæſtio facti, ſeu quando crimen liquido uſurarium eſt, ſed etiam quando eſt iuris, ſeu quando diſcutitur an hic vel ille contractus ſit uſurarius, vel non, quia crimen uſuræ vetitum eſt tam iure civili, quam canonico, & naturali ac divino, ut ex dictis patet. Non enim plus ſpiritualitatis habet uſura in ſe, quam homicidium, furtum, adulterium, & ſimilia crimina, quæ ſunt contra iuſtitiam, & lege tum divina, tum naturali vetita. Unde ſi de his criminibus poteſt cognoſcere, & de facto, ut conſtat ex experientia recognoſcit iudex ſæcularis inter laicos, poterit etiam hic de crimine uſuræ. Et eo vel maxime quod uſura ſi ſit in multa quantitate, eſt prohibita etiam iure civili, ut patet ex *lege eos qui cod. de uſuris*, & *lege placuit* 29. ff. eodem.

§. XVIII.

De peccato mutuatarii petentis & accipientis ſub uſuris.

Petere ſub uſuris eſt cooperare alterius peccato.

Cum Charitas chriſtiana ſub mortali præcipiat non ſolum ut proximo non præbeamus occaſionem ſpiritualis ruinæ, ideſt peccandi, ſed etiam ut impediamus peccatum ipſius, quando ſine notabili noſtro incommodo, & damno facere id poſſimus; hinc patet, quod quia uſura eſt enorme ſcelus iuſtitiæ, ſimulque charitati omnino repugnans, illicitum eſt ad hoc grave facinus alium inducere, uſurarium ſcilicet, mutuum ab ipſo petendo, qui iam prævideatur non daturum niſi ſub uſura. Ita D. Thomas alias cit. *art.* 4. ubi ſic ait; *Nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum ſub uſura; licet tamen ab eo qui paratus eſt hoc facere, & uſuram exercere, mutuo accipere ſub uſuris propter aliquod bonum, quod eſt ſubventio ſuæ neceſſitatis, vel aliorum.* Ex quibus verbis recte, attenteque perpenſis facile infertur cum communi nunquam licitum eſſe accedere ad uſurarium, ut ab eo mutuum petatur, ſalvo tantum quando alium moraliter habere nequeas qui det ſine uſuris, dum aliqua noſtra urget neceſſitas; quia cum ille licite hoc facere nequeat, æque illicitum eſt hoc ab eo expetere, ne ad malum inducatur, & provocetur. Dixi *ſalvo quando alium moraliter habere nequeas*, &c. quia ut communiter ſentiunt Doctores, ob gravem, non vero qualemcumque neceſſitatem propriam, vel alterius, licitum eſt petere mutuum ab eo, qui non daturus eſt niſi ſub uſuris, quando alter, qui dare velit ſine uſuris, haberi nequit, intendendo ſolum mutuum, & ſe habendo permiſſive ad uſuras. Etenim licitum eſt petere ab alio id quod, ſi velit, licite præſtare poteſt, quamvis ex malitia ſua peccaturus ſit, dummodo ex iuſta cauſſa eius peccatum non impediatur, ut fieret in caſu noſtro, ideſt urgentis neceſſitatis; quia non tenetur mutuatarius impedire cum gravi ſuo incommodo, & damno mutuantis malitiam, quam ex ſe ipſo iam vincere poteſt. Ita citatus D. Th. loco cit.

Quando licite poſſit peti ſub uſuris.

Porro cum aliud ſit accipere mutuum ſub uſuris, aliud petere ſub uſuris; hinc mutuatarius in primo caſu paſſive ſe habet, & ſolummodo animum patiendi indicat in ſuppoſitione quod mutuans non recedat a prava diſpoſitione, & intentione dandi mutuum ſine lucro ſupra ſortem; in ſecundo vero directe ad malum inducit, quod non licet. Quare volunt aliqui Theologi, & præcipue Salmanticenſes peccare mutuatarium etiam in neceſſitate poſitum, ſi alium inducat ad mutuandum ſub uſuris, dicendo abſolute, *da mihi mutuum, & tot ſolvam pro uſuris*, quia ſic petendo alium ad malum inducit, quod fieri nequit ſine peccato, quia abſolute petere non licet id, quod ab alio abſolute fieri non poteſt. Ex oppoſito vero iidem Salmaticenſes, & Sylvius excuſant a culpa mutuatarium, ſi hac, vel alia ſimili propoſitione utatur in petendo mutuum ab uſurario, *da mihi mutuum ſaltem ſub uſuris, ſi ut debes gratis dare nollis.*

§. XIX.

De montibus Pietatis.

Ex quo quamplurimi uſurarii, & præcipue Iudæi ex aliorum inopia occaſionem arriperent ut non minus immoderatam quam crudelem inſatiabili eorum avaritiæ meſſem facerent ſuis uſuris, quas ita exceſſivas mutuando ſupra pauperum pignoribus ab his extorquebant, ut brevi fere totam ſortem abſorbendo, ac ita eo magis miſerorum ſanguinem exſugendo uſque ad extremum hoſce depauperabant, pietate, ac miſericordia motus B. Barnabas Interamnenſis ex Minoribus Obſervantibus Seraphici Ordinis primus, dum Peruſiis prædicaret, excogitavit, & promovit erectionem montium Pietatis regnante Pio II. Summo Pontifice, ut huiuſmodi pietatis adminiculo tam ſævæ pauperum calamitati mederetur, & ita eorum provideretur indigentiæ, ac proinde uſurario-

Inſtit. Monti Piet.

riorum immanitati ſubtraherentur. Eximium hoc pietatis inſtitutum, quod brevi Peruſianorum zelus ſtabilivit, non ſolum ſtatim quam plurimæ Italiæ civitates, ſed etiam aliæ poſtea Nationes amplexæ ſunt.

Montes igitur pietatis ſunt quidam notabilis cumulus pecuniæ, alteriuſve rei mutuabilis, ut farinæ, frumenti &c. ut indigentium ſubveniatur neceſſitati per mutuum, ne uſuris opprimantur. Hi autem montes multiplicis ſunt generis; alii collecti ſunt ex puris eleemoſynis, qui Itali dicuntur, quia Peruſii in Italia initium habuere anno 1458. alii conflati ex pecuniis ad cenſum acceptis, & hi Belgici vocantur, quia in Belgio erecti fuere anno 1619. alii mixti de cenſibus & eleemoſynis fundationem habuerunt. In hiſce autem montibus datur mutuum ſub certis conditionibus, ideſt 1. datur ſolis pauperibus, 2. datur ad certum tempus v. g. ad annum, 3. dandum eſt pignus miniſtris, ut ſi ſors præfixo tempore non redimatur, vendatur; ita tamen ut reſiduum pretii reddatur mutuatariis, detracto valore capitalis quod datum fuit ſuper pignus. 4. Sive vendatur pignus, ſive reddatur capitale, tribuendum eſt miniſtris montium aliquid ſupra ſortem, tum pro eorumdem ſuſtentatione, domus reparatione, &c. tum pro cenſuum ſolutione, quibus hi montes gravantur. Super hanc ultimam conditionem diſputare ſolent Theologi num montes pietatis ſint immunes ab uſura: nam in primis tribus conditionibus cum nihil mali deprehendatur, & præcipue nihil quod vertatur in pauperum detrimentum, idcirco nullam patiuntur illæ difficultatem, bene quidem hæc poſtrema, ex qua in primæva eorumdem montium erectione, ſeu fundatione occaſionem arripuere Doctores diſputandi num puri ſint ab uſura. Sit igitur.

Montes pietatis erecti, ac ducti ſub notatis conditionibus, liciti ſunt, & ab omni uſura innoxii, quia re hac graviter, ac ſapienter diſcuſſa a quamplurimis Theologis non minus ſcientia quam pietate inſignibus, concluſerunt illicita non eſſe lucra iſtorum montium in eorum mutuationibus ſub conditionibus ſupra recenſitis. Montes pietatis approbati fuere a Summis Pontificibus Pio II. Paulo II. Sixto IV. Innocentio VIII. Alexandro VI. & ſolemnius a Leone X. in Later. Concilio ſeſſ. 10. eodem quoque Concilio ita conſentiente, ut interdixerit ſub pœna excommunicationis, ne quis amplius auderet prædicare in contrarium, aut verbo diſputare; & Concilium Trid. ſeſſ. 22. de *reform.* cap. 8. recenſuit montes Pietatis inter pia loca, quæ ab Epiſcopo viſitari debeant.

Et ratio intrinſece etiam demonſtrat nihil intervenire illiciti, & uſurarii in mutuis, quæ exercentur in montibus pietatis, aliquid ſupra ſortem accipiendo, quia non ſine legitima ratione huiuſcemodi lucra ab iiſdem montibus exiguntur, & ob mercedes, quæ miniſtris, ſeu loci inſervientibus ad eorum conſervationem, & adminiſtrationem retribui debent, cum hi digni ſint ob ſervitium in loco præſtitum hac mercede, tum ob curam, ac providentiam, quam habent hæc loca in ſervandis pecuniis, & ſatagendo ne unquam deficiant, ſed ſemper pauperum indigentiis paratæ ſint, & promptæ; quæ cura utpote lucrum præcedens eſt pretio æſtimabilis, & quia non ſine magno labore pignora cuſtodiunt, excutiunt, expendunt, & alia huiuſmodi multa in gratiam mutuatariorum præſtant, nec his condigna merces retribui poteſt, niſi aliquid ſupra ſortem recipiant, aut capitale montium inſumetur, quod cederet in pauperum damnum; quia ex parte capitalis mercedem condignam miniſtris tribuendo capitale paulatim extingueretur; & extincto capitali non amplius eſſet locus pauperum ſubventioni per mutua a montibus in ſuis indigentiis accepta. Et ut magis res pateat

Effingatur quod amicus, qui iter unius diei a me diſtet, mutuum a me petat, quod ad eum illud mittere cogar per hominem a me conductum, certum eſt quod in ſorte mihi reddenda licite exigere poſſim expenſas hominis a me miſſi. Sic igitur montes pietatis aliquid ultra ſortem exigere poſſunt pro impenſis quas neceſſario ſubire debent.

In his autem Montibus tres præcipue leges nunc habentur. 1. Ut mutuum uſque ad certam quantitatem detur non divitibus, ſed pauperibus. 2. Ut mutuatarii dent pignus a miniſtris montium cuſtodiendum, ac vendendum, ſi præfixo tempore mutuum non reſtituatur, ut ex pretio a tali venditione percepto montes ſortem datam recuperent, & mutuatarii reſiduum, ſi detractis etiam expenſis in pignore vendendo ſuperſit, ut ſuum recipiant. 3. Pro cuſtodia, & conſervatione pignorum, pro conductione domus, pro alimentis, & ſtipendiis miniſtrorum, & aliis huiuſmodi, quæ continue fiunt, ne in illis capitale inſumetur, exigitur a ſingulis mutuatariis ſine ipſorum Montium lucro aliquod exiguum ultra ſortem,

Aliæ leges, quæ nunc habentur in montibus Pietatis.

puta

puta duo, vel tres in anno pro centum, dummodo pro mutuando non habeant pecuniam ad cenſum acceptam, quia in tali caſu exigere poſſunt illud etiam plus, quod ſolvunt pro cenſu, & hoc ſæpe ſtatutum fuit a Sum. Pontificibus, & a Sac. Concilii Congregatione declaratum, nempe quod non exigatur ſupra ſortem niſi lucrum moderatum, nempe ter ad ſummum in anno pro centum, non computato tamen eo quod ſolvere deberent pro cenſu, ſi talem pecuniam pro mutuando depoſitam Mons haberet.

Notat hic celebris e recentioribus P. Cuniliatus, quod ſi cumulus Montis vel legatis, vel donationibus, vel alio modo ita augeatur, ut in conſcientia minui poſſit cenſus a mutuatariis ſolvendus, id procul dubio fieri debeat, ut ab uſuræ vitio immunis ſervetur: imo ſi ita augeretur, ut omnis cenſus tolli poſſit, totus tollendus eſſet, ut mutuatarii indigentes omni onere levarentur, ut ratio iam per ſe manifeſta clare demonſtrat. Propterea, ait, vigilandum Principibus, & Epiſcopis eſt valde ne in luxum privatorum cedant montium augumenta, & non in levamen indigentium.

Miniſtri montis pietatis in neceſſitate aliis indigentibus præferendi ſunt. Hoc tamen excepto, ſi miniſtri montis pietatis diſponant de bonis montis pietatis in eorum præiudicium, tenentur ad æqualem compenſationem ipſi monti reddendam, vel etiam pauperibus, qui ob diſtractionem talium pecuniarum non valentes habere mutuum in ſuis indigentiis, damnum aliquod paſſi ſint.

CAPUT VII.

De Contractu Societatis.

§. I.

Quod ſit Contractus ſocietatis, & quando licitus.

Quid Contractus ſocietatis. Contractus ſocietatis, ſeu ſocietas in aliquo contractu eſt *plurium, & duorum ſaltem honeſta conventio conferendi aliquid pretio æſtimabile, ut pecuniam, merces, operam, induſtriam pro negotiatione ad commune lucrum, vel damnum ſecundum proportionem rerum collatarum inter ſocios dividendum*. Ita communiter. Dicitur autem *conventio honeſta*, ſcilicet in negotiatione licita, quia hac non poſita, ideſt ubi non ſit conventio, qua quis pecunia, vel induſtria non adiuvit, non poteſt venire, ſeu eſſe in partem lucri, vel damni, ſed ad ſummum ſi adiuvit induſtria, percipere poteſt ſtipendium labori ſuo debitum, & tunc eſt contractus locationis, ſeu conductionis, non ſocietatis. Dicitur *conferendi aliquid &c. ad commune lucrum*, quod diverſimode fieri poteſt, ut ſi unus pecuniam, animalia, naves conferat, alter induſtriam, & laborem, vel uterque conferat pecuniam, ideſt capitale, & induſtriam, ſeu partim pecuniam, partim induſtriam. Dicitur *ſecundum proportionem rerum collatarum inter &c.* quia finita ſocietate qui in ea æqualiter contribuerunt, æqualiter dividere debent, qui inæqualiter, nonniſi inæqualem partem in lucro prætendere, ac percipere poſſunt; & ita dicendum de damno, ut cum aliis docet Sylvius ad quæſt. 78. art. 2. concluſ. 3. & hoc eſt legibus conforme, quæ ſtatuere ſocietatem talem componi non poſſe, ut alter lucrum tantum, alter damnum ſentiat, & hanc ſocietatem leoninam appellant a leonis apologo, qui abſque eo quod ullum ſubiret periculum, de aliarum ferarum venatione participare voluit.

Contractum ſocietatis licitum eſſe tum ex iure civili *Leg. ſi ſocietate* ff. *pro ſocio*, tum ex iure canonico *cap. 7. de donat. inter virum* &c. ubi iubetur dotem uxoris ad lucrum dari mercatori, nimirum in ſocietatem. Inſuper quia licet convenire ad lucrum ex pecunia, & induſtria recipiendum æqualitate ſervata. Nam etſi pecunia ſit de ſe ſterilis, non tamen ſterilis eſt prout ſubiicitur, & aſſociatur induſtriæ, tanquam medium, ſeu inſtrumentum lucroſæ negotiationis; & maxime inter ſe differunt ſocietas, & mutuum, quia conferens pecuniam in ſocietate, dominium in eadem ſervat, ac ad ipſum ſpectat periculum, & damnum, quod non fit in mutuo. Quare merito recipere poteſt aliquid in ſocietate tanquam fructum propriæ pecuniæ negotiationi, & ipſius periculis expoſitæ, vel animalium de ſe frugiferorum. Sic P. Antoine cum aliis.

Inquiri hic ſolet quando finita ſocietate nullum ſit lucrum, & ſola remaneat pecunia ab uno ſocio collata, an hæc dividenda ſit inter ipſum, & alios, qui operas contulerunt, & induſtriam, quæ pecuniæ æquivalent. Et licet aliqui diviſionem faciendam eſſe velint, quia, dicunt, is, qui poſuit induſtriam, totum perderet, nihil vero alter, dum totum, quod poſuit, ideſt integrum capitale recuperaret; verior tamen eſt contraria ſententia, quia magis congrua iuſtitiæ ob æqualitatem in contractibus ſervan-

vandam; nam alias plus perderet qui pecuniam poſuit, quam qui induſtriam, quia primo hic perderet lucrum, quo non plus perdit qui poſuit induſtriam, & poſtea perderet partem pecuniæ, quod eſſet perdere aliquid plus quam ille qui ſolam induſtriam poſuit; unde cum in contractibus æqualitas ſervanda ſit, cum ponens pecuniam in hoc caſu perdat lucrum, ſuam pecuniam ſterilem recipiendo, hoc idem perdit nec plus nec minus qui induſtriam poſuit. Idcirco ut æqualitas ſervetur, nihil perdere debet de pecunia, ne plus perdere debeat quam alter, qui ſolum lucrum perdit. Et eo vel maxime quod qui pecuniam negotiationi in ſocietatem contribuit, ſemper obnoxius ſit maiori periculo quam qui ſolam confert induſtriam. Nam ille ſe ſubiicit duplici periculo, & perdendi lucrum, & etiam pecuniam, cum alter non ſubiiciatur niſi ſoli periculo lucrum amittendi. Quare concludendum eſt cum Soto, Caietano, Toleto, Cabaſſutio, Pontaſio, & Tourneleio unumquemque e ſociis ſubire damnum, ſeu amiſſionem rei, quam contulit in ſocietatem, ideſt qui induſtriam, amittit induſtriam, & pecuniam, ſi ipſa pereat, qui pecuniam contulit, niſi tamen in adeunda ſocietate aliter convenerint; quia ut docet Doctor Angel. quæſt. 78. art. 5. ad 5. *qui committit pecuniam ſuam vel mercatori, vel artifici per modum ſocietatis cuiuſdam, non transfert dominium ſuæ pecuniæ in illum, ſed remanet eius, ita quod cum periculo ipſius mercator de ea negotietur, vel artifex operetur*. Igitur dicit Cabaſſutius, ſi pecunia pereat, illi perire debet qui eam poſuit, & ſi ſuperſit, eidem ſervatur, idcirco ei reddenda, cum æquum ſit ut qui incommodum patitur, ſentiat etiam commodum. Si vero vel ob loci conſuetudinem, vel quia ſocii inter ſe convenerint, quod lucrum cum ſorte, ſeu capitale in quocumque eventu æque inter eos dividendum ſit, ut etiam comprehendi debeant qui ſolam induſtriam contulerunt, tunc licita eſt, & fieri debet etiam ſortis diviſio; & hoc ſæpiſſime evenit in ſocietate inita de animalibus, qua finita dividuntur etiam animalia adducta in ſortem ſocietatis. Circa vero expenſas, quæ pro bono ſocietatis ab eo fiunt, qui operas poſuit, certum eſt eas communiter eſſe ſolvendas, niſi aliter ſtatutum ſit vel privata ſociorum conventione, vel loci conſuetudine. Et expenſæ huiuſcemodi ſunt impenſæ itinerum, transvectionum, ſolutionis vectigalium, conſervationis mercium, captivitatis, morbi, expoliationis a furibus, in quorum manibus inciderit qui itinerabatur cauſſa ſocietatis, aliaque eiuſdem generis damna, quæ quis proxime ob datam rebus ſocietatis operam paſſus ſit, quæ omnia ab omnibus ferri debent, & illi ſumptus, priuſquam rationes lucri computentur, ſunt detrahendi; nam lucrum non æſtimatur niſi deducto ære alieno. Non tenentur tamen ſocii de damnis, quorum ſocietas non eſt niſi cauſſa remota, aut quæ ſocius ſua culpa proxime paſſus eſt; puta ſi dum eſt in itinere pro ſocietate, detrimentum ſentiat in re domeſtica, quæ propter eius abſentiam dilabitur, aut propter eamdem abſentiam eum hæredem conſtituere quis deſiiſſet, aut legatum amiſiſſet, ille ſolus hoc damnum pati debet, quia id non eſt impenſum in ſocietatem, quamvis propter ſocietatem, ſeu eius occaſione ſit impenſum: nam ſicuti ex bonis, quæ aliunde, ideſt extra ſocietatem percipit ſocius, de his ſocietas participare non debet, ita in detrimento, quod in his ſocius patiatur, ſocietas partem habere non debet; quia ſicuti non incommodum, ita nec commodum in his ſentire debet.

Ad hoc autem ut ſocietas lucroſa iuſta ſit, & licita, quatuor præcipue conditiones concurrere debent. 1. Ut ſocietas ſit de negotiatione licita, & honeſta, alias mala eſſet, & nulla. Hinc iniqua eſſet, & invalida ſocietas inita ad illicitum, & inhoneſtum commercium, puta meretricium, lenocinium, furtum, uſuram, fraudem, & quemcumque dolum, *Leg. ea vero* 3. §. 3. *& Leg. non prætermittendum* 17. ff. *pro ſocio*. 2. Ut quilibet ſocius conferat in communem ſocietatem aliquid pretio æſtimabile, ideſt pecuniam, aut mercem, aut operam ſuam ac induſtriam. Pauperiores enim plerumque conferunt ſuam operam & induſtriam, quod alii pecunia, vel mercibus ſupplent, *Leg. ſocietates* 5. *& Leg. ſi ſocietatem* 6. 3. Ut ſervetur æqualitas inter ſocios tam quoad damna, quam quoad lucra, ita ut alius præ alio non lædatur, & lucrum, iactura, impenſæ, & detrimenta conſocientur inter omnes ſocios pro rata cuiuſque ſortis, niſi aliter conventum ſit; ita ex cit. Legib. 4. Ut ſors, ſive capitale in ſocietatem collatum ſubiaceat periculo conferentis, ita ut ſi ſine culpa ſocii pereat, ei qui in communem ſocietatem illud contulit, perit, quia ſolus conferens dominus eſt dicti capitalis, & quælibet res domino ſuo ſtat, vel perit, niſi tamen aliter conventum ſit per pactum aſſecurationis: quod ſi pereat ex culpa la-

Requiſita ad hoc ut ſocietas iuſta ſit.

ta, vel levi ſocii, hic tenetur eam reſtituere domino per æqualem compenſationem *Leg.* 72. §. *pro ſocio* : nam qui alterius rem accipit, tenetur ex culpa lata & levi, quando contractus cedit in utilitatem utriuſque.

Licet in contractu ſocietatis pignus accipere.

Hic autem inquiri poteſt an licitus ſit contractus ſocietatis accipiendo pignus pro aſſecuratione capitalis, ſi culpa alterius forte pereat. Contractus ſocietatis accepto pignore pro aſſecuratione capitalis nihil habet vitioſi, & ideo licitus eſt; nam qui confert pecuniam ſuam in ſocietatem, tradere hanc poteſt ea conditione, ut alter ſocius non negotietur ex ea niſi tali loco, tempore, & in talibus circumſtantiis, ut ſi alter huiuſmodi conditiones non ſervet, & pecunia pereat, in eius damnum pereat. Licet igitur pro aſſecuratione pecuniæ etiam traditæ in ſocietatem pignus accipere, illudque ſervare, ut aſſecuretur de pecunia, ſi fortuito pereat, quia inſumpta non fuerit in negotiatione iuxta conditiones, quibus ſocietas inita eſt. Sic P. Antoine, Tournel, cum pluribus aliis.

§. II.

De Contractu vulgo dicto trium Contractuum.

Occaſione contractus ſocietatis occurrit difficultas non levis momenti circa contractum, qui vulgo dicitur trium Contractuum, ſcilicet ſocietatis, aſſecurationis capitalis, & venditionis lucri certi pro incerto. Dicitur vero triplex contractus, quia in eo tres contractus ſive formaliter, ſive virtualiter in eo contineri dicuntur. Talis contractus, ut refert hic Tourneleius, eſt valde uſitatus in multis Hiſpaniæ, Galliæ, aliarumque Nationum emporiis, & ut res facilius intelligatur, per aliquod exemplum hanc materiam elucidabimus. Supponamus igitur quod Ambroſius ineat contractum ſocietatis cum Mauritio mercatore, apud quem deponit mille aureos ad negotiandum, ita ut unus pecuniam conferendo, alter induſtriam, uterque lucretur. Cum autem Ambroſius prudentum, & peritorum iudicio ſperet ex una parte ex tali negotiatione annuum proventum, ſeu lucrum tercentorum aureorum, quorum centum quinquaginta, vi ſocietatis ipſi debentur ſupra ſortem; timeat vero ex alia parte ſortis, ſeu capitalis periculum, ne per aliquem eventum, qui varii ſunt in negotiatione hoc ſuum capitale pereat, init cum Mauritio alium novum contractum, ideſt contractum aſſecurationis, videlicet quod ipſi ſuam pecuniam Mauritius aſſecuret, ideſt ut periculum illud ſortis, & omne aliud onus in ſe ſuſcipiat, & pro tali aſſecuratione oneriſque ſuſcepti compenſatione, cedit ei maiorem partem lucri prudenter ſperati, ideſt ducentos aureos, ſcilicet duas partes dicti lucri, ita ut in poſterum ſola tertia pars eiuſdem lucri, ideſt centum aurei ipſi Ambroſio debeantur: & quia adhuc manet Ambroſio incertitudo lucri ſperati, exiſtimans ſibi melius fore, ſi lucrum habeat certum, licet minus, init tertium contractum cum Mauritio, eique vendit tertiam illam partem lucri ſperati, ideſt centum aureos in ſpe incerta pro dimidio circiter, ideſt 50. aureis certis ſibi dandis, ſive bene, ſive male negotiatio ſuccedat; & ſic propter hunc triplicem contractum, ſocietatis in primo, aſſecurationis ſortis in ſecundo, & venditionis lucri maioris incerti pro minori lucro certo in tertio, contingit ut Ambroſius certo recipiat 50. circiter, aut 60. prout fuit in tertio contractu conventum ſupra ſortem, ſeu capitale, quod in primo contractu ad negotiandum depoſuerat, ita ut conferens in ſocietatem mille aureos, per alios contractus hanc ſummam ſervat indemnem, & certum ex ea lucrum ſibi facit; quia in ſecundo contractu aſſecurat ſortem, & in tertio certum lucrum acquirit. Quæritur vero utrum hic contractuum circulus, ſeu hæc contractuum variatio pura ſit, & immunis ab omni labe, & vitio uſuræ.

Exponitur Contractus trium Contractuum.

Nota 1. pro ſolutione quæſtionis tres contractus fieri poſſe vel inter eos qui ſocietatem inierunt, vel cum aliis perſonis extra ſocietatem conſtitutis.

Nota 2. varias eſſe de re hac ſententias. Prima eſt eorum, qui ſupradictos contractus licitos eſſe credunt, ſive cum diverſis perſonis iniantur, ſive inter eoſdem ſocietatis contrahentes. Secunda eorum, qui tres hoſce contractus damnant non ſolum initos inter ſocios, ſed etiam cum aliis perſonis. Tertia eorum qui nequidem duos ex hiſce contractibus inter ſocios fieri poſſe exiſtimant; unde illicitum ſtatuunt vel contractum ſocietatis cum aſſecuratione capitalis, & cum vendito lucro, vel eumdem ſocietatis contractum cum venditione lucri incerti abſque aſſecuratione ſortis. Quarta eorum eſt, qui hos tres contractus coniunctim ſumptos, ſive ſimul, ſive ſucceſſive inter ſocios celebrentur, malos eſſe putant. Si autem ſeiunctim fiant, ut ſi aſſecuretur capi-

Variæ ſententiæ circa hanc rem.

pita-

ſpitale non vendendo fructus, vel ſi fructus vendantur, non aſſecurando capitale, volunt talem contractum nullatenus eſſe reprobandum. De his ſit igitur.

Triplex contractus initus inter ſocios procul dubio eſt illicitus, & hoc conſtat ex Bulla *Deteſtabilis*, quam in lucem edidit Summus Pontifex Sixtus V. anno 1586. in qua expreſſis terminis damnat, & vetat *pactiones omnes, & contractus, per quos caveantur, ideſt aſſecurentur pecunia, animalia, aut quælibet alia tradita in ſocietatem, ut etiamſi fortuito caſu contingat ſequi iacturam, damnum, aut amiſſionem, ſors ipſa, ſeu capitale ſalvum ſit, & integrum a ſocio recipiente reſtituatur, ſive ut de certa ſumma, vel quantitate in ſingulos annos, aut menſes, durante ſocietate reſpondeatur*. Et ſequitur in eadem Bulla, proſcribendo ac definiendo huiuſcemodi contractus utpote uſurarios, ac prorſus illicitos, ſtatuens, ac vetans ne ullatenus in poſterum liceat ſocietates cum huiuſcemodi conditionibus inire. Imo alias conſultus idem S. Pontifex ſupernaturam, & difficultates huius contractus, pro definitione huiuſmodi controverſiæ vivæ etiam vocis oraculo reprobavit tres ſupradictos contractus, ac ne in poſterum celebrarentur enixe, ac ſevere prohibuit. Ut autem eludant ſententiæ oppoſitæ patroni doctrinam, ac definitionem expreſſam in ſupradicta Bulla contra dictos contractus, aiunt non reprobari in ipſa Bulla eoſdem contractus ut illicitos naturali iure; cum Pontifex ſtatuat eos in futurum cenſeri debere illicitos, & ſolummodo ab eodem vetitam fuiſſe eam ſocietatis ſpeciem, in qua periculum ſummæ capitalis, & lucri alteri ſocio imponitur vi ſolius contractus ſocietatis, non autem vi duorum qui eidem ſuperadderentur contractui, nempe aſſecurationis ſortis, ac venditionis fructuum.

Retunditur autem primum adverſariorum commentum verbis ipſis Sum. Pontificis, qui de hiſce contractibus dicit eos opponi æquitati, & iuſtitiæ, *contra æquitatem, & iuſtitiam ſocietatis*. Quis ergo non videt tales contractus reprobari a Sixti oraculo ut naturali iuri contrarios, ſi eos definit oppoſitos æquitati; & iuſtitiæ, quæ ex ſe ſunt de iure naturæ. Secundum vero ita levis eſt momenti, ut ex ſe decidat: nam Sixti Conſtitutio proſcribit contractus omnes, *per quos cavebitur perſonis pecunias ſocietatis nomine tradentibus, ut etiamſi fortuito caſu amiſſionem ſequi contingat, ſors ipſa ſeu capitale ſemper ſalvum ſit*, ac proſcribit in ſenſu controverſiæ, quæ tunc temporis vertebat, Navarrum inter & Sotum, & erat hæc eadem trium contractuum, de qua conſultus fuerat Pontifex pro ipſius deciſione. Et ſi in tali ſenſu non loqueretur Pontifex in ſua Bulla, ideſt non loqueretur de aſſecuratione ſortis prout fit in tribus contractibus, non reſpondiſſet in ſenſu controverſiæ, de qua quærebatur, ideſt non reſpondiſſet quæſtioni, ac ideo eius difficultatem non ſolviſſet, quod minime dicendum eſt.

Porro iuxta mentem Pontificis iniuſtus, ac illicitus cenſendus eſt triplex contractus, de quo agitur, utpote uſurarius, ac inde iuri naturali contrarius, ſicuti etiam ratione probabimus; unde patebit capitale in hiſce tribus contractibus proprie loquendo nonniſi vi ipſius ſocietatis aſſecurari, cum reipſa qui ſuam pecuniam in prædictam ſocietatem confert, nullam aliam compenſationem pro aſſecuratione retribuat aſſecuranti, niſi lucrum ſperatum, quod forte non erit, & facile contingit, ut qui aſſecurat perdat ſimul & induſtriam ſuam quam poſuit, & ſortem ſeu capitale quod aſſecuravit, & pretium talis aſſecurationis, quod nullum erit, ſi nullum fiat lucrum: quæ ſententia ita ratione probatur. Ille contractus vere eſt uſurarius, in quo ex vi mutui aliquid ſupra ſortem recipitur, ut revera fit in contractu trium contractuum, in quo quia non alias ac in ſimplici mutuo vi ipſius contractus dominium ſortis in ſocium transfertur, quidquid qui ſortem dedit ultra ſortem recipiat, uſurarie recipit ac illicite: nam cum res proprio domino maneat, & pereat, & ita ab eius libera diſpoſitione dependeat, ut eidem ab alio illa impediri nequeat; hinc quia in hoc contractu vi novæ conventionis in ipſo initæ periculum ſortis a proprio eius domino transfertur in ſocium, in hunc quoque eiuſdem ſortis dominium transferri cenſendus eſt, cum ſemper verum ſit quod res manere debeat eidem, cui perire dicitur, ac ideo is æque ac quilibet alius mutuatarius a libera ipſius ſortis diſpoſitione, quod dominium importat, impediri non valeat; cum quocumque modo de ea diſponat, nihil aliud ad alterum ſpectet niſi ut ſuum capitale, & aliquid ultra recipiat, prout in variando primo contractu ſocietatis conventum fuit. Unde clare videtur quod contractus ſocietatis mutatus in contractum aſſecurationis ſortis, venditionis lucri incerti quod ſperatur pro certo, licet minori, fit contractus ſimplicis mutui, ac proinde uſurarii, & illiciti. Inſuper talis contractus

eſt

eſt ſimplex mutuum, ac proinde uſurarium & illicitum lucrum, quod ſupra ſortem in tali contractu exquiritur, quia cum per aſſecurationem tollatur ſocietas, deficit legitimus titulus ut aliquid ultra ſortem exigatur, & recipiatur. Tollitur quidem ſocietas per ſortis aſſecurationem, quia eſſentia ſocietatis, ut eſt quædam fraternitas, ut ait S. Antoninus, eſſentialiter requirit, ut lucrum, & periculum ſit commune, & æquale cuicumque, qui partem habet in ſocietatis contractu; unde cum nova aſſecurationis conventio tollat hanc communem, æqualemque participationem boni, & mali ſocietatis, dum liberat unam partem ab omni periculo quod totum alteri imponit, uni parti lucrum certum aſſignat, incertum relinquit alteri, tollit, & penitus diſſolvit ſocietatem, quæ ex natura ſua ſine æquali communicatione lucri ſimul cum periculo nullatenus ſubſiſtere valet, ac exinde tollit ius omne lucrandi aliquid ſupra ſortem in huiuſmodi contractu. Nam tota ratio & ius lucrandi in ſocietate per ſolam pecuniam ſine opere, labore, & induſtria exurgit, ex periculo cui pecuniam ſuam quis exponit in negotiatione; quia pecunia otioſa domini, aiunt Theologi, non poteſt eſſe ei inſtrumentum lucrandi, niſi quatenus ea tali ſubiicitur periculo, ut iam alias diximus cum S. Th. 2. 2. *quæſt.* 78. *art.* 2. *ad* 5. Cum enim pecunia de ſe ſit ſterilis, non alia via fieri poteſt fructuoſa, niſi per induſtriam utentis, vel per hoc quod in negotiatione periculo exponatur, ita, *quod*, ait cit. Doctor Angel. *cum periculo ipſius* (ideſt qui eam dedit) *mercator de ea negotiatur*, *vel artifex operatur*. Quare cum per aſſecurationem pecunia ſubtrahatur huic periculo æque ac in mutuo, ideo reſpectu dantis prorſus eſt ſterilis, ac nullum fructum ipſi parere poteſt, ut *Leg.* 51. §. *pro ſocio* dicitur: ***ſicuti lucrum, damnum quoque commune eſſe oportet, quod non culpa ſocii contingit.***

Obiicies 1. contractum trium contractuum falſum eſt, ut ſupponitur, quod per ſortis aſſecurationem reducatur ad verum contractum mutui, dum nullum dominium transfertur in ſocium, quod mutuo eſt eſſentiale, eo quod conſocius aſſecurans diſponere nequeat pro libitu ſuo de pecunia ſibi data in ſocietatem, quod plane poſſet, ſi pecuniæ in eum translatum eſſet dominium, ſed tenetur vi contractus ſocietatis eam ponere in negotiationem. Item falſum eſt quod tollatur æqualitas in hoc contractu, dum per ceſſionem maioris lucri ſperati compenſatur periculum tum ſortis, tum minoris lucri ſolvendi, quod aſſecurans in ſe ſuſcipit. Reſp. verum eſſe hunc contractum reduci ad ſimplex mutuum, cum totum periculum ſortis ſe habeat reſpectu aſſecurantis, quod repugnat contractui ſocietatis, in quo ſocii debent eſſe expoſiti omni periculo, damno, & incommodo; & hoc eſt eſſentiale ſocietatis contractui, quod tolli nequit per oppoſitum contractum, ut ponens pecuniam liberetur ab omni periculo, quod eſt eſſentiale contractui mutui. Ex quo fit, ut mutuatarius, ſi ſors pereat, totam nihilominus reſtituere teneatur mutuanti, quia ob dominium ſortis in eum translatum ipſi, & non mutuanti perit, & manet. Item reſp. non ſubſiſtere in tali contractu æqualitatem, quam exigit iuſtitia, quia aſſecurans ſubire debet periculum tum ſortis, tum minoris lucri ſtipulati, cum contingere poſſit, ſicuti ſæpe ſæpius contingit, ut totum perdat, dum alter nihil ex oppoſito perdit; & minime damnum & periculum aſſecurantis compenſari poteſt per maius lucrum ſperatum, quod valde eſt incertum, & ſors ad minus lucrum aſſecuratum ſocio eſt omnino certa. Unde manifeſtiſſime patet in contractu trium contractuum non ſervari æqualitatem, & iuſtitiam neceſſariam in quocumque contractu.

Obiicies 2. licet in contractu ſocietatis neceſſe ſit quemque ſocium ſubire periculum & damnum, quia de natura talis contractus debet eſſe commune inter ſocios, non repugnat tamen huic contractui redimere periculum per compenſationem; & ſicut contractus depoſiti, commodati, vel locati per aſſecurationem non deſtruuntur; ita nec contractus ſocietatis, quia licet periculum depoſiti & commodati ſpectet ad dominum, poteſt hic tamen licite paciſci cum depoſitario, commodatario ſub iuſta mercede, ut hic totum periculum ſubeat. A pari igitur in contractu ſocietatis; & hoc patet ex *Leg.* 29. §. *pro ſocio* ubi ſic: ***Ita coiri ſocietatem poſſe ut nullius partem damni alter ſentiat, lucrum vero commune ſit.*** Reſp. latam eſſe diſparitatem, quia contractus ſocietatis eſſentialiter, ideſt ex ſua natura importat communem participationem tam lucri quam periculi, tamquam quid inſeparabile à tali contractu. Ex oppoſito vero in contractu depoſiti, & commodati redimi poteſt periculum rei, quod ad dominum ſpectat per iuſtam mercedem, quia aſſecuratio depoſiti, commodati &c. eſt ſolum præter naturam, non vero contra naturam depoſiti, & commodati, cum natura horum contractuum in hoc

con-

conſiſtat, ut res alicuius alteri cuſtodienda committatur, quod plane ſubſiſtit, quamvis illa aſſecuretur; ideoque natura horum contractuum eſt prorſus diverſa, ut patet a ſubſtantia contractus ſocietatis. Idcirco aſſecuratio facta in contractu trium contractuum penitus diſſolvit, & deſtruit ſocietatem, quæ ſine tali communicatione periculi, & damni ſubſiſtere nequit. Ad legem vero 29. *Pro ſocio* dico intelligendam eſſe dumtaxat ratione ſocii, qui operas ponit; itaut ſi eius opera, & induſtria tanti valeat quanti pecunia quam alter contulit ille non debeat ſubire periculum ac damnum pecuniæ ab altero ſibi communicatæ; quia alias plus participaret de damno quam de lucro, ac ideo inter illos non eſſet æqualitas; Subiiceretur enim damno propriæ induſtriæ & partis pecuniæ communicatæ. Ad 3. vero dico quod lucrum maius ſperatum fundatur in ſocietate, quæ deſtruitur per ſortis aſſecurationem, ac proinde nihil exigi poſſe ob remiſſionem lucri maioris ſperati. Ad 4. tandem dico incommoda neutiquam compenſari æqualibus commodis; quia ſemoto ab altero periculo ſocietatis ideſt abſoluto altero per aſſecurationem a ſubeundo tali periculo amittit ius omne participandi de fructibus ſortis; cum talis participatio ſit inſeparabilis ab obligatione ſubeundi etiam periculum. Quare cum non poſſit amplius ſperare lucrum maiorem ſperatum a ſocietate, quæ quoad ipſum eſt diſſoluta ac deſtructa, non compenſat ſocium niſi per lucrum chimericum, & ideale, ac ideo per chimericam compenſationem. Imo etiamſi daretur hæc compenſatio, ideſt dato etiam & non conceſſo, quod revera ibi relinqueret maius lucrum, adhuc compenſatio non eſſet æqualis; quia ubi pars compenſans ſubiret damnum ſolummodo lucri maioris, alter ſi forte res in negotiatione periclitetur ſubiret damnum propriæ induſtriæ quam poſuit in negotiatione, lucri quod non percepit, & ſortis quam ſocio ſolvere deberet.

Obiicies tertio. Singuli tres contractus ſeorſim ſervatis ſervandis iuſti ſunt; ergo etiam coniunctim cum una eademque perſona licite fieri poſſunt. Reſ. hos tres contractus licite celebrari inter perſonas diverſas, imo etiam cum eadem, ſed vel diverſo tempore, vel per accidens tantum ſimul; ſed non inde ſequitur, quod de induſtria conflari poſſint in unum, & cum dependentia unius ab altero; nam & in contractu Mohatræ interveniunt ſolummodo duo contractus ſeorſim iuſti, & liciti, & tamen Innoc. XI. duplicem iſtum contractum ſimul, & de induſtria initum inter eaſdem perſonas cum intentione lucri prop. quæ num. eſt 40. *inter* 65. damnavit. Et equidem hiſce contractibus cum diverſis, vel cum eodem diverſo tempore celebratis contingere nequit tantum damnum ſocio aggravato, ſicuti ſi cum uno eodemque tempore celebrentur, cum idem eodem tempore plura ſubire debeat damna, nempe ſortis, induſtriæ, lucri conventi; unde ſervari nequit æqualitas. Nam quæ æqualitas verificari unquam poterit, ſi alter contrahentium totum damnum ſubeat nedum operarum, & induſtriæ perditarum, verum etiam novo oneri obnoxius fiat reponendi integrum capitale, & alter nullo damno ſubiaceat, imo etiam lucrum reportet, & quod peius eſt ac damnabilius, ipſum reportare lucrum, & nullum pati damnum titulo fundato in contractu ſocietatis, qui, ut iam diximus, non amplius extat utpote qui deſtructus ſit a pactionibus, quibus novus contractus initus eſt. Hinc manifeſte apparet iniuria ſocio illata, qui eſt ſocius ſolius nominis, & revera mutuatarius uſura iniuſta ſub ſpecioſo pallio occultata gravatus. Non ita vero, quando contractus illi celebrentur cum tribus ſociis, vel cum eodem diverſo tempore, quandoquidem ita nemini irrogatur iniuria, dum revera ſervetur æqualitas inter datum, & acceptum; & licet tandem ita contrahens certum lucrum ſine ullo ſuo periculo reportet, hoc eſt fructus ſuæ ſolertiæ, quia ex tali lucro nullus gravatur.

Contractus hic, nempe trium contractuum licitus videtur eſſe poſſe ſaltem naturali iure cum aſſecuratione capitalis, ſi lucrum non vendatur, vel cum venditione lucri ſine capitalis aſſecuratione, quia iſte duplex contractus eſt liber a vitiis contractus trium contractuum, & maxime ab illo, quod non degeneret in mutuum quod eſt illud, quod præcipue redarguitur in tribus contractibus. In hoc enim duplici contractu ſocius alter, qui pecuniam aſſecurat, non fit dominus pecuniæ, quæ collata fuit in ſocietatem, eo quod teneatur uti ea pecunia in negotiatione; de qua cum altero, qui pecuniam poſuit, conventum eſt, ut nempe qui pecuniam dedit, ex ea fructus percipiat, ſi aliqui ex eadem pecunia proveniant. Quod ſi lucrum vendatur ſine ſortis aſſecuratione, multo minus alter dominus erit pecuniæ, cum in tali caſu ſi pereat, ei peritura ſit qui in ſocietatem eam contulit.

Inſuper contractus huiuſmodi eſt, quod is cui ſors ſua aſſecuratur, periculum ſubeat. Ut autem periculum in utroque æquale ſit,

ſatis

ſatis eſt, ut ſumma, quam unus tradit ad obtinendam rei ſuæ aſſecurationem plane æquivaleat periculo, quod alter ſubit in ſocietate animalium: item ut ſumma hæc vere ſolvatur aſſecuranti, non ficte prout fieri ſolet in contractu trium contractuum. Et ita res ſe habet. 1. enim, ut ſupponit Tournel. cum Sylvio, qui rem ſuam aſſecurari curat, iuſtum pro hac aſſecuratione pretium ſolvit. 2. Pretium illud non ficte, ſed vere ſolvitur, etiamſi nihil a ſocietate percipiatur lucri, adeoque eo ſenſu perditur. 3. Si nullum ex ſocietate ſit lucrum, unuſquiſque ſociorum damni huius partem ſentit. Horum autem nihil reperitur in contractu trium contractuum; hinc ut iniuſti, & illiciti redarguitur.

Conditiones ut Contractus trium contr. actuum licite fiat. Quare ut hic contractus iuſtus ſit, ac licitus, tres obſervandæ ſunt conditiones. Prima videlicet quod pecunia tradatur pro exercitio, ſeu uſu lucroſo, nempe ei tradatur qui illa uſurus ſit in negotiatione, vel in exercitio alicuius artis; ut ait D. Th. de pecunia conferenda in contractum ſocietatis: *Qui committit pecuniam ſuam vel mercatori, vel artifici per modum ſocietatis cuiuſdam .... ita quod mercator de ea negotiatur, vel artifex operatur*. Imo non eſt tradenda niſi ei, qui ſe obligat illam impendendi in negotiationis, vel in alicuius artis exercitio. Nam ſi ex pacto ita non deſtinetur, ſed ad alium uſum ſterilem, puta ad ſolvenda debita, vel ad non lucrativam donationem, iam tunc eſt ſimplex mutuum, & lucrum ex ea perceptum eſt aperta uſura, cum vera non ſit ſocietas, ſed ficta. Et ita dicito ſi pro quovis alio ſimili uſu conferatur. Secunda, ut lucrum certum, quod exigitur, ſit adeo moderatum, ut attento capitali, quod confertur ſpe lucri maioris, omnia compenſentur onera contractus ſocietatis, & in hoc credo, quod regula ſecurior ſit loci conſuetudo. Tertia, ut contractus aſſecurationis capitalis fiat ad inſtantiam alterius ſocii, qui ponit operam, taliter quod hic ſocius non ſolum demonſtret ſe voluntarie talem contractum aſſecurationis amplecti, ſed ſponte eumdem cupiat, & exquirat, ita ut nullo modo ratione pecuniæ ſibi collatæ ad negotiandum videri poſſit impulſus ad aſſecurandum; alias tunc ratione virtualis mutui videretur contractus fuiſſe ad obligationem aſſecurandi capitale. Ita Tourn. cum Sylv. Salmat. & aliis.

§. III.

De contractu ſocietatis animalium.

Contractus ſocietatis animalium ita appellatur, quia in hoc contractu animalia locum tenent fundi, ſeu capitalis, & definiri poteſt, *duorum vel plurium conventio, quorum alii certum quemdam numerum animalium in ſocietatem conferunt; alii vero hæc animalia ſervant, & paſcunt, ut ex fructibus lucrum percipiant*. Vari[...]

Huiuſce autem ſocietatis contractus multipliciter iniri poteſt. Nam fieri poteſt ut accipiens animalia in ſocietatem ſolvat mediam partem capitalis, ſive ex novis fœtibus, ſive ex propria pecunia, vel ut hanc non ſolvat. In ſecundo caſu periculum pertinet ad eum, qui dedit capitale, & hic totum capitale recipit, niſi caſu fortuito perierit. In primo vero caſu periculum pertinet ad utrumque, & cum in hoc caſu capitale factum ſit commune, ſimul cum lucro ex æquo dividitur. Hunc contractum eſſe licitum omnes conveniunt. Etenim non minus licet dare in ſocietatem animalia villico quam pecuniam mercatori, unde ſi poſterius non eſt illicitum, nec erit prius, dummodo debitæ ſerventur conditiones: Prima videlicet, ut cum animalia pereunt ſine culpa, vel dolo accipientis, ideſt villici, non pereant accipienti, ſed ei qui animalia in ſocietatem contulit, quia ſicuti qui pecuniam tradidit in ſocietatem, manet dominus pecuniæ, ita tradens in huiuſmodi contractu animalia, manet dominus animalium. Unde ſi in caſu pecuniæ ipſa perit domino, ſic in caſu animalium, animalia domino pereunt, cum ſemper verum ſit rem domino ſuo perire, nec alio titulo ex animalibus in ſocietatem collatis lucrum participare poteſt quam titulo dominii, qui in iiſdem animalibus ipſi ſervatur, & manet. Ita decidere poſſumus cum Concilio Mediol. I. & Burdigal. anno 1578. quod ab Apoſtolica Sede in omnibus fuit approbatum, videlicet quod circa ſortem non ſemper fiat pactio ut ſemper ſit ſalva, & ſemper domino pereat, dummodo periiſſe non videantur dolo, vel negligentia alterius ſocii, qui ea cuſtodienda & curanda ſuſcepit, non fortuito. Additque quod ſi animalia dentur æſtimata, ita ut ſors dantis ſalva ſit, nihil omnino percipi poſſit. Et equidem ſublata communione in damno, nulla communio eſſe poteſt, ſeu ſocietas in lucro. Secunda conditio eſt, ut accipiens villi-

villicus v. g. animalia, curet, paſcat, & conſervet, & ſincere rationem reddat cuiuſvis lucri percepti. Nam hic ſolus titulus fidelis cuſtodiæ dat ei ius, & rationem, ut ſuam in lucro partem ipſe habere poſſit. Tertia conditio eſt, ut in diviſione proventuum, ſeu lucri ſervetur æqualitas; ita ut tradens, proportionatam capitali ſuo, nempe animalibus ab ipſo poſitis in ſocietatem, accipiens vero adæquatam labori, & induſtriæ partem recipiat.

Et ne æquitas in tali contractu lædatur, & licitus ſit, ſervanda ſunt ea quæ proxime præſcripta ſunt in duobus contractibus ineundis, ſcilicet quod dans ſemper ſubeat ſuum periculum, nec ipſe aliis contractibus eidem omnino ſe ſubtrahat, quia tunc prorſus perit ſocietas, & contractus tranſit in merum contractum mutui, in quo nihil ſupra ſortem exigi poteſt; ideoque ſi fiat aſſecuratio ſortis, non debet addi etiam venditio lucri; & ſi lucrum vendatur incertum maius, quod ex ſocietate ſperatur pro minori certo, non debet intervenire ſortis aſſecuratio; his enim poſitis modis, ſervabitur ſocietas, & iuſtus erit contractus, licitumque lucrum; alias iniquus fiet contractus, quia diſſolvetur ſocietas, & lucrum quod percipietur, iniuſtum erit, & illicitum.

Circa vero locationem animalium ſervetur conſuetudo loci, ea tamen quæ currit apud homines probos & timoratæ conſcientiæ.

Societas vero quæcumque quatuor præcipue modis finitur, & diſſolvitur, ſcilicet ex perſonis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. Ex perſonis diſſolvitur ſocietas per mortem naturalem unius ſocii, licet cum pluribus contracta fuerit, & plures ſuperſint, *Leg. Societatem* 4. *Leg. Verum* 63. §. 10. Niſi tamen in coeunda ſocietate ſecus convenerint ſocii, hæredes defuncti non ſuccedunt, cum cenſeatur electa induſtria perſonæ, vel novo conſenſu ineatur ſocietas, *Leg. actione* 65. §. 9. ff. *pro ſocio* & *Leg. nemo poteſt* 35. Et hoc extenditur etiam ad mortem civilem alicuius ſocii, quæ contingit per exilium, vel profeſſionem religioſam, *Leg. iuribus*, & §. *Minor* 2. *Inſtit. de capitis diminut.* quia cum electa cenſeatur induſtria perſonæ, & ignoretur qualis futura ſit induſtria hæredis exulis, vel profeſſi, non poteſt hæres in eius locum ſuccedere, niſi novo conſenſu ineatur ſocietas *Leg. nemo poteſt* 35. Item diſſolvitur ſocietas per maximam & mediam capitis diminutionem, non vero per minimam, ex cit. *Leg. verum*. Capitis autem diminutio quid ſit habetur in *Inſtitut.* in hoc tit. ubi ita: *Eſt autem capitis diminutio prioris ſtatus mutatio, eaque tribus modis accidit; nam aut maxima eſt capitis diminutio ... cum aliquis ſimul civitatem, & libertatem amittit, ut accidit iis qui ſervi pœna afficiuntur, vel libertis, & ingratis contra dominos condemnatis, vel iis, qui ſe ad pretium participandum venumdari paſſi ſunt: aut minor, cum civitas quidem amittitur, libertas vero detinetur, ut accidit ei cui aqua & ignis interdictum fuerit, vel ei qui in inſulam deportatus eſt: aut minima, cum civitas detinetur & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur, ut accidit iis, qui cum ſui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri ſubiecti eſſe, vel e contra, veluti ſi filius a patre mancipatus eſt, capite minuitur, quia nullum caput habet; ſervus autem manumiſſus capite non minuitur, quia nullum caput habuit. Quibus autem dignitas magis quam ſtatus mutatur, caput non minuitur.* Triplex capitis diminutio.

Ex rebus diſſolvitur ſocietas, quando ſors capitalis perit in totum, vel conditionem ita mutavit, ut non amplius ſit in commercio hominum, quia v. g. facta eſt religioſa, & Deo conſecrata, *cit. Leg. verum* §. 10.

Item ſocietas diſſolvitur publicatione bonorum *cit. Leg. verum* §. 10. Item diſſolvitur per ceſſionem bonorum, cum quis ære alieno, & egeſtate oppreſſus cedit bonis ſuis, §. *item ſi quis* 8. *Inſtitut. de ſocietate*.

Ex voluntate diſſolvitur ſocietas per renunciationem, *cit. Leg. verum* §. 10. ubi ſic: *Voluntate diſtrahitur ſocietas renunciatione*. Item finitur ſocietas finita negotiatione *Leg. actione* §. 10.

Ex actione diſſolvitur ſocietas iudicis iudicio, & auctoritate, ideſt quando excitata inter ſocios controverſia dirimitur per iudicem diſſolvendo contractum Leg. *actione* 65. *in principio* §. *pro ſocio*. Item actione diſſolvitur per ſtipulationem, ideſt per novationem ſeu delegationem, quando unus ſocius non renuente, ſed potius altero acceptante, obligationem ſuam, quam contraxit verſus ipſum in celebratione contractus, in tertiam perſonam transfundit, quam delegat, vel unam in aliam obligationem commutat, cit. *Leg. actione in principio*. Item quando ſocii non inſcii ſeparatim agere incipiunt, & unuſquiſque eorum ſibi negotiatur, *Leg. itaque* 64. §. *pro ſocio*. Item quando ipſa actio perit, *Leg cit. verum* 65. §. 10. Perit etiam actio temporis conventi lapſu, ideſt actione finitur ſocietas finito tempore ad ſocietatem conſtituto *Leg. actione* §. 6.

Finita ſocietate attenta natura contractus, ſi alter contulit capitale ſeu pecuniam, & alter ſuam meram induſtriam & operam, non maioris valoris dictæ pecuniæ, ſeu rei, capitale reſtituendum eſt ei a quo fuit collatum, ſolumque lucrum dividendum eſt inter ſocios ad æqualitatem iuxta tamen proportionem rei collatæ, ita ut qui plus contulit, maiorem, qui minus, minorem portionem lucri accipiat, ut in *Leg. ſocietas* 6. ff. *pro ſocio*. Si vero finita ſocietate nullum ſit lucrum, adhuc capitale reddendum eſt ei, qui illud contulit, & ſi forſan hoc perierit, totum conferenti perit, dummodo perierit ſine culpa lata, vel levi ſocii, cui collatum fuit. Ita cum communi Cabaſſutius.

Advertendum tandem quod finita ſocietate in dividendo lucro ſi nullam regulam præſcribat ius pro tali diviſione, nec pactum inter ſocios præceſſerit, tunc diviſio facienda eſt iuxta probatam conſuetudinem cuiuſque loci, ſeu regionis; quia quando nihil conventum eſt in contractibus, & iura nihil determinate præſcribunt, illud actum eſſe præſumitur quod conſuetum eſt, *Leg. quod ſi nollit* 31. §. 20. ff. de *ædilitii edicto*. Conſuetudo enim eſt ius non ſcriptum, (ut ſuo loco dictum eſt) ſeu ius quoddam moribus utentium comprobatum quod pro lege ſuſcipitur quando lex deficit.

CAPUT VIII.

De Cambio.

§. UNICUS.

De Cambii natura & diviſione.

Unde nomen Cambii, & quid importet.

CAmbii vocabulum venit a verbo *cambire*, quod apud omnes idem ſignificat ac permutare; idcirco cambium late ſumptum idem eſt ac permutatio: ſtricte vero, & prout ad præſens intentum ſpectat, ſumitur pro ſola pecuniæ permutatione; & ſecundum hanc acceptionem communiter definitur *contractus, in quo pecunia pro pecunia ſecundum quantitatem, vel ſpeciem, vel locum diverſa commutatur cum lucro campſoris*. Unde differt 1. a quacumque alia permutatione, quia non pecunia, ſed res commutantur, ab emptione & venditione, in qua pretium pro merce, & merx pro pretio permutatur, non pecunia pro pecunia. 2. Differt a mutuo, tum quia cambium non perficitur, niſi facta utriuſque traditione pecuniæ, quæ etiam fieri poteſt tempore eodem; in mutuo vero ſors, ſeu pecunia, vel alia res datur neceſſario alio tempore reddenda; tum quia cambium fit tantum in pecunia, mutuum vero etiam in aliis rebus; tum etiam quia in cambio intervenit aliqua diverſitas vel quoad pecuniam, vel quoad locum; in mutuo vero res eadem, & eodem loco reddi poteſt. 3. Differt a depoſito, quia per depoſitum non transfertur rei dominium in depoſitario; per cambium vero transfertur a campſario in campſorem, & e contra a campſore in campſarium. Omnis enim permutatio utrinque donationem requirit. Differt tandem cambium a cenſu, cum in cenſu detur pecunia pro iure ad annuam penſionem exigendam. Hinc campſor ille dicitur qui in gratiam alterius pecuniam permutat, ſeu qui dat ad cambium ut lucretur; campſarius vero dicitur ille, in cuius gratiam fit pecuniæ permutatio, ſeu qui recipit ad cambium, & dat lucrum.

Cambium duplex eſt, nempe reale ſcilicet ſeu verum, & ſiccum ſeu fictum. Cambium reale, ſeu verum eſt vera pecuniæ commutatio, ideſt cum realiter pecunia cum alia pecunia commutatur æqualitate ſervata inter datum & acceptum, puta monetarum aurearum cum argenteis, & infra, præſentium cum abſentibus, unde iuſtus adſit titulus lucri moderati, & taxati aut a lege, aut a conſuetudine approbata, aut peritorum iudicio. Cambium vero ſiccum eſt quando datur quidem pecunia pro pecunia, ſed abſque ulla rei alteratione, loci, aut circumſtantiarum; unde deſit iuſtus titulus moderati illius lucri, & ideo dicitur ſiccum, quippe quod careat humore fructum afferendi. Hoc autem contingit, quando campſor dat pecuniam campſario cum pacto, ut ſibi talis pecunia ſolvatur in alio loco diſtanti eo ſolo pretio ſolito dari pro ſimilibus locis diſtantibus, licet campſor certo ſciat campſarium non habere pecuniam, nec correſpondentem in tali loco diſtanti; adeoque certo credat pecuniam in eodem priori loco, ubi eam dat, ſibi eſſe reddendam. Quare cambium ſiccum revera eſt fictum, quia hoc cambio pecunia non vere permutatur, ſed permutari fingitur; ideoque in hoc cambio non habetur ulla alia ratio ad lucrum exigendum, niſi temporis, ideſt pecuniæ nunc datæ poſt certum tempus recipiendæ. Hinc patet hoc cambium apparens & fictitium eſſe verum ac merum mutuum, & ſic vera, meraque uſura eſt lucrum, quod ab eo accipitur, idcirco iniuſtum, & reſtituendum, ut iam declaratum fuit a felic. record. S. Pio V. in ſua

C- biu dup real ſicc ſeu ſict

Bulla

Bulla edita Kalendis Februarii anno 1571. quæ incipit *In eam pro noſtro*, in qua damnat eiuſmodi cambia ſicca, ut in ipſa expreſſe habetur; & hæc ſunt verba: *Damnamus ea omnia cambia, quæ ſicca nominantur, & ita confinguntur, ut contrahentes, ad certas nundinas, ſeu ad alia loca cambia celebrare ſimulent, ad quæ loca ii qui pecuniam recipiunt, litteras quidem ſuas cambii tradunt, ſed non mittuntur; vel ita mittuntur, ut tranſacto tempore unde proceſſerant inanes referantur; aut etiam nullis huiuſmodi litteris traditis pecunia ibi denique cum intereſſe recipitur, ubi contractus fuerit celebratus. Nam inter dantem & accipientem uſque a principio ita convenerat, nec quiſquam eſt qui in nundinis, aut locis ſupradictis huiuſmodi litteris receptis ſolutionem faciat.... quæ uſuraria eſſe declaramus, & ne fiant diſtricte prohibemus*. Cambium huiuſmodi proſcriptum fuit, & damnatum ut uſurarium etiam multo ante Pium V. ab Urbano III. *cap. conſuluit* 10. *de uſuris*.

Cambium autem reale, ſeu verum dividitur in manuale ſeu minutum, & in locale ſeu per litteras, & temporale, ſeu ad certum diem. Manuale, ſeu minutum eſt quando præſens pecunia actu, & de manu ad manum pro alia diverſæ ſpeciei, & rationis commutatur, ut aurea cum argentea, maior cum minori, patria cum extera, & non currente, nova cum veteri, aut moneta deficiens iuſto pondere cum alia iuſti ponderis. Dicitur etiam cambium minutum, quia in eo frequenter pecuniæ grandiores commutantur cum minoribus pro uſu commodo ad res vulgares, neceſſariaſque emendas, & minutiores cum magnis pro maiori facilitate ad alio tranſportandas, & recondendas. Locale cambium ſeu per litteras, eſt permutatio pecuniæ præſentis cum diſtanti, ut ſi hic des campſori pecuniam, ut eam per litteras cambii amico tuo, vel correſpondenti, vel tibi Romam eunti reſtituendam curet. Temporale vero illud eſt, quo hodie v. g. datur pecunia, puta centum nummi, ut poſt duos, vel tres menſes reddatur eadem pecunia cum duobus nummis ſupra centum; & hoc celebre cambium, quod alii Lugdunenſe appellant quaſi Lugduni in uſu poſitum, alii Nannetenſe, alii Francofurtenſe.

Cambium, quando realiter fiat ſive ſit manuale, ſive locale, licitum eſt, quia utile eſt reipublicæ, imo & neceſſarium, & nil mali in ſe continet. Utile quidem eſt reipublicæ, & neceſſarium, & ad finem hunc talis negotiatio inducta eſt, cum reſpublica maxime indigeat cambiorum uſu, ſeu negotiatione, cuius ope ſubvenitur multorum indigentiis, multorumque damna vitantur, & incommoda, cum multi indigeant pecunia minutiori, multi maiori, ideſt pretioſiori. Nemo enim non videt quantum proſit reipublicæ cambiorum uſus pro ſuſtinendis nundinis, mercaturis, commerciis commutando pecuniam patriam & currentem cum extera non currenti, quantum pro obeundis in longinqua itineribus, aut pro ibi contractibus peragendis, commutando per litteras pecuniam præſentem cum abſente; idcirco ob hunc finem, ideſt commune reipublicæ bonum inter cæteros cambium approbavit S. Pius V. citata ſua Bulla de cambiis *In eam pro noſtro*, in qua declarat cambiorum uſum legitimum, eo quod neceſſitas publica, & utilitas cambium induxit, & id etiam comprobatur per ius commune tum civile in *cap. de uſuris*, tum etiam canonicum in *cap. naviganti* 19. *de uſuris*, dummodo tamen ſerventur conditiones, quæ in cit. Bulla S. Pii V. præſcribuntur. 1. Quod campſor non paciſcatur de aliquo lucro rationis dilatæ ultra terminum. 2. Quod non paciſcatur de certo intereſſe ſive a principio celebrationis cambii, ſive ex poſt. 3. Quod cambia realia aliter non fiant niſi ad proximas nundinas. 4. Quod in terminis ſolutionum conſtituendis habeatur ratio longinquitatis, ac vicinitatis locorum, ad quæ ſolutio deſtinatur.

Conditiones ut Cambium ſit licitum.

Quod vero cambium quando legitimum ſit nihil habeat mali facile deprehenditur, nam ſi quid in eo redargui poſſet, hoc certe eſſet, quod vi cambii aliquid a campſore ſupra datam ſummam recipiatur, ſed hoc culpari nequit eo quia id iuſto titulo fiat, ſcilicet impenſarum, operæ, incommodi, laboris in tali officio, ſine quibus non poteſt campſor omnis generis monetas colligere, ut ſatisfaciat cuilibet eis indigenti: pariter quia habet correſpondentes, miniſtros, domum, aliaque huiuſce generis huic commercio neceſſaria conducit, ut iam dictum eſt de montibus pietatis: lucrum tamen debet eſſe moderatum, & ſecundum loci conſuetudinem.

Negotiationem cambii licite exercere poteſt quæcumque perſona privata, non deſtinata a republica ad hæc negotia, & aliquod lucrum percipere ex hoc contractu, quem ex libero ſuo arbitrio exercet, quia non Principis deſtinatio, vel permiſſio facit licitum, ſed rei æquitas, ideſt ſi alterius ius cum eius iniuria, & damno non violetur. Unde

ſi licita ſunt lucra ex cambio, quod exerceretur ex Principis deſtinatione, vel permiſſione, licitum erit etiam ſi cambium exerceatur ſine publica deputatione, vel permiſſione, dummodo ſine ullius iniuria, & damno exerceatur. Imo etiamſi reſpublica ſuo decreto cambium exercere privatis perſonis prohiberet, peccaret quidem privatus ea exercendo ob inobedientiam Principi, ac pœnas ſubire deberet indictas contra tranſgreſſores, non tamen eius contractus eſſent invalidi, & ſervata iuſtitia pretii obnoxii non eſſent reſtitutioni. Excipe tamen ſi cambia privatorum cederent in grave reipublicæ damnum. Ita Leſſius cum aliis communiter.

Famulus, qui pecunias aureas acceptas a domino, ut ipſas pro ſolutione deferat ad aliquem ipſius domini creditorem, ante conſignationem earumdem creditori illas commutat cum argenteis cum acquiſitione ex hoc cambio alicuius lucri, ſi cum illa pecunia argentea ſatisfaciat integre creditori intra debitum tempus, nec graviter peccat, nec ad reſtitutionem tenetur, dummodo tamen hæc tria concurrant. 1. Quod dominus non teneatur ex pacto creditori ſolvere in ſpecie pecuniam auream, ideoque plene ſatisfaciat etiam per argenteam æqualis valoris ſolvendo. 2. Quod famulus non plus a creditoribus poſſit in utilitatem domini conſequi, ſeu auream, ſeu argenteam monetam eis tradat. 3. Ut famulus nec expreſſum, nec præſumptum mandatum habeat a ſuo domino, ut eaſdem pecunias in ſpecie tradat, aut forte eaſdem permutando ipſi domino lucretur, ſed proprio nomine, & periculo cambium illud inſtituat: nam per tale lucrum a famulo acquiſitum nullius ius læditur, ideſt non creditoris, quia ſicuti illud exigit, ei ſolvitur ad æqualitatem, quantum ipſi erat debitum, nec potius in pecunia in uno genere quam in altero: non violatur intentio creditoris, qui ſicuti ius non habet, ita nec intendit pro ſolutione ſui crediti quod ei illud ſolvatur in una ſpecie pecuniæ, vel in altera, ſed tantummodo quod ſolvatur: non violatur intentio domini debitoris, qui dum alias non præcepit famulo, intendit ſolummodo ut debitum extinguatur, ſeu præciſe ut extinguatur ius, quod contra ipſum habet creditor, quod æque extinguitur in moneta aurea ac argentea, dummodo ſit ad æqualitatem quoad valorem legalem in tali loco, & tempore, quo ſolvitur, dummodo aliter non conventum ſit. Unde patet quod ex tali lucro nullam incurrat obligationem reſtituendi, utpote quæ non exurgat ex læſione iuris alterius, vel ratione rei iniuſte acceptæ, vel iniuſtæ acceptionis, eo quia nullus in ſuo iure, vel intentione lædatur; & eo vel maxime quia id quod acquiritur ex pecunia natura ſua ſterili, non eſt fructus rei, ſed induſtriæ; ideo lucrum illud non acquiritur domino, nec creditori, ſed famulo induſtriam ſuam applicanti, non ſecus ac commodatarius, & depoſitarius; imo & ipſe fur, vel quilibet iniuſtus poſſeſſor alienis pecuniis negotiando lucrum non domino, ſed ſibi acquirit, dummodo alias dominum indemnem ſervet; & ita cum D. Th. 2. 2. *quæſt.* 108. *art.* 3. Doctores communiter. Quod ſi dominus expreſſe committat famulo, ut pecuniam in illa ſpecie auri deferat, & ſolvat creditori, tunc ſi famulus contra expreſſam domini, & præſumptam voluntatem creditoris eam quomodocumque commutet, peccat graviter, & tenetur ad omnem damni reſtitutionem inde creditori ſecuti, quia creditor in hoc caſu ius habet ſecundum domini voluntatem, & iuſſionem recipiendi a ſervo pecunias aureas in tali ſpecie ſibi deſtinatas, & per conſequens damnum emergens, & lucrum exinde ceſſans compenſare famulus tenetur.

Cambium vero temporale, ſeu ad tempus ſolutionis, ſive ut aiunt, ad nundinas ubicumque exerceatur, cum ipſi deſint conditiones veri, & legitimi cambii, nempe permutatio pecuniæ vel quoad ſpeciem, vel quoad locum, caret iuſtis titulis, quibus ad reportandum lucrum exerceri poſſit, ſive fiat Lugduni, ſive Francofurti, ac ſemper eſt uſurarium ubicumque fiat, cum ſit verum, & merum mutuum, quia in hoc cambio datur hodie pecunia cum obligatione eamdem reddendi poſt aliquod tempus, puta tres menſes cum auctario, & hoc auctarium fingitur exigi Lugduni, ut exigatur prout pecunia magis, vel minus valuit per tres menſes proxime elapſos, qui percurrerunt inter ſingulas nundinas, ut cæteroquin pecunia recipiatur eodem loco, ubi data fuit; ideoque eſt illud cambium, quod ſiccum dicitur, cum non habeat niſi diſtantiam temporis, ac proinde eſt ſimplex mutuum, & uſurarium eſt lucrum ex tali ficto cambio perceptum.

Nec ullatenus obſtat contra cambium verum, & reale, in quo lucrum pro labore, & incommodo percipitur, interdum fieri quod campſor ſine labore, & incommodo, imo cum ſuo commodo id efficiat, quia hoc provenit per accidens ex eius cura, induſtria,

ſtria, & officio, pro quo ſuſtinendo quamplures operæ, & impenſæ præſtandæ ſunt, cum revera ſuſcipiat campſor onus laborioſum ſimul & periculoſum. Sic Tourneleius, P. Antoine cum aliis.

CAPUT IX.

De Cenſibus.

§. UNICUS.

De natura & diviſione Cenſus.

Cenſus nomen deducitur *a cenſendo*, ut habetur ex Leg. *Thoma ff. de cenſibus*, & diverſimode hæc vox adhibetur, videlicet aliquando prout facultates ſingulorum civium recenſendæ ſunt, ſeu deſcribendæ, aut æſtimandæ, ut iuxta ſingulorum quantitatem proportionaliter tributa ſolvantur; & inde derivatum eſt, ut præcipue ſignificet tributum, quod pro capite exigitur, ideſt dum Princeps iubet ſingularum perſonarum capita in catalogo recenſeri ſeu deſcribi, vel ad diſtinguendos diverſos ſtatus in ordine ad diſtributionem munerum ſeu pacis; ſeu belli iuxta ſingulorum habilitatem, ut notat Buddæus *Leg. ult. ff. de Senatu*; vel ut quantum ſit eius imperium ſibi innoteſcat, ut ſingulis onus tributi imponat, ſicuti legimus factum fuiſſe a Cæſare Auguſto. Hoc autem tributum dicitur cenſus, de quo Chriſtus interrogatus fuit a Iudæis Matth. 22. an liceret illud dari Cæſari: *Licet cenſum dare Cæſari, an non?* Unde Cenſores dicebantur, qui præficiebantur ut talem conficerent populi deſcriptionem, & tributa in ſingula capita iuxta eorum facultates imponerent. Inſuper ſumitur pro omni eo, quod in ſignum ſubiectionis, & imperii alteri ſolvitur, ut in *cap. Quæſitum* 4. *cauſ.* 1. *quæſt.* 3. ubi ſic: *Salvo utique Epiſcoporum cenſu annuo, quem ab eiſdem altaribus habere ſoliti ſunt*. Tandem prout ſpectat ad noſtrum propoſitum, proprie & ſtricte cenſus ſumitur in præſenti pro illa obligatione, qua quis alteri obligatur aliquos redditus annuos, vel menſtruos tribuere, & in hoc ſenſu
[..]tio [..]. cenſus eſt *ius percipiendi penſionem annuam ex re alterius, vel perſona, quæ ſit utilis, vel fructifera*.

Dicitur 1. *ius percipiendi penſionem annuam*, quibus verbis indicatur cenſum non eſſe rem ipſam, vel perſonam quæ cenſui ſubiicitur, nec ipſam penſionem quæ ſolvitur, ſed facultatem, ſeu ius, vi & ratione cuius emptor cenſus poteſt annuatim exigere certam pecuniam, aut fructus ex alterius re, quia venditor pro certa quam mutuo recipit, pecuniæ ſumma, ſeu re alterius æquivalenti, conſtituit ei, ac vendit ius talem penſionem quotannis, vel alio definito tempore recipiendi. Dicitur 2. *ex re alterius utili*, &c. quibus verbis indicatur cenſum differre ab emphiteuſi & feudo, quia in emphiteuſi, & feudo dominium directum manet penes dominum, utile vero tranſit in emphiteutam, & vaſſalum; ſecus vero fit in cenſu, in quo cenſuita, ſeu cenſualiſta nullum habet dominium in re cenſuali (quæ proinde eſt alterius), ſed ſolummodo ius habet percipiendi ex re, puta domo, vinea, agro &c. vel ex perſona fructifera, ideſt ſi aliquid ſive ex officio, ſive ex labore, & induſtria lucrari poſſit, certam penſionem prout in contractu conventum fuit, unde venditor cenſus, ideſt qui ſe obligavit ad ſolvendam annuatim certam penſionem, dicitur cenſuarius, qui vero pretium dedit, ac ideo cenſum ſeu ius ad annuam illam penſionem ex re alterius emit, appellatur cenſualiſta. Ita Salas *tract. de cenſibus* dicit hanc eſſe appellationem magis communem, cum cæteroquin hæc duo vocabula promiſcue adhibeantur, ideſt tam pro vendente quam pro emente ius cenſus, ſeu tam pro creditore quam pro debitore.

Cenſus dividitur 1. in reſervativum, & conſignativum. Reſervativus eſt, quo quis transfert rei ſuæ utilis & frugiferæ in alterum dominium directum & utile, reſervans ſibi ſuper tali re ius, & facultatem certam penſionem annuatim percipiendi. De tali cenſu loquitur Lex *ult. cod. de rer. permutat.* & de hoc habetur Geneſeos 47. quando Ioſeph dedit Ægyptiis terras prius dominio Pharaonis titulo permutationis cum tritico ſubiectas ſub annuo cenſu præſtando. Ad hanc autem ſpeciem pertinent cenſus Dominicales, qui dominis competunt, eo quod translata in aliquos particulares fundorum quorumdam proprietate, aliquam ſibi ex eis penſionem reſervaverint quaſi recognitionem. Cenſus vero conſignativus, de quo hic ſermo habetur, eſt ius percipiendi annuam penſionem ex re, vel perſona alterius ex conſtituto pretio acquiſitum, ſeu eſt ius quod quis dato & conſtituto alteri perſonæ pretio ab eadem emit, ut certam quotannis penſionem percipiat iuxta taxam Principis, & locorum leges. Unde hic cenſus conſignativus eſt quædam ſpecies emptionis & venditionis, de quo habetur in iure canonico in Extravaganti Martini V. & Cal- Cenſus diviſio.

Callixti III. quælibet quorum incipit *Regimini*, & de eodem agitur ſub titulo emptionis & venditionis, & uterque eſt licitus, & de hoc, ideſt conſignativo, erit ſermo.

Diviſio cenſus conſignativi. Cenſus conſignativus dividitur 1. ex parte fundi ſeu rei, ſuper quam conſtituitur in realem, perſonalem; & mixtum. 2. Ex parte penſionis in pecuniarium, & fructuarium. 3. Ex parte temporis, quo perdurat, in temporalem, vitalitium, & perpetuum. 4. Ex parte modi, quo creatur in redimibilem, & irredimibilem. Cenſus realis eſt ille qui conſtituitur, & fundatur ſuper re aliqua fructifera, puta vinea, domo, quam immediate afficit, & perpetuo comitatur, adeo ut ad quemcumque res illa tranſeat, ſimul tranſeat & onus penſionis ei adnexum, donec legitime redimatur, & qua pereunte cenſus perit. Cenſus perſonalis eſt ille, qui immediate fundatur, & conſtituitur ſuper ipſa certa perſona, quæ ſe ſuoſque hæredes obligavit ſolvendi ex ſua induſtria, & labore, vel etiam ex bonis, ſi quæ habeat, certam penſionem. Hic cenſus non tranſit in realem, tametſi pro aſſecuratione detur hypotheca, quia res hypothecata non primo loco obligatur, ſed duntaxat in defectu perſonæ; ac ideo mixtus eſt ille, qui tam ſuper re quam ſupra perſona fundatur, ita ut ſi res pereat, maneat obligata perſona, ad differentiam cenſus realis, in quo re pereunte in toto, vel ex parte, in toto etiam, vel ex parte perit cenſus. Et huiuſmodi eſſe ſolent cenſus hodierni. Pecuniarius eſt ille, qui in pecunia ſolvendus eſt: fructuarius, qui in fructibus, ut frumento, vino, oleo, conſiſtit. Temporalis ut ſupra diximus ſubdividitur in temporalem qui ad certum tempus & determinatum, puta ad 40. vel 60. annos extenditur, in vitalitium, qui extenditur ad tempus incertum, ad vitam ſcilicet unius hominis, vel duorum; hinc a ſuo proprio nomine vitalitius vocatur; & perpetuum, qui conſtitutus eſt in perpetuum duraturus, ita ut per ſe nunquam expiret. Perpetuus pariter dividitur in redimibilem, & irredimibilem. Redimibilis eſt qui reſtituto per venditorem pretio redimi poteſt. Irredimibilis, qui amplius redimi nequit.

Circa cenſus reſervativos, ſine ulla controverſia ſunt & ſemper æſtimati fuerunt liciti, ſive quia, ut iam diximus, Ioſeph bona Ægyptiorum reducta pro tritico in dominium Pharaonis, ea poſtmodum Ægyptiis reſtituit reſervata Principi ſuper his annua penſione; tum quia iniuſtum non eſt, ut qui rei ſuæ proprietatem in alterum transfert, ſive hic vaſſalus ſit, vel non, ſibi reſervare poſſit in ea aliquam penſionem. Licet tamen de his cenſibus non loquantur Summi Pontifices in ſuis Conſtitutionibus, nec ad hos ſpectent conditiones ibi pro cenſibus ab iiſdem appoſitæ, nihilominus multiplici modo in iſtis quoque uſura committi poteſt, ut 1. ſi dominus, qui ius habet exigendi certam frumenti ſummam, exigat contra conſuetudinem, ut debitores propriis eorum expenſis ad domini domum conducant. 2. Si dominus qui talem ſummam per aliquot annos non exegit, poſtulet ut hæc ei ſolvatur anno, quo carior eſt annona, & ſimul velit quod tota illa quantitas ei ſolvatur pretio huius anni, quando multo plus valet quam annis præteritis valebat, cum debitores non teneantur illud ſolvere, niſi ad valorem quo unoquoque anno vendebatur, & hoc cognoſci poteſt ex publicis tabulis, adnotationibus, & memoriis.

Hinc remanet diſceptandum de ſolis cenſibus realibus, & perſonalibus, & circa cenſus huiuſmodi, præcipue pecuniarios magna fuit olim controverſia inter Henricum Degandavo, & Gotfredum de Fontibus, ideſt an licita eſſet emptio redditus pecuniarii ſaltem novi, ſive perpetui, ſive temporalis, quos Henricus uſurarios cenſebat, alter vero, ideſt Gotfredus licitos propugnabat. Unde ſit.

Cenſus realis naturali iure ſpectatus licitus eſt, ſicuti conſtat ex communi, & unanimi conſuetudine, quæ hodie viget apud Eccleſias omnes, Monaſteria, cunctos fideles, imo apud omnes Nationes, a quibus cenſus prædicti approbantur, & ſine ulla cenſura eorum palam communiter exercentur, utpote qui iam a Summis Pontificibus Martino V. Callixto III. Nicolao V. aliiſve, re bene ponderata, ab omni mali ſuſpicione immunes iudicati fuere. Et equidem non videtur minor ratio quod qui poteſt legare, vel donare ius ad penſionem ſive fructuariam, ſive pecuniariam ex re ſua annuatim percipiendam, poſſit etiam eam vendere ſive in perpetuum, ſive ad tempus. Igitur licitus eſt cenſus, quo penſio emitur ſuper alicuius bonis exigenda; & eo magis licitus æſtimandus eſt talis cenſus, dum in eo ſervatur naturalis æqualitas ad iuſtitiam cuiuſcumque contractus principaliter requiſita. Nam quamvis cenſualiſta decurſu temporis recipiat pluſquam dederit, emendo ius ad ſex v. g. pro centum recipienda, & quamvis, quando eſt redimibilis, etiam tota ſum-

ſumma erogata ei reſtituatur, hæc nihilominus iudicio prudentum non violant æquitatem, tum quia ſumma illa in tot portiones diviſa, & tot annorum decurſu eroganda tanti æſtimatur quanti totum capitale ſimul datum, quamvis in ſumma longe minori, imo capitale pluris æſtimatur, eo quod abſque incommodis, periculis, eventibus totum ſimul recipiatur, cum alioquin in exigendis penſionibus ſingulis annis ſæpe varia ſint incommoda ſuperanda. Et ſi ex hoc capite cenſus realis eſſet illicitus, etiam emptio agri pro centum ducatis eſſet illicita, cum uterque contractus ſit eiuſdem conditionis.

Cenſus irredimibilis iure naturali eſt licitus, quia ſicuti licita eſt venditio rei irredimibilitate eiuſdem adnexa, ita venditio iuris ad percipiendos fructus ex re, quæ eſt quædam partialis venditio rei irredimibiliter celebrata, erit licita. Notandum quod longe pluris emendus ſit cenſus irredimibilis quam redimibilis, ut patet, ad hoc ut fiat iuſta æqualitas. De iure autem eccleſiaſtico, ſive canonico per Martinum V. Callixtum III. vetitus fuit. In Bulla tamen Pii V. dummodo eius forma ſervetur, connumeratur inter bona immobilia, & ſervata eius forma, licitus eſt.

Cenſus redimibilis ad beneplacitum cenſuarii, ſeu venditoris, iure omni licitus eſt. Etenim in hoc cenſu ita celebrato tollitur prorſus omnis uſuræ ſuſpicio. Tenetur tamen cenſuarius, ut monent Doctores, quandocumque cenſum redimere velit, tempore congruo, nempe aliquorum menſium cenſualiſtæ id notum facere, ut ipſe quoque negotiis ſuis conſulere valeat. Inſuper advertunt eſſe valde indecens, ſi cenſuarius paucis menſibus, vel vix anno elapſis cenſum redimere velit. Conditio aliquando appoſita, ne redimatur v. g. ante quinquennium, vel niſi infra quinquennium redimatur, cenſus irredimibilis fiat, ſi apponatur a cenſuario, dummodo iuſtum pretium interveniat, non eſt iure naturali iniuſta; quia ſi ſecundum iura omnia redimere poteſt quando voluerit, poteſt pariter ſi ita velit conditionibus iſtiuſmodi ſe obſtringere. Si vero præfatæ conditiones apponantur a cenſualiſta, videtur rationabilius quod exigendo tali tempore irredimibilitatem illicite agat, & animum uſurarium palliet. Si vero velit ut cenſus fiat irredimibilis, ſi poſt longum tempus, puta ſaltem viginti annorum non redimatur a cenſuario, videtur quod hæc conditio non poſſit eſſe iniuſta, dummodo tamen penſio ſolvenda proportionabiliter minuatur, quia, ſi ut iam antea probatum fuit, cenſus inſtitutus irredimibilis a ſuo principio, licitus eſt, certe etiam in tali caſu adiectio huiuſce irredimibilitatis facta penſionis imminutione, non erit illicita. Conditio vero redimibilitatis cenſus ad nutum cenſualiſtæ ſecundum probabiliorem cum Soto, Covarruvias, & aliis, quos hic referunt Salmanticenſes, eſt illicita, quia talis contractus tranſit in contractum meri mutui fœneratitii ſub pallio cenſus. Etenim uſura aliud non eſt, niſi mutuum datum cum onere reſtituendi tantumdem cum lucro, licet mutuator ſe obliget non repetiturum ſortem ad annos plures, dummodo lucrum ex vi mutui reportet. Idem plane omnino evenit in cenſu reali redimibili ad nutum cenſualiſtæ, quia eſt erogatio pecuniæ cum debito ut reſtituatur ad libitum erogantis præmonendo mutuatarium aliquibus menſibus ante, & cum pacto ut interim lucrum tot, v. g. quinque pro centum, ſolvatur. Nec ullatenus ſuffragatur quod hic reſponderi poteſt, nempe in mutuo lucrum reportari ex vi mutui; in tali vero cenſu ex vi emptionis iuris percipiendi tot fructus, qui tot ducatis annuis æquivaleant. Nam in cenſu tali modo convento emptio eſt mere verbalis, nec alias vera, & realis dicti iuris.

De Cenſu perſonali.

Cenſus vero perſonalis, & mixtus, ubi recepta non eſt Bulla Pii V. ut in Gallia, Belgio, & alibi, vel per contrariam conſuetudinem abrogata ſit, iure naturæ licitus eſt, & neutiquam uſurarius, ut communiter Doctores affirmant, dummodo tamen debitæ conditiones ſerventur, ideſt 1. quod ius penſionis exigendæ, quod in tali contractu emitur, iuſto pretio quod a lege, vel a conſuetudine conſtitutum eſt, ematur; 2. ut perſona, vel res ſuper quam emitur ius penſionis, ſit fructifera ac lucrativa, ideſt perſona talis, quæ ſua arte, opera, vel induſtria fructum aliquem pariat, unde cenſum ſolvere poſſit, ſive poſſideat bona certa in re, vel in ſpe, ex quibus penſio retrahi valeat; 3. ne venditori obligatio imponatur cenſum redimendi, tametſi pretio eodem, quo emit, & quandocumque velit liberum ipſi reddatur, ut cenſum redimere poſſit. Et ratio eadem, quæ adducta eſt pro cenſu reali, valet etiam pro perſonali, & mixto, nempe quemquam etiam vendere poſſe, ſi pretio ſit æſtimabile, & vendibile ſit, quod ut ſuum alteri legare, vel donare poteſt. Unde ſi quis titulo legati, vel dona-

nationis transferre poteſt in alterum ius percipiendi penſionem non ſolum ex re ſua frugifera , ſed etiam ex ſua perſona de lucris quæ ipſa facit ſuo labore , & induſtria , vel ex ſuis bonis ſaltem per alios , poterit etiam tale ius alteri vendere. Inſuper ſuper induſtria hominis conſtitui poteſt obligatio ſolvendi annuatim aliquid ex ſuis lucris per modum decimarum, vel tributorum, *ex cap. Ad apoſtolicæ & cap. Paſtorali de decimis*. Igitur videtur nihil obſtare , quod ſimilis obligatio etiam vendi poſſit , ac proinde ſi prima obligatio licita eſt , & hæc altera pariter licita eſſe debet. Et hoc comprobatur ex communi uſu in Gallia , & Belgio , ubi cenſus perſonales , ac mixti vigent , & neque a ſupremis Curiis , & Præſulibus eorumdem locorum reprobati fuere , nec a piis & eruditis viris unquam impugnati , ſicuti procul dubio reprobandi fuiſſent & impugnandi , ſi uſuræ , & iniuſtitiæ nota eſſent infecti.

Dixi in locis , in quibus recepta non eſt Conſtitutio , ſeu Bulla Pii V. vel ſi ſemel recepta, per uſum, vel conſuetudinem contrariam fuit abrogata ; nam S. Pontifex ut uſuris nomine cenſus palliatis viam interdiceret , ſuam Bullam edidit alias citatam , quæ incipit *Cum onus* anno 1569. qua ſtatuuntur quædam conditiones ad cenſum inſtituendum, quibus non obſervatis declarat cenſus eſſe uſurarios , prima quarum eſt , ut cenſus inſtituatur ſuper re immobili, determinata , & fructifera ; ſecunda ut tali re pereunte, vel ſterili evaſa, cenſus pereat ; tertia ut pretium a cenſualiſta in pecunia numeretur in ipſo actu celebrationis contractus coram Notario, & teſtibus , ita ut ſolutio fieri non poſſit pecunia antea data & credita ; quarta ne fiant pacta directe , vel indirecte ad caſus fortuitos obligantia illum, qui alias ex natura contractus non obligatur ; quinta ut non fiant pacta tollentia , vel reſtringentia facultatem redimendi aut alienandi rem cenſui ſubiectam ; ſexta, ut neque fiant pacta obligantia debitorem moroſum ad intereſſe lucri ceſſantis , vel ad aliam pœnam ; ſeptima , ne cenſus augeatur ex non ſolutis penſionibus iam decurſis ; octava ne apponatur pactum, ut capitale a cenſuario invito repeti poſſit in pœnam non ſolutarum penſionum , vel ob aliam cauſſam. Conditiones hæ ſaltem quoad maiorem partem appoſitæ fuerunt antea etiam a prædeceſſoribus S. Pii V. ſcilicet a Ioanne XXII. *lib. 3. tit. de empt. & vendit.* a Martino V. & Callixto III. in ſuis Extravagantibus relatis inter Extravagantes communes, ubi ſequentes habentur præſcriptæ conditiones ad hoc ut contractus cenſus iuſtus cenſendus ſit . Prima, ut determinata bona aſſignentur , & obligentur a cenſuario pro fundo cenſus. Secunda, ut pretium pro cenſu conſtitutum perſolvatur a cenſualiſta totum & integrum. Tertia ut cenſuario relinquatur plena facultas redimendi ſive in toto , ſive pro parte quando , & ubi ſibi placuerit. Quarta ut cenſuarius non poſſit compelli a cenſualiſta ad redimendum . Quinta , ut pereuntibus bonis aſſignatis pro fundo cenſus hic extinguatur. Huiuſcemodi conditiones tametſi valde laudabiles ſint, pariterque obſervandæ in locis, ubi dictæ Conſtitutiones receptæ fuerunt , in locis tamen, in quibus non fuerunt promulgatæ , neque uſu receptæ, ut in Gallia, Hiſpania, Germania, Belgio, Sicilia, ut referunt Doctores, & præcipue Auctor Æthicæ Amoris , non obligant niſi tantummodo quoad conditiones a iure naturali requiſitas.

CAPUT X.

De Emphiteuſi , Feudo , Libello , habitatione , ſuperficie & ſervitute.

§. I.

De Emphiteuſi.

EMphiteuſis a græco nomine *emponema* latine idem ſignificat ac melioratio , ut volunt Speculator, & Accurſius verbo *Emphiteuſis Inſtitut. de locatione*, & iuxta Alciatum, alioſve idem ſignificat *ac implantatio*, ſeu *inſitio*, quia ab initio nonniſi bona ſterilia dabantur in emphiteuſim , ut emphiteutæ eorum diligentia & labore per implantationem , inſitionem, & culturam fructifera redderentur , ac undequaque meliorarentur *Leg. 2. 3. cod. de iure emphiteuſis*. Verum uſus poſtea invaluit, ut etiam bona fertilia , quæ non indigent melioratione , nemine reluctante traderentur in emphiteuſim, ut conſtat quotidiana experientia. Qui rem in emphiteuſim tribuit , dicitur dominus directus, ſeu proprietarius, & qui rem in emphiteuſim accipit , appellatur emphiteuta, ſeu emphiteutecarius.

Def emp teu

Emphiteuſis eſt *contractus , quo res immobilis conceditur quoad dominium utile , ſub onere & obligatione annuæ penſionis proprietario retinenti dominium directum ſolvendæ ; idque vel in perpetuum , vel ad unius vel plurium vitam , vel ad certum tempus ,*

quod

quod tamen non ſit minus decennio. Emphiteuſis differt a contractu locationis, 1. quia emphiteuſis conſtitui nequit niſi in rebus immobilibus, quæ cultura meliores effici poſſunt, locatio vero etiam in rebus mobilibus; locatio conceditur infra decennium; emphiteuſis vero ad tempus non minus decennio; in locatione maior exigitur penſio, quam in emphiteuſi. 2. Quia per emphiteuſim transfertur in emphiteutam utile dominium rei *Leg.* 1. *&* 2. ff. *ſi ager*, *vectigal*, *vel emphiteuta:* per locationem vero non transfertur in conductorem utile dominium rei, ſed uſus tantum, ſeu commodum fructuum *Leg. non ſolum* 39. ff. *locati*. Item emphiteuſis differt a venditione, quia per venditionem transfertur in emptorem dominium non ſolum utile, ſed etiam directum, ſeu proprietatis rei venditæ, & non tantum res immobiles, ſed etiam mobiles vendi poſſunt *Leg. ſi in emptione* 24. §. 1. ff. *de contractu emptionis*, per emphiteuſim vero transfertur ſolum dominium utile, & res tantummodo immobiles, non autem mobiles in emphiteuſim concedi poſſunt, *cit. Leg.* 1. *&* 2. *ſi ager &c.* Inſuper differt emphiteuſis a mutuo, donatione, aliiſque contractibus, per quos non ſolum uſus, ſed proprietas quoque transfertur, nullumque ius in re tradita remanet penes tradentem. Item differt emphiteuſis a feudo, quia in emphiteuſi ſolvitur annua realis penſio; in feudo autem tantummodo perſonale ſervitium, ac fidelitas domino exhibetur, & præſtatur a vaſſalo, ſi feudum ſit verum nihil habens permixtum de emphiteuſi.

Emphiteuſis dividitur primo in ecclesiaſticam, per quam bona quorum proprietas ſpectat ad Eccleſiam, monaſterium, aliaque pia loca, colenda fruendaque conceduntur; & laicalem, per quam ita conceduntur bona, quorum proprietas pertinet ad laicum, vel laicalem poteſtatem. Emphiteuſis eccleſiaſtica in hoc potiſſimum differt a laicali, quia in eccleſiaſtica requiruntur certæ iuris ſolemnitates, ſcilicet aſſenſus Pontificis, in iis præcipue quæ non ſunt ſolita concedi in emphiteuſim, & neceſſitas, ſeu evidens Eccleſiæ utilitas iuxta diſpoſitionem Extravag. *Ambitioſa Pauli* II. quæ ſolemnitas non requiritur in laicali. Secundo dividitur emphiteuſis in perpetuam, per quam res non ad certum tempus, vel certis perſonis duntaxat, ſed in perpetuum colenda & fruenda conceditur; & temporalem, per quam res colenda, & fruenda traditur ſolum ad tempus, vel ad unius, alteriuſve vitam, aut generationem & familiam: unde dividitur ulterius in hæreditariam ſimpliciter, quæ facta eſt alicui cum facultate eam transferendi ad quoſcumque hæredes in perpetuum ſive viri ſint, ſive fæminæ, imo etiam ad extraneos; & in hæreditariam mixte, ſeu qualificate, quæ alicui conceſſa eſt pro ſe, ſuiſque hæredibus non quibuſcumque, & quomodocumque, ſed ſolum qualificate hæredibus, ita ut ſint hæredes, & ſimul etiam deſcendentes; & in non hæreditariam, ſeu ex pacto & providentia; & eſt illa, quæ alicui conceſſa eſt pro filiis deſcendentibus nulla facta mentione de hæredibus, ita ut pro ſucceſſione ad hanc emphiteuſim non requiritur, ut filius, & deſcendens ſit hæres; idcirco poteſt ſuccedere in hanc emphiteuſim qui hæreditatem patris, vel aſcendentis repudiavit. Emphiteuſis igitur, ut ex dictis colligitur, debet eſſe perpetua, vel ſaltem ad decennium. Scriptura, ſeu inſtrumentum ſcriptum eſt de ſubſtantia contractus emphiteuſis, ut *ex Leg.* 1. *cod. de iure emphiteutico*.

Emphiteuſis laicalis, quando conceſſa eſt ſine ulla expreſſione temporis, & perſonarum præſumitur perpetua, & tranſit ad hæredes omnes, etiam extraneos. Ita communiter teſte Iulio Claro §. *emphiteuſis quæſt.* 28 *num.* 1. quia cum ex primæva emphiteuſis inſtitutione in perpetuum dari conſueverit §. *adeo Inſtit. de locat. lib.* 1. ff. *ſi ager*, *vectigal*, *vel emphit.* eidem inſtitutioni conformari debet emphiteuſis præſumptione iuris, quando in ipſo contractu nihil in contrarium fuit expreſſum *Leg. ult. cod. de legatis*. Sic etiam præſumitur, & tranſit ad hæredes omnes etiam extraneos emphiteuſis laicalis, quando conceſſa eſt cum clauſula *pro te*, *& hæredibus tuis*.

Circa vero Emphiteuſim eccleſiaſticam, quæ dari conſueverunt in emphiteuſim, ſi vel tempus elapſum eſt, vel defecerunt legitimi ſucceſſores, poteſt Prælatus Eccleſiæ, vel Monaſterium ea de novo tradere in emphiteuſim ſine iuris ſolemnitatibus, dummodo eadem, vel ſimilis utilitatis cauſa extet, quia ut bona Eccleſiæ dicantur ſolita concedi in emphiteuſim, requiritur unica conceſſio expreſſa ſolemnis & valida, ut Rota part. 1. *tom.* 1. *deciſ.* 176. *num.* 42. & eo magis quia bona ſemel facta alienabilia remanent perpetuo alienabilia, Rota part. 16. *deciſ.* 155. *num.* 17. Quod ſi bona Eccleſiæ ſolita dari in emphiteuſim denuo incor-

corporata ſint Eccleſiæ, non poſſunt concedi in emphiteuſim ſine ſolemnitatibus, ideſt nova S. Sedis conceſſione. Rota in Mediol. *bonor.* 25. Ian. coram Orano 1593. & eſt communis Doctorum. In emphiteuſi eccleſiaſtica non ſuccedunt filii naturales, ſeu illegitimi, etſi legitimati fuerint ex Principis reſcripto, ut ſtatuit S. Pius V. Inſtruct. 117. Succedunt quidem legitimati per ſubſequens matrimonium, quia iſtis in favorem matrimonii iure civili & canonico tollitur omnis inhabilitas, & pœna, ita ut per omnia legitime natis æquiparentur, Auth. *quibus modis natura offic. ſui* §. *ſi quis igitur*, & cap. *tanta* 6. *qui filii ſint legitimi*. In emphiteuſi tamen ſæculari ſuccedunt illegitimi eo modo quo ſuccedunt in aliis bonis defuncti, cum nullo iure hoc vetitum inveniatur.

Emphiteuta eſſe poteſt quicumque poteſt contrahere ſive maſculus, ſive fœmina, niſi ſpecialiter ſit ei a lege interdictum. Ita communiter. Pupilli, & minores non poſſunt recipere in emphiteuſim, niſi accedat auctoritas iudicis, & conſenſus tutorum, & curatorum Leg. *quamvis* 32. ff. *de acquir. & amitt. poſſeſſ.* Clerici ſolius lucri gratia accipere non poſſunt in emphiteuſim, quia omnis negotiatio cauſſa lucri clericis eſt interdicta cap. *conſequens* 2. & alibi. Dicitur notanter *cauſſa lucri*, quia ob ſuam ſuorumque neceſſitatem contractum emphiteuſis, omnemque alium inire poſſunt.

Emphiteuta poteſt libere uti & frui re emphiteutica, & ei competit actio realis contra quemcumque Leg. 1. ff. *ſi ager, vectigal.* Item ius habet percipiendi fructus ex augmento rei emphiteuticæ etiam per alluvionem facto Leg. *item ſi fundi* 9. §. *vicinus* 4. ff. *de uſufr. & quemadmodum*. Utrumque tamen augmentum ſive latens ſive patens quoad proprietatem accedit domino directo, ſeu proprietario, cui finita emphiteuſi competit etiam dominium utile.

Emphiteuta finita emphiteuſi repetere poteſt melioramenta facta ſine præcedente expreſſo pacto in utilitatem rei emphiteuticæ, ſive annuente, ſive reluctante proprietario, ut communiter, dummodo tamen contractus factus ſit ſine ulla limitatione, quia poſtea non ſtat amplius in poteſtate alterius contrahentium ea immutare quæ ſunt de natura ipſius contractus, ipſiuſque ſubſtantiam conſequuntur, ut ſunt melioramenta in re emphiteutica, utpote quæ datur ut melioretur, & in tali contractu in ipſius utilitatem & commodum eam recipit emphiteuta, & hoc ad differentiam aliorum contractuum, in quibus non tenetur dominus ſatisfacere pro expenſis, quas ipſe facere prohibuit Leg. ult. cod. *de negot. geſtor.* Alias tamen dicendum, ſi in contractu emphiteutico cautum fuit ne emphiteuta ſine domini conſenſu nova ædificia, ſeu alia non debita faciat melioramenta, & ſi faciat, domino cedant ſine ullo iure repetendi expenſas. Dixi *non debita*, quia vi contractus tenetur emphiteuta rem non ſolum conſervare in ea bonitate qua recepit, ſed ſi ſterilem, & incultam eo tamen pacto recepit ut fructiferam eam redderet, tenetur colere in favorem proprietarii, ut nempe finita emphitheuſi non teneatur ille tales ſolvere expenſas.

Emphiteuta (intellige tamen de emphiteuſi perpetua) poteſt legare, donare rem emphiteuticam cum melioramentis alteri etiam extraneæ perſonæ, conferre in dotem, cum alia permutare, oppignorare, hipothecare, locare alteri ad breve tempus, imo etiam ad longum, dummodo locatio non fiat ipſius rei emphiteuticæ ſimpliciter, ſed commoditatis ex ea percipiendæ nomine ipſius emphiteutæ, & hæc omnia poteſt etiam ſine conſenſu domini directi, & proprietarii. Poteſt tandem emphiteuta vendere tam rem emphiteuticam, quam melioramenta in ea facta, ſi requiſitas a iure adhibeat conditiones, ita *in cap. poteſt emphiteuta* 4. *de locat. & conduct.* Conditiones autem a iure requiſitæ pro tali venditione duæ præcipue ſunt, ideſt quod emphiteuta hoc prius ſignificet proprietario, ideſt ſe velle rem emphiteuticam vendere pro tali determinato pretio, quia ſi velit proprietarius eam emere, cuilibet alio eſt præponendus. Et ſi irreſolutus ſit, per duos menſes eſt expectandus, quibus elapſis ſi ipſe non emat, aliis vendere poteſt, cit. *cap. emphiteuta*, & cit. *Leg. ult. cod. de iure emphiteutico*. Item quod venditio fiat, ſicuti etiam donatio, legatio &c. perſonis, quibus lege hoc concedi non prohibeatur, cit. *cap. poteſt emphiteuta*, & eiuſmodi conditiones obſervandæ ſunt etiam in permutatione rei emphiteuticæ.

Obligationes Emphiteutæ

Emphiteuta vero tenetur 1. rem ſibi conceſſam non deteriorem facere, imo fructuoſiorem, cum ad hunc finem præcipue concedatur, ita ut ſi res emphiteutica pereat, vel deterior fiat culpa emphiteutæ, quia non coluit, vel ſi domus ſit, quia debito tempore non refecit, vel uti tenebatur, non cuſtodivit, tunc ipſi perit, & de toto da-

damno tenetur. In omni enim contractu in gratiam utriuſque celebrato oritur obligatio ex culpa lata, & levi, Leg. *ſi ut certo* 4. §. 2. *ff. mandati*. 2. Tenetur certam penſionem in pecunia, vel in fructibus domino directo ſtatutis temporibus ſolvere; alioquin amittit rem emphiteuticam cum omnibus expenſis, quas ſubiit pro ipſius melioratione; & talem penſionem, ſi ſolummodo hanc ſolvat in recognitionem dominii, ac inde modica ſit, & tenuis, tenetur eam ſolvere, tametſi ob ſterilitatem, vel hoſtium incurſionem, aut caſum alium fortuitum paucos, aut etiam nullos colligat fructus; quia modica penſio fructibus annorum præcedentium, & ſubſequentium facile, abundeque compenſatur, unde non liberatur ab onere ſolvendi talem modicam penſionem, niſi fundus emphiteuticus pereat, aut in poteſtatem hoſtium deveniat ſine ſpe brevi tempore recuperandi, *Leg. 1. cod. de iure emphiteutico*, & §. *adeo* 3. Inſtit. *de locat. & conduct.* Si vero emphiteuta magnam ſolvat penſionem non ſolum in recognitionem dominii, ſed etiam in compenſationem, & ad proportionem fructuum, quos percipit, vel percipere poteſt, tunc ſi propter aliquem ex dictis caſibus nullos, aut paucos fructus colligat, æquitas poſtulat ut ei fiat proportionaliter aliqua remiſſio, quia tunc emphiteuta parum differt a conductitio, cui pro rata partis fructuum, qui pereunt, fit remiſſio.

§. II.

De Feudo.

gi. di. Controvertitur inter Doctores unde feudum originem ducat. Cenſent aliqui cum Laſio *lib. 2. verb. Curias ff. de origine iuris Cuiacii* feuda originem habere ex antiquo Romanorum iure. Alii cum Luca de Penna in *Leg. quicumque cap. de omni agro deſerto lib.* 11. volunt feuda cœpiſſe tempore Iuſtiniani. Alii tale initium credunt a Gallis ad Germanos, Hiſpanos, Italos, & alias Europæ Provincias veniſſe, ut apud Fachinet. *lib.* 7. *cap.* 1. Communior tamen, & probabilior tenet initium feudorum ſeu primævam eorum collationem proveniſſe a Longobardis, a quibus occupata fuit Italia diuque poſſeſſa, quorum feudorum conſuetudines ab Oberto de Horto, & Gerardo redactæ fuere ad eorum Legum feudalium formam, quæ nunc habetur, & viget; & ita teſtatur Cardinalis de Luca *Lib. 1. de Feudis diſc. 2. num.* 5. Fachinet. *lib.* 7. *cap.* 1. & alii non pauci, quia in libris Feudorum ſæpe fit mentio Longobardorum ac eorum Legum, ut *in lib. 2. tit. 1. de Feudi cognitione*; item *lib. 2. tit. 8. de Inveſtit.* & alibi; tum quia in multis vocabulis feudalibus lingua Longobardorum deprehenditur, ut ſunt Morgenatica, Marchio, &c.

Feudi nomen derivatum eſt a fide, ſeu fidelitate lib. 2. *feudorum tit.* 3. *per quos fiat inveſtitura* ubi ſic: *Cum a fidelitate feudum dicatur, vel a fide*; quia natura feudi eſt obligare feudatarium, ut ſpecialem fidelitatem erga ſuum dominum directum, cuius eſt vaſſalus, exhibeat cit. *lib. Feudorum tit. 3. per quos fiat inveſtitura*, ubi ſic: *Nulla inveſtitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recuſat.* Unde Feudum ut contractus, eſt *liberalis, & perpetua conceſſio rei immobilis, vel æquipollentis quoad dominium utile ſub onere fidelitatis, & obſequii perſonalis domino directo exhibendi*. Dicitur *res immobilis*, ut denotetur rem mobilem non poſſe eſſe feudum §. *fin.* lib. 2. *Feudorum* cap. 23. Nomine vero rei immobilis non ſolum veniunt res corporeæ, & ſolo cohærentes, ut caſtra, & prædia, ſed iura etiam incorporalia, quæ immobilibus accenſentur, cuiuſmodi ſunt iura piſcandi, venandi iuriſdictionem exercendi, vectigalia accipiendi, ac ſimilia *Leg. & §. fin. cod. de præſcript. longi temp.* Sic etiam cenſus, & redditus annui Clementina *exivi* §. *cumque annui*. Definitio Feudi.

Differt feudum in hoc ab emphiteuſi, quod domino directo præſtari debet ab emphiteuta annua penſio. Unde ſi etiam in feudo annua penſio conſtituatur, tunc non eſt feudum proprium, ſed improprium. Non eſt tamen de ſubſtantia feudi, ut mere gratuito fiat; nam feudum quoque emi poteſt, ut patet *ex cap. unico de beneficio fratris*, dummodo tamen minori pretio ematur, ut adhuc rationem beneficii retineat. Dicitur *perpetua*, ut denotetur feuda proprie dicta non præciſe ad certum tempus, & generationem, ut aliquæ emphiteuſes, ſed perpetuo concedi, ut feudatario eiuſque hæredibus in perpetuum pertineant. Sic expreſſe in cit. §. *fin. lib. 2. de Feudis cap.* 23. Dicitur *ſub onere fidelitatis, & obſequii perſonalis præſtandi*, ut denotetur, quod principale onus, & obligatio feudatarii eſt ut domino directo, a quo tantum beneficium recepit, ſit fidelis, & nunquam aliquid contra eum moliatur, ſed potius conſilio, & auxilio opituletur, præſertim eunti ad bellum, vel dimidium redditus feudi unius anni domino pro belli expenſis In quo differat Feudum ab Emphiteuſi.

ſis ſubminiſtret, *Leg.* 2. *cap.* 55. §. 1. *de Prohibita feudi alienatione*.

Diviſio Feudi. Feudum dividitur 1. in feudum proprium, & improprium. Feudum proprium eſt illud quod veram naturam feudi in omnibus retinet, ut ſupra feudum deſcriptum, & ſimpliciter conceditur nulla facta determinatione temporis, aut ſervitiorum §. penult. & *ult. cap. quæ ſit inveſtitura*. Feudum improprium eſt illud, in quo per pacta ſpecialia, ſeu per inveſtituram ſpecialem a propria feudorum natura receſſum eſt. Feudum enim proprium cenſetur quod conditionibus & obſequiis nominatim definitis eſt alligatum cap. 1. *de notit. feudi*, & §. *fin.* In dubio autem omne Feudum proprium præſumitur, & rectum. Dividitur 2. in regale, quod ab Imperatore, vel a Rege conceditur cum adnexa regali dignitate, ideſt iure regalium, cuiuſmodi ſunt Regnum, Electoratus, Ducatus, Principatus, Marchionatus, Comitatus, & alii id genus honores, & beneficia *lib.* 1. *tit.* 14. *feud. cap.* 1. & non regale, quod nobilitat quidem perſonam recipientis, ſine tamen iure regalium cit. *num.* 1. *tit.* 14. *feud.* 3. Dividitur in nobile, & quod accipientem nobilitat, vel oſtendit antea nobilem fuiſſe, cum concedatur ab Imperatore, vel alio ſupremo Principe *cap.* 1. *quis dicat Dux*, & in ignobile, quod a plebe vel a privatis perſonis dari ſolet quæ ex defectu poteſtatis nullam nobilitatem dare poſſunt feudum ab ipſis accipientibus *cap.* 1. *de iis qui feudum*. 4. Dividitur in ligium, & non ligium. Ligium eſt illud, quo vaſſalus fidelitatem ita ſtrictam iurat uni domino, ut ei contra quemcumque militare, & ſervire teneatur; idcirco nemo poteſt a duobus regibus feuda ligia accipere, cum ſit impoſſibile duobus promittere fidelitatem contra quoſcumque. Unde feuda ligia nonniſi a ſupremis Principibus ſuperiorem non agnoſcentibus dari poſſunt, alias ſuperior excipi deberet, ſicuti cenſetur exceptus Summus Pontifex. Non ligium vero illud eſt, pro quo vaſſalus iurat, & debet fidelitatem domino, ita ut alteri etiam in eadem, & ſimili cauſſa debitam fidelitatem promittere, & præſtare valeat. 5. Dividitur in Eccleſiaſticum, quod a Prælatis Eccleſiaſticis de bonis, quæ ſunt Eccleſiæ, datur alicui ſive clerico, ſive laico, Wulteius de *feudis* lib. 1. *cap.* 8. *n.* 19. & laicale, ſeu ſæculare, quod a Principibus ſeu aliis dominis ſæcularibus etiam clericis de bonis patrimonialibus, & ſæcularibus datur. Quare ad dignoſcendum num feudum eccleſiaſticum ſit, aut ſæculare potius attendenda eſt perſona concedens, quam res ipſa in feudum conceſſa, num ſit Eccleſiæ, vel laici. Multi enim Epiſcopi qui territoria ſpecialia in feudum ab Imperatoribus recepere, ratione talium feudorum conſiderantur non ſecus ac alii vaſſali ſæculares Imperatorum, & coram eis in cauſſis feudalibus comparere debent, & iudicari. 6. Dividitur in feudum novum, & antiquum. Novum quod vaſſalus poſſeſſor non habuit ab aliquo anteriore vi ſucceſſionis, ſed ab ipſo domino primum accepit, & cœpit in ſua perſona; antiquum eſt, quod prius ab alio aſcendentium acquiſitum ad alios per ſucceſſionem tranſivit *cap.* 1. *ſucceſſione feudali*, & alibi. 7. Dividitur in feudum hæreditarium & in feudum familiæ, ſeu ex pacto, & providentia. Feudum hæreditarium eſt illud in quo vigore inveſtituræ non ſolum agnati primi vaſſali, ſeu acquirentis, ſed etiam quicumque hæredes extranei, ſive maſculi ſive fæminæ, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato venientes ſuccedere poſſunt, & tale cenſetur, ſi in inveſtitura habeatur hæc clauſula *concedo feudum pro te tuiſque hæredibus quibuſcumque*, Rota *part.* 3. *Recent. Deciſ.* 391. *num.* 8. *pag.* 1. Feudum familiæ, ſeu ex pacto, & providentia illud eſt in quo ſoli maſculi a primo vaſſalo deſcendentes per legitimum matrimonium iure agnationis, & ſanguinis ſuccedunt, quia ordinarie conceditur in favorem, & conſervationem familiæ. 8. Dividitur in feudum maſculinum, in quo vi inveſtituræ ſoli maſculi ſuccedere poſſunt, & fæmineum, quia primo collatum eſt fæminis, indeque fæminas ſuccedere non interdicitur. In utroque tamen hoc feudo non ſuccedunt fæminæ niſi deficientibus maſculis. 9. Dividitur in feudum francum ſeu liberum, pro quo vaſſalus nulla ſervitia præſtare tenetur, & non liberum, pro quo vaſſalus ad certum genus ſervitiorum præſtandum tenetur, prout determinatur in inveſtitura, *lib.* 2. *feudorum tit.* 25. 10. Dividitur in feudum reale, quod cum primo acquirente non extinguitur, ſed etiam ad hæredes regulariter eſt tranſitorium tam reſpectu domini quam vaſſali, & perſonale, in quo nullus hæres ſuccedit, ſed extinguitur cum primo acquirente.

Feudum vero perſonale diverſimode dividitur; nam aliud dicitur feudum *de Camera*, & eſt illud, cum ex ærario domini directi ſtipendium alicui ſolvitur quamdiu vivit *lib.* 2. *feudor. tit.* 1. §. *ſciendum*. Aliud dicitur *de Cavena*, cum alicui dum vivit præſtantur annonæ e cellario, horreo, vel pennario do-

domini: *Cavena* enim locus eſt, in quo frumentum, vinum, oleum, & ſimilia ſervantur. Sic Reiffenſtuel de feudis *num.* 30. & alii paſſim. Item feudum perſonale aliud eſt *Guardiæ*, quod datur alicui cum debito, ut vaſſalus caſtrum, arcem, territorium, domum cuſtodiat; aliud *Gaſtaldiæ*, quod datur alicui, ut domum, ſeu rem aliam domini gubernet, adminiſtret, aut procuret; aliud *Soldatæ* quod non eſt ex Camera, nec ex Cavena, ſed ſimpliciter annua quantitas pecuniæ, vini, ſeu frumenti, datur alicui ſub obligatione fidelitatis, & ſervitiorum, ita ut non ſolum per mortem ipſius vaſſali, ſed etiam per mortem dantis expiret *lib.* 2. *feudor. tit.* 10. Apud Romanos Soldatum in militia appellabant eum, cui ſtipendia ab Imperatore promiſſa erant, quia cum populus Romanus per 200. annos propriis militaſſet ſtipendiis, tandem decreverunt Patres, ut milites acciperet ſtipendium, & ultra pecuniam dabatur eis veſtis & frumentum, & equitibus etiam equus. Hactenus P. Ferraris in ſua Bibliotheca morali.

Obligatur igitur feudatarius 1. iuramentum præſtare fidelitatis. 2. Requiſitus debita reddere obſequia. 3. Non debet diſponere de feudo ſine conſenſu domini, ſeu infeudatoris, qui ſibi retinet in feudo, ſicuti in emphiteuſi proprietarius, dominium directum. Unde ſicuti emphiteuta rem emphiteuticam amittit, ſi non exequatur pacta inita in contractu emphiteuſis, ſic feudatarius feudum amittit neglectu obſequiorum, & ſervitii, quorum onere feudum obtinuit & ob crimen felloniæ, ideſt ſi bella contra dominum directum geſſerit.

§. III.

De Libello, habitatione, ſuperficie, & ſervitute.

Libellus eſt contractus quo emphiteuta, aut vaſſalus rem ſuam emphiteuticam, aut feudalem cedit tertio in emphiteuſim, aut feudum, adeo ut ſit veluti ſubfeudum, & ſubemphiteuſis.

Habitatio eſt contractus, quo conceditur alicui ius habitandi in domo aliena nempe illius, a quo per talem contractum ei tale ius conceditur ſalva ſemper eiuſdem domus ſubſtantia. Habitatio in hoc ab uſu diſtinguitur, quia qui ſolum uſum, ſeu ius habet domo utendi, eam per ſe habitare tenetur; qui vero ius habet habitationis, non ſolum in ea domo per ſe degere, ſed etiam aliis locare poteſt. Sic ex *Inſtit. lib.* 2. *tit.* 4. ff. toto tit. 1. ſed de hoc iam ſatis ſupra, ubi de modo acquirendi dominii.

Superficies eſt veluti contractus, quo quis ius acquirit poſſidendi ſuperficiem alieni ſoli, ut in eo ædificare poſſit. Qui tale ius habet dicitur ſuperficiarius, & hic habet dominium utile, cuius proprietas penes dominum loci remanet, quin ædificium cedit ſolo, in quo conſtruitur. **Quid ſuperficies.**

Servitus activa eſt veluti contractus tacite initus, quo quis ius aliquod habet in re alterius, quæ ſervitus paſſive ſumpta eſt ipſa rei ſubiectio, & hæc eſt vel realis, per quam res rei ſervit, vel perſonalis, qua res perſonæ obligatur, vel perſona rei. Res perſonæ, ut ſi ius habeam non propter agrum, ſed aliunde hac tranſeundi. Perſona rei, ut ſi Ioannes agrum meum excolere teneatur. Hinc uſus, uſusfructus, habitatio ſunt proprie ſervitutes perſonales. **Quid ſervitus activa.**

CAPUT XI.

De Locatione, & Conductione.

§. I.

Quid ſit locatio & conductio, & ad quid teneantur locatores, & conductores.

Locatio & conductio ſunt unus idemque contractus, ſicuti emptio & venditio, qui ex parte locantis dicitur locatio, & ex parte locatarii, ſeu recipientis dicitur conductio. Locatio eſt contractus, *quo quis rem aliquam alteri utendam, vel fruendam concedit certo pretio, ſive mercede conſtituta*. Dicitur *quo quis rem aliquam alteri utendam, vel fruendam concedit* ad denotandum locari & conduci non ſolum res, quæ ad ſolum uſum deſerviunt, ut domus ad habitandum, equus ad equitandum, & eiuſmodi, ſed etiam res quæ deſerviunt ad fructus percipiendos, ut ager, vinea, paſcua, iura, & redditus. Imo locari & conduci non tantum ipſas res, ſed perſonas quoque, ſeu potius operas, & labores perſonarum, ut patet in famulis & ancillis, operariis, officialibus, & artificibus, & huiuſmodi, qui ſe, aut ſuas operas aliis locant, & ab aliis conducuntur, *Leg.* 9. *in principio ff. de locato & conducto*, *Leg. ſed addes* 29. §. 1. *ff. de eodem*, *Leg. item* 51. 22. §. 2. *ff. de eodem*. Dicitur *certo pretio*, *ſive mercede conſtituta*, quia pretium, ſeu merces in locatione neceſſario intervenire debet *Leg. ſi convenerit* 23. in fine ff. *communi dividendo*. Et in hoc differt locatio a commodato & precario, vi **Definitio Locationis.**

quo-

quorum ad uſum res gratis conceduntur.

Conductio vero eſt contractus, ut patet ex proxime dictis, *quo uſus, vel fructus rei alterius, aut ipſius opera pretio accipitur*; & ex his duobus contractibus locationis & conductionis varia contrahentes ſortiuntur nomina. Qui enim rem ſuam utendam, vel fruendam, vel eius operam alteri pro ſtatuto pretio vel mercede concedit, dicitur *locator*; qui autem uſum, vel fructum rei alterius, vel eius operam pro pretio dando, vel mercede accipit, dicitur *conductor*. Qui prædium urbanum, vel domum in urbe conducit, dicitur *inquilinus* cit. *Leg. ſed addes* 19. §. 4. & 5. ff. de eodem. Qui conducit agrum vel prædium ruſticum, ſeu rurale, dicitur *colonus*, Leg. *lex pignoris* 37. ff. *de acquirenda poſſeſſ.* Qui conducit operam perſonæ, dicitur *redemptor* Leg. *cum in plures* 60. §. 3. ff. de *loc. & cond.* Qui conducit vectigalia, dicitur *Publicanus*. Si res locata ante traditionem pereat, contractus diſſolvitur, & conductor liberatur.

Locatio, & conductio proxima eſt emptioni, & venditioni, iiſdemque regulis iuris conſiſtit, *Inſt. lib.* 3. *tit.* 25. Nam locatio, & conductio vere ſunt emptio, & venditio uſus, vel uſusfructus rei, aut operæ perſonæ: unde ſemper illicitum eſt locare pretio maiore iuſto, & conducere iuſto minore. Bona eccleſiaſtica ſine beneplacito, ſive conceſſione Sedis Apoſtolicæ non poſſunt locari niſi ad triennium, ſeu ad tres annos fructiferos, ita ut ſi prædia alicubi locata fructificent ſolum ſingulo biennio, locari poſſunt ad ſex annos; & ita ſi fructificent ſolo ſingulo anno trienni, poſſunt locari ad novem annos, & ſic conductores poſſunt percipere tres fructus iuxta Extravagantem *Ambitioſa de rebus eccleſiaſticis non alienandis*; quæ Conſtitutio reſpicit tres fructus triennales, non autem temporis ſpatium ſine fructu, quia tunc unum biennium, aut triennium fructiferum unico æquivalet anno. Et ſic deciſum fuit a Rota Rom. 19. *Iunii* 1648. in una Tiburtina. Locatio facta a Beneficiario anteceſſore in bonis ad proprios redditus ſuæ dignitatis, ſeu præbendæ pertinentibus non obligat ſucceſſorem, nec ideo tenetur ſtare contractui, quia ſe habet non ſecus ac ſucceſſor in maioratu, cui præceſſor præiudicare nequit, nec de eodem maioratu diſponere, niſi pro tempore, quo redditus ad ipſum pertinent. Et ſic conductor etiam libere poterit a conventione recedere. Ita Sylveſter, Lugo, Covarruvias & alii cum Rota communiter; ſic enim habet Rota *part.* 10. *deciſ.* 219. *num.* 10. *Quod extincto ſucceſſore terminetur omne ius locationis, licet agatur de locatione ad modicum tempus*. Locatio vero facta a Prælato anteceſſore ſervatis iuris ſolemnitatibus, & pro debito tempore bonorum eccleſiaſticorum non pertinentium ad proprios redditus ſuæ dignitatis, ſeu præbendæ, ſed ad Eccleſiam ipſam, ſeu Conventum, ſive Monaſterium, cuius Superior erat ſeu miniſtrator, obligat etiam ſucceſſorem, quia cum Prælatus locaverit alia bona non proprio nomine, ſed Eccleſiæ, cuius erat legitimus miniſtrator, talis locatio ſe habet ut locatio bonorum facta a tutore, vel curatore nomine pupilli aut minoris, cui hi ſtare tenentur Leg. *ſi tutela* 8. *ff. de adminiſtrat. tutor.* Locationi igitur factæ a ſuo tutore, vel curatore tempore tutelæ, vel curatelæ tenentur ſtare pupilli ac minores, imo etiam ſucceſſores tutorum, & curatorum, quia facta intelligitur nomine pupilli, aut minoris, vel ex voluntate expreſſa teſtatorum, vel ex diſpoſitione iudicis, Leg. *ſi tutela ff. de adminiſtrat. & periculo tutor.* & ſic Molina, Mantica *de tacita & ambig. convent.* lib. 5. cap. 10.

Uxor pariter ſtare tenetur locationi factæ a marito nomine eiuſdem uxoris, unde fieri hoc nequit, niſi in bonis, quorum uxor habet adminiſtrationem, qualia ſunt bona paraphernalia, non vero in dotalibus, quorum adminiſtratio ſpectat ad maritum. Molina *de iuſtit. & iure*, Covarruvias.

Succeſſor, ſeu hæres univerſalis tenetur ſtare locationi, ſeu conductioni factæ reſpective a ſuo auctore, ut communiter ex §. *fin. Inſtit. de locat.* Succeſſor tamen particularis, puta emptor, non tenetur ſtare locationi & conductioni venditoris. Ita communiter ex *Leg. qui fundum ff. locati, & Leg. emptorem cod. de locato*. In hoc tamen caſu conductor poteſt agere de ſuo intereſſe contra venditorem, & ſuos hæredes ſi fuerit ille præmortuus *Leg. qui fundum*.

Item neque legatarius, neque donatarius ſtare tenentur locationi factæ per legantem, aut donantem de re legata & donata, quia ſucceſſor ſingularis, ut eſt legatarius, & donatarius, non tenetur ſtare contractui locationis initæ per ſuum prædeceſſorem in tali re, ex cit. *Leg. qui fundum*, nec ſucceſſor in maioratu tenetur ſtare locationi factæ per prædeceſſorem in maioratu Leg. *ſi quis dominus* §. *hic ſubiungit*, nec quidem commiſſarius tenetur ſtare locationi factæ per hæredem gravatum *Leg. peto* §. *prædium ff. de legatis* 2. neque filius ſucceſſor in legiti-

ma ſtare tenetur locationi factæ per patrem in ipſa; nam legitima debetur detracto quovis onere & obligatione *Leg. omnimodam & Leg. quoniam Novell. cod. de inofficioſo Teſtamento*.

Locator efficere debet, ut conductor re conducta libere uti, & frui poſſit, Leg. 25. ff. *locat.* ideoque tenetur eam cedere conductori iuxta modum & tempus per locationem conventum; alias ſive ipſe per ſe impedierit, ſive tollere non curaverit oppoſitionem, qua ab altero impediebatur dum poterat, ut re conducta uti, & frui non poſſet, eidem reſtituere debet pretium, & intereſſe, & damnum compenſare, ut communiter ex Leg. *ex conducto* 25. §. 8. *ff. locati*. Non tenetur tamen de intereſſe, ſeu damni compenſatione, ſed ſolum pretium reſtituere, ſi non potuerit removere tale impedimentum, utpote proveniens a vi maiori, vel ea pereat, ut incendio, ſi domus, alluvione, ſi ager, Leg. 23. ff. *de regulis iuris*. Tenetur locator aperire conductori vitia, & defectus rei locandæ, ut dictum fuit de re vendenda, puta ſi domus, aut navis ſit ruinoſa, ſi equus, aut mulus onera abiicere, aut excutere conſueſcat; alias tenetur conductori de damno ſecuto, licet vitium ignoret, ſed culpabiliter, cum cognoſcere potuerit, ex *Leg.* 19. §. *locat.* quia locator tenetur examinare diligenter num res quam locat apta ſit uſui ad quem datur, nec noxia; hoc enim exigit æquitas ex natura locationis, quæ inſtituta eſt ad commodum utriuſque contrahentis. Tenetur ad impenſas neceſſarias tum pro reparanda re locata, tum pro conſtituenda ad convenientem uſum, ad quem locatur: debet enim reddere rem aptam ad uſum conductoris, & in eumdem ſtatum reſtituere, ſi forte amiſerit, cum pretium propter uſum recipiatur, *Leg.* 25. §. *locat.* Imo tenetur refundere expenſas tam neceſſarias quam utiles factas a conductore in re locata, & duraturas etiam poſt conſumatam locationem ad commodum ipſius locatoris, puta in reſtauratione domus, navis, curatione equi. Ita communiter ex *Leg. dominus* 55. §. 1. ff. *locati*. Quia ſi eiuſmodi obligatio exurgit ex commodato, quod gratis fit, multo magis ex locato, in quo pretium accipitur. Tenetur pariter locator ſolvere tributa, aliaque onera publica, quæ ratione rei locatæ ſunt præſtanda, niſi tamen aliter conventum ſit, tamen ſervata æqualitate. Ita communiter ex Leg. *Ædiles ſtudeant* ff. *de via publica*. Quod ſi locator refundere renuat tales expenſas, ſive utiles, ſive neceſſarias, duraturas etiam poſt finitam locationem ad commodum ipſius locatoris, conductor, ſi ſint amovibiles ſine læſione rei locatæ, poteſt eas ſecum aſportare, ex cit. Leg. *ſed addes*; vel ſi ſint inamovibiles ſine læſione rei locatæ, poteſt conductor tantum retinere rem locatam, ac ea uti, donec per decurrentes penſiones de factis expenſis ſe compenſaverit, ex Leg. 5. *principio* ff. *de expenſis in rem dot.* niſi tamen aliter de impenſis faciendis inter ſe contrahentes convenerint, vel conſuetudine loci ſecus receptum ſit. Tenetur item locator remittere pretium locationis pro toto eo tempore, quo conductor non potuit uti re, vel opera locata, ſi impedimentum proceſſit ex parte locatoris, vel ipſius rei locatæ; ita ex *Leg.* 27. & 33. §. *locat.* quia cum conductor rem, vel operam conducat, & pretium ſpondeat, ut valeat uti, & frui re locata quantum eſt ex parte locatoris, & rei locatæ, nihil tunc eſſet quo pretium deberetur. Locator autem agrorum regulariter loquendo tenetur totam penſionem remittere colono, ſi ſine ſua culpa ob ſterilitatem, vel grandinem nihil recipiat, vel ſi vi hoſtium, depopulatione, incendio ſine culpa coloni pereant ſegetes etiam collectæ in manipulis, *Leg.* 15. §. *locat.* Si vero colonus aliquid receperit, ſed ſterilitas, ac ideo iactura fuerit magna, tunc remiſſio facienda eſt in partem ad proportionem damni, niſi tamen ex ubertate præcedentis, vel ſubſequentis anni ſterilitas, ac damnum præſentis compenſetur; quia cum penſio, ſeu merces locationis conſtituatur in compenſationem fructuum ex re, vel fundo conducto percipiendorum, ratio & æqualitas poſtulat, ut ſi conductor nullos omnino, vel nimis paucos percipiat fructus, penſio ex toto vel ex parte pro rata iuxta proportionem damni ei remittatur. Item ſi valde commodum rei locatæ lædatur, puta ſi vicino ædificante (ait *Lex* 25. ff. *locat.*) obſcurentur lumina cœnaculi, tenetur locator inquilino, ſeu conductori penſionem pro rata imminuere; nam ut ex Leg. eadem, ceſſatio uſus, ad quem locatæ erant ædes, etſi caſu fortuito contingat, in locatorem cadit.

Quando Locator nihil de penſione remittere teneatur conductori.

Dixi notanter *regulariter loquendo*; quia nihil remittere tenetur locator, ſi ab initio convenerit cum conductore, ut quovis eventu hic totam teneatur ſolvere penſionem, quæ ob hoc onus minor ſit ex *Leg.* 9. §. *locat.* quia tunc conductor ceſſit iuri ſuo, ut ſarciatur. Ita etiam ſi conſuetudo regio-

nis

nis aliter obtineat, quia ſicuti pacta obligant, ſic & conſuetudines, cap. *cum tanto de conſuctud.* Item ſi ſterilitas ſit conſueta, vel oriatur ex vitio, ſeu intrinſeca qualitate rei locatæ, quam iam cognovit, & prævidit, vel prævidere debebat conductor, puta ſi conducat agrum prope flumen, quod ſæpe ſæpius excedat, vel conducat prædium tempore belli, ubi adeſt periculum hoſtilis incurſus; quia tunc ſibi imputare debet conductor, qui hæc cum manifeſto ſuo periculo conduxerit. Item ſi damnum ſit modicum. Magnum autem, & modicum damnum quale cenſendum ſit, regula communior eſt quam tradit Molina, ſcilicet magnum eſſe quando detracto ſemine, & expenſis non colliguntur tot fructus, qui penſionis mediam partem adæquent. Remiſſio vero iuxta communiorem, & probabiliorem facienda, & æſtimanda eſt ſecundum communem vulgi opinionem, ſecundum quam pretium etiam rerum venalium æſtimatur.

Remiſſionis regula a quo deſumende.

Si dominus rem locatam vendat, ea lege illam divendere debet, ut conductor, eadem conditione maneat apud emptorem, a quo ſi domo vel fundo pellatur, tenetur venditor conductori de damno.

Locator ſine legitima & iuſta cauſa ante finitum locationis tempus privare nequit conductorem invitum re locata; ſecus teneretur de intereſſe, ideſt compenſare conductorem de damno, ſi quod ei ſequeretur, & pretium eſſet reddendum, ſi illud iam accepiſſet; quia conductor vi contractus locationis acquiſivit ius utendi, & fruendi re conducta uſque ad conſtitutum tempus, & non tenetur de pretio, niſi quatenus re uſus fuerit. Eſt communiſſima ex Leg. *æde* 3. *cod. de locat.*

Quatuor tamen ſunt cauſſæ, ob quas poteſt locator ante præfinitum tempus conductorem a re locata invitum expellere, eiuſque uſu, ac fructu privare, ut communiter. Prima, ſi caſus improviſus eveniat, ut ipſemet locator indigeat re locata, puta domo ob incendium, matrimonium &c. quod prævidere non potuit locator, cit. *Leg. æde.* Secunda, ſi conductor per biennium pretium conventum non ſolverit cap. *propter* 3. *de locat.* & hoc biennium requiſitum ad repellendum conductorem invitum intelligitur de locatione ad longum tempus celebrata, puta ad decennium, aut quinquennium; nam in locatione ad tempus brevius, v. g. duos, vel tres annos, ſi conductor non ſolverit pretium conventum, poteſt ſtatim expelli, & eſt communis ut ex cit. *cap. propter*. Tertia, ſi domus, ſeu alia res locata neceſſario indigeat refectione, ſeu reparatione, qua non indigebat tempore locationis, & quæ fieri nequit niſi ad tempus conductor diſcedat, cit. *Leg. æde.* In tali vero caſu remitti debet penſio pro tali currente tempore, & ſi inquilinus, ſeu conductor, domo reparata, redire velit ad priſtinam conductionem pro tempore, quo conduxit, tenetur locator permittere ut redeat: ita communiter ex *Leg. ſi duo* 3. §. *cum inquilinus* ff. *uti poſſidetis*. Quarta, ſi conductor re locata male utatur, vel contra bonos mores, vel eam deteriorando.

Tenetur tandem locator rem non locare ei qui male ea uſurus ſit, præcipue ad meretricium, quia hoc eſſet eidem præbere occaſionem, ſeu commoditatem peccandi, ac proinde cooperari peccato, non ſecus ac qui enſem daret ei, quem ſciret abuti velle ad duellum. Limitat ſententiam Sylvius quoad meretrices, ſi ita ſint ad malum reſolutæ, & ubi a republica tolerantur: ait enim: *Si mulieres illæ ſint ad meretricandum reſolutæ, & a republica tolerentur, in ea civitatis parte, in qua ipſis locatur domus, & peccatum diſpliceat locatoribus.... tunc enim locatores illarum peccatum impedire non tenentur*; & ita etiam Pontas.

Conductor tenetur ex communi ſententia, 1. bene uti re locata iuxta boni viri arbitrium, & non ad alios uſus præter conventos, & conceſſos; alias furtivæ actionis damnatur, ac ideo peccaret contra iuſtitiam, quia uſurparet uſum rei alienæ contra conſenſum domini, ut ex Leg. *qui iumenta*, & Leg. *qui pignore* ff. *commodati*. Unde qui conduxit equum pro itinere Mantuam verſus, & utatur pro itinere Bergomum verſus, tenetur de fortuito periculo equi, ideſt ſi pereat, aut quis eum furetur, tenetur ad reſtitutionem, & ad omnia damna compenſanda. 2. Tenetur pro illius conſervatione eam curam adhibere quam diligentiores & prudentiores in re ſua adhibere ſolent; unde tenetur reſarcire damnum, ſi res pereat, vel deterior fiat ſive propria culpa lata vel levi, ſive famulorum, operariorum, aliorumve, quos apud ſe recepit, ſi negligens fuerit in non impediendo, vel in ſeligendis, ac conducendis idoneis, ideſt bonis probatiſve ſervis, operariis, aliiſve probis hoſpitibus Leg. *videamus* 2. *in principio* ff. *locati*, nam contractus cedit in utriuſque utilitatem. Similiter curare debet, ut nullum detrimentum patiatur dominus, ſive quoad ius rei, ſive quoad eius ſubſtantiam, & tenetur de caſu fortuito, quando accidit eo quod ali-

De o gati bus c ducti

aliquid ageret contra pactum, ex cit. *Leg.* 11. 3. Tenetur ad impenſas modicas quotidianas neceſſarias ad rei conſervationem, puta dare equo alimenta. 4. Tenetur conductor vi conductionis ſolvere penſionem conventam locatori tempore in contractu præfixo. Ita communiter ex *Leg. inſulam* 58. ff. *locati*. Hanc enim tunc debet ex iuſtitia. Quare ſi ſit in culpabili mora ſolvendi, tenetur locatori de pretio, & de intereſſe, ſeu ei compenſare omnia damna, quæ ob talem moram patiatur, ex *Leg. præſes* 17. *cod. de locato*. Tenetur item ſolvere penſionem etiam pro toto tempore, quo re locata uti non poteſt, & frui licet ſine culpa. Non licet enim ut locator damnum patiatur ob cauſſam ſupervenientem ex parte conductoris. Si vero uti, & frui nequeat re conducta ex cauſſa ex parte ſua proveniente, puta ob bellum, vel quia domus ex parte corruat, vel equus morbo afficiatur, non tenetur ſolvere pro toto tempore, quo re locata ſibi uti nequit: nam ſi ſolvere tenetur, quando ex parte ſua impedimentum provenit, non tenebitur e contra, ſi illud proveniat ex parte locatoris, vel rei locatæ, aut aliunde. Ita P. Antoine, Tourn. & alii communiter.

Inſuper conductor tenetur rem conductam ſine rationabili cauſſa non dimittere, antequam tempus conductionis, ideſt in locatione ſtatutum tranſierit; alias ſi dimittat, ſolvere tenetur penſiones totius temporis conventi perinde ac ſi ea re uſus fuiſſet, dummodo tamen dominus rem in ſe non receperit, & vel ad proprium uſum, vel alteri per penſionem locaverit; ita communiter, quia tenetur ſervare contractum. Dixi notanter *ſine rationabili cauſſa*, quia ſi ſine ſua culpa aliqua interveniat cauſſa, ob quam ei impediatur rei uſus ad quem conduxit, puta ſi nequeat habitare domum, quia ruinam minatur, vel infecta ſit a peſte, & eiuſmodi, poteſt eam deſerere, & non ſolvere penſiones, Leg. *habitatores* 27. §. 1. ff. *locati*; ſic communiter Doctores. Porro niſi aliter conventum ſit, vel lex, aut conſuetudo repugnet, poteſt rem conductam, ſeu ſibi locatam alteri locare æque idoneo, qui primo conductori penſionem ſolvere tenebitur, & hic primo locatori, *Leg.* 6. *cod.* qui ſupra.

Licet periculum rei locatæ ſpectet ad dominum, tamen ex *Leg.* 23. *de regulis iuris* poteſt conventio, ſeu pactum apponi, ut conductor ſuſcipiat in ſe pericula etiam caſus fortuiti rei locatæ; ſed ut ſervetur æqualitas, ac ideo iuſtitia, tale onus per penſionis imminutionem compenſandum eſt. Conductor tamen, qui ſe obligavit de caſu fortuito, non cenſendus eſt obnoxius ad caſus penitus inſolitos. Bartolus in *Leg. ſcio* §. *medicos* ff. *de annuis legatis*. Ad hoc vero ut reputetur caſus penitus inſolitus, non ſufficit quod a longo tempore, puta ab annis 40. non contigerit, ſed debet eſſe talis, qui in huiuſcemodi regione nunquam ſaltem a memoria hominis contigerit, ita ut de illo nulla cogitatio, aut timor concipi potuerit a conductore, ut notant paſſim Doctores. Quod ſi conductor per pactum expreſſum ſe obligaverit ad quoſcumque caſus fortuitos, etiam penitus inſolitos, tunc ad hos tenetur, ut communiter, ex Leg. *ſi quis* §. 2. ff. locati, *cap. contractus* 85. *de regulis iuris in* 6. ubi dicitur quod *contractus ex conventione legem accipere dignoſcuntur*. Conductor ſuſcipiens in ſe periculum rei, puta equi conducti, non tenetur de naturali eiuſdem morte, quia nomine, & appellatione periculi, non venit periculum naturale a cauſſis naturalibus proveniens, ſed illud quod ex cauſſis extrinſecis obvenire poteſt, ut ex hoſtium incurſione, latronum aggreſſione, viarum difficultate, ac ſimilibus. Periculum enim naturale, ut mors, contingere poteſt, ſive res locata ſit, vel non, ſive locata tali conductori, ſive alteri, dummodo tamen talis conductor per modum inſuetum cauſſam non dederit naturali periculo, puta morti, &c. quia tunc ratione culpæ teneretur conductor de ipſa morte.

Conductor completo tempore locationis tenetur vi contractus rem conductam reſtituere locatori integram, nec ullatenus deterioratam, niſi ex ipſo uſu, & ex natura ſua, non ex culpa conductoris; quia tunc deterioratio non eſt compenſanda, ut communiter; quod contingeret, ſi deterioratio ſecuta fuiſſet ex culpa lata, ſeu levi conductoris, Leg. *ſi quis* 9. §. 3. Imo ſi ultra tempus ſtatutum in locatione conductor rem locatam detineat, tenetur locatori de damno, cum ius non habeat eam ulterius detinendi; ita Doctores communiter. Conductor tenetur locatori ante alios de fructibus rei locatæ, & locator habet in dictis fructibus tacitam hypothecam contra quoſcumque creditores anteriores conductoris: unde locator, ſeu dominus fundi pro penſione ſibi debita poteſt agere executive ſuper dictis fructibus, ac ideo eorumdem fructuum aſportationem interdicere poteſt. **De debito conductoris completo tempore locationis.**

§. II.

De iis, quæ obſervanda ſunt circa locationem, ac conductionem operariorum, & famulorum.

Dominus, ſeu conductor ſolvere tenetur famulis, & operariis bene laborantibus ſuo tempore ſuum iuſtum ſtipendium; nam ius habent poſt opus præſtitum illud prompte accipiendi, ut Tobiæ 4. & Iacobi 5. Iuſtum vero ſtipendium ſecundum communem Doctorum operæ famulorum, ancillarum & operariorum illud cenſetur, quod illis communiter in eis locis dari ſolet. Idcirco cum pretium operarum, & obſequiorum ſpectetur ex communi æſtimatione, ſicuti rerum venalium, hinc æque ac pretium iſtarum ſtipendium quoque operarum, & obſequiorum poteſt habere ſuam latitudinem, puta medii, ſupremi, & infimi, quando non eſſet a lege taxatum. Unde ſi quis exigat ſtipendium maius ſummo, vel ſolvat minus infimo, peccat contra iuſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem, non ſecus ac vendens ſupra ſummum, vel emens infra infimum, cum tunc tollatur æqualitas, ac ideo iuſtitia inter pretium, & operam. Similiter ſtipendium cenſetur iuſtum, quando plures alii reperiantur, qui libenter talem operam, officium, vel obſequium præſtituri ſunt pro tali ſtipendio, quia illud pretium communi æſtimatione iuſtum cenſetur, quod non ſolet tanquam inſufficiens recuſari, aut quod uno recuſante ſtatim ab alio admittitur. Si nulla autem intervenerit conventio, & pretium relictum ſit arbitrio conductoris, hic ſaltem pretium infimum iuſtæ mercedis dare tenetur: talis enim conductio ſe habet veluti quædam emptio obſequiorum, quæ ſemper exigit iuſtum pretium; & quamvis alter nullum pretium determinaverit, non intendit tamen hic totum obſequium, vel partem ſaltem gratis præſtare, ſed habet in animo, ut conductor retribuat quod ſecundum communem æſtimationem iuſtum crediderit.

Si famulus, ſeu operarius ultro ſe offerat domino, & hic illius opera non indigeat, ſed ſolum ex charitate ad illius preces eum conducat, tunc tenetur dare ei alimenta, & ſi eius opera ſit ita utilis conductori, ut ſuperet valorem alimentorum, debet ei dare pretium, quod æquet utilitatem ex tali opera perceptam, quia alter non habet in animo operam donare, ſed vendere iuſto pretio ſtatuendo non ex mera voluntate, ſed ex æquitate, & iure naturali; *operarius dignus eſt mercede ſua Lucæ* 10. unde cum opera plus valeat conductori quam alimenta, tenetur eam ex iuſtitia compenſare iuxta ipſius valorem. In tali autem caſu opera æſtimanda eſt ex utilitate, quam conductor ex ea percipit, quia in iſtiuſmodi circumſtantiis ſecundum communem æſtimationem non plus valet.

Operarius qui ignorantia ſe decepit contrahendo compenſandus eſt a Conductore.

Si operarius, vel artifex falſo putans opus, v. g. ædificium fieri poſſe minori tempore, labore, & ſumptu, convenerit de pretio, quod minus valeat quam eius opera, vel opus, in tali caſu tenetur conductor ſupplere defectum, etiamſi læſio ſit infra dimidium iuſti pretii; nam alias pretium non æquaret operam, vel opus, & ſic eſſet inæqualitas, & iniuſtitia, quia artifex non ſponte, & ſcienter, ſed ex ignorantia conſenſit in pretium minus iuſto; unde ſicuti qui emit aliquid pretio, quod vendens ex errore minus iuſto propoſuit, tenetur ſupplere pretium ſaltem infimum; ita qui emit alterius operam, vel opus ex ignorantia ſibi conceſſum minus quam valet, iuſtum pretium ſupplere tenetur, ut tollatur inæqualitas, & iniuſtitia.

De domino dimittente famulo extra tempus.

Dominus ſi abſque legitima cauſſa ſervos conductos ante ſtatutum tempus dimittat, tenetur dare eis integrum ſalarium, ut communiter ex Leg. *qui opera* 38. ff. *locato*, niſi tamen alium ſervitium ſtatim inveniant famuli pro æquali mercede, cit. Leg. *ſed addes*. Hinc generaliter tenetur conductor ſolvere perſonas conductas, etiamſi uti nequeat earum opera, ſi impedimentum proveniat ab ipſo conductore, & niſi tales perſonæ conductæ interea aliis pro æquali mercede operam præſtent, ac ideo damnum non ſentiant. Quod ſi impedimentum proveniat ex parte perſonæ conductæ, licet ſine ſua culpa, merces ei non debetur, niſi pro rata temporis quo dominus eius opera uſus eſt, & ſi ultra locator receperit, eam reſtituere tenetur, quia conductor non ſe obligavit ad ſolvendum pretium pro opera, quæ ei præſtari nequit ob impedimentum proveniens ex parte locatoris, unde non tenetur dominus dare ſalarium famulo pro longo, & notabili tempore, quo ægrotaverit, niſi id ſpecialiter ſit conventum, aut ita ferat loci conſuetudo. Sic Gloſ. communiter recepta in Leg. penult. cod. *de condicto ob cauſſas*.

Obligationes famulorum.

Famuli, operarii, artifices, & huiuſmodi ſuas operas aliis locantes tenentur iuxta rationem conventionis fideliter laborare, & in

in caſu negligentiæ pro rata laboris omiſſi, vel non debite præſtiti mercedem remittere, vel eam receptam reſtituere; ita communiter ex Leg. 15. §. 6. ff. *locati*. Imo tenentur etiam ad intereſſe, & damna ſi quæ ex eorum culpa lata & levi; non tamen leviſſima dominus patiatur; quia in contractibus qui fiunt in gratiam utriuſque contrahentis ex culpa lata vel levi, non tamen ex leviſſima contrahentes obligantur Leg. *ſi ut certo* ff. *commodato*; quare ſi conductus ad opus aliquod faciendum, & illud ſive ob ſuam imperitiam, ſive quia debitam non adhibuit materiam, ſive ob aliam cauſſam ſua culpa opus imperfecte, aut vitioſe conficiat, tenetur ad intereſſe, & omnia damna reſarcienda. Ita communiter Doctores ex *Leg. locavi* ff. *locati*. Famuli aliique operas ſuas locantes, ſi ante finitum tempus locationis, ſine legitima cauſſa ex malitia, & culpa ſua diſcedant, tenentur ad damna inde dominis ſecuta. Ita communiter ex *Leg. dominus* 55. ff. *locati*.

CAPUT XII.

De Depoſito, Sequeſtro, Commodato, Precario, & mandato.

§. I.

De Depoſito.

Nota Depoſitum hic ſumi pro contractu, quamvis ſæpe ſumatur pro eius materia, ſcilicet pro re depoſita.

Depoſitum eſt *contractus, quo res alteri cuſtodienda traditur, adeoque ſuſcipitur, ut reddatur eadem non ſolum ſpecie, ſed etiam numero*. Perficitur ſolum dum res traditur a deponente, & recipitur a depoſitario: non enim ſufficit tradere, ſed requiritur ulterius ut ſignificet alter ſe talem cuſtodiam velle ſuſcipere, niſi forte eam ſuſcipere teneatur, ut ſunt ſtabularii, caupones, nautæ, aurigæ &c. quia ſufficit illis videntibus deponere rem in domo, curru, vel navi *Leg.* 1. §. *nauta*.

Depoſitarius eſſe poteſt quilibet, qui uſum habet rationis ſeu pupillus ſit ſive fæmina, ſive etiam Religioſus, niſi lex Ordinis vetet. Monaſterium tamen rei huiuſce, licet Religioſi dolo pereat, non cenſetur tale periculum in ſe ſuſcipere. Depoſitarius ex communi tenetur 1. rem depoſitam ſervare, ac cuſtodire ea cura, ac ſollicitudine, quam homines diligentes ſolent in ſimili re propria habere, Leg. 32 §. *depoſitum*. Quod ſi res depoſita pereat, vel deterior fiat, tenetur ſolum de dolo, & lata culpa, Leg. 1. cod. *depoſitum*. Si tamen depoſitum cedat in commodum utriuſque, ut ſi depoſitarius mercedem pro cuſtodia accipiat, tenetur etiam ex culpa levi. Sic P. Antoine, & alii cum communi. Unde ſutores, molitores, caupones, aurigæ, & ſimiles, tenentur ex culpa levi, utpote qui teneantur ex officio ſibi & aliis utili, cui officio adnexa eſt cuſtodia eorum, quæ ipſis traduntur, & ſic ex contractu implicito & virtuali cedente in commodum utriuſque partis, tenentur ea cuſtodire. Quod ſi depoſitio cedat in commodum ſolius depoſitarii, ut ſi pecunia apud ipſum deponatur eo ſolo fine, ut ea uti valeat, ſi egeat, hic tenetur de culpa leviſſima, ut alias dictum eſt. Item ſi ſeipſum obtulit ad maxima diligentia cuſtodiendam.

Depoſitarius tenetur 2. non uti re depoſita ſine conſenſu expreſſo, vel tacito domini, vel ſaltem prudenter præſumpto, quia res eſt ſibi commiſſa pro ipſius cuſtodia, non alias conceſſa ut ea utatur, & illicitum eſt, ac ideo contra iuſtitiam uſurpare uſum rei alienæ invito domino, cum quilibet ius habeat ne quis re ſua ſine ſuo conſenſu utatur; unde Leg. 3. cod. *depoſito* fur dicitur qui utitur re aliqua depoſita ſine illius domini placito. Quare ſi uſus ſit pretio æſtimabilis, ut uſus equi, veſtis, &c. ſolvendum eſt pretium eius, cum uſus & fructus rei ad dominum ſpectet, & pretium uſus eſt quidam fructus. Quod ſi dominus rei uſum concedat, & res ſit uſu conſumptibilis, tunc depoſitum tranſit in mutuum, & ſi res non ſit uſu conſumptibilis, & illius uſus gratis concedatur, tunc depoſitum tranſit in commodatum, ſi gratis eius uſus concedatur, aut in locationem, ſi pretium uſus exigatur. Secundum vero multos præſumitur conſenſus domini circa uſum pecuniæ depoſitæ, ſi eam tradit in ſacculo non clauſo, nec obſignato, nec alio indicio oſtendit ſe denegare facultatem utendi, dummodo utens ſit moraliter certus ſe eam ſoluturum ut primo res exigatur. 3. Reddere tenetur depoſitum ſtatim ac a domino depoſitante repoſcatur, alias detineret rem alienam invito domino, dummodo tamen deponens non repetat in damnum proprium, vel aliorum, puta ſi ira furens repoſcat enſem, quia in tali caſu non eſſet rationabiliter invitus, aut res depoſita ſit furtiva, & eam proprius dominus exquirat, quia tunc ſuo domino eſt reddenda *Leg.* 31. §. *depoſit.* Quod ſi dominus eam non repetat, ipſi furi repetenti eſt

reddenda: tenetur tamen depoſitarius hunc admonere, & hortari, ut ſuo domino eam reſtituat, admonendo ipſum dominum, ſi hoc facere renuat; imo notat Leſſius ſemper domino eſſe reddendam, niſi credatur fur eam repetere, ut illam domino reddat. 4. Non poteſt quidquam retinere, vel exigere pro rei cuſtodia, niſi dominus ei mercedem expreſſe promiſerit, cum depoſitum ſit in gratiam ſolius depoſitantis, ac ideo depoſitarius vi illius tenetur ſolummodo de culpa lata & dolo, idcirco non poteſt ei aliquid deberi, niſi vi alterius contractus, ſeu conventionis, & tunc depoſitum mutatur in locationem operæ ad rem depoſitam cuſtodiendam, & depoſitarius tenetur de culpa levi, eo quia contractus vergat etiam in ſui ipſius utilitatem. Si autem depoſitarius reddat alteri depoſitum, quem bona fide, & prudenter, licet falſo, credit eſſe dominum, vel aliquem ab eo miſſum, & depoſitum pereat, non tenetur ad reſtitutionem, quia tunc non intervenit fraus, nec dolus, nec culpa lata, ex quibus ſolis tenetur de damno.

§. II.

De Sequeſtro.

Definitio ſequeſtri. Contractus ſequeſtri, *eſt rei controverſæ, ſeu fructuum eius apud tertium ſecuritatis gratia legitime facta depoſitio* ex Leg. *licet* 17. *in principio ff. depoſiti*. Sequeſtrum differt a depoſito primo quia deponi poſſunt etiam res illæ, de quibus nulla eſt controverſia. 2. Quia non ſolum plures, ſed unus duntaxat apud depoſitarium deponere poteſt, apud ſequeſtrem vero nonniſi plures, Leg. *propriæ* 6. & alibi. 3. Quia illi qui rem communem deponunt, non ſinguli eam in ſolidum, ſed pro ſua quiſque parte, quam in re habet, deponere cenſetur *Leg.* 1. §. *ſi duo*. Si autem apud ſequeſtrem rem litigioſam deponunt, ſinguli in ſolidum, non pro parte deponunt, ex cit. *Leg. licet* 4. Quia in depoſito quoties libuerit, repeti res poteſt; in ſequeſtri autem nonniſi poſt deciſam controverſiam.

Sequeſtrum multiplex. Hinc ſequeſtrum duplex eſt, voluntarium unum, ſeu conventionale, quod fit non coacte, ſed voluntarie, mutuo partium contendentium conſenſu, ut lite pendente cuſtodiatur, & poſt deciſionem litis res ſequeſtrata vincenti tradatur; alterum neceſſarium, ſeu iudiciale, quod fit auctoritate, ſeu mandato iudicis utraque vel alterutra parte invita; & hoc dupliciter, vel motu proprio, aut ex officio, vel ut plerumque fit ad inſtantiam unius partis litigantis altera contradicente. Sequeſtrari poſſunt res mobiles, & immobiles, corporales & incorporales, ſeu iura, res prophanæ, & ſpirituales, Barboſa *ad rubricas tit.* 17. *de ſequeſtro tit.* 7. Qua queſt. Sequeſtrum voluntarium eſt permiſſum, quia eſt quædam ſpecies depoſiti; & hoc licet ab initio ſit voluntarium, ut alii contractus approbati, non licet tamen partibus poſt factam conventionem recedere iuxta vulgatum: *Quod ab initio eſt voluntarium, poſt factum fit neceſſitas*, & ſic ob eamdem rationem ſequeſtratarius ex quo rem in cuſtodiam recepit, non poteſt recedere ſua ſponte a tali officio, niſi iuſta de cauſſa, & interveniente iudicis auctoritate Leg. *ei apud quem* 5. §. *ſi velit ff. depoſiti*. Sequeſtrum neceſſarium regulariter eſt vetitum, ex communi, Leg. *unica cod. de prohibit. ſequeſtr.* quia iudicium non eſt inchoandum ab executione, ſed requiritur ut actor de ſuo iure doceat, & reus convincatur; nam ante præſumptio eſt favorabilis reo, ideoque non eſt turbandus in ſua poſſeſſione, ſeu eius uſu, cum lite pendente nihil ſit innovandum. Dicitur *ſequeſtrum neceſſarium regulariter vetitum*, cum plures ſint caſus, qui videri poſſunt apud Iuriſtas, in quibus ad cautionem actoris licite fieri poteſt ſequeſtratio iudicis mandato, a quo tamen facto, ſive faciendo liberari poteſt reus data cautione, quæ eſt remedium iuris *cap. dilectus* 2. *Leg. Senatuſconſulto* 16. *ff. de officio præſidis* & alibi.

§. III.

De Commodato, & Precario.

Definit. Commodati. Commodatum ex etymologia nominis ſic dicitur, ex quo in eius cui fit, commodum cedit, Gloſſ. in cap. *cum gratia unico de commodato*. Commodatum eſt *contractus, quo res alteri gratuito conceditur ad uſum ſine translatione dominii pro certo ſtatuto tempore, ante quod repeti non poteſt*. Et differt primo a locatione, in qua pro rei uſu pretium exigitur, 2. a mutuo, in quo non uſus tantum, ſed etiam dominium transfertur, 3. a depoſito, in quo nec uſus quidem ordinarie conceditur, 4. a precario, quod ad nutum revocari poteſt, cum commodatum repeti nequeat, niſi elapſo tempore, ad quod datum eſt. Unde ut communiter ſentiunt Doctores, commodans tenetur 1. aperire commodatario vitium rei commodatæ, ſi ſit periculoſum, alias teneretur de damno ſecuto, *Leg.* 18. & 22. §. *commod.* quia dedit illius occaſionem. Obligationes commodati.

nem. 2. Tenetur ad impenſas extraordinarias ex cit. Leg. 3. Tenetur rem non repetere ante tempus, de quo explicite, vel implicite conventum fuit cum commodatario *Leg* 17. §. *commod. & cap. unico de commod.* quia ut ibi dicitur *non oportet nos beneficio decipi*, *ſed iuvari*; & quia alter ex vi pacti ius acquiſivit re utendi uſque ad finem temporis conventi; idcirco ſi ante repetat, cum alteri iniuriam fecerit ius illi violando, quod ex conventione adeptus eſt, tenebitur de intereſſe, ſeu damno quod eidem ſequatur, niſi tamen commodanti ſimile damnum ex carentia rei ſuæ inopinato immineat: nam in tali caſu ex communi iuſte repetere poteſt rem ſuam ante ſtatutum tempus etiam cum alterius damno, quia non cenſetur conceſſiſſe alteri uſum rei ſuæ, niſi ſub hac tacita conditione, ut in tali eventu eam repetere poſſit, cum in gratuita conceſſione non ſit credibile tantum ſe obligare voluiſſe quantum in oneroſa.

ra. Commodatarius vero tenetur ex iuſtitia,
ro, ut communiter ſentiunt Doctores 1. non uti
i. re commodata niſi ad uſum ſibi conceſſum, aut ſaltem cui prudenter iudicet dominum conſenſurum, ex *Leg.* 5. §. *commodatum*, in qua ſecus agens damnatur ut reus furti, utpote qui rei alienæ uſum aliquem uſurparet invito domino, cum ius non habeat niſi ad uſum ſibi conceſſum, ex *Inſtit. de obligat. quæ ex delicto*. 2. Finito tempore quo illius rei uſus ſibi conceſſus eſt, rem domino reſtituere debet, licet ab eo non repetatur, cum dies ſtatuta pro domino interpellet, *cap. ult. de loc.* alias compenſare tenetur omne lucrum ceſſans, damnumque emergens, quod inde proveniat; quia ius non habet rem alienam retinendi ultra deſignatum tempus, quo ſibi eſt conceſſa, ſed tranſacto hoc tempore totum ius ea utendi, & fruendi ad dominum ſuum ſpectat. 3. Tenetur ad expenſas ordinarias, & modicas, quæ neceſſariæ ſunt ad rei commodatæ conſervationem, puta ad alimenta equi, non tamen ad extraordinarias magnas, v. g. ad curationem magni pretii, ad domus reſtaurationem ex cit. *Leg.* 18. 4. Adhibere debet maximam diligentiam, ac curam ad integre, & in bono ſtatu rem commodatam conſervandam, ex *Inſtit. quibus modis &c.* & alibi. Quare ſi res pereat, vel fiat deterior ex culpa etiam leviſſima, tenetur ad reſtitutionem, cum contractus cedat in eius tantum utilitatem, ex *cap. unico de commod.* Igitur tenetur etiam ad reſtitutionem ſi res commodata pereat, vel amittatur, dum per tertium ad ſuum dominum eam remiſit, ſi non uſus ſit magna diligentia, prudentia, ut fidelem, ac idoneum inveniret, ſecus vero ſi accuratam præcautionem adhibuerit, *Leg.* 20. *cap. commod.* vel ſi tertius electus fuerit ab ipſo commodante, nam tunc certe res domino ſuo perit. Si autem res commodata fuerit alteri in commodum utriuſque, ſolum tenebitur de culpa levi; ſi vero in commodum ſolius commodantis, de culpa lata iuxta regulas alias expoſitas.

Circa vero curam rei commodatæ in concurſu propriæ, ſi propria ſit pretioſior re commodata, vel depoſita, poteſt propria præ aliena commodata vel depoſita conſervari, quia non exigit æquitas, ut quis maiore ſuo damno caveat, ſeu impediat minus damnum alterius, ſed tunc ſi res erat commodata iuxta multos, eius pretium reſtitui debet ex *Leg.* 5. §. *commod.* ubi dicitur *commodatarium non teneri compenſare damnum ex incendio vel ruina ortum, niſi cum poſſet rem commodatam ſalvam facere, ſuas prætulit*; nam iniuſtum eſt alterum ſuſtinere damnum ſalvis eius rebus, cui gratiam fecit, & ob cuius ſolummodo commodum res ſua periculo fuit expoſita. Quod ſi res aliena commodata eſt propria pretioſior, eſt debitum ex iuſtitia, ut ea præ propriis conſervetur, cum rei alienæ ea debeatur cura, & cuſtodia, quam quiſque prudens propriis præſtaret, ideſt ſervando pretioſiores præ vilioribus. Quod ſi quis habeat rem alienam commodatam in commodum ſolius domini, exigere poteſt compenſationem pro damno, quod in propriis ſubierit, ut res illius ſervaret; quia nemo tenetur rem alienam, quam non detinet in propriam utilitatem gratis, ſuo damno ſervare. Si autem commodata fuerit in utilitatem commodantis, & commodatarii, commodatarius, qui in periculo eam ſervavit, poteſt petere compenſationem pro media parte damni, quia cauſſa utriuſque res periculum ſubiit, & iuſtum eſt ut qui commodum ſentit, ſuſtineat etiam incommodum; nihil vero repetere poteſt pro damno, quod paſſus eſt in perditione rei propriæ pro aliena commodata ſervanda, ſi hanc commodatam habebat in ſui ſolius utilitatem, & commodum, ut vult Leſſius iuxta cit. Leg. 5. quia cum iactura propriæ rei minoris valoris, vel æqualis tenetur quiſque ſervare indemnem commodantem in re, quam ei commodando in eius commodum periculo expoſuit. Si tamen res commodatarii ſit æque pretioſa ac aliena quam

quam commodatam tenet, in periculo poteſt propriam alienæ ſibi commodatæ præferre, quando rem commodatam teneat in commodum ipſius commodantis. Si vero ſit in commodum ſolius commodatarii, iuxta multos alienam ſibi commodatam tenetur præferre, ex cit. Leg. 5. quia res quam quis accepit in ſui ſolius commoditatem, eam diligentiſſime cuſtodire, & conſervare tenetur, nec tunc ille ullam ei debet compenſationem, cum res ſua ſolummodo cauſſa commodatarii periclitaretur, & cum ſolus commodatarius ſentiat commodum, ſolus etiam incommodum experiri debet id præſtando, ad quod iam tenetur. Porro qui rem ſuam potius quam alienam conſervat, dum alienam ſuæ propriæ anteponere tenetur, obnoxius eſt reſtitutioni domino rei faciendæ, quia damnoſam iniuriam ei intulit.

Definitio Precarii. Precarium dicitur quod ad preces petentis conceditur, & eſt *gratuita ſolius uſus rei conceſſio ad nutum concedentis revocabilis*, unde non differt a commodato, niſi in hoc quod repeti poteſt quovis tempore a concedente, non tamen ſtatim, alias inane eſſet, & illuſorium, non beneficium. Solvitur ipſius rei alienatione, & morte recipientis, *cap. ult. de precario*.

§. IV.

De Mandato.

Definitio mandati. Mandatum hic non accipitur active, ſicut nomen ſonare videtur, ſed paſſive, & eſt *officium gratis ſuſceptum in gratiam alterius*, ſive *eſt obligatio gratis ſuſcepta agendi aliquid in alterius commodum*, puta negotium aliquod pro altero gerendi, aliquid ipſi emendi, &c. Si enim pretio onus ſuſcipiatur, eſt potius operæ locatio. Mandatum vero non poteſt eſſe niſi de re licita, Leg. 6. §. *mand.* & re integra ſolvitur morte mandantis, *Leg.* 15. *cod. mandat.* Obligationes mandatarii. Obligationes vero mandatarii, ſeu cuiuſcumque negotiorum geſtoris, vel procuratoris ex communi ſententia ſunt 1. quod teneatur alterius negotia diligenter, & utiliter veluti propria gerere, quia mandatum acceptando ad tantum ſe obligavit, nec aliter negotium ei fuiſſet commiſſum, ex *Leg.* 21. *cod. mandat.* 2. Negotium ſuſceptum conficere ex *Leg.* 17. §. *commod.* Voluntatis enim eſt ſuſcipere mandatum; neceſſitatis conſumare; ad id enim ſe obligavit illud ſuſcipiendo. 3. Tenetur ſaltem de dolo, & culpa lata, ſi mandatum in ſolius mandantis utilitatem gratis ſuſceperit, Leg. 3. §. *de negotior. geſtor.* De levi vero, ſi cedat etiam in ſui ipſius utilitatem, vel ſi ſe obtulerit, dum alius diligentior erat in promptu; de leviſſima vero, ſi maximam diligentiam promiſerit, vel res illa exquirat. 4. Non poteſt operari ultra fines ſui mandati ex cit. *Leg.* 5. ubi ſic: *Diligenter enim fines mandati cuſtodiendi ſunt*; idcirco non poteſt aliquid pluris emere aut minoris vendere, quam ei præſcriptum fuerit. 5. Non poteſt exigere mercedem, niſi promiſſa ei fuerit, vel eam antea petierit, nec licite poteſt occulto ſurripere pro operæ compenſatione, alias teneretur ad reſtitutionem, quia eo ipſo quod ſuſcipit mandatum nihil petendo, cenſetur ſe velle alteri gratificare, & ei gratuito amicitiæ gratia operam ſuam præſtare, ex *Leg.* 1. §. *mandatum*, ubi ſic: *Contrarium ergo eſt officio merces: interveniente enim pecunia res ad locationem, & conductionem potius reſpicit*. Mandans vero præbere debet mandatario neceſſaria ad mandati executionem, & ſolvere ſumptus ex *cap.* 6. *de procurat.* Si quis autem gerat ſine mandato negotia abſentis, & hoc ignorantis, non ſecus ac mandatarius, tenetur alterius negotium diligenter ac ſi ſuum eſſet adminiſtrare, & reſarcire damna abſenti illata ex eius culpa lata, imo levi, precipue ſi alter diligentior negotium illud fuiſſet ſuſcepturus, *Inſtit. de obligat.* & *Leg.* 20. *cod. de negotior. geſtor.* Nam qui negotium alterius ſuſcipit, diligentiam ſuam, ac induſtriam promittere cenſetur, quam proinde ſaltem ordinariam adhibere tenetur. Abſens vero debet ei compenſare impenſas, damnave ſecuta ex negotii adminiſtratione, & ſolvere mercedem operæ congruentem, ita ut ſi recuſaret, daretur actio contra eum, ex cit. Leg. 20. Et ad hoc tenetur, etiamſi negotium male ſuccedat, dummodo qui negotium geſſit, debitam prudentiam adhibuerit ac diligentiam; quia cum res ipſa, & publicum bonum exigat, ut res negotiave abſentium adminiſtrentur, æquum eſt ut impenſæ, operæ, & damna ſecuta ei compenſentur, qui negotii gerendi onus ſuſcepit, *Inſtit. de obligat.*

CA-

CAPUT XIII.

De Fideiuſſione, Aſſecuratione, Pignore, Pacto Anthicreſeos, Hypotheca, & Tranſactione.

§. I.

De Fideiuſſione.

.f. de. Fideiuſſio eſt contractus, *quo quis ſuſcipit in ſe obligationem ſolvendi debitum alterius, ſi ipſe non ſolvat*, ſeu contractus, *quo quis alienam obligationem implendam ſuſcipit, ſi debitor principalis eam non impleverit*. Variæ autem ſunt fideiuſſionis conditiones, 1. nempe quod fideiuſſor non obligatur, ſi debitoris principalis obligatio invalida ſit, vel ſi extingatur; ceſſat enim obligatio fideiuſſoria materiæ defectu, quæ ſemper ſupponit obligationem principalem, cui eſt acceſſoria: non intendit enim fideiuſſor ſe obligare pro eo, qui reipſa nihil debet. 2. Fideiuſſor plus in acceſſione eſſe non debet, quam in principale, *Inſtit. de fideiuſſ.* quia, ut ibidem dicitur, non poteſt ad plus obligari ſive ratione quantitatis, ſive loci, ſive temporis, quam principalis debitor; poteſt tamen maior eſſe eius obligatio ratione vinculi, ut ſi eam iuramento confirmet, vel hypothecam præbeat. 3. Fideiuſſor non poteſt conveniri a creditore, niſi debitum prius a principali debitore repetitum fuerit, & is ſolvere non valeat. Hæc enim eſt veluti conditio huius contractus, niſi aliter conventum ſit. Poteſt tamen ante debitorem conveniri fideiuſſor, ſi renunciaverit iuri quod habet ne ante debitorem conveniatur; ſicuti etiam ſi debitor procul abſit, &c. 4. Fideiuſſoris obligatio tranſit ad hæredes. 5. Tenetur ſolvere ante ſententiam iudicis, ſicuti & ipſe debitor, in cuius locum ſuccedit. Peccat graviter, qui certus de ſua impotentia ad ſolvendum pro alio, eius fideiuſſorem ſe conſtituit, quia creditorem iniuſte decipit, falſam ei ſecuritatem offerendo, & dat ei occaſionem periculi, & damni.

Præcipua fideiuſſoris iura ſunt, 1. quod poſſit agere contra debitorem, ut ſibi reſtituat tum illud omne quod ſolvit, tum damna quæ paſſus eſt. Debitor enim vi contractus fideiuſſorem indemnem ſervare debet. 2. Cogere poteſt creditorem, ut ſibi cedat obligationem tum perſonalem, tum hypothecarii contra debitorem. 3. Ut non maneat obligatus, ſi creditor debiti petitionem ſuo tempore neglexerit, & debitor poſtea factus ſit impotens, quia non tenetur fideiuſſor damnum reſarcire, quod creditor ſua ſola culpa patitur.

Num vero liceat exigere pretium a debitore pro fideiuſſione, non pauci affirmant licitum eſſe pro ratione quantitatis debiti, & periculi; 1. quia obligatio civilis, qualis eſt fideiuſſio, ſolvendi alterius debita, eſt onus iuſtitiæ pretio æſtimabile, nec fideiuſſor tenetur eam gratis præſtare, nec talis pactio eſt mutuum virtuale, quatenus fideiuſſor quaſi dare cenſeatur alteri pecuniam, dum eidem illam procurat ſe fideiuſſorem conſtituendo, cum in fideiuſſione nulla fiat rei traditio, quæ in mutuo etiam virtuali requiritur, ſed præciſe ſuſcipitur aliena obligatio implenda. Nec fideiuſſor aliquid exigit pro ſolvenda creditori pecunia loco debitoris, quod revera eſſet uſurarium, ſed pro obligatione ſolvendi debitum loco alterius, ideſt pro eo quod ſuſcipiat obligationem tali debito ſatisfaciendi. Si tamen fideiuſſor ſciat nullum ſubeſſe periculum, nec moleſtiam; cenſent alii & probabilius, quibus ideo mihi videtur aſſentiendum, eum nihil poſſe exigere, quia tunc obligatio quam ſuſcipit, non poteſt cenſeri onus pretio æſtimabile. Sic DD. communius.

§. II.

De Aſſecuratione.

Aſſecuratio eſt *contractus quo quis rei alienæ periculum in ſe ſuſcipit, obligans ſe vel gratis, vel pacto pretio ad eam compenſandam*, ideſt ad *ſolvendum eius pretium, ſi perierit*. Volunt aliqui contractum hunc eſſe illicitum, ſi aſſecurans nullam ſit adhibiturus operam ad rei aſſecuratæ conſervationem, ſed melius, probabilius, ac communius ſuſtinent alii licitum eſſe, cum in hoc, ſicut ad legitimum contractum requiritur, uterque contrahens æqualiter exponatur lucro, ac damno. Et equidem hæc obligatio pretio ſuſcepta eſt contractus ſimilis venditioni, quia venditur obligatio præſtandi domino rem indemnem, quæ eſt pretio æſtimabilis. Definitio aſſecurationis.

Ad iuſtitiam vero huius contractus requiruntur ex communi ſententia ſequentes conditiones, nempe 1. ut periculum ſubſit ſaltem probabiliter, vel ab utroque iudicetur ſubeſſe, ita ut rei eventus ſit utrique incertus. Unde peccaret contra iuſtitiam, & teneretur ad reſtitutionem, qui aſſecuraret navim, quam cognovit iam ad portum per- Conditiones requiſitæ ad contractum aſſecurationis.

veniſſe, quia nullus eſt titulus accipiendi pretii, quando res aſſecuranda ad ſuum locum incolumis iam pervenit, & ſola deceptio aſſecurantis dat cauſſam contractui, & ſic dicito de eo qui paciſceretur cum altero de re ſua aſſecuranda, quam ſcit iam periiſſe. Impoſſibilis eſt enim aſſecuratio rei, cuius periculum non poteſt amplius caveri; ideoque deficit materia, quæ debet eſſe cauſſa principalis contractus. 2. Requiritur, ut pretium reſpondeat quantitati periculi, & æſtimationi rei aſſecurandæ, alioquin non ſervaretur æqualitas. 3. Ut ille, cui merces aſſecuratur, ſervet conditiones, de quibus iuſte convenIri poteſt, v. g. ut navis talem viam teneat ſi fieri poteſt, aliis oneribus non gravetur, &c. 4. Ut aſſecurans habeat, vel habere poſſit unde ſolvat, alias eſſet inſignis nebulo, qui nihil habens quod perdat, agit ut lucretur, & tenetur reſtituere quidquid receperit, licet res ad metam incolumis devenerit.

§. III.

De Pignore, & Pacto anthicreſeos, & Hypotheca.

Quid Pignus. Pignus eſt *ſpecies quædam contractus, quo res mobilis a debitore traditur creditori pro ſecuritate debiti, pro quo ſic obligata remanet creditori, ut ſi debitor non ſolverit, petere, ſeu recipere poſſit ex ea ſui crediti ſolutionem.*

Quid pactum Anthicreſeos. Pactum Anthicreſeos eſt *conventio, qua expreſſe, vel tacite id agitur, ut creditori uti liceat pignore, hoc eſt percipere eius fructus, donec debitum ſolvatur.*

Quid hypotheca. Hypotheca vero eſt *contractus, quo res immobilis obligatur creditori ad debiti ſecuritatem, ita ut ius habeat creditor, ſi debitor non ſolvat, ex ea ſolutionem percipiendi.* Licet tamen nomina pignoris & hypothechæ non raro in iure confundantur, valde tamen differunt inter ſe, 1. quod in pignore res tradatur creditori, in hypotheca vero res ſolo pacto, & conventione obligatur ſine traditione, imo ipſa bona mobilia aliquando hypothecantur ſine traditione. 2. Quod pignus ſit rei mobilis; hypotheca vero rei immobilis. Hæc nomina aliquando ſumuntur pro ipſa re alteri obligata ad ſecuritatem debiti, aliquando pro iure petendi ſolutionem ex re ita obligata.

Diviſio Pignoris hypothecæ. Pignus, & hypotheca dividuntur in prætoria, quæ iudicis ſtatuto, conventionalia, quæ ex partium conſenſu, & legitima, quæ ipſa legis vel conſuetudinis poſitione conſtituta ſunt. Sic bona tutoris ſunt hypothecata pupillo. Hypotheca inſuper alia eſt univerſalis, per quam bona omnia tum præſentia tum futura obligantur; alia particularis, qua una, vel plures res in ſpecie obligantur, & hæc rem afficit & ſequitur quocumque tranſeat donec debitum ſolvatur.

§. IV.

De obligationibus dantis & accipientis pignus.

De gat deb ris eis gat… Debitor qui aſſecurat debitum ſuo creditori pignore, vel hypotheca primo dare non poteſt rem eamdem pluribus in pignus, vel hypothecam, niſi ſufficiens ſit pro omnibus debitis; alias omnes creditores non poſſent percipere ex ea ſui crediti ſolutionem, cum pignus & hypotheca ad hunc finem creditoribus obligentur. Excipitur tamen ſi poſterior creditor moneatur de priori hypotheca, quia cum creditor in tali caſu volens ſit, & conſentiens, nulla ei ſit iniuria. 2. Tenetur debitor refundere impenſas omnes quas hic fecerit pro pignoris conſervatione; alioquin creditoris conditio peior fieret ex pignore. 3. Non poteſt rem hypothecatam cuiquam vendere, niſi prius emptorem monuerit, quia cum hypotheca ſit onus rem afficiens, deciperetur emptor, dum rem emeret onere gravatam, quam liberam credebat, cum res tranſeat ad emptorem cum ſuo onere reali, nec emptor plus iuris acquirere poteſt quam habebat venditor, cui non erat dominium liberum a debitis in tali re iam aliis debitis obnoxia.

De gat cre ris pig pig pro cur ne cre… Creditor vero qui pignus accepit a ſuo debitore, tenetur habere diligentem curam de illo, ne pereat, aut deterius fiat, alias tenebitur de damno ſecuto ex culpa lata, vel levi, *Leg.* 13. *de pign. act.* non tamen leviſſima, quia contractus cedit in utriuſque partis utilitatem. Poteſt tamen pignus acceptum alteri obligare, non tamen pro maiori ſumma, *Leg.* 1. *cod. ſi pignus.* 2. Non poteſt uti pignore ſine debitoris conſenſu, alioquin fieret reus furti *Leg.* 56. *§. de furtis*, niſi utatur in gratiam debitoris, ne ſcilicet alioquin deterior fieret, cum habeat rem alienam non ad uſum, ſed ſolummodo ad ſecuritatem. Poteſt tamen ſi debitor conſentiat, ſed tunc tenetur compenſare in ſortem valorem talis uſus, cum uſus rei ſit pretio æſtimabilis, & veluti rei fructus pertinet ad dominum, alioqui committeretur uſura, quia acciperet aliquid ultra ſortem ob conceſſam ſolutionis dilationem. 3. Debet fru-

fructus pignoris vel hypothechæ ſi quos acceperit, vel conſumpſerit, in ſortem computare, deductis tamen ſumptibus ſuis, & laboribus, & extantes reſtituere debitori cui ſpectant ut domino, cui res fructificat. 4. Non poteſt vendere pignus, niſi domino ſtatuto tempore non ſolvente, & ipſo prius monito; & ſi plus vendat quam alter ei debeat, eidem exceſſus reſtituendus eſt, cum nullum habeat iuſtum titulum illum retinendi. 5. Non poteſt convenire cum debitore, ut ſi non ſolvat ſtatuto tempore, pignus ſit creditoris, ſed ſemper ac debitor ſolvat, tenetur pignus totum reſtituere, cum hoc pactum utraque iura vetent *Leg. ult. cod. de pact. pign.* 6. Tenetur ſtatim ac debitor integre ſolvat, pignus reſtituere.

§. V.

De Tranſactione.

...itio ſa...is. Tranſactio definiri ſolet *pactio inter plures utrinque oneroſa de re dubia, & lite incerta*. Dicitur 1. *pactio oneroſa*; ſi enim gratuita foret, eſſet potius donatio quam tranſactio. 2. *De re dubia*; ſi enim ius alterius clarum eſſet, & apertum, ei qui ad tranſigendum cogeretur, fieret iniuria, dum iuri ſuo renunciare impelleretur. Ubi facta eſt tranſactio, vix datur locus reſtitutioni in integrum, quia ut in ludo aliiſque ſortis contractibus, ita & in tranſactionibus paciſcendis incerto eventui ſe ſponte, & reciproce committunt; idcirco queri nequeunt de læſione, niſi ea tamen enormis ſit, ut dolus præſumi valeat.

CAPUT XIV.

De Ludo, Sponſionibus, & Sorte.

§. I.

De Ludo.

Licet ſæpe ludus & iocus confundantur, ac pro eodem ſumantur; revera tamen, ut inter alios notat Sylvius, inter ſe differunt, quia ludus proprie dicitur in factis, iocus autem in verbis, & ludus fit magis voluptatis gratia quam ſpe lucri.

...ſui. ...di. Ludus generatim acceptus eſt *iucundum aliquod dictum, vel factum ad animi relaxationem*. Proximus enim finis eſt, ut animus oblectatione relaxetur, aptiorque fiat ad neceſſariam applicationem, & attentionem, eo modo, quo per ſomnum corporis vires reficiuntur; nam *quies, animæ eſt delectatio*, ait S. Th. 2. 2. *quæſt.* 168. *art.* 2. Idcirco ludus honeſtatem habet, ſicut dormitio, dummodo exerceatur in debitis circumſtantiis, & ob finem honeſtum, & ut talis pertinet ad virtutem, quæ ab Ariſtotele, & S. Thoma vocatur *eutrapelia*, quæ eſt ſpecies quædam temperantiæ, qua homo dirigitur, & inclinatur ad modum in ludo tenendum. Tunc vero ludus honeſtus erit & licitus, ſi 1. ſit in materia, quæ nihil habet illiciti, obſcæni, & ſi bonis honeſtiſque moribus non repugnet, ut & ipſi ethnici agnoverunt, ut non ſit occaſio peccandi, nec ſcandalum, ac damnum ulli pariat. 2. Ne ſæpius, ac diutius ludatur quam exigit neceſſitas reficiendi vires animi, & eum expeditiorem reddendi ad debita officia, ut advertunt Ariſtoteles, & S. Thomas. Neceſſitas enim eſt menſura ludi, ſicuti cibus, & potus. 3. Ut ſerventur circumſtantiæ omnes loci, temporis, & perſonæ; nam in talibus alicui decet, quod non decet alteri, ait cit. S. Doctor. Hinc clericis in publico multa dedecent, quæ prorſus licita ſunt laicis, ut iocari pilæ, quod ideo vetitum eis fuit a Concilio Sennonenſi. Quando ludus honeſtus ſit & licitus.

Ludus ſumptus pro contractu eſt certamen ad animi relaxationem inſtitutum, quo ludentes inter ſe conveniunt, ut res aliqua ab ipſis depoſita loco præmii cedat victori. Hic iure naturæ licitus eſt, dummodo tamen debitæ conditiones ſerventur. Etenim ſicuti quis licite poteſt rem ſuam alteri donare, ita & eam exponere poteſt, & dare ſub conditione licita, puta ſi ludens ludendo victor extiterit. Tria diſtinguuntur ludorum genera. Alii pendent a mera ludentium induſtria, ac ideo induſtrioſi vocantur; ita ut nihil, aut fere nihil a fortuna ſeu caſu, ut ludus pilæ, dependeant: nam in his maiorem partem habet ars, induſtria, robur, dexteritas. Alii pendent a mera fortuna, & nihil, aut fere nihil ab induſtria, ut ſunt ludi taxillorum, multi ludi chartarum, & hi dicuntur fortuiti, in quibus exitus ſoli fortunæ, & caſui, vel ſaltem pro maiori parte committitur. Alii tandem mixti ſunt, quorum exitus partim ab induſtria, partem a fortuna pendet, ut ſunt etiam plures chartarum ludi. Nullus ex his ludis vetitus eſt iure naturæ, modo requiſitæ conditiones ſerventur, quas cæteroquin ſæpe ſæpius violari contingit: nam iſtæ requiruntur ad iuſtitiam huius contractus, qui utrinque oneroſus eſt. In hoc enim ſpes lucrandi emitur periculo perdendi. Tria ludorum genera.

Conditiones autem requiſitæ in contractu ludi, ſunt 1. ut ludentes habeant dominium, Conditiones requiſi.

in itra. ludi. nium, ac liberam diſpoſitionem eorum, quæ exponunt, & aliunde habeant, unde alant familiam, debita ſolvant, eleemoſynam erogent, cæteris officiis quæ ludentibus conveniunt, ſatisfaciant. Hinc ludens cum damno notabili familiæ ſuæ, aut familiæ colludentis, aut cum quibus dubitat prudenter an de proprio ludant, quales ſunt filiifamiliæ, aut cum quibus ſcit non habere de proprio quod exponant, cuiuſmodi ſunt Religioſi profeſſi, ſi quantitatem reſpective notabilem exponant, lethaliter peccat, quia cooperatur peccato illo mortali, & reſtituere tenetur. 2. Ut ſumma ludo expoſita modica ſit iuxta conditionem & facultates cuiuſque ludentis, & non maior quam opus ſit ad excitandum cum oblectatione animum, & impediendum, ne ludus langueſcat. 3. Ne ludatur principaliter ob lucrum, cum finis proximus ludi ſit animi levamen, & oblectatio, ut vegetior ſit & aptior ad exercitia propter Deum rite obeunda, & ludus ulterius non poſſit eſſe finis honeſtus. 4. Ut abſit omnis fraus, & iniuria. 5. Ut ſit æqualitas moralis quoad omnes in ſpe lucrandi, & periculo perdendi; hoc enim requiritur ad iuſtitiam huius contractus, qui utrinque eſt oneroſus, cum in hoc ematur ſpes lucrandi periculo perdendi. 6. Ut abſit coactio, nempe ut alter alterum ad ludum vel incipiendum, vel continuandum non trahat per iniurias, fraudes, convicia, preces ita importunas, ut malit potius rem ſuam periclitari quam tantis affici moleſtiis.

§. II.

De Ludis prohibitis.

Iure divino, ac naturali vetiti ſunt ludi ex ſe mali ac turpes, & indecori, ac ad luxuriam provocantes, vel qui ſunt proxima occaſio peccati, aut aliis ſcandalum. Iure autem humano tam civili quam canonico vetitus eſt ludus aleæ ratione ſtatus quibuſdam perſonis, ut Clericis, Religioſis, & ratione ludi, vel alicuius periculoſæ circumſtantiæ etiam laicis; *Leg. 1. & 2. cod. de aleat. & C. Epiſcop. diſt. 35. ex can.* Apoſtol. Et ratio talis prohibitionis eſt frequentia luſus periculum & occaſio multorum peccatorum, & malorum, ut iræ, rixarum litium, blaſphemiæ, periurii, iacturæ temporis, officiorum debitorum neglectio, everſionis fortunarum &c.

Pro ludo vero aleæ non intelligitur quilibet luſus, qui chartis luſoriis perficitur, in quo magnam partem ſibi vendicat ingenium, induſtria, ars &c. ſed intelligitur ludus ille, qui ſive chartis, ſive taxillis, ſive quovis alio inſtrumento exercetur, victoria vero caſu fortuito obtinetur. Sic enim communiter ſemper intellecta fuit vox aleæ; & contra huiuſmodi ludos conſtitutæ fuere leges tam civiles quam eccleſiaſticæ, & graves pœnæ ſtatutæ fuere contra aleatores, cum tales ludi maxime irritent humanam imbecillitatem ad prorumpendum in blaſphemias contra divinam Providentiam, cuius nutu etiam nobis fortuita iuſto conſilio diſponuntur. Igitur quicumque, etiam laici, talibus ludis nomine aleæ expoſitis frequenter deſerviunt, graviter peccant, ut inter alios concludit S. Raymundus *lib. 2. Summæ tit. 2.* tum ex gravitate pœnarum a iure inflictarum aleatoribus, tum ex periculo, cui ſe exponunt aleatores iraſcendi contra Deum.

Quare graviter peccare cenſentur ii, qui domum ſuam ad ludendum commodant aleatoribus, utpote qui agant contra legum auctoritatem, quæ ſtrictiſſime huiuſcemodi loca vetant additis etiam pœnis eadem loca tenentibus, & quia præbent aliis in huiuſcemodi conventiculis occaſionem plurimorum gravium peccatorum, & præcipue plurium familiarum extremi excidii. Idcirco iuxta doctrinam Seraphici Senenſis Serm. 33. in Domin. Quadrag. abſolutio his deneganda eſt, *donec removerint domum a tali peſſimo uſu ludendi.* Del qui l dendi pecca cenſe tur.

Peccant pariter tum Clerici ludentes non ſolum aleæ, ſed etiam alio luſui, qui indecentiam aliquam mixtam habeat, vel ſi frequentius, ac longius in tali vana occupatione ſe exerceant, vel hoc etiam contingat in officinis, aliiſque locis, quæ laicorum obſervationi patent. Clericis enim interdictus eſt huiuſcemodi alearum ludus ab omnibus fere Conciliis tum generalibus ac provincialibus, quam Diœceſanis, in quibus ſermo habetur de Reformatione. Et huiuſcemodi prohibitiones innovavit Concilium Trid. *ſeſſ. 22. art. 1. de reformat.* cuius textus ab omnibus Synodis, quæ poſtea celebrata fuere, citari conſuevit, & ſolet ubi huiuſcemodi prohibitiones contra Clericos inſtaurant.

Item peccant qui ludunt cum aliquo, qui non poteſt alienare præcipue quoad certam ſummam, ut ſi ludant cum Religioſo, cum filiofamilias, &c. quia tunc alienum obtinere volunt ſine titulo, quod iniuſtum eſt, & cooperantur alterius iniuſtitiæ, ac ideo tenentur ad reſtitutionem. Etenim & Religio-

gioſus non poteſt exponere ludo niſi illam parvam quantitatem, quam ipſi ſuus Superior permittere poteſt, ut ludo moderato, & licito in debitis circumſtantiis loci, temporis, & perſonarum animum recreet; & filiusfamilias non poteſt ludo exponere niſi illam determinatam quantitatem, quam illi pater conceſſit, vel eam, quam ex lucro forſan ſibi acquiſivit: ita exigente urbanitate erga colludentem, ne hic offendatur, ſi a ludo intempeſtive ſe removeat. Quod ſi finito iam ludo victor centum recedat, num poſt aliquot dies poſſit ſine patris licentia iterum ludere cum eodem a quo vicit, vel ludere cum alio exponendo centum, quæ vicit ſine licentia patris, alii volunt licite ludere poſſe cum eodem, a quo vicit de conſenſu interpretativo patris, non vero cum alio ſine expreſſo patris conſenſu, ut Bannez. Alii vero concedunt ipſum poſſe ludere ſive cum eodem, ſive cum alio ſine patris licentia, id abſolute negante Armilla, quæ Armillæ ſententia Patri Fulgentio probabilior videtur, & mihi etiam magis arridet, cum ratio ſit manifeſtiſſima, nempe quia illa centum lucrata recenſentur procul dubio in ſerie bonorum profectitiorum, quæ proinde cadunt ſub dominio patris, ac ideo ſi ludum præſentem diſcontinuet, & poſt intervallum ſufficiens reaſſumet ſive cum eodem, ſive cum altera, non poteſt uti illis centum ſine novo patris conſenſu, ſi vicinum illum habeat; ſi vero longe abſens ſit, quia e. g. degat filiusfamilias in Collegio longe a patria diſtante; tunc ſincere, & coram Deo examinanda eſt indoles patris an liberalis ad filium, & benevola ſit, an reſtricta & œconomiæ domeſticæ non modice addicta, & iuxta id reſolvendum ut de conſenſu patris prudentem interpretationem facere poſſit. Ita perdoctus Theologus laudatus P. Fulgentius.

§. III.

De modis ludendi illicitis, & reſtitutioni obnoxiis.

Qui ludens rem alienam exponens, puta furto ſublatam, vel commodatam, vel depoſito ſibi commiſſam uſu non conſumptibilem, ſi illam perdat, & a colludente id ignorante illam evincat verus dominus eiuſdem rei, tunc iniuſte perdens victorem reintegrare tenetur, ut patet; ita ut ſi ludus non ſit a lege vetitus, perdentem per iudicem compellere poterit; ſi vero ludus ſit vetitus, tunc quod ſibi debetur meliori modo quo poterit recuperet. Si vero iniuſtus ludens vicerit, tunc vel habebat alia bona, quibus ſi perdidiſſet, poterat victori ſolvere, & in tali caſu retinere poterit quod vicerit, vel non habebat, aut ſi habebat, deerat ipſi intentio ſolvendi, & tunc non poteſt retinere quod vicit, quia deeſt æqualitas ab hoc contractu exacta, & quia per iniuſtam deceptionem illud obtinuit. Idemque dicito de ludente pecunia aliena aut moneta falſa. Ita cit. P. Fulgentius, qui tamen ſententiam hanc ſapientiori remittit iudicio.

Communiter docent Doctores victorem in ludo teneri ad reſtitutionem ante iudicis ſententiam, ſi victor non habebat dominium, & liberam diſpoſitionem. 2. Si victor minis, dolo, convitiis, vel ſimulatione imperitiæ impulit alterum ad ludendum, quia ei fecit iniuriam, ac iniuſte dedit ei occaſionem damni: ſi tamen coactus lucretur, non tenetur ad lucri reſtitutionem, quia ludus ex parte ipſius eſt iuſtus, & omnem inæqualitatem circa ſpem lucri ſuſtulit iniuria coactionis, & victor ſponte in hoc periculum ſe coniecit. 3. Si fraude aliqua contra leges ludi uſus ſit, puta ſi chartas ſigno aliquo notaverit, aut per nutus circumſtantias, vel ex induſtria agnoſcat, vel artificioſe ita componat, ut meliores ipſi obveniant, & tunc reſtituere tenetur, tum id quod ipſe lucratus eſt, cum iniuſte per iniuriam illud acquiſierit, tum id quod alter iuſte lucratus fuiſſet, quia hæc ſpes lucri erat pretio æſtimabilis, & ei per iniuriam ſublata fuit. Leges autem ludi ſunt eæ, quæ communi ludentium conſenſu conſtitutæ ſunt. Quædam vero fraudes, ſeu potius calliditates, quæ ex communi conſuetudine adhibentur in luſu, non cenſentur contra ludi leges, nec ſunt iniuſtæ; ut ſi quis cognoſcens ſe meliores chartas habere, timorem fingat quo inducatur alter ad augendam ſponſionem. 4. Si victor habuerit animum non ſolvendi, vel ſi non poſſit alienare id quod ludo expoſuit, aut quidquam amittere, vel ſi arte ludendi ſit notabiliter alteri ſuperior, ita ut moraliter certus ſit de victoria; quia tunc error dedit cauſſam contractui; alter enim noluit ludere, niſi quia contrarium putavit. Hæc ſunt enim contra iuſtitiam ludi exigentem, ut inter ludentes ſit æqualitas moralis in ſpe lucrandi, & periculo perdendi, cum contractus ſit utrinque oneroſus. In hoc enim emitur ſpes lucri periculo perdendi, ideoque requiritur æqualitas inter ſpem, & periculum. 5. Iuxta aliquos ſi victor luſerit animo repetendi ſolu-

Leges ludi.

lutum; quia non habebat ius lucrandi, & decepit alterum, qui noluit ludere niſi ſuppoſita ſpe lucrandi. Qui tamen ludit animo non ſolvendi, poteſt mutare animum peracto ludo, & ſolutum repetere in iudicio.

§. IV.

De debito reſtituendi lucratum ex ludo vetito, & ſolvendi quæ in eodem amiſſa ſunt.

Nota, hic agi non de modica ſed de magna ſumma; qui enim modicum perdidit, ſolvere debet, quia contractus ludi fuit iuſtus, ac ideo naturaliter obligans, nec leges, quæ vetant ludum, vetant quid modicum ludis per ſe licitis exponere, ac proinde modicum ſolutum licite retineri poteſt; nec ius conceditur ad illud repetendum.

Sentiunt communiter Doctores quod, dummodo non extet lex loci irritans ludi contractum, magna pecuniæ ſumma iam acquiſita ludo vetito, ſeu alea, ſervata aliunde iuſtitia, retineri poteſt in conſcientia, donec per iudicis ſententiam exigatur reſtitutio, quia contractus ludi iure naturali vim habet transferendi dominium ex libero ludentium conſenſu, & iure communi poſitivo, vel ſaltem ex conſuetudine non eſt ipſo facto irritus, nec ludentes inhabiles redduntur ad transferendum dominium, nec ad reſtitutionem obligantur niſi poſt iudicis ſententiam. Ex hoc enim quod contractus eſt prohibitus, non ideo hoc ipſo eſt irritus, quia ut ex cap. 16. de reg. iuris *multa fieri prohibentur, quæ ſi facta fuerint, retinent robur, & firmitatem*, ut patet in matrimonio contracto poſt ſimplex votum caſtitatis, in negotiatione clericis interdicta &c. Qui in aleæ luſu notabilem pecuniæ ſummam amiſit, ſecundum ius naturale obligatur eam ſolvere; contractus enim habuit ſuam validitatem, ac ideo ex illo victor ius adeptus eſt ad id quod ludendo lucratus eſt. Inſuper qui perdidit conſentire debuit ludendo in ſolutionem ſi perderet, alias non potuiſſet acquirere ludendo ob malam fidem qua luſiſſet.

Controvertitur tamen an vi iuris civilis communis ſeu Cæſarei luſor obligationem habeat in conſcientia ſolvendi. Negant aliqui, quia *Leg. 1. cod. de aleat.* conceditur victo eiuſque hæredibus ius repetendi in iudicio quæ ſolvit. Igitur lex quæ ius concedit, ſeu actionem repetendi ſolutum, ius etiam concedit ut illud non ſolvatur, cum retinere rem ſuam, ac illam datam repetere æquivaleant, unde *Leg. 3. §. de compenſat. intereſt*, dicitur, *noſtra potius non ſolvere quam ſolutum repetere*. Suſtinent vero alii debitorem ſolvere teneri, niſi expoſtulet a iudice, ut a ſuo debito abſolvatur, quia 1. qui luſit valide luſit; igitur obligationem contraxit ſtandi contractui valido, donec irritetur, & ſic victor ius habet ad ſolutionem, donec tali iure per iudicem privetur. 2. Sicuti qui valide luſit, & perdidit, repetere nequit ſolutum ante iudicis ſententiam, ſimiliter non poteſt ante ſententiam non ſolvere: 3. Leges non concedunt ius repetendi ſolutum niſi in iudicio; igitur nonniſi per iudicium ius acquiritur non ſolvendi, ita ut cum dicunt leges, victus non cogatur ſolvere, ſubintelligitur *a iudice*: idcirco ſignificatur eas non dare actionem victori, ut debitum repetere poſſit a victo. Diximus *iure communi*, quia dari poteſt quod alicubi extet aliquod ſpeciale ſtatutum, vel conſuetudo patriæ, quæ naturalem annullet obligationem ludo contractam ſolvendi debitum, ut reveра extat aliquibus in locis, præcipue in Gallia. In hoc tamen ſtandum videtur conſuetudini.

§. V.

De Sponſione, & requiſitis ad eius iuſtitiam.

Sponſio vulgo *ſcommeſſa* eſt contractus, *quo duo, vel plures de veritate, aut eventu rei alicuius contendentes aliquid ſibi invicem ſpondent, ut id eius ſit qui veritatem erit aſſecutus*. Huiuſcemodi contractus licitus eſt & iuſtus, quando interveniant requiſitæ conditiones, quia nullo iure eſt prohibitus, & quia eſt quidam fortunæ contractus, quo utraque pars contendentium expoſita eſt iacturæ, & pari periculo. Def Sponſ nis

Conditiones vero ad iuſtitiam huiuſce contractus requiſitæ ſunt 1. quod res, de qua agitur, in eodem ſenſu ab utroque intelligatur, & accipiatur, alias non conſentirent in idem, ſi rem diverſimode intelligerent, ac proinde nullus eſſet contractus ſponſionis. 2. Ut res de qua eſt controverſia, ideſt de qua contendunt, ſit utrique incerta, alias non eſſet æqualitas in ſpe, & in periculo, ſicuti ad iuſtitiam ſponſionis requiritur, ut ſponſio ſit contractus oneroſus, quo emitur ſpes lucri periculo perdendi: idcirco teneretur ad reſtitutionem qui vincendo quia certus de rei veritate ſponſionem obtinuit, nec ullatenus eximeretur a reſtitutionis onere,

quamvis alterum de ſua certitudine admonuiſſet, & adhuc perſiſtere voluiſſet in ſua opinione, & controverſia, quia hic non vult, nec intendit donare, aut ſe punire, ſed ſpondere eo quod putet rem incertam eſſe, & alterum decipi, ac ideo veritatem poſtea diligenter inquirit. Quod ſi qui a principio certum ſe tenebat de veritate rei quam ſuſtinet videns alterum pertinaciter perſiſtere in contradictione, incipiat formidare, ac dubitare, cum recordetur alias contigiſſe, ut in iis etiam, quæ certa ſibi videbantur, deceptus fuerit, omnes conſentiunt hunc poſſe licite lucrari ob periculum quod tunc ab eo concipitur. Ita DD. communiter.

§. VI.

De Contractu ſortis.

Contractus ſortis, ut in præſenti accipitur, duplici modo contingere, ſeu perfici poteſt, ac proinde cum non ſit ſemper eiuſdem naturæ, hinc eadem ratione adæquate exponi nequit. Perficitur enim primo contractus ſortis cum res in partes varias diviſa ex plurium conſenſu, inter eos dividi debet, & talis contractus dici poteſt ſors diviſoria, qui ſi purus ſit, & immunis ab omni fraude, & ſuperſtitione, iure naturæ licitus eſt. Videmus iam in quotidianam praxim deduci has diviſorias ſortes tum a politicis & iuriſtis, tum a canoniſtis, & theologis ad terminandas, ſive declinandas lites, ad dividendas hæreditates, & ſpolia, ad decernenda munia, & officia ſæcularia. 2. Cum res non dividitur, ſed ſorte mediante ad unum pervenire debet, & hic eſt ludus, qui italice dicitur *Lotto*. In hoc enim ludo multi aliquid conferunt, ut deſcribantur inter illos, uni vel aliquibus quorum duntaxat beneficio ſortis, ſeu caſus contingere debet, ut res ſorti, ſeu caſui commiſſa adveniat.

Variæ conditiones concurrere debent, ut huiuſcemodi ſors licita reddatur, 1. nempe ut nulla omnino interveniat fraus, ſeu ne ita ſortes diſponantur, ut potius ſuper unum, ideſt ſuper talem determinate cadat. 2. Contributiones taxandæ ſunt cum proportione ad præmium quod emitur tam quoad numerum contribuentium, tam quoad quantitatem ſummæ contribuendæ. 3. Ut ſi requirantur miniſtri, ſtipendium pro hiſce deductum vel ex rerum prætio vel ex ſummis contribuentium debet eſſe proportionatum, eorumdem labori, & non amplius. 4. Antequam contractus ineatur promulgandæ ſunt leges quæ pro eodem conſtitutæ ſunt ad hoc ut quiſque videat an ſibi expediat ſummam requiſitam contribuere; imo ſi aliqua portio ad pias cauſſas, ut perſæpe fieri ſolet exponenda ſit, id quoque ſignificari debet. 5. Ut huiuſcemodi ſortis contractus inſtituatur publica auctoritate, aut ſaltem publico aſſenſu, qui taxet prudentum iudicio quid conferendum, ſeu contribuendum ſit, ut meliori modo poſſibili ſervetur æqualitas inter datum & accipiendum, quando extractionem fieri contingat; quæ pariter facienda eſt cum adſiſtentia publicæ auctoritatis. Aliæ conditiones, quæ ſunt minoris momenti habentur in Molina diſput. 509.

CAPUT XV.

De Tributis, & Vectigalibus.

§. UNICUS.

TRibutum, & vectigal late ac generaliter ſumpta unum idemque ſignificant, nempe illud omne quod a privatis ſive ſubditis ſolvitur Principi, aut Reipublicæ ad communia onera ſuſtinenda. Si tamen ſtricte & in ſpecie conſiderentur & accipiantur, tributum eſt *penſio ſubditis impoſita iuxta cuiuſque facultates, & præſertim ſtabilia bona prædialia ad Principis dignitatem ſuſtinendam, & publica communia onera ferenda*; vectigal vero eſt *penſio ſolvenda pro rebus quæ in civitatem, vel in provinciam inferuntur; vel pro tranſvectione mercium per pontes, vel tranſitus viarum*, &c. gabella eſt idem quod vectigal ſpeciatim acceptum. Quandoque tamen confunditur cum tributo generaliter accepto. Definitio Tributi & Vectigalis.

Tributorum ſolutio obligat in conſcientia ex Apoſtolo qui ait Rom. 13. *ideo neceſſitate ſubditi eſtote non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam; ideo enim & tributa præſtatis. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal.* Tributum obligat etiam ante exactionem, cum non imponatur inſtar pœnæ, ſed petatur ut debitum civile nulla præſuppoſita culpa; idcirco longe errant putantes leges tributarias eſſe mere pœnales. Quamvis enim lex qua exigitur mulcta ab iis, qui vectigalia defraudant, pœnalis ſit, nec obliget in conſcientia ante exactionem, id tamen dici nequit de lege qua tributa imponuntur. Exactor autem tributorum remittere nequit defraudatori tributorum ipſa tributa, quando mul- Tributorum ſolutio obligat in conſcientia.

ſtam ſolvat, dummodo tamen exactor, ut fieri ſolet aliquibus in locis, non emerit a Principe ius omne tributorum, quia in tali caſu auctoritatem habet tributa remittendi, cum cedat iuri ſuo, quod quiſque reſpectu ſuorum iurium efficere poteſt.

Qui tributum non ſolvit quia non exigitur, quando tributum iuſtum ſit, tenetur in conſcientia reſtitutioni. Dixi *quando tributum iuſtum ſit*, quia iniuſtum non obligat in conſcientia.

Requiſita ad iuſtitiam tributi. Ad iuſtitiam vero tributi requiritur 1. ut imponens auctoritatem habeat imponendi. 2. Ut imponatur ex rationabili cauſſa, puta ob neceſſitatem, utilitatemve Reipublicæ, vel in ſuſtentationem Principis ad ſalutem publicam vigilantis. 3. Ut in modo ponendi tributa ſervetur proportio ſtatus cuiuſcumque, ita ut minus gravetur pauper quam dives, nec ſine cauſſa & Principis conſenſu quiſque eximatur. 4. Ut quoad fieri poteſt imponantur in rebus ad uſum vitæ humanæ, & ſuſtentationem non in toto neceſſariis, puta in aureis ſericis &c. 5. Tributum non maius ſit, nec prolixius quam cauſſa expoſtulet; alias exactor ad reſtitutionem tenebitur.

Num vero quando tributa, ac vectigalia, ſaltem quæ de novo imponuntur, iniuſta videntur, licite defraudari queant; tametſi cenſeant aliqui poſſe, quia dicunt hi in praxi licitum eſſe ſe conformare opinioni probabili, & in dubiis meliorem eſſe conditionem poſſidentis; alii tamen econtra, & probabilius ſentiunt, & hoc in praxi ſequendum ſuſtinent, hanc defraudationem eſſe illicitam, quia infirma ſunt iſta, quæ ab aliquibus de opinione probabili & conditione poſſidentis dicuntur. Hic enim præſumptio ſtat pro Principis lege, & pro illius iudicio, cum & ipſe ſit in poſſeſſione poteſtatis legislativæ. Et ſi valerent probabilitates (quæ frequentius fingi ſolent ad libitum), timendum eſſet, ne pene omnis Principis auctoritas in exigendis tributis eluderetur, præſertim ubi ſubditi ipſi conſtituantur iudices in cauſſa propria. Unde in tali negotio magna requiritur in Confeſſariis prudentia in ferendo circa hæc ſuum iudicium.

Quoad vectigalium vero defraudationem, quam conſtat paſſim fieri; circa quæ multum laborant Confeſſarii, cum inclamet populus certa aliquando onera videri nimis gravia, & fere importabilia, ita ut ſi adamuſſim, & rigoroſe eſſent ſolvenda in conſcientia omnia quæ exiguntur, fere omne periret commercium, nullaque eſſet amplius via piis & timoratis illud exercendi; quoad hanc, inquam defraudationem, nimis laxi videntur, qui huiuſcemodi defraudationibus nimium favent, laxantque habenas, & omne licitum concordant, aut potius autumant; quod arte & induſtria contingat fieri poſſe. Certum eſt enim quod Principibus iuſta videtur adeſſe ratio augendi vectigalia; quia cum multum hæc defraudentur, niſi augeantur, difficiliter ea conſequentur, quæ ipſis neceſſaria ſunt, ut rempublicam & maieſtatem dignitatis ſuæ tueantur. In hac igitur tam difficili ac ſalebroſa materia nihil melius videtur expedire, quam ut Confeſſarius prudenter attendat ad qualitatem perſonarum, quæ tributa defraudant, cæteraſque circumſtantias, illudque temperamentum complectatur, quod præciſa omni opinionis vanitate iuſtum in conſcientia ſibi videri poteſt, ideſt curet, ne ius Principis lædatur, neque onus præcipue timoratorum nimis gravetur.

CAPUT XVI.

De Promiſſione.

§. I.

De natura & diviſione Promiſſionis.

Expoſitis ſpeciebus contractuum, qui onerosi dicuntur, agendum reſtat de contractibus gratuitis ſeu lucrativis, & hoc nomine intelliguntur promiſſiones, donationes, ac ultimæ voluntates. De priori ſit igitur.

Promiſſio eſt *actus voluntatis exterius expreſſus, quo quis alteri ad aliquid ſe obligat*, De tio ſeu eſt *libera & ſpontanea fidei datio de re licita & poſſibili*. Dicitur *fidei datio*, & per hoc diſtinguitur a donatione, in qua intervenit non fidei datio, ſed rei. Et hic fides non eſt ſimplex voluntas faciendi, ſed obligatio ad faciendum ex virtute fidelitatis. Hinc qui dicit promitto ut merum deſiderium, ſeu propoſitum ſignificare intendat, non cenſetur ſtricte promittens, nec ut talis obligatus: hoc enim eſt potius propoſitum quam promiſſio. Dicitur *libera* quia ſi fraude, vel dolo extorqueatur, nihil aut fere nihil valet, niſi acceſſerit iuramentum. Dicitur *ſpontanea*, nempe liberalis & gratuita, quæ onus nullum promiſſario imponit, & per hoc differt a promiſſionibus utrinque oneroſis, in quibus promittens, & promiſſarius ad aliquid viciſſim obligantur. Dicitur tandem *de re poſſibili, & licita*: nam ad impoſſibile nemo tenetur, ſicuti nec ad id quod

fieri

fieri nequit ſine peccato, nec proinde de his ulla contrahi poteſt obligatio. Si promiſſio vero partim eſſet de re licita, partim de re illicita, implenda eſſet ex ea parte qua licita eſt, quia ex reg. 37. *iuris in 6. utile non debet per inutile vitiari*. Et ſi promiſſio impeditiva foret maioris boni, cum, ut ſupponitur, ſit de re bona, adhuc obligat, cum quandoquidem minus bonum magis homini placeat quam maius, ad differentiam voti, quod non obligat niſi ſit de meliori bono: nam quod eſt melius bonum, quatenus melius, impediri non poteſt eſſe Deo gratum; quocirca illud, cuius omiſſio Deo placet non eſt materia voti. Dicitur tandem *alteri facta*, & per hoc intelligi debet, quod ab eo cui facta eſt promiſſio, ſit viciſſim acceptata, ut diſtinguatur a pollicitatione, quæ eſt nuda ſine acceptatione promiſſio, ſeu voluntas fidem obligandi.

ſio i. Promiſſio dividitur 1. in oneroſam, ſcilicet qua unus alteri onus imponit; & hæc pertinet ad omnes alios contractus, in quibus contrahentes per promiſſionem viciſſim obligantur: & in gratuitam, in qua nullum onus imponitur, & eſt ea de qua agimus in præſenti ut eſt ſpecies quædam contractus. Inſuper alia eſt promiſſio acceptata ab eo, cui aliquid promittitur, & hæc dicitur promiſſio perfecta, ſeu conſumata: alia eſt nondum acceptata, & hæc dicitur pollicitatio, quia pollicitatio eſt ſolius offerentis promiſſio, *Leg.* 3. §. *de pollicitat.* Alia eſt ſub certa formula verborum facta uno interrogante altero reſpondente, ut ſi dicas uni, dabis mihi centum, & ille reſpondeat, dabo, & hæc in iure dicitur ſtipulatio, & hæc formula adhiberi poteſt in omni contractu.

Quævis promiſſio acceptata etiam gratuita in materia gravi obligat ex iuſtitia, & ſub mortali, quando promittens intendat ſe obligare ad eam præſtandam obligatione legali & civili proprie accepta. Ita communius contra aliquos qui volunt non obligari niſi ſub veniali, quia interveniunt requiſita omnia ad contrahendam gravem obligationem. Omnis enim contractus, & pacta omnia habent ex natura ſua parere obligationem ex iuſtitia, ergo eamdem procul dubio obligationem parere debet promiſſio, tametſi liberalis, & gratuita, quando acceptetur, utpote quæ iure Gentium conſtituta ſit in quadam ſpecie contractus. Promiſſio enim gratuita, ſtatim ac acceptata ſit, dat ac parit ius exigendi aliquid, non ſecus ac ipſius iuſtitiæ obligatio: nam promittere eſt actio qua non ſolum affirmat quis ſe aliquid facturum, ſed inſuper ſe obligat ad id alteri faciendum; idcirco ei confert ſtrictum ius exigendi quod ipſi promiſſum eſt. Et equidem eſt mos valde communis hominum conqueri de iniuria ipſis illata, quoties data eis fides, & acceptata non ſervetur. Quare in tali promiſſione ius tale acquirit promiſſarius, ut tranſeat etiam ad ipſius hæredes. Igitur nemo non videt tranſgreſſionem promiſſionis acceptatæ eſſe iniuriam gravem, & mortalem æque ac eſt omnis violatio iuris ad rem graviter obligantis. Promiſſio quando facta ſit per ſtipulationem coram notario & teſtibus, dat actionem in foro externo, cuius iudicia in hoc verſantur, ut cuique reddantur ſua iura. Hæc formalitas extrinſeca non affert novam obligationem, ſed obligationem iam contractam ſupponit, & inſervit duntaxat ad maiorem contractus ſecuritatem. Ex promiſſione igitur oritur obligatio quam qui non ſervat, fundamenta ſubvertit iuſtitiæ, quibus nituntur conventiones; quod plane ex ſe eſt gravis inordinatio.

Verum quidem eſt, ut ultro communiter fatentur qui ita ſentiunt 1. quod gravitas obligationis, quam parit promiſſio, pendeat ab intentione promittentis, cum promiſſio ſe habeat ad inſtar legis privatæ, quam quiſque voluntarie ſibi imponit. Unde ſicuti obligatio legis pendet a legislatoris voluntate ut graviter, ſive leviter obliget quatenus ipſi placuerit, ſimiliter & promiſſio. 2. Maiorem quantitatem requiri ad mortale in violatione promiſſionis quam in furto; ita &, ut aliqui volunt, quadruplo eam maiorem eſſe debere; quia minus invitus cenſetur promiſſarius quod res gratis promiſſa ei non retribuatur quam ſi res propria æqualis valoris ei auferatur. Gravitas obligationis producta a promiſſione pendet a voluntate promittentis.

Promiſſio igitur ad hoc ut tam graviter obliget, exterius eſt manifeſtanda, cum hominibus naturaliter loquendo fides non detur niſi ſignis exterioribus, eam acceptare poſſint; & hoc requiritur ut obliget ſaltem ex iuſtitia, quia cum, ſi exterius non manifeſtetur promiſſario, nunquam cenſeri poſſit acceptata, hinc nequit ſaltem ex iuſtitia obligare. Nam promiſſio cum ſit ſpecies quædam contractus, qui eſt duorum ſaltem conſenſus in idem, non poteſt obligare ex iuſtitia, niſi concurrat alterius conſenſus per acceptationem, quæ profecto unquam ſupponi nequit in promiſſario, niſi ipſi promiſſio innoteſcat, quod fieri nequit ſine exteriori promiſſionis manifeſtatione, ideoque promiſſio donec acceptetur non parit iuſtitiæ obligationem. Nam obligatio iuſtitiæ ex parte

te

te promittentis importat ſtrictum ius ex parte promiſſarii, quod ius plane habere nequit, niſi conſentiat, quia ius illud acquirendo incurrit obligationem grati animi; hæc autem non incurritur niſi a volente, præſertim cum beneficium acceptare ſit vendere libertatem iuxta commune adagium. Idcirco ſupereſt quod promittens ante acceptationem non teneatur niſi ex ſola veracitate, quæ levem parit obligationem, ac ideo non ſub gravi, ut communiter docent Doctores.

Ex hac promiſſionis obligatione colliguntur duæ aliæ conditiones ad hoc ut promiſſio teneat, quæ iam implicite in definitione continentur, 1. videlicet quod promiſſio fiat cum plena deliberatione, & advertentia ad id quod agitur, quia onus tantæ obligationis impoſitus non cenſetur ſine pleno conſenſu, qui eſſe nequit ſine plena advertentia, quæ ſatis ſit ad incurrendum peccatum mortale. 2. Debet eſſe immunis a dolo & errore circa ſubſtantiam, & cauſſam finalem, ne deſit conſenſus ſubſtantialis.

Adverte hic cum Tourneleio, quod licet ad hoc ut promiſſio ſtricte obliget, acceptari debeat, ſicut iam hactenus probavimus, putant nihilominus quamplurimi quaſdam pollicitationes obligare independenter ab acceptatione; cum pollicitationes ſint meræ promiſſiones offerentis, quin acceptationem requirant, & propterea diſtinguuntur a pactis, & a promiſſione etiam mere liberali quæ inter pacta numeratur. Huiuſcemodi pollicitationes ſunt eæ quæ fieri ſolent univerſitati, vel civitati ad damna reparanda, puta quæ paſſæ fuerint ab incendio: aut Eccleſiæ vel Hoſpitali ad pias cauſſas, &c. & obligationem inducunt in pollicitante, ut exequatur quod ſpopondit. Præſuppontuntur enim acceptatæ a Communitate, ab Eccleſia, & a Deo.

Acceptatio alia eſt formalis, alia virtualis

Adverte ulterius acceptationem duplicem eſſe, unam formalem & expreſſam per verba, aut ſigna manifeſtatam, alteram virtualem, quando ſilentio promiſſarii acceptatur, & approbatur. Cum enim ſit in ſui favorem, hic præcipue valet ea regula 43. *iuris in 6. qui tacet conſentire videtur*, quæ cum locum non habeat ubi agitur de præiudicio, tenent Doctores iuxta legem *ſi filiusfamilias ff. de procurat.* locum habere debere, quando ſolum agitur de beneficio tacentis. Idcirco regula alia, ubi dicitur *is qui tacet non fatetur, ſed nec utique negare videtur*, intelligenda eſt quando taciturnitas ex ſe indifferens eſt ad aſſenſum, vel diſſenſum ſecundum diverſitatem materiæ, vel perſonæ; ac proinde prima regula habet locum in favorabilibus. Igitur attendenda eſt conditio perſonæ tacentis, & qualitas rei oblatæ, ut ſilentium æquivaleat acceptationi.

Si autem promittens abſens ſit non ſecus ac donator, ſignificare debet ſuam promiſſionem, ſeu donationem promiſſario, ſeu donatario per literas, vel internuncium, nec ſatis eſſet quod alter conſcius talis promiſſionis notam faceret promiſſario; ſicuti non ſufficeret pro acceptatione quod promiſſarius eam faceret coram aliis, qui promittentem non repræſentent. Facile igitur colligi poteſt, mortuo promittente vel promiſſario promiſſionem nullam eſſe, quando prius acceptata non fuerit. Nam certum non eſt num ab hæredibus fieri poſſit talis acceptatio, cum circa hoc diſcrepent Doctores, quia hæredes rigoroſe loquendo ſuccedunt iuribus defuncti quæſitis, & realibus. Et equidem quæ gratis ab amico promittuntur, ut plurimum hæredi nec pro pretio darentur. Ita Tourneleius.

Promittentes alicui factum, ſeu operam alterius obligationem contrahunt ad ſincere & bona fide procurandum, ut alter factum præſtet promiſſario: nam promittens alterius factum, eo ipſo cenſetur velle ſeipſum obligare ad illud enixe procurandum. Talis tamen promiſſio alterum obligare nequit ut factum ipſum præſtet, quia ille, ut ſupponitur, non eſt ſub promittentis poteſtate, unde nec ea quæ ipſius ſunt. Quare huiuſmodi promiſſio ligat tantummodo promittentem, nec unquam abſolute, utpote non valentem de re aliena diſponere, ſed duntaxat, ad curandum ut alter promiſſioni ſuæ concurrere velit factum ſuo promiſſario præſtando. Ita Sanchez, de Lugo cum aliis.

§. II.

De Promiſſionibus ſecundum omnes iure poſitivo irritis.

Unanimiter ſentiunt Doctores irritas eſſe iure poſitivo promiſſiones 1. quando dent occaſionem peccandi, ut ſi quis ſpondeat ſe ei remiſſurum obligationem ab eodem contractam ob dolum, vim, furtum, iniuriam &c. *Leg. 27. de pactis*, quia hoc cederet in detrimentum boni communis. 2. Quando promiſſione adimitur poteſtas diſponendi de re ſua, v. g. teſtamenti non condendi, vel conditum revocandi, non inſtituendi hæredem niſi talem, cum hæc omnia ſint circa bonos mores civiles, ſcilicet contra id quod expe-

dit

dit eſſe in republica bene ordinata. 3. Promiſſio quovis modo facta Beneficii nondum vacantis, utpote qui illicita ſit, & nulla ex Concil. Lateran. 3. *cap.* 8. tametſi nullum beneficium in particulari promittatur *cap. de conceſs. præb. in* 6. ne detur occaſio optandi mortem poſſeſſoris; idcirco eo ipſo quod vetitum eſt illud promittere, ſequitur illicitum etiam illud optare. Tandem promiſſiones factæ ob turpem cauſſam, ut ex Leg. 123. *de verb. oblig.* ubi ſic: *Si flagitii vel facti vel faciendi cauſſa concepta ſit ſtipulatio, ab initio non valet*, ex *Leg.* 26. ibid. *Generaliter novimus turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti*. Hinc in controverſia utrum tales promiſſiones teneant ſaltem poſt factum, ideſt poſt flagitium commiſſum, puta homicidium, adulterium, ſtuprum, ſentiunt aliqui contra alios, & probabilius ne quidem poſt factum, ideſt poſt flagitium commiſſum tenere huiuſcemodi promiſſiones, quia ſi nequeunt ab initio valere, nec in progreſſu unquam valere poterunt iuxta *reg.* 18. *iuris in* 6. ubi ſic: *Non firmatur tractu temporis quod de iure ab initio non ſubſiſtit*. Et ratio ipſa hoc clare demonſtrat, quia cum promiſſor perpetrata re turpi non eliciat novam promiſſionem, vel conſenſum in priorem, & conſenſus prævius, ac prævia promiſſio inſufficiens fuerit, & invalida, neceſſe eſt ut etiam poſt operis turpis exhibitionem nullus maneat conſenſus.

§. III.

De ceſſatione obligationis in promiſſione, ac de eiuſdem irritatione.

Quamplurimi ex Doctoribus quos citat Leſſius, univerſaliter exiſtimant tunc deſinere promiſſionis obligationem 1. quando perſonarum & rerum ſtatus ita mutetur, ut ſi promiſſor hanc mutationem prævidiſſet, noluiſſet promittere, quod tamen non valet in promiſſionibus factis Deo, cum multi voveant caſtitatem & Religionis ingreſſum, qui ſi ſenſiſſent difficultates utriuſque, neutiquam voviſſent, nec tamen a votorum obligatione hi abſolvuntur, utpote qui potuerant haſce & debuerant prævidere; & in promiſſionibus oneroſis homini factis, quæ paſſim corruerent, ſi rerum mutatione obligatio tolleretur, cum ſæpe alterutri contrahentium aliquid contingat, quod prævisum ab initio conventionem impediviſſet; imo aliquando in ipſis gratuitis promiſſionibus, quando homo prudenter agens potuerit ac debuerit prævidere mutationem. Secundum vero D. Thomam 2. 2. *quæſt.* 110. *art.* 3. *ad* 5. duo præcipui ſunt caſus, in quibus ceſſat obligatio promiſſionis, ut ibi S. Doctor: *uno modo ſi promiſit id quod manifeſte eſt illicitum, quia promittendo peccavit, mutando autem propoſitum bene facit; alio modo ſi mutatæ ſint conditiones perſonarum, ac negotiorum*. Unde ex his, necnon ex antea dictis inferri poteſt quod quando res promiſſa evadit inutilis, aut noxia promiſſario, aut impoſſibilis promittenti, cum tunc ceſſet materia promiſſioni apta, ipſa quoque promiſſionis obligatio ceſſat. 2. Quando deficiat cauſſa finalis, ſeu præcipuum motivum, ob quod facta fuit promiſſio, nempe quia talis cauſſa non erat quando facta fuit promiſſio, vel poſtea deſiit, puta ſi quis promiſerit alicui propter beneficium, quod putaverat ab eo accepiſſe, quod revera non accepit, vel pauperi virgini dotem, cui poſtea obvenit pinguis hæreditas, quia in primo caſu nonniſi ex falſa ſuppoſitione promiſerat, unde eſt error in cauſſa finali, ſeu motivo ſubſtantiali, & in ſecundo quia non habuit intentionem ſe obligandi ad dandam dotem niſi ſubſiſtente cauſſa finali tempore executionis. 3. Quando ex duobus ſibi invicem promittentibus alteruter deficiat, vel promiſſarius obligationem remittat, quia tunc cedit iuri ſuo, ac ideo tollit, ſeu abrogat obligationem promittentis, vel ſtare nollit promiſſis viciſſim factis, quia fidem frangenti fides ſervanda non eſt; & quia quando iura ſunt paria, locum tunc habet compenſatio, *ex cap.* 3. *de iureiur.* & ex reg. 75. *iuris in* 6. *Fruſtra quis ſibi fidem poſtulat ab eo ſervari, cui fidem a ſe præſtitam ſervare recuſat*. 4. Quando ſtatus rerum, & perſonarum talem mutationem ſubeat, ut prudenter iudicari poſſit promittentem nolluiſſe in tali eventu ſe obligare, tum quia promiſſio non obligat ultra intentionem implicitam vel explicitam promittentis; tum quia ſicuti ex reg. 85. *iuris in* 6. *In generali conceſſione non veniunt ea quæ quis non eſſet veriſimiliter conceſſurus, ſi in ſpecie peterentur*; ita neque in promiſſione cenſendi ſunt comprehenſi ii eventus, qui ſi menti occurriſſent prudentum iudicio excepti fuiſſent in liberali promiſſione. Quare ſi quis promiſiſſet mutuare pecuniam, qua deinde ob emergentem, & ſupervenientem caſum ipſe indigeret, vel ſi promiſiſſet Ioannæ ſe eam ducturum in matrimonium, quam putabat virginem, cum deinde certo deprehenderit talem non eſſe, hic profecto promiſſionem implere non tenetur, ut docet S. Thomas 2. 2. *quæſt.* 110. *art.* 3. *ad* 5. dum de ſimilibus pro-

promiſſionibus ita concludit : *Nec etiam eſt infidelis non implendo quod promiſit, quia eædem conditiones non extant*. Nec obſtat quod promiſſio firmata ſit iuramento, quia pomiſſio non firmatur iuramento, niſi ſecundum intentionem, & eo ſenſu, quo promiſſio facta cenſetur. Quare ſi promiſſio tacitam conditionem contineat, ſive ex mente promittentis, ſive ex natura rei, ſive ex iuris diſpoſitione, aut interpretatione, iuramentum eam conditionem non tollit, ſed ſolum iuxta eam promiſſionem firmat.

Cum autem ſtrictior ſit obligatio & interpretatio promiſſionis onerosæ quam gratuitæ, hinc in gratuita facilius intelliguntur aliquæ tacitæ conditiones, quæ ſecundum commune prudentum iudicium in ea ineſſe putantur, nec promiſſio gratuita obligat quando ſine gravi incommodo exequi nequeat, aut ſi rationabilis cauſſa non implendi ſuperveniat iuxta S. Antoninum; quia gratuite promittens, ut antea notavimus, ſe obligat ex ſola liberalitate, ideoque pendet ab ipſius arbitrio, & voluntate eas conditiones, limitationeſve apponere, quas ipſe voluerit, ut eſt nolle ſe obligare, ſi rationabilis cauſſa non implendi superveniat. Quare non tenetur ſtare promiſſis 1. ille, qui non putabat rem promiſſam eſſe pretii vilioris, & deprehendit poſtea eſſe maioris, & multo magis ſi promiſſio huiuſmodi eius vires excedat. 2. Qui tali die promiſit opus aliquod ſuo proximo, & tali die implicatus ſit in cura uxoris, vel filiorum gravi morbo laborantium; hæ enim ſunt cauſſæ rationabiles promiſſionem non implendi.

Deſinit inſuper obligatio promiſſionem implendi, quando promiſſio a iure naturali, vel poſitivo irrita facta ſit. Quando autem huiuſmodi promiſſiones irritentur a iure poſitivo vel naturali, iam in paragrafo antecedenti ſatis ſuperque explanavimus.

CAPUT XVII.

De Donatione.

§. I.

De natura & diviſione Donationis.

Quid ſit donatio, & quotu plex?

Donationis nomen, ſi ipſius ethimologia ſpectetur teſte Iuriſconſulto in *Leg. ſenatus* 35. §. 1. ff. de *mortis cauſſa donationibus*, dicitur a dono quaſi doni datio; unde definiri ſolet *datio mere liberalis*, ſeu ut apud Oſtienſem, *donatio eſt rei licitæ (ideſt donari non prohibitæ) nullo iure cogente ex mera liberalitate facta collatio, ſeu datio realis pariens dominium & ius in re*. Et hæc traditio vel eſt ſtricte, ideſt prorſus liberalis, quæ nullum in donante debitum, nec gratitudinis quidem ſupponit, vel eſt liberalis late, quæ licet omne iuſtitiæ debitum excludat, non excludit tamen debitum gratitudinis; & in hoc caſu dicitur antidoralis, ſeu remuneratoria. Donatio vero quæ verbalis appellatur, ut cum quis dicit alteri *do tibi equum meum, quem habeo ruri*, eſt potius promiſſio quam donatio. Unde

Donatio dividitur 1. in verbalem, quæ dicitur donatio imperfecta, qua quis per verba de præſenti actu rem alteri donat, ſed eam actu ipſi non tradit utpote forſan abſenti, vel ad tempus adhuc neceſſaria donanti, & hæc parit ſolum ius ad rem, ut *ex Leg. donare* §. 29. de *donationibus*; & in realem, quæ perfecta dicitur, qua donans rem alteri actu donat, & ſimul effective tradit, ac ideo transfert dominium. 2. Dividitur in donationem remuneratoriam, ſeu antidoralem, & mere gratuitam. Donatio remuneratoria ea eſt, quæ fit ex aliqua obligatione, non quidem iuſtitiæ, ſed gratitudinis ex parte dantis ob præcedentia merita donatarii, ideſt ad remunerandum aliquod beneficium a donatario receptum, & hæc improprie eſt donatio. Docent hic multi relati a Sanchez, quos hic ſequitur, quod quando alicui vetantur donationes erga aliquos, non intelligitur ei vetita donatio antidoralis ſeu remuneratoria, proportionata tamen beneficiis, & obſequiis alias non debitis ex *Leg.* 1. §. *de donat.* Donatio vero mere gratuita ſeu liberalis, de qua nunc agimus, eſt ea quæ fit ſecluſa omni prorſus obligatione tam iuſtitiæ, quam gratitudinis ex parte donantis, ſed tota fundatur in ipſius liberalitate. Dividitur 3. in abſolutam, & conditionatam; illa fit ſine ulla conditione; hæc vero fit ſub aliqua certa conditione; & hæc pariter non eſt proprie donatio, cum donatio proprie debeat eſſe propter ſolam & meram liberalitatem donantis *Leg.* 1. *ff. de donat.* Dividitur 4. in donationem inter vivos, & donationem cauſſa mortis. Prima eſt qua quis ſic donat, ut dominium rei ſe vivente velit in donatarium transferri; ſecunda vero qua quis actualiter quidem donat, ſed non vult dominium rei donatæ in alium transferre, niſi ſe mortuo, *Leg.* 1. *Senatus* §. 2. ff. ut ſupra. Utraque donatio in hoc differunt 1. quod donatio inter vivos ſemel rite facta ex ſe, & rebus immutatis eſt irrevocabilis, ſtatimque dominium transfert irrevocabiliter.

ter. *Leg. finali cod. de revocat. donat.* Donatio autem cauſſa mortis eſt revocabilis in aliquibus caſibus, ſeu non eſt firma, ante mortem donantis *Leg. 4. ff. de adimendis*: *In ſupremis enim diſpoſitionibus hæc regula dubio procul obtinet, ut ambulatoria ſit omnis voluntas uſque ad extremum vitæ*. Hinc donator inter vivos poteſt etiam cogi ad rei traditionem, non vero donator cauſſa mortis. Quod ſi donator reſervare ſibi voluerit facultatem ſuper re donata inter vivos pro nutu diſponendi, aut ſi donationis inſtrumentum apud ſe reſervaverit, nec tranſcriptum donatario dederit, donatio invalida eſt. Differunt 2. quia donatio mortis cauſſa evaneſcit, & annullatur, ſi donatarius moriatur ante donantem, nec tranſmittitur in hoc caſu ad hæredes §. 1. *de donat.* ſecus donatio inter vivos. 3. Quod ad donationem inter vivos quingentos ſolidos excedentem requiratur inſinuatio apud iudicem §. *alii autem* 2. *Inſtit. de donat.* non ſic autem ad donationem mortis cauſſa *Leg. fin. de donat. mortis cauſſa*. An vero donationes cauſſa mortis differant a diſpoſitionibus teſtamentariis, ſeu ab ipſis teſtamentis, graviter controvertitur inter Iuriſperitos. Affirmant alii differre, alii negant; ſed hoc pendet a Legibus municipalibus, ſicut etiam a locorum conſuetudinibus.

tio- ni- d io. Ad hoc autem ut donatio ſive inter vivos, ſive cauſſa mortis valida ſit, requiritur 1. ex communi quod ſit deliberata, & ſpontanea, ſcilicet quod donans voluntatem habeat, & animum donandi, quia nec ignorans, nec invitus quiſquam donat *Leg. 10. cod. de donat.* Idcirco qui vi, aut dolo aliquem impulit ad quid ſibi donandum, tenetur illud eidem reſtituere, & tollere, ac reſarcire iniuriam, alium in priori ſtatu libertatis reſtituendo. Imo volunt multi donationem factam ex metu etiam levi iniuſte incuſſo tanquam cauſſa finali in foro conſcientiæ invalidam eſſe, & nullam, quia eſt de eſſentia donationis, ut fiat ſponte & liberaliter. Hanc autem voluntatem & animum donandi neceſſe eſt ut donator aliquo modo manifeſtet ſive oretenus, ſive in ſcriptis, ſive fiat abſenti, ſive præſenti *Leg. nec ambigi* 6. Sed præter liberam voluntatem, & animum donandi in eo qui donat, requiritur inſuper ad validitatem donationis, ut aliæ quatuor concurrant conditiones, prima quarum ſe tenet ex parte ipſius donantis, ſecunda ex parte donatarii, tertia ex parte rei quæ datur, quarta tandem ex parte formalitatum, quæ niſi accedant, nulla eſt donatio. Itaque ad validitatem donationis requiritur ex parte ipſius donantis, ut præter liberam ipſius voluntatem donandi ſit etiam habilis ad donandum. Unde generaliter loquendo illi ſolum donare valent inter vivos, qui contrahere poſſunt, ideſt qui liberam habent facultatem, ut domini, de re ſua diſponendi: & ad hoc neceſſariæ ſunt quædam conditiones, quarum aliæ ſe habent ex parte corporis, aliæ ex parte animi, aliæ tandem ab extrinſeco, puta a Legibus requiruntur, quibus deficientibus donatio non eſt. Idcirco donare nequeunt qui natura ſunt muti, & ſurdi ſimul, ut nec voce, nec ſcriptura certo explicare poſſint ſuam voluntatem, 2. furioſi, quia mente carent, item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio a iudice interdicta eſt, *Inſtit. quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum*. Imo ligatur prodigus ſtatim ac parentes eius contra ipſum agere incipiant. 3. Filiifamilias donec ſint ſub patria poteſtate iure communi non poſſunt diſponere inter vivos, niſi de bonis caſtrenſibus, aut quaſi caſtrenſibus, aliiſve ita iiſdem pertinentibus, ut pater circa ea ius non habeat nequidem quoad eorum uſumfructum, & hac in re variæ ſunt locorum conſuetudines, ut quis inter vivos diſponere poſſit, nam ubi plus ubi minus requiritur ætatis. Aliæ enim requirunt 20. aliæ 25. annos, ut ius commune. Et aliquo in loco ita eſt obſequendum his conſuetudinibus, ut Novitii in Religionibus profitendis non poſſint prius diſponere de bonis, niſi ad talem pervenerint ætatem, quam conſuetudo exigit, ut ſæpe præcipue in Gallia contra has diſpoſitiones iudicatum eſt, cum cæteroquin de perſona irrevocabiliter diſponere poſſint. 5. Qui ſimiliter mortui ſunt ſive morte infami, ut triremi, & exilio damnati in perpetuum, ſive morte heroica, ut Religioſi profeſſi; hi enim nec donare, nec quidquam ſibi in particulari recipere poſſunt. Idemque dicendum de Equitibus Melitenſibus, quod Ricardus extendit ad Patres Societatis Ieſu. Poſſunt quidem Patres Oratorii & Miſſionis, quia hi non ſunt profeſſi ſolemniter votum paupertatis, nec tales Congregationes hos extrahunt e Clero ſæculari, ac ideo promiſcue ipſis parentes, & ipſi parentibus ſuccedunt.

Epiſcopi, vel Eccleſiarum Prælati ſive ſæculares, ſive Regulares non poſſunt facere ex mera liberalitate donationes in magna quantitate de redditibus, ſeu bonis Eccleſiæ, & Monaſterii, & ſi tales donationes faciant revocari poſſunt, & debent a ſucceſſore,

ſore ; ita in *cap. fraternitatem* 2. *de donat.* Valide tamen & licite facere poſſunt modicas , ſeu in parva quantitate donationes mere liberales , præcipue ubi eſt conſuetudo in *cap. &c. de donat.* Imo poſſunt facere moderatas donationes ex rebus quoque Eccleſiæ , & Monaſterii , ubi etiam non eſt conſuetudo *cap. fraternit.* 2. *de donat.* ubi graves ſolummodo prohibentur. De remuneratoris donationibus etiam magnis nulla eſt difficultas Prælatos quoſcumque eas facere poſſe in compenſationem beneficiorum in Eccleſiam ſeu Prælatum, ſeu etiam in membra ipſius a donatario collatorum , ut ex *Leg. Aquilius* 27. *iuncta Gloſſ. verb. non meram ex Leg. penult.* §. *ſi quis* ff. *de donat.* Non enim eſt mere liberalis, ut requiritur ad veram donationem, ſed fit ex obligatione gratitudinis ex *Leg. ſed etſi* 25. §. *conſuluit* ff. *de petit. hæred.* ubi tales remunerationes ſi commenſuratæ ſint meritis , ſeu beneficiis ac obſequiis præſtitis, dicuntur genus quoddam permutationis , Abbas in *cap.* 3. *num.* 3. *de donat.* &c. Barboſa in dict. cap. Et tales donationes poſſunt facere Prælati ſive ſæculares , ſive Regulares etiam ut moveant donatarium ad facienda in poſterum Eccleſiæ, vel Monaſterio beneficia ; quia ita donando procurant Eccleſiæ utilitatem . Prælati inſuper Eccleſiarum etiam Regulares ſine conſenſu quoque Capituli & iuris ſolemnitatibus requiſitis ex cauſſa pietatis , & miſericordiæ , ſive titulo eleemoſynæ facere poſſunt de redditibus Eccleſiæ , ſeu Monaſterii donationes proportionatas ad bona & facultates quas habet Eccleſia, vel Monaſterium, quia hæc non ſunt ex mera liberalitate , ſed ex quadam iuris obligatione , & neceſſitate *cap.* 1. *de donat.*

Et ita Religioſus promotus ad Epiſcopatum non ſuccedit parentibus in Galliis ipſi quidem ſuccedunt parentes, nec alias Ordo, in quo profeſſus fuit. Cæterum Religioſi percipere poſſunt annuas penſiones ad victum ac ad alios uſus neceſſarias . Religioſi qui extra Communitatem habent Beneficia diſponere de iis poſſunt abſque Superiorum licentia , unde tenet donatio quam ipſi faciant ſæcularibus , de bonis tamen mobilibus, non de immobilibus. Non poſſunt vero hi Religioſi beneficiati diſponere de ſupellectilibus quæ ſibi reſervarunt nequidem de Superiorum licentia , ſed fabricæ, vel locorum pauperibus, aut ſaltem eorum Monaſterio , a quo exierunt eundo ad Beneficium, adiudicantur.

Invalida eſt dona.

2 Coniuges nequeunt ſibi ad invicem mere liberaliter aliquid donare, & ſi talis mere liberalis fiat donatio inter virum , & uxorem durante matrimonio eſt invalida, & ad arbitrium donantis revocari poteſt , ſi ex illa donans fiat pauperior, & donatarius ditior, ſic in *cap. donatio* 8. *de donat. inter virum & uxorem*. Si tamen neque explicite neque implicite (ideſt per divortium) revocentur , confirmantur , & validantur morte donantis; ſic communiter ſtatuunt varia iura , præcipue *lex* 3. *cod. de donat.* §. *ſciendum* 10. Et equidem ſi permitterentur huiuſcemodi donationes , neceſſario ſequeretur quod aut facillime coniuges depauperarentur, quia nimis, ſeu prodige donarent , ne minus amare cenſerentur, aut frequentes ſerperent inter illos diſſenſiones , niſi ſibi invicem donarent. Confirmari vero donationem morte donantis , quæ antea non fuit revocata habetur in *Leg.* 10. *cod. de donat. inter virum & uxorem* , & alibi. Cæterum ſtandum eſt conſuetudinibus locorum, quæ ut plurimum ſunt ut maritus & uxor durante matrimonio quidquam ſibi invicem nec directe, nec indirecte, ſive inter vivos , ſive quovis alio modo donent , excepta ea donationis ſpecie quæ mutua dicitur, & qua ambo paciſcuntur, ut qui alteri erit vitæ ſuperſtes uſumfructum medietatis partis bonorum Communitatis recipiat. Dantur vero quædam conſuetudines permittentes maritum donare uxori , non vero uxorem marito. Valida tamen eſt donatio inter maritum, & uxorem rerum exigui pretii, ut Barboſa in *cap. donatio* 8. *de donat. inter virum & uxorem num.* 17. Hinc Confeſſarii inſtructi eſſe debent legum , & conſuetudinum, quas quiſque in ſua conſcientia obſervare tenetur.

Nota circa modo dicta, quod ſi res ab uno coniugum alteri donata ante donantis mortem, nondum tradita fuiſſet coniugi donatario, nec ab hoc poſſeſſa, non tranſiret in illius dominium poſt mortem donantis. Nam cum invalida fuerit talis donatio ante mortem donantis, nihil maneret confirmandum & convalidandum poſt eiuſdem donantis mortem, quia , ut docent communiter Doctores, confirmari, & convalidari nequit quod nullo modo eſt nec in ſe , nec in aliquo ſui . Nota ulterius , quod ſi coniux donatarius iam tenens rem ſibi ab altero coniuge donatam, ante donatorem e vivis excedat, res donata non ſpectat ad hæredes coniugis donatarii , ſed ad coniugem ſuperſtitem , quia cum talis donatio ex iure nulla eſſet , ius nullum transferre poteſt in hæredes coniugis donatarii, ita ut ſi res ad ipſos tranſiiſſet ,

tio co in

ſet, coniux donans ſuperſtes eam repetere poſset ab hæredibus, qui eam reſtituere tenerentur; imo eo quoque non repetente ſi cenſeatur eiuſdem rei oblitus, vel putans eam conſumptam fuiſse. Nota tandem donationem inter coniuges factam mortis cauſſa valere, tametſi res nondum tradita fuerit, cum donatio morte donantis confirmetur. Nam hæc non eſt magis donatio quam legatum, ut communiter dicitur. Cavendum tamen eſt ne tales donationes inter coniuges ſive factæ inter vivos, ſive cauſsa mortis ſint præiudicio legitimæ, quæ filiis debetur, alias non valeret ſaltem pro ea parte, quæ complere debet filiorum legitimam; ſic ex *Leg. 1. cod. de inoffic. donat.* Cavendum quoque eſt ex iure naturali ne ſint præiudicio creditoribus donantis, ſi quos habeat.

Invalidæ ſunt donationes inter coniuges etiam ſtante matrimonio duntaxat rato, imo etiam inter ſponſos ante matrimonium, ſi donatio fiat ſub conditione pendente a nuptiis, nempe quod res donata non fiat alterius niſi ſecutis nuptiis. Sic ex cit. ff. de *donat. inter virum & uxorem Leg. cum in ſtatu 32. §. ſi ſponſus 12.* Nam licet donatio fiat perſonæ tunc habili, fit tamen cum reſpectu ad tempus, in quo habilis non erit. Valida tamen erit donatio facta ſponſæ ante nuptias abſolute, & abſque ullo reſpectu ad nuptias, tametſi poſt breve tempus, nempe paucas horas nuptiæ concludantur: ſic ex *Leg. inter eos 27.* Pariter invalida eſt remiſſio alicuius debiti contracti ab uno coniugum cum altero, quia hæc quoque eſt vera donatio; ſicuti etiam remiſſio pretii rei alicuius inter ipſos venditæ, cum & hæc ſit vera donatio inter vivos, licet quoad pretium iuſtum, & erogatum valida ſit venditio. Sic ex cit. *Leg. ſi ſponſus 5. §. 2.*

Si donatio vero inter coniuges non ſit nuda, & ſimplex, ſed iuramento firmata, quando nempe donator iurat ſe eam non repetiturum, in tali caſu tenet donatio, nec donans, ne ſit periurus, poteſt amplius eam licite revocare. Etenim quia actio illa per ſe mala non eſt, ſubiici valet iuramento, contra quod leges chriſtianæ definunt obligare quoad actiones, quæ per ſe malæ non ſunt. Quod ſi donatio inter coniuges ſit antidoralis, ſeu remuneratoria, probabilius cenſet alias ludatus P. Fulgentius validam eſſe, quia cum talis donatio debitum involvat gratitudinis, ac proinde non ſit mere liberalis, decidit a donatione ſtricte ſumpta, ac ideo eximi videtur a lege; quia cui donare interdicitur, non interdicitur remunerari, quod omittere notam affert; ſecus ſi omittatur donatio liberalis. Notandum tamen, quod ſi donatio remuneratoria facta fuerit ante matrimonium deducenda ſit ex toto cumulo hæreditatis, cum hæc proprie non ſit donatio, ſed contractus oneroſus innominatus, qui dicitur *do ut facias*, nempe do tibi nobili adoleſcentulæ, ut mihi ignobili ætate provecto nubas. Si autem fiat poſt matrimonium contractum, quia tunc ſiſtit in mero gradu donationis, tametſi remuneratoriæ, quæ nempe non eſt debita ex iuſtitia, ſicut debita eſt ſi fiat ante matrimonium, tunc deduci non debet ex cumulo hæreditatis, ſed tantummodo ex ea parte, de qua donator diſponere poteſt, ac proinde aliorum legitimam non minuit.

Cæterum in iure varii excipiuntur caſus, in quibus donatio inter coniuges ſtatim eſt per ſe valida durante matrimonio. 1. Si ſint Principes. 2. Si ex ea donatione donator non fiat pauperior, ideſt ſi eius ſubſtantiæ, & divitiæ non ſint diminutæ, ut ſi maritus hæreditatem, vel legatum repudiet, ut uxori ſubſtitutæ, vel ab inteſtato ſuccedenti obveniat, ut in cit. *Leg. ſi ſponſus §. ſi maritus hæres ff. de donat. inter vir. & uxor.* 3. Si maritus ſit prodigus, & res quas prodigere ſtatuerat uxori donet. 4. Si ex tali donatione coniux donatarius factus non ſit locupletior, etiamſi coniux donans donando pauperior fiat. Ita ex cit. Leg. *ſi ſponſus ff. eodem* 5. Si donatio fiat ex cauſſa exilii, vel alterius pœnæ bonorum confiſcationem ſecum trahentis ex *Leg. 43. ff. de donat. inter virum & uxor.* ubi ſic: *Inter virum, & uxorem exilii cauſſa donatio fieri poteſt.* 6. Valida eſt donatio, ſi uxor marito donet cauſſa honoris, & dignitatis adipiſcendæ, puta ad ipſum nobilitandum, doctorandum, in dignitate, vel qualificato officio conſtituendum. 7. Si maritus uxori remittat dotem promiſſam, iuxta Legem *ſi conſtante cod. de donat. ad nuptias*, aut ſi ipſam dotet, vel dotem eius augeat ad compenſandam inæqualitatem ſive gradus, ſive ætatis, alias non eſt conceſſum ut vir uxori poſt nuptias, ſive in ipſis nuptiis dotem mere liberaliter conſtituat, quia hæc dotis conſtitutio eſt quædam ſpecies donationis Leg. ult. *§. ſi a ſocero ff. quæ in fraudem creditorum.* Poteſt tamen etiam poſt nuptias mariti dotem conſtituere, aut iam conſtitutam augere, eo quia hoc non ſit donatio, cum dominium directum remaneat uxori, & utile tantummodo cedat viro, quod congrue ipſi conceditur ad onera matrimonii ſuſtinenda. Dantur

Caſus in quibus donatio inter coniu. ges viventes eſt valida.

quædam aliæ donationes, quæ validæ ſunt inter maritum, & uxorem, ſive inter vivos, ſive cauſſa mortis de quibus iam antea actum eſt.

Quid de arrhis quæ dantur inter ſponſos ante matrimonium.

Occurrere poteſt quæſtio circa arrhas, quas viciſſim ſibi donant ſponſi, & ſponſæ, & alias ſponſalitias largitates, ſcilicet dona ſponſi ante matrimonium, circa anulum quod ſponſæ datur a ſponſo in celebratione matrimonii, circa liberales donationes factas coniugi a viro, nempe quid iuris in coniugem donatarium poſt mortem viri donantis tranſeat. Quoad primam, arrha quæ eſt donatio facta ſponſæ a ſponſo, vel e contra in remunerationem dotis, nobilitatis, &c. hæc ſponſæ acquiritur duntaxat ſecuto matrimonio, ita ut ſi iniuſte a matrimonio ſponſa, vel ſponſus reſiliant, huiuſmodi arrhæ amittuntur. Secuto autem matrimonio ita arrha ad uxorem ſpectat, ut tametſi nondum fuerit ipſi tradita, eidem tradenda ſit. Et ſi uxor ante virum e vivis decedat, ius habet diſponendi de arrha, ſicut de dote adventitia, ac illam relinquendi hæredibus ab inteſtato. Sic Sanchez de matrimonio *lib.* 6. *diſput.* 27. Quoad ſecundum vero, nempe circa anulum, quem ſponſus dat ſponſæ in actuali celebratione matrimonii, niſi antea eidem donatus fuerit, non habetur ut donatus. Cum enim dari ſoleat poſt matrimonium contractum de præſenti, cadit ſub lege quæ donationes inter virum, & uxorem interdicit. Idemque dicito de veſtibus pretioſis, aliiſque huiuſcemodi, quæ a ſponſo mitti ſolent ſponſæ ad celebrationem nuptiarum. Niſi enim hæc expreſſe eidem donentur, donari non cenſentur, quia non ſunt comprehenſa inter dona quæ dicuntur ſponſalitia largitas, de quibus mox, ſed ideo dantur, ut ſponſa ornatior apparere poſſit coram ſponſo, ipſique honorem augeat, ad differentiam veſtium non pretioſarum, quæ ad ordinarium eius uſum mittuntur, ut continuo uſu eas conſumet. Quoad tertium, nempe quoad ſponſalitias largitates conſiſtentes in dono, quod ſponſi ex propriis bonis ſibi mutuo facere ſolent ante matrimonium in ordine ad futurum matrimonium, præcipue in eo quod ſponſus ſponſæ elargitur, eidem valide donatum cenſetur, dummodo tamen matrimonium ſequatur, quia hæc ſe habent veluti dona conditionata, ideſt ſub conditione ſecuturi matrimonii, & hæc dona a iure non irritantur. Hinc ſi matrimonium non ſequatur, reſtituenda erunt aut ſponſo, aut illius hæredibus, ſi obiiſſet, dummodo per ſe non ſteterit, ideſt non interceſſerit culpa donantis, quod matrimonium ſecutum non fuerit, quia in tali caſu hæ largitates acquiruntur innocenti. Ad ultimum tandem, nempe quoad dona quæ maritus liberaliter fecit uxori, ſi mulier facta vidua tranſeat ad ſecundas nuptias, & filios habeat ſuſceptos a viro defuncto, non poteſt de taliter ſibi donatis diſponere prout ipſi libuerit, ſed ea relinquere debet filiis defuncti. Sic enim ſtatuunt iura, & iure merito, cum talis plane cenſeatur voluntas defuncti donatoris. Notanter dictum fuit *de ſibi liberaliter donatis*, quia de iis, quæ data ſint titulo aliquo oneroſo, uxor ſuperſtes libere diſponere poteſt, non ſecus ac de propriis. Et idem dicendum eſſe cenſet P. Fulgentius etiam de donis antidoralibus, ideſt de datis in remunerationem. Verum quia hactenus dicta ſunt de iure communi, ſeu Cæſareo quod ubique vel in toto admittitur, vel in aliqua parte, vel prorſus reiicitur; hinc ſtandum eſt ubique iuribus municipalibus, ac proprii loci conſuetudinibus, quæ iam invaluerunt.

Pater qui... nare... lio... dum... man... pat...

Pater non poteſt valide donare filio nondum emancipato, & poteſt talis donatio arbitrio patris revocari, niſi fuerit firmata iuramento de ea non revocanda, aut genitoris morte firmetur, dummodo res filio tradita fuerit. Ita a iure ſtatutum eſt, & præcipue Leg. *cum de bonis* 10. *cod. de donat.* quia filius non emancipatus non eſt quid moraliter diſtinctum a patre, ideſt donec filius eſt ſub patria poteſtate, reputatur velut una perſona civilis cum patre. Hinc omne, quod filius a patre acquirit ſpectat ad bona filii profectitia, quorum pater eſt dominus, ideoque pater filio non emancipato donando, ſibi ipſi donare cenſetur. Confirmata autem donatione per mortem patris, filius ius habet etiam ad fructus ex ea profectos a die, qua res ipſi tradita fuit, dummodo tamen donatio ad tantam quantitatem non perveniat, ut requiratur inſinuatio, (de qua infra) quia tunc quoad hunc exceſſum non firmatur morte patris. Confirmatur etiam dicta donatio per emancipationem filii, niſi a patre res tradita ante emancipationem repetatur *Leg. donat.* 31. §. 2. ff. *de donat.* Valet tamen donatio patris filio non emancipato, 1. quando pater donat aliquid filio ratione ſtudiorum, vel artis adipiſcendæ, Leg. 15. *de negot. geſt.* 2. Cum donat remunerationis gratia *Leg. cum pater* 77. §. 25. *ff. de legat.* 3. Cum donat ei ratione dotis, vel ad matrimonium. 4. Cum donat eidem bona mobilia ratione militiæ,

Qu... vale... don... patr... facte... lio... ema... pato

ad gradum vel honorem adipiſcendum, quia ita donatum evadit filio bonum caſtrenſe; vel quaſi caſtrenſe, de quo filius liberam habet diſpoſitionem ex *Leg. 2. caſtrenſe ff. de peculio caſtrenſi.* 5. Cum ei donat uſufructum, quem habet in eius bonis adventitiis. 6. In omnibus pene caſibus, in quibus donatio valet inter coniuges, valet etiam donatio patris facta filio. Sic Navarrus, Sylveſter cum aliis.

Nota quod bona, quæ pater donavit filio ad ducendam uxorem, ad ſacros Ordines pro patrimonio, ad militiam, ad redemptionem a captivitate, ad Religionis ingreſſum, & filiæ ad dotem, fiunt eorumdem, quandoquidem etiam dominium utile harum rerum ad ipſos pertineat. Sunt tamen iſtæ res computandæ in portione hæreditatis paternæ cum aliis fratribus. Dixi *iſtæ res*, quia hæ, non fructus ab iiſdem perceptis computandi ſunt in partitione; ita Leges ſtatuunt, quia quæ pater dat filio ob cauſſam, dando quod debet filio, cenſetur dare coactus. Tenetur enim procurare ſtatum filio, eidemque ſubminiſtrare, quæ ad ſtatum acquirendum neceſſaria ſunt; quocirca niſi contrarium exprimat cenſetur dare de portione hæreditatis, quam filio negare non poteſt. Igitur ſi expreſſe dixerit ſe illa donaſſe, tunc non erunt computanda in portione hæreditatis. Quæ autem pater pro filio expendit in convivio pro nuptiis, in doctoratu, in prima Miſſa, in ingreſſu ſplendidioris Religionis, aliave conſimili occaſione, non ſunt computanda in hæreditate: ita ex iure; quia cum hæc pater filio non debeat, cenſetur liberaliter donare, tum quia hæ expenſæ cedunt etiam in ipſius honorem, aliiſque fratribus communes ſunt. Deberent autem computari in hæreditate, ſi fierent pro filio emancipato, vel ſi pater potens revocare donationem, vellet ut in hæreditatis parte computentur, aut ſi frater, vel ſoror petat ut computentur, cum & ipſi computare debeant ſibi a patre data ſive liberaliter, ſive ob cauſſam, nempe ob dotem, nuptias &c. & hoc ut vitetur inæqualitas inter fratres.

Non ſunt vero in parte hæreditatis computanda, quæ pater filio non emancipato dat etiam ob cauſſam, ſi data ſpectent ad decentem filii ſuſtentationem, eo quod pater filio ſub poteſtate ſua exiſtenti iure naturali providere tenetur de iis, quæ ad ipſius alimenta, & decentem ſuſtentationem pertinent conſideratis circumſtantiis familiæ, opum, &c. & ſecluſa fraude, & damno aliorum filiorum, tam quoad eorum legitimam, quam quoad iniuſtam ipſorum depauperationem: unde non erunt computanda, quæ pater mittit filio, qui aliunde ſibi providere non valet, ad ſtudium profecto in aliquo Collegio; quæ dat ad diſcendam ſcientiam, vel artem ſuo gradui, & ingenio correſpondentem, ad Doctoratum, & ſimilia, utpote quæ reducantur ad decentem filii ſuſtentationem. Item computanda non ſunt in portione hæreditatis quæ filio dederit pater, veluti pretium pro obſequiis, laboribus, induſtriis, curis ab ipſo filio extraordinarie impenſis pro negotiis, opificiis, aliiſque bonis paternis utilius gerendis, quia hæc filio debentur tanquam iuſta compenſatio ſuorum laborum, ita ut ſi ante patris obitum nihil ipſi fuerit erogatum, aliquid ei erogandum ſit, ſi inſtet pro tali compenſatione, dummodo tamen tali intentione laboraverit, ut eius labor, & opera compenſaretur: nam ſi alias laboraſſet animo donandi patri laborem ſuum, nihil exigere poſſet, bene quidem ſibi a patre data retinere. Verum hic quoque attendendæ ſunt leges conſuetudineſque regionum. Hactenus cum P. Fulgentio.

Mater valide donat filio tam emancipato quam non emancipato; ſicuti etiam valida eſt donatio, quæ fit nepoti ab avo materno, & res donata ipſo filio, & nepoti acquiritur, quia huiuſmodi donationes non impediunt iura; ſicuti impediunt illas, quas pater, vel avus paternus faciant filio, vel nepoti. Ceſſat enim ratio prohibens donationes matris filio, & avi materni nepoti, cum mater filium, avus maternus nepotem non habeant in ſua poteſtate. **Mater valide donat filio ſive emancipato ſive non.**

Filii illegitimi diſponere poſſunt de bonis ſuis, ac ideo donare tum inter vivos, tum cauſſa mortis. Item capaces ſunt accipiendi donationes, dummodo non ſint univerſales. Quod ſi ex adulterio, aut inceſtu nati ſint, recipere nequeunt niſi alimenta, & non ultra, dummodo aliqua particularis lex, vel conſuetudo aliquid in contrarium non ſtatuerit. Ita Tourneleius.

Secunda conditio ad validitatem donationis eſt, ut donatarius recipere non prohibeatur. Unde donatarii 1. eſſe nequeunt ii, qui habent in alios certam auctoritatem; ſic nullæ ſunt donationes factæ a pupillis in gratiam tutorum, & curatorum, eorumque uxorum, niſi iam tutores, & curatores rationes ſuas reddiderint. 2. Aliquando præcipue in Gallia reprobatæ fuere ut invalidæ donationes factæ tam Confeſſario, quam Ordini, cuius ille eſt membrum, ut contigit

contra quamdam domum Oratorii. Si tamen donatio non excedat limites iuſtæ gratitudinis cenſent aliqui non eſſe a iudice reprobandam. 3. Ex ſuſpicione nimiæ auctoritatis in animo donatoris proviſum fuit a iure, ne medici, chirurghi, & alii id genus, advocati & procuratores quidquam ab iis recipiant ultra ſua ſtipendia, quorum negotia agunt.

Tertia conditio ad donationis validitatem eſt, ut res, quæ in donum datur dari permittatur eo ſaltem modo, quo datur. Quare non tenet 1. donatio facta in fraudem creditorum; 2. donatio omnium bonorum inter vivos, quia, ut videbimus, vetita eſt iure communi. Olim enim donatio excedens trecentum ſolidos, & non præmiſſa Inſinuatione ſecundum leges erat invalida; deinde conceſſum fuit ne excederet quingentos ſolidos, qui aſcendunt ad ſummam ſeptingentorum tredecim ſcutorum romanorum, ut notant auctores, quam ſummam hodiedum iure Cæſareo excedere non licet in donatione inter vivos abſque Inſinuatione. Idcirco iure communi vetita eſt donatio inter vivos bonorum omnium tam præſentium, quam futurorum, & alicubi hoc interdictum eſt etiam ex conſuetudine; alicubi vero conceditur, dummodo donator prolem non habeat cui debeatur legitima.

Donatio bonorum omnium inter vivos omnino invalida eſt. Cenſent Doctores donationem bonorum omnium tum præſentium tum futurorum vetitam eſſe a iure, & ideo invalidam, quia ita donans ſe expoliat poteſtate teſtandi quod reipublicæ bono repugnat, Leg. 61. ff. de *verb. obligat.* Cenſent tamen validam eſſe ſi fiat cauſſa mortis, quia cum ſemper revocari poſſit, libertatem teſtandi non aufert. Quod ſi donatio bonorum omnium inter vivos firmaretur iuramento, ſuſtinent aliqui ut probabilius tale iuramentum irritum eſſe. Nam illud eſſet de non revocando donationem factam, quod idem eſſet ac illam continuare in ſua ſubſtantia. Igitur cum huiuſmodi donatio ſit contra bonos mores, communeque bonum, & ideo vetita, eiuſdem quoque continuatio immunis non erit a malitia. Iuramentum vero de actione non depurabili a malitiæ deformitate vim non habet ligandi. Dicendum igitur cum communi Iuriſtarum contra plures Theologos tale iuramentum non tenere. Si quis autem diceret dono tibi bona mea omnia, dicunt communiter, quod cum donatio tunc intelligenda ſit de bonis præſentibus, eſſet valida. Idemque dicunt communius etiamſi futura ſimul donaret excepto præſentium, & futurorum uſufructu, quia non eſſet donatio omnium bonorum ſimpliciter, & abſolute, neque ea incommoda afferret, propter quæ donatio bonorum omnium ſimpliciter & abſolute prohibetur, nempe ne donans omni expolietur poteſtate diſponendi per teſtamentum.

Sole[mni]tates qui[bus] ad [vali]dita[tem] don[atio]nis 4. Ad validitatem donationis requiruntur quædam ſolemnitates, ſine quibus ea non ſubſiſtit. Prima eſt acceptatio donatarii, quia ex Leg. *Hoc iure* ff. de *donat. non poteſt liberaliter nolenti acquiri*, ſeu ut habetur reg. 69. ff. *de diverſis reg. iuris*, *invito beneficium non datur*. Hinc revocari poteſt v. g. fundatio Capellæ, quamdiu ab Epiſcopo non eſt acceptata. Acceptatio facta a Notario nomine donatarii non ſufficit: valet tamen ſi coram Notario fiat a procuratore ad id ſpecialiter deſignato.

Hæc acceptatio volunt aliqui locum habere etiam in donationibus quæ fiunt Eccleſiæ, & Minoribus. Minores annorum 25. non valide acceptant ſine curatorum conſenſu, ſicuti nec uxores abſque mariti auctoritate. Valida tamen eſt donatio facta utrique coniugi, licet a marito ſolo acceptetur. In donationibus, vel mutuis, vel quæ fiunt contractu matrimoniali ob matrimonii favorem non requiritur acceptatio, vel potius ea ſufficit acceptatio ſine qua tales contractus non ſubſiſtunt. Donationes extra contractum matrimonii factæ pueris ex eodem matrimonio procreandis valent, ſi fiant a patre, vel ab eo acceptentur. De donationibus vero factis Eccleſiæ vel alteri piæ cauſſæ cenſent alii communiter eas ſtatim obligare, quamvis a Rectore, vel adminiſtratore piæ cauſſæ abſente non ſint acceptatæ, Barboſa lib. 2. Iuris Eccleſiaſt. univerſ. cap. 13. num. 29. Reiffenſtuel, Abbas, aliique paſſim, quia quod donatur vel promittitur Eccleſiæ aut alteri piæ cauſſæ, cenſetur donatum, & promiſſum ipſi Deo, cap. *Nulli liceat* 3. cauſ. 12. q. 2. Secunda formalitas ad donationis validitatem requiſita eſt traditio. Traditio autem duplex eſt, realis & ficta. Realis quando donator rei dominium directum & utile actu & abſolute in donatarium transfert; ficta vero cum donator ita rei proprietatem in donatarium transfert, ut ſibi uſumfructum retineat, &c. Traditio ficta pleriſque in conſuetudinibus ſufficit, non vero in iis quæ expreſſe requirunt, ut donator re ſua penitus ſe expoliet, & donatarium ea quaſi induat.

Q[uid] in[ſinua]tio Tertia demum formalitas eſt Inſinuatio, qua nempe donationes in acta publica referun-

runtur, ſeu reponuntur in manu publica, puta Notarii, Cancellarii, &c. quia omnium intereſt donationes non eſſe ignotas, & earum authenticas ſervari, & cuſtodiri in publicis actis, præſertim creditorum, quibus ex donationibus præiudicium oriri poteſt. Inſinuatio inducta fuit a Conſtantino, & in omni Regno ac Republica bene ordinata hæc regula ſervatur. Inſinuari debent tum donatio tum acceptatio, nam inſinuatio ſolius donationis eam irritam faceret. 2. Res inſinuationi obnoxiæ ſunt donationes tum factæ inter vivos, tum cauſſa mortis. 3. Ea inſinuatio Minoribus neceſſaria eſt, etiamſi curatores eorum, qui eam incuria ſua omiſere, impares ſint ad ſolvendum.

Valet tamen donatio ſine tali inſinuatione 1. quando facta ſit alicui pro reparatione ſuarum ædium, quæ ruina vel incendio conſumptæ fuerunt. 2. Donatio ſummæ pecuniariæ facta de manu ad manum, cum lex nulla vetet eam donationem, quæ ab homine vivente fit brevi manu, ſed certis duntaxat perſonis, puta marito, vel uxori, &c. 3. Valet in utroque foro, conſcientiæ ſcilicet, & externo donatio ſine tali inſinuatione facta in quacumque quantitate Eccleſiæ, Monaſterio, vel alicui pio loco, vel ad quamlibet piam cauſſam, ut communiter ſentiunt Theologi, & Canoniſtæ, cum cauſſæ piæ non ſubiaceant legi civili, *ex cap. Eccleſia S. Mariæ* 10. *de Conſtitut.* 4. Valet item ſine tali formalitate donatio beneficiorum remuneratoria, quia non eſt vera donatio, *Leg. Aquilius* 27. *iuncta* Gloſſæ verb. *non meram.* Attenditur tamen ne donatio remuneratoria merita donatarii excedat. 5. Valet donatio ſine Inſinuatione rerum mobilium quingentos ſolidos excedens, quam belli dux facit militibus tam ex eius bonis, quam ex bonis hoſtium, ſive in ipſa belli occupatione, ſive in quibuſcumque aliis locis, & temporibus *Leg. ſi quis* 36. §. 1. *cod. de donat.* 6. Valet ea quam Princeps ſupremus facit privato, *Leg. ſancimus* 34. & alibi, aut privatus facit Principi ſupremo, Authent. *Immediat. Lege ſeq. Leg.* 34. *cod. de donat.*

Donatio hunc parit effectum quod licet ſit tantum verbalis, quæ fit abſque actuali traditione rei donatæ obligat donatorem ad tradendam rem donatam, ſi donatio acceptata ſit a donatario §. *alias vero* 2. Inſtit. de *donat.* ita ut ſi donans nolit præſtare rem donatam conceditur donatario actio contra ipſum ad tradendam rem verbaliter donatam, Leg. *ſi quis argentum* 35. cod. de *donat.* Donator tamen ſi actione conveniatur, poteſt prius debita ſolvere aliis creditoribus, & neceſſarias propriæ ſuſtentationi detrahere, ſi hæc ibi deficerent ſolvendo per compromiſſum, ſeu verbaliter donatum. Si autem donator ſit in mora, non tenetur fructus de re donata interea perceptos donatario reſtituere, ita ex Leg. *In ædibus* §. 1. ff. de *donat.* alias donatori ſua liberalitas nimis eſſet ipſi damnoſa, tum quia res ſuo domino fructificat, & hæc ante traditionem non eſt donatarii, cum ad ipſum adhuc non ſit translatum dominium, quod in hoc contractu traditione, non nudis pactis transfertur, *Leg. tradition.* 20. cod. de *donat.*

> Quæ donationes invalidæ

Donatio, ut dixi, invalida eſt ex iure civili quoad exceſſum, ſi excedat quingentos ſolidos, niſi inſinuetur, ſed circa hoc recurrendum eſt ad leges, & conſuetudines locorum; ſicuti etiam in aliis ſimilibus caſibus, ut in donatione facta omnium bonorum præſentium, & futurorum inter vivos, in donationibus coniugum inter ſe, patris factis filio &c. ut iam ſatis antea diximus.

§. II.

De revocabilitate donationis acceptatæ.

Donatio facta mortis cauſſa in tribus caſibus revocari contingit. 1. Si donator implicite, vel explicite illius pœniteat, ut ſi illam alteri donet, quia ex iuris diſpoſitione huiuſmodi donatio includit hanc tacitam conditionem *niſi revocetur*. 2. Si donatarius e vivis diſcedat ante donatorem, ex iure ipſo eſt revocata, dummodo donans ſpoponderit ſe eam non revocaturum, quia in tali caſu, ut cenſent multi, tranſiret ad hæredes donatarii. 3. Si donator dederit intuitu imminentis periculi mortis, quia ſublato periculo cenſetur tacite revocata, utpote quæ facta putetur ſub ea conditione *ſi non evaſero*, ex tit. de *mortis cauſſa de donat.*

> Cauſſæ quibus revocatur donatio inter vivos.

Quatuor vero ſunt cauſſæ, quibus revocatur donatio inter vivos, Leg. ult. *de revocat. donat.* ubi varii recenſentur caſus, in quibus donatarius cenſetur ingratitudinem ſufficientem committere, ut contra ipſum donatio revocetur, & 1. ſi donatarius manus impias, & violentas iniecerit in donatorem fuſtis, armis, lapidibus, aliave ſimili re, ſive per ipſum ſive per alium, dummodo percuſſio gravis ſit, vel graviter iniurioſa, & non ſine culpa mortali: nam ſiquis pro patriæ, vel propria, vel proximi neceſſaria defenſione hoc faceret, dici non poſſet ingratus, ac ideo locus non eſſet revocationi donationis, quia

quia ubi non eſt culpa, nec pœna eſt inferenda. Idemque dicendum ſi caſu, vel ignorantia hoc faceret, quia tunc deeſt intentio iniuriandi, ſeu offendendi donatorem, ſine qua iniuria non infertur, *Leg.* 3. §. 1. *de iniur.* 2. Si donatarius atrocibus iniuriis donatorem offendat, quæ atrocitas iudicanda eſt iudicis arbitrio ex facto, loco, qualitate perſonæ tam iniuriantis quam iniuriatæ, ut ſi vel verbis graviter iniurioſis eum affecerit, vel facto, puta ſi captivum teneat donatorem, ut Abbas in cap. *propter* 10. *de donat.* vel ſi adulterium cum uxore donatoris, vel ſtuprum cum eius filia committeret, ut cum aliis notat Riffenſtuel lib. 3. Decretalium tit. 24. 3. Si donatarius grave inferat damnum donatori in rebus, ſeu bonis ipſius externis, ut ex cap. *propter* 10. *de donat.* Hoc tamen grave damnum iudicis arbitrio eſt definiendum, quod tamen non debet eſſe tantum intentatum, ſed revera illatum ad donationis revocationem, quia lex pœnalis intelligenda eſt cum effectu ex *cap. hæc autem verba diſt.* 1. *de pœnit.* 4. Si donatarius etiam attentaverit contra vitam donatoris, quia iura poſito ſolum quod attentaverit, licet effectus non ſit ſecutus, facultatem revocationis expreſſe concedunt, ex cit. Leg *ult.* & ibi Gloſſa verb. *periculum.* 5. Si donatarius conditiones in donatione impoſitas, & a ſe acceptatas implere recuſet, nolit v. g. ſolvere annuam penſionem cui ſe obligavit, ex *cit. Leg. ult. de revocat. donat.* Alii quoque ſunt caſus, in quibus volunt auctores ob æqualem, vel etiam maiorem ingratitudinem donationem inter vivos revocari poſſe, uti ſi donatarius, qui magnam donationem a donatore accepit, eum non alat inopia preſſum. Verum ſententia contraria eſt iuri conformior, adeoque in praxi tenenda, cum extra caſus in iure expreſſos facultas donationem revocandi non ſit extendenda, & ut pœnalis ſtricte eſt interpretanda, vel ſaltem ante iudicis ſententiam in hiſce caſibus pœna non eſt infligenda. Alia cauſſa revocandi donationem eſt, cum filii ante parentum conſenſum aut obtentum, aut ſaltem requiſitum ad nuptias convolant, cum gravior iniuria parentibus inferri nequeat quam ſi ipſis inconſultis eligatur ſtatus tanti momenti. Revocari inſuper poteſt donatio ob prolem ſuſceptam poſt donationem, & hæc pleno iure revocatur, utpote quæ ex legum diſpoſitione facta cenſeatur ſub hac conditione *ſi proles non naſcatur*. Intellige tamen ſi facta ſit donatio magnæ bonorum partis, ut prudens eam non facturus fuiſſet, ſi prolem ſe habiturum conieciſſet. Habens filios illegitimos, ſi per ſubſequens matrimonium legitimet, comparatur ei, cui proles ſupervenit, unde poteſt revocare donationem, ſi antea hanc fecerit. Poteſt etiam revocari, ſi ſit inofficioſa, nempe facta ſit contra officium pietatis liberis debitum, ut cum per eam filii legitima privantur, ideſt ea hæreditatis parte, quæ ipſis ſecundum leges debetur &c. Leg. 1. *cod. de inofficioſa donat.*

Donatio inter vivos acceptata, niſi ob dictas cauſſas, revocari nequit, Leg. 5. & *ult. cod. de revocat. donat.* quia donatarius iure naturali acquiſivit dominium rei ſibi donatæ, & traditæ, ius vero ad rem ſi nondum ſit tradita, & Leges non dant facultatem ſeu ius revocandi donationes, niſi ob cauſſas ſupra expoſitas.

§. III.

De irritatione donationis factæ ob certum finem.

Iam alias attigimus quod ceſſante cauſſa finali, ideſt tali certo fine ob quem facta fuit donatio, ex ſe corruit. Si tamen donans intendat ſolum allicere animum, vel præbere media ad talem finem conſequendum, ſi placuerit, nec intendat ad illum obligare, valida eſt donatio etiamſi finis non ſequatur, & eſt communis ex Leg. 7. *cod. de condit. ob cauſſas*, quia tunc donatio abſoluta eſt, & minime conditionata, & facta ſolum ex animo alliciendi ad aliquid. Idcirco res donata acceptari poteſt tuta conſcientia a donatario, tametſi non habeat animum præſtandi, quod cupit donator. Sic puella acceptare poteſt legatum ſibi factum ut nubat, licet non nubat. Item valet donatio, qua quis aliquid donat alteri, ut ſibi faveat in aliqua re, tametſi hic non faverit, quia principaliter facta eſt ad alliciendum, non ad obligandum; quod valet, licet donator non donaſſet, ſi putaſſet alium non eſſe alliciendum; nam adhuc ſubſiſtit cauſſa finalis, cum donet ut poſſit allicere, non autem ſub conditione, ſi de facto, & actu alliciat. Peccat tamen graviter fæmina, quæ ab amaſio acceptat munera ab eo donata ad alliciendum eius conſenſum ad libidinem, tametſi ipſa conſentire non intendat, quia fovet impurum deſiderium amaſii, ac illud approbare cenſetur. Sic P. Antoine.

Si vero donator intendat obligare donatarium ad certum finem, iam vidimus corruere donationem, & rem donatam reſtitui debere

tali

tali ſine non poſito, cum hic ſit finis principalis donationis. Ita communiter ex *Leg.* 8. *cod. de condit. ob cauſſas*, quia donator neutiquam vult rem alterius eſſe, niſi poſita tali finali cauſſa tanquam conditione ſine qua non. Hæc & ſupradicta de revocatione, & irritatione donationis vera ſunt de donationibus mere liberalibus: nam in donationibus factis ob cauſſam, & remuneratoriis, ipſarum revocatio, & irritatio in hiſce ſupradictis caſibus locum non haberet; quia donatio ob cauſſam, puta dotis ad filiam nubendam eſt eidem quodammodo debita, ſicuti remuneratoria non eſt proprie liberalis.

§. IV.

De irritatione donationis gratuitæ ob errorem, & dolum circa cauſſam finalem.

Si error, & dolus occurrat circa cauſſam finalem promiſſionis & donationis, utramque irritant, & eſt communis, cum donatio, & etiam promiſſio gratuita fiant ſub conditione ſi cauſſa finalis ſubſiſtat: unde error, & dolus eſt in ſubſtantia contractus, & eſt cauſſa motiva impellens ad contractum, quia cauſſa finalis eſt motivum ſubſtantiale. Quare ſi cauſſa finalis donationis ſeu promiſſionis gratuitæ deficiat, ſeu non ſubſiſtat, ſicuti deficit quando ex errore vel dolo falſo ſupponitur cauſſa finalis, deficit ſeu non ſubſiſtit actus donationis, ſeu promiſſionis, utpote quæ falſa ſuppoſitione innitatur: ſublato enim motivo volendi, ceſſat ſeu deficit actus voluntatis, ſeu volitio, uti contingit interveniente errore circa cauſſam finalem volendi. Idcirco ſi quis falſo putans Ioannam vinculo conſanguineitatis ſibi eſſe coniunctam, dotem ei donet, & ſpondeat, ſi talis non ſit, cum hæc conditio ſit ratio, & cauſſa finalis huiuſce promiſſionis, ſeu donationis, nulla profecto eſt promiſſio, vel donatio, quando Ioanna donatoris conſanguinea non ſit. Unde cum ius nullum acquiratur ex huiuſmodi promiſſionibus, vel donationibus, ad quas faciendas falſa ſuppoſitio donatorem induxit, fieri debet reſtitutio. Idcirco huiuſmodi donata reſtituere tenetur 1. qui aliquam conditionem ſeu qualitatem habere ſe fingit, quæ requiritur ut quis gratis admittatur in aliquod Collegium, vel Hoſpitale, vel ut aliquod pium legatum accipiat. Item qui pauperem ſe fingit, ut gratis recipiatur in Seminarium fundatum pro alendis pauperibus, quia intervenit error, & dolus circa cauſſam finalem, & conditionem propter quam, & qua fundata fuere, & dotata talia pia loca, & idcirco decipitur & fraudatur intentio fundatorum, & dotantium, quæ nullatenus fuit hiſce talia beneficia elargiendi, ac ideo ſine ullo iure, & contra iuſtitiam ea percipiunt. 2. Qui aliquid recipit ob cauſſam fictam. 3. Qui ſe ſimulat pauperem, ut eleemoſynas recipiat, hic procul dubio eas reſtituere tenetur vel donatori, quia adhuc illius ſunt, nam non fuit voluntas dandi, niſi vero pauperi; vel pauperibus, quia dum non conſtat donantem revocaſſe voluntatem, cenſetur perſeverare in priori voluntate dandi pauperi, & ſic eius voluntas executioni mandatur. Hactenus P. Antoine.

CAPUT XVIII.

De ultimis Voluntatibus, ſeu Teſtamentis.

Ultimæ voluntatis nomine non aliud intelligi volunt Iuriſtæ ac Theologi, quam voluntatis actus, quo homines, qui aliquid tenent de bonis fortunæ in abſoluto ſuo dominio, ac libera diſpoſitione conſtituunt quid poſt eorum mortem de iiſdem bonis fieri volunt. Inter voluntatis actus huiuſce conditionis, ac ſpeciei, ſeu quaſi ſpeciei recenſentur Teſtamentum, Codicillum, Legatum, Fideicommiſſum, Donatio mortis cauſſa. Cum de hac ultima iam antea egerimus, reſtat ut breviter, prout ad Theologos ſpectare poteſt ad hoc ut ſciant quomodo ſe gerere debeant in ſacro Tribunali Pœnitentiæ, circa huiuſcemodi materias pro conſcientiarum directione, de reliquis ultimis voluntatibus aliqua dicamus, relinquendo poſtea Iuriſtis diſcutere, ac inquirere a peritioribus Doctoribus quæ ſpectant ad pleniorem huiuſce difficilimæ rei intelligentiam.

§. I.

De Teſtamenti natura & diviſione.

Quod præcipuum ac ſpeciale locum obtinet inter ultimas voluntates, & principaliter nomine ultimæ voluntatis intelligitur, eſt Teſtamentum, quod ſi ſtemus etymologiæ nominis videtur iuxta Iuriſtarum ſenſum, ac uſum exinde deduci quod tali actus ſit teſtatio mentis, non quidem gramaticali ſignificatione, ſed iuridica, ac reali deſumpta ab eo quod qui teſtatur, ſpecialiter explicat cuius ipſe ſit mentis ſive intentionis circa res ſuas poſt eius mortem. Nam per

per teſtamentum declaramus quid fieri volumus de rebus noſtris, poſtquam ex hac vita demigraverimus. Ita in principio *Inſtit. de teſtam. ordin.* Hinc fit ut poſtquam diſcuſſerimus modos particulares acquirendi de iure civili, nunc agamus de modis univerſalibus adipiſcendi, inter quos eſt ſucceſſio ex teſtamento §. *final. Inſtit. Per quas perſonas.*

Vox teſtamenti tripliciter accipitur. Vox Teſtamenti tripliciter ſumitur, primo ſubiective pro charta, ſeu membrana, quæ continet Teſtamentum Rubr. *& tit.* t. t. ff. *teſtamentum quemadmodum aper.* 2. Obiective pro eo quod continetur in Teſtamento, ut eſt hæreditas Leg. 14. *de iis quibus ut indig.* 3. Formaliter pro prima, & præcipua ſpecie ultimæ voluntatis. Iuriſtæ utuntur etiam variis ſynonimis ad exprimendam hanc ultimam voluntatem, nam ab iiſdem dicitur aliquando ultimum elogium, conteſtatio, aliquando ſupremum iudicium, moderamen voluntatis, de quibus, aliiſque videri poteſt Collegium *Iur. Argent.* ff. *6. t. th.* 2.

Ex quo mos cœperit diſponendi de rebus ſuis ante mortem. Morem diſponendi de propriis rebus per qualecumque Teſtamentum cenſeo initium agnoſcere cum ipſa rerum diviſione, quam deſcendentes Nohemi poſt eorum propagationem induxere, cum ex ea ortum habuerint in humana Republica particularia iura *mei*, ac *tui*, ſeu diſtincta inter homines bonorum dominia ac poſſeſſiones, ut quod eſt unius, ſub alterius iure, ac poteſtate non contineatur. Nam connaturale eſt hominum ingenio non ſolum per honeſta ac ſtrenua opera memoriam laudabilem, ſed gratam etiam medio aliquo fortunarum beneficio apud poſteros relinquere.

Dixi *per qualecumque teſtamentum*; nam credibile eſt per plura ſæcula conſueviſſe Gentes ultimam de ſuis rebus manifeſtare voluntatem per diſpoſitionem, ſeu Teſtamentum tantummodo verbale, ſeu oretenus factum abſque eo quod exararetur in tabulis, cum etiam primis Romanæ reipublicæ temporibus non conderentur Teſtamenta niſi viva voce, unde teſtator coram ſeptem teſtibus ſuam aperiebat voluntatem, & hæc vocabantur teſtamenta nuncupativa, quia in hiſce viva voce nuncupabatur hæres, ideſt ſolis verbis eius inſtitutio exponebatur. Sed quia talis commendatio voluntatis morientis memoriæ plena erat periculis, utpote quæ ſubiiciebat oblivioni, malitiæ, vel morti, hinc ſtatim ſtatutum fuit *Leg.* 21. *cod. de teſtam.* ut ſaltem qui dum viveret ſecretum ſuum aliis manifeſtare nolet, illud propria manu ſcriberet, & clauderet coram ſeptem teſtibus eis declarando ibi contineri ſuum teſtamentum, qui omnes ſupra paginam, quæ illud clauſum continebat, ſe ſubſcriberent, & unuſquiſque proprio ſigillo illud ſignaret. Teſtamentum tamen militare non ſubiiciebatur tot formalitatibus, ſicuti etiam ut privilegiatum ab iiſdem ordinariis formalitatibus diſpenſabatur teſtamentum, quo pater de bonis ſuis inter filios diſponebat.

Def Teſ mei Teſtamentum ita definitur in Lege 1. ff. *h. t. Teſtamentum eſt voluntatis noſtræ iuſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit*, ſeu ſecundum Iuſtinianum Inſtit. *lib.* 2. *tit.* 10. definiri etiam poteſt *ultimæ voluntatis noſtræ diſpoſitio ſolemniter facta cum inſtitutione hæredis, vel legatarii univerſalis.* Dicitur 1. *ultimæ voluntatis diſpoſitio*, per quod convenit cum aliis ultimis voluntatibus, & eſt naturalis, & lata ſignificatio, quam habet vocabulum teſtamenti, & complectitur omnem mentis atteſtationem circa id quod quis velit poſt eius mortem, quando amplius loqui nequit. 2. *Solemniter facta*, quia cum reipublicæ multum interſit, ut de rebus ſuis diſponentes libere, nec alias ex aliena ſuggeſtione hoc faciant, inſtitutæ ſunt a iure civili, & municipali quædam formalitates, quarum ſi aliquæ deficiant, nullum eſt teſtamentum, & hæc eſt altera ſignificatio ſtrictior, & civilis teſtamenti, quod vocabulum ex legis poſitivæ diſpoſitione attributum eſt illi ſpeciei ultimæ voluntatis, quæ ſolemnior eſt, & magis privilegiata, ad differentiam aliarum, quæ ut minus ſolemnes, ac minus privilegiatæ explicantur nominibus Codicilli, Legati, Donationis cauſſa mortis, vel ſimpliciter ultimæ voluntatis. 3. *Cum hæredis inſtitutione*: hæredis autem inſtitutio, eſt nominatio ſucceſſoris in ius univerſum teſtatoris. Et hæc inſtitutio hæredis univerſalis ubi viget ius Romanum ita neceſſaria eſt ad teſtamenti validitatem, ut ſine ipſa uti nullius roboris ſtare nequeat teſtamentum. Dicitur tandem *vel legatarii univerſalis*, ut accomodetur definitio etiam conſuetudini Regni Galliarum, ubi inſtitutio hæredis non requiritur, imo ſi fieret, dicitur teſtamentum a iudicibus declarandum eſſe irritum, nam ibi Lex conſuetudinaria permittit ſolummodo inſtitutionem legatarii univerſalis, qui hoc etiam titulo petere debet a conſanguineo legati univerſalis traditionem, non ſecus ac petere debent legatarii particulares. Imo notandum quod licet legatarius univerſalis in Gallia teneat lo-

locum hæredis, non eſt tamen vere hæres, neque in omnia univerſim bona ſuccedit, ſed in ea tantum quæ teſtator dare non prohibetur, cum certa bona hæredibus debeantur, ideoque in alium hæc transferre nequit teſtator. Unde in Gallia rigoroſe loquendo teſtamenta non ſunt niſi codicilli, cum in his deſit inſtitutio hæredis, ad teſtamentum ut quid ipſi eſſentiale requiſita, ita ut alibi nullum teſtamentum tametſi privilegiatum valeat, vel ſubſiſtat ſine directa hæredis inſtitutione, & eſt communis apud Doctores ex §. *antea hæred.* 34. *Inſtit. de legat.*

Teſtamentum ſecundum ius antiquum triplex erat, unum quod Kalatis comitiis conficiebatur, ideſt coram univerſo populo in comitia convocato, quæ comitia ſolum congregabantur pro teſtamentis conficiendis, & Sacerdotibus creandis, & tunc dicebantur ſacra pontificalia. Kalata vero ab antiquo verbo *kalo*, ſeu *voco* derivantur. Alterum dicebatur in procintu, ideſt a viris in prælium ituris. Tertium per æs & libram §. 1. *Inſtit. h. t.* quod fiebat coram quinque teſtibus & adhibito libripende ſive per æs & libram & familiæ emptore perficiebatur illo nummo æreo, illoque emente hæreditatem hiſce verbis: *Hanc ego familiam*, (ideſt hæreditatem) *quæ mihi empta hoc ære, æneaque libra iure Quiritum meam eſſe aio*. Verum hoc triplex teſtamenti genus in deſuetudinem abiit, utpote multis incommodis obnoxium, & aliud celebrabatur imaginariis emptionibus, unde prætor in huius locum aliud introducere cœpit conditum coram ſeptem teſtibus, ab iiſdemque ſignatum §. 1. *Inſtit. h. t.*

Secundum vero ius novum Teſtamentum dividitur in ſolemne & non ſolemne, ſeu privilegiatum. Teſtamentum ſolemne eſt illud, quod habet omnes ſolemnitates a iure requiſitas, de quibus infra: non ſolemne vero, ſeu privilegiatum illud eſt, quod licet careat ſolemnitatibus alias de iure communi requiſitis, valet tamen ex ſpeciali privilegio ac ſi ipſas haberet, cuiuſmodi ſunt Teſtamentum ad pias cauſſas, Teſtamentum parentum inter liberos conditum, teſtamentum militare in expeditione bellica factum, teſtamentum factum tempore peſtis, teſtamentum conditum coram Principe ideſt quando ultima voluntas inſeritur ſupplici libello, & Principi offertur, ut eius fide, & auctoritate muniatur, *Leg.* 19. *cod. de teſtamen.* Non eſt tamen neceſſe, ut teſtator voluntatem ſuam Principi manifeſtet, ſed ſatis eſt ut dicat, in illa ſcriptura, ſeu inſtrumento oblato ultimam ſuam voluntatem contineri, ſicuti etiam non requiritur ut offerat Principi immediate, ſed ſufficit illud offerre Cancellariæ, ſeu Principis Secretario, vel Conſiliario. Inſuper Teſtamentum ad acta iudicis traditum, quod dicitur iudiciale, quando nempe teſtator declarat ſuam ultimam voluntatem vel in ſcriptura, vel oretenus coram Iudicibus, vel eorum Deputatis, & illud eis offert, ut eorum fide fulciatur, ac valeat, ex *cit. Leg.* 19. Hæc duo poſtrema Teſtamentorum genera dicta ſunt publica ad differentiam illorum quæ privata vocantur.

Teſtamentum ſolemne, quod dicitur etiam privatum, dividitur in ſcriptum ſeu clauſum, & nuncupativum ſeu apertum §. *ſed hæc* 10. *Inſtit. de teſtam. ordinand.* Teſtamentum ſolemne ſcriptum, (quod ideo etiam clauſum vulgo appellatur, quia plerumque teſtator latere vult Notarium & teſtes qui in eo continentur) quod fit in ſcripturam redactum ſubſcriptum, ſeu ſignatum notatis loco, & tempore, ac ſervata forma iuris præſcripta, alias nullum eſſet, Leg. *hac conſultiſſima* 21. *cod. de teſtam.* eſt illud, quod ipſe teſtator coram teſtibus idoneis declarat ſuam eſſe ultimam voluntatem, ſuumque teſtamentum, quod, ſi poſſit, ſubſcribere tenetur, ſin autem ab alia octava perſona nomine teſtatoris ſubſcribi debet, & ſic ſucceſſive eodem tempore ſubſcribere debent dicti teſtes, ac illud vel proprio, vel alieno ſigillo ſinguli ſigillare, ſic ex cit. *Leg.* §. *ſed cum paulatim*, & ſeqq. Teſtamentum ſolemne nuncupativum illud eſt, quod ſine ſcriptura, ac etiam ſine ſubſcriptione, & ſubſignatione teſtium fit, cum teſtator coram requiſitis teſtibus idoneis una ſimul præſentibus, qui ipſum teſtatorem videant, & audiant, oretenus voluntatem ſuam loquendo, vel legendo declarat quid de bonis ſuis poſt eius mortem fieri velit, ac hæredem oretenus nominat, ſeu nuncupat §. *ſed hæc Inſtit. de teſtam. ordinand.* & tale teſtamentum dicitur etiam apertum, eo quia in ipſo teſtes occultari nolit, ſicuti contingit in teſtamento ſcripto, ſeu clauſo. Hodie tamen talis nuncupatio, ſeu declaratio ultimæ voluntatis in ſcripturam a Tabellione redigi ſolet, non quod ſcriptura requiratur tanquam forma ad ſubſtantiam actus, ſed ne memoria excidat, ac facilius probari poſſit voluntas teſtatoris, ſi forte teſtes mori, aut oblivisci contigerit, antequam voluntatem defuncti declararent, quorum defectus

ita

ita ſuppletur per Notarii inſtrumentum, ut non ſit neceſſaria alia inſinuatio apud Iudicem, nec per hoc ceſſat eſſe Teſtamentum nuncupativum; & Canoniſtæ dicunt communiter cum Doctoribus validum eſſe teſtamentum nuncupativum, ſi tabellione, vel alio quovis interrogante teſtatorem coram dictis teſtibus an velit talem perſonam hæredem inſtituere, ipſe ita affirmet ex Leg. *iubemus cod. teſtam.* Et Canoniſtæ qui hoc admittunt agentes ſuper caput *cum tibi de teſtam.* addunt quod licet non declaret hæredem, neque legata, ſed duntaxat coram dictis teſtibus oſtendendo ſchedam declaret, & proteſtetur in eadem contineri ſuum Teſtamentum, ſufficiat, imo etiam ſatis ſit quod nec ſchedam oſtendendo ſe reportet ad ſchedam determinatæ perſonæ conſignatam, ac coram dictis teſtibus proteſtetur eamdem ſuum continere teſtamentum; ſed circa hæc omnia ſtandum eſt approbatis regionum conſuetudinibus.

Conditiones requiſitæ ad valorem teſtamenti. Hinc circa ſolemnitates a iure in teſtamentis pro eorum validitate requiſitis conſuli debent, & attendi leges, ac conſuetudines locorum. Verum ubi viget, ſeu obſervatur ius Romanum, ideſt Cæſareum, ad valorem teſtamenti ſolemnis ſcripti 1. requiritur, ut iam antea notavimus, quod claris & expreſſis verbis inſtituatur hæres, eiuſdem nomen ſcribatur propria manu a teſtatore, quæ inſtitutio neceſſaria eſt ad valorem cuiuſcumque teſtamenti, tametſi privilegiati. 2. Ut ſit in ſcripturam redactum vel manu ipſius teſtatoris, vel manu alterius de expreſſo eius mandato, cui tamen debet teſtator propria manu ſubſcribere coram teſtibus, vel octavum teſtem adhibere, qui loco & nomine ipſius ſubſcribat, *Leg.* ſupra cit. *hac cod. eodem*. Non requiritur tamen quod teſtator ſcriptum perlegat teſtamentum, vel tenorem illius manifeſtet, ſed ſatis eſt, quod ſcripturam clauſam aut convolutam oſtendat teſtibus dicendo in illa ſuum teſtamentum contineri, cit. Lege *hac*. 3. Requiritur ut adhibeantur ſeptem teſtes, qui ſimul ſint præſentes rogati, ſeu invitati, maſculi, puberes, idonei, hoc eſt non excludantur a iure, ut ſunt furioſi, damnati ob aliquod crimen, muti, ſurdi, ad quos reducuntur etiam cæci, qui, ſicut requiritur, teſtamentum videre non poſſunt. Hos enim omnes excludit ius a gerenda vice teſtis teſtamentarii, cit. *Leg. Hac cod. eod. & §. teſtes autem*. Item cum teſtes debeant eſſe extra omnem ſuſpicionem, non poteſt eſſe teſtis in teſtamento hæres inſtitutus, Leg. *qui teſtam.* 20. *ff. qui teſtamenta facere poſſunt*, neque is qui eſt in poteſtate teſtatoris, vel hæredis, ac ideo nec pater eius qui eum habet in poteſtate, neque fratres qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt §. *in teſtib.* 9. & alibi. Cæteri autem conſanguinei, ac affines teſtatoris, ſeu hæredes, necnon famuli, officiales, miniſtri ac domeſtici, imo plures etiam ex eadem domo licet conſanguinei, &c. poſſunt eſſe ad id eius teſtes, imo etiam fratres iam emancipati, & pater in teſtamento filii emancipati, maritus in teſtamento uxoris, quia in his omnibus ceſſat ratio legis, vinculum ſcilicet unitatis ex patria poteſtate proveniens: nam lex ex hac parte eos ſolummodo excludit, qui in eius poteſtate (ideſt hæredis) ſunt, nempe quos vinculum patriæ poteſtatis unit cum hærede, vel teſtatore, & in tali ſenſu lex excludens intelligenda eſt.

Tametſi de rigore Iuris canonici licite non poſſint extra caſum neceſſitatis eſſe teſtes in teſtamentis, & inſtrumentis ſæcularibus faciendis, aliiſve cauſſis, & contractibus civilibus laicorum Clerici ſine Epiſcopi licentia, Religioſi ſeu Monachi ſine permiſſione ſuorum Superiorum, quia clerici ſubſunt Epiſcopo, & ſtrictius Religioſi ſeu Monachi ſuo Prælato, nihilominus validum eſt eorum teſtimonium, etiamſi ſine licentia, & præſcripto Superiorum teſtes in ſupradictis agant, Abbas in cap. cum *nuncius num.* 3. & 4. aliique ut Farinaccius, Lezzana, quia licentia Superioris eſt quid accidentale, non autem de ſubſtantia actus teſtimonii, *cap.* 1. *de teſtib.* tum quia multa fieri prohibentur, quæ ſi facta fuerint roboris firmitatem obtinent, cap. *ad Apoſtolicam de Regularibus*, tum quia nullibi reperitur, tale teſtimonium irritum declarari. **Cle quo & R g ol ſtes poſſ teſt men rii.**

Ad valorem vero teſtamenti ſolemnis nuncupativi requiritur, ut iam antea notavimus, quod teſtator coram ſeptem teſtibus rogatis, idoneis, ideſt cum iiſdem requiſitis ac in Teſtamento ſolemni ſcripto, ſimul uno eodemque tempore ultimam ſuam voluntatem tam circa hæredis inſtitutionem quam circa legata palam pronunciet, ſeu ſufficienter explicet, ut intelligi poſſit. Ita communiter ex §. *ſed hæc Inſtit. de teſtam. ordinand.* Unde conſtat pauciores ſolemnitates requiri ad teſtamentum nuncupativum, quam ad teſtamentum ſcriptum; idcirco inter ſe differunt 1. quod in teſtamento ſcripto ut plurimum celatur ultima teſtatoris voluntas, & hæres inſtitutus, quæ manifeſtanda ſunt in teſtamento nuncupativo, ut ſciant te-

s quiſnam ſit hæres inſtitutus Authent.
nter §. 2. *cod. de teſtam.* 2. Quod ad te-
entum ſcriptum neceſſario requiritur
tura, ſine qua teſtamentum huiuſce ge-
nullum eſt , non vero ad nuncupati-
, nam licet hodie in ſcripturam rediga-
hoc tamen fit ſolum pro commodiori,
ciliori probatione , Leg. *in re* 4. *ff. de*
inſtrum. 3. Quia in teſtamento nuncu-
'o nec teſtes , nec teſtator ſubſcribunt
gnant , ſicuti requiritur in teſtamento
to , cit. Leg. *hac cod. eod.* Supradictæ
ſolemnitates requiſitæ de iure civili ad
rem teſtamenti , non requiruntur com-
ter de iure canonico , ut communiter
ap. *cum eſſes* 10. *de teſtam.* Nam de iure
nico ad valorem teſtamenti ſive ad cauſ-
ias , ſive ad prophanas non plus requiri-
uam ut adſint duo teſtes idonei , &
chus loci. Ita communiter ex cit. cap.
eſſes. Circa vero teſtes etiam iure ca-
o eædem conditiones requiruntur ac in
civili , ideſt quod ſint rogati , idonei
tum diſpoſitio iuris civilis non ſit in
correcta per ius canonicum , imo vide-
approbata in *cap. revelatum* 11. *de te-*
In defectu vero proprii Parochi de iu-
nonico ſatis eſt ſi addantur duo alii te-
qui cum aliis ſunt quatuor , duo quo-
æquivalent Parocho, ſupplentque vices
, tametſi maximæ ſit auctoritatis, ut
ex cap. *cum a nobis* & alibi *de teſtib.*
: docent cum communi Abbas , Covar-
s cum Molina. In ditione Romani Im-
, & ubi ſervatur Ius Romanum tam
mo eccleſiaſtico quam ſæculari teſta-
a facienda ſunt , & iudicanda ſecun-
ſolemnitates de iure civili præſcriptas:
tionibus vero temporali iuriſdictioni Pon-
ſubiectis ſecundum ſolemnitates de iu-
nonico præſcriptas , & requiſitas , ut in
ap. *cum eſſes*. Sic Gloſ. ibid. verb. *im-*
mus, Layman, Alexander, & alii qui
tur hanc eſſe communem & ſequen-
iudicando & conſulendo , & Reiffen-
ac Fagnanus aſſerunt opinionem hanc
tudine eſſe receptam , ac ideo tenen-
quia cum Clerici ſint cives, & mem-
eipublicæ ubi degunt æquum eſt , &
rationi conſonum , ut in rebus mere
is ſæcularibus legibus locorum ſe con-
nt. Verum quia hæc omnia reſpiciunt
externum quoad iudicia in hoc foro
enda ſuper teſtamentis , quæ in re-
s ſolemnitatibus deficiant, in quo, ut
Card. de Luca diſcuſſ. 21. *de donat.*
eſt recepta communior Moraliſtarum
opinio : hinc ſubiungitur quid ſupra eorum valorem ſentiendum ſit quoad forum internum conſcientiæ.

§. II.

De valore Teſtamenti ad cauſſas prophanas, quando ei deficit aliqua requiſita ſolemnitas in foro interno, ideſt conſcientiæ.

Circa hoc celebris graviſque verſatur controverſia , in qua tres ſunt Doctorum ſententiæ. Prima ſententia , & eſt Fagnani in cap. *cum eſſes* 10. *de teſtam.* aliorumque, docet teſtamentum ad cauſſas prophanas carens una , vel pluribus ſolemnitatibus a iure poſitivo requiſitis , quando aliunde conſtet hanc fuiſſe teſtatoris voluntatem , validum eſſe in foro interno, ſeu conſcientiæ, ac proinde hæres , vel legatarius ſcriptus licite retinere poteſt hæreditatem , vel legatum ex tali imperfecto teſtamento acquiſitum , nec reddere tenetur hæredi ab inteſtato, niſi accedente iudicis ſententia , quæ decernat ei reſtituenda eſſe bona illa ; tunc enim etiam in foro conſcientiæ teneretur ad reſtitutionem ; hac tamen non accedente hæredes ab inteſtato tenetur ipſi tradere hæreditatem, ac legatum ſolvere ex tali inofficioſo teſtamento relictum, & ita ſuſtinet tum ex iure canonico cap. *ultim. voluntas* 4. *cauſ.* 13. *quæſt.* 2. tum ex iure civili L[illegible] 16. *cod. de teſtam.* tum etia[illegible]tione , quia ex teſtamento minus ſolemni oritur obligatio naturalis , & Leges , quæ dictas ſolemnitates ad teſtamenta præſcribunt , fundantur in præſumptione fraudis, ut omnis fraus evitetur , & voluntas teſtatoris omnino impleatur , ac proinde omnes conſpirant in favorem teſtatoris Leg. *Quæſt.* 32. *cod. de fideicom.* Præſumptio autem cedit veritati *cap. ſuper hoc* 5. *de renunciat.* Leg. *Continuus de verbor. ſignificat.* Quare cum aliunde conſtat de vera teſtatoris voluntate , ceſſat præſumptio fraudis, & ceſſant ipſæ leges, nec obligant ſaltem in conſcientia , ac proinde voluntas teſtatoris eſſet implenda, licet teſtamentum dictis ſolemnitatibus careat , dummodo adſint requiſitæ conditiones a iure naturali , & Gentium *Leg. adigere* 6. §. 2. *de iurepatr.* Id autem quam maxime agendum eſt , quando ſolemnitates defuerunt teſtamento vel ob ignorantiam , vel ob impotentiam teſtatoris , ita ut conſtet illas non omnino voluntarie fuiſſe ab eo prætermiſſas , quia in tali caſu revera ageretur contra teſtatoris vo-

voluntatem, quæ eſt ſcopus omnium ſolemnitatum. Et hanc ſententiam ut probabiliorem ſecuti ſunt S. Antoninus, Sylveſter, Bannez, Soto, Lopez, Adrianus, Tabiena, Medina, aliique relati a Leſſio. Si autem data opera, & omnino voluntarie teſtator illas prætermiſiſſet, tunc iuxta quemdam recentiorem probabilior evaderet contraria opinio, quia in pœnam ſuæ inobedientiæ legi adeo iuſtæ mereretur ne ipſius diſpoſitiones teſtamentariæ impleantur. Etenim cum legi obedire detrectaverit, iuſte puniri meretur, ne & ipſi obediatur in ſuis diſpoſitionibus contra legem inſtitutis. Diximus *niſi accedente iudicis ſententia*; quia ſi a iudice reſcindatur valor teſtamenti minus ſoleninis etiam ob ignorantiam facti, tunc obediendum eſt iudici etiam in foro interno conſcientiæ: nam quando in ſententia iudicis non apparet manifeſta iniuſtitia, ſicuti non apparet in tali iudicio, quippe quod ſit ſecundum leges, in conſcientia parendum eſt. Plurimum enim iuvat bono communi curare, ut in Tribunalibus, ubi receptæ ſunt præſcriptæ ſolemnitates ſerventur, ne auctoritas, & vis legum in re tam gravis momenti paulatim enervetur, & corruat, cuiuſmodi eſt teſtamentarias diſpoſitiones ſecuras reddere.

Secunda ſententia oppoſita expreſſe docet tale teſtamentum in utroque foro invalidum eſſe, & nullum, adeo ut hæredes & legatarii vi talis teſtamenti nec aliquid [illegible]re valeant, nec retinere, & receptum r[illegible]ere teneantur etiam ante iudicis ſententiam hæredibus naturalibus, & ab inteſtato, quantumcumque certo conſtet de vera teſtatoris voluntate. Sic Covarruvias, Card. Petra, Vaſquez, Suarez, aliique non pauci; & ad ita ſentiendum ducuntur a pluribus legibus, quæ videntur aperte declarare teſtamentum cenſendum eſſe ut non factum, & nullum, cui deeſt aliqua requiſita ſolemnitas, & præcipue ex Leg. *ſi non ſpeciali* 9. *cod. de teſtam.* unde aiunt dicti Doctores, ſi leges poſitivæ prout ipſæ ſtatuunt, vel declarant, obligant in conſcientia, ut patet in donationibus pupillorum, in matrimonio ſine præſentia teſtium, & Parochi, aliiſve huiuſmodi, manifeſte ſequitur teſtamentum, quod ob deficientiam dictæ ſolemnitatis, nullum ac invalidum declarant, nullum conferre ius ad hæreditatem, vel legata in ipſo relicta, ac ideo in conſcientia recipi nequeunt, nec retineri, ſed iure naturali, & poſitivo pertinent ad hæredes ab inteſtato, & eo vel maxime quia quoad valorem cuiuſcumque actus præter voluntatem requiritur etiam poteſtas illum faciendi cap. *cum ſuper* 23. *de offic. & poteſt. delegat.* Poteſtas autem teſtandi ligatur a iure civili quibuſdam ſolemnitatibus, quas inviolabiliter ſervandas ſtatuit ad hoc ut valide quis poſſit teſtari, ut in cap. *quæ contra* 64. *de reg. iuris in* 6. *Quæ contra ius fiunt, debent utique pro infectis haberi*.

Tertia tandem, & media quæ utramque fere conciliat ut notat Pirhing lib. 3. *Decretalium tit.* 26. *n.* 13. in fine, docet, dictum teſtamentum minus ſolemne, ſive imperfectum non eſſe ipſo iure irritum, & invalidum, ſed ſolummodo non parere obligationem civilem, ſed tantum naturalem, quæ per iudicem tolli poteſt, & ita non eſſe omnino invalidum in foro conſcientiæ, ſed valere ad hoc, ut ante iudicis ſententiam hæreditas, vel legatum in conſcientia recipi poſſit, ac retineri, donec a iudice adiudicetur hæredibus ab inteſtato, quibus ob infirmitatem teſtamenti poſt hoc iudicium relicta per huiuſcemodi teſtamentum reſtituenda ſunt. Ita enim Sanchez, Laymann, aliique conciliant Leges, quæ dicunt teſtamentum deſtitutum ſolemnitatibus pro infecto habendum, nullumque eſſe, ſcilicet poſt iudicis ſententiam, quia ob defectum ſolemnitatis eius vim ſolvit, ac tollit.

Verum ſanior, ac ſecurior videtur ſententia illorum, cui aſſentitur P. Antoine, qui docent hac in re conſulendam eſſe locorum conſuetudinem, & praxim iudiciorum, ac ſervandum quod æquus iudex perſpecta veritate iudicaret, quia idem ſervandum eſt in utroque foro, ubi forum externum non innititur falſa præſumptione, nec damnat in pœnam quæ iudicis ſententiam requirit. Quare ſi iudex, quamvis certo norit teſtatoris voluntatem, reſcindat teſtamentum ob defectum ſolemnitatis, & hæreditatem, ac legata adiudicet hæredi naturali, & ab inteſtato, ea ipſi reddenda ſunt ante iudicis ſententiam, quia ſicuti privati poſſunt apponere ſuis contractibus certas conditiones, quibus ommiſſis nolunt contractum valere, ita Princeps, vel Reſpublica, cui ſubditorum perſonæ, ac bona ſubiiciuntur in ordine ad bonum commune, potuit propter fraudis periculum, & maiorem diſpoſitionis cautionem facere ut conſenſus contrahentium, & diſponentium ſine certa ſolemnitate eſſet de facto irritus. Feciſſe autem conſtat ex verbis legis, vel conſuetudine, & praxi iudiciorum, quæ eſt legum interpres. Sic P. Antoine.

Nota,

Nota, teneri teſtatorem hæredes inſtituere in portione legitima deſcendentes, & his deficientibus aſcendentes, niſi iuſtam habeat cauſſam exhæredandi; unde hi dicuntur hæredes neceſsarii.

§. III.

De Teſtamentis validis ſine ſolemnitatibus, quæ privilegiata dicuntur.

Hactenus dicta de nullitate Teſtamenti ob defectum ſolemnitatum, quæ ad illius valorem appoſita, & requiſita ſunt a iure, dicta intelliguntur de teſtamentis non privilegiatis. Nam Teſtamenta privilegiata licet careant ſolemnitatibus alias de iure communi requiſitis, ex ſpeciali tamen privilegio valent, ac ſi eaſdem haberent, & eſt communis. Teſtamenta autem privilegiata iam antea recenſita ſunt in Teſtamentorum diviſione, ideſt Teſtamentum ad pias cauſſas, inter liberos, militum in expeditione bellica, ruſticorum &c.

Teſtamentum ad pias cauſſas eſt illud, in quo pro hærede inſtituta eſt pia cauſſa, cuius nomine veniunt omnia pia loca, & inſtituta, ut Eccleſia, Monaſteria, Hoſpitalia, Noſocomia, Confraternitates, ac pauperes omnes, qui ex aliquo caſu, ſeu infortunio, incendio, ruina, bello, latrocinio, multitudine prolis, & huiuſmodi, ſaltem carent neceſſariis ad decentiam proprii ſtatus. Ad hoc enim ut huiuſmodi diſpoſitiones cenſendæ ſint factæ ad pias cauſſas, neceſſe eſt ut hæreditas, ſeu legata principaliter relinquantur ob honorem & amorem Dei, & animæ ſalutem.

Teſtamentum ad pias cauſſas perfecte ut in utroque foro eſt privilegiatum, ita etiam in utroque foro, licet careat ſolemnitatibus a iure civili requiſitis, ac præſcriptis, ut validum agnoſcitur, dummodo aliunde conſtet de teſtatoris ultima voluntate. Sic communiter ex *cap. relatum*, quod ubique locorum ſervari debet, & ſic ſervat praxis, & conſuetudo univerſalis, quæ eſt optima legum interpres, Leg. *ſi de interpret.* 37. & alibi. In Teſtamento ad pias cauſſas ſufficiunt duo teſtes, ut communiter; & dicti duo teſtes non ſunt neceſſarii ad ſubſtantiam, ac valorem huiuſce teſtamenti, ſed tantum ad probationem in foro externo, in caſu quo aliunde non conſtet, nec probari queat teſtatoris voluntas; niſi per teſtes. Fagnan. in cap. *cum eſſes* 10. Covarruvias, aliique; ita ut ſi aliunde talis voluntas conſtet, tale teſtamentum validum eſt etiam ſine teſtibus in utroque foro, cum opus non ſit alia probatione, quando conſtat de veritate. Sic validum eſt teſtamentum ad pias cauſſas ſine ullis teſtibus, ſi ſcriptum, & ſubſcriptum ſit manu propria teſtatoris nota & indubitata, & ſufficit ad id cedula ſcripta & ſubſcripta ab ipſo teſtatore, quidquid aliqui in contrarium dicant. Item valida eſt diſpoſitio ad pias cauſſas, ſi ipſe hæres ab inteſtato ſine ullo teſte audivit defuncti voluntatem, qui in hoc caſu talem defuncti voluntatem in foro interno tenetur adimplere, imo etiam in foro externo, ſi fateatur revera illum audiviſſe, Leg. *non dubium* 16. *cod. de teſtam.* ubi ſtatuitur quod ſi hæres compertam habuit defuncti voluntatem, teneatur eam adimplere etiam ad cauſſas prophanas.

Teſtamentum inchoatum, & non abſolutum, quia teſtator morte præventus perficere non potuit, licet alias invalidum Leg. *ſi is qui* 25. ff. *qui teſtamentum facere poſſunt*, valet tamen quoad pia legata in eo relicta, & in illa imperfecta diſpoſitione expreſſa, eo quia diſpoſitiones ad pias cauſſas cenſeantur confirmatæ morte teſtatoris, qui illas non retractavit, quandoquidem tales diſpoſitiones animæ ſuæ conducant. Covarruvias *cap.* 11. *num.* 14. aliique. Ad valorem enim huiuſcemodi diſpoſitionum ſatis eſt conſtare de voluntate teſtatoris, ut conſtat in hoc caſu quoad legata iam expreſſa in tali teſtamento. Item quamvis teſtamentum ad cauſſas prophanas factum nullum ſit, ac invalidum defectu ſolemnitatis, valet tamen quoad legata in eo relicta, & eſt communis teſte Card. Petra, quia in relictis ad cauſſas pias non attenditur ius civile, ut ex cit. cap. *relatum*. Teſtamentum incompletum valet ad pias cauſſas.

Teſtamentum ſine ſolemnitatibus conditum ad pias cauſſas valet etiam quoad legata prophana in eo contenta. Ita Covarruvias cit. cap. 11. cum aliis; quia cum tale teſtamentum valeat tanquam principale, debent valere etiam legata tanquam acceſſorium, cap. *Acceſſorium naturam ſequi congruit principalis*. Item teſtamentum ad alterius interrogationem factum, & etiam ſolis nutibus, ſeu ſignis factum, & expreſſum, licet de iure civili non valeat, Leg. *iubemus* 29. cod. *de teſtam.* cum hoc vetitum non ſit iure naturali, & Gentium, valet ad pias cauſſas, cum in hiſce diſpoſitionibus ius civile non attendatur. Ita ex cit. cap. *relatum*. Item tametſi non valeat teſtamentum ſine inſtitutione hæredis, valent tamen legata pia, ſi eo adiecta ſint. Ita Card. de Luca Teſtamentum ſine ſolemnitatibus valet etiam quoad legata prophana.

ca de *teſtam. diſcuſſ.* 16. *n.* 4. & alii. Item quamvis non valeat cum hærede incerto, valet ad pias cauſſas, ut ſi dicat teſtator, inſtituo hæredes pauperes, animas Purgatorii, Eccleſiam &c. Barboſ. in cap. *cum tibi* 13. n. 4. *de teſtam.* Card. de Luca, Petra, & alii. Similiter etſi non valeat teſtamentum, quo quis hæreditatem, vel legata alterius arbitrio diſtribuenda committit, ut in Leg. *ſi quis* 68. ff. de *hæredis inſtitut.* ad pias cauſſas valet puta ſi dicat, inſtituo hæredes bonorum meorum pauperes, quos Franciſcus elegerit, ita Covarruvias, aliique.

Qui teſtes in Teſtamentis nuncupativis ad pias cauſſas vocandi ſint. Cum autem dixerimus in his teſtamentis ad pias cauſſas pro eorum probatione in foro externo requiri duos teſtes, qui teſtentur de voluntate teſtatoris, quando aliunde conſtare nequeat, circa hoc advertendum eſt cum Reiffenſtuel, ut fraudes tollantur quæ cum alterius præiudicio occurrere poſſent, non ſufficere ad hanc probationem unum teſtem, licet eſſet Parochus, vel Confeſſarius, qui ultimam voluntatem ſuſciperet teſtatoris referendam hæredibus ab inteſtato, quamvis legata in ſchedula ipſe adnotaverit. Quare cauti debent eſſe Parochi, & Confeſſarii aſſiſtentes quando moriens teſtatur ad pias cauſſas nuncupative, & oretenus, ut ad haſce diſpoſitiones advocent duos teſtes ſive maſculi ſint, ſive etiam fæminæ, vel ſaltem unus cum ipſo Parocho, vel Confeſſario audiat, & teſtari poſſit audita a teſtatore, & confirmare relata a Parocho, vel Confeſſario. Si autem nullus vocari & haberi poſſit, & præcipue ſi legatum non eſſet in favorem Confeſſarii, neſcio, ait alias laudatus P. Fulgentius, cum Covarruvia, Navarro, aliiſve, qua ratione ſtandum non eſſet iuramento Confeſſarii, & æquivalere non debeat aſſertioni teſtium, præcipue quando teſtator in defectu teſtium ſcribere nequeat, vel communicare ipſi hæredi ab inteſtato ſuam voluntatem. Itidem ſi teſtator duobus, vel tribus affirmet ſe nonnulla commiſiſſe Confeſſario executioni mandanda, & velle quæ ipſe aſſeruerit, ut executioni mandentur; in hoc caſu Confeſſario teſtante talia & talia facienda, aut eroganda, tenebuntur hæredes indicata exequi. Caute autem aget Confeſſarius, ſi aliquas coniecturas adducat, dummodo poſſit, unde coniici queat illam fuiſſe teſtatoris mentem. Dixi, *dummodo poſſit*, quia non raro faciendæ ſunt reſtitutiones, quarum nulla afferri poteſt coniectura. Ita Navarrus *lib.* 3. *conſil.* 16. de *teſtam.*

Caveat etiam Confeſſarius, ne ſuus pœnitens diſponat ad pias cauſſas, quando habet propinquos valde inopes, non ſine anguſtia magna vitam tranſigentes, carentes bonis, ut ſuis puellis dotem ſubminiſtrent, liberiſque iuxta ſui ſtatus conditionem provideant, ſed curet potius, ut aliquid in ſuis bonis pro hiſce etiam diſponat, quantum ipſis ſatis eſſe poſſit ad eorum indigentiam ſublevandam. Audiatur circa hoc S. Aug. Serm. 365. *Bonifacii hæreditatem ſuſcipere nolui, non miſericordia, ſed timore ..... Quicumque vult exhæredato filio* (idem intellige de omni alio ſaltem indigenti conſanguineo, ſeu propinquo teſtatoris) *hæredem facere Eccleſiam, quærat alterum qui ſuſcipiat, non Auguſtinum, imo Deo propitio neminem inveniat.* Et multo magis ab huiuſmodi diſpoſitionibus Confeſſarii removere debent ſuos pœnitentes, quando per haſce filios ex irato animo hæreditate privent; ſic enim ait cit. loco laudatus S. Auguſt. *Plane quando donavi filio quod iratus pater moriens abſtulit, bene feci.*

Teſtes autem teſtamenti ad pias cauſſas eſſe poſſunt ii omnes, qui a iure naturali, & Gentium non excluduntur a ferendo teſtimonio. Idcirco teſtes admittuntur in hoc teſtamento etiam fæminæ, ac aliæ perſonæ, quæ repelluntur a iure civili, dummodo non ſint infames, mentis impotes, vel reprobatæ ratione alicuius delicti. Fagnanus in cit. cap. *relatum* 14. Card. Petra, Ancharanus, aliique plurimi. Poſſunt etiam eſſe teſtes in teſtamento ad pias cauſſas Parochus, Beneficiarius, Confeſſarius, & Religioſus, licet adſint in ipſo legata ad favorem propriæ Eccleſiæ, vel Monaſterii. Sic Card. de Luca, Farinaccius, & alii ex cap. *Inſuper* 6. & cap. *cum nuncius de teſtib.* Relicta ad pias cauſſas immunia ſunt a detractione Falcidiæ, & Trebellianicæ, quæ eſt quarta pars hæreditatis bonorum teſtatoris poſt eius mortem, deducto ære alieno, & expenſis funeralibus, quæ iure Romano ita eſt affectata, ſeu debita hæredibus, ut ea nunquam privari poſſint, nec teneantur legata particularia, quibus oneratum eſſet teſtamentum, ſolvere huiuſce quartæ partis, quæ a Lege Falcidia, & Trebellianica hæredibus adiudicatur. Cum enim olim iuxta licentiam Legis XII. Tabularum liberum eſſet teſtatoribus totum patrimonium erogare in legata, ſeu hæreditatem tot, ac tantis gravare legatis, ut hæredibus onera hæreditatis portantibus vel nullum, vel nonniſi modicum lucrum remaneret, ac propterea hæreditatem reſpuerent, lata eſt *Lex Spuria* prohibens legari uni le-

gata-

gatario ultra mille aureos, deinde etiam lata eſt *Lex Vocaria* vetans ne plus quis relinqueret alicui quam hæredi. Sed cum neutra adhuc ſufficeret, lata eſt *Lex Falcidia*, ſic dicta a Falcidio tribuno plebis, qui illam tulit ſub Octaviano Imperatore, Inſt. de *Lege Falcidia*, & cod. *ad Legem Falcidiam.* Hæc Lex prohibet ne plus liceat legare quam Dodrantem, ſeu tres partes omnium bonorum, ita ut hæredi ſemper remaneat ſaltem quarta pars bonorum, quæ inveniuntur tempore mortis teſtatoris poſt ſoluta prius debita, expenſas funeris, ac mercedem ſervorum. Hæc quarta pars hæreditatis ita convenit hæredi gravato vi Legis Falcidiæ, ut ſi teſtator exceſſiſſet in diſponendo eam ſibi detrahere valeat. Similis Falcidiæ eſt etiam *Lex Trebellianica*, quæ concedit hæredi gravato in fideicommiſſaria hæreditate, qua omnia bona gravantur, detractionem quartæ partis bonorum defuncti eodem ordine quo Falcidia. Hinc Falcidia & Tribellianica in hoc ſolum differunt, quod Falcidia detrahitur a legatis, ac donationibus mortis cauſſa, Trebellianica vero a ſolo fideicommiſſo univerſali, ut ſuo loco videbimus; ſicuti etiam quod legatum factum hæredibus fideicommiſſo univerſali gravatis computatur in Trebellianica Leg. 31. ff. *ad Legem Falcidiam*. Poteſt tamen teſtator iure novo prohibere detractionem Falcidiæ & Trebellianicæ, & iam aliquibus in Provinciis conſuetudinariis Falcidia non viget. Privilegio tam amplo donatum eſt teſtamentum ad pias cauſſas: nam legata ad pias cauſſas non cenſendæ ſunt gratuitæ donationes, ſed remedia ad ſpiritualem teſtatoris ſalutem, & nonnunquam præſcripta ſunt a Confeſſario, aut debita ex iuſtitia.

Teſtamentum inter liberos, quod eſt inter privilegiata, illud eſt quod aut a patre, aut a matre, aut ab altero ex aſcendentibus inter liberos conditum fuit, & ut privilegiatum validum eſt, quamvis careat iuris ſolemnitatibus. Ita Lex conſultiſſima §. *& imperfecto* cod. de *teſtam.* Ad valorem tamen huiuſmodi teſtamenti, ſi fuerit nuncupativum duo ſolum requiruntur, 1. ut ſufficienter conſtet de voluntate teſtatoris per duos teſtes, vel alio modo. 2. Ut ſingulis liberis relinquatur ſua portio legitimæ & ſinguli hæredis nomine honorentur. Si autem teſtamentum hoc fuerit ſcriptum, Iuſtinianus novo iure ſtatuit in Authent. de *teſtam.imperf.* *n.* 107. *cap.* 1. ad eius validitatem 1. ut ipſe pater, mater, vel avus teſtamentum ſcribat, vel ſubſcribat; 2. ut exprimatur tempus conditi teſtamenti, 3. ut ſcribantur ſingula liberorum nomina, atque unciæ, ſeu portiones ſingulis aſſignatæ, quæ poſſunt eſſe inæquales ſalva tamen portione legitima ſingulorum; 4. ut tam tempus, quam numeri unciarum non ſignentur per cifras, ſed per verba integra.

De validitate teſtamenti privilegiati militum. Circa validitatem teſtamenti privilegiati Militum, & quorumcumque qui veniunt ſub hoc nomine, dum ſunt in conflictu, nulla requiritur ſolemnitas. Si autem teſtamentum fiat in caſtris, & extra conflictum, duo teſtes etiam non rogati neceſſe eſt ut eidem interfuerint qui probare queant. Si autem fiat in hibernis extra expeditionem nullo potitur privilegio. Hoc eodem privilegio militum gaudent etiam medici, chirurghi, & mercatores caſtrenſes, dum in caſtris morantur.

De privilegio Teſtamenti Ruſticorum ruris. Teſtamenta vero ruſticorum ruri facta, hæc pariter gaudent aliquo privilegio, videlicet quod in his ſatis ſint quinque teſtes, quando ſeptem, ut iura requirunt, haberi nequeunt. Ita communiter ex *Lege & ab antiquis* 3. *de teſtam.* Dicti tamen teſtes pro teſtamento ruſtici debent eſſe literati, ſi haberi poſſint, qui ſcilicet ſcribere ſciat, cum omnes ſe ſubſcribere debeant, ut ex cit. *Leg. ſi autem* non omnes, unus tamen vel plures ſcribere ſcientes, ſi facile inveniri poſſunt, qui debent loco aliorum literas ignorantium ipſis præſentibus ſubſcribere. Quod ſi nullus haberi poſſit literatus, poteſt ruſticus etiam oretenus coram quinque teſtibus, ſi ſeptem commode haberi nequeunt, valide teſtari per verba, ut in cit. *Leg.* Teſtamentum ruſtici coram paucioribus quam quinque teſtibus etiam in loco ubi haberi nequeunt, eſt prorſus invalidum ex cit. Leg. Teſtes in teſtamentis ruſticorum habere debent eaſdem qualitates ſicuti in aliis teſtamentis non privilegiatis, cum lex diſpenſans in numero teſtium nullatenus videatur diſpenſare quoad qualitates requiſitas in aliis non privilegiatis. Diſpenſationes enim cum ſint odioſæ, ideo reſtringendæ ſunt, non ampliandæ de uno ad aliud, ut in cap. *Si is* 2. de *filiis Presbyterorum* in 6. Cum autem hoc privilegium licet perſonale ſit ſimul locale, ſi ruſticus conficiat ſuum teſtamentum in oppido, vel civitate, ad eius valorem neceſſe eſt ut interveniant ſeptem teſtes; quia cum hoc conceſſum ſit ruri, alibi nullo gaudet privilegio ex cit. Leg. *Et ab antiquis*. Sic etiam civis, & nobilis recreationis gratia ruri commorantes, ſi ægrotent, & condere velint ſuum teſtamentum, ſecundum

communiorem non gaudent rurali privilegio, quod cum ſolis ruſticanis conceſſum ſit, cæteris implicite negatur, licet reperiantur in loco, ubi haberi nequeat numerus teſtium requiſitus. Ita Reiffenſtuel, Clarus, Bartolus.

De Teſtamentis tempore peſtis.

Quoad teſtamenta vero facta tempore peſtis ad hoc ut valida ſint ſpectato iuris rigore requiruntur ſeptem teſtes, quamvis non debeant eſſe ſpecialiter rogati, ut ex Leg. 8. *cod. c. b. t.* Si tamen peſtis atrociter ſæviat, ſufficiunt quinque, vel duo. Huiuſcemodi enim teſtamenta ſpectata & ita exigente æquitate naturali, ut ex quodam recentiori, admittuntur in Camera Imperiali.

§. IV.

De iis, qui poſſunt teſtamentum facere.

Qui poſſint teſtari, qui non.

Quilibet poteſt teſtari, cui nullo iure nec naturali, nec poſitivo vetitum eſt, ac res habeat proprias quarum teneat abſolutum dominium. Sic communiter ex Leg. *Habeat unuſquiſque* 1. *cod. de ſacroſ. Eccleſiis*. Iure naturæ teſtamentum facere prohibentur 1. infantes ante ſeptennium, utpote uſu rationis carentes, qui uſus rationis requiritur, ut actus humanus valeat. Sic communiter ex §. *præterea* 1. *Inſtit. quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum*. Quare ob eamdem rationem teſtari nequeunt 2. iure eodem naturali furioſi, amentes, mente capti, ac omnes uſu rationis carentes, donec actualiter uſu rationis carent, ex *cit.* §. *præterea*. Valet tamen, ſi illud fecerint, antequam rationis uſus per furorem, amentiam &c. eis impediretur, ex *cit.* §. *præterea*. Valet etiam ſi illud fecerint tempore, quo habent lucida intervalla, dummodo durante lucido intervallo totum abſolvant; alias ſi durante actu teſtandi in furorem, ſeu uſus rationis privationem incidant, totum quoad cauſſas prophanas nullum eſt, ſic ex *Leg. furioſum*. Eodem pariter iure, & ratione teſtari nequit 3. ſurdus & mutus ſimul a nativitate; ſecus vero ſi ex accidenti ſcribere ſciat, vel ſi ſit tantum mutus, vel ſurdus, & ſcripto declarare valeat ſuam voluntatem ex §. *item ſurdus* 3. *Inſtit.* Cæcus pariter niſi nuncupative, & obſervatis ſolemnitatibus a lege præſcriptis *Leg. Hac conſultiſſima* 8. *qui teſtamenta facere poſſint*. Iure autem civili prodigus, cui interdicta eſt a iudice bonorum adminiſtratio ex §. *item prodigus* 2. *Inſtit.* Item 4. ſervus, mancipium, captivus, vel abſens detentus apud hoſtes, damnatus ad mortem naturalem, & civilem, ut in *Leg. eius qui* 8. §. 1. *&* 2. 5. Impuberes maſculi ante annum 14. fœminæ ante 12. *Leg. ſi frater*. 6. Filiusfamilias non emancipatus, niſi de bonis caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſibus ſervatis tamen requiſitis ſolemnitatibus iuris civili *Leg. nemo* 11. iuncta Gloſſa ibi. De bonis vero adventitiis non poteſt teſtari ne quidem patre conſentiente, ut in Leg. *qui in poteſtate*. 7. Damnati ad libellum famoſum *Leg.* 15. *cui* 18. §. 1. qui commiſerunt aliquod grave crimen, cui adnexa eſt talis pœna; rei, ut rei læſæ maieſtatis, hæretici, ipſorum fautores, receptores, defenſores Authent. *credentes* cod. eod. Leg. *Manichæos* 4. *& Ariani* 1. *cod. hæretici*. 8. Uſurarii publici, & manifeſti, niſi prius uſuras reſtituerint, aut de reſtitutione facienda idoneam cautionem præſtent in cap. *Quamquam uſurarii* 2. *de uſuris in* 6. 9. Hoſtiliter inſequentes, percutientes, aut offendentes, ſacra Rituum Congreg. Card. in *cap. Felicis* 5. *de pœnis in* 6. 10. Qui ex natura inhabiles ſunt ad teſtandum, nequidem ad pias cauſſas teſtari poſſunt. Sic Reiffenſtuel. Inhabiles vero ex ſolo iure civili valide ad pias cauſſas poſſunt teſtari de iis bonis, quorum habent plenum dominium; ita Riccius, Bartolus, Engel; quia teſtamentum ad pias cauſſas nullo modo ſubiacet diſpoſitioni iuris civilis, ſed ſecundum canones iuraque naturæ & Gentium iudicandum *in cap. relatum* 11. *de teſtam.*

Quoad clericos vero advertendum hos conſiderandos eſſe quoad bona patrimonialia, vel quaſi patrimonialia, ſeu induſtrialia, & quoad bona eccleſiaſtica. Cum enim Clerici etiam Epiſcopi, aliive beneficiati ſemper reputati fuerint tanquam ſimplices rerum Eccleſiaſticarum diſpenſatores, ut ſumptis ex iis quæ ad propriam ſuſtentationem ſufficiant, reliqua in pauperes, alioſve pios uſus iuxta regulas eccleſiaſticas, & offerentium voluntatem, impendant; hinc cum purus diſpenſator de rebus diſpenſationi ſuæ creditis teſtari nequeat, ſecundum veterem diſciplinam etiam Epiſcopis; cæteriſque Clericis vetitum eſt de rebus intuitu Eccleſiæ acquiſitis teſtari, ut præcipue habetur in *can.* 40. *vulgo Apoſtolorum*, in quo interdicitur teſtari de rebus ab Eccleſia obtentis, quod tamen conceditur circa res, quæ propriæ eorum eſſent, & manifeſte dominicæ, ideſt patrimoniales. Item vetitum fuit Epiſcopis, & Clericis omnibus teſtari de bonis intuitu Eccleſiæ acquiſitis can. 49. Concilii Carthag. III. apud Gratianum *cauſ.* 12. *q.* 3. *can.* 1. Et hoc etiam confirmatum fuit a iure civi-

civili per Iuſtinianum Imp. in Leg. 42. §. 2. cod. de *Epiſc.* & Cler. ubi ſancivit Iuſtinianus, ut nullo modo Epiſcopi, aliique eccleſiaſtici haberent facultatem teſtandi, vel donandi, vel per aliam quamcumque excogitationem alienandi quid de rebus, quas poſtquam facti fuerint Epiſcopi poſſederint, vel quocumque modo acquiſierint intuitu Eccleſiæ, iis tamen exceptis, quæ ante Epiſcopatum habuerit ex quacumque cauſſa, vel quæ poſt Epiſcopatum a parentibus ad ipſos pervenerunt; ita quæcumque poſt ordinationem ex quacumque cauſſa extra præfatas perſonas, ideſt conſanguineos, ad ipſos pervenerunt, iubet ea ad ſanctiſſimam Eccleſiam, cuius Epiſcopatum tenuerint, pertinere, & ab ea vindicari, & evinci, nulla alia perſona poteſtatem habente ex eo proprium quid auferre lucrum. Idcirco illis temporibus mos erat in teſtamentis clericorum inquirendi num bona aliqua habuerint tempore ordinationis, vel poſt ipſam extra Eccleſiam aliqua ad ipſos pervenerint, ut ſciretur quæ bona cenſeri deberent provenisse ad eos ab Eccleſia, quæ conſequenter ad Eccleſiam pertinerent, ut per plurimos canones, & Decreta ante ſtatutum fuerat, ut habetur ex ep. 1. lib. 5. S. Gregorii, qui ita egit iuxta ſanctionem cit. Iuſtiniani erga Epiſcopum quemdam Ravennatem, de quo Clerus Ravennæ apud ipſum Pontificem conqueſtus erat circa teſtamentum eiuſdem Epiſcopi, quod in eo de bonis Eccleſiæ diſpoſuiſſet. Et ſic habetur alibi. Unde manifeſte colligitur reſpectu cuiuſcumque e Clero, ſive Epiſcopi ſint ſive inferiores Clerici, vetitum fuiſſe antiquis canonibus de rebus intuitu Eccleſiæ acquiſitis quocumque modo per teſtamentum diſponere. Hæc diſciplina pluribus ſæculis perſeveravit, eamque retinendam ſæculo 12. ſancivit Concilium Lateran. ſub Alex. III. *cap.* 7. §. *de teſtam.* Hoc Decretum non ſolum de immobilibus, ſed de mobilibus quoque intelligendum eſſe declarat idem ſum. Pontifex adverſus pravos illius Decreti interpretes in literis ad Electum & Capitulum Caſſanenſe cap. 12. *de teſtam.* & reſpondet generaliter bona quæque Eccleſiæ acquiſita ei debere iuxta Lateran. Concilium remanere, ideſt Eccleſiæ. Hæc generalia Alexandri verba ſatis indicant iuxta antiquos canones ne quidem ad pias cauſſas de eccleſiaſtica ſubſtantia Epiſcopis, & Clericis licitum fuiſſe teſtari, quaſi nefas eſſet de rebus eorum adminiſtrationi dumtaxat conceſſis diſponere in tempus dictæ adminiſtrationis. Hæc diſciplina paulatim laxata eſt, dum facta fuit permiſſio Clericis diſponendi de rebus mobilibus, quas de bonis eccleſiaſticis acquiſierant, & hæc conſuetudo, quam non improbandam dixit Gregorius IX. relata fuit in Decretales eiuſdem Pontificis, & quaſi iure probata, & firmata, pro iure invaluit: unde in Synodis poſt hanc Gregorianam compilationem Decretalium paſſim permittitur Clericis ſub moderationibus in cit. Reſcripto Alex. III. appoſitis teſtari. Moderationes autem Reſcripti Pontificis ſunt, ut Clerici mobilia diſponere poſſint in favorem locorum pauperum, & Religioſorum, aliorumve qui Clerico viventi inſervierint, ſive conſanguinei ſint, ſive alii iuxta ſervitii meritum. Ex tali relaxatione factum fuit, ut ad verbum *aliqua* paulatim conſuetudo diſponendi per teſtamenta de bonis per Eccleſiam acquiſitis irrepſerit, primo parum aliquid relinquendo, poſtea largiori manu, donec tandem plena poteſtas omnibus quibuslibet etiam non pauperibus relinquendorum non ſolum mobilium, ſed etiam immobilium, ut nunc fit, arrepta fuit; ita ut a ſæculo 14. ius teſtandi univerſim, nempe rerum mobilium, & immobilium circa bona ex Beneficiis ſuis parta apud Clericos invectum fuit; alibi tamen tardius, alibi citius. Notat hic Van-Eſpen quod non parum ad firmandam hanc conſuetudinem valere potuit difficultas diſcernendi ea, quæ ex patrimonio, & induſtria, vel aliunde quam conſideratione Eccleſiæ Clericis obvenerunt ab iis, quæ ab Eccleſia provenerunt, ita ut ſingula pene Clericorum teſtamenta ob hanc bonorum confuſionem, & incertitudinem litibus eſſent obnoxia. Itaque ſatius viſum fuit teſtamenta illa tolerare, & Clericorum conſcientiæ relinquere quod de acquiſitis ab Eccleſia diſponant, quam litibus omnia involvere, præſertim cum frequenter non conſtet num conſanguinei ſive hæredes, quibus bona per teſtamentum deferuntur, revera ſint divites, aut pauperes, quibus tanquam pauperibus ſuperflua ex proventibus eccleſiaſticis communicari poſſint. Verum, uti recte ibidem monet Fagnanus, neque conſuetudo, neque diſpenſatio Papæ poteſtatem dare poſſunt Clericis, ut fructibus Beneficiorum abutantur, ſive in profanos uſus expendant, vel diſpenſet. Hinc credit Martinus Navarrus in ſua Apologia de redditibus Eccleſiæ talem diſpoſitionem validam eſſe in foro conſcientiæ, quando Clericus teſtetur intuitu pietatis, paupertatis, remunerationis, & debiti ſolutionis; & nullam eſſe conſuetudinem præſcriptam, & validam te-

ſtandi

ſtandi pro libitu in prophana ſine aliquo meritorio intuitu, ſed ſolummodo toleratur in foro exteriori, & ſervari iubetur ad obviandas frequentiſſimas lites, quæ circa Clericorum teſtamenta in iudicium deducta alias orirentur. Dixi *toleratur in foro exteriori*, cum in foro interiori conſcientiæ conſuetudo, aut diſpenſatio teſtandi non mutet, vel alteret naturam, & conditionem proventuum eccleſiaſticorum, maneatque ſemper immutatum onus dandi ſuperflua pauperibus. Quare PP. Concilii Trident. licet non ignorarent multis in Regnis teſtamenta Clericorum ex proventibus Eccleſiaſticis etiam in favorem parentum tolerari, validaque reputari, nihilominus Epiſcopis aliiſque Clericis interdixit omnino ne ex reditibus Eccleſiæ ſeu beneficii *conſanguineos familiareſque ſuos augere ſtudeant, ſed ſi pauperes ſint, ut pauperibus diſtribuant*, iuxta debitum proventibus eccleſiaſticis adnexum. Hactenus Van-Eſpen, part. 2. *tit.* 32. *cap.* 6. Iuris Canonici.

Secundum igitur præſentem diſciplinam Eccleſiæ Clerici ſæculares omnes tam maiores quam minores æque ac laici teſtari poſſunt non ſolum ut etiam antiquitus, de bonis ſuis patrimonialibus, quaſi patrimonialibus, induſtrialibus, ſed etiam de bonis eccleſiaſticis, ideſt de bonis acquiſitis ex fructibus Beneficii, quæ ex decenti ſubſtentatione ipſis ſuperfuerunt, ſed de his teſtari valent ex iure, & conſuetudine valide ſolummodo quoad forum externum, quod ut diximus, permiſſum fuit, & permittitur ad lites, controverſiaſque vitandas; nec licite, nec valide tamen quoad forum conſcientiæ, niſi cum moderationibus expreſſis in cit. Decretali Gregori IX. ita ut hæredes, ſi res ſecus ſe habeant ac in dicta Decretali, nequeant tuta conſcientia talem hæreditatem recipere, ac retinere, & ſi iam receperint, ex iuſtitia reſtituere teneantur Eccleſiæ, vel pauperibus. Nam iuxta communem tenentur Beneficiati ex iure naturali, & divino impendere omnes fructus ſuperfluos Beneficii in pios uſus, ita ut nulla conſuetudo, vel poteſtas humana eos a tali onere eximere poſſit. Poteſt tamen Clericus ex conſuetudine legitima diſponere valide, & licite de fructibus ſuperfluis Beneficii, nempe de bonis Eccleſiæ, ad pias cauſſas.

Religioſi nequeunt teſtari.

Teſtari nequeunt Religioſi omnes profeſſi ſive Superiores, ſive ſubditi, non ſolum ad prophanas, ſed ne quidem ad pias cauſſas, neque de ſuorum Superiorum licentia, imo nec teſtari poſſunt, etiamſi ante profeſſionem ſummam aliquam ſuorum bonorum ſibi reſervaſſent cum facultate de ea poſtea per teſtamentum, ſive alio ſimili modo diſponendi; & ſic etiam nec valent moderare per viam declarationis teſtamentum a ſe factum ante profeſſionem. Poſſent tamen poſt profeſſionem declarare interpretando ſuum teſtamentum conditum ante profeſſionem, ſi tamen tali interpretatione, ac declaratione indigeat, quia hoc non eſt diſponere, ſicut eſſet teſtamentum moderando circa aliqua bona, ſed declarare, & explicare diſpoſitionem a ſe iam factam, quando tale ius poſſidebant. Ita Navarrus, Portellus, Lezzana, Barboſa ad Concil. Trid. ſeſſ. 25. de Regularibus.

No… cur… teſta… teſta… pot…

Novitius vero poteſt ante profeſſionem condere, & conditum revocare teſtamentum factum ſive ante, ſive poſt ingreſſum in Religionem, & durante novitiatu. Non poteſt vero ſibi aliquid reſervare in teſtamento ad effectum teſtandi de illo poſt profeſſionem, quod iam diximus fieri non poſſe. Poteſt tamen præcipere in ſuo teſtamento, ut aliquid ex eius bonis poſt profeſſionem ſuam expendatur in pios uſus, vel ne quid de eis alienetur, & huiuſmodi. Si Novitius ommittat teſtari ante profeſſionem, ſuccedit in eius bona, actiones, & iura Monaſterium, ſi capax ſit bona poſſidendi, alias ſuccedunt conſanguinei. Non poteſt Religioſus revocare ſuum teſtamentum ante profeſſionem conditum, licet poſſit, ut vidimus, illud declarare. Novitii ſive ante ingreſſum Religionis, ſive poſt tempore Novitiatus poſſunt condere teſtamentum etiam ante duos menſes proxime præcedentes ad profeſſionem, & ſine licentia Epiſcopi, vel eius Vicarii Generalis, non obſtante Decreto Concilii Trid. *ſeſſ.* 25. *cap.* 16. *de Regular.* quia ibi illis non adimitur poteſtas teſtandi, ſed ſolum diſponendi inter vivos, non ſervatis iis, quæ ibi præſcribuntur.

§. V.

De Codicillo.

Qu… dic…

Codicillus eſt quaſi parvus codex, ſeu parva ſcriptura continens ultimæ voluntatis ſignificationem, ſeu diſpoſitionem circa ea quæ quis vult fieri poſt eius mortem citra directam hæredis, ſeu legatarii inſtitutionem, & teſtamentariam ſolemnitatem. Dicitur notanter *citra directam hæredis, vel legatarii inſtitutionem*, & per hoc potiſſimum codicillus differt a teſtamento, cum teſtamentum valide confici nequeat ſine tali directa inſtitutione, & in codicillo hæreditas ne-

ſequit directe dari, nec auferri §. *codicillus autem* 2. Inſtit. *de codicillis*. Dicitur notanter *ſine directa hæredis inſtitutione*; quia licet in codicillis nequeat hæres inſtitui directe, poteſt tamen inſtitui indirecte, quatenus nempe in codicillo relinqui poteſt fideicommiſſum, & ſic hæres indirecte conſtitui, prout etiam contingit, ſi quis ſine teſtamento decedens faciat codicillum, & in eo roget hæredem ab inteſtato, ut hæreditatem vel in toto, vel in parte reſtituat alteri, & in hoc caſu hæres tenetur parere, licet poſſit, ubi adhuc mos eſt, deducere ſibi Trebellianicam, ſeu quartam partem hæreditatis in ſui favorem. Differt pariter ſpeciatim Codicillus a Teſtamento per illa verba *citra teſtamentariam ſolemnitatem*, quia ubi ad teſtamentum non privilegiatum requiruntur, ut antea diximus, ſeptem teſtes maſculi rogati, ad codicillum ſufficiunt quinque ſive maſculi, ſive fæminæ, ſive rogati, ſive non, ex Leg. *ſi quis* 8. §. 3. *cod. de codicilli*. Et licet de fæminis, quod poſſint eſſe teſtes codicilli non habeatur in allata Lege explicite, habetur tamen implicite, quia in requiſito numero teſtium non requiruntur maſculi, ut in numero requiſito teſtium ad teſtamentum, & ubi lex non diſtinguit, nec nos diſtinguere debemus, *cap. quia circa* 22. *de privileg*. Ita Gloſ. in cit. *cap. ſi quis cod. eod.* Baldus, Reiffenſtuel, aliique communiter. Quoad vero privilegiatos, ſicuti etiam in teſtamentis, puta ad pias cauſſas, &c. ſufficiunt duo teſtes. Codicillum facere poſſunt ſolum omnes ii, qui poſſunt facere teſtamentum, & ſicut teſtamentum, ita & codicillus fieri poteſt & ſcriptis, & oretenus, Leg. *ſi quis* 8. §. 3. *cod. eod.*

Codicillus fieri poteſt & ſine teſtamento, & cum teſtamento & ante & poſt illud iam factum, in Leg. *non idcirco* 4. *de codicill.* Ad hoc tamen ut codicillus factus ad teſtamentum valeat, requiritur quod teſtator in ſequenti ſuo teſtamento illum confirmet, ita in §. *non tantum* 1. Inſtit. *de codicill.* In hoc differt codicillus a teſtamento, quod duo teſtamenta ſimul vim habere non poſſunt, ſed poſterius ſemper derogat priori, illudque invalidat quamvis nullus hæres exiſtat, quia aut noluit hæreditatem acceptare, aut obiit ante teſtatorem, & in eo caſu ſuccedunt hæredes ab inteſtato, § *poſteriore* 2. *Inſtit. quibus modis teſtamenta infirmantur*. Si vero a diſponente fiant ſucceſſive plures codicilli, poſſunt ſimul conſiſtere: non enim revocatur prior per poſteriorem, niſi quatenus ſibi contrarii ſint, in cap. *cum proponatur* 3. cod. *de codicill.* Ideo enim ſimul ſubſiſtere non poſſunt duo teſtamenta, quia in his neceſſario relinquitur hæreditas, quæ eſt ſucceſſio in univerſum ius defuncti, *Leg. hæreditas* 62. *ff. de reg. iuris*. In codicillis vero cum res ſingulares relinquantur tantum, poſſunt quædam relinqui in uno codicillo, quædam in altero, & ſic uterque ſubſiſtere poteſt.

Si teſtamentum ex defectu ſolemnitatis non valet, non valebit neque codicillus ipſi additus, quamvis habeantur omnes ſolemnitates ad codicillum requiſitæ, niſi tamen talis diſpoſitio habeat clauſulam codicillarem Leg. *ſæpiſſime ff. de iure codicillor.* Clauſula autem codicillaris eſt quam teſtator teſtamento apponit, & per eam expreſſe, vel tacite declarat quod ſi ultima ſua diſpoſitio ex defectu alicuius ſolemnitatis non valeret ut teſtamentum, valet tamen ut codicillus. Et hæc eſt clauſula codicillaris expreſſa; tacita autem, quando teſtator id non expreſſe, ſed virtualiter innuit dicendo, ſi hæc mea diſpoſitio non valet ut teſtamentum, volo ut valeat omni meliori modo quo poteſt. Ita communiter ex cit. Leg. *ſi quis cod. eod.* Præcipui autem effectus clauſulæ codicillaris ſive tacitæ ſive expreſſæ ſunt 1. quod in caſu quo ex defectu ſolemnitatum teſtamentum ſit nullum, tunc valet vigore codicilli, ſeu ut codicillus. Unde licet inſtitutio hæredis ratione nullitatis teſtamenti omnino irrita ſit, tamen hæres ſuccedens ab inteſtato ſolvere tenetur legata omnia, ac fideicommiſſa particularia reperta in tali invalido teſtamento, & hoc propter adiectam illam clauſulam codicillarem, in cit. Leg. *ſi quis* 8. §. 1. *de codicill.* 2. Effectus eſt quod ſi teſtator carens hæredibus neceſſariis in hoc irrito teſtamento inſtituat hæredem extraneum virtute dictæ clauſulæ codicillaris inſtitutio directa vertitur in fideicommiſſariam, & proximi hæredes ab inteſtato tenentur reſtituere hæredi extraneo per modum fideicommiſſi inſtituto totam hæreditatem ſola pro ſe ubi adhuc mos viget retenta Trebellianica, ita Iaſon, Reiffenſtuel, Laymann ex Leg. *ex ſcriptur.* 29. *ff. qui teſtamenta facere poſſunt*. Item ſi teſtator hærede neceſſario ſcienter præterito, vel iniuſte exhæredato in tali invalido teſtamento hæredem extraneum inſtituat, virtute talis clauſulæ codicillaris tenetur hæres neceſſarius reſtituere dicto inſtituto hæredi extraneo totam hæreditatem ſibi ſola retenta legitima, & ſimul Trebellianica, ita Clar.

Clauſula Codicillaris expreſſa vel tacita.

Molin. Laym. Reiffen. communiter ex cit. iuribus. 3. Effectu huius invalidi teſtamenti eſt quod hæres in tali teſtamento inſtitutus pro libitu agere poſſit vel ex teſtamento, vel in vi codicilli, ideſt petere totam hæreditatem ſibi in teſtamento relictam; & ſi timeat de valore teſtamenti, vi codicilli petere poteſt, ut hæreditas per modum fideicommiſſi ei reſtituatur. Hic tamen advertendum quod ſi hæres inſtitutus incipiat agere ex teſtamento non poſſit amplius variare, & petere hæreditatem in vi codicilli, niſi eſſet ex agnatis uſque ad 4. gradum, vel ex cognatis uſque ad tertium. Ita communiter ex *Leg. ſi quis* 8. 1. *&* 2. *cod. eod.*

Teſtamentum autem imperfectum non poteſt vi dictæ clauſulæ codicillaris valere, niſi codicillus habeat requiſitas ſolemnitates ad codicillum, qui ſive ſcriptus ſit, ſive nuncupativus requirit quinque teſtes etiam non rogatos, quamvis ſint fæminæ, adhibitos uno eodemque tempore, qui debent vel codicillo ſubſcribere, ſi fuerit ſcriptus, vel teſtari voce ſi fuerit nuncupativus; ita Lex ult. §. 3. *de codicill.* Excipe tamen ſi codicillus eſſet privilegiatus ad pias cauſſas, inter liberos &c. quia tunc ſufficerent duo teſtes.

Hic modus diſponendi, & codicilli nomen quod tali rerum diſpoſitioni ſeu ultimæ voluntati attributum fuit, initium habuere apud Romanos tempore Auguſti, nam tunc in uſum inducti fuere a Lucio Lentulo, ut in princip. Inſtit. de Codicill. & ordinati ad proſequendum teſtamentum, quod erat veluti baſis: proceſſu tamen temporis codicilli cœperunt habere ſuum effectum, etiamſi facti fuiſſent ante teſtamentum, dummodo tamen nihil eſſet in teſtamento quod opponeretur codicillo. Imo poſtea permiſſum etiam fuit facere codicillos etiam ſine teſtamento. Nunc vero codicilli, ubi ex conſuetudine non permittuntur hæredes teſtamentarii, quia lex ipſa hæredem nominat, ac inſtituit, teſtamentum nihil plus eſt quam codicillus, ut in Gallia: ubi vero viget Ius romanum, & teſtari permittitur hæredem inſtituendo, inſerviunt præcipue codicilli, & adhibentur ad legata, & fideicommiſſa relinquenda, item ad teſtamentum declarandum, mutandum, minuendum, augendum, ei addendo, vel demendo, & huiuſmodi, ſalva ſemper hæredis inſtitutione, cum hæreditas per codicillum nec directe dari, ut diximus, nec adimi poſſit, ut ex cit. §. *codicill. autem* 2. Codicillus igitur eſt minus ſolemnis voluntas morientis a teſtato, vel ab inteſtato ſine hæredis inſtitutione; ſi a teſtato codicillus ſemper habet rationem teſtamenti, ſive ante ſive poſt ipſum fiat codicillus; ſi ab inteſtato codicillus tantum relinquit ſine teſtamento, in quo ordinat legata ſolvenda a legitimo hærede non ſecus inſtituto.

Cum vero facta ſit ſæpe mentio hæredis ab inteſtato, & aliquando hæredis neceſſarii, necnon paulo ante de agnatis, & cognatis, hinc nota 1. quod hæres ab inteſtato eſt ille, qui ex diſpoſitione legis ſuccedit in univerſum ius illius, qui inteſtatus, ideſt ſine teſtamento, aut ſine teſtamento iuridico, & valido decedit, principio *Inſtit. de hæredit. quæ ab inteſtato*. Hæres vero neceſſarius dicitur, quem teſtator in portione legitima inſtituere debet, niſi habeat iuſtam cauſſam eum exhæredandi, & tales hæredes ſunt omnes aſcendentes & deſcendentes legitimi. Non neceſſarii vero, ſeu voluntarii dicuntur illi, qui quos teſtator non cogitur hæredes inſtituere, ut ſunt extranei, & etiam conſanguinei, ſeu ſanguine iuncti, ſed non in linea recta aſcendentes vel deſcendentes.

Nota 2. quod apud Iuriſtas agnati ſunt, ac intelliguntur maſculi omnes deſcendentes ab eadem familia, ideſt ab eodem ſtipite, ſeu omnes conſanguinei maſculi eiuſdem gentis a parte patris: cognati vero deſcendentes omnes tum maſculi tum fæminæ ex eodem ſtipite, ideſt conſanguinei omnes maſculi & fæminæ eiuſdem gentis, ſeu ut vulgo, familiæ, vel ſanguinis coniunctio cum alia gente ſeu familia ex parte mulierum, quæ ex illa gente, ſeu familia alteri genti, ſeu familiæ nupſerunt: unde cognatio eſt nomen naturale, aut derivatum a ſanguine, & ſignificat vinculum conſanguineitatis comprehendens deſcendentes omnes ex eodem ſtipite tam maſculos quam fæminas, ita ut cognatio includat omnes coniunctos, ſeu conſanguineos tam ex parte patris quam ex parte matris; agnatio vero eſt ramus particularis cognationis includens dumtaxat deſcendentes in linea maſculina; & agnatio eſt proprie ſolummodo nomen civile non ſecus ac illud gentis, & familiæ. Ita Card. de Luca *tit.* 12. *in ſuo* Opere, cui titulus *il Dottor volgare*, ubi de teſtamentis, & alii.

§. V.

De Legatis.

Legatum eſt ultimæ voluntatis diſpoſitio, qua teſtator particulare donum ab hæreditate ſelectum directis verbis alicui relinquit, eique ab hærede præſtandum, & ſumitur etiam

ſam pro dono ipſo ſic relicto. Licet autem legatum conveniat cum aliis diſpoſitionibus cauſſa mortis, ideſt cum donatione, & hæredis inſtitutione, quæ fit in teſtamento, ab illis tamen differt, quia legatum præſtandum eſt ab hærede, & ab huius inſtitutione differt, quia hæres adit per ſe ipſum hæreditatem. Differt a donatione cauſſa mortis, quia hæc a teſtatore immediate præſtatur. Si vero legatum relictum in teſtamento præſtetur a teſtatore vivente, non amittit tamen rationem legati, & ultimæ voluntatis natura ſua revocabilis, alias eſſet donatio. Ita Molina cum aliis. Legatum aliud eſt purum, ideſt relictum ſine temporis determinatione, onere, vel conditione, aliud conditionatum, nempe in diem, determinando tempus ad illud præſtandum, vel ſub aliquo onere, conditione, cauſſa, ac demonſtratione.

Supponendum autem legatum pium a teſtatore relictum durare prout ipſe voluerit, & ordinaverit, & contraria opinio damnata fuit ab Alexandro VII. in propoſit. quæ nu. eſt 43. *Annuum legatum pro anima relictum non durat plus quam decem annos*.

Ex iure communi nulla legata valent nec pura, nec conditionata relicta in teſtamento, in quo hæres non acceptavit hæreditatem, quia nullum cenſetur Leg. *nemo* ff. *de teſtam.* Excipiuntur tamen legata ad pias cauſſas, quæ valida ſunt, & ſic ſolvenda ab hærede ab inteſtato. Item valida ſunt quæcumque alia legata, quando in teſtamento appoſita fuit clauſula codicillaris, vel aliquid æquivalens, & ab hærede ſolvenda ſunt.

Legatum aliud eſt particulare, aliud univerſale. Particulare, cum alicui deſignato aliquod bonum legatur, ut ſumma pecuniæ, tabella, villa &c. Univerſalis vero cum aliquis omnia bona ſua legat, aut partem, ſeu mediam, ſeu quartam omnium bonorum alteri ab hærede tradendam. A bonis autem translatis ad eum, qui non inſtitutus fuerit hæres detrahitur iure romano quarta pars in favorem hæredis gravati, quæ cum agitur de legatis, dicitur Falcidia, quæ non eſt in uſu in Gallia; ſed ibi non poſſunt univerſa bona legari aut fideicommitti; ſed ut plurimum bona mobilia, bona ſoli parta, & quinta pars patrimoniorum. Ubi vero eſt in uſu detractio Falcidiæ, hæc detractio fieri nequit in legatis ad pias cauſſas, ſcilicet relictis Eccleſiæ, Hoſpitali, alterique pio loco. Legata omnia pura, & abſoluta ſolvi debent ex iuſtitia ab hærede ſtatim poſt aditam hæreditatem, & ex hoc legatarius acquirit dominium. Unde ſi executor teſtamenti negligat ea ſolvere, tenetur de damno ſecuto, & quod ſequatur. Peccat enim contra iuſtitiam, ideſt contra ſuum officium in alterius damnum. Executor enim ſtatuitur ad præſtandum prompte totum id, quod teſtator fieri voluit; quod ſi nullus conſtitutus ſit executor, tenetur hæres, quia hæreditatem acceptando implicite ſe obligavit ad implenda onera eidem adnexa. Legatum tranſmittitur ad hæredes legatarii, ſi contingat eum decedere antequam legatum ab executore, vel hærede receperit. Non tranſit vero ad hæredes, ſi legatarius decedat ante teſtatorem Leg. 1. ff. de *condit.* &c. Item ſi teſtator reliquit alicui legatum, quem putabat eſſe vivum, dum mortuus erat Leg. *unica* §. *in princip.* Item ſi legatum reliquit ſub conditione pendenti de futuro, vel in diem, ſeu ad tempus determinatum, & antequam impleatur conditio, ſeu tempus determinatum moriatur legatarius, ut conſtat ex cit. iuribus.

Si quis legavit alicui fundum, & in eo erexit domum, vel vineam &c. totum incrementum eſt legatarii, & e contra ſi ei reliquit domum, vineam &c. quas poſtea deſtruit, vel evellit, totum decrementum erit legatarii. Si vero hæc pereant ex aliquo eventu, fundus ſemper ſpectat ad legatarium *Leg. ſi grege* in fine ff. de *legatis*. Quod ſi leget frumentum in horreo incluſum, quem poſtea conſumpſit, ſi denuo aliud frumentum ibi reponat, ſpectat ad legatarium. Si quis mandet Petro centum nummos, qui ſunt in arca, & non inveniantur niſi 50. hi legatario debentur *Leg. cum ita* ff. de *legatis*. Quod ſi pluſquam centum in arca inveniantur, non tenetur hæres dare legatario niſi centum, quia mens teſtatoris fuit ut talis quantitas ei daretur.

Fructus percepti ex re legata ante mortem teſtatoris debentur hæredi, & non legatario, niſi aliter conſtet de mente teſtatoris Leg. *Lucius* ff. de *legatis* 2. niſi tamen fructus creſcant in re legata, ut illi incorporentur, puta ſi res legata ſit grex, capita quæ orta ante mortem teſtatoris, gregi ſunt aggregata, vel de novo empta, & eidem aggregata, debentur legatario, ſicuti ipſi decreſcunt, ſi aliqua ex his moriantur, aut a teſtatore vendantur §. *ſi grex Inſtit. de legat.* Si fundus erit res legata, puta vinea, olivetum, fructus pendentes, ideſt non collecti tempore mortis teſtatoris, pertinent ad legatarium Leg. *ſi pendentes* 34. ff. *de uſufructu*. Nam cum legatarius ſtatim poſt mortem teſtatoris acquirat ius in re legata, &

& ſit eius dominus, ipſius ſunt etiam fructus non ſolum venturi, ſed ii etiam qui ipſi adhærent, eo vel magis quia ſaltem ut rei acceſſoria tunc cenſenda ſunt; acceſſorium vero ad eum ſpectat cui principale, ac ideo legato principali, legatum cenſetur etiam acceſſorium quod ſecum trahitur a principali. Unde legato lecto, domo, legata cenſentur etiam paramenta; legato viridario, & arbores in loco contentæ; legata domo, etiam viridarium ipſi cohærens; legatis bonis omnibus, legatæ cenſentur etiam actiones. Covarruvias, Sylveſter, Bonacina. Quare fit quod ſi alicui legetur uſuſructus alicuius fundi ſimulque legata erunt inſtrumenta omnia ad illum colendum &c. Si legatarius fuerit agricola, domus pariter, & cella vinaria, ac in eis ad effectum rei culturæ contenta, ac triticum iam deſtinatum ad ſeminandum. Sic Baldus per Legem *item ſi fundi* §. *Seminarios ff. de uſufr.* Si teſtator mandet ut detur Ioanni aliqua res ſub disiunctione, v. g. vel veſtis, vel arma, vel aliqua determinata in ſpecie, ut aliqua ex ſuis veſtibus, non in individuo, tunc electio ſpectat ad hæredem, & ſatisfacit etiam per eam, quæ eſt minoris pretii, tametſi legatum eſſet ad pias cauſſas, quia in alternativa ſummarum, vel temporum inſpicitur quod minus eſt in obligatione Leg. *ſi ita relictum fuerit* 43. *ff. de legat.* 2.

Legatarius accipere debet legatum ab hærede, non propria auctoritate, niſi hoc fieret ſciente, & tacite, vel expreſſe conſentiente dicto hæredi ſub pœna perdendi quod accepit, ſi hoc faciat poſtquam hæres hæreditatem accepit; ſi vero antea, non incurrit aliam pœnam, ſed ut vult Vaſquez, interdictum eſt *Leg. non eſt dubium cod. de legatis*. Legatum relictum pauperi, vel pio loco etiam pereunte loco, vel mortuo paupere, dandum eſt alteri pio loco, & pauperi, quando hoc reliquit pauperi, ut opus pium. Quod ſi e contra reliquerit ſolum in bonum ipſius pauperis, quia fuerit eius amicus, vel conſanguineus, mortuo hoc paupere legatum ceſſat, nec dubitari poteſt in hoc caſu an ut opus pium, vel pauperis bonum legatum reliquerit, cum ratio amicitiæ, & conſanguineitatis fundet præſumptionem, relictum fuiſſe ut ipſius pauperis bonum, non alias ſaltem principaliter ut opus pium. Idemque cum proportione dicendum de pio legato relicto. Sic Salmat. cum Sanchez. Bonac. qui addunt quod ſi hæres fuerit in mora ſolvendi pium legatum, & pauper moriatur, ſolvendum eſt eius hæredibus, qui in eius defuncti iura ſuccedunt.

Legatum ſub modo factum obligat ad modum illum obſervandum, ſi modus cedat in utilitatem tertii, vel legantis, quia teſtator tunc præſumitur voluiſſe ad eum obligare: ſecus dicunt, ſi modus ſit in ſolam utilitatem legatarii, quia obligatio non præſumitur inducta niſi aliunde colligatur, ſed ſolum teſtatorem motivum explicuiſſe, quo legavit. Cum tamen teſtator obligat ad modum implendum, aliquando obligare vult non ita tamen, ut ſi modus non impleatur, legatum revocetur, ac reſtitui debeat, ſed ut legatarius teneatur ſub culpa implere. Aliquando vero vult ita obligare, ut non ſervato modo legatum ſit reſtituendum. Hæc omnia tamen pendent ab intentione legantis, quæ iudicio prudentis ex eius verbis, aliiſque conjecturis colligi debet. Quando legatum relictum fuit Eccleſiæ ſub modo obligante, quando aliud teſtator non expreſſerit, non cenſetur voluiſſe revocare legatum ſi modus non ſervetur.

Legatum relictum ad aliquam piam cauſſam, ſi applicari nequeat, tenetur hæres illud impendere in alteram piam cauſſam iudicio Epiſcopi: nam legans in tali caſu cenſetur voluiſſe, ut applicaretur piæ cauſſæ, cum æque gratum ſit & utile animæ ipſius teſtatoris. Epiſcopus autem ut interpres intentionum defuncti, tunc ius habet legata pia ad alium pium uſum deſignandi, ex cap. 3. & 17. de *teſtam.* Legatum vero ad cauſſam prophanam relictum, ſi nequit impleri, redit ad hæredem.

Iam vidimus teſtamentum invalidum ob defectum ſolemnitatis ad cauſſas prophanas, eſſe tamen validum ad pias cauſſas, ideſt quoad pia legata. Ita omnes communiter, quia pia legata, ut iam diximus, ad ſalutem teſtatoris neceſſaria ſemper ſunt, & utilia, ac ſæpe reſtitutiones debitæ ex iuſtitia, & a Confeſſario præſcriptæ. Imo etiam legata prophana ſecundum ius Cæſareum, ubi hoc viget, quando conſtet de voluntate teſtatoris, ſunt ſolvenda, ex Inſtit. de *fideicomm.* Ubique tamen quoad legata pia, valet teſtamentum invalidum, ita ut, ſicut communiter ſentiunt Doctores, hæres teneatur ſolvere legata ad pias cauſſas, quando ipſi conſtet talem eſſe voluntatem teſtatoris, licet in foro externo probari nequeat; non enim opus eſt probatione, quando conſtat de veritate.

Legare non poteſt qui nequit teſtari. Hinc ſicut teſtamentum, ita & legatum factum ab

ab impubere nequidem cum extra pubertatem perveniſſet, teneret, quia ex *Leg.* 29. *ff.* de regulis iuris, *quod initio vitioſum eſt, tractu temporis non poteſt convaleſcere*. Legatum relinqui non poteſt cui per teſtamentum accipere vetitum eſt. Homini tamen civiliter mortuo, non naturaliter legari poteſt penſio alimentaria. Legata non debentur niſi deducto ære alieno etiamſi ſint ad pias cauſſas, ita ut ſi debita totam defuncti facultatem abſorberent, legatarius nihil conſequitur, *Leg. 66. ad Legem Falcidiam*. Poſſunt legari ea etiam quæ nondum ſunt, ut fructus ex horto, vel vinea proventuri, cit. *Leg.* 17. *ff. eod.* Res ſpeciatim, ſeu nominatim legata ut hoc horologium, hæc veſtis, ſi non reperiantur, nec dolo hæredis deeſſe probetur, peti non poſſunt ex teſtamento; idcirco nullum eſſet hoc legatum; ſecus ſi res generatim ſit legata, & aliqua extet ex eo genere, ut ſi dicat unam veſtem, unum equum &c. Leg. 32. ff. *de legat.* Dixi ſi *probari non poſſit dolo hæredis deeſſe, peti non poſſe legatum*, ſed hoc valet generatim quoad forum externum: nam quoad forum internum conſcientiæ licet non poſſet probari rem legatam dolo hæredis deeſſe, ſi revera ex dolo hæredis deficeret, hæres teneretur in conſcientia ad eam legatario præſtandam.

Quia executio pii legati ex iure canon. devolvitur ad Epiſcopum, & ad Parochum, & aliquibus in locis viget contraria conſuetudo, debent tamen hiſce in locis & Epiſcopus, & Parochus invigilare, ut ipſa defuncti voluntas executioni mandetur.

Si teſtator ex duabus rebus quas habet unam leget, hæres quam volet dare poteſt legatario Leg. 30. ff. *de legat.* Hæres non tenetur de evictione, ſi rem legatam evinci contingat *Inſtit. de legat.* Legatarii univerſales pro rata emolumenti, quod perceperunt tenentur una cum hæredibus debita teſtatoris ſolvere; ſi debita hæreditatem exhauriant, nihil exigere poteſt legatarius ab hærede, & multo minus poterit hæres detrahere quartam Falcidiæ, quæ non detrahitur niſi ex gravamine legatorum, & fideicommiſſi.

§. VI.

De Legatis conditionatis.

Supponendum quod ſi conditio ſit impoſſibilis vel de iure, vel de facto, habetur pro non adiecta, & illa reiecta valet legatum, ac ſi purum eſſet, & abſolutum. Idemque dicendum de reliquis huiuſcemodi ultimis voluntatibus. Impoſſibilis autem de facto dicitur conditio, quando re ipſa impleri nequit, ut v. g. ſi digito cœlum tetigeris, ſi talem montem ſuper humeros transferas. Impoſſibilis vero de iure talis eſt, quando opponitur iuri divino, naturali, vel eſt contra bonos mores, vel opera pietatis Leg. 1. *ſi quis inſtituit ff. de conditionibus inſtituentis*.

Si teſtator leget centum Caio, ut nubat ipſius filiæ, non valet niſi matrimonio ſecuto; valida enim eſt hæc conditio, quia non impeditur matrimonium, ſed tantum determinatur perſona. Non amitteret tamen Caius legatum ſi fæmina deſignata a teſtatore moriatur, vel cum legatario nubere renuat, vel parentes eam dare illi nolint, cum non ſtet per legatarium quo minus conditio impleatur, Leg. *iure civili ff. de condit. & demonſtrat.* Item ſi matrimonium cum fæmina deſignata eſſet illicitum, & indignum, quia talis conditio habenda eſſet pro non adiecta, utpote turpis, & impoſſibilis de iure, Leg. *cum ita* ff. *de condit. & demonſtrat.* ex quo inferunt Doctores, quod legatum relictum virgini, ut nubat Ioanni, ſi pater nollit, non amittitur, quia virgo non honeſte nubet contra patris voluntatem. Legatum relictum alicui ſub conditione ne nubat, utpote contraria propagationi humani generis reiecta eſt ab ultimis voluntatibus in favorem nuptiarum iure tum antiquo tum novo, Leg. *ſi Titius ff. de condit. & demonſtr.* Novum tamen antiquum ſequitur in conditione de nunquam nubendo, & circa viduas diſpoſitum eſt, ut conditio, quod non nubat valida ſit, ut ſi tranſeant ad ſecundas nuptias, amittant legatum, vel hæreditatem ſub tali conditione relictam, ita ut mortuo teſtatore non eſt illis tradenda, niſi præſtent cautionem, hoc eſt reſtituendi hæreditatem, vel legatum cum fructibus perceptis, ſi nubant: Authent. *cui relictum cap. de induct. viduit. tollend.* Molin. cum aliis. Non amittitur autem legatum per fornicationem mulieris, quia conditio explicanda eſt iuxta verborum ſignificationem, quæ eſt tantummodo ne ad ſecundas nuptias tranſeat. Legatum relictum mulieri, ut honeſte & caſte vivat, ei dandum eſt, etiamſi nubat, quia in matrimonio vitam ducere honeſte, eſt caſte vivere. Ita Molin. Sylv. cum aliis. Si vero relinquatur a marito uxori, vel ab alio legatum dandum fæminis honeſtæ vitæ, ideſt ſi caſte & honeſte vixerint, certum eſt amitti per copulam illicitam, imo & per oſcula, amplexus, aut impudicos tactus, ſed non eſt tamen denegan-

gandum ei quæ ſemel, aut iterum deliquit, quia ex communi modo loquendi illa non dicitur inhoneſte vivere, quæ ſemel aut iterum lapſa ſit in huiuſmodi culpas. Ita Sanch. cui mihi videtur adhærendum præcipue ſi eius culpa occulta ſit, ut iam communiter habeatur pro honeſta.

Legatum relictum pro nubendis virginibus, viduis, & orphanis, dàndum eſt ei quoque, quæ ingredi vult religionem, tametſi conſtaret de mente teſtatoris nolle legatum relinquere Religionem ingreſſuris ex Auth. *de SS. Epiſc.* §. *& hoc præſenti*, ubi caſus deciditur ex Gloſ. in Clement. de *Romanis* verb. *quovis modo de ſent. excomm.* in 6. & Iuſtinianus cit. Auth. dat rationem ſuæ determinationis, quia vitam profitentur religioſam, & converſationem caſtam; unde ratio illum movens ad ita decidendum eſt, ne deſeratur melior ſtatus Religionis ob conſecutionem legati in tali forma relicti, nimirum pro matrimonio carnali. Eadem autem ratio currit ſive in particulari, ſive in generali relinquatur, quia ubi eadem militat ratio, eadem militare debet iuris diſpoſitio Leg. *illud ff. ad Legem Aquiliam*. Nec ideo concedendum cenſetur perſonæ Religionem ingredienti legatum relictum pro nupturis, quia vel præſumatur, vel præſumi poſſit teſtatoris voluntas, vel non præſumatur oppoſita; ſed quia talis conditio reiicitur a iure ut impeditiva ſtatus Religioſi, ac ideo ut turpis, & inhoneſta: unde ſicut reiicitur a iure conditio *ſi non nupſeris*, ita hæc *ſi non ingrediaris religionem*. Ita Salmat.

Legatum relictum pro naturalibus, ideſt pro nationalibus alicuius oppidi, poteſt etiam dari aliis alibi natis, ideſt ei qui licet non nationalis, ab initio habuit animum ibi perpetuo manendi, non alias, ſi decem annis ibi commoratus fuerit; ſecus vero ſi non habuit animum ibi commorandi, quia ſine tali animo non acquirit domicilium, ſed ſemper pro extero habetur, non ei ſatis eſt ad acquirendam naturalitatem, ſeu nationalitatem commoratio ibi decennalis, ſed requiritur ut etiam uſque ab initio fuerit animus ibi perpetuo commorandi, & tunc etiam ab initio haberi poteſt ut naturalis, quia ab initio acquiſivit domicilium, *Leg. 1. cod. de incolis* lib. 12. Legatum relictum pro orphanis dari poteſt ei quæ habet patrem inutilem, vel quia ſit pauper, vel quia in nihilo filios iuvare valet, nam tales patres ſunt, ac ſi non eſſent. In concurſu tamen patre carentes orphanæ ſunt præferendæ, quia ſic melius ſalvatur intentio teſtatoris, eiuſque voluntas impletur.

Legatum relictum maritandis particulariter, ideſt pro talibus deſtinatis puellis, dandum eſt etiamſi iam nupſerint, quia creditur tale legatum his relictum eſſe a teſtatore, quia voluerit eis ſubvenire ut nuberent, vel ut decentem vitam tranſigerent. Si vero ſit relictum fæminis in generali, non poteſt dari iam nuptis, quia intentio teſtatoris fuit huiuſcemodi fæminis providere de matrimonio ad plura evitanda, & ſic non adimpletur ſi detur iam maritatis. Aliud eſſet ſi legatum relictum fuiſſet ad dotandas virgines, vel fæminas pauperes; hoc enim dari poteſt etiam nuptis ſine dote, vel dote competenti, quia hæ vere pauperes ſunt, & indotatæ.

Legatum relictum pro feminis maritandis, ſi non ſint aliæ fæminæ ætate nubiles, ideſt quæ non ſint puberes, dari poteſt viduis tranſeuntibus ad ſecundas nuptias, quia tunc præſumi poteſt voluiſſe in tali caſu tradi etiam viduis. Hoc tamen fieri nequit, ſi legatum relictum ſit pro maritanda tali puella; tunc enim expectandum eſt donec illa matrimonium contrahat; quia talis puella ius habet ut legatum ei ſolvatur iuxta mentem teſtatoris, qui eam elegit, & deſignavit. Si vero legatum relictum ſit de fæminis pauperibus, tunc comprehenduntur etiam viduæ, quia verbi ſignificatio utrique convenit. Legatum relictum pro virgine poteſt dari etiam ſecreto corruptæ, cum ſufficiat ut in communi opinione virgo habeatur, quia talis ex communi modo loquendi appellatur, Leg. *Libror.* §. *quod autem Caſſius*, præcipue ſi ob denegationem legati infamaretur, quia ſic debet præſumi in tali caſu de mente teſtatoris; alias eſſet inhumana, & ſic minime attendenda. Addunt tamen Doctores non poſſe hanc ſolicitare ut legatum ſibi detur pro virginibus relictum, licet eius defectus ſit occultus, quia quantum fieri poteſt, ſtandum eſt menti teſtatoris.

De ac vas in l ves leg

Legata ſolvenda ſunt eo ordine, ac debita non privilegiata, videlicet ſi bona defuncti ſatis non ſint pro ſolvendis omnibus legatis ſolutio ad ratam facienda eſt, cum omnium ſit æqualis ratio, ac ius unius præ alio privilegium non habet.

Q qui cis gas me Tr ris de

Quando circa legata mens teſtatoris eſt dubia, non tam eſt locus commutationi quam interpretationi, quam quilibet vir doctus facere poteſt attentis verbis legati, & aliis circumſtantiis occurrentibus. Hic tamen

men ſermo eſt non præciſe de interpretatione mentis teſtatoris, ſed de commutatione legatorum; quæ tunc ſolum contingit, quando iuxta formam a teſtatore præſcriptam non implentur.

Commutatio autem dupliciter fieri poteſt, primo quando non poſſit mandari executioni voluntas teſtatoris. 2. Quando tametſi poſſit melius tamen aliud iudicatur. In primo caſu ſi fuerit legatum prophanum, & hoc fiat caducum cedit hæredi; non vero ita legata pia, ſed convertenda ſunt in alium uſum ſimilem illi, quem intendebat teſtator, ut ex Trid. *ſeſſ.* 25. *cap.* 8. *de reform.* In tali tamen caſu fieri debet auctoritate Epiſcopi accedente hæredum conſenſu, ſi ob id gravantur, & legatariorum, ſi ipſi quoque ob id graventur, tametſi aliqui ſolum conſenſum hæredum, & executoris requirant. Epiſcopus autem debet illud pium legatum in aliud pariter pium legatum commutare, & in ſimilem ei qui a teſtatore præcipitur, & non poteſt impleri; ut ſi Monaſterium in tali loco ædificari nequeat, ædificetur in alio. Quando vero legatum impleri poteſt, legatum prophanum in teſtamento relictum auctoritate Principis in aliud legatum pium, vel prophanum commutari poteſt; legata vero pia quæ impleri poſſunt, ſummus Pontifex ex iuſta cauſſa, & non aliter poteſt in aliud pium opus commutare, & convertere, ut communiter ex Azor. Bonac. Barboſ. Lugo. Imo poteſt etiam Epiſcopus ob cauſſam, quæ ſibi iuſta videtur, & conſentiente hærede, ſi ob id gravetur, & loco pio, cui reſpuit relicta ad certum uſum, in alium pium uſum convertere, quia nulli fit iniuria, & talis cenſetur rationabilis voluntas teſtatoris.

§. VII.

De Fideicommiſſo.

Fideicommiſſum ſic dictum a fidei committendo, quaſi illud quod alteri eſt reſtituendum, fidei reſtituentis committatur §. 2. *Inſtit.* Et hoc vocabulum ſi materialiter ſumatur, eſt ipſa hæreditas, quæ verbis precariis relinquitur §. 4. *Inſtit.* Si vero formaliter involvit ipſam diſpoſitionem, ſeu ultimam voluntatem, quæ verbis precariis relinquitur, & in hoc ſenſu ſic definitur: *Fideicommiſſum eſt ultimæ voluntatis diſpoſitio, qua teſtator fidei hæredis committit alteri aliquid tradendum iubendo ſimul & rogando verbis precariis, ut ille eamdem hæreditatem alteri tradat ſive reſtituat*; vel ut alii: *fideicommiſſum eſt hæredis in locum alterius per ultimam voluntatem qualificata ſubſtitutio, qua hæres immediatus obligatur ad hæreditatem, vel eius partem ſuo tempore reſtituendam alteri*. Ita communiter toto *tit. cod. de Fideicomm. & Inſtit. fideicomm. hæredit.* Hæres qui iubetur, vel rogatur reſtituere hæreditatem, ſive partem eius, vocatur hæres fiduciarius, necnon hæres gravatus Leg. *Scias* 4. *ff. S. C. Trebell.* Item vocatur hæres fideicommiſſarius; is vero cui reſtituenda vel tradenda committitur, vocatur fideicommiſſarius ſimpliciter §. *ſed quia* 7. *Inſtit. de fideicom. hæred.* Fideicommiſſum dicitur ambitioſum hominis placitum ad conſervationem bonorum in familia. Fideicommiſſum ante Legem XII. Tabularum erat ignotum. Illius uſus cœpit tempore Auguſti Cæſaris, qui ſemel aut iterum gratia perſonarum commotus iuſſit fideicommiſſa præſtari, quorum iuſtitia cum paulo poſt appareret, cœpit ita verti in aſſiduam iuriſdictionem, & Claudius duos Prætores inſtituit, qui Fideicommiſſarii ſunt appellati, quibus Titus unum detraxit. Uſus fidei. commiſſi a quo cœperit.

Fideicommiſſum aliud eſt univerſale, quando tota hæreditas, vel certa quota eius debet reſtitui; aliud particulare, quando non tota hæreditas, vel certa quota, ſed ſolum res aliqua particularis reſtitui debet §. *in primis* & Inſtit. *de ſingulis rebus per fideicom. rel.* Fideicommiſſum particulare ſequitur naturam legati, & iure novo reipſa non differt a legato *Leg.* 1. ff. *de legat.* Item aliud eſt fideicommiſſum purum & abſolutum, quod fit ſine conditione appoſita, aliud eſt conditionale quod fit appoſita conditione, ut ſi teſtator dicat inſtituo hæredem Paulum, & volo ut ſi ſine liberis deceſſerit, hæreditas reſtituatur Ioanni. Hoc autem fideicommiſſum conditionale item ſubdiſtinguitur in fideicommiſſum *reſtitutorium*, quod ſimpliciter ordinatur pro caſu mortis, ut cum teſtator hæredem inſtituit, puta Fortunatum, eique mandat, ut in caſu ſuæ mortis totam vel mediam hæreditatem reſtituat Cæſari, & *conſervatorium*, quod inſtituitur cum expreſſa prohibitione alienationis, ſeu confiſcationis ad hoc ut pro maiori decore familiæ bona conſerventur in agnatione vocata, & ne extra illam exeat, & tunc hæres gravatus non poteſt illud alienare, vel obligare Leg. *Sancimus cod. de reb. alien. non alienand.* Rurſus fideicommiſſum in caſu mortis aliud eſt quod ſimplex ac ordinarium dicitur non excludens ſucceſſorum pluralitatem ac ſimultaneum concurſum Diviſio Fidei commiſſi.

ſum

ſum omnium, qui eumdem proximitatis gradum, vel æqualem ſtatum habent, & tunc hæres gravatus non poteſt alterare ordinem a teſtatore præſcriptum uni gratificando, alterum excludendo *Leg. de fideicom.* ff. *de legat.* 2. Card. de Luca, Peregr. *de fideicomm.* aliud quod pluralitatem ſucceſſorum, ſeu plurium ſimultaneum concurſum non admittit, ſed uni tantum perſonæ convenit, & iſtud duplici vocabulo explicatur primogenituræ ſcilicet, vel Maioratus, & hoc regulatur eodem fere iure ac feudum. Card. de Luca *de Feudis*.

In teſtamentaria inſtitutione fideicommiſſi univerſalis ſicuti ſi inſtituatur hæres neceſſarius, quia tota hæreditas gravata eſt, poteſt ſibi ex tali hæreditate detrahere legitimam, ita ſi inſtituatur hæres non neceſſarius, poteſt hic, ubi locum habet ius Romanum ſeu Cæſareum ſibi detrahere quartam partem totius hæreditatis, ideſt omnium bonorum exiſtentium tempore mortis teſtatoris, quæ ſibi libere remaneat, ut ſic onera hæreditatis poſſit ſuſtinere, deducto prius tamen ære alieno, & funerum expenſis; ſicut detrahitur etiam hæc quarta pars, ut vidimus, de bonis hæreditatis, quæ tota legatis gravata ſit, quæ dicitur Falcidia. Hæc autem quæ detrahitur ex fideicommiſſis in favorem hæredis inſtituti nimis per fideicommiſſum univerſale gravati appellatur Trebellianica a Trebellio Conſule, a quo prodiit Sen. Conſ. Trebellianus, quo ſtatuitur, ut hæres fideicommiſſarius rogatus, ſeu gravatus totam hæreditatem reſtituere, poſſit quartam partem ſibi retinere, ut habetur cit. §. *ſed quia*. Idcirco ſicut per Falcidiam poſitum eſt temperamentum legatis, ita per Trebellianicam, poſitum eſt remedium exceſſivo fideicommiſſo univerſali.

Differentia legis Falcidiæ a Trebellianica. Falcidia igitur in hoc differt a Trebellianica, quod Falcidia detrahitur a legatis, & donationibus mortis cauſſa, ac fideicommiſſis particularibus: Trebellianica vero a ſolo fideicommiſſo univerſali. Item quia legatum hæredibus fideicommiſſo univerſali gravatis factum, computatur in Trebellianica *Leg.* 31. ff. ad Legem Falcidiam, ſecus autem eſt de Falcidia, cum hæres non teneatur computare in Falcidiam ea quæ capit iure legati, aut fideicommiſſi particularis. Liberis caſu quo nimiis legatis, & fideicommiſſo univerſali graventur iuxta Raynuccium, Facchinettum, Reiffenſtuel detractionem Trebellianicæ, non minus ac Falcidiæ iure novo teſtator prohibere poteſt, ut ex Rota part. 6. *deciſ.* 5. *n.* 10. quidquid alii dicant in contrarium.

§. VIII.

De Hæredibus, inſtitutis, vel ſubſtitutis in Teſtamentis.

Hæredes, qui in teſtamento inſtitui poſſunt, alii ſunt neceſſarii, alii ab inteſtato, ſeu naturales, alii inſtituti, alii ſubſtituti, de quibus ſingillatim ſucceſſive agemus. **Qui generaliter Hæredum inſtitui poſſint in Teſtamento.** Hæredes neceſſarii non ideo dicuntur, quia neceſſario acceptare, ſeu adire debeant hæreditatem, ſed quia teſtator eos omittere nequit, ſeu exhæredare, dummodo non adſit iuſta cauſſa, ſed eos vocare debet ad hæreditatem ſaltem in legitima eis correſpondente, quod tamen ſupponendum eſt præcipue reſpectu filiorum non intelligi de illegitimis, ſed de legitimis. Præcipui ergo hæredes neceſſarii reſpectu patris ſunt filii legitimi, ita ut ſi prætereantur, ideſt non nominentur in eius teſtamento ſaltem quoad legitimam, niſi iuſta adſit cauſſa eos exhæredandi, teſtamentum redditur omnino nullum. Et ſi non adſint filii ſuccedunt neceſſario nepotes, pronepotes, cæterique deſcendentes, & etiam aſcendentes legitimi, ita ut propinquior in gradu ſit præferendus: *cap. ſi pater de teſtam.* Leg. 7. *ſicuti* ff. *unde liberi.* Alii vero conſanguinei teſtatoris, qui non ſunt deſcendentes, & aſcendentes in linea recta, etiam fratres, & ſorores defuncti ſunt hæredes non neceſſarii, licet naturales in teſtamentis, ita ut non cogatur eos vocare ad hæreditatem, & poſſit eos excludere, ac præterire in teſtamento, & extraneo bona ſua relinquere, abſque eo quod poſſint eius teſtamentum infirmare, niſi infamem inſtitueret, quia in tali caſu eis competeret querela inofficioſi teſtamenti, dummodo tamen & ipſi naturales hæredes, ſeu non neceſſarii non eſſent infames, vel de ingratitudine contra teſtatorem notati Leg. *fratre* 27. *cod. de inoffic. teſtam.* Nihilominus tamen ſi teſtator careat aſcendentibus, vel deſcendentibus, & habeat fratres alioſve conſanguineos collaterales egentes, tenetur ex charitate, non ex iuſtitia bona ſua inter illos diſtribuere, prout expediens fuerit ad ſubveniendum eorum indigentiæ ſervato ordine charitatis, ut proximiores, vel magis indigentes præferantur remotioribus, vel minus indigentibus. Ordo quippe charitatis exigit, ut egentes honeſtiores, maxime propinquos iuvemus. Si vero fratres, vel conſanguinei non egeant, diſ-

diſponere poterit de hæreditate vel ad pia opera, vel ad prophana prout libuerit, eo quia bona ſua conſanguineis non ſint debita, quandoquidem (ut ſupponimus) non ſunt vinculata.

de- In nen- iici. ſe am

Circa vero legitimam, quæ ex communi iure novo Authenticarum filiis debetur, eſt portio hæreditaria, quæ in teſtamento neceſſario debet relinqui hæredibus neceſſariis, nempe iis, qui vel iure, vel per legis poſitivæ diſpoſitionem non poſſunt omnino excludi ab hæreditate, & talis eſt ordo quoad legitimæ portionem, nempe pater qui habet quatuor filios, vel pauciores, tenetur dividere inter illos tertiam partem ſuorum bonorum. Si vero habeat plures quam quatuor, debet dividere inter eos medietatem ſuorum bonorum, & de reliquo pro libitu diſponere poteſt, Authent. *de trien. & ſemiſſ.* §. 1. 2. In hoc tamen attendendæ ſunt leges municipales conſuetudineſque locorum.

Dicta tamen de portione legitima liberis danda locum non habent niſi tantummodo in bonis privatis, non vero in Regnis, Ducatibus, & Comitatibus Magnatum quæ in pleriſque Provinciis ad primogenitum pertinent, aſſignata tamen aliis liberis ſufficienti ſuſtentatione pro conſervanda dignitate ſtatus, & familiæ ſuæ. Legitima vero, quæ neceſſario aſcendentibus relinqui debet, quando non extant deſcendentes, iure communi non eſt determinata. Cæterum ſecundum Gloſſam communiter receptam in Authent. *noviſs. cod. de inoffic. teſtam.* quarta pars bonorum, & poſtea tertia eſt aſſignata. Talis autem legitima portio relinqui debet omnibus ſupradictis hæredibus neceſſariis ſine ullo onere, & gravamine; alioquin appoſita onera, & gravamina habentur pro non appoſitis *Leg. Quoniam de inoffic. teſtam.*

tor nſa a- l ex daie

Teſtator iuſta interveniente cauſſa exhæredare poteſt hæredes neceſſarios tum deſcendentes tum aſcendentes, videlicet ob eorum crimina; & cauſſæ exhæredationis habentur in Auth. *ut cum de appellat. cognoſcenda* §. *cauſſas autem collat.* 8. Cauſſæ igitur exhæredandi legitimæ deſcendentes ſunt quatuordecim, 1. ſi deſcendens manus violentas parenti iniecerit. 2. Si gravem iniuriam ei intulerit. 3. Si criminaliter eum accuſaverit, non vero ſi civiliter. 4. Si cum maleficis verſatur. 5. Si vitæ parentis inſidiatur. 6. Si novercam ſuam carnaliter cognovit. 7. Si filius extiterit delator contra patrem cum gravi eiuſdem præiudicio. 8. Si pro patre incluſo filius recuſet fideiubere. 9. Si patrem teſtari impediat. 10. Si Arenariis & Mimis ſe aſſociavit. 11. Si alicui ex dictis parentibus volenti ſuæ filiæ, vel nepoti maritum dare, & dotem ſecundum vires ſuæ ſubſtantiæ pro ea præſtare, illa non conſenſerit, ſed luxurioſam vitam ducere elegerit. 12. Si liberi parentibus in furorem, vel dementiam lapſis obſequium, & curam competentem non præbuerint, a parentibus ad ſanitatem redeuntibus exhæredari poſſunt. 13. Si liberi parentes in captivitate hoſtium detentos non redemerint; imo ipſo iure exhæredantur, ipſaque hæreditas pro redemptione applicanda devolvitur ad Eccleſiam caſu quo pater in tali captivitate moriatur ſine teſtamento. 14. Si proles non ſit catholica. Præter has cauſſas nulla eſt alia, ob quam poſſint parentes filios exhæredare Novell. 115. *cap.* 3. in principio, ubi ſic: *Nulli liceat ex alia lege ingratudinis cauſſas apponere, niſi quæ in huius Conſtitutionis ſerie continentur.* Ita Molina, Perez aliique. Quare ſi liberi ſine expreſſa parentis diſpenſatione, permiſſione, ſeu conſenſu, vel contra expreſſam ipſorum voluntatem matrimonium contrahant cum honeſta, non poſſunt propter hoc exhæredari Leg. *cum te cod. de inoffic. teſtam.* Concil. Trid. ſeſſ. 24. *de reform. Matrim.* quia nulli facit iniuriam, qui utitur iure ſuo *Leg.* 115. *ff. de reg. iuris*. Sic Clarus, Abbas, Covarruvias, aliique. Imo exhæredari nequeunt etiamſi contrahant cum perſona inhoneſta & indigna contra voluntatem parentum cit. Novell. 115. *cap.* 3. in princip. Secundum tamen Edicta aliquorum locorum, ut Bavariæ & Galliæ præcipue poſſunt exhæredari filia, ſi ante 25. annum, & filius ſi ante 30. nubant contra conſenſum parentum non tantum inhoneſtæ perſonæ, ſed etiam inæquali. Ita Pontas verb. matrim. caſu 10. Cauſſæ vero legitimæ exhæredandi parentes alioſque aſcendentes octo apponuntur in cit. Novell. 115. *cap.* 4. nempe 1. ſi parentes liberos ſuos ad interitum vitæ tradiderunt. 2. Si venenis, aut maleficiis, aut alio modo vitæ filiorum inſidiati ſint. 3. Si pater nurui ſuæ, aut concubinæ filii ſeſe carnaliter immiſcuerit. 4. Si parentes prohibuerunt filios ſuos condere teſtamentum de rebus ſibi teſtari permiſſis. 5. Si pater uxori ſuæ, hæc illi venenum præbeat, aut illius vitæ inſidietur; poteſt enim filius propter tale flagitium parentem reum exhæredare. 6. Si liberos, vel unum ex his in furore conſtitutum, parentes curare neglexerint. 7. Si liberi in captivitate detenti negligantur a parentibus. 8. Si parentes non ſint catholici, & filii catholici ſint.

Cauſſæ legitimæ exhæredandi parentes.

ſint. Omnes tamen ſupra recenſitæ cauſſæ exhæredandi ceſſant ſi ante conditum teſtamentum parentes cum liberis, liberi cum parentibus reconcilientur. Ita communiter. Ceſſant pariter cauſſæ exhæredationis, ſi proles, vel parentes poſt datam exhæredationis cauſſam Monaſterium ingrediantur, quamvis reconciliatio ſecuta non ſit. Covarr. de teſtam. *cap. 16. num.* 20. Abbas, Gloſs. *Leg. Deo nobis cod. de Epiſc. & Cleric.* & alibi. Cauſſæ vero ob quas exhæredari poteſt frater in caſu quo turpis perſona conſtituta eſt hæres, ut locum non habeant eius querelæ de ingratitudine contra huiuſmodi diſpoſitionem tres ſunt Novell. 22. *cap.* 47. ubi illum ſolum tanquam ingratum circa fratrem effectum non concedimus: prima ſi mortem voluit fratri, ſecunda ſi fratrem accuſaverit in cauſſis graviter criminalibus, tertia ſi bonis fratris iacturam inferre tentaverit.

§. IX.

De hærede ab inteſtato.

Qui hæres ab inteſtato. Hæres ab inteſtato, ſeu naturalis eſt ille, qui ex legis diſpoſitione ſuccedit in univerſum ius illius, qui inteſtatus decedit, qui nempe aut non condidit teſtamentum, aut non iure condidit, aut illud quod condidit factum eſt irritum, aut ſi ex eo nullus extiterit hæres, ut ex Iuſtinian. principio Inſtit. *de hæred. quæ ab inteſt.* Hæredes vero huiuſcemodi ab inteſtato ſunt omnes conſanguinei inteſtatorum, cum hoc ordine, nempe deficientibus deſcendentibus, ideſt filiis, ſeu nepotibus, &c. ſuccedunt aſcendentes, nempe patres &c. excluſis tranſverſalibus. Semper tamen ſuccedit gradus proximior, ut inter deſcendentes prius filii veniant quam nepotes, & in aſcendentibus prius pater quam avus. Hiſce vero deficientibus ſuccedunt collaterales, ſeu tranſverſales agnati, ideſt conſanguinei ex parte virorum, & illis deficientibus cognati, ſeu coniuncti ex parte fæminarum, & ſemper gradus proximior; ita ut ſi plures in eodem gradu exiſtant, æqualiter per capita ſuccedunt Auth. de *hæred. ab inteſt.* §. *ſi dictus defunct.* Et hæc ſucceſſio procedit ex iure communi civili uſque ad decimum gradum; in feudis vero uſque ad ſeptimum, & in maioratu uſque ad quemlibet in infinitum. Gradus autem in ordine ad hanc ſucceſſionem non computantur in iure civili ſicut in canonico in ordine ad matrimonium; in hoc enim attenditur diſtantia cuiuslibet a trunco, ita ut duo fratres uno tantum gradu diſtent a trunco; in iure vero civili in ordine ad ſucceſſionem computatur gradus utriuſque perſonæ in ordine ad communem nepotem; ita cum unus frater, & alius diſtet unuſquiſque in uno gradu a ſtipite, cenſentur diſtare duo gradus inter ſe, cum ius civile numeret unum gradum ex parte unius fratris, & alium gradum ex parte alterius, & conſequenter filii duorum fratrum, qui iure canonico ſunt in ſecundo gradu, in iure civili ſunt in quarto, quia duo gradus ſunt cuiuslibet eorum comparatione avi; & ſic &c. Hinc fit quod in iure civili nunquam ſit primus gradus in linea tranſverſali. Fratres defuncti ſuccedunt per capita, non vero per ſtirpem; ſed eorum filii quia eorum patrem repræſentant, ſuccedunt per ſtirpem Auth. *poſt fratrem* cap. 2. *de legit. hæred.* Leg. *de emancipatis* verſ. *exceptis cod. eod.* Quod ſi nullus ſit frater defuncti, ſed ſolum filii diverſorum fratrum iam defunctorum ſuccedunt in bonis patrui defuncti, ſuccedunt per capita, non vero per ſtirpem, quia ſuccedunt per ſtirpem, quando ſuccedunt præciſe prout repræſentant patrem, quæ repræſentatio fit ſolum, quando filii fratris eius, qui modo moritur, ſuccedunt cum fratre, vel fratribus defuncti, nempe cum patruis; at cum filii fratrum inter ſe concurrunt, ſolum attenditur ſecundum gradum conſanguineitatis quam habent, in quo omnes ſunt æquales: & idem dicendum de aliis conſanguineis inter ſe concurrentibus in eodem gradu ex dicta Auth. *de hæred. ab inteſt.* §. *huiuſmodi vero*, & §. *ſi autem fratribus*. Sed in his aliquando leges, & conſuetudines locorum ordinem variant. Hæc autem ſucceſſio ab inteſtato conceditur a iure ſolis legitimis deſcendentibus, aſcendentibus, & conſanguineis: nam naturales & ſpurii per comparationem ad patrem, ſi pater habeat filios legitimos, nec ipſe, inquam, naturalis, vel ſpurius, nec eius hæredes, unquam ſuccedere poſſunt in eius hæreditatem cum legitimis: imo ex iure antiquo etiamſi eius pater filios legitimos non haberet, *Leg. humanitate cod. de naturalib. liberis*: nunc autem de iure novo, & aliquibus in locis ex particulari lege, vel conſuetudine filii naturales ſuccedunt parenti qui non habeat filios legitimos in duabus unciis, hoc eſt ſexta parte eius bonorum. Cæterum licet doceat Covarruvias filium naturalem actionem non habere de inofficioſo teſtamento, tametſi nihil pater ei relinquat, certum tamen eſt, patrem teneri alimenta præbere filiis omnibus etiam illegitimis tum Pater tenetur alimentis illegitimis

natu-

naturalibus tum ſpuriis etiam ex damnato concubitu natis, etiamſi pater ſit Sacerdos, aut mater Monialis; nam talia alimenta ſecundum D. Th. *in* 4. *diſt.* 41. *q.* unica art. 3. debita ſunt iure naturæ, ſi aliunde filii nequeant ſuſtentari, quia de iure naturæ parentes filiis neceſſaria præbere tenentur; unde merito Ius canonicum in *cap. cum haberet* de eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium, correxit ius civile antiquum negans talia alimenta ſpuriis. Dixi *de iure antiquo*, cum, ut iam ſupra notavi, ex iure novo poſſint parentes filio etiam ſpurio dare pro alimentis quintam partem ſuorum bonorum, de qua poſſunt diſponere pro anima ſua. Imo docet Covarruvias poſſe patrem hanc quintam partem legare, donare tali filio, & licet alias ditiſſimo.

Tametſi filii naturales non ſuccedant in bona patris ab inteſtato, ſuccedunt tamen iure communi matri ab inteſtato, quando etiam ſint alii filii legitimi, cum quibus ex æquo ſuccedunt in partem bonorum matris, dummodo, excipiunt aliqui, Mater non ſit proſapiæ valde illuſtris. Imo ſuccedit etiam ſpurius, & ex damnato concubitu tam ab inteſtato quam ex teſtamento cum aliis legitimis, quando mater ſine ſua culpa ipſum ſuſceperit, quia nimirum vel vi oppreſſa fuit, vel fraude cognita ab alio, quem putabat ſuum maritum, quia tunc nulla ex parte matris intervenit culpa, ob quam veluti pœnam in odium ac deteſtationem delicti parentum huiuſcemodi filiis ſucceſſio materna denegetur. Filii vero ſpurii, qui non ſunt progeniti ex damnato concubitu ſuccedunt tam ab inteſtato quam ex teſtamento in bonis matris ex iure communi, ſi mater filios non habeat legitimos. Filii vero ſpurii ex damnato concubitu nec ſuccedunt matri ab inteſtato, nec poſſunt ab ea relinqui hæredes, vel legatarii, ſed poteſt relinquere eis quintam partem ſuorum bonorum, quam pro anima ſua applicare poteſt. Salmanticen. cap. V. p. 5. §. 3.

Nota pro clariori intelligentia filios illegitimos alios dici naturales, & ſunt ii, qui nati & progeniti ſunt a parentibus, qui liberi erant, & inter ſe contrahere poterant, quia nullum tempore conceptionis habebant impedimentum dirimens. Ita Sanch. Leſſ. alios ſpurios, & ſunt qui progeniti ſunt a parentibus aliquo impedimento dirimente irretitis, ut ſi eſſent conſanguinei in quarto gradu, ſi alter eorum ſit in matrimonio, ſi in ſacris conſtitutus, ſi Religioſus profeſſus. Ex ſpuriis vero aliqui dicuntur geniti ex damnato congreſſu, ideſt quando talis culpa punitur in foro externo, ut quando cum adulterio inceſtus committatur; quando oriatur ex copula habita a muliere cum aſcendentibus, & deſcendentibus, & cum aliis conſanguineis uſque ad quartum gradum, nam hodie copula in tali gradu non punitur, niſi ſit cum aſcendentibus vel deſcendentibus: quando oritur filius ex Chriſtiana & Iudæo, ac Mahumetano; & alii ponunt, quando oriatur etiam ex ſimplici fornicatione inter famulum & filiam conſanguineam, vel filiam virginem quam dominus habebat in domo.

Cum autem filii illegitimi non ſuccedant ab inteſtato in hæreditate parentum, niſi ad ſummum in duabus unciis, ideſt in ſexta parte bonorum patris; ſi forte contingat quod omnes legitimi hæredes omnino deficiant, ita ut nullus ſit alius hæres ab inteſtato, ſuccedit Fiſcus *leg. 1. ff. de iure fiſci Leg. 1. Vacantia, cod. de bonis vacantib.* ita ut ſi defunctus fuerit laicus, fiſcus regius ſuccedit, ſi clericus, fiſcus eccleſiaſticus, ſi beneficiarius Eccleſia, vel altare. Quando vero peregrinus in hoſpitali moritur, ex iure communi bona mobilia apud ipſum inventa per Epiſcopum diſtribuenda ſunt in pios uſus, ex Auth. *Omnes peregrini cod. communi ad ſucceſſ.*

§. X.

De hæredibus ex teſtamento.

Diviſio Hæredum ex Teſtamento.

Hæres ex teſtamento, ſeu *inſtitutus*, eſt qui ex ſpeciali diſpoſitione teſtatoris inſtituitur in teſtamento ad ſuccedendum in bonis ſuis. Ita communiter. Hæres ex teſtamento alius eſt univerſalis ſive *ex Aſſe*, qui inſtituitur ad ſuccedendum in omnibus bonis, & iuribus defuncti, & conſequenter ad ſubeunda omnia eius onera, ſeu ipſius debita realia. Alius eſt *particularis* in parte hæreditatis aliquota, v. g. ſextante, quadrante, triente, ſemiſſe, vel particularis in aliqua certa determinata re, puta in tali agro, domo, & huiuſmodi, & talis eſt potius legatarius quam hæres defuncti, adeoque iura, onera, debita defuncti ad eum non pertinent, ſed ad hæredem proprie dictum, qui perſonam defunctam tam quoad iura, & commoda, quam quoad onera, ſeu debita repræſentare debet *Leg. Quoties cod. de hæredit. inſtit.* Si autem ſolus hæres particularis etiam quoad aliquam certam, ac determinatam rem verbis ad ipſum in teſtamento directis inſtitutus ſit, aut alii hære-

des particulares obiiſſent, reliqua etiam hæreditas illi, accreſcere debet Leg. 1. §. *ſi ex fundo ff. de hæred. inſtit.*

Hæres teſtamenti, ut iam dictum eſt, alius eſt neceſſarius quem teſtator omittere, ſeu præterire nequit, ſeu quem teſtator ſaltem in portione legitima inſtituere cogitur, niſi habeat iuſtam cauſſam eum exhæredandi; cuiuſmodi ſunt omnes deſcendentes & aſcendentes in linea recta; alius non neceſſarius, ſeu voluntarius, quem teſtator non cogitur hæredem inſtituere, ut ſunt omnes extranei, imo ipſi conſanguinei, ſeu ſanguine, vel ſtirpe coniuncti teſtatori, ſed non in linea recta, ac ideo ipſi fratres etiam, & ſorores teſtatoris defuncti. Hæres inſuper Suus ille dicitur, qui eſt proximus deſcendens extans in poteſtate teſtatoris tempore eius mortis, etiam poſthumus, etiam naturalis legitimatus per ſubſequens matrimonium §. 2. *Inſtit. de hæred. qualitate*. Suus quidem hic dicitur hæres, quia eſt hæres domeſticus, & quia hæreditatem prius quodam modo iam ſuam obtinet. Hæres non Suus dicitur omnis alius hæres ſive ab inteſtato, ſive ex teſtamento conſtitutus, qui hæreditatis dominium non acquirit, antequam eam adeat, ſeu voluntarie eam acceptet declarando ſe hæredem eſſe velle §. ult. Inſtit. cit. Huic datur anni ſpatium poſtquam ſibi collatam hæreditatem cognovit ad deliberandum utrum eam adire velit, necne, & ſi interea moriatur, tranſmittit ſuo hæredi facultatem adeundi hæreditatem uſque ad finem anni. Ex iure antiquo, ſtatim ac hæreditatem hæres acceptaverat, tenebatur ſatisfacere omnibus creditoribus defuncti, etiam ex propriis, ſi bona defuncti ſatis non fuiſſent Leg. quæ *dot.* ff. *ſoluto matrim.* Nunc vero ex iure novo indulgetur eis qui hæreditatem beneficio inventarii acceptant, ut non teneantur ſolvere debita defuncti ultra vires hæreditatis §. *ſi autem* ff. de *iure deliberandi*. Et inſuper ipſis conceditur ut intra 30. dies inventarium incipiant (niſi adſit legitimum impedimentum) & per alios 60. dies illud concludant, & maius etiam ſpatium temporis, ſi bona defuncti, vel maior illorum pars ſit extra locum, in quo habitant hæredes. Inventarium vero fieri debet ante publicum Notarium, & facto inventario conceditur hæredi annus integer a morte teſtatoris ad deliberandum num adire velit hæreditatem, vel non. Quod ſi hæres non faciat inventarium intra tale præfinitum tempus a iure, vel completo anno non deliberet, tenetur ad omnia debita & obligationes defuncti etiam ultra vires hæreditatis Auth. de hæred. & Falcidia §. *ſancimus columm.* 1.

Hæres defuncti tenetur ſolvere omnia illius debita realia, non perſonalia; ſuccedit enim in iuribus omnibus realibus defuncti, non perſonalibus, quia extincta perſona hæc pariter extinguuntur. Si plures vero ſint hæredes, omnes pro rata hæreditaria ratione eadem realia debita defuncti ſolvere tenentur. Nec ſolum debita realia, ſed etiam legata omnia & ad pias cauſſas, & prophanas defuncti ſolvere tenetur hæres, ſive hæredes, ſed prius tamen ſolvenda ſunt debita, ſi forte dubitetur hæreditatem ſatis non eſſe pro utriuſque ſolutione, cum prius ſolvenda ſint debita onerosa ex iuſtitia quam gratuita; idcirco prius etiam ſolvenda ſunt vota realia facta a teſtatore quam legata. Quando autem hæreditas ſufficiat pro omni onere ſupplendo, tenentur hæredes ſub mortali ſtatim ſatisfacere pia legata, præcipue ſi ſint de celebratione Miſſarum, ut citius quam fieri poteſt ſuffragetur anima defuncti, & cauti etiam eſſe debent ſub mortali in Miſſis diſtribuendis Sacerdotibus, de quibus ſperari poteſt quod brevi & cito Miſſas celebrent, ne ex dilatione maiorem pœnam patiatur defunctus, qui eas celebrandas reliquit.

Hæres ex teſtamento eſſe poteſt quilibet ſive conſanguineus, ſive extraneus, cui de iure non prohibetur. Ita communiter ex Leg. *non iuris* 31. ff. *de hæred. inſtit.* Prohibentur vero de iure hæredes inſtitui, 1. Iudæorum Communitas, Leg. 1. cod. de *Iudæis*, 2. hæretici, eorumque receptores, & defenſores. Excipiuntur tamen Lutherani, & Calviniſtæ, qui ſaltem in Imperio Romano hæredes eſſe poſſunt vi Pacis Monaſterienſis, 3. apoſtatæ a Chriſtiana Fide *Leg. ii qui* 3. *cod. de apoſtat.* 4. qui percutiunt, vel perſequuntur Cardinalem E. R. Cap. *felicis record.* 5. *de pœnis* in 6. 5. peregrini, qui ius civitatis Romanæ ex cauſſa pœnæ amiſerunt, quales ſunt deportati *cod. de hærede inſtit.* ſecus eſt de peregrinis non cauſſa pœnæ, ſeu alienigenis. Hi enim facere poſſunt teſtamentum Auth. *Omnes peregrini*, *Hæredes quoque inſtitui poſſunt*. 6. Damnati ad ultimum ſupplicium, eo quod ſtatim ac damnantur, evadunt peregrini *Leg. qui ult.* 29. *ff. de pœnis* 8. *& ſervis pœnæ*. 7. Liberi rebellium & perduellium Leg. *quiſque* 5. *cod. ad legem ſub Maieſt.* hi enim ſuccedere nequeunt neque ab inteſtato, nec ex teſtamento, nec donatione cauſſa mortis. 8. Spurii, & nati ex damnato concubitu

Auth.

Auth. *ex complexu*. 9. Ex teſtamento, vel ab inteſtato hæres eſſe nequit, qui occidit teſtatorem Leg. 7. §. *penult.* ff. de *bonis damnator.* 10. Qui manifeſte comprobatus eſt id egiſſe, ut per negligentiam vel culpam ſuam illa perſona, a qua inſtitutus eſt hæres, moreretur *Leg. indignum* 3. *ff. de iis qui ut indignis*. 11. ii qui ex delicto facere non poſſunt teſtamentum; hi enim nec poſſunt conſtitui hæredes. 12. Ordines Minorum de Obſervantia Reformatorum, Capucinorum vi ſuæ ſtrictiſſimæ paupertatis Clement. *Exivi* §. *quia igitur de verbor. ſignificat.* 13. Non ſolum particulares profeſſi, & coadiutores formata vota habentes, ſed nec etiam Collegia ac Domus Societatis Ieſu ratione alicuius talis Profeſſi, aut vota formata habentis poſſunt ſuccedere in hæreditatem ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato part. 6. Conſtit. *cap.* 2. §. 12. Poſſunt tamen Collegia, & Domus Societatis Ieſu, dummodo hæreditates non deſerantur contemplatione ſuorum Profeſſorum *part. 6. Conſtit. cap.* 2. §. 5. Sic docet Sanchez. Alii vero Ordines omnes, etiam Mendicantes, quibus conceſſum eſt in communi poſſidere, poſſunt eſſe hæredes ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato *Leg. ult.* §. *hoc etiam cod. de Epiſc. & Cleric.* quia licet voto paupertatis privati ſint Religioſi iure proprietatis per ſe & pro ſe in particulari, manent tamen capaces iurium huiuſmodi, quatenus ſunt membra Communitatis.

§. XI.

De Subſtitutione.

Una ex diſpoſitionibus ultimæ voluntatis eſt ſubſtitutio, quæ eſt ſecunda hæredis inſtitutio, & definiri poteſt: *unius vel plurium in alterius, vel aliorum loco ad rem aliquam in ultima voluntate tacita vocatio*. Dicitur *unius, vel plurium*, quia non ſolum unus, ſed etiam plures ſubſtitui poſſunt in loco unius, vel plurium, ut ſi dicatur *inſtituo hæredem Petrum, & ſi iſte non fuerit, Paulum, & Franciſcum, & ſi iſti non fuerint, ſuccedat Eccleſia* &c. quæ ſubſtitutio non ſolum habet locum in hæreditate, ſed etiam in legatis, & donationibus cauſſa mortis.

Subſtitutiones autem ſunt *vulgaris*, *pupillaris*, *exemplaris*, *fideicommiſſaria*, *reciproca ſeu breviloqua*, *& compendioſa*. Subſtitutio vulgaris, & ſimplex eſt directa ſubſtitutio, qua quis hæredi ſubſtituto quemlibet ſubſtituit, & ideo a quolibet fieri poteſt, cum poſſit ſubſtituere quem voluerit, dummodo non ſit ex iis, qui non poſſunt eſſe hæredes, quia hæc eſt vera inſtitutio hæredis loco primi inſtituti, & ideo ſolet dici ſecunda inſtitutio hæredis. Et quia in codicillo non poteſt fieri directa inſtitutio hæredis, ut dictum eſt, idcirco fieri nequit nec ſubſtitutio præter fideicommiſſariam, nam in omnibus aliis præter illam eſt directa inſtitutio hæredis in ſubſtituto, quia non transfertur hæreditas in ſubſtitutum per manus primi hæredis, ſed loco illius inſtituitur alius. Hæc ſubſtitutio vulgaris finitur 1. quando hæres primus acceptat hæreditatem, & in illam de facto ſuccedit *Leg. poſt aditam cod. de impub.* Nam in hac ſubſtitutione ſemper intelligitur tacita conditio *niſi hæres primus hæreditatem adeat.* 2. Ceſſat, & extinguitur ſtatim ac moritur ſubſtitutus ante adimpletam conditionem, nempe ſi moriatur antequam alter recuſet hæreditatem, vel probetur ad eam non eſſe idoneum, ac ab ea excludatur, & tunc non tranſit dicta ſubſtitutio ad hæredes ſubſtituti *Leg. ſed plures* §. *de vulgar. & pupillar.* Succederent vero ſi ante mortem ſubſtituti primus inſtitutus recuſaret, quia in tali caſu ius eſt iam acquiſitum a ſubſtituto, quod tranſit ad eius hæredes.

Subſtitutio pupillaris a iure conceſſa fuit fieri a parentibus pro filiis impubibus ſub patria poteſtate degentibus, quia cum hi non poſſint ante pubertatem quæ completur in fæminis anno 12. & in maſculis 14. completo teſtari, conceſſit ius parentibus, & eorum loco aſcendentibus, ut queant teſtari pro filiis, & hæredem loco pupilli inſtituere, ſi forte moriatur in ſtatu pupillari, & in hac ſubſtitutione fit velut duplex teſtamentum, unum quo pater pro ſe nominat hæredem, aliud quo hæredem nominat pro filio, & fit ſub hac forma: *inſtituo meum hæredem Ioannem meum filium, & ſi hic moriatur in ſtatu pupillari, ſit eius hæres Antonius*, & ſic ſubſtituto perveniunt mortuo filio in ætate pupillari & bona, quæ filius a patre accepit, & quævis alia apud filium tempore ſuæ mortis inventa, ac ſi ipſe feciſſet teſtamentum. Ad hoc tamen ut hæc ſubſtitutio ſit valida, oportet 1. ut is cui datur ſubſtitutus, ſit filius, nepos, vel alius deſcendens, cum non detur ſubſtitutio pro tranſverſali. 2. Quod filius, cui datur ſubſtitutus ſit ſub patria poteſtate illius qui pro eo ſubſtituit: unde nec mater poteſt ſubſtituere, cum fæminæ non habeant patriam poteſtatem, nec pater pro filio emancipato, vel illegitimo, etiam naturali, quia hi non ſunt ſub patria poteſta-

De ſub- ſtitutio- ne pupil- lari.

Condi- tiones ad valid. ta- tem ſub- ſtitutio- ni pupil- laris.

tc. 3. Quod filius, pro quo ſubſtituitur ſit impubes. 4. Quod filius in tali teſtamento inſtituatur hæres, vel ponatur cauſſa exhæredationis. 5. Quod filius acceptet hæreditatem teſtamenti patris, ſi capax fuerit eam acceptandi, vel ſaltem eam non recuſet. 6. Quod mortuo teſtatore filius maneat ſui iuris.

Hinc avus non poteſt ſubſtituere pro nepote, cuius pater vivit, nec pater pro filio, quando vivit eius avus, ſub cuius poteſtate mortuo patre reducitur. Bonacina, Lugo & alii. Subſtitutio pupillaris tribus modis ceſſat, ſeu finitur, 1. in puncto, quo filius cui ſubſtituitur, accedit ad ætatem pupillarem, in qua poteſt teſtari. 2. Si ſubſtitutus moriatur ante pupillum, quia ius illius non tranſit ad hæredes. 3. Statim ac filius ſit liber a patria poteſtate.

Modi quibus ceſſat ſubſtitutio pupillaris.

De ſubſtitutione exemplari.

Subſtitutio exemplaris inducta eſt a iure ad imitationem pupillaris, quia ſicuti proviſum fuit a iure, ut pater teſtaretur pro filio ob defectum ætatis, ita etiam cavit ut poſſet teſtari pro eodem filio ob defectum iudicii, puta quia amens, phreneticus, mentecaptus, ob quos defectus rationis non ſecus ac pupillus ob defectum ætatis teſtari non poterat §. *qua ratione Inſtit. de pupillari* & alibi, quod extendunt Doctores etiam ad alios caſus, in quibus filius nequeat teſtari ſupra iam allatos. Hanc tamen ſubſtitutionem facere nequeunt filii pro parentibus, & aliis aſcendentibus furioſis, quia iſta ſubſtitutio eſt ad exemplum pupillaris, in qua deſcendentes non poſſunt ſubſtituere pro aſcendentibus.

Differentia ſubſtitutionis exemplaris a pupillari.

Licet tamen hæc ſubſtitutio ſit inducta ad exemplum pupillaris, tamen differt, 1. quod mater, quæ ut iam notatum eſt, non poteſt in pupillari ſubſtituere pro filio, in exemplari tamen poteſt tam pater quam mater, & uterque parens etiam diverſum ſubſtituere hæredem, & in tali caſu ſubſtitutio facta a patre habebit locum in bonis, quæ filius habet ratione patris, & facta a matre in bonis quæ habet ratione matris, & ſi habeat alia bona dividi debent in partes æquales inter utrumque ſubſtitutum. Lugo, Leſſius, Molina, aliique. Et ſubſtitutio matris aliqui volunt quod valida ſit, licet mater tranſeat ad ſecundas nuptias. 2. Quod in pupillari poteſt pater ſubſtituere quos voluerit; in exemplari vero ſubſtituti aſſignantur a iure. Unde licet in prima poſſit ſubſtitui mater, non tamen in hac ſecunda, ſicuti nec fratres. Lugo, Baldus, &c. Ceſſat autem, ac expirat hæc ſubſtitutio exemplaris ſtatim ac filius ſit mentis compos; ſed ſi tunc non faciat teſtamentum, & redeat ad inſaniam, reviviſcit ſubſtitutio exemplaris, etiamſi pater, & mater mortui ſint, qui ſubſtitutionem fecerant, antequam filius mentis compos fieret; Covarr. cum Molin. & aliis. Cæterum fieri nequit ſubſtitutio exemplaris, quando qui cecidit in amentiam, teſtamentum antea valide confecerat, quia ſicuti omnes communiter ſentiunt, illi ſtandum eſt.

§. XII.

De ſubſtitutione fideicommiſſaria, reciproca, & compendioſa.

Per fideicommiſſariam ſubſtitutionem hæres directe inſtitutus (qui dicitur Commiſſarius) gravatur, ut reſtituat totam hæreditatem, vel tertiam, vel quartam partem, vel quid aliud ſimile alteri tertiæ perſonæ, quæ dicitur Fideicommiſſarius, & per directum hæredem ſuccedit indirecte, & oblique fideicommiſſarius in bonis, iuribus, & actionibus teſtatoris. Dicitur hæc indirecta, & obliqua ſubſtitutio, quia per eam ſubſtitutus fideicommiſſarius a manu alterius, ideſt commiſſarii hæreditatem recipit. Et ita dicitur, *inſtituo hæredem Marcum, ut tali tempore reddat hæreditatem, vel partem eius Iulio.* Unde ſequitur quod antequam hæres hæreditatem acceptet, eam non acquirit, nec partem eius ſubſtitutus, ſed poteſt hic quidem petere in iudicio, ut iudex cogat illum ut acceptet, & ſibi reſtituat quod ad ſe ſpectat. Sic Lugo cum aliis. Si Fideicommiſſarius moriatur ante teſtatorem, expirat fideicommiſſum; non enim tranſit ad hæredes, ait Covarruvias cum aliis: imo pariter expirat ex iure communi, ſi hæres gravatus moriatur antequam acceptaverit hæreditatem, Leg. *ille a quo* §. *ſi teſtamentum* ff. ad S. C. Trebell. In hoc tamen attendendæ ſunt leges, ac conſuetudines particularium locorum.

Fideicommiſſo univerſali ordinato ſubſtitutiones intelliguntur factæ ab aſcendente ſub tacita conditione ſi ſubſtitutus, vel gravatus ſine filiis deceſſerit; ita ut quævis proles ſive maſculina, ſive fæminina præferenda ſit extraneo ſubſtituto, Leg. *cum avus* 10. de *condit. & demonſtrat.* ubi hæc ratio ſubiungitur, *quia merito præſumitur hæreditatem ſuam potius propriis deſcendentibus quam alienis relinquere voluiſſe.* Eſt communis. Si filius gravatus in teſtamento patris hæreditatem alteri reſtituere, ſi ſine liberis

Q de li fu g co si li

beris ingrediatur Religionem bonorum capacem, & ibi profiteatur, excluditur ſubſtitutus, & ſuccedit Monaſterium, quod præſumitur teſtator diligere, ſicuti filium inſtituti, & ſicut prætulit ſubſtituto filios inſtituti, ita cenſetur voluiſſe præferri Monaſterium. Rota, Covar. Laym. Reiffen. dummodo tamen non voluerit teſtator veram, naturalemque filiationem, quia in tali caſu non ſuccedit Monaſterium: ſicuti etiam ſi teſtator conſideravit tacite, vel expreſſe conſervationem agnationis, ut contingit in primogenituris, ac maioratibus. Si autem hæres gravatus iniquo animo defraudandi ſubſtitutum ingrediatur Monaſterium, quia fraus & dolus nulli patrocinari debent, quod utique dicendum, ſi inductus eſſet ingredi Religionem ſuaſionibus, & blanditiis Monachorum, vel profiteatur in Religione incapaci bonorum communium, ut ſunt Monaſteria Minorum de Obſervantia, Reformatorum, Capucinorum, in hiſce caſibus ſubſtitutus ſtatim ſuccedit a die profeſſionis, ſicuti etiam alia pia cauſſa, ſi ſit ſubſtituta, ut Hoſpitale, Pauperes, Eccleſia Parochialis &c.

Fideicommiſſum regulariter loquendo vendi, pignorari, vel hypothecari nequit Leg. *finali* §. *ſed quia* 2. *cod. communia de legatis*, dummodo alienatio non ſit neceſſaria ad ſolvenda debita teſtatoris, eo quia mobilia non ſufficiant, Card. de Luca *de Fideicomm.* quia non intendit, nec rationabiliter intendere poteſt prohibitionem alienationis cum præiudicio creditorum, *Leg. creditoris arbitrio* ff. *ad Legem Falcidiam*, vel pro alimentis hæredis gravati, ſuorumque deſcendentium. Card. de Luca: pariter vendi pignorari &c. poteſt, ſi neceſſaria ſit diſtractio pro detractione competentis legitimæ, & Trebellianicæ, ubi hæc poſtrema eſt in uſu, quia horum detractio habetur de iure; ſi diſtractio ſit utilis, ut fit in caſu permutationis fideicommiſſi cum re meliori, quia in tali caſu nulli fit iniuria, vel damnum; ſi alienentur res, quæ ſervando ſervari nequeunt, dummodo pretium perceptum reſtituatur ſubſtitutis impendendo pro re immobili.

Reſtituta fideicommiſſario hæreditate ſtatim in eum transferuntur omnia iura, & actiones tam activæ quam paſſivæ, quas exercere poterat hæres. Quod ſi hæres partem hæreditatis retinuit, quia non erat gravatus in tota, vel Trebellianicam deduxit, dividuntur inter ipſum & fideicommiſſarium pro rata ſecundum portionem, quæ cuique eorum contingit, hæreditatis, actiones tum activæ, tum paſſivæ §. *ſi quis una* Inſtit. de *fideicomm. hæred.*

Nota quod ſicuti ex iure novo Auth. *ſed iam teſtator* cod. *ad Legem Falcidiam*, teſtator, ut iam antea notavimus, vetare poteſt ne hæres gravatus detrahat ex legatis prophanis Falcidiam, cum iam ex legatis ad pias cauſſas detrahere nequeat, ita vetare poteſt ne deducat quartam Trebellianicam ex fideicommiſſo, cum ius æquiparet Falcidiam cum Trebellianica, & aliquando promiſcue hiſce utatur. Circa hoc vero alii volunt quod prohibitio talis detractionis eſſe debeat explicita, alii vero volunt ſufficere implicitam, & tacitam, eo quia taciti, & expreſſi ſit eadem virtus.

Fideicommiſſum factum in favorem eius, qui per Leges non poteſt inſtitui nec hæres, nec legatarius, eſt contra conſcientiam, idcirco & peccat teſtator ita diſponens, & is ſimul qui talis diſpoſitionis executionem promittit, quia violat legem iuſtam id graviter prohibentem. Unde S. P. Hieronymus ad Nepotianum ait: *Per fideicommiſſa legibus illudimus*. Item peccat qui per fideicommiſſum etiam occultum hæreditatem, aut legatum accepit tradendum perſonæ, quæ per leges excluditur ab hæreditate, & legato, ſeu dono, ut filio ſpurio, vel uxori huius defuncti, ita ut ſi non accepit niſi ſub hac conditione ſibi ſignificata, non poteſt licite tale fideicommiſſum exequi, ſed tenetur accepta reſtituere legitimis hæredibus ab inteſtato, quia alioquin ageret contra intentionem legis, legemque ipſam vetantem, ne hæreditas, vel legatum, aut donum talibus perſonis tradatur ſimpliciter ſive directe ſive indirecte iuxta regulam iuris 88. in 6. ubi ſic habetur: *Certum eſt quod is committit in legem qui legis verba complectens contra legis nititur voluntatem*, & ex reg. 34. iuris pariter in 6. ubi ſic: *Et cum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti*. Idcirco talis diſpoſitio nulla eſt ut ex alia regula eiuſdem iuris in 6. quæ eſt 64. ubi habetur: *Quæ contra ius fiunt, debent pro infectis haberi*. Et equidem ſi tale fideicommiſſum factum in fraudem legis liceret, aut valeret, elideret efficaciam legis, cum contrarium doceat Concilium Lateran. 4. cap. 46. *at fraus, & dolus alicui patrocinari non debent*. Inſuper perſona quam lex excludit ab hæreditate, vel legato, reipſa bona acciperet a principali teſtatore per alium tanquam inſtrumentum, quod idem eſt ac ſi per ipſum reciperet, quia ut ex alia regula iuris in 6. *qui per alium facit per ſe*

ipſum facere videtur. Hoc autem lex vetat eo ipſo quod huiuſmodi perſonas excludit ab ore teſtatoris. Ita Covar. Azor. & alii communiter. Igitur evidenter ſequitur tale fideicommiſſum debere cenſeri tanquam non factum, ac proinde nullum. Unde bona defuncti pertinent ad hæredes legitimos ab inteſtato, quia qui aliquid accipit tradendum alteri, non poteſt illud ſibi retinere, cum revera non ſit ei donatum, nec tradere poteſt illis, quibus eſt relictum, quia ſunt incapaces ad illud recipiendum. Hinc docent Doctores inſigniores, aliique cum comm. filium ſpurium, qui bona patris per fideicommiſſum, aliove modo præterquam titulo alimentorum accepiſſet, teneri etiam ante omnem iudicis ſententiam ea legitimis hæredibus, qui ſucceſſionem habent ab inteſtato, vel in teſtamento inſtitutis reſtituere, cum iuxta leges non ſit capax talium bonorum, idcirco nec poteſt iuridice, ſeu iuſte, & in conſcientia etiam ante iudicis ſententiam retinere, cum ſemper verum ſit eumdem in poſſeſſione talium bonorum aliena iniuſte retinere, ideſt cum iniuria eorum, qui ex omni iure ante quamcumque iudicis ſententiam ſunt legitimi hæredes.

De ſubſtitutione reciproca. Subſtitutio reciproca, ſeu breviloqua (quæ brevibus verbis fit) tunc contingit quando hæredes ſubſtituti ſibi invicem ſubſtituuntur hac forma: *Inſtituo Ioannem & Franciſcum meos hæredes, & unum alteri invicem ſubſtituo*.

De ſubſtitutione compendioſa. Subſtitutio tandem compendioſa eſt ea, quæ includit plures ſubſtitutiones diverſas quoad tempora; ut ſi dicat teſtator: *Inſtituo filium meum Thomam hæredem, & quandocumque migraverit e vita, ſubſtituo Matthæum*. Unde ſi Thomas ante patrem decedat e vita, vel alia ratione non fiat hæres, Matthæus ſubſtituitur ſubſtitutione vulgari; ſi Thomas admiſſa hæreditate moriatur ante pubertatem, Matthæus ſuccedit ſubſtitutione pupillari; ſi moriatur Thomas poſt pupillarem ætatem, Matthæus ſuccedit ſubſtitutione fideicommiſſaria; ſi Thomas moriatur amens, Matthæus ſuccedit ſubſtitutione exemplari.

§. XIII.

De Conſiliariis Teſtatoris.

Quid incumbat Conſiliariis Teſtatoris. Quando quis vocatur ab eo, qui teſtamentum condere vult, ut conſiliarius, id præcipue curare debet, ut ſi teſtator filios habet, niſi urgens cauſſa interveniat, nullam differentiam, ſeu diſcretionem inter illos faciat quoad bona illis relinquenda. Urgens autem cauſſa debet eſſe aliis fratribus manifeſta; alias in teſtamento illam declaret: nam ſi notabilem diſcretionem faciat inter eoſdem ex levi cauſſa, faciliter peccare poteſt, & ob longe inæqualem dilectionem, quam ſine cauſſa erga filios oſtenderet, & ob ſcandala litium, invidiæ, odii, rixarum, quæ plerumque propter huiuſcemodi irrationabiles exceptiones inter eoſdem contingere conſueverunt. Studeat igitur conſiliator inveniens patrem alicui filiorum averſum, animum illius placare, & ſi aliqua adſit cauſſa unum ab alio diſcernendi, diſcernat ſalva ſemper æquitate, & pietate erga benemerentes, relinquendo nihilominus filio, vel filiis male merentibus præter legitimam iure naturali ipſis debitam talem quoque bonorum portionem eis ſufficientem, ut vitam ſecundum eorum ſtatum honeſte tranſigere queant.

Si vero hic ſit conſiliarius teſtatoris filii, qui habet genitores ſuperſtites non abundantes, ſuggerat ipſi ut recordetur genitorum, præcipue ſi ſenes ſint, & ad ſibi lucrandum impotentes, ita ut vel relinquat eis quo ſuſtentari poſſint, aut ſtrictiſſime committat hæredibus, ut in omnibus provideantur addendo etiam, ſi opus fuerit, comminatoriam. Quod ſi teſtator careat filiis, aut filiabus, ſed nimio, ac veſano amore ductus erga uxorem, eamdem inſtituere velit bonorum ſuorum univerſalem hæredem, & dum habet genitores adhuc viventes modica aut fere nulla ſit ipſi eorumdem ratio, curet conſiliator omni quo fieri poteſt conatu a tali ſcandaloſa diſpoſitione illum retrahere, quæ plane immunis non eſſet a mortali: neque excuſationem admittat, quod commiſerit uxori parentum curam, ut illa per omnia illis provideat, quia cum fœminæ plerumque magis afficiantur erga proprios conſanguineos, & parum, ac fere nihil curent de genitoribus mariti, valde durum eſſet eiſdem, ac incertum expectare a nuru ſuam ſuſtentationem. Inſtituat igitur proprios genitores hæredes, quibus potius commendet ut ſuperſtitis uxoris curam habeant, præcipue ſi ex bonis dotalibus percipere nequeat decentem ſuſtentationem. Imo convenientiſſimum eſt, ac maxime amori coniugali congruum, ut uxori, ſive hæredes habeat, ſive non, legatum pro viribus hæreditatis, & meritis eiuſdem relinquat, cum id vix ſine ſcandalo prætermitti nequeat. Idemque agat cum fratribus emancipatis, quando hæreditas hoc permittat. Curet inſu-

ſuper ut recordetur de ſpirituali ſalute ſuæ ipſius animæ inſtituendo iuxta vires hæreditatis legatum aliquod ad pias cauſſas. Etenim maxime dedecet, ac ſcandaloſum eſt, ut fidelis, qui reſpective bonis abundat, aliqua pia legata non relinquat.

§. XIV.

De Teſtamenti executoribus qui in iure nuncupantur Teſtamentarii, vulgo Commiſſarii.

Executores teſtamentorum illi ſunt, ac dicuntur qui vel ex diſpoſitione legis, vel teſtatoris, vel iudicis defuncti voluntatem exequuntur. Ita comm. Idcirco executores teſtamentorum alii ſunt legitimi, alii teſtamentarii, alii dativi. Executores legitimi ſunt illi, qui ab ipſa lege, ſeu iure ſtatuuntur, ideſt quibus hoc munus exequendi a lege competit. Teſtamentarii ſunt qui ab ipſo teſtatore in teſtamento ſunt deſignati. Dativi ſunt, qui a iudice, vel Magiſtratu dantur, caſu quo hæres inſtitutus executor eſſe nequeat, aut deſignatus in teſtamento munus exequendi acceptare nolit, vel non poſſit. Ita comm. Doctores Leg. *tot tit. ff. de teſtam. & ff. de tutoribus & curatoribus*, ubi hiſce nominibus, ac titulis exprimuntur, ideſt legitimi, teſtamentarii, dativi. Executores teſtamentarii alii ſunt univerſales, alii particulares. Univerſalis ille eſt qui eligitur in teſtamento, in quo non nominatur hæres ad diſtributionem bonorum teſtatoris, & illius debita ſolvenda, & hunc reputat ius vere ut hæredem Leg. *ſi quis ad deliberandum*, cod. *de epiſ. & cler.* Particularis vero qui communiter nominatur a teſtatore ad executionem teſtamenti a ſe facti, cit. Leg. *ſi quis*. Particularis autem vendere non poteſt bona defuncti, niſi tacite vel explicite ad id facultatem obtineat, quæ communiter conferri ſolet ſub illa clauſula, *poterit bona mea vendere in publica ſubhaſtatione, vel extra eam*, ſed hæres impedire poterit hanc venditionem, ſi ſe obliget ad debita legata ſolvenda. Si nullus a teſtatore ſit deſignatus executor, ipſo iure executor eſt eius hæres, qui de iure debet integram teſtatoris voluntatem etiam quoad legata exequi, ut commun. ex cap. *ſi hæredes* 6. *de teſtam.* Excipiuntur tamen legata pro redemptione captivorum, vel pauperum alimentis, aut aliis piis cauſſis relicta, quorum executio ſpectat ad Epiſcopum loci tanquam patrem pauperum, & miſerabilium perſonarum, ac piorum defunctorum voluntatis executorem, ſi tamen non ſit aſſignatus, vel deſignatus alius executor, aut hæredes negligentes non ſint in piorum legatorum defuncti executionem; Abbas *in cap. nos quidem num.* 4. Covarr. Sylv. cum aliis, commun. & Concil. Trid. *ſeſſ.* 22. *cap.* 8. *de reform.* Imo Epiſcopus poteſt compellere executorem teſtamenti ad pias defunctorum voluntates exequendas, licet hoc teſtator interdixiſſet, eſt communis *in cap. ſat nobis* 17. *de teſtam.*

Teſtator ſive fuerit Clericus, ſive laicus, ſive vir, ſive fæmina poteſt quem voluerit teſtamentarium eligere, vel plures aſſignare, & ideo poterit uxor, & quævis alia fæmina eſſe teſtamentaria defuncti cap. 1. *de teſtam.* Si quis autem dicat: *Sint mei teſtamentarii mei fratres*, & hi plures ſint, intelliguntur viri tantum, non fæminæ; ſi autem eſſet unus tantum frater, tunc intelligendæ eſſent etiam fæminæ. Poteſt eſſe teſtamentarius etiam minor 25. annorum: item hæres, & ſolus, & ſimul cum aliis deſignari poteſt.

Teſtamentarii poſſunt eſſe ſæculares, ſed etiam Clerici, imo & Religioſi de licentia ſuorum Prælatorum, ſine qua peccarent acceptando tale munus, quia facerent contra Eccleſiæ voluntatem in materia gravi.

Nemo poteſt cogi ad acceptandum munus executoris teſtamentarii, quia non eſt officium publicum, ſed particulare, ad quod nemo tenetur; ſed ſi tacite, aut expreſſe illud acceptaverit, cogi poterit ad illud exercendum, ex cap. *Ioannis de teſtam.* Cenſetur autem acceptare, quando incipit ſolvere aliquod debitum vel legatum defuncti. Si autem teſtator reliquerit aliquod legatum teſtamentario, hic tenetur vel legatum deſerere, vel officium acceptare, quia relictum cenſetur cum tali onere. Quando vero executor officium acceptare recuſat, devolvitur ad Epiſcopum, qui poteſt ei cui voluerit committere, imo compellere, ut illud acceptet, ſicuti poteſt in quacumque legatione.

Non debetur teſtamentariis aliquod ſalarium, cum ſit officium pietatis, ac voluntarium, quod deſeri poteſt, ut conſtat ex ipſa conſuetudine, & nulla lege cavetur. Si tamen eligatur in teſtamentarium Officialis, vel perſona quæ vivit ſua induſtria, ac per hoc quod incumberet impletioni teſtamenti, damnum aliquod pateretur, aut lucrum deperderet, huic aſſignandum eſſet a iudice ex bonis teſtatoris aliquod emolumentum conveniens, cum neceſſe non ſit ut quis ope-

ram ſuam impendat in alterius utilitatem ſine aliquo ſuo intereſſe, imo cum damno; *dignus eſt enim operarius mercede ſua*. Non poteſt tamen teſtamentarius nec per ſe, nec per interpoſitam perſonam aliquid emere de rebus defuncti.

Poteſt Epiſcopus, ſicuti etiam iudex ſæcularis, cum ſit cauſſa mixti fori, cogere Teſtamentarios ad executionem teſtamenti etiam ante annum tranſactum ſaltem quoad pia legata. Licet teſtator ordinet, ne teſtamentarius adſtringatur ad rationem reddendam ſuæ adminiſtrationis, tum Epiſcopus tum iudex ſæcularis hoc non obſtante poſſunt ad id eum cogere: Authent. Licet cap. de Epiſc. & *Cler. cap. Tua nobis de Teſtam.* quia petere horum rationem eſt officium publicæ poteſtatis inductum ad bonum commune, quod impedire nequit teſtator Gloſſ. Abb. & Covarr. Nam, ut advertunt Theologi, quando teſtator ordinat in ſuo teſtamento, ne ab uxore, aut alio, a teſtamentario, vel ſua negotia agente, vel altera perſona exigatur ratio agendorum, non eis ob id conceditur, vel legatur aliquid ex bonis teſtatoris; ſed ſenſus eſt quod in hoc committit eorum conſcientiæ, ut veritatem declarent, & quod alii ſtent illorum dicto, nec ob id poterit teſtamentarius cum aliquo debito, vel re defuncti manere, ſed tenetur in conſcientia reſtituere hæredibus quidquid teſtatori debebat.

Num vero quando relinquuntur teſtamenmentarii Religioſi exempti, poſſint compelli ad reddendam rationem Epiſcopo loci de teſtamenti executione, controvertitur inter theologos. Certum tamen eſt quod cum Religioſis ut plurimum inſtituantur teſtamentarii Clerici, vel laici, poteſt Epiſcopus hos compellere cenſuris ad reddendam rationem executionis teſtamentariæ, cum hi non ſint exempti ab eius iuriſdictione.

Quando in teſtamento conceditur teſtamentario facultas diſtribuendi aliquas eleemoſynas in pauperes, non poteſt eas uni ſoli tribuere, quia ſenſus commiſſionis ex communi acceptione eſt, ut in plures pauperes eas diſtribuat: poterit tamen præferre quos maluerit intra qualitatem eorum indigentiæ. Quando talis diſtributio committitur eius arbitrio, poterit eas dare etiam ſuis cognatis, ſi fuerint pauperes; poterit teſtamentarius, ſi ſit Prælatus Regularis, applicare ſuo Monaſterio; poterit alius executor, ſi vere ſit pauper, etiam ſibi ſecundum ſuam indigentiam applicare, licet oppoſitum videatur præcipi in *Leg. ſi mandavero ff. mandati*; ſed hoc intelligitur pro foro externo, non vero conſcientiæ. Etenim ex hoc quod ſibi tale munus eſt impoſitum non fit conditionis aliis deterioris, ut ait D. Th. 2. 2. q. 32. art. 9. ad 3.

Sicuti hæredes, executores quoque teſtamentorum tenentur cito teſtamenta exequi; præcipue quoad legata ad pias cauſſas, ita ut ſi negligentes ſint non ſecus ac hæredes mortaliter peccent. Et ſi unus ex executoribus ſit mortuus, vel in remoto loco exiſtat, vel exequi nolit, poſſunt alii, imo etiam unicus ex his exequi teſtamentum. Eſt communis ex cap. *Religioſus executor 2. de teſtam. in 6. §. ſane*.

Nemo ex executoribus præter ſummum Pontificem, nequidem Epiſcopi ordinarie, ſed ſolum ut delegati S. Sedis poſſunt commutare relicta ad pias cauſſas in alios uſus, ut antea notavimus, quamvis evidenter eſſent meliores, quando voluntas teſtatoris commode, ac iuſte impleri poteſt. Ita communiter ex cap. *nos quidem 3. de teſtam.* Clementina *quia contingit 2. de Religioſis*: in prophanis vero poſſunt commutare in evidenter melius ultimas voluntates ſolummodo ſupremi Principes, ſeu Magiſtratus, idque nonniſi exigente cauſſa publica neceſſitatis reipublicæ, quia privato ſubditorum dominio Princeps præiudicare nequit, niſi ſic exigente dominio alto in bonum neceſſarium reipublicæ.

§. XV.

De renunciatione, & ceſſatione hæreditatis.

Renunciare hæreditati futuræ vetitum eſt ex *Leg.* qui *ſuperſtitis* 94. ff. *de acquir. hæred.* hæredi neceſſario, ita ut ſi renunciet in toto, vel in parte iuri ſucceſſionis, ſeu hæreditatis, quæ ad ipſum perventura eſt, irrita eſt omnino. Excipiuntur tamen tres caſus, in quibus valet huiuſmodi renunciatio: primus, ſi iuramento firmetur: *ex cap. quamvis pactum*: ſecundus, ſi filius adhuc patre vivente integram portionem, quæ iure ſibi competebat, conſecutus ſit: tertius, ſi in actu ipſo teſtandi iuri ſucceſſionis renunciet, aut ſi in teſtamento condito prætereatur, & ſuam præteritionem approbet. Sic iura, quæ paſſim citantur a Doctoribus. Irritant pariter iura quodvis pactum, quamcumque conventionem, aut obligationem, licet iuramento firmatam circa hæreditatem alicuius perſonæ viventis alteri cedendam Leg. *ult. cod. de pactis*; *quia huiuſmodi pactiones* (ait lex) *odioſæ eſſe videntur & ple-*

næ

næ triſtiſſimis, & periculoſiſſimis eventibus; propter inſidias, (ait Gloſſa) *quæ parantur eius vitæ, ſuper cuius bonis paciſcuntur.* Excipiuntur vero tres caſus, in quibus tenent: primus, ſi conſentiat ille, ſuper cuius hæreditate fiunt pactiones, ac in eo conſenſu & voluntate perſeveret uſque ad mortem: ſic ex cit. Lege. Secundus, ſi talia pacta fiant ſuper hæreditate perſonæ incertæ, ut ex *Leg.* 3. §. *de illo* 2. *pro ſocio*, ubi huiuſcemodi pactio approbatur: *ſi qua iuſta hæreditas alterutri obvenerit, communis ſit*; quia cum in tali caſu ignoretur perſona, nullum periculum ei imminere poteſt. Tertius, ſi ceſſio, vel renunciatio hæreditatis perſonæ certæ, vel pactum ſuper hæreditate eadem fiat alicui Communitati, puta Monaſterio, Collegio, &c. donando eidem hæreditatem obventuram genitorum, vel alterius coniuncti, & talis pactio tenet, tametſi non exploretur illius conſenſus, ſuper cuius hæreditate pactum fit.

Quoad renunciationes vero perſonarum, quæ Religionem ingrediuntur, habetur regulà a Concil. Trid. *ſeſſ.* 23. *cap.* 16. de Regularibus, ubi loquens de Novitiis declarat nullam quamcumque renunciationem, aut obligationem ab ipſis factam etiam cum iuramento ante expletum annum probationis, etiam in favorem cuiuſcumque cauſſæ piæ, ſine licentia Epiſcopi, vel eius Vicarii, intra duos menſes ſolummodo proximos ante profeſſionem, quæ renunciatio non alias intelligatur effectum ſortiri niſi ſecuta profeſſione.

§. XVI.

De revocatione teſtamenti, ac ipſius annullatione.

Quilibet revocare poteſt pro libitu ſuum teſtamentum, niſi intervenerit pactum utrinque oneroſum, quia ut dicitur Leg. 4. ff. *de adimplendo legato, ambulatoria eſt voluntas a ſupremo vitæ exitu.* Talis mutatio licita eſt, etiamſi intervenerit pactum gratuitum de non revocando, quia huiuſmodi pactiones a iure civili irritantur, utpote oppoſitæ libertati naturali in re maximi momenti. Sic ex Leg. 22. ff. *de legatis*, ubi ſic: *Nemo poteſt ſibi eam legem dicere, ut ab ea ei non liceat recedere.* Si tamen intervenerit pactum iuſtum utrinque æque oneroſum, atque ex altera parte iam impletum, vel pactum pacificatorium per modum compoſitionis, non licet variare teſtamentum, niſi nova ſufficiens cauſſa variationis interveniat, quia non repugnat iuri naturali, quando quis in maius bonum proprium ſe obliget non variare ſuam teſtamentariam diſpoſitionem, puta ſi quis conveniat de inſtituendo hærede ea conditione, ut in longa ac difficili infirmitate ſibi ſerviat, ut ſibi in ſuis neceſſitatibus aſſiſtat &c. & hæc libertas naturalis ita ſe obligandi non eſt manifeſte ſublata per leges poſitivas in foro interno. Deinde huiuſcemodi pactio videtur potius realis quam perſonalis, quatenus ſcilicet paciſcens compaciſcenti adhuc in vivis obligat omnia ſua bona tam mobilia quam immobilia.

Teſtamentum reſolvi poteſt & annullari quatuor modis, nempe 1. Irritatione, & tunc dicitur teſtamentum irritari, quando teſtator interea redditur incapax ad condendum teſtamentum ex. gr. per bannitionem, ſervitutem perpetuam &c. 2. Deſtitutione, & fit quando interea hæres incapax redditur ad ſuccedendum, puta per mortem, per defectum conditionis in teſtamento appoſitæ, vel per repudiationem hæreditatis factam coram iudice. 3. Ruptione, quando teſtator tacite, vel expreſſe revocat prius teſtamentum, v. g. novum teſtamentum condendo, vel quando ipſi ſuperveniat filius poſthumus, vel interea filium adoptat. 4. Reſciſſione, ideſt per querelam inofficioſi teſtamenti, & eſt actio hæredis neceſſarii in teſtamento ommiſſi, vel exheredati, qua apud iudicem conqueritur ſe iniuſte fuiſſe ommiſſum, vel exhæredatum, probatque cauſſam exhæredationis non ſubſiſtere. Tribus prioribus modis invalidatur teſtamentum ipſo iure, ſed ultimo modo ſolum irritatur per querelam inofficioſi teſtamenti. **Teſtamentum quatuor modis annullari poteſt**

Circa obligationem vero faciendi teſtamentum audiatur Laymann. Nemo in foro conſcientiæ per ſe tenetur ad condendum teſtamentum; ſed interdum per accidens talis adeſt obligatio, ne alioquin lites, aut alia incommoda oriantur. Sic citatus Doctor lib. 3. tit. 5. cap. 3. num. 20. & alii.

TRACTATUS
DE PRÆCEPTIS DECALOGI.

TAmetſi ea quæ hactenus egimus de Morali Theologia ſint præcipuæ regulæ, ac potius fundamentalia ipſius principia, & documenta; ac proinde quantum requiri poſſet ad mores, vitamque noſtram honeſte, ac virtuoſe componendam, dixerimus: quia tamen prope infinitæ numero, & varietate ſunt hominum actiones, & ob originale vulnus nimis mens noſtra cæcutiens, non ita facile acquieſcere poſſumus huc uſque dictis, niſi aliqua etiam pro modulo noſtro adiungamus. Diſcuſſimus equidem quæ naturam humanorum actuum reſpiciunt, ſeu ut intrinſeca eorum principia, ſicut eſt ratio & voluntas, ſeu ut extrinſeca, quales ſunt divinæ leges, & humanæ, virtutes, vitia, & peccata, quibus dignoſcitur num actiones moraliter bonæ ſint, & honeſtæ, vel malæ, & improbæ. Verum, cum per hæc nonniſi generaliter honeſtatis ratio proferatur, inter tot difficultates quæ ex pene innumeris ingruentibus caſibus, & circumſtantiarum, ac negotiorum diverſitate ſæpe ſæpius inter operandum occurrunt, profecto non ſufficienter inſtructi erimus, ne in lubrica vitiorum pericula prolabamur, niſi aliæ minus univerſales, ac ideo clariores nobis promantur regulæ, cuiuſmodi ſunt Decalogi præcepta. Hæc enim tribus præcipue continentur, pietate ſcilicet, & religione in Deum, iuſtitia & æquitate erga Proximum, modeſtia ac temperantia in nos ipſos. Hinc congruum mihi viſum eſt poſt huc uſque dicta Tractatum inſtituere ſuper Decalogi præceptis, quæ quidem nobis data ſunt ut iis obſequendo debita reddamus officia, pietatis videlicet erga Deum, iuſtitiæ erga Proximum, temperantiæ in nos ipſos iuxta illud Apoſtoli. *Ut pie, iuſte, ac ſobrie vivamus in hoc ſæculo.*

DE PRÆCEPTIS DECALOGI IN GENERE.

Quid nomen Decalogi.

DEcalogus eſt nomen græcum ſignificans decem ſermones; unde Hebræis, ac etiam Chriſtianis aptum viſum eſt ad ſignificanda decem præcepta, quæ Deus per Moyſen dedit Iſraelis populo, & eſt ipſa lex naturalis in cordibus omnium hominum inſculpta, & cum natura congenita. Quare D. Aug. quæſt. 140. in Exodum notavit Decalogum, in quo divinæ legis præcepta continentur, eſſe integrum Epitome, ideſt compendium omnium Legum, ſeu ſummam in eodem expoſitam, ac expreſſam eorum omnium, quæ homo Chriſtianus agere debet; ut etiam in quodam Concilio Colonienſi declaratum fuit in eiuſdem Chriſtianæ Religionis Enchiridio. D. Auguſtino conſonat etiam D. Thomas 1. 2. quæſt. 100. art. 1. ubi de Decalogo loquens, ait: *In Decalogi præceptis legem omnem naturalem contineri*; & art. 3. vocat Decalogum catalogum quoddam omnium naturalium præceptorum, quorumdam formaliter expreſſorum, quorumdam virtualiter tantum contentorum. Continet enim Decalogus omnia hominis officia ſive ad Deum, ſive ad homines, ita ut ſicuti in Symbolo omnia credenda, in Oratione Dominica omnia petenda, ſic in Decalogo comprehenduntur ut in Synopſi, ſeu Collectione omnia, quæ ad vitæ æternæ conſecutionem agenda ſunt. Idcirco ſi præcepta Decalogi bene intelligantur, ac attendantur, ſufficiunt ad omnes humanos actus tum interiores, tum exteriores ordinandos, perficiendoſque, cum præcepta omnia moralia ad Decalogi præcepta reducantur. Hinc

In Decalogo tota naturalis lex continetur.

Def. Decalogi.

Decalogus definitur *lex naturalis, & divina decem præceptis comprehenſa, digito Dei in duabus tabulis deſcripta, & per manum Moyſis populo Hebræorum delata.* Dicitur *lex naturalis*, quia omnia præcepta naturalia ſive ut principia, ſive ut concluſiones ad Decalo-

logum reducuntur: unde omnia, quæ in Decalogo continentur, etiam ab ipſa natura ſunt præſcripta, quæ proinde violari nequeunt quin boni mores violentur. Dicitur *digito Dei*, unde evidenter patet Deum auctorem fuiſſe Decalogi præceptorum, quæ ſive per ſeipſum, ſive per Angelorum miniſterium dedit Moyſi in Monte Sina in duabus Tabulis exculpta, ut eadem populo Iſraelis ab Egyptiaca captivitate deducto indiceret obſervanda: hinc dicitur *deſcripta in duabus tabulis, & per manus Moyſis populo Hebreorum delata*; non quod tunc ſolummodo leges haſce dederit Deus humano generi: nam hæc ſunt eadem præcepta, quæ ſupremus Auctor in primi hominis creatione in ipſius corde exaravit, ac impreſſit; ſed quia eorumdem hominum malitia obliterata, expleta, atque ex eorum animis fere penitus deleta, dum ſibi elegit in populum filios Iſrael, ut à tot vitiorum ſæculi corruptelis Gentem hanc expurgaret, priora eis innovavit præcepta, quæ ut etiam eorum ſenſibus innoteſcerent, ac ideo firmius vividiuſque eis exhiberentur, ac in eorum cordibus viva ſemper permanerent; imo & Gentibus quoque fierent manifeſta, inciſa in duabus lapideis Tabulis, opera Moyſis indixit, ac promulgavit. Quare Lex, quæ antea naturalis ſimpliciter dicebatur, ſcripta vocari cœpit; & cum Chriſtus Dominus hanc firmaverit, ac præſcripſerit fidelibus etiam ſuæ Eccleſiæ, quæ eſt ſtatus Gratiæ, & Evangelii, ut hac divina regula ſibi efformarent illud Chriſtianæ ſanctitatis inſtitutum, quo digni redderentur mercede perennis felicitatis, quam proprio ſanguine eis comparaverat, *Legis Evangelicæ* nomen accepit. Idcirco cum Decalogi præcepta quæ a Deo indicta ſunt, & Iſraeli in duabus Tabulis per Moyſen, & populo Chriſtiano in Evangelio per Chriſtum, ſint eadem naturalis Lex; quam dedit humano generi in eius creatione, & in eorum animis impreſſit, ſequitur quod obligarint pro quocumque ſtatu, & quocumque tempore, ideſt etiam priuſquam in Monte Sina inſcriberentur, & per Moyſen promulgarentur; ita ut ſi ut Lex vulgata per Moyſen non adſtringebant niſi Iſraeliticam Gentem, ut Lex naturalis Gentes omnes obligabant, & nunc quoque omnes obligant univerſim, ut verum Deum cognoſcant, ac colant. Præcepta enim Decalogi utpote naturalia, etiam ſine promulgatione, ſicuti facile menti occurrunt, ita facile ſolo rationis lumine cuicumque innoteſcunt, & quiſque naturaliter videt, ea quæ hiſce adverſantur, repugnare rationi, ut Romanor. 2. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis ſunt faciunt. Eiuſmodi Legem* (ideſt ſcriptam) *non habentes, ipſi ſibi ſunt lex; qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*.

Nomine Decalogi primus omnium ad honoranda ſpeciali titulo Decem præcepta uſus eſt Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, quem poſtea ſecuti ſunt Origenes, S. P. Hieronymus, aliique Patres tum græci tum latini: ſed aliis etiam inſignibus vocabulis exprimitur Decalogus in divinis Litteris, quæ collegit Iacobus Baius in ſuo Cathechiſmo: nam vocatur *Lex* quia omnes ligat, *præceptum* quia Deus hoc per ſe indixit, *Mandatum*, quia hoc intulit per hominem; *Eloquium*, *Sermo*, *Verbum*, quia per Filium a Patre emanavit, *Iuſtitia*, *Æquitas*, quia tribuit unicuique quod ſuum eſt, *Iuſtificatio*, quia præcepit ea per quæ homines iuſtificantur, *Via*, quia eſt forma bene vivendi, *Semita*, quia recte ad Deum ducit, *Teſtimonium*, quia teſtis eſt tum bonorum, tum malorum operum, vel quia Voluntas Dei nobis teſtificatur.

Præcepta Decalogi ſunt numero decem, ut Exodi 20. & Deuter. 5. ubi decem tantum enumerantur, & ſunt ſequentia: *Non habebis Deos alienos coram me: Non aſſumes nomen Dei in vanum: Memento ut diem Sabbati ſanctifices: Honora patrem tuum, & matrem tuam: Non occides: Non mœchaberis: Non furtum facies: Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium: Non concupiſces uxorem proximi tui: Non deſiderabis domum proximi tui, non ſervum, non ancillam, non bovem, non aſinum, nec omnia quæ illius ſunt.* Omnia hæc præcepta cum in naturali ratione & amore charitatis fundentur, ac in ipſis veluti concluſiones in ſuis principiis contineantur, ideo omnia ad ius naturale ſpectant, licet præceptum Sabbati tale non videatur, cum contra rationem naturalium præceptorum, quæ a nulla creata poteſtate unquam immutari poſſunt, a tempore Apoſtolorum translata fuerit hæc obligatio ex Eccleſiæ præſcripto ad diem Dominicum. Sed ex hac imutatione non eruitur quod tale præceptum non ſpectet ad ius naturale: ratio eſt, quia tale præceptum, eſt morale, ac naturale quoad ſubſtantiam; eſt vero cæremoniale quoad accidentalem deſignationem temporis, quæ Synagogæ ſolummodo facta fuit, & ex hac parte præceptum hoc eſt mere poſitivum, unde Eccleſia hoc immutavit quatenus

eſt

eſt tantum cæremoniale. Adhuc igitur remanet in eſſe morali, & naturali quoad ſubſtantiam, ideſt quoad naturalem obligationem, ut homo aliquo tempore vacet rebus ſacris, & divinis, & proinde æque ac alia præcepta ad legem naturalem pertinet.

Tria Decalogi præcepta priora quæ Deum reſpiciunt, ad quem nos dirigunt, in prima tabula conſcripta fuerunt, & appellantur præcepta primæ tabulæ; ſeptem vero poſteriora, quæ erga proximum nos dirigunt ac componunt, fuerunt conſcripta in ſecunda tabula & vocantur præcepta ſecundæ Tabulæ. Priora nobis exponunt officia, quæ Deo reddere debemus, ipſum ſolum agnoſcendo ut verum Deum, ac adorando, ſanctum eius nomen reverendo, ac aliquo ſtatuto die etiam exteriori veneratione colendo. Poſteriora vero, officia proximo debita præſcribunt, ſeu aliquo peculiari nomine, & titulo, ut parentibus honorem & benevolentiam deferamus: *Honora parentes*, ſive generali quadam ratione ne quid hominibus noceamus neque in his, quæ ad vitam corporalem ſpectant: *Non occides*, & ſic prohibetur homicidium, *non mœchaberis* & ſic prohibetur adulterium; neque in fortunæ bonis: *Non furaberis*; nec ulli fiat iniuria aut verbis, aut falſo teſtimonio; *Falſum non dices teſtimonium*, aut cogitatione, & affectu: *nec Sponſam nec rem cupiamus alienam*. Hæc igitur præcepta ſunt primæ iuſtitiæ, & æquitatis regulæ, quæ homines aliis hominibus conciliant, & omnes Deo, cui ſe totos ſuaque debent, omnino devinciunt. Non poteſt enim ratio non probare illas æquitatis leges, ac prima innocentiæ, & benevolentiæ præcepta.

Sed cum Decalogi præcepta quædam præcipiant facienda, quædam vitanda iuxta illa duo principaliora, ac fundamentalia iſtarum legum principia: *Bonum proſequendum*, *malum fugiendum*, idcirco iterum hæc præcepta dividuntur in affirmativa, & in negativa. Priora, ſeu affirmativa proponunt, ac iubent quid agendum, & violantur per peccatum ommiſſionis; poſteriora vero, ſeu negativa quid vitandum, & fugiendum, & violantur per peccatum commiſſionis. Negativa obligant ſemper, & pro ſemper, v. g. non interficere innocentem, non furari &c. Affirmativa obligant quidem ſemper, aiunt Theologi, ſed non pro ſemper, cum non in omni loco, & temporis momento parentes honorandi ſint. Hic tamen animadvertendum præcepta negativa, quibus malum aliquod vetatur, ſemper includere præceptum affirmativum, ideſt faciendi bonum huic malo oppoſitum, & ita in affirmativis includi negativa, ideſt prohibitionem ne faciamus malum oppoſitum bono præcepto: unde præceptum honorandi parentes includit etiam præceptum eos non inhonorandi; ſic & præceptum non occidendi non modo vetat talem proximi iniuriam, ſed iubet ſimul, ut ei cum poſſimus benefaciamus.

Diviſio Præceptorum Decalogi in affirmativa, & negativa.

Ne quis vero miretur quod recenſita non videantur inter Decalogi præcepta prima iuris naturalis principia, nempe bonum eſt faciendum, malum fugiendum, præcepta Fidei, ſpei, Dilectionis Dei, & proximi, quia prima principia non continentur quidem in Decalogo explicite, bene vero implicite, tanquam principia in concluſionibus: Nam *bonum eſt faciendum* includitur in præceptis affirmativis, puta *honora parentes*; *malum eſt fugiendum* in negativis, in quibus mala tanquam naturali rationi oppoſita prohibentur. Sic pariter præceptum charitatis eodem modo quo prima principia, includitur in Decalogo, cum præcepta omnia Decalogi fundentur in charitate, & ad charitatem tanquam ad principium morale practicum omnia reducuntur Decalogi præcepta, utpote quæ in omnibus quæ præcipiunt, & prohibent nonniſi charitatem ſpirant, & dicunt. Nam ſi officium amoris eſt quæ bona ſunt velle erga dilectum exercere, bonum utique exercere vult erga Deum, & Deum amat qui ſtudet eum cognoſcere & colere ſicut decet, bonum vult exercere erga proximum, & eum diligit, qui fugit illi nocere, ac illum benevolentiæ officiis proſequitur. Quoad præcepta vero fidei, & ſpei, dicendum cum D. Th. 2. 2. quæſt. 16. art. 1. & quæſt. 22. art. 1. non eſſe de ſubſtantia legis, ſed quædam præambula ad legem, quod ſine illis lex conſiſtere nequeat. Lex enim ſupponit ſubditos, ideſt eſſe nequit lex niſi prius ſint ſubditi, qui eam acceptent, & exequantur. Nemo vero ſubditur Deo niſi per fidem, ut Hebræor. 10. *Accedentem ad Deum oportet credere quia eſt*. Itidem quomodo fieret quod homo ſe ſubderet Deo, niſi Deum amaret, ac ſpem haberet præmium ſuæ obedientiæ a Deo recepturum? Sed ut res clarius, faciliuſque innoteſcat.

Nota præcepta naturalia, ſicut ubi de legibus in communi dicitur de lege naturali, quædam eſſe primaria & notiſſima, quædam veluti ſecundaria ex primariis facili illatione deducta, & quædam tertia, quæ operoſiori, ſeu difficiliori ſtudio ex ſecundis inferuntur. Primaria nempe *bonum faciendum*, *ma-*

malum fugiendum; quod tibi non vis alteri ne feceris, non ſunt quidem formaliter, & expreſſe in Decalogo, ut ante iam diximus, in ipſo tamen continentur virtualiter tanquam principia in concluſionibus immediate illatis, & hæ concluſiones ſunt ipſa decem præcepta in Decalogo recenſita, utpote quæ facilimo ſtudio inferantur. Idcirco dici poſſunt præcepta naturalia ſecundi ordinis: præcepta vero tertii ordinis continentur pariter in præceptis Decalogi tanquam eorum concluſiones in ſuis principiis, quæ deducendæ ſunt per doctos peritoſque viros in huiuſcemodi negotio. Quædam igitur præcepta Decalogi, ideſt ſecundaria utpote primis principiis proximiores concluſiones facili opera inferuntur; quædam vero utpote remotiores grave exigunt ſtudium ut deducantur, & eo maius, quo magis ab illis, ſeu a ſecundis elongantur. Et ecce unde tot derivant diſſenſiones, ſeu controverſiæ inter Doctores circa plurimas illationes, quæ tametſi in Decalogo virtualiter, & implicite contentæ, quia tamen remotiores, viam humanæ mentis imbecillitati aperiunt dubitandi an revera præcipiantur, aut vetentur a Decalogo, & exinde tanta ſententiarum diverſitas. Quare ex hoc facile ſtatimque evincitur circa huiuſcemodi quod quando veritas non clare effulgeat, ab homine cordato, & ſincere veritatem inquirente ſeligendum eſt quod magis ad veritatem accedat eo reiecto quod illi videatur minus veritati proximum, ac proinde ſequendum eſſe, quod rationabilius probabiliuſve apparet, eo relicto quod minus probabile ſincere cenſeatur, ſicuti dictum iam fuit, ubi de conſcientia probabili in probabilioris concurſu.

nia logi pta iar ior.

Omnia Decalogi præcepta obligant ſub mortali, ita ut omnis eorum violatio ſit ex genere ſuo mortale peccatum; aliquando tamen excuſat levitas ac parvitas materiæ, ubi dari poteſt (In omnibus enim hæc locum habere nequit, ut in blaſphemia, falſo iuramento, & in aliis nonnullis) tum defectus deliberationis, & plenæ advertentiæ, ut iam ſuo loco dictum fuit, nam ex tali defectu nulla culpa eſt, vel ſolum venialis.

Inter Decalogi præcepta datur notabilis differentia etiam inter negativa ex hoc quod quædam obligant abſolute & ſimpliciter, & in qualibet data circumſtantia, ut prohibitio odii Dei, idololatriæ, periurii, mendacii, aliorumque huiuſcemodi actuum, qui intrinſece mali ſunt; quædam vero non ſimpliciter, & abſolute obligant, ſed ſolum ſub certis ac determinatis circumſtantiis, ut præceptum non furandi, quod obligat ſub circumſtantia ſolum rei alienæ irrationabiliter invito domino acceptæ, vel retentæ; non occidendi, ideſt indebite, & ſolo privato commodo & auctoritate, ita ut ſi circumſtantiæ horum immutentur, non amplius obligent. Unde in extrema neceſſitate licite quis rem proximi ſurripit, & iudex inculpate punit malefactores morte, & hoſtes in bello iuſto hoſtes ſuos occidere poſſunt. Hinc facile habetur ſolutio difficultatis de potentia Dei ad diſpenſandum in præceptis Decalogi etiam negativis, ſcilicet, & ita cum D. Th. & Scoto, poſſe Deum diſpenſare in iis præceptis Decalogi, quæ non ſunt de iure naturali ſtricte, ſed ſolum late ſumpto, quia præcepta illa, quorum actus cum non ſunt intrinſece per ſe mali, non obligant ſimpliciter, & abſolute, ſed in quibuſdam tantummodo datis circumſtantiis, cuiuſmodi ſunt præcepta non furandi, non occidendi, quæ eatenus dicuntur de iure naturali, quatenus regulariter loquendo, ſecluſis ſpecialibus circumſtantiis, ſunt conſona primis principiis, & concluſionibus legis naturæ. Non poteſt vero diſpenſare in iis quæ ſunt de iure naturali ſtricte ſumpto, quorum actus cum intrinſece mali ſint, hinc talia præcepta obligant ſimpliciter, & abſolute in omnibus omnino circumſtantiis, ut ſunt præcepta non blaſphemandi, non peierandi &c. In prioribus Deus diſpenſare poteſt, quatenus videlicet accedente ipſius auctoritate, in his materiam mutando, ſive aliquam ponendo circumſtantiam, ſub qua leges naturales non amplius obligant, licitum evadit quod cæteroquin erat illicitum. Sic diſpenſavit cum Abrahamo, ut potuerit aſſentiri efficaciter occiſioni proprii filii Iſaaci innocentis: item cum Hebræis exeuntibus de Ægypto, ut licite potuerint optima quæque vaſa Ægyptiorum aurea, & argentea ſibi mutuo data auferre. Item diſpenſavit cum iiſdem Iudæis in polygamia, ſeu pluralitate uxorum, & aliis huiuſmodi. Num vero eccleſiaſtica poteſtas diſpenſare queat in legibus de iure naturali, & conſuetudo contra ipſas præſcribere, iam actum eſt ſuo loco, ubi de legibus.

Cum autem omnia naturæ præcepta ad Decalogi præcepta, ut principia, vel concluſiones pertineant, hinc pro faciliori intelligentia tum Confeſſariis, tum pœnitentibus in re tam neceſſaria ad ſpecies peccatorum dignoſcendas, reſtat oſtendere quomodo præcepta naturæ, ſeu naturalia expreſſe non incluſa in Decalogo, ad Decalo-

Quomodo omnia naturalia præcepta ad Decalogi præcepta reducantur

gi præcepta reducantur. Ad primum igitur præceptum Decalogi, in quo cultus falſorum numinum prohibetur, reducuntur principaliter ut Decalogi principia, & præambula præcepta univerſalia iuris naturalis, & præcepta fidei, ſpei, & charitatis, deinde reducuntur omnia præcepta contra cultum idolorum, ac idololatricam ſuperſtitionem. Ad ſecundum præceptum, in quo prohibetur periurium reducitur præceptum vetans blaſphemiam, & præceptum quod prohibet falſam doctrinam. Ad tertium, in quo iubetur Sabbati ſanctificatio reducuntur omnia præcepta cæremonialia legis. Ad quartum de honorandis parentibus ordinatur præceptum de honoratione ſenum, & conſequenter præcepta omnia de reverentia Maioribus reddenda, ac beneficiis æqualibus, ac minoribus conferendis. Ad quintum, quo homicidium interdicitur reducitur prohibitio cuiuſcumque læſionis externæ opere conſumatæ. Ad ſextum, quo vetatur adulterium reducitur omnis actus luxuriæ, ſive ſit fornicatio ſimplex, ſive crimen nefandum, aut voluntaria pollutio. Ad ſeptimum de non furando reducitur uſuræ prohibitio, & fraudis, & reducuntur omnia alia quæ ſpectant ad prohibitionem calumniæ, & rapinæ. Ad octavum, quo prohibetur falſum teſtimonium reducitur prohibitio mendacii, ac detractionis. Ad reliqua vero duo nullum aliud reducitur, quia in his univerſaliter omnis mala concupiſcentia interdicitur, & omnis ſiniſtra cupiditas prohibetur. Ita D. Thomas citatus ab Abulenſe, in cap. 20. Exodi quæſt. 33. Sayrus lib. 4. cap. 1. num. 4. & 5.

CAPUT I.

De primo Decalogi præcepto.

§. UNICUS.

De iis quæ ſpectant ad hoc primum præceptum.

QUidam ex SS. Patribus, inter quos præcipue S. P. Hieronymus, Origenes a D. Th. relati 1. 2. quæſt. 100. art. 8. in præceptis Decalogi diſtinguendis Deo quatuor attribuunt præcepta, dividendo primum præceptum in duo præcepta, & ſex dant proximo, duo ultima præcepta, ideſt concupiſcentiam uxoris, & rei alienæ in unum copulando. Communior tamen, & magis recepta horum præceptorum diviſio, eſt ea quam tradit D. Auguſt. quæſt. 71. in Exodum iam antea relatam in præambulis, ideſt tria præcepta priora Deo attribuendo, ita ut illa duo *Ego ſum Dominus Deus tuus: Non habebis Deos alienos coram me*, ſint unum præceptum in duas partes diſtributum, vel præambulum continens, & præceptum; proximo alia ſeptem, quia cum concupiſcentia alienæ uxoris ſpectet ad concupiſcentiam carnis, concupiſcentia rei alienæ ad concupiſcentiam oculorum, ſunt duo diſtincta obiecta, ac ideo diſtincta præcepta, quibus hæc vetantur.

Duo hoc mo cepi con nea

In primo igitur præcepto Decalogi ita habetur: *Ego ſum Dominus Deus tuus: Non habebis Deos alienos coram me*, Exodi 20. Duo continentur in hoc præcepto unum affirmativum, quod præcipitur, alterum negativum quod prohibetur. In prima parte, ideſt prout hoc præceptum affirmativum eſt, & præcipit per illa verba: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, admonetur homo eius cultus, & amoris, quem debet uni vero Deo, ut videlicet ei ac in eum credat, eum timeat, in eum ſperet, eum diligat, eique obediat tanquam ſupremo ſuo, & univerſorum auctori, ac domino. Hoc præceptum potiſſimum in Deuteron. inculcatur partim quando frequenter dicitur homini, ut Deum diligat, eique ſerviat, partim in præcepto illo dilectionis Dei quod Deuteronii 6. traditur, & repetitur in Evangelio, ac tanquam maximum, & primum Legis mandatum a Domino commendatur. Hoc generale præceptum eſt ratio, & cauſſa omnium decem, quæ ſigillatim in Decalogo traduntur, quia ſtatim poſt, primum repetitur Exodi 20. & alibi, tanquam ratio proxima, & in Levit. 20. 21. & 22. fere cuilibet præcepto additur veluti pro ratione hæc clauſula: *Ego Dominus*. Eſtius

In hac igitur priori parte præcipitur ut Deo adorationem exhibeamus, ſeu ut per fidem agnoſcamus ſupremum Dei dominium in creaturas omnes, per charitatem nos totos Deo ſubmittamus, ac in eo tanquam omnipotentiſſimo, ac maxime benefico omnem ſpem noſtram collocemus. Itaque præcipitur in hoc præcepto exercitium trium theologicarum virtutum fidei, ſpei, & charitatis, quod innuit Chriſtus Dominus per verba illa apud S. Ioann. *Veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate*. Quid vero earumdem virtutum actus complectantur, quo tempore ſpecialiter elici debeant, &c. iam explicavimus, cum de Fide ageremus. Verum quia hoc primo præcepto iubemur Deum recognoſcere non ſolum in eum credendo, ipſum-

ipſumque confitendo primum rerum omnium Conditorem, ac ſupremum earum dominum, ſed excellentiori etiam cultu venerari, huc ſpectant officia omnia Religionis, quæ eſt virtus obligans, & dirigens ad cultum Deo exhibendum, tum per actus internos, ut ſunt devotio, & oratio, quam per actus externos, cuiuſmodi ſunt adoratio, ſacrificium, ac generaliter obſequia omnia, quæ ad divinæ excellentiæ proteſtationem, ſive reverentiam ordinantur.

Peccant igitur contra hoc generale præceptum, primo Infideles omnes, ſive Athei, qui dicunt in corde ſuo, *non eſt Deus*, ſub quibus ii etiam comprehenduntur, qui providentiam rerum humanarum Deo denegant; ſive apoſtatæ, ideſt Chriſtianæ Religionis, quam ſuſceperant, deſertores, ſive Iudæi, qui nec Chriſtum, nec Trinitatem agnoſcunt, ſive Turcæ, qui idem ſentiunt cum Iudæis, ſive qui Chriſto per catholicam Eccleſiam loquenti non credunt, ſed pertinaciter falſis adhærent dogmatibus, vel de veritate dubitant. Hiſce annumerantur, qui credunt hæreticis, vel propter eorum ſuaſiones ſunt nutantes in doctrina Fidei, ſine tamen pertinacia. Eſtius. Peccant pariter quadam infidelitate, qui Sacra Religionis quodam contemptu violant, ſive hoc fiat per ſacrilegium, quod eſt perſonæ, vel rei, vel loci ſacri prophanatio, ſive per ſimoniam, qua turpi commercio ſacra, & divina humanis confunduntur, ſcilicet vel emendo, vel vendere, & emere ſtudendo ſpiritualia, ut ſunt Sacramenta, Sacramentalia, aliæque ſacræ res, necnon ſacra Miniſteria, ac Eccleſiaſtica Beneficia pro re temporali, tanquam eorum pretio, quod fit pecunia, vel æquivalenti, ut iam ſuo loco fuſe explicatur; ſive per Dei tentationem, hoc eſt per temerariam expectationem extraordinarii effectus a Deo producendi ex intentione expreſſa, vel tacita cuiuſdam divinæ perfectionis experiendæ procedentem.

2. Cum hoc generali præcepto timor Dei præcipiatur, ut Malachiæ 1. *Si Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus?* peccant contra hoc præceptum omnes ii qui, vel quia non ſtatim peccatores puniuntur, Eccleſ. 8. vel alia quacumque cauſſa, ſine ullo timore mala perpetrant, & deteſtabili ſecuritate perſeverantes in ſceleribus, confidunt, ſeu melius dicam præſumunt ſe miſericordiam conſecuturos, aut ſuæ vitæ correctionem differunt de die in diem, non ſecus ac ſi ſecuri eſſent de dono pœnitentiæ aliquando conſequendo.

3. Cum hoc generali mandato iubeamur ſperare in Deum, ad quod ſpectat æternæ vitæ per divinam gratiam, & merita expectatio, contra illud peccant qui terrore multitudinis ac gravitatis ſuarum culparum preſſi cum Cain, & Iuda veniam, ac ſalutem deſperant, quaſi gravitas iniquitatum excedere poſſit magnitudinem immenſam divinæ miſericordiæ: item qui conſiderantes virium ſuarum imbecillitatem, ac pravæ cupiditatis vehementiam diffidunt eam victuros per gratiam, ut Ierem. 8. & Epheſ. 4. Item omnes non in Deo confidentes, ſed in carne, ideſt in quavis re carnali ſeu temporali, ut opibus, amicis, robore, ſanitate, & maxime qui liberi ſui arbitrii viribus nituntur, ut credant per eas ſolas legem Dei implere, vel aliquid facere poſſe, quod ſpectet ad æternam ſalutem, vel qui Dei gratiam agnoſcunt quidem, ſed autumant ſe bonis operibus eam promeruiſſe, vel libero ſuo arbitrio eam ſubiiciunt illius efficaciam non agnoſcentes. Verum de his iam fuſius ſuo loco dictum eſt.

4. Cum univerſale hoc præceptum præcipue nobis Dei dilectionem imponat, contra idem præceptum 1. peccant generaliter quidem omnes qui divinam legem tranſgrediuntur, & præſertim qui actu voluntatis elicito ſe vel aliam creaturam quamcumque æque, ac plus quam Deum, quem ſuper omnia diligere debemus, & omnibus præferre, diligat. De his habetur Matthæi 10. *Qui amat patrem vel matrem plus quam me, non eſt me dignus*; ſed graviſſime hoc violant præceptum, qui Deum ſummum, ſummeque amabile bonum oderunt, & in hoc enorme facinus prolabuntur qui penitus peccatis immerſi, atque in his obdurati eo uſque procedunt, ut quia ſciunt odio eſſe Deo, ac a Deo puniri peccata quæ amant, vellent vel Deum non eſſe, vel iniquum eſſe, ſeu ſecum in ſuis vitiis ſentire, ut peccata approbaret, vel impunita relinqueret Pſalm. 49. *Exiſtimaſti inique quod ero tui ſimilis*. Contra hos autem exclamat D. Aug. tract. 20. in Ioan. *O miſerrimos homines qui cum volunt eſſe mali, nolunt eſſe veritatem qua damnantur mali &c.* Tandem cum dominii perſuaſio exigat a ſervis, ut Domino obſequantur, hinc obſiſtunt mandato, qui renuunt Deo ſubiici, ſeu ſpernunt iubentem, aut eius præcepta, ut Proverb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit*. Et exemplum habetur in populo Iſraelitico Iſaiæ cap. 30. Ierem. 44. & alibi. Hactenus Eſtius.

In

In poſteriori autem parte huius præcepti, ideſt prout eſt negativum his verbis *: non habebis Deos alienos coram me*, vetamur ne cuiquam alteri divinum cultum exhibeamus, ut permulti ſolebant Iudæorum, qui tametſi verum Deum colere profiterentur, complura tamen falſa numina venerabantur, quique (ut eis exprobravit Elias) in duas partes claudicabant, cui errori adhæſerunt etiam Samaritani qui cum Deo Iudæorum Deum Gentium colebant. Hinc cultum, qui proprius eſt ſolius Dei, ac ideo ei ſoli convenit, non licet ſine graviſſima ipſius iniuria, ac horrendo ſacrilegio cuiquam alteri præterquam Deo præſtare, ut eſſet Sacrificia offerre, Templa erigere, & altaria, Sacerdotes conſtituere, ludos, ac ſpectacula, aliaque ſimilia inſtar cuiuſdam Sacrificii; aut manifeſta oris, vel ſigni cuiuſque profeſſione, quale olim erat oſculum manus, tanquam Deo laudem reddere ac venerationem. His enim modis olim cæca Gentilitas ſua Numina venerabatur.

Violant graviter etiam alteram huiuſce præcepti partem ii quos priorem tranſgredi recenſuimus, nempe Infideles, ſeu Ethnici quicumque, apoſtatæ, hæretici, omneſque alii, qui vanis, ſuperſtitioſiſque obſervationibus peccant contra Fidem; ſicuti etiam qui vel deſperando, vel præſumendo nimis de ſua ſalute peccant in ſpem, necnon qui ſeipſos, ac creaturas pluſquam Deum amando, ac ſtatutis temporibus actus ſpeciales amoris non eliciendo peccant contra charitatem.

Non repugnat huic præcepto cultus exhibitus Angelis &c.

Non repugnat autem huic præcepto cultus, qui Angelis, & Sanctis, ac ſacris Imaginibus redditur, nec ſacri ritus, ſeu cæremoniæ, quibus utitur Eccleſia in Sacramentis conficiendis, ac adminiſtrandis, in venerabili Sacrificio, ac aliis eccleſiaſticis diviniſque officiis peragendis. Nam quoad primum ſicuti cultus, & honor, qui nobis præcipitur reddendus parentibus, ac aliis Superioribus tum ſpiritualibus, tum temporalibus, non repugnat, nec opponitur divino cultui; quia eſt omnium maximus cultus ille quo Deum ut ſupremum rerum omnium dominum veneramur; imo honor ipſe qui Superioribus exhibetur, ad ipſum Deum refertur; ita ut Deum ipſum in Superioribus tamquam ipſius miniſtris veneremur, utpote qui eius vice nobis præſunt, noſque gubernant; ita nec cultus Sanctis, Angelis, &c. exhibitus, opponetur cultui divino, quia & ipſe pariter cultus, qui Angelis, Sanctis, ſacriſque tribuitur imaginibus, nimis eſt inferior divino cultui: nam Deum colimus ut Dominum, Angelos vero, & Sanctos ut famulos Dei, & amicos, ac proinde intuitu ipſius Dei, & ſacras Imagines colimus non cultu abſoluto, ſeu propter ſeipſas, ſed relativo, ideſt propter perſonas venerabiles, quas repræſentant; ideoque non ipſas, ſed in ipſis ſanctas colimus perſonas, ac res.

Quod alterum vero, ideſt quoad cæremonias ſacras, ſacroſque ritus, quibus ſancta utitur Eccleſia, minime in hocce præceptum impingunt: nam his utitur Eccleſia, ut maiori veneratione ac ſanctitate res ſacræ tractentur, ac exerceantur. Imo ita agit Eccleſia inſtructa ipſius Dei inſtituto, qui in veteri lege multas, ac varias Moyſi præcepit obſervandas cæremonias in ædificatione Tabernaculi, inſtitutione Aaronis in Sacerdotium, Sacrificiorum oblatione, &c.

Sed ne plus quam nunc oportet longius progrediamur hic ſcire ſatis ſit quod hoc præceptum prout eſt affirmativum, ideſt prout aliquid præcipit agendum, verſatur circa actus virtutis Religionis, & mandat uni Deo cultum, ac debitam venerationem eſſe reddendam, ac proinde ad hoc præceptum omnia quoque reducuntur, quæ ſpectant ad theologicas virtutes fidei, ſpei, & charitatis. Quatenus vero hoc præceptum eſt negativum, per iſtud prohibentur omnia, quæ ſunt contraria prædictis virtutibus Religionis, & theologicis, de quibus ſicut & de vitiis ac peccatis eiſdem virtutibus oppoſitis iam ſuo loco actum eſt. Unde nihil aliud ſuper hoc primo præcepto Decalogi addendum ſupereſt, ideoque ad breve ſecundi examen progrediemur.

CAPUT II.

De ſecundo Decalogi præcepto.

§. UNICUS.

De his quæ pertinent ad hoc ſecundum præceptum.

Secundum Decalogi præceptum Exodi cap. 20. hiſce conceptis verbis exponitur: *Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum;* iſtud ex priori ſequitur: nam is qui, ut in primo mandato nobis præcipitur, debitum cultum Deo reddere velit, fugit in primis ne quidpiam eidem contrarium agat, ac ideo hoc caute ſatagit ne divino ipſius nomine abutendo alicuius irreverentiæ reatum contra eumdem incurrat. Cæterum videtur neminem ſuſpicari ne quidem poſſe

per

per nomen Dei nonniſi nudam vocem hic intelligi, ſeu ſyllabas, quibus nomen Dei conſtat, ut ſuperſtitioſe putabant nonnulli Iudæorum, qui nomen hoc quod ſcribebant, non audebant ore pronunciare, cum intelligatur res ipſa illis verbis ſignificata, nempe eſſentia divina, ideoque ſub hoc nomine veniant eius attributa, Perſonæ, omneſque aliæ ipſius perfectiones.

Licet vero hoc præceptum verbis negativis impoſitum ſit, æque tamen ac primum, ut omnes agnoſcunt, & fatentur eſt partim affirmativum, ideſt imperans, partim negativum, ſeu prohibens. Quatenus vero præceptum hoc eſt affirmativum, præcipit ut ſanctum Dei nomen honoretur. Quatenus vero negativum, vetat ne idem terribile nomen quacumque irreverentia prophanetur. Multipliciter autem nomen Dei honoratur, 1. cum in omnium conſpectu Dominum ac Deum noſtrum confitemur, & Ieſum Chriſtum ſalutis noſtræ auctorem quo modo talem agnoſcimus, ita etiam prædicamus. 2. Cum verbo Dei, quo eius enunciatur voluntas ſancte, ac ſedulo operam damus, in eius meditatione frequenter verſamur, ſtudioſe illud addiſcimus legendo, aut audiendo, prout ſtatui, ac muneri cuiuſque convenit. Unde, ut notat Natalis Alexander *lib.* 4. *cap. eod. art.* 1. inhonorant ſanctum Dei nomen non ſolum Paſtores, qui verbi Dei miniſterio inſtare negligunt, qui in verbo Dei annunciando e ſacris ſuggeſtis cum ipſo immiſcent res ineptas, ac ad riſum moventes, parum fructuoſas, aut Scripturas adulterant, vel in alienum ſenſum retorquent; ſed ii quoque, qui ſic vivunt, ut per ipſos nomen Dei blaſphemetur. Item ii, qui impietati non obſiſtunt, cum utiliter poſſunt, aut ſaltem non ingemiſcunt, non dolent quod Dei nomen indigne perpetuo prophanetur. Nam qui vere fidelis eſt erga Deum non poteſt zelo non exardeſcere, dum videt eum a prophanatoribus contemni, ut habetur de David pſalm. 41. de Matathia 1. Machab. 2. de S. Paulo, S. Thereſia, aliiſque qui ſummo mœrore excruciabantur quando Deum offendi videbant. Huc ſpectant quæ iam diximus de correptione fraterna, ubi de charitate. 3. Divinum nomen veneramur, & colimus cum officii & Religionis cauſſa divinas laudes celebramus, ac de rebus omnibus tum proſperis tum adverſis ſingulares ei gratias agimus, ut pſalm. 33. *Benedicam Dominum in omni tempore: ſemper laus eius in ore meo*; & Iob cap. 1. *Dominus dedit, Dominus abſtulit, ſit nomen Domini benedictum*. 4. Nomen Dei honoramus, ſi fidenter opem eius imploramus, quod ſcilicet nos ab ærumnis, cæteriſque malis liberet, aut ad ea fortiter perferenda conſtantiam, roburque largiatur. Denique nomen Dei honore proſequimur, cum fidei faciendæ cauſſa Deum teſtamur ope iuramenti, quod neceſſarias habeat conditiones, aut per adiurationem; vel cum vota ſancte emittimus, & emiſſa implere conamur.

Prout vero præceptum hoc eſt negativum, & prohibet ſanctum Dei nomen in vanum aſſumere, 1. vetat iuramentum quodcumque imprudenter, ac temere prolatum, 2. multo magis periurium, 3. votorum legitime emiſſorum violationem, 4. blaſphemiam, aliaque Religioni oppoſita, 5. indiſcretam, nec ſatis piam divini nominis uſurpationem, ideſt ſi vane, ac inutiliter invocetur, in quo non raro deficiunt etiam perſonæ timoratæ conſcientiæ. Quod autem dicitur de Dei nomine, idem proportionabiliter intelligendum, ac ſervandum eſt de nomine Mariæ, & Sanctorum, ac de verbis divinæ Scripturæ, quibus multi ad viliſſima, imo etiam ad nugatoria temere, & imprudenter abutuntur.

In primis igitur expreſſis verbis, & explicite vetatur hoc ſecundo Decalogi præcepto ne ſanctiſſimum Dei nomen quoquo modo vane, ideſt irreverenter ſumatur, poſtea vero iuxta illud, quod præcepti verba implicite continent, præcipitur, ut divinum hoc nomen, ſicuti ei convenit, honoretur, ac cum debita invocetur reverentia, necnon ut in iſto nomine iuremus in veritate, iuſtitia, & iudicio, ut Ierem. *Iurabis, vivit Dominus, in veritate, & iudicio, & iuſtitia*. Hiſce autem addenda votorum nuncupatio, ac debita eorum impletio pſalm. 75. *Vovete & reddite Domino Deo veſtro*. Et hæc ſatis ſit hic dixiſſe, quia de Iuramento, ac Voto, eorumque conditionibus, ac obligationibus, aliiſque, quæ ad hæc ſpectant, iam fuſe ſuo loco dictum eſt. De reliquis vero quæ reſpiciunt omnem aliam reverentiam, & cultum erga divinum nomen exhibendum, ſicut & de horum contrariis, iam abunde actum eſt, cum de virtute Religionis ſermo haberetur.

CAPUT III.

De tertio Decalogi præcepto.

§. UNICUS.

De his quæ ſpectant ad hoc tertium præceptum.

Tertium Decalogi præceptum, ſicut alia duo priora expreſſum habetur in eodem alias citato cap. Exodi 20. hiſce verbis: *Memento ut Sabbatum ſanctifices: non facies omne opus in eo &c.* Mandatum hoc eſt ultimum primæ Tabulæ præceptum non ſolum numero, ſed etiam ordine, in quo cultus exponitur, quem Deo tribuere debemus, quia cum juſſa in hoc præcepto ſint veluti complementum officiorum, quæ ſecundum omnem vim noſtram Deo reddere debemus, merito ſubiungitur duobus primis, quorum ductu ad priora officia dirigimur, ac ordinamur. Nam cum ex lege naturæ Deo debeamus fidelitatem, reverentiam, & famulatum, ideſt venerationem, ac honorem cordis, oris, & operis, primum præceptum edocet nos quoad ad interiorem cultum cordis, & fidelitatem Deo reddendam ſpectat, ipſum ut unum ac verum Deum agnoſcendo, & colendo, omniaque falſa Gentilitatis numina exprobrando; ſecundum vero nos inſtruit quoad reverentiam, & cultum oris erga ipſum Deum, & ſanctiſſimum eius nomen exhibendum, nunquam venerabile hoc nomen verbis pravis uſurpando. Tertio tandem erudimur quoad debitum famulatum, & cultum operis Deo devote tribuendum, dies Sabbati, ideſt feſtos dies ſanctificando in gratiarum actione pro beneficiis nobis collatis creationis, redemptionis, necnon aliis omnibus, quæ pene innumera & recepimus, & inceſſanter accipimus.

Præceptum hoc partim legis naturalis partim poſitivæ.

Præceptum hoc prout in Decalogo continetur, partim eſt Legis naturæ, & ex hoc capite morale, partim legis poſitivæ, & ex hoc alio capite cæremoniale. Et equidem ſicuti lex naturalis poſtulat, ut deputentur quædam data tempora propriis vitæ humanæ exercitiis, ita præcipit ut deſignetur tempus aliquod divino cultui, & obſequio, nempe lex naturæ abſolute dictat, ac præcipit quod habeat homo quædam vitæ ſuæ temporis ſpatia, ſeu intervalla, quibus ſegregatus ab omni temporalium rerum cura totum divino cultui, ac Religionis exercitiis animum ſuum impendat ac occupet. Quare cum huiuſcemodi cultus a lege naturæ præcipiatur, evidenter patet, quod hoc præceptum ſit legis naturalis quoad ſubſtantiam, & morale ſit cenſendum, cum præcipue ex hoc capite præceptum hoc ſit homini occaſio bonitatis ex ipſius obſervantia, & malitiæ ex ipſius tranſgreſſione. At quia lex naturalis quoad tempus Deum colendi rem ſtatuit ſolummodo in generali, nihil in particulari determinando, & hoc factum eſt per legem poſitivam, qua Deus per Moyſen aſſignavit Hebræis diem ſeptimum hebdomadæ, qui vocabatur Sabbatum; ideo hoc præceptum, quatenus eſt determinatio talis temporis pro divino cultu, quæ facta eſt a lege poſitiva, & reſpicit accidentalem cæremoniam talis dati diei, eſt præceptum legis poſitivæ, & cæremoniale. Præceptum hoc priori modo conſideratum, ſeu prout eſt morale, ſemper eodem modo obligavit, & obligat, eo quia ab ipſa lege naturali procedat obligatio, ut Deum ob creationis beneficium, & conſervationis, aliaque tot fere innumera aliquando colamus, & veneremur, non ſolum in ipſum credendo, ſperando, eum ſuper omnia diligendo, ſed diverſis etiam religionis actibus eum humiliter honorando. Sub altero vero, ac poſteriori reſpectu, nempe quatenus eſt unum ex præceptis cæremonialibus legis Moſaycæ, cum omnia jam hæc præcepta, utpote figuræ futurorum, quæ per Chriſtum implendæ erant poſt eius adventum, ac inducta lege Evangelii, ut inutilia expiraverint, etiam hoc tertium Decalogi præceptum de Sabbati ſanctificatione, quatenus cæremoniale obligare ceſſavit. Sed ne deeſſet etiam in lege Evangelica ſtatutus dies in Eccleſia pro divino cultu a lege naturali indeterminate præcepto a tempore ipſo Apoſtolorum Eccleſia ex ſuperno ſancti Spiritus inſtinctu loco Sabbati diem primum hebdomadæ in memoriam Dominicæ Reſurrectionis, & noſtræ, quam per ipſum ſperamus, inſtituit, & ab ipſo Domino, cui peculiariter hic dies erat dicatus, Dominicus dies appellatus eſt, ut Apocalypſis cap. 1. *Ibi fui in ſpiritu die Dominico*. Imo ut ut notat D. Th. 1. 2. *quæſt.* 173. *art.* 3. *ad* 4. ſicuti Hebræi præter Sabbatum alios dies feſtos, ac ſolemnes habebant, ut ex Libris Eſther, Judith, ac Machabæorum eruitur, Eccleſia eorum loco alios ſolemnes, ideſt feſtivos dies identidem inſtituit, ac determinavit, ad hoc ut per ſancta Religionis officia hiſce diebus debitus cultus Deo impenſius redderetur.

Porro ſimiliter ac duo priora, hoc quoque Decalogi tertium præceptum, & affirmati-

mativum eſt, ſeu præcipiens, & negativum ſeu prohibens. Prout enim præceptum hoc affirmativum eſt & præcipiens, iubet ut fideles diebus feſtis ſe exerceant in ſanctis operibus Religionis, ac pietatis; prout vero vetat ſervilia, quæ nos graviter diſtrahere poſſunt his diebus a divino cultu, & obſequio, ut vacare operibus artium, præcipue mechanicarum, negotiationi, foro, militiæ exercitiis, eſt negativum, & prohibens. Cum tamen potior locus ſit hæc fuſius pertractare in explanatione primi Eccleſiæ præcepti, quod præcipue circa negotium hoc verſatur; idcirco illuc remittimus de his ex profeſſo diſſerere, & omnia quæ ad feſtorum ſanctificationem ſpectant ibi ſingillatim, & accuratius enucleare.

CAPUT IV.

De quarto Decalogi præcepto.

§. I.

De obligationibus Filiorum erga parentes.

EXpediti a tribus prioribus Decalogi præceptis, quæ in prima Tabula nobis exhibentur, & Deum ipſum reſpiciunt, ac primarium, præcipuumve charitatis officium, ideſt dilectionem, quæ erga Deum principaliter nobis iubetur; ſtatim occurrit, ut ſeptem ſequentia Præcepta expendamus. Sicuti enim priora ad Deum pertinent, ac ad eius amorem nos provocant, & ordinant; ita hæc poſteriora ſpectant ad Proximum, nempe ad promovendam fovendamque mutuam cum ipſo dilectionem. Et cum præcipuus amor iis debeatur, qui maiorem nobiſcum habent coniunctionem, quia eſſe, & vitam nobis communicarunt, ut genitores, & avi, vel quia ipſis ſumus ſtricte coniuncti, vel quia ſua nobis contulerunt beneficia ad vitam ipſam conſervandam, vel virtutibus ornandam, quæ neceſſariæ ſunt ad tranquillam cum aliis hominibus converſationem tranſigendam, æternamque ſalutem conſequendam: hinc primum præceptum, quod proximum, ac eius dilectionem reſpicit, principaliter verſatur, ut nos inſtruat circa officia, quæ Superioribus a nobis exhibenda ſunt. Imo ut fortius per reciproca officia ad hæc implenda quaſi titulo etiam gratitudinis impellamur, revocantur ad hoc præceptum etiam quæ Superiores erga inferiores, & præcipue patres erga filios præſtare debent; & ita ex eodem cit. cap. 20. Exodi expoſitum fuit in ſecunda Tabula hoc præceptum: *Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram*. Nomine vero patris, ac Superioris recenſentur non ſolum genitores, qui vitam nobis generando dederunt, ſed Paſtores quoque Eccleſiaſtici, qui vitam ſpiritualem per eorum miniſteria nobis contulere, qui Reipublicæ præſunt, ſuprema auctoritate, ut Reges, ſeu ii quibus imperium, aut Magiſtratus, aut Poteſtas ad publicum regimen commiſſa eſt; item qui legitimam habent in alios iuriſdictionem, quæcumque illa ſit, ut viri in uxorem, domini in ſervos, heri in famulos, tutores in pupillos; qui provectiori ſunt ætate, præſertim ſi probatæ ſint vitæ, cum hi quoque aliquam ſuperioritatem teneant, ut Levitici 19. *Coram cano capite conſurge, & honora perſonam ſenis*. Sed tametſi præceptum Decalogi ſub nomine parentum de Superioribus omnibus iuxta doctrinam divinarum Scripturarum intelligendum ſit, de illis tamen principaliter lex loquitur, qui naturaliter nos genuerunt, quibus ob vitam, quam ab eis accepimus, ob curam, labores, & ſolicitudinem, quam erga nos impenderunt, non ſolum corporalia alimenta nobis providendo, ac miniſtrando, ſed multo magis animum nobis excolendo religione, pietate, humana ac civili vivendi conſuetudine, præcipuo pietatis, & gratitudinis debito coniuncti ſumus. Etenim propter honeſtam, piam, ac Chriſtianam inſtitutionem, & morum caſtigationem, quam a parentibus noſtris accepimus, iiſdem debemus non ſolum quod homines ſimus, ſed quod nobilius eſt ac utilius, quod etiam ſimus Chriſtiani; ideſt in via æternæ ſalutis, ut habetur etiam in Catechiſmo Romano. Sub vocabulo honoris parentibus exhibendi cum eodem Catechiſmo unanimes conſentiunt Doctores tria præcipue indicari, nempe reverentiam, amorem, & obedientiam, nam hæc tria continet præceptum naturale divinum de honorandis parentibus. Hiſce tribus addunt nonnulli, & hoc non incongrue, ſuſtentationem parentibus in eorum egeſtate reddendam, cum hoc implicite ſecundum unanimem Doctorum ſententiam in ipſo honore includatur, vel ſecundum alios reducitur ad amorem, quo eoſdem proſequi debemus. Hæc tria dictat ipſa ratio filios debere parentibus ob triplicem reſpectum ipſorum parentum ad filios, ſcilicet, cauſſæ, præminentiæ, & regiminis.

Superiores, qui nomine Patris recenſentur.

Tria ſigna honoris parentibus exhibendi.

Tria vero prædicta, ideſt reverentia, amor, & obedientia ſunt actus proprii virtutis, quæ vocatur pietas, quæ ut ipſius pars potentialis pertinet ad iuſtitiam, cui pro-

 prium

prium eſt diſponere animum noſtrum, ut cuicumque ſibi debita reddamus. Pietas hic non ſumitur pro ſtudio internæ devotionis, ac ſinceri-affectus erga Deum & proximum, ut ſæpe ſæpius uſurpatur in divinis Scripturis, ut 1. Timoth. 4. *Exerce teipſum ad pietatem*, ſed accipitur pro ſpeciali virtute, qua colimus parentes, utpote vitæ, ac educationis noſtræ præcipuos poſt Deum auctores debita eos proſequendo reverentia, amore, & obedientia.

Adiuncta eſt huic præcepto filiis, ut hoc adimpleant, repromiſſio vitæ longævæ: *Ut ſis longævus ſuper terram*, quæ quidem promiſſio magnam habet rationem, & congruentiam: nam ita homines recipiunt a Deo quaſi vice parentum fructum, & utilitatem, quam ex hoc opere quærere poſſunt, nec valent ſperare a parentibus, non ſolum quia ætate maiores brevi ſunt morituri, ſed multo magis, quia in Dei ſolius manu vita ſtat & mors. Hæc autem vitæ longitudo non promittitur omnibus abſolute, & materialiter, ideſt pro vita præſenti præciſe ſumpta, cum promittatur iis duntaxat, quibus ad æternam ſalutem expediat, & iis, & aliis nomine vitæ, non ipſius tantum prolixitatem Deus pollicetur, ſed otium ſimul, quietem, incolumitatem, quibus tranquille vivitur, quæ quidem omnia intermixtam calamitatibus prolixiorem vitam maxime ſuperant. Eſtius, Iuveninus.

Reverentia quam ex pietatis virtute parentibus vi huius præcepti retribuere debemus, patet ex verbo *Honora* in principio mandati poſito, in quo clare oſtenditur & quanta eſſe debeat, & quæ eius obligatio. Etenim iuxta D. Th. parentes participant de ratione principii & ob generationem, & ob educationem, diſciplinam, omniaque alia, quæ ſpectant ad vitæ perfectionem; imo repræſentant Dei dignitatem, qui omnium eſt pater, ac ab ipſo participant paternitatem. Hæc autem reverentia, quam mandatum hoc exigit, duplex eſt, interior ſcilicet, quæ conſiſtit in poſitivo actu recognitionis ſuperioritatis, benevolentiæ, æſtimationis, & cuiuſdam timoris filialis, ac in fuga vilipenſionis, malevolentiæ, rancoris, contemptus interni, ac huiuſmodi pravorum affectuum; & exterior, quæ conſiſtit in ſignis, & officiis externis, quibus interioris animi ſenſus exponitur, v. g. ipſis aſſurgendo, famulando, honorifica de illis loquendo, &c. *Qui timet Dominum*, ait Eccleſiaſt. cap. 3. verſ. 8. *honorat parentes, & quaſi dominis ſerviet his qui ſe genuerunt*. Hinc lethaliter peccant

Reverentia quam ubet hoc præceptum da piez.

liberi qui verbo, geſtu, aliove quovis exteriori ſigno gravem ſecundum Religionis, aut hominum æſtimationem inferunt parentibus irreverentiam, ut ſi parentibus maledicant, eos ſpernant, irrideant, contumeliis afficiant, aliis deridendos præbeant, de iiſdem detrahant, eorum admonitiones, conſilia, minas contemnant, & multo magis ſi in eorum conſpectu hæc fiant, ut eos ad notabilem provocent iracundiam, tametſi ira non ſequatur. Imo notant communiter Doctores quod ea quæ aliis illata levis eſſent iniuriæ, unde ob levitatem materiæ eſſent venialia, ſi parentibus inferantur ob circumſtantiam perſonæ, quia iis poſt Deum ſingularis debetur reverentia, gravia evadunt, & fiunt mortalia, ut contigit in Cham filium Noe, qui ob illatam patri iniuriam, in ſe ſuoſque traxit maledictionem. In hoc igitur attente invigilent filii, quibus ſint parentes præ ſenectute, aut aliquo caſu delirantes. Advertant denique honorem patri debitum non inniti eiuſdem virtutibus, quas ſæpe nullas habet, ſed ipſis naturæ legibus, quæ neceſſario ſunt ſervandæ. Graviter item peccant ſi eos percutiant etiam leviter, imo etiam ſi ſolum manus contra illos elevent, etiam ſine animo percutiendi: nam hæc ratione perſonæ gravis iniuria, & irreverentia cenſetur, dummodo tamen indeliberatio non excuſaret. Item qui in proſpera fortunæ elevatione ſuæ obliti nativitatis parentes ex contemptu agnoſcere dedignantur, qui in foro externo accuſant parentes gravi crimine, & contra eos teſtari vellent, quod vetitum eſt *Leg. parentibus cod. de teſtibus*. Excipitur tamen ſi crimen patris eſſet hæreſeos, quam pater eſſet diſſeminaturus, coniurationis, proditionis in Principem, quod aliter impediri nequeat: nam poſt impenſam a filio omnem operam pro malo avertendo ante criminis perpetrationem pater a filio accuſandus eſt: bonum enim commune privato bono etiam patris eſt præferendum. Licet pariter filio opem iudicis implorare adverſus patrem, qui filio alimenta deneget, vel eumdem a catholica Religione avertere conetur.

Præter reverentiam debent filii poſt Deum præcipuum amorem, & ſincerum parentibus, ideſt eos pluſquam cæteros amare debent. Natura enim exigit, ut ſincere, & plus aliis eos diligamus qui plura ac maioris momenti nobis contulere beneficia, vitam nobis impertiendo, ac alimenta ad ipſius conſervationem: ex quo fit, ut ſpeciali ratione Deum repræſentent veluti Creatorem,

Pecc irrev renti liorum erga rente

Pr puum mor & ſi rum beat Pare bus.

Con-

Conſervatorem, ac munificum Proviſorem. Quare ſi proximum quemque etiam inimicum amare debemus, quanto magis eos, qui tam propinqui ſunt nobis, ut nemo propinquior eſſe poſſit? Tenentur igitur filii velle parentibus ſuis ſpirituale bonum, & temporale, & hoc eis ſuppeditare in indigentiis etiam communibus. Exigit etiam pietas, ut his impertiantur neceſſaria ad vitam ſecundum ſuum ſtatum ſuſtentandam, tametſi ſua culpa in egeſtatem inciderint, & bona quæ filii poſſident, ab iis non acceperint. Quovis enim modo parentes ſubſidio filiorum indigeant, ſemper filii debitores ſunt parentibus vitæ, & conſervationis, quas ab iiſdem recepere *Leg.* 1. *&* 2. *cod. de alendis lib. ac parent.* Tenentur itidem ſuccurrere parentibus in quavis alia neceſſitate quoad honorem, famam, libertatem &c. defectus eorum abſcondere, ac patienter ferre, ut Eccleſiaſt. 3. *In opere, & ſermone, & omni patientia honora patrem tuum.*

cata um lefe. a. ser. aren.

Quare graviter peccant liberi etiam quando curam non habent ac ſolicitudinem de ſpirituali, & temporali parentum ſalute, ut ægros non inviſent, negligant eos in carcere detentos liberare, non provideant eorum ſaluti, non curando celeriter ut Sacramentis, quando opus eſt, muniantur, aliis ſpiritualibus iuventur auxiliis, illorum teſtamenta, & legata vel ommittunt, vel differunt exequi, nihil cogitant ut eis defunctis ſacrificiis & precibus ſubveniant, unde citius a Purgatorii pœnis ad cœleſtem gloriam transferantur. Item qui de eorum adverſitatibus lætantur, dolent de eorum proſperis, infortunia eiſdem peroptant, ſeu quod deterius eſt, ipſam quoque mortem, qua ab eorum admonitionibus, vel a longa cura, ac ſolicitudine, quam pro ipſis impendere debent, liberentur, vel demum ut citius eorum fruantur hæreditate. Hæc odioſa circumſtantia aperienda eſt in confeſſione, utpote quæ peculiarem habeat malitiam pietati oppoſitam: unde proſcripta fuit ab Innocent. XI. propoſitio quæ num. eſt 14. *Licitum eſt abſoluto deſiderio cupere mortem patris non quidem ut malum patris, ſed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura eſt pinguis hæreditas.* Imo omnia alia, quæ facta erga extraneos, eſſent tantummodo contra charitatem, commiſſa contra parentes opponuntur etiam pietati: ex quo capite graviora redduntur, ac proinde cum tali circumſtantia aperienda ſunt in confeſſione, quia tunc peccatum duplicem habet malitiam ſpecie diverſam, contra charitatem nempe, & pietatem.

De obedientia reddenda Parentibus.

Cum vero filii ſint ſub dominio, ac tutela patris, tenentur ex hac parte obedientiam præſtare parentibus, in iis omnibus in quibus parentibus ſubiiciuntur, ideſt in iis, quæ ſpectant ad domeſticam gubernationem, ac bonos mores: in iis enim filii ſubiiciuntur parentibus, ad quos pertinet familiam regere, & inſtruere in bonis moribus, & pluribus in locis divinæ Scripturæ hoc filiis præcipitur, & præcipue Coloſſ. 3. *Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in Domino.* Et Chriſtus Dominus inſigne in hoc præbuit exemplum, qui non ſolum obediens fuit æterno Patri uſque ad mortem, ſed & Mariæ, & Ioſepho tanquam parentibus ſubiectionem præſtitit & obedientiam, Lucæ 2. *Et erat ſubditus illis.* Et revera ſi ubi alter ius habeat imperandi, alium obſequi neceſſe ſit, filii plane debent obſequi parentibus, qui ius habent, ac poteſtatem illis imperandi, cum aliter ipſorum curam gerere nequeant. Dicitur in iis, in quibus parentibus ſubiiciuntur, ideſt 1. in omnibus, quæ ſpectant ad bonos mores, ac ſpiritualem ſalutem, v. g. abſtinere a periculoſis occaſionibus, & ludis vetitis, a nocturnis curſibus, a tabernis, a contractibus, qui uſuram, vel ſimoniam ſapiant, ab improborum ſocietate, ac familiaritate, a quolibet alio, quod illicitum ſit, vel periculoſum: item catecheſes & conciones ſacras, Eccleſiam, ac Sacramenta frequentare: 2. in iis, quæ ſpectant ad tuendam, conſervandamque pacem, & concordiam, bonam famam, honorem decuſque familiæ: ut eſſet, ſi pater, & eius loco mater, avus &c. præcipiant filiis ut tali hora maneant domi, vel domum ingrediantur, ut ſtudiis vel tali arti vacent, ut alias non addiſcant, ut nihil de familiæ bonis donent ac diſtribuant: & hoc generali præcepto vetitum cenſetur quidquid etiam expreſſe permiſſum non fuerit, niſi eſſet levioris momenti. Item ut filia literulas cuiuſcumque, ac munuſcula furtim non recipiat, ut maneat in Monaſterio donec nubatur; & ſi domi moretur, ſola e domo non egrediatur, iuvenes amaſios noctu non alloquatur: in hiſce omnibus eſt prorſus obediendum, ita ut graviter peccent filii, ſi graviter in his deficiant, ſicuti graviter peccant, ſi parentibus inconſultis, vel contra eorum voluntatem uxorem ducant imparis gradus, vel aliqua infamia, ac dedecoris nota affectam, vel ſine iuſta cauſſa ducere nolint quam ipſi parentes vellent ob ingens familiæ bonum.

Non ſubſunt tamen filii parentibus, idcirco

Quando filiis non obediendum Parentibus.

co inculpate ſe habent in iis eiſdem non obſequendo, quæ adverſantur præceptis, & conſiliis Evangelicis, & in quibuſdam circumſtantiis, etiam quoad electionem proprii ſtatus, cum hic a divina vocatione pendeat. Unde ex primo capite non debent filii parere parentibus qui aliquid præcipiant, quod adverſatur præceptis Dei, & Eccleſiæ, aut Evangelicis conſiliis: nam *oportet magis obedire Deo, quam hominibus*, Actor. 5. v. g. ſi pater filio præcipiat duellum, vin dictam, uſuras, illicitos contractus, aliaque eiuſdem generis; ſi prohibeat ſine legitima cauſſa ne Miſſam die feſto audiat, ieiunia Eccleſiæ non obſervet, non frequentet Sacramenta, aliaque pietatis opera &c. ideoque inculpate poteſt filius patrem non audire, qui eum provocat ad prophana ſpectacula, ad ludum ac ad alia omnia, quæ poſſunt eſſe occaſio, & periculum peccati. Et ſic etiam filia, ſi mater ei præciperet comædias, ſpectacula, choræas, pectoris nuditatem, vanos amores vel converſationes cum iuvenibus, aliiſque hominibus, quæ omnia vel culpam habent, vel culpæ ſunt proximæ occaſiones. Item ſi ei præciperet nubere cum viro improbo, vel indole parum commoda.

In quo filii non ſubduntur Parentibus.

Filii non omnimode ſubduntur patri in ordine ad amplectendam civilem artem, vel profeſſionem ſecundum propriam indolem, ita ut ſi pater non indigeat opera filii, poteſt hic diſcedere a paterna domo, ut aliunde artem addiſcat, ſcientiam, vel profeſſionem, ad quam naturali inſtinctu inclinetur, & in qua multo magis proficiet quam in aliis quæ ipſi ſunt inviſæ, dummodo tamen aliud vitæ genus quod eligit ſit ſtatui ſuo, ſeu nativæ conditioni conſentaneum, petita prius quidem a patre licentia, quam ei pater denegare non poteſt, ut in *Leg. ult. ex ſis §. de liber.*

Circa vero electionem ſtatus ſive Clericalis, ſive Religioſi, ſive Matrimonii, certum eſt quod cum hic pendeat primario a divina vocatione, licet filii petere debeant a parentibus conſilium, & conſenſum, non vero ſequi, niſi divinæ conſonet vocationi, parentes nec directe, nec indirecte impedire poſſunt filiis cuiuslibet horum electionem, & multo minus eos cogere, ut quemvis illorum ſtatuum ſive Clericatus, ſive Religionis, ſive Matrimonii contra propriam voluntatem amplectantur, quia non hominis eſt, ſed Dei vocare hominem quocumque voluerit, qui etiam dat gratiam, ſeu auxilium opportunum ut quiſque digne ambulet vocatione qua vocatus eſt: quo dono cum careat coacta electio, gravia idcirco ſequuntur incommoda, ut odia, diſcordiæ, adulteria in matrimonio, ſacrilegia, ac ſcandala in Clericatu, tædia, furores, deſperationes, apoſtaſiæ in Monaſteriis. Hinc pie, ac ſapienter ſacra Trid. Synodus *ſeſſ. 25. de Regular. cap. 18* anathemate percutit non ſolum parentes, verum alios etiam quoſcumque, qui quovis modo operam ſuam dederint ad cogendam virginem, vel viduam, ut in Monaſterio monaſticum ſtatum profiteatur: & quod dicitur de fæminis, de viris quoque eſt intelligendum. Verum ſicuti non poſſunt parentes cogere filios ad hunc vel illum ſtatum eligendum, ſic nec poſſunt ſine iuſta cauſſa eos a ſtatu, quem elegerint, removere. Nam ſi a ſtatu Religioſo, vel Clericali eos retrahant, a meliori propoſito eos amovent, nempe a via quam Deus eis ſtatuit pro æterna illorum ſalute. Si vero retrahant a matrimonio, eos exponere poſſunt innumerabilium peccatorum periculo, non conſiderantes illud Apoſtoli: *Melius eſt nubere quam uri*. Dixi *ſine cauſſa*, quia non ſolum poſſunt, imo debent impedire parentes ne filius ineptus Clericalem ſtatum amplectatur, vel Religionem ingrediatur, in qua collapſa ſit regularis diſciplina abſque eo quod certa ſpes affulgeat, ut brevi reſtituatur; ſicuti etiam differre poſſunt conſenſum, ut filii experiantur vocationem, nempe ſi ex ſincero ac ferventi animo Deo in Clericali ſtatu, vel Religioſo inſerviendi, aut ex iuvenili, vel incoſtanti voluntate ad huiuſmodi eligendam conditionem inducantur.

Cæterum ſi filiis vere conſtet de divina vocatione, non tenentur, nec poſſunt obſequi parentibus, qui eos retrahere conentur, cum plus Deus quam parentes amandus ſit, & audiendus. Verum quidem eſt quod ſi parentes extreme, vel etiam ſolum graviter indigeant, nec alius adſit qui poſſit ac velit eis ſuccurrere, tenetur filius ommittere Religionis ingreſſum, quia hoc eſt ſolummodo conſilium, & ſubvenire parentibus, quia hoc eſt præceptum naturale, & divinum. Imo tunc Religio reſpectu huius filii ceſſat eſſe opus conſilii iuxta illud Matthæi 15. ubi Chriſtus exprobrabat Phariſæis quod ſuaderent impendere in divinum cultum eroganda parentibus: & hoc intelligendum licet parentum neceſſitas non ſit præſens, ſed ſolum probabiliter futura credatur, & talis quam filius prævenire, & avertere poſſit. Imo ſi filius non obſtante hac parentum neceſ-

ceſſitate Religionem ingrederetur, valide quidem, ſed illicite profiteretur, ac teneretur egredi, ac ſui voti executionem ſuſpendere, quando egrediendo tali parentis neceſſitati ſubvenire poſſet etiam repugnantibus Superioribus, a quibus licentiam egrediendi petere deberet, quia debitum iuvandi parentes profeſſionem præceſſit, & Superior in tali caſu eſſet irrationabiliter invitus, quia Religio non deſtruit, imo ex ſe perficere habet pietatem. Ita Sylv.

Quatuor conditiones exigit P. Henno, ut filius pro parentum neceſſitate a Religionis ingreſſu abſtineat. 1. Ne filius remanens in ſæculo ſit in proxima peccandi occaſione; cum propria æterna ſalus præferenda ſit corporali parentum ſaluti, cum aliis ſpiritualibus modis non valeat filius ſuam ſpiritualem ruinam avertere. 2. Ut deſint alii, qui poſſint, ac velint ſubvenire parentibus talis filii, ut ipſe Religionem ingrediatur. 3. Ut vere ſubſit ſpes reipſa ſubveniendi parentibus. 4. Ut ſuſceptio Religionis revera hanc ſubventionem impediat. Nam ſi etiam in Religione mediante Superiorum licentia, aliorumque piorum, æque ac in ſæculo ſubvenire poſſet, talis parentum egeſtas ei non impediret Religionis ingreſſum.

Talis tamen Religioſus e Religione egredi ad ſubveniendos parentes coactus habitum ſuæ Religionis geſtare debet, ſicuti etiam Regulas quantum circumſtantiæ permittunt, obſervare, cum non deſinat eſſe Religioſus, & ubi primum ceſſet ratio ſui egreſſus e Religione, ad Monaſterium redeat. Si vero talis egeſtas ſuperveniat parentibus poſtquam filius profeſſus eſt Religionem, & ſit tantum neceſſitas gravis, & non extrema; egredi nequit e Religione, ut ipſis ſubveniat, niſi obtenta Superiorum licentia, quia Religioſus per profeſſionem traditus eſt Religionis poteſtati, & ſui Superioris, unde alteri concedi nequit etiam quoad uſum citra neceſſitatem extremam. Sic. S. Th. S. Antonin. aliique. In extrema vero, etiam non obtenta Superiorum licentia, ut antea dixi, egredi poteſt, & debet.

Nec dici poteſt parentes per ſuum conſenſum datum filio ingrediendi Religionem, ac in ea profitendi ceſſiſſe iuri ſuo in filium, ac proinde ceſſare debitum filii erga illos; nam ſicut pater non poteſt ſibi mortem inferre, ſic non poteſt cedere iuri quod habet, ut in extrema neceſſitate ſubveniatur a filio, quando a nemine alio ſubveniri queat.

Denique, quia filii, ut antea notavimus, tenentur obſequi & colere parentes, non tantum ex charitate, qua amor erga ipſos præcipitur, ſed etiam ex pietate, quæ eſt virtus inclinans ad officia, ſedulumque cultum retribuendum ſanguine coniunctis, & patriæ iuxta D. Thom. 2. 2. q. 101. art. 1. hinc contra virtutem hanc delinquunt etiam graviter filii, quando agunt aliquid, vel omittunt, quo (licet ipſis vetitum illud non fuerit) prævident tamen genitores valde contriſtandos, vel offendendos, vel provocandos ad iram, ita ut peccaturi ſint furoribus, blaſphemiis, quia ſine iuſto & gravi motivo eis præviſam occaſionem præbent tantorum malorum; idcirco tenentur ſub mortali ab huiuſcemodi actione, vel omiſſione abſtinere; imo ſatis eſt ſi dubitent an actio vel omiſſio eis allatura ſit gravem diſplicentiam, ut cavere debeant, cum in tali caſu dubio plenum ius habeant genitores ne ab iiſdem ſine iuſta ratione contriſtentur. Quod ſi filiis inſit rationabile motivum ita ſe gerendi, vel notabilis damni vitandi, vel magnæ utilitatis arripiendæ gratia, & parentum conturbatio oriatur ex ipſorum aſperitate, apprehenſione, auſteritate, hypocondria, ſive alia animi commotione, non peccabunt filii illud agendo, vel omittendo, cum æquum non ſit filios grave nocumentum ſubire, vel notabili utilitate privari, ut difficili ac imbecilli genitorum animo indulgeant.

Circa dominium vero filiorum in quibuſdam bonis caſtrenſibus nempe vel quaſi caſtrenſibus, & circa contractus, quos cum genitoribus inire poſſint iam actum eſt ubi de Dominio.

Nota 1. quod eadem ferme ratio filiorum erga genitores currit etiam in nepotibus reſpectu avi, proavi, & cuiuslibet aſcendentis, ut non ſecus ac filii patribus, nepotes quoque avis, proavis, aliiſque aſcendentibus eadem officia amoris, reverentiæ, obedientiæ, pietatis præſtare teneantur; cum hi omnes ſe habeant reſpectu nepotum tanquam patres. Sic Antoine cum de Lugo. *Debitum nepotum erga avum &c.*

Nota 2. quod quæ dicta ſunt de filiis legitimis quoad debita officia exercenda erga ſuos genitores, hoc intelligendum eſt quoque de filiis illegitimis non ſolum quoad parentes qui eos genuerunt, ſed etiam quoad avos, proavos, cæteroſque aſcendentes: quia cum illegitimi quoque ſint vere filii, idcirco eiſdem obligationibus obnoxii ſunt æque ac legitimi reſpectu non ſolum ſuorum genitorum, ſed horum quoque aſcen-

dentium, cum in præſenti vere patres cenſeantur non ii tantum, a quibus immediate, ſed ii etiam a quibus mediate duximus originem, ut ſunt avi, proavi &c. Sic Tournel. cum de Lugo & aliis.

In neceſſitate Parentum uxoris filiorum cui potius a filio ſit ſuccurrendum?

In hoc propoſito vertitur quæſtio inter Theologos, dum genitores, filii vel uxor in æquali extrema verſantur neceſſitate, cuinam horum teneatur filius potius ſubvenire, cum ſatis non ſit ut omnibus ſimul ſubſidium præſtet. Suſtinent non pauci in concurſu neceſſitatis genitorum & filii filium anteponendum eſſe genitoribus. Maior tamen ac ſanior pars cum S. Thom. 2. 2. q. 26. art. 9. ad 3. Magiſtr. Sentent. in 3. diſt. 29. & Abulenſi probabilius docent ac propugnant potius genitoribus quam filiis in tali neceſſitate ſubveniendum eſſe; & ita ſentiunt non pauci Iuriſtæ. Et ratio eſt quia antiquius & excellentius eſt debitum erga parentes, utpote qui poſt Deum ſint nobis cauſſa & principium exiſtendi, cum poſt Deum, & eſſe & vitam a genitoribus acceptam agnoſcamus: unde æquitas exigit ut in extrema neceſſitate ab interitu eos ante omnes alios liberando ipſis velut vicem rependamus; ac ideo prius & potius patri quam matri, quia pater priorem & excellentiorem principii locum atque ordinem obtinet quam mater, ſicuti notarunt S. P. Hieronymus cap. 44. Ezechielis, S. Thomas 2. 2. q. 26. art. 10. Quare filius ob eaſdem rationes in extrema neceſſitate tenetur ſubvenire patri potius & matri quam propriæ uxori. Sic communiter cum S. Thoma loco cit. art. 9. & Magiſtr. Sentent. in 3. diſt. 29. Imo potius quam uxori tenetur in extrema neceſſitate ſuccurrere propriis filiis, quia potior eſt coniunctio parentum ad filios tanquam aliquid ſui exiſtentes.

Extra vero extremam neceſſitatem debet filius (dicunt paſſim DD. contra aliquos, & meo videri probabilius) potius quam parentibus & filiis propriæ uxori ſubſidium præbere; eo quod maritus cum uxore ſit una caro, ſcilicet veluti unum ac idem compoſitum, ita ut non ſecus ac quilibet ſolicitus eſſe debet prius ad ſui ipſius quam ad aliorum conſervationem; ita pro conſervatione propriæ uxoris, quæ ratione vinculi matrimonii facta eſt cum ipſo veluti unum & idem corpus, ut Geneſ. 2. *Relinquet homo patrem ſuum, & matrem, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una.* Et Epheſior. 5. *Vir diligat uxorem tanquam corpus ſuum.* In neceſſitate tamen communi filius tenetur potius quam parentibus proli ſuæ ſubvenire, quia proles eſt ſub cura parentum, & ab illis etiam extra extremam & gravem neceſſitatem iure poſtulat alimenta, non item parentes: 2. enim Corinth. 12. ita habetur: *Non enim debent filii parentibus theſaurizare, ſed parentes filiis.*

§. II.

De obligationibus parentum erga filios.

Si unuſquiſque plura officia ex lege charitatis cuicumque proximo pro incolumitate vitæ illius, fortunarum & famæ, quando neceſſitas id exigat, præſtare tenetur, quanto magis hæc obligatio non urgebit parentes erga proprios filios, quibus, cum per generationem eſſe dederint, hoc illis iuxta propriam conditionem conſervare tenentur, eis providendo non ſolum neceſſaria ad vitam corporalem, ſed ad civilem etiam & ſpiritualem? Et cum ad hæc exequenda valde conferat amor; hinc ante omnia genitores debent filiis ſuis dilectionem, alimenta, poſtea educationem tam civilem quam ſpiritualem; & hæc duo poſteriora complectuntur curam, quæ genitoribus erga ſuam prolem naturaliter incumbit. Et 1. quoad dilectionem, quam filiis ſuis debent genitores, nihil profecto hac obligatione clarius patet. Nam ſi ob ſimilitudinem naturæ naturali inſtinctu inclinamur ad diligendos alios homines, & ob vinculum fraternitatis, quod viciſſim habemus ratione finis, ad quem conditi ſumus, tenemur ex lege charitatis ad mutuam dilectionem, quanto magis trahi non debent genitores ad amorem ſuæ prolis, quæ ut ab ipſis procreata, eſt veluti eorum pars, non ſecus ac rami arboris, palmes vitis, ac proinde ſicuti multo plus quam quilibet alius, illis eſt coniuncta ac proximior, ſic fortiori ac teneriori affectu amabilis? Quare tenentur parentes filiis ſuis bene velle affectu, & opere, removendo ab eis quantum fieri poteſt mala animæ & corporis. Hinc graviter delinquent parentes ſi filios odio proſequantur, ſi malum illis optent; ac ſi contra illos ferant imprecationes, maledictiones, ſi nimis aſpere in illos agant, verberent, affligant ſine iuſta cauſſa; ſi dum indigent, eis non ſuccurrant, &c. Sed de his ſpecialiter infra. Strictiori enim titulo tenentur genitores filiis quam filii genitoribus; cum ex ipſo naturæ inſtinctu, ut cernitur in brutis ipſis, vi maiori inclinet natura genitores erga filios quam hoſce erga genitores. Hinc advertit Recentior quidam non haberi

in Decalogo ſpeciale præceptum pro genitoribus erga filios.

Verum quia parentum incipiunt obligationes erga filios ab ipſa eorum conceptione, hinc rei fierent gravis culpæ (ut alias melius videbimus) ſi tempore menſtruæ purgationis a coniugali uſu non ſe abſtineant ob periculum gravis damni prolis concipiendæ, cum naturam incertæ valetudinis ſortiantur ex medicorum iudicio qui tali tempore concipiuntur: item ſi cum uxoribus prægnantibus moleſte ſe gerant eas affligendo, contriſtando, ac peius etiam, ſi eas percutiant, vel alio gravi modo eas crucient, non ſine gravi conceptæ prolis periculo. Matres pariter graviter delinquunt, ſi dum ſunt prægnantes gravia gerant onera, immoderate laborent, currant, ſaltent, bibant vel comedant nociva non ſine gravi temporalis ac perpetuæ infantium ſalutis periculo. Item peccant parentes, & graviter, qui edita in lucem prole omittunt eius neceſſariam, ſedulamque curam, ita ut ſi opus ſit nutrice, non illam provident ſanam, morigeram ac diligentem: nam ſæpe contingit quod defectus tam phyſici quam morales una cum lacte in infantibus transfundantur, phyſici certius moralibus, morales plerumque: hinc matres valde reprehenſibiles ſunt, nec immunes a culpa, quæ dum lacte ſunt proviſæ, ob quamdam mollitiem, qua incommoda matrimonii ferre abhorrent, non alunt proprio lacte, ſicuti tenentur, ſuam prolem, ſed aliis ablactandam tradunt. Peccant item graviter, ſi quatenus moraliter fieri poteſt, non cavent ne quid filiis, præſertim dum parvuli ſunt, & quaſi lactentes, eveniat mali, puta ne luſci, claudi, vel aliter deformes fiant, ne ſibi nimio ploratu noceant, ne cadant in ignem, vel acquam, ne ab aliqua belva, quandoque etiam domeſtica vorentur, vel in membris offendantur. Peccant itidem mortaliter, ſi teneant ſecum in lecto ob periculum quod poſſint eos opprimere, vel alio modo ſuffocari, ſicuti non raro contingit. Hinc tale peccatum in aliquibus Diœceſibus eſt reſervatum, & aliquibus in locis tranſgreſſores ſubiiciuntur etiam publicæ pœnitentiæ, ut refert hic Tourneleius de Cœnomanis. Quare expectare non debent quod contingat oppreſſio, ut ſe in confeſſione accuſent, ſed quandocumque hoc faciant, debent confiteri, quia ex ratione ipſa facti ſemper adeſt grave periculum. Quod ſi huiuſcemodi inconvenientiæ cauſſa ſit parentum paupertas, ut parare nequeant lectulum parvulis ubi eos extra proprium lectum reponant, ſoliciti ſint Paſtores ut propriis vel aliorum eleemoſynis huic neceſſitati provideatur, unde a tanto periculo infantuli ſubtrahantur.

Præter amorem, cura qua onerantur genitores erga ſuam prolem, exigit ut alimenta eis præſtet, ut convenienter eos alant & ſuſtentent. Hiuſcemodi debitum incumbit parentibus tum ex iure canonico cap. *Si quis* diſt. 30. ubi anathematizantur qui dereliquerint proprios filios, & eos non aluerint, tum ex iure civili l. *Si quis a liberis* ff. *de agnoſcend. & alend. liber.* tum ex iure naturali, quamdiu liberi ſibi ipſis res neceſſarias pro ſua ſuſtentatione providere non poſſunt: quia, ut antea notavi, cum parentes per generationem eſſe filiis dederint, illud quoque eis convenienter conſervare debent, & ad ſuam perfectionem ac debitum ſtatum vitæ perducere; hinc ut notat P. Antoine cum S. Baſilio in pſalm. 7. ipſa naturæ ordinata propenſio ſatis indicat parentes miniſtros eſſe divinæ providentiæ erga ſuos liberos. Nomine vero alimentorum & ſuſtentationis intelliguntur neceſſaria ad victum, veſtitum, habitationem, medicinalia, &c. quæ omnia providere tenentur genitores ſuis filiis eo meliori modo quo moraliter poſſunt, donec pervenerint ad convenientem ætatem, in qua per lucra convenientia ea ſibi comparare ſeu providere valeant; hæc enim per ſe debita ſunt filiis; per accidens vero uſque ad finem vitæ, ſi aliquo legitimo obice impediti ſibi providere non poſſint; in quo caſu & in aliis, quando filii non eſſent in bonis unde ſuppleri poſſit, tenentur genitores pro filiis etiam poſt mortem ad congruentes funeris expenſas & preces defunctorum pro eorum requie. Et circa hoc duo notanda ſunt 1. nempe non teneri patrem alimenta dare filio, ſi huic ſufficientia bona ſuppetant, aut artem teneat non ſibi indecoram, aut officio proviſus ſit, unde congruam ſuſtentationem percipere queat; 2. ſi filius ab aliquo alio gratis alatur, non tenetur pater in foro conſcientiæ compenſare filium pro alimentis ab alio ſibi tributis; quia pater debet filio alimenta, non vero pretium alimentorum, quando filius habuit aliunde unde viveret. In foro tamen externo poſſet filius ad talem compenſationem patrem per iudicem compellere, præcipue ſi qui tribuit alimenta filio, voluit tali medio filium beneficare, non patrem. Quare ſtatutum fuit iure civili ne patres faciles ſint ad relinquendos filios aliorum ſuſtentationi. Cæterum ſi filius ut vive-

veret, debita contraxerit, hæc ſolvenda eſſent a patre, utpote quæ contracta fuerint nomine patris, quem ſupponimus filio alimenta debere.

Obſervandum quoad alimenta filiorum, quod primo triennio tenetur mater alere filios. Si mater autem lac nequeat præbere filio, quia careat lacte tenetur pater ſuis expenſis nutricem conducere. Si vero mater poſſit lactare ſeu alere per ſemetipſam, alere tenetur, aut ſuis expenſis nutricem conducere. Sic Azorius cum aliis. Poſt triennium tenetur pater ſuam prolem alere, donec ex arte, vel officio acquirere valeat unde ſuſtentetur ex l. 9. cod. *de patria poteſt*. Quod ſi pater ex inopia nequeat, tenebitur mater, ut ex l. *Si quis a liberis* ff. *de liber. agnoſcend.* §. *Utrum*. In defectum patris & matris, ſi videlicet pauperes ſint, aut e vita deceſſerint, vel mater ſuperſtes, & eos enutrire ſufficiens tranſierit ad ſecundas nuptias, licet hic addat Gobat uſum præſentium temporum eſſe contrarium, tenentur alere filios avus, proavus, vel alii aſcendentes l. 5. §. *de liber. agnoſcend.* Deficiente autem & matre & avis, aliiſque aſcendentibus paternis tenentur filios alere avus, aliique aſcendentes materni l. *penult.* ff. *de filiis agnoſcend.* Laym. Alimenta tenetur pater miniſtrare filio, quem Princeps proſcripſit, ideſt in exilium egerit, aut Eccleſia excommunicaverit; quia neutra harum poteſtatum debitum naturalis iuris perdere ſeu ſolvere poteſt. Imo alimenta miniſtrare debet pater filio quoque diſſipanti, puta in ludis &c. alimenta ſibi tradita, etiamſi potuerit ea ſibi providere, & non fecerit, quia hiſce non obſtantibus filius non deſinit eſſe filius, ac ideo perdurat in patre iure naturæ onus neceſſariam ſuſtentationem eidem miniſtrandi. Hic notandum cum Tourneleio nomine filiorum venire etiam filiorum uxores. Pater enim tenetur non ſolum alimenta filiis ſuis præbere, ſed eos quoque adiuvare in ſuſtinendis oneribus, quæ ipſis incumbunt, inter quæ illud eſt quod filius uxorem ſuam alat.

Debitum Parentum pro filiorum educatione.

Præter miniſtrationem alimentorum, quæ parentes omni iure filiis ſuis debent, tenentur inſuper ſolicite incumbere eorum educationi tam civili quam ſpirituali. Unde curare debent genitores ut filii artem opificiumque addiſcant, vel officio alicui ſe applicent proprio cuiſque ſtatui congruo, eiſque procurare teneantur ſtatum convenientem ſuæ conditioni, unde honeſte vivere poſſint, vel congruas opes eiſdem præparare: *Non debet enim filii parentibus theſaurizare, ſed parentes filiis*. 2. Corinthior. 12. Cavendum his tamen ne hoc faciant cum læſione iuſtitiæ circa alterius bona, vel miſericordiæ erga pauperes, ſed id agant cum filiorum utilitate ſine præiudicio propriæ conſcientiæ.

Pec parentes circa curam liberorum.

Hinc graviter plus minuſve delinquunt parentes, qui proprios liberos, dum parvuli ſunt, quatenus eorum ætas exigit, non cuſtodiunt: qui vel ut ſumptibus parcant, aut maior eis ſuppetat rerum copia, vel ut ſuis vitiis magis indulgeant, infantes ſuos exponunt hoſpitali, non ſine tamen obligatione pium locum compenſandi tametſi illegitimi ſint qui mittuntur ad occultandum, & ad tollendum ſcandalum, quia, ut docet S. Antoninus, tenentur ſi poſſint, licet cum aliquo gravamine, propriis expenſis eorum ſuſtentationi providere. Quare advertit hic Pontaſius verb. *Reſtit.* multo magis teneri ad reſtitutionem, & graviſſimum peccatum committere, ſi citra extremam aut vere gravem neceſſitatem hoſpitali exponant filios legitimos. Verum ſive exponatur proles pio loco ad crimen occultandum, ſive cauſſa paupertatis, obſervare debent locum, tempus, ac alias circumſtantias, quin & ſigno aliquo eam notare, ut eam agnoſcere poſſit ut eius inſtitutioni provideant, ſi pinguior fortuna in poſterum eis obtigerit. Graviter item peccant parentes, ſi rem, bonaque familiæ non curent, ſi eadem bona in ludis, comeſſationibus, compotationibus, aliiſque indignis modis dilapident, ſi eadem bona diſſipent, vel ſaltem mediocriter ſoliciti non ſint ad acquirenda, & conſervanda bona neceſſaria, ut liberos honeſte ſecundum propriam conditionem collocare valeant, filias dotare, & eis congruam hæreditatem relinquere; quia non tantum præſentibus, ſed futuris etiam filiorum neceſſitatibus providere tenentur. Hinc tenetur inſuper pater relinquere filiis portionem legitimam ex hæreditate, quæ iure cæſareo eſt tertia ſeu triens vel ſemiſſis bonorum pars dividenda inter filios, & filias, poſito quod de reliquo hæreditatis aliter diſpoſuerit, quia alioquin tota hæreditas inter liberos partienda eſt. Dicta legitima non poteſt pater filios privare, niſi ob cauſas, quas aſſignabimus infra. Hinc graviter peccant contra curam propriæ prolis, qui orbati prima uxore, dum ad ſecundas nuptias tranſeunt, conficiunt falſa inventaria, ut occultatione ſuæ facultatis filios primi coniugii iuſta ſuæ portionis legitima defraudent. Item qui bona

na ſua in pias profundentes fundationes, & legata, ſuis liberis honeſte ſeu decenter providere non valent.

Non ſecus ac debitum relinquendi legitimam pueris, incumbit genitoribus ex iure pariter naturali competentem dotem dare filiabus, quando nubere velint, cum dos locum habeat alimentorum, quæ pater iure naturæ debet ſuæ proli. Et quidquid ſit num alicubi in foro externo teneatur dotem dare filiæ quæ ſine ſuo conſenſu nupſit minor 25. annis; ſecundum tamen Bonacinam, cuius ſententiæ quæ mihi videtur probabilior ob indulgentiam debitam fragilitati ſexus & imperitiæ ætatis puellæ minoris 25. annorum, adhærendum exiſtimo in foro conſcientiæ, tenetur pater dotare filiam, quæ in tali minori ætate nubat ipſo invito, aut nubat indigno, ei ſcilicet, cui ob depravatos eius mores, aut vilitatem generis vel bonorum diſparitatem nonniſi indecore nubere poſſit. Quod de dote nuptiali dictum eſt, intelligendum etiam de dote ad ingreſſum Religionis. Sic Pontas V. *dos* caſ. 6. citatus hic a Tourneleio.

Cæterum dantur aliqui caſus, in quibus iuſta adeſt ratio, ut parentes iuſte exhæredare poſſint filios, filiaſque dote privare; quæ iuſta cauſa in teſtamento a genitore exhæredante exprimenda eſt, nempe ob gravem culpam, ingratitudinem contra ipſos genitores admiſſam, vel dilapidationem bonorum familiæ, vel vitam luxurioſam filiæ, quia tunc huiuſcemodi pœna digni ſunt.

Quando autem pater bona diſſipavit cum iactura legitimæ filiis debitæ, niſi hoc animo diſſipaverit ut illos legitima privaret, non poterit filius integram legitimam petere, quæ ſibi contingere deberet. Si filii cedant patri petenti, propriam legitimam, & dotem, & tempore ſuæ mortis acquiſierit bona ſufficientia, poterunt filii & filiæ petere quod ceſſerunt, quia prudenter cenſentur ceſſiſſe hac conditione, niſi bona extiterint. Quando filiæ accepta dote Matrimonium ineunt, & ceſſionem faciunt cuiuſcumque iuris ad bona paterna &c. ſi hanc ceſſionem faciant inductæ fraude, vi, dolo, importunis precibus, poterunt a tali ceſſione relaxationem ſeu reſciſſionem petere. Imo etiamſi talem ceſſionem libere, & nulla interveniente fraude, vi, dolo, &c. fecerint cum proprio, filiorumque præiudicio, adhuc a iure irrita ac nulla declaratur. Verum ſuper hoc conſulendæ, & attendendæ ſunt municipales leges, peculiareſque conſuetudines locorum. Hactenus ſic Cuniliatus.

Parentes tandem præter ſuſtentationem & educationem civilem, de quibus hactenus, tenentur educare filios in vita ſpirituali & Chriſtiana. Et hæc eſt urgentiſſima obligatio quæ ipſis incumbit, ut Epheſior. 6. *Educate illos in diſciplina & correptione Domini*, & Eccleſ. 7. *Filii tibi ſunt; erudi illos*. Quod cum tribus modis fieri poſſit, ut huic graviſſimo oneri plene, digneque ſatisfaciant, tria præſtare tenentur 1. nempe eos ſolicite per ſe vel per alios edocere neceſſaria ad æternam ſalutem, vitamque Chriſtianam agendam; 2. non ſolum verbis, ſed etiam exemplo ad morum ſanctitatem perducere; 3. delinquentes corrigere obiurgando, & cum oportet, moderate puniendo, Proverb. 23. *Noli ſubtrahere a puero diſciplinam*. Quoad primum tenentur parentes ſedulo curare vel per ſemetipſos vel per alios idoneos ac probos inſtructores, ut pueruli ſtatim ac fieri poteſt, myſteriis Fidei imbuantur, diſcant Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, Symbolum Apoſtolorum, præcepta Dei & Eccleſiæ, & ſæpe experiri debent an illa didicerint & memoriæ commendent. Item, ut iuxta eorum ætatem, & captum inſtruantur de neceſſariis, & requiſitis ad Sacramenta digne ac fructuoſe recipienda; & ubi prior rationis radius eis affulſerit, ſtudere ut ad Deum per amorem ſe convertant, accurate ſatagendo ut cum Fidei rudimentis inſtructio adiungatur de agendis, ut ſolicite Eccleſiam frequentent & Sacramenta, ut Catecheſibus interſint & concionibus. Invigilare pariter debent ut a vitiis ætati correſpondentibus deterreantur; item ſolicite curare ut longe ſtent a familiaritate ac converſatione cum ſodalibus diſcolis & ſcandaloſis; nam huiuſcemodi conſortia iuvenum mentes inficiunt & depravant iuxta illud pſalm. 17. *Cum ſancto ſanctus eris, & cum perverſo perverteris*. Tandem tenentur eos inſtruere Chriſtianis documentis circa peccata vitanda, eorumque occaſiones fugiendas, virtuteſque Chriſtianas exercendas, operaque pietatis excolenda; ipſiſque inſtillare timorem & amorem erga Deum, devotionem erga Deiparam & Sanctos, ac horrorem peccati lethalis. Tenentur ad ſpecialem erga filias cuſtodiam, & quam maxime invigilare ne inverecunde ſe ornent, ne vanam pulchritudinem affectent, ne feneſtris ſe exponant, ne amicitias cum perſonis alterius ſexus ineant, ne ſine iuſta ac urgenti ratione in pu-

De debito Parentum pro Christiana filiorum educatione.

publicum exeant, ſed inſiſtere ut honeſtatem, puritatem, modeſtiam, aliaſque virtutes mulieribus, & virginibus præcipue convenientibus colant. Et ſi parentes circa hæc omnia notabiliter deſint, procul dubio in gravem culpam incidunt, utpote qui deficiant in obligatione, quæ graviſſime illos obſtringit.

Exemplum parentum in filiorum educatione. Verum nihil proderunt filiis parentum inſtructiones, monita, documenta, quando hæc non firmentur bono eorum exemplo: nam ſi filii videant ſuos parentes aliter agere ac ipſos docent, vitiaque ſequi quæ in eis reprehendunt, nemo non videt quod ſine magno divinæ providentiæ miraculo, documenta, admonitiones parentum nullius ſunt roboris, ut filiorum animos ad vitiorum fugam, ad honeſtatem, pietatemque in ſuis moribus inducant; quia cum longe pluſquam verba efficaciora ſint opera, ut animos ad obſequendum moveant & trahant, ſine ullo profectu evaneſcunt parentum documenta, quando eorum facta aliter doceant. Hinc S. P. Hieronymus epiſt. 7. ad Lætam de filiæ inſtitutione ita eam admonet: *Nihil in te, & in patre tuo videat, quod ſi fecerit, peccet. Mementote vos parentes virginis, magis eam exemplo doceri poſſe quam voce*. Genitores igitur quot graviſſimis ſcandalis onerantur, qui ſe videri aut audiri a filiis & filiabus non horrent ſanctarum legum tranſgreſſores.

Quare facile colligi poteſt quibus quantiſque modis graviter delinquant parentes, qui præſentibus ſuis liberis veneranda nomina Dei, Chriſti, Crucis, Evangeliorum, Mariæ ac aliorum Sanctorum aut blaſphemando contemnunt, aut in iuramentis indigne uſurpant; qui obſcænis verbis, maledictionibus, oblocutionibus in proximum, aliiſve depravatis modis ſæpe ſæpius abutuntur; qui aut continuis oblectationibus, ludis, ebrietatibus dediti, aut familiaritati fæminarum addicti, aut famulatui alicuius coniugatæ mancipati, propriæ uxoris cuſtodia alteri relicta, non ſine gravi propriæ conſcientiæ, rei familiaris, & ſpiritualis ac civilis filiorum diſciplinæ ruina tempus terunt: quomodo enim huiuſcemodi adeo prava vivendi ratione parentum non poterunt quam maxime ſcandalizari filii, ac ipſi eos non imitari cum graviſſima morum ſuorum corruptela? Nec minus Chriſtianæ filiorum educationi nocent hoc pravo genere agendi illi quoque, qui avaritiæ, vel ambitioni dediti, in omni eorum ſermone nil aliud diſtitant niſi quod parat viam ad congerendas, augendaſque fortunas, & media omnia ut plurimum illicita ſuggerunt eas acquirendi; qui fere ſemper non loquuntur niſi de excellentioribus nobilitatis gradibus, de artificiis adhibendis ut ad ipſorum conſecutionem perveniant, etiam cum charitatis & æquitatis offenſione; quando perraro, vel fere nunquam ſermonem inſtituunt de his quæ ſpectant ad vitam Chriſtianam ſeu ad divinarum legum obſervantiam, ad exercitium virtutum, ideſt de via ac mediis perveniendi ad ſpiritualem animæ ſalutem, ad æternæ vitæ conſecutionem; ita ut ſive operentur, ſive loquantur huiuſmodi genitores, non præbent filiis niſi ſcandala, quæ ſibi, & filiis ædificant perpetuam ruinam & perditionem. Quid dicam de propriis ſcandalis matrum reſpectu filiarum? Heu quot graviſſima peccata ab his committuntur, non aliud quædam harum inquirentes inceſſanter quam ſolatia, ita ut tota die de uno in aliud tranſeundo, tempus omne otioſe deperdunt, colentes amicitias cum extraneis viris, cum quibus familiariter converſantur, ſolæque ipſis aſſociatæ non ſecus ac cum coniuge, libere quocumque velint proficiſcuntur, & poſthabita Chriſtiana verecundia, mediis honeſtati repugnantibus ſe ornant, veſteſque componunt, nec aliud cogitant, aut loquuntur, niſi ut amatoribus ſuis venuſtiores videantur, novoſque ſibi cultores attrahant. O ſæculi noſtri mores corruptiſſimi! quos filii & filiæ didicerunt a ſuis genitoribus, ut ipſi eoſdem traducant in filios & nepotes. Væ huiuſcemodi genitoribus, ſed multo plus (ait P. Fulgentius) væ genitorum Confeſſoribus, qui ſi in doctrina morum, & Sacramentorum adminiſtratione eſſent labii unius & ſermonum eorumdem, magna profecto ex parte eliminaretur corruptio, & fidelis populi mores componerentur, ſi quod reprehenſum ab uno experiuntur, non invenirent diſſimulatum ab altero, & dilatam ab uno abſolutionem, non reperirent ultronee, & irrationabiliter impertitam ab alio. Sed de his antea iam actum eſt, & denuo ſermo habebitur, ubi ex profeſſo de obligationibus Confeſſarii fuſius diſſeretur.

Non ſolum tamen attendere debent genitores ne malo exemplo ſuam prolem offendant, ſed ne etiam coniugalibus familiaritatibus mutuorum amplexuum, aliiſque huiuſce generis eos edoceant quæ caſtæ ipſorum innocentiæ graviter adverſantur. Idcirco cavendum ne pueri in paterno lecto quieſcant. Satius enim eſt (ait Tourneleius)

ut

ut durius ſubeant cubile, quam ut a teneris ungulis diſcant quæ ignorare licitum, ſcire nefas eſt. Ob eamdem rationem nunquam patiendum ut frater cum ſorore recumbat, cum ex hoc multa, graviaque mala germinentur. Idcirco ubi hoc ob inopiam fieri contingat, curet prudens, liberaliſque Paſtor ſeu Confeſſarius hoc malum avertere, dando genitoribus unde lectulum provideant. Verum ſatis non eſt quod parentes modo ſuo agendi morum corruptelas in filios ſuos non inducant, quando non cuſtodiant eos a ſcandalis, quæ forinſecus ex pravis aliorum conſuetudinibus ipſis præbentur; hinc non ſolum eis interdicere debent conſortia cum parum morigeris ſodalibus, ſed præcipue proſpicere debent quando curam, inſtructionemque ſuorum filiorum alicui committunt, num pedagogus vir ſit qui ſciat, & ut par eſt, aſſueſcat munere ſuo fungi, & tali præditus ſit agendi honeſtate, ut ſperari poſſit quod non contaminentur eius moribus, cui inſtituendi concrediti ſunt.

te. e. ia io. ia Parentes tandem ut ſuum officium impleant pro ſpirituali filiorum educatione, & hæc eſt tertia eorum obligatio, neceſſe eſt ut eorumdem filiorum inſtructioni & monitis opportunam correptionem iungant, qua ſatagant ut eorum vitia emendentur, & ad opera virtutum, ideſt in viam Chriſtianæ diſciplinæ perducantur; quæ tamen correptio commenſuranda eſt eorumdem ætati, indoli & defectui. Idcirco intra limites harum circumſtantiarum continere ſe debent parentes in filiis corripiendis, ita ut nec per nimiam ſeveritatem in puſillanimitatem, aut in deſperationem inducantur, nec per nimiam remiſſionem potius morbum foveatur quam curetur. Quod ſi verba reprehenſionum, obiurgationumve nihil proficiant, tunc prout circumſtantiæ, præcipue ætatis filiorum permittent, progrediendum ad punitionem moderatam, vel verberum, vel ſubtrahendo eis aliquid ex prandio, vel cœna, vel per dies aliquot in cubiculo recludendo, vel alia huiuſcemodi pœna eos mulctando. Meminerint parentes miſerandi exempli Sacerdotis Heli, qui licet egregiis præditus moribus divinam ſubiit vindictam ob pravitatem ſuorum filiorum, non quia eos non corripuerit, cum illos monuerit de ſcandalis, quæ dabant ſacrificia offerentibus, erant enim Sacerdotes; ſed quia ipſos non corripuit ea ſeveritate qua debebat: *Heli* (ait D. Chryſoſtomus hom. 9. in 1. Timoth.) *propter filios periit; illos quippe cum acrius coercere debuiſſet, verbis tantum levibus monuit*. Semper tamen attendenda eſt gravitas defectus, & aliorum fratrum & ſororum eruditio. Et ad huiuſcemodi punitiones tenentur parentes ſub gravi, quando alia via obtineri nequeat plena filiorum emendatio, vel gravitas criminis id exigat. Nec prætermittere hoc debent, quando etiam agnoſcunt ſe vitia filios edocere ſuis pravis exemplis, & dum illos puniunt, debent proteſtari nole filios ſuos eorum corruptelas ſequi. Non enim diſpenſatur Princeps eo quod depravatis ſit moribus a mulctandis malefactoribus; ſic nec genitores ob ſua ſcandala a filiis ac filiabus diſcolis puniendis eximuntur; tanta de hoc officio eſt eorum obligatio. Audiant igitur, & horreant (inquit hic Cuniliatus) qui nec verbis nec factis filios corripiunt, qui eorum vitia diſſimulant ne illos contriſtent, qui etiam aliquando eorum indigna geſta tanquam effectus vividioris ſpiritus excuſant.

Colliges ex dictis graviter peccare parentes, ſi ſedulo non ſtudeant ut liberi fidei rudimentis, aliiſque ad Chriſtianam vitam ducendam neceſſariis imbuantur, improborum familiaritatem vitent, a vitiis abſtineant, mandata Dei & Eccleſiæ ſervent; ſi pravo conſilio, & exemplo ad peccata inducant, ſi de eorum factis, necnon de educatione, quam recipiunt a pedagogis, quorum diſciplinæ eos tradiderunt, non inquirant, permittantque eos liberius vivere, ludo & immoderatis oblectationibus aſſueſcere, iiſdemque ad hoc pecuniam ſuppeditent, ſi patiantur eos otioſam vitam agere, ſi delinquentes non reprehendant, ac moderatis punitionibus non coerceant, &c. 1. Timoth. 5. *Si quis ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem negavit* (facto nempe) *& eſt infideli deterior*; quia pater caput eſt, ac director familiæ, & ad ipſum cura educationis maxime ſpectat, licet mater quoque ad eam graviter teneatur.

Parentes tenentur relinquere filiis ſuis liberam ſtatus electionem, & graviter peccant, ſi eos invitos cogant ad matrimonii vel Religionis ſtatum amplectendum, vel ab iiſdem retrahant. Filii enim ius habent ſtatum vitæ libere ſibi eligendi, & eorum ſalus maxime pendet ab electione ſtatus, ad quem a Deo vocantur ac deſignantur. Hinc Concilium Trident. ſeſſ. 25. cap. 18. excommunicat eos, qui fæminam cogunt ad Religionem, vel profeſſionem Religioſam, aut ſine iuſta cauſſa impediunt eius ingreſſum Status electio libera relinquenda filiis.

vel

vel profeſſionem. Et ſi filii vocati ſint ad matrimonium, parentes non debent eos cogere ad ducendam hanc vel illam, ſi repugnent c. *de nuptiis* 31. q. 2. quia, ut ibi ait Pontifex, *quorum unus corpus eſt, unus debet eſſe & animus*; alias via, & occaſio eis aperiretur diſſidiorum, iurgiorum, rixarum, adulterii &c. Graviter autem delinquit qui alium iniicit in periculum mortaliter peccandi. Hæc autem omnia, quæ filiorum alimoniam & educationem reſpiciunt utramque, iuxta communem in defectu patris & matris præſtare tenentur iure naturali, ut iam antea diximus, aſcendentes in linea paterna, vel materna.

Parentes tenentur pariter ad omnia ſupradicta, ad alimoniam ſcilicet, & ad utramque educationem, civilem nempe & Chriſtianam erga illegitimos, ſive naturales, ortos ſcilicet ex concubitu perſonarum ſolutarum, quæ Matrimonio copulari poſſunt, ſive ſpurios, qui naſcuntur ex concubitu perſonarum, quæ matrimonio iungi non poſſunt, vel quia alteruter vel uterque eſt coniugatus, vel coniunctus, vel affinis, vel voto ſolemni obſtrictus, vel a lege prohibitus. Alere tenentur genitores filios illegitimos uſque dum ſibi ipſis de neceſſariis providere poſſint, cum vere ſint eorum parentes ex cap. 5. *de eo qui duxit*. Clericus poteſt providere filio ſpurio etiam ex Eccleſiæ bonis. Navar. Azor. Filiuc. Bonac. Gobat, & alii ex cap. *Paſce* diſt. 86. & cap. *cum haberet* 5. *de eo qui duxit in matrim.* Non poſſunt his tamen parentes aliquid ultra neceſſariam ſuſtentationem donare cauſſa mortis cum præiudicio legitimorum hæredum, cum leges hoc iuſte prohibeant; & ſi hoc fecerint, filii illegitimi quod ſuam excedit ſuſtentationem legitimis hæredibus reſtituere tenetur, cum legum auctoritate incapaces ſint ad illud retinendum. Quod ſi ſuſtentatio huiuſcemodi filiis non aſſignetur a ſuis genitoribus, hanc eis præſtare tenentur parentum hæredes, donatarii, &c. *Authent. licet.* cod. *de natural. liberis*, aut Fiſcum, ſi bona patris ei ſint addicta ob aliquod crimen, quod tamen non ſit hæreſis, aut læſæ maieſtatis. Gobat in quinario tract. 5. cap. 28. n. 15. &c. Bonac. & alii. Et hoc intelligendum eſt etiam quoad filios ſpurios, quia cum præſumi nequeat patrem naturali officio deeſſe voluiſſe, æquitati conſonum eſt ut compellantur donatarii ad alendos filios ſpurios ſui benefactoris. Unde ſi pater ſpurii dederit bona ſua Monaſterio, in quo ipſe profeſſus fuerit, quod certis in locis licitum eſt, Monaſterium de alimentis filio providere tenebitur. Ita Tourn. cum Panormitan. aliiſque iuris Doctoribus. Æquum enim eſt ut potiſſimum naturale patris onus ad eos devolvatur, qui eidem ſucceſſerunt in bonis.

Nota quod cum tam ſtrictum ſit & irrefragabile onus, quod genitoribus incumbit alendi, & civiliter ac Chriſtiane educandi filios, ſi filii, quando parentes eorum ſubſidio indigent, ingredi non poſſunt Religionem, multo longe minus talem ſtatum amplecti poterunt parentes, dum liberi carent neceſſariis ad ſuſtentationem, vel educationem ſuo ſtatui convenientem. Porro parentes iure naturali tenentur ea liberis providere, nec licet tentare Deum media ordinaria omittendo ſub ſpe divini auxilii. Poſſent tamen ſi ſufficienter illis providere valeant de rebus neceſſariis ad vitam, & ſtatum, & ipſos per alios recte inſtituere queant.

De mutuis patrinorum, filiorumque obligationibus.

Solicitudo, quæ urget amantiſſimam Eccleſiæ matrem erga ſuos Fideles, ut in via ſalutis nihil eis deſit, eidem ſuggeſſit ſtatuere ut in Baptiſmi initiatione, qua Sacramentum hoc ſuſcipientes Chriſtianæ Religioni aggregantur, & in Sacramenti Confirmationis ſuſceptione, qua in Chriſtianæ fidei profeſſione firmantur, per tertiam perſonam initiandi Eccleſiæ præſentarentur, quæ veluti fideiuſſor nomine initiandorum ſponderet eos fideliter permanſuros in fide, quam in hiſce Sacramentis ſuſcipiendis profitentur; hi nunc patrini vocantur, & ii pro quibus ſpondent, filioli dicuntur eorum. Quare vi ſuæ fideiuſſionis ſeu ſponſionis tenentur patrini ſub gravi, ſi parentes naturales ob mortem vel ſegnitiem deficiant, curare ut filioli ſui addiſcant neceſſaria ad fidem ac bonos mores, & invigilare debent ſuper eorum vitam, ſolicite procurando, ut ſecundum Chriſtiana inſtituta illam ducant. Nam, ut docet S. Thom. q. 67. art. 8. *unuſquiſque obligatur ad exequendum officium, quod accepit; ſed qui accipit aliquem de ſacro fonte, aſſumit ſibi officium pedagogi*. Et D. Auguſt. patrinos alloquens ſermone 215. de tempore ſic ait: *Quos in Baptiſmo excepitis, ſcitote vos fideiuſſores pro ipſis apud Deum extitiſſe; & ideo tam illos qui de vobis nati ſunt, quam illos quos de fonte excepiſtis, ſemper caſtigate, corrigite, ut caſtitatem cuſtodiant, iuſtitiam diligant, charitatem teneant.*

Hinc

Hinc non omnes, ſed ii tantum, qui apti ſunt ad officium hoc explendum, admitti poſſunt a Parocho, ut puerum de fonte ſuſcipiant, ut dicetur in tract. de Baptiſmo.

Filioli pariter ſpirituales reddere debent ſuis patrinis amorem reciprocum, reverentiam filialem, & obedientiam quoad inſtructionem, & morum diſciplinam; & ſi ſecus fecerint, ſpecialiter peccant contra pietatem: Patrini enim ſunt ipſis veluti patres, quia locum ac munus patris tenent.

De mutuis obligationibus ſuperiorum & inferiorum, dominorum & famulorum, Principum &c. iam actum eſt in tractatu de obligationibus ſtatuum quarumdam particularium perſonarum.

§. III.

De mutuis Coniugum officiis.

Multa, variaque officia mutuo ſibi debent coniuges a coniugali debito diſtincta, & præcipua ſunt, individua vitæ ſocietas, præcipuus charitatis amor, & alimenta. Primo igitur tenentur ad individuam vitæ ſocietatem, ideſt ſimul cohabitare & convivere debent quoad domum ac thorum, niſi legitima cauſſa a tali debito eos excuſet, ut habetur Geneſ. 2. & Matth. 19. *Dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una*, quod ſine cohabitatione fieri non poteſt. Hinc 1. Corinth. 7. Apoſtolus præcipit ut matrimonio coniuncti ab invicem non ſeiungantur: *Uxorem a viro non diſcedere . . . . & vir uxorem non dimittat*. Hanc enim cohabitationem non ſolum quoad tectum, ſed etiam in convictu & cæteris, exigunt natura contractus matrimonii vinculum ac debitum coniugale, ſuſceptio prolis, eiuſque conveniens educatio, ac mutua obſequia præſtanda. Poteſt tamen vir licite, ſi aliqua iuſta cauſſa ita exigat, etiam ſine uxoris conſenſu, ad breve tempus ab ipſa diſcedere; non autem vice verſa hoc licet uxori. Imo ſi domeſtica negotia, vel Principis obſequium hoc expoſtulet, licet viro etiam diu abeſſe. His tamen ſecluſis, abeſſe ad longum tempus ab uxore viro non licet ex cap. 1. *de coniuge lepros*. Quoad locum vero habitationis unum vel alterum ad maritum utpote caput mulieris eligere ſpectat, & uxor tenetur eum ſequi, niſi obſtet grave periculum corporis vel animæ, vel ſpeciale pactum antecedens; quia præceptum vitandi peccatum, & vitam tuendi prævalet.

Poſſunt tamen coniuges quibuſdam de cauſſis & quoad habitationem, & quoad thorum ſeparari per divortium; & præter alias, præcipua cauſſa qua unus coniugum poteſt ab altero ſeparari, eſt adulterium, quo alter coniugum fidem maritalem alteri violavit. Sed de his agendum ſuo loco in tractatu de Sacramento Matrimonii.

Coniuges ſibi debent mutuum & ſpecialem charitatis amorem Epheſior. 5. *Viri diligite uxores veſtras ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam*. Et quod viris dicitur, cadit etiam in uxore, quibus pariter Apoſtolus præcipit ad Titum 2. ut *viros ſuos ament*. Mutuo enim ſpecialiter ſunt coniuncti tum per vinculum indiſſolubilis contractus, tum per Sacramentum, quod eſt ſignum unionis Chriſti cum Eccleſia, quam coniuges imitari debent ſe invicem amando, ſicuti Chriſtus ſancto & ſpeciali amore Eccleſiam dilexit, *qui ſeipſum tradidit pro ea*, Epheſ. 5. Uxor inſuper debet marito honorem, obſequium, & in iis quæ ad domus gubernationem, educationem filiorum, & bonos mores ſpectant, obedientiam præſtare tenetur. Tenetur pariter domus curam habere, ac viro opportuna & ſufficienter ſecundum propria munia neceſſaria ſubminiſtrare. De mutuo coniugum amore.

Vir autem tenetur præſtare uxori regimen, curam, tutelam, ſuſtentationem, rationabilemque correctionem; quia vir eſt ſuperior, ac rector uxoris. Et quoad correctionem, poteſt maritus, quando res ita exigat, illam extendere etiam ad verbera, quando ſcilicet gravis ſit uxoris culpa; & huiuſmodi correctio moderata verberum neceſſaria ſit ad illius emendationem. Verum in praxi, ut notat P. Antoine, uxoris verberatio perraro fit cum moderatione, & utilitate. Extra caſus talis exigentiæ, certe minime licet uxorem verberare, nec verbis contumelioſis ac maledictis onerare. Cum enim uxor ſit viri commembrum, ideſt cum viro una caro, conprincipium ac concaput familiæ, licet ſubordinatum, ſocia, atque adiutrix domeſticæ adminiſtrationis, ipſi honor, amorque debentur. Mutua hæc officia inter coniuges clare ac diſtincte tradita habentur Epheſ. 5. *Mulieres viris ſuis* (ait ibi Apoſtol.) *ſubditæ ſint ſicut Domino; quoniam vir caput eſt mulieris, ſicut Chriſtus Eccleſiæ . . . . Unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat; uxor autem timeat virum ſuum*. Titi 2. ſic uxores alloquitur Apoſtolus: *Viros ſuos ament, prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis*. Quæ præſtare debeat vir ſuæ coniugi.

Vir tenetur pariter uxorem ſuam alere, ac

ac ſecundum proprias facultates cætera, quæ convenienti ſui ſtatus ſuſtentationi opus ſint, eidem ſubminiſtrare. Et ad hoc tenetur tum ex debito coniugalis coniunctionis, & amoris, tum ex officio, quod incumbit viro ut caput familiæ, cuius primum membrum eſt uxor; tum ex iuſtitia, quia dotem accipit ab uxore, ac bonorum adminiſtratio ipſi tribuitur, ut onera matrimonii portet, uxorem, familiamque ſuſtentet. l. 20. *cod. de iure dotium*. Si autem dotem non exegit, non eximitur a debito ſuſtentandi uxorem, quia ceſſit iuri ſuo, & hoc non obſtante eſt ſemper eius caput, eiuſque opera ſibi habet obnoxia. Hinc vir tenetur ſolicitudinem, laboremque ſaltem mediocrem adhibere ad bona conſervanda, & augenda etiam, ſi fieri poteſt, ut uxorem, familiamque modo ſuo ſtatui conveniente ſuſtentare valeat.

Colliges ex dictis graviter peccare contra mutuæ charitatis legem utrumque coniugem, ſi rixas, odium, diſſenſiones ſuſcitet ac foveat, ſi pacem ac ſocietatem coniugalem turbet, ſi alium ad iram gravem vel ad aliud grave peccatum provocet, vel ei occaſionem peccandi præbeat; ſi eum conviciis, contumeliis, maledictionibus afficiat; ſi vir uxorem, & a fortiori ſi uxor virum graviter percutiat; ſi ſine ſufficientibus indiciis male iudicet de alterius continentia ſeu coniugali fidelitate, & præcipue ſi ſe a zelotypiæ vitio rapi permittat, ex quo innumera oriuntur perverſa iudicia, perpetuæ perturbationes, maledicta contra innocentes, aliorumque infamationes; ſi rem familiarem non curet; ſi bona dilapidet, ſi cæco quodam ac animali amore ſe rapi ſinat, qui gravium malorum eſt ſcaturigo in coniugali uſu.

De culpa uxorum in defectu obſequii erga maritum.

Præcipue autem graviter peccat uxor, ſi in re gravi in ordine ad bonos mores vel ad familiæ bonum ac domus gubernationem viro non obſequatur, cum in his mulier ſit viro ſubiecta; ſi imperium ſibi uſurpet, quia ſemper iniquum eſt alterius ius ſeu poteſtatem ſibi vindicare; ſi quid notabile ex communibus bonis impendat ſeu alienet, marito rationabiliter invito, & contra legitimam conſuetudinem aliarum mulierum eiuſdem ſtatus, & conditionis; ſi domus curam negligat; ſi impediat maritum a rectæ diſciplinæ conſervatione, & pravorum morum in liberis caſtigatione (Idemque dicendum ex oppoſito de marito, ſi hic notabiliter impediat uxorem a bona educatione filiorum, & præſertim puellarum, quarum cura de more matri eſt commendata) ſi viro inopi alimenta non præſtet, quia uxor dives virum inopem ſuſtentare, eiuſque fortuitos caſus ferre debet ex l. 22. ff. *ſoluto matrim.* Hoc enim expoſtulat ſpecialis amor coniugalis, quem ei debet.

Coniugati tenentur mutuo coniugalem fidem ſibi ſervare quoad copulam coniugalem, actuſque omnes qui ad illam ordinati ſunt ac tendunt, ita ut quilibet horum actuum venereorum exercitus cum alia perſona vel circa aliam, ſive copula, ſive tactus, ſive oſcula, aut horum deſiderium, venerea delectatio, voluntaria pollutio, omniaque luxuriæ peccata, præter luxuriæ malitiam propriam, continent etiam mortalem iniuſtitiam ratione coniugii, quo coniuges viciſſim dominium ſuper alterius corpus acquirunt, ut 1. Corinth. 7. *Mulier ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir; ſimiliter autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.* Uterque igitur coniux ſolus dominium habet alterius corporis quoad copulam, ac proinde ad actus omnes, qui ad illam ſunt ordinati. Idcirco ne fidelitati alteri parti debitæ deficiat, tenetur uterque ſe abſtinere ab omni actu venereo cum alio, eo quod de ſe ad copulam ſeu adulterium ordinetur. Unde actus ullus venereus cum aliena perſona exerceri nequit, quin fiat alteri coniugi gravis iniuria.

De mutuo coniugum obſequii

Coniuges tenentur pariter ſibi invicem obſequi, niſi legitima cauſſa excuſet, in reddendo coniugali debito, ideſt corpus ſuum tradere rationabiliter petenti ad uſum coniugalis copulæ. Et hoc probatur ex 1. Corinth. 7. *Uxori vir debitum reddat, ſimiliter autem & uxor viro. Nolite fraudare invicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus ut vacetis orationi.* Hæc obligatio eſt ſub mortali, utpote quæ ſit obligatio iuſtitiæ & in re gravi; quia ex vi contractus Matrimonii vir & fæmina in ſe mutuo transferunt poteſtatem corporis quoad uſum copulæ. Unde ex vi talis contractus quoad hoc uterque æquale ius habet, ac proinde æqualis eſt utrique obligatio reddendi alteri parti coniugale debitum, quando, ut dixi ſupra, nulla legitima cauſſa excuſans interponatur. Obligatio redditionis debiti eſt ſub mortali, non ſolum quia eſt obligatio iuſtitiæ, ſed etiam ob periculum incontinentiæ, in quo per debiti denegationem pars petens poneretur. Sed de cæteris omnibus, quæ ad debiti redditionem ſpectant, differemus in tractatu de Sacramento Matrimonii,

§. IV.

§. IV.

De mutuis obligationibus fratrum & ſororum.

Si omnes homines uti viciſſim proximi ex charitatis lege ad mutuam dilectionem tenentur, multo magis profecto erit talis obligatio inter fratres & ſorores, utpote qui ſint inter ſe ratione coniunctionis ſanguinis proximiores, ita ut vi talis coniunctionis mutuo ſe proſequi debeant nedum communi affectu, ut alii proximi, ſed peculiari amore. Unde ſi verberibus, contumeliis ac conviciis ſe lædant, nedum charitatem, ſed pietatem quoque graviter offendunt, ac proinde eſt circumſtantia neceſſario aperienda in confeſſione.

Hinc iuxta menſuram amoris, quæ ob arctius ſanguinis vinculum in fratribus & ſororibus augetur, magis augetur obligatio ſibi invicem ſuccurrendi in neceſſitatibus, ita ut iuxta communem DD. ſententiam, frater, quatenus rei familiaris ſeu bonorum fortunæ copia ſibi ſatis ſit, & talia bona ſint ſibi propria, non communia, prout fieri ſolet apud coniugatos conditionis plebeiæ, tenetur proſpicere fratri, quem ad ſuam ſuſtentationem bonorum premit inopia, ut decenter vivat, & multo magis ſorori, cui etiam congruentem dotem ſubminiſtrare debet, ut ex l. *cum plures* §. *cum tutor* ff. *de adminiſtratione*, & l. *non enim cod. de adminiſtratione tutor*. Et equidem ſi hæ obligationes urgent Chriſtianos omnes erga quoſcumque, ut ſuccurrant non ſolum in extrema, ſed in gravi etiam neceſſitate; quando tamen non adſit periculum quod ipſimet in gravem incidant neceſſitatem; multo magis talis obligatio urgebit erga fratres & ſorores præ aliis ad quos non habetur tam ſtricta obligatio, & eo vel maxime quod frater fratri in hæreditatem ſuccedit ab inteſtato. Huiuſcemodi autem obligatio intelligitur de fratribus, & ſororibus, qui ex eodem patre & matre progeniti ſunt. Circa vero fratres & ſorores qui uterini ſunt, ideſt orti ex eadem matre, vel ex eodem patre, quoad poſtremos currit eadem ratio ac de iis qui ex eodem patre & matre geniti ſunt, cum in his habeatur idem ius ſuccedendi ad invicem ab inteſtato. Quoad fratres autem & ſorores uterinos, ex eadem matre, hi quoque, ſi non detur alius propinquus ſtrictioris obligationis ſeu vinculi, qui iuvare poſſit, ac velit in gravi neceſſitate, debent ſe mutuo alere ſeu ſubvenire. Verum licet frater teneatur ex charitate alere ſororem uterinam, non tamen tenetur dotare, cum huic non competat querela de inofficioſo teſtamento, ideſt ius non habent ſucceſſionis in hæreditate ab inteſtato. Si vero frater hæres ſit matris, tunc tenetur, quia tunc hæreditas deſcendit cum onere dotandi ſororem uterinam. Idemque dicendum quoad alimenta præſtanda fratri & ſorori in egeſtate conſtitutis, & ſorori etiam dotem; licet frater & ſoror egentes a parentibus fuerint exhæredati, quia per hanc exhæredationem non tollitur ordo charitatis, & ius ſucceſſionis inter fratres; & talis obligatio currit ac viget, ait P. Henno, erga fratrem & ſororem, tametſi facti ſint ſua culpa indigentes; quia hæc culpa, etſi vituperium mereatur, non tollit tamen vinculum charitatis, & pietatis. Poſſet tamen, ut impediretur facilitas & cupido relabendi in exceſſus, ac ut ad laborem aſſueſierent, differri his ad tempus ſubventio, dummodo tamen talis dilatio nihil eorum vitæ vel ſanitati noceret. Et id, ait hic Tourneleius, multo verius eſt, cum rigidior hæc agendi ratio neceſſaria eſt, ut parentes diſſoluti a lubrico impietatis tramite ad ſalutis viam revocentur.

Clericus beneficiatus tenetur ſororem pauperem alere, ſi aliunde habere non poſſit ſuſtentationem. Ita Sylv. Angel. Azor. Et ratio eſt, quia inter cauſſas pias, ad quas Clerici tenentur expendere bona eccleſiaſtica, quæ de ſuis Beneficiis ipſis ſuperſunt, eſt pauperum ſubventio, quibus deeſt unde ſuam habeant ſuſtentationem. Igitur tuta conſcientia expendere poteſt de bonis eccleſiaſticis ſui Beneficii in alenda ſorore paupertate laborante; imo iuxta ordinem charitatis, quæ exigit ut prius proximioribus, cuiuſmodi ſunt ſanguine coniuncti, quam aliis, ſubſidia in ſuis indigentiis præbeamus, poteſt, imo debet prius ſorori pauperi, ſanguine coniunctiſſimæ, quam extraneo ſubvenire, eam alendo, cum ad tale opus a pietate etiam impellatur.

Dixi *ſi non habeat honeſtam ſuſtentationem*, quod intelligendum iuxta conditionem ſui ſtatus; alias ruſtici etiam & plebeii laborioſi ſtatus dicendi eſſent pauperes. Unde nomine pauperum illi intelliguntur, qui licet inſervire poſſint in ſervitiis, ſunt tamen in periculo, interveniente tandem ſenectute vel morbo, ſive alio huiuſcemodi eventu, facile deveniendi in ſtatum, in quo miſere vitam tranſigere cogantur, vel qui etiam per ſervitia, non facile niſi minus ſero pervenient ad congruam ſuæ conditioni dotem.

Non tenetur tamen Clericus beneficiatus ſorori pauperi dotem tribuere, ſi alio modo eam alere poſſit, & reperiantur aliæ cauſſæ altioris ordinis. Si vero alio modo, niſi mediante dote, alere nequeat ſororem, nec adſint aliæ piæ cauſſæ altioris ordinis, ac urgentiores, tenetur eam dotare, cum ordo charitatis ita exigat, ut gravem neceſſitatem, qualis eſt defectus dotis, ſublevet in perſona ſibi cæteris coniunctiore. Et ratio talis aſſertionis eſt, quia Clerici bonorum eccleſiaſticorum non ſunt niſi adminiſtratores; adminiſtrator autem tenetur bona ſui domini meliori modo quo poteſt, & in maius eius commodum miniſtrare. Igitur tenentur Clerici ſervato charitatis ordine erga Deum ad cauſſas pias, ſi quæ occurrunt altioris ordinis, & urgentiores expendere bona Eccleſiæ. Si autem in caſu eiuſmodi Clericus ſororem dotaverit, non tenetur pactum apponere, ut ſoluto Matrimonio ſine liberis dos ad Eccleſiam redeat; cum nec aliis pauperibus tales conditiones apponi ſoleant; & nec ipſa dotata diſponere poſſet per teſtamentum in favorem mariti, vel alterius piæ cauſſæ; quæ reſtrictio redderet uxorem odioſam marito. Sic Vaſq. & Fagund. Verum quidem ſi dotata forte ſine liberis decedat, tenetur ea gratitudine dotem in cauſſas pias vel legatum convertere, niſi obſtent aliæ reciprocæ coniugales conventiones, aut niſi totum vel partem relinqui marito exigat lex charitatis & gratitudo.

§. V.

De mutuis conſanguineorum obligationibus.

Conſanguinei & affines ſive in linea recta ſtrictius obligante, ſive in laterali, ſibi debent mutuum amorem, honorem, in neceſſitate ſubſidium, & id ratione ſpeciali; & inferiores, præcipue filii, ſi genitoribus careant, debent conſanguineis ſuperioribus reverentiam quoque, & obedientiam tanquam genitoribus, in quorum loco ſuccedunt. Quare peccabunt plus minuſve pro ratione materiæ contraveniendo dictis obligationibus, ſicuti reſpective dictum eſt de eorum obligationibus erga genitores. Quod ſi genitores eorumdem vivant, eiſdem obligationibus adhuc urgentur, maxime quoad amorem & reverentiam, non tamen adeo ſtricte quoad obedientiam, licet hæc maior debeatur maioribus in linea recta quam erga collaterales. Si enim Scriptura præcipit ut Fideles omnes ſe mutuo diligant, mutuo ſe præveniant, ut proximus proximo laboranti opem ferat, quanto magis id præceptum erit iis, qui ſanguinis aut affinitatis vinculo ſibi invicem cohærent.

Hinc colligit Henno relatus hic a Tourneleio 1. prædictæ cognationis circumſtantiam aperiendam eſſe in confeſſione, quoties agitur de gravi iniuria, detractione, convicio, contumelia, odio, percuſſione, & ſimilibus.

Colligit 2. conſanguineos vel affines ſibi invicem auxilium debere non ſolum in neceſſitate extrema aut gravi, quæ omnes univerſim obligat, ſed etiam in ordinaria; quia viciſſim maiori obſtringuntur obligationis vinculo, quam quibuſcumque extraneis. Et quoad conſanguineos aſcendentes, ſicut iam vidimus, in defectu genitorum, præſtare tenentur inferioribus omnia quantum poſſunt, quæ filiis genitores præſtare debent; ita ſi his deſint, peccabunt pro ratione materiæ & omiſſionis. Quod ſi genitores horum vivant, ad amorem quidem tenentur ratione coniunctionis, minime ad alia, niſi in caſu, quo a genitoribus vel impotentibus, vel non curantibus non præſtentur, maxime aſcendentes in linea recta, quia in his præcipue adeſt obligatio; tametſi alii collaterales non abſolvantur omnino viventibus avis; quia ſi hi quoque impotentes ſint, vel non curantes, tota obligatio devolvitur ad ipſos collaterales iuxta gradum &c. Hinc prudens Confeſſarius prius ſerio perpendat circumſtantias omnes rerum, perſonarum, graduum, ut recte indicet quando graviter deficiant, & poſſit urgentius debita inculcare, quibus ſunt obnoxii.

CAPUT V.

De quinto Decalogi præcepto.

§. I.

De Natura & diviſione Homicidii.

Cum nomine proximi non ſolum intelliguntur parentes, & propinqui, ſed omnes etiam alii homines, ac ideo charitas, quæ nobis aliquid erga proximum generaliter præcipit, totum reſpiciat humanum genus; hinc poſt explicatam dilectionem erga parentes ac propinquos videndum reſtat, quomodo iubeamur diligere reliquum quoque humanum genus, quod ſimpliciter nomine proximi exponitur. Hoc fit vitando id omne, quod ipſum lædere poſſit, quod ſcilicet quomodolibet ipſius vitæ opponatur, ut denotant illa duo verba huius quinti præcepti;

Non

Non occides. Quare patet ad evidentiam hoc præceptum intelligi de ſolo homine ad imaginem Dei condito, & neutiquam de plantis, & arboribus, ſicuti Manichæi delirando autumabant, cum nullus ſit eis ſenſus, & hominibus data ſint in eſcam herbæ, fructus, atque legumina; nec de brutis animantibus, quæ nulla ratione nobis aſſociantur, quorum vitam & mortem noſtris uſibus Deus deſignavit, ut in Geneſi legimus: *Omne quod movetur, & vivit, erit vobis in cibum, quaſi olera virentia tradidi vobis omnia.*

Tametſi verba huius præcepti: *Non occides*, brevia ſint in ſpecie, plura tamen complectuntur, ut ait S. Th. 2. 2. *q.* 112. *art.* 6. *ad* 2. *Omnia nocumenta, quæ in perſonam proximi inferuntur, implicite habentur in homicidio, ſicuti in principaliori.* Nomine igitur homicidii veniunt ea omnia quibus contra diſciplinæ chriſtianæ ordinem offenditur hominis corpus, ſcilicet verba contumelioſa, vulnera, mutilatio, iniuſta carceratio, aliæque id genus violentiæ, quæ ſunt quædam mortis inchoatio. Imo in lege Evangelii, quæ ſpiritu magis quam opere externo adimpletur, lex non occidendi vetat etiam interiores affectus, qui ſuapte natura ad inferendam proximo necem, aut vim quamcumque externam tenderent, cuiuſmodi ſunt odium, ira, amor vindictæ, prava alienæ mortis deſideria, gaudium ex ea, vel de quibuslibet adverſis proximo advenientibus, inhumane perceptum, invidiæ item, contumeliæ, irriſio, obtrectatio, aliæque huiuſmodi iniuriæ, ut Matth. 5. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non occides, qui autem occiderit, reus erit iudicio: Ego autem dico vobis quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio.* Sed de ira, & invidia, iam dictum eſt, ubi de peccatis capitalibus, de contumelia, & detractione ſermo habebitur in octavo præcepto, ubi de falſo teſtimonio. Unde hic agemus de iis, quæ ad homicidium ipſum directe pertinent.

Homicidium dicitur ab homine cædendo; cum ſit cædes hominis l. *Si ita vulner.* 54. *ff. ad l. Aquil.* Sed quatenus quinto Decalogi præcepto prohibetur, definitur; *violenta ac iniuſta hominis occiſio, ſeu iniuſta humani animati corporis peremptio.* Dicitur 1. *occiſio corporis*, quia occiſio animæ, quæ fit per peccatum, aut ſcandalum, eſt occiſio metaphorica; 2. *humani*, quia, ut diximus, qui bruta occidit, non peccat; 3. *animati*, quia neque vere eſt, nec cenſetur homicida, qui corpus mortuum transfodit; 4. *iniuſta*, idcirco deliberata, ac ab eo facta, qui poteſtatem non habet ſeu auctoritatem vitam homini tollendi; nam occiſio licita non dicitur homicidium, cum homicidæ ſumi ſoleant in deteriorem partem.

Homicidium ſtricte, & proprie acceptum grave eſt crimen, cum graviſſimo adverſetur præcepto, & charitatis ac iuſtitiæ legibus, dum privat hominem bonorum præſtantiſſimo planeque irreparabili. Unde cum ſe homicidam eſſe animadvertit Cain, reum ſe cognovit maximi omnium ſceleris: *Maior*, ait Geneſeos 4. *eſt iniquitas mea, quam ut veniam merear.* Cæterum homicidii facinus iam per ſe enorme gravius fieri poteſt ex circumſtantiis, ideſt 1. ſi is, qui occiſus eſt, reipublicæ neceſſarius eſſet, Sacerdos, vel conſanguineus, 2. ſi interfectus eſt in loco ſacro, 3. ſi de induſtria quæſitus eſt ad necem, ſi occiſor diu animum enutrierit eum occidendi.

Homicidium ſeptem præcipue modis fieri poteſt 1. opere, ut cum quis ferro, manibus, lapide, veneno privat vita, & talis homicida dicitur phyſice occidere. 2. Præcepto, quando quis præcipit ut aliquis occidatur. Sic David Uriæ vitam eripuit. 3. Conſilio, puta cum quis ad vindictam aliquem extimulat eum ignaviæ exprobrando, exagerando ſuper dedecore quod accepit. 4. Receptatione, cum homicidæ favetur, eique aſylum præbetur. 5. Permiſſione, quando qui publice præſunt reipublicæ regimini, negligunt capere ſicarios. 6. Cum adiuvatur homicida ſeu arma ei præbendo, ſeu excubias agendo, ſeu ſarcinis invigilando, ut Saulus Stephanum occidit. 7. Negligentia, & avaritia, ex qua quintum præceptum violant Medici, qui cauſſa ſunt, ut moriatur æger, vel morbus eius ingraveſcat, vel diu prolongetur; pharmacopolæ, qui in medicamentorum compoſitione vetuſtas & invalidas ſpecies adhibent, quæ nihil, aut parum ægrotis proficiunt, unde aliquod ægris detrimentum infertur: ſimiliter chirurghi, qui ſine debita ſcientia ac peritia membrum incidunt, vel vulnera, plagas curant, ſanguinem eliciunt cum gravi patientis periculo: infirmarii tandem, qui pro nutu ſuo, & opinione, vel ſine, vel contra medici præſcriptum ægrotos tractant, & hi dicuntur moraliter occidere, & tametſi caſualiter homicidæ ſint, ſi ſtipendium accipiant, vel a Magiſtratu, ut ſuper vitam ſubditorum invigilent, vel a familia mercedem pro ægrotorum cura, tenentur reſtitutioni, necnon ſi damnum aliquod ex alicuius morte, cui ſive poſitive, ſive negative cooperarunt,

Homicidii patrandi varii modi recenſentur.

emerſerit, illud compenſare tenentur.

Homicidii late ſumpti varia genera.

Sed ad clariorem huius materiæ ſecundum ſe elucidationem notandum, homicidium latius ſumptum pro quavis occiſione iuſta, vel iniuſta diſtingui 1. in homicidium ſui, vel alterius, 2. homicidium alterius vel fit publica auctoritate, vel privata, 3. quod fit auctoritate privata, vel fit ob neceſſariam ſui defenſionem, vel non, 4. quod fit ſine hac neceſſitate, vel eſt caſuale, vel voluntarium, 5. voluntarium eſt vel directe volitum, vel indirecte duntaxat, 6. quod eſt indirecte volitum, vel fit ex condicto, ſeu cum provocatione, ac denunciatione, ut in duello, vel ſine condicto. Quod autem ſine condicto, ſi hoc fiat proditorie cum animo auferendi homini eius bona cum vita, dicitur latrocinium; ſi vero ex conductione, qua quiſpiam conducitur ad aliquem occidendum, unde hic pretio conductus aliquem occidat, dicitur aſſaſſinium. Conductus ad huiuſcemodi homicidia incurrit ipſo facto excommunicationem; conducenti vero infligitur talis pœna incurrenda, ita ex *cap. 1. de homicid.* in 6. Imo aſſaſſinus, omneſque alii qui cooperantur ad aſſaſſinium, inhabiles redduntur, ut gaudeant immunitate eccleſiaſtica ex bulla Gregorii XIV. His aditur homicidium proditorium, quando nempe quis alterum occidit ex inſidiis, unde ſibi cavere nequeat, cui modo occidendi ſi præter inſidias accedat ſimul demonſtratio ficta amicitiæ, homicida privatur Eccleſiaſtica immunitate, ut ex cit. Bulla: & cum tales modi occidendi ſpecialem in ſe contineant iniuſtitiam adimendo viam alteri ſe defendendi, aperiri debent in confeſſione. Ad homicidium proditorium reducitur veneficium tum naturale per veneni propinationem, vel alia applicatione, tum magicum, quod exercetur ope expreſſa vel tacita dæmonis, necnon abortus fœtus animati, ut infra dicetur.

§. II.

De homicidio ex publica auctoritate.

Deus ſibi ſpecialiter reſervavit dominium in hominum vitam, ut patet ex facultate facte Noe, & eius poſteris, ut iis omnibus quæ moventur, & vivunt ſuper terram, in cibum uterentur, ubi tacite excipitur homo. Ex quo ſequitur generalis regula, nulli hominum in vitam humanam competere poſſe ius, niſi in caſibus a Deo ſpecialiter permiſſis; ideſt non obſtante dicto iure in vitam hominum ſibi reſervato conceſſit Deus etiam hominibus, ut aliquando dum ageretur de reipublicæ tranquillitate, de hominum vita diſponere poſſent; & hoc conceſſum fuit iis qui ſuprema auctoritate publico regimini præeſſent, cuiuſmodi ſunt reges, ſupremi principes, & reſpublicæ, vel per ſe, vel per iudices, aut magiſtratus ab iiſdem conſtitutos. Quare homicidium voluntarium poteſt committi iuſte, ſeu licite a publica auctoritate, ſeu poteſtate, quando publicum bonum id exigat, vel in puniendis malefactoribus, vel ad defenſionem patriæ in bello iuſto, & iniuſte, ſeu illicite, & hoc fit privata auctoritate.

Supremi Principes ex poteſtate a Deo ipſis ſpecialiter collata licite mulctare poſſunt morte ipſa, vel mutilatione malefactores, & hoc habetur ex pluribus divinæ Scripturæ locis, ut Exodi 22. Et hoc genus homicidii approbat Apoſtolus Romanor. 13. his verbis: *Vis non timere poteſtatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa: Dei enim eſt miniſter tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim ſine cauſſa gladium portat: Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malum agit.* Manifeſte igitur patet ex Apoſtolo ſupremos Principes, eorumque Magiſtratus tanquam Dei miniſtros poſſe privare malefactores vita in pœnam ſuorum criminum. Principibus enim iuxta D. Th. 2. 2. *q.* 64. *art.* 3. habentibus publicam auctoritatem commiſſa eſt cura publici boni. *Occidere malefactores*, ait S. Doct. *licitum eſt in quantum ordinatur ad ſalutem totius Communitatis, & ideo ad illum ſolum pertinet cui committitur cura Communitatis conſervandæ .... cura autem communis boni commiſſa eſt Principibus habentibus publicam auctoritatem, & ideo eis ſolum licet malefactores occidere.* Quare præceptum non occidendi non vetat, uti volebant Waldenſes, Principibus, & Magiſtratibus necem facinoroſorum hominum, cum a Deo poteſtatem receperint tales homines eorum ſententia morte, aut altera pœna propter illorum ſcelera mulctare iuxta Legum præſcriptum, ad hoc ut innocentes tali modo defendantur. Igitur tantum abeſt, ut dum ſupremi Principes munere ſuo iuſte funguntur, mortem ſceleſtibus ſtatuendo, rei ſiant homicidio, quod imo quam maxime obediunt divino præcepto, quo homicidium prohibetur, cuius finis eſt, ut vitæ hominum, ac ſaluti conſulatur. Ita enim improborum hominum audacia ac improbitas ſuppliciis cohibetur, ut ex D. Aug. ep. 144. ad Macedonium. Hinc Moyſes tamet ſi mitiſſimus idololatras occidi iuſſit Exodi 32.

Er... Vn... ſui...

David pſalm. 100. ait: *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut diſperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem*. Unde Principibus, ac Magiſtratibus licitum eſt interficere, & diſperdere ſolos malefactores, qui reipublicæ pacem turbant, nocent publico bono, & quos leges de medio tolli decernunt, minime vero probos, & innocentes: *Inſontem & iuſtum non occides* (ait Dominus Exodi 23). Quocirca reſpublica tyranno, aut publico hoſti, caput innocentis poſtulanti, illud iure tradere non poteſt, licet agatur de publico bono, imo nec quemlibet malefactorem, ſed eum duntaxat, qui iuris ordine ſervato reus convincitur; alias ſi non ſervato iuris ordine ſententiam proferat, aut ſi legibus ad privatum odium, commodumque abutatur, ſeu ex alio privato affectu, aut cum acceptione perſonarum iudicet, aut pœnam graviorem infligat quam lex præſcribit, agit contra Dei mandatum, & fit reus homicidii, etiamſi reus morte dignus ſit. Ita docet S. Th. 2. 2. *q.* 64. *art.* 6. *ad* 3. Idcirco in capitalibus cauſſis Magiſtratibus ſumma cum cautela, & accuratiſſima conſideratione agendum eſt, non ſolis præſumptionibus, aut indiciis, quamvis in ſpecie graviſſimis fidendum, quia quandoque fallunt; ſed plenis probationibus duntaxat, ſive legitimis teſtimoniis, aut propria confeſſione victus reus morte damnandus eſt, & ſententiam denique proferre debet zelo, & amore iuſtitiæ, odio criminum, ſervato in homines amore iuxta illud D. Aug. ep. 153. *alias* 54. ad Macedonium cap. 1. Quare peccat iudex, qui 1. ſufficientem, adeoque gravem non adhibet diligentiam in examine rei, circumſtantiarum, accuſatoris, & teſtium. 2. Qui contra ſe teſtimonium dicentem facile audit, & ex dictis eum condemnat, quia tritum eſt apud ſanos iudices axioma: *Nemo auditur perire volens*. 3. Qui eumdem reum per ſe verba facientem perturbat, audire negat, ſive advocatum ei denegat. 4. Si eum interroget de rebus, de quibus nulla nec indirecte præceſſit accuſatio, vel iuridica ſuſpicio. 5. Si eum adiiciat torturæ ſine ſemiplena probatione; cuiuſmodi eſt petita a teſte de viſu, eoque omni exceptione maiori, aut ab indiciis pluribus, quæ gravia ſint, vehementia, & manifeſta. 6 Si gravius iuſto, vel inutiliter torqueri mandat, cum iam ſatis conſtet de crimine per teſtes indubios, niſi tamen legitime præſumatur crimen non ab uno, ſed a pluribus commiſſum fuiſſe, quos detegi oporteat. Tortura tamen res eſt fragilis, & periculoſa: nam plerique patientia, ſive duritie tormentorum tormenta contemnunt; alii tanta ſunt impatientia, ut potius mentiri, quam pati tormenta velint, Leg. 1. §. *de quæſt.* & de hoc quamplurima exempla in Hiſtoriis exhibentur. Quod ſi iudex ex cognitione extorta reum condemnet, peccat graviter, & ad reſtitutionem tenetur, quia cognitio iniuſte extorta nullum ius dat, ideoque ea uti non licet, cum uti non liceat medio iniuſto.

Non ſecus ac Principibus ſæcularibus, Eccleſiaſticis quoque, ideſt Epiſcopis, aliiſque Superioribus, & Clericis, qui iuriſdictionem habent temporalem iure naturali, & divino, a quibus ipſis non eſt vetitum, poſſunt malefactores pœna etiam ſanguinis, & morte mulctare. Indigent tamen diſpenſatione, quia iure eccleſiaſtico hoc illis interdicitur. Loquimur *de Clericis habentibus iuriſdictionem temporalem*, ut ſunt plures Prælati, qui dominium habent ſæculare aliquarum Civitatum, ad eaſque regendas creant Miniſtros, qui iuſtitiam adminiſtrent, non de clericis inferioribus, de quibus certum eſt eos ferre non poſſe ſententiam mortis. Principes igitur eccleſiaſtici procul dubio iure naturali pœnas huiuſcemodi, ſcilicet ſanguinis, ſive mortis &c. reis inferre poſſunt. Et hoc patet ex veteri Teſtamento in Moyſe, quando præcepit Levitis, ut propter vituli adorationem Hebræos interficerent, Exodi 32. Phinees quoque Sacerdos occidit Iſraelitam cum Madianitide coeuntem, ut habetur 3. Regum. Item ex novo patet, cum D. Petrus mortem intulerit Ananiæ, & Saphiræ, Actor. 5. Et hi omnes a Deo ob has occiſiones laudantur. Cum autem, ut antea notavi, vetitum ſit a ſacris Eccleſiæ canonibus, quod Eccleſiaſtici ferant iudicium mortis contra reos, hinc Prælati, aliique Clericali militiæ addicti, qui temporali iuriſdictione potiuntur, ad cauſſas ſanguinis & mortis, vel impetrare debent a ſummo Pontifice diſpenſationem, ut tale ius exercere valeant, vel (& hoc conſultius perſonæ Eccleſiaſticæ) committere ſuam poteſtatem ſanguinis perſonæ laicæ quæ ferat ſententiam mortis contra malefactores. Ita D. Th. 2. 2. *q.* 64. *art.* 4. *ad* 3. & talis eſt praxis Eccleſiæ: unde per talem delegationem non amittitur lenitas, quam Eccleſiæ miniſtri ad Chriſti exemplum habere debent. Sic Salmat. cum aliis.

De Eccleſiaſticis circa punitionem malefactorum pœna ſanguinis.

Iudici non licet damnare ad mortem reum non citatum, nec auditum, ordinarie loquendo, quia defenſio eſt de iure naturali, ut

ut in Clement. *Paſtoralis de re iudic.* & quia punitio publica ordinatur ad publicam emendationem, requirit publicam citationem, & partis auditionem, ut omnibus conſtet criminis veritas, & rei allegatio, & quia ſolus Deus, ut ait D. Th. 2. 2. *q.* 67. *art.* 3. *ad* 3. utpote qui omnia clariſſime ab æterno comprehendit, eſt ſimul accuſator, teſtis, & iudex, non vero qui procedit ex veritate ab alio accepta. Dixi *ordinarie loquendo* quia in nonnullis caſibus id fieri poteſt, puta quando delictum eſt notorium, ut in eo qui publicum miniſtrum in foro publico occideret, in milite qui a militari diſciplina publice deviaret, in graſſatoribus viarum, quia tunc delicti notorietas eſt loco teſtis. Item quando periculum eſſet rebellionis, aut turbationis reipuclicæ, ſi iuridice in dicta cauſſa procedatur. Denique ſi delictum facile iuridice probari poſſit, ſed probatio iuridica vergeret in dedecus Regis, ac Reginæ, ut ſi quis ingreſſus eſſet ad Reginam, aut filius Principis commiſiſſet graviſſima delicta, puta machinationem contra rempublicam: tunc enim reus puniri poteſt mortis pœna, quin iuridice procedatur.

Poſſunt Principes diſpenſare in iis, quæ ſunt de iure poſitivo, uti ſunt accuſatio, oblatio libelli ſcripti, terminus dierum ad reſpondendum, & ſimilia. Poteſt Reſpublica, aut Princeps ſupremus dare facultatem filiis, aut fratribus, ut impune per ſeipſos occidant interfectorem patris, ac fratris, poſtquam contra talem reum prolatum fuit iudicium. Cum enim reſpublica ad puniendos reos uti poſſit miniſtris quos voluerit, idcirco concedere poterit filiis, aut aliis conſanguineis occiſi facultatem interficiendi proprii patris, vel filii interfectorem. Hæc tamen conceſſio rariſſime contingit, & nonniſi quando interfectores parentum ſint graſſatores viarum, vulgo *aſſaſſini*, aut reipublicæ perturbatores, quando timeatur eos adhuc perſeverare in animo damnum inferendi etiam aliis ex cognatis defuncti; alias deneganda eſt talis licentia, quia tunc conſanguinei interfectores non ex iuſtitia, ſed ex vindicta atrociter occidere ſolent. Cætera vero quæ reſpiciunt iudicis debitum circa reos, iam vidimus ubi egimus de iudicis obligationibus.

Nota in cauſſis ſanguinis in mitiorem partem debere iudicem inclinare, & quatenus leges permittant ſeveritatem miſericordia temperare, ut S. Aug. ep. 153. alias 54. ad Macedonium cap. 3.

Principes, & Reſpublicæ ius conceſſum ſibi habent a Deo non ſolum ad cædes pro punitione malefactorum, ſed ad eas etiam, quæ fieri contingant in bello iuſto, non cupiditate, ac crudelitate, ſed ſolo publicæ utilitatis ſtudio, & proinde hæ quoque non prohibentur in hoc præcepto proximum non occidendi. Et hoc conſtat ex bellis, quæ geſſit Abraham, cui revertenti a cæde quatuor regum Sacerdos Melchiſedech gratulabundus occurrit, eique panem, ac vinum obtulit, necnon ei benedixit, Geneſ. 14. Imo paſſim Deus ipſe, ut habetur in veteri Teſtamento, bellare iuſſit adverſus Amalecitas, Madianitas, aliaſque nationes, auxiliumque iuſte bellantibus pollicitus eſt, ac contulit: Apoſtolus quoque Hebræor. 11. laudat Gedeonem, Iephte, alioſque, qui per fidem vicerunt regna, fortes facti ſunt in bello, caſtra everterunt exterorum. Et inter cæteros SS. Patres de hoc laudabiliter loquitur S. Aug. *ep.* 128. ad Macedonium cap. 2. Sed ad hoc ut bellum ſit iuſtum, tres concurrere debent conditiones, ſcilicet auctoritas legitima, quæ ſolum in ſupremo Principe, & republica perfecta reperitur, cum non pertineat ad privatam perſonam bellum movere, 2. cauſſa iuſta, 3. intentio recta. Requiritur cauſſa iuſta ad bellum movendum, ut qui impugnantur, ob culpam aliquam impugnentur iuxta S. Aug. q. 10. in Ioſue, ubi ait: *Iuſta bella definiri ſolent, quæ ulciſcuntur iniurias, ſi qua gens, vel civitas, quæ bello petenda eſt, vel vindicare neglexerit quod a ſuis improbe factum eſt, vel reddere quod per iniurias ablatum eſt.* Igitur iuſtæ cauſſæ belli ſunt recuperatio bonorum ac iurium, quæ Principi, aut Reipublicæ debentur, ultio gravis ignominiæ Legatis illatæ, ſi alter Princeps hoſtibus ipſius auxilium præbeat, ſi impios, ſeditioſos, vel perduelles contra publicum bonum tueatur, violatio pacti, ac fœderis, negatio iuſti tributi, ſubditorum ſeditio, vel rebellio, defenſio fæderatorum, qui iniuſte opprimuntur, vel cauſſam iuſtam tuentur; innoxii tranſitus negatio, de qua S. Aug. q. 144. in *Numer.* Non eſt igitur cauſſa iuſti belli inferendi ampliatio imperii, & gloriæ cupiditas. Milites vero non tenentur examinare belli iuſtitiam, ſed parere debent Principi, & Ducibus ab ipſo conſtitutis, etiamſi dubia ſit eiuſdem belli iuſtitia. Ita S. Aug. lib. 22. contra Fauſtum cap. 75. Hoc autem intelligendum de militibus ſubditis Principi, qui bellum indicit: nam qui non ſunt ſubditi, non poſſunt militiæ Principis adſcribi, quando de iuſtitia belli, quod ille ge-

Co- nes ſti bel

gerit, dubium ſit, cum nulla ipſis incumbat ſerviendi neceſſitas: qui enim parati ſunt ad pugnam, & ad cædem hoſtium, ſive bellum ſit iuſtum, ſive iniuſtum, hac animi præparatione tot homicidiorum, ac peccatorum mortalium rei ſunt, quot hoſtes pereunt. Recta tandem ad iuſtum bellum requiritur intentio. Etenim ſi hæc in ſingulis actionibus præcipue requiritur, utpote quæ ſit principalis ratio, unde bonæ, vel malæ ſint iuxta illud affatum: *Intentio facit omnia;* quadam potiori ratione requiritur in iis, quæ ſunt gravioris momenti: ita docet D. Th. 2. 2. *quæſt.* 40. *art.* 1. in corpore, ubi ſic ait: *Tertio requiritur, ut ſit intentio vel actio recta, qua ſcilicet intenditur, vel ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur. Bellum enim*, ut ait S. Aug. ep. 189. *geritur ut pax acquiratur*, & lib. 22. contra Fauſtum cap. 141. ait: *Nocendi cupiditas, ulciſcendi crudelitas, implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & ſimilia; hæc ſunt quæ in bellis iure culpantur.* Defectus autem rectæ intentionis cum charitati duntaxat, minime iuſtitiæ adverſetur, ſuppoſitis publica auctoritate, & iuſta cauſſa bellandi nullam induceret obligationem reſtituendi, pro incommodis, quæ in bello inferuntur, niſi vindictæ, vel rapacitatis libido traxiſſet ultra metas.

§. III.

De legibus, quæ permittunt patri, & marito, filiam, aut uxorem in turpi actione inventas occidere, & de occiſione proſcriptorum a Republica.

Leges, quæ permittunt patri, ac marito, ut filiam, aut uxorem, ſi eas turpiter agentes inveniant, occidant, iuſtæ ſunt, quatenus hanc patris, aut mariti agendi rationem non puniunt, cum perdifficile ſit, ut pater, & maritus altum dolorem, ac iram, quæ ipſis in huiuſcemodi gravibus circumſtantiis excitantur, temperare valeant, & ita ipſa Chriſti Eccleſia ſenſit, cum ab excommunicatione eum exemerit, qui *in clericum cum uxore, matre, ſorore, vel filia propria turpiter inventum manus violentas iniecerit cap.* 3. *de ſent. excomm.* Iniuſtæ tamen eſſent ſi talia homicidia approbarent, 1. quia nullibi data eſt facultas patribus, aut maritis filias, aut uxores pro libitu occidendi; 2. quia non patitur æquitas, ut quis inauditus, & non condemnatus occidatur; 3. quia etiamſi lata eſſet a iudice ſententia, non deceret ut pater, vel maritus eam exequeretur; 4. quia repugnat Chriſtianæ charitati, ut quis occidatur in eo ſtatu, in quo vix, aut ne vix quidem æternam effugere poteſt damnationem. Hinc Alexander VII. hanc proſcripſit propoſitionem, quæ num. eſt 19. *Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehenſam.*

Circa proſcriptos a Principe, ſi proſcriptus ſit extra proſcribentis ditionem, aut habeat probabilem cauſſam ſuæ defenſionis, non licet eum occidere, ſicuti etiam ſi cauſſa ſuæ proſcriptionis ſit tantum politica, nec evidenter iniuſta, quia Princeps in huiuſmodi cauſſa non poteſt dare facultatem occidendi; & ſi eam dare poſſet, non tamen liceret agere carnificem motu proprio illi, qui proprio iudicio eum iudicat probabiliter innocentem. Si autem proſcriptus ſit revera evidenter reus, & exiſtat in territorio alieno, tunc ſi ſine tacito ſaltem illius territorii Principis conſenſu occideretur, violaretur Principis illius territorii iuriſdictio in re magni momenti. Imo ſive ſit in alieno territorio, ſive proprio proſcribentis, dummodo reus proſcriptus non credatur, vel timeatur etiam in poſterum fore nocivus Reipublicæ, a quovis licite nequit occidi, ſicuti etiam ſi unicuique facta non eſſet copia illum interficiendi. Si autem facta ſit copia unicuique illum interficiendi, & talis reus proſcriptus credatur, vel timeatur etiam in poſterum noxam allaturus reipublicæ, licite a quocumque poterit occidi, dummodo tamen non fiat ex odio privato, ſed ex amore boni publici, vel propriæ indemnitatis.

§. IV.

De innocentis occiſione.

Innocentem nullatenus licet humana auctoritate ſive publica ſive privata directe, & per ſe occidere; & conſtat ex univerſali pæcepto divino, Exodi 23. ubi ſic: *Inſontem, & iuſtum non occides, quia averſor impium.* Conſone divinæ Scripturæ docet etiam S. Thomas 2. 2. *quæſt.* 64. *art.* 6. ubi ſic ait: *Nullo modo licet occidere innocentem.* Diximus *auctoritate humana*; hoc enim fieri poſſet quando ita Deus præciperet, cui ut vitæ, & mortis domino eſſet obſequendum. Quare non peccavit Abraham paratus iuſſu Dei filium Iſaac interficere, nec peccaverunt Iſraelitæ devaſtando ob tale præceptum terras Amalecitarum abſque eo quod parcerent nec ſexui, nec ætati: unde homicidæ ſunt, qui ſecluſo tali præcepto, quod hiſce

diebus non contingit, interficiunt bello etiam iuſto innocentes, ut ſunt parvuli, mulieres, agricolæ, peregrini, Religioſi, Moniales, Clerici; ſi vero innocentes ità nocentibus ſint permixti, ut facile diſcerni nequeant, licet omnes ſimul involvere, quando tamen niſi ita, bellum iuſtum expediri non poſſit. Unde ſequitur rabioſos non eſſe ſuffocandos, ne aliis noceant, ſed includi, & alligari. Diximus 2. notanter *directe*, *& per ſe*, quia indirecte, & per accidens aliquando licet, ut quando in bello iuſto, ut iam notavimus, aliter victoria haberi non poteſt, & quando equo vectus aliter inimicum fugere nequit niſi, ratione viæ anguſtæ, & arctæ, proculcando innocentem infantem dormientem, claudum &c. vel quando evitari nequeat Urbis excidium, niſi ad tyrannum, vel hoſtem mittatur innocens. Tunc enim poteſt reſpublica talem innocentem cogere, ut tyrannum adeat, cum ex charitate, & iuſtitia legali teneatur innocens vitam exponere pro republica, nec hoc eſſet cooperari directe eius morti, ſed tantum indirecte, & per accidens, cum traditio de ſe ſit indifferens, & mors tantum ſequatur indirecte, & præter intentionem reipublicæ. Nequaquam tamen poſſunt concives illum occidere ad petitionem tyranni, neque hic poteſt ſeipſum iugulando interficere. Volunt tamen aliqui, quod repugnando pertinaciter ſuæ traditioni, fieret nocens ratione inobedientiæ in re iuſta, & graviſſima, & tunc iuſte non amplius ut innocens, ſed ut nocens, & reus, poſſet a republica occidi.

Obiici hic poſſet non licere tradere tyranno mulierem violandam, ſive virginem deflorandam, quia hoc eſſet eas exponere periculo graviſſimo peccandi. Sed reſpondetur hoc non contingere in caſu noſtro, in quo potius grande meritum reſultat innocenti apud Deum, & cives dici nequeunt cooperari illius occiſioni eum tradendo, dum eorum intentio verſatur tantummodo, ut excidium civium impediatur: imo & ipſi cives, & innocens ſupplices fiunt tyranno, ut velit non tollere vitam innocenti, & parcere civitati.

Maior difficultas, quæ circa hoc verſari poteſt, eſt num Iudex quem innocentem ſcientia privata agnoſcit, dum tamen iuxta allegata & probata reus mortis appareat, licite mortis damnare queat; & de hoc ſentiunt theologi, quod ſi iudici nulla alia via illum liberandi aperiatur, debeat eum morti tradere. Dicitur conſulto *niſi ulla alia via illum liberandi aperiatur*, quia iudex tenetur omnem licitam viam inveſtigare, ut eum tum morti, tum cuicumque vexationi ſubtrahat; ita ut ſi ſit ſupremus iudex, tenetur in tali caſu impedire accuſatores, & teſtes rigoroſe inquirere, ut eorum teſtimonia infirmentur, vel ſi poſſit ſine ſcandalo carcerem aperire, vel, ait P. Cuniliatus, diſpenſare in lege quoad iudicandum iuxta allegata, & probata, & ut in hoc quoque ſcandalum evitetur, iurare debet coram ipſo innocente, & optimatibus ſe certo ſcire illum eſſe innocentem. Si vero iudex non ſit ſupremus, ſed delegatus, curare debet ut alter iudex ſuo loco ſubſtituatur, & ipſe vicem teſtis gerere: & ſi hoc fieri nequeat, tenetur officium dimittere potius quam innocentem condemnare; alias ageret contra conſcientiam, & iudicium practicum de vera alterius innocentia, præter quam quod iudicare ſecundum allegata & probata eſt de iure poſitivo, occidere vero innocentem eſt contra ius naturale.

§. V.

De abortu.

Nemo poteſt ſine culpa lethali directe procurare, ne fœtus humanus concipiatur, aut conceptus animetur, ſive animatus eiiciatur. Veritas huius propoſitionis patet tum ex ſacris canonibus, tum ex Conſtitutionibus ſummorum Pontificum. Etenim in Conciliis Eliberitano, Moguntino, Wormacienſi, necnon cap. 5. *de homicidio* diſtrictiſſime id prohibetur. Inter ſummos vero Pontifices, qui ſuper hanc materiam verſati ſunt, edidit ſuam Conſtitutionem Sixtus V. quæ incipit: *Effrænatam*, & Gregorius XIV. quæ incipit *Sedes Apoſtolica*, in quibus excommunicantur excommunicatione ſpecialiter Epiſcopo reſervata ii, qui procurant abortum, effectu tamen ſecuto. Et ſi procurans ſit Clericus, *omni clericali privilegio, officiis, dignitatibus, beneficiis .... ipſo facto privatur, & fit in futurum inhabilis ad ea ſuſcipienda*. Sic habetur in laudatis Conſtitutionibus, cum Gregorius XIV. nihil in ſua circa hoc innovaverit, niſi quod in excommunicatione non comprehendatur procurans abortum fœtus inanimati, qui in Sixtina comprehendebatur: Innocentius tandem XI. conſone ſacris canonibus, & laudatis apoſtolicis ſuorum præceſſorum Conſtitutionibus proſcripſit hanc propoſitionem quæ numero eſt 34. *Licet procurare abortum ante animationem fœtus ne puella deprehenſa gravida occidatur, aut infametur.*

Abor nullo modo procu poteſt

Quis

Quis enim non deteſtetur tam execrandum facinus, per quod nedum corporum, ſed quod gravius eſt, animarum quoque certa iactura ſequitur? per quod anima Dei imagine inſignita, pro qua redimenda Chriſtus Dominus noſter pretioſum ſanguinem fudit, æternæ capax beatitudiuis, ac Angelorum conſortio deſtinata, a beata Dei viſione excluditur? Graviſſimum quidem ſcelus, utpote quod repugnet quoque bono ſpeciei humanæ, ac naturali fini humani ſeminis, quod ex ſe ordinatur ad generationem, ac ſpeciei humanæ conſervationem, & propagationem. Et revera ſi Deus in omni caſu hoc non interdixiſſet, ac proinde aliquo modo licitum eſſet procurare abortum, valde grave periculum foret, ne homines contenti copulæ delectatione prolem negligerent, ſæpeque impedirent aliquo prætextu, ut a tot curis laboribuſve eximerentur, pro prolis ſuſtentatione, ac educatione ſubeundis. Hoc plane graviſſimum afferret ſpeciei humanæ detrimentum; & quod peius eſt, tali medio via aperiretur innumeris fornicationibus, aut ſtupris aperiretur. Hoc tamen ſcelus, ſi ſolum verſetur ad impediendum ne fœtus humanus concipiatur, proprie, ac ſtricte non eſt homicidium, ut ex cap. 20. *de homicidio*, ubi dicitur: *impedire ne fœtus concipiatur, non inducit irregularitatem*, quia cum hominem anima & corpus ſimul iuncti conſtituant, fœtus inanimis ſimpliciter, & complete non eſt homo.

Puellæ volenti ſe occidere ad infamiam vitandam quando nihil relictum ſit intentatum, ut ab hoc removeatur, adeo ut puella ſe & fœtum ſuum ſit certo extinctura, aliquo ſenſu ait Tourneleius poſſe aliquem ei conſulere abortum, ut ipſa ſaltem in vita ſervetur, non ſecus ac volenti occidere duos, ſuadere licet ut unum tantum interficiat: nam hoc, ait, non eſt impellere ad malum, ſed paratum ad duo mala retrahere ab uno.

Procurans abortum fœtus animati vere, & proprie homicidium committit. Etenim hic revera hominem iniuſte necat, ac ideo ex *cit. cap.* fieret irregularis, & ex Conſtitutionibus Sixti V. & Gregorii XIV. excommunicationem incurrit, & ſi parens hoc faciat eſt particida. Quare nunquam licet abortum fœtus humani intentare, ne quidem in caſu quo periculum ſit ne fœtus moriatur cum matre, eo quod ſemper illicitum ſit, & graviter culpabile innocentem ad alterius vitam ſalvandam interficere. Et idem intelligendum eſt, ſi dubitetur num fœtus animatus ſit vel non, quia cum ſemper præſumendus ſit animatus, hoc eſſet ſe exponere periculo occidendi innocentem. Quare lethaliter rei fiunt medici, qui potionem præbent ad procurandum abortum, ſive fœtus animatus ſit, ſive non, ac mulieres quæ tale pharmacum ſumunt. Item qui abortui occaſionem præbent etiam præter intentionem dando operam rei illicitæ, vel debitam cautelam non adhibendo, puta ſi quis percutiat mulierem gravidam, vel ſi ipſa nimis ſaltaverit, vel nimis inordinate laboraverit, vel inordinate laſciviis indulſerit. Sic P. Antoine. Incertum quidem eſt tempus animationis fœtus, aſſignantibus aliis dies 30. vel 40. pro mare, 50. vel 80. pro fæminis. Verum quia ſecundum recentiores Philoſophos, ac Medicos, animalia quæcumque, ac homines quoque naſcuntur ex ovo, ac in ipſo latet animam velut in germine, probabilius eſt fœtum animari in ipſa fœtus conceptione. Hinc probabilius eſt per procurationem abortus committi homicidium, ſi non reale, ſaltem mentale, ſtatim poſt fœtus conceptionem, ut patet ex doctrina Innocentii XI. qui in tali ex varietate opinionum incertitudine circa fœtus animationem hanc proſcripſit propoſitionem num. 35. *Videtur probabile omnem fœtum, quamdiu in utero eſt, carere anima rationali, & tunc primum incipere eamdem habere cum paritur, ac conſequenter dicendum erit in nullo abortu homicidium committi*. Si enim conſtaret dari tempus, in quo fœtus nondum ſit animatus, daretur locus dubitandi an in caſu, quo ageretur de ſervanda puellæ vita aut fama per fœtus concepti eiectionem ſpectato iure naturali, præferenda eſſet lex conſervandæ vitæ, aut famæ propriæ, vel lex maſſam necdum animatam promovendi ad vitam, tametſi etiam ſpectato naturali iure non videatur effugium relinqui eo quod puella huiuſmodi aſſentiendo fornicationi cenſeatur periculum vitæ, & infamiæ ultro elegiſſe.

Quidquid tamen ſit ſive fœtus animatus ſive inanimis cenſeatur, ſive veterum ſive recentiorum opinio prævalere debeat, neutiquam ſtando ſententiæ Eccleſiæ licet præbere matri, nec ei ſumere medicinam ex vi ſua ordinatam ad eiectionem fœtus, tametſi certa ſit utriuſque mors, ſi non adhibeatur, & probabile ſit matrem ſumptione talis medicinæ ſervandam. Sic ſentiunt Azorius, de Lugo, Sylvius, aliique: nam hoc eſſet procurare abortum directe, ideſt ex natura operis, quod ſemper intrinſece eſt

ma-

malum, utpote oppoſitum naturæ, & fini generationi, & nihil intereſt quod fœtus ſit inanimatus, cum ex natura rei, & ordinatione auctoris naturæ fœtus concipiatur pro ipſius animatione, & ut animatus ſuo tempore in lucem prodeat ad conſervationem, propagationemque humanæ ſpeciei, quia, ut antea dictum eſt., nunquam fas eſt innocentem occidere, ut alter ſalvetur. Nec ut contraria ſententia obiicit, fœtus eſt iniuſtus vitæ matris aggreſſor, cum nihil contra eam moliatur, nec ut volunt, eſt membrum, ſeu pars phyſica matris, ut in gratiam totius occidi poſſit, cum ſit homo realiter ab ipſa diſtinctus.

Licet tamen, ut communiter ſentiunt Doctores, præbere matri, eidemque ſumere medicinam per ſe directe ipſius matris morbi curativam, nec per ſe tendentem ad abortum, licet prævideatur periculum quod indirecte, & præter intentionem forte abortus ſequatur, dummodo certum ſit iuxta veterum ſententiam fœtum non eſſe animatum, & matrem, niſi ſumat medicinam, certo morituram eſſe, quia tunc abortus non cenſetur procuratus, ſed ſolum permiſſus, utpote qui præter intentionem eveniret, ideſt directe non intenditur, ſed procuratur vita matris, quæ utitur iure ſuo: nam in hiſce circumſtantiis non privatur iure ſuo utendi remediis ad propriæ vitæ conſervationem neceſſariis, nec per ſe abortum procurantibus. Idcirco per accidens duntaxat in tali caſu, & præter intentionem ſequitur forte abortus neminem occidens, cum fœtus certe nondum animatus ſupponatur, & alioquin cum morte matris periclitaretur etiam fœtus inanimis. Non licet tamen extra periculum morbi præbere matri, nec ipſi ſumere pharmacum, quo expellatur, vel expelli poſſit fœtus etiam inanimatus, tametſi matri immineret infamia, vel mors ab intrinſeco ipſi inferenda, quia tunc abortus directe intenderetur, ad vitandam infamiam, vel mortem, cum pharmacum non alio modo per ſe directe operetur ad vitandam infamiam, vel mortem, niſi per fœtus expulſionem, tanquam medium, nec alia intentione ſumatur niſi cauſandi abortus ut medii ad mortem, vel infamiam effugiendam.

Si fœtus vero ſit animatus, vel putetur eſſe animatus, vel ſolummodo etiam de hoc dubitetur, non licet præbere matri etiam in certo mortis periculo medicinam, quæ de ſe tendat ad occiſionem fœtus, præcipue quando probabile ſit eo non ſumpto prolem vivam edendam eſſe, & ſic baptizandam. Hæc ſententia communiter a Doctoribus ſuſtinetur, quia alias eſſet directa cooperatio internecioni fœtus, quod per ſe malum eſt. Ita enim docuit S. Ambroſius relatus cap. 10. & 14. quæſt. 5. cuius hæc ſunt verba: *Si non poteſt ſubveniri alteri, niſi alter lædatur, commodius eſt neutrum iuvari, quam gravari alterum*; & eo vel maxime quod agitur de æterna ſalute prolis, de qua ſpes habetur omiſſa tali medicina, & alias periculo exponeretur, quod nemini unquam licet ſine lethali culpa: unde mater ad vitandum tale periculum in re tam gravi, ſicuti eſt prolis æterna ſalus, tenetur hanc in extrema neceſſitate propriæ corporali vitæ præferre. Non licet tamen matrem diſcindere, ut extracta proles baptizetur, quia directe occidere innocentem eſt intrinſece malum, ideoque illicitum ob quemcumque bonum finem, cum non ſint facienda mala, ut eveniant bona. Si autem, licet fœtus ſit animatus, certo conſtet matrem eſſe morituram ſimul cum fœtu ſine baptiſmate, niſi pharmacum ſumat, docet Habertus cum aliis matrem poſſe inculpate illud ſumere, quia deſperata ſalute temporali matris, & æterna infantis, ut ſupponitur, nihil melius fieri poteſt quam ſi uterque meliori modo quo poſſit, iuvetur, ſcilicet medicamine de ſe ſalutari matris, ex quo forte ſequetur abortus, ſed forte etiam ſequetur ſanitas matris ſine abortu, quia nunquam licet ſeipſum nequidem indirecte, ut eſt recuſare medicinam, interimere. Quod ſi adſit ſpes extincta matre, prodicurum eſſe infantem, & baptizandum, non licet curare matrem cum vero prolis periculo, quia temporalem vitam ſuam pro æterna vita proximi non dubitabit Chriſtianus amittere, ut monet S. Aug. Advertit hic P. Conciliatus quoad hanc materiam caute legendos eſſe Doctores qui ſcripſere ante annum 1679. quo reprobatæ fuerunt ſupradictæ propoſitiones.

Variæ ſunt pœnæ, quibus ſubiacent procurantes abortum quemcumque, etiam inanimatum, ita ut abortus reipſa inde ſecutus ſit, ut habetur in ſupra laudatis Bullis Sixti V. & Gregorii XIV. nempe 1. pœnas incurrunt omnes contra eos, qui homicidium voluntarium actu, & reipſa patraverint, inflictas. 2. Si Clerici fuerint, omni privilegio clericali, officiis, dignitatibus, & beneficiis eccleſiaſticis ipſo facto privantur, & in futurum inhabiles redduntur ad ea ſuſcipienda. 3. Ad ſacros Ordines promoveri, aut in ſuſceptis Ordinibus miniſtrare nullo

modo

modo poſſunt . 4. Qui clerici non fuerint etiam irregularitatem contrahunt . 5. Extenduntur eædem pœnæ ad eos, qui ſterilitatis potiones propinarint, & quominus fœtus conciperetur impedimentum præſtiterint, ſive quocumque modo in his conſuluerint, ac ad mulieres ipſas, quæ eadem pocula ſcienter ac ſponte ſumpſerint . 6. Excommunicatio ob abortum contracta ſoli reſervatur Romano Pontifici præterquam in articulo mortis . 7. Ei quoque reſervatur diſpenſatio ab irregularitate contracta a clericis, qui eiuſmodi delicta perpetraverint, etiamſi crimen eorum occultum ſit.

Duo tamen hic notanda ſunt 1. privationem beneficiorum a Sixto V. ſtatutam non habere locum niſi poſt iudicis ſententiam, & niſi procuratio abortus ſit ſimul parricidium . 2. Prædictam Sixti V. Decretalem moderatam fuiſſe ab eius ſucceſſore Gregorio XIV. in eiuſdem Bulla, quæ incipit *Sedes*, quatenus qui abortum procuravit, a peccato & excommunicatione contracta abſolvi poſſit a quolibet Confeſſario tam ſæculari quam Regulari ad Chriſtifidelium confeſſiones excipiendas, & ad hos caſus ſpecialiter ab Ordinario deputato . Unde tenet Sylvius, habentem generalem facultatem abſolvendi a caſibus, & cenſuris Epiſcopo reſervatis non poſſe ab hoc caſu abſolvere, cum Pontifex requirat, ut Confeſſarius ſpecialiter ad hos caſus ſit deputatus . Nihilominus tamen conſulenda ſunt uniuſcuiuſque Diœceſis ſtatuta, & conſuetudo. Cum autem Gregorius laudatus requirat facultatem ab Ordinario conceſſam ad huiuſmodi relaxandum delictum, & cenſuras, non ſufficeret deputatio Provincialis niſi reſpectu ſuorum, qui erga hos, non erga ſæculares eſt ordinarius . Item limitata eſt eadem Syxti Conſtitutio, & ad terminos iuris communis redacta quoad eos, qui fœtus animati abortum procurant, aut mulieribus ſterilitatis venena miniſtrant, aut conſilium, vel auxilium ad hoc præbent, unde hi hodie non ſubiacent excommunicationi, nec etiam iudicandus eſt irregularis niſi qui iam formato puerperio, ſeu fœtu abortum procurat, ait S. Thomas in 4. *diſtinct.* 31.

Supradictas pœnas incurrunt 1. qui abortum directe intendunt, ac ei cooperantur, ſeu percuſſionibus, venenis, pharmacis, potionibus, oneribus, laboribuſque mulieri prægnanti impoſitis, ſeu opem, conſilium, favorem ſcienter dando, ac etiam ſcribendo literas, verbis, aut ſignis, vel alio modo iuvando, vel conſulendo. Sic Syſtus V. cuius Bullæ nihil derogatum eſt in hac parte a Gregorio XIV. 2. Et ii, qui aborum volunt ſolum interpretative, ut ſi quis acrius prægnantem verberaret, ſi mulier gravida immoderate ſaltet, ſi experta ſe abortum facere, quando fert onus grave, ab illo portando non ſe abſtineat, niſi hoc inadvertenter faciat, quo in caſu licet non poſſit eſſe libera a culpa, videtur non incurrere pœnam excommunicationis . Ulterius abortus quivis, ſi fiat præter intentionem, & ex induſtria quæſitus non ſit, excuſatur a cenſura, quæ proinde non incurritur, licet ignorantia ſit vincibilis, modo non ſit craſſa, ſupina, aut affectata. In his tamen & ſimilibus caſibus ſecurius eſt ut ſaltem ad cautelam Confeſſarii curent tales perſonas abſolvi a cenſura, & ab irregularitate diſpenſari, præſertim cum abortus, de quo loquimur, babeat rationem veri homicidii, & homicidio etiam caſuali mixto adnexa ſit irregularitas.

§. VI.

De homicidio facto privata auctoritate.

Hactenus egimus de homicidio facto publica auctoritate: nunc agendum de homicidio alterius facto auctoritate privata; & cum plures ſint cauſſæ homicidii tali modo perpetrati, & ex his aliæ, quæ ipſum cohoneſtare videntur, hinc ſingulas diſtincte explicabimus, ut res pro conſcientiarum regula eo meliori modo quo fieri poteſt, elucidetur.

Nota 1. homicidium, quod privata fieri poteſt auctoritate, ideſt independenter a legitima iudicis poteſtate, vel neceſſarium eſſe, puta cum quis occidat, ut liberet ſeipſum, ac Communitatem a gravi noxa, v. g. ſi occidat tyrannum, vel ne occidatur; vel voluntarium, cum quis occidit, quia occidere vult, ſeu mortem alterius in ſeipſa velit, ſeu eam velit in cauſſa, quæ ab eadem morte ſit prorſus inſeparabilis, vel caſuale, & hoc duplex eſt, nempe caſuale ſimplex, quod contingit præter intentionem agentis ex actione, ex qua nec prævidebatur, nec moraliter prævideri poterat ſecuturum, & caſuale mixtum, quod quis reipſa non intendit, ſed prævidere potuit, ac proinde impedire.

Homicidium ſimpliciter caſuale, utpote involuntarium, communiter iam patet a culpa excuſari; unde homicidii reus cenſendus non eſt 1. qui inculpabiliter ebrius aliquem occidit, imo ne quidem qui culpabiliter

Homicidium ſimpliciter caſuale excuſatur a culpa.

ter eſt ebrius reus homicidii eſt damnandus, ſi non potuerit prævidere homicidium quod perpetravit. 2. Qui culpam quidem contraxit, ſed ineſſicacem reſpectu homicidii, puta ſi quis aliquem leviter vulneraverit, cui vulnus incuria vel chirurghi, vel propria factum grave mortem intulerit. 3. Qui in ponendo cauſſam mortiferam omnem adhibuit quæ iudicio viri prudentis adhiberi poteſt, diligentiam; ut ſi venator exploſa fiſtula, poſtquam ſatis circumſpexit, num aliquis adeſſet, hominem occiderit. Num vero qui dat operam rei illicitæ, pœnas homicidii incurrat etiam adhibita quavis diligentia, hoc expendentur, cum de irregularitate; ideoque ſupervacaneum videtur de tali re hic agere.

Homicidii mixti qui rei? Patet pariter homicidium mixtum peccatum eſſe plus minuſve grave, quatenus plus aut minus habet voluntarii. Quare homicidii rei ſunt 1. qui actum ſive licitum, ſive illicitum, modo periculoſum, faciunt non adhibita ſufficienti diligentia, ut ſi venator fiſtulam temere explodat, ſi nutrix infantulum relinquat in loco, ubi decidere poteſt. 2. Qui actum periculoſum ponunt, nec habent in ſua poteſtate, ut ſint ſufficienter diligentes. Quamobrem graviter peccant parentes, qui dormitionis tempore tenellos infantes ſecum in lecto detinent, quia cum nec a ſomno abſtinere poſſint, nec ſibi dormiendo invigilare, perpetuo in periculo verſantur ſuffocandæ prolis. 3. Qui aliquid omittendo, ad quod tenentur, cauſſa ſunt quare alter pereat. Hinc homicidii rei ſunt 1. medici, aliique huiuſcemodi quorum negligentia, vel imperitia ægro mortem affert, nam ſcire tenentur, aut a medicando abſtinere quos curare neſciunt; 2. advocati, qui innocentis cauſſam male tuendo ſint cauſſa quod capite plectatur; 3. Principes, qui cum poſſint, non perdunt latrones vias cum periculo viatorum infeſtantes. Licet tamen graviter delinqueret, & reus eſſet homicidii late ſumpti qui quidpiam omiſiſſet, ad quod ex ſola charitate tenebatur, non eſſet tamen obnoxius reſtitutioni, aut irregularitati.

Homicidium aliud ſimplex, aliud qualificatum. Nota 2. homicidium generatim aliud eſſe ſimplex, aliud qualificatum. Simplex iam per ſe patet. Qualificatum vero eſt occiſio parentum, aut perſonarum propinquarum, & vulgo parricidium appellatur. Item homicidium ſacrilegum, ſeu perſonæ ſacræ, proditorium, & ſi quod eſt aliud ſpecialem malitiæ qualitatem, ſive circumſtantiam includens, quæ non reperitur in homicidio ſimplici.

§. VII.

De homicidio, privata auctoritate Tyranni.

Ut res clarius diſcutiatur circa tyrannum, advertendum eſt, num Princeps ſit tyrannus gubernatione tantum, ideſt quia nimis aggravat, & tunc eum occidere nemini licet, eo quod verus ſit dominus, ac iuſte Regnum poſſideat, ipſoque potiatur, vel an ſit tyrannus, qui abſque ullo titulo Regnum uſurpaverit, nec ullus reclamet, ideſt reſpublica, ac ipſi aperte non adverſetur, & poſſeſſioni, quam iam acquiſivit, ac fidelitatis iuramentum omnes præſtiterint, vel ſi ſe in poſſeſſione ſuſtineat renuente tamen ac adverſante republica; ita ut ſit iniuſtus invaſor, & iniquus reipublicæ oppreſſor. *Q... ra... ce... tu...*

De... Pri... legi... Principem, qui tyrannus evaſerit quoad regimen, nempe ſpoliantem ſubditos iniuſte eorum bonis, & cuncta in ſuum privatum commodum ordinantem, ac trahentem, diſcordias ſeminantem, rixas promoventem &c. nulli privato occidere licet. Sic communiter ſentiunt Doctores, quia licet modis tyrannis ita ſe gerat, ſemper eſt Princeps, caput, & pater, neque per hoc ius dominii amittit. Ita docuit S. Thomas, vel quis alius ſit ſcriptor opuſculorum, quæ D. Thomæ attribuuntur, Opuſc. 20. *de regimine Principum lib. 1. cap. 6. Eſſet hoc periculoſum multitudini, & eius Rectoribus, ſi privata præſumptione aliqui attentarent Præſidentium necem, etiam tyrannorum. Proinde, patienter eſſe a fidelibus ſuſtinendum tyrannum, & ſubditis dolendum de peccatis, propter quæ permittitur tyrannus illos vexare.* Et concludit idem auctor: *Tollenda eſt igitur culpa, ut ceſſet tyrannorum plaga.* Et hæc omnia conſona ſunt doctrinæ Apoſtoli 1. ad Timoth. 2. in qua iuſſit orare pro Imperatoribus, tametſi tribus prioribus ſæculis plerique quoad modum regiminis tyrannice ſe geſſerint: *Obſecro primum omnium fieri obſecrationes pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus, qui in ſublimitate conſtituti ſunt.* Tertullianus in Apologetico cap. 30. teſtatur ab Eccleſia pro Imperatoribus preces fundi, ut cum ſua familia & in ſuis exercitibus felices ſint. Hæc autem non conveniunt cum iure occidendi tyrannum quoad modum regiminis. Hinc Concilium Conſtantienſe hanc propoſitionem Ioannis Huſſ tanquam erroneam damnavit: *Quilibet tyrannus licite poteſt a quocumque ſubdito interfici,* *Err... Ioa... Hu... ma... a C... lio... ſtanti...*

ſcti ; & cum D. Paulo & Patribus concordant celebriores theologi, Caietan. Sotus, Bann. Prado, Tapia, Sylveſter, Ioan. a S. Th. Salon, Azorius, Sayrus, & alii communiter.

Si vero tyrannus ſit extraneus, qui abſque nullo titulo regnum uſurpaverit, ideſt dominium invaſerit tyrannice proprii Principis, in tali caſu docent theologi communiter, & Iuriſtæ, cuilibet ſubdito Principis invaſi licere illum occidere, quia tunc quilibet ſubditus, qui hoc attentet, evadit miles pugnans in bello iuſto ad ſui proprii Principis defenſionem.

Si autem tyrannus ſit in poſſeſſione dominii iniuſte, ac tyrannice uſurpati, atque tyrannice gubernet, ita ut nullo nitatur fundamento probabili, & nullo a multis etiam doctis exiſtimato titulo, & reſpublica ſit coacte illi ſubiecta, nec poſſit illum repellere, nec ipſum pacifice admiſerit, vel etiamſi coacte illum admiſerit, ac promiſerit tyranno ſimpliciter illum habiturum pro rege abſque eo quod tamen iuramentum ipſi præſtiterit fidelitatis, in hoc caſu quoque a quolibet privato ſubdito Principis invaſi licite occidi poteſt: nam promiſſio vi extorta iure naturæ non parit obligationem. Dixi, *abſque eo quod iuramentum ipſi præſtiterit fidelitatis*; nam ſi hoc acceſſerit, ſervandum eſt a privatis, quia illud Deus in iſta materia acceptat, & ſervari iubet cauſa boni publici, quod petit tranquillitatem regnorum, & ſecuritatem Principum. Si vero eſſet ita tyrannus, ut eius oppreſſio ſine graviſſimo populorum incommodo ſuſtineri non poſſet, non adhuc liceret cuique privato illum occidere, ſed in tali caſu, quod etiam dicendum de legitimo Principe facto ita tyranno, vel recurrendum eſt ad Principem ſuperiorem tyranni, ſi extet, ſin autem ad iudicium publicum totius Communitatis; & ſuper hoc conſulendi ſunt Iuriſtæ ſuſe in hac materia diſſerentes.

§. VIII.

De occiſione facta a fæmina Principe, aut nobili privata auctoritate concubinæ proprii mariti.

Illicitum eſt fæminæ Principi, vel etiam valde nobili occidere privata ſua auctoritate mariti ſui concubinam, quia hic caſus nullibi nec in genere, nec in ſpecie eſt permiſſus a Deo habente dominium humanæ vitæ, & necis. Etenim nullibi in divinis Scripturis legimus factam fuiſſe hanc a Deo poteſtatem cuivis etiam reo, mortem inferendi, niſi ſupremæ auctoritati Principum, qui plenaria poteſtate regimini præſunt reipublicæ. Si vero prius a Suprema poteſtate ſtatueretur pœna mortis in huiuſmodi concubinas adulteras, & facta prævia monitione de fugiendo publico, ac notorio adulterino conſortio, non haberetur mandati obſervantia, poſſet ſuprema poteſtas executionem ſententiæ mortis cuique demandare, quando tamen ordinarius legum ritus in puniendo ſervari non poſſit. Et ſic dicito de quocumque alio peccatore, ita ut nunquam licitum ſit alicui privata auctoritate cuivis peccatori, ſeu malefactori mortem infligere, quia mors eſt pœna, quæ procedere debet a ſola publica poteſtate, & per hanc etiam ſemper ſervato iuris ordine. Et ob hanc rationem, ut antea iam vidimus, nec maritus, tameſi Rex, ſupremuſque Princeps, uxorem, filiamque ſecreto in turpi commercio deprehenſas, licite poteſt occulte privata auctoritate, veneno, aut alia via, occidere, cum ſemper hoc agendum ſit publica auctoritate, & ſervato iuris ordine.

Nec valet hic dicere, Religiones punire ſine talibus formalitatibus occulta Religioſorum crimina, cum hoc fiat ſolummodo pro levibus culpis, pro quibus non eſt neceſſaria ſtricta accuſationis forma, ut deciditur in *Lege levia* §. *de accuſatorib.* Quando enim delicta ſunt gravia, ut mereantur carcerem, officii, vocis, aut loci privationem, ad tales condemnationes ſemper opus eſt accuſatore; & quod iuris forma ſubſtantialiter ſervetur, licet iuris apices interdum ita aliqua exigente gravi circumſtantia prætermittantur.

§. IX.

De ſuicidio.

Notandum prius occurrit ante rei huius diſcuſſionem duobus modis poſſe aliquem ſe occidere, directe ut ſi gladio ſe confodiat, vel in flumen ſe proiiciat, & indirecte, vel negative, ut ſi quibuſdam periculis ſe exponat, aut id omittat quo vitam ſervare poſſet. Duplex modus ſe occidendi.

Occiſio quæ hoc præcepto naturali, ac divino eſt prohibita, quia mala, utpote charitati, & iuſtitiæ oppoſita, ſi eſt illicita quando fit in alterum, a fortiori illicita erit, quando fiat in ſeipſum, eo quod magis charitati propriæ opponatur, & etiam iuſtitiæ: nemo enim vitæ ſuæ eſt dominus; idcirco, ſecluſo Spiritus Sancti inſtinctu, ut con- Non licet ſe ipſum occidere.

contigit in Sampſone, & S. Apollonia, nemo quavis ex cauſa etiam bona ſeipſum directe occidere poteſt. Et hoc patet tum ex generali præcepto : *non occides*, quo tam noſtra quam proximi occiſio prohibetur, imo noſtra magis quam proximi, tum ex Patribus, ut ex Lactantio lib. 3. *cap.* 18. ex S. Aug. lib. de *Pœnitentia cap.* 13. ubi Donatiſtarum impatientiam arguit, dum quæſiti a catholicis manus violentas ſibi inferebant. Et equidem ſi rei ſunt homicidii qui proximum occidunt, multo magis plane qui talem immanitatem in ſeipſos exerceant, cum nemo ſit homini propinquior ſeipſo, ac proinde magis ſeipſum diligere debeat quam alterum ; imo ſi nullus privatus homo, utpote qui non ſit dominus vitæ proximi, alterum occidere poteſt, cum non maius ius habeat in propriam vitam, quam in vitam proximi, non ſecus ac proximum, ſeipſum occidere nequit, quia ſicuti non eſt dominus vitæ proximi, neque dominus non eſt vitæ propriæ, cuius Dominus univerſaliter Deus eſt. Quapropter Deum graviter offenderet qui ſeipſum interficeret, non ſecus ac ſi alterum hominem interficeret. Homo igitur nequit ſine Dei voluntate per internecionem ſeipſum deſtruere, cum illicitum ſit, & iniquum deſtruere rem alienam ſine eius conſenſu, & ita ius illius uſurpare. Deſtructio enim rei propria auctoritate eſt, exercere in illam actum dominii, ut ait S. Thom. quæſt. 64. *art.* 5. Hinc Martyres, qui ſe in rogum coniecere, hoc fecerunt ex ſpeciali inſpiratione Dei, ac ideo ipſius Dei auctoritate. Quod autem ſpectat ad Eleazari, ac Rhaſiæ factum, quorum Patres aliqui improbant, alii commendant conſilium ; hi vel a ſeipſis mortem quæſierunt, & eorum mors non eſt laudabilis, vel a Spiritu ſancto impulſi fuere, ut dicitur de Sampſone, & ſic laudabiliter ſe geſſerunt. Hinc eadem ratione dominii ſolius Dei in hominum vitam nemini licet ſua privata auctoritate interficere aliquem volentem, ac etiam petentem. Imo nec licet reo mortem ſibi inferre iuſſu humani iudicis, tametſi obtemperare teneatur actiones eliciendo quæ proxime ad mortem diſponunt, ut ex D. Th. 2. 2. *quæſt.* 69. *art.* 4. *ad* 2. ubi quoad primam partem rem clare exponit, ac demonſtrat. Tenetur quidem, ut diximus, actiones facere ad mortem diſponentes, puta ſcalam aſcendere ad patibulum, collum aptare ad laqueum, vel ad gladii ictum, os aperire, ut venenum aliena manu in os infundatur, &c. quia hi ſunt actus obedientiæ debitæ iudici, qui iuſte illum condemnavit, in iis quæ ex ſe non ſunt illicita, ſicuti nulla eſt iſtarum actionum, ut clariſſime patet, dum neceſſariæ ſunt, ut in eum iuſta impleatur punitio. Non licet vero ei qui crudele ignis ſupplicium, aut infame ſuſpendium, quibus damnatus eſt, veretur, venenum accipere, ne tam dura patiatur, quia illicitum eſt infamiam ac cruciatus medio vetito evitare. Pariter illicitum eſt ad ſalvandum infantem iam iam moriturum ſine baptiſmo ſe in fluvium deiicere, ut ibi infans baptizetur, ſi adſit evidens periculum mortis in flumine ſubeundæ.

Quare nunquam licitum eſt exequi erga ſeipſum actus per ſe mortiferos, ideſt qui ex ſua natura ducunt ad mortem immediate, ut ſunt iugulatio, ſtrangulatio, ſumptio veneni, præcipitatio ſui ex alto loco, proiectio in rogum, & alia huiuſmodi, quia hoc eſſet proprie, directe, & poſitive ſe occidere. Pariter quilibet tenetur conſervare ſibi vitam ordinariis mediis, eo quia qui non utitur mediis quæ auctor naturæ ad ordinariam vitæ conſervationem providit, cenſetur ſibi mortem inferre : non tenemur tamen iuxta multos adhibere media extraordinaria, vel pretioſiſſima cum diſpendio omnium bonorum, quia hoc non eſt ſe interimere, ſed vitæ ſuæ exitium ob iuſtam cauſſam permittere.

§. X.

De ſuicidio indirecto.

Communiter ſentiunt Doctores graviſſima, ac iuſtiſſima interveniente cauſſa licitum eſſe ſeipſum indirecte occidere, cum licitum ſit homini iuſta de cauſſa variis ſeſe periculis exponere, ſicuti etiam aliquid facere, vel quædam negligere media, unde præter intentionem mors certo ſequatur, vel aſperum vivendi genus amplecti, quo fieri poteſt, ut breviori tempore ipſius vita conſumetur. Non enim prohibitum eſt homini, ne unquam vitam ſuam periculis exponat, nec præceptum eſt ut ſemper conetur eam poſitive pro viribus ſervare, ſed tantum ne ſine iuſta cauſſa eam periculo obiiciat. Varii autem ſunt caſus, in quibus homines cenſentur ſe indirecte occidere, ut quando agitur de bono totius reipublicæ : quare miles poteſt, & tenetur ſtare in ſtatione ſua, & in hoſtes irruere cum certo mortis periculo, ſi hoc opportunum ſaluti publicæ videat. Ita quis navigando poteſt ob publicam utilitatem vitam exponere. Verum ſi age-

ageretur de navigatione per mare ita naufragiis famoſum, ut fere nemo ab eo incolumis evadat, illicitum eſt ſe ei committere, niſi forſan ſic exigeret publici, vel etiam privati boni neceſſitas. Item cum agitur de avertendo gravi damno eidem reipublicæ imminenti. Hinc aliqui eos excuſant, qui naves ſuas incendunt iam iam in poteſtatem inimicorum deventuras, vel ut tollant e medio hoſtes reipublicæ pernicioſos, qui cum ipſis permixti ſunt, non alias ac fortiſſimus Sampſon, qui ſeipſum cum Philiſtæis interemit. Alii tamen cum exemplo Sampſonis hoc non approbant, niſi hoc fiat ex ſpeciali Spiritus Sancti impulſu, vel ſperare poſſint incenſa navi poſſe natando ſe ſalvare, quia tunc ſe liberant a periculo certo, & incerto, a quo aliqui iam evaſere, ſe committunt. In hiſce enim caſibus repentinis, ait Tourneleius, plus moveret terminus a quo, quam terminus ad quem. Item ſi agatur de removendo damno ſive temporali ſive ſpirituali proximi. Hinc non peccat, imo actum magnæ charitatis exercet, qui ſe occidi permittit ab iniquo aggreſſore, ne eum interimendo ſit cauſſa ſuæ damnationis, dummodo tamen qui permittit ſe interimi, non ſit perſona publica, & reipublicæ neceſſaria, aut valde utilis, quia ſalus proximi debet eſſe ſuprema lex, niſi poſſit per fugam aggreſſoris offenſionem effugere. Additur vero ab aliis, niſi tamen ipſe ſit conſcius, ſe eſſe in peccato mortali, quia ſaluti aliorum propria præferenda eſt. Verum hæc opinio aliquibus videtur male fundata, quia qui ex charitate daret ſeipſum pro anima proximi, hunc credi nequit non eſſe contritum, ideſt non habere teſtimonium propriæ bonæ conſcientiæ. Item fœmina cui ab aliquo ſtricto pugione mors comminetur, niſi ſe violari permittat, tenetur potius mortem ſuam permittere quam ſui violationem. Quamobrem tenetur facto externo, & vi omni reſiſtere, quouſque aut repellat aggreſſorem, aut ab ipſo etiam occidatur. Itidem quando vita propria nonniſi difficilimis remediis ſervari poſſit: ac proinde non habetur ut ſui homicida qui ſe abſtinet a pretioſiſſimis pharmacis, in quibus facultates ſuas profundere deberet. Sic nullus Religioſus tenetur petere a ſuo Superiore potum, victum, aut veſtitum diverſum ab iis, quæ ſunt in eius Conventu, Monaſterio, Collegio uſitata, utpote convenientiora alicui ſuæ infirmitati, vel ſui temperamenti, ſeu naturæ exilitati, tametſi non peccet etiamſi ratione infirmitatis formidatæ peculiarem potum petat rogando, ſecus vero, ſi ſecluſa actuali infirmitate petat flagitando tanquam ſibi debitum. Huc facit illud S. Bernardi Serm. 30. *in Cantic.* de Religioſo nimis ſuæ valetudini ſtudenti, ac ita de communi victu queritanti: *Legumina ventoſa ſunt, caſeus ſtomachum gravat, lac capiti nocet, potum aquæ non ſuſtinet pectus, piſces de ſtagno, aut lutuoſa aqua meæ penitus conſtitutioni non congruunt*, quibus inter alia paulo poſt ſubiungit S. Pater: *Puta te, quæſo, monachum eſſe, non medicum, nec de complexione iudicandum, ſed profeſſione*. Item qui non vult graviſſimos cruciatus in pedum, vel alterius membri ſectione pati, ut vitam diutius protrahat, cum huiuſmodi remedia ſint moraliter impoſſibilia, ut ne quidem a Superiore præcipi queant. Ita Sylvius. Docent tamen Theologi, quod ſi vita huius hominis bono communi eſſet neceſſaria, teneretur, & etiam cogi poſſet ad ſubeundam membri ſectionem, graviſſimoſque pati huiuſce operationis dolores. Quod ſi homo nolit ne quidem moderatos dolores ſuſtinere, ut vitam ſervet, poterit quidem cogi ab iis, qui curam ipſius agunt, ut Pater, Tutor, Superior, ſimileſve. Num vero cogi poſſit ab aliis diſcrepant Theologi.

Pariter ſi quis ut Deo, & iuſtitiæ ſatisfaciat, ea non amplectatur media, quibus vitam ſibi ſervare poſſet, unde ei, qui iuſte ad mortem damnatus eſt, licet exequi præambula ad mortem, ut ſe offerre iudici, iuxta D. Thom. non egredi e carcere, dum ei opportunitas offertur, & noverit ſibi paratam eſſe mortem, cum Martyres, quibus talis commoditas non defuit, ob hanc rationem ut ſui homicidæ non reprehendantur. Num vero qui damnatus eſt, ut venenum hauriat, vel ſibi venas aperiat, licite hæc facere poſſit, vel cogi a iudice, ut ita faciat, controvertitur inter Theologos, & circa hoc videri poſſunt hic Sylvius, ac Tourneleius, qui aiunt quod tametſi conveniant circa hoc Doctores poſſe damnatum licite actiones facere, quæ per ſe, & immediate non pariunt mortem, ſed duntaxat diſponunt ad mortem, quæ ex actione miniſtri immediate conſequitur, ut aſcendere ſcalam patibuli, præbere caput miniſtro &c. non poteſt tamen facere actiones, quæ per ſe, & ex natura ſua immediate mortem afferunt, ut ſe præcipitem dare ex ſcala patibuli, ſumere venenum, ſecare venam &c. Et ſic docent etiam actiones prioris generis reo præcipi poſſe a iudice, utpote quæ nec na-

naturæ repugnent, nec mortem per ſe inferant; non vero ſecundi generis.

Quid de funambulis ob periculum, cui ſe exponunt.

Funambuli, qui in fune excelſius potenſo ſaltant, licet ab aliquibus excuſentur a culpa, ſi experientia moraliter certi ſint de ſua induſtria, & agilitate ad evitandos lapſus, ſanior tamen ſententia affirmat eos lethaliter peccare, quia 1. quantacumque polleant agilitate, ſemper obnoxii ſunt proximo mortis, vel gravis vulneris periculo ob aliquam ſupervenientem vertiginem, vel aliud accidens, unde tot fortaſſis ex eo ludo periere, quot ex torneamentis, quæ idcirco a Later. Concilio III. cap. 2. ſevere interdicta ſunt; 2. quia plura ludis ſuis miſcent obſcæna. Sic Pontas, Tourn. cum aliis.

Immunes vero cenſentur a culpa qui ut theriacæ ſuæ virtutem commendent, venenum hauriunt, vel permittunt a vipera morderi, ſi concurrant hæ conditiones, 1. videlicet ſi theriacæ fabricator ſit vir artis ſuæ peritus, 2. ſi vim theriacæ in bruto expertus ſit, 3. ſi certo credat nihil ſubeſſe periculi, 4. ſi forte ſentiat theriacam ſuam vim tantam non habere ad propulſandum venenum, cito habeat aliquod aliud infallibile remedium; ſecus, ob periculum, peccaret.

Qui ieiuniis, vigiliis, aliiſque afflictationibus conſulto, ac etiam advertenter, ſanitatem ſuam, ac vitam immoderate læderet, graviter peccaret, quia faceret graviter contra charitatem ſibi debitam in re gravi, unde *cap. 24. diſt. 5. de conſecratione* ita habetur. *De rapina holocauſtum offert, qui ſive ciborum nimia egeſtate, vel ſomni penuria corpus immoderate affligit*. Qui vero moderate carnem ſuam mortificat, facit opus pietatis, quia id facit, quod faciebat Apoſtolus, qui 1. Corinth. 9. aiebat: *Caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo*, & ſimul conſilium eius ſequitur Coloſſ. 3. *Mortificate membra veſtra*, quia viri & pœnitentia, & aſperitate celebres diu vixerunt: quia tandem tam licet ieiunio, & abſtinentia vitam imminuere propter Chriſtum, quam licet ob temporale lucrum artes profiteri, quæ ſenſim vitam inſumunt. Non tamen debet eſſe intentio noſtra minuendi quod noſtrum non eſt, ita ut qui diem, aut etiam horam vitæ ſibi auferret, eſſet ſui occiſor. In his igitur, ut advertit Tourneleius, ſtandum eſt prudentis conſilio.

Cum vero plus inſit periculi vitæ in uſu liquorum, & crapula, propter quam multi obiere, Eccleſiaſt. 37. hinc in continuo ſui homicidio, ac ideo in perpetuo ſtatu peccati mortalis verſantur qui ita laxe, & enormiter indulgent potionibus, libidinibus, aliiſve huiuſce generis exceſſibus, ut morbos lethales contrahentes, apoplexia, cachexia, epilepſia &c. tandem intereant, utpote qui poterant, ac imo debebant prævidere in cauſſis adeo gravibus, & manifeſtis, necnon tot exemplis comprobatis, huiuſcemodi mortem probabiliter ſe incurſuros.

Qu[illegible] in l[illegible] cid[illegible] ſua[illegible] pa[illegible] ri[illegible]

Verum in propoſito de homicidio caſuali, ut dignoſcatur quando ex eo culpa incurri potuit, attendenda eſt regula, quam tradit Angelicus Doctor 2. 2. q. 64. art. 8. ubi ſic: *Ea, quæ caſualiter ſunt, ſimpliciter loquendo, non ſunt intenta. Contingit autem quod id, quod non eſt actu per ſe volitum, vel intentum, ſit per accidens volitum vel intentum, ſecundum quod cauſſa per accidens dicitur removens, prohibens. Unde qui non removet ea ex quibus ſequitur homicidium, ſi debet removere, erit quodammodo homicidium voluntarium. Hoc autem emergit dupliciter, uno modo quando dans operam rebus illicitis, quas vitare debebat, homicidium incurrit, alio modo quando non adhibet debitam ſolicitudinem*. Regulæ Angel. Doctoris advertit P. Fulgentius addendam eſſe animadverſionem Caietani, & Sylvii ibidem, nempe ad hoc ut opus illicitum iudicetur cauſſa indirecta homicidii, ſeu per accidens, neceſſe eſſe, ut habeat aliquem ſaltem reſpectum ad homicidium, ita ut, ſi ex opere illicito aut nunquam, aut rariſſime ſequatur homicidium, hoc non erit imputandum volenti opus illud illicitum, utpote quod ſit opus prorſus extraneum homicidio, v. g. ſi fur dum aſcendit ſcalam ad furandum, ex illa decidat ſupra puerum caſualiter eo momento illuc tranſeuntem, tale homicidium profecto non eſſet furi imputandum, quia prævidere non debuit quod illa hora, quæ iam ſupponitur nocturna, dum verſaretur in tali actu, puer illuc tranſiret, ipſe rueret, & in tali ruina tranſeuntem interimeret.

§. XI.

De illicita ſui ipſius mutilatione.

Nemini licet ſine neceſſitate aliquo ſibi membra mutilare.

Homo ſicuti non eſt dominus propriæ vitæ, ita nec eſt dominus membrorum ſui corporis, ſed habet duntaxat convenientem eorum uſum, & adminiſtrationem ad bonum totius ſuæ perſonæ; hinc ipſi non licet ſalva neceſſitate ad ſui corporis ſalutem, aliquod corporale membrum ſibi mutilare. Unde non licet ſe caſtrare ad vitandas tentationes, ſervandamque caſtitatem, & hoc ve-

vetitum fuit a Concilio Nicæno 1. *cap.* 1. Mutilatio enim non eſt neceſſaria ad ſalutem animæ, nec remedium utile ad caſtitatem, cum non tollat carnis tentationes, imo moleſtiores fiunt, ait Crhyſoſtomus hom. 65. in Matth. Et revera ſi liceret homini ſeipſum mutilare, Eccleſia hoc non improbaſſet, ut ex *diſt.* 55. *cap.* 4. deſumpt. ex cap. 22. Canonum Apoſtolicorum: *Si quis abſcidit ſemetipſum, ideſt amputavit ſibi virilia, non fiat clericus, quia eſt ſui homicida.* Præcipit quidem Dominus eruere oculum, ſi ſcandalizet. Verum hoc intelligit non realiter, ſed metaphorice, & ſignificat eas peccandi occaſiones, quæ oculis ipſis cariores ſint, procul eſſe abiiciendas. Hinc facile colligi poteſt peccaſſe Origenem, eiuſque imitatores, qui ſumentes ad literam illud Matthæi 19. *Sunt eunuchi, qui ſeipſos caſtraverunt*, ſibi virilia amputarunt. Item Ammonicus, necnon Marcus Anacoretæ, quorum unus ne Epiſcopus crearetur aurem, alter ne Sacerdos ordinaretur, pollicem ſibi abſcidere.

Colligitur pariter gravioris criminis reos fieri facientes, iubentes, ſuadentes, puerorum caſtrationem (imo & pueros ipſos conſentientes ſi ſint doli capaces) ut ſonoram vocem habeant, licet hoc fieret etiam in Eccleſiæ obſequium. Nam ſi non licet abſciſſio membri alicuius propter corporalem ſanitatem totius (ait D. Th. 2. 2. *q.* 65. *art.* 5.) niſi quando alias toti ſubveniri nequit; multo igitur minus licitum erit membrum præſcindere propter quodcumque lucrum temporale. Dicitur notanter *ſalva neceſſitate*, quia ordo poſtulat in gratiam totius licere partem reſecare, cum pars ſit propter totum, imo toto pereunte periret etiam pars. Unde licet membrum putridum abſcindere; licet manum quando quis ea ligatus aliter incendium effugere non valeat; licet ſi tyrannus minitetur alicui mortem, niſi aurem, vel aliam corporis partem ſibi præſcindat.

§. XII.

De occiſione invaſoris propriæ vitæ, & bonorum.

Antequam noſtra ſententia exponatur, pro faciliori elucidatione notandum 1. nos hic loqui de iniuſto invaſore: nam carnifices, & lictores cum reum aggrediantur auctoritate publica, & ex iuſta cauſſa, ideſt ob ſecuritatem, & tranquillitatem reipublicæ, licite nequeunt a reo pro ſui defenſione interimi; alias daretur bellum ex utroque iuſtum. Notandum 2. loqui de iniuſto aggreſſore actuali, quia ante & poſt actum aggreſſionis non licet hunc occidere, cum tunc non opus ſit defenſione, ubi non eſt aggreſſio, nec tunc vis eſt repellenda. Quare ex communi ſententia illicitum eſt occidere, & repercutere eum, qui iam percuſſit, & fugit, vel a percutiendo deſtitit, nec ob vulnus acceptum poteſt amplius aggreſſum nocere; tunc enim repercuſſio, & occiſio non eſt amplius neceſſaria ad propulſandam iniuriam iam illatam, quia iam ceſſavit aggreſſio, unde eſſet ultio, quæ nemini privato unquam licet; & ideo eadem ratione non licet prævenire eum, qui nos ad occidendum quærat, quia adhuc non eſt aggreſſor, ac proinde non adeſt vera defenſio, nec eum qui animal ſolvit contra me, a quo dilaniandus ſim, quia tunc invaſor non per ſe me aggreditur, idcirco non ſum in neceſſitate, ut eius occiſione, aut percuſſione me defendam. Notandum 3. hic agi de aggreſſore, a quo quis occidendus ſit, niſi hic eum occidat: nam qui fugiendo vitam tueri poteſt, fugere tenetur. Unde contra Navarrum, alioſque excuſari nequeunt duces, ac viri nobiles, utpote qui pro ignominioſa reputant eorum fugam, ſicuti hi Doctores aiunt, cum neutiquam ignominioſum putare debeat Chriſtianus, quod Deo iudice magnum eſt, decorum, ac nobile. Idcirco ait S. Antoninus: *Si quis ne reputetur puſillanimis, vult reſiſtere, non excuſatur ab homicidii crimine.* Notandum 4. putantes licitum eſſe iniuſtum aggreſſorem occidere, quaſdam conditiones exigunt, prima quarum, & hæc ab omnibus communiter admittitur, eſt, ut occiſio aggreſſoris fiat cum moderamine inculpatæ tutelæ. Hoc autem moderamen eſt debitum modum ſervare, nempe ut qui invaditur, illud duntaxat faciat quod ad ſui defenſionem neceſſarium eſt. Quocirca hoc moderamen non ſervat, qui non ad iniuriam propulſandam, ſed ad vindictam ſumendam alium occidit. Item qui eum interficit, quem a ſui occiſione cohibere poteſt vulnerando tantummodo, aut mutilando; qui mutilat quando ſatis ſit percutere; qui percutit, quando ſufficiat minitari, clamare, fugam arripere. In aliis vero caſibus circumſtantiæ fundamentum præbebunt adiudicandi num fuerit præventio, aut ſui neceſſaria defenſio, & in his valde caute procedendum eſt. Alia item conditio eſt ut actio iniqui invaſoris ſit vera per vim aggreſſio. Hinc maniſeſtiſſime patet minime licitum eſſe occidere iniquum iudicem, aut falſos teſtes, qui

vitæ alicuius inſidiantur; 1. quia hic non occurrit vis illata, ſed ſolum calumnia, quæ idcirco iuris ordine non violentia repellenda eſt; 2. quia alioquin via aperiretur homicidiis. Facile enim ſibi perſuaderent homines ſe inique accuſari ac mortem nonniſi accuſatorum aut iudicis interneciõne vitare poſſe; 3. quia hæc inimici machinatio multum a morte diſtat; 4. quia damnata eſt ab Alexandro VII. propoſitio num. 18. *Licet interficere falſum accuſatorem, falſos teſtes, ac etiam iudicem, a quo certe iniqua imminet ſententia, ſi alia via non poteſt innocens damnum evitare.*

Aliam conditionem requirit Angelicus 2, 2. *q.* 64. *art.* 7. & cum eo alii plures, ſcilicet ut qui iniuſtum aggreſſorem occidit, non eius mortem, ſed tantum ſui defenſionem intendat, ac propriæ vitæ conſervationem. Quæ ratiocinatio in huiuſmodi circumſtantiis eſt valde perdifficilis. Ultima conditio eſt, ut aggreſſor non ſit perſona reipublicæ neceſſaria, vel valde utilis, ut princeps, dux exercitus &c. quia ex ordine charitatis bonum commune utpote multorum bonum, præferri debet privato, quod bonum eſt unius, vel paucorum. Cæterum occiſio, & percuſſio iniuſti aggreſſoris perraro vacat culpa, cum fere nunquam conditiones ſupradictæ ſerventur. Hinc aliqui Patres occiſionem factam ſine publica auctoritate indefinite damnant ob periculum vindictæ, & exceſſus in modo defenſionis.

Hinc notandum 5. duplicem eſſe in re hac Eccleſiæ Patrum ſententiam, idcirco Theologi diverſimode opinantur. Etenim alii nolunt unquam licitam eſſe ad neceſſariam ſui defenſionem iniuſti aggreſſoris internecionem, ſuppoſito etiam quocumque moderamine. Alii vero graviores, unioreſque Theologi Eſtius, Sylvius, Natalis Alexander, aliique huiuſce generis bene multi, ſentiunt, dummodo fiat cum conditionibus antea ſignatis, licitum eſſe cum aggreſſoris nece vitam propriam defendere. Quæ ſententia nobis magis arridet; unde licet cuicumque, Clerico etiam & Religioſo occiſione iniuſti aggreſſoris cum vero moderamine inculpatæ tutelæ, propriam vitam defendere, & hæc eſt doctrina communis cum S. Thoma & Catechiſmo Romano, quando alio modo aliquis defendere vitam non poſſit, minime quidem unquam occiſionem intendendo, ſed ſolam defenſionem propriæ vitæ, tametſi hæc defenſio ut ſufficienter ſequatur, neceſſe ſit invaſorem occidere: 1. enim Exodi 22. Qui furem nocturnum occidit, dicitur reus non eſſe mortis, quia fur ille præſupponitur veniſſe, non animo tantum furandi, ſed etiam occidendi, ut explicat S. Auguſtinus 2. ex cap. 18. *de homicidio*, vim vi repellere omnes leges, & omnia iura permittunt. Conſone D. Auguſtino docet etiam Ang. Doctor, 2. 2. *quæſt.* 64. *art.* 7. ubi poſt allatum citatum textum Exodi ita diſcurrit: *Si effringens fur domum, ſive ſuffodiens inventus fuerit, & accepto vulnere mortuus fuerit, percuſſor non erit reus ſanguinis; ſed multo magis licitum eſt defendere propriam vitam quam propriam domum. Ergo etiamſi aliquis occidat aliquem pro defenſione ſuæ vitæ, non erit reus homicidii.... nam ſecundum iura vim vi repellere licet cum moderamine inculpatæ tutelæ. Nec eſt neceſſarium ad ſalutem, ut hunc actum moderatæ tutelæ prætermittat ad evitandam occiſionem alterius, quia plus tenetur homo vitæ ſuæ providere, quam vitæ alienæ.* Et hoc habetur etiam in *cap. ius naturale diſt.* 1. *& cap. ſignificaſti* 18. *de homicidio*, *& cap. ſi vere* 2. *de ſent. excomm.* ubi effatum habetur citatum D. Auguſtini: *Vim vi repellere omnia iura, omneſque leges permittunt.* Et equidem homo ius habet vitam conſervandi iniuſte oppugnatam, illamque præferendi vitæ iniuſti aggreſſoris, qui ex malitia ſua ſe coniicit in hoc mortis periculum.

Hic obiici ſolent SS. Patres, qui homicidium etiam neceſſarium ad vitæ ſuæ defenſionem damnant culpæ. Sed reſpondetur, iuxta ea quæ dicta fuerunt in notandis, SS. Patres occiſionem omnem damnare, ideoque hanc pariter, quæ non fiant publica auctoritate, eo quod perraro contingat in tali occiſione facta pro defenſione propriæ vitæ, quod neceſſariæ ſerventur conditiones, quarum ſi aliqua negligatur, occiſio plane eſt culpabilis.

Obiicitur pariter nos teneri plus diligere ſalutem animæ proximi quam vitam noſtram corporalem. Reſp. Tenemur plus diligere &c. affective, & etiam effective, quando proximus eſt in neceſſitate, non tamen tenemur vitam noſtram pro ſalute proximi profundere, quando ope noſtra non egeat. Tunc autem invaſor non eſt in neceſſitate, ſed in voluntaria malitia; nec eget ope noſtra, nam facile poteſt ſe a periculo liberare deſiſtendo ab iniuria. Verum quidem eſt quod ſi aggreſſus certus eſſet ſe eſſe in ſtatu gratiæ, exerceret actum perfectioris charitatis permittendo ſe occidi potius quam occidendo, ob ſalutem ſpiritualem animæ invaſoris. Cæterum fatue alias ageret ſe exponendo morti corporis, & animæ, cum per

mortem ſibi præcludatur via pœnitentiæ. Ita S. Antoninus part. 2. *tit.* 1. *cap.* 3. Quid vero requiratur ut in occiſione ſervetur moderamen inculpatæ tutelæ, iam expoſuimus antea in conditionibus poſitis in prænotandis. Difficultas tamen hic oriri poſſet, num liceret occidere pro dicta defenſione aggreſſorem, quando invaſus cauſſam dederit aggreſſioni, puta irridendo, alapa cædendo &c. Affirmant permulti, eo quia qui alapam accepit, ex hoc ius non acquirit alterum occidendi, nec proinde qui eam impinxit, ius amiſit tuendæ vitæ, ac ſervandæ. Si potuit tamen occiſor prævidere hoc ſecuturum, obnoxius erit irregularitati, dummodo tamen cauſſam non retractaverit oblatione ſatisfactionis, quia tunc adhuc eſſet neceſſarius homicida.

In caſu quo quis probabiliter, vel probabilius, aut morali certitudine crederet ab aliquo ſibi machinari mortem, certe ex hac mentali mortis machinatione abſolute loquendo non ei liceret alium prævenire ipſius internecione, niſi tamen aggreſſione violenta, aut actione aggreſſioni propinqua, necnon cum gravi periculo coniuncta talis machinatio manifeſtetur, & periculum præſentiſſimum mortis evitari nequeat; quia huiuſcemodi genus homicidii nec in genere, nec in ſpecie habetur a Deo conceſſum fuiſſe; imo ſi hæc præventionis licentia concederetur, via innumeris aperiretur cædibus non ſine gravi violatione ac iniuria ſupremo iuri quod Deus in humanam vitam ſibi reſervavit, necnon ſuavi divino regimini circa humanæ reipublicæ incolumitatem. Quare ſi uxor, vel maritus, ſive perſona alia afficiatur vehementi, ac violenta præſumptione de alterius machinatione contra propriam vitam, tenetur potius conſulere fuga propriæ ſecuritati, aut protectionem iudicis implorare, vel alio modo, quam aliena morte ſuæ incolumitati ſecuritatem quærere. Idemque dicito in caſu, quo iniuſtus aggreſſor eſſet in actu ſive remoto, ſive proximo aggreſſionis, quando fuga ipſius aggreſſio evitari valeat, ac vita periculo ſubtrahi. Si actus vero aggreſſionis ita eſſet proximus, ut locum non relinqueret conſulendi fuga propriæ vitæ, puta ſi diſpoſitum haberet ſclopetum, ut contra te explodat, & tu quoque illud paratum habeas, nec aliud ſit medium, niſi aut mortem ſubire, aut ſclopetum explodendo aggreſſorem prævenire ipſius occiſione, tunc licitum erit iniuſtum aggreſſorem in tali actu conſtitutum interficere.

Huiuſmodi autem neceſſaria defenſio propriæ vitæ, ideſt cum occiſione iniuſti aggreſſoris, licita eſt etiamſi iniuſtus aggreſſor eſſet princeps, aut miniſter iuſtitiæ, ebrius, amens, ſive ille etiam qui agnoſcatur in mortali peccato conſtitutus; quia Princeps, aut miniſter iuſtitiæ dominium non habent humanæ vitæ, ubi extraiudicialiter de ea diſponant, quia tunc non plus quam privatæ perſonæ vicem gerunt; hinc non ſecus ac contra privatam perſonam, licitum eſt contra ipſos ſub tali præciſe reſpectu procedere. Vita vero amentis, & ebrioſi non eſt melioris conditionis quam vita hominis ſenſati, & temperantis. Porro gravatus mortali culpa iniuſta ſua aggreſſione per huiuſcemodi ſuum ſtatum nequit privare alios iure iuſtæ defenſionis, quia talis obligatio ex genere ſuo manifeſte cederet in gravem perturbationem, ac damnificationem proborum omnium quorum conſervatio generatim multo magis neceſſaria eſt humanæ reipublicæ, quam improborum. Idcirco in tali caſu occidens talem etiam iniuſtum aggreſſorem pro huiuſmodi ſua defenſione non ageret ex proprio arbitrio, ſed ex Dei ordinatione.

Num vero quis poſſit, imo debeat occidere iniuſtum aggreſſorem, qui alterum vita privare conatur, quando iſti aliter ſuccurri nequit, affirmant communiter Doctores, qui credunt licitum eſſe invaſorem propriæ vitæ interficere; quia cum unuſquiſque teneatur diligere proximum ſicut ſeipſum, eum oppugnatum defendere poteſt etiam occidendo aggreſſorem, dum in tali caſu cooperatur cum proximo in re licita, & præcipue hoc poteſt, ſi aggreſſus ſit aliquis ex parentibus, vel ex familia, ut habetur in veteri Pœnitentiali citato a Morino, in tractatu *de Pœnitentia*, ubi ita habetur: *Si quis ſe defendendo, vel parentes ſuos, vel familiam ſuam; occidiſſet aliquem, non erit reus.*

Non conveniunt tamen Theologi in definiendo circa illum qui alium defendere poteſt per alterius mortem, an ad hoc neceſſario teneatur. Qui hoc affirmant, pro ratione afferunt, quod in pari damno melior conditio debet eſſe innocentis quam iniuſti aggreſſoris, ut Molina, Bonac. de Lugo, & alii. Hi tamen ſentiunt etiam quod cum talis defenſio proximi innocentis ſit debitum ſolius charitatis, hinc intelligi talem obligationem cum conditione, ſi hoc exequi poſſumus ſine gravi noſtro incommodo vitæ, & temporalium bonorum. Qui vero negant, hac alia ratione ducuntur, quod quando mala ſunt paria, & qui ea ſubire debent, æqua-

qualiter ſunt proximi, ſicuti iam nobis ſunt tam invaſor quam invaſus, dari nequit obligatio adeo gravis unum perdendi, ut alter ſervetur. Probabiliſſimum quidem eſt, ut tenent non pauci, quod ſi duo, quorum unus iuſtus ſit, alter impius, ambo in fluvium decidant, impius præ iuſto eripi poſſit ob damnationis periculum. Alii vero, & eorum opinio videtur veritati magis conſona, & rationi, putant in aliquibus caſibus occidi debere invaſorem, & 1. ſi ille, qui invaditur, neceſſarius ſit ad commune bonum, 2. ſi is ſit pater tuus, vel mater, coniux, ſive aliquis alius, quem aliquo ſpeciali titulo defendere tenearis, & multo magis ſi aggreſſus ſit in peccato mortali. Sunt etiam alii caſus, in quibus iidem Doctores credunt, quod non tenearis, nec teneri poſſis ſervare alteri vitam per mortem alterius, ut ſi invaſor innocentis eſſet pater tuus, imo etiam ſolummodo filius. Tourneleius. Si autem invaſus nollet defendi, ſed exemplo Chriſti animam ſuam pro inimici anima exponere vellet, adhuc reus non videretur, qui eum etiam tunc defenderet; quia aliud eſt impedire actum alienæ virtutis, aliud inique agere. Porro tametſi omnes conveniant quemcumque teneri ad alterius defenſionem, conveniunt etiam neminem per ſe loquendo ad id teneri cum ſuæ vitæ periculo, nam quiſque ſine charitatis læſione poteſt vitam ſuam alienæ vitæ præferre; & hoc in Magiſtratibus ipſis locum habent: nam tenentur quidem vitam privatorum, fortunaſque defendere, vigilando, puniendo &c. non tamen defenſione manuali, etiamſi vitæ diſcrimen immineat. Si vero ageretur de vita Principis, alteriuſve perſonæ publicæ, quo pereunte gravia reipublicæ imminerent incommoda, tunc cum diſpendio etiam propriæ vitæ ei ſuccurrendum eſſet, quia æquum eſt ut commune bonum privato præferatur.

Nequit invaſus ſe defendere contra invaſorem periculo innocentis.

Porro ſi invaſus non poſſit propriam, vel patris vitam tueri niſi periculo innocentis, quo invaſor ſe protegit, contra Leſſium alioſve ſentit Tourneleius, quod invaſus nequeat ſe tueri cum tali cæde innocentis: licet enim ius naturale ſinat ut quiſque vitam ſuam ſervet, nullibi tamen ſinit, ut eam innocentis diſcrimine tueatur. Unde niſi ſperetur futurum quod intacto, aut ſaltem non graviter læſo innocente percuti poſſit adverſarius, anteponenda eſt propria mors iniquæ alterius morti. Num vero in urbis obſidione directe, & non per accidens ſolum impeti poſſint innocentes, aliis definiendum relinquitur Concludendum autem illicitum eſſe privato pro defenſione ſua quod pro totius gentis ſalute licitum eſt.

§. XIII.

De occiſione facta in defenſionem bonorum fortunæ.

Illicitum eſt occidere aliquem pro defenſione bonorum fortunæ tametſi magni momenti, ſecluſa eorum neceſſitate, non ſecus ac prorſus illicitum forêt occidere alterum in defenſionem bonorum levis momenti, idcirco Innocentius XI. reprobavit ſequentes propoſitiones, nempe 31. *Regulariter occidere poſſum furem pro conſervatione unius aurei*. Hic vero notandum ly *regulariter*: nam ſi aureus ille neceſſarius eſſet pro reparanda extrema neceſſitate vel mei ipſius, vel proximi, quando aliter ei ſubveniri nequit, iam patet tunc occiſionem vetitam non eſſe, quia ageretur de ipſamet vita tuenda; item 32. *Non ſolum licitum eſt defendere defenſione occiſiva quæ actu poſſidemus, ſed etiam ea, ad quæ ius inchoatum habemus, & quæ nos poſſeſſuros ſperamus*; item 33. *Licitum eſt tam hæredi quam legatario contra iniuſte impedientem ne vel hæreditas adeatur, vel legata ſolvantur, ſe taliter defendere, ſicuti & ius habenti in cathedram, vel præbendam contra eorum poſſeſſionem iniuſte impedientem*. Quod docet Pontifex in huiuſmodi theſium proſcriptione, ipſa quoque ratio dictat, nempe nefas eſſe præcipue privata auctoritate inferre graviſſimum malum proximo ad noſtrum leve incommodum vitandum, cuiuſmodi eſſet ipſum vita privare pro defenſione alicuius boni fortunæ levis momenti. Imo tametſi eſſet etiam bonum magni momenti, quando aliter, puta in iudicio, recuperari poſſet, quia tunc ſine iuſta cauſa, & neceſſitate proximus privata auctoritate interficeretur: punitio enim eſt ſolius publicæ poteſtatis. Quod vero non liceat occidere iniuſtum invaſorem pro tuendis bonis fortunæ etiam magni momenti ſecluſa tamen eorum neceſſitate ad vitæ & propriæ familiæ ſuſtentationem, patet ex Innocentio IX. in cap. *ſi vero*, & ex aliis bene multis, ut Abulenſi, Panormitano, Grandin, Fagnano, & eſt communis Canoniſtarum. Et equidem nec Scriptura, nec Patres, neque canones, aut ſummi Pontifices excipiunt hunc caſum a communi lege; *non occides*. Nam licet Exodi 22. dicatur: *ſi effringens fur domum fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percuſſor non erit reus ſanguinis*, hic tamen intelligebat Deus de fure nocturno,

qui

qui præſumitur velle eum occidere; cica furem vero diurnum, de quo non poteſt efformari talis præſumptio, reum homicidii declarat, qui eum occiderit, ut ſequitur in eodem capite: *Quod ſi orto ſole hoc fecerit, homicidium perpetravit, & Ipſe morietur*. Unde Ius canonicum cap. 3. *de homicidio* iudicat talem furem non eſſe necandum: *Poterat diſcernere quod ad furandum, non occidendum veniſſet, & ideo non debet occidi*. Ius quoque civile huiuſcemodi prohibet occiſionem furis *Leg. 4. §. ad Legem Aquiliam*, dummodo tamen non ſe telo defendat, ideoque excipit ſolum periculum vitæ. Et ratio eſt quia inique fit, & contra ordinem debitum charitatis, adimendo proximo privata auctoritate bonum ſuperioris ordinis, & irreparabile, nempe vitam pro conſervando bono inferioris ordinis, & reparabili, cum ex præcepto charitatis teneamur magis diligere vitam proximi quam bona propria temporalia, & ſic pro illa conſervanda ea elargiri iubemur quando ad id opus ſit: hinc damnatæ fuerunt ab Innocentio XI. tres ſupra allatæ propoſitiones, quæ contrarium docebant.

Diximus *ſecluſa tamen eorum neceſſitate ad vitæ & propriæ familiæ ſuſtentationem*. Etenim ſi licet defenſio propriæ vitæ etiam cum occiſione aggreſſoris nobis eam tollere volentis, æque plane erit licitum tali modo conſervationem tueri bonorum fortunæ, quæ nobis prorſus neceſſaria ſunt ad ipſius vitæ ſuſtentationem. Inter vitam, & neceſſaria ad ipſius conſervationem datur talis æquipollentia, ut pro eodem habenda ſint vita, ac ea quæ ad illam conſervandam neceſſario requiruntur. Etenim non minus eſt neceſſaria homini anima, ut vivat, quam cibus, aliaque requiſita ad ipſam vitam ſuſtentandam. Unde ſicuti ſi anima deficiat corpori humano, moritur homo; ita deficientibus cibo, aliiſque neceſſariis ad vitam, certiſſime perit homo. Igitur ſi licite poſſumus vitam tueri etiam cum occiſione illius, qui mortem nobis intentat, quando alia via vita defendi nequeat, ſervato ſemper moderamine inculpatæ tutelæ; licite defendi poſſunt etiam cum internecione rapientis, ſi alio modo hoc fieri nequeat, ideſt clamando, percutiendo, vulnerando duntaxat, bona fortunæ maximi momenti nobis neceſſaria ad vitæ ac familiæ ſuſtentationem. Ita ſentiunt S. Antoninus, Caietanus, Soto, Prado, Sayrus, aliique cum S. Thoma. Etenim Ang. Doctor in ſolutione primi argumenti ſibi oppoſiti 1. 2. *art.* 7. ex auctoritate S. Auguſt. in libro *de Gratia & libero arbitrio cap. 5.* dicentis: *Quomodo apud divinam Providentiam a peccato liberi ſumus, qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti ſumus?* explicat hanc auctoritatem D. Aug. de directa occiſione aggreſſoris, non vero de indirecta, & ob defenſionem ſive vitæ, ſive bonorum, quæ neceſſaria ſunt ad vitæ ſuſtentationem.

Ex dictis facile ſolvi poſſunt argumenta, quæ a patronis contrariæ ſententiæ nobis opponuntur, nempe illicitam eſſe occiſionem raptoris ad defendenda, vel recuperanda bona fortunæ magni momenti, ſcilicet diſtinguendo hoc fieri poſſe, ſi hæc bona nobis neceſſaria ſunt ad vitæ ſuſtentationem, non vero ſecus; & ſemper cum hac conditione, ſervato nempe moderamine inculpatæ tutelæ, & cum intentione de occiſione indirecta pro mera indiſpenſabili defenſione, minime vero directa, ſcilicet invaſorem occidendi.

§. XIV.

De occiſione iniqui invaſoris famæ, honoris, & pudicitiæ.

Occidere invaſorem iniquum famæ, & honoris prorſus illicitum eſt non ſolum Clericis, ſed etiam ſæcularibus, cum hoc fieri nequeat ſine totali ſubverſione ordinis, non ſecus ac illicitum eſt occidere alium pro vani honoris iactura. Ordo enim ita ſubverteretur præponendo nempe minus bonum, quod eſt fama, ac honor, quæ conſiſtunt in verſatili hominum opinione, & non ſecus ac aura facile mutantur, bono vitæ, quod inter temporalia bona principalem locum obtinet, & eſt per ſe irreparabile; ideoque iniquum, & contra charitatis leges eſſet eam proximo eripere in defenſionem honoris, & famæ, quæ ſunt inferioris ordinis, & per ſe reparabilia per mediatores, potentes & iudices, qui famæ alterius ruinam impedire poſſunt. Hic enim modus agendi repugnat patientiæ, manſuetudini, ac humilitati Chriſtianæ, & occiſio in tali caſu eſſet vindicta, non defenſio honoris, & famæ, quæ certe reparari nequit per ſubſequens homicidium. Inſuper ſecundum leges vim ſolam repellere licet. Hæc autem regula hic locum non habet; cum contumelia, detractio, & calumnia vis non ſint; & dato etiam quod hæ violentiæ rationem haberent, ad ſummum æquali violentia repellendæ eſſent; ſcilicet aliis verbis, non oc-

Cuicumque illicitum eſt occidere invaſorem famæ & honoris.

ciſione; alias vis vi longe maiori repelleretur, nec fieret defenſio cum moderamine inculpatæ tutelæ. Tandem ſi licita eſſet occiſio invaſoris famæ, ac honoris, totus mundus cædibus repleretur, ut manifeſtiſſime patet, cum pene innumeri ſint infamatores, quod in grave commune damnum reipublicæ verteretur: idcirco nullatenus huiuſcemodi occiſio haberi poteſt ut licita. Hinc Innocentius XI. veſtigia ſequendo Alexandri VII. (qui theſim num. 17. docentem: *Licitum eſſe Religioſo, vel Clerico calumniatorem gravia crimina de ſe, vel de ſua Religione ſpargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non ſuppetit*, ut erroneam reprobavit) damnavit univerſim quoad omnes propoſitionem num. 30. quæ parem ſuperiori damnatæ ab Alexandro VII. doctrinam continebat: *Fas eſt viro honorato occidere invaſorem, qui nititur calumniam inferre, ſi aliter hæc ignominia vitari nequeat. Idem quoque dicendum ſi quis impingat alapam, vel fuſte percutiat, & poſt impactam alapam, vel ictum fuſtis, fugiat*. Sic ſentiunt Sylveſter, Sylvius, Salmanticenſes, Antoine, Tournely cum aliis, qui communiter aſſerunt non licere quoque alapam pro alapa, fuſtem pro fuſtibus reddere, quando iam percuſſor deſtiterit, quia tali caſu non defenſio, quæ locum non habet niſi in actuali aggreſſione, ſed mera eſſet vindicta, quæ iuxta Evangelicum præceptum, quo Chriſtus vindictam interdixit, omnino illicita eſt. Illicitum pariter eſt conviciis, & contumeliis convicia, contumeliaſque repellere, cum hic non ſit modus ordinarius, ac aptus ad honorem tuendum, ſed malum privata poteſtate pro malo reddere, quod vetitum eſt in divinis Scripturis, ut 1. Petri 3. *non reddentes malum pro malo, maledictum pro maledicto*, & Lucæ 6. *Benedicite maledicentibus, & orate pro calumniantibus vos*. Poſſunt quidem illatæ contumeliæ verbis repelli non contumelioſis, & aliquando etiam actione, quando opus eſſet ad reprimendam alterius audaciam, vel ad dignitatem, auctoritatemque tuendam, ſemper tamen ſine odio, & animo ad remittendam hanc iuſtam ſatisfactionem parato, pluresque alias iniurias, ſi ſalus proximi ita exigat, ſuſtinendo, iubente Domino Matthæi 5. ut percutienti maxillam dexteram ſiniſtra præbeatur.

Obiicitur tamen honorem & famam eſſe quid vita excellentius. Reſp. hoc verum eſſe ſolum in æſtimatione ſtultorum, & imprudentum; unde cum ſit bonum poſitum in alterius iudicio, cuius deſiderium vanitas, hinc bonum eſt longe inferius bono vitæ, quod primum eſt, ac fundamentum bonorum omnium temporalium, & per ſe irreparabile, ac a ſolo Dei dominio dependens. Verum quidem eſt Spiritum ſanctum monere, aut potius præcipere in divinis Scripturis curam habendam eſſe de bono nomine, ſed ibi loquitur de bono nomine, ideſt fama, quæ talis eſt iudicio Dei, ac eorum qui ſunt vere Chriſtiani, & nititur ſola vera virtute, ac in hoc conſiſtit quod homo nihil turpe agat, ideſt repugnans rationali creaturæ.

Alia vero, quæ hic obiici ſolent, hic non afferuntur, cum ſint facilis ſolutionis, & ea præcipue de infamia, quæ incurri poſſit calumnias, aliaſque offenſas non vindicando, cum hoc quoque verum ſit ſecundum humanarum mentium opinionem, non prudentum ac proborum, apud quos iuxta regulas rationalis, ac chriſtianæ prudentiæ moderatio contra iniurias acceptas vertitur in gloriam, & plauſum eas ſine vindicta fortiter ſuſtinentis, neutiquam in dedecus, cum hæc ſit virtus excellentiſſima chriſtianæ perfectionis, idcirco ſumma laude digna: præterquam quod occiſio calumniatoris nullatenus operit calumniæ falſitatem, imo rumor talis violentiæ magis illam vulgat.

Hinc colliges 1. teneri virum etiam nobilem, aut ducem potius fugere, quam occidere eum, a quo alapis, vel baculo impetitur: hoc eſt quidem dedecus apud mundanos, ſed dignum gloria apud Deum, & Sanctos. Colliges 2. diabolicum eſſe illud effatum, nempe uni mentiri ſua debetur merces alapa. Sic Tourneleius cum aliis.

Ad defenſionem vero pudicitiæ non deſunt qui ſentiunt licere occidere eiuſdem invaſorem; imo Sylvius, & Leſſius hanc ſententiam communem prædicant hac ducti ratione, quod in re tam lubrica ſit grave periculum conſenſus in delectationem, & exinde peccati, imo & depravationis pudicitiæ; ac integritatis, quæ integritas bonum eſt maximi momenti ſuperioris ordinis bonorum fortunæ, imo multorum æſtimatione bono vitæ æquiparandum, cum ſi amittatur, ſit prorſus irreparabile. Hoc docet etiam S. Antoninus 2. part. tit. 7. cap. 8.

Melius tamen ſentire videntur, qui oppoſitum tenent, quia hunc caſum nec Scriptura, nec SS. Patres, nec Concilia excipiunt a generali prohibitione: *non occides*. Et equidem pudicitia ſpectari poteſt, vel prout eſt integritas corporis, vel prout eſt animi virtus. Si primum, inferioris eſt ordi-

dinis quam vita hominis præcipue in æternum perituri, ut contingeret eum in tali peccaminoſa circumſtantia occidendo, eo quia ei tolleretur locus pœnitentiæ. Si ſecundum, cum pudicitia ſit virtus, ideoque non in corpore, ſed in animo reſidens, non vi externa, ſed per ſolum liberum voluntatis conſenſum poteſt corrumpi, ut ex S. Aug. lib. *de Civitate Dei* cap. 18. & ex S. Hieronymo in cap. *de pudicitia* 32. quæſt. 5. *Corpus mulieris non vis maculat, ſed conſenſus*. Quare cum pudicitia aliter ſervari poſſit ideſt conſtanter actui turpi diſſentiendo, ſicut ait tyranno S. Lucia: *Si me invitam iuſſeris violari, caſtitas mihi duplicabitur ad coronam:* hinc non eſt neceſſe, ut morte invaſoris defendatur. Certum tamen eſt teneri mulierem, ſeu puellam modis omnibus reſiſtere invaſori tum interius per diſplicentiam, tum exterius fugiendo, clamando, pugnis, pedibus, morſu agendo, aliove poſſibili modo, ita ut ei non liceat nequidem ad mortem vitandam ſiſtere quieto, ac immobili corpore, cum ipſa non reſiſtentia ſit cooperatio, & ea quidem quam mulier præbere ſolet in tali actu. Unde iure merito notat Lugo, quod ſi mulier ſerio velit ſui violationem impedire, violari nequeat; imo rariſſime etiam fieri, ut vir delectationem turpem a prorſus invita captare velit.

Nec obſtat illud Ambroſii lib. 3. Officiorum: *Periculum pudoris bonis fœminis eſt morte gravius*; ita ut ſi pro periculo vitæ liceat interficere, licitum ſit etiam pro periculo caſtitatis. Nam ut addunt alii, ibi loquitur S. Doctor de pudoris periculo, quod adnexum habet peccatum, non de pudore ſimpliciter; alias ſicut vir nobilis mallet mori quam honorem perdere, & ad ſummam redigi paupertatem, poſſet ad vitanda hæc incommoda alteri mortem inferre.

Quod autem dicitur de defenſione proprii honoris, & pudicitiæ, id pari menſura dicendum ſi agatur de defenſione alterius honoris, & pudicitiæ, nempe non licere cum internecione invaſoris, quia ſi hoc non poſſumus pro nobis ipſis, non eſt maior ratio cur poſſimus pro aliis. Iuxta Salmanticenſes tamen alioſque poteſt, imo debet interfici iniuſtus aggreſſor alterius honoris, vitæ, vel ſuſtentationis, quando id exigit vel ordo charitatis, vel lex reipublicæ, idque præſtari poſſit ſine periculo gravis damnificationis propriæ. Et ordo charitatis erga Deum ita expoſtulat, quando perſonæ invaſæ conſervatio, vel incolumitas affert notabile augmentum divinæ gloriæ. Ordo charitatis erga proximum id exquirit, quando perſona invaſa nobis iuncta eſt propinquitate in primo gradu, aut ſpecialiter propriæ curæ concredita, uti ſunt pupilli, vel minores tutoribus, vel curatoribus, vel noſtræ ſubiicit iuriſdictioni. Quare graviter peccant Principes, Magiſtratus, Iudices &c. ſi in territorio ſibi ſubdito patiantur graſſari latrocinia, ſtuprationes, aliaſve graves damnificationes ſuorum ſubditorum in bonis corporis, ſeu fortunæ & honoris, quando tamen ea impedire valeant ſine reſpective maiori damno proprio. Sic cum laudatis Salmanticenſibus, cum Navarro, & aliis Recentioribus.

§. XV.

De occiſione iudicis, advocati, accuſatoris, falſi teſtis vitam iniuſte oppugnantium.

Non licet occidere iniuſtum iudicem, advocatum, accuſatorem, & teſtes, quamvis ab eis grave damnum in vita, & bonis fortunæ immineat. Sic enim definitum eſt ab Alexandro VII. in proſcribenda propoſitione num. 18. *Licet interficere falſum calumniatorem, falſos teſtes, ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet ſententia, ſi alia via non poteſt innocens damnum evitare*. Et ratio eſt, quia hi non cenſentur vitam aggredi, ſed committere iniuſtitiam, quæ puniri poteſt, & alia vi repelli. Non enim procedunt propria privata auctoritate, ſed publica, necnon ſervato iuris ordine. Hos enim occidere iure naturæ in omni caſu prohiberi debuit, quia ſi hoc liceret, via multis cædibus aperiretur non ſine gravi reipublicæ detrimento. Homines enim facile ſibi perſuaderent inique ab iudice, advocato, &c. ſe opprimi, ac nullam dari aliam viam defenſioni quam eorum morte. Unde iuremerito laudatus Pontifex favorabilem huic licentiæ proſcripſit ſententiam. **Nullatenus licet occidere iniuſtum iudicem, advocatum &c.**

Num vero quis poſſit ſe defendere a lictoribus, ſeu ſatellitibus, etiam eorum internecione ne ab his capiatur: circa hoc tenet Molina, quod ſi innocens hic ſit, & ſatellites non ſint ignari de eius innocentia, poſſit eos licite occidere. Si vero ignari ſint ſatellites de eius innocentia, ut ordinarie contigit, eos licite occidere non poſſit, quia bonum commune poſtulat, ut non inferatur damnum miniſtris iuſtitiæ bona fide officium publicum exercentibus. Imo ego dicerem contra dictum Molinam, quod quando eius innocentia non difficiliter probari queat, ac proinde grave da- **Quid de defenſio ne contra ſatellites.**

mnum, præcipue in vita ei non immineat, eos licite occidere non poſſe, tametſi ipſi conſcii eſſent de eius innocentia, quia revera in tali caſu ipſi nec directe, nec indirecte, ſicut iudex, & advocatus, eſſent aggreſſores eius vitæ, cui periculum iam ſupponitur non imminere. Si vero capiendus non eſt innocens, ſed reus, huic prorſus illicitum eſt ſe defendere ab iiſdem miniſtris eorum occiſione, ne ab his capiatur ob ſupra allatam rationem de exigentia boni communis, ne publicis miniſtris in exercitio ſui officii damnum inferatur. Sic incarceratus etiamſi innocens, nequit licite occidere cuſtodes carceris, ut effugiat, ut Lugo cum communi, nec ducti ad ſupplicium carnificem, aut alios miniſtros, ut evadant.

Satellitibus illicitum eſt occidere malefactorem ſe defendentem.

Satellites vero, ſeu lictores iuſſi comprehendere malefactorem, nequeunt eum ſe graviter defendentem occidere, niſi concurrant ſex circumſtantiæ ſequentes, nempe 1. debent ſatellites, ſeu lictores habere certum, & ſpeciale mandatum a Magiſtratu de illo capiendo. 2. Debet armata manu capiendus reſiſtere. 3. Debent ab ipſo, ſi evadat, graviora mala timeri. 4. Capiendus debet de crimine eſſe ſufficienter infamatus. 5. Crimen debet eſſe atrox, & capitale. 6. Capiendus non debet poſſe ullo alio modo capi. Si autem una ex dictis circumſtantiis deſit, non poſſunt ſatellites licite occidere reum, qui ex eorum manibus fugere velit. Sic Farinacius, Fachin. Clarus, Diana cum aliis.

§. XVI.

De cauſſis moraliter concurrentibus ad homicidium.

Homicidium voluntarium alterius iniuſte, & illicite committi poteſt non ſolum directe, & phyſice, ſeu proprio occidentis facto, ſed indirecte etiam, & moraliter, & hoc fieri poteſt variis modis, præcepto videlicet, conſilio, defenſione, permiſſione, & cooperatione. Quæ genera homicidii moralis clare exponuntur a Catechiſmo Romano ſuper hoc quinto præcepto num. 11. ubi ſic habetur: *Si autem multiplicem cædis modum attendimus, nemo qui excipiatur: non ſolum enim ſuis quiſquam manibus, aut ferro, aut lapide, aut baculo, aut laqueo, aut veneno vitam homini eripere non licet, ſed conſilio, ope, auxilio, aut alia quacumque ratione id vetitum eſt. In quo ſumma tarditas, ſtuporque Iudæorum, qui crederent ſe hoc præceptum obſervare, ſi manu tantum a cæde abſtinerent.* Quare qui expreſſe, vel tacite mandaverit famulo, vel alicui alio homicidium facere, reus erit gravis peccati homicidii. Nam idem eſt ac ſi per ipſum occideret iuxta illud effatum: *Qui per alium facit, per ſe ipſum facere videtur.* Si vero ante executionem mandatum revocaverit, & talis revocatio innotuerit mandatario, vel inimico occidendo, licet reus ſit peccati intentionis homicidii, non tamen executionis, & ideo nec pœnarum, quas ob illud incurrunt homicidæ. Hinc rei ſunt homicidii, qui homicidio conſentiunt, ut in illud influant, cuiuſmodi ſunt Principes, & iudices, qui condemnant morte innocentes, aut minus nocentes, necnon qui laudando, vel vituperando alium ad internecionem incitant, & movent. Pariter reatum ac lethalem culpam homicidii incurrit, qui alios ad id conſulunt, inflammant, & incitant, iniuriam aliquam exagerando, ignominiam exprobrando, honoris iacturam exponendo, & huiuſmodi, vel ratum habent homicidium. Et ratio primæ partis eſt, quia vere influunt in homicidium. Ratio vero ſecundæ, quia ſic de homicidio ſibi complacent, & aliquo modo in illud conſentiunt. Ita communiter ſentiunt Doctores. Homicida fieri quis poteſt etiam defenſione, puta ſi homicidas ſuſtineat, protegat, apud ſe recipiat, ipſis faveat, aſylum vel auxilium eis præbeat, & huiuſmodi; quia hi omnes directe influunt in homicidium. Item reatum gravemque culpam homicidii incurrunt, ac ideo homicidæ dicuntur hi etiam, qui ad homicidium permiſſive ſe habent, ſeu non impediunt quando commode impedire poſſint, & hi vel peccant contra charitatem, ſi ex officio ad hoc non teneantur, contra vero iuſtitiam, ſi ex officio ad hoc obligentur. Quare peccant contra iuſtitiam Principes, Gubernatores, Miniſtri publici, Medici, Chirurghi, nautæ, patres, duces, aliique huiuſce generis, qui ex officio aliorum damna vitare tenentur. Peccant iſti, & alii contra charitatem non ſuccurrentes extreme indigentibus illos cibando, potando, veſtiendo, &c. qui laborantibus naufragio, incendio, peſte, non ſubveniunt, dummodo tamen ſine gravi eorum incommodo hoc præſtare poſſint. Qui innocentem ſuo teſtimonio a morte non liberant, cum liberare poſſint. Scientes alteri mortem machinari, ſi id non revelent, vel ipſi ut eam evitet, aut alteri, qui eam impedire valet. Pariter homicida quis fieri poteſt cooperatione, & communiter homicidio cooperans

Varii modi concurrendi moraliter ad homicidium.

rans homicida cenſetur, & tales ſunt, qui arma ſubminiſtrant, qui occidendos capiunt, ligant, detinent, & huiuſmodi.

Hinc colligitur ex iam dictis 1. percutientem quovis modo fæminam prægnantem reum eſſe homicidii, ſi fœtus animatus abortet, cum quælibet percuſſio ſaltem ob timorem habere poſſit reſpectum aliquem ad abortum, quando etiam tantummodo terrere mulierem prægnantem, ſi forte abortus ſequatur, reatum inducit homicidii. 2. Reus fit homicidii, & irregularis efficitur iuxta Bonifacium VIII. in fine cap. de homicidio in 6. *qui mandat aliquem verberari, licet expreſſe inhibeat ne occidatur ullatenus, vel membro aliquo mutiletur, ſi mandatarius fines mandati excedens mutilet, vel occidat, cum mandando in culpa fuerit, & hoc evenire poſſe debuerit cogitare*. 3. Non ſolum qui offenſive agit, ſed etiam qui omittit debitas actiones ad præcavenda homicidia reatum contrahit homicidii, ut iam diximus de Principe, ac Magiſtratu circa homicidia, quæ eveniant, ubi pro debito ſui officii non animadvertant in homicidas ſecundum legum præſcripta, vel negligant ſolicitudinem in curanda eorum captura. 4. Culpabiles fiunt graviter alienæ mortis medici ac chirurgi, qui conſcii de propria imperitia, & de propria ſufficientia rationabiliter hæſitantes audent idem munus exercere, maxime quando non deſint alii qui periti ſint, & ſufficientes. Hi enim graviter peccant nedum contra charitatem, verum etiam contra iuſtitiam, ac proinde tenentur de damno. Hinc 5. Medicus tenetur ſub mortali uti remediis certioribus, & probabilioribus, quia ex vi proprii muneris tenetur conſulere ſaluti infirmorum eo meliori modo quo poteſt. Si enim Iudex bonorum temporalium tenetur iudicare iuxta probabiliorem opinionem, ut definivit Innocentius XI. reprobando theſim 2. id a fortiori ſervare debet medicus in cauſſa infirmitatis, in qua agitur de ſummo ex naturalibus bono; ita ut ſi hoc ſervare negligat, reus fiat etiam iniuſtitiæ, ac ideo reſtitutioni evadat obnoxius. Imo neque ſi deſperata ſit infirmitas, licite adhibere poteſt incertum pharmacum, de quo ignoratur an ſalutare ſit, vel noxium, cum nemini liceat quærere experimenta, & ſcientiam alicuius morte. Videtur tamen Cuniliato probabilior opinio eorum, qui volunt infirmo iam deſperato, & naturaliter certe morituro poſſe medicum dubium remedium applicare, quia ex quo ſit dubium, ei poteſt levamen ſanitatemque afferre, & ei mortem accelerare. Comparatis vero hiſce extremis ad invicem, videlicet de morte acceleranda alias certe eventura, & dubio ſanitatis recuperandæ, prudentia dictare videtur potius hoc extremum eligendum eſſe, quam aliud, ſcilicet relinquendi infirmum viribus iam deſperatis naturæ. Et hæc ſententia eſt Sanchezii, Bonacinæ, aliorumque.

§. XVII.

De patribus verberantibus filios, & dominis ſervos, ac de aliis incarcerantibus.

Cum Superiores non ſolum reipublicæ, ſed etiam familiarum poteſtatem acceptam habeant a Deo corripiendi non verbis tantummodo, ſed etiam aliqua pœnali afflictione, ſuorum inferiorum morales defectus, hinc fit quod pater qui ſuperioritatem habet ſuper filios, ſicut dominus ſuper ſervos, licite poſſint, pater filios, & dominus ſervos cauſſa diſciplinæ verberare non quidem eo uſque ut illos occidere, vel mutilare valeant, cum verberare ſit longe minus quam occidere, vel mutilare. Verberatio enim neque vitam aufert, neque corpori integritatem, neque pœnam irreparabilem infert, ſed ſenſum tantummodo dolore afficit. Non poſſunt vero licite mutilare, vulnerare, vel occidere, cum hæc exercere ſit perfectæ poteſtatis coercitivæ, exercentis publica poteſtate iuſtitiam vindicativam, quod minime convenire poteſt patribus, & dominis, cum hi, quatenus præſunt domeſticæ familiæ regimini non habeant niſi poteſtatem imperfectam cohibendi videlicet ſecundum leviores pœnas, quæ non habent inferre damnum irreparabile. Quod vero hi ſuos ſubditos verberare valeant, patet ex Scripturæ auctoritate, & præcipue Proverb. 23. *Noli ſubtrahere a puero diſciplinam; ſi enim percuſſeris eum virga, non morietur*, & cap. 29. *Virga atque correptio tribuit ſapientiam*, & iterum *ſervus verbis non poteſt erudiri*. Hoc idem vero quod competit, & licet patribus in filios, dominis in ſervos, competit etiam Ludimagiſtris in diſcipulos, quia ſcilicet ad eos ſpectat diſciplina diſcipulorum, & correptio. Cæterum ſinguli eorum attendere debent ad monitum Apoſtoli Epheſ. 6. nempe ne filios famulos ac diſcipulos provocent ad iracundiam, & ne ſemper minas exequantur, ſed aliquando remittant pœnas quas filii, ſervi & diſcipuli promeriti ſunt. Unde ex hoc monentur mediam viam tenere inter rigorem, & conniventiam, ideſt ne

nimis

nimis blande, nec nimis ſevere erga eos ſe gerant.

Quid de Parentibus, qui verberent filios in ſacris conſtitutos.

Difficultas, quæ hic exſurgit, eſt de verberatione patrum facta filiis in ſacris conſtitutis, num hoc fieri licite poſſit abſque eo quod excommunicationem incurrant canonis: *Si quis ſuadente &c.* Et circa hoc communior eſt, quando revera ita res exigeret, id licitum eſſe; nam ſi hoc conceditur magiſtris contra diſcipulos, multo magis concedendum eſt patribus in filios, & hoc patet ex cap. *cum voluntate* tit. *de ſentent. excom.* ubi Gregorius IX. poſtquam declaravit poſſe licite eos, qui ratione officii, quod in Eccleſia obtinent, conſulere debent Eccleſiæ reverentiæ, pueros vel adoleſcentes in minoribus conſtitutos turbantes divinum officium moderate percutere correptionis cauſa, ſicut & idipſum poſſe Prælatos ac Magiſtros relate ad ſubditos & ſcholares abſque eo quod excommunicationem incurrant; ſubiungit etiam id valere quoad patresfamilias, ſi hoc faciant ut propinqui graduum inferiorum *cohibeantur a ſuis inſolentiis, & ſcientiis boniſque moribus informentur*. Et ſimilia habet Alexander III. cap. *Ex tenore* tit. eod. Et ſic ſentiunt Sylveſter, Bannez, Suarez &c. Salonius vero id limitat ut nec parentibus, nec magiſtris liceat verberare filios ac diſcipulos presbyteros ob dignitatem Ordinis, qui filios eximit a patria poteſtate. Circa vero percuſſionem, quænam in hoc propoſito cenſenda ſit levis, reſpondet Sylvius hanc quantitatem non eſſe abſolutam, ſed reſpectivam, nempe proportionatam muneri eius, qui caſtigat, ac perſonæ, quæ caſtigatur, & fini diſciplinæ, ſeu correctionis paternæ. Quod ſi pater, vel magiſter paululum exceſſerit in caſtigando etiam uſque ad ſanguinis effuſionem, ſi hoc contigerit præter ſuam intentionem, non eſt cenſendus incidere in excommunicationem, utpote qui operam daret rei licitæ, nec poſſit homo eſſe tam attentus, ut nullo modo excedat limites. Si tamen exceſſus eſſet notabilis, iuxta Domin. Sotum, & Salonium incideret in excommunicationem.

Quid de Marito uxorem verberante & fratre natu maiore fratres minores.

Num vero liceat marito verberare uxorem, & fratri natu maiori fratres minores, quoad primum vult Sylvius aliquando licitum eſſe, ſi nimirum uxor graviter delinquat, neque aliter corrigi poſſit, & per mediocrem verberationem emendanda ſperetur. Vir enim eſt caput mulieris, & ipſa conſtituta eſt ſub viri poteſtate. Cæterum aliter verberare uxorem eſt grave peccatum, ſpectanſque ad barbariem, cum uxor non data ſit viro in famulam, ſed in ſociam, & maritus cum uxore ſit una caro. Ad ſecundum vero tenet laudatus Sylvius id non poſſe fratrem maiorem, niſi abſente, vel mortuo patre familiam gubernet, in qua degunt fratres minores, vel ipſe ſit eorum tutor. Nam primogenitura non dat ius in alios poſt genitos fratres.

Circa vero incarcerationem, certum eſt quod cum pœna huiuſcemodi ſpectet ad ſolam publicam poteſtatem, imo illi tantummodo publicæ poteſtati, quæ præeſt perfectæ Communitati ad bonum publicum pro quiete reipublicæ, & per hanc ſemper ſecundum ordinem iuſtitiæ, aut in pœnam, aut ad cautelam alicuius mali vitandi; hinc nemini privato licet aliquem incarcerare, vel qualitercumque detinere: nam incarcerare, eſt detinere hominem contra libertatem actionum eius, quarum homo eſt dominus. Igitur ſine ipſius iniuria nequit ab illis impediri, niſi ab eo qui habet ſuper eum iuriſdictionem, ſeu publicam poteſtatem, quæ ſola univerſaliter de actibus, & vita alterius diſponere poteſt. Quod autem poteſtas publica incarcerare poſſit, manifeſtum eſt: etenim ſi per occiſionem, vel mutilationem integritati corporis nocere poteſt, vel per verberationem, delectationem, vel quietem ſenſus impedire; multo magis impedire valet motum & uſum membrorum per ligationem, vel incarcerationem. Accedit quod punire malefactores eſt publicæ poteſtatis. Ad eos autem puniendos neceſſe eſt quod detineantur, & incarcerentur, ſive in pœnam, ſive expectando dum cognoſcitur de cauſſa, ut poſtea graviori pœna mulctentur. Licet inſuper ſecundum ordinem charitatis alium ad cautelam detinere, vel includere, ne ſibi, aut alteri noceat, ut ſi facere vellet malum aliquod iuſtitiæ repugnans, vel quod verteret in ſcandalum communitatis, & puſillorum; in quo caſu liceret etiam homini privato alium detinere, quamdiu periculum durat, aut ſaltem donec ſuperiori poteſtati eum tradat.

Num vero liceat privato aliquem detinere qui patraturus ſit peccatum, quod non eſt contra iuſtitiam, neque ſcandaloſum, ſed vel contra caſtitatem, vel aliam ſimilem virtutem, non conveniunt theologi; quia etſi quiſque interdum poſſit, & debeat fratrem a peccato cobibere, hoc tamen conceditur privatis per fraternam correctionem, non tamen vim adhibendo. Cæterum ſecundum

dum Sylvium ſi privatus ad modicum detineret eum, qui alioquin eſſet fornicaturus, vel ebrietatis periculo ſe expoſiturus, non peccaret, aut ſaltem non graviter; ſecus ſi invitum ligaret, aut in aliquo loco recluderet. Dixi *privatus*; nam qui aliquam habent ſuperioritatem, licet ſuos ſubditos nequeant incarcerare, utpote quod ad ſolam publicam poteſtatem pertineat, poſſunt tamen per aliquod tempus domi ſuæ recludere, & detinere, ut pater filios, & filias, dominus ſervos & ancillas, ludimagiſter diſcipulos, tum ut corrigantur, tum ut a malo quod conceperunt abſtineant, maxime ſi indecenter vivere velint, aut ludis & libidine bona domeſtica conſument, quia illud eſt primum medium ad emendationem, quam parentes, & magiſtri curare debent. Item dum aliquis ab alio affectus eſt iniuria, & hic adhuc pergeret iniuriam ei inferre percutiendo, ſpoliando &c. quando læſus non aliam viam haberet pro ſui defenſione, poſſet offenſorem detinere, donec vocaret iudicem, vel eius miniſtros.

§. XVIII.

De Duello.

Duellum proprie dictum, ſeu monomachia eſt *pugna inita inter duos, vel plures in pari numero privata auctoritate, & ex condicto, ſtatuto loco, & tempore cum periculo occiſionis, mutilationis, vel vulneris*. Dicitur 1. *pugna inita*, ut intelligatur duellum debere eſſe cum effectu; nam duellantes ad ſolam apparentiam, ex quo antea convenerint ſe non vulnerare, ſed honoris gratia duellum ſimulare, non incurrant pœnas ſpirituales contra duellantes inflictas. Dicitur 2. *inter duos, vel plures in pari numero*; quo pacto differt a rixa, in qua plures contra unum, vel e converſo certare poſſunt. Dicitur 3. *privata auctoritate* ad denotandum quod prohibita non ſint illa duella, quæ publica fiunt auctoritate inter hoſtes, inter quæ celebre eſt illud David cum Goliath 1. Regum cap. 17. ac illud Wenceslai Bohemiæ Ducis, qui ut ſuorum ſaluti conſuleret, ad ſingulare certamen contra Ducem Curimenſem acceſſit. Dicitur 4. *ex condicto*, ſeu pacto, ideſt ex provocatione unius, & alterius acceptatione. Hinc ſi in rixa duo ex calore & impetu proruant in arma, & pugnent, ſi inimici in platea occurrentes exerant enſes, & certent, ſi adverſarius ſuum æmulum quærat, eiuſque tranſitum exploret, ac cum eo dimicet, non erit duellum, quia deficit pactum, ſeu condictum. Additur *ſtatuto loco & tempore*, non quia hæc duo ſint prorſus neceſſaria ad duellum ut ſic, ſed quia talis deſignatio requiritur, ut incurrantur pœnæ in ſacris canonibus conſtitutæ, ut definivit Sacr. Congreg. Concilii *In nullius* 15. Octob. 1644. lib. 17. Decretor. fol. 360. Dicitur tandem *cum periculo occiſionis, mutilationis, vel vulneris*, ut excludantur a ratione duelli contentiones, & exercitationes vulgo dictæ *ſcherma*, cum iſtæ fiant ſine ullo periculo læſionis, tum etiam pugnæ, dictæ ludicræ, quæ exercendi corpus & agilitatis demonſtrandæ cauſſa fieri ſolent, tum pugnæ, quæ fiunt armis ad gravem læſionem ineptis, ut pugnis, levi baculo, crinium avulſione. Quia tamen in pugnis ludicris graviter peccari poteſt ex paſſione, imo talia certamina aliquando funeſtum exitum habuere, ut contigit in Henrico II. Galliarum rege percuſſo a Comite Mongomerio; hinc merito huiuſcemodi pugnæ, quæ in iure dicuntur *Torneamenta*, proſcriptæ fuere, ut in lib. 5. Decretal. tit. 3.

A quibus cœperit duellum.

Duellum ita acceptum initium duxit a Gentilibus, & Longobardis, a quibus fuit inductum in Italiam, ut refertur lib. 9. Hiſtor. Sycin. Celebre apud Romanos fuit nomen Gladiatorum; ſed cum eius uſus viguerit tam pro rebus ſeriis, quam pro ludicris, differebat a duello, quod exercetur pro ſolis rebus ſeriis, ideſt pro lite finienda, pro veritate capienda; & in tali uſu invaluit non ſolum apud Longobardos, ſed etiam apud Germanos, Francos, Hiſpanos, & in tota denique Europa: unde ſummi Pontifices, & Concilia diverſis Decretis pro viribus illud abolere curarunt; & inter alia Conciliorum decreta eſt illud Trid. Concilii ſeſſ. 25. de Reform. cap. 19. in quo infliguntur pœnæ excommunicationis non ſolum contra duellantes, eorumque patrinos, ſed etiam contra eos *qui conſilium in cauſſa duelli tam in iure quam in facto dederint, aut alia quacumque ratione ad id quemquam perſuaſerint, necnon contra ſpectatores*. Et ſi duellantes in ipſo conflictu deceſſerint, vult Concilium ut perpetuo careant eccleſiaſtica ſepultura. Hoc Decretum a Gregorio XIII. in Bulla *Ad tollendam* edita 5. Dec. 1582. & a Clemente VIII. in Bulla *Illius vicem* edita Kal. Sept. 1592. fuit ſic explicatum, ut extendatur etiam ad eos, qui ſine provocatoriis chartulis & ſine patrinis inierint certamen Gregorius XIII. loco cit. declaravit inſuper hoc Decretum Concilii non ſolum locum habere in duellis ſo-

le-

lemnibus, & publicis, ſed etiam in privatis.

Duellum aliter dividitur a theologis, aliter a Legiſtis. Legiſtæ ſequentes Ioan. de Legn. tract. *de duello* cap. 2. n. 1. illud dividunt in decretorium in quo ſtatuitur non ceſſandum a pugna, donec alter occidatur; propugnatorium, quando quis ad deſignatum locum accedit animo honorem ſuum conſervandi, non adverſarium occidendi; & ſatisfactorium, quando quis ob gravem acceptam iniuriam per mortem ipſam ſatisfactionem poſcit, paratus deſiſtere a provocatione, eo ipſo quod adverſaria pars dare velit ſatisfactionem. Theologi vero ſequentes Caietanum 2. 2. *quæſt.* 95. *art.* 8. dividunt duellum in ſex ſpecies, iuxta ſex cauſſas formales, ad quas ſingulare certamen ordinatur, ſcilicet in duellum manifeſtativum veritatis, oſtentativum virium, evitativum ignominiæ, terminativum controverſiæ, defenſivum honoris, & evitativum belli. Quinque ſuperiores ſpecies duelli ſunt illicitæ; ſexta licita reddi poteſt, quando rex, vel princeps iuſtum bellum gerens, quia non habet ſufficientes vires ad reſiſtendum hoſtibus, vel ad parcendum multitudini, committit rem duello inter duos, vel plures milites utriuſque exercitus decidendam, ut pars, quæ vicerit, cauſſam obtineat; vel ipſimet reges, & principes ad bellum ſe provocant, ut ſuorum ſaluti proſpiciant, ſicuti factum fuit a D. Wenceſlao Bohemiæ Duce adverſus Ducem Curimenſem, ut iam antea notatum fuit.

Stricte diviſio duelli. Principaliter tamen dividitur 1. ab omnibus in ſolemne & ſimplex, ſeu privatum. Solemne illud eſt, quod fit ſervata quadam forma, & ſolemnitate circa tempus, & locum ſecuritatis privilegio præditum (quem campum francum Scriptores appellant) adhibitis etiam teſtibus, qui patrini, ſeu ſecundantes dicuntur, literis item provocatoriis, aut eorum loco nunciis. Simplex, ſive privatum illud eſt quod fit quidem ex condicto ſtatutiſque tempore, & loco, ſed abſque aliis ſolemnitatibus. Dividitur 2. in illud, quod fit publica auctoritate, & quod fit auctoritate privata. His poſitis ſit.

Duellum utrumque vetitum. Duellum tum ſolemne, tum privatum, ſeu ſimplex vetitum eſt iure divino, & humano tam civili, quam canonico ſub graviſſimis pœnis. Iure quidem divino interdicitur in præcepto *Non occides*, quo non tantum prohibetur occiſio auctoritate privata, ſed etiam periculum eiuſdem, ut patet in aliis præceptis. In duello vero uterque duellantium ad minimum ſe exponit evidenti occiſionis periculo. Iure humano civili prohibetur Leg. *unica cod. de gladiatorib.* & ſæpe alibi. Iure humano canonico vetitum eſt cap. *Monomachia* 12. *cauſſ.* 2. *quæſt.* 4. & tit. 14. *de cler. pugnantib. in duello*, & tit. 35. *de purgat. vulgari lib.* 5. *Decretalium*, & in variis Pontificum Conſtitutionibus, tum eorum, qui præceſſerunt, tum eorum qui ſucceſſerunt Concilio Trid. in quo iam cit. *ſeſſ.* 25. *cap.* 19. *de reform.* vetitum fuit ſub graviſſimis pœnis.

Duel publ auctu te fal quas licin Duellum publica auctoritate aliquando, ſed tamen perraro iuſte, ſeu licite iniri poteſt. Poſſunt enim occurrere circumſtantiæ ſimiles ei, quæ David impulit ad ſingulare certamen contra Goliath, ideoque licitum eſt, ſi ſuſcipiatur ad iuſtum bellum conficiendum, cum paucorum pugna non ſit minus licita quam pugna generalis; imo hæc potius quando offeratur, eſt eligenda, cum agatur de bello faciendo ſanguine paucorum, & vitandi cauſſa maiores cædes, gravioraque damna, dummodo tamen per hoc non reddatur victoria magis dubia, alioquin Princeps peccaret contra iuſtitiam commutando ſpem victoriæ cum incerto eventu duelli. Item licitum eſſe poſſet auctoritate publica, ſi tempore belli neceſſarium videatur ad debilitandos hoſtium animos, ſuorumque erigendos, & ad victoriam facilius conſequendam. Quia ſicut in bello iuſto ad bonum commune licita eſt pugna inter multos, a fortiori licita eſſe debet inter paucos; & eo magis auctoritate publica duellum licitum eſt, quando Princeps de iuſtitia ſuæ cauſſæ certiſſimus, ſed copiis longe inferior certam ſuorum ruinam in dubiam victoriæ ſpem commutet duellum acceptando, & etiam offerendo. Hoc enim ſatius eſt quam ut pene certo excidio ſui exercitus crudelis & infeſti belli gravamini, ac provinciarum ſuarum vaſtationi ſe, ſuoſque exponat.

Quae duelli illici ſit et inita publi aucto tate. Cæterum extra hos caſus, alioſve huiuſmodi etiam publica auctoritate initum illicitum eſt, & graviter culpabile, ut ſi fiat ob delectationem quamdam, ad oſtentationem virium, aut dexteritatis, ad ſpectaculum, ad vindictam, ad probandum crimen, quod quis alteri obiicit, ſeu ad purgandum, quod ab altero obiicitur; quia in hiſce omnibus vel tenditur ad pravum finem, vel ad bonum, ſed medio illegitimo. Unde cum Principes non habeant dominium vitæ ſuorum ſubditorum, ſed ſolum convenientem uſum ad bonum commune, non poſſunt eam exponere ob finem vanum, nec neceſſarium

bo-

ri, ac per eos non ſteterit quod pugnarint. Idemque fecerit Clemens VIII. in Conſtitutione incipiente *Illius vices* : hanc excommunicationem Papæ reſervando, ac cum aliis pœnis ſupradictis extendendo ad ſuadentes quoque, vel provocantes, ad ſpectatores, ad ſcribentes, mittentes, vulgantes chartas provocatorias, eorumque fautores, ac complices, ad eos qui ad duellum arma, equos, commeatus, vel conſilium, auxilium præbuerint, vel præberi curaverint, quamvis certamen ſecutum non ſit, atque ad eos etiam, qui paciſcuntur de regendo certamine, cum primum alteruter vulneratus fuerit, ſeu ſanguinem effuderit, aut certus ictuum numerus utrique datus fuerit. Tandem idem Clemens alia Conſtitutione privavit Regulares non obſtantibus eorum privilegiis poteſtate abſolvendi a præfata excommunicatione delinquentes intra Italiam, & extra Urbem.

Qui nomine ſpectatorum duelli intelliguntur. Obſervandum 1. quod nomine ſpectatorum non intelliguntur ſecundum multos qui caſu, & obiter aſpiciunt duellum, quia illac fortuito tranſibant, ſed qui illud excompoſito obſervant, ut fert Bulla Gregorii, & de induſtria, ut ait Clemens. 2. Quod etiamſi quævis pugna cum vitæ periculo voluntarie ſuſcepta privata poteſtate iure naturali illicita ſit, ut ex antea dictis iam patet, tamen ad contrahendam illam excommunicationem iuxta multos requiritur pugna ex condicto, uno ſcilicet indicente, altero acceptante cum deſignatione loci, aut temporis, quia Gregorius dicit expreſſe in ſua Bulla *Ex condicto ſtatuto tempore, & loco convento*. Quare ſi duo vel ob iniuriam actualem ſubita ira excandeſcentes, vel ob veterem cauſſam commoti, & in occurſu exardeſcentes alio ad pugnam alium provocante armis ſtatim congrediantur, non ſubiacent dictis pœnis, quia hic modus congrediendi pertinet ad rixam, non ad duellum, quod fieri debet in condicto loco, & tempore deſignatis, unde in præſenti caſu locum non habet. Item ſi quis ſtantem in certo loco inimicum videns, domum convolet, & accincto enſe intimet adverſario, ut ſuo gladio ſe tueatur, deerit vera ratio duelli, tametſi non deſit grave periculum.

Quod ſi duo in Eccleſia, vel in domo Principis rixari cœperint, ac alter alteri dicat, non eſt hic locus querelas definiendi, ac eum provocet ad foras egrediendum in vicinam plateam, ſuſtinent multi contra alios hoc videri habere veram rationem duelli, quia eſt pugna de condicto, & in loco ſufficienter deſignato. Pariter ſi dicant digladiamur, in primo, qui ad pugnam, occurrat locus, ſeu conveniant de prælio ubicumque ſolus ſoli occurrerit in eundo, vel ſi unus dicat alteri, expecta hic, dum afferam arma, vel vade, & gladium accipe, hic te expecto, vel aliis huiuſcemodi utantur expreſſionibus.

Notat tamen hic Tourneleius, quod ſi duo non animo lædendi, ſed honoris defendendi gratia ſeſe provocent, & provocati compareant ſtatuto tempore, & loco, certi moraliter neutrum paſſurum aliquid mali, quia ſic inter ſe convenerint, in foro exteriori hi habendi quidem eſſent pro excommunicatis, non autem in foro conſcientiæ, ideoque reipſa in conſcientia immunes eſſent a pœnis, cum hæc actio non ſit duellum, ſed duelli ſimulatio.

Aliæ pœnæ ſtatutæ fuere contra duellantes a Benedicto XIV. in citata ſua Bulla *Deteſtabilem* decernit, quod *ſi quis in duello ſive publice, ſive privatim indicto hominem occiderit, ſive hic mortuus fuerit in loco conſtituto, ſive extra illum ex vulnere in duello accepto, huiuſmodi homicida a cuiuſcumque ſacri, vel religioſi loci aſylo extrahi poſſit, ac debeat.* Denique decernit ſepulturæ privationem morientibus in loco duelli, & conflictus incurrendam perpetuo fore, etiamſi vulneratus ante mortem non incerta pœnitentiæ ſigna dederit, atque a peccatis, & cenſuris abſolutionem obtinuerit.

§. XX.

De homicidis qui gaudent vel non gaudent eccleſiaſtica immunitate.

Inter homicidas, qui beneficio immunitatis gaudere nequeunt, præcipuum locum tenent rei homicidii proditorii, quando conſtet homicidium fuiſſe revera proditorium, quod ut probetur tale, requiritur amicitia præcedens, ut definivit ſacra Congregatio Immunitatis in Beneventana 18. Aug. 1637. Non conſtat vero de qualitate proditorii per hoc quod occiſor, & occiſus dormierint, vel luſerint ſimul uno, aut altero die ante homicidium, ſi fateatur reus homicidium ſecutum fuiſſe ex inopinata rixa, ut ex ead. ſacra Congreg. Immunit. in *Oritana* 23. *Iunii* 1695. ac proinde talis reus gaudet privilegio immunitatis. Homicidium proditorium tunc vere committitur, quando quis aliud verbis, & aliud mente gerit, ac ſub ſpecie amicitiæ proximum interficit, prout fecit Ioab duobus principibus militiæ Abner, & Ama-

Amaſæ, quos ſub ſpecie oſculi præbendi occidit 2. Regum cap. 3. & 20. Unde homicidium proditorium cenſetur quando vel ſub ſpecie amicitiæ, vel ſaltem nulla præcedente inimicitia, aut ſi præceſſerit, eadem per reconciliationem ſublata ſecurus, & nihil mali prævidens alter veneno, vel ferro, a tergo, de nocte, vel per inſidias occiditur; cum malitia homicidii proditorii in hoc conſiſtat, quod interficiatur compos rationis, qui hic & nunc impotens eſt ad præcavendum, & reus huiuſcemodi homicidii non gaudet privilegio eccleſiaſticæ immunitatis iuxta Bullam Gregorianam, quæ incipit *Cum alias*. Si vero non conſtet de qualitate proditionis in homicidio, ſeu ſufficienter non probetur, non eſt exceptum in Bulla, ac proinde gaudet immunitate; ſicuti etiam gaudet indiciatus graviter, ſed iudicialiter non convictus de homicidio proditorio, ut ex deciſione ſacræ Congregationis Immunitatis in Firmana 11. Ian. 1685. Procurans abortum fœtus animati etiam ſecuto effectu ſecundum probabiliorem, licet videatur homicida proditorius, non privatur immunitate, quia infans non occiditur per inſidias, ac doloſe, ſicuti ad proditionem requiritur, eo quod dolus, qui eſt machinatio adhibita ad decipiendum, ſeu fallendum proximum committi nequeat in infantem, utpote rationis impotentem.

Rei aſſaſſinii, tum qui occiſorem conducunt promiſſo pretio, tum qui operas ſuas ad occidendum locant, ſecuto effectu, non gaudent immunitate. Aſſaſſinii crimen trahit originem ac nomen a quibuſdam infidelibus, qui *aſſaſſini* nuncupabantur, & accepta pecunia occidebant Fideles, quos aliqui occidi volebant, ut notat magna Gloſſa cap. 1. *de homicidio in 6.*

Immunitate itidem privantur occidentes, & mutilantes alicuius membra in ipſis Eccleſiis, earumque cœmeteriis, ut patet ex verbis cit. Bullæ Gregorianæ, in qua huius exceptionis ratio redditur illis verbis: *Cum in eo quod delinquit puniri quis debeat, & fruſtra legis auxilium invocet qui committit in legem*. Cenſetur autem occiſio, vel mutilatio committi in Eccleſia, non ſolum tunc quando ambo intra fines Eccleſiæ extant, ſed quando etiam exiſtent extra Eccleſiam ſclopeto vel iaculo mutilat, vel occidit in Eccleſia exiſtentem, cum hic revera alterum occidat, aut mutilet in Eccleſia. Quod pariter dicendum eſt de eo qui lethaliter vulneravit exiſtentem in Eccleſia, etiamſi vulneratus extra eam obierit, quia tale facinus commiſſum cenſetur in Eccleſia. Bonacina cum aliis.

Non conveniunt Theologi, an ille qui exiſtens intra Eccleſiam ſclopeto, vel telo interficiat, vel mutilet exiſtentem extra Eccleſiam, privetur beneficio immunitatis. Novarius cum Bonac. & quibuſdam aliis negat eum privari, eo quia hic proprie loquendo non occidat, & mutilet in ipſa Eccleſia; & cum res verſetur in materia odioſa, & pœnali, facienda non ſit extenſio ab inchoatione homicidii ad ipſum homicidium. Sententia tamen affirmans talem privari immunitate, communior eſt, & hanc tenet Abbas, & Barboſa cum aliis: & quia huiuſcemodi homicidium licet extra Eccleſiam compleatur, in ipſa tamen inchoatur; & quia talis homicida, ſeu mutilator iniuria afficit ſacrum locum, dum ipſo abutitur ad iniuſtam cœdem, aut mutilationem perpetrandam.

Circa vero irregularitatem quæ contrahi poteſt per homicidium, ſermo habebitur ubi de irregularitate.

CAPUT VI.

De ſexto Decalogi præcepto.

§. UNICUS.

De his quæ pertinent ad hoc ſextum præceptum.

QUamvis ſexto hoc Decalogi præcepto ex ipſius verbis: *non mœchaberis*, vetitum eſſe videatur ſolum adulterium, quod proprie mœchia dicitur; univerſim tamen prohibetur etiam quilibet illicitus concubitus, actuſque inordinatus in materia venerea: ait enim S. Aug. in Exodum: *Furti nomine bene intelligitur omnis illicita uſurpatio rei alienæ. . . . profecto nomine mœchiæ omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus uſus prohibitus debet intelligi*. Nec vero membrorum duntaxat, ſed oris etiam, & mentis immunditia ibidem vetita cenſeri debet, ut Matthæi 5. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis: non mœchaberis: Ego autem dico vobis: Omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendam eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo*. Et ſi aſpectus turpis hic vetitus eſt, a fortiori improbantur impudicæ voces, tactus, oſcula, mollities, fornicatio, & quid deterius fingi poteſt. Cum enim finis huius præcepti ſit caſtitas, ac media quæ ad illius conſervationem ſunt neceſſaria,

ria, hinc omnia prohibentur, quæ tali fini adverſantur, ſive opera ſint, ſive verba, ſive cogitationes, & deſideria. Verum quia de re hac ſufficienter egimus in tractatu de peccatis capitalibus, ubi de peccato luxuriæ, hinc ne inutiliter repetamus iam dicta, illuc remittere cenſeo ſtudioſum Lectorem, ubi quæ ad luxuriæ materiam pertinent, ſingillatim expoſita habentur.

CAPUT VII.

De ſeptimo Decalogi præcepto.

§. I.

De furti natura & diviſione.

SUprema Dei bonitas & providentia, quæ ſingulari amore ſemper humani generis bono, ac felicitati conſuluit, hoc præcipue oſtendit in ſuis Decalogi præceptis, quæ cum non contineant niſi amoris officia, ſunt tutiſſimæ regulæ ad fovendum in humana republica illud amoris, ac pacis commercium, ut cuicumque ſua iura indemnia ſerventur, quod felicem reddit temporalem hominum converſationem in hoc ſæculo. Nam leges Decalogi non ſolum provident ut quiſque debita maioribus præſtet obſequia, ne vita naturalis corporis per homicidium civiliſque famæ per mœchiam nemini lædatur, ſed ne quis pariter fortunæ bonis ſpolietur, ut habetur in hoc ſeptimo præcepto, cuius hæc ſunt verba Exodi 20. *Non furtum facies;* quæ cum generalia ſint, ad omnes indiſcriminatim diriguntur, ideſt & ad divites, ne alios inferioris fortunæ opprimant, & ad pauperes, ut ipſis non liceat in ſuis indigentiis bona divitum deprædari, ſeu imminuere.

Hoc autem præcepto, quod per modum negationis traditur, non tantum prohibetur furtum, ſed etiam quæcumque alienæ rei contrectatio, & damnificatio, quæ multipliciter contingere poteſt. Duplex iuxta Concilium Trid. eſt huius præcepti pars, una quæ furtum vetat aperte enunciata; ſenſus, & vis alterius, qua iubemur benigni & liberales eſſe in proximos, implicite includitur in priori. Unde non ſolum violant hoc præceptum fures, & raptores rerum alienarum, ſed illi quoque, qui iuxta menſuram ſuarum facultatum negligunt ſublevare eleemoſynis inopum indigentias, vel ſi elargiri non valeant indigentibus quo vitam ſuſtentent, renuunt aliquid eis mutuo gratis commodare, ut præſcribit Dominus in Evangelio: *Mutuum date nihil inde ſperantes*. Inſuper prima pars huius præcepti licet negative exprimatur: *non furtum facies*, eſt ſimul affirmativa, ideſt eo ipſo quod interdicitur hoc præcepto, ne quis aliena furetur, & rapiat, ſimul præcipitur ut iniuſte ablata reſtituantur. Idcirco explicite hoc præceptum eſt negativum, & implicite ſeu virtualiter affirmativum, non ſecus ac præcepta affirmativa, virtualiter ſunt negativa, ut videre eſt in præcepto dilectionis Dei, & proximi, quo videlicet virtualiter odium Dei, & proximi ſimul prohibetur.

Fur & latro aliquando ſumuntur tanquam ſynonima, ut in *cap. Suſcepimus* 10. *de homicidio*, ubi textus quos prius vocat latrones poſtea fures appellat. Aliquando vero ſic ſumuntur ut dicatur latro, qui ſtat in ſylvis ut tranſeuntes ſpoliet, qui alias dicitur etiam viarum graſſator; & fur qui ſpoliat de nocte in domibus, ut in Authent. *Ut nullus iudic.* §. penult. collat. 9. & alibi. Aliquando tandem fur appellatur nocturnus, & latro diurnus, ut notat Butrius in c. *Interfeciſti* n. 6. & Card. in c. *Suſcepimus: In* 1. *notabil.* Hæc tamen differentia confunditur in Leg. *itaque* §. *Lex ff. ad Legem Aquiliam*, ubi fur appellatur non tantum nocturnus, ſed etiam diurnus. Quare dicendum eſt, quod fur proprie appelletur qui clam furatur, ut in Leg. 1. ff. *de furtis*, nec diſtinguitur an noctu, vel die furetur: Latro vero qui palam furatur, ut per Doct. in *Authent. ſed novo codice ſerm. fug.* & Fagnanus in *cit.* cap. *Suſcepimus n.* 4.

Furtum dicitur a furvo, ideſt nigro, eo quod clam & in obſcuro fiat, & plerumque de nocte, ut in *Leg. in princip. ff. de furtis*. Furtum communiter definitur a theologis ſic: *furtum eſt occulta, & iniuſta rei alienæ ablatio domino rationabiliter invito.* Defi nitio Et talis definitio concordat cum textu Leg. 1. *de furtis*, ubi *furtum eſt contrectatio rei alienæ mobilis corporalis fraudoloſa invito domino lucri faciendi cauſſa vel ipſius rei, vel etiam uſus eius, poſſeſſioniſve*. A D. autem Thoma definitur *occulta rei alienæ acceptio*, & hoc nomine, *acceptio* intelligenda eſt etiam *alienæ rei detentio. Detinere enim id quod alteri debetur*, ait S. Doctor 2. 2. *q.* 66. *art.* 3. *ad* 2. *eamdem rationem nocumenti habet cum acceptione iniuſta; & ideo ſub iniuſta acceptione intelligitur etiam iniuſta detentio*. Imo pro furto, cum hoc diverſimode ſumi poſſit, venit quæcumque proximi iniuſta damnificatio. Furtum enim ſumitur

cum

tum latiſſime pro quacumque iniuria, unde damnum ſequatur proximo in bonis fortunæ, ſive per commiſſionem, ſive per omiſſionem, puta uſurpando, detinendo, deſtruendo, deteriorando, exigendo quod ſibi non debetur, vel quod alteri ex iuſtitia debetur non ſolvendo, ſive alio huiuſmodi modo; tum late pro omni iniuſta rei alienæ acceptione, ſive fraudulenta, ut in contractu iniquo, ſive occulte, ut in furto ſtricte ſumpto, ſive violenter, ut fit per rapinam: tandem ſtricte, & in hoc ſenſu, eſt illud furtum de quo hic agitur. Cuiuſcumque autem ſit huius triplicis generis damnificatio, æque ſub nomine furti comprehenditur, & prohibetur præcepto *non furtum facies*, ut ex Concil. Colonien. Catechiſmo Romano, ac S. Aug. *in cap. pœnale* 14. *q.* 5. Nam quocumque modo damnum alteri inferatur, idem eſt virtualiter ac ſi aliquid ab ipſo auferatur. Etenim per quodcumque damnum quis in ſuis fortunæ bonis accipiat, efficitur ut ipſe minus habeat, quam habere debuit.

Verum cum hic agatur de ſolo furto ſtricte ſumpto ſtando ſupra allatis definitionibus, ad naturam furti tria præcipue concurrere debent, 1. quod ſit contra iuſtitiam, & fraudoloſe: non enim committitur furtum, niſi alienum accipiatur domino propter ius & rationem invito. Hinc qui iudicis auctoritate rem alienam accipit, ab omni furti labe immunis eſt. Et hæc eadem ratio liberavit a furto Iſraelitas, dum iuſſu Dei, ſub cuius poteſtate omnia univerſim ſunt poſita, abſtulerunt Ægyptiorum ſpolia in compenſationem ſuorum laborum. Nec furti pariter reus eſt, qui bona fide, ac non temere, ideſt iuſta de cauſſa præſumpto Domini conſenſu rem alienam accipit, vel ea utitur, vel ioci gratia rem celat alienam, ut cautius dominus eius conſervationi invigilet. Hic tamen iocus non eſt inculpabilis, ſi det occaſionem blaſphemiis, imprecationibus, vel temerariis iudiciis. Dicitur autem *fraudoloſe*; nam ſi quis putabat, ac credebat, vel etiam ſciebat rem eſſe ſuam, & credebat ſibi licere rem ſuam ſurripere, non eſt reus furti, tametſi ad rem ſuam recuperandam aliter ſe gerere teneatur. 2. Ad furtum requiritur, quod aliquis *rem ab altero poſſeſſam auferat, vel contrectet*, quia furtum eſt proprie rerum mobilium, non vero immobilium, vel incorporearum, quæ contrectari, ideſt ab uno in alium locum transferri nequeunt; & ita ad rationem furti neceſſaria eſt contrectatio, licet interveniat voluntas, verbum, & ſcriptura. Unde qui ſine contrectatione rem alienam ſolum concupiſcit, non eſt reus huius præcepti, ſed alterius *non concupiſces*. Externa enim duntaxat furandi actio vetita eſt in hoc præcepto. Hinc furtum differt quoque ab iniuſta damnificatione, in qua res aliena deſtruitur, nec aliquid per ipſam aufertur lucri faciendi gratia. Differt tandem per hoc furtum ab adulterio, & homicidio, quia hæc ſunt peccata contra perſonam; item a plagio, ſive crimine plagiatus, quo quis hominem liberum, ſeu uxorem, vel filios aufert ad vendendum vel retinendum in mancipium. 3. Ad furtum requiritur, ut res aliena occulte auferatur. Per hoc enim furtum differt a rapina, quæ eſt occupatio rei alienæ cum violentia; cum nimirum ſciente domino quod ſuum eſt ipſi invito aufertur.

Dicitur vero in definitione *domino rationabiliter invito*: qui enim ab amente, ebrio, vel furioſo gladium aufert, ne aliquem ille percutiat, furtum non committit, tametſi alter ſit invitus, quia non eſt invitus rationabiliter. Itidem qui in extrema neceſſitate conſtitutus aufert ab alio quantum ſibi opus ſit ad vitæ ſuſtentationem, non eſt reus furti, tum quia non aufert rem alienam cum in extrema neceſſitate iure naturæ omnia ſint communia, tum quia hac de cauſſa dominus tunc non eſt rationabiliter invitus.

Dicitur inſuper in concluſione citatæ Legis de furtis *ipſius rei*, *vel uſus eius*, *poſſeſſioniſve*, quia non ille ſolum furtum committit, qui furtive vult rei alienæ dominium lucrifacere, ſed qui vult etiam rei alienæ uſum, aut poſſeſſionem, ut in *ff. Leg. qui iumenta lib.* 11. *tit. de furtis*. *Qui iumenta ſibi commodata longius duxerit, alienave re invito domino uſus ſit, furtum facit*.

Variæ ſunt furti ſpecies pro rerum diverſitate, quæ inſciis & invitis dominis auferuntur; & ordinarie quinque recenſentur, videlicet furtum ſimplex, ſacrilegium, plagiatus, peculatus, & abigeatus. Furtum ſimplex illud eſt quod in ſolo furandi actu ſine concurſu alterius delicti conſiſtit, ideſt quo privatus quid privato iniuſte, & clancule aufert. Sacrilegium illud eſt, quo res ſacra ſurripitur, vel etiam perſona a loco ſacro iniuſte rapitur, vel bona quæ ſacrorum cultui, aut miniſtris, vel pauperibus pie, ac ſapienter deputata ſunt, in privatas cupiditates, deteſtabileſque ac damnoſas libidines ab ipſis Eccleſiæ miniſtris convertuntur, ut habetur in Catechiſmo, Conc. Trid. & S. Aug. *tract.* 50. *in Ioan.* Item rei ſunt huius criminis viri Religioſi, ac Moniales, ſi contra ſanctitatem ſui voti, quo Variæ Furti ſpecies.

§. III.

De culpa, quæ committitur in furtis levioribus.

Surreptio levis rei alienæ, licet per ſe levis ſit, & venialem culpam non excedat, ut iam diximus, tamen ex variis rationibus fieri poteſt materia gravis per accidens, & reddere furtum graviter culpabile, cum gravitas materiæ, ut iam vidimus, a diverſa ratione procedat; & cum præcipue materia gravis fiat per accidens ratione gravis damnificationis reſpective, vel contriſtationis exinde ſubſecutæ: hinc ſi quis artifici auferret inſtrumentum aliquod neceſſarium ſuæ artis, v. g. acum ſartori, ſubulas ſutori, quia ruri comparari nequeant intra triduum, vel quatriduum, ita ut interim talis artifex operi ſuæ incumbere non valeat ad panem lucrandum, materia huiuſmodi furti, licet abſolute levis, tamen reſpective eſt gravis, ac proinde tale furtum eſt lethale peccatum. Pariter ſi quis opulento ſurripiat ſurculum tenellum arboris, quem ipſe plantaverat, quando prævideat illum graviter contriſtandum, vel ex ablatione illius rei, temetſi levis, blaſphematurum, peccabit tali ſuo furto mortaliter, licet in tali caſu malitia peccati non verſetur in genere furti, ſed in alio genere peccati connexo cum furto, quod eſt de ſe levis, puta contriſtationis, cooperationis ad blaſphemiam. Unde manifeſte patet furtum rei levis abſolute conſideratæ fieri poſſe furtum rei gravis per accidens, ideoque ex veniali fieri mortale, nempe 1. ratione damni inde ſecuti, aut lucri ceſſantis, quod quidem peccatum non erit furtum ſtricte dictum, cum non ſurripiatur aliquid notabile, ſed peccatum iniuſtæ damnificationis, quæ proprio nomine caret. Nam ſurripiens inſtrumentum neceſſarium artifici, dum aliud non ita cito habere poteſt, eſt iniuſta cauſſa cur artifex grave damnum patiatur. Delinquitur autem mortaliter contra iuſtitiam, quando alteri ſine iuſta cauſſa grave damnum infertur. 2. Ratione ſcandali, ſcilicet ſi ſciat fur ideo alterum erupturum in blaſphemias ex tali furto, tametſi levi: etenim mortale eſt præbere alteri ſine iuſta cauſſa occaſionem peccandi mortaliter. 3. Ratione gravis mœroris, quem concipit dominus ex furto rei levis propter præcipuam affectionem ad illam. Nam graviter tunc talis fur peccat ſaltem contra charitatem, ex qua tenemur impedire grave damnum proximi, quando ſine noſtro gravi incommodo, ideſt facile poſſumus, licet irrationabiliter ſit eventurum. Duo alia etiam addi poſſunt, unde in furto materia levis ſit graviter culpabilis, nempe ex parte finis, quo furata fuerit, ſi ſit mortaliter peccaminoſus, vel ex modo rem auferendi, ideſt ſi tale furtum fiat cum notabili violentia.

Materia furti per ſe levis gravis fieri poteſt per accidens.

§. IV.

De furtis levioribus, quæ ad notabilem quantitatem aliquando perveniunt.

Qui ab uno, vel a pluribus pauca ſurripit animo tamen proſequendi uſque ad magnam quantitatem, vel etiam hiſce modicis furtis diteſcere intendens, procul dubio mortaliter peccat ob pravam illam intentionem ſeu voluntatem gravem materiam auferendi, quæ ſola ſufficit apud Deum pro conſtituendo gravi peccato. Ita communiter Doctores. Et ratio eſt manifeſta, quia talis fur intendit rem alienam magni momenti invito domino accipere, & ſingula externa furta procedunt ex mortifera intentione furandi ſeorſim notabilem quantitatem. Hinc de huius generis furibus habetur in Deuteron. 25. *Non habebis in ſacculo diverſa pondera, maius, & minus .... abominatur enim Deus eum qui facit hoc.* Et ita habetur etiam tum ex *can. fur autem cauſ.* 14. *q.* 6. qui ſumptus eſt a S. P. Hieronymo in cap. 11. epiſt. D. Pauli ad Titum, & ex D. Th. 2. 2. q. 66. *art.* 6. *ad* 3. *Si tamen,* ait S. Doctor, *habet animum furandi, & inferendi nocumentum proximo, etiam in talibus minimis poteſt eſſe peccatum mortale, & ſolo cogitatu per conſenſum.* Quod ſi intentum habeat, nempe rem gravem revera ſurripiat, tenetur ad reſtitutionem ſuis dominis, ſive uni, ſive pluribus furatus ſit, quando noti ſint, vel illi Communitati, cui abſtulerit, & ſi hoc fieri nequeat, pauperibus, vel piis operibus, ut in ſimili dicitur cap. *cum tu de uſuris.* Et merito Innocentius XI. damnavit propoſitionem num. 38. *Non tenetur quis ſub pœna peccati mortalis reſtituere quod ablatum eſt per parva furta quantumcumque ſit magna ſumma totalis.* Quare Confeſſarii examinare debent illos pœnitentes, qui confitentur modicum quid eſſe furatos, an voluntatem habuerint, & affectum plura furandi, ſi oblata eis fuiſſet copia, & commoditas. Notat tamen hic Leſſius cum aliis, talem furem non committere tot mortalia furta quot ſunt furta minuta ab ipſo facta, ſed continuari ſolum iam cœptum,

Qui his plur pau ſurr piu

ptum, ideſt unum ſolum eſſe mortale peccatum moraliter continuatum, non ſecus ac ſi uno actu quantitatem illam furatus eſſet, quia omnia furta minuta ex detentione acceptorum cenſentur una continua executio illius mortalis intentionis, quod etiam in furtis gravibus repetitis, & ſub una intentione coniunctis contingit.

Qui furatur quid modicum animo tamen, & voluntate furandi plura, ſi poſſet, docent communiter Doctores hunc peccare mortaliter; nam talis quantum eſt ex ſe, ſi adeſſet copia, & commoditas, pravam habet voluntatem, & affectum quantitatem notabilem furandi. Idcirco ratione huiuſcemodi pravæ, & mortiferæ voluntatis, & affectus graviter peccat.

Si quis autem ſine induſtria, & animo diteſcendi multa minuta pluribus ſurriperet, maior quantitas requireretur, ut eſſet grave peccatum, quam ſi ab uno dumtaxat ea auferret, quia illi parum huiuſcemodi furtis minutis læduntur, nec ita facile ſunt inviti illis furtis interpolatis, & fortuitis, quam ſi talis quantitas tota ſimul eis auferatur, ac ideo non ita facile curant reſtitutionem rerum minutarum, quæ ſine voluntate aſcendendi ad magnam quantitatem eripiuntur. Si enim ab uno, ita Leſſius, Sanchez, Bonac. & alii, auferantur illa pauca, maior quantitas, aiunt citati Doctores, requiritur, ſi repetitis vicibus auferantur, quam ſi uno actu ſurripiantur, quia tunc non ita damnificantur, idcirco ſi mortifere peccat, & ad reſtitutionem tenetur, qui ab eodem homine aufert decem ſimul; quindecim, & ſexdecim requiruntur, ut quis ſub mortali teneatur reſtituere ablatum per furta minuta, præſertim ſi longis intervallis patrata ſint. Ille autem, qui a diverſis perſonis, & in diverſis negotiis modica ſurriperet, quæ tamen licet magno temporis intervallo ad magnam quantitatem accederent, ſed hoc faceret ſine animo magnam quantitatem auferendi, graveque damnum proximo inferendi caſu, & accidentaliter, ſecundum Natalem Alexandrum, Antoine, & Tourneleium, & eſt communis, mortaliter peccat, non quidem ſingulis furtis levioribus, ſed eo demum quo ſumma notabilis completur, quia ſecundum horum ſententiam furtum poſtremum moralem habet cum præcedentibus connexionem, quo fit ut fur notabilem quantitatem rei alienæ detineat, ac proinde ſufficientem ad conſtituendum peccatum mortale. Hinc aiunt peccare mortaliter famulos, & ancillas, idcirco ad reſtitutionem teneri, quando per plura modica furta, etiam circa eſculenta, & poculenta quantitatem ſufficientem ad mortale compleant, licet ſecundum multos maior quantitas requiratur in eſculentis, & poculentis, quæ ipſi conſumant, quam in iis, quæ aliis donant. Idemque dicito de liberis, quamvis circa hos maiorem requirunt quantitatem, quam circa famulos, eo quia (inquiunt) parentes circa eos ſunt minus inviti. Eiuſdem ſententiæ ac Natalis, aliique ſupra citati fuit pariter Rebel. Sanch. de Lug. aliive, hac ducti ratione quod toties adeſt voluntas ſaltem implicita augendi præcedens grave damnum, quod revera augetur, ac toties completur voluntas habendi gravem materiam, partim retinendo, partim novam addendo; ac ideo ſubſequens furtum eſt executio huiuſmodi pravæ voluntatis. P. Antoine. Permulti vero contrarium ſentiunt, (ſupponendo illa modica ablata cum magno unius ab alio temporis intervallo, & ſemper ſine animo aliud modicum furandi, & uſque ad notabilem quantitatem) ſcilicet in hiſce levibus furtis non fieri ex his moralem unionem; quia cum unio (aiunt ipſi) moralis longe diſgregatorum debeat in aliquo fundari, & tunc fundari non poſſit, niſi in animo, ideſt in voluntate, quæ poſt ablatum unicum modicum ſemper protrahatur, & perſeveret in deliberatione aliud modicum ſucceſſive cum aliqua tamen temporis diſtantia furandi uſque ad notabilem quantitatem; cum talis animus non ſupponatur, certe unio moralis horum modicorum in nullo fundatur, ac ideo iure merito cenſeri poteſt hic non adeſſe notabilem quantitatem, & ſic non adeſſe materiam pro mortali peccato, & pro debito reſtitutionis.

Quid de minutis furtis liberorum.

Nec ullatenus obeſſe ipſis videntur paritates, quas contraria ſententia obiicit, nempe de eo, qui die feſto vacando pluribus vicibus per breve tempus operibus ſervilibus, ſi vacet his operibus ſimul iunctis pluſquam duabus horis, violet graviter præceptum diei feſti; vel ſi pluribus vicibus comedat in die ieiunii, notabilem quantitatem, graviter violat præceptum de ieiunio, ac proinde in caſu utroque peccat mortaliter; nam inter hos & noſtrum caſum, dicunt ipſi, lata eſt diſparitas, quia cum eſſentia præceptorum diei feſti, & ieiunii conſiſtat in abſtinentia ab operibus ſervilibus, & in unica comeſtione, & utrumque intra breve ſpatium unius diei; hinc plura opera ſervilia levia, plures modicæ comeſtiones interrupte factæ, quæ ſimul iunctæ gravem quantitatem conſtant,

opponuntur eſſentiæ utriuſque præcepti. Ex oppoſito vero præceptum de non furando non reſpicit principaliter quantitatem rei ablatæ, ſed violentiam, ac ideo iniuriam, quæ furando fit domino rei, ita ut tunc furtum grave cenſeatur, & lethaliter culpabile, quando huic furto dominus graviter eſt invitus, ideſt gravis violentia ei infertur, & iniuria. Unde cum ex pluribus modicis longo temporis ſpatio ablatis, ſi ſingula ſemper auferantur ſine animo ulterius progrediendi, ita ut progreſſio talium furtorum ſit caſu, & accidentaliter, ſive fiat diverſis, ſive etiam uni tantum, licet tandem ad magnam quantitatem perveniat, non patiantur domini certam iniuriam, ac violentiam, ideo non ſupponuntur graviter inviti, eo quia homines minus ægre ferant (ut patet ex communi eorumdem conſenſu) minima caſu ſibi auferri, & longo intervallo, quam ſimul, & ſemel magna quantitate privari. Hæc igitur magna quantitas facta tali modo, & tali animo non fit materia ſufficiens ad culpam lethalem.

Qui poſt levia furta, quæ non poteſt reſtituere, aliud leve addit quo gravis quantitas completur, peccat graviter. Lugo cum aliis contra Leſſium & Granado; quia, ut recte dicit Lugo, malitia furti non oritur ex commodo, quod furi ex detentione provenit, ſed ex damno quod proximus ex oblatione patitur. In hoc autem caſu ſive fur poſſit, ſive non, priora furta compenſare, eodem modo per ultimum furtum facit quod proximus grave detrimentum patiatur, quando ante poſtremum hoc furtum nonniſi leve detrimentum patiebatur. Idcirco tametſi nequeat fur præterita reſtituere, curare tenetur ne ex illis & hoc ultimo proximus grave detrimentum ſentiat, quod facere poteſt hoc poſtremum furtum vitando. Si tamen voluntatem haberet efficacem reſtituendi priora, excuſaretur a mortali, uti notant Molina, Rebellus, Sanchez, aliique cum Lug.

§. V.

De dominio furis in re furata.

Inquiri ſolet a Doctoribus num fur rei furatæ dominium acquirat, & reſpondent cum diſtinctione, nempe quod ſi res furatas diſcernere poſſit a rebus propriis, ſuper eas dominium non acquirit, cum ad transferendum dominium iuſtus titulus requiratur ex *Leg.* 31. §. *de acquir. rerum dominio*. Nullus tamen in hoc caſu adeſt furi titulus. Idemque dicito de uſuris, quia ex hac lege nunquam traditio transfert dominium, niſi præcedente venditione, ſeu donatione, aut altera iuſta cauſſa. Nam cum Inſtit. de *rer. diviſ.* dicitur dominium rei transferri traditione, hoc ſemper intelligitur de traditione rei cum iuſto titulo, quem leges alibi requirunt. Nullus autem iuſtus titulus, ſeu iuſta cauſa intervenit in uſurarum traditione, & ſic in rei alienæ ſurreptione. Nam & ratione mutui illicitum eſt aliquid accipere, nec liberaliter, ac ſponte illud donatur, ſed eſt bonum alienum invito domino, & ſine ullo iuſto titulo acceptum, ac detentum; & nemo rem alienam ſurripere poteſt, ita ut furata ſint ſemper violenter domino ablata & extorta. Quare accipientes etiam bona fide res alienas a fure, vel uſurario, eas vero domino reſtituere tenentur, ubi primum hoc deprehenderint, quia iuxta Legem 54. §. de *regulis iuris*, nemo plus iuris ad alium transferre poteſt quam ipſe haberet. Quod ſi fur, vel uſurarius res furto acceptas ſeu uſurarias rebus ſuis immiſcuerit, ita ut diſcerni nequeant, & ipſe animum habeat totum cumulum ſibi acquirendi, ſive adipiſcendi, ſecundum multos dominium earumdem acquirit, ex *Inſtit. de rerum diviſ. & Leg.* 78. §. de *ſolut.* Verum hæc lex non loquitur de mixtione mala fide facta, & Inſtit. loco cit. hoc iudicis arbitrio relinquitur. Quod tamen hic certum eſt in tali caſu non tolli, ſed ſemper remanere obligationem reſtituendi earum rerum valorem, necnon compenſandi damna omnia, quæ ob talem iniuriam illata fuere. Communiter tamen ſentiunt Doctores furem, & uſurarium fieri dominos pretii quod acceperunt ab eo, qui rem alienam bona fide emit, ſalvo ſemper prædicto onere reſtituendi valorem rei furatæ, vel uſurariæ, & damna ex tali iniuria ſecuta reſarciendi, ex *Leg.* 49. §. *de furtis*, ubi ſic: *Quod enim ex re furtiva redigitur, furtivum non eſſe nemini dubium eſt. Nummus autem, qui eſt redactus ex pretio rei furtivæ, non eſt furtivus*. Unde ſi fur aliquid, hac pecunia comparet, puta pannum, venditor fit dominus talis pecuniæ, nec illam reſtituere tenetur, cum ſit furis. Fur vero obnoxius manet reſtitutioni. Imo ſi fur aliquid furtiva pecunia emat, rei emptæ dominium acquirit, ex Leg. *penult.* cod. *ſi quis alteri vel ſibi* &c. Venditor autem non fit dominus pecuniæ furtivæ, niſi quando illam cum propria miſcuerit, ita ut ab illa nequeat amplius diſcerni *Leg.* 78. §. *ſolut.* Et ratio eſt quia fur non habet dominium rei furti-

væ, ſicuti venditor rei ſuæ. Igitur dominium æque ex utraque parte transferri nequit. Inſuper Leges ita ſtatuerunt, nec iniquum eſt, quia pro eo quod rei alienæ venditor ſit dominus pretii, ipſe viciſſim obligatus manet emptori de evictione.

§. VI.

De occulta receptione rei propriæ apud alium inventæ.

Licet res ſemper clamet ad dominum, & qui eam inique, ſeu iniuſte poſſidet, teneatur ex iuſtitia eam ſuo domino reſtituere; nihilominus non poteſt dominus rem illam, licet ſuam, apud alium exiſtentem, licet ſine iuſto titulo, occulte accipere, dum poteſt alia ratione, puta per iudicem eam recuperare, quia violat iuris ordinem, ac proinde peccat contra iuſtitiam legalem. Quia tamen res illa ſua eſt, & alter ius nullum in illam habet, non eſt debitor reſtitutionis. Sic Doctor Ang. 2. 2. *art.* 5. *ad* 3. ubi ſic ait: *Qui furtim accipit rem ſuam apud alium iniuſte detentam, peccat quidem, non quia gravet eum qui detinet, (& ideo non tenetur ad reſtituendum aliquid, & compenſandum) ſed peccat contra communem iuſtitiam, quia ipſe ſibi uſurpat rei ſuæ iudicium iuris ordine prætermiſſo, & ideo tenetur de eo ſatisfacere, & dare operam, ut ſcandalum proximi, ſi inde ortum fuerit, ſedetur.* Hic autem non peccaret ſi alia ratione, nempe petitione, vel iudicis auctoritate, vel ſine magnis ſumptibus rem ſuam recuperare non poſſet, modo hoc non cedat in ſcandalum, ac moneat ipſum detentorem (ſi ſine incommodo hoc fieri poteſt) ipſum iam nihil eidem debere. Idemque dicito de eo qui habet aliquid in manibus pertinens ad debitorem, nec alias, nempe publica auctoritate, & niſi cum gravi ſumptu rem ſuam obtinere valens, æquivalens debito ſibi retinet, dummodo tamen ſuum creditum liquidum ſit, & certum, cum hic pariter non rem alienam rapiat, niſi forſan rem illam ab altero iuſto titulo, puta commodati, pignoris, locationis retineret, quia tunc peccaret contra iuſtitiam, & rem illam reſtituere teneretur, & damnum compenſare, ſi quid inde emerſerit. Etenim alium iniuſte expoliaret uſu iuris, quod in rem habebat, ſcilicet iuris ſecuritatem ex ea percipiendi, vel eadem utendi. Peccat pariter qui habens rem ſuam apud alium depoſitam, furtim accipit, quia iuxta D. Th. cit. *quæſt.* art. 5. *ad* 3. gravat depoſitarium, & ſic tenetur ad relevandum hoc gravamen ipſum monendo, vel depoſitum reddendo. Antoine cum aliis.

§. VII.

De occulta compenſatione contra debitorem.

Nota occultæ compenſationis nomine intelligi, quando inſcio debitore quis accipit, vel retinet propria privata auctoritate ex bonis eiuſdem debitoris quantum hic certo ex iuſtitia ei debet.

Spoliare debitorem propria auctoritate ad iuſtam compenſationem crediti, quod quis tenet apud debitorem, quando aliter creditum nequeat obtinere, ſecundum S. Aug. lib. 22. *contra Fauſtum*, illicitum videtur. Communior tamen ſententia tenet, quando concurrant quædam circumſtantiæ, & conditiones, hoc licitum eſſe, ut colligitur ex *cap. finali, bona fides Extrav. de depoſ.* Quia detrimentum nullum affertur nec debitori, cum hic ex iuſtitia id quod aufertur ei, aut æquivalens, reſtituere debeat, nec iudici, utpote qui ſupponatur vel nolle, vel non poſſe iudicare rem vero domino. Ita S. Antoninus. Conditiones autem ſunt 1. ut creditor non poſſit per iudicem rem ſuam obtinere, alias iniuriam ipſi faceret, & ita ſe gerens peccaret contra iuris ordinem iuxta Legem unicam cod. *ne quid in ſua cauſa.* 2. Ut debitum ſit certum, & liquidum ob ſupra allatas rationes, nam in dubio melior eſt conditio poſſidentis, ſicuti etiam ſi res eſſet tantum debita ex gratitudine, non ex iuſtitia. 3. Ut curetur ne is a quo ablatum eſt, debitum iterum ſolvat, vel eius hæredes. Unde debet creditor, qui ſe compenſavit, aliquo modo ſe explicare. 4. Ut hoc non pariat ſcandalum, ut ſe compenſans tanquam fur habeatur. Item ne fiat cum damno tertii, ut ſi acciperetur ante ſtatutum tempus res oppignorata, locata, commodata, quia ille ius habet rem illam ad ſuum uſum, vel ſecuritatem detinendi, ſeu cuſtodiendi. Item ſi bona omnia eſſent alteri hypothecata, cum hic ius nullum teneat ſolutionem ex his accipiendi cum alterius detrimento, vel ſi non hypothecata, non eſſet ſatis aliis debitis ſolvendis, quia in tali caſu unus creditor non poteſt integram ſolutionem recipere cum eorum damno, qui æque ius habent ad bona debitoris.

Cum hæ conditiones difficile concurrant, ideoque vix hoc fieri poſſit ſine periculo ſcandali, vel infamiæ, raro admodum datur locus huic occultæ compenſationi; idcirco

In praxi Confeſſarius nunquàm hanc ſuadebit, & ſi quæratur num ſit licita, affirmabit utique licitam eſſe in allatis circumſtantiis, ſed periculoſiſſimam, idcirco ſe non poſſe eam conſulere, & ſi forſitan pœnitens ea uſus ſit, examinabit an concurrerint prædictæ conditiones, quibus impletis eum peccati non arguet, ſed monebit periculi, cui ſe expoſuit. Ita Habertus, Antoine, & alii.

§. VIII.

De neceſſitate, quæ licitum reddit aliena ſurripere.

Neceſſitatis triplex genus. Triplex genus neceſſitatis diſtinguunt theologi, videlicet extremam, gravem, & communem. Neceſſitas extrema ea iuxta omnes intelligitur, in qua vita poſita eſt in gravi diſcrimine, & iuxta Banneſium 2. 2. *art.* 6. *dub.* 2. quando ex prudentum iudicio agatur de ſubeundo malo morti æquivalenti, ac ideo quidam cum dicto Banneſio ad hanc reducunt malum grave, periculoſum, diuturnum, vel incurabile, amiſſionem alicuius membri principalis, puta brachii dexteri, amborum oculorum, libertatis, in perpetuum, quibus cenſet quidam recentior addendam iniuſtam famæ amiſſionem in ingenua perſona non amplius recuperandæ. Gravis neceſſitas illa dicitur, in qua homo vitam cum magna difficultate tranſigere cogitur, ac ex proprio ſtatu iuſte acquiſito decidere, quando diuturno morbo, vel fame diu laborare compellitur, quando tandem, niſi ipſi ſubveniatur, cogitur malum ita grave ſubire, talemque gravem miſeriam, a quibus reddatur vita admodum moleſta. Neceſſitas communis illa eſt, quæ aliquod incommodum infert quoad neceſſaria ad vitam, & ſtatum perſonæ, ita ut tamen vitam nimis moleſtam, aut miſeram reſpectivæ perſonæ non reddat: idcirco a ſtatu ſuo notabiliter non decidat, ita ut laborando, nec non cum alia ſolicitudine, & anxietate modo ordinario neceſſitatibus ſuis ſufficienter conſulere poſſit. Et huiuſmodi eſt neceſſitas pauperum, qui communiter mendicare ſolent, ac illorum pariter, qui ut ſe, ſuoſque ſuſtentent, graviter laborare conſtringuntur.

Laborans extrema neceſſitate licite aliena ſurripere poteſt. Qui laborat extrema neceſſitate licite auferre poteſt ex re aliena quatenus ei opus ſit ad ſublevandam ſuam neceſſitatem ita tamen ut teneatur illud potius ſurripere diviti quam pauperi, & hic per talem ſumptionem nec furtum committit, nec ideo peccat, unde nec obnoxius ſit reſtitutioni. Sic communiter cum S. Th. 2. 2. *q.* 66. *art.* 7. & habetur ex *cap. Exiit* §. *necquidquam de verbor. ſignificat. in* 6. Et ratio eſt, quia in extrema neceſſitate omnia ſunt communia, quod ſecundum quid, quoad uſum limitatum, non quoad dominium rerum ſimpliciter intelligendum eſt. In tali enim neceſſitate quiſque ius habet naturale, imo & obligationem vitam conſervandi, & exinde media quoque ſibi applicandi neceſſaria, & dominus rei in tali caſu ex communi ſapientum iudicio non poteſt eſſe rationabiliter invitus, ut communiter notant Doctores cum S. Th. loco cit. art. 5.

Si quis autem in extrema neceſſitate nequeat per ſe ipſum aliena auferre ad ſibi ſubveniendum, quivis alius non potens ex proprio ei ſubvenire, poteſt eius loco aliena ſurripere, ut habet communis cum D. Th. loco cit. art. 7. ad 5. Tunc enim ſurripiens eſt veluti inſtrumentum indigentis.

Si autem dominus, ſeu detinens bona in extrema neceſſitate verſetur, extreme indigens, neque alius pro ſe auferre poteſt domino, aut detinenti, quia in tali caſu res illa duplici iure domino, aut detinenti eſt debita, primo propter parem neceſſitatis extremæ conditionem, ſecundo propter dominium, & poſſeſſionem, quam habet rei. In pari enim cauſſa melior eſt conditio poſſidentis, & in hoc communiter conveniunt Doctores.

In caſu vero quo quis verſetur in neceſſitate duntaxat gravi, tunc illicitum eſt ad hanc ſublevandam aliena ſurripere. Sic ex cap. *Si quis* 3. *de furtis*, ubi ſic habetur: *Si quis propter neceſſitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, veſtem, vel pecus, pœniteat hebdomadas tres.* Fames igitur, (ut clare ex hoc patet) & nuditas ſupponunt ſuſcipientis neceſſitatem, & quidem valde gravem. Unde ſi hac neceſſitate non obſtante talis ſurripiens dignus cenſetur pœnitentia, cum pœnitentia ſupponat peccatum, creditur non excuſare a furto peccaminoſo. Et equidem ſi in tali neceſſitate licitum foret aliena auferre, quia totus mundus plenus eſt ubique gentium hominibus, qui gravi neceſſitate premuntur, partim a nativitate, partim ex infortunio, partim ex oppreſſione divitum, partim ex culpa, vel imperitia, totus mundus perturbaretur. Itaque cum huiuſmodi vias generalis perturbationis prohibeat Deus, & iura omnia humana vetent, domini rerum poſſunt, & ſolent circa huiuſmodi furta eſſe rationabiliter inviti. Igitur neceſſitas tantummodo gravis ſurre-

ſurreptionem rei alienæ ad hanc ſublevandam non excuſat a furto, ac ideo nec a culpa, nec a debito reſtitutionis. Hinc Innocentius XI. damnavit propoſitionem ordine 36. ubi ſic: *Permiſſum eſt furari non ſolum in extrema neceſſitate, ſed etiam in gravi*. Si tamen neceſſitas gravis ſit adeo urgens, ut ſimul adſit periculum labendi in neceſſitatem extremam, ut ſi morbus gravis probabiliter ſit futurus lethalis, & perpetuus, niſi tempeſtivo remedio ei occurratur; ſi quis ſit in probabili periculo incidendi in captivitatem, vel graviſſimam infamiam, niſi equo alieno adiutus fugiat, & alia huiuſce genus, tunc licitum eſt ad huiuſmodi neceſſitatem ſublevandam rem alienam ſurripere, quia tunc extrema moraliter cenſetur eſſe præſens, cum ſit proxima, ſive hæc ſit extremæ æquivalens. Nam pari modo inditum eſt a natura, ut gravem neceſſitatem, quæ facile ad extremam vertit, æque ac ipſam extremam quiſque a ſe, quoquo modo poteſt, avertat. Ita Lugo, Leſſius, &c. cum aliis.

Si tota reſpublica in gravi neceſſitate verſetur, licite divitibus auferri poſſunt ſuperflua, quæ neceſſaria ſunt ad reipublicæ ſuſtentationem. Nam gravis neceſſitas reipublicæ æquivalet, imo valde ſuperat neceſſitatem, qua gravari poſſet aliquis privatus, ſicuti cum D. Th. docent Doctores.

Qui in extrema neceſſitate rem alienam abſtulit, & per ſuam indigentiam abſumpſit, ſi poſtea ad meliorem, & pinguiorem fortunam deveniat, an teneatur ad reſtitutionem, non conveniunt Doctores. Alii enim abſolute negant unquam teneri dominum compenſare pro re ablata in ſua neceſſitate. Alii vero, & meo videri melius, ac probabilius diſtinguunt inter exiguam quantitatem rei, & rem alicuius notabilis pretii, ut inter alios Amort recentior theologus: nam ſi res ablata reſpective exigua ſit, non tenetur ad reſtitutionem, bene quidem tenetur, ſi res illa ſit alicuius notabilis momenti, aut pretii. Et ratio eſt quia in priori caſu dominus rationabiliter alligare nequit ſuum conſenſum conditioni reſtitutionis: e contra in poſteriori caſu rationabiliter apponere poteſt ſuo conſenſui onus reſtitutionis. Et ita intelligendus eſt cum aliis Doctoribus D. Thomas loco cit. art. 7. Item reſtituere tenetur ſi res accepta in extrema neceſſitate conſumpta non ſit, ſed adhuc maneat: nam extrema neceſſitas concedit ſolum tantum iuris in rem alterius, quantum opus ſit ad eam ſublevandam: unde in propoſito res adhuc exiſtens non erat neceſſaria, ſed ſolum eius uſus, ac proinde extreme indigens illam occupando dominium tantummodo utile ſibi acquiſivit circa illam rem, dominio directo adhuc penes priſtinum dominum remanente; idcirco res exiſtens poſt ſuperatam neceſſitatem ſuo domino erit reſtituenda.

Qui rem accepit antequam ei ſuperveniret extrema neceſſitas, ſive ex delicto, ſive ex contractu, v. g. depoſito, commodato, locato, ſive quovis alio titulo, & in extrema neceſſitate conſumpſit, ſi ſuperata neceſſitate ad meliorem fortunam redeat, tenebitur reſtituere in æquivalenti. Ita Scotus, Adrianus, Navarrus, Covarruvias, & alii; quia tunc indigens huiuſcemodi rem ſecluſa neceſſitate alio titulo debet ſuo domino, quod debitum ex ſuperveniente extrema neceſſitate ſuſpenditur, non prorſus extinguitur, ita ut tranſacta neceſſitate, non ſecus ac antea compenſare debuiſſet, æque in tali caſu eſt compenſanda, & præcipue ſi res antea furto ablata fuerit: alias, ſi res furto ablata ante neceſſitatem, & poſtea neceſſitate abſumpta non eſſet reſtituenda ſuperata neceſſitate ab eo qui ante dictam neceſſitatem eam furatus fuerat; ſequeretur commodum reportari poſſe ex propria malitia, cum malitia & iniquitas nulli debeat prodeſſe cap. *ſedes* 15. & cap. *Ex tenore* 16. *de reſcriptis*.

§. IX.

De furtis filiorumfamilias & uxorum.

Certum eſt domeſticos, ideſt filiosfamilias, uxores, famulos peccare poſſe mortaliter, nempe peccato gravis furti, ſi rationabiliter, & graviter invito patrefamilias aliquid notabile ſurripiant, ut patet ex generali præcepto Decalogi: *non furtum facies*; quia omnes iſti vere uſurpant rem alienam invito rationabiliter domino. Ita communiter Doctores. Talia tamen domeſticorum furta ut mortalia ſint, regulariter loquendo requiritur maior materiæ quantitas, quam in furtis extraneorum; quia paterfamilias v. g. non eſt ordinarie ita invitus quod res ſua a domeſticis ſurripiatur, quam ſi ſurriperetur ab extraneis. Ita communiter. Quare contra huiuſcemodi domeſticas perſonas, filios videlicet, uxores, famulos, &c. in foro externo non conceditur actio pœnalis & famoſa furti, ſed tantum alia mitior actio rerum amotarum, & præcipue inter coniuges propter reverentiam, & hono-

rem

rem matrimonii. Ita in *Leg.* 1. *& ſeqq.* ff. *de act. rer. amotar.* Item talis actio rigoroſa furti non datur in foro externo contra famulos, & mercenarios, ſcilicet artifices apud dominum degentes, ſi leviora, & modica furta commiſerint *Leg. reſpiciendum* ff. *de pœnis*. Secus autem ſi furta eorumdem gravia ſint, vel nimis multiplicata, quia in tali caſu etiam corporali pœna puniri ſolent, ut ex communi Doctorum iuxta Legem *Reſpiciendum* §. *de pœnis*. Verum ſi ſatisfaciant famuli domeſtici, & mercenarii, ablata reſtituendo, non amplius habet locum in foro contentioſo quævis actio pœnalis, ac famoſa.

Et loquendo de furtis filiorumfamilias, cum rei fieri queant ſurripiendo, vel impendendo aliquid notabile ex bonis domeſticis, antequam quidquam particulariter circa furta filiorumfamilias ſtatuatur, advertendum, non omnia bona domeſtica reſpectu eorum eſſe eiuſdem rationis, cum aliquando ipſi quoque dominium habeant non ſolum proprietatis, ſed etiam uſusfructus, ſeu utilitatis circa quædam bona, quæ a Iuriſtis appellantur bona caſtrenſia, & quaſi caſtrenſia, ut iam vidimus in Tractatu de dominio: circa alia dominium tantum proprietatis, ut in adventitia, quæ a filiis acquiruntur, non a patre, nec a bonis paternis. Circa bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia, ſi ex his quidpiam accipiant filii, nullum profecto furtum committunt, cum eiuſmodi bona ad ipſos ſpectent non ſolum quoad dominium proprietatis, ſed etiam quoad uſusfructum, & liberam adminiſtrationem; ut docent Graffius, Reginald. Navar. Leſſ. cum aliis. Si vero aliquid ſurripiant de bonis adventitiis in tali quantitate, ut pater cenſeri poſſit rationabiliter invitus, furtum plane committunt, & incidunt in grave furti peccatum; quia licet filii, aut filiæ habeant dominium bonorum adventitiorum, illorum tamen uſusfructus pertinet ad patrem, prout ſpectata naturali æquitate diſponitur in *Lege cum non ſolum cod. de bonis quæ liberis*. Circa vero bona profectitia, ſpectant ad patrem non ſolum quoad uſusfructum, ſed etiam quoad dominium; ita ut ſi ex his notabilem filii auferant quantitatem, rei fiunt furti, ac ideo gravis culpæ, & tam in his, quam in furtis bonorum adventitiorum obnoxii fiunt debito reſtitutionis parentibus, vel cohæredibus; & hoc multo magis fit in furtis factis in bonis, ſupra quæ nullum habent titulum, utpote quæ ſint bona domeſtica communia, & prorſus ſub dominio patrisfamilias. Sic communiter ſentiunt Doctores. Et clare patet ex illo Proverb. 28. *Qui ſubtrahit aliquid a patre ſuo, aut a matre, & dicit hoc non eſſe peccatum, particeps homicidæ eſt*. Ex doctrina igitur Scripturarum graviter peccant filii ſurripientes aliquid notabile ex bonis domeſticis. Ratio eſt manifeſta, quia hi rem alienam in notabili quantitate invito domino accipiunt; neque enim ius ullum habent diſponendi de bonis parentum, dum adhuc vivunt. Nam ut ait D. Th. in 4. diſt. 15. quæſt. 2. art. 5. ad 1. *Quamvis filiusfamilias ſit hæres, non tamen eſt adhuc dominus rerum, & ideo dare non poteſt*. Hoc idem dicito ſi filius contra parentis voluntatem impendat in uſus vanos, & illicitos, ut in compotationes, comeſſationes, ludos, &c. notabilem ſummam ex iis pecuniis, quæ a ſuis parentibus ad uſus honeſtos tantum præfinitos illi tribuuntur, puta ad emendos libros, veſtes &c. quia parentes non cenſentur tranſtuliſſe dominium abſolute, ſed conditionaliter, ſeu modaliter, vel in diem, ideſt occurrente caſu emptionis, ideoque cum reſtrictione ad uſus tantum a ſe determinatos; idcirco filius ius non habet de illis diſponendi, nam pater non plus iuris in eum transfert, quam transferre intendit. Unde ſi aliter filius de illis diſponat, intellige ſemper in uſus vanos, & illicitos, & habeat bona caſtrenſia, vel quaſi caſtrenſia, tenetur ex illis reſtituere; ſi vero non habeat, computare debebit in ſuam partem in dividenda hæreditate cum cohæredibus, quantum ſurripuit, niſi forte ei conſtet illos quoque tantumdem ſurripuiſſe, vel niſi expreſſe, vel tacite ablata ei pater condonaverit.

Nec poſſet iuſtificari filius in ſuis furtis in caſu, quo pater, & filius ex æquo fiant hæredes alicuius extranei, quia etiam circa hæc bona dominium totum utile, hæreditatis, ſeu uſusfructus ſpectat ad patrem, quia vero, & proprie reſpectu filii hoc bonum eſt adventitium. Aliter tamen fieret ſi adveniant hæc bona filio cum expreſſa conditione, ut filius gaudeat dominio tam directo quam indirecto. Item ſi pater, & filius ſuccedant alteri filio, & fratri in bonis adventitiis, quia tunc portio bonorum adventitiorum filii demortui, quæ filio ſuperviventi obvenit, ex privilegio legis eſt filii ſuperſtitis etiam quoad dominium utile. Ita ex *Auth. item hæreditas*. Non peccaret vero filius, nec teneretur ad reſtitutionem, ſi ex fructibus bonorum adventitiorum non privilegiatorum patre talem perceptionem diſſimulan-

lante ſ[illegible]riperet, quia diſſimulando tacite conſentire videtur.

6 Filius ſurripiens a patre auſtero, & avaro quantum ſubminiſtrare ſolent, ac indulgent patres eiuſdem conditionis ſuis filiis, num peccet reatu furti, videndum an revera ſurripiat quæ ipſi neceſſaria ſint ad honeſtam ſuſtentationem quoad victum, & veſtitum, ad honeſtam educationem, artem, vel ſcientiam addiſcendam neceſſariam ſuæ futuræ vocationi, aut ſuſtentationi; quia in tali caſu filius furtum non committit, ac proinde nullam culpam incurrit: quia cum pater iure naturæ teneatur hæc filio ſubminiſtrare, circa huiuſmodi ſurreptiones non poteſt eſſe rationabiliter invitus. Quoad alias vero ſurreptiones, ut provideantur etiam quoad uſus licitos, & honeſtos, ſicuti ab eorum parentibus provideri ſolent filii eiuſdem conditionis, v. g. pro recreationibus honeſtis ſuo ſtatui convenientibus, eleemoſynis, & ludis licitis, tametſi alii ſentiant, ut Turianus, Sayrus, & Bonacina, filium licite ad hos uſus ex bonis paternis accipere poſſe, videtur tamen melius & probabilius reſolvere hunc caſum quemdam recentiorem, non ita facile hoc filiis concedendum eſſe, cum probabilius ſit filiis illicitum eſſe hæc inſcio patre ex domeſticis bonis accipere, quia in tali caſu pater poteſt eſſe rationabiliter invitus, non ſolum quoad m[illegible]um, ſicuti ut plurimum quoad furta filiorum inviti eſſe ſolent patres, ne ita facile culpam in huiuſcemodi ſurreptionibus incurrant filii, ſed etiam quoad ſubſtantiam, cum pater ſit rerum ſuarum dominus, & cuivis parenti liberum ſit educare ſuos liberos conformiter ad conſuetudinem aliorum parentum, ſeu mores huius mundi, vel non ita educare. Plerumque enim mores huius mundi, etiamſi ſint, & credantur contineri intra limites honeſtatis, frequenter tamen pro iuventute ſunt periculoſi, uti choreæ, ludi, converſationes, aut compotationes cum ſuis æqualibus, inter quos perrarum eſt nullum reperiri ſocium diſſolutum. Quod ſi mores huiuſmodi huiuſce mundi non fuerint periculoſi, ſunt tamen ordinarie minus utiles ad ſalutem; aut ſi neque fuerint minus utiles ad ſalutem, ordinarie tamen ita comparati ſunt, ut iuventus ſine quovis detrimento ſalutis, ſeu alicuius corporalis, vel ſpiritualis emolumento his facile carere poſſit. Patet igitur parentes quoad uſus quoque honeſtos non neceſſarios ad ſuſtentationem, vel convenientem ſtatus educationem poſſe rationabiliter eſſe invitos non ſolum quoad modum, ſed etiam quoad ſubſtantiam circa huiuſmodi liberorum furta; & talis avaritia, & auſteritas parentum nihil obeſt ad filiorum ſalutem, imo plurimum prodeſt.

Num vero filiusfamilias plus cæteris fratribus pro patre laborans, ac aliquid ex labore ſuo, & induſtria lucrans, poſſit inſcio patre ex tali lucro ſubtrahere ſuarum operarum pretium; iam ſatis ſuperque diximus ubi de Reſtitutione egimus; ad quem locum remittimus lectorem.

Quid de Parentibus ſurripientibus bona filiorum.

Parentes qui notabilem quantitatem ſurripiunt ex bonis, quorum filii habent dominium, & adminiſtrationem, ut ſunt bona caſtrenſia, & quaſi caſtrenſia, peccant graviter, & tenentur ad illorum reſtitutionem, ſicut extranei, *cap. Qui abſtulerit 6. cauſſ. 12. quæſt. 1. & Leg. 2. Caſtrenſe ff. de peculio caſtrenſi*. In dicto enim caſu rem alienam vere accipiunt domino rationabiliter invito; idcirco non ſecus ac extraneus, ſunt graviter culpabiles, & ſimul obnoxii reſtitutioni; & ob hanc eamdem rationem peccant parentes, ſi conſumant ſubſtantiam bonorum adventitiorum filii, & hic impediatur metu gravi a reclamando, & obſtando; unde tenetur pater filium reintegrare, & ſi hoc ante mortem pater non exequatur, tenentur hæredes, quia filius non tacuit niſi moraliter coactus. Si vero filius non tacuit hoc metu gravi, ſed ex circumſtantiis prudenter iudicetur filium non ſiluiſſe ob moralem coactionem, ceſſat onus reſtituendi. Et hanc quidam recentior cenſet probabiliorem, hac ductus ratione quia ſilendo tacite annuit, ut ex reg. iuris: *Qui tacet conſentire videtur*.

Circa ea, quæ ab uxoribus auferri poſſunt ex bonis domeſticis attendendum eſt num accipiant ex bonis paraphernalibus, vel ex bonis communibus parſimonialibus, aut induſtrialibus, vel dotalibus. Nam ſi loquamur de bonis paraphernalibus (quorum uxores non ſolum habent plenum dominium, ſed etiam liberam abſolutamque adminiſtrationem, ac proinde licite de his diſponere poſſunt) certum eſt quod de his accipiendo nullatenus peccant, nec ulli reſtitutioni ſunt obnoxiæ, quia rem omnino ſuam accipiunt. Circa bona vero domeſtica mariti, vel communia, licite ex his ſuſcipere poſſunt quæ ſibi ſunt neceſſaria ad ſuam honeſtam ſuſtentationem quoad victum, & veſtitum. Nam hoc ex omni iure tum naturali, tum civili, & gentium debetur uxori. Quoad veſtitum autem honeſtas non

eſt regula-nd-a iudicio uxoris, ſed iudicio prudentum; nam in hoc genere iudicium mulierum ut plurimum corruptum eſt. Item licite accipiunt ea quæ neceſſaria ſunt ad honeſtam ſuſtentationem rei domeſticæ, vel œconomiæ ſibi concreditæ. Nam cui committitur finis eo ipſo media quoque tacite committuntur. Idcirco ſi maritus in uno vel in altero huiuſmodi uſu bonorum fuerit invitus, non erit invitus rationabiliter qua prudens maritus, vel ſolum cenſetur velle præcavere periculum exceſſus. Item licite accipiunt ex bonis communibus parſimonialibus, aut induſtrialibus, quæ ſatis ſunt ad ſubventionem gravis indigentiæ matris, patris, necnon ſororis, & fratris, dummodo ſumma illa non ſit magna, ac reſpective ad annuos redditus notabilis. Notabilis autem ea ſumma eſſe videtur, ſi tertiam partem uxorii aquæſtus annui deductis expenſis reſidui ſuperet. Dixi *ex bonis communibus*: nam quod uxor poſſit ſubvenire parentibus ex bonis mariti non videtur quomodo hoc locum habere poſſit, dum mariti ſe obligant quidem ad ſuſtentationem uxoris, minime vero earumdem uxorum parentum, idcirco uxores ius non habent ſumendi ex bonis mariti, ut ſuos parentes ſuſtentent. Dixi etiam *tertiam partem uxorii acquæſtus*, ſive lucri: nam ſi lucrum totius anni commune deductis expenſis, puta apud cauponem, aſcendat ad ſexcentos florenos, dimidium huius acquæſtus, ſeu lucri ſolet deberi, ac correſpondeti laboribus uxoris. Igitur ſi uxor ex hoc ſuo lucro ſuis laboribus parto, quod ex contractu ſocietatis in communem maſſam reponendum eſſet, notabilem partem detrahit, violat ſocietatis contractum, ac rem alienam ſibi vindicat. Pars autem notabilis ſummæ ea videtur, quæ tertiam partem ſummæ excedat. Tandem licitum eſt uxoribus ex bonis communibus expendere annuatim circa vigeſimam partem in donationes rationales, in eleemoſynas, aut cauſſas pias. Et ratio eſt, quia cum uxor ex iure naturali habeat partiale dominium bonorum communium, ac eodem iure ſpectato diſponere valeat per teſtamentum, vel legatum de parte ſibi correſpondente, maritus titulo adminiſtrationis eidem concreditæ nequit eſſe rationabiliter invitus, ſi uxor partem bonorum illorum reſpective levem, cuiuſmodi eſt pars vigeſima, ipſo inſcio, nec conſenſum præbente, applicet in honeſtos uſus rationabiles. Verum in hoc attendendæ ſunt leges, conſuetudineſque municipales locorum, quæ ius naturale ita late faventes uxoribus limitarunt. In caſu vero, quo maritus bona commuia, vel dotalia ludendo, compotando, aliiſve illicitis expenſis notabiliter dilapidet, licitum eſt uxori tantum bonorum clam ſurripere quantum ſufficiat ad dotem ſuam, aut portionem bonorum communium ſuo labori correſpondentem in tuto collocandam, dummodo tamen ex tali occulta ſurreptione non patiatur damnum œconomia, mercatura, vel negotium, & ea bona clam accepta aut reſerventur, aut expendantur in commodum rei familiaris; ita ut ſemper extent æquivalenter, vel virtualiter ad communes uſus. Et ratio eſt, quia in contractu ſocietatis, cuiuſmodi eſt inter maritum & coniugem, ſi unus contractum violet, alteri iure naturali ius competit ad ſui indemnitatem. Licitum eſt tandem uxori donare aliis ea, quæ ſibi donata ſunt a conſanguineis mariti intuitu mariti, dummodo tamen tacite non convenerint ea pro bono quoque mariti impendendi. Huiuſcemodi tamen donationes ad extraneos conſultius eſt quantum fieri poteſt eas vitare, cum per illas frequenter charitas, & amor pacis lædatur.

Uxoribus illicitum eſt 1. occulte ſurripere ex bonis dotalibus abſque conſenſu ſaltem præſumpto mariti. 2. Ex bonis communibus notabilem partem ſurripere, quando ſpecialis cauſſa non excuſet. 3. Diſponere ex bonis mariti in ludum, ſpecialem recreationem, ſeu eleemoſynas, aliaſque pias cauſſas, quia maritus non plus debet ſuæ uxori quam honeſtam ſuſtentationem, ad quam non ſpectat ludus, ſive extraordinaria recreatio, ſive diſpoſitio ad pias cauſſas. Etenim ludus, recreationeſve extraordinariæ plerumque non proſunt, ſed potius obſunt uxoribus. Quamobrem in hiſce, aliiſve huiuſmodi caſibus, quando non accedat præſumpta mariti licentia, incidunt uxores in crimen furti.

Maritus pariter fit reus gravis furti cum onere reſtitutionis, ſi diſſipet, & dilapidet bona uxoris paraphernalia, dotalia, imo & communia ſine eius licentia *Leg. Hac lege cod. de pactis conventis*. Et quoad paraphernalia iam per ſe patet, cum omnino ea ad uxorem ſpectent, utpote quæ ſuper hæc bona plenam habeat proprietatem, adminiſtrationem, & uſufructum, ita ut maritus ſine eius conſenſu nequaquam huiuſcemodi bonis ſe immiſceri poſſit. Quoad dotalia vero ratio pariter eſt evidens, quia uxor dominium habet ſuper capitale dotis, & uſusfructus non eſt in dominio mariti niſi ſub

conditione ſuſtinendi onera matrimonii, ac præcipue uxoris quoad omnia quæ propriæ conditioni conveniunt, ſuſtentandæ. Quoad bona vero communia, in locis ubi bona mariti, & uxoris ſunt communia, ac ideo ipſorum medietas ſpectat ad uxorem, dubium non eſt maritum mortaliter peccare contra iuſtitiam, necnon teneri ad reſtitutionem, ſi invita uxore quid notabile diſſipet in exceſſivis comeſſationibus, & potationibus, in largis donationibus, & huiuſmodi. Laym. Petrus Nav. Leſſius, Molin. & alii. Et ratio eſt quia tunc vera iniuria, ac iniuſto damno uxorem afficit, utpote quæ in prædictis locis habet cum marito contractum ſocietatis iuxta communem Iuriſconſultorum ſententiam apud cit. Navarrum.

§. X.

De furtis famulorum, operariorum, artificum, ac de occulta eorum compenſatione.

Famuli, ancillæ, necnon operarii apud dominum degentes ordinarie graviter non peccant ſurripiendo eſculenta, & poculenta in uſus proprios: ſecus vero in aliis materiis. Et hæc eſt communis Doctorum quoad utramque partem. Et quoad primam res per ſe patet, quia domini reſpectu illorum non ſolent eſſe inviti quoad ſubſtantiam, ſed tantum quoad modum, quandoquidem ſi illa peterent, non denegarentur, dummodo tamen hæc eſculenta, & poculenta ſint communia, nempe famulantibus ordinaria, non autem extraordinaria, rariora, & delicatiora, & dummodo etiam in proprios uſus ſurripiant, quia ſi ea ſurripiant, ut dent parentibus, amaſiis, amicis, ad vendendum, ad ludos, & compotationes, meretricia, & alia huiuſce generis, graviter peccant peccato furti, & ſi quantitas notabilis ſit, tenentur ad reſtitutionem, etiamſi notabilis quantitas per furta minuta ablata ſit. Quoad ſecundam partem etiam patet, quia in aliis materiis v. g. pecunia, veſtibus, linteis, & huiuſmodi non ſecus peccant ac extranei, imo gravius etiam, cum illarum rerum cura, & cuſtodia eorum fidelitati commiſſa ſit, & ideo longe gravius puniuntur furta domeſtica quam alia, quia huiuſmodi furta, quæ a famulis committuntur, appellari ſolent a Doctoribus proditoria, ut Raynaldus, Farinacius, & alii cum his. Peccant item famuli, operarii, artifices, qui dum totam, integramque mercedem a dominis exigunt, non præſtant famuli debitum ſervitium, nec integram debitamque operam artifices, quia lædunt iuſtitiam, quæ exigit æqualitatem inter datum, & acceptum, dum uni non reddunt dominis conventam ſervitutem, alii pactam operam, pro qua talis, & tanta merces ſicuti conſtituta fuit, a domino fideliter retribuitur: quare tales violant illud Apoſtoli ad Titum 2. ubi præcipit ne domini, famuli, & operarii ſe invicem defraudent: *Non fraudantes invicem, ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes.*

Circa famulos, famulas, ſartores, & alios artifices, an poſſint facere compenſationem occultam retinendo, aut ſurripiendo de bonis eorumdem quibus vel famulatum, vel operam præſtant pro ſuo labore quem æſtimant maiorem ſalario, videantur quæ diximus de reſtitutione. Quibus nunc addimus, quod ſi evidens ſit ſpectatis laboribus extraordinariis, qui prudenter prævideri non poterant, ſalarium eſſe iniuſtum, aut evidens ſit pactum de recipiendo ſalario improportionatum infra pretium infimum vi, & metu iniuſto fuiſſe extortum, & ipſis ſit nimis incommodum recurrere ad iudicem, licite poſſunt famuli, & operarii recuſare huiuſmodi labores extraordinarios, aut a ſervitio recedere, recepto pro rata temporis pacto ſalario. Uti autem non licet occulta compenſatione, niſi herus vi, & metu iniuſte incuſſo, v. g. non ſolvendi ſalarium competens pro rata temporis, compellat ad renovandum, vel de novo ineundum pactum deſerviendi abſque iuſto ſalario etiam ſpectato pretio operarum infimo, quia in priori circumſtantia famulus ob auctiores ad breve tempus labores ius non habet ad compenſationem iuxta communem Doctorum & indoctorum ſenſum, a quo regulatur mens contrahentium in contractibus bonæ fidei. Si autem gravatus libere in ſervitiis perſeveret, non petito augmento ſalarii, ipſe ſibi imputet quod pactum ſibi oneroſum ineat. In poſteriori autem circumſtantia vi, aut metu iniuſto compulſus conſentit in pactum iniquum, quod conſequenter non ligat in conſcientia privatam perſonam. Si autem iuvenis, aut puella pauper verſans in mendicitate quærat ſervitium, & a nemine ſuſcipiatur, niſi interea donec fidelitatem probet, & modum laborandi diſcat, ſerviat pro ſolo victu, & veſtitu ſine ſalario, tenetur ſtare huic contractui; & ratio eſt quia huiuſcemodi pactum eo uſque iuſtum eſt, donec modum laborandi didicerit. Si autem probata ſufficienter fidelitate, & modo laborandi ſufficienter appreheñſo compellatur aut denuo

men-

mendicare, aut gratis continuare ſervitium, hic contractus iam eſt metu iniuſte incuſſo extortus; idcirco niſi eius operæ ſolvantur, ſaltem pretio infimo pro ſervitio fideliter præſtito, poteſt ſe compenſare, niſi expreſſe de novo conventa fuerit pro gratuito ſervitio: ratio manifeſta eſt quia in priori circumſtantia ex nullo titulo obſtringitur ad gratuitum ſervitium; utpote nec ex contractu ac promiſſione reciproca ex parte ſua, nec ex natura locationis. In poſteriori circumſtantia tenetur ſtare contractui, quia licet metus fuerit iniuſte incuſſus accipiendo ly iniuſtum in latiori ſignificatione, conducens tamen non tenebatur ex iuſtitia illam perſonam conducere, utpote habens poteſtatem aliam conducendi, ſed tantum ex miſericordia, & charitate, quæ ſi a quopiam violetur, non datur ius compenſationis contra legem miſericordiæ vel charitatis violantem. Idcirco cum metus incuſſus in poſito caſu non tendat ad violationem iuſtitiæ proximo debitæ, promiſſio præſtandi gratis ſervitium ſine ſalario, iuſta cenſetur, adeoque obligatoria.

§. XI.

De furtis Religioſorum.

Religioſi ſurripientes de bonis Monaſterii quantitatem notabilem, duplex peccatum mortale incurrunt, unum furti contra iuſtitiam, & alterum proprietatis contra votum paupertatis. Ita communiter, quia tametſi Religioſi ſint in Monaſterio tanquam filiifamilias, imo & illius membra, quia tamen ratione voti paupertatis ſunt omnis proprietatis incapaces, idcirco quidquid ſurripiunt invito rationabiliter Prælato furtum eſt, & actus proprietatis. Eadem autem quantitas requiritur, & ſufficit in Religioſo ad furtum mortale, & ad mortalem tranſgreſſionem voti paupertatis, quæ ſufficit ad furtum mortale ſæcularium, exceptis tamen eſculentis & poculentis, in quibus quia ordinarie Superior magis invitus eſt quoad modum quam quoad ſubſtantiam, maior requiritur quantitas ad mortale. Ita Doctores communiter apud Molinam, & Sporer ſubiungit quod in hac communi ſententia damnatur Religioſus, ſi de bonis Monaſterii tenuis ſurripiat unum florenum, & de bonis Monaſterii opulenti ſurripiat ducatum.

§. XII.

De aliis perſonis, quæ furtum committunt.

Concilium Trid. & Catechiſmus Romanus damnant ut reos furti etiam gravioris, eos qui ſimulatis verbis, ac ementita mendicitate pecuniam extorquent, utpote qui pecuniam accipiant cum iniuria dantis, & ipſo invito, cum hic nonniſi per involuntarium errorem ipſam tribuat; & miniſtros, ac officiales, qui electi, ac mercede conducti ad aliquod publicum, vel privatum officium, dum mercede, ac pretio fruuntur, ſuum negligunt munus, & fere ſemper non ſine publico, vel privato damno. Hos enim culpa damnant Patres Trid. & Catechiſmus inhærentes naturali æquitati, ac illi regulæ iuris, in qua habetur quod *qui ſentit onus, ſentire debet & commodum*, & e contra; & cod. tit. ſi de *caducis tollendis*, & alibi: hinc damna ſi quæ revera ſequantur compenſare tenentur.

Rei ſunt furti qui res inventas, quarum dominus per diligentem inquiſitionem inveniri poteſt, ſibi retinent, vel renuunt eas gratis reddere. Et hoc patet tum ex cap. Deuter. 22. tum ex S. Aug. ſerm. 178. alias 19. *de verbis Apoſtoli*, & D. Thoma 2. 2. q. 66. art. 5. ad 2. Ait enim S. Aug. *Nam quod inveniſti, & non reddis, rapuiſti.* Etenim *qui alienum negat, tollit*, [illegible]idem S. Doctor. Et equidem talis inventor rei alienæ eam ſibi retinens eſt iniuſtus ac iniquus detentor rei alienæ, ac proinde fur, cum nullum ius habeat eam ſibi retinendi, & res ubicumque & apud quemcumque ſit, ſemper ad dominum ſuum ſpectat, ad ipſumque clamat. Hinc ne talis reus fiat furti, tenetur diligenter inquirere verum dominum, & eo diligentior facienda eſt inquiſitio, quo maior vel gravior ſit rei pretioſitas, & valor. Unde ſi res inventa ſit v. g. burſa cum centum aureis, facienda eſt inquiſitio non ſolum in loco, ubi reperta eſt, ſed in pagis, & civitatibus vicinis, imo etiam in remotis, in quibus adeſt probabilitas eum reperiendi, faciendo quod aliquoties promulgetur e cathedra, quod affigatur ſcheda ad locorum compita id notificans, aut imprimatur in novellis publicis. Si autem res inventa ſit parvi valoris, ut anulus ordinarius, burſa cum paucis nummis, ſufficit quod promulgetur in Eccleſiis, & vicis loci rei inventæ. Sic Doctores communiter. Quod ſi pro tali inquiſitione faciendæ eſſent ab inventore aliquæ expenſæ, deſumendæ eſſent ex bo-

ex bonis ipſis domini ignoti, quia ius tum civile, tum canonicum poſſeſſori bonæ fidei nullum gravamen imponit. Si autem non inveniat ſuum dominum quid de tali re agere debeat inventor, de hoc alias agitur.

Ruſtici ligna cædentes in ſylvis tum Reipublicæ, tum privatorum ſive virentia, ſive mortua, an & quando rei ſint furti, vidimus in tractatu de reſtitutione, ubi pariter quantum par eſt diſſeruimus de piſcantibus in alieno vivario, de habentibus columbas & columbaria, & de aliis id genus; unde ne actum agere videamur, ibidem remittimus lectorem.

Furti culpam committit qui utitur iumento commodato pluſquam petiit, ut ex *Leg. qui iumento* tit. *de furtis*, & lib. 46. *Digeſtorum*. Item creditor qui utitur re quam habet in pignus pro ſuo credito, omneſve qui illud quod utendum acceperunt, alteri commodent, ut *ex Leg. ſi pignore* ſub eod. tit. Nec ullatenus excuſari valent quod hoc non faciant ſui lucri gratia, quia ſpecies quædam eſt lucri ex alieno largiri, & beneficii debitorem ſibi aliquem facere. Ita eadem *Lex*. Itidem qui ut lucrifaciant, alienum contrectant, licet poſtea mutato conſilio illud ſuo domino reddant, quia nemo poſito tali peccato pœnitentia ſua nocens eſſe deſit, ut ait lex *qui ea habente* tit. *de furtis*. Deus enim non manum tantum, ſed & cor reſpicit.

§. XIII.

De rapina.

ini. ipi eius n. ur. Rapina eſt *violenta & iniuſta alieni uſurpatio, ſeu facta præſente, & invito domino, vel iuſto eius detentore*. Rapina ſpecie differt a furto, utpote quæ iniuriæ furti aliam iniuriæ ſpeciem ſuperaddat contra honorem proximi. Etenim vim alicui in ſuis bonis coram inferre, eſt quædam ſpecies contemptus, ac contumeliæ, unde cæteris paribus rapina eſt peccatum furto gravius: quinimo fieri poteſt mortaliter delinqui in genere contumeliæ, tametſi ob levitatem rei ablatæ uſurpatio ſit tantum venialis, puta ſi quid exiguum illuſtri viro, vel Superiori ipſo præſente, vel ſciente per vim ſurripias. Hinc rapinæ reus eſt, qui per metum iniuſte incuſſum aliquid ab altero extorquet, ut ſi publici miniſtri, vel potentes viri aliquid indebitum ab aliis poſtulent, quod rogati ob metum recuſare non audent, & eſt crimen concuſſionis.

Rapinam committunt non perſolventes debitam operariorum mercedem, aut in longum eam differentes tribuere; crimen quod ſæpe in divinis Scripturis Deus deteſtatur, ut in Levitico Deuter. & Tobia. Recenſentur rapinam committentes.

Rapinæ rei ſunt qui Eccleſiæ Præſidibus, Principibuſque vectigalia, tributa, decimas, ac reliqua huiuſce generis debita non ſolvunt, vel intervertunt, ac ad ſe transferunt, ut ex Concil. Trid. & confirmat can. *decimæ cauſſ. 16. quæſt.* 1. multo etiam magis talis reatus culpabiles ſunt Matricularii, ſeu Æditui, aliive temporalium bonorum Eccleſiæ adminiſtratores, qui pecunias obventioneſque ſive fabricæ oblationes divino cultui, & decori deſtinatas intervertunt, ſive ad alios Eccleſiæ uſus minus neceſſarios, vel inutiles inſumunt, aut ipſi invadunt, uſurpantque: Scelus quod damnatur in canone *in legibus* cauſ. 12. quæſt. 11. & can. *qui abſtulerit* cauſ. ead. Quoad tributa vero, & vectigalia, ac alia Principibus debita patet ex Evangelio, ubi Chriſtus iubet Cæſari reddenda quæ Cæſaris ſunt; & proprio exemplo confirmavit; & ex D. Paulo Romanor. 13. conſtat reos eſſe rapinæ etiam mortalis, niſi levitas materiæ excuſet, qui hæc non ſolvunt, vel intervertunt, ſive pœna ſtatuta ſit vel non, defraudantibus; nam lex tributorum non eſt mere pœnalis, ſed vere proprieque præcipiens ut iuſtum neceſſariumqne ſubſidium Principibus, ſeu Reipublicæ debitum ſolvatur. Quinimo eo maior cenſenda eſt obligatio, quo maior pœna impoſita eſt transgreſſoribus. Iuſta autem vectigalia ſolvenda ſunt ſive exigantur, ſive non. Etenim non ideo ſunt debita, quia exiguntur, ſed ideo exiguntur, quia ſunt debita. Iuſta vero tributa dicimus quæ ad publicum bonum imponuntur, nec ſpectat ad ſubditos examinare edicta Principum, ſed parere tenentur; & in dubio præſumptio ſtat pro Principe. Hanc doctrinam confirmat S. Aug. ep. 96. alias 124. ad Olympium Magiſtrum Officiorum.

Item ſunt culpabiles rapinæ creditorum fraudatores, & qui fraudulenter bonis & foro cedunt, ſive aliquid ſubtrahunt, aut abſcondunt de bonis ſuis, cum proxime ex iudicium ſententia ſequeſtranda ſunt, vel quovis alio modo doloſe agunt, ut ſubtrahant, quod inſervire deberet creditorum ſolutioni, ut ex Catechiſmo Rom. & ex D. Ambroſ. lib. de Tobia cap. 21.

Similiter rei ſunt rapinæ qui prodigalitate, luxuria, comeſſationibus, ludis, luxu decoquunt creditoribus, ſicuti etiam qui debita contrahunt dum ſciunt non eſſe ſolvendo.

do. Caſus tamen fortuiti, improviſi, & repentini, puta naufragium, incurſus latronum, &c. quæ impotentes reddunt ad ſolvendum, a tali culpa excuſant, dummodo debita fateamur, omniaque bona noſtra uſque ad ultimum quadrantem indicemus, & indicata ſervemus ad creditorum ſecuritatem; nam aliquid ſubtrahens ex bonis, ſimilis eſt neganti. Raptores ſunt pariter omnes qui fraude cedunt bonis, etiam ſecundum leges civiles quæ a ceſſionis beneficio illos excludunt, quia fraus, & dolus nemini patrocinatur.

Notandum vero quoad bonis cedentes abſque fraude, a debitis propterea & obligatione ſolvendi non liberari, ſi ad meliorem fortunam pervenerint Leg. *qui bonis* tit. 71. *qui bonis cedere poſſunt* &c. Et ita decrevit Gregorius IX. in Extravag. *cap. Odoardus de ſolutionibus*. Nam hi eximuntur duntaxat donec ſunt impotentes ad ſolvendum, ab omni pœna utriuſque fori contra debitores; non vero eximuntur ab onere ſolvendi, ſi aliquando potentes fiant; & de hoc meliori modo quo poteſt talis dare debet cautionem ſaltem iureiurando, nempe ſe ſoluturum ſi impoſterum ad hoc potens fiat.

Raptores ſunt itidem qui dolo impetrant remiſſionem partis debiti a creditoribus ſimulando ſe non habere unde integrum ſolvant, & partem ſoluturos ſi partem creditores remittant, dum ſatis ſint ad totum æs alienum ſolvendum. Etenim tali artificio vis infertur creditori, quia aliter creditor eſſet facturus, & nullatenus remiſſurus: unde in foro conſcientiæ tenentur ad integrum debitum ſolvendum. Imo ſi eorum fraus detegatur, etiam in foro civili cogi poſſunt ad integre ſolvendum, nihil ei ſuffragante conventione facta cum creditore, utpote quæ dolo fuit extorta. Alias vero dicendum ſi creditor miſertus debitoris partem debiti accipiendo aliam partem ſponte remiſerit, ut ex Leg. *intra illum diem* ff. 11. *tit. de pactis*.

Rapinam committunt non tantum privati homines, verum etiam Principes, qui contra ius aliquid auferunt a ſubditis, ſive clientibus, vel ab extraneis. Ita docet *D. Th.* 2. 2. *quæſt. 66. art.* 8. nam quoad privatos nulla datur coactio contra aliquem niſi per publicam poteſtatem, ait S. Doctor; ideoque ubicumque privatus aliquid alteri aufert per violentiam, etiamſi illud ei debitum ſit, agit illicite, & rapinam committit non ſecus ac publicus prædo. Principibus vero, ſubdit S. Doctor, poteſtas publica committitur ad hoc ut ſint iuſtitiæ cuſtodes, ideoque eis violentia non licet niſi ſecundum iuſtitiæ tenorem. Idcirco ait in reſponſ. ad 3. ſi aliquid indebite extorqueant per violentiam, rapina eſt, & latrocinium.

Præda facta in bello iniuſto, non vero in bello iuſto, rapina eſt; ita S. Doctor 2. 2. quæſt. 66. art. 8. ad 1. Inſuper rei rapinæ ſunt milites, qui ſine Principis iuſſu etiam in bello iuſto domus incendunt, prædas agunt, agros populantur. Quod ſi ruſtici unius partis belligerantis in hoſtilem modum ruſticos alterius partis damnificent, pars offenſa ſimilibus offenſis, aliam offendere poteſt, ſcilicet ſpoliando eorum arva, &c. uſque ad damnorum compenſationem: nam fervente bello pars utraque præſumitur conſenſum habere ſui Principis ad ita ſua repetenda, quæ alio modo vindicari, ac recuperari nequeunt; unde ius repreſaliarum inductum eſt; quæ tunc ſolum iuſtæ ſunt, ac licitæ, quando auctoritate Principis ob iuſtam cauſſam, rectaque intentione exercentur, ut ex *can. Dominus cauſ.* 23. *quæſt.* 2.

Ad hoc vero, ut repreſaliæ iuſtæ ſint, aliæ quoque conditiones concurrere debent, videlicet ne ſæviatur in perſonas innocentum, cum repugnet naturali æquitati alium pro alio in perſona pergravari; ne extendantur ad clericos, & eccleſiaſticas perſonas quaſcumque, vel eorum bona; nam hoc vetitum eſt ſub pœna excommunicationis cap. *Etſi oppignorationes* tit. *de iniuriis*, & *de mand.*

Item rei rapinæ cenſentur milites, qui ruſticos, aut cives, apud quos commorantur, ſive in itinere, ſive in hyemalibus ſtationibus, aut præſidiis hoſtiliter vexant, eos ſpoliando eorum bonis, puta pecunia &c. vel præter ipſis conſtitutum extorquendo, nam per vim auferunt, vel exigunt quod ipſis eſt indebitum, divinumque violant præceptum, quod Lucæ 3. legimus ſignificatum militibus a S. Ioan. Bapt. Rei ſunt etiam rapinæ culpæ Duces qui hoc diſſimulant, ac ſicuti etiam milites ad reſtitutionem tenentur.

Rapinæ culpabiles ſunt Duces legionum & cohortium, quando milites, ruſticos, cives, Principem, aut Rempublicam defraudant, & reſtitutioni ſunt obnoxii etiam damnorum conſequentium ſive militibus ipſis, ſive ruſticis, aut civibus, quia milite ſuis defraudato ſtipendiis ſpoliantur, & opprimuntur. Item rapinam committunt, qui cum

completas non habeant legiones, & cohortes pro militum numero, quo conſtare debent, ſtipendia de iiſdem militibus non extantibus excipiunt, ac exigunt. Et hi non ſolum reſtituere tenentur ſtipendia iniuſte exacta, & accepta, verum etiam damna compenſare, quæ ex tali militum diminutione ſubſecuta ſint Principi, vel reipublicæ. Nec minus rapinæ rei ſunt qui in recenſendis legionibus aliquos ad explendum eorum numerum in habitu præſentant militari, qui militiæ non ſunt adſcripti, necnon eamdem reitatem incurrunt, nec debito reſtitutionis eximuntur, qui a certis pagis, viliis, &c. pecunias extorquent, ut mittant ſeu ad alia hoſpitia milites traducant de Principis mandato, cum ea ſolum percipere poſſint victualia, quæ ex conſuetudine, vel ipſo Principis, ſive eius Miniſtrorum mandato indicuntur, nec ius ullum habent aliquid exigendi ab iis, ad quos non diverſantur, nec unum locum præ aliis gravare ipſis licet.

Tandem rei ſunt rapinæ, qui in naufragiis, vel incendiis aliquid ſurripiunt, & eo peius ſi tali infortunio cooperentur, ut rapinæ locus eis aperiatur. Imo Concil. Romanum ſub Gregorio VII. & Lateranenſe III. ſub Alexandro III. can. 24. anathemate talia agentes percutiunt, & hæc pœna innovata fuit a Concil. Trid. cum repugnet pietati, & iuri naturali, ac civili, ait Trid. locupletari cum alterius iactura.

CAPUT VIII.

De octavo Decalogi præcepto.

Cum non minus ac alia crimina per ſuperiora præcepta vetita falſum teſtimonium proximum lædat, ac ideo charitatem, quæ a lege naturali erga ipſum nobis præcipitur; hinc illud quoque prohibetur octavo præcepto hiſce verbis expreſſo: *Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium*. Et nomine proximi omnis quicumque intelligitur ſive propinquus ille ſit, ſive alienus, ſive civis, ſive advena, ſive amicus, ſive inimicus, quia cum inimicos non ſecus ac alios ex Christi mandato diligere debeamus, hinc nec contra iſtos licet loqui falſum teſtimonium: imo quia nomine proximi quiſque reſpectu ſui intelligitur, ſicut illicitum eſt dicere falſum teſtimonium contra alios, ita non licet contra nos ipſos eſſe mendaces.

Theologi communiter intelligunt vetari hoc præcepto quamcumque iniuriam, ac iuſtitiam, quæ verbis proximo inferri queant. Et cum hoc fieri poſſit non ſolum in iudicio falſum contra ipſum teſtimonium ferendo, ſed etiam extra iudicium eum diffamando mendacio, iudicio temerario, detractione, contumelia, calumnia, convicio, irriſione, & ſuſurratione; antequam loquamur de iniuriis in iudicio, de iis pertractabimus, quæ extra iudicium ei inferri poſſunt. Verum non ſecus ac aliorum, huius quoque præcepti duæ ſunt partes, negativa una, ſcilicet quæ vetat ne falſum dicamus teſtimonium nec in iudicio, nec extra, & ulterius ne ſiniſtre de proximo cogitemus, vel loquamur; affirmativa altera quæ præcipit ut ſimulationibus, fallaciiſque amotis dicta factaque noſtra ſimplicia ſint, & ſincera, ut præcipit Apoſt. Epheſior. 4. *Deponentes mendacium loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo*. Quare in explanatione huius præcepti pertractabimus 1. de mendacio, 2. de proximi diffamatione ſive interius apud nos per iudicia falſa, ſive exterius apud alios detractione, contumelia, & ſimilibus. Quid Doctores intelligant nomine falſi teſtimonii?

§. I.

De Mendacio.

Mendacium, quod eſt vitium veritati oppoſitum, utpote quod diverſa per verba ſignificet quam mendax in mente intendat, ad audientem decipiendum, communiter definiri ſolet *locutio, ſeu ſignificatio contra mentem cum intentione fallendi*, nempe aliud loquimur, & ſignamus exterius, aliud interius ſentimus. Hinc ab aliis etiam exponitur pro affirmatione, vel negatione rei in mente loquentis ſcienter falſæ animo fallendi auditorem. Dicitur autem *locutio* vel *ſignificatio*, cum mentiri poſſimus non verbis tantum, ſed ſcripto quoque, nutu, geſtu, aliiſve ſimilibus ſignis, ut notat S. Aug. *lib. de mend. cap.* 3. Unde patet mendacium contineri in reſtrictione mentali, quia tunc verba non ſignificant prout exterius ſonant, ſed prout ſunt in mente dicentis, quia intra ſe aliud intelligit, vel diverſo modo ab eo quod dicit, & e contra non contineri mendacium in æquivocatione, quia eadem verba utpote inſtituta ad ſignificationes diverſas, vere ſignificant id quod exterius ſonant, quamvis ab audiente accipiantur in ſenſu diverſo. Per ſignificationem falſam illa intelligitur quæ eſt contra mentem dicentis: unde patet mendacium eſſe, etiamſi verum dicatur, quan- Definitio mendacii, & multiplices modi mentiendi.

do hoc a dicente falſum reputatur; & e contra nullum eſſe mendacium, etiamſi dicatur falſum, quando dicens, verum hoc reputet. Per intentionem vero fallendi non intelligitur intentio actualis, cum in mendacio iocoſo, aut ſimili, cui ſupponitur non adhiberi fides, talis intentio adeſſe non poſſit, ſed intelligitur intentio virtualis, quatenus per ſignificationem falſam moraliter cenſetur ex ſe ordinari ad fallendum.

Diviſio mendacii.

Mendacium tripliciter diſtinguitur, videlicet 1. in mendacium pernicioſum, quod alteri nocet, puta cum quis alicui falſum crimen imputat, vel eum decipit in commercio; 2. in iocoſum, quod dicitur ſolius oblectationis propriæ gratia, puta ſi quis mentiatur ſe vidiſſe hominem ſine capite; 3. in officioſum, quo bonum alicui curatur, vel nobis ſine alterius iniuria, ut mentitæ ſunt Ægyptiorum obſtetrices, ut infantulos Hebræorum ſervarent, & Raab ut ſalvaret exploratores.

Mendacium ſemper eſt peccatum.

Mendacium quodcumque ſit, utpote intrinſece malum, ſemper eſt peccatum, veniale quidem, ſi ſit ſimpliciter iocoſum, vel officioſum, nec ſcandalum pariat, mortale vero ſi pernicioſum, dummodo tamen damnum ſit grave, vel occaſio gravis ſcandali. Ita communiter contra Platonem, Origenem, & Caſſianum, alioſve, qui putarunt mendacium ſaltem iocoſum liberum eſſe ab omni culpa, & Ariſtoteles *lib.* 4. *Ethicor.* cap. 7. dicit mendacium per ſe eſſe malum vituperabile. Et revera mendacium continet in ſe deordinationem, pervertendo naturale inſtitutum, finemque locutionis ad hoc intellectualibus creaturis conceſſum, ut ad invicem ſuos conceptus communicare valeant; idcirco per ſe ſubvertit mutuam cum hominibus communicationem, & humanæ ſocietatis commercium, proximumque decipit. Quare quodcumque mendacium vetitum eſt in divinis Scripturis, ut Eccleſiaſtici 7. Proverb. 13. necnon Coloſſenſ. 3. Dixi mendacium pernicioſum eſſe lethalem culpam, quia bonum proximi, vel honorem Dei graviter lædit, aut grave ſcandalum parit. Idcirco charitati Dei, aut proximi, vel etiam iuſtitiæ, & Religioni graviter repugnat: huiuſcemodi ſunt mendacia omnia, quæ adverſantur Fidei, Religioni, vel bonis moribus, in iudicio, teſtimoniis, iuramentis, contractibus, detractione gravi, &c. Habetur enim Sap. 1. *Os quod mentitur occidit animam*, & Pſalm. 5. *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*.

Nunquam li.

Cum vero etiam mendacium pure iocoſum, & officioſum, dum ſit ſine gravi ſcandalo, ſit peccatum ſaltem veniale; hinc nunquam, ſeu in nulla occaſione, ac circumſtantia licitum eſſe poteſt mentiri, nequidem ad Religionem, vitam, honorem, aliudque quodcumque bonum ſit ſive proprium, ſive alterius ſervandum. Ita S. Aug. *lib. contra mend. cap.* 13. quia iuxta tritum axioma, *non ſunt facienda mala, ut veniant bona*. Unde graviter peccant theologi, caſuiſtæ, legiſperiti, medici, ſimileſve qui in materia fidei, vel morum, item concionatores, qui in ſuis concionibus falſa annunciant miracula, fictas indulgentias, aut reliquias, nam ita ludibrio exponunt Religionem, eiuſque ſancta; & indecens eſt præconem veritatis, qui gerit vices Chriſti, qui eſt ſumma veritas, fieri miniſtrum falſitatis: ſcelus damnatum a S. Aug. *lib. de mend. cap.* 21. ut omni alio deteſtabilius. Tourneleius, Antoine cum aliis.

Id cet del lati hy ſia

Porro non ſecus dicendum de ſimulatione, hypocriſi, adulatione, & iactantia, utpote quæ vere, & proprie mendacia ſint in facto. Nam mendacium eſt locutio contra mentem, ideſt expreſſio repræſentans aliquid diverſimode, ac in animo de ipſo ſentimus. Per locutionem vero intelligitur actuum internorum ſignificatio, ſeu manifeſtatio per quævis ſigna illorum ſignificativa, ſive ſint verba, ſive facta nutu, geſtu, vel ſcripto: ait enim S. Auguſt. *lib. de mend. cap.* 3. *Ille mentitur qui aliud habet in animo, aliud in verbis*.

Unde ſimulatio iuremerito recenſetur inter mendacia, cum per ipſam facto mentiamur contrarium exprimendo & ſignificando ac habemus in mente, puta cum quis amicitiam erga alterum exterius exhibet, dum contra illum odio intus ardet; & ſimulatio ita ſumpta eſt ſemper peccatum, mortale quidem, quando proximus decipitur in re gravi; poteſt autem immunis eſſe ab omni culpa etiam veniali, quando hæc fiat exercendo quod proprium importat officium, vel aliqua circumſtantia, ſicuti cum Ioſue dux Iſrael in bello ad militarem profectum comparandum decepit habitatores urbis Hai ſimulando metum, & fugam. Ita vere mendacium eſt hypocriſis, qua verbis, vel factis, ſeu utriſque ſimul quis exterius ſanctitatem fingit, quam reipſa non habet. Et hæc gravis eſt culpa, quando quis ſanctitatem ſimulat, ut falſam doctrinam diſſeminet, aut adipiſcatur eccleſiaſticam dignitatem indignus, aut quæcumque alia temporalia bona, in quibus finem ſtatuit. Ita S.

Tho-

Thomas *art.* 4. Unde Eccleſiaſtici 1. dicitur: *Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum*. Cum autem ſolum hypocrita ſit dicendus, qui ad hoc ſanctitatem ſimulat, ut quam non habet, videatur habere, ideo non eſt cenſendus hypocrita, qui ſanctitate carens, alios de peccatis reprehendit, qui ſua peccata occultat ne aliis ſcandali occaſionem præbeat, vel ſi eſt paſtor, concionator, &c. curet tali externa compoſitione virtutis, ut fides ſuis inſtructionibus præſtetur.

Adulatio pariter rationem habet mendacii, cum per ipſam excedamus in laude, vel complacentia erga proximum, & hæc etiam eſt ſemper culpabilis, utpote quæ ſit occaſio damni ſpiritualis proximi, puta vanæ gloriæ &c. Etenim verba adulatorum, licet mollia, feriunt tamen interiora. Unde de hoc vitio loquens Dominus per Prophetam, ait: *Popule meus, qui beatificant vos, ſeducunt vos, & ſemitas pedum veſtrorum*. Non omnis tamen adulatio eſt mortale peccatum, ſed ſolum, ait D. Th. 2. 2. *quæſt.* 115. *art.* 2. quando charitati graviter adverſatur, quod tripliciter fieri poteſt, ut idem docet, 1. ratione ipſius materiæ, ut dum quis laudat alicuius mortale peccatum, 2. ratione intentionis, dum quis alicui adulatur ut fraudulenter ei noceat vel corporaliter, vel ſpiritualiter, 3. per occaſionem, puta quando laus adulationis ſit alteri occaſio peccandi etiam præter adulatoris intentionem. In hoc tamen conſiderandum num occaſio data ſit, vel accepta, & qualis ruina ſubſequatur, vel ſecutura prævideri potuerit. Si vero aliquis ex ſola aviditate alios delectandi, ſeu ad malum aliquod evitandum, vel bonum conſequendum in neceſſitate alicui adulatus fuerit, non eſt contra charitatem, ideoque eſt culpa ſolum venialis. Imo ſi quis aliquem delectare velit laudando, ut ex hoc eum conſoletur ne in tribulationibus deficiat, vel ut in bono proficere ſtudeat, aliis debitis circumſtantiis ſervatis, hoc pertinebit ad officium amicitiæ. Ita laudatus S. Th. ibi art. 1.

Iactantia item continetur in ſpecie mendacii, quo quis exterius ſe exhibet ſupra quod eſt interius, & hæc peccatum eſt, licet non ſemper lethale.

Ad ſimulationem pertinet ironia, quæ hic non accipitur pro figurata locutione, qua aliquid irriſorie exprimitur per contrarium, ſed prout eſt ſpecies mendacii, qua quis de ſe affirmat aliquid mali, cuius ſibi conſcius non eſt, vel aliquid magni, quod in ſe non recognoſcit.

Quæri hic poſſet an veritatis amor velit ut quidquid quiſque habet in animo, aut cognoſcit veri, aliis manifeſtet, & reſp. quod licet veracitas ſit habitus, quo aliquis in vita, & ſermone talem ſe demonſtrat qualis eſt, non tenetur tamen ad talem manifeſtationem, ut mendacium effugiat, quia aliud eſt mentiri, (ait S. Aug. in pſalm. 5.) aliud verum occultare. Siquidem aliud eſt falſum dicere, aliud verum tacere. Præceptum enim de veritate patefacienda affirmativum eſt, ideoque non obligans ſemper, & pro ſemper, ſed tunc ſolum quando id exigit ordo virtutis. Et actus veracitatis ad hoc ut ſit virtus, requirit ſolum, quod ex tunc & ſic manifeſtetur veritas quando, & quomodo rectæ rationi eſt conſentaneum. Quare homo non tantum poteſt, imo debet occultare veritatem ſibi notam, quoties ex eius manifeſtatione gravior quam ex eius reticentia Dei, vel proximi iniuria ſequatur. Naturalis enim æquitas exigit, ut homo nec Deo, nec proximo, nec ſibi graviter noceat, vel ſaltem, ut malum quod prævidet ex actione ſua per accidens ſecuturum, bono maiori compenſetur.

Colliges igitur 1. occultandam eſſe cœleſtem veritatem, cum prævidetur ab auditoribus deridenda, ut Matthæi 7. *Nolite dare ſanctum canibus &c.* & S. Th. 2. 2. *quæſt.* 3. *art.* 2. *ad* 3. ait: *Si turbatio infidelium oriatur de confeſſione fidei manifeſta abſque aliqua utilitate fidei, vel fidelium, non eſt laudabile in tali caſu fidem publice confiteri.*

Colliges 2. occultandam eſſe veritatem, quando ea nobis gratis noceret; idcirco potuit Samuel occultare Beetlehemitis ſuum adventum pro inungendo David in regem, quia evulgatio huius veritatis nihil boni, imo plurimum mali peperiſſet. Si autem non agatur de iniuria proprie dicta, ſed tantum de damno, quod quis pati poſſet ſine cuiuſque præiudicio, tunc poteſt, ſed tamen non debetur veritas detegi. Sic mercator, qui novit brevi futuram mercium copiam, aut penuriam, ſibi ſuum poteſt ſervare ſecretum. Sic medicus, cui notum eſt aliquod ſpeciale occultum medicamentum ad morbum aliquod expellendum, ſive alius arcanus modus rei faciendæ, non tenetur aliis patefacere, niſi quando agatur de bono publico.

Colliges 3. veritatem eſſe ſupprimendam, quando ſine tertii damno illa pandi nequeat, ut Proverb. 4. *Remove a te os pravum, & detrahentia labia ſint procul a te.* Idemque dicito de eo, qui loquendo poterat

Bb 2 pro-

prodere ſecretum, quod ſine cuiuſquam præiudicio ſervare valet, contra illud Proverb. *Secretum extraneo ne reveles &c.*

Veritas quando revelanda.

Quando igitur rectus ordo id exigit, patefacienda eſt veritas: 1. ſcilicet quando veritatis revelatione virtus creſcit, & roboratur, ſive ex eiuſdem occultatione minuitur. 2. Quando iubent eam manifeſtare Superiores ſive eccleſiaſtici, ſive politici ſine abuſu ullo ſuæ poteſtatis. 3. Quando agitur de publico bono reipublicæ ſive eccleſiaſticæ, ſive ſæcularis, puta ſi periculum immineret hæreſis, occultæ proditionis non ſolum Principis, ſed etiam cuiuſcumque privati innocentis, quos commune bonum a nefariis iniquorum inſidiis ſervare exigit. 4. Quando quis iuridice interrogatur ſive intra, ſive extra forum conſcientiæ, remoto quocumque uſu æquivocationum, ac reſtrictionum mentalium, de quibus iam alibi egimus.

§. II.

De proximi diffamatione.

Duplex modus diffamandi proximum.

Nota duplici modo proximum diffamari poſſe, externe, ſiniſtre de eo loquendo, & interne, ſiniſtre & inique de eo cogitando, de utroque quorum, cum iuxta communem inter vetita ab octavo præcepto contineatur, hic pertractandum, & 1. de diffamatione interna agemus, nempe de ſiniſtra contra proximum cogitatione, quæ fit per dubium, ſuſpicionem, opinionem, & iudicium temerarium, quæ ſigillatim breviter explicabimus.

Quid dubitatio.

Dubitatio eſt *animi ſuſpenſio intra aſſenſum & diſſenſum, ſeu intellectus hæſitatio, qua non magis in unam quam in alteram partem propendit.*

Quid ſuſpicio & quotuplex.

Suſpicio eſt *aſſenſus debilis iunctus cum formidine de oppoſito.* Hæc ſuſpicio alia eſt levis, alia gravis, alia violenta. Suſpicio levis eſt, quæ aſſenſum valde debilem, multum vero dubitationis, vel formidinis de oppoſito habet. Suſpicio gravis, vel vehemens eſt, quæ plus aſſenſus habet & minus formidinis, vel dubitationis de oppoſito. Suſpicio violenta eſt quæ plurimum aſſenſus, & valde parum vel vix aliquid dubitationis vel formidinis de oppoſito continet, adeoque pertingit ad integram perſuaſionem, ſeu credulitatem ex coniecturis ſeu indiciis perceptam, ut in *cap. ex literis 12. de præſcript.* ubi hæc ſuſpicio appellatur violenta & certa ſuſpicio.

Quid opinio.

Opinio eſt *verus aſſenſus, ſed non ita firmus, ut exludat omnem errandi formidinem:* ideſt eſt iudicium determinatum de veritate unius partis cum formidine de contrario.

Quid iudicium.

Iudicium eſt *plenus & firmus animi aſſenſus fixus ac conſtans, ut omnem excludat errandi formidinem*; & melius ac clarius hæc manifeſta fient ex exemplo. Videt quis iuvenem cum muliere ſecreto loquentem, nec magis iudicat cum ea loqui honeſta, aut inhoneſta; poſtea propendit ad credendum quod loquatur inhoneſta, non tamen adhuc hic iudicat, & hæc eſt ſuſpicio. Deinde iudicat eum loqui inhoneſta, timet tamen ſe poſſe falli, & hæc eſt opinio. Tandem certo intra ſe pronunciat revera inhoneſta loqui, & hoc eſt iudicium. Hæc omnia reſpective temeraria erunt, ſi innitantur indiciis quæ non ſufficiant ad fundandum dubium, ſuſpicionem, &c. Quare temere dubitat qui voluntarie aſſenſum ſuſpendit de actione bona proximi, cum habeat argumenta ſatis gravia ut poſitive conſentiat; & ita temerarie ſuſpicatur aut iudicat qui ultra progreditur quam permittat gravitas motivorum, quibus determinatur ad iudicandum, & ſuſpicandum.

Quæ indicia gravia, levia.

Circa vero indicia, nempe quænam cenſenda ſint gravia, quænam levia, Sylvius inter alios 2. 2. q. 60. *art* 3. *quæſ.* 3. notat levia eſſe indicia quæ habita ratione facti, perſonæ, loci, temporis, aliarumque circumſtantiarum, ſatis non ſunt ut vir prudens moveatur ad ita dubitandum, ſuſpicandum, opinandum, ac iudicandum de proximo: e contra vero gravia cenſenda eſſe quæ moverent virum prudentem ad ſic ſuſpicandum, dubitandum &c. Unde ſi videas hominem qui nocte & clanculum alienam domum perforet, vimque ianuæ faciat, vel feneſtras aſcendat, habes quantum ſufficit, ut iudices eum furtum vel aliud malum moliri: alias ſi clara luce & publice hoc fieri conſpicias: minora vero ſufficiunt indicia, ut malum puta ebrietatem ei attribuas, quia aſſuetus eſt ſe inebriare. Item ſi perſona, quæ malum aliquod de alia refert, proba ſit, nec aſſueta detrahere de aliis, aut incerta pro certis diſſeminare, nihilque inter utramque ſit odii ac iurgii, grave eſt indicium commiſſum eſſe quod refertur, præcipue ſi referatur de quopiam vulgari, qui ſimilia aptus ſit perpetrare. Quod ſi alter de quo delictum exponitur ſit perſona probitate integriſque moribus commendata, tunc ſatis non eſt teſtimonium viri etiam honeſti, non ſolum ut iudices, ſed ne quidem ut opineris, ſed tantum ſufficere poterit ut dubites

aut

aut ſuſpiceris, ac intra te dicas, forſan hoc fecit, alias hic talis non aſſereret; forte non fecit, quia vir probus eſt, & alter falli poteſt. Nam indicia quæ ſatis non ſunt ad iudicium, ſufficere poſſunt ad opinionem, ſicuti quæ non ſufficiunt ad opinionem, aut ſuſpicionem, ſatis eſſe poſſunt ad dubitationem: unde maiora indicia deſiderantur ad prudens iudicium quam ad ſuſpicionem, vel dubitationem, quia plus eſt iudicare quam ſuſpicari ac dubitare.

Hinc colligitur cum dicto Sylvio famam de peccato alterius quandoque excuſare a temeritate ſuſpicionis, ſeu iudicii, quandoque non excuſare; excuſare quidem, ſi huius famæ habeatur auctor certus fide dignus qui nihil niſi undequaque probabile retulerit; non excuſare vero ſi nullus certus habeatur auctor, aut certus quidem, ſed levis, & ſit qui fidem non mereatur. Quare

Iudicium aliud eſt prudens quando ſcilicet nititur ſufficientibus indiciis ſeu coniecturis ad generandum firmum aſſenſum de alterius probitate vel improbitate; aliud vero eſt imprudens ſeu temerarium iudicium, quando ſcilicet ſufficientibus indiciis ſeu coniecturis non innititur. Idemque dicito de dubitatione, & ſuſpicione, nempe prudentes eſſe ſi innitantur ſufficientibus coniecturis ad rationabiliter dubitandum, vel ſuſpicandum; temerarias vero ſi talibus indiciis non innitantur.

Cæteroquin prudenter in hac materia notandum, aliud eſſe iudicium de perſona, aliud de opere; puta, audit quis aliquem iocoſe loquentem, & ex imperitia credens talem actum eſſe ſecundum ſe mortale peccatum, iudicat eum, qui ita locutus eſt, peccaſſe mortaliter: non incurrit is (inquit Caietanus) peccatum iudicii temerarii, de quo eſt communis ſermo, quoniam non iudicat perſonam, ſed opus, non errat iudicio perſonali, ſed iudicio rerum. Tunc autem temerarie iudicaret quando eſſet iudicium perſonale, ita quod ex parte intentionis ſeu animi loquentium iudicaret eos peccare mortaliter audens definire in actibus dubiis aut venialibus intentionem mortalem. Hæc doctrina Caietani relata hic a Tourneleio placuit Comitolo, & Natali Alexandro. His præmiſſis ſit.

§. III.

De iudicio temerario, opinione, ſuſpicione, & dubitatione.

Iudicium temerarium ſolum opinativum cum plena advertentia & deliberatione contra proximi famam in re gravi, eſt peccatum mortale ex genere ſuo contra iuſtitiam. Hæc ſententia communis eſt inter theologos iuxta Scripturarum doctrinam, & præcipue Matthæi 7. Lucæ 6. ubi Chriſtus Dominus ita præcipit: *Nolite iudicare, & non iudicabimini; nolite condemnare, & non condemnabimini.* Hic Chriſtum loqui de iudicio temerario dubium eſſe non poteſt, ut patet ex contextu: *Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui; trabem autem quæ in oculo tuo eſt:* (ideſt peccatum grave) *non conſideras?* Et S. Iacobus Ap. in ſua Canon. epiſt. cap. 4. ſimul coniungit iudicium temerarium cum detractione: *Qui detrahit fratri, aut iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legem.* Idemque docent SS. Patres, & præcipue D. Th. 2. 2. q. 60. *art.* 3. *ad* 2. *Ex hoc ipſo* (ait S. Doctor) *quod aliquis malam opinionem habet de alio ſine cauſſa ſufficienti, indebite contemnit ipſum, & ideo iniuriatur ei.* Quod iudicium temerarium grave ſit ſcelus manifeſtiſſime patet etiam ex ipſa ratione. Nam per tale iudicium fit gravis iniuria proximo, cum graviter lædatur ius quod quiſque habet ad famam, ſeu bonam æſtimationem ſui apud quemcumque hominem, donec per ſufficientia ſigna innoteſcat, ſeu probetur malus, iuxta illud: *quiſque præſumendus eſt bonus, donec probetur malus*, cap. *in cunctis* 12. *cauſ.* 11. *q.* 3. *&* cap. *ludum* 17. *de præſumpt.* Et equidem ſi graviter noxii ſumus proximo quando apud alium eum infamamus, ita plane graviter ei nocemus, cum eumdem apud nos ipſos per talia imprudentia iudicia infamamus.

Dicitur notanter *iudicium temerarium*, ideſt quando motiva quibus innititur, ſint notabiliter diſtantia ab iis, quæ neceſſario favent viro prudenti, ut tale ferat iudicium. Quod ſi motiva parum diſtent a ſufficientibus, peccatum erit veniale, quatenus levis erit temeritas: imo iudicium de perſonis poteſt quandoque eſſe falſum, non temerarium, & culpabile, ut ex S. Th. *quodlib.* 12. *art.* 34. nam proximus ius non habet ut bonus teneatur apud eum, cui eius crimina ſatis innoteſcunt. Dicitur *cum plena advertentia* ideſt voluntarium ſeu deliberatum, & perfectum. Poteſt enim eſſe veniale non ſolum quia levis ſit materia, & temeritas, ſed quia etiam non adſit plena advertentia: quinimo nulla erit culpa, ſi hoc ex ſola mentis promptitudine contingat, ita ut iudicium concipiatur ſine ullo deliberato voluntatis conſenſu: ubi tamen primum qui

ita iudicat, advertit ſe male iudicare, ſtatim retractare debet tale iudicium; alias ſi in eo perſeveret, cum nunc habeat plenam advertentiam, iudicium erit temerarium, & iuxta gravitatem, vel levitatem materiæ mortaliter, vel venialiter culpabile.

Ad temeritatem vero mortalem non requiritur actualis advertentia, ad indiciorum ſeu motivorum inſufficientiam, ſi ob malam præoccupationem, voluntariam paſſionem odii, vel invidiæ præcipitetur iudicium, & actualis advertentia deficiat, quia tunc temeritas eſt ſufficienter voluntaria in cauſſa, ideſt in mala affectione, & inadvertentia inſufficientiæ indiciorum, eſt proinde vincibilis & culpabilis. Sic Antoine, Tourneleius.

Conditiones ut tale iudicium ſit mortale.

Verum ut tale iudicium ſit peccatum mortale, tres requiruntur conditiones. 1. Quod iudicium ſit in materia gravi, quæ materiæ gravitas, vel levitas attendenda eſt vel ex ipſa ſubſtantia materiæ, vel ex qualitate perſonæ, alias erit tantummodo veniale. 2. Quod iudicium ſit firmum, & plene deliberatum, quia ſi iudicium non ſit firmum, & quaſi pro moraliter certo conceptum, erit levis ſuſpicio, vel dubitatio, & ſi non ſit deliberatum cum pleno voluntatis conſenſu, erit vel ſola prima apprehenſio de improbitate proximi, vel ſolus actus iudicii imperfecti non ſufficiens ad mortale; 3. quod iudicium ſit ex levibus & inſufficientibus indiciis ſeu coniecturis; quia ſi iudicium ſit ex gravibus & ſufficientibus indiciis, ſeu coniecturis, non erit temerarium, ſed prudens, ut patet ex dictis.

Opinio temeraria nempe formata ſine ſufficienti fundamento de proximo in re gravi ſecundum probabiliorem, eſt mortalis; & hoc clare denotat D. Th. 2. 2. *q.* 60. *art.* 3. *ad* 2. ubi ſic habet: *Ex hoc ipſo, quod aliquis malam opinionem habet de alio ſine cauſſa ſufficienti, indebite contemnit ipſum, & iniuriatur ei*. Ex hoc loquendi modo ſatis explicatur læſio gravis. Et revera etiam mala opinio, & temeraria de re gravi, ac famæ proximi derogans de ſe gravem iniuriam affert proximo. Nam non levi afflictione afficit honeſtam perſonam haberi apud alios in opinione mala ſibi infamatoria. Igitur ſi opinio contra famam alicuius notabiliter deficiat in fundamento, plane erit mortalis culpa, quæ eo gravior redditur quo perſona de qua opinamur dignior eſt, & quo crimen eſt atrocius; ſi vero fundamentum deſit in modico ſeu levi reſpectu perſonæ, ac criminis, nonniſi venialis cenſenda eſt.

Suſpicio temeraria de proximi vitio ſeu crimine, licet velint aliqui eſſe ex genere ſuo peccatum tantummodo veniale, cum non ſit niſi propenſio quædam ad aſſentiendum, minime vero plenus, & abſolutus aſſenſus; nihilo tamen minus quando hæc procedat ſine ullo, aut ſolum levi fundamento de re gravi infamatoria, videntur probabilius ſentire qui hanc mortalem ſtatuunt, ſaltem ſi ex pravo oriatur affectu, & malevolentia. Nam ab Apoſtolo ſuſpiciones malæ recenſentur inter gravia peccata, ut 1. Corinth. 13. *Charitas non cogitat malum*. Suſpiciones enim gravem iniuriam afferunt proximo, cum unuſquiſque ius habeat, ne quiſque ſine ſufficienti cauſſa male de ipſo, ideſt de ſua probitate ſuſpicetur, & ius illud per ſuſpiciones in re nimis gravi violatur, & quiſque vir prudens cenſet gravem ſibi fieri iniuriam, & valde ægre fert aliquem male de ſeipſo ſuſpicari. Et eo vel maxime tales ſuſpiciones iniurioſæ ſunt proximo, & culpabiles, quia in iiſdem iudicium virtualiter continetur; nam ſuſpicans cum plena deliberatione non ſolum ſuſpendit aſſenſum, ſed ambiguam eſſe iudicat proximi probitatem, nec prudenter eumdem ut probum iudicari poſſe.

Ad obiectionem vero quam afferre ſolent ex S. Aug. tract. 90. in Ioan. contra allatam ſententiam, nempe ſuſpiciones temerarias pertinere ad humanas tentationes, ſine quibus præſens vita duci nequit, idcirco in hiſce rerum humanarum tenebris ſuſpiciones vitari non poſſe, ac proinde huiuſcemodi ſuſpiciones, quando tamen non oriantur ex aliqua paſſione odii, vel invidiæ, eſſe tantummodo veniales; reſp. intelligendum eſſe S. Doctorem de ſuſpicionibus repentinis & indeliberatis, vel leviter temerariis, ac ex humano errore, non ex malitia apprehenſis. Unde cenſent multi ſolum venialiter peccare qui de gravi malo proximi ſuſpicatur, vel dubitat ex ſolo mentis errore, quo concipit indicia, propter quæ ſuſpicatur, tanquam ſufficientia ad ſuſpicandum, promptus ad deponendam ſuſpicionem ubi melius advertat, & eo magis quod temeritas illa non eſt prorſus voluntaria utpote quæ ex ſolo humano errore & fragilitate, non ex malitia oriatur, & indicia quæ movent ad ſuſpicandum, non careant omni veri ſimilitudine. Nam ſuſpicio orta ex ſolo humano errore, non ex malevolentia aliquam habet probabilitatem.

Dubitatio tandem temeraria ideſt ex indiciis levibus formata qua quis poſitive hæſi-

tat

tat de vitio, vel crimine alterius cum animo deliberato, cenſenda eſt potius mortalis quam venialis, præcipue ſi ſit de perſona valde digna, aut de crimine valde turpi, aut de crimine reſpectu cuiuſcumque inuſitato, & valde inordinario. Verum quidem eſt Angel. Doctorem 2. 2. *q.* 60. *art.* 3. docere dubium de proximi bonitate eſſe veniale; ait enim ibi: *Primus gradus eſt ut homo ex levibus indiciis de bonitate alicuius dubitare incipiat, & hoc eſt veniale & leve peccatum.* Sed verba S. Doctoris intelligenda videntur de dubio negativo, ideſt quod ſuſpendit omnem actum, ac bonam opinionem quam de quocumque habitualiter retinet. Nam dubitare poſitive de proximo in re gravi ſine ullo prorſus fundamento, nempe habere in animo quod revera probitas, integritas, pudicitia &c. perſonæ dubia ſit, aut tale dubium formatum ſit ex leviſſimis motivis, ſi hoc deliberato animo fiat, ob rationes antea allatas agendo de ſuſpicione, non videtur eximi poſſe a mortali. Si autem contingat motiva eſſe utrinque circiter æqualia pro & contra, cum res tunc in dubio verſetur, ſtando regulæ iuris dubitatio in meliorem partem interpretanda eſt, vel ſaltem propenſio ad partem deteriorem ſuſpendenda, quia inclinando in hanc læderetur ius perſonæ, quæ pergravanda non eſt ultra quod motiva perpenſa exigunt.

Circa tales ſuſpiciones, aut dubitationes dat regulam P. Antoine Confeſſariis pro timoratis & ſcrupuloſis, qui eas patiuntur neſcientes num lethaliter peccaverint, vel non, ſcilicet interrogandos eſſe an ſi advertiſſent lethale peccatum, voluiſſent voluntarie conſentire: nam ſi negative reſpondeant, iudicandi ſunt ſicut etiam in aliis caſibus lethaliter non peccaſſe, quia vel nullus adfuit voluntatis conſenſus, vel non fuit deliberatus.

Nota 1. materiam ſufficientem in detractione ad mortale, ad hoc ſufficere etiam in ſuſpicione.

Nota 2. quod licet certo appareat opus ab aliquo factum eſſe ex genere ſuo lethale, non ideo tamen iudicare fas eſt eum qui ita operatus eſt, certo reum eſſe mortalis culpæ: nam poteſt eſſe excuſabilis apud Deum ob ignorantiam invincibilem, inconſiderationem, ac ideo imperfectam deliberationem. Item nulla fides habenda incertis rumoribus de malo opere alicuius eum infamante. Tandem extra neceſſitatem mens ſemper coercenda eſt a ſuſpicione, dubitatione, ac iudicio de alterius peccatis, ut omne vitetur periculum temere iudicandi, vel ſuſpicandi cum iniuria proximi, ut advertit S. Bernardus ſermone 40. in Cantic.

Ad difficultatem vero, quæ hic oriri poſſet de dubiis, num in meliorem partem ſint ſemper interpretanda, pro faciliori intelligentia notandum, factum aliquod dupliciter in meliorem partem interpretari poſſe: 1. poſitive, practice, hoc eſt, ut in praxi, & vitæ civilis uſu, ubi de cautela non agatur, affectu interno & modo externo agendi tractetur proximus tanquam ſi revera eſſet probus, & exhibendo conſueta honoris, & urbanitatis officia, ac ſi nullum de eius probitate eſſet dubium. Iniurioſum eſt enim proximo, & contra regulas charitatis ob exortam dubitationem, quæ inſufficiens eſt cauſſa, illis officiis eum privare. 2. Negative, ita ut in dubio etiam poſitivo non iudicetur, dubitetur, aut ſuſpicetur proximum improbum eſſe, vel graviter peccaſſe. Nam qui alias ſe gereret, reus fieret iniuſtitiæ malum proximo inferendo ſine iuſta ſufficienti cauſſa. Quiſque enim ſtrictum ius habet ne malum ſine iuſta cauſſa ei inferatur, & grave malum eſt proximo, & gravis moleſtiæ teneri ut improbum; & incertum crimen, ideſt dubium, non eſt iuſta cauſſa eum privandi bona æſtimatione quam apud nos poſſidet. His præmiſſis, ſequentes traduntur regulæ, nempe.

An dubia ſemper in meliorem partem interpretanda ſint?

Primo ſi dubia bona reſpiciant a nobis poſſeſſa, nec in meliorem, nec in deteriorem partem interpretanda ſunt, ſed bona æqualiter ſunt dividenda, puta ſi dubitem an talis pecuniæ ſumma mea ſit, cum altero dividenda eſt. Si quis autem dubitet ratione impedimenti dirimentis an coniux quam duxit ſit eius vera coniux, ideſt ſi ſua ſit, reddere poteſt, & tenetur debitum parti non dubitanti, ſed dubitans tenetur ſe ab exigendo cavere. 2. Dubia, quæ reſpiciunt actus noſtros relative ad conſcientiam in deteriorem partem interpretanda ſunt, alias neceſſe non foret peccata dubia confitendi, quod ne quidem laxiores dicere audent. Non ſunt tamen explicanda ut certa quæ dubia ſunt. 3. Dubia de rebus ut in ſe ſint, puta num contractus ſit licitus, non ſunt inflectenda in meliorem partem, ſed ponderibus ſuis & momentis æſtimanda, quia tunc id unum agitur ut cognoſcatur veritas, & vitetur illicitum, necnon timendum eſt ne alicui inferatur iniuria. 4. Quando agitur de præcavendo noſtro, vel alterius malo, vel remedio adhibendo, dum non conſtat de bonitate proximi, licitum eſt dubia in peiorem par-

Regulæ quædam circa dubia.

partem interpretari, non iudicando quidem, aut poſitive ſuſpicando, ſed per quamdam ſuppoſitionem, ait D. Th. ideſt exterius nos ita gerendo non ſecus ac ipſe cum quo agimus, improbus eſſet, tametſi non credatur talis: nam tunc nemini fit iniuria, vel damnum. Licitum eſt enim ſibi, & proximo ſine cuiuſquam iniuria providere. Quare non peccat qui ignotum, vel talem cuius exterior compoſitio indicet eſſe furem, recuſet in domum ſuam recipere, vel ſi recipiat, ita caveat rebus ſuis, ac ſi dubia eſſet huius hominis improbitas. Quando vero non agitur de præcavendo damno noſtri, ac eorum qui quoquo modo ad nos pertinent, dubia de proximis in meliorem partem ſunt interpretanda. Ita enim docuerunt SS. Patres, præcipue S. Aug. lib. 2. *de Serm. Domini in monte cap.* 18. *& in pſalm.* 147. & ſic docent etiam regulæ *iuris in* 6. *Dubia in meliorem partem ſunt interpretanda: Cum iura partium ſunt obſcura, favendum eſt potius reo quam actori: In dubio nullus præſumitur reus*. 5. Non ſemper neceſſe eſt dubia de proximo suborta meliorem in partem interpretare poſitive, bene quidem in hypotheſi quod ſuſpenſio iudicii noſtri proximo ſit nocitura, quia reſpectu primæ partis cum præceptum iudicandi ſit affirmativum, non obligat ſemper ac pro ſemper; reſpectu vero ſecundæ partis, proximus, donec non conſtet de eius malitia, ius habet ut de ipſo bene iudicetur, nec malitia conſtat, donec eſt dubia. Hæc P. Antoine, & Tourn.

§. IV.

De externa proximi diffamatione, ideſt de detractione, contumelia, calumnia, &c.

Proximus ut iam notavimus in proœmio huius præcepti dupliciter poteſt a nobis diffamari: interius, nempe in iudicio per eos omnes qui malo iudicio cooperantur, & extra iudicium. Expletis igitur, quæ reſpiciunt iudicium, ſuſpicionem, dubitationem &c. quæ circa famam proximi verſantur, nunc differendum reſtat de iis quæ ipſius proximi famam per exteriorem diffamationem, ideſt per detractationem, contumeliam, & calumniam lædere poſſunt. Verum ut maiori qua fieri poteſt claritate procedatur, advertendum eſt circa famam honoremque contra quos detractio cum aliis verſatur, quod quamvis honor & fama quandoque ſumantur pro eodem, reapſe tamen inter ſe differunt: nam fama eſt bona æſtimatio de aliquo, qua bonus putatur, & creditur, necnon aptus ad aliquem bonum uſum, ſeu eſt communis opinio, vel æſtimatio virtutis, ſapientiæ, pulchritudinis, nobilitatis, favoris Principum, divitiarum, aliorumve huiuſmodi quæ hominem commendant, ac bonam de ipſo æſtimationem pariunt. Honor autem eſt teſtificatio quædam excellentiæ alterius, ideſt exhibitio rei alicuius veluti in teſtimonium & quamdam recognitionem excellentiæ quam habet ille qui honoratur. Quare ex his habetur quod fama conſiſtat in interiori bona exiſtimatione ſeu opinione, & dum exit in opus externum, dicitur *laus*; ſicut ſi loquamur de mala fama, dicitur *vituperium*. Honor vero conſiſtit in externa ſignificatione noſtræ æſtimationis de excellentia alterius, ideoque ſupponit opinionem ipſius excellentiæ, & intentionem eam per aliquod ſignum exterius teſtificandi: alias ſi opinio eiuſdem excellentiæ atque intentio eam exterius teſtificandi deeſſet, foret potius illuſio, quam honor. Excellentia autem quam ſpectat fama & honor primario conſiſtit in virtute ac ſapientia, earumque functionibus, quæ reddunt homines vere laudabiles, ſecundario autem in aliis perfectionibus, ut ſunt ingenium, doctrina, nobilitas: item quoad honorem poteſtas ſive eccleſiaſtica, ſive ſæcularis, dignitas principii, ſeu originis quæ eſt in parentibus. Hinc ſi honor ſumatur prout includit famam, eique ſuperaddit teſtificationem, non immerito dicit Leſſius honorem maius bonum eſſe quam famam; & e contra ſi fama ſumatur prout contradiſtincta ab honore, recte dicit de Lugo famam prævalere honori, quia melius eſt interne haberi pro bono, quam externe tantum dici bonum, & interne haberi pro malo, iuxta illud Evangelii: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt a me*. His præhabitis ſit.

In con exce tia.

Detractio eſt *iniuſta & occulta alienæ famæ læſio, & denigratio, vel imminutio*. Ita communiter. Ad detractionem duo quippe requiruntur, 1. ut aliquid dicatur quod alterius famam & æſtimationem, quam in mente aliorum poſſidet, extinguere vel ſaltem imminuere valeat. 2. Ut fiat occulte ſaltem iuxta intentionem dicentis; quia ſi quis alicui in ipſius præſentia famam denigraret, hoc non eſſet amplius ſimplex detractio, quæ directe lædit famam, ſed etiam contumelia qua coram alterius honor violatur.

Def. detr actio

Detractio duplex eſt; una enim directa

Detr dup.

eſt &

eſt & formalis, indirecta altera & materialis. Detractio directa & formalis ea eſt, quæ fit cum mala intentione, & directa alteri nocendi, ſeu eius famam denigrandi. Detractio materialis eſt quæ fit quidem abſque directa & mala intentione & voluntate alteri nocendi, vel eius famam denigrandi, ſed tamen cum præviſo vel debito prævidendi periculo detrimenti ſeu infamiæ alterius, ideoque non ſine indirecto voluntario, & intentione nocendi. Detractio iuxta D. Th. 2. 2. *q.* 72. *art.* 1. *ad* 3. fieri poteſt octo modis, nempe 1. imponendo alicui crimen falſum, 2. amplificando ſeu exagerando crimen verum, 3. manifeſtando crimen occultum, 4. opus recte factum ſiniſtre interpretando, ſeu temere exterius iudicando, ut illud Lucæ 11. *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*. Et hæc eſt directa, & poſitiva detractio, qua directe, & poſitive læditur fama proximi, ut in hoc verſu continetur: *Imponens*, *augens*, *manifeſtans*, *in mala vertens*; indirecte, & quaſi negative fit aliis quatuor modis; 1. negando recte facta, vel eius dotes, 2. bonum vel dotes alterius extenuando, 3. tacendo malitioſe bonum, vel dotes alterius eo loco, vel tempore, quo tale ſilentium interpretatur ab aliis pro tacita vituperatione, 4. ita frigide & ſimulate loquendo, ut talis laus potius cedat in diminutionem famæ alterius, ſeu in eius vituperium; & hi quatuor modi quoque in hoc alio verſu continentur: *Qui negat*, *aut minuit*, *tacet*, *laudatque remiſſe*.

Detractio dividitur 2. ex parte circumſtantiarum in contumeliam, diffamationem, & ſuſurrationem. *Contumelia eſt iniuria*, *qua alteri crimen falſum*, *vel verum occultum palam in eius præſentia quaſi in faciem obiicitur*, & eſt gravior detractione, quia detractio lædit proximum in abſentia, contumelia in præſentia, atque adeo illa lædit ſolum famam, iſta lædit famam & honorem.

Contumelia fit convicio, improperio, maledicto, ſuſurratione, puta, ſcripto vel libello famoſo, ſicuti in iure appellatur; facto, nempe honoratum virum verberando, domi includendo, ſubſannando, irridendo. *Convicium eſt ſpecies contumeliæ*, *quo alicui exprobrantur defectus pœnæ*, *vel naturæ*; ut ſi quis alicui obiiciat eum eſſe cœcum, claudum &c. & in hoc differt a pura contumelia, per quam alicui repræſentatur aut exprobratur defectus culpæ, ut ſi quis dicat alicui eſſe furem, adulterum &c. Non raro vero convicium, & contumelia pro eodem ſumuntur. *Improperium eſt exprobrare alicui defectum minorationis*, *ſeu indigentiæ*, & hoc proprie fit, quando aliquis iniurioſe alteri memoriæ reducit auxilium ipſi præſtitum in ſuis indigentiis. *Maledictum ſeu maledictio* hic ſumitur non pro dictione cuiuslibet convicii, & mali in proximum, ſed pro imprecatione quæ fit alicui mali pœnæ, puta ſi quis alicui imprecetur diabolum, fulmina, aliave huiuſcemodi mala, & malitia huiuſce vitii dimetienda eſt ex advertentia & deliberatione proferentis: nam ſi ex inconſideratione, repentino iræ impetu contingat, cenſenda non eſt lethale peccatum. *Irriſio* ſeu *deriſio* ſignificat riſum cum alterius contemptu; unde irridens intendit erubeſcentiam ſeu confuſionem deriſi. Hoc vitium ut plurimum eſt veniale, aliquando vero mortale pro contemptu & dignitate perſonæ cui irridetur, & magnitudine turpitudinis ad iocum arreptæ, & ſemper ſi fiat cum intentione graviter proximum confundendi, vel ſine iuſta cauſſa exprobretur alicui eius gravis defectus, vel culpa, vel deriſus graviter contriſtetur, quia tunc ei ſine iuſta cauſſa grave malum infertur. Huc pertinet *ſubſannatio*, quæ fit geſtibus deriſoriis, ut naſo contracto, vel rugato, ſicuti contigit in Chriſti paſſione, & præcipue in coronatione.

Diffamatio eſt detractio famæ alterius publica ſeu coram multis facta, *& cum directa vel indirecta intentione alterius infamiam in publicum propalandi*. *Suſurratio eſt crimen linguæ*, *dum quis malum de proximo occulte loquendo odium eius ac diſſenſionem animorum molitur*. Nam ſuſurro prave obloquitur de proximo, ut ipſius amicitiam cum aliis iniuſte tollat, & diſcordias diſſeminet, iuxta illud Eccleſiaſtici 28. *Suſurro & bilinguis maledictus*. Intentio enim & finis ſuſurrationis eſt ſuſcitare diſcordias ac odium inter amicos. Gravitas huius vitii iuxta D. Th. 2. 2. q. 74. commenſuratur ab eo quod amicitia præſtat famæ, ita ut tanto ex genere ſuo cæteris paribus gravior ſit ſuſurratio quanto amicitia famæ eſt favorabilis: nam peccata in proximum eo ſunt graviora, quanto per ipſa nocumentum maius proximo infertur.

Libellus famoſus eſt ſcriptum quod alicuius infamiam continet nondum publicam, *ut publice nota fiat*. Crimen hoc cæteris paribus peior eſt detractione quæ fit voce, quia infamia ad plurimos fuſius ita diffunditur, & vix aboleri poteſt. Quare mortis pœna ſtatuitur in iure ei qui talem libellum ſpargit,

& ei

& ei qui inventum vulgavit *Leg. unica cod. de famoſo libello*, & in iure canonico graviſſime prohibetur, & in *cauſſ. 5 quæſt. unica* & Bullis Pii V. & Gregorii XIII. Et peius eſt ſi tales libelli infamatorii fiant contra aliquam Communitatem, vel Capitulum, vel Ordinem Religioſum, quia tunc plures læduntur ac infamantur, & ſic maius eſt damnum.

Calumnia ſpecies eſt detractionis. Inter ea quæ ſunt proximi diffamativa, ideſt læſiva eius famæ recenſetur etiam calumnia, quæ conſiſtit in falſi criminis vel defectus impoſitione. Quare calumnia eſt ſpecies detractionis, utpote quæ ſuperaddat detractioni generice ſumptæ mendacium pernicioſum, & divina Scriptura quando loquitur de detractione, videtur attribuere hoc nomen præcipuo modo calumniæ, imo tum in Scriptura tum in Patribus ſumitur ferme conſtanter pro falſa imputatione criminis, vitii aut intentionis malignæ, quod eſt calumnia, non autem pro manifeſtatione criminis occulti, prout nunc theologi morales præcipue ſumunt. Et hoc patet ex variis divinæ Scripturæ locis, ut 1. Numer. ubi dicitur: *Locuta eſt Maria & Aaroni contra Moyſen propter uxorem eius Æthiopiſſam.* Et locutus eſt Dominus ad Aaron & Mariam: *Quare non timuiſtis detrahere ſervo meo Moyſi.* Hi enim imputarant Moyſi vitium imprudentiæ, vel inordinati amoris ad uxorem ſuam alienigenam: Deuter. 31. Dixit Dominus: *Avertentur ad Deos alienos, detrahentque mihi*, ideſt affigendo mihi impotentiam vel involuntatem ſalvandi. Et pſalm. 37. *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi quoniam ſequebar bonitatem*, In hiſce aliiſque huiuſce generis quamplurimis divinæ Scripturæ textibus pro imputatione criminis falſi, aut pro maligna interpretatione alienæ mentis vel intentionis, detractio ſumitur, nempe pro calumnia. Detractio, calumnia, & contumelia, niſi excuſet materia levis ſunt ſemper peccatum mortale contra iuſtitiam, quoties iniuſta cauſſa graviter læditur fama, vel honor proximi. Ita communiter. Et Roman. 1. detractores & contumelioſi dicuntur rei eſſe mortis, quia mortale eſt inferre proximo notabile damnum ſine iuſta cauſſa, ut fit per detractionem, & calumniam, quibus proximus iniuſte læditur in fama, & per contumeliam in honore, utrumque quorum eſt multo divitiis omnibus præſtantius, & proximus ad illa ius habet, unde hæc tria crimina ſunt graviora furto, quod ex genere ſuo eſt mortale, ut habetur ex D. Th. 2. 2. *q.* 73. *ar.* 3. Et hoc comprobatur ex variis locis divinæ Scripturæ, pſalm. 100. *Detrahentem ſecreto proximo ſuo hunc perſequebar*, & Proverb. 24. *Cum detractoribus ne commiſcearis, quoniam repente conſurget perditio eorum.* Dicitur *ex genere ſuo*, cum fieri poſſit ut ſint ſolum venialia, vel ob inadvertentiam, vel ob materiæ levitatem, puta ſi enarretur alterius aliqua levis imperfectio, niſi tamen hoc fiat cum intentione graviter nocendi, vel prævideatur gravem dolorem manifeſtatio huiuſce levis defectus conciliatura proximo, quia ſine iuſta cauſſa & auctoritate velle ei nocere graviter, vel gravem mœrorem eidem afferre, eſt mortalis culpa. Item plures eiuſdem defectus quamvis leves, eſſet mortale manifeſtare, ſi ſimul collecti bonam illius exiſtimationem graviter læderent, & hoc currit etiam de convicio, ut ex D. Th. *q.* 72. *art.* 2. *ad* 3. Cæteroquin ait D. Th. loco cit. ad 2. quod ſicuti licitum eſt aliquem verberare, vel in rebus damnificare cauſſa diſciplinæ ad correptionem, ita quis eadem diſciplinæ cauſſa reprehendere aliquem poteſt, & debet ei verbum convicioſum dicere, & hoc modo Chriſtus Dominus diſcipulos *ſtultos* appellavit, & Apoſtolus Galatas *inſenſatos*, unde in tali ſenſu ſunt excuſabilia verba contumelioſa parentum in filios, magiſtrorum in diſcipulos, dominorum in ſervos. Nihilominus tamen verba contumelioſa perraro ſunt adhibenda in corrigendo, cum ſæpe potius exacerbent quam emendent, & ſubditi facile ſibi perſuadent ea provenire ex pravo potius animi affectu quam ex charitatis zelo.

Detractiones omnes ſunt eiuſdem ſpeciei, licet detur quædam diverſitas obiectiva inter detractiones, v. g. ſi quis denigretur falſo tanquam hæreticus, aut tanquam fur. Illa tamen diverſitas non ſubſtat attentioni humanæ, vel divinæ in ordine ad diverſos effectus morales, niſi ex detractione ſequatur; vel ſubſequi ſoleat damnum reale & diſtinctum a mala exiſtimatione interna. In tali enim caſu ratione diverſorum effectuum ſi hi differant ſpecie, detractiones quoque ſpecie differunt. Idem dicendum ſi detractioni iungatur circumſtantia continens malitiam diverſæ rationis, v. g. ſi detrahatur Sacerdoti, in quo caſu detractio opponitur reverentiæ Sacerdoti debitæ, aut ſi detrahatur parentibus, in quo caſu detractio opponitur amori & gratitudini eiſdem debitæ, vel ſi detractio procedat ex odio, vel vindicta, in quo caſu circumſtantia odii vel vindictæ neceſſario explicanda

eſt

eſt in confeſſione. Ita etiam quando ex detractione reſpectu unius conſequitur amiſſio officii, relegatio, inquiſitio, incarceratio, mors, varii generis ſcandala ad varias ſpecies peccatorum inductiva: huiuſmodi effectus, aut periculum probabile ad huiuſmodi effectus ſpecie diverſos in æſtimatione morali aperienda ſunt in confeſſione.

im. tra. ſt um ie. Quæcumque detractio tametſi fiat tantummodo ex quadam animi levitate, aut loquacitate, & ſine ullo animo lædendi proximum, ex genere ſuo eſt mortale peccatum contra iuſtitiam. Et hoc patet ex Apoſt. 1. Corinth. 6. & ex epiſt. Iacob. cap. 4. ubi ſic: *Qui detrahit fratri .... detrahit legi, & iudicat legem*. Talis enim detractio licet ſine animo lædendi graviter, tamen proximi famam iniuſte lædit, cum proximus ius habeat ne quocumque modo, & ſine eius fama lædatur; & ſi talis detractio non eſt detrahenti voluntaria in ſe & directe, eſt tamen voluntaria indirecte ſaltem, implicite, & in cauſſa, cum velit illud ex quo læſio ſequitur, & ad mortale voluntarium etiam indirectum ſufficit: ita cum aliis D. Th. 2. 2. q. 73. *art.* 3. Et hac eadem ratione contumelia quoque eodem modo facta, ideſt ſine animo lædendi, utpote quæ ſit indirecte voluntaria & in cauſſa, ſi graviter lædat, eſt mortalis. Etenim ſemper mortaliter delinquitur, quando aliquid profertur quod prævidetur, vel prævideri poteſt aptum eſſe ad notabiliter lædendum alterius honorem, proximumque graviter contriſtandum. Ita Reiffenſt. P. Antoine.

de is vi- ra- ci Graviter autem & notabiliter aut leviter læditur fama, vel honor pro gravitate vel levitate materiæ, ſpectatis omnibus circumſtantiis, præſertim perſonæ læſæ, quia gravitas vel levitas materiæ hic præcipue ſpectanda eſt relate ad perſonam læſam, & eius famam: nam fieri poteſt quod id quod reſpectu unius eſt leve, fiat grave reſpectu alterius, puta ſi ſit perſona magnæ auctoritatis, & famæ valde incontaminatæ, ſeu quæ obligetur ad maiorem ſanctitatem, ita ut ſi leve cenſeatur dicere de puero, quod ſæpe mentiatur, grave erit ſi hoc dicatur de Epiſcopo, Sacerdote, Religioſo bonæ famæ, Laico honorato. Etenim graviter per hoc læditur eorum fama, cum hi qui mentiri conſueſcunt reprobi fiant, præcipue ſi ex ſtatu, munere, officio cæteris virtute excellere debeant. Unde gravitas detractionis ſemper deſumenda eſt ex circumſtantiis perſonæ, defectus qui manifeſtatur, æſtimatione quam de illa perſona tenent homines, &c. ex quibus ſi prudentum iudicio grave detrimentum famæ infertur, detractio gravis erit, & mortalis, ſi leve, levis erit & venialis. Et quod dicitur de detractione, intelligendum eſt quoque de contumelia. Utraque vero eſt mortale peccatum, licet levis, ſi fiat animo graviter dedecorandi vel contriſtandi proximum, cum ſola voluntas gravis mali proximo inferendi ſine iuſta cauſſa ſit mortalis. Convicium tamen e contra, tametſi grave, propter vilitatem perſonarum aut morem patrium loquendi grave eſſe non cenſetur, ideoque eſt veniale: nam permulti damnare non audent mortalis mulierculas, viros infimæ notæ & ſortis, pueroſque quos ſe ad invicem petant conviciis, ac contumeliis, quibus communiter utuntur plebeii, cum honor huiuſcemodi vilium perſonarum non cenſeatur hiſce iniuriis graviter lædi, nec his fides præbeatur. Antoine cum aliis. Sicut autem ſemper mortaliter peccat qui animo graviter lædendi famæ alterius detrahit etiam leviter; ſic etiam e contra qui graviter detrahit ſine animo lædendi notabiliter, aut dat cauſſam talis læſionis, advertens aut advertere debens ex tali ſuo dicto, vel facto nocumentum probabiliter afferri.

Manifeſtatio defectus venialis ut plurimum eſt tantum venialis, cum hoc non ſoleat graviter famam proximi lædere, eo quia iuſti quoque vitam ſine venialibus non ducant, ut Iacobi 3. *In multis enim offendimus omnes*. Non eſt tamen ſic ſi dicantur hæc de perſonis, quarum munus vel ſtatus maiorem exigunt perfectionem, puta dicere de Epiſcopo, Religioſo &c. quod conſuetudinem habeant peccati venialis, v. g. quod plus iuſto bibant, ſint vani &c. hæc enim in his cenſentur magni momenti, & ex hoc eorum fama minuitur, & ideo vileſcunt. **Manifeſtatio defectus venialis ut plurimum eſt venialis.**

Tametſi obiicere naturales defectus & involuntarios, puta ingenii, corporis, fortunæ, poſſit eſſe ſolum veniale, cum huiuſmodi defectus ſint inculpabiles, erit tamen mortale ſi fama & honor graviter ex hoc lædatur, & proximus graviter ſpernendus ſit, ac vilior apud alios fiat, ut ſi dicas de honorato viro, qui ut nobilis reputatur, eſſe ignobilem, eius parentes infamem pœnam ſubiiſſe. Item ſi exinde gravi damno alter ſuccumbat, ut ſi improperetur coram etiam vili perſona conviciandi cauſſa, quæ gravem illi conferat triſtitiam, puta defectum legitimitatis natalium, quod cum multum hominem vileſcat, moleſtius ferri ſolet quam ſi grave crimen obiiciatur. Etenim mortale eſt proximum ſine iuſta cauſſa graviter

viter contriſtare, vel grave damnum ei inferre. Antoine cum aliis.

Detrahere generalibus vitiorum nominibus culpam ſignificantibus poteſt eſſe tam mortale quam veniale, puta ſi dicatur aliquem eſſe avarum, iracundum &c. hoc enim fieri poteſt cum notabili damno, vel magno gravis damni periculo, quia fama gravem pateretur læſionem, niſi tamen audientes admoneantur hæc dici de ſolis venialibus, vel de ſola naturæ inclinatione.

Item rei fiunt mortalis detractionis, qui licet nullum explicent defectum in particulari de proximo, dicunt tamen in genere de illo ſe talia ſcire, quæ nemo facile de ipſo ſuſpicaretur, vel quæ ſi coram ipſo exponerentur, valde erubeſceret, vel dicunt, eum talem non eſſe, ſicuti communiter exiſtimatur, nam gravius etiam, quam ſi aliquod grave malum particulariter de ipſo patefieret, læditur eius fama. Ex tali enim modo loquendi ſæpe audientes concipiunt, vel ſuſpicantur etiam peiora quam reipſa ſint.

Referre vitia alicuius integræ urbis, aut Nationis in aliis regionibus non eſt peccatum, quia fieri nequit ut vitia graſſantia in urbe, vel Natione adeo ſint occulta, ut conſervari poſſit fama boni nominis reſpective peregrinorum ex aliis regionibus. Aliud tamen interdum præcipit charitas, ſi vitia ſint emendata, & manifeſtatio noceret urbi apud exteros.

Quid de Hiſtoricis narrantibus vitia Princi. pum notoria.

Hiſtorici publicantes gravia crimina notoria Principum in ſcriptis non peccant. Sic P. Natalis Alexander, quia intereſt boni publici ut Principum aliarumque perſonarum crimina publica, quæ cum ſcandalo committuntur, tetro ſtygmate perpetuo eiurentur, & ita metu infamiæ ab huiuſcemodi vitiis poſteri abſterreantur. Non licet tamen Hiſtoricis revelare poſteritati occulta vitia Principum, aliarumque illuſtrium perſonarum, niſi bone earumdem perſonarum fama pergat etiam poſt mortem eſſe poſteris nociva, aut periculoſa, quia in materia detractionis licet vel non licet erga mortuos, quod licet erga vivos vel non licet. Circa mortuos tamen regulariter loquendo ceſſat gravitas infamiæ proveniens ex contriſtatione, damnificatione aut præiudicio, cuius mortui non ſunt capaces. At vero ex alio capite circa mortuos regulariter non amplius extat cauſſa infamandi, cum nec eorum perſonæ, nec vitia nec habitus relicti pergant nocere bono communi aut privato.

Quid de manifeſtatione

Circa vero peccata defunctorum privatorum notoria dum erant inter vivos, de his licitum eſt loqui dummodo ſaltem concurrat utilitas pro inſtructione audientium, & abſit periculum ſcandali, quia talia peccata notoria licite manifeſtantur poſteritati ab Hiſtoricis in ſcripto. Igitur multo magis id licebit fieri verbo. Illicitum eſt tamen referre vitia defunctorum occulta, niſi honorata fama defuncti credatur nociva eſſe bono communi aut privato, & manifeſtatio criminis fieri queat ſine ſcandalo, quia iuris naturalis eſt illa obligatio a Chriſto inculcata ut quiſque faciat alteri ſive in vita ſive in morte quod ſibi rationabiliter fieri voluerit.

Illicitum eſt pariter patefacere crimina ſeu vitia occulta perſonarum, quæ auditori ignotæ ſunt, quando moraliter adſit periculum ut aliquando audientes deveniant in cognitionem illius perſonæ. Ceſſante autem huiuſmodi periculo nulla eſt culpa talia peccata ex rationabili cauſſa referre, quia ubi non habet locum fama perſonarum, ibi locum non habet detractio.

Manifeſtantes delicta vetera olim quidem notoria, ſed iam oblivione apud pleroſque deleta, aut iam punita, & emendata, quando illa peccata ſint eius naturæ ut longiori tractu temporis deſinant eſſe nociva, nec habitum bono communi vel privatorum nocivum ſoleant relinquere, gravem committunt culpam. quia talis manifeſtatio eſt cauſſa notabilis infamiæ ex reminiſcentia talium delictorum apud eos qui vel illa ignorabant, vel eorum non amplius recordabantur, præcipue quando poſtea honeſte vivendo fama ſit recuperata; nam ſine iuſta cauſſa grave damnum proximo infertur, quod certe eſt gravis læſio charitatis, & manifeſtans nollet hoc in ſimili caſu ſibi inferri; imo talis manifeſtatio eſt etiam contra iuſtitiam, ſi crimen factum non fuerit publicum per ſententiam iudicis: nam ſicut male agendo infamia contrahitur facti, ita bene agendo fama recuperatur & ius ad illam; & a fortiori graviter iniuſtum eſſet, ſi per talem infamationem daretur ei occaſio, ut denuo in improbitatem rueret. Et hoc dicendum etiam, ſi ageretur de eo qui per iudicis ſententiam olim iuſte infamatus fuit, quia poſterioribus ſuis bonis moribus ſibi comparavit ius ad bonam famam, iuſteque illud poſſidet. Hic tamen caſus excipitur a Cl. de Lugo: nam cum facultas, ait ipſe, crimen illius evulgandi orta ſit ex ſententia publica, donec publica auctoritate infamia eiuſdem tollatur, huiuſcemodi facultas irrevocata perdurat. Sed talis manifeſta-

feſtatio in perſona huiuſmodi correcta & emendata erit ſemper contra charitatem.

Si vero delicta illius ſint eius naturæ, de quibus merito dubitari poſſit an ſint ſufficienter emendata quoad pravos habitus intellectus aut voluntatis nocivos bono communi ac privato, recurrente periculo nocumenti licet patefacere eiuſmodi crimina pro morali ſecuritate boni communis vel privati ſaltem iis, quorum eſt damnum impedire. Et ratio eſt quia in caſu quo licet agere vel excipere in iudicio contra aggreſſorem boni publici vel privati ratione delicti, licet etiam extraiudicialiter manifeſtare tale delictum quouſque fama eſt probabiliter impeditiva boni publici vel privati. Eiuſmodi exceptio admitteretur ſaltem in iudicio eccleſiaſtico, ubi ageretur v. g. de promotione ad dignitatem eccleſiaſticam.

Dicendum pariter eſt mortaliter peccare, gravius & graviſſime qui ſine iuſta cauſſa produnt alicui grave crimen occultum non explicando perſonam, ſed tantum Communitatem, ex qua illa ſit, dum Communitati, puta Monaſterio, vel Capitulo gravis infamia ac dedecus ſequatur, ut ſi dicas de tali Communitate v. g. quod in ea male vivatur, non ſervetur diſciplina Regularis, & eiuſmodi (dummodo tamen hoc non ſit plane notorium) vel de Civitate aliqua aut loco quod plena ſint adulteris: tunc enim iniuſte gravis infamia graviſſimumque damnum infertur tali Communitati. Etenim licet apud graves viros ex nequitia unius non maculetur eius fama, ſicut Apoſtolorum Collegium non maculatus eſt ex Iudæ facinore; maculatur tamen apud ſimplices, & imperfectos.

Detrahens graviter de altero apud unicam perſonam, & per ſecretum, tametſi ſibi perſuadeat hanc id quod ei patefacit, alteri non revelaturam, non excuſatur a culpa detractionis, niſi concurrant aliæ circumſtantiæ excuſantes, & præcipue ut fama alterius efficaciter obſtet bono procurando, & bonum hoc ſit iure debitum. Ita Natalis Alexander in ſua morali Theologia. Etenim cum ei bona æſtimatio apud alium auferatur, iniuſte ei damnum infertur, non ſecus ac ſit in iudicio temerario quo quis apud ſe unum privat alterum bona æſtimatione. Æqualiter enim proximus damnum patitur ſive in propria, ſive in alterius mente, ſi quis malam de eo opinionem inſinuet; & tam quiſque ægre fert ut eius decor etiam in unius mente offendatur, ut ſummam difficultatem patiatur in revelatione licet ſalutari ſuorum criminum ipſi Confeſſario.

De evulgante aliorum crimina per libellum famoſum.

Immune[illegible]m non ſunt a mortali culpa, imo graviſſima qui famoſis libellis aliorum delicta, præſertim Parochorum, Concionatorum, Epiſcoporum, aut Principum iniuſte traducunt. Hoc genus detractionis eſſe graviſſimum peccatum patet ex ipſa rei natura, quia per libellos famoſos ſit, ut aliorum crimina, quæ paucis nota & excuſabilia erant, non ſolum in publicam omnium notitiam veniant, ſed etiam perpetuo perſeveret infamia. Hoc probant quoque graviſſimæ pœnæ quas Eccleſia auctoribus huiuſmodi libellorum infligit, & ſeveriſſimæ leges Regum ac Imperatorum latæ in auctores, & cooperatores talium famoſorum libellorum. Pœnæ inflictæ contra auctores libellorum famoſorum habentur in pluribus locis Iuris canonici, præcipue in Decreto Gratiani *cauſ. 5. q. 1. cap. Si quis* ex Concilio Iliberitano, & aliis in locis quæ ſigillatim afferre brevitatis gratia ſuperſedeo, cum facile videri poſſint in morali Theologia Nat. Alex.

Contumelia & detractio ſpecie differunt: nam per haſce diverſimode, & in diverſis ſpeciebus boni proximus offenditur; quinimo peccata ipſa contumeliæ poſſunt inter ſe ſpecie differre, non ſecus ac peccata detractionis, prout obiecta illorum ſpecie differunt, ut antea iam diximus, ita ut iniuſta revelatio adulterii ſpecie differt ab iniuſta revelatione furti, & ſic manifeſtans de aliquo furtum, adulterium, homicidium, committit triplex ſpecie peccatum detractionis. Sic qui eumdem contumelioſe de his exprobret, tria ſpecie peccata contumeliæ committit. Peccata enim ſpeciem ſuam ab obiecto deſumunt; quare ſpecifice ſunt diverſa, ſi eorumdem obiecta moraliter ſpecie differant.

§. V.

De culpa detractionem audientium.

Quicumque alium excitat ac inducit ſive hortando ſive interrogando de alicuius defectibus ad inchoandam vel proſequendam detractionem, aut ad eam allicit oſtendendo geſtu, plauſu, verbis eam ſibi gratam eſſe, lethaliter peccat contra charitatem, ut communiter, contra detractorem, eum ad malum inducens, & occaſionem ſcandali præbens, & contra iuſtitiam erga eum de quo detrahitur, quia eſt cauſſa moralis iniuſtæ detractionis, ſcilicet damni alterius, vel ſaltem ad illud moraliter cooperatur, & concur-

currit. Ita D. *Th.* 2. 2. *q.* 73. art. 4. Poteſt tamen a gravi peccato excuſari ſi invincibiliter ignoraret detractionem futuram fuiſſe gravem.

Item reus fit gravis culpæ qui licet nec inducat ad murmurationem, nec augeat animum detrahentis, gaudeat tamen, & ſe complaceat in detractione gravi & contra charitatem, quia lætatur de gravi damno proximi, & affectu contra iuſtitiam, quo gaudet de actu iniuſto, ut ex Apoſt. Roman. 1. *Digni ſunt morte non ſolum qui talia agunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.* Magiſtratus, Superior, & Prælatus tam illius qui detrahit, tam illius cui detrahitur, audiendo detractionem, & eam non removendo cum poſſint, peccant lethaliter etiam contra iuſtitiam, quæ obligat ad reſtitutionem etiam moraliter cooperantem: nam his incumbit ex officio, ideſt ſpeciali obligatione iuſtitiæ peccatum ſui ſubditi detrahentis eum corrigendo repellere, & impedire ne alius ab eo lædatur iniuſte: unde ſi dum poteſt non impediat, merito cenſetur cauſſa iniuſti damni. Si vero ſubditus detrahat abſente Superiore, tunc ſuperior tenetur ſubditum cogere, ut famam reſtituat, cum ex officio ipſi incumbat eum coercere ne perſeveret in alterius iniuria inferenda, ſicuti fieret ſi ſubditus famam læſam dum poteſt non redderet. Licet autem Superiori Regulari incumbat præcipue promovere ſpiritualia bona ſubditorum, ut caput ſpirituale, quia tamen eſt etiam caput politicum eorumdem, idcirco tenetur eos regere etiam relative ad commune bonum aliorum civium, ſicuti incumbit domino ſuos gubernare famulos & attendere ne aliis damna inferant; & ſic ei qui caput eſt politicum imputantur damna omnia a ſuis ſubditis illata. Multoque magis tenetur Prælatus ex iuſtitia impedire ſubditum alteri ſuo ſubdito detrahentem, cum vi ipſius officii teneatur ex iuſtitia ſuos ſubditos cum poſſit, ab omni damno tueri, cum non ſolum ſit rector, ſed etiam iudex, ac cuſtos ſuorum ſubditorum.

Verum non ſolum Superiores, ſed quicumque etiam particularis audiens murmurationem, ſi cum commode poſſit non curet eam impedire, dummodo ſpem haberet quod contradicendo impediretur, tali ſilentio non minus ac qui ad eam provocat, ac de ea gaudet, & lætatur, peccat mortaliter tum contra præceptum correctionis fraternæ erga detrahentem, tum contra charitatem qua quiſque, dum commode poteſt, tenetur grave proximi malum impedire, non ſecus ac peccaret qui videns vicini domum comburi, non impediret, dum de facili poſſet; imo docet Lugo quod ſi damnum proximi ſit graviſſimum, tenemur illud impedire etiam cum graviſſimo noſtro incommodo. Excuſaretur vero a mortali culpa, ſi audiens eſſet perſona inferior detrahenti, vel parvæ auctoritatis ad hunc effectum, vel ſi ignoret num malum, quod audit de proximo, ſit publicum vel non, vel quia talis detractio facile poſſit poſtea reparari ab ipſo audiente, oſtendendo falſitatem, vel ſi non impediat detractionem incœptam, ut melius conſulat proximo, cum aliquando detractio plus noceat interrupta quam completa, eo quia auditores remanendo cum confuſa notitia de gravitate rei forte concipiunt in genere aliquid gravius. Tandem ſi detrahens iuſtam habeat cauſſam rem manifeſtandi, puta ſi id faciat vel ut conſilium petat, vel ut ſe utiliter muniat, vel ut dolorem ſuum ex iniuria illata iuſte leniat. Item privata perſona quæ nec ſibi complacet de detractione ut malum proximi, nec excitat ſive ad eam inchoandam, ſive ad proſequendam, peccat ſolum venialiter, ſi ex verecundia, negligentia, vel timore non curet eam impedire reſiſtendo detrahenti, ſi aliud damnum præter infamiam proximo non ſequatur. Ita D. Th. 2. 2. *q.* 73. *art.* 4.

Tenetur tamen auditor, quamvis detractioni reſiſtere non valeat, ſaltem ſi commode poteſt, vel ſermonem alio avertere, vel faciem triſtiorem oſtendere, quia ita agendo ſuſpenditur continuatio detractionis, aut ſaltem fervor detractionis imminuitur, ut Proverb. 25. *Ventus aquilo diſſipat pluviam, & facies triſtis linguam detrahentem.* Hoc enim eſt ſaltem tacita detractionis improbatio, & virtualis reprehenſio. Salmat. & P. Antoine.

Si proximo inferatur calumnia, quam ſcimus falſam eſſe, tenemur falſitatem eius patefacere, ac pro viribus improbare: nam premit nos debitum charitatis, ut cum poſſumus ſine gravi noſtro incommodo, malum proximi impediamus. At ſi ſilentium in huiuſcemodi circumſtantiis æquivaleat tacitæ confeſſioni delicti, ideſt defectus falſo imputati proximo, peccat tacens etiam contra iuſtitiam, quia cum tunc cenſeamur conſentire, ac fateri rem ita eſſe ut narratur, agimus contra ius quod habet proximus ne ullo modo, ideſt nequidem tacite, approbetur calumnia ſibi illata, ac confirmetur, ac proinde gravamur debito reſtitutionis.

Illici-

Illicitum eſt iure naturali librum famam proximi lædentem, & crimina vera ſed occulta ſine iuſta cauſſa narrantem legere, aut hunc legentem, ſeu illa crimina occulta narrantem audire: nam lector quodammodo conſentit & cooperatur culpæ auctoris libri, & auditor detractioni. Quiſque enim vellet rationabiliter ut liber contra propriam famam iniuſte ſcriptus a nemine legeretur, & ſua crimina licet vera a nullo panderentur & audirentur.

Peccat mortaliter contra iuſtitiam audita vel lecta mala referens, eo modo vel auctores eos nominando, ut auditores merito duci poſſint ad grave malum opinandum de proximo vel ſuſpicandum. Talis enim eſt iniuſta cauſſa quare grave malum ſeu damnum proximo inferatur, cum præbeat aliis ſufficientem cauſſam male de eo opinandi audita de eo vel lecta ita exponendo. Poſſet tamen talia referens excuſari a mortali ſi res narrata ſit iam notoria inter plures, ita ut credat ea fore manifeſta magnæ parti Communitatis, & referat certa ut certa, dubia ut dubia, præſertim concurrente motivo procurandi bonum commune vel privatum neceſſarium v. g. avertendi furta, ſcandala, ſeductiones, a ſua Communitate, & præbendi per auctionem famæ publicæ occaſionem ad inquiſitionem publicam, & tunc immunis eſt relator a culpa tum mortali tum veniali, quia huiuſmodi obiectum in æſtimatione morali iam cenſeri poteſt notorium utpote iam conſtitutum in actu primo proximo notorietatis, quæ fere ſemper conſequi ſolet ad huiuſmodi actum primo proximum. Si vero narret rem certam auditam ab uno ſolum vel altero, ac necdum pluribus notoriam, ita ut dubitet an ſit divulganda in vulgus, peccat ac ſi ipſe primus referret niſi concurrant circumſtantiæ excuſantes a detractione antea relatæ. Si vero narret rem ab aliis auditam adhuc inter paucos occultam, eam referendo ut certam, vel ut probabilius veram, vel ſaltem ut ſtricte dubiam, cum tamen ſit præciſe late dubia, ac probabilius falſa, talis referens peccat mortaliter, quia in re gravi notabiliter famam proximi lædit adiiciendo gradum certitudinis, vel probabilitatis in re dubia vel probabilius falſa. Item mortaliter peccat ſi rem ab aliis auditam adhuc occultam, & probabilius falſam narret etiam ſolum ut late dubiam cum addito *prout ab hac vel illa perſona, audivi*, quia narrando rem ut late dubiam certus eſſe poteſt rem proxime ituram in vulgus ut ſtricte dubiam ſeu tanquam probabiliorem vel omnino certam: nam certum eſt famam creſcere eundo prout experientia ipſa demonſtrat. Huic rationi accedit quod ſæpe fama ſic cauſata præbeat iudicibus anſam inquiſitionis, etiamſi primi auctores ignorentur, qua inquiſitione facta tametſi inquiſiti abſolvantur, nihilominus his illa macula perpetua remanet. Ex his omnibus ſequitur graviter eos peccare qui delicta probabilius falſa, etiamſi ea ſolum ut audita & valde dubia narrent, mediate vel immediate in vulgus ſpargunt: nec excuſari poſſunt a gravi peccato, etiamſi concurrant circumſtantiæ alioquin excuſantes a manifeſtatione peccati occulti, quia in tali caſu non præciſe hi manifeſtant delictum occultum certo commiſſum, ſed gradum probabilitatis & credibilitatis augent circa delictum probabilius falſum, utpote qui ſint proximi auctores famæ. Idemque dicito de evulgante in plures rem ſtricte dubiam, necdum pluribus notoriam, tametſi dicat rem dubiam eſſe, quia certum eſt ad famam rei dubiæ addendum fore gradum probabilitatis, aut credibilitatis, quod incrementum graviter præiudicat famæ alienæ. Hinc plebi vehementer inculcandum ne res incertas nondum notorias diſſeminent, ſed eas ſi bono communi aut privato præiudicent denunciet iudici vel altero ſuperiori immediato, ut inquiri, & ubi opus fuerit, emendari valeant: ſi ſecus fecerint, Confeſſarius eos tanquam detractores tractare debet.

Narrans audita ſine cauſſa hiſce quos probabile eſt ex ſola levitate vel malitia credituros, tametſi non referat eo modo, ut merito fides illi haberi poſſit, peccat non ſolum contra charitatem, qua quiſque malum proximi impedire debet, maxime quando facile poteſt, ſed etiam contra iuſtitiam, cum proximus ius habeat ne ſine iuſta cauſſa cum periculo ſuæ infamiæ audita referantur, ne ipſius fama præiudicetur. Quod ſi quis audita manifeſtet eo modo, & in iis circumſtantiis, ubi patet audientes non eſſe credituros, nec ullum adeſſe infamiæ periculum, nec ſuſpicionis aut dubitationis de proximi bonitate (quod perraro contingit) non peccat nec mortaliter nec venialiter, ſi iuſta interveniat ratio ea enarrandi, cum hoc nullum damnum aut periculum damni producat.

§. VI.

De manifeſtatione criminis publici.

Crimen publicum tripliciter pot. eſt eſſe notorium.

Nota crimen publicum ſive notorium tripliciter notorium eſſe poſſe, ſcilicet 1. notorietate ſeu publicitate iuris, & hoc dicitur quando delictum cognoſcitur per confeſſionem rei in publico iudicio, vel per ſententiam iudicis iam publicatam. 2. Notorium notorietate facti, & hoc dicitur quando per ipſam facti evidentiam apud tot eſt ita notum, ut nulla tergiverſatione celari poſſit. Gloſſ. cap. *veſtra de cohabitat. clericor. & mulier.* 3. Notorium notorietate famæ, & hoc dicitur quando fama criminis ex ſufficientibus orta indiciis ad maiorem partem vel ad tot perſonas Communitatis pervenit, ut ſit moraliter impoſſibile quod non innoteſcat maiori parti Communitatis, ideſt Pagi, Parochiæ, Collegii, vel Monaſterii.

Delictum quod diffuſum eſt in maiorem partem Communitatis, puta Collegii, vel Monaſterii, non cenſetur publicum ſeu notorium abſolute, ideſt reſpectu omnium, ſed tantum quoad illam particularem Communitatem, Collegii ſcilicet vel Monaſterii. Idcirco extra talem Communitatem non reputandum eſt ut publicum, nec manifeſtandum. Nam publicitas non eſt abſoluta, ſed reſtricta ad illos cum quibus Monaſterium vel Collegium communicat in regula ac regimine. Sic peccata notoria inter domeſticos unius familiæ dici non poſſunt aliis qui non ſunt de corpore eiuſdem familiæ. Quapropter crimina publica in tali Religione non poſſunt aliis qui ſunt extra corpus huius Religionis revelari, cum Religioſus infamis apud ſuos tantum, ius retineat ſuæ famæ apud alios, ſeu exteros. Et ita dicendum de crimine publico in una parte Civitatis reſpectu aliarum Civitatis partium, ubi reus ſuam integram famam adhuc poſſidet.

Crimen notorium notorietate iuris, poſtquam per condemnatoriam ſententiam iudicis, in qua reus nominetur, evulgatum ſeu denunciatum eſt, non eſt contra iuſtitiam in quovis loco illud evulgare, quia ſicut Magiſtratus in criminis vindictam ius habet privandi reum bonis fortunæ, & vitæ ipſius, ita ius quoque habet eum privandi bonis famæ, & reipſa privare vult, quando eum publica ſententia coram populo condemnat, ut ubique ſit in exemplum & terrorem. Idcirco dat omnibus facultatem illud evulgandi. Hinc malefactores publice coram univerſo ſpectante populo puniuntur. Crimina tamen publica in una Religione per iudicis regularis ſententiam iniuſte extra eam revelantur. Nam ex iudicis intentione lata fuit nonniſi pro privata ſuorum ſubditorum notitia, & ad eorum exemplum, non pro publica aliorum, nam ſecus noxia eſſet Religioni. Quamvis non peccet contra iuſtitiam qui crimen alicubi publicum per ſententiam iudicis publice denunciatum, in qua reus nominatur, in quovis alio loco evulgaret, non eximitur tamen a gravi culpa contra charitatem illud ſine iuſta cauſſa detegendo iis in locis quo fama non erat perventura, quando reus bonam famam ibi poſſidebat, quidquid alii dicant in contrarium; nam tunc ſine iuſta cauſſa grave malum graviterque contriſtativum infertur, ut eſt illius infamia, quod ipſe publicans in pari cauſſa rationabiliter nollet ſibi fieri; & licet ius amiſerit ad bonam famam, illam tamen eo loco ſine iniuria & fraude poſſidebat, & poſſeſſurus erat. Quod ſi fama criminis ſic publici brevi perventura erat in locum, ubi quis illud revelavit, non peccat nequidem contra charitatem illud ibi antea manifeſtando: fama enim brevi non iniuſte deſtruenda parvi reputatur. Dixi *non iniuſte*, quia crimen iniuſte evulgando prior manifeſtans peccat mortaliter etiam contra iuſtitiam, & damna compenſare tenetur, non ſecus ac is qui prior ignem domui appoſuit brevi iniuſte ab aliis incendendæ: nam prior in iniuria prior etiam obligationem incurrit quæ neceſſario coniuncta eſt noxie iniuriæ.

Crimen tametſi publicum dum falſum eſt non ſine mortali culpa contra iuſtitiam illud neſcienti detegitur: nam innocens per infamationem iniuſtam, licet publicam, non amittit ius ad famam, utpote quæ fundetur in carentia criminis, vel ignorantia publica veri criminis, ac ideo nequit ſine iniuria apud unum vel plures infamari; ita etiam, imo multo magis mortale ſcelus committitur contra iuſtitiam crimen verum, ſed ſolum notum per confeſſionem rei, vel atteſtationem teſtium in iudicio, evulgando in loco ubi nondum de eo reus eſt publice infamatus; & ita communiter ſentiunt theologi: nam cum reus non adhuc ſpoliatus ſit per publicam auctoritatem bona fama, ac crimen non adhuc factum ſit publicum reſpectu populi, ius adhuc ad illam retinet: nam criminis notitia per confeſſionem rei, vel teſtium aſſertionem eſt ſolum apud iudicem, ut ab eo poſſit iuridice condemnari.

§. VII.

§. VII.

De culpa revelantis crimen notorium notorietate tantum facti.

Sentiunt multi peccatum eſſe mortale contra iuſtitiam verum crimen publicum in uno loco publicitate facti divulgare in alio, quo fama non erat perventura, quia reus per notitiam publicam publicitate facti, vel famæ ſui criminis in uno loco, ius non amiſit ad famam in aliis locis, neque cenſendus eſt famam quoad illa loca reieciſſe, eo vel maxime ſi nondum per publicam auctoritatem in pœnam ſui criminis eſſet fama ſpoliatus. Concedunt tamen non illicitum eſſe ad commune bonum crimina publica defunctorum in hiſtoriis enarrare, licet infamia ad alia loca deferatur, & ut habeatur notitia rerum publice geſtarum, & ut timor infamiæ perpetuo duraturæ homines a criminibus avertat.

Notavi in alio loco non eſſe contra iuſtitiam manifeſtare neſcientibus crimen alterius in eo loco, ubi iam infamatus eſt: nam crimen in plurium conſpectu committendo vel pluribus talia indicia præbendo, ius ad famam, ſive ſecreti in loco illo amiſit. Imo addit de Lugo expedire bono publico ut unuſquiſque qualis eſt cognoſcatur, & talis revelatio non eſt nec etiam contra charitatem, eo quod grave damnum ex ipſa proximus non patiatur, utpote qui ibi iam famam deperdiderit, & nonniſi irrationabiliter de hoc conqueri poſſit, quia iure merito æſtimari poteſt ſuo crimine publice commiſſo famam in tali loco abieciſſe. Si tamen crimen verum iniuſte factum ſit publicum, puta ſi dum erat ſecretum, aliqui multis illud revelaſſent, ſi audiatur de Lugo, non peccaret contra iuſtitiam ille qui idem detegeret aliis eiuſdem loci neſcientibus. Tunc enim ſolummodo manifeſtatio alterius criminis eſt iniuſta, quando ille ius habet ne infametur, quod tamen non habet ille de quo loquimur in caſu noſtro. Totum enim ius proximi fundatur in duplici titulo, vel quia innocens ſit a tali crimine, vel quia crimen ab ipſo commiſſum ſit occultum. Prior dat ius abſolute, & univerſaliter, alter vero ut ſine neceſſitate ſaltem non manifeſtetur. Si uterque titulus ceſſet, nullum manet ius: unde quando crimen verum ſive iuſte ſive iniuſte factum eſt publicum, deficit omne fundamentum iuris impedientis ne fuſius reveletur, undecumque provenerit quod publicum factum ſit, dummodo tamen, ait P. Antoine, eius publicitas non proveniat a ſacramentali confeſſione.

Licet quis uno vel altero crimine ſit infamatus, illicitum eſt eum ulterius infamare de' aliis criminibus, niſi illa ordinarie coniuncta ſint cum graviori quod iam publicum eſt, cum non cenſeatur infamia graviter augeri, præcipue ſi hæc alia fiant ei manifeſta, qui iam conſcius eſt de principali, veluti ſi dicas de ebrioſo publico eum non recte curare rem familiarem, rixari cum uxore, ſcandalum propriis filiis aliiſque domeſticis præbere. Secus vero eſſet mortale & contra iuſtitiam, ſi videlicet alia crimina non eſſent ordinarie coniuncta cum principali, vel ſi reveletur principale cui ſolum nota ſunt minus gravia etiam eiuſdem ſpeciei, ut ſi dicas Caium ſurripuiſſe mille, cum alter ſciat ſolum tres furatum eſſe, quia tunc graviter & iniuſte augetur eius infamia. Totum tamen hoc, notat de Lugo, deſumendum eſſe ex novo damno quod fit circa famam, ut iudicio prudentum grave ſit, vel leve. Imo poteſt eſſe gravis iniuria revelare crimina multiplicata eiuſdem ſpeciei, puta ſi publicum ſit talem fœminam patraſſe adulterium, non ideo licitum erit ſi in aliud adulterium inciderit, & hoc occultum ſit, iſtud revelare, cum reincidentia in idem crimen valde infamiam augeat.

§. VIII.

De caſibus in quibus licitum eſt crimina alterius revelare.

Notandum hic nunquam licere alterius crimina revelare, ſi crimina per ſolam ſacramentalem confeſſionem innoteſcant, vel ſi ex tali revelatione publicum ſequatur detrimentum. Hiſce autem caſibus exceptis communiter ſentiunt theologi manifeſtari poſſe & debere occultum crimen, quando hoc neceſſarium ſit ad removendum grave damnum etiam temporale iniuſtum communitati, aut privato innocenti imminens. Etenim nocens ius non habet ne eius fama lædatur quando ſalvari nequit ſine gravi alterius damno, quod inde procederet, cum commune bonum, & privatum innocentis ſit præferendum bono privato nocentis; & eo vel maxime quod charitas obligat, quando fieri poteſt, impedire damnum publicum & privatum innocentis, nec tunc alter cenſetur rationabiliter invitus, cum iuſta adſit cauſa unde pati debeat famæ iacturam.

Revelatio alterius criminis occulti non eſt de-

detractio niſi quando ſit inordinata; ſecus vero ſi ordinata ſit, ideſt ob rationabilem iuſtamque cauſſam, & abſque animo nocendi. Detractio enim formalis ſemper per ſe intrinſece mala ſolum contingit quando revelatur occultum crimen proximi, vel cum intentione infamiam eidem afferendi; alias vero D. Thom. quæſt. 70. art. 1. ad 2. vult nos teneri ea manifeſtare etiam quæ nobis ſub ſecreto ſunt commiſſa, ſi, ait S. Doctor, pertinent ad corruptionem multitudinis ſpiritualem, vel corporalem, vel in grave damnum alicuius perſonæ. Hinc quidam recentior tres in re hac præſcribit regulas, nempe obſervandum in revelatione criminis veri & occulti, 1. *ſi fama delinquentis impediat bonum commune, vel privatum, Communitati aut ſibi iure debitum, non committitur peccatum in tali caſu contra iuſtitiam manifeſtatione criminis occulti, ſi manifeſtatio præciſe fiat illis, quibus incumbit prohibere nocumentum*. 2. *Si fama delinquentis nulli ſit nociva, niſi ſibi, & uni vel alteri complici, tunc committitur peccatum contra iuſtitiam crimen occultum manifeſtando*. 3. *Si fama delinquentis partim impedit, partim promovet magna bona privata vel communia iure debita, committitur peccatum contra charitatem, criminis manifeſtatione, niſi maius bonum minori præferatur*.

Ex hoc colligitur in hac materia attendendas eſſe ſequentes circumſtantias 1. an crimen ſit certum, an dubium, an nocivum pluribus, vel nulli; an ſit tranſiens, & privata monitione corrigibile, an vero habituatum, ac privata monitione & pœnitentia tranſeunte difficulter corrigibile ſine metu relapſus. 2. An crimen dubium fuerit affirmatum tanquam certum vel dubium. 3. Quæ fuerit cauſſa huius manifeſtationis, an primario odium, inimicitia, vindicta, an loquacitas, an utilitas propria vel aliena, an privata vel publica, v. g. Eccleſiæ, Reipublicæ, Communitatis, an præſens, an certa, an vero ſolum futura, ac præciſe probabilis. 4. Quænam ex illa infamatione ſequi poſſint mala, an videlicet ex parte denigrati facile conſequatur perditio famæ illi neceſſariæ ad ſua officia rite obeunda, ad ſuſtentationem quærendam, vel ad ſalutem animarum, & reipublicæ vel Communitatis bonum promovendum; an exinde denigrato ſequantur alia gravia præiudicia, an exinde naſcantur gravia ſcandala. Si omnibus hiſce bene perpenſis appareat bonum illud utilitatis, quod ex manifeſtatione criminis oritur, eſſe certo maius ſua extenſione quam mala oppoſita, ac illud ex obligatione latioris legis magis neceſſarium eſſe quam ſit lex charitatis erga privatam perſonam, ac inſuper illud bonum aliis mediis ſpe prudenti probabilius obtineri nequeat, licita erit manifeſtatio, alioquin erit illicita leviter vel graviter prout levitas vel gravitas opponitur iuſtitiæ, vel charitati. Et totum hoc ex ſolutione variorum caſuum fiet manifeſtum.

Quare dum agitur de officio, vel beneficio eccleſiaſtico conferendo, de matrimonio contrahendo, de Religione ſuſcipienda, non ſolum poſſumus, quinimo debemus impedimenta occulta, incapacitatem vel vitium alterius, unde aliquod grave damnum iuſte timetur, iis revelare, ac patefacere, ad quos id ſpectat, non vero aliis; & illi ſic audita aliis referre ſeu manifeſtare non poſſunt. Ita advertere poſſumus amicum ne Umbertum in famulum accipiat, non plus initio allegans, niſi quod ei non convenit. Quod ſi amicus perſiſtat velle eum accipere niſi cauſſam norit repellendi, explicare poſtea licet eius defectum, puta ſi talis eſſet fur. Similiter licet monere alterum ut fugiat conſortium hominis quem certo ſcias eſſe corruptis moribus, ne ex tali conſortio ipſe pervertatur, vel ſe abſtineat ad homine rixoſo vel iurgiis dedito, &c.

Talis revelatio pariter fieri debet cum neceſſaria ſit ad bonum ſpirituale delinquentis, ut ſi fiat Superiori, parentibus, ſervato tamen quantum opus ſit ordine fraternæ correctionis, cum ſpirituale bonum animæ præferendum ſit famæ.

Non illicitum eſt iniuriam ſibi ab altero illatam referre ad petendum conſilium non nominando perſonam, niſi ita opus ſit ad conſilium, modo tamen non pluribus quam oporteat referatur: nam tunc iniurians non eſt rationabiliter invitus, & læſus ius habet neceſſarium conſilium in acceptis iniuriis quærendi. Non licet tamen præciſe ad animi ſolamen ſeu ad dolorem leniendum referre amico iniuriam ſibi illatam perſonam nominando. Etenim iniquum eſt gravem infamiam proximo inferre ſine iuſta gravi cauſſa, quæ ſolatium illud cenſeri nequit, eo quia non ſit bonum tanti momenti, nec neceſſarium, cum verum ſolatium ſine proximi infamatione obtineri valeat, ad Deum ſcilicet patrem miſericordiarum recurrendo. Et equidem ſicuti illicitum eſt furari pro ſuæ gravis miſeriæ ſolatio, ita detrahere non licet pro ſolatio doloris. Sic P. Ant. cum aliis.

Si quis fictis virtutibus, vel ſimulata peri-

ri-

ritia famam ſibi comparavit, non illicitum eſt detegere hanc ſimulationem, ſi cedat in grave alicuius damnum, puta ſi quis ſe eſfingeret peritum advocatum, medicum &c. Is enim ius non habet ad retinendam famam in errore fundatam cum alterius damno vel periculo. Si autem ſimulatio virtutis vel doctrinæ nemini noxia eſſe poſſit, peccatur contra iuſtitiam eam revelando: nam hypocrita quamdiu ſua malitia ſit occulta, & nemini noxia, ius habet ne poſitive a quovis malus æſtimetur.

Seipſum infamare poſitive ſemper illicitum eſt ſub gravi, permiſſive vero, per ſe loquendo ſi id fiat ſine ſpeciali inſtinctu divino, eoque certo ex intentione procurandi maius incrementum gloriæ divinæ, eſſet pariter mortaliter illicitum. Et hoc patet ex capite 41. Eccleſiaſtici, ubi dicitur: *Curam habe de bono nomine: hoc enim magis tibi permanebit quam mille theſauri.* Idemque conſtat ex auctoritate S. Aug. *qui lib. de bono viduitatis cap. 22.* ſic ſcribit: *Nec audiendi ſunt ſive viri ſancti ſive fœminæ, quando reprehenſa in aliquo negligentia ſua, per quam fit ut in malam veniant ſuſpicionem, unde vitam ſuam longe abeſſe ſciunt, dicunt ſibi coram Deo ſufficere conſcientiam, æſtimationem hominum non imprudenter ſolum, verum etiam crudeliter contemnentes, cum occidant animas aliorum, ſive blaſphemantium viam Dei, quibus ſecundum ſuam ſuſpicionem quaſi turpis, quæ caſta eſt, diſplicet vita Sanctorum, ſive etiam cum excuſatione imitantium non quod vident ſed quod putant; proinde quiſquis a criminibus flagitiorum ac facinorum vitam ſuam cuſtodit, ſibi bene facit; quiſquis autem etiam famam, & in alios miſericors eſt: nobis enim neceſſaria eſt vita noſtra, & aliis famam noſtram.... unde non fruſtra Apoſtolus: Providemus* (inquit) *bona non ſolum coram Deo, verum etiam coram hominibus. Item dicit: Placete omnibus per omnia, ſicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi utile eſt, ſed quod multorum, ut ſalvi fiant.* Et idem Apoſtolus ſcribens ad diſcipulum ſuum Timotheum, dicit: *Circa omnes teipſum bonorum operum præbens exemplum.* Cæteroquin ſeipſum infamare laudabile cenſetur ex communi, aperiendo veritatem ſine ſcandalo, vitæ periculo, aliorumque iniuria, vel damno ad cohibendam ſuperbiam, vanam gloriam, humilitatemque acquirendam, ad Chriſti opprobria imitanda, iuxta quamplurium Sanctorum exempla. Nam homo dominus eſt ſuæ famæ, & honeſte bono maiori eam poſtponit. Erit tamen per ſe loquendo, veniale, ſi hoc fiat ſine iuſta cauſſa, cum ſit quædam inordinatio, & prodigalitas. Dico *veniale*; nam cum homo dominus ſit ſuæ famæ, non poteſt eſſe mortale contra iuſtitiam; nec pariter contra charitatem, quia charitas non obligat ad temporalia bona extera comparanda, & conſervanda niſi quatenus ſunt neceſſaria ad ſpiritualia bona, ſeu ad vitam temporalem noſtram, & proximi conſervandam.

Mortaliter tamen peccaret contra charitatem qui ſeipſum infamaret vel cum ſcandalo proximi, vel proprio, puta ſi effrænatior inde fiat ad peccandum, aut cum periculo vitæ propriæ, ut ſi dicas te alterius thorum violaſſe. Etenim mortale eſt præbere alteri occaſionem graviter peccandi, & id cuius non eſt dominus prodigere. Item ſi tua infamia impediat ne proximo prodeſſe valeas, cui ex ſola charitate prodeſſe teneris. Sed peccatum grave etiam contra iuſtitiam eſſe poteſt ſeipſum infamare, quando propria infamia ad alios redundet, ut ad Ordinem Religioſum, ſi ſe infamans Religioſus ſit, quia cum illius fama coniuncta ſit cum fama aliorum, non poteſt fama illius lædi, quin ſimul fama aliorum lædatur. Itidem ſi illius fama neceſſaria ſit ad bene & utiliter alios gubernandos, puta ſi ſit Epiſcopus, Parochus, Prælatus, quia tenetur quiſque ex iuſtitia nihil facere quod impediat ne recte & utiliter munus ſuum aliis miniſtret, dum ex iuſtitia recte & utiliter illud obire debeat.

§. IX.

De iniuria detractionis, aut calumniæ alia detractione & calumnia non repellenda.

Illicitum eſt iniuriam acceptam repellere ut inter alios iuxta ſanctarum Scripturarum monita docet D. Th. 2. 2. *q.* 72. *art.* 3. *Dicendum eſt*, (ait ibi S. Doctor) *quod ſicut patientia neceſſaria eſt in iis, quæ contra nos fiunt, ita in iis etiam quæ contra nos dicuntur &c.* Et revera non licet facere malum ſeu peccatum, ut veniat bonum. Hinc ab Innocentio XI. damnatæ ſunt duæ ſequentes propoſitiones num. 43. & 44. *Quid ni? nonniſi veniale ſit, detrahentis auctoritatem magnam ſibi noxiam falſo crimine elidere*: & : *Probabile eſt non peccare mortaliter qui imponit falſum crimen alicui, ut ſuam iuſtitiam & honorem defendat. & ſi hoc non ſit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.* His tamen non obſtantibus licet

propalare crimen occultum detractoris, ſi ea propalatio ſerviat ad ſui defenſionem, ut calumniatoris deprimatur auctoritas, ſicque detrahatur fides calumniæ. Si autem ea propalatio non inſerviat, nec fiat ad ſui defenſionem, ſed tantum ex motivo vindictæ, erit illicita, quia propalatio occulti criminis, ut colligitur ex dictis, naturam detractionis non amittit, nec excuſat, niſi facta ſit ex motivo alicuius neceſſarii boni, ac proinde ex iuſta & rationabili cauſſa.

§. X.

De naturali ſecreto non revelando.

Cum hactenus egerimus de criminibus occultis non revelandis & de eorum notitia aliarumque rerum ſæpe commiſſa naturali ſecreto, non incongruum duximus de eodem quoque hic agere, ideſt de ſecreto extra confeſſionem accepto, quia de ſigillo confeſſionis ad proprium locum agere remittimus, quando ſcilicet pertractabimus de Pœnitentiæ Sacramento, ad quod ſpectat confeſſio, & huius ſecretum ſive ſigillum, ut ſolet appellari.

Præter ſecretum quod habetur ſub ſigillo confeſſionis aliud triplex ſecretum conſiderari ſolet. Primum quando ex natura rei ſequitur, puta ut ſi quis caſu vel induſtria cognovit alterius delictum, vel accepit ex relatione ſine debito illud ſervandi, vel quando alius ex animi levitate illud revelavit. 2. Quando res ex natura ſua non inducebat debitum ſervandi ſecretum, vel nullum damnum ex eius revelatione ſequatur, nec mihi ab alio commiſſum eſt, ſed ſponte ego ſpopondi illud ſervare, & hoc dicitur ſecretum promiſſum, non commiſſum. 3. Quando ſecretum mihi commiſſum eſt ab alio tacite vel expreſſe, & ego tacite vel expreſſe ſervare promiſi, quod omnibus ſtrictius eſt, ac rigoroſius. Et hoc quidem expreſſe dicitur ſecretum commiſſum & promiſſum, quando alter verbis ſecretum mihi commendat, & ego quoque expreſſis verbis illud ſervaturum promitto. Tacite vero quando ex circumſtantiis conſtat alium rem mihi ſub ſecreto committere, licet verbis ſe non exprimat, & ego eodem modo illud accepto. Sic Medici, Chirurghi, advocati, obſtetrices, aliique, ad quos pro remedio vel conſilio recurritur ſub rigoroſo ſecreto (hoc eſt promiſſo & commiſſo) tenentur rem omnino celare. Itidem theologi, aliique docti viri conſulti circa caſus conſcientiæ, licet expreſſe eis non committatur ſecretum, ex vi ſui muneris ſeu officii ad illud ſervandum ſunt obnoxii, & ſub tali onere alterius ſecretum recipiunt. Sic communiter Doctores.

Qu ſecr ex ra ſub tali van

Secretum igitur quod ex natura rei ſequitur, obſervandum eſt ſub mortali, & ex iuſtitia, quoties ex illius revelatione is graviter lædatur cuius eſt ſecretum, vel damnum aliquod in fama vel in fortunis ipſi immineat. Notandum tamen nec hoc ſecretum frangere, nec alia duo, de quibus dicetur, eſſe peccatum, quando quis vi tormentorum vel mortis compellitur ut illud revelet, cum tunc iuſtam cauſſam habeat revelandi, nec teneatur cum tanto ſuo incommodo illud celare, dummodo non cedat in publicum damnum, ad quod vitandum quiſque tenetur etiam ſubire mortem. Idcirco miles tenetur ſervare ſecretum, cuius revelatio cederet in damnum exercitus vel ducis, licet cruciatibus necaretur. Ita qui officium publicum exercent etiam cum vitæ diſcrimine ſub ſilentio retinere debent ea quæ in conſilio aguntur ad commune bonum ſpectantia, niſi parvi eſſent momenti, vel talis revelatio cederet in leve commune damnum, quia non cenſentur in re levi obligationem talis ſecreti ſervandi cum tanto incommodo ſubire, quamvis obſervaturos iuraverint, quia non iudicantur ſe velle iuramenti vinculo aſtringere cum tanto incommodo in re parvi momenti.

Quoad ſecreta vero, quæ reſpiciunt bonum particulare privatum, ſecluſo gravi incommodo ſubeundo tormentorum vel mortis, ut ſupra diximus, alteriuſque huiuſce generis pro eius revelatione, ſervanda ſunt ſub gravi, ſi materia gravis ſit. Sic communiter; quia ex revelatione talis ſecreti in materia gravi cauſſatur proximo grave notabile in bonis vitæ vel fortunæ detrimentum. Cum proximus vero ius habeat ad omnia dicta bona, revelare tale ſecretum ratione cuius revelationis iactura eorumdem bonorum proximo imminet, eſt gravis iniuſtitia; idcirco grave peccatum. Si ſecretum vero ſit ſecundi generis, ſcilicet quod promiſiſti, non autem ab eo accepiſti talem commiſſionem, quod ſecretum dicitur promiſſum, non commiſſum, & ex eius revelatione aliunde damnum non ſequatur in fortunis, vita vel fama, ſitque rerum illarum quæ præciſa promiſſione licite poteras manifeſtare, obligabit vel non illud ſervare ſecundum regulas generales de modo quo promiſſio libera & acceptata obligat, ut dicitur in tractatu de contractibus. Nunc tamen

men tenenda ſit regula illa, quam tradunt Sanchez & de Lugo, nempe quod ſi in promiſſione ſervandi ſecretum fuerit noſtra intentio graviter nos obligare, tunc graviter obligati cenſendi ſumus; ſi vero intenderimus nos obligare ex ſola urbanitate, fidelitate, non ex iuſtitia, ſoluti ſumus a gravi obligatione, & ita proprio teſtimonio ſtandum in foro conſcientiæ. In dubio vero de ratione noſtræ obligationis, ſcilicet num intentio noſtra fuerit contrahendi obligationem ſilentii ex iuſtitia, vel ſolum ex urbanitate & fidelitate, tunc ex circumſtantiis loci, temporis, boni perſonæ &c. res penſanda eſt. Et equidem ſi quando promittimus peteretur a nobis, num velimus ſub gravi peccato nos obligare, & ita ſentiremus, iudicandum eſſet nos obligatos manere ex iuſtitia. Si vero renueremus nos ita obligare, cenſendum eſſet ex urbanitate & fidelitate, minime vero ex iuſtitia velle nos obligare, ac proinde in tali caſu non teneremur ex iuſtitia ſub mortali, etiam in re gravi, ad ſervandum ſecretum. Peccari tamen poſſet contra charitatem, qua ſemper grave damnum proximi ſine noſtro gravi incommodo vitare tenemur. Advertendum tamen quod qui etiam per promiſſionem vellet ſe obligare ex iuſtitia ad ſervandum ſecretum, minorem haberet obligationem quam ſi ſecretum fuiſſet ſimul eidem commiſſum. Etenim mera promiſſio ſecreti non obligat in caſibus in quibus alias tenebaris revelare, etiamſi ſpopondiſſes cum iuramento illud ſervare, quia promiſſio erat de re iniuſta & illicita, dum ſupponitur de re, quam tenebaris revelare, & iuramentum cum non ſit vinculum iniquitatis, ligare non poteſt ad id, quod eſt iniuſtum. Quare ſi a iudice vel Superiore iuridice de illo interrogeris, veritatem manifeſtare debes non obſtante iuramento, quo promiſeris ſecretum ſervare: unde per talem promiſſionem te ſolummodo obligaſti ad non loquendum quoties hoc licite ſervare poſſis. Quod ſi ſecretum ſit tibi commiſſum, nec alias ſit publice manifeſtum, illud ſervare teneris etiam quando eſſes a iudice interrogatus, & aſſerere poſſes te nihil ſcire, & te habere non ſecus ac ſi nihil ſcires, nec ullatenus faceres contra cenſuram Innoc. XI. qua damnavit propoſitionem faventem reſtrictioni pure mentali, quia illa notitia ita limitata eſt, & ſigillata ad unam perſonam ex ipſo iure naturæ, ut ſit prorſus illicitum eam alteri communicare. Etenim iudex & Superior interrogans ius naturæ abrogare nequit; idcirco ius non habet iuridice interrogandi, ut ei revelandum ſit ſecretum, quod ex iure naturæ inviolabiliter ſervandum eſt, niſi vel alia via ſit cognitum, ut poſtea dicetur, vel iuſta interſit cauſſa illud manifeſtandi.

De obligatione Secreti commiſſi & promiſſi.

Secretum vero rigoroſum & ſtrictum, quod abſolute dicitur ſecretum naturale, nimirum quod commiſſum eſt ac promiſſum implicite vel explicite, obligat ſub gravi ad illud ſervandum etiam ex iuſtitia commutativa. Etenim tunc non datur nuda promiſſio, ſed quidam quaſi contractus oneroſus initus inter ſecretum ſuum commendantem, ac illud ſervare promittentem: unus enim ſecretum committit ſub conditione quod alter obſervet. Cum autem committens rem ſub conditione quod alter obſervet, onus ſubeat revelandi alteri ſuum ſecretum, hic alter tenetur ponere ex parte ſua ſecreti obſervantiam; ita ut grave damnum committenti faciat promittens (præciſo alio extrinſeco nocumento) non ſervando ſecretum ſub tali onere vel conditione acceptum & promiſſum; & ſi promiſſio fuerit iurata, violatio ſecreti præter malitiam iniuſtitiæ induet etiam malitiam ſacrilegii in Confeſſione aperiendam. Cæterum voluntas præſumpta & interpretativa ſecretum committentis locum habet ſicut in aliis materiis iuſtitiæ, ut a gravi peccato violatorem liberet. Præſumitur autem talis voluntas ſaltem conditionata, quando ſi nos tali caſu a committente peteremus licentiam ſecretum revelandi, concederetur, ut docet de Lugo, Azor. Bonac. & alii.

De excuſatione a mortali ſecretum ſibi commiſſum infringentis.

Ex triplici autem capite excuſatur a mortali culpa qui ſecretum ſibi commiſſum infringit. 1. Ex levitate materiæ, cum ſæpe res quæ ſub ſecreto committitur, non ſit magni momenti, ut gravem inducere valeat obligationem. Num vero rem gravem ſub ſecreto commiſſam uni vel alteri revelare ſub eodem pariter ſecreto ſit culpa mortalis, ſuppoſito quod aliunde nec infamia nec damnum aliquod ſequatur; Lugo, Azorius, aliique ſatis probabiliter affirmant revelationem tali modo factam cenſendam eſſe parvam materiam, idcirco non ſufficientem ad mortale: ſuppoſito enim quod non cedat in alterius infamiam vel detrimentum, parum refert eam unum vel alterum virum prudentem ſcire, cum ipſi quoque ſub ſecreto ſcientiam talis rei ſervare teneantur. Hoc tamen notant ſupradicti intelligendum, dummodo ſecretum non reveletur ei, cui certo vel probabiliter creditur, quod ille qui ſe-

ſecretum commiſit, voluiſſet particulariter celare: nam tunc gravis iniuria ei videtur inferri qui ſecretum commiſit. Quod ſi ſecretum factum iam ſit aliunde publicum, tunc ſine ulla culpa illud etiam neſcientibus poterit revelari. Cum enim non amplius ei aperiatur quod ſecretum eſt, ſed de re facta iam publica fiat locutio, nulla vel parva iniuria illud committenti irrogatur. Itidem ſi qui ſecretum promiſit, notitiam rei ſub ſecreto commendatæ aliunde accipiat, licite hac notitia uti poteſt, ideſt vi illius loqui cum aliis de re ſub ſecreto ſibi commiſſa, ſine culpa, dummodo tamen aliud damnum non ſequatur, ut in ſecreto confeſſionis quod ſtrictius obligat.

Excuſatur 2. a mortali revelatio ſecreti, ſi hoc contingat ex inadvertentia, vel ex imperfecta deliberatione, puta ſi non advertat ad gravitatem materiæ, ſeu non recordetur eam ſibi commiſſam eſſe ſub ſecreto: idcirco ille etiam, qui revelavit ſecretum magni momenti, illud exiſtimans parvi momenti, ſi ad hoc dignoſcendum ſufficientem diligentiam adhibuerit, non cenſetur reus gravis culpæ, quia bona fides & inadvertentia eum excuſat; ſecus vero ſi negligens fuerit negligentia lata vel gravi in gravitate vel levitate ſecreti inveſtiganda, quia tunc adeſt gravitas materiæ, & ſufficiens deliberatio ad mortale. Bon. Azor. & alii communiter; quia ad hoc ut in dicto caſu revelatio non eſſet mortalis, debebat certo moraliter credere rem eſſe parvi momenti. Si autem in dubio eſſet, ratione periculi cui ſe exponeret gravem iniuriam proximo irrogandi, mortaliter delinqueret.

3. Iuſta cauſſa quæ excuſare poſſit a culpa mortali revelationem ſecreti commiſſi & promiſſi, eſt, quando revelatio neceſſaria eſt ad impediendum aliquod grave iniuſtum damnum ſpirituale vel temporale tertii vel Communitatis, quod inferendum, aut continuandum eſſet ab illo a quo ſecretum fuit creditum: nam tunc non ſpectato Superioris præcepto quiſque tenetur ſecretum ſibi commiſſum & ab eo promiſſum iis patefacere, quorum intereſt, abſque eo quod nominetur perſona, niſi hoc neceſſarium eſſet ad tale malum impediendum. Ita communiter ſentiunt Doctores. Etenim charitas obligat ad damnum commune & privatum innocentis impediendum etiam cum damno nocentis: bonum enim publicum, vel illius innocentis, pro cuius defenſione revelatur ſecretum, prævalet iuri quod nocens habebat ad illud ſecretum, & eius damno. Sic D. Th. 2. 2. *q.* 70. *art.* 1. *ad* 2. Hinc tenemur manifeſtare eos qui falſa & prava dogmata occulte diſſeminant, vel aliquid moliuntur contra Principem, Patriam, vel vitam, famam, bonaque alicuius privati, his tamen exceptis, qui hoc ex ſacramentali confeſſione deprehenderint; & ad hoc tenemur, tametſi noſtra promiſſio de non revelando ſecreto ipſo iuramento firmata fuiſſet; quia cum ad hoc obligati ſimus ex charitatis naturali præcepto, iuramentum quod non eſt vinculum iniquitatis, non poteſt obligare ad oppoſitum, idcirco in his caſibus eſſet invalidum & illicitum.

Pariter iuxta multos non tenemur ſervare ſecretum iuſte cognitum cum certo periculo propriæ vitæ vel graviſſimi damni, dummodo acceptum non ſit ex confeſſione, vel ſit ſecretum Principis vel Reipublicæ, vel niſi eius revelatio cederet in grave reipublicæ, ſive Communitatis damnum, vel accipiens ſecretum non promiſerit etiam cum quovis ſuo incommodo illud ſervaturum: nam ſecluſis hiſce caſibus & cæteris paribus ius habemus conſulendi nobis potius quam alteri privato, qui in hoc non poteſt eſſe rationabiliter invitus, nec poteſt cenſeri nos ligare voluiſſe cum tanto onere ad illud ſervandum.

Ille, cui alter iniuſte ſecretum tertii aperuit, nullatenus illud detegere poteſt, quia talis notitia ad eum pervenit a prima manifeſtatione data ſub ſecreto, & manifeſtatio ulterior data ſub ſecreto, ſi ulterius tranſiret, cederet in iniuriam illius qui ſecretum commiſit, & eſſet extenſio ac ampliatio iniuriæ factæ a primo iniquo proditore.

Addunt aliqui alios duos modos quibus aliquid dici poteſt ſecretum, nempe quando res aliqua occulta cognoſcitur per iniuriam, & quando res aliqua cognoſcitur caſu ſeu fortuito ſine ulla iniuria. In primo caſu ſeu modo revelare ſecretum eſt peccatum mortale contra iuſtitiam in materia gravi, & eſt communis. Si quis enim per iniuriam iniuſte literas alicuius aperit, ex quibus cognoſcit aliquem pingue aliquod Beneficium certo medio conſecuturum, certa negotiatione multum lucraturum, & huiuſmodi, & hoc poſtea revelat amico qui præveniens impedit, & ſibi tali medio negotiationem acquirit, peccat revelans tale ſecretum iniuſte cognitum contra iuſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem iuxta proportionem certitudinis, probabilitatis, vel ſpei habitæ illud bonum conſequendi, quia talis iniuſta aperi-

ſio ac lectio literarum & revelatio ſecreti fuit impeditiva ipſius boni, & cauſſa mali.

Revelare ſecretum in altero caſu ſeu modo eſt culpa gravis contra iuſtitiam in materia gravi, licet non tam gravis, cum hoc cognitum ſit ſine iniuria, ut eſset revelare ſecretum cum iniuria ut in ſuperiori caſu. Eſt communis. Si quis enim cognoſcens caſu fortuito ſine iniuria ubi alter theſaurum habeat occultum, illum revelet, & interim a latronibus ſurripiatur, peccat mortaliter, & tenetur ad reſtitutionem damnorum, utpote qui ſit iniuſta eorum cauſſa.

Ex ſupradictis colliges 1. per revelationem ſecreti aliquando fieri poſſe iniuriam gravem, aliquando levem, aliquando nullam. Gravis iniuria fit per revelationem ſecreti, & mortaliter delinquitur, quando quis in materia gravi ſecretum ſub expreſſa vel tacita conditione illud ſervandi acceptum revelat, quia ſervare fidem ſibi commiſſam eſt de iure naturali, ut communiter tradunt Doctores cum S. Th. 2. 2. q. 70. *art.* 1. *ad* 2. Unde Proverb. 11. ſic habetur: *Qui ambulat fraudulenter revelat arcana, qui autem fidelis eſt animi, celat amici commiſſum.* Et quoad conventionem expreſſam res iam de ſe patet: quoad tacitam vero manifeſte apparet in multis, & præcipue in Conſiliariis, belli Officialibus, advocatis, theologis, medicis, chirurghis, obſtetricibus, imo probabiliter etiam in amicis, propinquis, quibus, auxilii, conſilii, remedii capiendi cauſſa certa ſecreta revelantur, quia ſupradicti omnes eo ipſo quod talia ſecreta ſuſcipiunt ſine expreſſa conventione tacendi, tacite cenſentur ratione officii, aut muneris, aut rei ex natura ſua ſecretum poſtulantis ad ſilentium ſe obligare, & multo graviorem iniuriam inferunt, & gravius peccant cum onere reſtitutionis qui ſecreta revelant per iniuſtitiam detecta, ut antea iam diximus de iniuſte & fraudulenter aliorum literas aperientibus, & ſecreta inde cognita cum notabili eorum damno revelantibus, & ſic de aliis huiuſmodi.

Levis iniuria fit revelando ſecretum, & culpa eſt ſolum venialis, quando quis in materia levi modicum inde duntaxat damnum inferente, aut ex imperfectione actus ſine expreſſa gravi obligatione tacendi ſecretum revelat, quia res levis momenti obligat ſolum leviter ad ſecretum, quando, ut notanter diximus, acceptum ſit ſine expreſſa gravi obligatione tacendi: nam ſi hæc præcedat revelando ſecretum in aliqua ſpeciali materia etiam levi, gravis iniuria infertur, & gravis culpa committitur non ratione materiæ, quæ de ſe ſupponitur levis, ſed ob violatam fidem contra obligationem expreſſe impoſitam & voluntarie aſſumptam tacendi & fidem ſervandi etiam in dicta ſpeciali materia levi.

Nulla fit iniuria, & nulla incurritur culpa quando revelatur ſecretum ex iuſta, & rationabili cauſſa, ſicuti antea iam diximus, nempe quando res ſecretum non mereatur, eo quia talis revelatio nulli prodeſſe vel nocere poſſit, quando res tradita ſub ſecreto aliunde facta eſt iam publica, quando ſecretum cedit in damnum reipublicæ, vel alicuius innocentis, vel ceſſurum eſſet in grave nocumentum ipſiuſmet ſecretum committentis, vel illius cui commiſſum eſt, qui tunc ſolum non eximeretur a tali onere etiam cum ſuo gravi damno, quando ad illud ſervandum ita ſe obligaſſet.

Epiſcopi, Generales Ordinum, Provinciales, Viſitatores, aliique Religioſorum, & Religioſarum Superiores graviter peccant contra iuſtitiam ſi manifeſtent perſonas, a quibus aliorum defectuum notitiam ad illos corrigendos ſuſceperint, & eſt communis; quia certum eſt ex conventione ſaltem tacita id ſub ſecreto ſtrictiſſimo ſibi eſſe commiſſum, quia talis revelatio apertiſſime retrahit a declarandis defectibus neceſſario corrigendis, quod cedit in maximum & graviſſimum detrimentum diſciplinæ Cleri tum ſæcularis tum Regularis. Similiter graviter peccant iuxta gravitatem materiæ & circumſtantiarum Generales, Provinciales, Definitores, aliique Vocales & Secretarii, qui acta & dicta in Capitulis Definitoriis aliiſque Congreſſibus revelant ſeu ſignificant amicis cum magno Religionis aut Religioſorum diſpendio, ſicuti & ii graviter peccant qui perſonis particularibus ſignificant quot favorabiles aut quot adverſarios habuerint in ordine ad dignitates, gradus & officia ad quæ fuerunt propoſitæ. Eſt communis; & ratio eſt, quia ſimilia ſunt apertiſſima ſemina diſcordiarum & diviſionum. Item graviter peccant Regulares omnes utriuſque ſexus quidquam in Religionis detrimentum ſeu in præiudicium famæ Religionis ſeu particularis Religioſi vel Religioſæ manifeſtantes. Hinc huiuſcemodi manifeſtationes in pluribus Ordinibus Religioſis ponuntur inter caſus reſervatos.

§. XI.

De culpa inquirentis ſecreta alterius, & literas ad alios miſſas aperientis.

Hactenus egimus de ſecreto, quod vel fortuito ad alicuius notitiam pervenit, vel ab altero ei fuit commendatum: nunc agimus de eo quod quiſquam ſibi innoteſcere curavit per curioſam inquiſitionem. Et circa hoc ſtatuitur quod exquirere alterius ſecretum in re gravi, ex genere ſuo ſit mortale peccatum, ſive fiat hoc ſine cauſſa ſcrutando, vel interrogando de occultis ab illis qui norunt ea quæ ſub ſecreto ab aliis ſervari vellent, vel etiam facto inſidiando per rimulas vel feneſtras eis qui in abſcondito operantur: nam unuſquiſque ius habet ad ſuum ſecretum, ut ipſe ſolus ſciat, vel ille cui voluerit aperire; unde delinquitur contra iuſtitiam commutativam inquirendo & explorando ſecretum invito illius domino, & ſemper graviter delinquitur ſi materia ſit gravis. Licite tamen alterius ſecretum inquiritur, quando occurrat caſus gravis neceſſitatis, ſcilicet ad conferendum beneficium, eligendum Prælatum, Parochum, Gubernatorem, matrimonium contrahendum, & ſimilia: tunc enim licitum eſt eis, quorum intereſt, inquirere mores etiam ſecretos, quantum opus ſit ad cognoſcendam perſonæ eligendæ dignitatem. Tenentur tamen inquirentes ſub ſecreto ea ſervare, quorum notitiam percipiunt.

Quid de aperiente & legente alterius literas. Cum vero unuſquiſque ius idem teneat ad ſuum ſecretum ſcriptis mandatum, ac verbis prolatum vel factis executum, cum ſemper gravem patiatur iniuriam, ſi contra eius voluntatem ſciatur, quod ſibi ſoli, vel cui voluerit communicare, ius habet ſervandi; hinc ex communi eſt mortalis culpa literas clauſas & ſignatas aperire, vel etiam apertas legere, ſi in loco ſecreto reperiantur, ut in ſcrinio, vel menſa cubiculi, & quæcumque alia ſcripta ſecreta. Excipiuntur tamen aliqui caſus in quibus literas clauſas aperire & legere non eſt mortale; 1 ſi ſit Prælatus qui legere poteſt literas ſuorum ſubditorum, ſive hoc ius teneat ex ſtatuto ſive non, ſive expediens iudicaverit ad ſuorum ſubditorum utilitatem; quia utitur iure ſuo, imo onus ſuum implet, cavendo ne quid damni ſubditis ſuis eveniat. Excipiuntur tamen literæ a Superiori Prælato ad ſubditum miſſæ, quas Prælatus inferior aperire & legere nequit, & multo minus quilibet alius. 2. Quando habeatur conſenſus ſaltem implicitus & præſumptus mittentis literas, vel eius ad quem mittuntur, quia dominus ſecreti cui voluerit poteſt illud communicare. Quare ſi ratione amicitiæ, vel alterius convenientiæ credo, alterum non ægre laturum, quod ego illius literas aperiam, poſſum eas aperire & legere ſine ulla culpa. 3. Ob parvitatem materiæ, ut ſi in literis credam non contineri quod grave ſecretum exigat, vel quia eſt de re alias iam publica, & notoria, vel quia parvi momenti, vel alter parvipendat quod talis res pateſiat, quia ſolum eſt mortale exquirere grave ſecretum eo invito, ad quem ſpectat. Similiter ſi ob curioſitatem, ſine periculo notabilis damni, vel gravis iniuriæ literæ aperiantur nova ſciendi gratia vel ridendi ob inelegantem & barbaram compoſitionem, non erit mortale, quia nulli gravis infertur iniuria. 4. Quando quis credat contineri in literis quod in eius damnum cedat, quia tunc iure ſuo utitur ſe indemnem ſervandi. Ita excuſatur qui literas ſui capitalis inimici intercipit ad ſuum damnum præcavendum: ſic in bello iuſto licite literæ hoſtium intercipiuntur ad eorum bellica ſecreta detegenda. Item Gubernatores licite aperire poſſunt literas civium, quando ex gravi cauſſa iudicaverint expedire reipublicæ, & bono communi. Circa hoc tamen notant Doctores communiter in hiſce caſibus, in quibus licet aperire & legere ſecretas literas, eas res ſolum legi poſſe, quæ finem reſpiciunt ob quem licitum ſit indagare ſecretum, reliqua contenta tranſiliendo, & lecta non poſſe aliis revelari præter neceſſaria ad præcavendum damnum quod timetur.

Circa literas autem apertas in loco etiam publico, quæ præter intentionem ibi e manu habentis ceciderunt, mortale eſt eas legere, cum adhuc maneant ſub ſecreto, ſecus vero ſi eas proiicere vidiſti, vel ſemilaceratas inveniſti. Quod ſi minutatim laceratæ ſint antequam proiicerentur, tunc ſi adhuc poſſunt uniri ut legi valeant, mortale eſt eas legere, quia eas ita minute lacerando cenſetur dominus voluiſſe chartam prorſus deſtrui, & ideo ſuum ſervare ſecretum, & multum ei diſpliceret ſi ſciret quod collectæ lectæ fuiſſent, quod ſi prævidiſſet, eas non proieciſſet.

Explicatio huius præcepti importat etiam utpote ad ipſum ſpectans ea quoque perpendere, ac elucidare quæ verſantur circa iudicia forenſia, præcipue criminalia, ac eorum obligationes qui ad ipſa cooperantur, ut ſunt iudices, accuſatores, & denunciantes,

tes, rei, teſtes, advocati, cæterique miniſtri. Verum cum de his omnibus ſatis actum ſit in tractatu de obligationibus particularibus ac propriis certo hominum ſtatui, hinc illuc lectorem remittimus; ut ea, quæ ad talem inſtructionem pertinent, percipere poſſit.

CAPUT IX.

De nono Decalogi Præcepto.

§. UNICUS.

De iis quæ ſpectant ad hoc nonum præceptum.

TAmetſi in ſuperioribus præceptis ſexto & ſeptimo, vetando in uno ne quis aliena quovis modo ſurripiat, & in altero ne quavis inhoneſtate aliena muliere abutatur, non ſolum prohibeantur exteriores actus, ſeu furti, rapinæ in uno, ac quæcumque aliæ actiones, quibus damnum in bonis fortunæ proximus pati poſſet, ſeu adulterii in altero, & quicumque alii actus inhoneſti cum aliena muliere, verum etiam actus interni, nempe quæcumque mala voluntas huiuſmodi facinora perpetrandi: tamen propoſita ſunt etiam hæc duo poſteriora præcepta, ut clarius ac explicite dignoſceretur vetitam eſſe quamlibet malam affectionem lædendi proximum in bonis ſive fortunæ, ſive honeſtatis. Idcirco Exodi 20. dicitur: *Non concupiſces uxorem proximi tui.* Et rurſum: *Non deſiderabis domum proximi tui, non agrum, non ſervum &c.* Non ſupervacanee igitur propoſita ſunt hæc duo præcepta, cum per hæc diſtincte & explicite vetita ſint quæ ſexto & ſeptimo ſolum implicite prohibebantur. Vetando igitur Deus per hæc duo præcepta deſiderium alienæ uxoris & rei, cum per hoc intelligatur peccatum omne quod cogitatione perpetratur, cuiuſmodi eſt conſenſus internus, delectatio moroſa, deſiderium mali, diſplicentia boni, hinc ſignificare voluit, graviter malum eſſe & culpabile non ſolum id, quod effective proximum offendit in quocumque ſuo bono, quod aliis præceptis iam interdixit, ſed id etiam quod ſolum offendit affective per concupiſcentiam ſeu deſiderium, quod contra quodcumque eius bonum verſetur.

Concupiſcentia generaliter ſumpta definiri ſolet, & præcipue in Catechiſmo Romano hic n. 10. *commotio quædam aut vis animi, qua impulſi homines, quas non habent res iucundas appetunt.* Concupiſcentia alia eſt recta, alia inordinata. Concupiſcentia recta vel ſpiritualia appetit, ut cum ſpiritus contra carnem concupiſcit, vel ſenſibilia, ut cum ea intra rationis leges quæ corpori neceſſaria ſunt peroptat, ut cibum, ſomnum, dum his indigemus. Concupiſcentia vero inordinata ea eſt quæ in appetitu a modo rationis recedit, & exit extra regulas quas Deus ipſi præſcripſit. Cæterum non omnis ſenſibilis concupiſcentia hiſce duobus præceptis vetita cenſetur: non enim vetant optare puta quæ ad naturalis vitæ ſuſtentationem nobis opus ſunt, puta cibum in fame, potum in ſiti, aliaque huiuſce generis, & multo minus ſpiritualia bona, vel ſaltem indifferentia, ſed ſolum quod malum eſt. Similiter hiſce mandatis non prohibentur ut peccata proprie dicta, motus involuntarii concupiſcentiæ, quibus caro concupiſcit adverſus ſpiritum, cum doceat Tridentinum concupiſcentiam non nocere iis qui eidem non conſentiunt, cum nequeat dari peccatum niſi procedat a deliberato voluntatis conſenſu, tanquam a ſua cauſſa: unde proſcripta fuit propoſitio 50. Baii, in qua ſic habetur: *Prava deſideria, quibus ratio non conſentit, & quæ homo invitus patitur, ſunt prohibita a præcepto non concupiſces.* In hoc igitur præcepto damnatur concupiſcentia mala cui homo libere conſentit, & ſimul reprobatur omnis liber carnalis affectus, quod ut clarius elucidetur.

Duplex carnalis affectus.

Nota 1. duplicem eſſe carnalem affectum, efficacem ſcilicet, & inefficacem. Affectus efficax ille eſt qui efficaciter tendit ad executionem operis. Affectus vero inefficax, qui alio modo dicitur moroſa delectatio, eſt actus, quo quis voluntarie ſibi complacet in malo ſine voluntate tamen mali exequendi. Iſte inefficax affectus differt a concupiſcentia ſumpta pro appetitu, ideſt deſiderio: ſub ea tamen intelligi ſolet ut effectus ſub ſua cauſſa.

Internus conſenſus quando peccaminoſus?

Nota 2. internum conſenſum, qui eſt *actus deliberatus voluntatis* ſi habeat pro obiecto opus malum quoad ſimplicem cogitationem, ſeu ſpeculationem, non eſſe peccatum, utpote qui tendat in malum non ſub ratione mali, ſed ſub ratione intelligibilis. Si autem obiectum conſenſus ſit opus malum quoad ipſius executionem, ſeu exercitium, tunc conſenſus eſt peccaminoſus, utpote qui feratur in malum quatenus malum, ideſt ſub ratione mali, atque contrahit culpam eiuſdem ſpeciei ac eſt actus externus, a quo malitiam deſumit, ſive opus

ſit in-

ſit intrinſece ſeu ex obiecto, ſive extrinſece, ex fine nempe malo in quem tendit, vel ex circumſtantiis pravis, in quibus executio contingit. Talis autem conſenſus cum peccatum ſit, non ſolum quando eſt expreſſus ſeu formalis, ſed etiam quando eſt tacitus & virtualis, quod tamen ex implicita voluntate in qua continetur, difficiliter conſicitur, videlicet ſi num, dum quis non expreſſe conſentit malæ cogitationi, cenſeatur ei tacite conſentire: hinc ad eiuſmodi difficultatem, quæ non levis eſt momenti, reſolvendam, his notatis ſit.

Non ſolum pravæ cogitationi tacite ſuum conſenſum quis præbere cenſetur, quando ultro eius cauſſam non removet, ſed quando etiam cauſſam removeat, ſi malæ cogitationi poſitive non obſiſtat. Et quoad primum iam patet, quia eo ipſo quod cauſſam quis vult, eius quoque effectum ſane vult. Quoad ſecundum vero nemo non videt quod pravæ cogitationi tacite quis aſſentiatur etiam cauſſa ipſius reiecta, ſi poſt advertentiam ad periculum, ideſt cognito periculo aſſentiendi, per poſitionem actus oppoſiti non obſiſtat. Verum exemplo melius res innoteſcet. Reſpicit quis v. g. ſine ulla neceſſitate puellam, & ex tali aſpectu excitatur in eius animo turpis cogitatio: tacite ei conſentire videtur, ſi ſtatim a tali conſpectu non ſe retrahat, ſuppoſito etiam quod ab hac cogitatione abhorreat; quia dum vult puellæ aſpectum, ſponte eius cauſſam fovet; & hoc idem contingeret etiamſi contrarium actum diſſenſus eliceret, quia adhuc in cauſſa pravæ cogitationis voluntarie permaneret, dum ſemper verum eſt velle effectum, qui cauſſam vult huius effectus. Qui autem ex neceſſario puellæ aſpectu involuntarie veneream cogitationem patitur, licet a tali aſpectu ſtatim recedat, ſi tamen negative ſe contineat, ideſt oppoſitum actum diſſenſus non eliciat, hic quoque tacite ac interpretative aſſentiri videtur, utpote qui tametſi ſponte a tali cauſſa ſe removeat, eidem tamen cogitationi poſitive non adverſatur. Et hoc verum eſt etiamſi ex multiplici experientia pro certo ſibi perſuadeat non fore conſenſurum, quia ſemper ob naturalem infirmitatem, quam quiſque in hiſce patitur, expoſitus remanet peccandi periculo, ac proinde non indemnis a culpa, iuxta illud *qui amat periculum, peribit in illo*. Sic docent cum D. Th. 1. 2. *q.* 74. *art.* 6. D. Antoninus, Sayrus, Leſſius & alii.

Prohibetur pariter hoc præcepto moroſa delectatio, quæ eſt conſenſus in complacentiam rei cogitatæ ſine animo eam exequendi. Quare non ſolum lethaliter peccat qui alterius uxorem vel ſponſam, vel voto ſive ſolemni ſive ſimplici Deo dicatam ad eis carnaliter abutendum concupiſcit, tametſi etiam mediante matrimonio hoc exoptaret, cum ſemper huiuſmodi obſcænum deſiderium verſetur circa mulierem non ſuam; & quæ hic & nunc ſua fieri non poteſt: ſed etiam ille qui aſſentitur venereæ moroſæ delectationi circa quamvis harum mulierum, quæ ſuæ non ſunt, nec in præſuppoſitis circumſtantiis ſuæ hic & nunc ullatenus eſſe poſſunt. Huiuſmodi delectatio, ut ſuo loco antea iam vidimus, a theologis moroſa dicitur, non iam a mora, ideſt ratione temporis, quo quis in eiuſmodi prava ſeu illicita cogitatione immoratur (cum breviſſimo temporis momento, dummodo adſit perfecta advertentia & conſenſus voluntatis per moroſam delectationem peccari queat) ſed moroſa dicitur ratione negligentiæ, ignaviæ, ac moræ ipſius voluntatis, quæ ad malitiam advertens ſuæ cogitationis, nihilominus moroſe in ea perſiſtit, ac in ipſa ſe complacet, dum ſtatim eam reiicere tenetur.

Delectationes porro venereæ illæ ſunt quæ ex rebus obſcænis cogitatione vel imaginatione apprehenſis cum pleno ac deliberato conſenſu voluntatis acceptantur, ſeu non reiiciuntur, tametſi nulla ſubſit voluntas rem illa turpem v. g. actum fornicationis, ſeu mollitiei, vel tactus impudici opere complendi. In hoc igitur differunt deſiderium & moroſa delectatio circa venerea, quod mera delectatio moroſa licet feratur in obiectum aliquo modo præſens, per ſe tamen ſiſtit in pura complacentia cogitationis ſive imaginationis venereorum ſine ulla venerei operis conſumandi intentione. Deſiderium vero illicitum quamvis feratur in obiectum ſeu in rem deſideratam ut abſentem, anhelat tamen turpis operis conſumationem, ut puta dum quis virginem defflorare cupit, ſive deinde media ad id perficiendum opportuna inquirat, ſive non, dummodo deliberate id facere deſideret, ſi facultas adeſſet. Sic communiter Doctores. Notandum hic tamen pro faciliori intelligentia, delectationem, ut iam alias diximus, aliam eſſe ſpiritualem, aliam mere ſenſibilem, aliam veneream. Delectatio ſpiritualis eſt ea quæ reſidet in ſola voluntate ſine ullo ſenſibili motu in corpore, ideſt independenter ab omni ſenſibili corporali motu; & hæc delectatio ſi ſit de actu mortali, mortalis eſt, & ab illo actu tanquam obiecto ſpeciem ſuam ſumit.

Differentia deſi- de- delec- tioni mo-

ſumit. Delectatio mere ſenſibilis eſt ea quæ oritur ex proportione ac conformitate rei ſenſibilis cum organo ſenſus ſine ulla ſpirituum genitalium circa partes venereas commotione, & eſt delectatio quæ percipitur ex tactu rei blandæ, ex guſtu, ex muſica, &c. Delectatio venerea eſt ea quæ ſentitur in partibus venereis ex commotione ſpirituum genitalium, ſeu generationi inſervientium. Omnis delectatio venerea deliberata etiam minima extra coniugium quæſita & acceptata, eſt mortale peccatum, nec lex levitate materiæ poteſt eſſe veniale. Ita communiter Doctores: nam omnis delectatio venerea ex natura ſua ordinatur ad ſeminis effuſionem, ac eſt quædam illius diſpoſitio, imo etiam inchoatio, cum in omni venerea delectatione fiat quædam ſeminis reſolutio, ac eius deductio ad partes venereas, iuxta teſtimonium Ariſtotelis, Galeni, ac Ippocratis medicorum; & hæc voluntaria ſeminis effuſio extra coniugalem actum eſt mortalis, ſicut etiam omnis ad illam diſpoſitio, cuiuſmodi eſt moroſa delectatio. Diſpoſitio enim ſumit malitiam ſuam a forma ad quam diſponit: præterquamquod conſtat apud omnes moraliter loquendo & practice etiam, minimam delectationem veneream deliberate quæſitam & acceptam extra coniugium, propter nimiam proclivitatem naturæ corruptæ ad carnalia habere annexum periculum proximum peccati mortalis, cum difficillimum ſit in re tam lubrica, quod animus illectus a delectatione leviori ſe contineat a graviori non appetenda & admittenda; idcirco difficillimum eſt iudicare ac determinare in iis levem materiam, ideoque non ſolum practice, ſed etiam ſpeculative pro certo tenendum eſt, delectationem veneream etiam minimam eſſe mortalem, cum indubitatum ſit etiam ſpeculative quamlibet actionem, quæ ex natura ſua ſecum affert morale periculum culpæ mortalis, malam eſſe mortaliter iuxta illud Eccleſiaſtici *qui amat periculum in illo peribit*, & qui vult morale periculum peccati, ſaltem interpretative vult ipſum peccatum. Sic P. Antoine.

Qui poſt ſufficientem advertentiam negative ſe habet ad delectationem veneream, ideſt eam non approbando nec improbando, peccat mortaliter ut ex S. Antonino, Azorio, Leſſio & aliis communiter cum D. Th. 1. 2. *q.* 74. *art.* 6. quia voluntas ſaltem per actum diſplicentiæ tenetur reprimere poſitive illicitos motus delectationis & ſenſualitatis, & hoc patet etiam ex Concilio Tridentino, quod docet, quod ad hoc ne concupiſcentia noceat, non ſatis eſt mera negatio, ſed repugnantia ac poſitiva diſplicentia requiritur. Et equidem huiuſcemodi motus, qui ſunt ex obiecto graviter inordinati, & ex natura ſua diſpoſitiones proximæ ad opus mortale, ſcilicet ſeminis effuſionem, & per ſe vehementer alliciunt ac veluti trahunt voluntatem ad conſenſum per ſympathiam per intrinſecam communicationem appetitus ſenſitivi cum rationali, afferunt intrinſecum periculum conſenſus rei, ideſt impudicitiæ mortaliter malæ: unde voluntas cuius eſt regere paſſiones ſecundum rectam rationem ac divinam legem, tam longe abeſt ut poſſit ſe indifferenter habere circa motus venereæ delectationis, ut imo teneatur ſub mortali eos expreſſe & poſitive per formalem diſplicentiam reprobare. Sed cum non ita facile reddatur diſcernere, an diſplicentia ſit ſatis ſincera, vel an ſit voluntatis fraus, mihi videtur quod non ſufficiat ſola diſplicentia motus venereæ delectationis, ſed potius eſſe expellendos hoſce motus, præſertim actionem deſerendo ſi qua ſit ex qua motus iſti oriantur, niſi obſtet iuſta cauſſa, quia homo tenetur expellere motus per ſe graviter inordinatos, ſaltem quando abeſt iuſta cauſſa; unde tenetur ſub mortali actiones etiam leviter turpes dimittere, ut ſunt viſio, lectio, locutio rerum leviter obſcænarum ex ſola curioſitate, ſtatim ac in ipſo excitent ſive pollutionem, ſive delectationem veneream vehementem. Quod ſi probabiliter timeatur, ne ex maiori reſiſtentia magis augeantur, aut illis expulſis fortiores exurgant, vel ad illos motus expellendos dimittenda ſit actio honeſta, neceſſaria, vel utilis, puta auditio confeſſionum, ſtudium caſuum conſcientiæ, non ſic expellendi ſunt, ut ſupra dicebam, ſed tunc ſatis eſt ſola diſplicentia; alias homines anxii ſemper eſſe deberent, & multa bona opera dimittere; ſed de his iam ſatis ſuo loco, ubi de peccato capitali luxuriæ, dictum eſt.

CAPUT X.

De decimo & ultimo Decalogi Præcepto.

§. I.

De iis qui peccant contra hoc præceptum.

DEus huiuſce præcepti verbi: *Non concupiſces domum proximi tui, non ſervum, non ancillam*, vetat, ne aliena bona appetamus ut iniuſte poſſidenda, ideſt cum damno

damno proximi. Cum enim Deus non vetet ne aliena cum nobis neceſſaria ſunt appetamus, ut poſſidenda iuſto titulo emptionis, donationis, reſtat, ne ea cupiamus ut poſſidenda iniuſte. Quare toties reprobatur in Scripturis boni alieni cupiditas, ut 1. Petri cap. 4. Theſſalon. I. cap. 4. Philippenſium cap. 2. Unde rei fiunt contra hunc decimum præceptum 1. qui ita parati ſunt, ut in venditionibus, emptionibus, permutationibus ætate vel ſimplicitate abuti vellint. 2. Qui debita ſua ad rigorem iuris exigunt, vel exigere differunt, donec ita creverint, ut ſolvi nequeant niſi cum venditione vel agri aut vineæ, cui creditor inhiabat. 3. Qui inhoneſtis læſionibus delectantur, vel qui ludis etiam licitis immoderate abutuntur lucri gratia. 4. Qui rerum penuriam, annonæ caritatem exoptant, aut qui ægre ferunt ut alii ſint præter ipſos qui vendant, vel emant quo carius vendere aut vilius emere ipſi poſſint. 5. Qui alios egere cupiunt, ut aut vendendo aut emendo ipſi lucrentur. 6. Qui bellum cupiunt ut ipſis furari liceat. 7. Qui morbos optant ut medendo lucrentur. 8. Qui cauſſarum, litiumque vim, copiamque deſiderant. 9. In hoc genere pariter ii graviter peccant qui alienæ laudis gloriæque avidi ſunt non ſine aliqua famæ alterius detractione. 10. Qui ſervos, ancillas, mercenarios, qui mercede conducti, vel amore obſervantiæ impulſi aliis operam præſtant, verbis, promiſſionibus, præmiis corrumpunt, ut eos deſerant quibus ſe addixerunt. Hactenus Catechiſmus Romanus n. 37. in quo n. 25. habetur, quod ſi ante id tempus, quo ſe in illorum famulatu fore promiſerant, ab illis receſſerint, huius præcepti auctoritate monendi ſunt, ut ad eos ipſos omnino revertant.

Notandum hic 1. quod exoptans tantum aliis auferre quantum de facto ſurreptum ſufficeret ad mortale, reus eſſet mortalis culpæ, quod idem intelligendum eſt de eo etiam, qui in domo, agro, aliave proximi re auferre vellet. 2. Pravæ huius intentionis aperiendum eſt in confeſſione obiectum & motivum. Obiectum, quia ſi cuperet bona Eccleſiæ, reus eſſet ſacrilegii; motivum vero; nam qui ex odio vel invidia noxia alterius peroptat, peccatum peccato ſuperaddit.

§. II.

De deſiderio mali, & diſplicentia boni proximi.

Spectant pariter ad hoc præceptum omne deſiderium alterius mali, ac diſplicentia de alterius bono. Deſiderium quod eſt affectus in rem cogitatam, duplex eſt, aliud efficax, quando eſt cum intentione exequendi, & explicatur per verbum *volo*; aliud inefficax, & exprimitur per verbum *vellem*. Deſiderium de re mala, ſi ſit abſolutum, ideſt ſi voluntas in eam feratur ſimpliciter, ſive efficax ſit ſive inefficax, ſemper eſt peccatum eiuſdem ſpeciei ac res quam deſideratur, a qua tanquam ab obiecto ſpecificatur. Si vero deſiderium de re in ſe mala ſit conditionatum, & voluntas feratur ſub conditione in rem, quæ intrinſece mala ſit, eſt ſemper peccatum, cum res illa per appoſitinem conditionis *ſi non eſſet vetita*, non poſſit deſinere eſſe mala, utpote quæ in ſua malitia non pendeat a conditione, ac proinde voluntas in ipſam tendere nequit niſi tanquam in rem malam. Si autem deſiderium verſetur circa rem extrinſece malam, poteſt eſſe peccatum, & non eſſe peccatum. Non eſt peccatum, quando verſetur circa rem ſub conditione de non prohibitione eiuſdem rei, ideſt ſub conditione quæ conſtituat deſiderium in circumſtantia non vetita. Res melius elucidabitur exemplo. Si quis v. g. eliceret hunc actum, vellem comedere carnes diebus vetitis, niſi timerem incurrere inferni damnationem; vellem fornicari ſi non eſſet vetitum; in utroque caſu peccaret, quia cum prioris deſiderii conditio reſpiciens ſolummodo pœnæ evitationem, ſtet cum affectu ad culpam, non tollit eius malitiam; idcirco licet deſiderium ſit de re extrinſece mala in tali circumſtantia non obſtante conditione eſt peccatum. Peccaret in altero caſu, quia cum fornicatio ſit prohibita quia intrinſece mala, conditio de non prohibitione non poteſt tollere eius malitiam, nec proinde tale deſiderium indemne reddere a culpa. Ex oppoſito vero ſi quis eliceret hunc actum, vellem furari ſi eſſem in extrema neceſſitate, ſeu vellem comedere carnes die Veneris (ſumpta comeſtione materialiter) niſi timerem Deum offendere, in neutro caſu deſiderium eſſet culpabile, quia licet furtum ſit vetitum, quia malum, in circumſtantia tamen extremæ neceſſitatis, in qua omnia ſunt communia, alienæ rei ablatio non eſt furtum,

tum, nec ideo peccatum; in altero item caſu cum conditio utpote reſpiciens evitationem culpæ, non ſtet cum affectu ad peccatum, tollit eius malitiam, & ſic ab eiuſmodi deſiderio culpam. Sic Bonac. Sanchez.

Similiter ac deſiderium mali, diſplicentia alterius boni, quæ eſt *averſio voluntatis cum triſtitia cordis*, ſubiacet huic præcepto poſtremo Decalogi *Rem alienam non concupiſces*. Diſplicentia vero de bono alieno provenire poteſt vel ex invidia, quia ſcilicet tale bonum apprehenditur ut diminutivum propriæ excellentiæ, vel ex odio, quia poſſidetur ab inimico, vel a noxio; vel ex zelo quia poſſidetur ab iniquo; vel ex æmulatione, non quia poſſidetur ab alio, ſed quia non poſſidetur etiam ab ipſo. Si diſplicentia ſit indeliberata, & præter intentionem, ex quocumque motivo proveniat, non eſt peccatum ſaltem grave, cum tunc ſit animi paſſio procedens ex infirmitate naturæ. Si autem eſt deliberata & ex intentione, tunc utpote voluntaria eſt peccatum grave vel leve iuxta gravitatem vel levitatem materiæ. Verum quando etiam ſit deliberata, adhuc ſicuti ſuam ſpeciem ſumit a motivo, non ſemper eſt culpabilis. Quare ad dignoſcendum an diſplicentia alterius boni peccatum ſit vel non, recurrendum eſt ad motivum, ex quo oritur talis diſplicentia, ideſt num ex invidia, vel odio, & tunc plane erit peccatum, aut ex indignatione vel timore, & tunc ſolum peccatum quando non ſit ex iuſto motivo. Si vero procedat ex zelo aut æmulatione, tunc ſolummodo erit peccaminoſa quando debita moderatio non ſervetur. Opponitur in primo caſu charitati, in ſecundo ordinationi Dei diſponentis in altero illum bonum. Si vero motivum in hoc caſu ſit iuſtum, diſplicentia ex indignatione conformatur iuſtitiæ diſtributivæ, & diſplicentia ex timore conſonat charitati propriæ. In tertio vero ſi in zelo & æmulatione deſit moderatio, diſplicentia deviat a recta ratione, & ſi concurrat moderatio, diſplicentia ex zelo conformatur charitati alienæ, & ſi naſcatur ex æmulatione, charitati propriæ conformatur. Vide quæ iam diximus de filiabus iræ & invidiæ ſuo loco.

TRACTATUS
DE PRÆCEPTIS ECCLESIÆ.

TAmetſi Decalogi præcepta utpote quæ tanquam a ſuo fonte ab infinita Dei ſapientia iuxta æternam iuſtiſſimamque eius legem emanarint, ita ſatis ſuperque ſint apta ad moralem Chriſtianam diſciplinam moderandam, inſtituendamque, ut ſi humanæ actiones ſecundum illorum principium dirigantur, nihil amplius optari queat ad integram, completamque earumdem honeſtatem, ac pietatem; Eccleſia tamen ſuprema qua ex Chriſti inſtitutione pollet auctoritate, ut populum fidelem ſuis quoque legibus & mandatis regeret, ac facilius perduceret in divinorum mandatorum obſervantiam, ac in æternæ ſalutis viam, ipſa quoque aliqua edidit præcepta, quibus divinus cultus eo magis augeretur, fidelium ſanctitas perfectior, necnon æterna eorumdem ſalus ſecurior redderetur. Unde non ſecus ac Decalogi mandata, hæc quoque ad fideles omnes univerſim pertinent: & præcipiunt primo dierum feſtorum obſervantiam; ſecundo ut in his diebus præcipue Sacrificium Miſſæ audiatur; tertio ieiunii obſervantiam; quarto annuam Sacramentalem confeſſionem, ac euchariſticam communionem tempore Paſchatis; quinto decimarum Eccleſiæ Paſtoribus ſolutionem; quæ omnia infra ſigillatim diſcutientur.

CAPUT I.

De Feſtorum Obſervantia.

§. I.

De dierum feſtorum inſtitutione ac diviſione.

INter præcipua, quæ Hebræorum ſynagogæ, in qua futura Chriſti Eccleſia figurabatur, præcepit Deus, ut habetur in præceptis Decalogi primæ Tabulæ, fuit dierum feſtorum cultus & obſervantia, nempe ut populus certos dies quodam religioſo ritu veneraretur per abſtinentiam ab omni ſervili opere, ut inde ſe totum divino cultui

ſui hiſce diebus manciparet. Ita enim iuſſit celebrari diem poſtremum hebdomadæ, qui Sabatum vocabatur, ideſt requies Domini, in memoriam beneficii creationis, ut Deutor. 5. ver. 12. *Obſerva diem ſabati, ut ſanctifices eum, ſicut præcepit tibi Dominus Deus tuus: Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua: ſeptimus dies ſabati eſt, ideſt requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis tu, filius tuus, &c.* Sic Exodi 20. v. 8. *Memento ut diem ſabati ſanctifices.... Sex enim diebus fecit Dominus cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requievit in die ſeptimo: idcirco benedixit Dominus diei Sabati, & ſanctificavit eum.* In memoriam igitur creationis Univerſi voluit Deus diem ſeptimum ideſt ſabati religioſe obſervari, quia completo iam die ſexto creaturarum omnium numero, quas efformare ſtatuerat, die ſeptimo ab huiuſmodi operatione requievit, ut cit. cap. 20. Exodi: *Et requievit die ſeptimo.* Verum cum Hebræorum populum deduxerit Deus in ſignis, & portentis ab Ægyptiorum ſervitute ad poſſeſſionem regnorum Chanaan, ſicut eorum parenti Abrahamo multo ante promiſerat, voluit ut in memoriam tanti beneficii quoſdam alios feſtivos dies infra annum celebrarent, ut inter alios Paſcha, in quo agnus immolabatur, & interdicto fermento ſolis azimis panibus veſci licebat, quæ ſolemnitas celebrabatur ſeptem diebus primo Hebræorum menſe Niſſan, noſtro Martio in plenilunio correſpondente in gratiarum actionem liberationis ab Ægypti captivitate, Levit. 23. *v. 6.* Pariter celebrare ex divino præcepto debebant feſtivitatem Pentecoſten Hebraice nuncupatam etiam ſabanoth, (ideſt feſtivas poſt ſeptem hebdomadas ſolemnizata, quinquaginta diebus poſt Paſcha) menſe Sivan noſtro Maio correſpondente in memoriam Legis a Deo traditæ Moyſi in duabus lapideis tabulis. Item celebrare debebant diem feſtum Scenopeiæ, ideſt feſtivitatem Tabernaculorum vulgo *Freſcate* & Hebraice Sukot ſeptem diebus, menſe Thirſi correſpondente noſtro Septembri ad commemorandum beneficium divinæ protectionis, & deductionis per deſertum, ubi ſub tentoriis ſeu tabernaculis ipſi Hebræi habitaverunt paſti manna eis de cœlo præſtita, Levit. 23. v. 34. In hiſce tribus aſſignatis ſolemnitatibus tenebantur Hebræi quotannis Hieroſolymitanum Templum inviſere, ut eis præceperat Deus, Deuteron. 16. Item feſtivitas Nehomeniæ, ideſt Novilunium, quæ feſtivitas dicta eſt *Tubarum* celebrabatur prima die menſis ſeptimi, ideſt Septembris in memoriam liberationis Iſaac, quando Abraham invenit arietem inter vepres hærentem cornibus, quibus buccinabant, & hæc feſtivitas eis indicta erat Levit. 23. Item ſolemnitas expiationis nuncupata a Iudæis Iomhiphurim, celebrabatur decima die menſis ſeptimi, ideſt Septembris, in memoriam illius beneficii, quo Deus ad preces Moyſis propitiatus eſt peccato idololatriæ populi de adoratione vituli in deſerto, & tenebantur tali die ad ſtrictum ieiunium in ſignum veridicæ pœnitentiæ, ut eis iuſſum erat Levitici 23. Item feſtivitatem celebrare debebant Collectæ ſeu cœtus die 22. menſis ſeptimi, ideſt Septembris, in octava ſolemnitatis Tabernaculorum, ut ſicut illa erat in memoriam divinæ protectionis, & deductionis per deſertum, ſic hæc ultima in eius octava commemoraret ſingulare divinum beneficium, quo omnes in unum collecti, & ſimul introducti fuerant in terram promiſſionis. Et hæc feſtivitas legitur eis indicta eodem Levit. cap. 23.

Præter dies, quos ex divino præcepto colere tenebatur Synagoga, alios ipſa quoque inſtituit per annos omnes quibuſdam ſtatutis temporibus celebrandas in gratam pariter commemorationem beneficiorum, quæ Deus eidem populo contulerat, ut feſtum ſortium, Eſther ob liberationem populi ab Aſſyriorum excidio, feſtum Iudith in memoriam debellati Holophernis cum ſuo exercitu, feſtum encænniorum, ideſt novæ purgationis ſeu dedicationis Templi factæ ſub Iuda Machabæo, ut 1. Machab. cap. 4. quod etiam a Chriſto Domino fuit celebratum.

Cum autem in adventu Chriſti Domini, expiraverit lex vetus ſeu Moſayca ac Synagoga, utpote eius figura ac ſymbolum novæ legis gratiæ, ſeu Evangelii per ipſum Chriſtum Dominum excitandæ; & cum ab eodem Chriſto Domino fundata ſit Eccleſia nova eius Sponſa, quæ in hac nova lege uſque ad finem mundi eſt permanſura, S. Spiritus, a quo regitur, afflatu, ipſa quoque non ſolum ut præcipitur in Decalogo, quem ut totius ſanctitatis regulam ac firmamentum cuſtodit, ac ſervat, voluit quod ſui Fideles in qualibet hebdomada diem feſtum celebrarent, loco ſabati diem Dominicum ſubſtituendo, ſed ut alia quoque novæ Religionis ſolemni cultu celebrarentur myſteria, ſuprema auctoritate, qua a Chriſto Domino eius ſponſo donata eſt, alias quoque ſolemnitates celebrandas inſtituit, ſive in

cultum divinorum myſteriorum, ſive Sanctorum, quorum laudabilem memoriam Chriſtiana Religio veneratur, ut infra recenſetur. Nec mirum videri poteſt Eccleſiam dies feſtos inſtituiſſe, ac quandoquidem novas etiam, quando ita pietas exigat inſtituere. Nam ſi hac facultate pollebat Synagoga, quæ diu etiam poſt legis Moſaycæ promulgationem præter feſtivitates in lege præſcriptas, alias quoque, ut iam vidimus, inſtituere potuit, potiori ſane ratione hoc ab Eccleſia fieri poſſe ſine ulla hæſitatione concedendum eſt.

§. II.

De præcipuis feſtivitatibus quæ in Eccleſia catholica celebrantur.

Notandum feſtivitates, quas catholica celebrat Eccleſia, alias in honorem Dei & Chriſti inſtitutas fuiſſe, alias in honorem Deiparæ Virginis, alias tandem in honorem Sanctorum, qui Deiparæ inferioris ſunt ordinis. Quamvis feſtivitates omnes quas etiam in honorem Sanctorum univerſalis celebrat Eccleſia, ſicuti cæteræ quibus ipſos Sanctos colit, inſtitutæ ſint in Dei honorem, ad quem propter eius ſupremum dominium ac dignitatem, & ut ad ultimum ac principalem rerum omnium finem omnia referenda ſunt; tamen in Eccleſia catholica quædam feſtivitates ita ſpecialiter Deo dicatæ ſunt, ut præcipua ratione Dei feſta appellari queant. Et quia nimis longum eſſet omnes exquirere, de iis quæ ſolemniores ſunt pertractabimus. Hæ autem ſunt dies Dominica loco Sabati, Natale Domini quod præcedit Adventus, Paſcha quod præcedit Quadrageſima, Pentecoſtes, Feſta SS. Trinitatis, & Corporis Chriſti, & de his circa eorum inſtitutionem ac dignitatem breviter aliquid dicemus.

Cum Deus in lege Moyſis præcepiſſet populo ut eius cultui diem Sabati dicaret, ne fideles Eccleſiæ viderentur convenire legi Moſaycæ, quæ per legem gratiæ, & Evangelii erat iam abrogata, ab ipſius Eccleſiæ exordio, ideſt ab ipſo tempore Apoſtolorum, loco Sabati qui poſtremus erat hebdomadæ dies, ſubſtitutus eſt Chriſtiano cultui primus dies hebdomadæ, qui idcirco vocabatur una Sabati, ut Actor. 20. *Una Sabati cum conveniſſemus*, & 1. Corinth. 16. *Per unam Sabati unuſquiſque apud ſe ſeponat &c.* & Marci 16. dicitur Chriſtus reſurrexiſſe una ſabatorum, ideſt primo hebdomadæ die. Hic autem primus dies hebdomadæ, quem loco poſtremi celebrari ab Eccleſiæ populo inſtituerunt Apoſtoli ob multa & miranda myſteria quæ hac die operatus eſt Chriſtus Dominus, ab ipſo Domino dies Dominicus appellatus eſt. Hac enim ipſa die cœpit Deus mundi creationem, hac die pluit manna in deſerto, quæ erat figura ſacræ Eucharistiæ; ſed præcipue appellari voluere Apoſtoli *Dominicam* hunc diem, quia hoc eodem die Chriſtus Dominus reſurrexit, miſit Spiritum Sanctum ſuper Apoſtolos, quo myſterio Eccleſiam ſuam efformare cœpit, cum ab hac die ceſſaverit Synagoga, ideſt lex Moyſis, & vigere ac obligare cœperit lex gratiæ, & Evangelii, quam hac ipſa die exeuntes Apoſtoli e cœnaculo pleni Spiritu Sancto evulgare cœperunt. Unde patet quod dies quæ ita erat ſacra ob tam inſignia beneficia, quæ hac die contulit Dominus, peculiari cultu Dei honorem celebranda eſſet a fideli populo, & Dominica, quod idem eſt ac dies Domini, foret nuncupanda.

In ipſis Eccleſiæ primordiis ſecundum quadruplicem ritum die Dominico ſe exercebant fideles illorum temporum. Nam 1. vacabant ab omni opere ſervili; 2. conveniebant in Eccleſiam ad lectionem, concionem, ſacrificium, & ſacram Synaxim; 3. non ieiunabant; 4. orabant ſtantes, non flexis genibus, ut habemus ex Tertulliano lib. *de corona militis*. Poſterior ritus deſiit ſex circiter ab hinc ſæculis, prioribus in uſu remanentibus. Ita illi priores fideles intenti erant his Dominicæ diei exercitiis, & aſſidui, ut ne quidem mortis minæ ab ethnicis Imperatoribus ipſis indictæ ab iiſdem deterrere valuerint. Notandum hic breviter eſt, quod in pluribus Orientalis Eccleſiæ locis pari fere cultu quo dies dominicus, ſabatum quoque celebratur, veluti ſolemnis quædam diei dominicæ vigilia. Sanctificatio igitur unius diei in hebdomada quoad ſubſtantiam eſt iuris divini, ſed quoad modum, ſeu determinationem temporis eſt iuris poſitivi apoſtolici. Priuſquam vero de aliis Dominicis feſtivitatibus loquamur, advertendum eſt annum eccleſiaſticum dividi in quatuor partes, prima quarum continet Adventum cum ſubſequentibus ſolemnitatibus Chriſti Domini; ſecunda Quadrageſimam; tertia tempus Paſchale quod incipit ab ipſo Paſchatis feſto uſque ad totam Pentecoſtes octavam; quarta tandem tempus quod ſequitur ab octava Pentecoſtes uſque ad Adventum. In quatuor partes annum dividit Eccleſia.

§. III.

§. III.

De Adventu, & Nativitate Domini, Circumciſione, Epiphania, aliiſque ſimilibus feſtivitatibus.

Adventus inſtitutio non noviter inventa eſt in Eccleſia, cum plura Concilia ſæculi ſeptimi de hoc mentionem faciant. Unde ex his colligi poteſt Adventum habitum fuiſſe ut Quadrageſimam præcedentem Chriſti Nativitatem. Et revera non multum olim diſtabat a Quadrageſima Paſchali: nam tunc temporis ſaltem in locis non paucis incipiebat poſt diem S. Martini, ſicut nunc etiam hic mos perdurat Mediolani, unde ait Amalarius lib. 4. *de officiis* cap. 37. *Nos obſervamus tres Quadrageſimas, ante Paſcha Domini, ante Feſtum Nativitatis S. Ioannis, & ante Nativitatem Domini*. De Quadrageſima Natalis Domini cum Amalario concordat Nicolaus I. in ſua Inſtructione ad Bulgaros, & in Officiis Eccleſiæ iidem ritus pariter ſervantur in Adventu ac Quadrageſima. Nam Clerici flexis genibus fundunt preces in Adventu, ſicuti in Feriis ieiunii, veſtibus utuntur lugubribus, ideſt violaceis, non recitantur hymni lætitiæ, ideſt *Gloria in Excelſis Deo* in Miſſa, & *Te Deum* in Officio. Servatur quidem Alleluia, eo quia ſi lugeat Eccleſia pro peccatis, lætatur ſimul de futuro reparatore. Non invaluit unquam tamen univerſim conſuetudo ieiunandi in Adventu.

De Feſtivitate Natalis Domini. Natalis Domini feſtum, licet inter Criticos verſetur quæſtio circa tempus eius inſtitutionis, certum tamen eſt quod in Eccleſia Occidentali ab exordio Eccleſiæ initium traxerit, ſerius vero in Eccleſia Orientali celebrari cœpit, ut patet ex S. Chryſoſtomo Serm. 51. *Hic dies Natalis Domini ab exordio iis qui in Occidente habitant, cognitus fuit, nunc ad nos Orientales non ante multos annos tranſmiſſus eſt*, &c. Non ſine tamen aliquo honore tranſigebatur ante apud Græcos hoc myſterium: ſed huius memoria celebrabatur ſimul cum myſteriis Epiphaniæ & Baptiſmi Chriſti. Solemnitas Natalis Chriſti hoc habet ſpeciale, quod non incipit ſicut aliæ Solemnitates ſolum a primis Veſperis, ſed a Laudibus Vigiliæ, quæ duplici ritu perſolvuntur; quod Chriſtiana plebs maximam partem noctis tranſigit divinis incumbendo Officiis; & Miniſtri ſacri altaris ter celebrant Miſſarum ſolemnia ad indicandam triplicem Chriſti nativitatem, nempe ex ſinu Patris ab æterno, ex utero Matris in plenitudine temporum, & per gratiam & pacem in hominibus bonæ voluntatis. Hic mos celebrandi plures Miſſas antiquitus non fuit tantum in ſolemnitate Natalis Domini, ſed in aliqua alia, nam notat S. Auguſtinus in Feria 5. in Cœna Domini duas Miſſas fuiſſe celebratas, ſemel mane a ieiunis, & ſemel ſero a refectis. Verum iuxta codices Rhemenſem S. Rhemigii, Noviomenſem S. Mariæ, Gellonenſem, & Gelaſiani Monaſterii tres in hac Feria celebrabantur Miſſæ, prima pro reconciliatione pœnitentium, ſecunda dicta Chriſmatis pro Chriſmatis conſecratione, tertia ad Veſperum de ipſa diei ſolemnitate. Item die Circumciſionis Domini, ideſt Kalendis Ianuarii tres celebrabantur Miſſæ, ut habetur in vetuſtiſſimo Gellonenſi Sacramentorum libro, nempe prima & ſecunda de Circumciſione, ſed verius ſecunda erat de B. Virgine, ut indicat Oratio, & habetur in Calendario Frontonii ante ann. 900. tertia vero ad præſervandum ab idolis, ideſt ad reprimendas Paganorum hac die ſuperſtitiones, ut fuſe S. Aug. Serm. 129. Item in Paſchatis feſto iuxta Calendarium citatum Ioannis Frontonii duæ ſaltem celebrabantur Miſſæ: prima Sabathina de nocte, ſecunda de die, imo ut habetur ex veteri Miſſali Gallicano in lucem edito a Card. Thomaſio etiam per totam Octavam Paſchatis celebrabantur duæ Miſſæ, una Matutinalis pro Neophytis, altera de die. Similiter ex P. Martene, iuxta librum Sacramentorum Eccleſiæ Turonenſis ante annos 800. exaratum, in vigilia Aſcenſionis Domini tres deſcribuntur Miſſæ præter eam quæ eſt de Litaniis maioribus, ideſt in Rogationibus. Et in ordine Gelaſiano aſſignantur duæ Miſſæ in Aſcenſione Domini. Et ſic legitur factum fuiſſe in quibuſdam etiam ſolemnitatibus Sanctorum. Unde conſtat olim præter diem Natalis Domini in aliis etiam feſtivitatibus privatas & ſolemnes celebrari conſueviſſe plures Miſſas, ut habetur ab eruditiſſimis tractationibus P. Edmundi Martene lib. 1. de antiquis Eccleſiæ ritibus, & a Card. Bona lib. 1. cap. 18. n. 5. & ſeqq. qui ibi dies, in quibus plures Miſſæ celebrantur, vocat *Politurgicos*, & *Aliturgicos* in quibus nulla celebrabatur, *Liturgicos* vero in quibus unica tantum celebratur ab omni Sacerdote.

Notandum reſtat circa Miſſas, quæ Natali feſto celebrantur, quod licet optandum, ut fideles qui poſſunt, tres audiant, præcepto tamen ſatisfaciunt etiam unam tantum audiendo, ſicuti etiam Sacerdotes non tenentur omnes tres Miſſas celebrare; ſed ſi

unam

unam tantum recitent, illam de die recitabunt, quia hæc magis conſonat myſterio.

Feſtum Circumciſionis Domini, quod eſt etiam Octava dies ipſius Natalis, quando celebrari cœperit in Eccleſia incertum eſt: nam Concilium Toletanum habitum anno 633. præſcribit quidem ieiunium hac die ſervandum, ſed nihil loquitur de officio Circumciſionis. Et ita D. Iſidorus lib. 2. de divinis Officiis cap. 40. dicit ieiunium inſtitutum fuiſſe ab Eccleſia Kalendis Ianuarii propter errores Ethnicorum, nihil vero meminit de Feſto, & Officio Circumciſionis. In Gallia e contra feſtum hoc Circumciſionis nomine appellatur, & Concilium Turonenſe habitum anno 567. iubet hac die ieiunari, ſicut ieiunatur in aliis Eccleſiis, & Miſſam Circumciſionis præſcribit, & in præfationibus Sacramentarii Gellaſiani & Gregoriani mentio fit Octavæ Nativitatis, & ſimul Circumciſionis, & Puerperii Virginis. Quare in Ordinario Nannerenſi, quem refert citatus P. Martene in tractatu de antiqua Eccleſiæ diſciplina cap. 13. n. 15. ita habetur: *Quidam dicunt quod in die Circumciſionis tria feſta concurrunt B. M. Virginis, Circumciſionis, & Octavæ Domini*, & ideo ex duabus Miſſis, quæ hodie celebrabantur, ideſt de B. Virgine, & Circumciſione, una tantum facta eſt quæ dicitur Circumciſionis, in qua Oratio eſt de B. Virgine. Quod de tali feſto certum eſt, ut habetur apud Hiſtoricos, & Eccleſiaſticos, in ſeptimo ſæculo receptum erat & celebrabatur. Tomaſſinus lib. 2. de Feſtis cap. 6.

Feſtum Epiphaniæ ſeu Theophaniæ ſequitur, quod idem ſonat ac apparitio Domini, ſeu manifeſtatio, ſive quia hodie celebratur etiam Chriſti baptiſmus, & manifeſtatio facta eſt divinæ ſuæ gloriæ verbis illis Patris: *Hic eſt Filius meus dilectus*; ſive quia in hac die adoratus fuit a Magis, & Gentibus manifeſtatus eſt. Tria in hoc feſto coluntur myſteria, videlicet Baptiſmus Chriſti, ipſius miraculum in nuptiis Canæ Galilææ aquam in vinum convertendo, & adoratio quam ipſa die a Magis accepit. Celebratio huius feſti non immerito creditur initium habuiſſe ab ipſis Apoſtolis, cum de hoc meminerit Clemens Romanus lib. 5. Conſtit. Apoſtol. c. 12. & lib. 8. cap. 103. Et revera etiam Eccleſia Orientalis primitus hanc celebrabat, & una hac ipſa colebat Chriſti nativitatem, & Circumciſionem, ut ait Azorius lib. 2. tom. 1.

Secunda pars anni eccleſiaſtici eſt Paſchalis ſolemnitas, & huius præambula in tres partes dividi poſſe videntur, prima quarum præcedit Quadrageſimam, ſecunda eſt ipſa Quadrageſima, tertia maiorem complectitur hebdomadam, vel potius diceremus totum tempus quod appellatur Paſſionis. Prima pars temporis prævii Paſchæ, & quod Quadrageſimam præcedit conſtat tribus Dominicis Quadrageſimam præcedentibus, quæ ſunt Septuageſima, Sexageſima, Quinquageſima. Quare has Dominicas inſtituerit Eccleſia, incertum eſt apud Eruditos: Carolus Magnus & Alcuinus volunt a Septuageſima inchoaſſe ieiunium eos qui Feria 5. & Sabato non ieiunabant, ut ita cum aliis diebus completos haberent quadraginta dies ieiunii: alios vero qui per ſingulas hebdomadas unum tantum ieiunii diem omittebant, a Dominica ſequente ieiunii initium duxiſſe, quæ idcirco Dominica Sexageſima fuit appellata. Bellarminus vero qui lib. 3. cap. 14. hanc reprobat opinionem, cenſet cum Alcuino ac Ruperto, nomen Septuageſimæ, Sexageſimæ, & Quinquageſimæ ortum fuiſſe non a dierum numero, ſed a numero Dominicarum. Vult enim Eccleſia ante Dominicam Paſſionis præmittere celebres ſeptem Dominicas, quibus revocaret nobis in memoriam ſpiritualem noſtram captivitatem, ſicut per Dominicam Paſſionis ſubſequentem commemoratur redemptio a captivitate. Alii vero ſimpliciter volunt Eccleſiam tales Dominicas inſtituiſſe, ut Bacchanalia quæ iam incaleſcere cœperant, cohiberet, aut ſaltem publice deteſtaretur, incipiendo tribus ſeptimanis ante Quadrageſimam pœnitentiæ ritum: tunc enim lugubres ſumit veſtes, ſupprimit Alleluia, & in ſacris Officiis fideles revocat ad memoriam eorum quæ Deus contra Adamum, contra terræ incolas temporibus Noe, ac demum contra Sodomitas geſſit. Unde cum hæc Officiorum immutatio extraordinariam celebritatem hiſce Dominicis tribuat, potuit etiam eiſdem nomina tribuere, quæ Quadrageſimam prænunciarent.

Secunda pars temporis, quod Paſcha præcedit, nuncupatur Quadrageſima; & hæc vel eſt traditionis apoſtolicæ, ut habetur ex D. P. Hieronymo epiſt. 54. ad *Marcellam*, vel a tempore valde proximo Apoſtolis. Ratio talis inſtitutionis accepta eſt a veteri Teſtamento, ſed præcipue a novo. Nam Moyſes Exodi 34. Elias 3 Regum 19. & Chriſtus Matthæi 4. quadraginta dies ieiunarunt. Et equidem decebat ut fideles in terrenis rebus fere ſemper implicati ſaltem de-

bus, quæ præcedunt Paſcha.

decima anni parte Deo ſe in pœnitentiam dicerent. Et hoc congruentius fieri non poſſe videtur quam cum Eccleſia ſe parat ad colendam anniverſariam commemorationem Paſſionis & Mortis, quam Chriſtus eius ſponſus pro communi ſalute ſubire voluit.

Demum tertia pars eiuſdem temporis quod Paſcha antecedit, maiorem complectitur hebdomadam, quæ etiam ſancta & pœnoſa vocatur, ut his etiam nominibus moneantur fideles ut ſolicite curent ſe munire Chriſto, ac ſancta eius cogitatione.

Solemnitas Paſchatis. Solemne Paſchatis feſtum ab ipſis Eccleſiæ primordiis, ideſt a tempore ipſo Apoſtolorum ab univerſa Eccleſia tum Orientis tum Occidentis celebratum fuit, imo cum maximo lætitiæ ſenſu, quia tunc completum, conſumatumque fuit opus tam mirandum, tamque neceſſarium humano generi, noſtræ ſcilicet cum Deo reconciliationis. Traditus enim eſt Chriſtus propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram; & quia Chriſti reſurrectio fuit futuræ noſtræ reſurrectionis argumentum. Unde merito Paſcha Chriſtianis eſt feſtivitas feſtivitatum, ſolemnitas ſolemnitatum: *hæc vere dies eſt quam*, ut ait S. Pſalmiſta, *fecit Dominus*, in qua exultare debent omnes, & lætari. Hinc olim per totam octavam ab omni opere ſervili Chriſtiani ceſſabant, & ſuſpenſa erant ieiunia, preceſque flexis genibus, quæ triſtitiam ſpirant. Hinc toties repetitur iuſtitiæ vox *Alleluia*, quæ olim apud latinos poſt tempus paſchale non erat in uſu, donec a S. Gregorio extenſa fuit ad Dominicas omnes, utpote quæ in honorem Dominicæ Reſurrectionis celebrentur. Quibuſdam veteribus Chriſtianis, præcipue Aſiaticis placuit celebrare Paſcha die decimaquarta Lunæ menſis Martii, qua die a Iudæis celebrabatur, quocumque die, ſive in Dominica, ſive non, hoc incideret. Verum hunc morem veluti errorem proſcripſit Nicæna Synodus habita anno 325. ſtatuitque, Paſcha deinceps celebrandum Dominica proxima poſt lunam 14. Menſis Martii, quæ ſuccedit æquinoctio verno. Hinc fit quod feſtum Paſchatis & reliqua quæ ab ipſo pendent, dicantur mobilia, cum tunc prius, tunc poſterius celebrentur, prout Luna 14. Martii, & Dominica quæ eam ſubſequitur, plus vel minus ab æquinoctio diſtant vernali: & in hac voluit Eccleſia Paſcha celebrari a ſuis fidelibus, & ut Chriſtiani diſtinguerentur etiam hoc ritu ab Hebræis, & quia, ut iam ſupra dictum eſt, de commutatione celebrationis ſabati in diem Dominicum, multa & inſignia myſteria ac beneficia in hac eadem die pro humano genere Deus operatus eſt.

De Paſchæ celebratione ſtatuta a Concil. Nicæno I.

D... fe... tai cel... tis poſ... ſch...

Inter ſolemnes Eccleſiæ inſtitutiones, quæ celebrantur tempore Paſchatis, numerantur Litaniæ maiores, quæ occurrunt die 25. Aprilis, nunc D. Marco ſacra, & minores, quæ celebrantur in tribus diebus proxime feſtum Aſcenſionis præcedentibus. Licet tamen dies, in quibus celebrantur Litaniæ ex Eccleſiæ inſtituto non ſint univerſaliter feſtivi, nihilominus (tametſi de his ſolis feſtis mens ſit hic agere,) viſum fuit ob ſolemnitatem, qua celebrantur, haſce ſub ſilentio non prætermittere. Litaniæ quæ occurrunt die 25. Aprilis, vocantur maiores, & quæ celebrantur triduo ante Aſcenſionem, vocantur minores, non quia inter ſe differant, cum eiuſdem ſint rationis ideſt ritus, ſed quarum celebratio eſt antiquior, maiores dicuntur forſan quia a principio maiori ſolemnitate fuerunt inſtitutæ, & celebratæ maiori concurſu, & Eccleſiaſticorum cum præſentia ipſius Pontificis & ſæcularium, & cum maiori apparatu, vel ob longitudinem itineris. Nam etiam minores, quando poſt earum inſtitutionem communiter ab Eccleſiis receptæ fuere, relate ad alias Litanias, quæ minori celebrabantur concurſu, cœperunt nuncupari maiores. Litania enim ſignificat proceſſionem, & concurſum populi ad aliquam Eccleſiam procedentis.

Quid tur de ei inſti tio

Inſtitutio ac compoſitio Litaniarum maiorum quæ celebrantur die 25. Aprilis falſo a pluribus tribuitur D. Gregorio qui floruit ſub fine ſæculi 5. & initio 6. cum reperiantur ex pluribus monumentis multo ipſo antiquiores, ut patet ex pluribus Conciliis, quæ multo ante S. Gregorium præceſſerunt, & harum Litaniarum mentionem faciunt, ut videre eſt in Suarezio lib. 3. *de oratione vocali* cap. 9. n. 26. quod comprobat auctoritate SS. Auguſtini & Baſilii, aliorumque D. Gregorii antiquiorum: imo ipſe S. Gregorius de his meminit, ut multo ante inſtitutis, ut colligitur ex Sacramentario eiuſdem Gregorii a Paſſuelio edito, ubi talis Litania maior notatur 7. Kal. Maii, ideſt 25. die Menſis Aprilis: *Litania maior ad S. Laurentium in Lucina*. Multo igitur ante D. Gregorium Magnum compoſita fuit, & inſtituta Litania maior, & ab ipſo aucta eſt & indicta, ut ſolemnius, & per totam Eccleſiam celebraretur, ita ut poſt S. Gregorium recepta fuerit præcipue ſæculo 7. a maiori parte Eccleſiarum Occidentis, & tantum

tum

tum ſæculo 9. univerſaliter; imo ad Orientales etiam tranſierit.

Litaniæ vero, quæ triduo ante Aſcenſionis diem celebrantur, & dicuntur Rogationes, inſtitutæ fuere a S. Mamerto Epiſcopo Viennenſi in Gallia, qui floruit ſæculo 5. tempore Valentiniani Imperatoris, & ſæculo 7. receptæ fuere a maiori parte Eccleſiarum Occidentis. Tandem ſæculo 8. in Eccleſiis omnibus Occidentalibus univerſales fuere: nam Eccleſiæ Orientali ut habetur ex Gratzero in Codice lib. 3. cap. 9. ſemper ignotæ fuere. Verum quidem eſt quod ex SS. Avito Viennenſi & Cæſario Arelatenſi videntur Rogationes in ipſo ſæculo 5. univerſales fuiſſe toti Eccleſiæ, cum dicant ubique terrarum fuiſſe eorum tempore receptas, nempe ſub fine ſæculi 5. hi tamen intelligendi ſunt de Galliarum tantum Eccleſiis, & finitimarum Provinciarum. Et equidem Concilium Arelatenſe celebratum anno 524 declaravit celebrandas eſſe cum ieiunio, & ita nunc celebrantur Mediolani; imo in Gallia dies Rogationum erant etiam dies feſti; unde his diebus Eccleſiæ Galliarum & ieiunium obſervabant, & feſtum. In Eccleſia vero Romana nunquam hi dies fuere feſtivi, nec cum lege ieiunii, nec abſtinentiæ a carnibus. Rogationes Aſcenſioni præviæ ante ſæculum 8. non erant certe toti Eccleſiæ univerſales, cum tempore Leonis III. qui floruit ſub fine ſæculi 8. minime Romæ receptæ fuerant; & huic Pontifici tribuitur conſtituiſſe, ut tribus diebus ante Aſcenſionem Domini Litaniæ celebrarentur. Sic Merati in ſuis Obſervationibus ſuper Gavantum tom. 1. pag. 851.

e- en- Jo. Feſtum Aſcenſionis Domini recenſendum eſt inter ſolemnitates, quæ ab Apoſtolis inſtitutæ fuere, ut docet S. Aug. ep. 34. novæ edit. & huius feſtivitatis mentio fit in Conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 5. cap. 18. Non habebatur tamen iſta feſtivitas inter ſolemniores, quæ ubique ritu conformi colebantur, ſicuti Nativitas Domini, Paſcha, & Pentecoſtes, quibus Concilium Agathenſe anno 506. can. 63. & Aurelienenſe anno 511. can. 25. ſed inter minus præcipuas ſecundi ordinis, in qua claſſe numerabantur Epiphania, Feſtum S. Ioan. Bapt. & de hoc agunt P. Edmundus Martene de *antiqua Eccleſiæ diſciplina* cap. 28. aliique.

Pentecoſtes, quod idem ſonat ac dies Quinquageſima quæ numeratur a die Paſchatis, hæc eſt inter præcipuas feſtivitates, quas magna cum ſolemnitate, ac lætitia ſacroſancta celebrat Eccleſia, quia in hac die omnia conſumata ſunt Chriſti myſteria, abſolutumque opus ad quod ille miſſus erat, per miſſionem Spiritus S. ſuper Apoſtolos ad inflammanda ac firmanda eorum corda, ut fortes & impavidi miniſterium implerent, quod ante ſuam aſcenſionem in cœlum ipſe Dominus eis commiſerat, ſcilicet annunciandi univerſo orbi legem gratiæ, & Evangelii; idcirco figura fuit celeberrimi huius diei Iudæorum Pentecoſtes, ideſt illa dies quinquageſima, in qua poſt eorum exitum ab Ægypti captivitate legem Domini receperunt ad radicem montis Sinai, & hac die ipſis quoque ob tam inſignem memoriam legis acceptæ valde ſolemnis offerebant Domino panes ex primitiis novæ meſſis, ut Levit. 23. Nam & in noſtra Pentecoſte mundo data eſt lex nova, & in hac ipſa S. Apoſtoli ſtatim poſt eorum exitum a Cœnaculo Spiritu S. repleti primitias ſuæ meſſis Domino conſecrarunt, cum ad primum Petri nuncium de Chriſto redivivo tria millia Iudæorum Evangelium amplexi ſunt.

Feſtum Pentecoſtes, quidquid dicant aliqui inſtitutum fuiſſe non primo Apoſtolorum ſæculo, ſed poſt ab Eccleſia: primis tamen poſt Apoſtolorum ſæculum temporibus certum eſt antiquiſſimos Eccleſiæ Scriptores meminiſſe huius diei feſti apud Chriſtianos, ut Irenæus in Oratione de Paſcha cit. a Iuſtino Martyre quæſtion. 115. Tertullianus, Origenes, Epiphanius, & ante eos omnes Clemens Romanus lib. 5. *Conſtitut. Apoſtolic. cap.* 18. *lib.* 8. *cap.* 33. Imo communiter ſentiunt Doctores, Pentecoſten inſtitutam fuiſſe ab Apoſtolis: nam 1. Corinth. 16. ait D. Paulus: *Manebo Epheſi uſque ad Pentecoſten*, & Actor. 20. de eodem Paulo ſcribit Lucas: *Feſtinabat ſi poſſibile ſibi eſſet, ut diem Pentecoſtes faceret Hieroſolymis*. Et huic accedit auctoritas S. Auguſtini in ep. 108. ad Ianuarium, qui hoc idem ſentire demonſtrat; & ex pluribus momentis Iuris canonici colligitur, quod hæc ſolemnitas celebrata ſemper fuerit cum duobus ſequentibus diebus. Sic Azorius, & Merati loc. cit.

Sequentia tamen quæ in Miſſa recitatur non eſt ita antiqua, ſicut illa quæ recitatur in Miſſa Paſchæ, cum hanc aliqui adſcribendam credant Roberto Galliæ regi, qui regnabat ſæculo undecimo, alii eam tribuant Ermanno Contracto Germaniæ Monacho, qui obiit anno 1054. Credibilius tamen eſt compoſitam fuiſſe ab Innocentio III. ac ab eodem inſertam Miſſali, cum inter eius opera inveniatur. Merati loco cit. Sequentia Miſſæ non eſt tam antiqua.

De Solẽmnitate SS. Trinitatis ac eius inſtitutione.

SS. Trinitatis ſolemnitas, quæ in aliis Eccleſiis eſt vetuſtiſſima, in Eccleſia Romana non eſt admodum antiqua. Alcuino tempore Caroli Magni, & Ludovici Pii Imperatorum adſcribitur compoſitio Miſſæ & Officii feſti SS. Trinitatis. Ita Durandus in Rational. *divinor. Officior.* lib. 6. cap. 4. In Romana Eccleſia ante tempora Alexandri III. dies hic non colebatur ut feſtus. Etenim Eccleſia Romana putabat huic cultui ſatisfacere feſtum hoc celebrando ſingulis diebus Dominicis, quæ dicatæ ſunt Trinitati, in quibus canebatur Præfatium Trinitatis. In Eccleſiis, ubi in uſu erat talis feſtivitas, celebrabatur a quibuſdam in Octava Pentecoſtes, ab aliis Dominica immediate ante Adventum. Tandem etiam in Eccleſia Romana introductus eſt mos aliarum Eccleſiarum celebrandi hanc feſtivitatem in Dominica prima poſt Pentecoſten, quæ eſt etiam ipſius Pentecoſtes Octava. Auctor Summæ Piſanellæ in verbo *Feria* §. 3. vult feſtum hoc nunc celebrari per univerſam Eccleſiam ex mandato Ioannis XXII. Ita etiam habetur in Gerſonio & Tomaſſino lib. 2. de Feſtis cap. 18. n. 13.

De Feſto SS Corporis Chriſti ac eius inſtitutione.

Feſtum SS. Corporis Chriſti, quod celebrabatur ab aliqua Eccleſia ab anno 1246. extenſum fuit ab Urbano IV. ad totam Eccleſiam: nam quamvis quotidie in S. Miſſæ Sacrificio Auguſtiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum veneremur, *conveniens tamen*, (ait Summus Pontifex in ſua Conſtit. incipiente *Tranſiturus*, qua hoc feſtum univerſim ampliavit) *arbitramur & dignum ut de ipſo ſemel ſaltem in anno ad confundendam ſpecialiter hæreticorum perfidiam, & inſaniam memoria ſolemnior, & celebrior habeatur.* Nam etſi in Feria 5. ſanctioris Hebdomadæ id ſpecialius ab Eccleſia præſtetur; tamen ut ſubdit idem Pontifex in die Cœnæ Domini, quo Chriſtus hoc inſtituit Sacramentum, univerſalis Eccleſia pro pœnitentium reconciliatione, ſacri confectione Chriſmatis, executione mandati circa lotionem pedum, & aliis plurimis occupata, plene vacare non poteſt celebrationi huius maximi Sacramenti: hinc ut tanto Sacramento debitus pro humanis viribus cultus exhiberetur, eius ſpecialem feſtivitatem pro Feria 5. poſt Octavam Pentecoſtes laudatus Urbanus IV. inſtituit. Hanc ſolemnitatem maxime commendavit Concil. Trid. ſeſſ. 13. cap. 5. de *Sacramento Euchariſtiæ*. Officium huius Feſti & Octavæ compoſitum fuit cum Miſſa a D. Thoma, ac idem Pontifex in ſua Bulla univerſalis inſtitutionis huius feſti deſignavit plures Indulgentias & iis, qui proceſſioni huius diei interſint, & Horas divinas in Choro publice recitantibus. An vero idem Pontifex ſimul cum Feſto ſolemnem decreverit proceſſionem, quæ hodie peragitur, incertum eſt. Aliqui ducti verbis ipſius Urbani in Bulla huius feſti ita eſſe affirmant: negant vero alii ex teſtimonio Genebrardi, qui poſtquam feſti huius inſtitutionem deſcripſiſſet, ita habet: *Centum annis poſt Papiæ cœpit luſtratio Sacramenti, qua corpus Chriſti in ferculum fertur, atque hinc ad cæteras Occidentis partes manavit.* Sed hoc ad ſummum demonſtrat univerſim cœptum non fuiſſe ſitum proceſſionis, minime vero Pontificem eam non ordinaſſe, cum ex verbis ipſius Bullæ aliter deprehendatur.

Nota quod quinque præcipue ſolemnitates quæ celebrari ſolent, Paſchæ ſcilicet reſurrectionis Domini, Aſcenſionis, Pentecoſtes, SS. Trinitatis, & Corporis Chriſti dicuntur Feſta mobilia, quia cum quatuor poſteriores inſtitutæ ſint cum quodam ordine dierum ad Paſcha Reſurrectionis; & cum hoc ratione Lunæ Martii, poſt cuius plenilunium, quod contingit plus vel minus poſt æquinoctium vernum iuxta decretum Concilii Niceni 1. celebrandum ſtabile non ſit, ſed cum ordine eiuſdem plenilunii Martii citius vel ſerius habeatur, aliæ quoque quatuor poſteriores ſolemnitates, citius, vel ſerius adveniunt. Hæc Feſta mobilia publicantur in Feſto Epiphaniæ inter Miſſarum ſolemnia a Diacono præcipue in Cathedralibus, vel per Parochos in Eccleſiis minoribus ubi Parochus ſolus ſine miniſtris Miſſam canit.

§. IV.

De Feſtis in honorem Virginis Deiparæ.

Præter feſtivitates, quæ directe Deo ſunt addictæ, quarum principaliores hactenus memoravimus, aliæ etiam, ſicut iam ante notatum fuit, inſtitutæ fuere in honorem M. V. Deiparæ, & aliorum SS. inferioris Virgini Deiparæ ordinis. Et ut res clarius elucidetur.

De cel... di... ac M...

Supponendum in primis merito feſta inſtitui in honorem Mariæ Virginis, & Sanctorum, 1. quia tale inſtitutum habemus a primitiva Eccleſia, ut patet ex epiſt. Eccleſiæ Smyrnenſis ſcripta ſecundo ſæculo relata ab Euſebio lib. 4. Hiſtoriarum cap. 15. tum a S. Cypriani verbis epiſt. 5. *Martyrum paſſiones & dies anniverſaria commemoratione celebramus;* tum a prioris temporis Conciliis laudatis a Bellarm. cap. 16. 2. Quia feſti

feſti dies recte inſtituuntur ad recolenda beneficia Dei, ut conſtat ex feſto Sortium apud Iudæos; laudanturque a S. Auguſt. lib. 10. *de Civit. Dei cap.* 4. *Magnum quidem eſt Dei beneficium, quod quidam Chriſtiani conſumentur præſertim per Martyrium. Hinc exultat triumphans Eccleſia novum civem adipiſci: hinc gaudet Eccleſia militans novum ſibi augeri interceſſorem in cœlis apud Deum, unde nova utrique ratio magni gaudii, & triumphi de relata in diabolum victoria.*

Nec hic cultus, ut autumant Etherodoxi, idololatriam redolet, nec falſo nititur fundamento, ut hac falſa ſuppoſitione debacchantur præcipue contra Immaculatæ Conceptionis Virginis feſtum, nec a ſæculari poteſtate inſtituuntur. Nulla enim occurrere poteſt ne quidem ſuſpicio idololatriæ in cultu qui Sanctis poſt mortem exhibetur, quia Sanctos non colimus cultu latriæ veluti Deitatis, ſed ſolum ut amicos Dei, quos ipſe Deus vult ut tales honorari, unde nec vota, nec altaria Sanctis dicamus, ſed ſoli Deo in Sanctorum honorem, & ut gratias Deo reddamus ob beneficia, quibus Sanctos cumulavit, & ut ad eorum preces, niſi paria, ſufficientia ſaltem nobis quoque conferat.

Beatam Virginem immunem fuiſſe ab omni labe etiam originali non ſolum ita ſentiunt Catholici, ſed inter ipſos hæreſiarchas Lutherus, ac Eraſmus, qui non male audit apud Proteſtantes; & feſtum Conceptionis Virginis Mariæ celebratur non ſolum ab iis fidelibus qui ſentiunt immaculatam fuiſſe eius conceptionem, ſed etiam ab iis, qui eamdem Virginem opinantur in peccato fuiſſe conceptam; quia in tali feſtivo cultu ipſius ſanctificationem honorare intendunt. Poteſtas tandem ſæcularis Principum fecit quidem, & facit ut feſta ab Eccleſia inſtituta obſerventur debita veneratione, non vero annuas unquam feſtivitates inſtituit, quia hoc ad ſolam ſpectat eccleſiaſticam auctoritatem. Sed de his fuſius habetur hic in Bellarmino.

Præcipuæ Mariæ Virginis feſtivitates ſunt eius Conceptio die octava Decembris, Nativitas die octava Septembris, Præſentatio in Templo die 21. Novembris, Annunciatio die 25. Martii, Viſitatio die 2. Iulii, Purificatio die 2. Februarii, Compaſſio feria 6. poſt Dominicam Paſſionis, & Aſſumptio die 15. Auguſti.

Feſtum Conceptionis B. Virginis apud Græcos cœpit celebrari multo tempore ante quam a Latinis, ut patet ex Conſtitutionibus Emmanuelis Imperatoris Conſtantinopolitani, quem habet Theodorus Balſamo in Nomocanone Photii, & ex Sermone Leonis Imperatoris item Conſtantinopolitani de S. Mariæ Conceptione. Apud Latinos vero tempore S. Bernardi anno Domini 1146. celebrari cœpit Galliæ in Eccleſia Lugdunenſi, ut conſtat ex epiſt. eiuſdem S. Bernardi ad Canonicos Lugdunenſes, quæ eſt 174. in qua eos ſubarguit, quod abſque auctoritate Romanæ Eccleſiæ feſtum induxerint Conceptionis B. Virginis prætextu cuiuſdam revelationis. Creſcente tamen in Deiparam fidelium affectu invaluit tandem huius ſolemnitatis conſuetudo, & a Synodo Baſilienſi anno 1439. confirmata eſt, eique Indulgentias affixit Xiſtus IV. Idcirco invaluit feſtum hoc conſuetudine potius quam præcepto.

De feſto Nativitatis B. M. V. ac eius inſtitutione.

Nativitatis feſtum B. M. Virginis notat Baronius ad annum circiter 800. quæ epocha ab omnibus tamen non probatur, cum Fulbertus Carnotenſis, qui floruit circa annum mille, hanc exhibeat feſtivitatem quaſi novæ pietatis partum; ſed hanc recenſet S. Bonifacius Moguntinus iam ab octavo ſæculo inter magnas illius ævi celebritates, forte quia prius quam ab aliis in Gallia celebrari cœpit. Quidquid tamen ſit, S. Bernardus, qui repugnabat celebrationi Conceptionis, totus fuit pro feſto Nativitatis, ut in cit. eius epiſt. 174. Innocentius IV. adiunxit huic feſto ſuam Octavam, ut voto ſatisfaceret ſui prædeceſſoris.

De feſto Purificationis B. M. V. & de eius inſtitutione.

Feſtum Purificationis græcis *Hipopante*, ſeu *Obviatio*, quia Chriſto cum delatus eſſet ad Templum, ei occurrerunt Simeon, Anna, aliique (ut credibile eſt, plures iuſti) promulgatum eſt a Iuſtiniano anno 542. licet putet Baronius hanc ſolemnitatem a Gelaſio inſtitutam fuiſſe, dum Romæ ſuppreſſit Lupercalia, in quibus aræ Saturni quas credit Thomaſſinus fuiſſe idolum Moloch, non iam viros mactando ut ante, ſed accenſis luminibus excolebantur 2. Macrob. 1. Saturn. cap. 7.

De Feſto Annunciationis B. M. V. ac de eius inſtitutione.

Feſtum Annunciationis cum idem ſit ac feſtum Conceptionis Verbi, hinc antiquitus uno eodemque die cum Chriſti Nativitate celebrabatur, ut patet ex Homiliis, quas eodem die habuerunt Patres antiqui ad populum pro Natale Domini. Senſim tamen habuit Annunciatio ſuam ſpecialem ſolemnitatem, & de hac meminerunt Concilium Toletanum habitum anno 653. & aliud item Toletanum anno 656. in quo Annunciatio, feſtivitas glorioſæ Matris, feſtum S. Virginis, feſtivitas Matris nuncupatur: nam quod

feſtum eſt Matris, merito aiunt Toletani Patres, niſi Incarnatio eſt Verbi? Aſſignata fuit paſſim Annunciationis feſtivitas die 25. Martii, quia ut ait S. Aug. lib. 4. de *Trinit.* cap. 5. *Sicut a maioribus traditum, ſuſcipiens, Eccleſiæ cuſtodit auctoritas: Octavo Kalend. Aprilis conceptus creditur* (Chriſtus) *quo & paſſus*. Quia tamen conſtitutum erat a Laodicæna Synodo anno 320. ut nullæ per Quadrageſimam celebrarentur feſtivitates, hinc Annunciationis feſtum a Synodo Toletana tranſlatum fuit ad octavam diem ante Natalem Domini, quod etiam nunc ex parte ſervat Eccleſia Mediolanenſis, ubi Annunciatio in Dominica ante Nativitatem Domini ſolemniſſime agitur.

De feſto Aſſumptionis B. V. & eius inſtitutione.

Feſtum Aſſumptionis, quod ſervatur iure communi cap. pronunt. *de conſecrat.* diſt. 3. & iuxta Doctores omnes in cap. *conqueſtus de feriis*, quidam putant ab Apoſtolis inſtitutum. Alii vero probabilius opinantur, ut habetur ex D. Bernard. in epiſt. 174. Eccleſiam poſt Apoſtolorum tempora celebrationem huius feſti inſtituiſſe. Controvertitur tamen quo tempore hanc Eccleſia inſtituerit; & veriſimilior eſt eorum ſententia qui dicunt, quod ſtatim poſt Epheſinum Generale Concilium feſtivitas hæc celebrari cœperit, & fuit tempore Cyrilli Alexandrini Epiſcopi ſtudioſiſſimi honoris, & cultus Deiparæ. Eo enim tempore, cum damnata fuiſſet ab hoc Concilio Neſtorii hæreſis, qui negabat B. Virginem fuiſſe Dei Genitricem, amplior cultus, & honor eidem Virgini deferri cœpit.

Error Collyridianorum.

Cæterum patet falſum eſſe illud Collyridianorum, qui aſſerebant Deiparam divinæ fuiſſe naturæ, ac ideo mortis expertem. Nihilominus olim in dubium fuit eius obitus: *Non dico* (ait S. Epiphanius hæreſi 78.) *quod immortalis manſit, ſed nec affirmo an mortua ſit*. Utrumque hodie tota reiicit Eccleſia, quæ Mariam ex hoc ſæculo ſive Hieroſolymis, ſive potius Epheſi pro conditione carnis migraſſe profitetur. Antiqua tamen Martyrologia tranſitum Mariæ alia dormitionem vocant, alia pauſationem ſeu requiem: mors enim Sanctorum deſignatur nominibus tranſitus, depoſitionis, ſomnii, & etiam aſſumptionis. Conſtat igitur quod Aſſumptionis nomine, quo hodie communiter exprimitur tranſitus B. Virginis, intelligatur, ut pie credunt fideles, animam ſimul cum corpore cœlum conſcendiſſe, quæ controverſia perdifficilis eſt, quia rationibus parum firmis impugnatur & defenditur.

De aliis feſtis B. M. V.

Præter hos dies ſacros Mariæ Virgini, qui feſtive celebrantur, alii quoque coluntur cum ſolemnitate Miſſæ, & Officii, ſed non tamen communiter cum feſti diei obſervantia, uti ſunt eius Præſentatio in Templo, quæ prius in Orientali, quam in Latina Eccleſia celebrata eſt, & primo in Gallia, ubi introducta fuit a pietate Caroli V. regis, & celebratur die 21. Novembris: Viſitationis, quæ inſtituta fuit ab Urbano VI. ad implorandam opem B. Virginis ob ſchiſma, quod tunc temporis Eccleſiam vexabat, & aſſignata fuit hæc celebritas diei 2. Iulii: Compaſſionis, quæ inſtituta fuit in memoriam profundi doloris quem ſenſit B. Virgo ob pœnas doloreſque ſui Filii, dum eum vidit de cruce pendentem. Feſtum hoc inſtituit Synodus Colonienſis anno 1423. ut meliori qua poterat via facinora ab Uſſitis contra S. Virginem commiſſa repararet. Azorius, Tourneleius cum aliis.

§. V.

De Feſtis Sanctorum.

De ia l ren &c

Conſuevit Eccleſia in ſuis primordiis celebrare dies feſtos etiam in honorem Sanctorum; & hos tunc temporis fuiſſe tantum Apoſtolos & Martyres, habetur in Conſtitutionibus apoſtolicis quæ putantur prodiiſſe ſæculo 4. de feſtivo cultu in honorem SS. Apoſtolorum, & S. Stephani. *In diebus* (aiunt lib. 8. cap. 35.) *Apoſtolorum vacent ab operibus ſervilibus fideles, in die feſti Stephani Protomartyris iterum vacent, ac reliquis diebus SS. Martyrum, qui Chriſtum vitæ ſuæ antepoſuerunt*. Et S. Cyprianus ait: *Martyrum paſſiones & dies anniverſaria commemoratione celebramus*. Pro Martyre vero venit *Quiſque habebatur qui in carne & vinculis mortuus eſſet pro Chriſto*, ut ex epiſt. eiuſdem 6. lib. 3.

De Confeſſoribus vero difficile poteſt oſtendi ſolemnem cultum ante ſæculum quartum & quintum iiſdem tributum fuiſſe, ut habetur ex *Collat. Lucionen.* tom. 3. pag. 261. & forſan ante S. Martinum Turonenſem Epiſcopum, de nullo alio invenietur ſaltem in Occidente, quod huiuſcemodi veneratione eum Eccleſia coluerit. S. Martini cultui non multo poſt ſubſecutus eſt cultus S. Hilarii Pictavienſis Epiſcopi.

Circa vero SS. Martyrum feſtivitates nemini mirum cenſeri debet notari in Eccleſiaſtica Hiſtoria, coli cœpiſſe feſtivo ritu Martyrum memorias ante Virginem Deiparam, quia iam putabat Eccleſia Matrem quoque una cum filio colere, ut patet in Homiliis,

quas

quas Patres habuere in ſolemni Myſteriorum Nativitatis & Paſſionis Chriſti celebratione, in quibus prodiit totus illorum affectus erga Dei Matrem, cui magna in iiſdem myſteriis fuit pars. Item quia non leve erat periculum, ne Gentiles Deorum matrem colentes, eamdem reprehenſionem in Chriſtianos retorquerent, quia ipſi ob talem errorem redarguebantur, vel converſi ad fidem eumdem haberent conceptum de Chriſto, eiuſque Matre ac de falſis numinibus, & de ficta eorum Genitrice Cybele, ideoque idololatriam cum idololatria commutarent. Unde ſtatim ac quievit in Orbe Gentilitatis furor, & Neſtoriani impugnaverunt Virgini Deiparæ titulum, ut impietatem pietate velarent, cœpit effloreſcere Virginis honor & cultus præcipuis feſtivitatibus, quæ in ipſius quoque reverentiam Eccleſia identidem inſtituit. Inter ſolemnitates Sanctorum, quæ feſtivo ritu obſervantur, eſt feſtivitas, quæ in omnium eorumdem honorem Sanctorum celebratur, & hæc Romæ primum agi cœpit tempore Bonifacii IV. electi in Pontificem anno 607. Cum enim hic Pontifex impetraſſet a Phoca Imperatore nobile Delubrum forma rotunda a Marco Agrippa Conſule extructum, & dicatum Iovi, Diiſque omnibus, quod Pantheon nuncupatur, & hoc a prophanationibus Gentilitatis expurgaſſet, plurimiſque SS. Reliquiis ornaſſet, die 13. Maii illud conſecravit, & dicavit Deo Opt. Max. in honorem B. Mariæ Virginis omniumque Sanctorum, ut omnes uno die generali celebratione colerentur, & feſtum ſimul inſtituit. Gregorius vero IV. anno 827. electus, poſtmodum decrevit eamdem feſtivitatem, quæ variis modis in diverſis Eccleſiis iam celebrabatur in honorem omnium Sanctorum, & præcipue in Gallia, ſolemniter prima Novembris die ab univerſali Eccleſia perpetuo obſervari. Ita habetur in Martyrologio Romano. Huic feſtivitati anno 1480. a Xiſto IV. addita fuit Octava.

Poſt feſtum omnium Sanctorum, nempe die 2. eiuſdem menſis Novembris fit Commemoratio omnium Fidelium defunctorum; & hæc ſub tali ritu initium habuit a S. Odilone Abbate Cluniacenſi, qui eam in omnibus Ordinis ſui Monaſteriis peragi voluit anno 988. Pontifices poſtea Romani hac pietate incenſi eamdem celebritatem ad univerſam extenderunt Eccleſiam. Hic ritus iuvandi defunctos proprius eſt non ſolum Latinæ, ſed communis etiam Græcorum Eccleſiæ, ut habetur ex Gennadio. Cum vero noſtra mens fuerit ſola indigitare præcipua feſta, quæ Eccleſia obſervanda propoſuit ſuis fidelibus, ac eorum inſtitutionem, hinc quoad minus principalia vel Sanctorum vel Angelorum, vel quoad ea quæ aliquibus tantum ſunt particularia locis, vel in quibus ad ſummum ſola ſolemnitas recitationis Officii ac Miſſæ, univerſali præcipitur Eccleſiæ, qui maiora de his exoptat, adeat P. Tomaſſinum in ſuo Opere *de Eccleſiaſtica diſciplina*, ubi fuſius hæc ille pertractat. Ne aliquid tamen deſit quod exquirat ſuper hæc ſufficiens eruditio, notandum quod dies Rogationum celebrati triduo ante Domini Aſcenſionem, licet videatur quod ex iure antiquiore olim feſtivo ritu cum abſtinentia a ſervilibus ſervarentur, ut in cap. *pronunciandum de conſecrat. diſt.* 3. ſi communiter fuerit tale ius univerſim ab Eccleſia receptum, cum oppoſitum videatur colligi ex Hiſtoria eccleſiaſtica; certum tamen eſt quod recentiori iure, ut habetur cap. *conqueſtus de feriis* ubi hæc omittuntur, conſuetudine univerſim non ſervantur. Item quidquid ſit an antiquitus ut feſti obſervati fuerint dies Hebdomadæ ſanctæ, cum numerari videantur inter dies feſtos, in iure communi cap. *conqueſtus*, non autem in iure antiquiore *cap. pronunciandum de conſecrat. diſt.* 3. conſuetudine tamen ſublata cernitur talis obligatio quoad omnes dies etiam poſtremos ſupradictæ Hebdomadæ. Item ſex dies proximi Paſchæ ſequentes inter dies feſtos computantur in iure communi in cap. cit. pronunt. diſt. 3. & *in cap. conqueſtus de feriis*; conſuetudine tamen nunc duo tantum qui proximi Paſcha ſequuntur ut feſti ſervantur, & reliqui inter profeſtos habentur. Silet tamen forum uſque ad feriam 2. poſt Octavam Paſchatis. *De diebus Rogationum, & Hebdomada ſancta.*

Dies pariter Dedicationis cuiuslibet Eccleſiæ ex iure antiquo cit. *cap. pronunc.* inter dies feſtos numerabatur; ex iure vero recentiori *cap. conqueſtus de feriis* talis Dedicatio non colitur, ſicut nec conſuetudine ſervatur. *De Feſto Dedicationis Eccleſiæ.*

§. VI.

De iis qui feſta inſtituere poſſint.

Feſtos dies per univerſam Eccleſiam inſtitui poſſe a ſolo Summo Pontifice certum eſt. Epiſcopi etſi de iure communi in *cap.* 1. *diſt.* 3. *de conſecrat.* & in *cap. conqueſtus de feriis* valeant in propria Diœceſi vocato Clero & Populo dies feſtos indicere, Barboſ. de *offic. & poteſt. Epiſc. part.* 3. *allegat.* 105. n. 36. *Quinam poſſint dies Feſtos inſtituere.*

n. 36. cum aliis, quos ibi citat; hodie tamen licet huiuſcemodi poteſtas non ſit ablata, ab indictione novorum feſtorum ſub præcepto abſtinere debent iuxta monitum Urbani VIII. in ſua Conſtit. quæ incipit *Univerſa* §. 3. ubi ſic *Ordinarii in Domino monentur, ut ad ſervandam ubique æqualitatem de cætero futuris temporibus ab indictione ſub præcepto novorum feſtorum ſtudeant abſtinere*. Hinc promiſſiones & vota quæ frequenter fieri ſolent ab Univerſitatibus, ſeu locis ſervandi ſub præcepto feſtum alicuius Sancti, ac ieiunandi in vigilia non obligant populum, ſi tamen ſponte velit, poteſt promiſſa ſervare, nemo tamen pœna cogendus eſt, ut illa die abſtineat ab operibus ſervilibus, Barb. in Collect. Conſtit. Apoſtol. verb. *feſtum in comm.* n. 8. ubi affert Decretum Congregationis Rituum in Brunduſina Maſſagnæ 21. Aug. 1604. Monnacelli part. 2. tit. 13. formul. 1. n. 15. ubi teſtatur ſe vidiſſe pluries ſupplices libellos hac in re ſacræ Congregationi Rituum porrectos pro confirmatione huiuſmodi promiſſionum, & votorum fuiſſe reiectos. Communitates enim, Oppidi, Pagi, Civitates &c. non poſſunt obligare in conſcientia Succeſſores, aut alios non conſentientes voto de obſervatione feſtorum, & ratio eſt, quia nec a Deo, nec ab Eccleſia iuriſdictionem habent circa res immediate pertinentes ad divinum cultum.

De votis locorum feſti vel ieiunii ſervandi.

Si Epiſcopi in ſua Diœceſi dies feſtos obſervandos præceperint, tenentur omnes Exempti etiam Regulares eos obſervare, ut ſtatuit Trid. Synodus ſeſſ. 25. cap. 12. de Regularibus, ubi ſic: *Dies etiam feſti, quos in Diœceſi ſua ſervandos Epiſcopus præceperit, ab Exemptis omnibus etiam Regularibus ſerventur*.

§. VII.

De Feſtorum obſervantia.

Præceptum de Feſtorum obſervantia eſt cæremoniale.

Notavimus iam antea breviter in explicando tertio Decalogi præcepto de feſtorum ſanctificatione, hoc præceptum partim eſſe morale, quatenus homo tenetur iure naturali aliquod vitæ ſuæ tempus divino cultui, ac divinis rebus impendere, & partim cæremoniale, quantum ſcilicet ad temporis deſtinationem, ut docet D. Th. 2. 2. *quæſt.* 122. *art.* 4. *ad* 1. Unde hoc præceptum prout eſt cæremoniale, ut iam vidimus, reſpectu die ſabati mutatum fuit ab Apoſtolis, qui diei Sabati diem Dominicum ſubſtituerunt; necnon alia feſta, ut iam vidimus, in memoriam aliorum divinorum Myſteriorum, vel B. Mariæ Virginis, vel Sanctorum inſtituerunt.

Feſta de præcepto inviolabiliter a Fidelibus omnibus obſervanda ſunt ac ſanctificanda ſub mortali, ut ſentiunt communiter Doctores, cum ſit materia gravis ſpectans ad divinum cultum, ut præcipitur in Deuteronomio cap. 5. *Sex diebus operaberis & facies omnia opera tua, ſeptima autem dies Sabatum Domini tui eſt, non facies omne opus in eo &c.* Et hoc præcipitur etiam in Iure canonico cap. *Licet de feriis*, & cap. *unic. de Reliq. & venerat. in 6.* Et hoc idem Concilium Trid. ſeſſ. 25. *de reform.* renovat. Idcirco Innocentius Papa XI. propoſitionem damnavit num. 52. *Præceptum ſervandi feſta non obligat ſub mortali ſepoſito ſcandalo & ſi abſit contemptus*. Imo adeo ſtricte obligat feſtorum obſervantia, ut nulla quævis oppoſita conſuetudo ab eius violatione excuſare poſſit, quia conſuetudo mala inveterata quanto diuturnior eſt, tanto eſt periculoſior cap. *cum tanto* 11. *de conſuetud.* & patet ex Decreto ſacræ Congregationis Concilii, quæ contrarium definivit contra Mercatores Barcinonenſes die 11. Maii 1679. & iterum 20. Martii anni 1692. qui hoc titulo inveteratæ conſuetudinis prætendebant retinere ſuas officinas apertas diebus feſtis.

Quomodo dies ſanctificandi.

Nota, quod feſta ſanctificare eſt illa die non laborare, ſed hymnis & canticis vacare. Sic Concilium Colonienſe II. part. 9. cap. 9. Præceptum igitur ſanctificationis feſtorum partim eſt negativum, quo labores corporis, ſeu opera ſervilia interdicuntur, partim affirmativum, quo operibus, ſeu occupationibus ſpiritualibus pietatis dies feſtos ſanctificare iubemur, ut conſtat ex ſupracitato textu Deuteron. 5. *Obſerva diem Sabati ut ſanctifices eum: ſex diebus operaberis.... ſeptimus dies Sabati eſt, ideſt requies Domini*.

O... noſtra alia potius alia tis.

Nota. opera noſtra alia eſſe corporis ſeu corporalia, quæ licet coniunctam habeant animi ſeu mentis cooperationem, a qua diriguntur, multo magis tamen corporis exercitatione & labore, quam animi peraguntur; alia opera animi ſeu mentis, quæ quamvis etiam per aliquam potentiam corporis exequamur, multo plus tamen aliqua animi facultate, ſtudio ac defatigatione, quam corporis exercentur, ut eſt docere, diſputare, legere, ſcribere, conſulere, concionari, opera artis pictoriæ, muſicæ, & ſimilia exercere, quæ ideo dicuntur animi, quia ab animo ſeu a mente præcipue procedunt, ac ad

exco-

excolendam mentem inſerviunt, & hæc *liberalia* vocantur. Cæterum an plus in opere reperiatur laboris manuum ſeu corporis, quam laboris mentis, ex communi æſtimatione hominum ac natura operis colligendum eſt. Item opera corporis alia ſunt ſervilia, alia non ſervilia. Servilia ſunt, quæ ex ſe habent famulatum, & ſunt ea quæ communiter a ſervis & infima plebe ſeu a mercenariis hominibus, qui aliis inſerviunt, exercentur & exerceri ſolent, & principaliter perficiuntur labore manuum pro ſervitio corporis, cuiuſmodi ſunt omnia opera mechanica, ita dicta quia per artes mechanicas diriguntur, & diſtinguuntur ab operibus liberalibus, quia hæc non habeant effectum materialem vel corporeum, aut ſi habeant, principaliter ordinantur ad animum excitandum, vel inſtruendum, cum e contra opera mechanica poſt ſe relinquant effectus corporeos, ac in commodum corporis proxime tendant, & ſervis proprie conveniant, tametſi quandoque per liberos exerceantur, ut ſunt fodere, arare, ſuere, aliaque id genus. Hæc vero opera licet gratis fierent, ſeu recreationis, vel piæ intentionis cauſſa, non autem intuitu mercedis, aut ad vitæ ſuſtentationem, non deſinerent eſſe ſervilia. Nam intentio naturalem rationem operis immutare nequit: unde non minus ingenuis quam plebeis interdicta ſunt die Dominico. Opera vero ex genere ſuo non ſervilia illa ſunt, quæ e contra proprie non conveniunt ſervis, ſed omnibus communia ſunt tum dominis tum ſervis, & *communia* appellantur, puta iter facere, piſcari, venari, ludere, & ſimilia. Item ea quæ liberalia vocantur.

o. ion i. e

Nota pariter non omnia opera, quæ die Sabati interdicta erant hebræo populo ex lege Moyſis, interdici nobis quoque die Dominico: nam apud nos conceditur die Dominico parare cibum, & coquere, colligere fructus menſæ apponendos, occidere minora animalia, puta pullos, lepores, ſimiliaque, non autem maiora ut boves, oves, niſi a nimio caloris æſtu anticipata eorum occiſio impediatur. Item tolerantur ea quæ ad nitorem domus ſpectant, aut ad decentem hominis compoſitionem, ut ſternere lectum, quædam ædium loca mundare, leviter vaſa nonnulla lavare, catinos, cochlearia, veſtium ſordes abſtergere, in iiſdem veſtibus aliquod parvum reficere non antea prævisum. Non licet tamen ad diem feſtum differre quæ ex iſtis pridie peragi potuerunt.

Diebus Dominicis, aliiſve feſtis de præcepto non ſunt prohibita opera animæ, & liberalia, nec pietatis, ac neceſſitatis. Communis eſt apud Doctores, & conſtat ex *cap.* 1. & *ult. de feriis num.* 3. ſupra allegat. Imo ex Navarro cap. 14. Manual. n. 5. aliiſve, quidquid in contrarium alii ſentiant, opera huiuſmodi, quæ diebus feſtis fieri conceduntur, non ſolum gratis, ſed etiam ob mercedem, & animo lucrandi licite peragi poſſe, quia propoſitum, ſeu intentio lucrandi non facit ſervile, & illicitum opus quod ex ſe non eſt tale, ſicut licitum non facit animus non lucrandi quod eſt illicitum, ut antea dicebam. Hinc tranſcribere diebus feſtis lucri ſeu mercedis gratia, non eſt opus ſervile, nec ideo vetitum, quia hic labor eſt potius mentis quam corporis. Si quis autem velit eſſe contentioſus, reſpondeo hunc laborem ex ſenſu omnium Doctorum, qui ſcripſerunt ſæculo præterito, ac noſtro, non æſtimari ſervilem. Cum ergo ſenſus communis Doctorum praxim formet, ex conſuetudine maioris partis Eccleſiæ, & ea conſuetudo non vergat in corruptelam morum, aut abuſum, aut ſcandalum, huic conſuetudini Eccleſiæ inſiſtendum eſt. Huiuſce ſententiæ fuere Lopez, Suarez, Fagundez, Bonacina, Palaus, & alii communiter. Item pingere, quando tamen pictura ſit magni ſtudii, quæ indiget perpetua inventione, intenſione, attentione, non pertinet ad opera ſervilia, ac proinde licite exerceri poteſt talis pictura in die feſto. Quod ſi pictura ſit nullius ferme ſtudii, ideſt eorum ſit quæ facile conficiuntur ex habitu artis ſine magna intenſione, & attentione pro pretio, vel ad vendendum, talis pictio referenda eſt ad opera ſervilia, ac ideo vetita eſt ac illicita die feſto.

Delineatio ædificiorum vero, quando concurrat perpetua inventio ac intenſio, vel magna attentio ad combinationem plurimarum notabilium partium, manifeſte pertinet ad laborem potius mentis quam corporis. Imo licentiam huius laboris nec vergentis ad abuſum, aut ſcandalum aut corruptelam morum, demonſtrat praxis timoratorum pluribus in locis. Nec exinde ſequitur quod licitum foret ſculptio imaginis, aut conflatio ex ære: manifeſtum eſt enim in conflatione ſtatuæ ex ære, & in ſculptione imaginis parum artificioſæ, plus reſpici in æſtimatione communi laborem corporalem quam mentalem.

Quid de venatione piſcatione die Feſto &c.

Venatio autem, aucupatio, & piſcatio quatenus a plebeis fiunt lucri cauſſa pertinent in æſtimatione morali ad opera ſervilia die feſto prohibita. Ita communiter Doctores,

ctores. Imo venationes, aucupationes & piſcationes, quæ fieri nequeunt ſine magno labore miniſterialium, & præſertim venationes ſtrepitoſæ referendæ ſunt in claſſem operum ſervilium, etiamſi fiant ſolius recreationis gratia: nam quamvis in claſſem operum ſervilium forte non ſint referendæ ob identitatem naturæ, ad eam tamen claſſem revocandæ ſunt ob paritatem rationis, cum in æſtimatione morali conſimiles operentur effectus, quos opera ſervilia operantur, & ratione quorum opera illa ſervilia vetita ſunt. Etenim primo reddunt ex genere ſuo hominem ad cultum divinum pro die feſto indiſpoſitum; ſecundo poſitive avocant mentem a vero cultu divino tam interno quam externo, ſaltem ex ſuo genere reſpectu potioris partis hominum; tertio ex ſuo genere vergunt in corruptelam morum quoad punctum reverentiæ diebus feſtis debitæ; denique etiam pariunt ſcandalum in populo rebus divinis intento. Sic ſentiunt Fagundez, Toletus, Palaus, & alii. Venationes vero, aucupationes & piſcationes, quæ ſolius recreationis cauſſa ſine magno labore ac numero miniſterialium, ſine neglectu divinorum, ſine ſcandalo, ac exiguo tempore peraguntur, culpam venialem non excedunt. Et ratio eſt, quia licet huiuſmodi actiones quamdam importent deordinationem, Eccleſia tamen non cenſetur graviter invita, dummodo raro contingant, & tempore matutino non omittatur auditio Sacri & verbi divini. Si tamen cum venatione, piſcatione, & aucupatione etiam ſtrepitoſa concurrat motivum neceſſitatis, aut pietatis, in caſu extraordinario permitti poſſunt. Monet tamen Alexander III. in cap. *licet de feriis*, ut hæc fiant ſaltem cum notoria commutatione in aliud opus pium. Quænam autem cauſſæ referendæ ſint ad motivum pietatis, cuiuslibet conſiderationi relinquitur. Hactenus Amort ex recentioribus.

Exercitationes militares publicæ vetitæ die Feſto.

Exercitationes militares publicæ pertinent ad opera ſervilia die feſto vetita, tum ob rationis paritatem, tum ob identitatem naturæ, ut volunt ſupra laudati Doctores; quia pertinent principaliter ad exercitationem potius corporis quam mentis ſaltem ex parte gregariorum; eædemque nec referunt, nec ex genere ſuo facile compatiuntur animum ad cultum divinum tempore poſtmeridiano diſpoſitum. Poſſunt tamen tolerari concurrente motivo neceſſitatis, v. g. tempore ingruentis belli, vel pietatis, puta ut huiuſmodi homines retrahantur a compotationibus, choreis, laſciviis, & aliis vitiis die feſto uſitatioribus, vel ut iuventus aliis diebus impedita exerceatur in armis pro defenſione patriæ.

Quæ ... ſervi... vetiti Feſt...

Opera non ſervilia alia diebus feſtis conceſſa ſunt, alia non, ut cit. cap. 1. *de feriis*, in quo hiſce diebus vetitum eſt fieri mercatum ſeu mercaturam, placitum, cuius nomine intelligi debet quælibet lis, iurgium ſeu cauſſa forenſis, præſtatio ſacramenti, ideſt iuramenti iudicialis, idcirco alios actus forenſes, ut recipere teſtes, examinare, &c. cum prius iurare debeant, niſi aliter ſuadeat pietas, vel urgeat neceſſitas, tametſi hæc opera ſervilia non ſint, quinimo a dominis, ingenuiſque peragantur.

O... ſervi... vetit... die ... ſto.

Opera vero ſervilia vetita ſunt diebus feſtis, peccantque graviter qui hiſce diebus in illis ſe exercent, niſi pietas, neceſſitas, vel levitas materiæ excuſet. Et hoc patet ex praxi, tum ex ſenſu timoratorum omnium, tum ex conſuetudine in Eccleſiis omnibus recepta, ſed præcipue ex ipſo divino præcepto: *Omne opus ſervile non facies in eo &c.* quod præceptum ut morale etiam ad Chriſtianos ſpectat; & ita docet perpetua Patrum traditio: *Vacatio a ſervilibus operibus imperatur*, (ait S. Aug. ep. 66. alias 86.) *unde illud eſt quod lapidare Deus hominem iuſſit, qui ligna collegerat*. Idipſum ait & S. Leo lib. 11. epiſt. 3. Idemque plura iubent Concilia; idcirco non licent utpote vetita diebus feſtis non ſolum opera gravioris laboris, ut ſeminare, metere, fœnum ſiccare vertendo, cædere arbores, ſimiliaque, quibus agricolæ arva colunt, opera artis lignariæ, ferrariæ, ſutoriæ, textoriæ, fabrilis quoque, cuiuſcumque ſit generis, ut ſculpere ſigillum, cælare in auro, horologium facere, &c. ſed prohibentur etiam opera, quæ a nobilibus fœminis fieri ſolent, ut acu pingere, verſare fuſum, ſimiliave, quæ immerito a quibuſdam Confeſſariis permittuntur prætextu quod melius ſit his vacare quam ludo, & aliunde quia humana mens non valeat ſuſtinere tota die; quia repugnat legi Eccleſiæ, quæ generalis eſt, imo quæ expreſſe vetat acus pictiles in Concilio Aquiſgranenſi can. 22. Item quia ſine fundamento petitur ſervilitas operis ex intentione lucri, ut iam dictum eſt, alias Princeps, qui ſciret artem aliquam mechanicam, puta colendi plantas, viridaria, vel vineas, vel artem fabrilem aurificii, poſſet ſine culpa eidem vacare per longum diei feſti intervallum. Quod ſi alicui ludus deterior videatur opera ſervili, ab utroque ſe abſtineat, ut faciunt non pauci.

Pec-

Peccant typographi, qui characteres ordinant, ſeu actu folia ſub prælo imprimunt die feſto: nam quidquid ſentiant aliqui de characterum diſpoſitione, hæc ſunt opera vere mechanica, & ſæpe tam mechanice facta, ut plures nequidem intelligant quod typis lingua vernacula exprimunt.

Peccant pariter contra obſervantiam diei feſti, qui hiſce diebus ſe implicant in operibus iudicialibus, quæ peraguntur cum aliquo ſtrepitu, ut ſunt deciſiones cauſſarum, citationes reorum, teſtium examen, efformatio proceſſus, exigere iudiciale iuramentum, exhibere inſtrumenta, proferre aut exequi ſententiam, ita ut ſi hæc fiant iuridice tali tempore, ſecluſa tamen gravi neceſſitate ob publicum bonum, ipſo facto irrita ſunt. Hæc enim omnia ſtrepitum continent iudicialem, & licet non ſervilia, ut antea dixi, vetita tamen ſunt die feſto. Datur tamen aliquis caſus, & præcipue circa aliquos actus, ut aliquando licita ſint forenſia, ut dicetur ubi de cauſſis excuſantibus.

Fo- ibus ta ſint Feſto

Non tamen vetitum eſt advocatis quin poſſint die feſto vacare ſtudio cauſſa litium, informare iudicem ſcripto, agere privatim cum procuratore, referre cauſſam apud iudicem, ut ea cognita commodius ferat ſententiam. Item licitum eſt Doctori conficere conſilia, ac cum civibus ad conſilia convenire, vel eligere ad officia. Inſuper confici poſſunt die feſto teſtamenta, ſcripturæ, donationes, & alia id genus, quia huiuſcemodi ſunt opera animæ, non ſervilia, nec comprehenduntur in proceſſu iudiciario.

Cum die feſto vetiti ſint mercatus, nundinæ, &c. contractuumque celebrationes, peccant qui in hiſce occupantur, ita ut illicitum ſit die feſto negotiari etiam privatim, contractus facere permutationis, emptionis, locationis, &c. niſi tamen tales contrahentes ex conſuetudine approbata aut ex iuſta cauſſa excuſentur, vel ſaltem non nimis longe occupentur, ut retrahantur a divino cultu, aut occaſionem præbeant moralis corruptelæ, vel ſcandali: nam ideo hæc opera vetita ſunt diebus feſtis, quia retrahunt & avocant a rebus divinis, ad quas feſta ordinantur, videlicet ut fideles liberius piis operibus vacare poſſint, & Dei cultui ac obſequio.

his ſre cant eſto rio. Cho. &c.

Quare cum fini diei feſti valde adverſentur choreæ, ſaltationes, ac ludi theatrales, tabernarum frequentatio, præcipue tempore divinorum Officiorum, convivia publica, comeſſationes, & multo peius quam omnis alia civilis occupatio, puta fori, negotiationis, &c. animum a divino retrahant obſequio, imo ſint etiam præcipue iuvenibus occaſio Deum graviter offendendi; hinc ſpeciali modo a Patribus, & a Conciliis prohibentur die feſto, idcirco peccant qui inter hæc diebus feſtis ſe occupant. Natalis Alexander, Antoine, Tournely cum aliis.

De culpa Superiorum non impedientium contraria ſanctificationi diei Feſti.

Quia vero rei fiunt non ſolum qui culpam committunt, ſed illi quoque qui cum poſſint & debeant impedire malum, non impediunt, ideo peccant graviter domini, magiſtratus, aliique locorum Rectores, qui mercatus, nundinas, choræas, aditus concivibus ad tabernas tempore divinorum officiorum, ac ſimilia, quibus ſanctitas feſti violatur, haberi permittunt. Item patresfamilias, qui omni meliori modo quo poſſint, non obſtant ne filii ſui aliive domeſtici ſerviliter laborent, & multo magis qui ipſis committunt, ut oves, boveſve ad paſcua perducant, maxime ſi hæc ſint illis occaſio, ut cum magno ſpirituali eorum animæ detrimento non interveniant inſtructioni Doctrinæ Chriſtianæ, unde craſſa laborent ignorantia eorum quæ ſcitu neceſſaria ſunt cuique fideli ad æternam ſalutem.

Pulſare inſtrumenta muſica, ac ſcribere, non ſunt ſervilia, ac proinde non vetita ut antea notavimus diebus feſtis, quia ſcriptio ordinatur ad animum inſtruendum, cum ſit quædam permanens locutio ex ſe ordinata ad mentis conceptus explicandos, ſeu ad propriam vel alterius mentem inſtruendam; & hac ratione dicitur etiam tranſcribere non eſſe ſervile, ac proinde non vetitum diebus feſtis, cum tranſcribere nihil aliud ſit quam ſcribere: pulſatio autem inſtrumenti ordinatur ad animi relaxationem.

Quæ itineratio vetita die Feſto?

Quamvis vero itineratio ſi præciſe conſideretur ut eſt de uno ad alium locum progreſſio, ſive pedibus, ſive equo, ſive rheda, non ſit opus ſervile, cum hoc naturale ſit, & omnibus commune; ſervile tamen eſt ducere equum, currum, navigium mercibus onuſtum, item imponere onera, ea tollere, aliaque huiuſmodi; unde non licet vectoribus iter die feſto inchoare, tametſi his permittatur continuatio itineris ante feſtum ſuſcepti, vel ob publicam neceſſitatem, vel ob damnum quod paterentur in mora. P. Antoine cum aliis. Unde mortaliter peccat qui in operibus ſervilibus, die Dominico, aut aliis feſtis de præcepto vetitis ſine legitima cauſſa excuſante ſe exercent per notabilem diei feſti partem, quam cenſent aliqui eſſe ſpatium unius horæ, alii trium, & communi-

munior ac probabilior eſt duarum plus minuſve, ſive continuate, ſive interrupte in his laboretur. Imo cenſent, ac docent non pauci laborem unius tantum horæ ſufficere ad mortale, quando opus ſit valde ſervile & defatigans. Ita Azo. Rheg. Bon. Grand. Reiffenſt. Quare appoſite notant aliqui præter quantitatem temporis ſimul conſiderandam eſſe qualitatem operis, ac laboris, & an ulla concurrat neceſſitas. Sic brevis agitatio litis in re magni momenti, & prolatio ſententiæ, dum nulla urget neceſſitas, eſt grave peccatum. Ex oppoſito vero ſi labor ſit levior, aut aliqua concurrat neceſſitas, facile quis etiam diutius laborans excuſabitur a culpa ſaltem mortali, quod quidem iudicio prudentis viri eſt dimetiendum. Idcirco non ita facile damnandæ ſunt mortalis culpæ pauperes mulieres, vel famulæ, quæ diebus feſtis aliquas horas inſumunt nændo, vel proprias veſtes, vel filiorum, aut mariti reſarciendo, vel ſi artifices, v. g. ſutores, ſartores, &c. in ſimilibus laboribus unam, vel alteram horam inſumant gratis ſine mercede pro pauperibus ancillis, famulis, viduis, familiis, quia Eccleſia non prohibet obſequia charitatis, quatenus hæc nihil detrahunt cultui divino, nempe officio divino publico, & auditioni verbi divini, & honeſtati ſolemnitatis publicæ, nec vergunt in corruptelam morum vel ſcandalum, unde cavendum eſt ne fiant cum ſcandalo, vel etiam ad otium fugandum, vel ad vana colloquia.

§. VIII.

De cauſſis excuſantibus ab obligatione omittendi opus ſervile, vel forenſe, vel mercatorium.

Quæ excuſent a Feſtorum obſervantia.

Iam dictum eſt antea incidenter pietatem, neceſſitatemque, necnon levitatem materiæ excuſare a culpa exercentes die feſto opera iiſdem diebus vetita. Excuſat quidem pietas in Deum, per quam licitum eſt in die feſto ſe occupare in operibus proxime ad Dei cultum ſpectantibus, ut eſſet altare inſtruere, templa ornare &c. Sic Catechiſmus Romanus. Hinc ait Chriſtus Matthæi 12. Sacerdotes in templo violare ſabatum, ſed ſine culpa. Illicitum eſt tamen templa ſcopis mundare die feſto, necnon eorum parietes tapetibus ornare, quando pridie hoc commode fieri queat: nam ſecus volunt Doctores eſſe ſaltem veniale.

Illicita die Feſto, quæ re-

Item minime licent diebus feſtis ea opera, quæ tantum remote ad Dei cultum ordinantur, ut conficere ornamenta etiam gratis; templa conſtruere; unde peccant Moniales, quæ die feſto cereos, aut ex alio SS. imagines effingunt, quæ ſcapularia, chordulas, Roſaria conficiunt &c. eodem ferme pacto quo peccaret artifex, qui Chriſti, aut Virginis imaginem etiam ex pia intentione die feſto fabricaret. Item qui panes faceret conſecrandos, qui mappas, corporalia lavaret, niſi gravis urgeat neceſſitas; nam huiuſmodi opera remote ſolum, & diſpoſitive ſe habent ad diem feſtum. Excuſat pariter pietas, ſeu charitas erga proximum, dummodo tamen opera ſint per ſe pia, non autem ex ſe ſervilia, & ſolum per accidens pia. Opera per ſe ſeu ex ſe pia vocantur quæ ex genere ſuo fieri non ſolent niſi ex motivo virtutis, licet materialiter ſpectata videantur opera ſervilia. Talia enim ſunt parare medicamenta infirmis tunc egentibus, non tamen danda pauperibus per anni curſum, ultro ſervire infirmis, gratis ſepelire mortuos; quia ſicut Matthæi 12. licitum eſt die ſabati ſuccurrere proximo indigenti, cum charitas finis ſit præceptorum, hinc nihil impedire debet eius exercitium, imo cum teneamur diligere proximos ſicut nos ipſos, dubium non eſt nos poſſe pro eodem quod poſſumus pro nobis ipſis. Opera autem ſervilia pia per accidens dicuntur, quæ ordinarie non ſolent fieri ob motivum virtutis: huiuſmodi ſunt congerere lapides ac ligna ad ædificandum pium locum, pontes ſternere aut vias pro bono viatorum, &c. Si enim iſta licerent, etiam licite quis operaretur unde poſſit elargire eleemoſynam. Quare in rebus huiuſmodi obſervandus eſt ordo charitatis erga Deum, ſeipſum & proximum a Deo præſcriptus.

Excuſat neceſſitas ſive propria, ſive aliena, ſive corporalis, ſive ſpiritualis, quæ evitari non potuit, v. g. cum ſine gravi damno opus aliquod prætermitti aut differri nequit; Matthæi 12. *& cap. ult. de feriis*. Idcirco excuſantur 1. pauperes, cum die feſto ſine ſcandalo laborant audito Officio, quando aliter ſe & familiam ſuſtentare nequeunt. 2. Famuli & ancillæ iuſſu dominorum laborantes, ſi omittere non valeant ſine gravi damno, nec ad id cogantur in contemptum legis: ſi tamen frequenter hoc contingat, a talibus dominis diſcedere debent iuxta Suarezium. 3. Inſtauratores pontium, fontium, viarum publicarum, & aliarum id genus, dummodo tamen ſine gravi communi damno opus differri non poſſit. 4. Ruſtici defatigantes ad imminens da-

damnum effugiendum, puta ſi ob imminentem hoſtilem incurſum, ob aeris intemperiem, ideſt ob proximam pluviam fœnum vel ſegetes colligant, vehant &c. In hiſce tamen caſibus petere debent ab Epiſcopo, vel Parocho licentiam ſecundum conſuetudinem, quando adiri poſſit, ne quis in re tam gravi decipiatur, & neceſſitas ubi non eſt effingatur, præcipue ad ſcandalum vitandum, ſi res publice fiat. Tametſi vero a multis excuſentur ſartores, qui veſtes quas elapſis diebus complere non potuerunt, perficiunt die feſto, dum earum uſus urget ob exequiarum, aut nuptiarum celebritatem; indubitanter tamen peccant, ſi, ut non raro contingit, ſua culpa in talem neceſſitatem inciderint. P. Antoine, Reinfeſt. cum aliis. Ob talem titulum neceſſitatis iuxta aliquos fieri poſſunt, & exequi iudicia forenſia præcipue in criminalibus, quando timeatur quod ſententia dilata non amplius exequi poſſit, vel quia ad aliorum terrorem opus ſit, ut reus ſine proceſſu ſtatim ac apprehenſus eſt in delicto, ſtatim ſuſpendatur, ut fit in caſtris. Item recipi iudiciale iuramentum, & etiam extraiudiciale ad contractum firmandum, & hoc fieri poteſt non ſolum ob urgentem neceſſitatem, ſed etiam ſi ita exigat gravis utilitas, vel pia quædam cæremonia, aut fidei profeſſio. Sic Tourneleius & alii.

:on. o :a er lle Conſuetudo pariter permiſſa ab Epiſcopis ſcientibus & tolerantibus ſive generalis ſive ſpecialis locorum excuſare valet, unde inculpabilis eſt venatio & piſcatio moderata recreationis cauſſa extra divina Officia. Sic Piſtores, minutarum mercium venditores, aliique diebus feſtis, eas vendere poſſunt; in quo tamen videndum eſt an & quale incommodum paſſuri ſint, vel aliis producturi, ſi ab exercitio ſuæ artis abſtineant: nam ſi ſe abſtinendo tantum damni ſentiant, ut ſe ſuoſque ſuſtentare nequeant, ſine dubio laborare poſſunt. Item ſi ex labore profeſti temporis tantum lucrentur ut ad victum ſufficiat, ſed grave incommodum aliis pariturí ſint non elaborando, reprehendi debent niſi laborent aut vendant: nam in tali caſu valet ad eos excuſandos non ſolum titulus neceſſitatis, ſi non ſuæ, aliorum ſaltem, ſed etiam conſuetudo, circa eas merces, quibus providetur incommodis tum propriis operantium quam aliorum, quibus noceret abſtinentia a tali operatione; unde urbium mercatores, ruſticis calceos, veſtimenta, aliaque huiuſce generis, modo abſit ſcandalum, & cum officina ſaltem ſemiclauſa, vendere poſſunt, cum illi ſine multo incommodo aliis diebus ad urbem accedere nequeunt. Sic excuſantur barbitonſores, qui ſciente nec repugnante Epiſcopo artem ſuam exercent erga ruſticos & opifices, qui alia die eos adire non poſſunt nec volunt, alioquin ſe ſuamque familiam ſuſtentare non valerent. Obſervatio ſabbati, (ait Gerſon in regulis moralibus) quoad circumſtantias temporis, modi & loci pro maxima parte relicta eſt determinationi Prælatorum, quæ cognoſcitur tum ex eorum inſtitutis, tum ex conſuetudinibus per eoſdem legitime toleratis. Ita docent Iuveninus, Ioan. Pontas, P. Antoine & alii. Item titulis eiſdem intervenientibus neceſſitatis, aut conſuetudinis, docent Baſſæus, Bonac. Rodriguez licere die feſto molere triticum, quando molendinum agitatur aqua, aut vento, quia tunc non intervenit gravis labor; ſecluſa tamen neceſſitate, quæ eſt præcipue, quando talis ſit concurſus, ut diebus feriatis ſatisfieri nequeat, aut ſpecali alicuius loci conſuetudine, hoc non eſt paſſim admittendum, tum quia ſcandalum parit, tum quia in molendinis aliquis labor ſimul intervenit.

Excuſat tandem legitima diſpenſatio Papæ vel Epiſcopi, vel etiam Parochi ex conſuetudine ob gravem, vel iuſtam cauſſam, quando non datur facilis acceſſus ad Epiſcopum; quam diſpenſationem conferre poſſunt etiam diebus Dominicis, licet hi iure divino ſint feſti, quia a ſupremo divino auctore ſabbatum datum eſt homini, non homo ſabbato: alias ſi Eccleſiæ Prælati non poſſent diſpenſare ſuper opera ſervilia in die Dominico, iuſta tamen interveniente cauſſa, non excuſaret ne quidem conſuetudo, qua permulta ſervilia abſque eo quod culpa ulla imputetur, licet agere hiſce diebus. Et equidem ſicuti alia feſta, diem quoque Dominicum feſtivum inſtituit Eccleſia non præciſe ut hunc diem ſabbato ſubſtitueret in memoriam Reſurrectionis Domini, ſed præſertim ne Iudaicum morem Chriſtiani ſequerentur, qui ut cæremoniale abrogatus eſt, ideoque multa Chriſtianis permiſſa ſunt die Dominico, quæ Iudæis ſabbato interdicta erant: & cum Eccleſia poteſtate a Chriſto ſibi donata explicandi ipſius præcepta & naturæ aliquid ſtatuerit circa opera ſervilia, ideſt circa ea a quibus die Dominico aliiſque feſtis quæ ipſa Eccleſia inſtituit, abſtinere debent fideles: hinc fit quod circa talia opera ſervilia, quæ Eccleſiaſtico iure ſunt vetita, ſtet in Eccleſiæ poteſtate & diſpenſandi ex iuſta cauſſa, & permittendi ac toleran- Excuſat diſpenſatio Superiorum.

lerandi, ut invaleat contraria conſuetudo contra eorum abſtinentiam]. Ita Claudius Fleury in ſua Canon.

§. IX.

De violatione quæ fieri poſſit diebus feſtis per mortalia peccata.

Num per gravia peccata violari queat diei feſti obſervantia permulti negant, eo quia, dicunt ipſi, peccata mortalia non ſint opera ſervilia, ſed tantum metaphorice, cum peccata non ſint ſervorum propria, ſed communia omnibus, etiam nobilibus, & verba præcepti ſunt proprie accipienda. Inſuper hoc opponitur praxi, & perſuaſioni fidelium & Confeſſariorum, cum nec pœnitentes accuſent, nec Confeſſarii petant hanc circumſtantiam. Concedunt quidem plus repugnare fini præcepti, ideſt divino cultui peccatum quam opus ſervile, & in tali ſenſu ſolvunt auctoritates quæ ſolent obiici Sanctorum Patrum: negant tamen peccatum adverſari ſubſtantiæ præcepti vetantis opera ſervilia; & contra illum ſpecialem cultum, qui tunc præcipitur per abſtinentiam ab opere ſervili. Finis præcepti, aiunt, non ſemper eſt præceptus: fatentur tandem circumſtantiam illam diei ſacri addere malitiam venialem. Affirmant vero alii, ac ſuſtinent auctoritate SS. Patrum, & primo S. Aug. ſerm. 22. ubi ait: *Ille vere obſervat ſabbatum, qui non peccat; ita enim præcipitur: omne opus ſervile non facietis; omnis qui facit peccatum, ſervus eſt peccati.* Eodem conſonat S. Greg. Niſſen. hom. 6. in Eccleſ. Item S. Thomas 2. 2. q. 122. art. 4. ad 3. S. pariter Antoninus part. 1. tit. 14. cap. 4. §. 4. Et equidem dies feſti, aiunt huius ſententiæ patroni, ſunt tempus determinatum ut divinum ac naturale præceptum impleatur præſcribendo ut fideles ſemper Deum colant, diviniſque rebus vacent, ea omnia vitando quæ a divino ſervitio removere valent, cuiuſmodi ſunt opera omnia ſervilia, & præcipue peccatum, quo multo magis a divino ſervitio homines retrahuntur quam per opera manualia ſeu ſervilia. Nec officit, dicunt ipſi, pœnitentes hanc circumſtantiam non confiteri, quia hoc, ſubiungunt, contingit ex defectu inſtructionis. Alii tamen, quibus aſſentitur P. Antoine, diſtinguunt, ac docent peccata quæ includunt ſpecialem oppoſitionem, vel afferunt impedimentum ſanctificationi diei feſti, ut reddant hominem incapacem applicationis ad divina, cuiuſmodi eſt ebrietas, quæ diu privat hominem proxima facultate vacandi divinis rebus; item ſeditio &c. hæc prohiberi hoc præcepto, & contrahere malitiam mortalem contra Religionem.

§. X.

De operibus quæ diebus feſtis exercere debent fideles.

Diebus feſtis generatim præcepta ſunt fidelibus opera Religionis, pietatis & charitatis, qualia ſunt intereſſe divinis Officiis, S. Miſſæ Sacrificio, & Veſperis, Concionibus, Cathecheſibus, orare, pie meditari, libros ſpirituales legere, Sacramenta ſuſcipere, viſitare Eccleſias, infirmos, & in carcere detentos &c. Et hoc patet ex Deuter. cap. 5. *Obſerva diem Sabbati, ut ſanctifices eum*, ubi explicat Catechiſmus Romanus, Sabbati diem conſecrari ſeu ſanctificari divinis actionibus, ac ſanctis rerum officiis; SS. enim Apoſtoli inſtituerunt Dominicam pro die feſto non ſolum ad celebrandam Chriſti Domini Reſurrectionem, ſed etiam quia iure naturali tenentur homines colere diem aliquem in Dei honorem: hinc multa Concilia præcipiunt, ut diebus feſtis fideles doceantur quod Dei cultui dicati ſunt, ideoque vacandum eſſe divinis Officiis, Concioni, piis operibus. Et cum totus dies ſanctificandus ſit, Deoque conſecrandus, non ſolum matutinis, verum etiam poſtmeridianis horis divinis rebus incumbendum. Inter opera tamen ſupradicta, quibus vacare debent fideles in die feſto, auditio Miſſæ ea eſt cui fideles omnes uſu rationis præditi tenentur, & hoc certum eſt apud omnes ſine ulla controverſia, nam ita docet communis ſenſus, & praxis Eccleſiæ, & plura præſcribunt Concilia, ſed de hoc dicemus ſuo loco, nempe in explicando ſecundo Eccleſiæ præcepto. Ex auct. opera præcepta F. libus diebus Feſti

Controvertitur inter Doctores num ad diei ſanctificationem quæ in Dominicis, & feſtis Dei & Eccleſiæ mandato præcipitur, præter Miſſæ auditionem, quæ ſpecialiter iubetur, teneantur Chriſtifideles ad alia religionis pietatiſve opera, puta an convenire ita debeant in ſuis Parochiis Miſſæ Parochiali, concioni, catecheſibus, veſperis &c. ut hæc ommittendo culpam incurrant. Et circa hæc omnia iam conveniunt, quod dum nulla legitima cauſſa excuſat, non ſine culpa ſaltem veniali fas ſit. Ita inter alios S. Th. S. Antonin. citati a Pontaſio verbo *Dies Dominici ac feſti caſu* 1.

Unde

Unde adhuc remanet quæſtio num qui ſolummodo, ut otio ſæcularibuſque ſolatiis indulgeat, alia pietatis virtutiſque opera die feſto prætermittit, graviter, ſeu cum reatu mortalis culpæ violet præceptum de diei dominici, & feſti ſanctificatione. Et quidquid ſit de ſententia tam illuſtrium virorum ſupradicta, qui in tali defectu ſolam venialem culpam agnoſcunt, non immerito aſſeri poteſt ac ſuſtineri cum Caietano, graviter peccare qui otiando integros, cultui divino, ac fidelium ſanctificationi dicatos dies feſtos tranſigit; & hæc ſunt verba Caietani in Summ. verb. feſtum: *Licet cum abſtinentia a ſervilibus ſolius Miſſæ cultus ſufficiat in feſto ad evitandum peccatum mortale; tenentur tamen fideles diem expendere in divinis laudibus, ſaltem eundo ad prædicationem & ad Veſperas: unde qui poſt Miſſam feſtos dies vane conſumunt ludendo, iocando, venando, aut ſpectaculis intendendo, licet ex ipſis operibus, utpote non ſervilibus mortale peccatum non incurrat; ex omiſſione tamen divini cultus, ad quem feſta inſtituta ſunt, graviter peccant, quia non reddunt quæ ſunt Dei, Deo, & quantum in ſe eſt, ridiculo exponunt Chriſtiana feſta, iuxta illud: Viderunt eam hoſtes, & deriſerunt ſabbata. Et hoc præcipue tangit viros graves, & maiores & dominos; cæteri namque eos imitantur*. Et hoc conſtat ex mente & ſenſu totius Eccleſiæ, quæ in multis Conciliis ſtatuit fideles occupari in aſſiduis pietatis operibus, & præſertim divinis Officiis ac Paſtorum concionibus & inſtructionibus intereſſe debere, ut habetur in Concil. Turonenſi habito anno 813. ſub Leone III. Pontifice, & Carolo Magno Imperatore, quod de die Dominico ſic habet: *Oportet Chriſtianos a ſervili opere in laude Dei & gratiarum actione uſque ad Veſperam perſeverare*. Ita in Meclinenſi anno 1570. Rhemenſi ann. 1564. in primo Aquileienſi ſub Clemente VIII. & primo Mediolanenſi, aliis quampluimis omiſſis, quorum aliqua videri poſſunt in Natali Alexand. quibus iubentur fideles ut Dominicos feſtoſque dies ſancte & pie exigant, & omnibus divinis Officiis interſint, atque concionibus ſeu inſtructionibus, ac per reliquum tempus ad pia religionis opera ſpecialiter ſint intenti.

Nec abſolute dici poteſt de omnibus his operibus, quod ea non præceperit Eccleſia ſicut Miſſam præcepit; quia conceſſo etiam quod attentis variis humanæ vitæ circumſtantiis diſtributive hanc & illam ex eis non præceperit, pro certo tamen tenendum eſt eaſdem collective præcepiſſe, prout circumſtantiæ permittant, ut ſemper ſanctificatio diei feſti modo moraliter poſſibili habeatur; nec ullatenus eſt cenſendum quod Eccleſia, quæ tota eſt ut retrahendo populum die feſto ab operibus ſervilibus, ad Deum operibus pietatis hiſce diebus colendum totum convertat, ſolam Miſſæ auditionem, quæ brevi temporis intervallo abſolvitur, ita fidelibus præſcribat, ut ad nullum pietatis officium teneantur pro diei Dominici & feſti ſanctificatione; alias ſequeretur quod revocando populum die feſto a ſervilibus, ſine obligatione pietatis opera peragendi conſtitueretur dies feſtus in otioſitate, ac ideo in multorum malorum periculo, ad quæ otium inducere ſolet. Sic Pontas cum aliis.

CAPUT II.

De Præcepto audiendi Miſſam.

§. I.

De obligatione audiendi Sacrum diebus Dominicis & aliis feſtis de præcepto.

SUppoſita ſacroſancti Sacrificii Miſſæ inſtitutione docent Theologi, omnes fideles teneri ex iure naturali & divino eidem ſæpe in vita intereſſe, cum iure naturali nobis incumbat ſæpe internum ac externum cultum Dei maieſtati exhibere per Sacrificium ab ipſo Deo inſtitutum: idcirco potiori iure tenemur eum tali cultu honorare, & venerari diebus feſtis, in quibus ſpecialiter nobis præcipitur Deum colere, ac ideo Eccleſia ipſa hoc tempus ad huiuſmodi cultum Deo exhibendum ſpeciali præcepto ſuis fidelibus deſignavit. Omnes igitur baptizati uſum rationis habentes cuiuſcumque ſint ſtatus & conditionis, non legitime impediti ſingulis diebus Dominicis, aliiſque feſtis de præcepto tenentur ſub mortali integram Miſſam audire cap. *Miſſas* 64. *de conſecrat.* diſt. 1. & ſic alibi in Iure canon. ita ut nec hæretici formales a tali debito eximantur: nam licet ratione excommunicationis cui ſubiiciuntur non tenerentur Miſſam audire ſi ab eis non dependeret abſolutio, tenentur tamen huiuſcemodi excommunicati, quia ipſis non ſolum talis excommunicatio eſt libera, quam forte ignorant, ſed etiam generatim omiſſio omnium Eccleſiæ præceptorum, idcirco omiſſio Sacri eſt ipſis libera in ſua cauſſa. Item Miſſam audire tenetur Sacerdos, ſi per ſe ipſum eam non celebret; ita ut iuxta probabilio-

rem

rem contra Fagundez, ſi non adeſſet alius Sacerdos, a quo Miſſam audire poſſet, teneretur ipſemet celebrare, ut præcepto de Sacro audiendo ſatisfaceret, & præcipue ait quidam Recentior, teneretur ſi hoc ei contingeret die Dominico, quia iure naturali & divino tenetur homo omni hebdomada ſemel offerre per ſe vel per alium Deo Sacrificium in conteſtationem ſupremi dominii, ſi id congrue fieri poſſit. Item obligantur Regulares exempti audire Sacrum in feſto Diœceſano per Epiſcopum præſcripto, quia tenentur ſervare feſta Diœceſana, prout declarat Concilium Trid. ſeſſ. 25. de *Regular. cap.* 12. Non tenetur tamen ad audiendum Sacrum qui ſit ſimul cæcus, ſurdus & mutus a nativitate, quia non poteſt moraliter modo humano Miſſæ aſſiſtere. Hinc Gobat cenſet contra Fagundez, Diana &c. idem dicendum fore ſi quis non a nativitate, ſed ex morbo ſimul cæcus, ſurdus & mutus redditus ſit: nam eadem eſt ratio, cui etiam favet praxis fidelium, qui huiuſmodi hominem domi relinquunt. Aliter tamen dicendum foret, ſi non ſit perfecte ſurdus, ita ut domi inſtrui poſſit de certis ſignis per attactum in Eccleſia dandis de initio, Offertorio, Conſecratione & Communione Miſſæ, quamvis nec ad iſtam extraordinariam viam obligare videatur lex poſitiva, ſed lex tantum naturalis & divina, ut modo meliori quo commode fieri poteſt, qualibet hebdomada Sacrificium per Sacerdotem Deo offeratur. Dixi *aliiſque feſtis de præcepto*; etenim non datur obligatio audiendi Sacrum in die Cinerum, in feſto S. Marci, in die Animarum, ſcilicet omnium Defunctorum, Feria 5. 6. & Sabbato maioris Hebdomadæ, in diebus Rogationum, in feſto ex mandato ſolius ſæcularis Principis, item in feſto ſolum obſervato ex conſuetudine populi ſine Epiſcopi approbatione, in feſto quod ſolus Epiſcopus indicit reclamante Clero, & populo, ita Barboſa, Gavantus, Iordanus & Gobatus. Hiſce enim feſtis non datur in conſcientia obligatio audiendi Miſſam, & abſtinendi a labore; & ratio pro prioribus eſt quia poteſtas ſæcularis non poteſt inſtituere dies feſtos, nec per votum obligare in conſcientia ſucceſſores, alioſve incolas locorum non conſentientes voto ad obſervantiam feſtorum, cum poteſtas ſæcularis nec a Deo, nec ab Eccleſia, ut antea vidimus, iuriſdictionem acceperit circa res immediate pertinentes ad divinum cultum. Ratio poſterioris eſt quia Concilium Trid. facultatem concedit Epiſcopis, & ita Pontifex Urbanus VIII. ita ipſis permittit feſta inſtituere, dummodo id faciant cum Clero & populo, qui ſi rationabiliter ſe opponerent Epiſcopo, conſulendus eſſet Pontifex. Si autem Epiſcopus inſtituat feſtum tantum dimidiæ diei, vel tantum pro dimidia die approbetur, currit obligatio pro illa die Sacrum audiendi, & abſtinendi etiam a labore ſervili, niſi Epiſcopus velit tali die ſolam auditionem Sacri & verbi divini. Idem dicendum ſi Epiſcopus feſta transferat, quæ poteſtas transferendi feſta Epiſcopo competit etiam ſine Clero & populo, ſaltem ſi translatio non ſit perpetua.

In dubio an feſtum ſit de præcepto, ſi dubium poſt prudentem inquiſitionem adhuc inſolutum remaneat, poteſt formari dictamen reflexum, aut concomitans non dari præceptum, quia alioquin cum ſufficiente promulgatione ſaltem veroſimilius, ac credibilius factum fuiſſet.

Mos aſſiſtendi Sacro diebus Dominicis non ſolum ſemper viguit in Eccleſia, ſed etiam obligationem huiuſcemodi agnovere fideles, ut conſtat ex lib. 2. *Conſtitutionum apoſtolicar. ex can.* 21. Concilii Milevitani celebrati anno 300. ita ut ſicuti habetur ex *can.* 14. Concilii Sardicenſis, & *can.* 18. Synodi Sextæ, in quo innovata fuit pœna ſeparationis a Communione Eccleſiæ contra eum qui per tres dies Sacro non interfuiſſet, ſemper in Eccleſia iudicium fuerit de mortali in eo qui Sacrum in die feſto de præcepto non audiiſſet.

Qui qui adi plei obli tioi audi aisi

Ad hoc vero ut tale præceptum, ideſt obligatio auditionis Miſſæ legitime adimpleatur, neceſſe eſt ut cum circumſtantiis perſonæ, cuius Miſſa audiatur, loci, temporis, quædam pariter diſpoſitiones obſerventur in eo qui Miſſam audit, ut nempe præſens ſit ſaltem moraliter, integre, ac religioſe, ſeu cum debita intentione & attentione eam audiat.

Et quoad primum, ſcilicet quoad Miniſtrum cuius Miſſa eſt audienda, certum eſt debere eſſe Sacerdotem, qui non cognoſcatur nominatim denunciatus, excommunicatus, ſuſpenſus, interdictus non toleratus, vel realiter aut verbaliter degradatus, infidelis, hæreticus, ſchiſmaticus, quia cum Eccleſia reiiciat iſtorum celebrationem, ſatisfieri nequit eiuſdem præcepto Miſſam audiendo quam ipſa reprobat. Impletur quidem ſi audiatur a Sacerdote excommunicato, ſuſpenſo, ſive interdicto, tamen tolerato, vel a publico concubinario; nam licet audiatur Miſſa indigni, non auditur tamen Miſſa

non

non tolerati, depoſiti vel infidelis. Satisfit pariter eam audiendo celebratam de Requiem pro defuncto in ritu græco, ſyriaco, aut alio diverſo, dummodo catholico, quia diverſitas ritus non impedit eſſe veram Miſſam, & ab Eccleſia acceptam: idemque dicendum de eo qui in Nativitate Domini unam audit ex tribus, etiamſi audiat in Veſpere Vigiliæ, ut nunc pluribus in locis ex privilegio in Veſpere Vigiliæ celebratur, (dummodo eam non computet pro die præcedenti, qui incidit in Dominicam) quia diverſitas ordinis non tollit quin Miſſa cenſeatur eſſe intra diem huiuſce feſti, cum feſtum incipiat a primis Veſperis, alias Miſſa celebrata tali hora non suppleret primam Miſſam ſolemnem iuxta ritum ab Eccleſia præſcriptum tali die in eius media nocte celebrandam. Sic Lugo.

Quoad locum Miſſam audiendi pro adimplendo præcepto licet videatur Concilii Trid. intentio, ut ſaltem Dominicis diebus & maioribus feſtis ad Sacrum audiendum in ſuis Parochiis fideles accedant, ſicuti habetur in eius Decreto de ſervandis, & vitandis in celebratione Miſſæ ſeſſ. 22. quia tamen Concilium ibi hortatur ſolummodo, & non præcipit, ſicut declaravit ſacra Congregatio dicti Concilii interpres, ſic non tenentur in ſua Parochia Sacrum audire, ſed ſatis eſt ut in quavis alia Eccleſia ſive Sæcularium ſive Regularium eam audiant, ſive in aliquo Oratorio, cui conceſſum fuit privilegium Miſſam in eo celebrandi, circa quod tamen videndum num Oratorium ſit publicum vel privatum, & quantum ſcilicet, ad quos dies & perſonas ſe extendat, nam etiam in Oratoriis publicis, ſi aliqui dies feſti excipiantur, ut fieri ſolet quoad ſolemnitates principaliores Paſchatis, Pentecoſtes, Natalis Domini, alteriuſve huiuſmodi feſti, qui Miſſam in illis hiſce diebus audiret non ſatisfaceret præcepto, ſicuti etiam ſi in privatis excipiantur qui non ſunt ex familia, hi profecto non implent obligationem ibi Sacrum die feſto audiendo. Attendendus eſt igitur in Oratoriis ſive publicis ſive privatis tenor privilegii. Nomine vero familiarium ſeu eorum qui ſunt de familia, intelliguntur habitantes in eadem domo cum quadam habitudine ſubordinationis ad caput principale familiæ domeſticæ. Tales ſunt pater & mater, nurus, & gener, uxor, filii, filiæ, nepotes, pronepotes, ſervi, ancillæ, miniſtrantes infirmis, convictores, ac alii aliquandiu hoſpitalitatis vel amicitiæ cauſſa utentes iiſdem menſa & tecto. Per epikeiam autem huc referri poſſunt inquilinii, & alii familiaritatis cauſſa inviſentes, vel negotii cauſſa conferentes, ſi veroſimile fuerit auctorem privilegii in caſu extraordinario eos honeſtatis cauſſa noluiſſe excludere a privilegio.

Conceſſiones Oratorii privati, in quo per Cappellanum domeſticum ſolet haberi Miſſa ordinaria in diebus Dominicis & feſtis, ſunt ſtrictæ interpretationis; quia Epiſcopi, & Summus Pontifex nolunt præiudicare obligationi antiquiſſimæ apoſtolicæ audiendi verbum divinum in Eccleſiis publicis., ac in iis conteſtandi communionem fidelium in Liturgia ſolemni ſupremæ maieſtati debita: imo Epiſcopi peccarent mortaliter, ſi ultra terminos neceſſitatis ac manifeſtæ honeſtatis pro ordinario per annum Sacrificio, aut nimis large intelligi vellent ſuas conceſſiones in præiudicium Liturgiæ ſolemnis in Eccleſia, & auditionis verbi divini.

§. II.

De tempore ſeu horis in quibus audiendum eſt Sacrum.

Quid circa horas audiendi Sacrum die feſto.

Miſſa audienda eſt in horis quibus licitum eſt Miſſam celebrare. Miſſæ autem celebratio ſtando iuri communi contingere non debet ante Horas matutinas, nec poſt prandium, ita ut ſaltem compleri nequeat ante horam matutinam, nec inchoari poſt meridiem, ut ex Miſſali Romano, & generali praxi ac conſuetudine, niſi ritus Eccleſiæ, ut Miſſa in nocte Nativitatis Domini, vel neceſſitas, vel privilegium aliter exigant. Etenim ex privilegio, vel gravi cauſſa licet horam matutinam & pomeridianam invertere ſeu variare, nempe celebrando excedere aliquantulum ante horam matutinam, vel poſt meridianam, quæ non puncto mathematico, ſed moraliter accipienda ſunt. Porro per auroram matutinam intelligitur primæ lucis irradiatio quæ excepto tempore utriuſque æquinoctii durat per horam cum dimidio, & aliquando per duas horas in diverſis menſibus. Unde hora dimidia ante Solis ortum ſacrificare licet, ac ideo Miſſæ auditione præcepto de Sacro feſtis audiendo ſatisfacere; & non multi concedunt poſſe Miſſam inchoari uno aut altero quadrante poſt meridiem ex rationabili cauſſa, puta ob ſupplicationem, concionem publicam protractam ultra meridiem. Audit hic quidam recentior conſuetudinem patriæ toleratam a ſuperioribus in favorem artificum & ruſticorum multum valere poſſe; & ſic multis in

in locis præcipue tempore hyemali Miſſa pro operariorum commodo celebratur tribus horis ante ortum Solis.

§. III.

De præſentia & adſiſtentia Sacrificio Miſſæ ad implendum præceptum.

Præſentiam audientis Miſſam ad implendum hoc præceptum abſolute requiri patet manifeſte ex verbo *audiendum*, necnon ex ipſius Eccleſiæ uſu, & ſenſu: unde evidenter demonſtratur neceſſe eſſe ut Miſſa vere audiatur, adire locum, in quo Miſſa celebratur: etenim plane eam audire nequit niſi qui humano modo eiuſmodi actioni præſens inveniatur. Sufficit tamen quod audiens ſit præſens moraliter, ideſt ut ex ſignis quibuſdam colligere poſſit quid ſacrificans agat, & ſpectata loci natura ſit per moralem coniunctionem pars illius multitudinis quæ præſens dicitur, & eſt coram altare: unde ſatis eſt ut Miſſa audiatur e quovis templi loco ſeu parte, ex quo ſaltem mediantibus aliis deprehendere valeat actiones Sacrificantis. Idcirco ſi propinquius accedere non poſſit præ multitudine, Miſſa audiri poteſt ex gradibus ipſis veſtibuli, imo etiam extra Eccleſiam multitudinis congregatæ incapacem, dummodo tamen ad multitudinem adſiſtentium moraliter pertinere cenſeatur, ac proinde nimio intervallo a celebrante non diſtet; unde colligit de Lugo diſp. 22. de Euchariſtia ſect. 2. n. 20. fieri poſſe ut exiſtens in Baſilica S. Petri Romæ in loco multum remoto ab altari, in quo celebratur Miſſa privata, nec impeditus a multitudine propius accedere, eam de facto non audiat, licet ſciat ibi eam tunc dici, eamque audire intendat, cum nec actionem Sacerdotis percipere valeat, nec moraliter ſit iis coniunctus qui percipiunt. Ex oppoſito vero cenſet idem Cardinalis quod qui a multitudine ſeiunctus per exiguam viæ publicæ diſtantiam plene per ſe ipſum, independenterque a multitudine adſiſtentium actionem Sacerdotis perciperet, hic Miſſam ſufficienter audiret: ſecus vero, ait P. Henno, ſi ſolum perciperet actiones Sacerdotis a multitudine, a qua diſiungitur, quia nempe eam videat genuflectere, ſurgere, pectus tundere &c. Hinc Miſſam legitime audiunt & etiam audire tenentur cæci, ac ſurdi, quia eo ipſo quod pie ſunt in loco unde reſtitutis ſenſibus audire & videre poſſent ſicut alii, merito cenſentur præſentes. Item cenſentur moraliter præſentes, & præcepto ſatisfaciunt qui licet nec audiant nec videant celebrantem, ſunt tamen in loco communicante cum Eccleſia, puta in choro, alia Capella, in ſuperiore Oratorio, retro altare, poſt columnam templi, e domo ſæculari admittente per feneſtram proſpectum in Eccleſiam, eidemque coniuncta, dummodo ex aliis perſonis Sacro præſentibus percipere poſſint quid agatur in Miſſa, & præcipuis partibus Miſſæ more aliorum ſe conforment; nam hi omnes habentur moraliter præſentes. Non ſatisfacerent tamen ſi domus ſit omnino ſeiuncta ab Eccleſia, ut inter feneſtram & Eccleſiam intercedat via ſeu platea, licet videant altare in quo Miſſa celebratur, & celebrantem, quia hi non eſſent in Eccleſia nec phyſice nec moraliter, cum per talem interpoſitionem viæ, vel plateæ ſecundum hominum æſtimationem non habeantur ut exiſtentes in Eccleſia.

Adſiſtentia in auditione Miſſæ præſtanda requiritur quod ſit libera, religioſa, moralis. Quare qui vi aut metu compulſus cum animi repugnantia Miſſæ interſit, Miſſam revera non audit, ac ideo præceptum Eccleſiæ non implet, ſicuti nec ebrius, nec dormiens per maiorem partem Miſſæ. Qui vero tempore Miſſæ, in altam contemplationem vel extaſim a ſenſibus abriperetur, cenſetur adhuc ſatisfacere præcepto, maxime ſi pergat contemplari myſteria quæ in Miſſa peraguntur, quia manet moralis adſiſtentia per præcedentem voluntatem nondum revocatam; imo ex ſpeciali gratia cenſetur excellentiorem præ aliis moralem adſiſtentiam habere tali Sacrificio, ad cuius myſteria contemplanda ſic mirabiliter elevatur.

§. IV.

De integritate auditionis Miſſæ neceſſaria ad ſatisfaciendum præcepto.

Ad hoc ut ſatisfiat Eccleſiæ præcepto de ſacri auditione integra Miſſa eſt audienda, & hoc comprobat tum ſenſus & praxis Eccleſiæ, tum Concilium Agathenſe celebratum anno 506. can. 47. qui canon incluſus eſt in iure communi canonico *cap. 62. de conſecrat. diſt.* 1. Idcirco facta eſt lex univerſalis toti Eccleſiæ, a qua iam fuit receptus, imo ipſius Eccleſiæ conſuetudinem antiquiſſimam, ideſt priorum temporum continet. *Miſſas die Dominico ſæcularibus toti audire ſpeciali ordine præcepimus, ita ut ante benedictionem Sacerdotis populus egredi non præſumat.* Idemque alia probant Concilia.

ciſia. Ad hoc autem tenentur fideles omnes ſub mortali iuxta communem fidelium ac totius Eccleſiæ conſenſum, cum eius materia ſit ex genere ſuo gravis, ac ad virtutem religionis & ad Dei cultum pertinens. Cum enim quiſque fidelis teneatur unam Miſſam audire, tenetur totam & ab eodem audire, ita ut ſi integre eam non audiat, nec ab eodem, unam Miſſam non audit, ſicuti vult Eccleſia, & tantummodo partem unius, vel plurium partes. Et licet hoc præceptum parvitatem ſeu levitatem materiæ admittat, non tamen adimpletur, ſi defectus integritatis ſit gravis, quæ quando talis ſit, infra videbitur. Notandum hic occurrit circa allatum canonem, quod licet hic canon loquatur de ſolo die Dominico, cæteri tamen dies feſti pari ratione comprehenduntur, cum æque divino cultui ſint addicti; & mentio quam facit de ſolis ſæcularibus, eſt ampliativa, non vero excluſiva, unde ad omnes extenditur, ideſt etiam ad Clericos & Religioſos, ex *cap. Omnes eadem diſt.*

11. Quare, ut communiter ſentiunt auctores, non ſatisfaceret præcepto, & mortaliter peccaret, qui tertiam partem Miſſæ ſine cauſſa omitteret. Etenim præcepta eſt auditio Miſſæ non tantum quoad Sacrificium, ſed quoad totam Liturgiam, ideſt preces, lectiones, actiones, ſacras cæremonias, quæ in ea peragi ſolent; idcirco *cap. omnes de conſecrat. diſt.* 1. habetur: *Qui autem non perſeverat in oratione uſque dum Miſſa peragatur. . . . convenit communione privari*. Ita Natalis Alex. S.Antonin. P.Antoine, Tournely cum aliis communiter. Hinc iuxta multos, præcipue Cabaſſutium hic num. 7. ubi notat hanc ſententiam ut communiorem, probabilioremque, eſt ſolummodo veniale peccatum omiſſio auditionis Miſſæ ab initio uſque ad Epiſtolam excluſive, ſed & ſi ipſa Epiſtola relinquatur ſine iuſta cauſſa, hoc damnatur ut materia mortalis. Ita cenſet Tabiena, Navarrus, Suarez, &c. Alii vero notant materiam gravem eſſe tantum ab initio Evangelii. Sic Pontas & alii. Cum tamen, ait Tournely, hæ opiniones incertæ ſint, ne conſcientia remordeat ſatagendum eſt ut Miſſa integra, & tota audiatur.

Certum eſt peccare venialiter qui culpabiliter, ſeu ſine iuſta cauſſa non audiunt initium Miſsæ ante Epiſtolam, ſicuti illi etiam qui peracta communione egrediuntur. Mortaliter tamen peccaret qui ſolo tempore conſecrationis abeſset, cum hæc pars ſit maxime notabilis, & principalis, eo quia eſſentiam contineat Sacrificii, & Eccleſia Miſſam præcipit principaliter ut Sacrificium: *Tunc fiunt Miſſæ quando munera offeruntur, & corpus ac ſanguis Domini conſecratur*, ait S. Cæſarius. Idemque dicendum, ſuſtinent aliqui, de eo qui præſens non eſſet tempore quo Sacerdos ſe communicat, quia ſive ſit eſſentialis, ſive ſaltem de eius integritate & complemento communio, integralis pars eſt, ac ideo pars notabilis, quæ æſtimanda eſt non tantum ex diuturnitate, ſed etiam ex dignitate operis, nec leve cenſendum eſt abeſſe ab eſſentia vel integritate Sacrificii, cui toti intereſſe tenentur. Unde qui poteſt ſaltem intereſſe conſecrationi, & reliquæ Miſſæ parti, ad id tenetur, cum illa ſit pars principalis continens eſſentiam Sacrificii, nec principale acceſſorium ſequatur; imo qui accedit iam peracta conſecratione, nec ad aliam poteſt Miſſam adire, tenetur reliquum Miſſæ audire, quia in tali caſu ſe habet ſicuti ille cui deeſt Breviarium, qui tenetur etiam ad quartam partem Officii, quam ſcit memoriter. Nec ex eo quod, ut ait de Lugo, nemo teneatur adeſſe Miſſæ de præſanctificatis in feſto Paraſceves, quia in ea non fit conſecratio, ſequitur, non teneri huic adeſſe, in qua iam facta eſt conſecratio: ratio enim diſparitatis eſt, quia in Miſſa de præſanctificatis non adeſt rigoroſum præceptum interveniendi. Cæterum nemo negabit poſſe ſi vellet Eccleſia, hoc rigoroſe, & ſub mortali præcipere.

Miſſa tota audienda eſt ab uno eodemque Sacerdote.

Miſſa quoque tota audienda eſt ab uno eodemque Sacerdote contra Navarrum & Cabaſſutium hic num. 5. iuxta ſenſum, & praxim Eccleſiæ. Hinc non implet præceptum qui plures partes ſive ſimul ſive a diverſis audit, nec qui ſucceſſive, puta audita ab uno a conſecratione uſque in finem, audita ab alio ab initio uſque ad conſecrationem, quia cum Miſſa ſit unum totum ex oblatione, conſecratione & communione tanquam ex partibus coniunctis ſucceſſivis coaleſcens, partes diverſarum Miſſarum, cum ad ſe invicem non ordinentur, nec inter ſe communicent, ſed diſiunctæ maneant, & ſint partes diverſarum Miſsarum non conſtituentes unam Miſsam in ratione Sacrificii ſeu ſacræ actionis, nullatenus ſunt una integra Miſsa quam audire Eccleſia præcipit, ſicuti nec eſset ſi Sacerdos hoſtiam ſumeret, quam non hodie, ſed heri conſecravit, nam conſecratio unius hoſtiæ, & conſumptio alterius Miſsam non conſtituunt, ſicuti ma-

ſtatio ovis unius, & combuſtio ovis alterius non faciunt holocauſtum, ut notat de Lugo, hic n. 8. Hinc damnata fuit ab Innocen. XI. prop. n. 53. *Satisfacit præcepto Eccleſiæ de audiendo ſacro, qui duas eius partes, imo quatuor ſimul a diverſis celebrantibus audit.*

Obligatus ad tres Miſsas audiendas, puta vi voti, præcepti, ac pœnitentiæ, neutiquam ſatisfaceret triplici debito eas ſimul audiendo a tribus Sacerdotibus, quia eſt obligatus ad tres Miſsas ſucceſſivas. Aliud enim Confeſsarius, & aliud vovens ſibi præcepiſse cenſetur, quam quod iam ab Eccleſia præceptum erat. Præterquamquod Miſsa auditur per modum actionis unius, & mens ipſa non poteſt ſimul attendere pluribus actionibus numero diſtinctis, licet eiuſdem rationis.

§. V.

De intentione & attentione in audiendo Sacro neceſſaria ut præcepto ſatisfiat.

Cum Miſsæ auditio præcipiatur ut actus humanus, ideſt a noſtra deliberatione ſeu voluntate dependens, hinc plane ut præcepto ſatisfiat, requiritur quod talis auditio procedat a noſtræ voluntatis deliberatione, ideſt ab intentione audiendi Miſsam tanquam rem ſacram, qua Deo ſupremus cultus defertur, & quæ ſit ſaltem implicita intentio, ait P. Antoine, offerendi Deo per Sacerdotem & cum Sacerdote Sacrificium, ſeu communicandi propria adſiſtentia oblationi Sacrificii, precibus, & aliis, quæ in tali actione peraguntur. Per huiuſcemodi enim intentionem determinanda eſt auditio Miſsæ ex parte ipſius audientis ad actum religionis & cultum ſupremum erga Deum; alias talis auditio non eſset religioſa ſicuti præcipitur, ita ut ſi quis adſiſteret ſacro ex mera curioſitate inſpiciendi quæ in Miſsa aguntur, non faceret actum religioſum, nec præcepti obligationem impleret, ſicuti etiam non ſatisfaciunt qui ob alium huiuſmodi finem ad ſacri auditionem conveniant, cuiuſmodi ſunt qui præciſe conveniunt ut videant, & videantur, ut dominas comitentur, ut funebrem pompam honorent &c.

Porro evidenter ex his ſequitur ad hoc implendum præceptum neceſsario requiri tertiam appoſitam conditionem, ideſt religioſam attentionem, ſeu piam, devotamque moralem præſentiam, qua ad actionem hanc interveniens non ſolum corpore, ſed etiam ſpiritu & mente intentus ſit in res divinas ſeu in Deum ipſum per preces, oblationes Sacrificii, laudem, affectum, &c. quia cum Eccleſia præcipiat auditionem Miſsæ ut actum humanum, & hunc præſtantiſſimum religionis, quo Deus ſupremo honore colitur, idcirco ut actum religioſum, nemo certe non videt auditionem Miſsæ actum huiuſmodi eſse non poſse, nec proinde per eum Deum coli, ſi perficiatur ſine interiori & exteriori attentione, aliaque pia affectione ad divina, ideſt ſine interiori & exteriori reverentia, quam intendit ac exquirit religio erga Deum in tali actu, cum ad hunc finem principaliter eumdem fidelibus præcipiat; idcirco alterutra deficiente præceptum non impleri, dummodo diſtractio, quæ in tali actione admittit parvitatem materiæ, ſit per notabile tempus. Attentio porro interna requiſita in Miſsæ auditione eſt pia ac devota advertentia ſeu applicatio animi ad miniſterium & actiones, quæ in Miſsæ celebratione peraguntur. Externa attentio eſt omiſſio alterius exterioris actionis incompoſſibilis cum interna attentione, ut ſcribere, confabulari &c. Et ratio eſt quia Eccleſia præcipiendo auditionem ſacri, præcipit actionem humanam, religioſam, qualis non eſt auditio ſacri ſine ulla prorſus attentione interna, & ſine attentione externa, ſe occupando tempore Miſsæ in actionibus externis moraliter incompoſſibilibus cum tali auditione. Unde non ſatisfaciunt præcepto qui tempore notabili Miſsæ negotia pertractant, de re ſive ſeria ſive ludrica, confabulantur, vel res alias fixe aſpiciunt & conſiderant, cum hæ actiones ita occupent ut cum illis attentio interna nullatenus ſit compoſſibilis, & moraliter loquendo ad ea attendere nequeant, quæ a Sacerdote geruntur; ſicuti pariter non ſatisfaciunt qui per notabilem partem Miſsæ legunt attente librum prophanum, v. g. Philoſophicum, Rethoricum, Poetam, literas, hiſtorias, & ſimilia; quia lectiones iſtæ prophanæ ex natura ſua avertunt animum ab attentione debita ad Miſsæ Sacrificium, ut communiter docent Doctores. Idemque dicito de iis qui per notabilem partem Miſsæ dormiunt, corrident, oculos quoquo verſum in exeuntes & introeuntes, in epitaphia vel ſcripturas, ac in alia huiuſce generis convertunt, qui ſe exercent in mutuis officiis urbanitatis, unum vel alium ſalutando & reſalutando; qui toto tempore Sacrificii ſine neceſſitate ſtant vel ſedent, vix cum elevatur Hoſtia genua flectendo, mente interim minus quam corpore compoſiti, qui denique voluntarie diſtra-

diſtrahuntur. Voluntarie vero diſtracti cenſentur qui conveniunt ad Miſsam cum mente negotiis prophaniſque cogitationibus referta, nec ut par eſt, nituntur corda ſurſum ſublevare. Item qui tametſi pie devoteque advenerint, mentem quam alio converſam ſentiunt, retrahere non ſatagunt. Etenim Deum, ut habetur Ioannis 4. *in ſpiritu & veritate oportet adorare*. Unde Concilium Trid. *ſeſſ.* 22. non permittit ſacrum fieri in privatis domibus, niſi prius qui interſint decenter compoſito corporis habitu demonſtrarint ſe mente etiam ac devoto cordis affectu, non ſolum corpore adeſse. Sic P. Antoine, Tournel. cum aliis communiter.

Circa vero quantitatem temporis internæ ac externæ diſtractionis, qua mortale contrahatur, dicit P. Henno cum Collat. Andegav. citatis a Tourneleio ſatis eſſe tempus æquivalens omiſſioni notabilis partis Miſſæ, cum indevote Miſſam audire idem prorſus ſit ac eam omittere.

Satisfaciunt qui quoque modo ſacro adminiſtrant, licet occupentur in tollendis neceſſariis a Sacriſtia, puta vino, thure &c. Etenim hæc ad Miſſam ordinantur, ac fiunt in loco qui templo communicat, idcirco non moraliter abeſſe cenſentur. Sic adimplet occupatus pulſandis organis, attollendis follibus, nam hæc ſunt ordinata ad Sacrificii ſolemnitatem, nec impediunt ad ea ſimul advertere quæ aguntur in altari. Non ſatisfacit vero qui notabile Miſſæ tempus puta uſque ad Præfationem tranſigit in confitendis ſuis peccatis, vel in conſulendo Patre ſpirituali aut Theologo circa caſus ſuæ conſcientiæ, quia cum attentio ad Miſſæ auditionem ſit ad modum orationis, & ad Deum divinaque Myſteria, eſt prorſus averſa ab ea peculiari qua unuſquiſque ſtudere debet ut animum ſuum confeſſione expurget. Quia licet Confeſſio ſacramentalis ſit actus religionis, talis tamen actus cum colloquiis quæ fiunt inter Sacerdotem & pœnitentem in narrandis, exquirendiſve peccatis, ac eorumdem circumſtantiis, aliam exigit attentionem quam quæ in Miſſa requiritur, quæ debet eſſe ad Deum & ad divina myſteria, necnon debet eſſe per modum orationis. Sic Pontaſius verb. Miſſ. caſ. 48. Cabaſſut. Antoine & alii.

Satisfacit quidem præcepto qui dum Miſſam audit, legit eodem tempore horas Canonicas, quibus tenetur, recitat preces ſibi pro pœnitentia impoſitas, vel ex voto ſibi debitas, quia & auditio Miſſæ, & recitatio ſive Horarum canonicarum ſive aliarum precum, quibus recitans tenetur, utrumque ordinantur ad unum finem; & præceptum audiendi Miſſam non eſt verbis intendere, ſed Sacrificio adeſſe etiam verbis non auditis, licet quidam aliqui contrarium ſuſtineant, verum ſine probabili ratione, ait Toletus, cui concordat Sylvius dicens: *Satisfacit qui audiens Miſſam ex præcepto, legit Horas canonicas*. Hic enim reperitur corporis, & animi præſentia, quæ ad Miſſam exigitur, quoties per devotas preces mens ad Deum erigitur, ut fit in recitatione ſatisfactoria pœnitentiæ, vel divini Officii, cum ad utramque obligationem una eademque attentio ſufficere poſſit. Ita cit. Pontaſius loco eod. caſ. 24.

Nec ullatenus officit obiicere, recitationem Officii canonici vel pœnitentiæ peculiarem exigere attentionem, quia ut iam dictum eſt, illa attentio convenit cum attentione ad Miſſam requiſita. Et ſi nemo negat pias preces per Miſſam recitari poſſe, cur non poterunt preces debitæ, ut ſunt Horæ canonicæ, cum utraque, ut & ipſum ſanctum Sacrificium ad finem eumdem referatur? Satius quidem eſt ſi ſeparatim hiſce duobus præceptis ſatisfiat, præcipue dum legitimæ cauſſæ non impediant. Pontas v. *Officium* caſ. 24.

Num vero qui Miſſam audit in ſtatu mortalis peccati novo illaqueetur peccato, ita erronee cenſuit Queſnellus ex illatione male deducta a praxi primævæ Eccleſiæ diſciplinæ eiiciendi cum Cathecumenis etiam pœnitentes ab ea parte Sacrificii, in qua conſecratio peragitur: idcirco Queſnelli ſententia proſcripta fuit, & eſt ex ipſius theſibus num. 89. ubi ſic habetur: *Quartuſdecimus gradus converſionis peccatoris eſt, quod cum ſit iam reconciliatus, habet ius aſſiſtendi Sacrificio Eccleſiæ*; quia non omnes peccatores tunc arcebantur a Miſſa (cum omnes nec cognoſcerentur, nec agnoſci poſſent) ſed ii ſolummodo arcebantur, qui graviorum criminum publice rei eſſent. Et arcebantur non præciſe ut peccatores, ſed potius ut pœnitentes mulctandi ad tempus certis ſtatutis pœnis, eo ferme pacto, quo nunc Sacerdos etiam emendatus removeri poteſt in perpetuum ab altaris miniſterio. Quis enim poteſt ſibi effingere Eccleſiam credidiſſe ex tot pœnitentibus neminem per veram contritionem eſſe Deo reconciliatum? Idcirco quoſdam excludebat non propter culpam præciſe, ſed in pœnam, & eo vel maxime quia ſtatus pœnitentiæ aliquam includebat ex-

Quid de Miſſam audiente in peccato mortali.

communicationis ſpeciem, quæ privat iure quod antea habebatur, divino intereſſendi Miſſæ Sacrificio, cum per cenſuram a tali iure fideles excidant. Dicendum igitur, peccatorem, qui Miſſam audit pie, & attente ſicuti poteſt mediante actualis gratiæ auxilio, in novum peccatum non incidere, ut docet Trid. ſeſſ. 22. cap. 2.

Quid de peccato. re Miſſam audiente cum affe. ctione actuali ad peccatum. Fieret quidem peccator novi criminis reus Miſſam in tali ſtatu audiendo, ſi obfirmatam in malo voluntatem, & cum actuali affectu peccati ſine debita reverentia, ſine ullo de peccatis dolore, vel ſaltem aliquo deſiderio reſipiſcentiæ ac divinæ gratiæ obtinendæ, Myſteriis noſtris interfuerit. Ita Tourneleius ubi de Euchariſtia, quia fideles Miſſæ adſtantes Sacrificio, & in Sacrificio quodammodo cooperantur ſacro Miniſtro, Sacrificium cum ipſo Deo offerunt, & ipſi in Sacrificium ſpirituale offeruntur. Unde utraque oblatio ingrata eſſet Deo & iniurioſa, ſi fieret a peccatore qui nec ullum dolorem habet de ſuis peccatis, nec ullum deſiderium ſe ab iis convertendi, ut docet S. Aug. *lib.* 10. *de Civit. Dei cap.* 6. Hic enim videtur habere locum illud Scripturæ: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt a me*. Cæterum peccatores etiam obdurati deterrendi non ſunt a Miſſa audienda, ſed enixe curandum, ut meliorem ſpiritum induant, & hanc ſanctiſſimam actionem ea, qua par eſt pietate exerceant. Sic Pontaſ. loco cit. caſ. 45.

§. VI.

De cauſſis excuſantibus a Miſſæ auditione.

Tres a theologis recenſentur legitimæ cauſſæ, quæ excuſare valent a ſacri auditione die feſto, impotentia nempe, officium, & charitas; & incertum eſt num aliæ etiam hiſce, quæ iuſtæ ſint, adiungi poſſint. Et de impotentia loquendo, quæ prior eſt, alia eſt phyſica, quæ abſolute vinci nequit; alia moralis, quæ vinci quidem poteſt, ſed non ſine gravi & periculoſa difficultate. Utraque excuſat. Excuſat prima quidem iuxta illud tritum axioma, *ad impoſſibile nemo tenetur*. Excuſat ſecunda, cum Eccleſia pia mater non obliget in ſuis præceptis cum graviori incommodo. Cum autem Eccleſiaſtico præcepto adnexum ſit etiam naturale Deum honorandi huic ſancto aſſiſtendo Sacrificio, hinc qui intereſſe non valet, oratione & pia lectione, internis animi affectibus, aliiſque huiuſmodi Miſſæ defectum compenſare debet. Ita S. Aug. *ſerm.* 367. alias 25. *de tempore*. Unde excuſantur incarcerati, detenti in loco ab infirmitate, aut domi ſive iuſte ſive iniuſte, navigantes in mari, qui Sacerdotem non habent, (ut ii qui morantur in quibuſdam terris infidelium) vel ſi habent, eſt interdictus, vel ipſi ſunt interdicti, quia illud non poſſumus quod non poſſumus ſine peccato: pariter qui ſacro intereſſe nequeunt ſine vero realique vitæ, honoris, bonorumque gravi periculo, ut ſi quis convaleſcens ex morbo timeat recidivam, vel peſtem vel mortem a ſicario; ſi puella boni nominis, occultare nequeat ſi adeat templum, ſe eſſe gravidam, vel ſi raptum timeat. Addunt aliqui ſi perſonis nobilibus veſtes deſint proprio ſtatui decentes, aut comitatus a ſplendore perſonæ requiſitus. Sed hic bene notat P. Henno præcipuam nobilitatem eſſe vitam Chriſtianam. Item ſi domus, vel armenta ob furum vel hoſtium incurſus deſeri nequeant; ſi a ſociis qui Miſſam audire nolunt, diſcedere quis non poſſit ob ignorantiam vel periculum viarum. Tenentur vero ſacrum audire Infirmi & interdicti qui ex privilegio Miſſam habere poſſunt, puta alii domi, hic vel alio alteri, quia ceſſante impedimento valet præceptum. Item ſi detentis in carcere concederetur libertas adeundi ad ſacrum audiendum, tenerentur. Degentes ſine cauſſa in terris Infidelium ubi nulla celebratur Miſſa, tenentur quam primum remeare ad terras catholicas, alias verſantur in habitu peccati mortalis. Iuſta vero cauſſa eſt ſola animarum neceſſitas vel Reipublicæ, aut magna utilitas. Item mercatoris indigentia cui provideri nequit niſi ad terras infidelium identidem divertat.

Verum hæc omnia ex circumſtantiis ut plurimum ſunt metienda. Sic viæ magna difficultas, copia imbrium & nivium, quæ excuſat fæminam tria miliaria ab Eccleſia diſtantem, non excuſat ruſticum robuſtum, & inclementiæ aeris aſſuetum.

Ex his colligitur non poſſe aſſumi actionem, puta iter, aut aliquid aliud, a quo impedienda ſit auditio Miſſæ, & multo minus hoc fieri poteſt, ſi ex genio aut recreationis gratia & proxime ad diem feſtum iter aut aliquod aliud exercitium aſſumatur impeditivum tempore quo urget præceptum audiendi ſacrum, quod currit a primis diei crepuſculis uſque ad aliquod breve tempus poſt meridiem; & ſic tale impeditivum cum prævíſione fore ut non poſſit Miſſam tali tempore audiri, aggredi non poteſt ſine iuſta cauſſa & neceſſitate ne quidem Veſpere

ante

ante feſtum, & multo minus ipſo die feſti tempore congruo implendi præceptum. Unde qui prævidet quod agere debeat negotium aliquod, puta ſub medium huius temporis, debet prævenire, ſacrum audiendo. Quod ſi actio etiam honeſtæ recreationis gratia aſſumatur aliquot diebus remote a die feſto, cum tale præceptum actu non obliget, nec ſit proxime obligaturum, tunc vere homo utitur iure ſuo, & ne in hoc contingat deceptio penſandæ ſunt circumſtantiæ perſonarum, rerum, locorum ac temporum.

Suſceptio actionis alicuius impeditivæ auditionis ſacri, ex neceſſitate etiam morali, excuſat a culpa. Ad neceſſitatem vero moralem reducitur debitum proprii oneris ex officio præſtandi. Hinc miles ſtationem, dux milites, tempore prælii deſerere non poſſunt pro Miſſa audienda, ob grave damnum quod inde oriri poſſet. Idem dicito de nutricibus quas ſæpe non decet infantes ad Eccleſiam deferre: idem de paſtoribus qui nihil ſæpe pecudes deſerere poſſunt; & de opificibus qui in fuſuris ferrariis aut vitrariis agunt ab incœpto opere, ſi ſine gravi tum ſui tum dominorum iactura diſcedere nequeant. Hæ tamen regulæ exigunt prudentem advertentiam ad circumſtantias, quæ caſuum omnium præcipuæ ſecurioreſque ſunt regulæ; quia certum eſt, quod qui ſine incommodo ſeu detrimento realiter non ficte gravi Miſſam audire poteſt, tenetur, ita ut non excuſetur ob maioris lucri omiſſionem ille qui aliunde habet unde vivat. Item artifices qui elaborant in officinis vitriciis, dum ſatis ſint ut alii aliis ſuccedere poſſint, Miſſam audire debent. Ita inſervientes dominis impiis, qui eis denegant tempus ad Chriſtiana exercitia, tenentur illos deſerere, & religioſiores ſibi providere, qui eis tempus concedant exercendi officia pietatis.

Charitas tandem eſt poſtrema conditio ſeu cauſſa excuſans ab audienda Miſſa, *quia*, ut ait S. Bernardus, *convenienter omittitur propter charitatem quod propter charitatem inſtitutum eſt*, & quia in concurſu legis naturalis & poſitivæ illa huic ut minus gravi debet prævalere, ideoque inculpabiliter, imo meritorie Miſſa omittitur, dum ſubveniendum eſt proximo graviter indigenti, qui alium a quo adiuvetur, habere nequeat; & ſic decumbens ſolus relinqui non debet, ſi ex alterius abſentia grave illi imminet periculum; nec grave periculum hic accipitur pro morte vel notabili morbi augmento, ſed ſufficit etiam periculum gravis incommodi; & in dubio de periculo in deſerendo infirmo, cenſet Tourneleius non deſerendum, ſicuti in dubio an convaleſcens capax ſit officii recitandi, ſatius eſt illud omittere. Item ſi incendium extinguendum occurrat, vel aliud grave malum impediendum; imo etiam grave peccatum proximi; & ita diſcurrendum in aliis ſimilibus caſibus, puta ſuccurrendi proximo in periculo vitæ, bonorum &c. Idcirco puella, vel alia venuſta mulier, quæ ſcit a iuvene deperdite ſe amari ſeque ei indubie futuram peccandi occaſionem, poteſt ad aliquod tempus Miſſam non adire. His cauſſis ab auditione Miſſæ excuſantibus accedere poteſt conſuetudo aliquarum regionum; ſicuti conſuetudo, quæ quibuſdam in locis viget, ut fæminæ per aliquot poſt partum dies, etiamſi omnino convaluerint, ab ingreſſu Eccleſiæ abſtineant, ut viduæ quoque ſtatim poſt mariti obitum non exeant e domo. Non pauci graves Doctores huiuſcemodi conſuetudines non damnant, ut Caietanus, Sylveſter, Navarrus, Suarez &c. Et primis quidem favent tum Innocentius III. cap. unic. *de purificat.* ubi ſic legitur: *Si tamen fæminæ a partu recentes ex vera ratione voluerint aliquamdiu ab Eccleſiarum aditu abſtinere, devotionem earum non credimus improbandam*; tum Epiſcopi qui non reclamando videntur aſſentiri. Aliarum pariter, nempe viduarum, non improbatur conſuetudo ab iis Epiſcopis, qui huic conſuetudini non adverſantur, & inter hos aliqui, ut S. Carolus Mediolanenſis Epiſcopus, approbant ut viduæ per menſem, non tamen amplius, domi ſiſtant ſine Miſſæ auditione, & uſus etiam hoc exigit, a quo quæ recedere vellent, plus darent ſcandali, ſuſpicionis, & murmurationis, quam boni facerent. Miſſam audiendo. Contrarium vero ſentit Pontaſius v. *Miſſa* caſu 46. ſuam ſtabiliens ſententiam auctoritate Concilii Mexicani habiti anno 1685. quod hanc improbat conſuetudinem, & ex oppoſitione quam habet huiuſcemodi mos antiquis Eccleſiæ legibus. Nihilominus non ita facile improbandum quod & ſummus Pontifex Innocentius III. & S. Præſul Borrhomæus approbarunt, & quamplurimi inſignes theologi tamquam legitimum uſum agnoverunt. Et eo vel maxime cum hoc ſit ad breve tempus, nec opponatur niſi præcepto poſitivo eccleſiaſtico, contra quod induci poteſt contraria legitima conſuetudo, & præceptum naturale non exigat ut hoc vel altero tempore, nec ita

frequenter, ſcilicet in ſingulis feſtis honoretur Deus ad ſacrum Miſſæ Sacrificium accedendo; alias ſupervacaneum fuiſſet quod Eccleſia fidelem populum ad hanc actionem ſpeciali præcepto adſtringeret.

Debent tamen Parochi monitos facere eos, qui ex cauſſa aliqua a Sacri auditione in die feſto impediuntur, teneri ſub mortali per aliqua alia pietatis opera, precum nempe, & præcipue actuum fidei, ſpei, contritionis aut ſimilium, tali defectui Miſſæ omiſſionis ſupplere. Non quidem ex vi præcepti eccleſiaſtici tale debitum eis imponitur, utpote quod obliget ad Miſſam, nec aliud ulterius præcipiat: ſed ex vi præcepti naturalis colendi Deum diebus feſtis. Sic Sporer, Marchantius & alii.

CAPUT III.

De Ieiunio ab Eccleſia præcepto.

§. I.

De diviſione Ieiunii.

NOn incongrue Eccleſiaſtico præcepto de feſtorum ſanctificatione & ſacro in ipſis audiendo, ſubſtituitur ieiunii obſervantia, quæ multam cum feſtis, ac Miſſæ Sacrificio convenientiam habet ac relationem, utpote quæ præponatur ab Eccleſia non ſolum ſancto Sacrificio celebrando, ſed etiam ſolemnioribus feſtis, ut fideles hac corporis afflictione alacriores fiant ad celebranda devotione & affectu ferventiori divina Myſteria, vel memoriam Sanctorum, quibus invitantur & excitantur ad imitandas eorum virtutes, æmulanda eorum merita, ut eamdem conſequantur mercedis & præmii coronam.

Hoc Eccleſiæ præceptum iuxta canonem apoſtolicum 68. ita communiter exponitur: *Ieiunia certis diebus temporibuſque indicta ſervato.* Ieiunium ſecundum ætymologiam nominis dictum eſt a *ieiuno* inteſtino quodam animalis, quod ſemper vacuum & ſubtile eſt, quod nimirum ieiunium hominem cibo vacuum, & conſequenter non pinguem, ſed macrum & ſubtilem reddat. Ieiunium generatim ſumptum quadrupliciter diſtingui ſolet a Doctoribus, ſcilicet in metaphoricum, ſeu ſpirituale, naturale, morale & eccleſiaſticum. Ieiunium ſpirituale eſt abſtinentia a vitiis & illicitis voluptatibus ut ex cap. *ieiunium* 24. *diſt.* 5. *de conſecrat.* ubi ex verbis S. Aug. ſic habetur: *Ieiunium autem magnum & generale eſt abſtinere ab iniquitatibus & ab illicitis voluptatibus ſæculi, quod eſt perfectum ieiunium.* Ieiunium naturale eſt abſtinentia ab omni prorſus cibo & potu in ſtomachum tranſmiſſo etiam per modum medicinæ, quale ieiunium de Eccleſiæ præcepto requiritur a tempore mediæ noctis uſque ad ſumptionem Euchariſtiæ, ut ait S. Aug. *ep.* 118. ad Ianuarium: *Placuit Spiritui ſancto ut in honorem tanti Sacramenti prius in os Chriſtiani corpus Dominicum intraret, quam reliqui cibi: nam ideo per univerſum orbem mos ille ſervatur.* Ieiunium morale ac philoſophicum ſeu virtutis eſt actus temperantiæ moderantis appetitum, ac uſum cibi ac potus ſecundum regulam rectæ rationis, cuius veluti partes ſunt abſtinentia & ſobrietas. Abſtinentia enim moderatur affectum & uſum ciborum; ſobrietas vero moderatur affectum, & uſum potus valentis inebriare. Ieiunium vero eccleſiaſticum, & de hoc communiter accipitur vox ieiunii, illud eſt de quo pertractare nunc aggredimur, ac conſiſtit in abſtinentia a carnibus, & quibuſdam aliis cibis ab Eccleſia præcepta cum unica refectione ſtatuto tempore ſumenda. Unde hoc ieiunium duo excludit, qualitatem ſcilicet & quantitatem alimentorum, ita ut ieiunans uti nequeat nec talibus cibis, nec in eadem quantitate quæ ſunt in uſu extra tempus ieiunii. Idcirco ad ieiunium eccleſiaſticum tria requiruntur, nempe abſtinentia ciborum certi generis, abſtinentia plurium refectionum, & certa hora refectionis. Sic communiter.

Et ut evitentur omnes ambages circa ieiunium eccleſiaſticum, prænotandum cenſeo, Eccleſiam poteſtate a Chriſto ſibi donata inſtituere poſſe ieiunia, quæ in conſcientia ſuos fideles obligent ad eorum obſervantiam contra pſeudo-Reformatorum errorem, præcipue Confeſſionis Auguſtanæ, quæ ut prorſus inutile ad ſpiritualem profectum improbat ieiunium; quod tamen e contra ſicut olim Aetius, ex recentioribus Calvinus lib. 4. *Inſtitut.* §. 4. approbat ut honeſtum ac utile, necnon ab Apoſtolis inſtitutum, & in lege ac per Prophetas ſuſcitatum; & ſolum improbat ieiunium quadrageſimale cum prohibitione eſus carnium, ut nimis durum, ſuſtinendo quod ſatis eſſet ut parcius ac levius vilioribus cibis veſceremur. Potuit Eccleſia ac poteſt ieiunium inſtituere eo ordine ac tempore, quo inſtituit, & patet exemplo Synagogæ, quæ potuit inſtituere ieiunia a Deo non præcepta, nec antea a Moyſe ordinata, ut habetur lib. Eſth. 4. Zachar. *cap.* 8. & alibi, cum non minus

ſit

Ieiunium quadru-pliciter diſtingui-tur a Do-ctoribus.

In quo conſiſtit ieiunium Eccleſiaſticum

ſit Eccleſiæ poteſtas in lege nova erga univerſos fideles, quam Synagogæ in lege veteri erga totam Iudæorum gentem; & ita etiam SS. Patres ſenſere, ut Tertullianus, qui lib. de ieiunio ait: *Bene eſt quod Epiſcopi univerſæ plebi mandare ieiunia ſolent*. Sic S. P. Hieronymus ep. ad Marcellam contra errores Montani ieiunium quadrageſimale neceſſarium vocat, & a voluntariis Novatorum ieiuniis diſcernit, & ſic alii Patres. Et equidem ſi Eccleſia præcipere poteſt quæ bona ſunt ad ſalutem, & utilia, ac homini aliunde poſſibilia, quod nemo negare poteſt, plane præcipere poteſt ieiunium, quod ex Novatoribus ipſe Galvinus fatetur bonum eſſe ac utile, & in utraque lege uſitatum.

§. II.

De eſſentia, & obligatione præcepti ieiunii.

Ieiunium prout ſpecialiter ac proprie ſumitur eſt abſtinentia a cibo & potu, & ut iam vidimus, aliud eſt naturale, de quo hic non loquimur, & aliud eccleſiaſticum, quod eſt voluntaria abſtinentia a cibo iuxta Eccleſiæ præſcriptum. Ita communiter. Dicitur *voluntaria abſtinentia*, quia cum ieiunium ſit actus virtutis temperantiæ, conſequenter debet eſſe actus liber, & voluntarius, licet ab Eccleſia præcipiatur: unde qui invite die ieiunii abſtinet ſe a cibo, quia eo caret, hoc eſt potius eſurire quam ieiunare. Ieiunium eccleſiaſticum eſt actus virtutis temperantiæ, idcirco quid honeſtum & magni meriti apud Deum, quidquid contra oblaterent Iovinianus, Waldenſes, Wiclefiſtæ, Lutherani, aliique hæretici. Abſtinentia enim ponit medium, quod eſt officium virtutis in materia ciborum, circa quam ieiunium verſatur. Quod autem ſit magni meriti apud Deum evidenter oſtendunt exempla trium puerorum, qui ob abſtinentiam de igne fornacis, & Daniel de ore leonis triumpharunt. Elias ob ieiunium evectus eſt in cœlum, & docet Chriſtus Matth. 17. genus quoddam dæmoniorum non eiici niſi in ieiunio, & oratione. Ieiunium, ut ait D. Th. 2. 2. *q.* 147. *art.* 1. reprimit concupiſcentiam carnis, evehit ad divinarum rerum contemplationem, ad peccatorum veniam conſequendam diſponit, & ad pœnas pro iiſdem ſatisfaciendas, ut Ioel 2. *Convertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio & in fletu*.

Nec obſtant textus Scripturarum, quos Eterodoxi opponere ſolent vel ex Apoſt. 1. Timoth. 4. *Corporalis exercitatio ad modicum utilis eſt*, vel ex Evangel. Matth. 15. vel ex 1. Corinth. 10. *Omne quod vobis apponitur, manducate nihil interrogantes propter conſcientiam*. Nam loquendo de ieiunio ibi dicere vult Apoſtolus hoc ad modicum utile eſſe, cum pietas deficit; & in D. Matth. Chriſtus reprobat Phariſæorum ſtultitiam qui putabant aliquos cibos, ex natura ſua immundos, animam coinquinare, ſi non lotis manibus manducarentur; & Apoſt. Corinthiis ita præcipit ut fideles ſine ſcrupulo carnes quæ in macello promiſcue omnibus venduntur, licet ſint de iis quæ idolis fuerunt ſacratæ, comedant. Et ita huiuſcemodi teſtimonia ſemper aliquem impugnant ac exprobrant errorem, minime vero laudabilem abſtinentiæ virtutem.

Præceptum eccleſiaſticum de ieiunio (ſicuti alia præcepta,) quia præcipit primo & per ſe victus parſimoniam, unicam comeſtionem & ciborum delectum, quæ omnia poſitiva ſunt, idcirco eſt præceptum affirmativum: ſed cum vetet ſimul cibos contrarios cibis ieiunii, & plures refectiones, & haſce in aliis horis ab hora præſcripta, eſt etiam negativum. Imo dicerem quod cum potius verſetur circa hæc vitanda, ſit potius & principaliter negativum quam affirmativum. Præceptum de ieiunio eccleſiaſtio ſervando obligat graviter, licet non frangatur ex motivo inobedientiæ, quia eſt unum ex præceptis Eccleſiæ graviter obligans, & materia illius ex ſe gravis eſt, & valde ad ſpiritualem profectum conducens; & Concilium Gangrenſe ante annum 1200. can. 19. ita habet: *Si quis ieiunia, quæ communiter ab Eccleſia cuſtodiuntur, diſſolvat, anathema ſit*. Imo Alexand. VII. hoc definivit in proſcriptione propoſitionis n. 23. in qua ſic habetur: *Frangens ieiunium Eccleſiæ, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, niſi ex contemptu, vel inobedientia hoc faciat, puta quia non vult ſe ſubiicere præcepto*; & ita etiam communiter ſentiunt Doctores.

Ad ieiunium igitur eccleſiaſticum tria requiruntur, videlicet 1. abſtinentia ciborum certi generis, ideſt a carnibus, ovis, caſeo & lacte iuxta Concil. Trid. ſeſs. 25. Idcirco damnata fuit ab Alex. VII. prop. num. 32. *Non eſt evidens quod conſuetudo non comedendi ova & lacticinia Quadrageſima obliget*. Nihilominus tamen quantum ad lacticinia, attendenda eſt conſuetudo tum generalis tum particularis locorum, quæ eſt optima legum interpres, & ſicuti hæc inducere poteſt novam legem, ſic inductam poteſt abrogare.

Hinc

Hinc in feria 6. & Sabbato, quando non occurrat aliud ieiunium de præcepto ubique locorum permittuntur ova & lacticinia, in quibuſdam vero locis lacticinia non ſunt vetita niſi tempore Quadrageſimæ, in aliquibus vero etiam extra Quadrageſimam diebus omnibus ieiunii ſunt prohibita. In Germania vero, & alibi in ieiuniis omnibus totius anni lacticinia permiſſa ſunt, creditur ob defectum ciborum Quadrageſimalium, qui alibi ſolent abundare. 2. Ad ieiunium eccleſiaſticum requiritur abſtinentia plurium refectionum, ideſt ut intra ſpatium unius naturalis diei, qui comprehenditur inter mediam noctem diei antecedentis, & mediam diei ſequentis, fiat unica refectio, licet ob naturarum debilitatem, & ob longævam conſuetudinem nunc permittatur etiam refectiuncula. Requiritur tandem ad ieiunium eccleſiaſticum certa refectionis hora, ut refectio rationem haberet cœnæ, non prandii, idcirco in benedictione menſæ poſita in Breviario pro diebus ieiunii præſcribuntur orationes omnes ut in cœna; & revera prioribus ſæculis hæc refectio tempore Quadrageſimæ proroganda erat uſque ad Veſperas, ut ex *can. ſolet de conſecrat. diſt.* 1. aliis vero diebus differebatur uſque ad horam nonam, quæ ad horologia Germaniæ eſt tertia poſt meridiem, ut ex D. Bernard. ſerm. 4. de Quadrageſima: nunc vero quando iam Veſpere permiſſa eſt refectiuncula etiam tempore Quadrageſimali illa unica refectio fit circa meridiem, & tunc temporis decantantur Veſperæ in choro ante meridiem, ut mos primævæ Eccleſiæ aliquo modo retineatur.

§. III.

De abſtinentia a carnibus.

Cum abſtinentia a carnibus ſit primum ex requiſitis ad eſſentiam eccleſiaſtici ieiunii, ſciendum, nomine carnium, quæ die ieiunii interdicuntur, res illas omnes comprehendi, quæ ſecundum Eccleſiæ uſum, iudiciumque medicorum contradiſtinguuntur a piſcibus, ut ſi de illis dubium exurgat, recurrendum ſit ad conſilium medicorum. Circa hoc tamen notant Doctores quod in dubio ſignum evidentius ad diſcernendas veras carnes a piſcibus videtur, exquirere ſi animalia diu vivere poſſint extra aquam, quia in tali caſu carnes cenſendæ ſunt, non piſces, idcirco ab eis in die ieiunii abſtinendum. Ita Bonac. Azor. & alii. Sunt quædam tamen, quæ licet vivant extra aquam ea a veris carnibus medici excludunt, & inter piſces recenſent, unde ſequitur 1. ranas, teſtudines, conchas, locuſtas, ſicut etiam limacas quæ ſunt teſtudines terrenas, licite comedi poſſe in die ieiunii, quia communiter habentur ut piſces. De lutra vero vulgo *ludra* aiunt Salmanticenſes apud neminem diſputatum vidiſſe, an vere ſit piſcis, vel animal terreſtre, idcirco cum ſtet ſemper in aquis, veroſimilius credunt inter piſces recenſendam. Ex oppoſito vero licet corvi marini, fulichæ, lontræ, aliæque huiuſce generis aves cibum in aquis quærant, & ibi forte prorſus nutriantur, & in ſapore multum piſcibus communicent, quia veræ ſunt carnes, vetitæ ſunt diebus iuiunii, idemque dicendum de camalæonte.

Sub nomine porro carnium comprehenduntur olera cum carnibus cocta, ac ius ipſius carnis: nam tametſi hæc vere non ſint carnes, imbibunt tamen ſubſtantiam carnis, & hoc clare habetur in cap. *ſi quis Presbyter.* Hinc potiori ratione vetantur die ieiunii lardum, ſanguis & ſagimen, utpote quæ veram carnis naturam, ideſt ſubſtantiam participent. Ex his tamen inferri nequit ſimul vetita eſſe ova ac lacticinia. Nam tametſi a carnibus naturam ſuam initiumque trahant, in ſola tamen Quadrageſima uſus eorum interdicitur, ita ut ubi non viget contraria laudabilis conſuetudo, in aliis ieiuniis ſine ullo ſcrupulo hæc comeduntur, cum in iure Canon. nullibi extra Quadrageſimale ieiunium inveniantur expreſſe interdicta. Hinc qui carnibus veſceretur diebus ieiunii, ubi vel ex iure Canon. vel ex conſuetudine vetitus eſt illorum uſus, peccaret mortaliter, niſi parvitas materiæ eum excuſaret. Et circa hanc materiæ parvitatem certe melius, ſanius probabiliuſque ſentire videntur illi qui volunt quantitatem carnis ſumptæ ita exiguam eſſe debere, ut non excedat octavam unciæ partem, quam hi qui quantitatem uſque ad unciam extendunt, cum non currat paritas carnis, quæ magnam affert nutritionem cum pane, fructibus, aliiſque huiuſce generis melioribus ac tenuioris nutritionis cibis, quorum ſtatuitur parvitas materiæ uſque ad unam unciam a rigidis, & plus etiam a laxioribus. Hinc Quæ parvit. mater. circat. nes.

Inferunt 1. Doctores poſſe coquos, pincernas, item qui ſunt ad curam infirmorum ex neceſſitate ſervitii guſtare tempore ieiunii cibos vetitos, quia hoc licite fit officii cauſſa, & pro dominorum ſalute, & pro infirmorum cura, uti exigit charitas, quæ prior eſt omni Eccleſiæ præcepto, cum pro his

præ-

præcipue attendendum ſit ne a cibis lædantur, puta quia nimis ſale abundant, vel nauſeam ipſis pariant, quia non ſint iuxta eorum indigentiam conditi. Verum quidem eſt, quod ſi ſæpe in die hoc fieri eveniret, expuere deberent quantum fieri poteſt quod ſumpſerunt ad deguſtandum, quia cum deguſtatio fiat in ore, fieri poſſet ut plura pauca, ſine neceſſitate deglutiendo tantum ſumerent de cibis vetitis, ut gravem incurrerent tranſgreſſionem contra ieiunium, & graviter contra idem peccarent.

Inferunt 2. carnes comedere poſſe in die ieiunii qui præter panem nullum alium habet cibum, dummodo tamen per plures dies perduret inedia, cum pia mater Eccleſia non intendat obligare ſuis legibus in extrema neceſſitate, & cum magno corporalis ſalutis detrimento, ideſt cum nimis gravi oneroſo incommodo, cuiuſmodi eſſet per plures dies in ſolo pane ieiunare: nam dum Eccleſia imponit ieiunia, intendit ſolum moderatam abſtinentiam, unde ob eamdem rationem inferunt, tranſeuntes per loca infidelium vel hæreticorum veſci poſſe carnibus diebus vetitis, ſi ex harum abſtinentia eis grave immineat vitæ periculum, & eſio carnium non eſſet ibi profeſſio infidelitatis vel hæreſis, quia in tali caſu eos obligaret abſtinentia etiam cum ipſius vitæ diſcrimine; ſecluſo tamen periculo, & ſi cibi ſuppetant quadrageſimales, abſtinendum eſt diebus vetitis a carnibus. Et hanc regulam extendunt Doctores, ſemper tamen cum iiſdem conditionibus ut ſupra, ad remigantes in triremibus infidelium & hæreticorum, quando aliis cibis careant, vel non poſſint aliis cibis debitum præſtare, aut ſuſtinere laborem, cum damnum grave vitæ, aut ſaltem ſalutis immineat. Addunt ulterius Salmaticenſes cum Panormitano, Sanchez, Bonac. aliiſve, carnes miniſtrari poſſe perpetuo amentibus & pueris ante ſeptennium, quia ob defectum uſus rationis incapaces ſunt obligationis legis, & reatus peccati, quod rationis uſum requirit. Quod ſi ante ſeptennium rationis uſus fulgeat, tenentur abſtinere a carnibus, ac ideo licite ipſis miniſtrari nequeunt, quia pueri poſt uſum rationis tenentur ad leges eccleſiaſticas, quæ non determinant ætatem; ideoque communiter non cenſentur pueri, niſi poſt ſeptennium teneri legibus eccleſiaſticis, ut notat Suarez, quia hoc expleto creditur uſus rationis adveniſſe. Imo & ſi de hoc dubitetur, iudicandum eſt iam adveniſſe, idcirco ligari legibus Eccleſiæ, ac proinde abſtinentiæ a carnibus. Cæterum ſi talis uſus rationis ante ſeptennium ipſis non eluceſcat, licite ipſis ſicuti perpetuo amentibus carnes miniſtrari poſſunt. Hæc regula tamen non valet pro ebriis, licet uſu rationis in ebrietate careant; & quia ebrietas, aiunt cit. Salmanticenſes, non eſt morbus, indigens iſtis cibis, ſicut amentia, & quia carentia uſus rationis in ebriis brevis eſt, ac proinde non extrahens a legis obligatione; idcirco nequeunt illis carnes miniſtrari ſine gravi culpa.

Quid de diſpen. ſatione circa carnes.

Controvertitur inter Doctores num diſpenſatus a carnibus veſci poſſit quacumque carne etiam ſuina & ſalita, tametſi illi hæc nocerent, quia, dicunt, omnes ſunt carnes, & ſi diſpenſatus illis utatur, nempe ſuina & ſalita cum detrimento ſalutis, peccaret contra temperantiam: de piſcibus vero multi ſuſtinuerunt diſpenſatum a carnibus, die ieiunii cum carne veſci poſſe etiam piſcibus, quia, dicebant ipſi, diſpenſatio ad carnes non vetat uſum piſcium, [illegible]c licitus eſt quocumque die. Verum e[illegible]cerem quod ſicut diverſæ poſſunt eſſe rationes quibus diſpenſatur ſuper uſum carnium die ieiunii, hinc cum diſtinctione reſolvendam eſſe difficultatem, videlicet vel diſpenſatio conceditur infirmo in ſua convaleſcentia, & tunc diſpenſatus uti poteſt promiſcue & carne & piſcibus, cum convaleſcentes indigeant cibis qui appetitum excitent; vel diſpenſatio conceditur alicui loco ratione inopiæ, & tunc pariter diſpenſati uti poſſunt carne, & etiam piſcibus (ſemper tamen cum moderatione quoad multiplicitatem ne fraudetur mens Eccleſiæ, quæ neutiquam cenſeri poteſt velle diſpenſare ab illa corporis mortificatione, quam peroptat ad ſpiritualem profectum in ſuis fidelibus tempore, quo ieiunium præcipit) quia diſpenſati ob inopiam generaliter diſpenſati cenſentur ut licite omni carne veſci poſſint & etiam piſcibus, ut meliori modo quo poſſunt neceſſariæ ſuæ ſuſtentationi provideant; vel diſpenſatio ad carnes die ieiunii conceditur petenti ob aliquam corporalis ſalutis indiſpoſitionem quam patitur, ut ſine maiori ſalutis diſpendio ſecundum medicorum conſilium uti nequeat cibis ieiunii, & tunc non poteſt ſine ieiunii violatione veſci niſi carnibus, quæ ſuæ indiſpoſitioni ſint conſonæ, non aliis carnibus, & piſcibus, a quibus petit diſpenſari, quia cum tali reſtrictione cenſetur tali tempore diſpenſari ad carnes. Et quoad hunc ultimum caſum, fuit etiam ſententia Navarri lib. 1. *Conſilior.* quia vel piſces, dicit Navarrus, ei nocent vel non: [illegible] non, nulla eſt

eſt diſpenſatio, cum iuſta cauſſa deficiat; ſi nocent, talis comeſtio eſt peccaminoſa, & contra ieiunium, quia tunc diſpenſatus quærit effugere gulæ mortificationem, quam vult Eccleſia in diebus ieiunii. Et nunc magis, imo unice tenet hæc reſolutio, dum a paterna ſolicitudine Benedicti Papæ XIV. iam deciſum & definitum habemus ſua Bulla ſub die 22. menſis Auguſti 1741. quæ incipit *In ſuprema*, diſpenſatum ad carnes die ieiunii, uti non poſſe promiſcue cum cibis vetitis, ideſt piſcibus, ne ſanctæ ac ſalubri mortificationi ſe ſubtrahat.

De diſpenſatione ab unica comeſtione

Controvertitur ulterius utrum diſpenſatus ad carnes die ieiunii intelligatur diſpenſatus etiam ad duas comeſtiones, ideſt ad non ieiunandum. Sed ſuper hoc pariter deciſum fuit a laud. ſummo Pontifice, nempe cum diſpenſatione ad carnes ſervandum eſſe ieiunium, nempe quoque teneri ad unicam comeſtionem, & ad horam ieiunii, ut in Bulla cit.

Diſpenſatus ad carnes licite ova etiam & lacticinia comedere poteſt, quia cui maiora conceduntur, a fortiori minora cenſentur conceſſa. Item diſpenſati ad ova & lacticinia poſſunt ſimul comedere piſces, licet cit. Bulla Benedicti XIV. vetet ne miſceantur ab iis qui diſpenſati ſunt ad carnes cibi vetiti cum non vetitis; quia cum ibi loquatur Summus Pontifex de diſpenſatis ad carnem, loquitur ſolum de cibo principaliter & univerſaliter interdicto, cuiuſmodi eſt caro, quæ præcipue & univerſaliter vetita eſt die ieiunii. Imo dici poteſt Pontificem interdixiſſe miſceri cibum ita vetitum ut ſunt carnes, cum piſcibus cæteroquin non vetitis, quia cum talis diſpenſatio exigatur ob piſcium nocumentum, curavit Pontifex impedire fraudem quæ occurrere poteſt in petitione diſpenſationis ad carnes, ideſt ne exigatur non ut provideatur ſaluti, ſed ut gulæ ſatisfiat, ideſt comedendi cum piſcibus etiam carnes. Quare habita diſpenſatione ad ova & lacticinia tempore Quadrageſimæ, aliiſve diebus ieiunii ob piſcium inopiam, cum hæc non ſint res ita vetitæ ſicuti carnes, non immerito cenſeri poteſt talem licentiam concedi non ſecus ac in locis ubi liber horum uſus habetur ex conſuetudine, quæ ob eamdem rationem, ideſt ob piſcium inopiam ibi inolevit; necnon uti ſolet communiter feria 6. & Sabbato, in quibus cum ovis & lacticiniis quæ hiſce diebus conceduntur, licite conceduntur etiam piſces.

Toties peccat die ieiu.

Toties peccatum grave committeret quoties in die ieiunii quis carnes alioſve cibos vetitos comederet, quia præceptum abſtinendi a cibis vetitis eſt negativum, idcirco obligans pro ſemper, & tota die. Ita Caietanus, Suarez, aliive communiter. Imo notant aliqui comedentem die ieiunii cum carnibus etiam ova novum committere peccatum, & toties peccare quoties ova comederet, quia præceptum non comedendi ova eſt diſtinctum a præcepto abſtinendi a carnibus, & uterque negativum: unde diſtinctum committeret peccatum illud frangens, & quia præceptum eſt, negativum peccata multiplicantur quoties ova comeduntur. Idem dicendum de eo qui voviſſet tali determinata die ſe abſtinere a carnibus & ovis; hic enim toties peccaret ſicuti ſupra, quoties eodem die carnes & ova comederet, quia tale votum ſe habet ad modum præcepti negativi, eidemque æquivalet, quidquid in contrarium alii dicant. Ita Azor. Navar. aliique citati a Salmanticenſ.

aii ties veſc cibis titis

In Regnis, quæ oleo carent, uti licet ſagimine in diebus quando vetitæ ſunt carnes, præcipue ſi ibi præter olera & legumina alii cibi non ſuppetant, quia penuria olei licitum facit uſum ſaginimis, alias difficilime neceſſarius cibus præparari poſſet, & in tali olei inopia, ubi ovorum uſus conceditur, ſi butirrum quoque deficeret, etiam in tali caſu licitum eſſet uti ſagimine, ſicuti ſentiunt quamplurimi graviſſimi Doctores, quos notant Salmanticenſes in tali ſenſu intelligendos eſſe dum dicunt licite ſagimine ac lardo eos veſci poſſe quibus ovorum uſus conceſſus ſit.

In ... gnis, carent oleo licet ... bus i... nii ſ... mine

§. IV.

De abſtinentia a lacticiniis.

Præter carnem generaliter prohibentur tempore Quadrageſimæ ova etiam & lacticinia; in aliis vero diebus ieiuniis variæ ſunt locorum conſuetudines; nam in quibuſdam locis aliis ieiunii diebus per annum ſunt in uſu, & in Germania ob inopiam ciborum ieiunii, etiam tempore Quadrageſimæ. Quod vero generaliter loquendo, præcipue in Quadrageſima, vetita ſint ova & lacticinia, patet ex cap. *Denique* diſt. 4. ubi in Gloſs. ſic habetur: *Par autem eſt, ut quibus diebus a carne animalium abſtinemus, ab omnibus quoque quæ ſementinam a carne trahunt originem, ieiunemus, a caſeo videlicet, lacte, & ovis*. Idemque clarius tradit ſexta Synodus Conſtantinopolitana ſub Iuſtiniano Imperatore celebrata in Trullo *can.* 56. qui vetat ſub pœna anathematis veſci lacte, ovis, caſeo

ſeo tempore Quadrageſimæ, ne quidem Sabbato & Dominica exceptis, in quibus quia celebrabantur dies feſti, quidam volebant licere talium ciborum uſum. Quidquid autem circa hunc canonem dicant aliqui, nempe non eſſe ſextæ Synodi, ſed aliquorum particularium Epiſcoporum, certum eſt Covaruviam, Azorium alioſque inſignis notæ theologos probare, imo potius ſupponere hunc revera eſſe canonem ſextæ Synodi, & ideo ex eo infertur iam ab illis temporibus lac, caſeum, ova in ieiuniis Quadrageſimæ prohibita fuiſſe ne quidem diebus feſtis exceptis, licet in hiſce ieiunium non ageretur. Et huiuſmodi prohibitionem tempore Quadrageſimali pro omnibus affert, ac ſuſtinet D. Thomas 2. 2. *q.* 147. *art.* 8. in quo ſic habet: *In ieiunio autem quadrageſimali interdicuntur univerſaliter etiam ova & lacticinia, circa quorum abſtinentiam in aliis ieiuniis diverſæ conſuetudines exiſtunt apud diverſos, quas quiſque ſervare debet ſecundum morem eorum, inter quos converſatur.* Ex quibus omnibus conſtat dari in Eccleſia præceptum abſtinendi in Quadrageſima ab ovis, & lacticiniis; in aliis vero diebus ieiunii non dari: obſervandæ tamen ſunt laudabiles locorum conſuetudines.

§. V.

De unica refectione quæ eſt ſecundum requiſitum ad ieiunium.

Alterum ſubſtantiale requiſitum ad eſſentiam ieiunii eſt unica refectio facienda in die ieiunii, & in hoc Doctores conveniunt. Controvertitur tamen quo iure hoc præcipiatur. Caietanus & Panormitanus hic in Rubr. *de obſervant. ieiunii* docent hoc cautum fuiſſe iure eccleſiaſtico in *cap. Quadrageſima de conſecrat. diſt.* 5. D. autem Th. 2. 2. *quæſt.* 147. *art.* 6. in argum. *ſed contra*, docet hoc ſtatutum eſſe ex communi populi Chriſtiani conſuetudine, quæ vim habet legis. D. Thomæ concordat Innocentius in cap. 1. *de obſervantia ieiuniorum*. Nullus enim allegari poteſt textus iuris canonici, in quo expreſſe & clare id præcipiatur. Hinc poſtquam D. Th. in *art.* 6. cit. explicavit rationes quare ieiunium ſit ab Eccleſia inſtitutum, nempe ad frænandam concupiſcentiam, in hac laudabili conſuetudine ad eum finem ab Eccleſia inducta, & ideo concludit Eccleſiæ moderatione ſtatutum eſt ut ſemel in die a ieiunantibus comedatur.

Hic autem inquirunt theologi, num qui in hac unica comeſtione tot cibis & condimentis ventrem repleat, & ſe ingurgitet, ut nullam corporis afflictionem ſentiat, quinimo gulæ indulgeat, ieiunium violet eccleſiaſticum? Suſtinent multi hunc non violare ieiunii præceptum, cum ſervet unicam comeſtionem præceptam, licet tamen perdat ieiunii meritum, & ſecundum qualitatem exceſſus peccet contra temperantiæ virtutem etiam mortaliter, ſi exceſſus ſit ita gravis, ut etiam extra ieiunii diem in mortalem culpam incideret. Probabilior tamen, ac multo verior cenſenda eſt ſententia aliorum, qui ſtatuunt illum tali ingurgitatione violare præceptum ieiunii, quia licet non directe, ſaltem indirecte & interpretative hoc fieret in fraudem ieiunii eccleſiaſtici, cum gulæ expletio tollat ac impediat abſtinentiam lege ieiunii præceptam, ut per hanc corpora caſtigentur, inordinati ſeu illiciti carnis motus reprimantur, ac ideo mens aptior fiat ad divina contemplanda; præterquam quod refectio licet unica, ſi immoderata ſit & intemperata, adverſatur fini legis ieiunii, non ſecus ac plures refectiones, quibus talis refectio æquivalet. Unde ſicuti plures refectiones die ieiunii, ut omnes concordant, violant ieiunium, ideſt ieiunii præceptum, ita comeſtio immoderata licet unica, quia pluribus eſt æquivalens, ſeu virtualiter multiplex, legem frangit ieiunii.

Qui ventrem repleret in hac unica comeſtione?

Hæc autem refectio debet eſſe continuata, alias non eſſet una, ſed repetita. Si quis tamen ob urgens negotium, ideſt ex iuſta cauſſa, nondum ſufficienter refectione completa diſcedendo a menſa eam interrumperet, confecto negotio redire poteſt ad eam perficiendam, quia ſpectatis circumſtantiis & intentione cenſetur unica moraliter refectio. Aliter tamen eſſet dicendum, ſi ſufficienter refectus diſcederet cum animo non amplius redeundi; nam ſi tunc comedat, frangit ieiunium, quia eſſet nova comeſtio cum prima non moraliter coniuncta, niſi tamen intevallo nimis breve abfuiſſet a menſa. Ita Navarrus cum aliis. Probabilius tamen non frangit ieiunium qui putans prandium finitum eſſe mappulam involvit, ſed appoſito poſtea alio ferculo, eo veſcitur, quia unicum eſt prandium, & ex ignorantia quaſi ſtatuerat non amplius edere; & eo vel maxime quod etiam in hoc caſu hæc nova comeſtio ita parum ab alia diſtabit, ut una & eadem moraliter cenſeri poſſit, & hæc poſtrema comeſtio eſt potius primæ complementum, quam nova comeſtio. Non licet tamen diu protrahere prandium cunctando, quia hoc eſſet ſumere refectionem æquivalen-

Unica hæc refectio debet eſſe continuata.

lenter multiplicem, ideſt novam ſumere, aut diu eamdem continuare refectionem, quæ reipſa realiter & virtualiter erit multiplex: nec intereſt quod ſemper non comedatur, ſed fiat confabulatio, quia cibos ſumptos interim concoquit ſtomachus qui ſufficiebant pro unica refectione, & alii ſubſtituuntur. Sic P. Antoine.

Qui plures in die ieiunii comedit cibos licet non vetitos, pluries graviter peccat, quia præceptum ieiunii, etſi quoad verborum formam affirmativum videatur, in ſe tamen continet hanc negationem, *non pluries comedes, aut non plures ſumes refectiones*. Idcirco negat & prohibet omnem pluralitatem refectionum; nam licet ſuppoſita prima comeſtione poſt ordinariam refectionem non poſſit amplius ieiunium ſervari perfecte, poteſt tamen ſervari imperfecte, non ſecus ac dicitur de illo, qui carnem ſemel ac iterum tali die comederit, cum non minus ac prohibitio carnium plurium etiam refectionum poſita ſit pro tota die, quia pro tota die impoſita eſt lex ieiunandi; abſtinendo tum a carnibus, tum a repetitis comeſtionibus. Idcirco ſicuti peccat qui ſemel & iterum comedit carnes die ieiunii, ita etiam qui ſemel & iterum comedit; ſicuti peccat non ſolum qui primum furtum aut fornicationem contra votum committit, ſed etiam qui ſecundo, tertio & quarto in eaſdem tranſgreſſiones relabitur. Ita Sylvius cum aliis.

Non violant tamen ieiunium Lectores, Miniſtri menſæ in Monaſteriis aliquid cibi ſumentes, tum quia id faciunt ne vires notabiliter debilitentur, tum quia eſt quædam prandii inchoatio, & temporis interruptio fit iuſta cauſſa. S. Benedictus in Reg. *cap.* 38. Abul. in *cap.* 6. *Matth. q.* 145. Caiet. v. *ieiunium cap.* 1. imo addit Navarrus cum aliis, quod ſi prandium tibi differendum ſit ultra communem horam, potes aliquid cibi ſumere ne vires deficiant, & ne ſtomachi dolore premaris, quia tunc ſumitur per modum medicinæ. Item non infringit ieiunium qui ſumit electuaria, ut ægritudini medeatur, ſive ut probabiliter neceſſario præcaveatur, quia tunc medicamina ſunt non alimenta, niſi forte aliquis (notat D. Th.) electuaria in fraudem in magna quantitate aſſumeret per modum cibi, quia electuaria ut talia & per modum medicinæ in parva quantitate ſumi debent. Unde ſi ſumantur in magna quantitate, iam non eſt electuarium & medicina ad ciborum digeſtionem, ſed ita eſt cibus ordinatus ad nutriendum, idcirco tunc dicitur fraudulenter electuarium. Sic cum D. Th. ſentiunt etiam Navarrus, Caiet. Innoc. in Rubr. *de obſerva. ieiunii*. Hinc electuaria ſumpta ob ſolam delectationem, niſi eſſent in parva quantitate, ut cenſeri poſſit materia levis, frangunt ieiunium, cum præter vim medendi habeant etiam naturam cibi nutritivi.

Item ieiunium frangeret qui rogatus ab amico extra refectionem aliquid cibi ſumeret ne videretur inurbanus, quia petitio illa iniqua eſt, cum vera urbanitas nequeat adverſari legibus eccleſiaſticis, & potius Deo parendum eſt quam amico. Ita D. Antonin. Caiet. Azor.

§. VI.

De cœnula, ſeu collatiuncula ſerotina.

Olim nica tum bat ctio ieiuni

Prioribus ſæculis, ideſt ab initio Eccleſiæ uſque ad ſæculum octavum in die ieiunii unica tantummodo fiebat comeſtio, & hæc hora nona, ſeu poſt meridiem, hora vero tertia in ieiuniis minoribus, & ad Veſperam in Quadrageſima, ut patet ex vita Caroli Magni, qui reprehenſus fuit a quodam Epiſcopo, quod diebus Quadrageſimæ cibum ſumeret octava hora diei, ideſt ſecunda poſt meridiem, peracta tamen Miſſarum celebritate, & veſpertinis horis: neceſſitatem pro ſua defenſione allegavit, nempe ſibi cœnanti miniſtrare reges & duces, his poſtea miniſtrare Comites, quibus poſtea ex ordine alii inſervirent, ita ut ultimi non ante noctis medium manducarent. Hæc diſciplina perdurabat etiam tempore D. Bernardi, ut habetur in eius *ſerm.* 3. in Quadrag. cui conſonat Petrus Bleſenſis *ſerm.* 11. unde etiam ſæculo duodecimo perſeverabat unica comeſtio, ſine refectiuncula ſeu cœnula. Cauſſa vero ſeu occaſio inductionis huius cœnulæ in die ieiunii, quæ poſtea univerſaliter invaluit, communiter tribuitur licentiæ quorumdam Religioſorum ineunte ſæculo 8. qui ſtatim ante Completorium, ſeu ante ſua ſpiritualia colloquia diebus ieiunii a ſua Regula tantum indictis, quæ hora nona ſolvebantur, non vero in Quadrageſima, aquam bibebant, & poſtea uti cœperunt in tali potione vino aqua diluto, & hæc facultas tali hora bibendi poſtea iiſdem Religioſis conceſſa fuit etiam tempore Quadrageſimæ, cum hoc illis neceſſe eſſet ob laboris defatigationem, vel cantus, officiique divini diuturnitatem. Verum quia talis potio facta ſtomacho fere ieiuno aliquantulum ipſum ſtomachum illis offendebat, ad hoc præcavendum eis tandem conceſſum fuit fru-

Unde ductio fit uſ cœnu

ſtu-

ſtulum etiam panis comedere. Pontas v. *ieiunii caſ.* 19. & alii. Hæc tandem licentia tranſivit ad ſæculares; & quæ ab initio poſita erat in ſolo potu aquæ, vel vini aqua diluti, & poſtea in aliquo fruſtulo panis, vel in aliquo fructu, temporum ſucceſſione ita crevit, ut redacta ſit ad formam veluti cœnulæ. Unde hæc cœnula ſeu refectiuncula inducta eſt a conſuetudine fidelium, præcipue ut neceſſarium ſomnum capi poſſet, & ne vires ieiunantium nimis deficerent. Et hæc fuit etiam ratio, quare pia mater Eccleſia ex commiſeratione debilitatis complexionum, quæ mundo ſeneſcente eo ſemper magis augeſcit, toleravit eamdem refectiunculam ac tolerat. Idcirco extra omne dubium nunc refectiuncula ex probata timoratorum & piorum conſuetudine, conſentiente Eccleſia, quæ eſt legislatrix, ideſt ſcientibus & annuentibus Eccleſiæ Prælatis, in qualibet Regione die ieiunii licita eſt. Sic Covarr. Navar. Caiet. D. Antonin. Azor. aliique. Sola igitur difficultas verſatur circa quantitatem cibi in hac licite ſumendi, ne violetur ieiunium, & hæc determinanda eſt ſecundum quantitatem ciborum, & qualitatem, ut cum aliis notat P. Antoine.

iu. ci. ı n.

Quantitatem cœnulæ univerſim dici poteſt debere eſſe valde modicam, ne cœnula convertatur in cœnam. Hæc tamen (quidquid ſit de iis qui ſtatuere conantur quamdam generalem menſuram aliquarum unciarum, pugnantibus aliis pro quantitate quatuor unciarum, aliis pro quinque, aliis ſeptem, aliiſque octo) probabilius, ſanius ac magis rationi Eccleſiæque menti conſonum videtur quod permulti ſuſtinent, non debere eſſe eamdem menſuram pro omnibus & ubique, ſed diverſam pro diverſitate complexionum, laborum, regionumque, quarum aliæ aliis ſunt calidiores, aliæ frigidiores; unde fit ut alii minori cibo quam alii indigeant. Aliquibus in locis conſuetudo plus permittit in Vigilia Nativitatis Domini, & in Cœna Domini quam aliis diebus.

illi bo. in a.

Quoad qualitatem vero ciborum prohibentur cibi qui valde nutriunt, cuiuſmodi ſunt ova, piſces, legumina cocta, nam coctio reddit materiam nutritioni aptiorem, ita ut corruptela ſit, ait Azorius, ſi ſumantur legumina & piſces; unde communius cenſetur cum pane in cœnula utendum eſſe arborum fructibus, puta pomis, amygdalis, uvis recentibus & ſiccis, oleis, nucibus, pyris &c. Item herbis crudis vel coctis immixtis aliquo oleo, inſalatis, dulciariis, aliiſque bellariis. Tum quia prædicti cibi non ſunt ex iis qui ordinantur ad ſuſtentandam naturam & nutriendum; tum quia ſic communius invaluit conſuetudo; ita ut cum ſit etiam conſuetudo utendi in cœna pane cocto cum aqua, ſale & oleo, (vulgo *panata*) & hæc eſt in uſu præcipue in multis Religioſorum Monaſteriis, hinc admittitur ab aliquibus theologis, ut licita materia collatiunculæ, & hæc tamen in modica quantitate, ſicuti iam miniſtrari ſolet in Monaſteriis. Et equidem cum cœnula conſuetudine inducta ſit in die ieiunii contra legem & praxim Eccleſiæ, quæ unicam concedit refectionem, in hac uti licet hiſce tantum cibis qui ipſa conſuetudine ſunt approbati, quales ſunt leviores ut fructus, & pro regionis more parum caſei. Licet tamen ſumere iuſculum ex leguminibus coctis ob neceſſitatem, ut habeat potius rationem medicinæ quam cibi, cum ex D. Th. iam antea cit. ſumptio medicinæ ieiunium non frangat. Sic multi ex theologis.

Non licet collationem ſumere ſummo mane aut meridie, & refectionem ſeu prandium nocte ſine iuſta cauſſa, puta negotio urgenti ſermonis, itineris, ſtudii, hoſpitii, debilitatis &c. aut ſi quis alias non poſſet nocte dormire, quia reſpectu primi temporis Eccleſia præcipit, & canones præſcribunt, ut nihil cibi ſumatur ante horam conſuetam, quæ eſt circa meridiem. Ita Navar. Azor. aliive; & reſpectu ſecundi temporis patet ex ipſa conſuetudine, quæ induxit cœnulam ſero ideſt nocte. Idcirco ſi ob primam rationem ea non poteſt fieri mane, ita ratione conſuetudinis ne quidem meridie, intellige ſemper niſi adſit iuſta cauſſa, ut cœnulæ ſuum ordinem inverti opus ſit; quæ cauſſa dum abſit iuxta multos, erit ſolum veniale, cum ita ieiunium non violetur quoad ſubſtantiam, ſed tantum quoad circumſtantiam non ſubſtantialem. P. Antoine cum aliis.

Notandum tamen quod ſi aliquis nihil cibi tota die ſumeret, ideſt omnem refectiunculam omitteret, & noctu pranderet, nullatenus peccaret, imo melius mortificationem ſentiret, ac ieiunii penſum ſolveret. Ita ſi quis non poſſet ieiunare niſi ſummo mane cœnulam ſumendo, deberet hoc modo ieiunare; quia præcepta moralia morali modo ſunt interpretanda, & congruentiori modo exequenda. Sic Salmanticenſes cum aliis quos citant.

§. VII.

§. VII.

De violatione ieiunii aliquid ſumendo vel bibendo extra conſuetam refectionem, & cœnulam.

Sumens ſæpius eodem die quid nutritivum, licet exiguum, & ſine animo notabile ſumendi, peccat mortaliter, quando ad notabilem quantitatem ſcienter pervenerit, & conſtat ex propoſit. damnata ab Alex. VII. n. 29. quæ contrarium ita docebat: *In die ieiunii qui ſæpius modicum quid comedit, etſi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit ieiunium*: nam illa plura modica conſtituunt magnam quantitatem, & effectum notabilem producunt, ſeu notabilem nutritionem in eo; nutriunt enim non ſecus ac ſi magna illa quantitas continue ſumeretur, cum ſingulæ partes cibi ſive diſcontinuate ſive ſimul ſumantur, addant robur & ſubſtantiam manentem ſimul poſt ſumptas omnes partes. Quare non licet pro arbitrio libere, & ne potus noceat, toties aliquid exiguum comedere, quia hoc modicum ſæpius ſumptum deveniret tandem ad quantitatem ſufficienter notabilem, ob quam frangitur ieiunium. Quantitas autem notabilis cenſetur, ſi perveniat ad unam unciam cum dimidio, vel duas uncias ad ſummum excedat. Item non licet ſine ieiunii violatione comedere in hac notabili quantitate poma, pyra, uvas recentes, omneſque alios fructus, cum hæc talia ſumere, & comedere, ut communiter omnes ſentiunt, ſit vere comedere, non alias bibere, &.ex ſe ſint nutritiva. Non eſt tamen illicitum ſumere aliquid per modum medicinæ, ut alias diximus, quamvis nutriat. Sic licite ſumere poteſt puſillum ideſt fruſtulum panis cum hauſtu vini, qui aliter ſine gravi incommodo ieiunare nequit, vel functiones animi, & alia ſua munera implere, quia hoc tunc ſe habet per modum medicinæ, quæ non interdicitur die ieiunii, ut docet D. Thomas.

Sentiunt Doctores communiter frangi ieiunium, ſi extra prandium & cœnulam ſumatur iuſculum, lac, aliaque huiuſmodi potio, quæ principaliter ad nutriendum ſit ordinata, quia ea omnia interdicuntur die ieiunii, quæ per ſe, & principaliter ordinata ſunt ad nutriendum, ſive ea comedendo, ſive bibendo, aut ſorbendo accipiantur, cum hæc veniant nomine cibi, ut notat Bellarminus lib. 2. *de bonis operibus* cap. 2. Non frangit vero ieiunium potus cerviſiæ, aloxii, aquæ ſaccharo mixtæ, aliarumque aquarum, quæ ex cinamomo, ceraſiis, acribus, hordeo componuntur; nam licet ſaccharum, cinamomum, aliave, quæ aquis miſcentur, ſecundum ſe rationem habeant cibi, infunduntur tamen in modica quantitate, & adeo liquantur, ut propriam naturam amittant. Nam ſi ex oppoſito parum aquæ cum magna eorum quantitate miſceretur, naturam cibi ſervarent & alerent, ac proinde frangerent ieiunium.

Verſatur vero inter theologos gravis controverſia circa potum vini, quem ſuſtinent aliqui ieiunium violare hauſtum infra diem, concedentes ſolummodo potum neceſſarium ad ſedandam ſitim, qui nihil aut parum nutriat, & ita de electuariis ſumptis in pauciſſima quantitate & cum neceſſitate: alii vero communius contrarium ſentiunt, & maiori ratione propugnant potum vini (dummodo non ſumatur in ea quantitate, quæ cenſetur eſſe in fraudem ieiunii) nam hoc concedit immemorabilis conſuetudo: etenim cum potus ordinetur potius ad cibi diſtributionem per corpus, & ad ſanguinis refrigerium, quam ad alendum, ideo Eccleſia eum non vetuit, cum in ſuo præcepto loquatur clare, expreſſe, & aperte de comeſtionibus, & nullatenus de potu. Idemque dicito de electuariis, quæ parum nutriunt, ut theo; & quod longe probabiliorem & ſecuriorem ſententia oppoſita reddit ſententiam noſtram eſt auctoritas Angel. Doctoris, qui ob clariſſimam, profundiſſimam ac inconcuſſam eius doctrinam fulget inter Patres & Doctores Eccleſiæ, ideoque tanti meriti & credibilitatis, ut cuicumque theologo ſit præferendus, maxime in doctrina morum, quorum integritas Sanctorum quoque cultum ei promeruit. Hic enim S. Doctor 2. 2. q. 147. art. 6. ad 2. ait: *Ieiunium Eccleſiæ non ſolvitur niſi per ea quæ Eccleſia interdicere intendit inſtituendo ieiunium: Non autem intendit Eccleſia præcipere abſtinentiam potus, qui magis ſumitur ad alterationem, licet aliquo modo nutriat, & ideo licet pluries ieiunantibus bibere. Si autem quis immoderate potu utatur, poteſt peccare, & meritum ieiunii perdere, ſicuti etiam ſi immoderate in illa comeſtione cibum ſumat.* Et ad 3. *Electuaria etiamſi aliquo modo nutriant, non autem principaliter ſumuntur ad nutriendum, ſed ad digeſtionem ciborum, unde non ſolvunt ieiunium, ſicuti nec aliarum medicinarum aſſumptio; niſi forte aliquis in fraudem*

electuaria in magna quantitate aſſumat per modum cibi.

Maior tamen graviorque difficultas verſatur ſupra potum chocolatæ, ideſt an hic ieiunium violet, & acriter pro utraque parte certant theologi. Certum quidem eſt, ſi res ſincere, & ex animo inſpici velit, chocolatam non ſolum eſſe magnæ nutritionis, & alimenti, imo multo maioris, ut conſtat ex ipſa experientia, quæ eſt rerum magiſtra, quam ius & lac, ſed etiam ex ſe eſſe quid ſolidum, comeſtibile, non ſecus ac panis, ova, piſces, ac caſeum, aliaque comeſtibilia. Et licet ſumatur aqua diluta per modum potus, non eſt tamen ita diluta ut propriam ſubſtantiam amittat, ſicuti potus qui fiunt ex aqua & ſaccharo, malo citrino, mele, ac ſpeciebus aromaticis, quæ ita aqua ſunt diluta, ut propriam amittant cibativam ſubſtantiam, ac proinde revera rationem habeant potus: ſed ad horum differentiam chocolata ſumitur ſatis condenſata, ut ſit ptiſanna, unde propriam non amittit cibativam ſubſtantiam, nec dici poteſt ſumi ad ſedandam ſitim, ſed ad famem expellendam, nec ut diluens ad corpus & ſanguinem refrigerandum, cum hunc potius calefaciat; idcirco ſi ius ac lac quæ ſunt magis potabiles quam potus chocolatæ, non poſſunt ſumi die ieiunii abſque eo quod ieiunium frangatur; multo minus ſaltem pro libitu pluries in die, vel ſi ſemel in abundanti quantitate, ſumi poteſt potus chocolatæ ſine fractione ieiunii, niſi adeſſet legitima cauſſa, puta infirmitatis, laboris &c. & in tali caſu ſtandum eſt iudicio medicorum & prudentum.

Dixi *pluries in die*, *vel ſi ſemel in abundanti quantitate:* nam ſicut nimium ſapit laxitudinis contra legem ieiunii licitum tueri quemcumque uſum pro libitu potus chocolatæ die ieiunii, ſic ſapit importunum rigoris exceſſum improbare ut incompatibilem cum ieiunii obſervantia quemcumque moderatum chocolatæ potum in die ieiunii, dum iam invaluit communis conſuetudo apud pios timoratoſque ſumendi, moderate tamen, potum chocolatæ die ieiunii ſcientibus Eccleſiæ Prælatis, & præcipue Summo Pontifice, qui eſt principalis ieiunii legiſlator & moderator. Et revera ſi ſummus Pontifex qui univerſalis eſt pater omnium Eccleſiæ fidelium, ac pro eorum ſalute vigilantiſſimus paſtor, ieiunii legiſlator, totius ſacræ doctrinæ primus Doctor & magiſter, non inſcius communis uſus potus chocolatæ in die ieiunii, ex eo tempore quo induci cœpit chocolatæ potus, [illegible] hæc uſque nihil unquam ſtatuit contra chocholatum, uſum talis potionis in die ieiunii vetando, utpote ieiunii obſervantiæ oppoſitum, mihi videtur quod non ſine aliqua iniuria ſupremæ Pontificum auctoritatis & vigilantiæ poſſit ita facile improbari ut illicitum moderatus uſus potus chocolatæ in die ieiunii, quia nemo ſummorum Pontificum adhuc utpote talem eum interdixit. Unde ſaltem, imo præcipue ex hoc capite mihi videtur colligi poſſe moderatum uſum potus chocolatæ die ieiunii non frangere ieiunium, ac ideo cuicumque licitum eſſe ſine peccato. Et hoc confirmat auctoritas ſupra allata D. Thomæ *art. 6. quæſt.* 174. de electuariis, nempe quod eorum ſumptio die ieiunii extra refectionem, & cœnulam, non frangant ieiunii obſervantiam, niſi in fraudem ieiunii in magna quantitate ſumantur.

Dixi *moderatum uſum*, ideſt quod ſemel in die ſumatur, & in modica quantitate, nempe ad ſummum unica uncia cum dimidia paſthæ chocolatæ, quam tamen quantitatem, nempe ultra unciam plus minuſve ſumere non conſulerem ſine rationabili cauſſa, puta ſtudii, vel ſtomachi debilitati; ita ut ſumens ſine cauſſa, unica uncia plus minuſve eſſet contentus. Ita etiam Doctores.

§. VIII.

De hora refectionis die ieiunii.

Tertium requiſitum ad ieiunium eccleſiaſticum eſt tempus ſeu hora fixa & determinata, in qua unica refectio eſt facienda. Primævi Chriſtiani æmulantes Iudæos, qui ſolebant protrahere ſua ieiunia uſque ad initium noctis, ſive poſt Solis occaſum, ut paſſim habetur in Scripturis, eumdem morem ſervare conſueverunt, ideſt in ſuis ieiuniis non ſe reficiebant niſi poſt Solis occaſum, ut in vita S. Antonii notat Athanaſius, & in vita Hilarionis D. Hieronymus. Sed cum tepeſceret priſcus ille fervor, ſolvi cœpit ieiunium, 1. quidem antequam Sol occideret, deinde paucis horis ante ipſius Solis occaſum, quia refectio ſumi cœpit ad horam nonam, ideſt tribus horis exactis poſt meridiem. Hic autem uſus refectionis hora nona invaluit in ieiuniis extra Quadrageſimam: nam in ieiunio Quadrageſimæ, quod proxime ante Paſcha obſervatur, diu retenta eſt lex & conſuetudo apud Eccleſiæ fideles ſuſcipiendi unicam refectionem ad Veſperas, nempe Veſpertinis precibus expletis, quod fieri ſolebat poſt Solis occaſum, ut

ut ex Concil. Cabilonenſi, a quo reprehenduntur qui ad nonam ieiunium ſolvebant non expectata hora veſpertina, ut docet Azorius. Nunc autem ex conſuetudine ab Eccleſia recepta tempus ſeu hora refectionis eſt circa meridiem, quæ poteſt quidem differri pro libitu uſque ad horam tertiam pomeridianam, & uſque ad Solis occaſum, non autem ſine iuſta cauſsa notabiliter anticipari ſine culpa, quam ſpectata etiam hodierna Eccleſiæ conſuetudine cenſent eſse mortalem Covarruvias, Navarrus, Comitolus, aliive, non ſecus ac olim, contra Laymannum, qui vult non eſse niſi venialem, & patet eorumdem Doctorum ſententia tum ex ſenſu fidelium & fine ieiunii, tum ex *cap. Solent de conſecrat. diſt.* 1. ubi ſic habetur: ***Nullatenus ieiunare credendi ſunt, ſi ante manducaverint, quam Veſpertinum celebretur officium***. Unde ex mente Eccleſiæ, lege, vel conſuetudine univerſali tempus refectionis ſtatutum eſt, ut nunc ſit, hora meridiana, & eſt conditio ſpectans ad ſubſtantiam præcepti & ad modum ſubſtantialem illius: quia licet in horæ anticipatione receſserimus a veteri Eccleſiæ inſtituto, non receſſimus tamen ab eo quod certa hora ſervetur, quam prævenire nec debemus nec poſsumus refectionem ſine iuſta cauſsa exigente anticipando. Ita docet etiam D. Th. *in* 4. *d.* 15. *quæſt.* 3. *art.* 4. ***Ieiunium ſolvit,*** ait S. Doctor, ***qui Eccleſiæ determinationem non ſervat***. Unde cum Eccleſia ſtatuerit certum tempus comedendi ieiunantibus, qui nimis notabiliter anticipat, ieiunium ſolvit. Et hoc conſtat ex ipſa ratione, quia, ait Sylvius, tunc violatur præceptum in re notabili, & quæ multum pertinet ad rationem ieiunii eccleſiaſtici. Dixi *ſine iuſta cauſſa*, qua, ut multi cenſent, interveniente nulla eſset culpa, puta ſi ob iter neceſsario faciendum hora comeſtionis notabiliter immutetur, cum id ſit uſu receptum apud doctos & probos; & huic facilius poteſt eſse locus excuſationi quam in aliis requiſitis ad ieiunium, eo quod refectionis tempus minus conferat ad finem naturamque ieiunii. P. Antoine cum aliis.

§. IX.

De præcipuis Eccleſiæ ieiuniis.

Non eſt hic ſermo de ieiuniis privatis & particularibus, quæ obſervari ſolent pro libitu & ſecundum ſpiritum propriæ pietatis ab aliquibus devotis fidelibus; ſed de ieiuniis quæ a tota Eccleſia ſunt obſervanda, & quæ nunc omnes obligant, inter quæ præcipuum locum obtinent ieiunium Quadrageſimale, Quatuor Temporum, & poſtea quæ in pervigiliis maiorum Solemnitatum iuſsa ſunt obſervari.

Ieiunium Quadrageſimale licet ab ipſis Eccleſiæ primordiis obſervetur, nihil tamen habemus in divinis Scripturis oſtendens illud inſtitutum fuiſse a Chriſto Domino, ſed indubie conſtat ex Traditione inſtitutum fuiſſe ab Apoſtolis ad Chriſti imitationem, ut patet ex Tertull. in l. de ieiunio, & ex S. P. Hier. in ep. 54. ad Marcellam, ubi ſic legitur: *Nos unam Quadrageſimam ex Apoſtolorum traditione congruo tempore ieiunamus*. Et hoc pium ac ſalubre inſtitutum in diverſis iuris canonici decretis identidem inſinuavit, indixit ac inculcavit Eccleſia ſuis fidelibus inviolabiliter obſervandum, ut habetur præcipue *in cap. non licet de conſecr. diſt.* 3. *& eod. tit. diſt. cap. non oportet*, & *cap. placuit*; præcipue vero *cap. Quadrageſima de conſecrat. diſt.* 1. cuius aliqua verba hic afferam ex S. Greg. Magno deſumpta: *Quadrageſima ſumma obſervatione eſt obſervanda, ut ieiunium in ea (præter dies Dominicos) qui de abſtinentia ſubtracti ſunt, niſi quem infirmitas impedierit nullatenus ſolvatur*: & in progreſsu huius capitis habetur: *ſubſtitutio dierum Cinerum, ut hi loco Dominicarum quibus eximuntur fideles a ieiunio ſuppleant ad conſtituendos* 40. *integros dies ieiunii*.

Licet hoc ieiunium tali modo ſit toti Eccleſiæ univerſale, Eccleſia tamen Mediolanenſis ex antiqua conſuetudine non obſervat ieiunium in diebus Cinerum, qui primam Quadrageſimæ Dominicam præcedunt.

Ieiunium Quadrageſimale pluribus rationibus a SS. Apoſtolis fuit inſtitutum, & ſucceſſive in Eccleſia religioſe ſervatum. Et præcipuæ ſunt 1. ut Chriſtum, qui noſtrum eſt caput, pro m[illegible]o imitemur tum in ieiunio, tum in paſſione quam pro nobis ſubiit, ut omnes pro culpis reliquo anno commiſſis quaſi publicam, communemque pœnitentiam agamus, ut religioſius præparemur ad celebrandam Chriſti paſſionem & reſurrectionem, necnon præparemur ad ſacram Communionem, quæ in Paſchate a nullo fideli ex Eccleſiæ præcepto eſt prætermittenda; & tandem ut quaſi decimas vitæ noſtræ per Quadrageſimalem abſtinentiam conſecremus.

Poſt ieiunium Quadrageſimale præcipitur ieiunium quatuor anni Temporum, & hoc pariter traditur inſtitutum fuiſſe ab Apo-

ſtolis

ſtolis ad Iudæorum imitationem, qui quatuor anni temporibus ieiunabant, ne Chriſtiani minus perfecti eſſent, quam Iudæi, ait Bellarm. & S. Leo Serm. 2. *de Pentec. & Serm.* 8. *de ieiunio*; & hoc habetur etiam ex Iure canon. in *cap. Ieiunium diſt.* 76. ubi Calliſtus I. proximus temporibus Apoſtolorum, etiam lege eccleſiaſtica, ideſt eccleſiaſtico præcepto hoc ieiunium firmavit, quod poſtea innovatum fuit & in Concilio Moguntino primo *cap.* 34. & ab Urbano II. relato in *cap. ſtatuimus diſt.* 36. Hæc autem quatuor anni Temporum ieiunia variis rationibus inſtituta fuere, nempe ut unumquodque anni tempus per ſpecialia pœnitentiæ exercitia Deo conſecretur; ut a Deo petatur frugum terræ conſervatio, ut pro eis collectis Deo gratiæ agantur; ut Deus ſanctos Eccleſiæ ſuæ paſtores providere dignetur, tametſi primis Eccleſiæ temporibus Ordinationes non fierent niſi menſe Decembri: ſed poſtea creſcente Miniſtrorum neceſſitate ac numero inſtitutum fuit ut quater in anno haberentur Ordinationes ſacrorum Miniſtrorum. Hæc autem ieiunia celebrantur 1. initio Quadrageſimæ, 2. in hebdomada Pentecoſtes, 3. in Septembri, 4. in Decembri.

Inſuper alia primævis temporibus inſtituta fuere ieiunia in Eccleſia, quorum aliqua fuerunt communia univerſali Eccleſiæ, alia vero non communia: nam ſancitum eſt in lib. 6. Capitularium *cap.* 184. ut legitima tria ieiunia in anno agantur, ideſt quadraginta dies ante Nativitatem Domini, 40. ante paſcha, & poſt Pentecoſten 40. ideſt ante Nativitatem S. Ioan. Bapt. ut habetur etiam ex Amalario *lib.* 4. *de divinis Offic. cap.* 37. & *lib.* 1. *cap.* 36. Hæc tamen quadragenaria ieiunia, præter ieiunium ante Paſcha, non erant toti Eccleſiæ univerſalia, ſed particularia quarumdem Eccleſiarum; ita ut aliæ Quadrageſimæ præter Paſchalem erant ſolius conſilii ac devotionis, non præcepti, ut patet ex reſponſione Innoc. III. conſulti ab Epiſcopo Bracharenſi num in Adventu ſit ieiunandum, cum Innocentius ſimpliciter reſpondeat: *Ieiunium apud nos in adventu agitur*, ubi formam proponit potius quam legem indicet. Fuit etiam alia Romæ Quadrageſima ante Aſſumptionem B. Virginis, quam ſuadet, non vero iubet Nicolaus I. in epiſt. ad Bulgaros.

Item triduanum ieiunium in aliqua Eccleſia ſervabatur, in triduo Litaniarum ſeu Rogationum ante diem Aſcenſionis Domini; quod ieiunium ex veteri inſtituto Eccleſiæ Mediolanenſis innovavit S. Carolus Borrhomæus, ut conſtat ex Actis Eccleſiæ Mediolanenſis pag. 12. Dixi hoc ieiunium ſervatum in aliqua Eccleſia, cum non ita facile probari poſſit an ubique & quando viguerit.

Alia pariter obſervabantur pluribus in locis ieiunia non ſolum ante præcipuas feſtivitates anni, ſed & ante quamplurium Apoſtolorum feſta, quorum aliqua ex Eccleſiæ præcepto, aliqua ex conſuetudine nunc toti Eccleſiæ facta ſunt communia, & obligant ſub mortali, ut ieiunium in Vigilia Pentecoſtes, S. Ioan. Bapt. S. Laurentii, & Feſtivitatis omnium Sanctorum, quorum inſtitutio colligi nequit ex ullo textu canonico, idcirco ex ſola conſuetudine inductum. Imo ieiunium in vigilia Pentecoſtes videtur opponi ſtylo Eccleſiæ, quæ non ſolet præcipere ieiunium intra tempus paſchale, in quo hæc vigilia includitur. Alia ieiunia ſervata a particularibus Eccleſiis.

Notandum tamen circa ieiunium in pervigilio S. Ioan. Bapt. quod ſi incidat in feſto Corporis Chriſti, anticipandum eſt feria 4. ut præcipit Leo X. & ita etiam declaratum fuit a ſacra Congregat. quod approbatum fuit ab Urbano VIII. in Bulla, quæ incipit: *Cum evenire*, edita 13. Octob. 1638.

Ieiunia vero, quæ ſemel introducta a particulari Eccleſiæ conſuetudine, nunc per totam Eccleſiam obſervantur ex ipſius Eccleſiæ præcepto, ſunt ieiunium in vigiliis Apoſtolorum, præter vigiliam SS. Philippi & Iacobi, & S. Ioan. Evang. quarum una incidit infra tempus paſchale, alia in celebritate Natalis Domini. Aliarum vigiliarum, quæ in Dominicis incidunt, ieiunium anticipatur in Sabbato, & de his omnibus habetur ex Innoc. III. qui ita præcipit in cap. *Concilium de obſervat. ieiunior.* Circa vero ieiunium S Matthiæ, quando eius vigilia occurrat feria tertia poſt Dominicam Quinquageſimæ, iam declaratum eſt a ſacra Congreg. die 23. Ian. anno 1694. eadem feria eſſe celebrandum. Similiter præcipitur ieiunium Vigiliæ Nativitatis Domini, & Aſſumptionis B. Virginis, ut patet ex cap. *Ex parte*, ubi tanquam certum ſupponitur dictum ieiunium iure communi inductum fuiſſe; in aliis vero pervigiliis B. Mariæ Virg. ieiunant fideles ex devotione, non ex præcepto.

Porro hæc ſunt ieiunia, quæ aut ex præcepto Eccleſiæ, aut ex conſuetudine legitima fidelium ſub culpa mortali ab omnibus obſervanda ſunt. Si quæ tamen aliqua antiquitus obſervabantur feria 4. & 6. ex cap. *Ieiunia* diſt. *de conſecrat.* & Sabbato cap.

Ff 2 Sab-

Sabbat. ead. diſt. & in Adventu ut ex cap. *Concil. de obſerv. ieiunior.* cum hæc omnia per contrarium uſum in deſuetudinem abierint, non amplius univerſam obligant Eccleſiam, & ita communiter docent Doctores, ut videri poteſt in Azorio, Covaruv. Barboſ. aliiſque.

Quædam feſtivitates præveniebantur olim ieiunio, Vigilia, & ſtatione.

Cæterum certæ quædam feſtivitates præveniebantur non ſolum ieiunio, ſed vigilia etiam & ſtatione. *Ieiunium*, ait Bellarm. cap. 22. *fieri poterat noctu & interdum vigilia ſolum de nocte, ſtatio ſolum de die;* unde ſtatio proprie nihil aliud erat quam vigilia diurna tempore ſolemnis ieiunii. Eo enim tempore ſtabant fideles, & perſeverabant in orationibus a ſummo mane uſque ad Nonam aut ad Veſperas. Hodie pariter ſunt ſtationes, ſed a ieiunio plurimum disiunctæ. S. Greg. Magnus attribuit Romæ certa quædam loca Stationibus, & hæc dicuntur Eccleſiæ Stationales, ſicuti & ſtationarii Miniſtri, qui iiſdem Eccleſiis ſtabiliter inſerviunt, ut notat Iacobus de Eveillon in lib. *de Proceſſionib. eccleſ.* cap. 19. Sic in Tourneleio, & aliis.

§. X.

De tempore quo ſola præcipitur abſtinentia a carnibus.

Præter abſtinentiam ieiunii vel ex præcepto vel ex legitima conſuetudine obſervandam quibuſdam temporibus ab univerſis Eccleſiæ fidelibus, ut hactenus vidimus, adeſt quoque obligatio abſtinendi quibuſdam aliis diebus a ſolis carnibus ſine ullo præcepto ieiunandi, ita ut his diebus licitum ſit veſci ovis, ac lacticiniis. Inter dies, quibus olim vetitum erat veſci carnibus, fuerunt dies Litaniarum maiorum, & minorum, ideſt dies S. Marci, & tres dies Rogationum ante Aſcenſionem Domini, ut conſtat ex Concil. Aurelianenſi primo *can.* 29. relato *in cap. Rogationes*. Sed hoc non ubique ſervabatur; & licet verba canonis videantur indicare ieiunium ſub præcepto, ut tamen notat Gloſſa, non præcipitur ſed ſuadetur: & eo vel maxime quod tempore Paſchatis in quo incidunt dies Rogationum, Eccleſia ieiunium non præcipit. Ex iure igitur communi nulla eſt obligatio circa Rogationum dies, unde ſtandum eſt Provinciarum conſuetudini, quæ pro earum diverſitate diverſa ſunt. Nam in aliquibus hiſce tribus diebus a carnibus abſtinetur, in aliis feria 2. & 4. ieiunatur, in aliis non ieiunatur niſi in vigilia Aſcenſionis, in aliis tandem omnibus tribus hiſce diebus carnes comeduntur; de qua diverſitate in Provinciis Galliæ, Hiſpaniæ, Germaniæ loquitur Azorius in ſuis Inſtitut. moral. p. 1. l. 7. c. 15. q. 4.

Ulterius antiquitus mos erat ieiunandi & abſtinendi ab eſu carnium feria 4. 6. & Sabbato, & toto Adventu; nunc tamen nullibi obſervatur, imo nec feria 4. nec in Adventu a carnibus abſtinetur. Feria vero 6. adhuc communiter a carnibus abſtinere debent fideles, quia ita ſervat univerſalis Eccleſiæ conſuetudo, quæ ieiunium antiquitus obſervatum in ſolam abſtinentiam a carnibus commutavit. In Sabbato vero licet ubi non eſt conſuetudo, non adſit obligatio abſtinendi a carnibus, tenentur tamen a carnibus abſtinere ſub mortali ubi conſuetudo viget, & ſic etiam Belgi & Galli, qui habent conſuetudinem veſcendi carnibus a Natali Domini uſque ad Purificationem, aliis anni Sabbatis abſtinentiam a carnibus ipſi quoque ſervare debent, cum in aliis Sabbatis (præter dictos a Natali ad Purificationem B. Virginis) ne quidem apud eos vigeat contraria conſuetudo, ſicuti apud Hiſpanos, qui exceptis Sabbatis Quadrageſimæ (una vel altera excepta Provincia) perantiquam habent conſuetudinem veſcendi in aliis Sabbatis per annum animalium extremitatibus, inteſtinis, ac viſceribus.

Licet vero abſtinendum ſit a carnibus feria 6. & Sabbato ubi viget talis conſuetudo, ſi tamen occurrat hiſce diebus feſtum Natalis Domini, in tali caſu conceſſum eſt ab Eccleſia propter feſti excellentiam iuxta generalem Eccleſiæ conſuetudinem veſci carnibus, his exceptis qui ſunt adſtricti voto, vel Regulari obſervantia. Non eſſent tamen reprehendendi qui ex devotione a tali conceſſione vellent abſtinere. Ita Honorius III. in cap. *Explicari de obſerv. ieiunior.*

Circa vero eum qui hiſce diebus voviſſet ieiunare, ac proinde a carnibus abſtinere, certant Doctores num teneretur ad talem abſtinentiam & ad ieiunium in occurſu Natalis Domini tali feria 6. vel Sabbato. Facillime ſolvitur difficultas ſi attendatur ad modum quo votum emiſit, videlicet ſi expreſſe excluſit diem Natalis, vel expreſſe incluſit, vel abſolute vovit: nam quoad expreſſam excluſionem aut incluſionem, tunc votum obligat aut deobligat; intentio quippe ipſa voventis omnem ſolvit difficultatem, ita ut ſi incluſit etiam diem Natalis, iam votum tenet, quia Eccleſia concedit, non præcipit comeſtionem carnis die Natali incidentem

cidente in feriam 6. vel in Sabbatum. Si vero abſolute vovit, quidquid aliqui in contrarium dicant, certum eſt teneri eo die, licet occurrat Natalis Domini, ad ieiunium & carnis abſtinentiam quam vovit, quia primo conceſſio iuris canonici ab Honorio III. comedendi carnes feria 6. vel Sabbato, ſi occurrat Nativitas Domini, excipit eos qui obſtricti ſunt voto vel Religionis obſervantia. Unde ſi tenentur Religioſi ad abſtinendum, quia a conceſſione excipiuntur, ergo a pari & voventes, qui in conceſſione eamdem patiuntur exceptionem. 2. Ad eximendum voventem ab obligatione non eſt attendendum ad id quod ipſe promiſiſſet ſi meminiſſet, ſed ad id quod promiſit. Quare quia abſolute promiſit ſe a carnibus abſtinere omni feria 6. vel Sabbato, tenetur ſe abſtinere. 3. Tenetur quia in hoc voto non eſt error in ſubſtantia rei promiſſæ, ſed in circumſtantia etiam extrinſeca occurſus Natalis Domini; unde valet votum, nec voventem ullatenus deobligat error in hac extrinſeca circumſtantia & accidentaria; cum ad deobligandum requiratur error in aliquo ſubſtantiali & intrinſeco ipſi voto. Ita Sylveſter, Suarez, Sayrus, & cum ipſis Salmanticenſes.

§. XI.

De hora qua incipit, & completur ieiunii obligatio.

Iam tranſeunter antea attigimus ieiunii eccleſiaſtici obligationem incipere a puncto mediæ noctis diei antecedentis, & finire eodem puncto mediæ noctis ſequentis, quia iubemur obſervare ieiunium eccleſiaſticum pro integro die, qui incipit ab una media nocte, & terminat ad aliam mediam noctem ſequentem.

Notandum tamen quod ubi non habetur horologium mediæ noctis initium & finis diei ieiunii non poteſt computari mathematice, ſed moraliter iuxta communem æſtimationem habitantium in loco, ne detur occaſio innumeris ſcrupulis, cum mathematica computatio mediæ noctis a paucis vel a nullo ſine horologio artificiali, vel cognitione ſtellarum, quæ polum gyrant inter ſpatium 24. horarum, haberi nequeat. Ubi vero habetur horologium ibi mathematice ſtandum eſt. In hoc tamen variæ ſolent agitari difficultates inter Doctores, videlicet an dubitans num hora mediæ noctis audita ſit, vel ſit media nox, poſſit comedere, ut cœnare; & an in locis, ubi unicum eſt horologium quis audiens dum cœnat pulſus deſignantes mediam noctem, debeat cœnam ſuſpendere, ſi die ſequenti ieiunare teneatur &c. Diverſimode huiuſcemodi caſus ſecundum opinantium diverſitatem theologorum reſolvuntur. Nihilominus quidquid in contrarium aliqui ſentiant, certum eſt quod dubitans an ſit media nox (& hoc etiam per ſe patet, quando non habetur grave, & rationabile fundamentum reſolvendi adhuc non eſſe mediam noctem) ceſſare debeat a cibo & potu, ſi die ſequenti ieiunare teneatur, vel ſe communicare velit; alias ageret contra dubium etiam practicum ſecundum adverſariorum ſenſum, & manifeſto ſe exponeret periculo peccandi, ac ideo cibum ſumendo vel potum peccaret reſpectu ieiunii, vel ſequenti die ſe communicando. Item ubi unicum eſt horologium, audiens dum cœnat pulſus horologii deſignantis mediam noctem, quando forſan in Solis occaſu non viderit horologium multum anticipare, puta unam vel mediam horam, tenetur ſtatim a cibo & potu deſiſtere, ſi dies craſtina ſit ieiunii, vel ſe communicare velit: alias cum ieiunium incipiat a puncto mediæ noctis, & regula ac ſignum huius puncti ſint horologia, ubi hæc habentur, ſi poſt datum hoc ſignum ab horologio mediæ noctis licite comedi poſſet, inceptam cœnam continuando, liceret duplex comeſtio, & comeſtio carnium die ieiunii, ſi dies præcedens ieiunium eſſet etiam dies carnis, ſine culpa: ſed hoc falſum eſt; igitur dato ſigno per horologium mediæ noctis, quando non habeatur certa cognitio hoc ſignum errare anticipando indicationem mediæ noctis, non licet progredi comeſtionem, cœnam perficiendo, ſine culpa contra ieiunium, & ſine impedimento ad craſtinam communionem; ideoque ſimiliter dicendum ubi dentur plura horologia, quorum unum prius altero deſignet ſuis pulſibus mediam noctem, quando ſcilicet non ſuppetat gravis ratio iudicandi probabilius hoc errare per anticipationem, ipſi ſtandum eſt ceſſando a comeſtione, ſi agatur de ieiunio, & etiam a potu, ſi in craſtinum facienda ſit communio; alias non ſine gravi dubio quis in tali caſu comederet, ac proinde non ſine culpa, & impedimento craſtinæ communionis.

Variæ regulæ aſſignantur pro media nocte dignoſcenda in caſu ieiunii.

Nec ullatenus ſuffragatur regula iuris de meliori conditione poſſidentis, ut ex ea cœnans ſit in poſſeſſione comedendi in incertitudine, ideſt in dubio de perfecta media nocte, & iuxta eamdem regulam licite cœnam perficere poſſet, quia regula iuris *melior*,

lior eſt conditio poſſidentis, locum habet in rebus ad iuſtitiam pertinentibus, non in materia morali, idcirco nihil inſervit in dictis caſibus, ut licitam reddat comeſtionem cum dubio de completa media nocte antecedente ad diem ieiunii, & eo minus dicta regula hic inſervit; quia cum ſolummodo vera ſit & valeat, quando iura, vel conſuetudo cauſſæ proſecutionem concedunt, ſeu non datur lex, ſeu præceptum in contrarium; hinc non valet in dictis caſibus de dubio mediæ noctis completæ, eo quod habeatur in contrarium præceptum ieiunii, quod incipit media nocte prohibere ne bis & carnes in dicto die comedantur; idcirco nequit ius requiri ad incœptam cœnam proſequendam, ac carnes comedendas. Sic Salmanticenſes, cum aliis quos citant.

§. XII.

De iis, qui ad ieiunium tenentur.

Tametſi aliqua verſetur controverſia inter theologos, in qua ætate incipiat obligatio ieiunii eccleſiaſtici, ad quos omnes fideles utriuſque ſexus teneri concors firmuſque omnium catholicorum eſt ſenſus, ut ex D. Th. 2. 2. *q.* 147. *art.* 4. in corpore, communior tamen, imo nunc una omnium eſt ſententia quod ieiunium eccleſiaſticum non obliget omnes fideles utriuſque ſexus, niſi expleto anno 21. Et hoc conſtat ex generali & a Doctoribus omnibus recepta Eccleſiæ conſuetudine quæ ita tenet; & hoc iam etiam ratione comprobat D. Thomas loco cit. nempe quando pueri ac adoleſcentes ſunt in ſtatu augmenti quod in permultis perdurat uſque ad finem triplicis ſeptennii, fit ut intra tale tempus ipſis ſatis eſſe nequeat unica refectio cum parva collatiuncula; idcirco non ſunt obſtricti ad eccleſiaſtica ieiunia ſervanda.

Notandum vero cum Doctoribus quod licet adoleſcentes non teneantur ad ieiunium eccleſiaſticum ante annum 21. completum, poſſunt tamen maxime anno 14. ad illud obligari ex voto, & pœnitentia, & quando Eccleſiæ Prælati ob maximam publicam neceſſitatem ieiunia indicunt, ut docet D. Th. loco cit. *Quandoque tamen* (ait S. Doctor) *magna tribulatione imminente in ſignum pœnitentiæ arctioris etiam pueris ieiunia indicuntur*, ſicut etiam de iumentis legitur Ionæ 3.

Notandum 2. aliquando etiam iure naturali teneri homines ad aliquam abſtinentiam, ut ſi per alia media tentationibus reſiſtere nequeant.

Notandum 3. quod licet pueri ante 21. annum ad ieiunium non teneantur, ſunt tamen obſtricti ad abſtinentiam a carnibus, aliiſque cibis vetitis, ut antea iam dictum eſt, ſtatim ac ſunt doli capaces, quod communiter evenit anno ſeptimo expleto, ac proinde peccant mortaliter qui illas eiſdem miniſtrant in diebus ieiunii. Azorius, Sanchez, P. Antoine cum aliis. Addunt vero Doctores adoleſcentes uſque ad 21. ætatis annum nequaquam obſtrictos eſſe ad ieiunia votiva Communitatis vel Reipublicæ, aut Synodi, quia ſi ob defectum ætatis non ligantur generali Eccleſiæ præcepto, potiori titulo cenſendi ſunt exempti a præcepto ſeu particulari voto.

Completo igitur 21. ætatis anno ſtatim iuvenes tenentur ad ieiunium, & idcirco die immediate ſequenti ſi dies eſſet ieiunii, illud ſervare debent. Imo ſi v. g. die ieiunii compleret quis ætatem anni 21. & compleret mane, hora puta nona vel alia poſt meridiem, in reliquo die tenetur ad ieiunandum, quia non alias ac tempus requiſitum ad Ordinem, Novitiatum, profeſſionem Religioſam, computatur a momento ad momentum a nativitatis puncto, ita initium obligationis ieiunii.

Diſcedens a loco ubi non eſt ieiunium, ſi perveniat ad locum ubi ieiunium obligat, ſi ibi moraturus non ſit niſi tranſeunter, vel breviter, nempe una vel altera die, ſecluſo ſcandalo, non tenetur ſervare ieiunium, nec abſtinentiam, quidquid dicant in contrarium Salmanticenſes, quia particularia ieiunia reſpiciunt locum, & perſonas ibi morantes ac ſubiectas poteſtati ſpirituali eiuſdem loci. Aliud tamen dicendum, ſi ibi per aliquot dies eſſet moraturus, ſed de his ex profeſſo iam pertractatur, ubi de legibus.

Religioſi profeſſi ante 21. ætatis annum completum, quamvis non teneantur ad ieiunia Eccleſiæ, ut unanimes ſentiunt Doctores, quia in hoc eadem eſt ratio Religioſorum & ſæcularium, eſt tamen communis ſententia teneri ſub mortali ad ieiunia regulæ Ordinis, in quo ſunt profeſſi, ſi Regula præcipiat ſua ieiunia ſub mortali, ut Regula S. Franciſci, quæ cum tali onere iubet ieiunium, a feſtivitate omnium Sanctorum uſque ad Chriſti Nativitatem, & in omnibus feriis ſextis totius anni; nam quilibet poteſt ante 21. ætatis annum ſe obligare ex voto ad cætera ieiunia obſervanda; idcirco qui profeſſus eſt aliquam Regulam, quæ ſtatutis diebus ieiunium præcipiat, ſe obli-

obligavit ad illud ſervandum eo modo quo præcipitur, ideoque eodem modo illud ſervare tenetur. Ita Sanchez, Laymannus, P. Antoine cum aliis.

Non tenentur tamen Religioſi quicumque ſecundum Salmanticenſes ad ieiunia particularia locorum ubi morantur, imo communiter ita ſentiunt Doctores, utpote qui exempti ſint ab Epiſcoporum iuriſdictione.

Hæretici quoque cum ſint Chriſtiani, & velint nolint Eccleſiæ ſubditi ad ieiunium tenentur; & ideo cum hæreſi abiurata confeſſionem inſtituunt, debent omnes ieiuniorum violationes aperire. Ita P. Henno, & alii paſſim. Non tamen tenentur infideles, quia cum baptiſmum non receperint, nunquam ingreſſi ſunt in Eccleſiam, idcirco non ſunt Eccleſiæ ſubditi, ac ideo nec præceptis Eccleſiæ ligari poſſunt.

Circa vero peregrinos & vagos quomodo ad locorum ieiunia teneantur, iam dictum eſt, ubi de legibus, ubi agitur de obligatione legum proprii vel alterius territorii per quæ divagantur.

§. XIII.

De cauſſis a ieiunio excuſantibus.

ea. n. ie. Quia nulla lex impoſſibilia præcipit, idcirco omnino pro certo habendum omnem impotentiam ſive phyſicam ſive moralem, ſeu quando ſine gravi incommodo ac notabili detrimento fieri nequit, a debito ieiunii eximere. Unde excuſantur 1. infirmi non ſolum infirmitate caſuali, ſed etiam propter culpam contracta, quia vera eſt impotentia; convaleſcentes, valetudinarii quos infirmitas valde extenuavit, excuſantur & eximuntur a ieiunio non ſolum quoad plures refectiones, ſed etiam quoad abſtinentiam a carnibus, quia utraque abſtinentia exigit ſufficientes robuſtaſque vires, quibus infirmi carent; unde his non ſufficit unica refectio, ſed modica & crebriori indigent. De gravitate tamen infirmitatis conſulendus eſt prudens medicus, cui ratione officii & peritiæ ſpectat iudicium, imo ſi incerta ſit & dubia opus eſt auctoritate Superioris, quia tunc neceſſaria eſt iuris relaxatio, ad quam nec medicus nec Confeſſarius ius habent. Covar. Navar. Azor. & alii. 2. Excuſantur a ieiunio qui vacuo ſtomacho vertiginem capitis patiuntur, cum Eccleſia non intendat obligare ad ieiunium cum tanto incommodo. Ita Sanchez, aliique. Verum hi ac alii, qui ob huiuſmodi infirmitates, quæ cæteroquin graves non ſunt, non valent quotidie ieiunare in Quadrageſima, ſed poſſunt aliquot diebus in hebdomada, puta alternis vel duobus &c. in his diebus ieiunare tenentur, cum illis diebus non habeant iuſtam cauſſam eos excuſantem a ieiunio, & ſingulis diebus affixa eſt nova obligatio ieiunandi, & urget quando per iuſtam cauſſam non tollatur. Qui vero nequeunt dormire non ſumpta cœna, non ideo eximuntur, cum illud ſervare valeant ſine gravi incommodo, puta collatiunculam ſumendo circa meridiem, & integram cœnam ſero, quia præceptum ad aliquod obligans obligat ſimul ad media non multum difficilia, tametſi non ordinaria.

Item excuſantur gravidæ ac lactantes etiam robuſtæ, quia indigent plurimo ac frequenti alimento, ſibi neceſſario & infanti, licet unica refectione ſufficiente ſumere queant cibum, quia lex attendit ad id quod communiter accidit. Quare cum prægnantes ac lactantes communiter ieiunare non poſſint, omnes eo favore uti debent, tum etiam quia moraliter loquendo ieiunium ſervando, imminet grave periculum fœtui, & lactantis ſaluti. Ita communiter Doctores. Immo addunt aliqui ob tale periculum mortaliter peccare prægnantes ieiunando, tametſi robuſtæ ſint, ſi pluries hoc fiat, quia nunquam ſecuræ eſſe poſſunt quod fœtui id nocere non valeat. Tenentur tamen abſtinere a carnibus, ut communiter ſentiunt theologi, maxime cum hoc ſervare valeant. Quod ſi, notat Azorius, prægnantes vehementer appetant carnes, poſſunt eis veſci, quia aliquando appetitus poteſt eſſe ita vehemens, ut ſi non expleatur, periculum ſit abortus, ſicut etiam mulieres lactantes poſſunt veſci carnibus, ſi ipſæ debiles ſint, aut infantulus infirmus, quia ex abſtinentia a carnibus poſſet infantulus periculum ſubire ſalutis. In hoc tamen conſulendi ſunt medici & Confeſſarii, qui facile cum eis diſpenſare valent ad carnes comedendas ob periculum quod ſubtrahendo infantulo bonam nutritionem, detrimentum patiatur. Excuſantur gravidæ & lactantes.

Circa vero coniugatos, tametſi obligatio debiti reddendi ſit ex iuſtitia, idcirco fortior quam præceptum Eccleſiæ, non debent tamen Confeſſarii eſſe ita faciles ad eos eximendos ab onere ieiunii, ut debitum ſibi ad invicem reddere valeant, quia tempus ieiunii eſt etiam tempus ſe continendi quantum fieri poteſt, & patitur humana fragilitas, a coniugalibus illecebris. Ad ſummum ne nimis debilitentur, ob periculum incontinentiæ in comparte in debiti denegatione, meo videri, Quid de Coniugatis.

ti, concedi poteſt liberior collatiuncula. Quod ſi alteruter eſſet ita effrænus, ut ſine gravi periculo incontinentiæ, nec ulli conſilio acquieſcere vellet, imo rixæ orirentur & odia ex inobedientia compartis, & hæc ſimul cum ieiunio moraliter ſuſtinere non valeret tale onus, crederem quod in tali caſu conſultius eſſet huic indulgere, ideſt iudicare hanc non teneri ad ieiunium cum tanto incommodo; & quia tunc urgeret debitum iuſtitiæ, ac ſimul etiam charitatis ob periculum detrimenti alterius ſpiritualis ſalutis, quæ utpote de iure divino prævalent præcepto de ieiunio eccleſiaſtico, quod eſt de iure poſitivo humano.

Quid de pauperibus.

Excuſantur pauperes qui non habent quod uni iuſtæ refectioni ſufficiat; alias ſi habere poſſunt quod eis ſufficiat ad unam comeſtionem, docet S. Th. *q.* 147. *art.* 4. *ad* 4. *non excuſari propter paupertatem a ieiuniis Eccleſiæ*. Ab his tamen, ibid. ait S. Doctor, excuſari illos qui fruſtatim eleemoſynas mendicant, qui non poſſunt ſimul habere quod eis ad victum ſufficiat.

Eximuntur pueri ante annum 21. completum.

Eximuntur pueri ante annum 21. completum ex generali Eccleſiæ conſuetudine ita communiter accepta & intellecta, ſicuti communiter ſentiunt Doctores, *tum*, ait S. Thom. *ar.* 4. *ad* 2. *propter debilitatem naturæ, tum propter neceſſitatem augmenti quod fit de reſiduo alimenti*. Nec obſtat quod aliqui ante hoc tempus non indigeant ob adductas rationes frequenti cibo, quia Legislator, ait cit. D. Th. attendit id quod communiter, & in pluribus accidit. Monet tamen S. Doctor, ut iuvenes ante hoc tempus plus minuſve ſecundum ſuæ ætatis modum ieiunent, ut cum tempus obligationis eis advenerit, facilius eam exequantur, & præcipue ut carnis concupiſcentiam, quibus tunc natura corrupta exæſtuat, ieiunio coerceant. Antoine cum aliis.

Quid de ſenibus.

Circa vero ſenes, tametſi exiſtiment alii eximi a ieiunio ſeptuagenarios, communis tamen, imo communior ſententia eſt, nullum eſſe pro his conſtitutum tempus quo liberi ſint a lege ieiunii; eo quia alii citius, ſerius alii viribus deficiant, ac infirmentur, ita ut pluribus modicis refectionibus indigeant, alias paſſuri grave nocumentum. *Senes, ſi multum ſint debiles, eo modo poſſunt excuſari, ſicuti dictum eſt de infirmis; ratione autem ſenectutis tantum, non excuſantur ſi ſint fortes ad ferendum ieiunium, nec eſt determinata ætas ab aliquo, uſque ad quos annos quis teneatur ad ieiunium*. Ita S. Antonin. 2. p. tit. 6. c. 2. §. 5.

Excuſantur quidem a ieiunio operarii, opifices, omneſque ii qui ex officio vel propria arte ſe exercent in laborioſis operibus, ob quæ ſine gravi incommodo ieiunare non valent. Huiuſcemodi ſunt agricolæ, foſſores, vinitores, fabri lignarii, & ferrarii, piſtores, baiuli, ſimileſque alii, quorum labor gravis eſt, & valde corpus defatigans. Et hoc iuxta multos intelligendum eſt, tametſi pauperes non ſint, modo tamen huiuſcemodi opera exerceant ex officio, ſeu propria arte. Et hoc teſtatur Sylveſter his conceſſum fuiſſe ab Eugenio IV. ita ut non teneantur ceſſare ab exercitio ſuæ artis ſeu profeſſionis ad ieiunandum. Verum eo die quo non laborant, puta ſi dies feſtus occurrat in Quadrageſima, tenentur eo die ieiunare, dummodo alias grave incommodum non paterentur ob laborem diei præteriti, aut iudicio prudentum inhabiles redderentur ad laborem diei ſequentis.

Qui operis laboriſis ...

Non excuſantur tamen ex communi Doctorum Notarii, Scribæ, Pictores, Barbitonſores, Sartores, Typographi qui non tractant torcula, ſed characteres ſolummodo componunt, Sutores, ii præſertim qui non ſuunt, ſed ſolum ſcindunt corium, materiamque præparant, famuli & ancillæ, quæ non exercentur in magnis laboribus, omneſque alii, quorum labor gravis non eſt, nec fit cum magna agitatione, quando unam iuſtam refectionem habere valeant; nam ſine gravi incommodo poſſunt iſti ieiunare. Quare Alexand. VII. propoſitionem proſcripſit quæ numero eſt trigeſima: *Omnes Officiales qui in Republica corporaliter laborant, ſunt excuſati ab obligatione ieiunii, nec debent ſe certificare an labor ſit compatibilis cum ieiunio*.

Non excuſ. Nota. Scrib. Piſto. &c.

Profeſſores vero, ideſt Lectores ac Cathedratici Theologiæ aliarumque ſcientiarum, quando ad lectiones diſcipulis dictandas explicandaſque magno indigent ſtudio improboque labore, excuſantur a ieiunio, nam ſi magnus labor corporalis ab onere ieiunii excuſat, quia ieiunium debilitat vires, eo magis excuſabit labor ingenii, qui dum continuus eſt, ſalutem penitus deſtruit. Et eo vel maxime quod ſtudium nobiliores ſpiritus inſumat, naturalemque calorem imminuat. Unde qui ingenio valde laborant, cum ex una parte potius leviter ſe reficere debeant, ne ſpiritus & calor naturalis ſtudio debilitati a cibo ſuffocentur, & fiat imperfecta digeſtio & noxia ſaluti, & ex alia egeant etiam alimento, ut laborem ſuſtinere valeant, neceſſe habent ut modice, ſed pluries reficiantur; idcirco cenſendi ſunt exem-

Quid Lectoribus Cathedrati Theologiæ.

pti

pti ab obligatione unicæ refectionis, quia in ſufficienti copia ad ieiunium ſervandum ſine ſalutis diſcrimine hanc ſumere nequeunt, nec unica tantum modica refectio ipſis ſatis eſſe poteſt ad ſtudii laborem perferendum. Secus vero dicendum ſi Lectores dictent lectiones prius ordinatas, ſæpiuſque repetitas, quia tunc certe eorum labor levis eſt, idcirco non incompatibilis cum ieiunio. Non excuſantur vero Magiſtri inferiorum artium, ut Gramaticæ &c. licet mane & ſero doceant, quia huiuſcemodi labor non eſt proprie ingenii, ſed potius materialis, ideoque non eſt ita ingens, ſicut in ſcientiarum lectionibus, & conſtat experientia poſſe eos ieiunare ſine gravi incommodo, quod ſolum poteſt eos excuſare, nam lex attendit ad id quod communiter accidit. Sic hactenus P. Antoine, Salmanticenſes, & alii.

de et ia. Pedibus itinerantes, quando iter in aliud tempus liberum a ieiunio commode differri nequeat, modo ſpectatis omnibus, ut itineris longitudine, laboris gravitate, itinerantis viribus, &c. ſine notabili incommodo ieiunare nequeant, a ieiunio excuſantur. Unde circa hoc determinari nequit numerus milliarium, qui generatim excuſat a ieiunio, cum alii plus, alii minus laboris patiantur in via, & viæ viis aliis ſint difficiliores, imo ipſa aeris intemperies augere poteſt & minuere incommoda, puta ſi iter fiat cum nive, pluvia, &c. Antoine.

ie. us & Qui vero iter faciunt curru & equo, regulariter & ordinarie loquendo videntur non excuſari a ieiunio. Excuſarentur tamen ob extraordinariam concuſſionem, vel defatigationem, ut contingit in curſoribus (vulgo *corrieri*) ſive ex officio ſive alio importanti negotio conductis. Hi enim etiam prima die a ieiunio exempti cenſentur; etenim in his attendendus eſt non ſolum præſens ſtatus, ſed etiam futurus; alii vero ſi iter nimis longum puta plurium dierum, quod non levem defatigationem importaret, aggredi debeant. Dixi *ſecundum ſe*, quia ratione debilis complexionis, deficientiæ congrui alimenti, vel difficilis itineris, ſeu nivis, frigoris &c. poſſet quis etiam in itinere unius diei licet facto curru vel equo, legitime excuſari a ieiunio. Cæteroquin, ideſt his exceptis, communiter loquendo contrariam propoſitionem quæ n. eſt 31. proſcripſit Alexander VII. in qua ita habetur: *Excuſantur abſolute a præcepto ieiunii qui iter agunt, equitando, utcumque iter agant, etiamſi iter neceſſarium non ſit, & etiamſi iter unius diei conficiant.*

de ns. Circa milites vero quos Salmanticenſes abſolute ſine ulla exceptione excuſant a ieiunio, crederem, eos non frui exemptione ab hoc præcepto, dum tempore pacis morantur in caſtris & hoſpitiis, quia nec ſunt in gravi labore, nec gravi labori proximi, ſicut tempore belli, nec quies tunc ipſis inſervit ſicut tempore belli ad vires reficiendas, quas in belli defatigationibus perdiderunt. Quare ob haſce rationes diſpenſantur ſive ſint in caſtris, ſive in munitionibus ſive in hoſpitiis, quia tunc variis incommodis ſubiiciuntur, & continue verſantur in proxima occaſione ad bellum.

Inter cauſſas quæ a ieiunio excuſare poſſunt, non immerito multi recenſent opera pietatis, ſive opus præſtantius Deo gratius naturaliter incompoſſibile cum ieiunio, cuiuſmodi ſunt opera miſericordiæ, tum corporalia, tum ſpiritualia, & etiam religionis, quæ quis non poſſet ieiunando exercere, nec in aliud tempus differre, ſi exerceantur in officio, vel obedientia, vel ob neceſſitatem proximi, quia præceptum ieiunii & abſtinentiæ nequit obligare quando eſt impeditivum maioris boni, ſicuti eſt exercere opera miſericordiæ ac charitatis: idcirco, ait D. Th. 2. 2. *q.* 174. *art.* 4. *ad* 5. *non videtur fuiſſe intentio Eccleſiæ ſtatuentis ieiunia, ut per hoc impediret alias pias, & magis neceſſarias cauſſas*. Et equidem quis credet, quod Eccleſia ieiunium præcipiendo ut promotivum ad bonum, ad illud obligare intenderit etiam quando, & quatenus impeditivum eſt maioris boni; ſi prohibendo iudicialem ſtrepitum diebus feſtis, excipit niſi in contrarium exigat neceſſitas, & pietas ſuadeat, ut ait Gregor. IX. *in cap. ult. de feriis*? Hinc melius, probabiliuſque ſentiunt Sanchez, Gabriel, Armilla cum aliis contra aliquos, dum ſuſtinent hoc intelligendum eſſe etiamſi opera charitatis fiant ex propria voluntate, non ex officio, & obedientia, & hæc videtur etiam eſſe ſententia D.Th. *in* 4. *diſt.* 15. *q.* 3. *art.* 1. *q.* 2. *ad* 3. ubi ſic ait: *Si enim ſit tanta abſtinentia, quod homo ab operibus utilioribus impediatur, quamvis ad ea de neceſſitate non teneatur, indiſcretum eſt ieiunium, etſi non ſit illicitum*. Licite igitur voluntaria opera charitatis quis exequi valet, tametſi ob ea commode ieiunare nequeat. Excuſantur igitur a ieiunio, qui pluribus infirmis inſerviunt in hoſpitalibus & Monaſteriis, quia hæc non parum laboris ſecum afferunt. Item excuſantur voluntarii peregrini, quando commode ieiunare non valent, nec peregrinatio differri poteſt, ne ſocios Opera etiam pietatis excuſare poſſunt a ieiunio.

cios itineris amittant, & alias peregrinatio eſt animæ valde utilis, quia ſit ad Ecccleſiam, ubi plures conceduntur Indulgentiæ: & hoc comprobat ratio ſupra allata D. Th. 2. 2. *q.* 174. *art.* 4. *ad* 5. nempe non fuiſſe intentionem Eccleſiæ in præcipiendo ieiunio maius bonum per ipſum impedire. Cum D. Th. ita ſentiunt Medina *cod. de ieiunio* quæſt. *de iis qui ad ieiunium non tenentur*, Sylveſter, Abulenſ. q.140. *in cap.* 6. *Matth.* Caiet. Sanch. aliique. Hæc omnia tamen intelligenda ſunt, dummodo ſuſcipiens voluntarie opera pietatis, & miſericordiæ incompoſſibilia cum ieiunio, ex vero ſinceroque ſpiritu pietatis & charitatis ea ſuſcipiat, non vero in fraudem ieiunii, ut per hæc excuſationem habeat a ieiunando, quia hi in tali caſu ab onere ieiunii per ſimilia opera non excuſarentur, iuxta regulam enim iuris *in* 6. *fraus & dolus alicui patrocinari non debent*.

Unde ſi quis de loco ubi viget præceptum ieiunii, vel abſtinentiæ a cibis vetitis in die ieiunii, in fraudem ieiunii ſe transferret ad locum ubi non ieiunatur, vel non obſervatur abſtinentia a cibis vetitis, ut ſi die Cinerum de locis ubi ad morem Eccleſiæ Romanæ incipit ieiunium Quadrageſimale malitioſe in fraudem ieiunii ſe transferret ad Diœceſim Mediolanenſem, ubi more Ambroſiano incipit Quadrageſima ſolum prima Dominica, ieiunium ibi frangendo, & abſtinentiam a cibis vetitis in die ieiunii, peccaret graviter, ut conſtat *ex* cap. *Sedes* 15. & *cap. ex tenore* 16. de *Reſcript.* & ex Conſtitut. Clementis X. quæ incipit *Superna*, ubi in §. 6. decernitur poſſe Confeſſarium Regularem abſolvere pœnitentes confluentes ex alia Diœceſi a peccatis in ipſa reſervatis, *niſi eoſdem pœnitentes noverit in fraudem reſervationis ad alienam Diœceſim pro obtinenda abſolutione migraſſe*. Unde ut vides ratione fraudis nequeunt abſolvi a reſervatis confluentes ad alienam Diœceſim in fraudem reſervationis: ſic a pari in caſu noſtro ſe transferens in fraudem ieiunii in alium locum ubi non ieiunatur, ratione fraudis peccat graviter non ieiunando. Et ratio intrinſeca eſt quia licet quantum eſt ex ſe quis poſſit uti iure ſuo, & ſic de loco ubi ieiunatur, tranſire ad locum ubi non ieiunatur, nemo tamen poteſt uti tali iure in fraudem legis, quia ius noſtrum eſt legi ſubordinatum; ut ex Apoſt. Rom. 13 Sic tenent Natalis Alex. Reiffenſtuel, Sylvius cum Pontaſio, Sa, Fernandez, & alii plures contra Dianam.

Quod ſi de loco ubi ieiunatur, non in fraudem ieiunii, ſed bona fide, puta negotiorum aut peregrinationis cauſſa quis tranſeat ad loca ubi non ieiunatur, non tenetur ieiunare, quia lex ieiunii eſt loco affixa. Sic Suarez, Navar. Fagnanus cum aliis paſſim. Ita qui non in fraudem ieiunii, ſed negotiorum cauſſa, aut alio rationabili motivo de loco proprii domicilii, ubi ob diſcrepantiam novi & veteris Calendarii nondum eſt incœpta Quadrageſima, pergit ad locum ubi per hebdomadam Quadrageſima eſt iam incœpta, & obſervatum ieiunium, non tenetur illo anno ieiunare illic per adhuc alios octo dies Paſchæ ad complendam integram Quadrageſimam, ſed poteſt licite ſe accommodare moribus eorum, apud quos eſt iuxta illud Gloſſæ v. *ſocietatem: ſi fueris Romæ, Romano vivito more, & ſi ſis alibi, vivito ſicut ibi.* Ita Leſs. Reiffen. Fagn. & alii paſſim. E contra vero ſi talis in loco ſui domicilii compleſſet Quadrageſimam, non teneretur poſtea alibi obſervare illos octo dies, quia præceptum illud iam implevit, & Eccleſia ad unam tantum obligat Quadrageſimam, dummodo tamen caveat ne alii ſcandalizentur. Ita Leſſius, Reiffen. citati, aliique paſſim.

Excuſantur Prædicatores eo die quo concionantur, ſi ter aut quater in hebdomada concionentur, quia cuilibet conſtat actionem toties concionandi eſſe valde laborioſam, tum ob vehementem animi attentionem corporiſve agitationem, tum & maxime ob ſtudium ad id neceſſarium. Ita Tolet. Nav. Caiet. Sed in hoc ſtandum eſt prudentum iudicio an commode prædicare valeant abſque eo quod a ieiunio diſpenſentur die concionis & antecedenti: & ad tollendos omnes ſcrupulos conſultius eſt recurrere ad Superiorem, ut diſpenſatio obtineatur etiam pro ſingulis diebus Quadrageſimæ, præcipue ſi ob debilitatem complexionis & ſtomachi proſequi nequeat ſine periculo ſalutis, vel deſiſtendi ab officio cum ſpirituali detrimento populi, cui fit concio. Quid Prædi toribu

Excuſant aliqui cantores, ſed crederem ad ſummum excuſari poſſe cantores, qui inſerviunt quotidiano cantui divinæ pſalmodiæ in choris Cathedralium & Collegiatarum, ſi vocem vireſque conſervare non poſſent cum ieiunio, & neceſſarii ſint ad decorem divini officii, minime vero quorum cantus inſervit tantum ad pompam; nam reſpectu priorum cum eorum cantus ad Dei decantandas laudes conducat, reſpicit virtutem Religionis, quæ potior eſt abſtinentia, quod tamen non ita facile dici poteſt de poſterioribus, qui eorum ſæculari concentu contaminant potius quam politiorem reddant cantionem divina- Qui cant bus.

rum

rum laudum ac audientium devotionem. Verum hi quoque excuſari poſſent, ſi cantus ſit eorum profeſſio, ex qua neceſſaria ad decentem vitæ ſuſtentationem percipiunt.

Neutiquam excuſantur a lege ieiunii ob hoſpitem, etiamſi Princeps ſit, caſu advenientem ii qui prius collatiunculam ſumpſerant, quia hoc cogere nequit nec pietas nec charitas, cum ſatisfieri queat neceſſitati hoſpitis ſine fractione ieiunii, & cum religioſiori exemplo: nam ſi aliqua habentur exempla ex antiquis Patribus, ut ex Nicephoro & Iaſone, tunc agebatur, ut notat Azorius, de ieiuniis non neceſſariis ex præcepto, ſed tantum voluntariis, & conſilio.

Nota neminem liberari a carnium abſtinentia præciſe ob ætatem & laborem gravem; ſed ad hoc requiritur morbus, vel infirmitas maior & ſpecialis, quia abſtinentia a carnibus rarius poteſt grave nocumentum inferre quam abſtinentia ab altera refectione. Et ſi adſit gravis infirmitas vel morbus, ſemper petenda eſt licentia a Superiore, niſi forte in certis caſibus ex conſuetudine non petatur. Ita S. Th. 2. 2. *q.* 147. *art.* 4. & Concil. Toletanum octavum *cap.* 9. id exigit, quia rectus ordo diſciplinæ id poſtulat, ut Eccleſiæ auctoritas agnoſcatur, maxime ut vitetur periculum ſeipſum decipiendi & legem violandi, cum facile quiſque ſibi effingere valeat cauſſam exemptionis. P. Antoine.

Verſatur quæſtio inter Doctores num qui animo non ieiunandi ponit media licita vel illicita incompatibilia cum ieiunio, peccet contra ieiunii legem in illo pravo animo, & ieiuniorum omiſſionibus. Ut facilior aperiatur via reſolutioni notandum cenſeo, vim legis naturalis in ordine ad obligationem pro ipſius obſervantia non parum differre a vi legis poſitivæ: nam cum lex naturalis ex rerum natura proveniat, omni tempore & loco obligat, ut *honora parentes*, *non mœchaberis*, *non occides*, &c. idcirco nullum apponi poteſt impedimentum, per quod extrahamur ab eius obligatione; ita ut ſemper peccet qui impedimentum illarum obſervantiæ adiiciat, niſi ex ignorantia, vel impotentia, aliave ratione excuſetur. Lex vero quæ iuris eſt poſitivi & humani non obligat cum tanto rigore, cum eius obligatio pendeat a ſola Legiſlatoris voluntate, cuius eſt limitare illam ad hoc tempus, & non ad aliud, ad unum locum, & non ad alium, reſpectu unius perſonæ, & non alterius, & licet ad omnes extendatur, non ſemper tamen obligat abſolute, ſed ſub quadam tacita conditione, ſi quis non impediatur, ſi non ſit infirmus, ſi viribus non deficiat, ſi non ſit defeſſus; idcirco plura apponi poſſunt impedimenta, ratione quorum ponatur in loco, tempore, vel ſtatu, in quibus extractus ſit a legis obligatione. Dico itaque quod apponens media ſive licita ſive illicita incompatibilia cum obſervantia præcepti ieiunii animo non ieiunandi; quando tempus ieiunii advenerit, ob pravam intentionem ac voluntatem non ſervandi præceptum ieiunii, peccaret mortaliter inchoative dum apponit impedimentum, &c. complete poſtea in omiſſione ieiunii, quando nempe tempus advenerit implendi præceptum, dummodo tamen antequam tempus adveniat, in quo ieiunii præceptum obligat, ſerio non ſe pœniteat de impedimenti appoſitione, quia in tali caſu cum ſuſpendatur, imo penitus removeatur prava voluntas contra præcepti obſervantiam, & impedimentum utpote incompoſſibile cum eadem obſervantia præcepti cum eum extrahat a præcepti obligatione, eximitur a culpa in præcepti omiſſione, donec tale impedimentum perſeveret, ac proinde talis peccaret inchoative ob pravam intentionem in apponendo impedimento, non vero in quavis omiſſione ieiunii, uſque dum oppoſitum ipſius ieiunii impedimentum perſeveret. Ita Sylvius. Peccaret quoque meo videri qui ſine iuſta cauſa, ſed ſolummodo ſupervacanei ſolatii gratia ſe ita defatigaret, ut ex tali defatigatione ei occurreret aliquod incommodum impeditivum ieiunii, ideſt immoderate indulgendo venationi, ſaltationi tempore Bacchanaliorum, quando prævidere potuerit, aut ſaltem ſuſpicari probabiliter ſe acquiſiviſſe aliquod tale detrimentum ſalutis, quod eum impediret in proxima Quadrageſima a ieiunio; quia tenemur, quando aliter non exigat honeſta & iuſta cauſſa, evitare quidquid poſſit eſſe nobis impedimento leges etiam poſitivas eccleſiaſticas obſervandi.

Ultimum tandem quod eximit fideles a ieiunii præcepto eſt diſpenſatio, quæ ut communiter definitur, *eſt iuris alicuius relaxatio ab habente poteſtatem facta*. Ab huiuſmodi lege per totam Eccleſiam diſpenſare poteſt Summus Pontifex, Epiſcopus vero in ſuo Epiſcopatu cum ſæcularibus. Poteſt diſpenſare ſummus Pontifex univerſaliter, utpote qui ſit ſummus & univerſalis Eccleſiæ Legiſlator, a quo lex etiam ieiunii proceſſit, non ſecus ac quælibet alia lex a ſuo legiſlatore. Poteſt diſpenſare etiam Epiſcopus, quia in caſibus communiter occurren- Diſpenſatio eximit a præcepto ieiuni.

rentibus, ut ſunt de ieiuniis, carnium abſtinentia, feſtorum obſervantia, in ſpiritualibus recta regiminis ratio exigit, ut inferior in Superioris lege ex tacita Superioris licentia poſſit diſpenſare. Ita tenet Caiet. Nav. Azor. Sanch. aliique bene multi. Poteſt etiam Parochus cum ſuis Parochianis iuxta cuiuſque Diœceſis conſuetudinem: etenim facultas diſpenſandi in hac lege ſæpe occurrente poteſt eſſe Parocho conceſſa, cum bonum animarum id poſtulet, ut conſtat ex *cap. contingat de foro competenti* cap. *duo ſimul de off. Ord.* & hoc non ſolum quando non eſt facilis aditus ad Epiſcopum, ſed etiam quando facile haberi poteſt, ut tenent Innoc. *obſer. 5. de ieiun. cap. 1. n. 2.* & cum Theologis pluribus & Canoniſtis D. Th. in 4. *diſt.* 15. *q.* 3. art. 2. quæſtiuncula 4. *ad* 3. Imo aliqui extendunt etiam ad Vicarium Parochi, cum exerceat alios actus parochialem iuriſdictionem exigentes. Negant tamen Azor. Navar. & alii Confeſſario, & Medico, quia prædicti poſſunt tantum declarare an ſit iuſta cauſſa vel non ad non ieiunandum, & nulla legitima conſuetudo hucuſque eis poteſtatem conceſſit diſpenſandi in ieiuniis. Sic etiam Salmanticenſes.

Cum Regularibus vero diſpenſare poteſt Superior localis, & in ſua abſentia eius Vicarius, quia Superiores Regulares ſunt vere Prælati iuriſdictionem ordinariam ſpiritualem in ſubditos habentes, alias non poſſent ſuis ſubditis in neceſſitate providere, cum Regulares ab Epiſcopi poteſtate ſint exempti. Quod vero poſſunt Superiores locales in ſuo Monaſterio, hoc etiam poteſt Generalis in toto Ordine, Provincialis in tota Provincia. Sic Caiet. Navar. Salmant. P. Antoine.

Hæc autem diſpenſatio in dubio de ſufficientia cauſſæ ad non ieiunandum, ſemper peti debet, quia poſſeſſio & præſumptio ſtat pro lege, & in dubio tutior pars eſt eligenda. Sic P. Antoine.

CAPUT IV.

De annua Paſchali confeſſione & communione facienda.

§. I.

De annua Confeſſione.

EXtra omne dubium pro certo habendum eſt, omnes Chriſtifideles utriuſque ſexus, cum ad annos diſcretionis pervenerint, ſemel in anno ad confeſſionem Sacramentalem omnium ſuorum peccatorum proprio Sacerdoti teneri, non ſolum per accidens ratione communionis, ſed per ſe vi præcepti eccleſiaſtici, quod extat in Concil. Lateran. 4. ſub Innoc. III. celebrato in cap. *Omnes utriuſque ſexus de pœnit. & remiſſ.* illis verbis: *Omnes utriuſque ſexus Chriſtifideles poſtquam ad annos diſcretionis pervenerint, omnia ſua peccata ſemel ſaltem in anno confiteantur proprio Sacerdoti.* Et hoc aperte conſtat etiam ex Concil. Trid. ſeſſ. 14 can. 8. in quo anathema dicitur contra quemcumque qui contrarium ſentiat; & ibi citatur Canon Concilii Lateranenſis, qui eſt etiam ſenſus communis omnium fidelium. Hoc præceptum divinum eſt quoad ſubſtantiam, eccleſiaſticum vero quoad determinationem temporis. Ita ſentiunt Doctores, & probat Concilium Trid. Seſſ. cit. ubi ait, Eccleſiam tantum ſtatuere ut divinum præceptum confeſſionis ſingulis annis impleatur. Illi autem cenſentur perveniſſe ad annos diſcretionis qui ſunt capaces culpæ mortalis, ſed & multo plus id ſumi debet ex gradu ingenii, educatione, diſcretione boni & mali, quæ in aliis maior eſt anno 6. quam in quibusdam anno 8. Spiritus quidem diſcretionis communiter cenſetur iis ineſſe, qui apprehendunt v. g. quid ſit mendacium, qui de impuris huiuſce teneræ ætatis operationibus erubeſcunt, &c.

Omnes igitur baptizati etiam hæretici, qui iudicii diſcretione pollent, quando conſcientiam habeant peccati mortalis, comprehenduntur hoc præcepto annuæ confeſſionis, & in hoc omnes conveniunt Doctores: nam cum comprehendantur in hoc præcepto omnes baptizati, qui mortali culpa ſunt innodati, non excluduntur hæretici valide baptizati, cum & ipſi per baptiſmum Eccleſiæ ſubditi facti ſint, idcirco ſuis legibus tenentur, niſi Eccleſia eos diſpenſet. Nec officit quod Concilium dicat fideles, quia ſæpe fidelis nomine intelligit Eccleſia baptizatum, & plerumque dicitur infidelis qui nequidem ratione baptiſmi pertinet ad Eccleſiam. Annuæ confeſſionis præcepto tenentur etiam qui habent peccata mere interna, ut colligitur *ex cap. Omnes utriuſque ſexus de pœnit. & remiſſ.* & ex Concil. Trid. ſeſſ. 14. *cap.* 5.

Num vero habens ſola peccata venialia teneatur præcepto annuæ confeſſionis, non conveniunt theologi. Alii negant, quia, dicunt, Eccleſia præcipiendo in decreto Concilii Later. ut peccata omnia quotannis confiteamur, loquitur de mortalibus tantum, De to feſſi quo ven la.

non

non de venialibus; & eo vel maxime, quod ut habet Trid. præceptum eccleſiaſticum eſt determinatio præcepti divini quod non obligat confiteri venialia. Alii vero ſanius, tutius ac probabilius volunt eccleſiaſticum præceptum obligare ad annuam confeſſionem etiam habentem pura venialia, ut Halenſis, S. Bonavent., Fagn. & alii etiam recentiores: alias minæ interdicti per canonem contra tranſgreſſores vanæ forent, quia fideles poſſent ſemper ſe excuſare, conſcios non eſſe reatus peccati mortalis; unde ut religioſe præceptum hoc ab omnibus ſervetur, præcipit Eccleſia ut omnes & ſinguli licet ſolum venialium conſcii ſemel in anno confiteantur. S. Th. hanc ſecundam ita amplexus eſt ſententiam, ut oppoſitam non reiiciat, ſicut habet *in 4. diſt. 27. q. 3. art. 1.*

Hinc affirmant alii, & communior eſt, & tutior, ac in praxi conſulenda, etiam ad lucrandum Iubilæum neceſſariam eſſe venialium confeſſionem, quia in Bulla Iubilæi confeſſio requiritur. Communiter enim dicere ſolent Doctores, *Indulgentiæ tantum valent, quantum ſonant*. Sic Caiet. Azor. Sanch. Tournel. aliique. Hinc ſequitur probabiliorem eſſe ſententiam illorum, qui ſuſtinent, quod qui per annum confeſſus eſt venialia, ſi circa anni finem in mortale incidat, non teneatur antequam annus expiret confiteri, ut per confeſſionem ſatisfaciat præcepto eccleſiaſtico, quia Chriſtus præcipit quidem ut habens mortalia, clavibus Eccleſiæ ſe ſubiiciat, non præcipit vero, nec per ſeipſum, nec per Eccleſiam, ut qui hoc animo iam confeſſus eſt, ſtatim ante finem anni mortale confiteatur, aut alioquin reus fiat legis eccleſiaſticæ. Item qui poſt confeſſionem recordatur peccatum mortale, quod alias confitentis memoria exciderat, ad implendum hoc præceptum non tenetur anno ipſo confiteri, quia iam ſatisfecit præcepto Chriſti, & Eccleſiæ. Aliter tamen dicendum ſi ex negligentia graviter culpabili illius peccati eſſet oblitus, vel contritione caruiſſet; quia per confeſſionem voluntarie invalidam non ſatisfacit obligationi eccleſiaſtici præcepti, ut melius videbimus.

Non valens nunc declarare peccatum, puta quia declarando frangeret ſigillum confeſſionis, vel ſe aut proximum gravi damno exponeret, adimplendo præceptum, debet declarare alia peccata, quæ poteſt, licet eſſent etiam ſola venialia, nec differre potteſt confeſſionem poſt annum ad opportuniorem circumſtantiam, in qua etiam illius confiteri valeret, ex præſumptione quod Eccleſia hánc dilationem propter omnimodam confeſſionis integritatem concederet, quia lex Eccleſiæ confeſſionem præcipiens certiſſima eſt, certa vero dilatio non eſt, uti ſupponunt qui contrarium ſentiunt. Ita cit. Tournel.

Qui intra annum confeſſus non eſt, tenetur ſub initio anni quamprimum poteſt confiteri, quia annus non ſignatur ut terminus, quo elapſo ceſſet obligatio legis; ſed ut ſpatium ultra quod eadem obligatio differenda non ſit: non eſt enim eadem ratio de præcepto confeſſionis, ac de præcepto ieiunii vel recitationis Horarum, quæ ita certis diebus eſt affixa, ut cum ipſis extinguatur obligatio, ſed eadem hic currit ratio ac de debitis pecuniariis, quæ ſi non exſolvantur intra præſcriptum tempus, adhuc remanet obligatio ad ipſa quamprimum ſolvenda; & per hanc confeſſionem ſatisfaceret etiam obligationi anni incœpti, quia quoties eadem materia eodem tempore duplici præcepto impoſita eſt, toties utrumque præceptum unico actu impletur, ut ſi in diebus Temporum incideret vigilia S. Matthiæ, ideſt aliud ieiunium ex præcepto, utrumque ieiunium unico actu impleretur. Et hæc eſt etiam praxis totius Eccleſiæ. Sylvius tamen contrarium ſentit, nempe ſub initium anni faciendam eſſe unam confeſſionem pro anno elapſo, & alteram pro anno currenti.

Hoc eccleſiaſticum præceptum annuæ confeſſionis ſecundum Salmaticenſes, per ſe & ratione ſui non obligat determinate in Quadrageſima, vel in Paſchate, licet communiter ſervetur pius ac laudabilis mos, (quem commendat & approbat Concilium Trid.) confitendi vel in quindennio, vel prope quindennium Paſchatis ratione communionis eo tempore ex præcepto pariter Eccleſiæ faciendæ qui mos eſt non eſt ex debito nequidem conſuetudinis, quæ non eſt inducta animo ſe obligandi, ſed ex devotione, vel obligatione per accidens, & ideo ſatisfieri poteſt confeſſione facta quolibet anni tempore: nam in cap. *Omnes utriuſque ſexus de pœnit. & remiſſ.* non limitatur tempus confeſſionis determinate ad aliquam anni partem, ſed dicitur ſolummodo, *quemcumque ſemel in anno* peccata ſua confiteri debere; ad differentiam communionis, quæ explicite & determinate præcipitur in Paſchate. Ita inter alios Sylvius.

Annus pro impletione huiuſce præcepti computari poteſt a Ianuario in Ianuarium, quia annus abſolute dictus ita computatur. Verum ex communi Doctorum receptus eſt

uſus

uſus illum computandi ab uno tempore Paſchatis reſurrectionis Domini in aliud Paſcha Reſurrectionis, quia ex pio communi uſu fidelium ſe hoc tempore confitendi ob ſacram Synaxim, hic conformiter ad Eccleſiæ conſuetudinem cenſetur annus eccleſiaſticus. Ita communiter Doctores.

Qui anno inæunte prævidet ſe non habiturum copiam Confeſſarii, vel alia via in toto reliquo anni tempore a confeſſione impediendum, ex communi Doctorum tenetur ante finem anni confeſſionem anticipare, quia iam in præſenti anno incipit obligari præcepto confeſſionis intra latitudinem illius. Unde ſi ſequenti tempore non poteſt, & poteſt in præſenti, tenetur implere; non alias ac is, qui cum mane hora matutina, puta diei Dominici Miſſam audire poſſet, & prævidet fore ut poſtea ei non ſuppetat copia Miſſæ audiendæ, ſtatim eam audire debet.

Cum habeatur in cit. can. Lateranenſis Concilii, confeſſionem faciendam eſſe proprio Sacerdoti, operæ pretium erit ad ſolvendas difficultates, quæ circa hoc oriri poſſent, advertere, quod licet nomine proprii Sacerdotis proprius Parochus intelligatur, hic tamen non intelligitur cum excluſione Epiſcoporum, aut Sacerdotum ab his delegatorum, ſive ſæcularium ſive Regularium, quia Epiſcopi eamdem longeque maiorem habent iuriſdictionem in Parochianos, imo etiam ipſorum Parochorum ſunt Paſtores, unde hic canon intelligendus eſt ſalvo iure Epiſcoporum, qui cum alios delegare poſſint ad ſuas vices gerendas, hinc quicumque Confeſſarius ab Epiſcopo approbatus ſive ſæcularis ſive Regularis cenſendus eſt proprius Sacerdos, apud quem fieri poſſit annua confeſſio.

Quid de ſacrilega confeſſione pro implendo præcepto.

Ad implendum præceptum eccleſiaſticum de annua confeſſione non quælibet confeſſio ſatis eſt, ſed requiritur confeſſio valida & Sacramentalis, ideſt quæ talis ſit, ut accedente abſolutione pœnitentiæ Sacramentum ſubſiſtat, ſeu apta ſit ad reconciliationem cum Deo, quia ex Concil. Trid. Eccleſia confeſſionem præcipit, quam præcipit Deus, ſcilicet doloroſam & validam quam abſolutio ſequatur, ac proinde Sacramentum conficiatur. Unde ſicuti hac ſola ſatisfit præcepto divino, ita per hanc ſolam impletur præceptum eccleſiaſticum, & neutiquam per confeſſionem voluntarie imperfectam, vel quoad dolorem, vel quoad integritatem, ideſt informem & ſacrilegam. Hinc Alexander VII. hanc damnavit propoſitionem quæ num. eſt 14. *Qui facit confeſſionem voluntarie nullam, ſatisfacit præcepto*. Sylvius.

Pœna interdicti ſtatuta a Concil. Later. contra omittentes annuam confeſſionem vel Paſchalem communionem, eſt ſolum ſententiæ ferendæ, ut indicant ipſa verba Concilii. Unde ad eam imponendam requiritur auctoritas Ordinarii, eo quia Parochi in foro externo iuriſdictionem non habeant.

§. II.

De annua Communione Paſchali.

Circa ſacram Synaxim ſeu Euchariſticam Communionem, de qua hic agere ſuſcipimus, certum eſt extare divinum præceptum ſpectans indiſcriminatim ad omnes fideles, poſtquam ad annos diſcretionis pervenerint, eam aliquando ſumendi, & hoc patet ex cap. 6. Ioan. *Niſi manducaveritis carnem filii hominis*, &c. *non habebitis vitam in vobis*; & ex Concil. Trid. ſeſſ. 13. c. 2. quod ſumi voluit Sacramentum hoc tanquam ſpiritualem animarum cibum. Et hoc præceptum ex communi obligat adultos 1. in quovis periculo mortis, quia Sacramentum hoc inſtitutum eſt in viaticum ſalutis. Et revera cum hic cibus præcipue inſtitutus ſit ad conſervandam roborandamque vitam ſpiritualem contra tentationes & difficultates, nunquam poteſt eſſe magis neceſſarius quam in mortis periculo, in quo tentationes ſolent eſſe graviores, & ex quo pendet ultimo æternitas. Hinc ſemper mos fuit in Eccleſia iuxta apoſtolicam traditionem a Chriſto Domino acceptam miniſtrandi ſacram Euchariſtiam omnibus verſantibus in periculo mortis, & in hunc finem eam ſtudioſe ſervandi, ut ſemper ubique obſervatum eſt. In eadem infirmitate pluries dari poteſt Viaticum, dummodo ab altera ſumptione ſaltem intervallum decem dierum ſit interpoſitum. Ita Ritualia, præcipue Pariſienſe cit. a P. Antoine. 2. Divinum præceptum obligat eoſdem adultos, ut etiam extra hoc periculum, ideſt in decurſu vitæ, non ſemel tantum, ſed ſæpe ſumant ſanctam Euchariſtiam. Quia tamen reliqua extra periculum mortis tempora quibus ſcilicet per ſe vi iuris divini quis obligatur ad Communionem, non ſunt determinata, nec determinate deſignari poſſunt, exiſtimandum eſt eum iuri divino ſatisfacere qui eam ultra annum non differt, cum Eccleſia non plus exigat. Qui vero ad plures annos differret, peccaret etiam contra ius divinum. Quando autem

quis

quis teneatur per accidens ſe communicare, puta ad vincendas tentationes, prudentis iudicio eſt relinquendum. Sylvius cum aliis.

Præter vero divinum præceptum de ſacra Euchariſtia ſumenda, & in mortis periculo, & pluries in vitæ decurſu, extat etiam præceptum eccleſiaſticum, quo tenemur ad ſacram Synaxim. Et circa hoc notandum ſemper fuiſſe eumdem morem in Eccleſia pro ſacra Communione. Nam primis temporibus fideles quotidie communicabant, ut Actor. 2. perdurantes unanimiter in templo, & perſeverantes in communicatione fractionis panis & orationibus. Non conſtat tamen hanc conſuetudinem, poſt priora tempora aliqua lege eccleſiaſtica ſaltem univerſaliter ſtatutam fuiſſe. Nam etſi Anacletus dicat in ſua Epiſt. *Peracta conſecratione omnes communicent;* loquitur tamen de ſolis Miniſtris, ut ex Hincmaro tradit Turrianus lib. 1. *pro can. Apoſt. cap.* 22. Huiuſcemodi mos perduravit Romæ uſque ad tempora D P. Hieronymi, ut patet ex eius epiſt. 51. ſicuti etiam in Hiſpania, ut in eiuſdem ep. 28. Sylvius.

Fervore autem paulatim imminuto conſueverunt fideles communicare ſingulis Dominicis uſque ad ætatem S. Auguſtini, ut patet ex Gennadii libro *de eccleſ. dogmat.* cap. 53. Non conſtat tamen num hæc communio in ſingulis Dominicis fieret univerſaliter, & ex præcepto, cum multo ante a Fabiano Pontifice, qui regnavit ante medium tertium ſæculum ſtatutum fuerit *de conſecr.* d. 2. c. *etſi*, ut ſi non frequentius, ter ſaltem in anno laici homines communicarent in Paſchate, Pentecoſte, & Nativitate Domini, niſi forte quis maioribus criminibus eſſet impeditus. Et ita etiam ſtatutum fuit in Concilio Arelatenſi celebrato anno 506.

Tandem vero cum nec illud ſervaretur, in Concilio Lateran. quarto ſub Innoc. III. præceptum fuit ſub pœna anathematis ferendæ, ut omnes utriuſque ſexus fideles, qui ad annos diſcretionis pervenerint, ad minus in Paſcha reverenter ſuſciperent Sacramentum Euchariſtiæ. Et hoc confirmatum fuit etiam in Concil. Trid. ſeſſ. 13. Tempore autem illo Paſchæ iuxta declarationem Eugenii IV. in Bulla *Fide digna* a Navarro relata, & uſum Eccleſiæ, intelligitur tota quindenna a Dominica Palmarum uſque ad Dominicam in Albis incluſive, & in uno horum dierum unuſquiſque debet ſe communicare in propria Parochia, alioquin ſi aliunde ſe communicaret non ſolum in Eccleſia Regularium, ſed etiam in ipſa Cathedrali ſine licentia Parochi, vel Epiſcopi, qui eſt Parochus totius Diœceſis, non ſatisfaceret præcepto, ut patet ex dicto cap. Concil. Later. *Omnes utriuſque ſexus*. Et ita declaravit ſacra Cardinalium Congregatio anno 1683. Satisfaceret quidem in omni alia Eccleſia, puta etiam Regularium de licentia non ſolum expreſſa, ſed etiam certo præſumpta Epiſcopi, vel Parochi, quia habens talem certitudinem moralem de Parochi voluntate, & de eius licentia id facere cenſetur. Ita Suar. de Lugo cum aliis. Quare qui hebdomada ſancta communicavit in Eccleſia Regularium, debet nihilominus intra quindennium Paſchale communicare in propria Parochia per manus ſui Parochi, vel eius delegati. Facta tamen intra dies hebdomadæ ſanctæ Communione in ſua Parochia, poteſt aliis quindecim diebus huiuſce quindennæ, etiam die ipſa Reſurrectionis Domini communicare in Eccleſia Regularium. Ita Navarrus, & ita declaravit ſacra Cardinalium Congregatio, quidquid alii in contrarium ſentiant. Sylvius. Sacerdotes vero celebrantes extra propriam Parochiam ſatisfaciunt præcepto eccleſiaſtico annuæ Communionis. Ita enim uſus obtinuiſſe videtur. Sic laudatus Sylvius.

Qui ante quindennam in ſua Parochia communicavit, tenetur iterum ſub mortali ibi communicare intra quindennam, quia quando per præceptum determinatur tempus, præceptum integre ſaltem non impletur, niſi eo tempore ſtatuto, non ſecus ac qui die Sabbati ſacro interfuit, non eſt liber ab obligatione ipſo intereſſendi craſtino die Dominico, ut ex Rituali Rom. ubi de infirmis, qui ante tempus Paſchale communicarunt. Sic P. Antoine cum aliis.

Circa vero annos diſcretionis ad quos cum pervenerint fideles omnes obnoxii fiunt debito Paſchalis Communionis, ea eſt ætas, in qua habetur ſufficiens uſus rationis, ut diſcerni queat corpus Chriſti ab aliis cibis, & cum debita reverentia, ac devotione percipi, quod in aliis citius, nempe circa annum 10. & 12. in aliis ſerius circa 14. contingit, licet prius pueri cenſeantur obligari ad Confeſſionem, quia ad Communionem plus requiritur diſcretionis, devotionis ac reverentiæ. Ita enim pro ſubiecta materia Eccleſia interpretatur præcepta Confeſſionis & Communionis, & Euchariſtiæ dignitas maturiorem ætatem, & maiorem exigit diſcretionem, ut convenienti diſpoſitione ac devotione ſumi queat. Cum igitur a fidelibus intra 10. annum ac 14. communiter hoc ſacramentum ſuſcipiatur ob plenum *(Qui cenſeadi ſint annis diſcretionis ad communionem.)*

ratio-

rationis uſum requiſitum ad ſacram Synaxim, qui infra hos annos iam ſupponitur, hinc intra eoſdem annos orietur obligatio Communionis, ita ut nemo ultra 14. annum differre debeat. In periculo tamen mortis puero iam capaci confeſſionis, & ſatis inſtructo dari debet Euchariſtiæ Viaticum, quia in eo periculo verſatur, in quo attendi non debet tempus opportunius ad Euchariſtiam cum potiori diſpoſitione ſumendam, ut præcepto divino ſatisfaciat; & aliunde poteſt cum debita reverentia ſumere, & probare ſe ſufficienter per confeſſionem, ne indigne ſumat. Sic cum aliis cit. P. Antoine.

Quid de vagabundis circa Paſchalem communionem.

Vagabundi tenentur ſe communicare in ea Parochia, in qua tempore Paſchatis verſantur, quia cum non habeant proprium domicilium, ac certum Parochum, cenſentur ibi habere domicilium eo modo, quo hi ſunt capaces, idcirco ibi vere eſſe ſubditi. Ita Suarez lib. 9. *Inſtitution.* qui idem cenſet currere quoad peregrinos, qui ad proprios Parochos commode accedere nequeunt, nam in tali caſu hi reputantur tanquam incolæ illius loci, in quo tempore Paſchali inveniuntur; idcirco Parochus illius loci cenſetur proprius eorum Sacerdos, & ita ſentit cit. Antoine. Verum de his aliter alii ſentiunt, nempe ex tacita Parochorum ſuorum licentia iuxta declarationem Eugenii IV. poſſe iſtos a Religioſis, aliiſve Sacerdotibus Sacram Euchariſtiam pro communione Paſchali accipere, & eccleſiaſtico præcepto ſatisfacere. Ita Caiet. Nav. Sotus, Azor. quia cum Eccleſia Parochialis, in qua tunc tranſeunter verſantur, non ſit propria ipſorum Parochia ex obligatione, ſed ſolum ex voluntate per accidens, non tenentur ad eam accedere. Qui vero non ex peregrinatione, ſed fortuito, puta ob negotia tempore Paſchatis, in alia Parochia degit, non regreſſurus ad propriam intra hoc tempus, communicando in ea Parochia, ubi invenitur, ſatisfacit præcepto communicandi iuxta declarationem Eugenii IV. in quo caſu ego dicerem ferendam eſſe ab ipſo atteſtationem ad proprium Parochum de communione accepta ubi degebat tempore Paſchatis. Caiet. de Lugo & alii, quidquid in contrarium alii dicant.

Quid de morante infra annum in duplici Parochia.

Ille vero qui media anni parte in una Parochia moratur, media in alia, eligere poteſt quem vult, ad annuam communionem, ut patet ex lege 6. §. *Cum municipali & cap.* 3. *de ſepult. in* 6. quia cum quiſque poſſit ubicumque domicilium habet Paſchalibus officiis fungi, ibi communionem quoque accipere poteſt. Videtur tamen conſultius quod ibi, ubi plus habitat, poſſit communicare in Paſchate. Sic Pontas v. *Communio* caſu 25. Tourneleius, & alii.

Q Li co m ia au

Laici Religioſorum ac familiares eorum commorantes in Monaſteriis, aliiſve locis a cura Parochorum exemptis, licitè poſſunt communionem accipere in huiuſcemodi locis, in quibus commorantur; tum quia exempti videntur a Parochis, tum quia ſicuti ibi poſſunt ſepeliri inconſulto Parocho, ita etiam videntur ibi Sacramenta ſuſcipere poſſe. Sic Sanch. Bonac. & alii communiter.

Qui tempore Paſchatis, ideſt intra quindennam ſive conſilio Confeſſarii, ſive ob aliam cauſſam, ſeu etiam ex negligentia non communicavit, tenetur poſtea ſe communicare, ut Eccleſiæ præcepto ſatisfaciat: ille quidem cui Confeſſarius iuxta facultatem, quæ ab Eccleſia ei conceditur in cit. *cap. Omnes utriuſque ſexus*, Paſchalem communionem prorogavit, tenetur eam facere tempore a Confeſſario ei deſignato. Sic Doctores. Alter item qui ſive ex rationabili cauſſa, ſive ex negligentia, & malitia ſtatuto Paſchæ tempore non communicavit, ſecundum communiorem probabilioremque tenetur intra eumdem annum quamprimum poſſit communicare. Etenim in hac lege duo virtualiter ſunt præcepta, alterum ſemel ſaltem communicandi in anno, ut divinum impleatur præceptum, ſæpe in vita communicandi, alterum communicandi in Paſchate. Quare tempus illud Paſchatis non aſſignatur ut terminus obligationis, nempe ut in illo fieri debeat, ſicut dies ieiunii, & dies feſtus pro auditione ſacri, ſed ut ultra illud non debeat communio differri. Quando autem terminus non aſſignatur ad finiendam obligationem, ſed ne ultra illud opus præſcriptum debeat protrahi, qui tunc illud omittit, obnoxius remanet ut quamprimum poteſt illud impleat. Sic in Leg. *Celſus* §. *ſed ipſe* §. *de recept. arbitr.* Similiter igitur dicendum in lege annuæ communionis, ut ſatis indicant verba Concilii Later. *ad minus in Paſcha*, & iſta Concilii Trid. *ſingulis annis ſaltem in Paſcha*; & ex his ſoluta manent quæcumque a patronis oppoſitæ ſententiæ in contrarium afferri poſſunt. Ita Nav. Az. Suarez, Laym. Bonac. Sylvius, P. Antoine. Et equidem Eccleſia debuit exigente fidelium negligentia determinare ad divinum implendum præceptum pluries in vita, ac proinde & obligare poſt Paſcha eos qui in Paſcha neglexiſſent. Igitur

tur

tur dum adhuc ſervari poteſt Eccleſiæ præceptum quantum ad id quod eſt magis principale, cum per totum annum ſervari poſſit, obligatio toto anno perdurat donec impleatur. Et ideo iuxta multos eſt obligatio continua communicandi quamprimum poſſit poſt Paſcha, ita ut toties nova culpa admittatur, iuxta multos, quoties data opportunitate non impletur: nam præceptum communionis in Paſchate affirmativum eſt quatenus præcipit communionem, & ſimul implicite negativum, quatenus prohibet dilationem ultra Paſcha: & probant Doctores etiam ex uſu Eccleſiæ quæ minis ac cenſuris compellit ad communicandum quam primum eos, qui communionem omiſerunt. Hinc qui toto anno non communicavit, dicere tenetur in confeſſione quoties moraliter ideſt commode potens per annum communionem omiſit, quia toties peccavit. Docet tamen de Lugo remanere obligationem communicandi non quidem ſtatim poſt Paſcha, ſed ſolum ante finem anni, quia, inquit, cum præceptum Paſchæ iam nequeat amplius obſervari, nec proinde obligat, ſed ſolum remanet obligatio alterius præcepti communicandi ſaltem ſemel in anno. Hoc autem non obligat ad communicandum hoc potius menſe quam illo, ſed communicandum ſemel in anno. Additque cenſuram infligi ſolum ob tranſgreſſionem præteritam præcepti, quod obligat ſub cenſura a Prælato infligenda in eos, qui ſtatim non communicaverint.

Prævidens impedimentum, ob quod in Paſchate non poterit forſan ſe communicare, ſed quidem non multo poſt Paſcha, probabile eſt, ait Sylvius, non teneri ad præveniendum quia ob rationabilem cauſſam differre poteſt ad tempus de conſilio proprii Sacerdotis, ſi is conſuli queat. Quod ſi prævideat forſan non poſſe communicare niſi multo tempore poſt Paſcha, & multo magis ſi nec in toto anno, debet hic prævenire; alias ſe exponeret periculo violandi ius divinum, quia tenetur communicare ſingulis annis, & ſi fieri nequeat in Paſcha, ſaltem non multo poſt. Obligatio enim, quæ cadit in totum tempus, implenda eſt initio, ſi in decurſu vel in fine impleri non valeat; etenim urget in ea temporis parte, in qua impleri poteſt, ut patet in præcepto de audiendo Sacro, quod primo mane audire tenetur qui poſtea non poterit, quia præceptum obligat pro illo die prout impleri potuerit. Qui vero tempus prævenit ob hoc impedimentum quod ipſi adventurum putabat tempore Paſchatis, ipſo non adveniente tenetur denuo communicare dum poſtea poteſt in Paſcha, quia non ſatisfecit huic alteri obligationi communicandi in Paſcha, & iam implere poteſt.

Licet infirmi communicaverint prope ante quindennium Paſchæ, debet Parochus iterum intra ipſum quidennium ad eos Communionem deferre. Si tamen moribundus qui paulo ante Dominicam Palmarum Viaticum recepit, non poſſit hac die, nec proximis ſequentibus diebus ieiunus communicare, nec tenetur iiſdem diebus communicare, imo nec id poſſet ſine Epiſcopi licentia, quia ſecunda Viatici receptio debet ſaltem diebus decem ab altera diſtare, ut habetur ex Rituali Pariſienſi. Quare niſi accedat conſtans locorum praxis, ſatius erit ad Epiſcopum recurrere, præſertim cum inter unam & alteram Viatici ſumptionem aſſignent communiter Summiſtæ unius menſis, aut trium hebdomadarum intervallum, ut quis pluries in eodem lecto detentus communicet non ieiunus, ut obſervatum fuit a Cabaſſutio lib. 3. c. 5. n. 10. *Quid de infirmo qui communicavit per viaticum paulo ante Dominicam Palmarum.*

Qui mane Euchariſtiam ſuſcepit ut Paſchali debito ſatisfaceret, ſi forte vergat eodem die ad interitum, quæritur, num Viaticum accipere debeat, cum illicitum ſit generatim loquendo pluries eodem die accedere ad Euchariſtiam? Sed quia hoc intelligitur de ſanis, hinc remanet locus Doctoribus varie ſuper hoc opinandi. Alii enim cenſent in hoc caſu poſſe, imo debere denuo ſuſcipi, & hi nituntur praxi timoratorum, & quod fortius eſt, divino præcepto, quo iubemur in mortis periculo ſumere ſacram Euchariſtiam, quod præceptum non implevit, qui ante hoc periculum corpus Domini ſuſcepit, cum præceptum illud alligatum ſit ipſi articulo mortis. Unde ſicut is qui mane actum amoris Dei elicuit, morte eodem die imminente novum actum in illo extremo elicere debet; ſic a pari dicendum eſt de Euchariſtia. Iſambertus, Hurtadus, & Ritualis Metenſis. Alii vero cenſent nec debere nec poſſe eodem die etiam imminente mortis periculo ſumere Viaticum qui mane communicavit, & aſſerit Lugo nullum legiſſe auctorem qui contrarium doceat; & ſolus Vaſquez, notat Tourn. docet quod iam omnes concedunt, eum ſcilicet qui pridie bene valens communicavit ieiunus, iuſte poſſe die ſequenti urgente periculoſo morbo communicare. Et hæc altera opinio, ait, Tourn. in praxi tenenda eſt, donec nova conſuetudo contrarium doceat, quia theo-

logi pene omnes contrariam ſententiam tenent, vel in ſpecie cum caſum hunc expendunt, vel ſaltem generaliter cum indiſtinctè pronunciant illicitum eſſe bis in die communicare; alias fieri poſſet, ut quis bis intra mediam horam communicare teneretur, puta ſi paulo poſt communionem vulnere, vel morbo percuſſus incurreret proximum mortis periculum, quod conſequens in praxi nunquam viſum eſt.

Si quis pœnitens proprio nutu, & ſe humiliandi cauſſa peteret annuam Communionem ſibi differri, certe non eſſet audiendus, quia ſicut Gregorius dicit in Paſtorali *illa vere eſt humilitas, quæ ad reſpuendum quod utiliter præcipitur, pertinax non eſt*. Et certe nemo poteſt excuſare de pertinacia eos, qui contra ſanctiſſimas leges centies repetitas ab Eccleſia pro phantaſia ſua a Communione recedant. Et hæc eſt etiam mens D. Th. 3. *p*. *q*. 80. *art*. 1. *ad* 1.

Non peccaret contra præceptum de annua Communione Paſchali, qui ob cenſuram qua eſt innodatus, non communicaret tempore Paſchatis, niſi quando hoc fieret quia non curaret abſolutionem. Sic reus fit qui hanc communionem omittit ex odio, aut voluntate non ignoſcendi, aut non reſtituendi; vel proximam peccati occaſionem non deſerendi, ſive non faciendi aliud quidpiam, ad quod ſub mortali tenetur. Is enim noviter peccat, quia nemini malitia ſua prodeſſe debet. Ita Navarrus hic citatus a Tourneleio. Præcepto de annua Paſchali Communione non ſatisfit per Communionem voluntarie indignam ac ſacrilegam. Nam caput *Omnes* præcipit, ut omnes recipiant *reverenter*, quo verbo indicatur reverentia ſpiritualis dignæ ſumptionis. Præceptum autem non ſervatur niſi ſimul præcepti modus ſervetur in ipſo expreſſus, cum & ipſe præcipiatur. Inſuper hoc præceptum eccleſiaſticum eſt determinativum præcepti divini de ſuſceptione Euchariſtiæ pia ac fructuoſa, quo anima alatur, ac eius vita confortetur & augeatur, cum ita præceptum iubeat Communionem, & ad hunc finem Eccleſia quoque eam præcipiat, ideſt ut fideles Chriſto per hanc coniuncti in Chriſto vivant, ut habetur ex Concil. Trid. ſeſſ. 13. c. 2. Ibi enim ſic ait Sancta Synodus: *Sumi voluit Sacramentum hoc tanquam animarum ſpiritualem cibum, quo alantur & confortentur viventes vita illius qui dixit: Qui manducat me, & ipſe vivit propter me*. Hinc Innocentius XI. damnavit propoſitionem num. 43. huius tenoris: *Præcepto communionis annuæ ſatisfit per ſacrilegam Domini manducationem*.

§. III.

De pœnis omittentis communionem Paſchalem.

Pœna non communicantium in Paſchate ex ipſo Decreto Concilii Lateran. in quo communio præcipitur, eſt ut vivens ab Eccleſiæ ingreſſu arceatur, & moriens eccleſiaſtica ſepultura careat. Ex tenore verborum quibus pœna exprimitur, non obſcure conſtat, hanc pœnam non eſſe latæ ſententiæ, ſed ferendæ; & ita etiam declaratur a Concilio 2. Mechilenſi & 2. Cameracenſi tit. 9. c. 6. Contrarium ſentiunt aliqui Doctores: unde ex declaratione duorum Conciliorum allatorum, imo ex praxi communiori Eccleſiæ conſtat, nequaquam eſſe penes Parochum auctoritatem aliquam arcendi ab Eccleſia, & privandi eccleſiaſtica ſepultura ob omiſſionem communionis Paſchalis: ſed poſt paternas exhortationes factas contumacibus ad Epiſcopum recurrere, qui maturius re conſiderata vel abſolvat vel ad pœnam canone decretam condemnet. Verum in hac denunciatione defectuoſorum magna prudentia, & moderatione Parochi uti debent, quia coactio illa iudicialis per cenſuras canonicas aliaſve pœnas, quibus defectuoſi ad ſacram Synaxim compellantur, plus ſubinde nocet quam prodeſt eorum ſaluti, & magis in ſcandalum quam in ædificationem aliorum cedere poteſt, dum ex modo vivendi & ex aliis circumſtantiis videntur adigi ad communionem, qui nulla anteactæ vitæ emendationis ſigna præbuere, nec de ſuis criminibus ullam publicam exhibent pœnitentiam. Van-Eſpen.

Ad veram Communionem neceſſario requiritur, ut Euchariſtia in ſtomachum per os traiiciatur, ac in eo recipiatur, etenim hoc requiritur ad veram manducationem, & ſumptionem alimenti; ita ut ſi quis ſacram particulam tantum teneret in ore, ideſt ad ipſius diſſolutionem, aut ſi moreretur antequam in ſtomachum deſcendiſſet, reapſe non communicaſſet, nec gratiam reciperet. Ita communiter Doctores.

CAPUT V.

De Decimis Eccleſiæ ſolvendis.

§. I.

De Inſtitutione & natura Decimarum.

CUm nulla univerſitas ſine communibus bonis ſubſiſtere valeat, cum aliquid in ſingulos conventus, & in ſtipendia miniſtrorum pubblicorum ſit impendendum; hinc ab ipſis Eccleſiæ primordiis ſymbolam contulere Fideles; noctu quippe convenientes opus erat ſubſidio ad luminaria, ad Vaſa Sacra, panem, vinum pro ſancto Sacrificio toties oblato, & a fidelibus communicato, ad Agapas, ad Libros, aliaque utenſilia comparanda. Alendi erant præterea Epiſcopi, Presbyteri, Diaconi, qui ut liberius Eccleſiæ inſervirent plerique ad voluntariam pauperiem redacti erant. Curanda erant funera, hoſpitalitas exercenda in omnes Chriſtianos viatores, providendum erat Virginibus Deo conſecratis, Viduis, Infirmis, Pauperibus omnibus fidelibus, præſertim Martyribus, & Confeſſoribus, vel in carceris ſquallore degentibus, vel ad metalla, aliaque opera publica damnatis. Ab hoc primario fine in quem oblationes fiebant, dictæ ſunt bona Eccleſiaſtica, Patrimonium pauperum, ut Thomaſſinus de veteri, & nova Eccleſiæ diſciplina. Bona Eccleſiæ ob perſecutionum æſtus erant ſolum mobilia, quæ facile aſportari, abſcondi, vel diſtribui poſſent, veluti pecunia, aut res ad victum, & amictum neceſſaria, ut frumentum, vinum, oleum, veſtes pro pauperibus. Iudæi, qui iam aſſueti erant offerre Deo primitias frugum, necnon varia ſubſidia ad vota, & Sacrificia, cum Chriſtiani fierent, idem inſtitutum ſub Evangelio urgere cenſuerunt. Pagani itidem ad Chriſtum converſi maximos ſumptus, quos antea in Sacrificia idolorum, & prophana ſpectacula facere conſueverunt, converterunt in oblationes Eccleſiæ ad eoſdem uſus Chriſtianæ pietatis. Oblationes iſtæ voluntariæ fuere, ad quas Antiſtites populum fidelem hortabantur, quod, quale, quando, ac quantum vellent, vel in hebdomadas, ut Paulus ſuadet, vel in menſes, vel aliter offerebant. Hæ delatæ erant ad Epiſcopum, vel in certum locum, relatæ, ubi Diaconi oblationes acceptas reſervabant, & ex nutu Epiſcopi ſecundum occurrentes indigentias diſpenſabant iuxta exemplum Chriſti Domini, qui ad hunc finem loculos habebat. Epiſcopus nullam de his rationem reddebat, utpote non ſuſpectus, nam electus non fuiſſet niſi de animabus multo ſane prætioſioribus Deo rationem, eum reddere poſſe certum fuiſſet.

Eccleſiæ habuerunt immobilia etiam ante pacem.

Pace poſt perſecutiones reddita cum Imperatores, & Principes Chriſtiani fierent, libere pinguia dona fieri cœperunt Eccleſiis. Nec ulli nimiæ donationes videbantur, quæ tanta cura, & pietate erant diſtributa. Habuere quidem iam antea Eccleſiæ immobilia bona, quod ex edicto Conſtantini & Licini manifeſtum eſt, quo anno 313. eorum reſtitutio urgebatur; ſed poſt pacem numero creverunt. Nam & in civitatibus, Domus, & Ruri prædia, hoc eſt Pagos cum habitatoribus, qui ſervi erant donabantur tanta munificentia, ut Eccleſia Romana terras haberet prope Eufratem, e quibus Thus, ac ſuffitum colligebat ad quorum miniſtrationem Subdiaconi, vel Clerici mittebantur. His igitur temporibus duplicis generis bona habuere Eccleſiæ, fundos nempe, e quibus certi redditus, & oblationes quotidianas, quæ parcius quidem quam antea, tamen fiebant. Sanctiſſimi Epiſcopi fundos exoſi maluiſſent fortuitas oblationes, ſi ſatis fuiſſent, quam Satraporum more rationes a conductoribus exigere, alioſve ſuſcipere labores, ſine quibus annui redditus colli nequeunt. Hinc tale onus transtulerunt in Archidiaconos, vel œconomos, qui in Eccleſiis omnibus inſtituti ſunt, & ex corpore Cleri electi, rationem tamen Epiſcopo reddituri. Optimi Epiſcopi, qui omnia ſua bona in pauperes erogabant, bona ſuæ Eccleſiæ omnino augere curabant.

Bona Eccleſiæ initio erant communia, & in quatuor partes diſtribuebantur.

Bona illa erant omnia communia, & ex Epiſcopi nutu diſtribuebantur inter Clericos, & pauperes. Mos generatim fuit, ut quatuor partes fierent, quarum una Epiſcopo, & eius Familiæ propter hoſpitalitatem exercendam, altera Clero, tertia pauperibus, quarta Eccleſiis reparandis ceſſit, & hæc diviſio non fuit fundorum, ſed mera reddituum aſſignatio; clericis non communiter viventibus, vel quia Uxores ſortiti eſſent, vel aliis de cauſſis, ſtipendia, vel hebdomadaria, vel menſtrua, vel in pecunia numerata, vel in certa cibariorum portione, quæ proinde præbendæ nomen ſumpſit, ſuppeditabantur, quæ pro opere præſtito augeri vel minui poterant. Sed hi Eccleſiæ Miniſtri, qui ab Eccleſia alendi erant, ut populo exemplum perfectionis Chriſtianæ exhiberent, ſæpe iure ſuo neglecto omnia pauperibus relinquendo Pauli exemplo, & Canonum præcepto ex propriis labori-

boribus vitam ſuſtentarunt. Qui vero in communi vivebant, quos poſterior ætas vocavit *Canonicos* omni rerum humanarum cura ſoluti paupertatem veluti Monachi coluere. Hæc eſt prioribus octo ſæculis bonorum Eccleſiaſticorum ratio, hæc diſtributio.

Initium Decimarum a ſæculo 6. 7. 8. & 9. A ſæculo 9. præter oblationes voluntarias, & patrimonium Eccleſiarum occurrit nova ſpecies bonorum Eccleſiaſticorum, decimæ videlicet, quæ ex eo tempore inſtar tributi exigi cœperunt; nam antea ſive oblationes, ſive primitiæ, aliæve eleemoſynæ, & decimæ ipſæ, quæ iam a ſæculo 6. 7. 8. invaleſcere cœperunt pendebant a ſolo dantis arbitrio; ideſt ſi vellent dare vel non. Exeunte vero Sæculo 6. Epiſcopi contra negligentes pœnam excommunicationis ſanxerunt. Quæ tamen exactiones in Oriente inde a Iuſtiniano prohibitæ leguntur. Sed ſæculo 10. frigeſcente charitate priſtinum cenſurarum rigorem auxerunt, quibus pœnæ etiam a Principibus ſunt adiectæ, & hoc eſt decimarum Eccleſiaſticarum initium, ut Thomaſſinus, Van-Eſpen, & Claudius de Fleury docent, iuxta documenta Scriptorum ſingulorum temporum, quos ſecundum opportunitatem citant ſuis locis.

Decimæ non idem ſunt ac primitiæ. Decimæ, de quibus in præſenti eſt ſermo, non ſunt idem ac primitiæ, quæ ſunt primi fructus terræ, quos Deo tanquam bonorum omnium largitori, & Creatori offeruntur in gratiarum actionem pro acceptis beneficiis, & ſolum per accidens in Miniſtrorum Eccleſiæ ſuſtentationem; decimæ vero ſunt decima pars fructuum, quæ immediate in Miniſtrorum Eccleſiæ ſuſtentationem impartiuntur. Decimæ igitur notantur a Canoniſtis præcipue Sæculo 9. & 10. quia his temporibus imperatæ fuerunt a decretis Summorum Pontificum, & Conciliorum populis, ut tanquam tributa Eccleſiæ debita ad miniſtrorum ſuſtentationem ſolverentur, cum antea petitæ eſſent, & a Patribus commendatæ, ac voluntariæ oblationes, quæ idcirco a ſola fidelium pia liberalitate pendebant. Van-Eſpen.

Nullum eſt dubium, in Lege Veteri extitiſſe Divinum Præceptum ſolvendi primitias, ut ex Deutero. cap. 12. v. 6. *Et offeretis in loco illo holocauſta, & victimas veſtras decimas, & primitias manuum veſtrarum*; & ſic cap. 26. & alibi. Sola difficultas eſt, an in Lege nova extet Divinum Præceptum de Decimis, nempe an ſint de Iure Divino. Suſtinent aliqui ita eſſe, ſed Doctor Angelicus, aliique graviſſimi Theologi aſſerunt probantque, Decimas in Lege Evangelica non eſſe de Iure Divino, & naturali, niſi quatenus ad ſuſtentationem Miniſtrorum Eccleſiæ neceſſariæ ſunt, ideſt quoad ſubſtantiam. Cæterum eſſe de iure humano Eccleſiaſtico quoad determinationem, ideſt quoad quantitatem, & prima pars iam patet ex ipſis verbis Chriſti Domini Matth. 10. *Dignus eſt enim Operarius cibo ſuo*. Altera vero pars quod Decimæ ſpectatæ quoad quantitatem in Lege Evangelica debeantur Iure Eccleſiaſtico, conſtat tum ex teſtibus Iuris Canonici, & præcipue ex capite toto titulo *de Decimis*, qui etiam in 6. Clementina, & in extravaganti reperitur; tum ex eo quia ſi Decimæ ſimpliciter eſſent Iuris Divini eorum obligatio tolli non poſſet per privilegium Summi Pontificis nec per oppoſitam conſuetudinem, ſicuti fit ut videbimus. Potuit quidem Eccleſia ad imitationem Legis Moſaicæ, per quam figurabatur præcipere ſolutionem Decimarum eo fine, quo Deus eas Iudæis indixit, nempe ad ſacrorum Miniſtrorum ſuſtentationem, in quo ſolo ſenſu Decimæ ab Eccleſia præceptæ dici poſſunt de Iure Divino, nempe quoad ſubſtantiam, ut antea notavi remote, & occaſionaliter; nam licet lex vetus quoad cæremonialia evacuata ſit, adhuc tamen perſeverat in Lege nova quoad moralia, ad quæ præceptum de Decimis ſpectabat, ac proinde perſeverat in Eccleſia Ius Divinum de Decimis ad Sacrorum Miniſtrorum ſuſtentationem ſolvendis, quas eadem Eccleſia per ſuas conſtitutiones earum quantitatem determinando denuo conſtituit.

Decimæ iuxta vim nominis eſt portio ex decem una & iuxta communem nominis uſum, & ius commune definiri ſolet *decima pars omnium fructuum, & proventuum iuſte acquiſitorum Deo, eiuſque Miniſtris quotannis ſolvenda*. Dicitur *omnium fructuum, & proventuum*, quia ex capite 23. de Decimis §. *Fidelis homo de omnibus, quæ licite poteſt acquirere Decimas erogare tenetur*, quæ an, & quomodo hodiernæ diſciplinæ congruant expendemus: dicitur *iuſte acquiſitorum* iuxta illud cap. 27. 1. q. 1. *Hoſtiæ impiorum abominabiles quas offerunt ex ſcelere; quidquid enim in Dei ſacrificio ex ſcelere offertur, Omnipotentis Dei non placat iracundiam*. Quare de acquiſitis per furta, Simoniam, uſuras, Opus meretricium, ac huiuſmodi Decimæ non debentur, nec Clerici recipere valent, ne cenſeantur approbare alterius peccatum Gloſſa ibidem verſu *licite*. Hinc *cap. non eſt putanda 1. q. 1. notanter* dicitur: *honora Deum de tuis iuſtis laboribus*. Multipli-

Quid decimæ

ſimpliciter tamen hoc limitant Canoniſtæ, nam 1. aiunt ipſi Decimæ prædiales ex rebus invalide, & illicite acquiſitis debentur, quia ſunt onus ipſi terræ inhærens, & tranſiens ad quemvis poſſeſſorem, ut etiam ex D. Thoma parte 2. *q.* 87. *art.* 2. *ad* 2. Limitant etiam in Decimis perſonalibus, quæ tametſi ex rebus illicite, & invalide acquiſitis non debeantur, ex his tamen debentur quæ illicite acquiſita ſunt, & nihilominus valide retinentur, qualia ſunt bona adepta ex meretricio, Hiſtrionatu, & aliis huiuſmodi. Additum fuit ante definitionem, *& Ius Commune*, quia variis ex cauſis hæc obligatio ſolvendi decimas, utpote ex Iure Eccleſiaſtico proveniens tolli poteſt, & aliquis ab his eximi vel ex parte, vel etiam in totum, dummodo Miniſtri Eccleſiæ aliunde habeant ſuſtentationem, puta ex ſufficientibus redditibus fundationis Eccleſiæ, oblationibus, & Legatis piis.

II. Decimarum multiplex eſt genus, nempe eccleſiſtaſticæ, Laicales, Reales, Perſonales, & Mixtæ, maiores, & Minores, Novalium, & antiquæ. Decimæ ſtricte Eccleſiaſticæ hæ ſunt, quæ ex primæva ſua inſtitutione Clericis ſicuti olim, hodiedum intuitu ſpiritualis ſeu ſacri eorum Miniſterii ſolvuntur pro eorum neceſſaria ſuſtentatione; Laicales vero, ſeu temporales, quæ etiam Feudales, vel Infeudatæ dicuntur, ſunt eæ, quæ ex ſua quidem primæva inſtitutione ad dictum finem inſtitutæ fuerunt, nempe pendendæ Clericis intuitu Sacri Miniſterii ad eorum ſuſtentationem, ſed iniuria temporum venerunt in manus Laicorum, vel quia ab ipſis Laicis uſurpatæ fuerunt, vel quia in eos ab Eccleſia iuſtis de cauſſis translatæ, nimirum ut Eccleſiam tuerentur. Dicuntur Feudales, quia Ius utile decimandi datum eſt in Feudum Laicis, remanente Iure directo, & quaſi radicali penes Eccleſiam. Quod ſi ſpiritualis titulus prorſus extinctus ſit ut Ius proprietatis translatum fuerit in Laicos, quod quidem a ſolo Papa fieri poteſt dicuntur decimæ Secularizatæ ſeu mere Laicales, ad differentiam earum, quarum dominium directum adhuc remanet apud Eccleſiam, ſeu Perſonas Eccleſiaſticas, quæ vocantur tantum ſimpliciter Laicales. Decimæ Reales, quæ etiam Prædiales dicuntur ſunt hæ, quæ ſolvuntur ex fructibus omnibus terræ, puta agrorum, Pratorum, vinearum, arborum, hortorum, Sylvarum; item de proventibus perceptis ex Prædio ruſtico, vel urbano, ut Domus elocatione, mollendino, piſcina, agro, ſive tales fructus natura, vel ſua ſponte, vel per humanam induſtriam adiuta proferantur.

De Decimis ex fructibus animalium, & Perſonalibus.

Hic addunt multi, decimas, quæ percipiuntur ex fœtibus, ſeu fructibus animalium, puta ex Agnis, ex Butyro, Caſeo, Melle; ii tamen decimas mixtas reſiciunt. Decimæ Perſonales dicuntur quæ ſolvi debent ex lucro perſonali, eius nimirum, quod provenit ex negotiatione, artificio, militia, ſcientia, mercatura iuxta illud cap. 66. 16. q. 1. Item ex lucro deſumpto ex officio, artificio, ſtipendio &c. Sed hæ contributiones merentur potius nomen penſionis, collationis, aut decimæ ſimilitudinariæ. Item ex his, quæ pendent ex lucro animalium, aut fructuum principaliter humana induſtria parto, quales ſunt decimæ animalium captorum ex venatione, aucupio, piſcatione, & hæ revera habent rationem decimarum; in hoc tamen differunt, quod reales, & perſonales, debentur deductis expenſis, reales vero expenſis non deductis. Decimæ mixtæ illæ vocantur, quæ proveniunt partim naturæ beneficio, partim humana induſtria: tales ſunt decimæ, quæ proveniunt ex animantibus brutis, v. g. ex eorum fœtibus, lacte, lana &c. in quibus æquale ius natura, & humana induſtria ſibi vendicant, cum partim oriantur ex prædiis, in quibus pecudes paſcuntur, & partim ex induſtria humana: tamen a pluribus canoniſtis hoc reiicitur, alias omnes prædiales habendæ forent pro mixtis, cum in omnibus, puta in vino, frumento &c. humana induſtria ſe exerceat, ſed nemo hactenus prædiales decimas appellavit mixtas.

Decimæ prædiales ſubdividuntur in Maiores, ſeu Groſſas, & in Minores, ſeu Minutas, quæ etiam Virides dicuntur. Maiores ſunt hæ, quæ ex maioribus fructibus percipiuntur, ut frumento, ſiligine, hordeo, avena, vino, & oleo; dicuntur autem Maiores, quia proveniunt ex fructibus qui communiter prætio ac dignitate ſunt potiores. Decimæ vero minores, ſeu Minutæ illæ dicuntur, quæ ex rebus prætio, & dignitate vilioribus præſtantur, & huiuſmodi ſunt decimæ ex fructibus hortorum leguminum, arborum, ex fæno, lino, cannabe, rapis, cæpis, milio, lupinis, piſis, ciceribus, lana, caſeo, & Butyro. Item decimæ *carnaticæ* puta ex agnis, vitulis, pullis gallinarum &c. Decimæ eædem Prædiales ſubdividuntur in veteres, ſeu antiquas, quæ petuntur ex terris, quæ iam antiquitus coli cœperunt, & Novales, quæ ita dicuntur, quia percipiuntur

 tur

tur de fructibus ex terris, quæ noviter coli cœperunt iuxta illud Innocentii III. cap. 21. de Verborum ſignificatione; *eam credimus Prædeceſſorum noſtrorum intentionem fuiſſe, ut Novale intellexerint agrum de novo ad cultum redactum, de quo non extat memoria, quod aliquando cultus fuiſſet*. Dividunt alii iterum decimas in ordinarias, de quibus hactenus dictum eſt, & extraordinarias, quæ de Pontificum conſenſu beneficiis pro quantitate reddituum impoſitæ ſunt in gratiam Principum ad determinatum tempus. Dividunt ulterius Decimas in ſolitas, quæ in loco retribui conſueverunt, & inſolitas, quæ ſolvi non ſolent. Decimatores ſolitas exigere poſſunt, non vero inſolitas, ita ut ſi in aliquo loco probetur nunquam morem fuiſſe ſolvendi decimas ex tali data re, puta ex lino, cannabe, Agnis &c. adſtringi non poſſunt Incolæ ad huiuſmodi decimarum inſolitarum ſolutionem. Aliquando vero conceſſæ ſunt Decimæ frugum quorumdam, de quibus decimæ antea perceptæ non fuerant. Ad id vero duo requiri videntur, 1. uti iidem fructus percipi non potuerint, ſive quia ignoti erant, ſive quia erant rariores quam ut decenter exigi poſſent: 2. ut iidem fructus fructibus decimalibus ſubſtituantur in tanta quantitate, ut ſi a decimatore non percipiantur, is paſſurus non ſit grave damnum; ſic pars decima Seſame Vulgo (Sorgo Turco) olim aliquibus in locis prorſus inuſitata, & nunc in his redacta in communem uſum cum diminutione culturæ aliarum ſegetum, quæ antea copioſius in agris ſeminari conſueverant, addicta eſt pluribus decimatoribus.

Hiſce decimarum ſpeciebus una altera additur, quæ ſequelæ dicitur ut ait Tourneleius, & ea locum habet quando Parochus unus in alterius Parochi territorio decimas capit, quia pars huius Territorii a ſuo Parochiano incolitur, præſertim animalium, quæ in Parochia non culturæ, ſed domicilii paſcunt, & pernoctant.

§. II.

De eo, cui ſolvendæ ſunt Decimæ.

Cum revera clare non conſtet quo tempore facta ſit bonorum Eccleſiaſticorum diviſio, ac iſtitutæ ſint Præbendæ, & Beneficia, & eo ordine, quo nunc cernuntur, tametſi hoc aliqui attribuant ſæculo 5. aut 6. ineunte, ideoque ignoretur quamdiu Epiſcopi præcipui adminiſtratores fuerint, & diſtributores; hinc incertum eſt, num ſæculis 7. vel 8. quando cœpit decimarum contributio fierent in manu Epiſcopi, qui eſt principalis, ac Generalis Parochus totius Diœceſis, vel in manu particularium Parochorum cuiuſcumque Eccleſiæ; nam ex Gregorio VII. qui regnavit poſt medium undecimi ſæculi, cum electus ſit in Pontificem anno 1073. videtur, quod etiam illis temporibus decimæ fuerint in manu Epiſcopi: ait enim idem Pontifex Canone 1. 16. q. 7. *decimas ſub manu Epiſcopi eſſe cenſemus, ut ipſe, qui cæteris præeſt omnibus, iuſte diſtribuat*. Ex oppoſito vero ex Ioanne Papa VIII. qui regnavit Sæculo 9. ideſt multo ante Gregorium videtur quod particularibus Parochis cuiuſque Eccleſiæ concedendæ eſſent, cum hoc ipſe præceperit, ut habetur in eius vita, *quas* (ſcilicet Decimas), ait hic Pontifex, *unumquemque fidelem illi Sacerdoti dare cenſuimus, in cuius Parochia proculdubio conſtat ſub proprii Epiſcopi dictione*, quia ad hoc recipiendum ab Epiſcopo ſuo eſt conſtitutus; imo plura eiuſdem ætatis habentur decreta relata ad rationem *Conſilio 16. q. 1. cauſ.* 42. & ſeq. quæ Parochialibus Eccleſiis vindicant decimas. Et Concilium Cabilonenſe anni 813. aſſerit Parochis ſua iura contra Epiſcopos, & Abbates quoſdam, qui non ſinebant dari decimas Eccleſiis ubi Colonni eorum audiebant Miſſam, & contra hos decrevit, ut Epiſcopi ipſi, & Abbates de Agris, & Vineis, quas ad ſuum, & per alterum ſtipendium habent, *decimas ad Eccleſias de Agris deferri faciant, & ut familiæ ibi dent decimas, ubi Infantes eorum baptizantur, & ubi per totum anni circulum Miſſam audiunt*, ita Van-Eſpen. Quidquid tamen ſit hodie quando iam bonorum Eccleſiaſticorum diviſio iam a multis Sæculis conſumata, & firmata eſt, certum eſt extra omnem controverſiam, decimas licet olim ſolutas Epiſcopo loci, ab eo cæteris Miniſtris pro merito, & exigentia diſtribuendas, ſua ex his detracta ſuſtentatione; nunc de iure novo communi Parochis ſolvi, & ut ipſis debitas, nec ullam portionem habere Epiſcopum in Decimis Parochialibus Eccleſiarum, niſi forſan ex particulari conventione, vel titulo aliqua earum pars ipſi reſervata ſit. Van-Eſpen, & alii Canoniſtæ communiter, ut probat Fagnanus, qui ad caput 29. de Decimis 21. ita ait: *Eccleſia Parochialis de iure communi fundat intentionem in perceptione decimarum prædialium ex fructibus, qui colliguntur intra limites Parochiæ ſuæ*, additque, *eamque paſſim ſervat Rota ut in pluribus deciſionibus*. Nam Deci-

mæ ſe habent ad inſtar quarumdam oblationum, quæ primitus Parochis, ſeu Eccleſiis Parochialibus oblatæ fuere, ut evincitur ex pluribus decretis recentiorum Canonum; unde tametſi antiquitus, ideſt ſecundum ius commune antiquum, ut habetur in Iure Canonico & ex pluribus documentis relatis ab iis, qui agunt de veteri Eccleſiæ diſciplina, ut Morinus, Thomaſſinus, & alii, ſpectarent ad Epiſcopum in ſua reſpectiva Diœceſi propria ad ſuæ Familiæ ſuſtentationem quo ad quartam nempe portionem omnium Eccleſiaſticorum proventuum, hodie in decimis Parochialium Eccleſiarum non debet Epiſcopus nec de Iure communi novo, nec de conſuetudine aliquam habere portionem, niſi forſan ut antea iam notavi cum Canoniſtis ex particulari conventione, vel titulo portio aliqua ipſi eſſet reſervata, de quo caſu accipiendum eſt cap. 13. *de Decimis*, ubi alicuius portionis Epiſcopo competentis mentio occurrit, ut notat Gloſſa ad dictum Caput.

Hinc operæ prætium eſt advertere pro clariori intelligentia, quod decimæ in Decretalibus dicuntur pertinere principaliter, & dicam immediate ad Eccleſias Parochiales, non ſimpliciter ad Parochum. Nam Innocentius III. conſultus de novalibus Decimis, & minutis, num deberentur Eccleſiis Parochialibus, vel alicui perſonæ aut Religioſæ Communitati, cui ab antiquo ſit Ius decimarum; circa novales reſpondit, has pertinere de Iure communi ad Eccleſias Parochiales, ita enim ſequitur; *Decimæ novalium, quæ fiunt in Parochiis eorumdem* (ideſt decimarum veterum) *ad ipſas* (ideſt Parochias) *proculdubio pertinere noſcuntur*. Van-Eſpen Can. 3. n. 8. De aliis vero ideſt de Minutis reſpondit, quod ſi hi fructus proveniunt ex iis fundis, in quibus Monaſteria, & Eccleſiæ Conventuales ab antiquo decimas maiores percipiebant, etiam decimæ horum fructuum iiſdem debentur, cum Terra illa ab antiquo ipſis fuerit decimalis, & non debeat una, eademque Eccleſia diverſo iure cenſeri: *Alioquin*, ait, *Parochialibus Eccleſiis exolvantur, ad quas de iure communi ſpectat decimarum perceptio* cap. 30. de *Decimis*. En ergo quod Eccleſiæ Parochiales in hac duplici decretali nominantur, non Parochi. Idcirco Parochus nullum Ius habet ad decimas infra diſtrictum Parochiæ excreſcentes, niſi in quantum ipſe Eccleſiam Parochialem in titulum poſſidet, vi cuius tituli Ius habet ad omnia alia, quæ Eccleſiæ Parochiali ſunt annexa; quare cum Decimæ præcipue ad Parochialem Eccleſiam pertineant, & antiquitus ii Parochiarum redditus eſſent penes Epiſcopum per ipſum diſtribuendi Parochis, aliiſque Clericis, præcipue Canonicis, qui non ſecus ac Parochi iuxta eorum officium operam Eccleſiæ navabant; hinc ſine ulla Parochorum iniuria in bonorum Eccleſiaſticorum diviſione Epiſcopi reſervarunt partem quartam maiorem pro ſua, & Eccleſiæ Cathedralis ſuſtentatione. Idque citra iniuſtitiæ labem facere potuere, tum quoad ſe ipſos, quorum aliquando redditus leves erant, & onera gravia, tum quoad Canonicos, qui genuini ſunt, ut aiunt, nati Antiſtitum conſiliarii.

Aliquando ad erigenda, & dotanda Monaſteria, vel capitula Clericorum conceſſæ ſunt decimæ Parochiales Monachis, vel Canonicis ac ideo capitulo, vel Monaſterio fuerunt incorporatæ Eccleſiæ Parochiales, quæ propterea vigore ſimilis incorporationis quoad ipſum titulum cenſentur quodammodo extinctæ. Unde Presbyter, ſeu Vicarius curam ſpiritualem ſuſtinens huius Eccleſiæ incorporatæ, non cenſetur Eccleſiam hanc proprie in titulum poſſidere, ac proinde prætendere nequit vi tituli, ſeu Eccleſiæ Parochialis ius ad omnes decimas intra fines Parochiæ excreſcentes, quia vi incorporationis, ſive appropriationis una cum titulo cenſentur incorporata Capitulo vel Monaſterio, ſeu translata in Capitulum, & Monaſterium iura omnia, ac ideo omnia, quæ de iure ſpectant ad Eccleſiam Parochialem Capitulo debentur, ſeu Monaſterio, ſervato tantummodo Presbytero in huiuſcemodi Eccleſiis curam Animarum ſuſtinente iure competentiæ, ſeu congruæ portionis; & tametſi per erectionem *Vicariæ perpetuæ*, *Vicarius*, qui illam aſſequitur cenſeatur verum Beneficium Parochiale etiam in titulum aſſecutus, nihilominus propter incorporationem illius Eccleſiæ non aſſequitur quoad temporalia vigore huius Vicariæ perpetuæ, ſive novi erecti Tituli Ius ad temporales proventus illius Parochialis Eccleſiæ incorporatæ, qui ante incorporationem ad eamdem Eccleſiam Parochialem ſpectabant, & per incorporationem ſunt translati ad Capitulum, ſeu Monaſterium, ſed dumtaxat Ius perpetuum ad congruam portionem, ſeu competentiam in ipſa incorporatione Eccleſiæ Vicario ſervatam. Unde clare patet, quod antea notatum fuit, in decretalibus dici decimas ex iure communi proprie ad Parochialem, non ſimpliciter ad Parochum

pertinere: hinc factum fuit, ut decimæ Parochialium Eccleſiarum Laicis etiam conceſſæ fuerint, & tunc appellantur decimæ infeudatæ, quæ vel penes eos hactenus remanſerunt, vel ab his translatæ ſunt ad alias Eccleſias potius quam ad Eccleſias Parochiales, in quorum Territorio percipiebantur.

Decimæ cuiuſcumque generis ſemper adiudicandæ ſunt Parocho.

Compertum eſt apud omnes, Decimas cuiuſcumque generis de iure ſemper adiudicandas eſſe Parochis intra limites ſuæ Parochiæ, quando non probantur ad alios ſpectare, & ſi circa probationes vel titulum dubium aliquod remaneat, Parocho, cui ſemper ius commune favet, adiudicandæ erunt, ſeu potius offerendæ ut aliquando in caſu admodum dubio iudicatum eſſe, cum aliis Canoniſtis teſtatur Van-Eſpen.

Decimæ Perſonales cui ſpectent?

Decimæ Perſonales, ut Gloſſa in cap. 18. *de Decimis* verbo *diverſa*, debentur ibi ubi Sacramenta quis recipit; & ſi hic prædia habeat in alia Parochia, ibi dare debet decimas eorumdem prædiorum, & hæc diſtinctio Gloſſæ communiter recepta eſt, & iure, ac conſuetudine probata, præſertim quoad prædiales, ut etiam aperte declaravit Bonifacius VIII. in cap. 2. *de Reſtitut. Spoliat.*

Circa vero Decimas mixtas ideſt provenientes ex Lana, Caſeo, ex Synodo Wigurnienſi ſtatutum fuit, quod ſi ovile ovium per totum annum fuerit in una Parochia, licet oves limites vicinæ Parochiæ tranſeant ad paſqua quærenda, illi Parochiæ decimæ tribuantur, in qua cubaverint, & ſi ſemper cubent in una Parochia, & paſcant ſemper in alia, tunc decimæ inter Eccleſias dividantur, & idem declaratum fuit de Vaccis. Et hæc deciſio circa animalia eſt valde conformis iuri, & conſuetudini, & tenenda eſt quando etiam per medietatem anni animalia paſcant in una Parochia per aliam medietatem in aliam, ideſt decimæ inter harum Parochiarum Eccleſias dividendæ ſunt. Van-Eſpen hic cap. 3. n. 14. & ſequentibus.

Compertum eſt itaque apud omnes, decimas quaſcumque inſpecta primæva eorum origine, & ipſa fidelium offerentium prima intentione ſpectare ad Parochialem Eccleſiam ut ex ipſis Parochus ſuam recipiat ſuſtentationem, non minus quam oblationes, quæ hodie dum ad hunc finem in Sacramentorum adminiſtratione, & ſepulturis tribuuntur; præcipue ubi ex conſuetudine non adeſt ius decimarum, vel Eccleſia aliunde non habeat, ut Parocho de ſufficientibus redditibus provideat; vel decimæ illius Eccleſiæ variis modis a Parochiali, & Parocho ablatæ ad Capitula Canonicorum, vel ad Monachorum Monaſteria devolutæ fuere. Et quia ubi hoc factum fuit, & oblationes a populo fieri debuere; quodammodo a Vicariis exigi cœperunt. Notat Chriſtianus Lupus ad Tom. 3. Scholiorum in *Canon. cap.* 7. plura decreta, præcipue Sæculo 11. 12. edita fuiſſe contra exactiones in Sacramentorum adminiſtratione, quæ tamen nihil profuerunt, quia Epiſcopi, qui vel ipſi, vel ipſorum Cathedralia, aut Collegiata Capitula poſſidebant Parochialium Eccleſiarum Decimas ea recipere noluerunt, ita ut Vicarii ne miſere eſurirent coacti ſunt vivere de ſolis oblationibus, aut Sacramentorum exactionibus. Hinc adiungit Epiſcopos, alioſque Prælatos dictas decimas poſſidentes, eorum Capitula, & Monaſteria rigidum coram Deo onus portant dandæ Parochis integræ ſuſtentationis, & miſeras plebes a variis exactionibus liberandi, ad quas iſti a paupertate coguntur. Van-Eſpen.

Decimæ debent ſunt Clericis titulo Religionis, & Iuſtitiæ.

Decimæ ſolvendæ ſunt Clericis titulo Religionis, & Iuſtitiæ: patet prima pars ex eo, quod docet Innocentius III. cap. 26. ubi ait: *Deus, decimas in ſignum univerſalis Dominii ſui reddi præcepit, ſuas eſſe decimas, & primitias aſſeverans*. Debentur decimæ titulo Iuſtitiæ quia debentur ut pars ſtipendii, quo Clerici ſe ipſos ac egenos ſuſtentare debent; decimæ namque tributa ſunt egentium animarum, ita *Can. 66. 16. p. q. 1.* Debitum vero eſt ex Iuſtitia quod debitum eſt titulo ſtipendii, unde graviter peccant qui decimas ſubtrahunt, vel ex his componunt quæ in ara, vel torculari deteriora ſunt, aut non ſolvunt, ubi iuxta locorum conſuetudinem ſolvi debent, ut citato capite: *ſi tardius dare* (*decimas*) *peccatum eſt, quanto peius non dediſſe?* Circa decimas autem Laicales, ubi de iniqua uſurpatione non conſtat, præſumendum eſt eas fundari in reſervatione, vel in contractu, in quo caſu peccatur ſaltem contra iuſtitiam ſi non contra Religionem ſicut eam defraudando Clericis defraudatione decimarum.

Nec ullatenus excuſat, nec diſpenſat a decimarum ſolutione Clericis facienda, quibus debentur, quod iam aliunde redditibus abundant, & proinde illis non egent, imo ſupervacaneæ ſunt; nam decimæ ſolvendæ ſunt Clericis decimatoribus etiam divitibus, cum decimæ non tribuantur Clericis præciſe ut egenis, ſed primo quia præcipit hoc Deus, ſaltem mediante Eccleſia, ut eius in terra ſupremum Dominium homines agno-

ſcant,

ſcant, ut ait Innocentius III. *cap. 26. h. t.* Item quia qui decimas præcipiunt miniſtrant Spiritualia; nemo autem licet dives militat propriis ſtipendiis, nec debet quis quia pauper non ſit iuri ſuo privari. Et equidem Eccleſia præcipue reddita ei pace, ſemper habuit in Sedibus Epiſcopalibus, nec non in aliis Eccleſiaſticis gradibus, & officiis Miniſtros, nobilitate non minus quam domeſticis facultatibus præditos, qui licet pietate inſignes non ſe abſtinuere a portione Eccleſiaſticarum oblationum, ac decimarum, quæ pro ſui ſuorumque familiarium ſuſtentatione ipſis debebatur, nec unquam ex hoc exprobratos fuiſſe legimus. Quidquid tamen e decimis aliiſque Eccleſiarum proventibus a decenti eorum ſuſtentatione ſuperſit erogare debent Clerici in pauperum ſubſidium.

Nec diſpenſat a debita decimarum ſolutione quod Clerici in malos uſus eas impendant, ut patet ex citato Innocentio III. in ſua decretali cap. 26. h. t. ubi docet, *quod Fideles prætextu nequitiæ Clericorum nequeunt decimas aliis, quam quibus ex mandato Divino debentur, pro ſuo arbitrio erogare, cum nulli ſit licitum aliena cuiquam concedere præter Domini voluntatem*, & a Concilio Conſtantienſi damnata eſt hæc aſſertio: *decimæ ſunt puræ eleemoſynæ, & Parochiani poſſunt propter peccata ſuorum prælatorum ad libitum auferre eas*.

Parochus non poteſt ſine gravi culpa omittere exactionem decimarum, cum dives ſit & eis non indigeat, nam hac ſua agendi ratione cauſſa eſſe poteſt, ut contra decimarum debitam retributionem præſcribatur, ac ſubinde grave detrimentum ſubiret ſua Parochialis Eccleſia, cuius bono, utpote non ſuo, ſed Dei, conſulere tenetur. Inſuper Beneficiarii, ut alias dicitur, non ſunt Domini ſuorum reddituum, ſed diſpenſatores vinculati, ut eos non niſi in pias cauſas erogare poſſint; unde qui decimas non ſolum egenis, ſed etiam divitibus dimitteret, Eccleſiæ bonis peſſime, & cum magno Eccleſiæ ſuæ præiudicio abuteretur. Et ſi ſolum in favorem egenorum relaxaret, ideſt ſolos egenos eximeret onere decimarum, neceſſe foret, ut ab eis reſcriptum exigeret, quo ſe ipſum ſuoſque ſucceſſores adverſus præſcriptionem tueri poſſet.

Parochus non poteſt ſine culpa vim per ſe, ideſt privata auctoritate, inferre deneganti decimas, & eo magis eſſet culpabilis ſi hoc faceret Sacramenta abſolute ei denegando, quia Parochus non habet contra ſuum gregem iuriſdictionem Fori externi, & ſi etiam haberet non poſſet uti eo, quia nemo valet eſſe Iudex in propria cauſa L. 10. ff. *de iuriſdictione*. Multo minus hoc poſſet per abſolutam Sacramentorum denegationem, quia forte qui decimas ei negat ſic credit ſe iuſta de cauſſa ab eis eſſe immunem; quare res deferenda eſt ad legitimum Iudicem, cui ſi non obſequatur debitor, poterit aliquando arceri a Sacramentorum participatione tanquam iniquus & notorius alterius boni detentor.

§. III.

De rebus ex quibus decimæ ſunt ſolvendæ.

Circa res, e quibus decimæ ſunt præſtandæ ſtando in iure communi, ut habetur cap. 3. 5. 22. 23. 26. h. t. & cap. 16. q. 1. de *vino*, *Grano*, *Fructibus arborum*, *Pecoribus*, *Negotiatione*, *de ipſa etiam Militia*, *de venatione*, *de Negotio*, *& Artificio*, *de univerſis Leguminibus*, *de proventibus Molendinorum*, *Piſcinarum*, *Fœno*, uno verbo *de omnibus Proventibus* decimæ ſunt Miniſtris tribuendæ. Dixi *ſtando iuri communi*, quia eius diſpoſitio nec quoad decimas perſonales ubique ſervatur, nec quoad univerſalitatem prædialium, cum in quibuſdam locis, etiam eiuſdem Diœceſis alii percipiant decimas ſolum maiores, alii etiam minutas, alii hanc vel illam minutarum partem, ita ut ſecundum quod ait D. Thomas 2. 2. q. 87. art. 2. de Decimis perſonalibus, ſcilicet populum cogi ad has ſolvendas ſecundum conſuetudinem Patriæ, & indigentiam Miniſtrorum, & de Minutis pariter ibi in reſpon. ad 3. non deberi niſi forte propter conſuetudinem Patriæ; ex his, inquam, aliiſque, quæ ibidem habet S. Thomas, & ex variis Summorum Pontificum reſponſis relatis in decretalibus Gregorii IX. & ex Concilio Lateranenſi ſub Innocentio III. in cap. 32. ubi quoad modum ſolvendi decimas multum tribuitur etiam conſuetudini locorum, ait enim ibidem Innocentius III. *illæ decimæ neceſſario ſolvendæ ſunt, quæ debentur ex Lege Divina, vel Loci conſuetudine approbata*; concludunt Canoniſtæ, conſuetudinem in ſolutione decimarum eſſe præcipue attendendam, & nonniſi hac deficiente recurrendum ad ius commune ſive de quota, ſive de qualitate decimarum, ſive de ſolutionis modo; & ſi in Parochia oritur controverſia circa aliquid in hac materia, puta ſi de tali Segete danda ſit decima, & nihil haberi queat, recurrendum eſt ad loca vicina: ſic Van-Eſpen. Hoc ſi accurate ſervetur, ait hic Doctor, plures

difficultates evitabuntur, & minus odioſa reddetur decimarum exactio, dum facile quod ſolitum eſt a populo obtinetur, & ad inſolita ægre, ac nonniſi magnis, & nocivis contentionibus induci ſe patitur.

Gravis difficultas circa decimarum perceptionem oriri poteſt quando eſſent percipiendæ ex fructibus, qui naſcuntur in Parochia aliena, puta num dum quis habet domicilium in una Parochia, de prædiis quæ in alia Parochia poſſidet decimas dare debeat Parochiæ ſui Domicilii, a qua recipit Sacramenta, cuius intuitu inſtituta eſt decimarum retributio, vel num Parochia ſubdiviſa in Plures, Eccleſia Matrix adhuc ius habeat percipiendi ſolitas decimas, aut ius percipiendi adiudicandum ſit novis Eccleſiis conſtructis, & ab ipſa in varia membra ſeiunctis.

Quod attinet ad primam difficultatem, Decimæ prædiales ſolvi debent Parochiæ intra cuius limites prædia ſita ſunt, niſi in contrarium ſit loci conſuetudo, & hoc patet ex cap. 13. h. t. ubi *univerſaliter, & indiſtincte* ſtatuitur, *ut ſi terræ intra certam alicuius Eccleſiæ Parochiam fuerint, decimas earum eidem Eccleſiæ aſſignari faciat Epiſcopus*; ita in L. 4. *ff. de caſibus*. Inſuper habetur cap. 18. eodem titulo; *difficile nimis videtur ut una Eccleſia in Territorio, imo in Epiſcopatu alterius recipiat Decimas, cum ex hoc locorum & Epiſcopatuum fines confundi non immerito videantur*. Dixi, *niſi ſit in contrarium loci conſuetudo*; huic enim utpote quæ in decimarum materia ſicuti in aliis pluribus vim habet legis, incunctanter adhærendum eſt, prout ſtatuitur eodem cap. 18. cui conſonat illud cap. 20. *Æquum eſt ut illi Eccleſiæ* (decimæ perſonales reddantur) *a Fidelibus, in qua Eccleſiaſtica recipiunt Sacramenta. Decimas vero meſſium, vel fructuum arborum ſi coluerint alia Parochia quam in ea, in qua Tu eligas, in hoc caſu per conſuetudinem diu obtentam ibi noveris obſervare*.

Quod ſi Terra, quæ horrida dumis coli cœperit, fructus pariat decimis obnoxios, & ignoretur cui Parochiali Eccleſiæ debeantur, in hoc caſu putant aliqui decimas loci huius ab Epiſcopo ut univerſalis Diœceſis Parocho percipi. Alii eoſdem ab ipſo aſſignari volunt, cui Parochiæ volet, & utrumque permittit Alexander III. cap. 13. h. t. Alii demum cenſent dividendas eſſe in Parochos vicinos, & unaquæque earum opinionum inſervire poteſt. Sive ut ab Epiſcopo, ſi pauper ſit hæ, decimæ retineantur, ſive ſi vicinorum Parochorum alter dives ſit, alteri inopi integras relinquat, ſive ſi Epiſcopus dives ſit, & Parochi in bonis æquales, decimæ ex æquo inter utrumque dividantur.

Quoad alteram vero difficultatem Layman aliique ſentiunt, erecta noviter per diviſionem Parochia ius decimas percipiendi tranſire ad novam Eccleſiam, & Parochum intra limites ſibi aſſignatos. Licet hæc opinio rationi admodum conſentanea videatur, ab aliis reiicitur, ut parvum congrua Tridentino quod in ſeſ. 21. cap. 4. ſtatuit ut Sacerdotibus, qui de novo erunt Eccleſiis noviter erectis præficiendi competens aſſignetur portio arbitrio Epiſcopi ex fructibus ad Matricem quomodocumue pertinentibus; igitur ex Tridentino Eccleſiæ Parochiali noviter erectæ non acquiritur ius percipiendi decimas intra ſuos limites, eas ſegregando ab Eccleſia Matrici, ſed a Parocho Matricis portionem recipere debet ex iiſdem decimis iudicio Epiſcopi ipſis aſſignati; unde Sacra Cardinalium Congregatio Concilii interpres declaravit anno 1617. decimas intra limites Parochiæ de novo erectæ remanere ut antea penes Eccleſiam Matricem, niſi Epiſcopus certos aſſignando limites earumdem decimas ſimul aſſignaverit: ita refert Fagnanus in caput *Cum contingat 29. h. t. n.* 42. & ſequentibus. Diſmembratio igitur decimarum in Eccleſia noviter in Parochiam erecta fieri nequit ab Eccleſia Matrice, niſi hoc fiat iudicio Epiſcopi, vel ex conventione Parochi Matricis cum Parocho novæ Eccleſiæ, ut forſan ita liberetur ab onere quotæ ex decimis novo Parocho ſolvendæ.

Num vero Novalia, ideſt decimas ex fructibus qui ex nova Terra noviter culta oriuntur, Parochi de iure percipere debeant; ad clariorem intelligentiam notandum, novalia dupliciter ſumi poſſe, proprie, & improprie. Proprie ſunt Fundi, qui cum nunquam, vel ſaltem ultra omnem memoriam exculti fuerint, nunc noviter coli cœperunt, ut cum Paludes in Vineas, aut loca vepribus conſperſa in agros fructiferos vertuntur, & novalia hoc ſenſu ſumuntur cap. 1. & 21. *de Verb. ſignificat.* Novalia improprie ſumpta, ſunt Fundi, quorum cum olim fructus immunes a decimis forent, nunc per novam culturæ ſpeciem fructus decimales generant. Circa hanc quæſtionem certum eſt, non ſolum Parochos, qui cæteras decimas loci percipiunt, percipere debere decimas novalium, ſed etiam Parochos non decimatores eaſdem novales decimas percipere debere; quia Innocentius III. *cit. cap.* 29. *h. t.* ait:

Quid Novalibus ci ſolvi nem cimarum.

Cum

Cum perceptio decimarum ad Parochiales Eccleſias de iure communi pertineat, decimæ novalium, quæ fiunt in Parochiis eorumdem, ad ipſas procul dubio pertinere noſcuntur, niſi ab iis, qui alias percipiunt decimas, rationabilis cauſſa oſtendatur, per quam appareat, decimas novalium ad eos pertinere. Idemque decernit Alexander IV. cap. 2. ibidem, unde clare colligitur, novalia dimiſſa a Parochis, qui congruam portionem optaverunt, ab iiſdem iam repeti non poſſe, ſed ea tantum, quæ a prædictæ optionis temporibus ſurrexerunt; imo nec ineſſicaciter peterent contra decimatores, qui privilegium non habent fruendi novalibus quibuſcumque, ut habent quædam Monaſteria, quibus incorporatæ fuerunt Eccleſiæ Parochiales cum ſuis decimis cum tali ſimul privilegio, quod inter alios obtinuere Cluniacenſes.

Primitivi Parochi ius non habent ad novales decimas in concurſu Vicarii perpetui, ſeu ad excluſionem Vicarii perpetui, ut vult Hericourt citatus a Tourneleio; & quia ſtat aliquem gaudere titulo Parochi primitivi, nec tamen decimis ullis frui, unde ex ſola Parochi primitivi conditione nullum exurgit ius ad decimas, ita & ad novalium perceptionem, & quia Epiſcopi, qui Monachis conceſſere Parochiarum redditus, non alios quam qui tunc temporis percipiebantur proventus conceſſiſſe cenſendi ſunt; cum donatio bonorum omnium præſentia ſolum complectatur, non futura. Aliud tamen dicendum eſſet, ſi Parochus primitivus privilegium haberet ad omnes prorſus etiam futurarum novalium decimas, ut habent Cluniacenſes. Huic autem privilegio æquivalet vel titulus, vel memorialis poſſeſſio, & qua idem titulus legitime præſumeretur.

Si Fundus rei decimabilis ferax verſus ſit in fundum non decimabilem, v. g. Ager frumentarius in Sylvam, idem dominus, qui fundum ſuum non colit, non tenetur ad decimas in ſpecie: notanter dixi *in ſpecie*, quia ſi mutua inter proprietarium fundi, & decimatorem fundi facta ſit conventio de tali ſumma ſingulis annis ſolvenda, teneretur proprietarius ſive agrum coleret, ſive non, niſi ager aquarum alluvione periiſſet; ita Tourneleius cum Canoniſtis.

Unuſquiſque poteſt agri ſui culturam immutare, quia rei ſuæ quiſque eſt moderator, & arbiter: ſi autem fiat fructuum Fundi converſio, iuxta multos debentur decimæ ex fructibus novis, qui in loco non ſunt decimæ ſubiecti, 1. quia decimæ ſunt onus rei ſeu fundi, porro onus tranſit cum ipſa re; 2. quia alias eſſet penes Proprietarium fraudare Decimatores iure ſuo, cum ad id ſatis eſſet ſuperficiem immutare. Verum oppoſita ſententia in praxi tuta eſt, niſi ſubſit dolus. Quia ſicuti vertens fundum in decimabilem, eo ipſo debet decimas quas antea non debebat, ſic a contrario in propoſito caſu; neque enim æquum eſt, ut decimator in oppoſitis hypoteſibus commodum ſemper ſentiat, & nunquam onus. Ita ſi proprietarius non debet decimas quando Fundum ſuum negligit, non eſt maior ratio cur debeat, quando ſuperficiem ſui Fundi immutat. Tandem cum decimæ ſint quarta pars fructuum, debentur ratione fructuum, non ratione Fundi: excipiendi tamen eſſent ab hac regula caſus doli, & exceſſus, ne ſcilicet tot iugera verterentur in culturam a decimis immunem, ut inde notabile damnum perciperet decimator.

Debentur ex oppoſito decimæ, ut iam notatum eſt, ex Fundo, qui olim vel nullum ferebat fructum, vel fructus ferebat a decimis liberos, & nunc converſus eſt ad producendos fructus decimis obnoxios. Nec opus eſt probari ulla ratione, quod iam per ſe eſt manifeſtum. Sola difficultas eſt, an iure communi decimæ horum fructuum ad Parochum Vicarium pertineant, & affirmandum videtur cum concurrat eadem ratio novalium, quorum fructus Parocho debentur eo modo quo ſupra dictum eſt, ideſt ex quo etiam congruam portionem elegit, dummodo Parochus primitivus non habeat privilegium, quo Parochorum iuri derogatur.

Quod ſi vel ex Sulchis, vel ex titulis, aut ſeniorum teſtimonio conſtet Terram aliquam, quæ nunc noviter colitur, etiam olim cultam fuiſſe, fructus ex ea prodeuntes ad decimatorem, non ad Vicarium, etſi perpetuum, pertinere debent, quia ex quo probetur, Terram illam olim cultam fuiſſe, non habet veram rationem novalium. Item quia cum olim Terra illa culta fuerit, decimator in ea habet ius ſuum, quod quidem ius defectu culturæ potuit ſuſpendi, non tamen penitus extingui. Quod ſi probabile foret terram quæ exculta eſt nunc temporis, novalem fuiſſe, aut verſam eſſe aratro, non ad culturam, ſed ad venuſtatem loci, eius decimæ Parocho, non aliter decimatori adiudicandæ ſunt. Interim hinc colligent Parochi ſibi invigilandum eſſe circa terras, quæ aliquando verſantur aratro abſque eo quod his mandentur ſemina; nam decurſu temporis ex ipſis ſulchis in ſui præiudicio præſumentur novalia non eſſe, quæ reipſa erant novalia.

De-

Cui ſolvendæ ſint Decimæ lanæ &c. Decimæ Lanæ, Agnorum &c. ſolvendæ ſunt ei in cuius Territorio talia animalia pernoctant, potiſſimum tempore hyemali, non ei intra cuius limites paſcuntur, niſi conſuetudine aliter receptum ſit; in dubio autem difficultatis huiuſmodi, reſolvatur, ac definiatur ex uſu vicinarum Parochiarum. Quod ſi animalia ex æquo in duobus locis morentur, æquum eſt, ut decimæ eorum dividantur: ſi plus in uno morentur, quam in alio loco, adhuc fiat diviſio inter Parochos, ſervata temporis proportione, qua animalia in Parochia manſerint, ac pabula receperint; tametſi ut notat Rebufus *q. 6. n. 27.* ſæpius obſervetur, ut ille capiat decimas intra cuius limites animalia frequentius paſcuntur. Quare ſtandum eſt conſuetudini, quæ fere ſola legem ſtatuit circa minores decimas.

Decimæ non ſolvuntur ex horris communibus, niſi quibuſdam in locis: ſi tamen fundus arabilis, aut vinea muro ſit circumſepta, ex utroque decimas ſolvi neceſſe eſt, imo ex ſepto leguminum feraci, dumtaxat deberentur decimæ, ſi in eo incluſa eſſet magna pars terrarum, quæ antea decimis erant obnoxiæ. Cæterum ſi in frumentaria terra extent arbores frugiferæ, moris eſt, ut decimator ex his decimas non percipiat, licet aliunde decimas capiat ex arboribus. Alicubi tamen contraria invaluit conſuetudo.

Circa vero decimas ſequelas ſequendum eſt illud Lucii III. *c.* 20. de decimis; Decimæ meſſium, vel fructuum, arborum, ſi qui coluerint in alia Parochia quam in ea in qua habitant, quoniam a diverſis diverſa conſuetudo tenetur, tu eligas in hoc caſu, quod per conſuetudinem diu obtentam ibidem noveris obſervatum. De inſolita decimarum ſpecie animadverte eas non deberi, cum alterius Parochiæ incola, licet terram bobus ſuis exerceat, non tamen pro ſe, ſed pro alio laboret. Van-Eſpen, & Tourneleius.

§. IV.

De iis, qui ad decimas tenentur.

Unanimis eſt conſenſus Canoniſtarum, decimas iure communi ab omnibus Chriſtianis deberi, neminemque quacumque etiam dignitate præeminentem ab his exemptum eſſe, niſi ſpeciali privilegio, ac titulo ſe exemptum probet; ita in *cap.* 3. 4. 5. *De Decimis*. Hæc tamen obligatio præſertim Laicos reſpicit, utpote qui a Parochis, & Clericis ſpiritualia recipere debeant, eoque titulo iure quodam quaſi naturali decimas ad Sacerdotum ſuſtentationem retribuere debent; unde Laicus valde difficiliter eximi poteſt a decimarum ſolutione; & in pluribus iudiciis Laici obſtricti fuere ad ſolutionem decimarum e ſuis terris tametſi a tempore immemoriali non ſolviſſent, niſi tamen oſtendant decimas iſtius terræ titulo infeudationis ſibi competere; alias poſſeſſionem immemorialem, aut centorum annorum non ſolvendi decimas non eſſe ſufficientem ad acquirendam exemptionem, aut immunitatem. Nullaque laica poteſt acquirere immunitatem, libertatem, aut exemptionem a decimis, neque eam præſcribere ob negligentiam, aut colluſionem Parochi, aut alterius Eccleſiaſticæ perſonæ, ait celebris Canoniſta, ius decimarum alienare non valentis. Van-Eſpen hic cap. 6.

Quod ſi exemptio a decimis (notat Bordeus) conceſſa eſſet alicui Laico per Parochum ad aliquot annos, puta decem mediante aliqua compenſatione, & indemnitate facta Eccleſiæ, conventio huiuſmodi eſſet valida, quia nimirum tangit fructus annuos, non autem ius decimandi in ſe. Ita videntur Capitula, & Monaſteria paſſim remittere decimas ad aliquot annos, aut in multa minori quantitate earum ſolutiones reducere, ut facilitent Laicos ad terras alluvionibus inundatas, ſteriles, & infructuoſas reducendas ad culturam, & terras arabiles. Van-Eſpen hic c. 7.

Ab onere Laicorum ſolvendi Decimas ſaltem ex quibuſdam Feudis non eximunt Canoniſtæ toparcas ideſt iuriſdicentes Parochiarum, tametſi probata eſſet immemorabilis exemptio niſi ſpeciali privilegio exemptionem probaverint, cuius defectu notat hic Van-Eſpen ſæpe in Tribunalibus Galliæ ac Flandriæ contra eorum ſuppoſitam exemptionem iudicatum fuiſſe: imo attento iure communi etiam Principes, & Reges e ſuis Terris Decimas debere unanimi conſenſu ex citato Van-Eſpen tradunt Canoniſtæ, plures quorum ait citari ab Antonio Anſelmo in ſuo Tribuniano Belgio.

Item ne pauperes quidem a decimarum ſolutione liberi cenſentur, quia decimæ quocumque tandem titulo debeantur, vere debitæ ſunt, & pauperes itidem ſua debita ſolvere tenentur, niſi vel in extrema neceſſitate ſint, vel eamdem ſint experturi ſi debita ſua ſolvant.

Item non ſolum Hæretici, verumetiam & Infideles, ac Iudæi compellendi ſunt ad dandas

das Decimas de domibus aliiſve poſſeſſionibus, de quibus antequam ad Iudæos quocumque titulo perveniſſent Chriſtiani dare conſueverant, ut ſic Eccleſiæ conſerventur indemnes: ita Innocentius III. Cap. *de uſuris*. Num vero Iudæi Decimas dare debeant de bonis, quæ penes ipſos ſemper fuerint, ſupervacanea eſt talis controverſia, quia Iudæi temporalia bona tenere prohibentur.

Quoad Clericos vero certum eſt, nec Epiſcopum, nec Parochum, imo iuxta communem Canoniſtarum, nec ſimplices Clericos teneri ſolvere decimas ex terris quæ ſunt beneficii, quod poſſident; tametſi bona Epiſcopatus eſſent in Parochia alterius Epiſcopatus, & bona Parochi in aliena Parochia, niſi in caſu poſtea aſſignando, & talis aſſertio deſumitur ex cap. 2. *de Decimis*, ubi ſic: novum genus exactionis eſt, ut Clerici a Clericis decimas exigant, cum nuſquam in Lege Domini legamus: non enim Levitæ a Levitis decimas accepiſſe leguntur, & in hoc ſenſu intelligitur hic textus a Barboſa, Rebuffo, aliiſve communiter poſt Gloſſam. Quoad alia vero bona ideſt Sæcularia quæcumque illa ſint, quæ a Clericis poſſidentur, tenentur iſti, quicumque ſint, etiam Epiſcopi, decimas ſolvere, tum quia quoad hæc ſunt eiuſdem conditionis, tum quia res tranſit cum onere ſuo.

Quod ſi Parochus acquirat bona ſuæ Eccleſiæ unienda, quæ antea obnoxia erant decimis, ſicut ſi bona Beneficii, quod poſſidet ſimplex Clericus, antequam in dotem ad idem Beneficium conſtituendum aſſignarentur decimas ſolvebant; & Parochus, & Clericus de iiſdem bonis licet nunc facta ſint Eccleſiaſtica, decimas ſuo reſpective Parocho ſolvere tenentur. Ita Fagnanus in Cap. Nuper 34. *h. t. n.* 10. Barboſa, & alii communiter contra Pirhing hic n. 42. quia prædia hæc non ſecus ac aliæ res tranſeunt cum onere ſuo, alioquin privaretur Eccleſia priore iure ſuo iam acquiſito, quod admitti nequit: quandoquidem uni conſulendum non eſt cum iactura alterius ex *cap.* 13. 1. *q.* 3. nam citatum caput *Nuper* ſtatuitur, *ut Ciſtercienſes, aliique Regulares de prædiis ad fundanda nova Monaſteria acquiſitis, etiamſi ea propriis manibus, ac ſumptibus excollant, decimas perſolvant Eccleſiis, quibus ratione prædiorum antea perſolvebantur; idque ne occaſione privilegiorum Eccleſiæ, ſeu Parochiæ ulterius pergraventur. Quare Religioſi omnes tam exempti, quam non exempti de terris, & poſſeſſionibus acquiſitis decimas integre ſolvere tenentur illis Eccleſiis, quibus eædem poſſeſſiones, & terræ prius fuerant decimales, niſi ſuper hoc ſpeciali iure, ſive privilegio ſint muniti.* Ita ſtatuit anno 1258. Alexander IV. *cap.* 2. *de Decimis in* 6. Tum quia redeunt rationes mox allatæ de Clericis, tum quia abſtrahendo a privilegiis, & inſpecto iure communi Regulares Parochis erant ſubiecti, & ab iis percipiebant Sacramenta, ut patet ex Canone 6. 7. 40. 46. XVI *q.* 1. Nunc vero ut advertit Reiffenſtuel ex Ordine Minorum *h. t. n.* 53. Religioſi omnes aliquo ſaltem modo a ſolvendis decimis immunes ſunt per privilegia partim cómmuni iuri inſerta, partim ſpecialiter conceſſa. Sed circa hæc privilegia multa docent cæteri Canoniſtæ, & primo quod nullius ſint momenti niſi dentur cum clauſa derogatoria Concilio Lateranenſi ex quo deſumptum eſt c. *Nuper* iam citatum. Unde ut privilegium valeat in hac parte, debet habere hanc, aut parem clauſulam *non obſtante aliqua conſtitutione etiam in Concilio generali habita*. 2. Quia in generali conceſſione quantumvis ampla privilegiorum non communicatur privilegium immunitatis a decimis, licet fiat expreſſa mentio de Decimis, alioquin immunitas conceſſa ad Decimas extraordinarias reſtringeretur, neque de ſolitis prædialibus intelligenda erit: nam Communicatio privilegiorum non ſe extendit ad ea, quæ nonniſi cum magna difficultate conceduntur; difficillime autem conceditur immunitas a decimis, & pluries ita definierunt Sacra Congregatio, & Rota, teſte Fagnano n. 33.

Notandum ulterius circa privilegia Pontificia pro immunitate a decimis conceſſa Regularibus non ubique eſſe recepta; item hæc privilegia ad ea tantum prædia extendi, quæ propriis manibus, vel ſumptibus colunt Regulares, non ad ea quæ locant; item Regulares etiam exemptos a decimis decimas debere ex prædiis, quæ ipſi conducunt, ac recipiunt ad firmam *c.* 8. *h. t.* Si quæ conventio inita ſit inter Monacos decimatores, debere eam ſervari, licet deinceps obtentum ſit immunitatis privilegium *cap.* 3. *eod. t.* Item ceſſare privilegium cenſetur, cum eo non obſtante decimas per 40. annos continuos, & ſine lite ſolverunt Regulares, quia cum tanto tempore contra indulta privilegia decimas ſolverint, eis renuntiaſſe tacite præſumuntur. Liberum porro eſt unicuique iuri ſuo renuntiare *c.* 6. & 15. *de Privile. & exceſ.* Privilegia quibuſcumque conceſſa perſonis inhærere, non rebus, unde qui fundos decimarum immunes acqui-

acquirunt a privilegiatis, ad decimas tenentur, quas quidem quandoque ſolvere debent Parocho, quandoque univerſali decimatori. Parocho quidem ſi prædium a privilegiatis conditum antea a decimis liberum fuerit quam decimandi ius conceſſum fuiſſet decimatori: eidem vero decimatori, ſi ante privilegium decimas perceperit ex prædicto prædio, quia poſtulat æquitas ut ceſſante cauſſa per quam quis a iure ſuo excidit, is idem ius ſuum recuperet.

§. V.

De tempore, & modo, quo decimæ præſtandæ ſunt.

Nulla occurrere poteſt gravis difficultas circa tempus, quo decimæ ſunt ſolvendæ, nam decimæ fructuum debentur eodem tempore, quo iidem fructus colliguntur. Solum hic præcipue notandum eſt quod ſi præmonito ſuo tempore, ideſt Meſſis, & Vindemiæ, decimatore pro decimis colligendis, ex eius negligentia, quia nimiam moram faciat in colligendo patiantur, & pereant ipſi decimatori patiuntur, & pereunt, & ex oppoſito idem etiam dicendum de ſolvente decimas ſi eius incuria hoc eveniat, teneri ſcilicet compenſare decimatorem de damno, quod in eiſdem ei obveniret.

Non licet pecudes ad paſqua ducere in agros, niſi inde ſublatæ ſint decimæ, ſed debitor qui non debet ultra ſuum onus pergravari is liber erit a detrimento per gregem ſuum decimis illato, niſi intra triduum a ſublatis fructibus ex agro illinc a decimatore decimæ ibi relictæ non eferantur.

Si plures ius habeant dividuum decimas percipiendi ex eodem fundo, penes Parochum erit electio.

Circa decimas pecudum ſervanda eſt conſuetudo locorum. Quod pertinet ad decimas pecorum ſervanda eſt cuiuſque loci conſuetudo quoad tempus, quoad numerum, & quoad lanas, quæ aliquando etiam ex ovibus otioſis ſolvuntur, aliquando ſolumodo ex iis, quæ fætui ferendo ſunt aptæ. Item definiendum ex conſuetudine quo tempore ſolvendæ ſint decimæ eædem Carnariæ, nam alicubi ſtatutum eſt, ut intra Paſchalem quindenam ſolvantur, alibi ut die prima Iunii, alibi ut feria quinta in Cœna Domini, alioquin iam ſumptibus Parochi animalia enutriuntur. Non tenetur tamen Parochus Pullos adhuc lactentes recipere, alias ſibi inutiles forent, porro ut pinguiores gregis agnos, aut vitulos exigere non debet decimator, ſic nec macilentiores, offerre debet Collonus; unde media via ab utroque incedendum.

Si vero ut alicubi obſervatur moris ſit, ſeu præſente, ſeu ſi adeſſe recuſet abſente Parocho agnos decimales ſignare, iam ii ſi pereant peribunt decimatori, & de ſola pelle tenebitur Collonus præſtito tamen iuramento, decimale animal ſua culpa non periſſe; ita Van-Eſpen hic. c. 8.

Si Dominus Gregis gregem ſine dolo, & ſine odio in ſuum Paſtorem innocenter vendiderit ante tempus tonſificationis, & fætuum, de nulla reitate eſt redarguendus, nec ullo conſcientiæ debito gravandus.

Quoad modum vero ſolvendi decimas obſervandum primo, eas extrahi debere ante omnem fructuum perfectionem, ideſt priuſquam gravamina quæcumque, quibus ſubiecta ſunt prædia, ſolvantur iuxta decretum Concilii Lateranenſis habiti anno 1215. *Statuimus .... exactionem tributorum, & cenſuum præcedat ſolutio decimarum*, vel ſaltem *hi ad quos cenſus, vel tributa indecimata pervenerint, quia res cum onere ſuo tranſit, ea per cenſuras Eccleſiaſticas decimare cogantur Eccleſiis, quibus de iure debentur. c. 33. de Decimis*, & iure merito hoc ſtatutum fuit, quia decimæ antiquiores ſunt quocumque cenſuali iure, & nobiliore titulo præſtantur. Pontas hic cum aliis caſ. 8.

Item decimæ prædiales debentur ante deductionem cuiuſcumque expenſæ ut cum cæteris notat Cabaſſutius L. 2. c. 29. n. 3. Unde fit ut ne ſeminis quidem iam decimati ratio habeatur. Notat tamen Van-Eſpen cum aliis, caſu quo prædia redimi debeant magnis expenſis a damnificatione præcipue aquarum, vocari poſſe decimatores, & æquum eſt etiam, ut concurrant aliqua parte ad dictas expenſas, qui ideo in Flandria ut animent Agricolas ad reparandas excolendaſque terras pro gravamine ſumptuum, tribuere ſolent ex toto, vel in parte ad aliquot annos immunitatem decimarum. De præ deb ant duc pen inſ exp

In materia decimarum valere poteſt tranſactio, ſeu conventio, facta tamen cum ſuis formalitatibus ad alienationem Eccleſiaſtici boni neceſſarias, vi cuius decimæ non in ſpecie, ſed in certa granorum vel pecuniæ Summa ſolvantur, de qua conventum ſit, & huiuſmodi pactiones nihil habent mali ſi fiant ſervatis ſervandis; imo aliquando prodeſſe poſſunt cum de minutis decimis agitur, hæc enim propter rei exilitatem, & incertitudinem plerumque pariunt dubia, & difficultates, quæ ſemel determinata Summa redimun-

dimuntur; ita Fagnanus n. 24. Valida videtur conſuetudo, quod loco animalium ſolvatur certa pecuniarum Summa nomine decimæ, & hoc ad ſenſum Alexandri III. c. 2. de tranſanctione; ſed circa tranſactiones attendendæ ſunt locorum conſuetudines, quæ locum habent etiam circa formam decimarum; alicubi enim decimas rerum, alicubi undecimas, aut minus tribuunt decimatori, & hoc idem eſt de Decimis pecudum.

§. VI.

De Præſcriptione Decimali.

Præſcriptio in hac re dupliciter haberi poteſt; activa, nempe quæ tribuit ius ad decimas non prius præceptas, & paſſiva, quæ eximit a decimis, quæ prius habebantur, & hic perpendendum non ſolum quod attinet ad decimarum præſcriptionem, ſed etiam quod ſpectat ad alios iuris modos, unde decimæ obtineri queant. Dubium nullum extare poteſt, quin præſcriptione acquiri poſſet ius decimas percipiendi, cum hoc definiatur tum a praxi univerſali, tum auctoritate Alexandri III. *c.* 6. *de Præſcriptione*. Perſonæ vero quæ hoc ius acquirere poſſunt præſcriptione decimas præcipiendi, quoad decimas Laicales, ſeu infeudatas ſunt tam Eccleſiaſtici, quam laici; quoad Eccleſiaſticas vero ſolum Eccleſiaſtici, ideſt Eccleſia præſcribere poteſt contra Eccleſiam, neutiquam laici, licet longiſſima ſit eorum poſſeſſio. Et quoad primum, ideſt quoad ius quod præſcriptione acquirere poſſunt etiam Eccleſiaſtici ad decimas laicales ſeu infeudatas, res etiam patet per ſe, quia ſi laici quoad huiuſmodi decimas præſcribere poſſunt, multo magis Eccleſiaſtici, ſeu Eccleſia, ad quam decimæ nativo iure debentur ideſt in ipſa ſua origine pertinent, quod ſatis communiter docent Iuriſtæ; nam & hoc paſſim receptum eſt, ut *quæ ſunt quæſibilia privilegio, ſint quæſibilia præſcriptione data capacitate perſonæ*, & cum decimæ laicales naturam habeant, & conditionem boni Patrimonialis, & æque cadant ſub civile commercium, hinc non ſecus ac cætera bona civilibus legibus ſubiiciunt, ac ſicuti donari poſſunt, ac vendi, ita etiam præſcribi; imo ſi Eccleſiaſtici contra Eccleſiaſticas decimas præſcribere poſſunt, hoc plane poterunt Laici quoque contra Laicos. Sic poſt Felinum & Pontaſium, alii docent. Verum quidem eſt, utraſque ſententias ab omnibus Tribunalibus admitti. Quoad alteram vero partem, videlicet decimas Eccleſiaſticas præſcribi poſſe ab Eccleſia contra Eccleſiam, non vero a Laicis contra Eccleſiam, conſtat ex cap. 6. *de Præſcriptionibus*, ubi Alexander III. ita loquitur: *Ad aures noſtras pervenit, duas Eccleſias litigaſſe ſuper decimas, quas una earum in alterius Parochiæ annis quadraginta poſſidet: tuæ Fraternitati in tenore præſentium innoteſcat, quod de iure divino, & humano melior eſt conditio poſſidentis, quia quadragenarii præſcriptio omnem prorſus actionem excludit*. Quoad tertiam vero partem, ideſt non poſſe Laicum præſcribere decimas contra Eccleſiam, non obſtante quantumvis antiquiſſima poſſeſſione, ex ipſa ratione hoc patet, quia cum non ſit capax præſcribendi, niſi qui capax ſit poſſidendi; hinc Laici quia nullatenus ſunt capaces poſſidendi decimas Eccleſiaſticas, ſicuti nec Beneficia Eccleſiaſtica, nec capaces erunt præſcribendi eaſdem decimas, quæ iam Beneficiorum Eccleſiaſticorum ſunt Appendices: ita c. 7. de Præſcrip.

Ad præſcriptionem vero activam decimarum, ſeu ad hoc ut Eccleſia non Parochialis contra aliam Parochialem præſcribat, neceſſe eſt, ut cum poſſeſſione continua, & pacifica 40. annorum concurrat titulus, vel hoc deficiente ſuppleat immemorialis poſſeſſio; ita Bonifacius VIII. *c.* 1. *in* 6. ratio eſt, quia licet ei, qui rem præſcribit Eccleſiaſticam ſi ſibi contrarium non eſt ius commune, vel contra eum præſumptio non habeatur, ſufficiat bona fides, ubi tamen eſt ei ius commune contrarium, vel habetur præſumptio contra ipſum, bona fides non ſufficit, ſed eſt neceſſarius titulus, qui poſſeſſori cauſam tribuat præſcribendi, niſi tanti temporis allegetur præſcriptio, cuius contrarii memoria non extet, quare cum ius commune contrarium ſit ei, qui contra Eccleſiam Parochialem, cui primario in favorem ſui Paſtoris decimæ inſtitutæ ſunt decimas præſcribere contendit, poſſeſſio 40. annorum cum bona fide ei non ſufficit ad talem præſcriptionem, ſed debet habere titulum, & in huius defectu immemorialem poſſeſſionem.

Circa vero præſcriptionem Parochiæ contra Parochiam non una eſt Canoniſtarum ſententia; nam alii volunt ſufficere decennium poſſeſſionis inter præſentes, alii vicenium inter abſentes, ita Covaruvias, & alii, quia dicunt iſti ius in tali caſu non reſiſtit, ſed potius aſſiſtit, cum expreſſe declaret in controverſia num decimæ ad hanc vel ad illam Parochiam pertineant ſtandum eſſe conſuetudini diu obtentæ; tempus autem 10. annorum habetur pro diuturno ex *Leg.* 1. *Cod. de Præſcrip. longi temporis*.

Alii

Alii tamen & probabilius, in hoc caſu requirunt 40. annos cum bona fide, licet non ſit cum titulo, quia licet non reſiſtat ius præſcribendi in hoc caſu, unde fit ut ſola cum annis 40. ſufficiat bona fides ſine titulo, non tamen ceſſat alia iuris diſpoſitio, quæ generaliter requirit ut immobilia Eccleſiæ bona nonniſi 40. annorum ſpatio præſcribantur. Et revera Eccleſia Parochialis non eſt in decimarum materia peioris conditionis, quam alia quæcumque Eccleſia non Parochialis, vel pia cauſa ut Monaſterium, Capitulum, Hoſpitale, & ſimilia, unde ſi quivis Clericus privatus nec Parochus, Capitulum, aut alia pia cauſa præſcribere nequeunt contra Eccleſiam non Parochialem &c. quoad bona immobilia niſi ſpatio annorum 40. cum bona fide iuxta illud Alexandri III. *c. 7. de Præſcrip.* ſequitur quod nec Eccleſia Parochialis poſſit præſcribere contra aliam Eccleſiam Parochialem niſi præſcriptione annorum 40. cum bona fide. Ut tandem Eccleſia decimas infeudatas præſcribat, ſufficit, & requiritur poſſeſſio 30. annorum ſine titulo, cum titulo vero poſſeſſio annorum 20. inter abſentes, & annorum 10. inter præſentes. Ius decimandi aliis etiam viis comparari poteſt quam per præſcriptionem, ut tradunt Decretales, & primo privilegio Summi Pontificis Romani, quo fit ut multi Regulares, ac multi Beneficiarii ſimplices pluribus in locis decimas percipiant. Secundo per tranſactionem, ut cum exorta lite, an Parocho, an Regularibus, aliiſve Clericis debeantur huius, vel illius loci decimæ, convenitur inter litigantes, ut una pars Parocho, alia aliis puta Regularibus, vel Clericis cedat; hic tamen caute procedendum eſt ad cavendam ſimoniæ labem, quæ facile in his pactionibus incurritur. Cæterum iuxta Fagnanum in caput *Veniens* 8. *de tranſactione* alioſve complures, niſi omnes; etſi tranſactiones huiuſmodi etiam privata auctoritate factæ ipſos tranſactores ligent, non ligant tamen eorum ſucceſſores ſi factæ ſint ſine legitima auctoritate Superioris, quia *tunc inter perſonas factæ potius, quam inter Eccleſias videntur* eodem cap. 8. *de Tranſ.* unde tantum ſuos auctores obligant, non etiam ſucceſſores prout in ſimili ait Tridentinum ſeſs. 6. c. 4. *de Refor.* Tertio compromiſſio in unum, vel plures arbitros quorum ſententiæ ſtandum, iis, qui de decimis litigantes ſuam eis cauſſam remiſerunt ex *cap. 1. de arbitris*. Quia tamen non decet, ut Laicus in talibus arbitretur *cap. 8. eod.* & Decretum eſt *ut Laici negotia Eccleſiaſtica tractare non præſumant*; cap. 2. *de iudiciis compromiſſariis*; idcirco conſenſus requiritur Superioris Eccleſiaſtici: quia ex huiuſmodi compromiſſo ſequi debet, quædam boni Eccleſiaſtici alienatio; quæ nec indirecte quidem fieri poteſt ſine Eccleſiaſtici ſuperioris conſilio, ut in Regula 39. iuris in 6. *Cum quid prohibetur, prohibentur omnia quæ ex illo ſequuntur*. 4. Permutatione qua Eccleſia hæc cum illa decimas commutat Arg. *cap. 6.* & cap. *Finali de rerum permutatione*. Hic quoque requiruntur ordinariæ ſolemnitates ad alienationem rerum Eccleſiaſticarum neceſſariæ; quia permutatio expreſſe recenſetur inter alienationis ſpecies: *Cap. Nulli 5. de rebus Eccle. non alienandis*.

§. VII.

De præſcriptione paſſiva Decimarum.

Hic tria potiſſimum occurrunt diſcutienda; videlicet 1. an, & quouſque decimis obnoxii contra retributionem decimæ eccleſiaſticæ præſcribere queant. 2. Utrum idem valeat etiam contra decimas infeudatas quod poteſt adverſus Decimas Eccleſiaſticas. 3. Tandem, quo tempore præſcribatur immunitas a decimarum gravamine, poſito quod hæc præſcriptio fieri queat.

Decimæ ſi materialiter ſpectentur præſcribi nequeunt; quia cum decimæ materialiter ſumptæ ex dictis ſint ſtipendium debitum Eccleſiaſticis, ideſt Eccleſiæ miniſtris ad legitimam eorum ſuſtentationem, plane præſcribi nequit contra debitum huius ſtipendii, cum præſcribi non poſſit contra onus iure naturali debitum, quale eſt hoc decimarum. Poſſunt quidem præſcribi decimæ ſumptæ formaliter; quia cum in tali ſenſu ſint certa talium fructuum portio, ſtando in iure naturali præſcribi poteſt contra ſolutionem huius portionis. Nam ad hoc ſatis eſt, ut talis portio præcepta non ſit a lege naturali, nec divina. Et eſt probabilior opinio multorum contra paucos, rem ita ſe habere. Unde nec prioribus ſæculis decimæ formales ſolvebantur, nec hodiedum ſolvuntur in Orientali Eccleſia. *Certe durum eſſet dicere quod omnes homines Italiæ, & orientalis plagæ damnentur, quia decimas non ſolvunt*, ait S. Thomas *Quodlib. 2. art. 2.* Concordat Lateranenſe Concil. cap. 32. *de Decimis*. In aliquibus regionibus quædam permixtæ ſunt Gentes, quæ ſecundum ſuos ritus Decimas de more non ſolvunt, quamvis cenſeantur nomine Chriſtiano. Et infra, *illæ decimæ dandæ ſunt, quæ debebantur lege divina,*

vina, vel loci conſuetudine approbata. Igitur ubi conſuetudo viget ut decimæ non ſolvantur, nulla erit obligatio eas ſolvendi niſi ex tali defectu miniſtri Eccleſiæ neceſſaria careant ſuſtentatione; quia in tali caſu deberentur ex lege divina. Si igitur conſuetudo eximere valeat a decimarum ſolutione; poterit a fortiori præſcriptio, ſi lex poſitiva non opponatur; cum conſuetudo locum totum eximat, præſcriptio vero, nonniſi certas perſonas.

Nec ex eo quod Laici active præſcribere nequeant, debet inferri, nec poſſe paſſive, ideſt non poſſe præſcribere immunitatem a decimis, quaſi præſcribendo immunitatem a decimis ſolvendis, certo modo decimas percipiant ex propriis agris; quia non ſolvere Decimas, & eas retinere ſit idem ac eas percipere ex ſuis prædiis. Etenim ſicuti ex eo quod Parochus ex agris ſuis decimas non ſolvit, non dicitur ex agris ſuis Decimas percipere; ita nec Colonus liber a Decimis dici poteſt decimas e fundo ſuo percipere; quia fructus quicumque non habent rationem Decimæ, donec Decima eorum pars non ſit pro decimis deſſignata.

Nec obeſt quod ſi præſcriptione præſcribi poteſt immunitas a Decimis, dicendum eſſet, hanc immunitatem nihil habere ſpiritualis, quod dici nequit; alias immunitas a decimis vendi, & emi poſſet, quod nequit admitti. Nam reſpondetur, non deeſſe, qui concedunt, ſeu credunt immunitatem a decimis emi poſſe, & vendi, inter quos Moneta celebris in re Decimali; quia, ait ipſe, exemptio a decimis eſt mera recuperatio libertatis a natura conceſſæ, vel potius fructuum futurorum emptio, quos ex fundo ſuo præſtare tenetur: non eſt autem illicitum prætio recuperare libertatem ſuam, & fructus emere. Verum quamplurimi hoc non admittunt, contenduntque, quod niſi in hac venditione per Pontificis auctoritatem ſpirituale a temporali ſeparetur, hic venditionis contractus labe inficitur ſimoniaca, quia venditor iuri ſpirituali cedit pro temporali prætio; unde reus fit ſimoniæ, non ſecus ac qui venderet ius patronatum. Idcirco ſecundum hanc tutiorem ſententiam dicendum eſt ad obiectionem adductam, 1. immunitatem a decimis legitima præſcriptione acquiſitam, nihil in ſe vel in cauſſa habere ſpiritualis; quia ex parte præſcribentis eſt mera recuperatio priſtinæ libertatis; ex parte vero Parochi merus eſt non uſus, hicque prorſus gratuitus iuris activi ad Decimas. Ex oppoſito autem, ſi immunitas prætio comparetur pendeta cauſſa ſpirituali; quia ceditur per poſitivam renuntiationem, nec gratuitam iuris ſpiritualis: unde cum emptio ſit ſimoniaca, quoties eſt ſimoniaca venditio, neutra hic poteſt eſſe immunis a culpa. Secus vero ubi ſola ſit præſcriptio, utpote quæ fiat ſine ullo prætio, & contractu, quæ ſunt Simoniæ radices. Dicendum 2. quod ſi res in ſe ſpectentur, ſtatuendum ſit valere præſcriptionem etiam ex parte Laicorum contra Decimas Laicales. Et hoc certum eſſe debet in locis ubi valet eadem præſcriptio contra Decimas Eccleſiaſticas; imo id ubicumque admittendum videtur: quia cum omnes eiuſmodi Decimæ ſæcularium bonorum qualitates habeant; ita ut etiam vendi poſſint, ſubire debent eorumdem ſæcularium bonorum onera, ac proinde ſicuti illa præſcribi poſſe. Ubi vero mos eſt ut Decimæ contra Eccleſiam præſcribantur ex toto, vel quoad quotam a Laicis, opus eſt poſſeſſione immemoriali, ut docet S. Dunad pag. 125. ubi putat requiri ut in utroque præſumi poſſit titulus.

Si loquamur tamen de Clericis contra Clericos, & neutri ſit Parochiale officium, extra dubium videtur (dummodo aliter lege locali conſtitutum non ſit) ab iis præſcribi poſſe decimarum immunitatem. Et revera ſi poſſunt præſcribere ius decimarum activum, æque ſaltem præſcribere poſſent etiam exemptionem a decimis. Tunc vero videtur neceſſe eſſe eodem temporis intervallo ad utramque præſcriptionis ſpeciem.

§. VIII.

De Decimis Infeudatis.

Circa primævam decimarum infeudatarum originem nihil eſt certi; idcirco diſcrepant inter ſe eruditi. Alii enim cenſent, decimas infeudatas eſſe iura regia his conceſſa, quorum obſequia remunerare volebant. Alii & verius putant fuiſſe primo Eccleſiæ bona, quæ vel a Principibus parum ſcrupuloſis uſurpata, vel iis ad tempus ut Eccleſiam tuerentur conceſſa, ac ab iiſdem aliquandiu ſervata, tandem donata fuere ſæcularibus, ut ſub initium ſæculi octavi hoc legimus factum in Gallia a Carolo Martello. Et hoc patet, quia decimæ ex primæva ſua inſtitutione ſunt retributiones quædam inductæ & quæſitæ ſolummodo Eccleſiæ ad miniſtrorum ſuſtentationem, ut clare colligitur ex SS. Patribus aliiſque Eccleſiaſticis ſcriptoribus; & ante Carolum Martellum, qui cœpit in Gallia diſtrahere ab Ec-

Doctorum ſententiæ circa Decimas infeudatas.

Eccleſia decimas ut Laicis eas traderet, Clericis tantum tribuebantur. Imo facto functo Carolo Martello, Concilia Turonenſia, ac alia coegerunt Laicos ut decimarum poſſeſſores decimas Clericis redderent. Et revera ſtatim ac compertum eſt diſponi de decimis non ſecus ac de bonis laicalibus, ſeu ut ait Paulus Emilius, ſacrum ius Decimale viris militaribus tradi a Carolo Martello, undique reclamarunt omnium ordinum Eccleſiaſtici furtum, & iniuſtitiam reprehendentes. Neutiquam plane ſi res aliter eſſet de Decimis, animos totius Eccleſiæ invaſiſſet ſtupor ut dicere auderet ſuum eſſe, quod conſtanti uſu ſuum non eſſet, ſed de regio iure.

Cæterum cum Decimæ iuſtis de cauſſis alienari poſſint, & olim potuerint; hinc ſequitur quod Decimæ, quæ ante Concilium Lateranenſe 3. habitum ſub Alexandro III. anno 1179. Laicis in feudum perpetuum conceſſæ fuere, eas tuta conſcientia retinere valent. Ita Alexander IV. *cap.* 2. *de Decimis in* 6. ait: *Illas Decimas intelligimus poſſe a Religioſis de manibus Laicorum recipi, quæ ante Lateranenſe Concilium ipſis Laicis in feudum conceſſæ non fuere*.

Decimarum infeudatio probatur vel ex ipſo fundationis titulo qui Concilium Lateranenſe præceſſerit, vel qui ob veterum titulorum excidia merito admittitur ex immemoriali poſſeſſione, non tamen quacumque, ſed quæ nec vi, nec clam, nec præcario, nec quopiam contradicente habita ſit, & conſtat ex veteribus inveſtituris eſſe feudalem.

Si Decimæ ſive per venditionem, ſive per donationem revertantur ad Eccleſiam pure, & ſimpliciter ſine alio adiuncto titulo, redeunt ad primogeniam ſuam inſtitutionem; nam tunc non minus, ac initio ſuæ inſtitutionis cenſentur res mere Eccleſiaſticæ, tametſi certo conſtet eas iure infeudationis ad laicos pertinere: Decima enim huiuſmodi iam immunis eſt a ſæculari iuriſdictione, ſive remittatur Eccleſiæ Parochiali ad quam de iure communi ſpectat, ſive alteri Eccleſiæ; ſive Collegio Eccleſiaſtico. Neque tunc ubi mos eſt requiritur Principis licentia. Ita Molinæus, Van-Eſpen cap. 4. n. 44. Si Laicus autem tradat Decimam ſuam Eccleſiæ in feudum, & cum onere feudali, aut Decimale feudum tranſeat ad Eccleſiam ſive per ſe, ſive cum univerſitate prædii amortizata, ſemper remanet feudalis, & profana; quia non poſſidetur Eccleſiaſtice ſed ſæculariter, ideſt titulo ſæculari, non eccleſiaſtico.

Circa vero Iudicem rerum decimalium, hodie ut plurimum mos eſt ut de petitorio Ius dicat Eccleſiaſticus, Sæcularis vero de poſſeſſorio. Sic Druetus cit. hic a Tourneleio: & ratio quare cognitio poſſeſſorii ſpectet ad iudicem ſæcularem affertur a quodam iuriſconſulto; nempe, quia poſſeſſio eſt quid facti, ad ea autem, quæ ſunt facti (ait idem auctor) non extenditur poteſtas fori Eccleſiaſtici; cum ad Principem ſpectet eos reſtituere, qui ſuis bonis ſint expoliati. Inſuper, quia Eccleſia nec indirecte quidem ad damna & intereſſe damnare poteſt. Licet tamen iudicium de petitorio, ut plurimum abſorbeatur a poſſeſſorio; nihilominus iudicium de petitorio non ubique vana eſt & chimerica idea, ut videre eſt in iuriſconſultis. Tournel. cum quo hic frequentius. De iudice decimalium

TRACTATUS
DE SEPULTURIS.

CAPUT UNICUM.

§. I.

De natura ſepulturæ, & facultate eas conſtruendi.

NOmen ſepulturæ tripliciter uſurpatur: 1. materialiter, ſeu pro loco ubi cadavera mortuorum ſepeliuntur & communiter vocari ſolet ſepulcrum *Cap. Aurum* 69. *cauſ.* 12. *q.* 2. Sepulcra a ſepeliendo ut communiter DD. 2. Formaliter pro actione, ritu, ſeu officio, quod in ſepeliendis mortuorum cadaveribus impenditur, & pertinet ad Charitatem, pietatem, miſericordiamque erga Defunctos, ut habetur dum agitur de Charitatis officiis. 3. Pro iure ſepeliendi mortuorum cadavera clement. *cap. dudum* 2. *de ſepulturis*. Et de hac, & de prima ſepulturæ acceptione ſermo hic habendus eſt.

Hinc facile colligi poteſt, quo pacto differat ſepultura a mortuariis, & funeralibus,

Nam

Nam ſepultura ſumpta materialiter accipitur pro loco in quo mortuorum cadavera permanenter humantur; Mortuaria ſumuntur pro officiis mortuorum, quæ abſente cadavere celebrantur, ut ſunt anniverſaria, & ſimilia; Funeralia vero dicuntur officia, quæ præſente cadavere in actu ſepulturæ fiunt. Vocantur autem funera a funibus, eo quia, cadaver olim funibus conſtringeretur, donec ſepulturæ daretur. Obſerva tamen mortuariorum nomen, & funerum ſæpe confundi, ac unum pro alio accipi. Ita Bonac. Sylv. cum aliis.

l ſe. ura. Sepultura primo modo accepta eſt locus auctoritate Epiſcopi benedictus, in quo cadavera Catholicorum pie decedentium ſepeliuntur. Locus ſepulturæ poſtquam conceſſum fuit ſepeliri cadavera in urbibus, erat atrium, ſeu porticus, vel aliud terræ ſpatium prope Eccleſiam qui hodie communiter *Cæmeterium* appellatur. Cap. *Præcipiend. tit. 5. cauſſa* 13. *q.* 2. *Cæmeterium* eſt nomen Græcum, quod Latine ſignificat *Dormitorium* eo quia ibi requieſcunt Cadavera Catholicorum, qui ratione fidei infallibilis finaliter reſurrecturi non tam mortui ibi iacere dicuntur, quam dormire. Ioan. cap. II. *Lazarus amicus noſter dormit*.

l cæ. .

Uſus humandi cadavera mortuorum prope Eccleſiam non invaluit iam prioribus Eccleſiæ ſæculis, quando reddita pace Eccleſiæ publica templa erigi cœperunt, ſed iuxta ritum Gentilium Romanorum quibus vetitum erat ſepeliri in Civitatibus ex lege duodecim Tabularum, extra civitates ſepeliebantur in agris, & ad vias publicas. Et hanc legem innovavit Theodoſius l. 6. Cod. *Theodoſ. de ſepulcro violato*: Ibi ſepulcra ponebantur, *ut & humanitatis inſtar exhibeant* (ſunt verba Theodoſii) ideſt exhibeant hominibus fragilitatis, & mortalitatis exemplar ſive ſpeciem, vel effigiem. Et cum Theodoſio, alii etiam Imperatores Chriſtiani ſepulcra in civitatibus prohibuerunt, ne nimio fœtore Civitates inficerentur. Van-Eſpen. P. 2. Tit. 38. Hæc lex verſabatur etiam circa ipſa corpora Apoſtolorum, & Martyrum, ut eorum reliquiæ ſepulcrum in Civitatibus non haberent. Verum Chriſtiana Religione invaleſcente permiſſa tandem fuere ſepulcra Apoſtolorum, & Martyrum corporibus in Civitatibus. Imo ea, quæ durante perſecutione extra urbes tumulata fuerant, in urbes poſtea fuere tranſlata, & honorifice condita. Sicuti vero primitus dum perſecutio ſæviebat Chriſtiani loca ſuorum Eccleſiaſticorum conventuum habebant ad martyrum ſepulcra, ut propterea martyria fuerint appellata; ſic poſt perſecutionem, non ſolum templa in civitatibus erigere cœperunt, ubi reponerentur publicæ fidelium venerationi SS. Apoſtolorum, ac Martyrum corpora, verum etiam religioſe ſervatum fuit, nullam conſecrari Eccleſiam ſine martyrum reliquiis, ut hoc pacto ipſæ Eccleſiæ ad martyrum ſepulcra quodammodo extrui ritu veteri cenſerentur, ſeu potius ut Sedes aut dormitorium martyrum haberentur.

Poſtquam vero deportata fuere ad Eccleſias in civitatibus Martyrum corpora, ut ibi ſuam Sedem, requiemque haberent, privati quoque cœperunt deſiderare ſepulcrum in Civitatibus: partim ex pietate, partim æmulatione & ambitione petierunt apud Martyrum loca ſepeliri. Unde ſenſim ſepulcra urbana invaluere, donec tandem Leonis Imperatoris Conſtitutione in Novella 53. data fuit plena libertas vel intra, vel extra urbem ſepulturam eligendi, abrogata contraria lege Civili. Confidentes igitur Chriſtiani ſe magnum reportaturos ſpiritualem profectum, ſi apud Martyrum ſedes ſeu ſepulcra eorum corpora tumularentur, ut videlicet per coniunctionem cum ſanctis etiam ſua corpora quodammodo ſanctificarentur, ac eorum interceſſione iuvarentur, expetere cœperunt eodem ſpiritu, & deſiderare apud Baſilicas ſeu Eccleſias ſepeliri, contenti ſi tantum ad limina eorumdem locorum ſacrorum tumularentur. Hoc primorum Chriſtianorum exemplo factum fuit, ut Chriſtianorum ſepulturis, non ipſæ Eccleſiæ, ſed apud ipſas veſtibulum ſcilicet, ſeu atrium prope ipſas Eccleſias quæ nunc dicuntur cœmeteria deſſignata, & conceſſa fuerint, idque tam intra, quam extra urbes, ubicumque Eccleſiæ Parochiales ſive publicæ eſſent extructæ.

Apud Romanos quilibet locum ſuum proprium religioſum reddebat ſi in eo mortuum ſepeliebat aut ſaltem partem eius principalem puta caput &c. ut ait Iuriſconſultus *in l.* 44. *ff. de Religioſis, & ſumptis funerum*. Verum apud Catholicos, qui veram tenent Religionem, quæ nihil ſanctum ſacrumque cognoſcit, niſi divina accedat auctoritas, & diſpoſitio, locus non efficitur religioſus per ipſam humani corporis humationem, ſed per Sacerdotales Epiſcopi præces, & benedictiones prius religioſus redditur, & benedicitur, ut in illum Catholicorum corpora inferantur. De initio conſecrationis cæmeteriorum.

Quandonam cœperit ritus conſecrandi, ſeu benedicendi cœmeteria incertum eſt. Interim videtur S. Gregorius Turonenſis de Gloria

Confeſſorum cap. 106. iſtius meminiſſe. Credunt aliqui, inter quos Van-Eſpen p. 2, *tit.* 38. *c.2. n.2.* cæmeterii conſecrationem cœpiſſe, ſeu potius cæmeterium tanquam partem & appendicem, aut verius aream vel porticum ipſius, una quaſi conſecratione cum ipſa Eccleſia conſecratum fuiſſe; quod innuere videtur Innocentius III. in *cap. 7. de conſecrat. eccle.* Ita enim ibi ait: *Cæmeteria vero in quibus excommunicatorum corpora ſepeliuntur per ſuorum violentiam propinquorum, reconcilianda erunt aſperſione aquæ ſolemniter benedictæ, ſicut in Eccleſiarum conſecrationibus conſueverat.*

Sicut igitur antiquitus Chriſtiani non in Martyrum ſepulcris, ſed ad limina ſepulcrorum martyrum ſepeliebantur; imo ut ibidem ſepeliri poſſent loco privilegii habebant, ut antea notavimus: ita quoque non in Eccleſiis, in quibus martyrum corpora requieſcunt, ſed in cæmeteriis ſepeliri corpora mortuorum viſum fuit. Van-Eſpen n. 26. ib. Sic habetur can. 18. Concil. I. Bracarenſis. Et apud Gratianum *cauſſ. 13. q. 2. can. 55.* ubi hæc leguntur: *Prohibendum eſt etiam ſecundum Maiorum inſtituta, ut in Eccleſia nullatenus ſepeliantur, ſed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Eccleſiæ. In Eccleſia vero, aut prope altare, ubi corpus, & Sanguis Domini conficitur nullatenus ſepeliantur.* Hoc decretum Gratiani quod refertur nomine Synodi Varenſis, iuxta correctores Romanos non invenitur in Concilio huiuſmodi, ſed in Concil. Nannatenſi anno 850. Ex hoc igitur Canone colligitur tria fuiſſe loca ſepulturis deſtinata, ſed tamen extra Eccleſiam, nempe atrium quod proprie eſt ſpatium vacuum, quod remanſit ex area ſive ſolo ubi ædificata eſt Eccleſia, atque ita atrium omnem circumambit Eccleſiam. Hic tamen accipitur pro ea parte, quæ proxima eſt ianuis, in qua veſtibulum eſt. Porticus, qui eſt locus deambulationi aptus, ut ſunt Clauſtra Eccleſiarum, & Monaſteriorum. Exedræ ſignificatio obſcurior eſt, & veriſimile apparet exedras conſtituiſſe partem murorum Eccleſiæ, atque fuiſſe loca circa Eccleſiam conſtructa in muris Eccleſiarum, in quibus ſedere liceret, ut nunc quoque aliquibus in locis cernitur. In muro igitur illo prominenti cum nonnulli deinde ſepeliri cœpiſſent, cameras quoque & fornices conſtituebant in exedra, in quibus eorum corpora conderentur, quæ cameræ teſte Baluzio etiamnum plures videntur in circuitu Eccleſiæ Tutelenſis. Van-Eſpen tit. cit. cap. 2. n. 29.

In his igitur tribus locis conceſſum fuit a cit. Nannatenſi, ut Chriſtianorum corpora ſepelirentur, & neutiquam in Eccleſia, ſicuti etiam ab aliis Conciliis ſtatutum fuit, & præcipue ab Arelatenſi 6. anno 813. *can.* 31. & in Capitularibus Caroli Magni, ut in primo eorumdem lib. cap. 158. legitur. Sub idem tamen tempus habetur cœpiſſe non tantum Epiſcopis & Presbyteris ſed & quibusdam Laicis honoris cauſſa ob merita ipſorum piæ vitæ concedi in Eccleſiis ſepultura, quæ exceptio habetur in pluribus illius ætatis Decretis. Verum cum vitæ merita ob quæ hæc prærogativa eſſet indulgenda determinata non eſſent, hæc exceptio latam aperuit viam Laicis ambiendi ſepulturam in Eccleſiis, & Sacerdotibus plenam eis annuendi libertatem. Imo cum ex ſepulturis intra Eccleſiam frequenter notabile emolumentum redundaret in Sacerdotibus, cum vel Laici honorationem dum locum ſepulturæ reciperent, in faciendis oblationibus erant liberaliores, vel etiam ipſi Sacerdotes pro locis honorabilioribus prætium exigere non erubeſcerent, ut ex Decretis contra hanc Sacerdotum exactionem editis abunde conſtat; hinc eo magis uſus invaluit, ut Laici ſepulturas haberent in Eccleſiis. Ex hac Sacerdotum cupiditate, & Laicorum ambitione diſciplina antiquitus tam religioſe ſervata de non ſepeliendis mortuis in Eccleſiis incredibili velocitate prorſus interiit, ipſaque Eccleſiæ factæ ſunt cæmeteria quorumcumque divitum, relictis cæmeteriis ad ſolam pauperum humationem. Van-Eſpen tit. eodem n. 32. & ſeqq. & quod lacrimabilius eſt, adeo excrevit divitum Nobilium ambitio, ut generoſis oblationibus Clericorum Religioſorumque cupiditatem induxerint ad eis concedenda ipſa Altarium Suppedanea, cuius abuſus nunc quoque cernuntur veſtigia. Hunc abuſum curavit tollere Sacra Congregatio Epiſcoporum & Regularium præcipiendo pluribus ſuis decretis ut in Interamnenſi 14. Septembr. 1593. In Trebulan. 8. Februarii 1694. in Meſſalenſi 2. Maii 1601. ne cadavera ſub gradibus, & Bradelibus Altarium ſepeliantur, declarando ſimul quod ſi conſtructa reperiantur, ſuſpenſa Altaria ſint, ut ibi divinum Sacrificium celebrari nequeat, ut in Intramnenſi 10. Novembris 1599. donec ammotis oſſibus ſepulturæ terra repleantur, & muro obſtruantur. Inſuper S. Pius V. ad tollendam omnem indecentiam venerabili Eccleſiarum religioſitati cum ſua conſtitutione 5. iuſſit, cadaverum capſæ depoſita, ſeu conditoria in Eccleſiis ſuper terram exi-

Qua cœpe ſepel fidele mnes Eccl

exi-

exiſtentia omnino eſſe removenda, & cadavera defunctorum in tumbis profundis intra terram collocari debere: nam ſolis Summis Pontificibus competit prærogativa, ut eorum corpora ſepeliantur in conditoriis elevatis a terra, ut videre eſt in Baſilica Vaticana, ut ne quidem Perſonæ Regales, hac gaudeant prærogativa ſicuti noviſſime viſum fuit in Chriſtina Regina Svecorum ſepulta in eadem Baſilica ſubter terram. In dicta tamen S. Pii V. diſpoſitione non comprehenduntur monumenta muris, ſeu columnis adhærentia præſertim amotis cadaveribus, quia hæc nullam indecentiam, imo magnum ornamentum Eccleſiis afferunt. Sic Sacra Congregatio in Mantuana 13. Octobris 1579.

Nec tantummodo ſollicita fuit Eccleſia, ut huiuſcemodi tolleret abuſus, ſed inſuper enixe ſtuduit etiam, ut in his temporibus per Canones Conciliorum, quæ identidem fuerunt celebrata, ſuam veterem maxime laudabilem reſtitueret diſciplinam, & non niſi neceſſitate temporum quodammodo cogente factum fuit, ut aliquando recederet, ac de ea remitteret; & revera anno 1593. inculcavit veterem diſciplinam de non ſepeliendis cadaveribus in Eccleſiis cap. *Sepulturis*, idemque decrevit eodem anno in Concilio Burdigalenſi cap. 30. ubi inter graviſſimos abuſus circa ſepulturas recenſuit hanc promiſcuam ſepeliendi in Eccleſiis licentiam, ac ſtatuit, ut in Eccleſiis nulli deinceps ſepeliantur, niſi fuerint Sacerdotes, prout iura præſcribunt, vel ſacris initiati, & Religioſi, nec non Eccleſiarum Patroni. Alii autem qui Nobilitate & meritis in Deum Religionemque commendabiles fuerint ad id cum licentia Epiſcopi admittantur. Cæteri vero in Cæmeteriis, quæ olim etiam illuſtriores non aſpernabantur ſepeliri mandantur, & ut his conſulant quæ S. Carolus habet in Concilio Mediolanenſi 1. *p.* 2. *cap.* 61. & in Mediolanenſi 4. *p.* 1. *cap.* 13. in quo vetat, ut præcipue in Choro, & prope Altaria non habeantur Sepulcra, niſi ſaltem diſtent ab Altari, ut Bradela Altaris diſtet ab ore ſepulcri ſpatium ad minus trium cubitorum.

Porro inſpecta hodierna Eccleſiæ diſciplina locum eligere Sepulturæ propria auctoritate ab Eccleſia non competit niſi ſolis Fundatoribus, & Patronis, quod computatur inter iura honorifica; aliis vero deſignandus eſt ab iis qui Eccleſiis præſident, earumque curam habent: verum circa hoc attendenda eſt Eccleſiarum conſuetudo; non facile tamen in ſimili negotio Parochus negligendus eſt, cum ipſi Gentiles Romani curam Funeralium Pontificibus tanquam rerum ſacrarum Miniſtris detulerint. Van-Eſpen.

Sepulturæ conſtrui poſſunt in quovis loco Religioſo, ideſt ubi Divina Officia celebrantur, & eſt communis ut in cap. *Fraternitatem* 3. *de Sepulturis* cap. *Animarum* 1. imo in loco etiam minus Religioſo, ideſt ubi Divina Officia minus frequenter celebrantur, & hæc pariter eſt communis cap. *Cum quis* 2. *ff. Si quis de Sepulturis in* 6.

Pro iure Sepulturæ, ſeu pro loco, aut fundo conſtruendæ Sepulturæ, ideſt pro iure ut aliquis certo loco Eccleſiæ, vel cœmeterii ſepeliatur, Clericis etiam atque etiam vetitum fuit per Sacros Canones terram pro ſepulcro vendere, ita ut citra ſimoniæ vitium nihil hoc titulo ſeu nomine tanquam prætium peti, ſeu percipi poteſt, nec quoquo modo pro Fidelibus ſepeliendis munera exigere, cum hoc maxime repugnet Religioni, cuius eſt præcipuum officium cura Defunctorum, & cum magna religione illud ſervatum fuit, non ſolum a Iudæis, ſed ab ipſis Gentilibus Romanis: poſſunt tamen Eccleſiaſtici recipere ſi quid ſponte libere, aut ab ipſis defunctis dum viverent, vel ab eorum hæredibus poſt mortem pro eleemoſyna, vel luminaribus oblatum fuerit. Cæterum peti aut exigi omnino eſt vetitum, ne aut venalis dicatur ſepultura, aut Clerici de hominum interitu gaudere videantur, ſi ex illorum cadaveribus ſtudeant habere compendium. Et revera ſpirituale, quale eſt ſepultura, in tali caſu pro temporali venderetur; nec obtentu cuiuſque conſuetudinis reatum quis excuſare poterit; ita canon. 12. 13. q. 2.

Apud Romanos moris fuit, ut quis non tantum ſibi, ſed etiam familiaribus, & hæredibus ſepulcrum conſtrueret; & dicebantur familiaria Sepulcra, quæ Familiæ ſuæ quis conſtituit, hæreditaria autem quæ ſibi, & ſuis hæredibus. Hic mos tranſiit ad Chriſtianos, & hodie frequentia ſunt familiaria Sepulcra. Ius autem Sepulcri acquiritur, vel ex conſtructione ſepulturæ in Fundo alicui a Clericis, vel ab altero cui hæc ſpectat, vel ipſius Eccleſiæ in propriis fundis ædificatione donato, & tunc Sepulcrum dicitur iuris Patronatus: quod ius Sepulcri cum iure Patronatus tranſit ad hæredes, & ſucceſſores, ſicuti etiam ſi Fundus in quo Ius Patronatus vendatur alicui ſive donetur, tranſit cum iure

Fundi ius etiam Patronatus, & cum hoc ius Sepulcri in aliam familiam, ita ut hæredibus venditoris, ſeu donatoris Ius Sepulturæ ulterius non competat. Nec hoc repugnat Religioni, quia licet proprietas & dominium Sepulturæ a nemine acquiri poſſit, eo quia Sepultura ſit quid religioſum, & in nullius boni ſit, & extra commercium hominum dicatur, & ob id acquiri, nec poſſideri valeat lege *Quamquam ff. de aqua pluviali arcenda l. Si Sepulcrum* Cod. *de Relig. & Sumpt. Funer.* & ita communiter Doctores; Ius tamen, & uſus Sepulturæ, ſive ſepeliendi acquiſibile eſt, ita ut qui acquiſivit, ideo ſepeliri poſſit, ac ne cæteri illic ſepeliantur prohibere *l. 2. ff. Uſufructu legem familiariam &c.* & eſt communis apud Doctores. Ad hoc autem uti ius Sepulturæ acquiratur privative quoad alios, ſecluſo iure Patronatus, requiritur licentia ædificandi ab initio Sepulturam una cum ipſa ædificatione ſubſecuta: ita Barboſa *de Off. & Poteſt. Parochi p.* 3. *cap* 26. & alibi cum aliis; nec cenſetur ius ſepulturæ acquiſitum ex ſolo curſu decenali ex cadaverum illatione, ut Sacra Congregatio in Burgenſi ac Calaguritana *Sepulturæ* 21. *Maii* 1616. Barboſa *loc. cit.* & alii; nec pariter Ius Sepulturæ acquiſitum cenſetur privative quoad alios, iure Patronatus quod quis habet in Eccleſia, ut Barboſa loc. cit. Conceſſa enim ſimpliciter Capella non dicitur conceſſum ius Sepulturæ, prout fuit reſolutum in Avenionenſi conceſſionis Capellarum 13. Ianuarii 1587. Sed ſi Patronus in loco patenti dictæ Capellæ poneret Sepulturam Epiſcopo, ſeu Rectore Eccleſiæ non contradicente præſumeretur licentia tacita. Sic Rigatus in praxi *part.* 1. *de Sol.* 39. *n.* 6. qui ad tollendas differentias dat cautelam Notariis, ut in huiuſcemodi contractibus apponant clauſulam cum iure funerandi. Cenſetur tamen ius quæſitum, & pro tali probatur eſſe commune familiæ ex impoſitione Litterarum, & ſtematum inſcriptione, quæ demonſtrant, rem eſſe de pertinentia eius, cuius ſunt ſtemata, cum imprimi non potuerint, niſi de voluntate Prælati Eccleſiæ, cui ſpectat cura rerum huiuſmodi. Ita Maſcard. *de probationib.* Concl. 1297. Barboſa.

Quamvis autem nihil exigi poſſit, tamquam pretium pro iure ſepulturæ, ſive ut aliquis in certo loco Eccleſiæ vel cœmeterii ſepeliri poſſit, cum hoc ſit ſimoniacum; uſus tamen vendendi Capellas pro inibi conſtruenda ſepultura non eſt ſimoniacum, quia tunc id, quod retribuitur eſt per modum eleemoſynæ ad reparationem Eccleſiæ, vel ad ſuſtentationem miniſtrorum illius, & non pro prætio, ſicuti datur prætium pro divinis officiis, & miſſis celebrandis: Barboſa de *offic. & de poteſt. Parochi*, Portellus, Suarez, & alii. Sic pro oblatione maioris, vel minoris ſummæ pecuniæ concedi ſolet honoratior locus digniorque ſitus, & amplioris momenti ſepulturam conſtruendi licentia; cum hoc non videatur reſpicere ſpiritualia, ſed tantum honorem, & præeminentiam, quæ poteſt prætio æſtimari, & vendi. Situs enim honorabilior, & amplior, non eſt neceſſarius ad ſepulturam, ac proinde non venditur ſepultura, nec ſacrum; & Eccleſia habet Cœmeterium ubi gratis fideles ſepeliuntur. Sic Barboſa loc. cit. cum plurimis, quos ibi citat, & eſt communiſſima.

Porro concedi poteſt ſitus recepta aliqua contributione donationis titulo ſine beneplacito Apoſtolico pro conſtruenda Capella vel ſepultura, non obſtante diſpoſitione Concil. Trident. & Sacrorum Canonum & præciſe *Extravagantis ambitioſæ* prohibentis alienationes bonorum, & iurium Eccleſiaſticorum. Si vero concedatur uſus privativus Capellæ ſeu Sepulturæ iam conſtructæ, cum ſit vera alienatio, requiritur beneplacitum Apoſtolicum. Hinc Regulares recurrere ſolent ad S. Sedem pro eiuſmodi conceſſionibus. Ita tenet Card. Petra t. 5. Commentar. ad Conſtit. Pauli II. ſec. 2. n. 19. Navarr. Donatus, Mattheuccius officialis Curiæ cap. 45. *Quoad res Eccleſiarum, & Monaſteriorum non alienandas* n. 22. & alii plures.

Qui habet ſepulturam pro ſe & ſuis ſucceſſoribus conſtructam, ſine labe ſimoniæ eam vendere poteſt quoad materiale fundi; & habito reſpectu ad ſolas expenſas factas in illa ædificanda: non enim ibi venditur aliquid ſpirituale, cum non vendatur benedictio, conſecratio ſepulturæ, ſed ſolum illud materiale fundi, ad quod alia ſequuntur; quia loca ſimilia iure hæreditario de parentibus in filios transferuntur ratione temporalitatis in eis remanentis & exiſtentis. Ita Barboſa, Lamberti, Suarez, Sanchez, aliique.

Si Sepultura vel Capella alicui ſit conceſſa pro ſe, & ſuis deſcendentibus, Conventus, ſeu Monaſterium, ac alii quibus tale ius competeret in Eccleſia ubi extat Capella, & ſepultura ſic conceſſa, illam eis auferre nequit, cum talis ſepultura reputetur ut domicilium, cap. *Ebron* 2. *cauſ-*

ſa 13. q. 2. Quare non ſecus ac domicilium proprium habens in politicis ius tenet, ut niſi ipſo conſentiente ſuum domicilium alius ingrediatur: ſic habens ſepulturam pro ſe, ius habet quod nullus alius, qui non ſit ſaltem ex ſua cognatione ſine ſuo aſſenſu in propria ſua ſepultura humetur; & hoc legitime impedire poteſt l. 2. & *uſumfructum ff. de Religioſ. & ſumpt. funer.* quia utitur iure ſuo. Epiſcopus tamen, ut Rector Eccleſiæ diſpenſare poteſt, ut in caſu neceſſitatis quis in alterius ſepultura ſepeliatur, etiam patrono ipſo diſſentiente: & ratio eſt, quia Patronus in tali eventu cenſetur irrationabiliter invitus. Ita Sylv. Bonacina & alii. Si vero non adſit diſpenſatio, & Patronus ſit rationabiliter invitus ſepeliri nequit; imo qui cadaver ex uno loco in locum alterius tranſtulit invito Patrono, cogi poteſt illud auferre, aut loci prætium ſolvere ut ex *L. quis intulit ff. cit. de Religio.* &c. Extinctis vero Domino, & illius deſcendentibus extinguitur tale ius; nam extincto uſuario uſus ille reddit ad proprietarium libere, *l. penult. Cod. de uſufruc.* & *l. ſi habitatio* §. *fin. de uſu, & habitu.* Unde Conventus, vel alii, ad quos ſpectat ius Eccleſiæ, ſepulturam alteri concedere poteſt.

Arma ſeu inſignia in Eccleſia, vel Capella aut ſepultura poſita a Fundatore primario, nullo modo amoveri poſſunt, aut mutari, ne quidem ab eius hæredibus, ſed eadem ibi perpetuo remanere debent in eius memoriam. Poteſt quidem novus hæres alterius familiæ ſuæ etiam arma, & inſignia ibi reponere ſimul cum illis primi fundatoris, cuius quoque inſcriptio permanere debet perpetuo. L. *qui liberabit* §. *nec eius nomine ff. de operibus public.*

Ius Sepulturæ amittitur per ſimoniam, per Rectoris occiſionem, per crimina hæreſis, & læſæ maieſtatis, aut ſi vivus in ea ſepeliatur, & aliis eiuſmodi viis, de quibus Lambertin. de iurepatron. l. 3. q. 8. art. 2. Barboſa loco cit. n. 39.

Violatores Sepulturæ, pro quibus veniunt, qui Sepulcrum non tantum violant, ſed inde etiam monumenta, vel alia aufert, vel Cadavera effodit, ac ſpoliat, l. *ſi Sepulcrum* 2. l. *Præter*, cit. *de Sepulcro violato*, præter infamiam, quam incurrunt l. 1. *ff. ea* cod. *puniuntur*, pœna mulctantur.

Ex iam dictis facile colligi poteſt quibus competat ius concedendi ſitum, ſeu locum pro conſtruenda ſepultura, nempe his qui ius habent in Eccleſia, vel cœmeterio, ubi quis cupit conſtruere ſibi ſepulcrum, & poſteris ſuæ familiæ. Ius vero conſtruendi ſepulturam conferri debet ab Epiſcopo, ut ex Bulla S. Pii V. quæ incipit *Cum pridem* edita anno 1566. Habetur enim in dicta Bulla, quod corpora ſupra terram exiſtentia in profundis infra terram collocanda ſunt, & funerandi ius, ac conſtruendi ſepulturas ad Epiſcopos pertinere; idcirco ſequitur, Canonicos hanc facultatem non poſſe concedere; quamquam alicubi Canonici, ac etiam Parochi in ſua Parochiali concedere ſoleant, ac concedant, & hoc iam in uſu receptum eſt. Cum enim Parochus ius habeat ſepeliendi in ſua Eccleſia; idcirco videtur habere etiam ius concedendæ ſepulturæ. Sic Bonacina cum aliis. Habens Eccleſiam in commendam temporalem non poteſt concedere in dicta Eccleſia facultatem conſtruendæ ſepulturæ, eo quia ſit potius procurator, & cuſtos illius Eccleſiæ, quam Prælatus. Ita DD. cit.

Provinciales Regularium concedere poſſunt in ſua Eccleſia facultatem conſtruendæ ſepulturæ: hi enim ſunt Prælati habentes iuriſdictionem quaſi Epiſcopalem intra limites ſuorum privilegiorum; ut hic notat cit. Bonacina.

§. II.

De his qui ſepeliendi ſunt in loco ſacro.

In loco ſacro ſepeliendi ſunt Catholici omnes, niſi iuſta de cauſſa prohibeantur, quia ſepultura Eccleſiaſtica inſtituta eſt pro Chriſti fidelibus. Et ſic habetur in *cap. de Eccle. Conſecr.* Chriſti enim fideles ſepeliendi ſunt in loco ſacro, quia magnum ex hoc percipiunt emolumentum, & non leve damnum exiſtimatur fidelibus reſultare ex privatione beneficii eccleſiaſticæ ſepulturæ. Nam primo magnam effugiunt infamiam, qua gravantur excluſi ab Eccleſiaſtica ſepultura. 2. Non vexantur a malignis ſpiritibus. 3. Participes fiunt ſuffragiorum, ac orationum, quæ eo in loco fiunt pro defunctis ibi exiſtentibus. 4. Iuvantur interceſſione Sanctorum, in quorum honorem Deo ille ſacer locus dicatus eſt, & quorum reliquiæ ibi quieſcunt. Ita S. Auguſt. l. *de cura pro mortuis*; & habetur cap. 13. q. 2. aliiſque in locis.

Dixi *omnes Catholici*, ad excluſionem eorum, qui ſunt extra Eccleſiam cum hi per ſacros canones ab eccleſiaſtica ſepultura excludantur; quia cui non communicavimus vivo, nec communicare debemus mortuo.

Verum cum excludantur ab eccleſiaſtica ſepultura ii tantum, qui ſunt extra Eccleſiam, privandi non videntur eccleſiaſticæ ſepulturæ honore Catechumeni, utpote qui cum fieri velint Chriſtiani, non cenſendi ſunt Infideles. Nam etſi baptiſmum adhuc non ſuſceperint actu, mortui tamen ſunt, ut ſupponitur cum voto Baptiſmi, & iam habentur pro fidelibus: & ita ſentit Samuel cum Gobat contra Laymannum, alioſve. Sine ulla tamen controverſia privandi ſunt eccleſiaſtica ſepultura omnes ex hac vita decedentes ſine baptiſmo ſive in re, ſive in voto, ut ſunt Iudæi, Turcæ, & Pagani cap. Eccleſ. 26. 27. Item Infantes etiam Catholicorum certo decedentes ſine baptiſmo. Si vero dubium ſit, an valide, vel non ſint baptizati, non privandi ſunt Eccleſiaſtica ſepultura. Sic Engel, Reiffenſt.

Dixi, *niſi iuſta de cauſſa probibeantur*: cum aliqui ſint baptizatorum, qui privari poſſunt; imo ſecundum præſcriptum ſacrorum Canonum privandi ſunt Eccleſiaſtica ſepultura. Et primo Hæretici, & Apoſtatæ ſi in hæreſis, & Apoſtaſiæ contumacia e vivis decedant, necnon eorum receptores, fautores, defenſores, &c. cap. *excommunicamus* 13. §. *credentes de Hæreticis*, licet eorum hæreſis ſolum poſt mortem ſit detecta cap. *ſane* 6. *cauſ*. 24. q. 2. Item notorie excommunicati; cap. *de communione* 1. *cauſ*. 24. q. 2. Cap *Sacris* 12. *de Sepulturis*; niſi in articulo mortis ſigna dederint pœnitentiæ, ac per eos non ſteterit quominus non fuerint abſoluti. In tali enim caſu etiam poſt mortem ritu Eccleſiaſtico ſunt abſolvendi, & ſic poſſunt ac debent ſepeliri in loco ſacro; *cap. a nobis* 28. de *ſentent. excommunic.* in 6. Item interdicti notorii, & denuntiati *Clement.* 1. *de ſepultur.* Et hoc generaliter intelligitur de omni interdicto ſive locali, ſive perſonali; ut ex cap. *Cum & plantare* §. *Quod ſi Templarii de privileg.* & alibi.

Publici, & manifeſti uſurarii, niſi alienum reſtituerint, vel dederint idoneam de reſtitutione cautionem *cap. quia* 4. *de uſuris* cap. *quamquam* 2. *cod. in* 6. Manifeſti raptores, ac Eccleſiarum violatores; cap. *ſuper eo* 2. *de Raptorib.* Secus vero dicendum ſi ſint occulti, & confeſſi, ac per ſe, vel per alium reſtitutionem fecerint, ut ex cit. cap. Decedentes in Torneamentis cap *Felicis* 1. & cap. *ad Audientiam* 2. *de Torneamentis*, vel in Duello, ut habetur in Rituali Romano edito iuſſu Pauli V. etiamſi dederint ſigna pœnitentiæ. Secus ſi poſt intervallum unius, vel alterius diei, cum pœnitentia talis moriatur. Ita quamplurimi DD. Qui per annum integrum confiteri, & ſacram ſynaxim tempore Paſchatis ſuſcipere neglexerint, ſine iuſta cauſſa; ſi non fuerit prorogatio de conſilio Confeſſarii cap. *Omnis utriuſque ſexus* 12. *de pœnitent. & remiſſio.* Publice blaſphemantes Deum, & ſanctos, præcipue B. V. Morientes impœnitentes, vel ſi pœnitentiam eis iniunctam non impleverint cap. *ſtatuimus* 2. *de maledicis*. Decimarum Uſurpatores ſi Eccleſiæ eas non reſtituerint cap. *Probibem.* 19. *de Decimis*. Affecti extremo ſupplicio pro patratis ſceleribus, ſi ſigna non dederint pœnitentiæ Cap. *placuit* 2. 3. qu. 5. Secus ſi dederint; ut colligitur etiam cap. *Fures* 13. q. 2. ubi ſermo eſt de furibus, & latronibus in flagranti delicto occiſis, quibus conceditur communio, ſi per confeſſionem ſigna dederint contritionis. Ita Menochius, Laymannus, Bonacina cum aliis.

Meretricibus publicis, quæ ad meliorem frugem non rediere communiter datur ſepultura aſinina, ait Bonac. vel ob conſuetudinem locorum, vel ob interdictum, quo mulctari ſolent, qui ſemel in anno tempore Paſchali ſacramenta pœnitentiæ, & Euchariſtiæ non ſuſceperunt iuxta cit. caput *Omnis utriuſque ſexus*. Et ita Sylveſt. Barboſa in collect. cap. *ex parte num.* 5. *de ſepult.* & alii, qui idem ſtatuunt quoad omnes alios, qui impœnitentes decedunt, ut in peccato furti, fornicationis, adulterii, & huiuſmodi notoria, ut ita communiter DD. ex cap. *quibus peccata* 16. *cauſ.* 13. q. 2. cap. *Non æſtimemus*. Verum ſtandum eſſe quoad hæc peccata, ac alia eiuſmodi notoria conſuetudini locorum, notat Bonacina.

Tandem carere debent Eccleſiaſtica ſepultura ſemetipſos impatientia, ira, deſperatione & alia ſimili cauſſa voluntarie occidentes: cap. *Placuit* 12. *cauſ.* 23. q. 5. In dubio vero an qui ſe ipſum occidit ſcienter occiderit, ſcienter præſumitur ſeipſum occidiſſe, niſi conſtet ante amentem fuiſſe, aut furore tactum: dum enim conſtat de iniuſto in ſe ipſum lethifero actu, & dubitatur de excuſatione; nec conſtat poſt lethiferum actum dediſſe ſigna contritionis, præſumendum eſt de iniuſto actu. Sic habetur in cit. cap. *Placuit* 73. q. 5. ubi expreſſe habetur, *eos, qui ſe ipſos ferro, veneno, laqueo, aut alio modo violenti occidunt donandos non eſſe Eccleſiaſtica ſepultura, nec pro ipſis publice orandum*, cuiuſmodi eſſet ille, qui inveniretur laqueo ſuſpenſus in cubiculo ianuis intus clauſis, cum quo nemo morabatur; quia tunc magna

eſt præſumptio & vehemens coniectura, non ab alio occiſum fuiſſe, ut non pauci cum Bonacina: ex oppoſito vero ſi quis inveniatur in puteo immerſus, aut laqueo ſuſpenſus, veneno aut ferro interfectus, advertunt Navarrus, Bonac., Reiffenſtuel, Socinus, & alii non privandum ſepultura Eccleſiaſtica; niſi aliunde conſtet ſeipſum voluntarie & ſui, ſeu rationis compotem occidiſſe. Hoc enim in dubio non eſt præſumendum; cum in dubio delictum, tam grave præſertim, non præſumatur l. *Merito* 52. *pro ſocio*. Tum quia per inſidias ab alio potuerit in puteum, vel flumen proiici, ferro, aut veneno interfici, ut bene notant cum aliis cit. DD. Signum vero ſufficiens ſuſpicandi, quod in tali caſu, ſi per ſe ipſum mortem ſibi intulerit, id fecerit ex alienatione mentis, eſt, ſi antea animadverſus ſit defigi in Melancolia. Item ſi mane confeſſus ſit, communicaverit, & poſtea violenta morte inveniatur interfectus. Verum advertunt aliqui ut in tali dubio, ſi commode fieri poſſit expectetur Epiſcopi iudicium.

Idemque dicendum de reo non confeſſo, nec legitime convicto, qui mortuus reperitur in carcere, ſcilicet non ſtatim cenſendum eſſe indignum Eccleſiaſtica ſepultura; cum talis non ſufficienter probetur, quod ſit mactus, aut a ſe ipſo, aut a Dæmone occiſus, quia ſemper præſumendum eſt pro reo, & pro innocentia. Multa enim ſunt mortis naturalis argumenta, ut tortura, carcer, vincula, triſtitia & huiuſmodi; quia dicit S. Auguſtinus de Civit. Dei *l.* 19. *cap.* 6. *etſi non morte puniantur in ipſis, etiam ex ipſis tormentis moriuntur*. Quocirca in hiſce caſibus attendendæ ſunt omnes circumſtantiæ talis mortis, perſonæ videlicet, loci, & temporis ad dignoſcendum, an quis a ſe ipſo rationis compote, vel ex amentia, ſeu mentis alienatione, aut ab alio, ſeu a Dæmone ſit interfectus, & ſic an Eccleſiaſtica ſepultura ſit privandus?

Item eccleſiaſtica privandi ſunt ſepultura, & dandi aſininæ Regulares omnes utriuſque ſexus proprietarii, ſi moniti a Superiore abſque emendatione, & pœnitentia deceſſerint cap. *Monachi* 2. cap. *ſuper quodam* 4. & alibi.

§. III.

De culpa, & pœna ſepelientium in loco ſacro eos qui probibiti ſunt ab Eccleſiaſtica ſepultura.

Omnes quamvis exempti, & privilegiati, qui ſcienter ſepeliunt aliquem tempore interdicti, vel aliquem nominatim excommunicatum, vel manifeſtum uſurarium aut Hæreticum, vel Apoſtatam, ac Hæretici defenſorem, fautorem, receptorem, peccant mortaliter, & eo ipſo maiorem incurrunt excommunicationem; Clemen. 1. *de ſepulturis*; & cap. *Quicumque*. Sepelientes autem alios ſepultura indignos, quos antea notavimus, ut Suicidas, decedentes in mortali, infantes non baptizatos, Paganos, Iudæos, ac impœnitentes in peccato notorio, Religioſos proprietarios &c. peccant quidem mortaliter, utpote in gravi re agentes contra Eccleſiæ prohibitionem, & poſſunt ab Epiſcopo pœna arbitraria puniri, utpote qui legum Eccleſiaſticarum tranſgreſſores mulctare poteſt; non tamen pœnam excommunicationis incurrunt; cum talis lex ut pœnalis non ſit extendenda ultra caſus, & perſonas expreſſas *l. interpretatione* 42. *ff. de pœnis*.

A tali tamen pœna etiam ex prædictis aliquem ſepelientes excuſantur, ſi ex ignorantia, vel gravi metu coacti id faciunt; Clement. 1. *de ſepulturis;* ſicuti etiam a tali pœna eximuntur, qui tempore interdicti ſepeliunt in caſibus a iure, vel ab Apoſtolicis privilegiis conceſſis. Sic Gloſſa in dicta *Clement. Verbo a iure* Reiffenſt. aliique. Nomine ſepelientium veniunt terram aperientes, in ſepulturam mittentes, aut concedentes, vel procurantes, Ancharan. in cit. Clement. *t.* 1. *de ſepulturis* cum pluribus aliis. Item cooperantes, aſſociantes, ſeu Crucem portantes, & luminaria. Sic idem Anchar. quia omnes iſti participant in crimine gravi. Cap. *Nuper* & alibi.

Cadavera excommunicatorum, denuntiatorum, Infidelium, Iudæorum ſcilicet, & Paganorum ſepulta in loco ſacro, etiamſi in oſſa reſoluta, dummodo ſecerni poſſint, debent iterum exhumari; & Eccleſia ob talem ſepulturam polluta reconciliari. Eſt communis apud DD. ex cap. *Sacris* 12. *de Sepulturis & cap. conſuluit de Conſecra. Eccleſiæ*. Donec autem prædicta excommunicatorum, vel Infidelium Cadavera exhumentur, & Eccleſia ſeu Cœmeterium reconcilietur, nemo ibi ſepeliri poteſt, ut communiter ex cap. *Unico de conſecr. Eccle.* in 6.

Excommunicati abſoluti in articulo mortis quia dederunt ſigna pœnitentiæ & præſtita ſit etiam cautio per hæredes de reficiendis damnis, quatenus refecta non fuerint, datur facultas ab Epiſcopo, ut tradatur Eccleſiaſticæ Sepulturæ per eius Confeſſarium. Sacra Congreg. immunit. in Sigenti.

genti. 5. Aprilis an. 1661. *Cadaver vero excommunicati, qui non ſolum dedit ſigna Pœnitentiæ, ſed etiam deceſſit munitus Sacramentis, Epiſcopus tradat Eccleſiaſticæ Sepulturæ ad normam* Cap. *A nobis de ſentent. Excommunicat.* Sacra Congregatio immunitatis in Catac. 19. Novembris 1647.

§. IV.

De non impedienda Sepultura.

Sine iuſta cauſſa impediri nequit ſepultura.

Sepultura niſi iuſta habeatur cauſſa impediri nequit, quia impediri nequit opus Charitatis, & Miſericordiæ, ut eſt actio ſepeliendi mortuos, & quia pluribus in locis hoc vetitum eſt, & in iure civili, a quo contra impedientem ſepulturam latæ ſunt multæ pœnæ *l. fin. cap. de Sepulcro violato*, ubi contra creditorem impedientem Sepulturam ſui debitoris prætextu crediti exigendi imponitur pœna privationis crediti: idcirco aliquibus in locis ſtatuto cautum eſt, ut agnati, vel cognati debitoris mortui non conveniantur infra novem dies ad ſolvendum debitum, ne hoc pacto protrahatur, & impediatur debitoris Sepultura, ita Covaruvias cap. *ult. de Teſtamentis* Farinacius, Gratianus, & alii.

Dixi *niſi habeatur iuſta cauſſa*; nam iuſta cauſſa extante, patet manifeſte impediri poſſe, ne cadaver in loco ſacro ſepeliatur, quod enim ex iuſta fit cauſſa, rationabiliter, & prudenter ſine culpa fieri cenſetur. Iuſta autem cauſſa extat impediendi, aut denegandi ſepulturam non ſolum in caſibus antea expreſſis, ſed etiam 1. quando Princeps iuſta de cauſſa ad terrorem aliorum vult corpus delinquentis ſuſpenſum remanere in patibulum, modo reipſa gravis ſubſit cauſſa id faciendi: ita Clarus cum aliis, quos hic citat Bonacina. 2. Quando quis ſurripuit, aut uſurpavit decimas Eccleſiæ, nec eas reſtituit, ut patet ex cap. *Prohibemus de decimis*. Secus vero dicendum ſi quas ſolvere tenebatur non ſolvit; huic enim Parochus Eccleſiaſticam ſepulturam denegare non poteſt, niſi aliud ferat loci conſuetudo, cum pœna hæc non ſit in iure expreſſa in cap. *Prohibemus*, ubi ſermo habetur de Laicis, qui ſibi vindicarunt decimas Eccleſiaſticas, non vero de non ſolventibus; ita Bonac. cum Navar. & aliis ab eo citatis. Ad illud vero quod hic quæri poſſit, an in dubio impediri queat Eccleſiaſtica Sepultura, reſpondetur non poſſe, quia ſepultura ob incommoda, quæ communitati oriri poſſunt ex corporis inſepulti corruptione non admittit dilationem; imo ſi mota lite diſſentio eſſet inter partes, an mortuus ſit ſepeliendus ob allatam rationem, cenſet Bonac. eſſe ſepeliendum, etiamſi pars adverſaria appellaverit a ſententia, & ita Gloſſa, Ancharanus, & alii aſſerentes ſententiam non ſuſpendi per appellationem quoties res tempore perit.

Iuſtæ cauſſæ impediendi ſepulturam.

§. V.

De loco in quo quiſque ſepeliendus ſit, an ſcilicet in Parochia, an alibi.

Corpora fidelium, ut vidimus, ſepelienda ſunt in loco ſacro; verum non ſatis eſt ut in quolibet loco Sacro ſepeliantur, ſed quiſque regulariter loquendo ſepeliendus eſt in ſua Parochiali, niſi ſepulturam alibi elegerit, aut aliud ferat locorum conſuetudo.

Dixi *niſi Sepulturam alibi elegerit*, ut dignoſcatur Fideles alibi ſepeliri poſſe, ſi alibi ſepulturam ſibi elegerint; nam licet olim de iure communi Sepulturæ conſtrui, & eligi potuiſſent tantummodo in Eccleſiis Parochialibus, eorumque Cæmeteriis, utpote ſolis habentibus fundatam pro ſe intentionem, ſic Parochiani omnes ibidem ſepeliri debebant ut in cap. *Nos inſtituta* 1. Cap. *in Noſtra* 10. *de Sepulturis* & alibi in iure Canonico. Hodie tamen conſtrui poſſunt, & eligi etiam in Eccleſiis Regularium ex ſpeciali privilegio iuri communi inſerto Fratribus Prædicatoribus, & Minoribus conceſſo in Clement. *Dudum Huiuſmodi*; & extravagan. *ſuper Cathedram* 2. ff. *Huiuſmodi de Sepulturis*, quo privilegio gaudent omnes Regulares tum per communicationem privilegiorum, tum per ſpeciales conceſſiones, quas a S. Sede obtinuere, ut videri poteſt in privilegiis Regularium. Excipiuntur tamen Eccleſiæ Monialium, in quibus cæteroquin facile concedit Sacra Congregatio licentiam Sepulturam conſtruendi, & ſepeliendi, ſine qua etiamſi Sepultura conſtructa eſſet, non poſſet tamen in ea Perſona ulla Sæcularis tumulari, & in caſu quo ex tali obtenta facultate quis Sæcularis ibi ſepeliatur, Parochus comitari debet funus uſque ad Portam Eccleſiæ, in qua complendus eſt funus a Confeſſario. In caſu vero quod quis ob defectum licentiæ ſepeliri non poſſet in Eccleſia Monialium iuxta ſuam voluntatem, & electionem, & non haberet Sepulcrum Maiorum, ſepeliendus eſſet in Parochiali, ut ex *l. ſi ſe non obtulit* 5. §. 6. *ff de re iudiciaria*, cap. *Illud* 8. *de Iure Patronatus*.

Unde

Unde quiſque uſu ſufficienti pollens rationis Sepulturam ſibi eligere poteſt in Eccleſia, Clauſtro, Capitulo, Sacriſtia Regularium, vel in Cæmeterio, aut Eccleſia Sæculari (modo iure non prohibeatur, ut fit in Religioſis, in puberibus &c.) aut etiam in Eccleſia Monialium cum debita licentia, non tamen in ipſarum clauſtro. Ita communiter Doctores, & ſic colligitur ex cap. *Uxore*, & ex Cap. 15. *Qui de Sepulturis in 6.* & alibi. Quare ſequitur

1. Habentem domicilium in aliquo loco ibi ſepeliendum eſſe, niſi alibi ſepulturam elegerit; ſi vero habeat duo domicilia ſepeliendus eſt in loco domicilii, in quo ex hac vita deceſſit, niſi alibi ſepulturam elegerit; tunc enim prævalet illud domicilium, & ſicuti ibi degens, Sacramenta ibi reciperet, ita ibi moriens ibi ſepeliendus eſt. Sic qui habet domicilium hyemale in civitate, & æſtivum ruri, ut æquali tempore vel in uno, vel in alio habitet, ſepeliendus eſt in Parochia, in qua decedit, quia hic eſt in eodem caſu cum eo, qui in duobus locis æque principale domicilium habet, & ſic efficitur utriuſque Parochiæ Parochianus, ideoque ſepeliri debet in ea, in qua decedit, cum ea ſit ei pro tunc vera Parochia cap. *ex Parte* cap. *in Noſtra* 10. *de Sepulturis*.

2. Qui revocarit Sepulturam, quam ſemel elegit ſepeliendus eſt in Sepulcro ſuorum Maiorum, vel in Eccleſia Parochiali, quia tunc perinde ſe habet ac ſi antea ſepulturam non elegiſſet. Electio enim Sepulturæ revocari poteſt, cum redoleat naturam ultimæ voluntatis, quæ ambulatoria eſt uſque ad mortem: ſic Sylveſter, Bonac. & alii. Nomine Maiorum ad hunc effectum veniunt Pater, Avus, Protavus, & alii aſcendentes in linea recta *l. Iuris conſultus* 10. §. *de Gradibus*, Barboſa *de officio, & Poteſtate Parochi*. Si vero Maiores non omnes in uno, eodemque ſepulcro ſepulti fuerint, ſed in diverſis, puta Avus, Protavus, Abavus in uno, Pater in alio tunc iuxta Gloſſam in cap. *is qui in* 3. Antiquus *de Sepulturis quis eſt*, vult Sylveſter cum aliis tum Theologis, tum Canoniſtis, quod Filius decedens non electa ſepultura ſepeliendus ſit in Sepulcro Maiorum, nec alias Patris, niſi Pater pro ſe & poſteris aliam elegiſſet Sepulturam, & ita tenent ex eo quia in iure ſemper locutio fiat in plurali, ut in cap. *Nos inſtituta de Sepulturis*, ubi ſic: *in Maiorum ſuorum Sepulcris*, cap. *Fraternitatem* 3. *eodem*, ubi habetur, *Patruum, aliorumque Parentum Sepulcris*, quo nomine veniunt etiam Maiores *l. Iuris Conſultus* 10. §. *de Gradibus affinitatis*, ubi Parentes uſque ad Tritavum nominantur, & cap. *cum quis* 2. *de Sepulturis in 6.*

Alii tamen permulti contrarium ſentiunt, ac ſuſtinent, nempe quod ſi Pater ex propria electione, vel caſu, vel aliquo accidenti ſepultus fuerit ſepulcro diverſo ab antiquo Maiorum, Filius decedens non electa ſepultura in eodem Patris ſepulcro, non in illo maiorum tumulandus eſt; ſic Abb. in citat. cap. *Nos inſtituta* n. 5. *de Sepulturis*, Barboſa *de officio ac Poteſtate Parochi*; Mattheuccius vero, & alii cum Cardinali Petra hoc ſolum affirmant, quando Proavus, Abavus, & alii aſcendentes Maiores ſepulti ſunt in uno Sepulcro, & Avus, & Pater in alio, & ſic non videntur diſſentire a prima ſententia; Sepultura enim inter mortuos comparatur domicilio inter vivos. Filius vero ſequitur originem, & domicilium proximorum Parentum, ſeu Maiorum, Patris ſcilicet, & Avi, & non remotiorum *l. Aſſumptio 6.* §. *Filius ff. & mancipium*. cap. *Fraternitatis* cit. Quod autem electa expreſſe a Patre pro ſe, & poſteris alia Sepultura Filius & Poſteri, qui ſepulturam non elegerint ſint ſepeliendi in ea, patet ex eo, quia tunc in patris electionem conſentire, & ſic ſibi ipſi ſepulturam tacite elegiſſe cenſentur. Sic Reiffeſtuel lib. 3. Decretalium *Tit.* 28. n. 10.

Exiſtente ſepulcro Gentilitio ideſt familiare, & hæreditario primum altero præferendum eſt, cum etiam hoc dicatur ſepulcrum maiorum aliquo modo, ut Card. Petra T. 2. commentar. in Conſtit. 2. Honorii III. ſect. unic. Mattheuc. aliique. *Sepulcrum Gentilitium præferendum hæreditario.*

Infantes licet dicat Rituale Romanum *tit. de exeq.* ſepeliendos eſſe in ſepulcro ſeparato, nihilominus humari poſſunt in ſepulcro Maiorum, ut expreſſe S. Congre. Epiſcopor. & Regular. in Auſculana 21. Octobris 1616. apud Barboſam *de offic. & poteſt. Parochi* cap. 26. n. 28. Card. Petra, & noviſſime S. Congrega. Concilii in *Novarienſi*, *Funerum* 15. Martii 1704. *Infantes ſepeliri poſſunt in ſepulcro maiorum.*

Filiifamilias ſepeliendi ſunt in Parochiali, ſi non adſit ſepulcrum Maiorum ſuorum ex parte Patris vel forte ſepulturam ſibi elegerint; quia filiusfamilias puber, ideſt maior quatuordecim annis, ſi ſit maſculus poteſt ſibi ſepulturam eligere, utpote qui ex iuris conceſſione hoc ei permittente, in hac parte non ſubiicit patriæ poteſtati, Bonacina cum aliis. Dixi *maiorum ſuorum, ex*

parte

parte patris; quia ſi illud habeat ſolum ex parte matris, non videtur in hac ſepultura ſepeliendus, niſi forte ex illa linea nulli eſſent agnati; quia Maiores vocari ſolent qui ſunt in linea, ex qua pater deſcendit, non vero Mater. Sic Petrus Ubaldus, Anchara. Bonac.

Filii illegitimi, & naturales ſepeliendi ſunt in ſepulcro Patris, niſi ſit hic in dignitate; non tamen filii ſpurii; quia iſti humandi ſunt in ſepulcro Matris, dummodo non ſit fœmina illuſtris; ſic Sylveſ. v. *Sepultura* diſt. 4. cum aliis.

Filii adoptivi, ſi moriantur vivente patre, in cuius poteſtate erant, ſepeliri debent in eiuſdem Sepulcro. Secus vero eo mortuo; quia tunc ſepeliri debent in ſepulcro patris naturalis, cum adoptio in tali caſu iam expiraverit, Sylv. loco cit. cum aliis.

Infantes expoſiti ſepeliendi ſunt in ſepultura Hoſpitalis, in quo fuerint expoſiti, non Patris, ſeu Maiorum cap. *ſi a patre unic. de Infantib. & languid. l. fin. Cod. de Infantib. expoſit.* Quod ſi infantes expoſiti non ſint in Hoſpitali, nec Hoſpitalis expenſis aleventur, tumulandi ſunt in Parochia, in qua contingeret eos decedere; cum decedentes non electa ſepultura ſepulturam habere debeant in ſua reſpectiva Parochiali Eccleſia Cap. *ex parte* 5. cap. *cum ſit liberum* 6. & alibi in iure.

Nota quod Regula ſupradicta, quod decedens ſine electione ſepulturæ tumulandus ſit in ſepulturis Maiorum non procedit e converſo, ut ſi moriatur Pater, vel Avus, ſepeliendus ſit in ſepulcro Flii vel Nepotis; quia aſcendentes non ſequuntur ſepulcrum deſcendentium, nec tranſverſales tranſverſalium, niſi ſint hæredes, & ſepultura ſit hæreditaria, nec facta ſit electio. Lavorius & alii.

Qui vero nullam habet Maiorum ſepulturam, nec aliquam ſibi elegit, ſine ulla controverſia humandus eſt in propria Parochia in qua ſacramenta recepit. Sic communiter, ut in cap. *ex parte* 5. & cap. *Noſtra* 10. *de ſepulturis*. Nullam pariter cenſetur habere Maiorum ſepulturam ille, cuius Maiores ſinguli in diverſis ſepulturis ſepulti ſint; ſcilicet Pater in una, Avus in alia; ſic &c. cum ad hunc effectum requiratur plurium concurſus, qui ab antiquo in eodem ſepulcro ſepulti ſint; ab uno enim ſolo denominari nequit ſepulcrum maiorum, & hoc ceſſante filius humandus erit in ſua Parochia; quando tamen nequidem ſepulcrum elegerit. Sic Ancharan. in cap. *Is qui ſub n.* 4. *de Sepultu. in* 6. Sylv. & alii cum Barboſa. Contrarium tamen ſentire videtur Abbas *in cap.* 1. *n.* 5. *extravagan. de Sepulturis*; videlicet, quod in hoc caſu attendenda ſit ſepultura Patris, & ita Engel, Reiffenſt. & Lavorius teſtatur ita ſervari de conſuetudine. Verum iſti intelligendi ſunt, quando Pater pro ſe, & poſteris ſepulturam elegiſſet, ut ſupra dictum fuit; alias non, quia non haberet ſepulcrum Maiorum, dum quilibet Patrem ſuum habet in aliquo ſepulcro tumulatum, loquendo de Patribus ſuis filiis præmortuis.

Vagabundi, qui proprie tales, ſunt ſepeliendi in Eccleſia Parochiali, in qua decedunt, quia vagus ſit ſubditus loci pro tempore, in quo ibi reperitur, ibique Sacramenta recipere poteſt; cum nullum habeat domicilium, vel habitationem. Quiſque autem ſepeliendus eſt in loco habitationis prout illam habere potuit. Peregrini vero tranſeuntes, aut viatores, niſi ſepulturam elegerint ſepeliendi ſunt in Cathedrali, ſi decedant in Civitate, vel prope Civitatem; alias in Eccleſia parochiali in qua decedunt. Advenæ autem, ſeu exteri, & Peregrini habentes per aliquod tempus habitationem in aliqua Parochia, in ipſa tumulandi ſunt. Ita S. Congreg. Epiſcopor. & Regular. in Fulginaten. 5. Iulii an. 1592. reſcribens Epiſcopo ait etiam circumſcripta conſuetudine Advenas, & pertranſeuntes, in Cathedralibus, & reliquos in Parochia intra cuius fines obierint, ſi per aliquod tempus habitaverint, eſſe ſepeliendos; Lavorius loco cit. Card. Petra, Mattheuccius, & alii. Quod ſi alicubi eſſet aliqua legitima conſuetudo, eſſet ſervanda: & DD. concordant apud Sperell. Cardi. Petra, lib. cit. Cap. *cum dilectus* 8. &c.

Studioſi, famuli conductitii, milites, Officiales ac alii huiuſmodi domos ad aliquod tempus conducentes, ſeu alicubi habitantes ad aliquod tempus, ſi forte ſepulturam ſibi non elegerint, ſepeliri debent in Parochiali, ubi ſic habitabant, & deceſſerunt, & eſt communis, ac ſervat recepta conſuetudo, quæ non ſolum in dubiis eſt optima legum interpres, cap. *ſic de interpreta.* 37. *ff. de legibus*: cap. *Cum dilectus* 8. ſed etiam latæ legi derogat; Cap. *cum tanto* 11. *de conſuetudine*. Miles tamen præſidiarius ſepeliendus eſt in Eccleſia Parochiali Arcis, ubi actualiter moritur, non autem in alia Parochia, ubi retinet domum apertam cum uxore, & filiis. S. Congreg. Concil. in Romana 17. Au-

Auguſ. 1597. Qui vero domicilium haberet in Civitate vel Caſtro, & ad villam ſe tranſferret ſolatii cauſſa, vel ad ruralia negotia agenda, ac ibi nulla ſibi electa ſepultura decederet, nec habens ſepulcrum Maiorum, ſepeliendus eſſet in ſua propria Parochia Civitatis, vel Caſtri, quando ſine ullo periculo ad eum deferri poſſit; ut ex Cap. *Is qui de Sepultur. in 6.*

de iis ea in :r- gu. a.

Si Advena, vel hoſpes, ac alius caſu decedat in Regularium Conventu, nec ibi ſepulturam ſibi elegerit, de iure communi ſpectat ad ſepulturam Parochialem; Cap. *In Noſtra* 10. *de ſepulturis*, ubi expreſſe ſtatuitur, non poſſe Regulares ſepelire in ſua Eccleſia, niſi eos, qui ibi ſepeliri elegerint; & ſic adiudicavit S. Congrega. Conc. in Ripan. 3. Februarii 1652. videlicet non poſſe Regulares commoranti per aliquot dies in eorum conventu, ibique defuncto miniſtrare ei ſacramenta, ac in eorum Eccleſia, ſine licentia Parochi tumulare, cui quarta Funeris debetur. Sic Pignatell. Card. Petra: & ſic adiudicavit S. Congreg. Concil. in Ravennaten. 20. Ianuarii 1674. & alias.

Oblati vero ſeu donati Tertiarii, necnon ſaeculares Regularibus deſervientes ac intra eorum Conventuum ſepta, ac domus commorantes, & ſub eorum obedientia, licet non ratione voti, ſed ſervitutis viventes, ſi inibi e vivis deceſſerint, irrequiſito Parocho inibi ſacramenta, & ſepulturam recipere debent. Nam iſti non ſecus, ac Regulares eximuntur a ſubiectione ordinariorum, & Parochorum, utpote qui iiſdem privilegiis potiantur Regularium, quibus, licet ſalariis conducti, inſerviunt. Ita Card. Petra, Card. de Luca, Mattheucius cum aliis communiter. Secus vero dicendum ſi illi ſaeculares deſervientes Monaſteriis non ſint de eorum familia, nec continui commenſales, ſed cum aliis ſaecularibus extra Monaſteria habitent, & vivant. Ita ut ſi iſti non habeant ſepulturam maiorum, nec hanc ſibi elegerint, in propria Parochia humandi ſunt. Sic communiter.

Monialium tamen Famuli, & Famulae tametſi habitantes in Manſionibus intra atria Monaſteriorum, ſubiecti remanent Parochiae intra cuius fines morantur, ac ideo ab eiuſdem Parocho recipere debent ſacramenta, & ſepulturam in ipſa Parochia, niſi aliunde eam habeant Maiorum, vel ſibi elegerint. Puellae educandae, nec non ſaeculares mulieres in Monialium Monaſteriis legitima facultate morantes, non conveniunt DD. in definiendo quoad eorum ſepulturam. Stant enim alii pro Monaſterio, ut Bordonus, Pellizzarius, Sanchez. Alii pro Parochia earum domicilii, ut Pignatell. & huic opinioni favet reſolutio S. Congreg. Concil. in Ferrarien. 21. April. 1742. a qua definitum fuit, ſepeliendas eſſe in ſua Parochia, niſi ſepulturam in Monaſterio ſuae educationis elegerint, in quo caſu reſpondenda eſt Parocho quarta funerum.

Novitii tamen & Novitiae decedentes ſine electione ſepulturae ſepeliri debent in Monaſterio ubi decedunt ſine ulla obligatione quartae Funeris Parocho loci retribuendae: ita Card. Petra cum aliis communiter, quia in favorabilibus Novitii, & Novitiae veniunt nomine Religioſorum, & Religioſarum cap. *Religioſo* §. *quamvis* 21. *de ſent. excommunicationis*. Accedunt quoque ſpecialia Privilegia Religionis circa hoc conceſſa, de quibus teſtatur Donatus, & univerſalis conſuetudo Religionum, quae derogaret legi oppoſitae, ſi aliqua extaret; *cap. cum tanto* 11. *de conſuetudine*, & hoc valet licet Novitii, & Novitiae animum habuiſſent determinatum exeundi e Religione: ſic Card. Petra, Sylveſt. Reiffeſt. cum aliis, quia non voluntatis affectus attendendus, ſed factum mutat ſtatum & domicilium, & hoc intellige de Pueris quoque, & Puellis Saecularibus in Monaſterio exiſtentibus non habitu indutis, ſed proxime induendis, & iam ad Novitiatum admiſſis, ut ſic incipiant experiri per aliquot dies auſteritates Ordinis.

Regulares ſi extra Conventum decedant, & commode ad ipſum deferri poſſint, in eo ſepeliri debent, ut *ex cap. Relig.* 5. *de Sepult. in* 6. & in tali caſu non tenentur Regulares Canonicam portionem Parocho ſolvere, in cuius Parochia deceſſit, quamvis Religioſo infirmo Sacramenta, Viaticum ſcilicet, ac Extremam Unctionem miniſtraverit: ſic decrevit S. Congregatio Epiſcoporum, & Regularium in Puteola. 22. Maii anno 1615. apud Barboſam *de Offic. & Poteſt. Parochi* Sacra Congregatio Concilii in Bononien. 2. Iulii 1620. in reſponſione ad decimum. Haec autem dilatio inconſulto Parocho facienda eſt privato modo ſine pompa, ideſt ſine Cruce, & Proceſſione, ut Cardin. Petra, Matthaeutius referens ſic fuiſſe obſervatum Romae. In caſu vero quod circumſtantiae ita exigerent, ut talis delatio facienda foret publice cum Cruce, & Proceſſione ad Monaſterium, fieri deberet cum interventu vel ſaltem de conſenſu Parochi loci; cum ratio, ac conſuetudo non patiatur Regulares, aut eius delegatus, qui poſſet

De Regularibus decedentibus extra conventum.

poſſet in caſu eſſe etiam aliquis Regularis, cauſa exequiarum procedant extra Monaſterium proceſſionaliter. Ita Card. Petra, Matthæutius, Pignatel. Verum in hoc caſu, ut aiunt Doctores, ſervanda eſt locorum conſuetudo, quæ eſt optima legum interpres: in caſu tamen, quod Regularis non moriatur in loco, ita a ſuo Monaſterio remoto, puta per iter unius diei, ideſt ad quod per unicum diem commode deferri nequeat, ne forte putreſcat, & inficiat aerem, ut vult Bordo. Pelliza. aliive, quod tamen aliqui relinquendum cenſent iudicio prudentis, ut Card. Petra, Matthæut. tunc enim ſepelliendus eſſet in Eccleſia ab ipſo electa, cum tunc talis electio a iure ei concedatur, ut habetur in *cap. Religioſi 5. de Sepult. in 6.* & ſic ſentiunt Gloſſa, Donatus, Engel, Reiffenſtuel cum aliis paſſim; ſi autem Eccleſiam non elegerit ſepeliendus erit in Eccleſia Parochiali, in qua deceſſerit expenſis proprii Monaſterii; ſic Gloſſa in cap. *Religioſi*, ubi citat communem Doctorum. Quod dictum eſt de Profeſſis ita decedentibus, idem valet de Novitiis, præſertim quando extra Clauſtra decedant, ſi exierunt ad exequendam Superiorum voluntatem, vel de Conſilio Medici, cum licentia Superioris, puta ad domum Parentum pro ibi recuperanda ſanitate, tunc enim ſepeliri debent in Monaſterio ſine obligatione retribuendi Parocho canonicam portionem, quia in favorabilibus fruuntur iiſdem privilegiis ac Profeſſi, eorumque nomine veniunt. Donat. cum Sanch. & aliis pluribus.

Regularis Confeſſarius Monialium habitans in domo prope Monaſterium pro Spirituali earum cura ad præſcriptum Alexand. VII. quod incipit *Felici* §. 11. ſi ad mortem infirmetur, recipit Sacramenta, Viaticum ſcilicet, & extremam Unctionem non a Parocho, ſed a ſuis Religioſis, licet alias Regulares, qui in domibus Sæcularium infirmantur talia Sacramenta a Parocho recipere debeant, iuxta declarationem S. Congregationis anno 1620 apud Donatum, quia hic Confeſſarius proprie non infirmatur in domo ſæculari, ſed potius quaſi religioſa, ac ad hunc effectum exempta a Summo Pontifice, qui ſtatuendo talem manſionem huic Confeſſario Regulari non cenſendus eſt voluiſſe ipſum reddere inferioris conditionis, quam ſint alii Religioſi commorantes in Monaſterio, adeoque exempti, dum ipſe ibi manendo quoad hunc effectum cenſeatur manere in Conventu, utpote qui maneat ſub obedientia ſui ſuperioris.

Regularis viator, & Hoſpes in Monaſterio alterius Ordinis puta Benedictinus in Conventu Carthuſianorum ſi ibi decedat, & valde remotus ſit a ſuo Monaſterio, nec ſepulturam ſibi elegerit, tumulandus eſt in Eccleſia Parochiali intra cuius fines ſit Monaſterium, in quo decedit. Militat enim tunc eadem ratio, ac decedenti in domo Sæcularium, ita remota a loco Monaſterii ipſius Ordinis, ut ad illud commode deferri nequeat, de quo ante dictum eſt, & hic etiam ſepeliendus eſt expenſis Monaſterii; ita Card. Petra. Quod hactenus dictum eſt de Regularibus idem dicendum de Monialibus dum currit eadem ratio, & iuris diſpoſitio in cap. *Religioſi 5. de Sepulturis in 6.*

Regularis expulſus, ſeu eiectus, niſi ſepulturam elegerit, ad quod habet iam facultatem, cum in eius eiectione derelinqui cenſeatur, ac ſi non eſſet Religioſus, ſepeliendus in Parochia in qua decedit cap. *Nos inſtituta 1. cap. ex parte 5.* & cap. iam *citato in noſtra*; & ſepeliendus eſt propriis expenſis, ſi habeat peculium, vel Parentum, & in caſu omnimodæ paupertatis debet Parochus non ſecus ac cadavera pauperum eum gratis ſepeliſe; ſic ſtatuit S. Congregatio Epiſcoporum, & Regularium in Caſſanen. 5. Maii 1617. Quid ca Re laren expul ſum.

Tertiarii, ac Tertiariæ, qui habent requiſita in conſtitutione Leonis X. quæ incipit *dum intra*, ac in alia quæ incipit *Nuper*, ac in Decreto S. Congregationis ſub die 20. Decembris 1616. ſi decedant non ſibi electa Sepultura, & in Eccleſiis Ordinum cuius habitum ſumpſerunt, non extet pro ipſis ſepulcrum, ſepeliendi ſunt in Parochiali: ſic declaravit S. Congregatio Concilii, ut ex Novarrio refert Card. Petra. Eorum tamen cadavera caſu, quo habeant in Eccleſia Ordinis ſui habitus commune Sepulcrum deferri nequeunt ex eorum domibus ſine Parochi præſentia, vel hoc requiſito, ut citata S. Congregatio in Mutinenſi 17. Iunii 1636. apud Dianam, & Paſſarinum de *Statu hominis* d. 2. n. 146. & ſequentibus, ſic etiam Card. Petra, Barboſa, Matthæutius. Qu circa ru... Tertia ac T ...

Circa Cordigeros utriuſque ſexus quoad eorum Sepulturam S. Congregatio Epiſcoporum, & Regularium in una Sinogall. 22. Novembris 1580. ita obſervari mandavit, quod ubi adeſt Sepultura communis pro Cordigeris in Eccleſia Fratrum Minorum, ubi eſt erecta confraternitas, ſepeliantur in ea, ubi vero non eſt talis Sepultura, ſicuti cæteri ſæculares ſepeliantur in ſæculari Eccleſia, ſi non ſibi elegerint aliunde ſepulturam: C circa digc

ram : in hoc tamen attendenda eſt conſuetudo, dum circa hoc habentur poſteriora decreta contraria. Cæterum confratres confraternitatum electarum in Eccleſiis Regularium, ſi alibi ſibi ſepulcrum non elegerint, humandi ſunt in Parochia, ita S. Congregatio Concilii, prout in conſtitutione Innocentii X. incipiente, *Iniuncto* §. 6. & hoc procedit, etiamſi in Eccleſiis Regularium adeſſet commune ſepulcrum pro dictis confratribus, ut reſpondet S. Congregatio Concilii in Neapolitana die 13. Februarii 1666. ad hoc autem ut Confratres poſſint ſibi eligere ſepulturam in Oratorio Confraternitatis habente ius ſepeliendi, requiritur quod per ſex menſes ante obitum fuerint adſcripti, ſic cavetur in Conc. 5. Mediolanenſi relato a Gavanto.

Qui vult tumulari in habitu Religioſo, non eſt neceſſe quod tumuletur in Eccleſia Ordinis illius habitus, quo mortuus veſtiri diſpoſuit, ſed ſepelliri poteſt, ubi ſepulturam elegerit, prout eius relinquitur arbitrio a Leone X. in Conſtitut. incipiente *dum intra*: & ita etiam ſtatuit Sacra Congregatio Epiſcoporum, & Regularium in Novarienſi 23. Novembris 1582. apud Pignatell. Verum extant quædam decreta S. Congregationis, & Bulla etiam Sixti IV. ut refert Barboſa l. 2. *iuris Eccleſiaſt. univerſ.* cap. 10. nempe quod ſi cupientes ſepeliri ob devotionem erga aliquem Religioſum Ordinem cum habitu illius ordinis, illum receperint ante mortem per Priorem Guardianum domus Ordinis loci, vel per Superiorem Prælatum ipſius Ordinis, vel ab eo cui illi duxerint committendum dumtaxat, & non per alium, quavis auctoritate, vel Prælatione fulgente, ac ipſi admoneatur per eoſdem Superiores ſicuti tenentur, quod ſuſcepto habitu illius Ordinis in Eccleſia eiuſdem Ordinis ſepeliri debeant, in iiſdem Eccleſiis ſint ſepeliendi, & illorum cadavera deferri poſſint diſcooperta, ideſt nullo ſuperpoſito pallio, ſeu tegumento. Inſuper ex vi pariter Decreti Congrega. cadavera hæc deferenda ſunt recto tramite ad Eccleſiam Regularium cum Parocho, quo requiſito ſi expreſſe venire recuſaverit, licet tunc eiſdem Regularibus etiam ipſo invito portare ad ſuas Eccleſias. Sic P. Ferrari in ſua Bibliot. morali hic n. 55. & ſeq.

de e. l. Papa Romæ e vivis decedens, nulla electa ſepultura ſepeliendus eſt in Baſilica Vaticana ubi ſepeliri nequeunt niſi Pontifices, & Regiæ perſonæ, ut nequidem Cardinalibus conceſſum ſit ibi poſſe habere ſuam tumulationem. Ita Card. Petra cum aliis, qui notat illam Baſilicam amiſiſſe legatum cuiuſdam, qui mandaverat ibi ſepeliri. Si vero forte contingeret Papam decedere extra Urbem, nec commode ad illam deferri poſſet, ſi non elegerit ſepulturam tumulandus eſt in Cathedrali loci ubi decederit. *Cap. 65. qui 3. de ſepult. in 6.* Quia Papa poteſt ſibi ſepulturam eligere in quacumque Eccleſia: ideo dixi *ſi non elegerit ſepulturam*, ut patet ex ipſo facto, cum aliqui aliam Eccleſiam a Vaticana pro ſua tumulatione elegerint. In hoc tamen caſu ſemper Cadaver ad eamdem D. Petri Baſilicam deferendum eſt pro functionibus exequiarum explendis quibus peractis transfertur ad Eccleſiam, in qua ſibi ſepulturam elegit. Sic Card. Petra.

Cardinales ſi in Urbe decedant, nec habeant ſepulcrum Maiorum, nec ſepulturam ſibi elegerint, humandi ſunt non in propria Parochia, ſed in Eccleſia ſui tituli, quod firmavit in agitatione huius puncti Rota in Romana, *iuris tumulandi 20. Februarii 1702.* in cauſa Sepulturæ Eminent. Pallavicini, quam deciſionem citant cum aliis Card. Petra, Mattheuc. officialis Curiæ quoad ſepulturam *cap. 48. n. 9.* & hoc currit etiam in Cardinalibus Regularibus qui minime ſepeliendi ſunt in Eccleſia ſui Ordinis, niſi eam elegerint: quia cum aſſumpti ad Cardinalatum eximantur ab obedientia; ſic ſtrictior eſt vinculum quod habent cum titulo Cardinalitio, quam cum generale Religiones: ita cit. Card. Petra l. cit. n. 33. & alibi. Cardinales vero decedentes extra Urbem nulla ſibi electa ſepultura tumulandi ſunt in principaliori Eccleſia loci; quia ratione dignitatis illa cenſetur Eccleſia Parochialis Cardinalis defuncti, non ſecus, ac in ſimili caſu cenſetur reſpectu ſummi Pontificis. Cardinalis Petra cum aliis *l. cit. n.* 34. qui ſimul notat, quod ſemper tamen debetur portio canonica Funeris Parocho, ratione adminiſtrationis ſacramentorum, non ſecus ac debetur ſi ſine electione ſepulturæ, quis tumuletur in Sepulcro Maiorum, vel in Cathedrali. Sic Rota in cit. *dec. n.* 34. Card. Petra n. 35. Mattheucius aliive. Quid circa ſepulturam Cardinalium.

Epiſcopi ſi decedant in ſua Diœceſi, nec ibi ſepulturam habeant Maiorum, nec eam ſibi elegerint, ſepeliendi ſunt in ſua Cathedrali, tamquam ſua ſponſa. Si vero extra Diœceſim decedant, nec ad ſuam Cathedralem commode deferri queant ſepeliendi ſunt in Eccleſia digniori loci, in quo decedunt, quia de ea ratione dignitatis eorum præſumitur voluntas. Sic Card. Petra *l. cit. n.* 36. cum Mattheuc. & aliis. Quid circa ſepulturam Epiſcoporum.

Canonici Cathedralis ſi non habent Sepulcrum Maiorum, & Sepulturam non ſibi ele- Quid de ſepultura Ca.

gerint

nonico- rum Cathedralium, aliorumque Clericorum. gerint tumulandi ſunt in Cathedrali tanquam in ſua Parochiali, dummodo tamen in Cathedrali extet ſepulcrum Canonicorum: quod ſi tale ſepulcrum non adſit ſepeliendi ſunt in Sepulcro Maiorum, ſic decrevit S. Congregatio Concilii 12. Maii 1685. in Tiburtina: & hoc procedit etiam quoad alios Presbyteros, & Clericos, qui Sepulturam non elegerint iuxta Rituale Romanum editum a Paulo V. ſcilicet quod ſi extet in Cathedrali proprium pro ipſis ſepulcrum, ibi ſepeliendi ſunt, alias tunc locum habet Sepulcrum ſuorum Maiorum; ſi vero Canonicus aliquis, vel Clericus in illo loco ubi decedit non habeat ne quidem Sepulcrum Maiorum, tunc ſepeliri debet in ſua Eccleſia Parochiali: eſt communis cap. *Nos inſtituta* cap. *In noſtra de Sepulturis*, cum enim iura circa hoc nihil ſpecialiter ſtatuant, diſcurrendum eſt de iſtis in dictis caſibus, non ſecus ac de Perſonis Sæcularibus *quia ubi ius non diſtinguit, nec nos diſtinguere debemus* leg. *de prætio* 8. *ff. de Publicana in rem actione*: & Sacra ipſa Congregatio quæſita, num ſcilicet liceret Cathedralis Capitulo privative quoad omnes Eccleſias tumulare Cadavera Perſonarum Sacris, vel Minoribus Ordinibus, aut etiam ſolis Tonſuris initiatarum decedentium ſine electione Sepulturæ, nolluit decidere, ſed cauſſam ad ſuos Iudices remiſit, quia cum ageretur de conſuetudine probanda, ſi hæc non probetur, bonum eius favet Parochis, dum iſti ius habent in humatione decedentium intra fines ſuæ Parochiæ, qui nec habent Sepulcrum Maiorum, nec Sepulturam ſibi elegerint, ut Card. de Luca, *de Parocho*, diſcuſ. 27. n. 2. Cæteroquin ſi haberetur conſuetudo quadragenalis cum ſuo titulo, tunc hæc eſſet attendenda. Quando tamen in Cathedrali adſit proprium Canonicorum, & Clericorum Sepulcrum, ut ibi tumulandi ſint, debetur domicilii Parocho Canonica portio Funeris; ſic adiudicavit S. Congregatio in Tiburtina 12. Maii 1685. Verum in hoc quoque attendi debet conſuetudo, quæ non ſolum valet reſpectu Perſonarum Eccleſiaſticarum, quæ ſepulturam ſibi elegerint, ut declaravit S. Congregatio in Mantuana die 31. Iulii 1694. ac confirmavit die 30. Aprilis 1695. & ita ſi ſibi reſervatum fuiſſet tale ius ipſius Superioritatis quando diſtincte inſtitutæ ſunt Parochiæ, ut ex ſæpe citato Card. Petra; imo ſatis eſt memorialis conſuetudo ſine titulo, quia iſta facit præſumere quemcumque titulum. Clerici vero Beneficia ſi cum onere reſidendi, ſive cum cura, ſive ſine cura animarum, ideſt ſive ſimplices, ſive curati, qui nec habent Sepulcrum Maiorum, nec ſepulturam ſibi elegerint, tumulandi ſunt in locum Beneficii, & Reſidentiæ, non in Parochiali ſui Domicilii, ſic Barboſa in cap. *Nos inſtitut.* 1. *n.* 4. *de Sepulturis*, & alii, quia Clericus beneficiatus cum onere reſidendi eſt potius Parochianus Eccleſiæ ſui Beneficii, quam Domicilii, quia alias non in illis, ſed in iſtis deberet temporibus a iure ſtatutis Sacramenta percipere, ac Divina audire.

Nec valet dicere, quod Clericis Beneficiatis Viaticum, & extrema Unctio adminiſtretur a Parocho domicilii non Beneficii, ac proinde potius ille, quam iſte cenſendus ſit proprius eorum Parochus cum iure ſepeliendi, quia in ordine ad Sepulturam attendunt S. Canones non locum, ubi quis in extremis Sacramenta recipit, ſed locum, ubi in vivis ſanus Sacramenta recipere conſuevit, ut patet ex cap. *Nos inſtituta* 1. *de Sepulturis*, & cap. *de his* 4. ubi habetur, *a quibus receperunt ſalutis pabula*, & cap. *Cum quis* 2. *eodem in* 6. ubi ſic, *in qua ille officia conſuevit audire Divina, & Eccleſiaſtica recipere Sacramenta*. Iſti enim ſe habent non ſecus ac illi, qui recreationis, vel negotii cauſa in Villam extra ſuam Parochiam poſitam pergerent, ibique morarentur, qui ſi non haberent ſepulcrum Maiorum, nec ſepulcrum ſibi elegiſſent, ſepeliendi eſſent in propria Parochia non obſtante quod in aliena Viaticum, & Extremam Unctionem recepiſſent, ut in cap. *Is qui* 3. *de Sepulturis in* 6. cum hoc contingat, quia ſicut Parochi domicilii nequeunt intrare in fines, & Territorium Parochi loci, ubi deceſſere, & ſuis Parochianis, invito rurali Parocho dare Sacramenta; ita Parochi Beneficii non poſſunt intrare fines ac terminos Parochorum ſui domicilii, ipſiſque invitis, eiſdem Beneficiatis Sacramenta miniſtrare, ut in cap. *Eccleſias* 1. *cauſ.* 13. q. 1.

Uxor, quæ ſepulturam ſibi non elegit, ſi decedat ante Maritum ſepeliri debet in ſepultura Mariti, ſi hic aliquam ſibi elegerit, vel ſibi determinaverit ſepeliri in Sepulcro Maiorum, ſic Abbas in cap. *de Uxore* n. 6. Barboſa, Sylveſt. & ſic adiudicavit S. Congregatio in Senogallien. 15. Ianuarii 1633. quod ſi Maritus nullam ſibi ſtatuerit ſepulturam, nec adhuc voluntatem ſuam circa hoc declaraverit, Uxor ſepelienda eſt in ſepulcro ſuorum Maiorum, ſi habeat, & ſecus in Parochia ubi deceſſit cap. *Nos inſtituta*, & cap. *In Noſtra de Sepulturis* 10. Quid circa ſepulturam Uxoris.

Si

Si vero Uxor vidua remaneat, & Vidua decedat nulla ſibi electa Sepultura, licet habeat Sepulturam Maiorum, tumulanda eſt in Sepulcro Mariti: eſt communis *ex* cap. *Ebron Cauſ.* 13. q. 2. & ſi talis Mulier Vidua plures habuerit Maritos, humanda eſt in ſepulcro poſterioris Mariti, ut in Cap. *Is*, *qui* 3. *de Sepulturis* in ff. *Mulier*, *ſi Mulier*; & Uxor ſepelienda eſt in Sepulcro Mariti, tametſi locum mutet habitationis, vel ad domum paternam redeat, vel aliorſum ſe transferat, ut in citato cap. *Ebron*, quia in tali Vidua aliorſum ſe conferente militat ratio ibi allegata, nempe ut quos coniunxit unum coniugium, coniungat unum Sepulcrum; nam hoc eſt privilegium datum Perſonæ, non loco, unde manendo in ſua Viduitate, in viri coniugio reputatur perſeverare; ſic Sylveſt. cum aliis. Quod ſi Mulier moreretur nondum traducta ad domum Mariti, nec ab ipſo cognita, cum in tali caſu nondum acquiſiviſſet eius domicilium, nec facta fuiſſet una caro, non eſſet idcirco ſepelienda in ſepulcro Mariti, quia illa fuerunt motiva quare in citato cap. *Is* qui 3. *de Sepulturis* in 6. & in cit. *cap. Ebron* Uxor tumulanda ſit in ſepulcro Mariti; ſic Doctores communius. Similiter non debet Uxor habere Sepulcrum Mariti, quando ob ipſius adulterium factum ſit divortium, & totalis ſeparatio, quia tunc non eſt amplius de domo Mariti, cum iuridice eius domicilium deperdiderit.

Si contingat Uxorem prægnantem decedere, fœtus in eius utero exiſtens non eſt extrahendus, ſed una cum Matre tanquam pars ipſius ventris in Eccleſia ſepeliatur. Quod ſi extrahatur, cum careat Baptiſmo humandus eſt in loco non Sacro, ita communiter Doctores. Num vero regula eadem Uxoris quoad ipſius humationem in Mariti Sepulcro valeat etiam in Marito, ut ſi poſt Uxorem moriatur ſit tumulandus in eadem Uxoris ſepultura diſcrepant Doctores. Abbas cum Reiffenſtuel vult valere, & prædicant hanc ſententiam ut probabiliorem; quia ut aiunt ipſi eadem militat omnino iuris ratio in marito, ac in uxore cit. cap. *Ebron*, ſcilicet *ut quod coniunxit unum coniugium*, *coniungat unum ſepulcrum*; *quia una caro ſunt*: ubi igitur una eſt ratio, eadem eſt iuris diſpoſitio, ut ex cap. *inter corporalia* 2. *de transla. Epiſcop. l. ideo de legib.* Alii vero, ut Sylveſter, Donatus, Riccius contrariam tenent, ex cap. *Unaquæque* 3. *cauſ.* 13. q. 2. ubi dicitur, quod unaquæque Mulier ſequatur virum ſuum ſive in vita, ſive in morte, quod non dicitur e contra de viro: & abſurdum eſt inſuper, quod Maritus ſequatur uxoris diſpoſitionem. His tamen reſpondent Patroni primæ ſententiæ huic oppoſitæ, quod licet Maritus non teneatur ſequi uxorem in vita, & in morte, ſicuti ipſa Uxor Maritum; tenetur tamen eam ſequi poſt mortem, ſi non rigore canonis cit. *Unaquæque Mulier*, vigore ſaltem cit. Canonis *Ebron* ob rationem iuris, omnimodamque identitatem, *ut quos coniunxit* &c. Et canon *Ebron* inquiunt, videtur vim maiorem habere, quia depromptus a Gelaſio, quam canon *Unaquæque mulier*, acceptus a S. Auguſtino; nec abſurdum eſt virum uxoris diſpoſitionem ſequi, quando iura ita exigunt, aut uxor rationabiliter diſponat.

Habens domicilium in confinio duarum Parochiarum, ſcilicet in domo, quæ ſecundum unam ſui partem poſita ſit intra fines unius Parochiæ, ſecundum aliam intra fines alterius, ſi decedat non electa ſibi ſepultura, nec ſepulcrum habeatur Maiorum, ſepeliendus eſt in illa Parochia, in qua domum habet ingreſſum. Quod ſi domus habeat ingreſſus, ſeu duas portas, eſt ſepeliendus in illa Parochia, in qua eſt ingreſſus ſeu porta principalis ſive anterior facies domus; quia hæc cenſetur nobilior. Sic Pignatellus t. 8. conſult. 5. n. 7. Barboſa *de officio*, *& poteſt. Parochi* 2. cap. 21. n. 43. & alibi cum aliis.

Qui ordinavit in ſuo teſtamento ut ſepeliatur in Parochia, in qua ipſum mori contigerit, ſi caſu moriatur extra Parochiam ſui domicilii, non eſt alias tumulandus in hac aliena Parochia, ſed in Parochia proprii domicilii, cum per iſtum accidentalem egreſſum, vel brevem abſentiam, non amiſerit propriam Parochiam, aliamque acquiſierit.

§. VI.

De iis, qui ſepulturam eligere poſſunt.

Quilibet ſive maſculus, ſive fœmina ad debitam perventus ætatem poteſt ſibi ſepul-

pulturam eligere, dummodo ei iure non interdicatur. Sic communiter DD. ex cap. *Nos inſtit.* 1. cap. *Fraternitatem* 3. cap. *In noſtra* 10. *de ſepulturis*. Et poteſt eam ſibi eligere extra propriam Patriam in diverſa, & remota Provincia, & etiam ſepulturam alienam, ut communiter ex citatis iuribus. Verum ſi quis eligat ſepeliri in alieno ſepulcro, non poteſt ibi ſepeliri niſi ex Patronorum conſenſu; quia quod noſtrum eſt, ſine nobis ideſt ſine noſtro libero concurſu non poteſt nobis auferri, l. *id quod noſtrum*, 11. *ff. de Regulis iuris*. Et ad hunc effectum non dicuntur Patroni Rectores Eccleſiarum, Superiores Monaſteriorum, ſed illi, quibus per dictos Rectores, ſeu Superiores Regulares conceſſa eſt ſepultura, ita ut in tali caſu petenda ſit licentia a Patronis vel eorum ſucceſſoribus: & ſi plures ſint Patroni, a ſingulis licentia petenda eſt, ſine qua licentia Rectores, aut ſuperiores neminem tumulare poſſunt in iiſdem ſepulturis; quia de iure quo quis in fundo habet uſum, non poteſt dominus inhabitare invito uſuario. *L. Hæres ff. de uſu, & uſufructu*. Patroni autem prohibere, & negare poſſunt quod aliqui ſpeliantur in ſuo ſepulcro *l. locum l. ſi plures* 41. ff. *de Religioſis, & ſumptibus Funer.* Sic Barboſa, & alii. Extinctis autem Patronis omnibus tum Rectores Eccleſiarum, ſeu Regulares poſſunt, non ſolum alios mortuos ibi ſepelire; imo etiam ſepulturam alteri concedere; quia mortuo uſufructuario ille uſus reddit ad proprietarium libere l. *Correptionem uſusfructus 16. Cod. de uſufructu*, & *habitatione*. Item Rectores Eccleſiæ ſeu Regulares cauſſa neceſſitatis interveniente in ſepulcris patronatus aliquem ſepelire poſſunt. Ita Lavorius, & Abbas cum aliis. Neceſſitas enim licitum facit quod cæteroquin in lege non eſt licitum.

Quod ſi Patroni recuſent recipere in ſuo ſepulcro eum, qui illud in ſepulturam ſibi elegerat, cenſetur decedere non facta electione; cum idem ſit non aliquod eſſe factum, ac nulliter factum l. *Si ſe non obtulit* 5. §. 6. ff. *de re iudiciaria*.

Filii Familias quando ſunt ſui iuris, etiam ſine patris conſenſu ſepulturam ſibi eligere poſſunt & eſt communis ex *cap. unaquæque* 3. §. 3. *exemplo cauſ.* 13. *cap. hos inſtitu.* 1. *de ſepulturis*. Nam quoad iura ſpiritualia, quale eſt ius ſepulturæ Filiusfamilias non eſt ſubiectus patriæ poteſtati; cap. *quæſita* 12. *cauſ.* 13. *quæſt.* 2. Et quod de filio, ob eamdem rationem dicito de ſervo; nempe quia ſervitus non ſe extendit ad ſpiritualia, ſic Card. Petra, & alii. Sepulturam libere ſibi eligere poſſunt Novitii, etiam in alia Eccleſia extra Monaſterium, cum diſcedere poſſint a Religione, & in ſæculo ſe reſtituere. Sic cap. *ſtatuimus de Regularib.* idcirco hoc non poteſt illi denegari in morte. Religioſi tamen profeſſi non poſſunt, dum in Clauſtro decedunt ſibi ſepulturam eligere; cum amplius non habeant velle, & nolle, quod valet etiam reſpectu eorumdem Superiorum; quia per Prælaturam non deſinunt eſſe Regulares, ac ideo in ipſis perſeverat diſpoſitio iuris Canonici, ut in cap. *Si Religioſi*. Nam quamquam reſpectu ſuorum ſubditorum habeant velle, & nolle, ſecus tamen eſt reſpectu ſuorum Superiorum, ut Superior localis reſpectu Provincialis, Provincialis reſpectu Generalis, Generalis reſpectu Papæ. Ita Donatus, Bordon aliique contra aliquos.

Uxor licet ſit ſub poteſtate viri, ſine eius licentia poteſt ſibi eligere ſepulcrum, quia in hoc libera eſt, ac ſui iuris, ut communiter DD. cap. *de Uxore* 7. *de ſepulcris*.

Impuberes vero nequeunt ſibi ſepulturam eligere. Ita communiter DD. ex cap. *licet* 4. *de ſepulturis in* 6. niſi tamen malitia ſuppleat ætatem; quia in tali caſu poſſet ut Lavorius, Barboſa l. 2. Iuris Eccleſiaſtici *univerſi cap.* 10. *n.* 27. Pro impubere autem, qui nequit ſibi ſepulturam eligere, poteſt Pater illam ei eligere, dummodo tamen talis adſit conſuetudo ut ex cit. *Cap. licet*. Nam ubi talis non viget conſuetudo nequit Pater pro filio ſuo impuberi ſepulturam eligere, ut ex eodem cit. cap. in quo ſic: *Hoc tamen non poteſt ubi conſuetudo huiuſmodi non habetur*; & ſic tenet Barboſa in dicto cap. *licet* 4. *de ſepulturis* n. 5. & ſic etiam declaravit S. Congregatio Concil. in Placent. 27. Nov. 1646. Verum non deſunt DD. inſignis notæ ſuſtinentes hodie generaliter, & nulla attenta conſuetudine permitti Patribus ſuo filio impuberi ſepulturam eligere in quavis Eccleſia, nulla excepta etiam Regularium. Sic Barboſa

boſa in ſumma Apoſtolic. Verbo *ſepultura* n. 14. Peyrinus, & alii, cui ſententiæ videtur favere Rota deciſ. 16. n. 8. poſt Antonell. de iuribus Clericor. in Caſalen. *quarta Funeral. ſuper bono iure* 16. Ian. 1697. coram Emm. Caprara, ubi non requirit licentiam Parochi, aut Capituli; & alii etiam, qui omnes nituntur reſolutioni S. Congregat. Epiſcopor. & Regular. die 20. Ian. 1640. relatæ hic a Peyrino, & Barboſa. Si vero adſit ſepulcrum Maiorum in Eccleſia Regularium, præciſa conſuetudine debent impuberes ibi ſepeliri, ut declaravit S. Congreg. Concilii in Firmana *Iurium Parochialium ad* 3. & in Novarien. 15. Martii 1704. ad 1. teſte Card. Petra l. cit. n. 9. in fine. Hæc tamen facultas conceſſa Patri eligendi ſepulturam filio impuberi exerceri nequit poſt mortem filii, ſed ſolum pendente eius vita, ut cum aliis Barboſa; & ſic etiam declaravit S. Congreg. Epiſcopor. & Regular. in Fulgin. 27. Octobr. 1587. nempe *ſepulturam pro filio minori, in vita, non poſt eius mortem eligere poteſt*. Deficiente Patre, ſi talis adſit legitima conſuetudo, Mater quoque filio impuberi eligere poteſt ſepulturam; non vero ſecus, ut Card. Petra, Barboſa cum aliis, & ita declaravit S. Congreg. Concilii in Maioricenſi, quæ declaratio refertur in Conſtit. 7. Innocentii XI. §. 6. t. 5. Bullarii. Hæc tamen conſuetudo debet eſſe generalis in loco, vel Civitate, alias conſuetudo particularis alicuius Eccleſiæ cæteris eiuſdem Civitatis Eccleſiis præiudicium afferret, ut ex cap. cit. *licet de Sepultur. in 6.* & talis conſuetudo debet eſſe legitime præſcripta, quæ præſcriptio quoad Patrem ſufficit decennalis, dum ipſi ius favet in cit. cap. *licet*; Card. Petra, Barboſa, Mattheuc. ac alii. Quoad matrem vero, cui ius reſiſtit, requiritur conſuetudo quadragenaria, nec ſufficit decennalis, ut volunt Card. Petra, Mattheuc. & alii. Et hæc quadragenalis conſuetudo induci poteſt, etiam in favorem Avorum, Fratrum, Conſanguineorum, Affinium, Adminiſtratorum, Tutorum, Maritorum, Uxorum, Dominorum, Amicorum, cum in iſtis adſit ratio etiam conſuetudinis, quæ in Patre, & Matre ut per Gloſſam in dict. cap. *Licet*. Sic tenet cum aliis Card. Petra, cui tamen ſententiæ adverſatur Barboſa in collect. ad *cap.* 1. *n.* 6. de *Sepulturis*, & alii; quod ſi decedant impuberes antequam pro eis facta ſit Sepulturæ electio ab his, qui ad id facultatem habent ratione legitimæ conſuetudinis, ſepeliendi ſunt in Sepulcro ſuorum Maiorum ſi habeant, & ſecus in Parochiali; ita communiter ſentiunt Doctores ex cit. cap. *Licet* ubi ſic legitur; *ſed ſunt cum ſuis Maioribus, vel in Parochiali Eccleſia tumulandi*.

Electio Sepulturæ cum ſit quid facti probanda eſt, & ſufficit probatio non ſolum per Teſtamentum, & Codicilium validum, ſed etiam invalidum, per Scripturam manu propria ſubſcriptam per duos Teſtes, etiamſi ſint ſingulares, & per ſolum dictum Confeſſarii, & ſic pluries declaravit S. Congregatio Concilii, & ſignanter 13. Februarii 1666. & Benedictus XIII. conſtitutione incipiente *pretioſus* §. 69. Electio ſepulturæ eſt probanda.

Electio Sepulturæ uſque ad vitæ terminum variari poteſt toties quoties eligenti videbitur, cum electio Sepulturæ ſit pars ultimæ voluntatis, quæ omnes ad placitum uſque ad mortem ſunt revocabiles: ſic communiter Doctores. Et hæc revocatio fieri poteſt non ſolum expreſſe, ſed etiam tacite per ſecundam electionem, etenim regulare eſt in actibus cauſa mortis, ut ſecunda voluntas ſecundum communem Doctorum primam revocet. Electio ſepulturæ variari poteſt uſque ad terminum vitæ.

Electio Sepulturæ ſemel facta ſi non revocetur perſeverat uſque ad mortem. Quare ſi infirmus, qui ſepulturam ſibi elegit ex ſua infirmitate convaleſcat, etiam per longiſſimum tempus perdurare cenſetur illius electio, ita ut quandocumque moriatur mortuus cenſetur cum electione ſepulturæ, ac proinde tumulandus in ea ſepultura, quam ſibi ſemel elegit, cum revocata, nec infirmata cenſeatur, ex quo infirmus quando eam electionem fecit, non deceſſerit, non ſecus ac Teſtamentum, quod ex infirmi convaleſcentia non invalidatur Lege finali, & S. Congregatio Concilii hoc in terminis confirmavit 13. Februarii 1666.

§. VII.

De Prohibitione facta Clericis omnibus tam Sæcularibus, quam Regularibus inducendi aliquem in voto, vel iuramento ad eligendam ſepulturam in propria reſpectiva Eccleſia.

Graviter vetitum eſt in virtute S. Obedientiæ & ſub interminatione æternæ maledictionis, & ſub excommunicationis pœna Clericis omnibus tum Sæcularibus, quam Regularibus, ne aliquem medio voto, vel iuramento, aut pacto, ſeu promiſſione inducant ad eligendam in eorum Eccleſiis ſepulturam, aut iam electam non ulterius immutandam, ut in cap. *Animarum* 1. *de Sepulturis in* 6. & in Clementina *cupientes* 3. ff. *Sane de pœnis*, ubi indicitur violatoribus excommunicationis pœna ipſo facto incurrenda, Sedi Apoſtolicæ reſervata. Incurrunt Clerici utrique ipſam pœnam ſubſecuto effectu inductionis, ideſt electione facta ſepulturæ per iuramentum, votum, vel pactum; etiamſi non habuerit ſuum effectum. Hinc ſatis non eſt promiſſio de eligendo, ut dici queat inductio facta, ita Bonifacius in dicta Clementina, Sylveſter, Matthæutius cum aliis. Quare ut incurratur Excommunicatio non ſatis eſt, quod Clericus, vel Regularis induxerit aliquem ad eligendam ſepulturam in aliena Eccleſia, ſed neceſſe eſt, ut inducat ad faciendam talem electionem in Eccleſia propria ad ipſos pertinente, ut colligitur ex verbis citati cap. *Animarum*, ubi ſic habetur; *ut apud eorum Eccleſias ſepulturam eligant*. Inſuper requiritur ut inductio fiat ſcienter, ideſt a clerico, ac Religioſo ſciente huiuſcemodi pœnas indictas eſſe; cum ignorantes non incurrant, niſi ignorantia eſſet affectata; ſicuti etiam quod induxerint ad eamdem electionem medio voto, iuramento, vel pacto, aut promiſſione irrevocabili, ut patet ex verbis citatis cap. *Animarum*. Num vero Parochi inducentes iiſdem modis alienos Parochianos ad eligendam ſepulturam in ſua Eccleſia, vel ad non mutandam electionem, ſeu proprios tali via impedientes, ne eligant, pœnas illas incurrant, controvertitur inter Doctores, & negativam partem tenet Bonacina, eo quia, dicit ille, hoc factum fuerit in favorem Parochorum, ac proinde in eorum odium converti nequeat; verius tamen docent, ac ſuſtinent alii, etiam Parochos tales pœnas incurrere, ac ideo advertunt audiendum non eſſe Bonacinam, quem falli dicunt in ſua ſuppoſitione; nam revera hoc factum fuit non in favorem Parochorum, ſed decedentium, ut indemnis ipſis libertas ſervetur a ſepulturæ electione, ut quandocumque, & ubicumque ei placuiſſet liberum fuiſſet ſibi ſepulturam eligere; & ita fuerit conſtitutio tam Bonifacii VIII. in dict. cap. *Animarum*, quam Clementi V. in Clementina *Cupientes* 3. *de Pœnis*.

Cum autem in dictis Conſtitutionibus fiat ſermo generaliter, & indefinite non diſtinguendo inter Fratres, & Moniales, Fratres Clericos, aut Converſos pœnas huiuſcemodi conſtitutionum incurrunt æque Fratres, & Moniales, & Fratres Converſi vere Profeſſi, qui iiſdem modis aliquem ad electionem ſepulturæ in ſua Eccleſia inducerent, vel ad electionem non mutandam impedirent. Verum quidem eſt, quod cum citatæ conſtitutiones non loquantur niſi de Clericis, & Religioſis non incurrerent eas pœnas Laici etiamſi voto, vel iuramento, ſeu pacto, aut omiſſione aliquem induxerint ad eligendam ſepulturam in aliqua determinata Eccleſia; nam a diverſis non fit illatio l. *Papinianus* 20. *ff. de Minoribus* cap. ad *audientiam* 12. *de Decimis*.

Clerici inſuper, & Religioſi inducentes voto, vel iuramento, aut irrevocabili pacto, vel promiſſione ad eligendam ſepulturam in ſuis Eccleſiis, aut electam, non immutandam, præter ſupradictas aliis etiam pœnis ſubiacent, nempe tenentur intra decennium ad reſtitutionem tam corporum ſepultorum, quam eorum omnium quæ occaſione ſepulturæ receperunt quomodocumque, & ſi talem reſtitutionem non impleverint eorum Eccleſia, & cœmeteria ſubiacent interdicto donec ſatisfecerint, ut habetur in cit. cap. *Animarum* 1. *de Sepulturis in* 6. §. *ſi vero*. Statuitur inſuper dicto cap. *Animarum* §. *Hos enim*, quod electio facta huiuſmodi inductione ipſo iure nulla ſit; & ita eligentes ſint ſepeliendi, ubi nulla electione facta ſepeliri debuiſſent.

§. VIII.

§. VIII.

De Exactionibus, quæ ſiunt a Clericis apud hæredes Defunctorum occaſione Funeris ab utroque iure vetitis & de iuribus Funeralibus.

Quia forſan etiam a prioribus Eccleſiæ Sæculis invaluit abuſus, ut Clerici defunctorum hæredibus in illorum Funere rigoroſe ac aliquando ſupra vires hæredum exactiones extorquerent; hinc tanto malo frænum ponere volens pietas Imperatorum conſtituti fuere magnæ Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ quidam reditus, ut ſcilicet exequiæ in Urbe Conſtantinopolitana, & uſque ad novos muros, & Blacernas fierent ſine ſumptu, & gratis, & hoc firmarunt ſua particulari conſtitutione, quæ extat in Cod. Iuſtiniano, ubi *de Sanctis Eccleſiis*, & hæc lex licet communiter attribuatur Imperatori Anaſtaſio, Iuſtinianus tamen credit primævum eius auctorem Conſtantinum Magnum, ut tradit in Novell. 59. Et reditus pro re hac aſſignati fuerunt ſeptuaginta librarum auri, qui reditus ex Imperiali deſtinatione percipiebantur ex mille & centum Tabernis, ſeu Officinis ſitis in præcipuis Civitatis foribus liberis ab omni legis exactione cum publico onere. Verum cum tempore Iuſtiniani hoc Principis donum iam in alienos uſus converti videretur, vel certe contra intentionem donantis funeris impenſa non e publico erogabatur, ſed ab hæredibus exigebatur defunctorum, Iuſtinianus novella ſua conſtitutione ſtatuit, ut Eccleſia Conſtantinopolitana ex iam aſſignatis per ſuos Prædeceſſores Conſtantinum & Anaſtaſium mille & centum Officinis liberis ab omni onere uteretur, & reditus adiectus ab Anaſtaſio impenſas funerum ſuppeditaret, & nihil cauſſa funeris ab hæredibus exigeretur: & ut firmior redderetur huius legis obſervantia, modus etiam hac Novella ſumptibus funerum præſcribitur, quantumque per ſingula ſemeſtria oporteat œconomos Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ taxas dare his, qui funeribus operam impendunt.

Inter eos, qui funeribus aſſiſtebant erant hi, qui dicebantur Decani, ſeu Lecticarii, Copiatæ, vel etiam Veſpilliones, & Foſſarii, ad quos ſpectabat lectum, ſeu feretrum in quo cadaver erat impoſitum efferre, & corpus inhumare, de quibus fit mentio l. 4. Cod. *de SS. Eccleſiis*. Tales Decani de grege plebis aſſumebantur ſine aliquo Eccleſiaſtico titulo, ut ex Goario. Hi inſuper, ut ex eodem Goario advocabant Sacerdotes ad iura ſua, & oblationum partem accipiendam.

Inter miniſtros quibus e publico honorarium conſtituit Iuſtinianus erant Acolyti & Aſceteriæ. Acolyti erant quaſi aſſeclæ, quorum officium erat funeri fanalia, ſive faces præferre, & ſtatuit ut ſingulis funeribus tres eſſent Acolyti aſſiſtentes, qui nihil penitus acciperent ab hæredibus defuncti. Aſceteriæ, ſive Canonicæ erant mulieres quæ præcinendo, & pſallendo funus præcedebant, quas octo ad minus ſingulis funeribus adeſſe voluit.

Cæterum ut Simoniacum ſemper vetitum fuit Clericis petere, ſeu aliquid exigere in caſu funerum ab hæredibus Defuncti pro luminaribus, ſive eleemoſyna, ut eis tolleretur occaſio quaſi mercandi de hoc pietatis, & Religionis opere, & de luctu alieno lucrum captandi, ne venalis videatur Eccleſia, aut Clerici de hominum interitu gaudere, ſi ex cadaveribus defunctorum ſtuderent habere compendium, ſcilicet lucri ſummam. Nec hoc prætextu cuiuſque conſuetudinis, niſi pia, & laudabilis fuerit reatum ſuum poterit quis excuſare. Et præter S. Gregorium, qui ſuo tempore magno exarſit zelo contra hoc vitium, quod valde acriter damnavit, ut habetur in eius Epiſt. 56. lib. 1. indict. 2. ad Ianuarium Caleritanum Epiſcopum, & in Epiſt. 4. l. 7. indict. 1. ſcripta Dono Epiſcopo Meſſano, ubi vocat illicitam aliquam conſuetudinem exigendi pro ſepultura; S. quoque Leo IV. ſæculo 9. in ſua Epiſtola de cura Paſtorali ad omnes Sacerdotes curam animarum habentes, ait: *Nullus veſtrum pro mortuis ſepeliendis præmium, aut munus exigat*. Sic etiam habetur in pluribus decretis aliorum ſummorum Pontificum, & Conciliorum, & præcipue Lateranenſis ſub Alexandro III. cuius conſtit. in cap. 9. §. eodem, ubi in primis dicitur; *horribile nimis eſt quod in quibuſdam Eccleſiis locum venaliter perhibetur habere, ita ut & pro ſepulturis, &* exe-

exequiis mortuorum aliquid requiratur. Verum licet Concilia, & Pontifices damnent ut ſimoniacum aliquid exigere pro ſepultura, & exequiis defunctorum, & ut illicitum reiiciant, quamvis conſuetudinem, quæ circa hoc invaluerit reprobent minime tamen improbant in ſuis decretis conſuetudines laudabiles, & a primis ſæculis receptas faciendi oblationes pro mortuis in funeribus, nec eas recipiendi libertas Clericis adempta eſt: & equidem Gregorius in cit. epiſt. 56. poſtquam exactiones pro ſepultura improbavit, addit. *Sed ſi quando aliquem in Eccleſia ſepeliri conceditur, ſiquidem parentes ipſius proximi, vel hæredes pro luminaribus ſponte offerre quid voluerit accipere non vetamus*. Sic habetur in Conciliis Meldenſi, Triburienſi, Nannatenſi, quæ citantur a Gratiano *cauſſ*. 13. *q*. 2. *Can*. 14. *&* 15. & Concilia quæ poſterioribus ſæculis uſque ad hæc tempora celebrata fuere eodem tenore ſemper loquuntur, ut nimirum exactiones, & pactiones interdicantur; Oblationes vero & dari, ac accipi a Parochis aliiſve quibus de iure, vel conſuetudine, aut aliquo alio titulo competunt, probentur. Nomine vero oblationum non veniunt hic tantum, quæ in miſſis exequiarum, aut anniverſariorum ad Altare offeruntur, ſed & luminaria, ac alia, quæ circa funus, ſive occaſione funeris a conſanguineis, hæredibus in funeris pompam impenduntur. Ita explicavit S. Carolus in ſuo Concilio Mediolanenſi I. *tit. de Funerib. & exequiis*. Excipiuntur tamen Candelæ, ac intorticia Confraternitatum, quæ in deducendo Confratris cadavere Confratres pertulerunt, quæ per ipſorum adminiſtros repoſcuntur. Similiter inter oblationes comprehendenda ſunt, quæ etiam Clericis funus comitantibus & exequias, aliaque officia funeralia agentibus dari ſolent.

Quæ ſint oblationes in funeribus.

Iuſſit S. Carolus ut darent Epiſcopi operam diligenti cohortatione, ut in ſingulis Parochiis communibus eorum ſumptibus, qui ſunt in Parochia compararetur palium, quod mortuis imponi ſolet, & ſi hoc facere recuſaverint Parochiani, ſinguli Parochi, Eccleſiarumque Rectores palium ad huiuſmodi uſum emant, pro quo mortuorum hæredes illis minimum aliquid Epiſcopi arbitrio largiantur. Et quia in pleriſque Eccleſiis habetur hoc palium comparatum plerumque ſumptibus Eccleſiæ, vel fabricæ, pro quo aliquid ſolvi ſolet; Superiorum eſt attendere, ne eius occaſione nimis petatur. Van-Eſpen. Quod ſi viri nobiles (addit S. Carolus) aureo, vel ſerico, vel omnino prætioſo palio uti voluerint, pecunia ſua faciendum curent, quod ad huiuſmodi cadaverum uſum, nullo modo impoſterum adhibeatur, ſed illi Eccleſiæ in qua mortuus ſepultus fuerit illico poſt funus acquiſitum ſit, & in eius ornamenta convertatur. Conſueverunt olim hæc & ſimilia ad pompam feretro, vel Altaribus, vel etiam templi, aut Chori parietibus appendere, quæ cum pariter ſint in ſpecie oblatorum, redimi ſolebant certa pecunia, quæ iuxta variam locorum conſuetudinem, cedebant Fabricæ, vel Canonicis, aut Parocho. Et hoc innuit D. Carolus in ſuo Concil. Mediolanen. II. exponens hac in parte ſuum Decretum primi Concilii, quo ſignificabatur hæc cedere Sacriſtiæ.

Hinc ne tali redemptione pompa funeris nimis excreſceret, & hæ redemptiones, præſertim quando hactenus conſuetudine, aut ſuperiorum lege non ſunt determinatæ mercimoniam quamdam redolerent, dum ſolent Laici cum Parochis, & Clericis quaſi mercari, hinc S. Carolus ut huic etiam malo conſuleret in ſuo Concil. Mediola. IV. *Tit. de Funeribus & exequiis*, quaſcumque pactiones pro exequiis celebrandis cum hæredibus defuncti interdixit: Van-Eſpen.

Cæterum ſicuti vetitum fuit Clericis ne ſuper ſepulturis aut exequiis aliiſve huiuſmodi Religionis operibus paciſcantur, vel hac occaſione extorſiones faciant; ita quoque Laicis inculcatum fuit, ne pias, ac laudabiles offerendi conſuetudines facile obliviſcantur infringantque. Teſtatur Concil. Lateranenſe in cap. 42. §. *De Simonia*: *ad Apoſtolicam audientiam frequenti relatione perveniſſe, quod quidam Clerici pro exequiis mortuorum, & benedictionibus nubentium, & ſimilibus pecuniam exigunt, & exorquent, & ſi forte eorum cupiditati non fuerit ſatisfactum, impedimenta fictitia fraudulenter opponunt. Econtra vero quidam Laici laudabilem conſuetudinem erga ſanctam Eccleſiam, pia devotione fidelium introductam fermento hæreticæ pravitatis infringere nituntur ſub prætextu canonicæ pietatis*; occurrens hiſce quoque quærimoniis Con-

Concil. ait: *Quapropter ſuper his pravas exactiones fieri prohibemus, & pias conſuetudines præcipimus obſervari, ſtatuentes, ut libere conferantur eccleſiaſtica Sacramenta. Sed per Epiſcopum loci veritate cognita compeſcantur, qui malitioſe nituntur laudabilem conſuetudinem immutare*. Hoc igitur Decreto concluditur vetitas quidem eſſe exactiones in mortuorum exequiis, ſed laudabiles conſuetudines a Laicis hac occaſione Eccleſiæ Miniſtris obſervandas eſſe, & implendas. Imo etiam per Epiſcopum ad earum obſervantiam urgeri poſſe reluctantes, quod non ſolum praxis, ſed & Synodi poſteriores comprobarunt, ut præcipue in Concil. Mediolan. I. *de Funeribus, & exequiis* ordinatum fuit, ac ſtatutum: & cum deprehendiſſet S. Præſul Borromæus, quod plerique recipientes decretum ſuæ Synodi in eam partem ubi vetat Eccleſiarum Rectoribus pactiones in exequiis & exactiones, occaſione inde ſumpta, neglecto pio uſu defraudarent Eccleſiæ debitas eleemoſynas, rem iterum in Concil. Mediolan. II. p. 3. Decre. 17. inculcavit, Decretum prioris Concilii explicando, ubi præcipit Epiſcopis, ut habita perſonarum locorumque ratione, curent omnino, ut in funeribus, & exequiis quæ pie inſtituta, & laudabiles conſuetudines ipſis videbuntur arbitratu ſuo ſervari iubeant, & ſacrorum canonum contumaces omni iuris remedio compellantur.

Non minus igitur ſolicita fuit Eccleſia, ut ſordidæ pactiones, & exactiones a Clericorum animo in Funeribus, & exequiis tollerentur, quam ut laudabiles conſuetudines oblationum tali occaſione pia inſtitutione inductæ ſervarentur. Imo cum decimæ perſonales & rurales, ac mixtæ ſenſim ad monaſteria, & Capitula Cathedralium devolutæ fuerint, neceſſitas quodammodo coegit haſce conſuetudines ſtabilire, ut neceſſitatibus Parochorum, & Parochialium Eccleſiarum provideretur. Et ne circa has laudabiles piaſque conſuetudines a Clericis per exceſſum, a Laicis per defectum aberretur, ac contentiones omnes ſordidæque aut ſuſpectæ conventiones evitentur, caverunt Synodi, ut modus, & menſura ſuperiorum auctoritate ponatur, ac determinetur, quod iuxta piam laudabilemque conſuetudinem a laicis ſolvi, & a Clericis prætendi queat, ut inter alios mandavit D. Carolus, ut ſupra vidimus. Imo ut omnis avaritiæ labes circa negotium hoc a Clero deturbetur, proviſum fuit, ne differant Defuncto ſepulturam prætextu, quod non ſufficienter de iuribus ſolvendis cautum fuerit, ſic nec pro iiſdem iuribus pignora capiant, quibus ſibi caveant de funeralis eleemoſyna, aut mercede eorum operæ in funere præſtitæ; quando hæredes ſine gravi incommodo rei familiaris, ſeu detrimento hic, & nunc ſolvere non valeant iura funeralia, vel defuncti hæreditas huiuſmodi iurium ſolutionem ferre nequeat, ut inter alios D. Carolus Borromæus in ſuo Concil. Mediolanen. IV. Parochi igitur in ſimilibus circumſtantiis, notat hic Van-Eſpen, oſtendere debent ſe iuribus illis non tam avide inhiare, ut propterea velint Parochianos alias benemeritos ſepultura privari, neque nimis duri eſſe debent in eorumdem iurium exactione, quando revera ſciunt familiam defuncti cæteroquin honeſtam in re familiari minus abundantem; & cum aliquando ab ipſo prorſus non dependeat horum iurium remiſſio; imo frequenter minor pars ad ipſum ſpectet, ſatis tamen erit, & optimum ut etiam eum apud Parochianos benevolum reddat; ſi ipſe ſe paratum præbeat Parochianis pauperibus iuxta ipſorum conditionem iuſta perſolvere etiam ſine eorumdem iurium conſecutione. Van-Eſpen p. 2. tit. 38. cap. 4. circa finem.

§. IX.

De iuribus Eccleſiæ Parochialis, ad exequias & oblationes dum alibi ſepultura electa eſt ſeu de portione canonica quæ, dicitur, quarta funeris.

Tametſi de iure parochiali ſit ut Parochiani ex hac vita migrantes in ipſa Parochia, vel in eius cœmeterio ſepeliantur; ita ut nullus alius locus inſpecto iure communi inhumationi fidelium defunctorum datus ſit, ac proinde de iure pariter communi Eccleſia Parochialis ſit locus ubi exequiæ, aliaque iuſta defuncto perſolvenda ſunt, & Parochus eſt ordinarius exequiarum aliorumque officiorum defunctis impendendorum miniſter; nihilominus ſucceſſu temporis ius ſepulturæ, ſive inhumationis aliis paſſim locis Religioſis ex privile-

gio iam conſtat communicatum fuiſſe, & conceſſum, ac ideo ſimul fidelibus ipſis factam fuiſſe facultatem, ut eis liberum eſſet ſepulturam eligere in quocumque loco Religioſo, qui iure ſepulturæ potiatur. Verum cum hæc inhumandi facultas aliis Eccleſiis competat iure ſpeciali ſeu privilegio, ſequitur manifeſte quod illa ultra privilegii tenorem contra Eccleſiam Parochialem extendi nequeat.

Quare cum ſepultura, ſeu inhumatio defunctorum, & exequiæ ſive officium Eccleſiaſticum pro defuncto perſolvendum inter ſe omnino diſparata ſint, exinde ſequitur, quod uno conceſſo non aliud quoque ſit ſimul indultum; videlicet dum alicui Eccleſiæ ſive loco Religioſo indulta eſt ſepultura vel licentia dandi his ſepulturam, qui in illis inhumari elegerint, nequaquam propterea ipſis datum cenſetur ius, ut ibidem in præiudicium Eccleſiæ Parochialis celebrentur exequiæ, aliave funeralia officia Eccleſiaſtica pro Defunctis perſolvantur. Iure igitur ſepulturæ indulto alicui Eccleſiæ, ſeu Religioſo loco, ſalva nihilominus remanent Eccleſiæ Parochiali reliqua iura. Et equidem Romani Pontifices hoc ipſum ſignificare intenderunt privilegiis illis, quibus ius ſepulturæ concedunt, clauſulam inſerendo, *ſalva iuſtitia Eccleſiarum, a quibus corpora aſſumuntur*. Huius Clauſulæ mentio fit in cap. 6. §. *de ſepulturis*; & in Bulla Honorii III. quæ incipit, *Religioſam Ordinis Prædicatorum confirmatoriam*, in qua conceditur ipſorum Eccleſiis ius ſepulturæ, ſeu inhumationis cum dicta clauſula reſervativa: & ſic habetur in Bullis omnibus, in quibus alicui ſacro, ſeu Religioſo loco ius ſepulturæ conceditur. Per illa autem verba Clauſulæ *Eccleſiarum a quibus corpora aſſumuntur*, intelligi Eccleſias Parochiales evidens eſt; cum enim Eccleſia de iure fundatam habeat intentionem ad ſepulturam ſuorum Parochianorum, cenſentur corpora alibi ſepelienda ab ipſa aſſumi, eo quod iure communi iam ceſſent ipſi Eccleſiæ Parochiali addicta. Per alia autem verba Clauſulæ ideſt, *iuſtitia Eccleſiarum* hic ſignificari iura Eccleſiarum non minus manifeſtum eſt, eo quod ex iuſtitia eis competant, in qua ſignificatione, etiam in antiquis monumentis iuſtitia & iura ſæpius occurrit, ut oſtendit Du-Cange in ſuo Gloſſario verbo *iuſtitia*. Unde clauſula *ſalva iuſtitia* ſynonima eſt huic alteri *ſalvo iure*.

Unde cum inter iura parochialia ſint exequiæ, aliaque officia funeralia pro defunctis ſolvenda, eaque a ſepultura plane diſtincta; hinc hæc ſunt iura, quæ Eccleſiæ Parochiali remanent, licet conceſſum ſit ut alibi quis ſepeliri queat. Et cum iuxta Eccleſiæ ritum conveniat ut Miſſa funeralis celebretur præſente corpore, & huiuſce Miſſæ celebratio ſit de iure parochiali, etiam de iure Eccleſiæ parochialis competit ut corpus ſibi præſentetur, atque eo præſente Miſſa celebretur. Quod licet non univerſaliter obſervetur, cum contraria aliquibus in locis invaluerit conſuetudo, in aliquibus tamen ſervatur; & inter alia Italiæ loca Venetiis, ubi corpora Defunctorum ad Eccleſiam Parochialem deferuntur, & ibi conſuetæ perſolvuntur exequiæ, ac canitur Miſſa præſente corpore, quibus omnibus perſolutis defertur ad Eccleſiam ſepulturæ ſi alibi ſepeliendus ſit, & hoc notat etiam Barboſa *de offic. & poteſt. Parochi p. 3. cap. 26. n. 70.* videlicet, ubi defunctorum Cadavera in alterius Parochia exiſterent, & in Eccleſiis Fratrum ſepeliri debent, prius in Eccleſiam Parochialem ad benedictionem, & ultimum vale a Parocho recipiendum deferenda eſſe. Hinc in Belgio vi talis iuris quod ibi habent Parochiæ in ſuis Parochianis, plura a Parlamentis, & Magiſtratibus ſuper hoc in favorem Parochiæ edita ſunt Decreta.

§. X.

De portione Canonica, ſeu quarta funeris debita Parocho, quando quis extra Eccleſiam Parochialem ſepeliatur.

Quia de iure ipſa corporis inhumatio ſive ſepultura cum omnibus oblationibus competit Eccleſiæ Parochiali, tamquam Matri, quæ Defunctum Chriſto peperit, ac vita durante enutrivit, iuſtum quoque viſum fuit, ut dum inhumatio cum oblationibus ad aliquam Eccleſiam transferri permittitur, Eccleſia Mater non in totum ab illis oblationibus excludatur, exemplo Matris carnalis, quæ ſaltem in partem hæreditatis liberorum vocatur, ſi hæc tranſeat ex diſpoſitione ſuorum liberorum ad

extra-

extraneos. Et quidem in cap. 1. §. *de ſepulturis* poſtquam Pontifex declaravit unumquemque exemplo Veterum Patriarcharum in ſepulcro ſuorum Maiorum ſepeliendum eſſe, & ad Chriſti exemplum nulli ſepulturæ denegandam eſſe electionem, ſubiungit; *Sed quia dignus eſt operarius mercede ſua, tertiam partem ſui iudicii dari cenſemus Eccleſiæ, in qua cœleſti pabulo refici conſueverit, ut iuxta Apoſtolum ſint conſolationum ſocii, ut fuerunt paſſionum*. Et hæc eſt portio Canonica funeralium quæ ſpectat ad Parochum Defuncti, ut diſerte habetur in iure Canonico.

Quare portio canonica, quæ vulgo quarta funerum appellatur eſt pars quædam oblationum, quæ in funere ſeu occaſione funeris alicuius defuncti, præbere ſolent hæredes, & ſummi Pontifices adiudicarunt, ac ſtatuerunt quod cedere debeat Eccleſiæ Parochiali, ſeu ipſius Parocho ob ſacramenta, quæ ſuis Parochianis adminiſtrat quando aliquis defunctus parochianus ſepeliendus eſt in aliqua Eccleſia extra Parochialem, vel quia ſuam ſepulturam elegit, vel quia ibi ſunt ipſius Maiorum ſepulcra. Hæc autem Canonica portio communiter dici ſolet quarta funerum, non quia ubique fuerit huiuſce portionis eadem taxatio, cum alibi ſit medietas, alibi tertia pars, ſed quia ut plurimum, & communius portio canonica eſt pars quarta funeralium, & quia licet alibi ſit maior, quam quarta pars, nihilominus, ſicuti portio fructuum, quæ Eccleſiæ penditur dicitur ſemper decima, tametſi non ſemper decimam portionem fructuum conficiat; ita quoque portio, quæ datur Eccleſiæ Parochiali ratione ſepulturæ in alia Eccleſia licet non ſit ſemper quarta portio funeralium, retinet hoc non obſtante nomen quartæ funeris, tamquam ſuccedens in locum quartæ, quæ ad inſtar quartæ legitimæ debetur Eccleſiæ Parochiali, tamquam matri reſpectu defuncti. Van-Eſpen.

Quare autem, dum in clauſula ſolita apponi in privilegiis, quibus facultas conceditur alicui Eccleſiæ ſepeliendi eos, qui ibi ſepulturam elegerint, quæ ait, *ſalva iuſtitia earum Eccleſiarum, a quibus mortuorum corpora aſſumuntur*, nulla ſtatuatur inæqualitas portionis debitæ Parochiali, & talis differentia in Eccleſiis habeatur, ut in aliquibus ſit *medietas*, in aliquibus *tertia* pars, & in aliquibus *quarta*, nulla alia aſſignari poteſt ratio niſi locorum variæ inductæ conſuetudines, ut huiuſcemodi difficultati ſibi reſpondit Clemens III. *Ut ſicut B. Hieronymus* inquit, *unaquæque Provincia in ſuo ſenſu abundat ſecundum rationabilem conſuetudinem regionis illa iuſtitia circa medietatem, vel tertiam, vel quartam partem pro locorum diverſitate attendatur*. *Cap.* 9. §. *de Sepulturis*. Dicitur etiam *Portio Canonica in cap.* 2. *de ſepultur. in* 6. & alibi eo quod a canonibus ſit inducta, ut habetur in cap. *Nos inſtituta* 1. *Cap. Relatum* 2. *Cap. de his* 4. Cap. *cum ſuper* 8. *de ſepulturis*. Præcipue agitur de hac canonica portione in Clement. *dudum de ſepultur.* citata a Van-Eſpen p. 2. tit. 38. cap. 5. n. 30. in qua qui cupit, videre poteſt varias quæſtiones & dubia Fratres Minores & Prædicatores inter & Parochos, ubi etiam habentur reſolutiones auctoritate Apoſtolica explanatas ac firmatas nec non conſtitutiones ac ordinationes Pontificias, circa obventiones *omnes tam funerales quam quibuſcumque & in quocumque modo relictas* (ait eadem Conſtitutio) *diſtincte, & indiſtincte ad quoſcumque certos, & determinatos uſus, ſive canonica portio dari, ſive exigi non conſueverit, vel non debeat de iure, nec non de datis, vel qualitercumque donatis in morte ſeu mortis articulo, in infirmitate donantis, vel dantis, de qua deceſſerit, quomodocumque directe, vel indirecte Fratribus ipſis vel aliis pro eiuſdem quarta parte* (*quam auctoritate Apoſtolica taxamus, & etiam limitamus*) *parochialibus Sacerdotibus, & Eccleſiarum Rectoribus, ſeu curatis largiri integre teneantur*. Igitur iuxta hanc deciſionem quarta debetur non tantum ex funeralibus proprie dictis ideſt, quæ cum funere deferuntur; ſed generaliter ex omnibus quibuſcumque, & quorumcumque in quoſcumque uſus obventionibus Fratribus illis, a defuncto, qui apud illos ſepulturam elegit relictis; tametſi etiam de iure portio illa Canonica de illis dari non deberet, quia licet funeri non applicentur, videntur tamen intuitu electæ ſepulturæ a defuncto eſſe relicta, ideoque æquum videtur Eccleſiæ Parochiali ex his quartam deberi; quia ſimul cum ipſa ſepultura ab Eccleſia Parochiali videantur quodammodo abſtracta.

Obſervandum tamen obventiones, e quibus quarta detrahenda, dici de ſolis obven-

tio-

tionibus quæ obveniunt Eccleſiæ in qua electa eſt ſepultura; factas autem in Eccleſia Parochiali hic nullatenus conſiderandas eſſe, nempe has integras cedere Eccleſiæ Parochiali, ac præter has deberi quartam ex obventionibus relictis Eccleſiæ dictorum Fratrum, in qua electa fuit ſepultura. Quia ſicuti notant DD. inter quos Ioannes Monachus, & Ioannes de Imola ad cit. Clementinam Pontifex loquitur de his tantum quæ relicta ſunt Fratribus, de relictis autem Eccleſiæ Parochiali nihil dicit. De hac quarta funerum extat Decretum Concilii Trident. ſeſſ. 25. cap. 13. de Reform. *Decernit S. Synodus ut quibuſcumque in locis iam ante annos 40. quarta, quæ funeralium dicitur Cathedrali aut Parochiali Eccleſiæ ſolita eſſet perſolvi, ac poſtea fuerit ex quocumque privilegio aliis Monaſteriis, Hoſpitalibus, aut quibuſcumque locis piis conceſſa, eadem poſthac integro iure, & eadem portione, quæ antea ſolebat, Cathedrali ſeu Parochiali Eccleſiæ perſolvatur: non obſtantibus, conceſſionibus, gratiis, privilegiis etiam Mari magno nuncupatis, aut aliis quibuſcumque*. Ex hoc Concilii Decreto, & textibus iuris prææallegatis colligitur Eccleſiæ cura ac ſolicitudo ut Parochialibus Eccleſiis provideretur, quodque creditum fuerit obventiones & funeralia, quæ locis electæ ſepulturæ relinquuntur quaſi violenter Eccleſiis Parochialibus abſumi, & propterea merito Eccleſiis Parochialibus quartam adiici exemplo Matris, cui hæreditas filii adimitur, & ad extraneos defertur ut ſupra diximus. 2. Hanc quartam conſuetudine regi, eamque pro varietate Provinciarum locorumque variam eſſe, quæ varietas non tantum circa quantitatem, ſed circa ea quoque de quibus debetur, verſatur. Unde in hoc negotio multum valent & attendendæ legitimæ & rationales conſuetudines locorum & Eccleſiarum, & præcipue longi temporis, ut in cap. *Explicari*, & cap. *cum tanto* 11. *de conſuetud.* Et ſic expreſſe decrevit ſacra Congregatio in Embredun. 25. Iulii 1649. Quod ſi uſus ipſe dubius ſit, interpretatio ex iure communi, vel interdum ex uſu vicinorum locorum deſumenda eſt, ita tamen ut in dubio pro Eccleſia Parochiali quoad ſepulturas & oblationes interpretatio fiat, utpote cui commune ius aſſiſtit, quod ſalvum manet, donec aliud oſtendatur. Similiter etiam attendenda ſunt Concordata, ac conventiones inter Prælatos, Parochos cum Mendicantibus aliiſve, de quibus Concordatis agitur in cap. *Finali de pactis in 6.* ubi decernit Bonifacius VIII. ut huiuſmodi compactiones & pacta cum Prælatis, Capitulis, & Rectoribus, & perſonis prædictis ab ipſorum F. F. Conventualium Superioribus de ſuorum Conventuum conſilio, & aſſenſu (dummodo alias licita ſint & honeſta) inviolabiliter ſint obſervanda. Van. Eſpen part. 2. tit. 38. cap. 5. Cum autem hæc canonica funeraria portio induci poſſit conſuetudine vel Concordatis, ut ſit medietas vel tertia pars ſpatio decem annorum, uſque ad *quartam* excluſive præſcribi poteſt. Ad hoc autem ut præſcribatur infra quartam, ut nihil ſolvatur, requiritur conſuetudo 40. annorum cum titulo, aut conſuetudo immemorabili. Sic Barboſa *de offic. & poteſt. Paroch. part.* 3. cap. 25. n. 16. & alii paſſim.

Cum funeralia de iure communi dicantur ea quæ ratione ſepulturæ obveniunt, & quacumque occaſione funerum ad Eccleſiam perveniunt cum defuncti corpore, cap. *cum liberum* 6. & cap. *in noſtra de ſepulturis*; hinc de omnibus intortitiis & candelis, quæ cadaver defuncti comitantur in itinere ad Eccleſiam, hoc intelligendum eſt necnon de omnibus intortitiis & candelis, quæ in eadem Eccleſia circa cadaver, vel etiam in altaribus die funeris accenduntur, iuxta deciſionem factam per ſuam Conſtitutionem a Benedicto Papa XIII. quæ incipit *Romanus Pontifex*; & hoc intellige, licet funus non fiat die tumulationis, ſed ad aliud tempus differatur. Verum circa altarium candelas adhuc alicubi ſervatur conſuetudo ut non ſubiaceant quartæ funerariæ, ſed Eccleſiæ ſepulturæ remaneant. Non datur tamen quarta funerum de intortitiis & candelis, quas Sacerdotes etiam Regulares, vel piarum Societatum Confratres funus aſſociantes manualiter per viam deferunt. Sic in citata ſua Conſtitutione Benedictus XIII. & pluries declaratum fuit a ſacra Congregat. Epiſcoporum & Regularium, & præcipue 29. Novemb. 1588. & etiam multo ante in Firmana, ideſt 5. Martii 1516. Item ex vi eiuſdem Conſtitutionis quarta funeraria non debetur de Miſſis, legatis, anniverſa-

ſariis, iiſque ſimilibus piis, quæ relicta ſint a defuncto in favorem Eccleſiæ, in qua ſepulturam elegit. Vela tamen, ſudariola nec petere, nec a ſponte dantibus accipere poteſt Parochus, ut definivit ſacra Congregatio Concilii 13. Auguſti 1618. in una Terræ Maſſæ Tudertinæ Diœceſis.

Olim Regulares quartam funerum ſolvere tenebantur in iis ſolum Conventibus ſeu Monaſteriis, quæ eam ſolvere conſueverant 40. annis ante Concilium Trid. ſecus vero in aliis ex poſt ædificatis, & quæ in diem ædificabantur, ut ex ipſo Concilio ſeſſ. 25. cap. 13. *de reformat.* & ex declaratione S. Pii V. quæ incipit *Etſi mendicantium*, necnon ex pluribus ſacræ Congregationis Concilii Decretis: ſed noviſſime contrarium ſtatuit ac determinavit Benedictus XIII. Conſtitutione quæ incipit *Romanus Pontifex*, qua præcipitur ut in Italia eique adiacentibus Inſulis Parochis defunctorum, qui in Eccleſiis Regularium quorumcumque tumulabuntur quarta funeralis perſolvatur præſervando in favorem Parochorum conſuetudines legitimas pro illis locis, in quibus vigeant percipiendi portionem maiorem quartæ cum aliis ordinationibus & derogationibus opportunis; & in Concilio Romano præcipit Epiſcopis *tit.* 8. *in Officio iudicis ordinario*, ut ipſam publicare curent, atque pro illius obſervantia invigilent etiam tanquam Sedis Apoſtolicæ delegati.

Quarta funeralis debetur Parochiæ ubi quis habet domicilium, licet propter bellum & peſtem, ſeu animum recreandi gratia in villam ſeu in alium locum ſe contulerit animo redeundi, & ibi obierit: de iure enim debetur proprio Parocho ſeu Vicario vel Sacerdoti, habenti curam Parochianorum cap. *Requiſitis de teſtament.* cap. *Cum ex eo de elect.* Clement. *Dudum* §. *Verum de ſepult.* Barboſ. loco cit. cap. 24. & 26. Abbas in cap. *de iis de ſepulturis*. Hæc quarta portio debetur Parochiali Eccleſiæ, etiamſi quis ægrotus ad aliam Parochiam deferri ſe fecerit, & ibi obierit, cum ob domicilii mutationem in tali caſu Eccleſia ſua Parochialis non perdat ius quartæ funeralis ex Clementina *dudum de ſepult.* Barb. loc. cit. n. 27. Item debetur Eccleſiæ Parochiali hæc canonica portio, etiam quando quis in ægritudine conſtitutus ſe cum bonis ſuis ad Religionem ſeu in aliam Eccleſiam tranſtulerit. Secus vero dicendum ſi ſanus bona ſua Monaſterio, aut alteri Eccleſiæ dederit cap. *de iis* 4. *de ſepult.* Barboſ. loco cit. n. 28.

Sepultura electa ab aliquo apud Eccleſiam, ubi Maiores defuncti ſolent ab antiquo ſepeliri, quarta funeris non debetur ei, ſed Eccleſiæ ſuæ Parochiali, in qua conſuevit audire verbum Dei, & recipere Sacramenta cap. *cum quis* 2. *de ſepult.* in 6. Barboſ. loco cit. n. 29. cum aliis communiter.

In caſu ſepulturæ alicuius Canonici Cathedralis quarta funeris debetur loco domicilii, non ſecus Parocho Cathedralis, nec Parocho Parochiæ, ubi adeſſet ſepulchrum ſuorum Maiorum. Sic declaravit ſacra Congregatio in Tiburtina 12. Maii 1685. in reſponſ. ad 3. & in Narnienſi 26. Sept. 1689.

Si adſit conſuetudo quod intortitia ſeu candelæ quæ accenſæ fuere in cadaveris aſſociatione, deſerviant ſeu reaccendantur circa pheretrum in Eccleſia ubi cadaver tumulandum eſt, conſuetudo ſervetur. Ita expreſſe declaravit ſacra Congregatio in Tiburtina 12. Maii 1685. in reſponſ. ad 4.

Si contingat viatorem retentum pro delicto, & habilitatum cum cautione decedere, quarta funeris non debetur Parocho Eccleſiæ, intra cuius fines fuit ille retentus ac deceſſit, ſtante conſuetudine in civitate quod ius ſepeliendi peregrinos & viatores ſpectet ad Cathedralem, ſacra Congreg. in Piſana 22. Ianuar. 1628.

Quarta Parochialis vel vi præſcriptionis, vel ex eo quod in erectione Parochiarum in ſignum ſuperioritatis hanc ſibi reſervarunt Cathedrales, hiſce debetur, ideſt ad eaſdem Cathedrales ſpectat iuxta recentiorem Rotæ deciſionem, 376. n. 2. & 3. Barboſ. loco cit. n. 22. cum aliis paſſim.

Curatus unius Diœceſis (quæcumque ſit) in tranſitu cadaveris dum pro ſepultura proceſſionaliter defertur ad Eccleſiam, Regularium ab altera Diœceſi vi tranſitus per propriam Parochiam & iuriſdictionem prætendere nequit partem ullam ceræ vel pecuniarum, quæ pro tali funere præbuerunt hæredes defuncti. Sic ſtatuit ſacra Congregatio Epiſcoporum & Regularium 15. Novemb. 1613. in Placentina pro terra Craſſidii in reſponſ. ad 2.

§. XI.

§. XI.

De ritibus ſepulturæ, & Exequiis.

Eccleſia etiam a ſuis primordiis docuit pia ipſius praxi corpora Chriſtianorum ut fidelium animarum domicilia & templa Spiritus ſancti certis & ſtatutis ritibus ſepeliri, eorumque ſepulturam congruis honoribus ornare. Ita de hoc habet Origenes lib. 8. contra Celſum, & S. P. Hieronymus in epiſt. 25. lib. 1. ſcribens ad Paulam de obitu Blaſillæ advertit, non tantum ſub veteri, ſed & ſub novo Teſtamento honorem ſepulturæ laudari. His conſonat S. Aug. lib. 1. de *Civit. Dei* cap. 13. & hoc admonet factum fuiſſe a Maioribus, non quia inſit ſenſus ullus cadaveribus, ſed quia id ad Dei providentiam, cui placent etiam talia pietatis officia, ad corpora quoque mortuorum pertinet propter fidem reſurrectionis adſtruendam. Plura de hoc pietatis officio mortuis impendendo habet idem S. Doctor lib. *de cura pro mortuis*; item ſerm. 32. *de verbis Apoſtoli*, qui in editione noviſſima eſt 182.

Et hæc pietatis officia erga defunctos ita hominum animis a natura inſpirantur, ut Gentiles ipſi ſine ullo veræ Religionis lumine præcipuam habuerint ſolicitudinem & curam erga defunctos, ut quodam particulari & religioſo honore ac ritu eorum corpora tumularentur, ſicuti in alios videre eſt apud Romanos ex iis quæ ſub tit. *Digeſtorum & ſumptibus funerum*, & *ut funus ducere liceat*, ita *de mortuo inferendo*, *de ſepulcro violato* in ſuis reſponſis referunt Iuriſconſulti, & ex his in primis habetur apud Romanos prodiiſſe actionem, quæ *funeraria* dicitur, qua is qui in funus alicuius ſumptus fecit, eos repetere poteſt & exigere ab eo ad quem res illa pertinet *L.* 2. *ff. de Religioſis & ſumptibus funerum*, puta hæredem, patrem in cuius poteſtate erat defunctus, dominum *L.* 14. §. *fin. L.* 21. & 31. *ff. eod.* Imo talem prærogativam dederunt Romani his ſumptibus, ut qui eos fecerit, præferatur creditoribus omnibus, ita ut ante legata, & omne aliud creditum deducerentur *L. penult. ff. eod.* Nec hæc tantum probant luculenter cauſſam funeris & ſepulturæ favorabilem fuiſſe Romanis & piam, ſed etiam ritus plurimi quibus ſuis defunctis parentabant, aliquibus quorum uſi ſunt, & hodiedum utuntur etiam Chriſtiani, iis nempe qui ſine ſuperſtitione ad religioſum cultum adhiberi poſſunt, ut mox ipſis corporibus mortuis os & oculos occludere, quem morem ait eruditus Auctor Romæ ſubterraneæ lib. 1. cap. 21. n. 13. quaſi natura ipſa dictante adhibitum fuiſſe ad propulſandum horrorem illum qui ex apertis patentibuſque mortuorum oculis repente animis adſtantium refunditur.

De le de read dave Deſu ctori expo

Mos pariter deferendi cadavera defunctorum patenter expoſita receptus fuit a Gentilibus. Ex huiuſmodi more alium invaluiſſe, lavandi ſcilicet defunctorum corpora, ſicut non obſcure habetur in Actibus Apoſtolorum cap. 9. ubi de Tabitha Ioppenſi mortua, & a S. Petro reſuſcitata dicitur, *quam cum laviſſent, poſuerunt eam in cænaculo*; de tali cadaverum ablutione alibi etiam habetur mentio, ut apud Euſebium lib. 7. Hiſtor. Eccleſ. cap. 22. relatum a Dionyſio Alexandrino, apud Gregorium Turonenſem de vitis Patrum cap. 3. & in Sacramentorum manuſcripto Rothaldi Abbatis, ex quo officium ſepulturæ edidit Hugo Menardus in Notis ad Sacramentarium S. Gregorii pag. 262. Extat Oratio poſt lotionem corporis dicenda, antequam de domo efferatur. Van-Eſpen. Ex tali ratione credit cit. Canoniſta hic morem olim inductum induendi corpus defuncti pretioſis veſtibus unumquodque ſecundum illius qualitatem & conditionem, ideſt pro qualitate & conditione perſonarum, quæ exponebantur, & ſepeliebantur. Hinc indubie mos invaluit ut perſonæ de Clero quæque induerentur ſupra veſtem talarem ſacra veſte congrua miniſterio Ordinis cui erant initiatæ, videlicet Epiſcopus indueretur Pontificalibus, Sacerdotes Sacerdotalibus, ſcilicet ſuper veſtem talarem amictu, alba, cingulo, manipulo, ſtola & capſula ſeu planeta violacea: Diaconus vero amictu, alba, cingulo, ſtola ſuper humerum ſiniſtrum, quæ ſub axilla dextera nectatur, & Dalmatica violacea: Subdiaconus omnino ut Diaconus, præter ſtolam, & loco Dalmaticæ tunicella pariter violacea. Alii vero inferiorum Ordinum Clerici ſuperpelliceo ſuper veſtem talarem & ſinguli cum tonſu-

ra,

ra, & Epiſcopus cum mitra, alii cum bireto : Regulares vero etiam laici cum habitu proprii Ordinis ; & hic ritus habetur deſcriptus a Gullielmo Durando in Rituali divinorum officiorum lib. 7. cap. 159. & præſcriptus in Rituali Romano edito a Paulo V. Mos olim fuit inſuper ſaltem in aliquibus Eccleſiis tum Orientalibus, tum Occidentalibus ut ſacra Euchariſtia, ſive corpus Chriſti Domini imponeretur pectori ipſius defuncti, & cum ipſo ſepeliretur ut conſtat ex Amalario Fortunato lib. 4. cap. 41. ubi referens ex Beda ritum obſervatum in ſepultura S. Gotheberti inter alia dicit, oblata ſuper pectus ſanctum poſita fuiſſe ; & in vita S. Baſilii ſic ſcribit Amphilocius : *Dividens panem in tres portiones, unam quidem ſuſcepit cum timore multo, aliam ſervavit ad conſepeliendum ſibi, tertiam vero ſuper columbam argenteam ſuſpendit ſuper altare* ; & ſic de hoc ritu etiam alibi.

Hodie pluribus in locis invaluit mos deferendi cadavera ſæcularium perſonarum clauſa in loculo ſeu in capſa. Quando vero hic mos cœperit notat Van-Eſpen incognitum eſſe. Et putat invaluiſſe quando non amplius ſub veſperas & noctu, ſicut ſolebant Gentiles, ut notat Servius ad 11. Æneidos, ſed pleno die ad Eccleſiam portari cœperunt, ne ſcilicet per publicam & conſpicuam cadaverum frequentem delationem per eorum conſpectum nimius terror hominibus incuteretur. Van-Eſpen par. 2. tit. 38. cap. 1. *de ſepulturis*.

Certum eſt præcipue durante perſecutione Chriſtianos corpora noctu ad cryptas & loca ſubterranea ſepelienda detuliſſe. Ceſſante tamen perſecutione, ac pace Eccleſiæ reddita per Conſtantinum claro die cœperunt corpora deferri ad Eccleſiam, qui mos mutatus fuit ſub Iuliano apoſtata, qui in odium Chriſtianorum, ut credit Gothofredus, legem edidit ut noctu deferri deberent, quam legem Theodoſius confirmavit, dum in ſuum codicem eam retulit. Ab hac conſuetudine noctu corpora efferendi primitus morem habuiſſe faces ſeu phanalia incendendi, & corporibus mortuorum præferendi notat Auctor Romæ ſubterraneæ lib. 1. cap. 17. n. 29. & cap. 18. n. 1. Et hic mos faces in efferendis cadaveribus præferendi fuit etiam apud Gentiles ; imo ſolebant etiam lucernas certis temporibus ad ſepulchra mortuorum accendere, iuxta cit. auctorem Romæ ſubterraneæ lib. 1. cap. 18. n. 2. Hic autem uſus luminum cereorum in funeribus Chriſtianorum receptus fuit in Eccleſia non ſolum ad tenebras noctis effugandas quando noctu ad Eccleſiam fidelium cadavera deferebantur, ſed etiam in ſignum lætitiæ & triumphi *ob peractum viriliter agonis curſum*, ait S. Chryſoſtomus, & ad ampliorem Religionis cultum approbavit S. P. Hieronymus adverſus Vigilantium, & in Epitaphio Paulæ de uſu cereorum ad eumdem finem lætitiæ ait idem S. P. lampadas Sacerdotes, cereoſque prætulerunt funeri. Hinc factum fuit quod luminaria in funeribus adhibere perſeverarunt Chriſtiani etiam quando invaluit conſuetudo ut horis diurnis funera defunctorum celebrarentur.

Ad hunc finem quoque, ut ex S. Dionyſio Areopagita, & ex cit. Chryſoſtomo, decantari cœperunt in funeribus Hymni ac Pſalmi ; quem morem canendi in funeribus obſervarunt etiam Gentiles, tono tamen lugubri, quo de mortuis ſuum declararent mœrorem, & luctum, cui plura addebant fanatica & inſana externi luctus indicia ut ex S. Chryſoſt. hom. 61.

Planctu inſuper immoderato & fanatico utebantur Gentiles in funeribus ; imo planctu utebantur etiam Iudæi, ut conſtat ex Evangelio, in quo habetur quod cum Chriſtus acceſſiſſet ad domum cuiuſdam Principis, ut a mortuis excitaret filiam eius, quæ paulo ante e vivis deceſſerat, invenit tibicines, & turbam flentem ac eiulantem. Hoſce immodicos Gentilium luctus improbavit Eccleſia, ne ſecus occaſio daretur Gentilibus Chriſtianos irridendi, quaſi aliud factis probarent ab eo quod dictis prædicant, nempe optandam eſſe a Chriſtianis mortem, eo quia eorum mors ſit tranſitus a mortali & miſera vita ad æternam felicem, omniſque miſeriæ expertem : ac proinde Eccleſia convertit immoderatos Gentilium luctus, quos vetuit, in manifeſta lætitiæ ſigna abſque eo quod tamen aliquem moderatum luctum vetaret, qui pietatis officia erga defunctos benemeritos, & præcipue erga parentes explicaret. Et immodicum luctum Gentilium Clericis præſertim prohibuit Eccleſia, ut ſuo exemplo oſtenderet non dolendum eſſe in morte parentum Ethnicorum more, qui ſpem

non

non habent, ſed potius his congratulandum de triumpho. Unde Clericis vetitum quoque fuit uti veſte lugubri in morte ſuorum parentum, quem morem non lugendi parentes, nec ſignum ullum in veſtibus aſſumendi hodie Regulares ſervant. Non licet tamen ex his concludere luctum omnem in Chriſtianorum morte improbari, cum ut ante notavi, aliquem permittat Eccleſia, ſed tantum immoderatum Gentilium Chriſtianis interdixit, ut monet S. Aug. ſerm. 32. *de verbis Domini*, *ſive* 172. *Ideo non admonuit Apoſtolus ut non contriſtemur, ſed non ſicut cæteri qui ſpem non habent. Contriſtamur ergo in noſtrorum morte neceſſitate amittendi, ſed cum ſpe recipiendi; inde angimur, hinc conſolamur; inde infirmitas afficit, hinc fides reficit; inde dolet humana conditio*. Et revera habemus in Actibus Apoſtolorum planxiſſe Eccleſiam in ſepultura S. Stephani; *Et fecerunt planctum magnum ſuper eum*.

Circa nocturnam ſeu veſpertinam antiquam defunctorum delationem ad Eccleſiam non ita intelligenda eſt, ut ſtatim ſeu ipſa nocte vel Veſpere ſepelirentur, ſed ibi remanebant expoſita tota nocte in craſtinum ſepelienda: imo etiam aliquando altera die, & toto eo tempore recitabantur, aut etiam canebantur hymni & pſalmi præſente corpore, ut teſtatur Gregorius Turonenſis in vitis Patrum cap. 30. de S. Gallo. Hinc certe originem habuere vigiliæ defunctorum, quia ſcilicet excubarent fideles orando in Eccleſiis apud corpora defunctorum, ut narrat S. Gregorius Niſſenus contigiſſe morte Macrinæ ſororis ſuæ: *Antequam*, ait, *corpus eius ſepulchro inferretur, per totam noctem pro ductam fuiſſe pſalmodiam, & deinde perfectam eſſe nocturnam pervigilationem canendis pſalmis, ut in Martyrum celebritate*.

Unde, ſubiungit hic Van-Eſpen, hodiernum defunctorum Officium hiſce vigiliis reſpondere vix dubitari poteſt. Conſtat hodiernum officium defunctorum primis Veſperis & officio nocturno, quod non obſcurum indicium eſt ex priſtinis illis vigiliis deſcendere, ſeu potius illis ſucceſſiſſe. Cum enim corpora ſub Veſperam ad Eccleſiam delata tota nocte ibi quieſcerent, preces & vigiliæ quæ veſpere coram corpus agebantur, primis Veſperis, (quæ iuxta Eccleſiæ ritum ad Veſperam ſequentis diei fieri debent) plane correſpondent; reliqua vero quæ de nocte agebantur, officio nocturno.

Quando vero compoſitum fuerit Officium defunctorum incertum eſt. Unum quidem refert Menardus in Codice Sacramentario S. Rhemigii, quem ſcriptum credit circa annum mille, ſed plane diverſum ab hodierno Romano, utpote quod non conſtat niſi aliquibus commendationibus animæ, & collectis, & hoc ſpeciale obſervat ipſe Menardus in hoc officio, quod in principio officii cantatur Pſalmus **In exitu Iſrael** cum Antiphona *Alleluia*; ex quibus conſtat, ait Menardus, olim hanc lætitiæ vocem non fuiſſe prætermiſſam in officio Defunctorum ob lætitiam, quæ ob mortem iuſtorum toti obvenit Eccleſiæ, ut apud S. P. Hieronymum in Epitaphio Fabiolæ, & hæc lætitiæ vox canitur a Græcis in Liturgia de Defunctis finita Epiſtolæ lectione. Refert poſtea idem Auctor pag. 262. aliud officium Defunctorum ex Codice manuſcripto Rothaldi Abbatis, quod exaratum credit circa finem ſæculi decimi, ſed eiuſdem tenoris ac prius ſine Veſpere & Officio Nocturno.

Mos celebrandi Miſſam pro defunctis præſente corpore, ac mos offerendi, ſæculis etiam prioribus viguit, ut ex multis teſtimoniis oſtendit Onuphrius cap. 9. & 10. etiam eleemoſynas pro mortuis condito & completo funere datas fuiſſe probat ex Origene, & ex S. P. Hieronymo. Et hunc antiquiſſimum ritum Miſſam celebrandi pro defunctis præſcribit quantum fieri poteſt, videlicet ut Miſſa pro defuncto, præſente eius corpore celebretur.

De ri[illegible] quit Ritu cele- bran Miſſ pro D[illegible] funct.

Nota Miſſam pro defunctis expreſſam in cit. Codice Rothaldi in multis hodiernæ Romanæ conſonare, excepta præfatione, quæ hic ſpecialis eſt, & Oratione dicenda infra actionem, in qua ſpecialius exprimitur Oblationem hanc fieri pro hoc Defuncto. Orationes & Reſponſoria, quæ tunc dicenda præſcribuntur ad corpus defuncti poſt Miſſam, antequam terræ mandaretur, multum cum hodiernis conveniunt. Item in dicto occurrit ritus dicendi ter *Kyrie eleiſon* poſt Collectam, non ſecus ac in hodiernis Ritualibus præſcribitur: nulla tamen fit mentio trinæ thurificationis & aquæ aſperſionis ſuper corpus

defun-

defuncti , quæ nunc ſunt in uſu : ex quo colligitur hunc ritum eſſe recentiorem, vel ſaltem quando ſcriptum fuit illud Sacramentarium non fuiſſe in Eccleſia univerſaliter receptum . Obſervat hic Van-Eſpen nil adeo varium olim pro varietate Eccleſiarum , quam ſimilium precum ac rituum uſum . Gullielmus Durandus qui vixit ſub finem ſæculi tertiidecimi deſcribens Officium Defunctorum ſui temporis teſtatur quod in quibuſdam Eccleſiis legebantur novem Lectiones , de Iob primo , in aliis ſimiliter totidem de Libro Sapientiæ, & incipiunt hoc pacto : *Melius eſt ire ad domum luctus quam ad domum convivii*. Aliæ vero has novem Lectiones petunt ex Sermone quodam D. Auguſtini quem ille compoſuit *de mortuis* , & quem finivit in hunc modum : *Beati mortui , qui in Domino moriuntur* , quod in aliqua Eccleſia dicitur ſub finem Lectionum . Sic Durandus in Rationali divinorum Officiorum lib. 7. cap. 161. In hac igitur rituum varietate concludit tenendum eſſe a Parochis aliiſque inferioribus Eccleſiis uſum ſuarum Eccleſiarum præſertim in ipſis Ritualibus ſeu manualibus vel Paſtoralibus præſcriptum . Ad Epiſcopos autem ſpectat omnia vetare, ac cavere quæ vel avaritia vel irreverentia , aut ſuperſtitio veræ pietatis falſa imitatio inducere potuiſſet, ac ſolicite attendere ne quæ ſimilia irrepant, puta determinato numero Miſſarum vel precum certam animarum a Purgatorio liberationem adiicere, quæ ſuperſtitio ab Eccleſia damnatur.

Quæ hodie pro defuncto aguntur in die eius ſepulturæ Exequiæ vocari ſolent, quæ ab hæredibus defuncti ſunt perſolvendæ , ut ſupra notavimus iuxta plurium Synodorum , & præcipue Mediolanenſis ſub S. Carolo tit. *de funeribus & exequiis* ſtatuta , circa quæ admonentur Parochi , imo ipſis præcipitur ut in iis prudenter ſe gerant , ac vitent omnino ſordidum quæſtum , & labem avaritiæ , in quæ facile incurrent, ſi in iuribus ſuis exigendis duri ſint ac difficiles ; ſi iam vetitas pactiones & conventiones ſuper his cum hæredibus ineant , ſi ſuos Parochianos ad faſtuoſas & non raro cum ſummo filiorum aliorumve hæredum incommodo exequias aut anniverſariorum fundationes, vel multorum ſacrorum celebrationem hortentur. Licet enim probet , imo præcipiat Eccleſia ut corpora fidelium Defunctorum honorifice , & religioſo cultu tumulentur, exigit tamen in his moderationem, ut nec deſpecta ſit, nec ſuperba eorum ſepultura, uti monent ac præſcribunt plura Concilia , & præcipue Rhemenſe anno 1583. tit. *de ſepult.* n. 1. & alicubi etiam per ſæculares magiſtratus cautum fuit ne nimis ſuperbæ ac vanæ celebrentur exequiæ , de quibus pompoſis ſuperbiſque funeribus ait D. Aug. ſerm. 32. *de verbis Apoſtoli*, qui hodie eſt 172. *Pompæ funerum agmina exequiarum , ſumptuoſa diligentia ſepulturæ, monumentorum opulenta conſtructio vivorum ſunt qualiacumque ſolatia , non adiutoria mortuorum* . Et circa hoc populus pariter monendus eſt a Paſtoribus quod licet indubitatum ſit Orationibus S. Eccleſiæ , & Sacrificio ſalutari & eleemoſynis quæ pro eorum ſpiritibus erogantur, mortuos adiuvari , ut cum eis miſericordius agatur a Domino , quam meruerint, ut ait S. Auguſt. cit. ſerm. advertendum tamen cum eodem S. Doctore prodeſſe illa defunctis, ſed talibus qui ita vixerunt ante mortem , ut poſſint eis hæc utilia eſſe poſt mortem . Idem pariter monet libro de *cura pro mortuis* cap. 18.

Verum ut populus fidelis facile excitetur ad moderate iuxta piam laudabilemque Eccleſiæ conſuetudinem exequias pro defunctis perſolvendas , ſecuriſſimum ac maxime validum præſidium erit , ut in his præſtandis modeſtia, ac qua par eſt devotione ita ſe habeant Parochi aliique miniſtri , ut ad defunctorum ſalutem ſimulque vivorum pietatem, quemadmodum vere ſunt, non ad quæſtum eiuſmodi ritus inſtituti eſſe videantur, ut habetur in Rituali Romano *de Exequiis*.

De uſu Orationum Funebrium.

Non minus laudabilis & pius eſt quam utilis mos antiquitus valde uſitatus , nunc tamen rarior, Orationum funebrium , quæ recitabantur in ipſis Defunctorum exequiis, dum ipſa recens defuncti memoria & præſentia nata eſt conciliare attentionem maiorem , & vivaciorem de morte , iudicio extremo , aliſque noviſſimis idem imprimere . Hinc Synodus Cameracenſis habita anno 1604. tit. 13. cap. 2. ſtatuit *ut Parochi ſemper habeant exhortationem in ſepultura , & exequiis Defunctorum, antequam populum a loco ſepulturæ dimittant , in eaque ad orandum pro defunctis omnibus hortentur* ; & cap. 3. monet ut quando ora-

orationes habentur funebres, ita ſe gerant Concionatores, ut aſſentationem omnem fugiant, & nonniſi veras & compertas virtutes defuncti laudent. Et Synodus Namurcenſis anno 1639. tit. 16. cap. 5. monuit eas ſobrie ut habeant, auditores conſideratione mortis, & iudicii, ad peccatorum fugam potius excitando, quam immodice laudes defuncti propalando. Hactenus Van-Eſpen.

FINIS TOMI TERTII.